

ВІРА ПРЕДКІВ НАШИХ

ОРДЕН БОГА СОНЦЯ
THE KNIGHTLY ORDER OF THE SUN GOD

Wolodymyr SHAYAN

THE FAITH OF OUR ANCESTORS

Volume I

Published by
Society of The Ukrainian Native Faith

All rights reserved

Hamilton —— 1987 —— Canada

Publication Committee at the SVYATYNYA DAZHBOZHA
in Hamilton, Ontario, Canada.

The publication of this book was made possible
by the generosity of Rev. S. Yaworsky.

Володимир ШАЯН

ВІРА ПРЕДКІВ НАШИХ

Том I

Видавці:
Об'єднання Українців Рідної Віри

Кректорки:
Брага В.О. і Ситник Л.

Всі права застережені

Гамільтон —— 1987 —— Канада

Видавничий Комітет при Святині Дажбожій
в Гамільтоні, Онтаріо, Канада.

Видання цієї книги завдячується жертвенності
Проповідника Славина С. Яворського.

Українська Вільна Академія Наук

ГРАМОТА

Цим свідчиться, що Професор Володимир Ш А Я Н

затверджується організатором і першим ПРЕЗИДЕНТОМ

ЕВРОПЕЙСКОЇ П Р Е З И Д І Ї від Української

Вільної Академії Наук — УВАН у ~~Канаді~~ ЕВРОПІ

з осідком у Лондоні, Англія.

Президент УВАН
у Вільному Світі

Генеральний Секретар

31.XII.1969

FOREWORD

The Society of the Ukrainian Native Faith in Hamilton, Ontario, Canada, who publish the quarterly Ukrainske Vidrodzhennia, *in which they often include the works of the late Professor Wolodymyr Shayan, have decided to compile several of his more significant works in one volume entitled* The Faith of Our Ancestors, *to preserve them for their historical and cultural content. Such a title is justified because some works contain an entire layout of the ancestral faith, while others contain only specific elements; but together they create a sense of continuity.*

I was glad to undertake the task of writing the foreword as it provided me with the opportunity to give an account of where the archives of Wolodymyr Shayan may be found. Professor Shayan was a many-faceted individual. He was a Sanskritologist, a philosopher, a poet and the author of many educational and publicistic investigations. He was born in Lviv, Ukraine on August 21, 1908 and died in London, England on July 15, 1974, as a result of an extended heart illness, which was first diagnosed in 1947. His father was a sargeant in the Austrian Army and during the Polish occupation of Halychyna, a region of Ukraine lying west of the Dnipro river, worked as a clerk on the railroad. His mother descended from a family who had lived in the village Dobrostany for many generations.

Wolodymyr Shayan graduated with honours from an academic program at the Lviv Gymnasium in 1927, after which he continued his studies at the University of Lviv in Philosophy, Sanskrit, European Languages and Literature. His instructor in Sanskritology was Professor Stefan Stasiak. Professor Shayan considers his spiritual enlightment to have occured during 1934, while he was staying with some Hutsul youths on the Carpathian mountain Grekhit. It was during this time that he felt within the depth of the folklore surrounding him and made a commitment to himself to revive the ancestral Ukrainian faith by establishing an "Order of the Knights". In later years, he further developed this idea in the form of a Pan-Aryan Renaissance.

In London, Wolodymyr Shayan was well known for his encyclopaedic knowledge, diverse interests and untiring work in the Ukrainian Community. He spent many years working in London as Director of the Taras Shevchenko Library at the Association of Ukrainians in

Great Britain and held various offices within the organization. This was a very active period in his life, during which he did much writing and public speaking, in London and at international conventions of PEN (Poets, Essayists and Novelists) in defense of imprisoned Ukrainian members of the Resistance movement in Ukraine (notably dissident Valentyn Moroz); was published in the Free World Press; was a member of the European branch of UFAS (Ukrainian Free Academy of Science) and was its President; was Chairman of the Orientalists and President of the Association of Free Journalists; and was Vice-President of both the British League of Freedom and of PEN.

The above biographical information was taken from an article by M. Rusich in the journal Svitannya *after the death of Wolodymyr Shayan in 1974 and from several* Letters to Friends. *The quarterly publication* Svitannya *has been published in Toronto, Canada since 1968. Most of the editors and co-workers on staff held a high regard for the works of Wolodymyr Shayan and for his research into the faith of our ancestors, but only one staff member was actually a member of the "Order of Knights". To some friends who wrote Prof. Shayan asking questions about the Order, he replied that "a full understanding would require 20 years of training, but he was a little pressed for time." From his* Letters to Friends, *which spanned over the years 1968-1974, it appears that Prof. Shayan first organized the "Order of Knights Boha Sontzia (God of The Sun)" in November, 1943 in Lviv as a semi-religious, semi-political venture. The members made knightly oaths of allegiance. To those Knights (members) who did not join the ranks of evacuees to Western Europe, he gave the order to join the Ukrainian Insurgent Army — UPA.*

Studying the archives of the Ukrainian Insurgent Army, the author of this foreword unexpectedly found in the eight volume, on page 173, the following section:

> *"The insurgent group, by the name of Perun, between the villages of Hrabyne and Pidzvirynetz, in the Komarniansky region, on 04/09/1944, rescued seven arrested from the village Poverhiv. Of 57 Soviet escorts, 45 were killed and one was taken prisoner."*

How proud Wolodymyr Shayan would have been had he lived long enought to read for himself that section in the eight volume of the archives of the UPA, of what must surely have been his most honourable Knights! We believe this group must certainly have been comprised of

Knights of the Order because who else would have gone under the name Perun, an ancient diety? It is very possible that in the Free World, among those emigrated from the Ukrainian Insurgent Army, someone might have contributed this information.

In Augsburg, Germany, Professor Wolodymyr Shayan organized a second contingent of the "Order of Boha Sontzia" which took members from the displaced persons camps. However, as these members moved overseas, this contingent became inactive. In spite of the distance, from 1971 on, Prof. Shayan called on its members several times to return. When his attempts were unsuccesful, he wrote in his Letters to Friends, *that he was "forced to become a lone soldier on the field of battle". Almost simultaneously, he sent us a message in an unusual 'telegram' style that "a squabble has arisen and that he asks us not to become involved, because he has no friends there". A few years later, he wrote "How very fortunate that you did not become a part of that squabble". Perhaps, without any concrete evidence, such messages indicated, if only to his prophetic vision, "the fields of battle".*

Prof. Shayan was a mystic and it must be emphasized that he judged "unknightly means of struggle as slanderous and so forth". However, due to his failing health and high blood pressure, we were all concerned about him and sincerely wished to assist him without involving ourselves in vague situations. Thus on the initiative of poet Levko Romen, Engineer Nestor Rohowsky and myself, the quarterly Svitannya *in 1972 evolved into the Institute of Wolodymyr Shayan, which we officially incorporated in Canada. This was probably the first Institute in Ukrainian history founded during the lifetime of an individual it would commemorate. Funded by the Institute and 28 members-founders, including the author Mikola Ponedilok and patron of Literature and Arts, Counsellor Theodore Humeniuk, several works of Professor Wolodymyr Shayan were published, among them* Hryhoriy Skovoroda — the Knight of the Sacred Battle.

The Institute itself was a great joy to the Professor as was the fact that in 1972 a group of younger generation Ukrainians joined him, among them Engineer Vyshata Svyatoslavych (pseudonym) who shared his ideals. The Professor grew very fond of him and made him his designated protegé, in the event that some unforeseen misfortune befell him. [The engineer] Vyshata Svyatoslavych wrote a number of investigative articles on the subject of pre-Christian times and our ancestral faith, but, to our deepest regret, died prematurely on May 7, 1981. We refer any future researchers of the professor's works to his article Source of Strength of Ukrainian Culture, *which has been included in this col-*

lection. The names of all his works are listed at the end of the volume. Only one article, entitled Volodar Bohiv i Vsesvitu — Viroznavcha studia pro Peruna-Indru, *could not be included as it could not be located in the archives. The professor often mentioned working on it in his* Letters to Friends. *It is highly possible that he eighter did not have time to complete it, or that his reference to 'writing' the article was to be understood as being written by some mystical means, perhaps in one of his former lives, as he devoutly believed in reincarnation. Such practices belong in the sphere of 'Sacred Knowledge'.*

The works of Prof. Shayan will be of significant literary interest to educators and academics in a future free Ukraine. In current times, such an undertaking may have been attempted by someone such as Oles Berdnyk, who shared his spiritual ideals, but were there freedom of the press. Prof. R. W. Kuchar (author R. Wolodymyr) from Hays, Kansas, U.S.A., who was co-editor of Svitannya, *made the following comments about the late professor in the journal* Vyzvolnyj Shliach *in London, July-August 1975 issue, pp. 839-840: "The works of Wolodymyr Shayan are notable in their ideological, nationalistic and philosophical content. The originality in the style of his poetry and his prose is distinctive in its strong individualistic tone, its highly spiritual and intellectual emphasis and its richness in national symbolism and pathos, and in its use of metaphors, poetic hyperboles, and historiosophical baroque ornamentation. The thoughts and ideas contained overwhelm the lyrical inclinations and expressions. His poetry, ideology and prose are equally consistent and logical as he concentrates on content and his works are basically devoted to the Ukrainian nationalistic spiritual beliefs in pre-Christian times.*

.... Wolodymyr Shayan was a unique practician and theorist of Ukrainian nationalism but in his philosophical concepts, he was a follower of H. Skovoroda. On both subjects of research and interpretation of Ukrainian mythology and ancient legends, he left significant works, marked with mysticism of his unique individuality. The following is a typical Shayan "Creed":

New Order's Myth — New World's Sun, —
On the towers of blue horizon let shine upon the world.
The golden shield of the Knight fasten, fasten in the sky,
In the Universe a new Sun, the one you will create!
(Excerpt from Ballad about the Sun, *loose translation)*

Professor Wolodymyr Shayan found himself in a more fortunate situation, as did philosopher Hryhoriy Skovoroda, when 118 years following his death, a patriotic Ukrainian villager-philanthropist, Radzikhovsky, approached publisher Bonch-Bruyevich with a sum of 2,000

rubels for the purpose of publishing a collection of the works of Hryhoriy Skovoroda. Now, a veteran of the Ukrainian Insurgent Army, the Rev. Slavyn Yaworsky of the Ukrainian Native Faith (nee Stefan Ihnatevich-Yaworsky) donated $14,500 for the publication of this great volume, The Faith of Our Ancestors. *The generosity of Rev. Yaworsky will certainly be of great value to the preservation of the history of Ukrainian culture and especially of the history of the Ukrainian Native Faith.*

Prof. Shayan repeatedly emphasized, that "in his myth about Perun, the Order cultivated a manifestation of Being. In Being, there are stronger efforts, some more complicated, some more significant than the Word. A Knightly Deed is regarded in the Order as possessing such strength." The Rev. Yaworsky is not a very wealthy man, and it is likely that he gave all that he had set aside. While he was not personally acquainted with Prof. Shayan, and was not a member of his Order, he instinctively felt within the Law of the Order regarding the Manifestation of Being. Simultaneously, he chivalrously surpassed his fight as a UPA soldier in carrying out his Knightly Deed.

A sincere thanks is also due to the Council of the Ukrainian Native Faith in Hamilton, Canada, headed by the Very Rev. Myroslav Sitnik, for undertaking the monumental task of preparing this great volume for publication and to Mrs. Lada Sitnik and Mrs. Vera O. Braga for their assistance in transcribing old handwritten articles, editing, etc.

In closing, I offer the following account regarding the archives of Professor Wolodymyr Shayan: his expansive library has been donated for the use of the Ukrainian community at the Research Institute 'Ukrainica' at the Ukrainian Cultural Centre on Christie Street, Toronto, Canada, under the direction of Dr. Oleh Romanyshyn. There will be kept a registry containing clippings of all printed publicity regarding Professor Wolodymyr Shayan.

Translations of the Order's publications, correspondence and original manuscripts, on the advice of the late Senator Paul Yuzyk and Prof. Konstantine Bida, friends of Prof. Shayan, have been placed in the Canadian Federal Archives, in Ottawa at 395 Wellington Street, in twelve cartons coded MG-31-H-100.

Therefore, for publication in future volumes are left a poetic legacy, publicity, publications of the Order, and perhaps some other works which Prof. Wolodymyr Shayan did not forward to us.

ETERNAL GLORY TO HIM.

Laryssa Murovych

ПЕРЕДМОВА

Об'єднання Українців Рідної Віри, що видає в Гамільтоні, Онтаріо, Канада журнал „Українське Відродження" і в ньому завжди друкує праці сл. п. Професора Володимира Шаяна, постановило видати деякі його важливіші твори в одній книзі під назвою „ВІРА ПРЕДКІВ НАШИХ", щоб зберегти їх для історії нашої культури.

Така назва виправдовується тим, що хоч в деяких творах є суцільний виклад Віри наших Предків, а в інших тільки деякі її елементи, то всі вони разом творять одну неподільну цілість.

На прохання написати передмову я радо погодилась, бо ж при цій нагоді матиму й можливість позвітувати де знаходяться архіви Володимира Шаяна. Професор Володимир Шаян був дуже кольоритною індивідуальністю: санскритолог, філософ, поет, автор наукових і багатьох публіцистичних розвідок.

Народився він у Львові 21-го серпня, 1908-го року, а помер в Лондоні, Англія, 15-го липня, 1974-го року від серцевої недуги.

Серцева недуга, як сам він писав, почалася в нього 1974-му році. Батько його був підстаршиною австрійської армії, а в часі польської окупації Галичини — залізничним службовцем. Мати походила із старинного селянського роду в селі Добростани.

Володимир Шаян здав 1927 року з відзначенням Гімназійну матуру клясичного типу у Львові. Після того закінчив у Львівському університеті дуже широкий засяг студій: філософія, санскритська філологія, европейські мови й література. Його учителем на курсах санскритології був Професор Степан Стасяк. Датою свого духового прозріння Професор Володимир Шаян уважав 1934-й рік, коли перебував у Карпатах на горі Ґрехіт у товаристві гуцульських легінів. Тоді він відчув глибинний зміст фолкльору і рішив відродити староукраїнську віру в Лицарськім Ордені.

Пізніше ця ідея здобула в нього ширше примінення в Панарійському Ренесансі. На еміграції Володимир Шаян був

знаний своїм енциклопедичним знанням і невтомною різноманітною діяльністю.

Довгі роки він працював у Лондоні Директором Бібліотеки ім. Т. Шевченка при Союзі Українців Британії на Лінден Гарденс і займав різні становища в Управі СУБ. Це був дуже активний період в його житті: численні доповіді в Англії і на міжнародніх з'їздах ПЕН (Поетів, Есеїстів, Новелістів) в обороні ув'язнених членів Руху Спротиву на Україні (найбільше Валентина Мороза), друкувався в еміграційній пресі, був членом европейської УВАН (Української Вільної Академії Наук) і її Президентом, Головою Орієнталістів і Спілки Вільних Журналістів, заступником Голови Британської Ліги Свободи і ПЕН.

Ці інформації взято із статті М. Русича в посмертнім виданні журналу „Світання" 1974 року та з деяких „Листів до Друзів".

Квартальник „Світання" почав виходити в Торонто, Онтаріо, Канада в 1968-му році. Майже всі члени редколегії і співробітники квартальника були шанувальниками творчости Професора Володимира Шаяна, його дослідів праісторії й Віри наших Предків, але членом Ордену був тільки один.

Деяким друзям, що бажали вишколу в орденізмі, він відповідав, що для повного вишколу потрібно 20-ть років, але в нього немає вільного часу.

Одначе, головною ціллю життя Професора В. Шаяна таки був Орден. З його „Листів до Друзів", які він розсилав від 1968-1974 років можна довідатись, що 5 листопада 1943 року він зорганізував свій перший „Орден Лицарів Бога-Сонця" у Львові, який був релігійно-політичною формацією. Усі члени склали йому лицарську присягу. Тим лицарям, що не бажали евакуюватись в західню Европу, він дав наказ стати в ряди УПА (Української Повстанської Армії). Студіюючи літописи УПА, авторка цієї передмови несподівано знайшла в 8-му томі, на ст. 173-ій такий розділ: „Повстанська група ім. Перуна між селами Грабине і Підзвіринець, Комарнянського району, відбила 4 — 9 — 1944 р. 7 арештованих із села Повергів. Із 57 погромників-конвоїрів убито 45 та одного полонено".

Як дуже Професор Володимир Шаян радів би, коли б дочекався прочитати той розділ у 8 томі „Літопису УПА"! Він напевно сказав би: „Це були мої справжні й найкращі Лицарі!"

Ми віримо також, що в тій групі воювали його Лицарі, бо хто ж інший назвав би свій Відділ ім. Перуна?! Дуже можливо, що на еміграції хтось поміж нашими дорогими Упістами міг би доповнити цю інформацію.

В Аугсбурзі, Німеччина, Професор В. Шаян зорганізував другу фалангу Ордену Лицарів Бога-Сонця, якого заприсяжені члени під час розселення з таборів Д. П. (дісплейст персонс) роз'їхались в різні заморські країни і той Орден чомусь перестав активізуватися.

Мимо того, Професор Володимир Шаян від 1971 року не раз закликав тих лицарів до повороту. Коли ж ніхто не вернувся, він написав тоді в „Листі до Друзів", що „примушений бути одним вояком на полі бою". Майже різночасно надіслав нам дивну в телеграфічному стилі вістку, що „постала склока і я прошу Вас не встрявати до неї, бо там нема моїх друзів".

Через пару років він знову написав ось таке: „Як то добре, що Ви не встрявали у ту склоку!"

Можливо, що така вістка без конкретних даних означала видні тільки його духовому зорові „простори боротьби".

Професор В. Шаян був містиком і треба ще підкреслити, що він гостро осуджував нелицарські засоби в боротьбі, — як наклепи, очорнювання і т. п.

Але тому, що він тоді часто згадував про поганий стан його здоров'я і сильно підвищений тиск крови, ми усі дуже журилися і щиро бажали помогти йому без встрявання в невідомі справи.

І так з моєї, поета Левка Ромена й Інж. Нестора Роговського ініціятиви, журнал „Світання" виріс 1972 року в ІНСТИТУТ ім. ВОЛОДИМИРА ШАЯНА, який ми офіційно заєрестрували в Канаді.

Це, мабуть, був перший Інститут в українській історії заснований в часі життя визначної індивідуальности.

Під фірмою Інституту й складками 28 членів-засновників, якими були також письменник Микола Понеділок і меценат Теодор Гуменюк, вийшло декілька творів Професора Володимира Шаяна, поміж ними й „Лицар Святої Борні-Григорій Сковорода".

Великою радістю для Професора був Інститут і те, що 1972 року приєдналась до нього група українців з молодшої

генерації, до якої належав і його однодумець Інж. Вишата Святославич (псевдонім).

Професор дуже його полюбив, назвав своїм духовим сином і навіть назначив Вишату своїм наслідником в разі якогось непередбаченого випадку в майбутньому. Інж. Вишата Святославич написав чимало дослідницьких праць на теми праісторії й Віри наших Предків, але на жаль він передчасно помер 7 травня, 1981 р.

Майбутніх дослідників творів Професора В. Шаяна відсилаємо до його праці „Джерело сили української культури" передрукованої в цьому збірнику, де він на кінцевих сторінках подав їхні назви.

Тільки одну працю п. з. „Володар Богів і Всесвіту — віровизнавча студія про Перуна — Індру" не знайдено в архівах. Професор декілька разів згадував у „Листах до Друзів", що ця праця пишеться...

Дуже можливо, що він не встиг її написати, або слово „пишеться" треба було розуміти, що він „писав" її містичними засобами в одній із своїх реінкарнацій, в які він дуже вірив. Ця діяльність належить до сфери Знання Таємного.

Творами Проф. В. Шаяна будуть цікавитись і їх аналізувати науковці й літератори в майбутній вільній Україні. В сучасну пору міг би це зробити духово споріднений з ним Олесь Бердник, коли б там була вільність слова.

На еміграції проф. Р. В. Кухар (письменник Р. Володимир), що був співредактором журнала „Світання", висловився про твори Покійника у „Визвольнім Шляху" в Лондоні за липень-серпень 1975 р. у статті п. з. „Літературні постаті в тіні еміграційних буднів" на сторінках 839-840:

„...Творчість В. Шаяна замітна своїм ідеологічно-національним, філософсько-поглибленим змістом. Самобутній стиль його творів (поетичних і прозових) відзначається міцним індивідуалістичним тоном, високою духово-інтелектуальною напругою, національною символікою й патосом, метафоричністю, поетичною гіперболічністю та історіософованою барокковою орнаментикою. В них думка й ідея переважають ліричну настроєвість вислову. Він завжди послідовний поет-ідеолог (рівною мірою й у прозовій ділянці) в своїй змістовно-зосередженій творчості, присвяченій головно засновкам української національної духовости аж у праісторії.

...В. Шаян (Володимир) був своєрідним практиком і теоретиком українського націоналізму, а в своїй філософській концепції послідовником Сковороди. З ділянок дослідження та інтерпретації української мітології і стародавньої бувальщини він залишив вартісні праці, позначені містицизмом своєрідної, самобутньої індивідуальности. Ось типове поетичне Шаянове „вірую":

Новий Орденський Міт, —
Нового Світу Сонце, —
На вежах блакитного простору
Нехай над світом світить
Лицарський щит золотий, —
Прибий, на небесах прибий
У просторі
Сонце нове,
Що ти його сотвориш!

(Уривок з „Баляда про Сонце")

Професор Володимир Шаян знайшовся в щасливішому положенні, як був колись філософ Григорій Сковорода, бо аж 118-ть років після його смерти прийшов до редактора Бонч-Бруєвича український селянин-патріот Радзиховський і склав 2000 рублів на видання зібраних творів Григорія Сковороди.

А тут щойно 12-ть років після смерти Професора Володимира Шаяна, колишній Упіст, Проповідник Рідної Віри Славин Яворський (Стефан Ігнатевич-Яворський) подарував 14.500 долярів на видання цієї великої книги „ВІРА ПРЕДКІВ НАШИХ".

Жертвенність Проповідника Славина Яворського напевно буде колись із великою вдячністю оцінена історією української культури, а історією Української Рідної Віри, зокрема.

Професор Володимир Шаян не раз твердив, що „в його міті про Перуна, Орден культивує проявлення Істоти. В Істоті є потуги куди сильніші, чи складніші, чи більш важливі, ніж Слово. Такою силою в Ордені уважається Лицарський Чин".

Проповідник Славин Яворський не є дуже заможною людиною й можливо, що він пожертвував усе, що мав у запасі.

І хоч він не знав Професора Володимира Шаяна особисто і не був членом його Ордену, то інстинктивно відчув Орденсь-

кий Закон про Проявлення Істоти. Рівночасно він дуже шляхетно завершив свою збройну боротьбу Упіста — новим Лицарським Чином.

Велика подяка належиться також Проводові Об'єднання Українців Рідної Віри начолі з Старшим Проповідником Мирославом Ситником у Гамільтоні, Онт. Канада, що зайнявся виданням цієї монументальної книги творів Професора Володимира Шаяна, а зокрема двом посестрам Ладі Ситник і Вірі О. Брага, які вклали багато труду в переписування деяких давніх рукописів, виправлення друкарських помилок, тощо.

На закінчення подаю звіт про архіви Професора Володимира Шаяна: його велику бібліотеку подаровано для вжитку української громади Дослідному Інститутові „Україніка" в Українському Культурнім Центрі при вулиці Кристі в Торонто, Онтаріо Канада, якого Директором є Д-р Олег Романишин. Там зберігаються й реєстри з вирізками усієї друкованої публіцистики Професора В. Шаяна.

Орденські різномовні видання, кореспонденція і рукописи творів Володимира Шаяна, за порадою Сенатора Павла Юзика і Професора Константина Біди, які, як науковці, були з Професором В. Шаяном у дружніх відносинах, приміщено в Канадському Державнім Архіві в Оттаві при вулиці Веллінгтон ч. 395, у 12 картонах позначених кодом МҐ ЗІ Г 100.

Отже, для передруку в окремих книгах залишаються поетична спадщина, публіцистика, орденські видання і може ще якісь інші твори, яких Професор Володимир Шаян нам не надіслав.

ВІЧНА ЙОМУ СЛАВА!

Лариса Мурович

ВЕЛИКИЙ БОГ
(Поза межами науки і теології)

Перше навчання
(Замість вступу)

Пишу цю працю в дозрілому віці. Це вислід шукань і боротьби цілого життя. Оглядаючися назад, я бачу, що було це життя шуканням Бога. Ця незрима сила шукання гнала мене від дозрілої молодости. Гнала крізь вершини людської думки.

Я шукав Його в системах філософії, в суспільних ідеалах, в програмах якогось нового людства, в історії, в політичній боротьбі, в житті мого народу.

Я шукав правди на вершинах літератури. В творах великих поетів, тих, що їх писання і боротьба заважили на долі народів і людства. Я скоро навчився, що великі поети є пророками.

Історія в'язалася в одну велику епопею. Я навчився розуміти її як шукання Бога в історії.

Я шукав Його найпильніше в старинних віруваннях і мудрості. Найдовше дбав я про студії Ригведи. Тут немає межі між поезією і вірою. Між поетом і віщуном. Слово міцне як старинний напиток соми. Що це за дивний напиток, що давав натхнення Богам і людям. Ригведа була для мене джерелом цих упоєнь.

Неодин раз в житті вертав я до „Слова про похід Ігоря". Воно найближче до Ригведи силою натхнення, упоєння боротьбою і глибиною мудрости. Мудрість, що любить героїв і хотіла б, щоб ці герої були мудрішими. Чи були б вони тоді героями? Я полюбив їх немудрими, але відважними, щирими, правдивими.

Я зрозумів, що я шукаю пракоренів моєї душі і душі народу. Я шукаю своєї духової генеології.

Історія сталася для мене історією великих духів. Я назвав їх духами нації. Змаг за висоти стався шалений. Я довго змагався із ними усіма. Я зрозумів, що я краще озброєний до великого шукання.

Слова, слова, слова. Я не любив спершу буквоїдної лінгвістики. Букви, букви і правила. Але я зрозумів, що слова мають свою душу і натхнення. Є у великих словах якась дійсна сила. Філософія Міманси назве цю силу „спхота". Ця їх сила живе в історії, коли навіть зміниться звучання слова і всі його букви. Сила його внутрішньої конструкції, збір понять і живих пізнань закреслений кругом і висотою слова. Я зрозумів потугу їх магії. Віщун і поет є потужні силою цієї магії великого слова.

Тисячний раз підняв я наново жорстоку боротьбу за зміст великих слів. Я здобувся на відвагу найбільшу. Зірвати занавісу із статуй численних Богів, щоб знайти силу магії слів, якими великі віщуни називали Богів своїм народам.

Я навчився в цих назвах шукати основ для світогляду народів, законів їх аксіології, основної постави супроти світу й життя, а навіть... основ їх національної і расової ідеології і філософії.

Я багато навчився від Гегеля і Гуссерля. Історія є історією ідей, ще глибше історією релігій. Найправдивішими війнами були війни релігійні. Найбільшим героїзмом був священний героїзм в обороні чи для самоствердження нових ідеалів в історії народів і людства. Мучеництво за ідеї є теж формою релігійної боротьби. Сократ був найвільнішим з вибору мучеником нової правди. А було так багато цих великих героїв в історії людства.

Я оголосив тоді горді слова:

Релігія даного народу є свідченням про нього самого. Пізнати його віру — це значить пізнати його характер.

Назва Бога дає ключ до основного ідейносвітоглядового концентру. Назва Бога є, отже, метафізикою і теологією народу рівночасно. Це його жива і животворча реакція на зустріч із Правдивим і Дійсним Життям у Собі, яка вирішує про його основну поставу супроти Життя-Буття.

А отже...

Після довгих студій порівняльного вірознавства, після довгого збирання матеріялів із Ригведи, Авести, після довгих проникань у душу народів, — якийсь відгомін цього проникання проникає із т. зв. „етнопсихології", — після дослідів над залишками первісних віровизнань у етнології і праісторії, — виринають з непоборною силою... спомини з ранньої молодости.

І вперта думка натискається: Я ж повинен був знати те все і без Ригведи. Це ж тайна світовідчування нашого брата із рідного села.

Невже це належить до наукової праці?

Тому заявив я в самому заголовку, що моя праця поза межами того всього, що зветься офіційно науковою методою, хоч рівночасно моя наукова совість тут ще міцніше сувора ніж коли небудь у інших працях. Предмет такий високий і такий невловимий. Такий відповідально болючий перед визнанням Правди.

І перед братом, що свого Бога назвав саме Богом.

Коли і як це сталося? Як розумів він свого Бога? І чому рівночасно тим самим іменем називав він всіх інших Богів, Святих, чи Святців?

Спогади дитинства

Невже це належить до наукової праці? Невже це важне, що бачив і пережив малий дванадцятиліток у рідному селі своєї матері?

Оглядаючися назад із верховин моїх наукових праць і довголітніх дослідів, вбачаю сьогодні дивне потвердження цих вислідів у досвіді дитини. Отже таке потвердження має ту саму вартість, що й фолкльорний запис вражінь хлопця вихованого у великому місті у зустрічі із світом „Тіней забутих предків". Тіні набагато блідіші ніж преяскравий світ із безсмертної повісті Коцюбинського, а все ж це фрагмент того самого світу, що записався чи карбував душу молодого хлопця.

Цей хлопець не знав, що доведеться йому бути філософом, він не розв'язував тоді найглибших питань теології і метафізики. Він не розв'язував питань, що це є „Буття". Він сприймав його і дихав ним як воздухом і сонцем.

Я просто був щасливий і веселий. У повноті липневого сонця, на розспіваних ланах, без шапки, на полях із розвіяним волоссям, розкішно босий.

Не зовсім розкішно. Бо не легко було ходити по свіжозжатій стерні. Я подивляв селян при праці, що ходять по стерні твердо і впевнено, а я обережно просовував по ній стопи, щоб не надто їх наколоти. Але ж я любив цей досвід.

Женці осмалені сонцем, їх руки голі, міцні, виразисті, груди розіпняті, тіло сіяє червоним золотом. Праця їх дивно радісна. Обличчя осяяні.

Мене це все радує при зустрічі. Мати навчила мене, що треба цих женців привітати голосним окликом:

— Дай Боже щастя!

Я сказав це голосно і радісно. Вони підвелися від праці, звернулися в моєму напрямі і собі відповіли:

— Дякуємо! Дай Боже й вам!

Я побачив щиру радість в очах і поставі і мені стало приємно. Вони знали, що це із їхнього села родом молодий хлопець уже в гімназії приїхав до родини на вакації. Їм було очевидно приємно, що я привітав їх цим народнім привітом.

Я скоро навчився, що люди люблять цей привіт. Я ніколи не проминув нагоди, щоб женців на полі чи косарів під лісом вітати цим привітом.

Звичайно я не задумувався тоді над його теологічним змістом. Мені просто було радісно. Було може дивно. Я ніколи не бачив утоми у їх — як мені малому здавалося, — важкій праці.

Найлегше граблями згортати сіно і складати в копиці. Я радо приєднувався до цієї праці. Були тут і хлопці і дівчата дещо старші від мене. Було радісно і я був гордий, що „працюю" зі старшими. На ділі це була моя забава у „працю". Але було щось у тій забаві, що ці мої рідні любили. Вони радше сподівалися якоїсь погорди, чи відчуження „панича" із міста. А в мене була свіжа любов до них і подив для їх сили і краси. Я не знав тоді, що це така любов „формує особовість" на ціле життя. Це там у ранній молодості мене ця любов „причарувала".

Чи праця є приємною забавою? Я не мав враження, що вона їх мучить і я мав подив для тих дужих рук і гнучких плечей, що так справно увихали серпом у зігненій поставі.

Вони були щасливі. Я ще тоді не знав вчення Сковороди, що праця сама собою може бути щастям.

Одного разу, десь незабаром, я проходив над ставком. Гурт жінок плескав праниками об лавочки вкриті всяким біллям і так незвичним для мене способом прали білизну, хлюпаючи воду на лавочку, а відтак вибиваючи її із плаття.

Я поздоровив їх моїм радісним привітом:

— Дай Боже щастя!

Але якось вони незвичайно розсміялися, а все ж відповіли теж як звичайно:

— Дай Боже й тобі!

Потім надвечір сказав мені у хаті вуйко, що не слід так вітати жінок, коли вони перуть білизну, або мочать коноплі.

— А чому воно так? — питав я цікавий.

— Нема в нас такого звичаю. „Дай Боже щастя" кажемо женцям у полі, косарям, плугатарям, а зокрема тим, що ідуть на працю ранком. Тоді на дорозі навіть треба їх так здоровити.

Я зрозумів, що це не просто привіт, не просто „добридень", або „цілую ручки" як у місті, але це обряд.

Що більше — це благословення.

Це бажання щасливих щасливим, щоб їм Бог дав щастя. Щастя від того немов прибуває. Душа спалахує відчуттям і усвідомленням переживаного стану щастя.

Колись я зумію окреслити цей процес термінологією Ґеґеля.

Але тоді це було простіше. Новий промінь радости вибухає. Тому люди люблять, коли бажає їм щастя молодий хлопець. Новий усміх і... новий спалах щастя, нова його сила у довгому триванні життя як щастя.

Я тоді не знав усієї цієї філософії. Мене не журило питання Бога. Я його тоді не шукав. Не бунтувався проти жорстокого Яхве із Біблії і навіть не знав його імени. І довго відтак в моєму житті я не розрізняв цих двох імен.

Я не зв'язував тоді етногенези Бога із родовою генезою моєї нації і мого роду. Я був просто частиною оцього щастя і радости, які я заживав повними грудьми, навчившися відрізняти воздух великого міста від воздуха ланів і лісів. Я відкривав тоді ширше здивовані очі на всю красу рідної природи, ставів, лісних галявин і безконечних шумливих ланів дозрілої пшениці, що сипала золоте зерно.

Я дивувався, що коники так гарно грають, — як вони це роблять, що їх скрипки такі голосні.

Як утримується жайворонок високо в небі і співає так як співак у театрі? Жайворонок — це Божа пташка, борони Боже, щоб пошкодити його гніздо у... пшениці.

Я сьогодні знаю, що це були найщасливіші дні моєї молодости і мого життя.

Було свято. Торжественно, з повагою із скрині у коморі добували святкове вбрання і з такою повагою ішли до сільської церкви на горі над широким ставом.

У селі, що звалося Добростани. На обід давали пиріг зо сметаною і сиром. Потім повели на цвинтар і показували могили моїх предків. На надмогильних деревах рясніли перестиглі вишні, але ніхто не думав їх зривати. Були поважні, але не сумовиті. Радше горді за свій рід і за прекрасну сільську церкву над широким ставом. А на ставі острів, що приманював мене таємничими кущами. Я захотів туди дібратися.

Я тоді не знав, що це були перші лекції релігії моїх предків. Я зрозумів це згодом як вислід... довгих студій.

Після усіх філософій трагічного песимізму, після усіх наук про те, як треба визволитися від завороженого кола народжень і смертей, із зловіщого кола „Самсари", я зрозумів, що ці тоді ще незрозумілі й недоцінені мною лекції рідної релігії на рідному селі моєї матері були найкращими. Оце безсмертне бажання:

— Дай Боже щастя!

Хто ж є той Бог, що дає Щастя? Він напевно має його пребагато і розсипає такими долонями, повнішими ніж вуйко, коли сіяв зерно у полі, щоб зійшло поле золотим сонячним щастям важкоколосої пшениці.

Він мусить бути такий щасливий. Він мусить бути сам Щастям. Це праджерело і праоснова всякого Щастя.

Довго, довго це тривало поки це вчення рідного вуйка я написав як основу основ мого... Знання Таємного. А це знання таємне знав уже мій рідний вуйко. І знав його Прапредок-Віщун. Тільки мій вуйко не знав, що можна цей його світогляд підняти до висот... теології і метафізики.

Довго, довго це тривало поки через санскрит і трудні студії Ригведи я „розшифрував" тайну цієї Пранауки і збагнув усю повноту її змісту.

Я не знав, що той Прапредок-Віщун, який встановив такий звичай вітання, перемінив моїх предків у священиків, які уділюють собі так часто, так просто і так торжественно оце ритуальне благословлення в ім'я Джерела Всесвітнього Космічного Щастя, якого назвали вони іменем власним „БОГ".

— Дай Боже щастя!

Коли це сталося?

Я навчився в прастарінній Атхарваведі такого гимну.

А Атхарваведа працює і зберігає матеріял ще старший як сама Ригведа. Матеріял сутонародній. Атхарваведа значить: Знання Гимнів Жреців Вогню. А ось цей гимн:

Хай ріжуть лемеші ріллю на щастя!
Хай тягнуть коні ратаям на щастя!
Леміш і плуг хай жертвою зрошені
Врожай зернистий творять плугачеві!

Коням щастя, людям щастя!
Хай нам оре плуг на щастя!
Хай ремені в'яжуть щастя!
Хай батіг лящить на щастя!

Рідній скибі б'єм поклони!
Щастям звернися зорана!
Будь нам ласкава, о Блага!
Будь нам плодюча, о Свята!

Оце є те наше бажання „Дай Боже щастя" розвинене у цілий гимн Благословення Землі. Приблизна дата цього гимну... 3.000 років до н. е., як час рахуємо, або 5.000 років до наших днів.

Студіюючи і перекладаючи цей Гимн Атхарваведи я не міг не думати про наше рідне село із тим його щоденним благословенням.

Слово „на щастя" звучить у санскриті „су-астає" а це давальний відмінок від кореня „су асті".

„Су-асті" значить „Хай станеться Добро!". „Добро" — це прешироке значення, яке обіймає усе те, що в нас зветься щастям. Село, в якому я навчився цієї мудрости, зветься Добростани. Стан Добра, хай станеться Добро!

— Дай Боже ЩАСТЯ!

Звичайно, я добре пригадав собі назву цього рідного села моєї матері, коли зрозумів повний зміст слова „Су-асті". Воно також виражене окремим символом відомим в археології, як знак доброго бажання Щастя. Але не тут ще місце на розгляд цього символу.

Хочу тільки вказати, що всю повноту і глибінь віри моїх прапредків я відкрив для себе в Ригведі. І від тоді я навчився глибше любити і шанувати оці останки цієї віри, які збереглися в залишках фолкльору.

Але цей фолкльор набрав нового змісту і глибини саме тому, що його, старший і споріднений із нашим, **вид** зберігся не із записів 19-го століття, але із перед 5.000 літ.

Неодин раз в моєму житті я відрікався щастя як мого життєвого ідеалу. Я дорікав цілій нації, що вона надто погрузла в оце розуміння старинно-землеуправного розуміння щастя, як життєвого ідеалу непридатного для величі історіотворчої нації.

Мої студії Ригведи получені із важкою боротьбою. Сьогодні я розумію, яке велике щастя дала мені ця боротьба. Я відкрив там повноту і глибінь Віри Прапредків.

Отже із наведеного гимну я навів тільки декілька **строф**, саме тих, що я сподіюся, що мій брат-читач зрозуміє у цій стадії мого викладу, або розгорнення вчення про Бога.
Цілий гимн наведений у моїй збірці „Гимни Землі".

Для відмічення перспективи нашого далішого походу вгору до зрозуміння Віри Прапредків я наведу — в черговості можливого зрозуміння — ще й інші рядки:

Плуги запрягаймо, ярма вкладаймо,
Немов у лоно розсіймо тут сім'я,
Хай виросте пишно, буйно-розмайно,
Хай вчасно дозріє під серп насіння!

Праця є тут благословенням і творчістю. Навіть святістю сіяння зерна. Це ще все зрозуміле.

Я зрозумів також, чому в обряді Різдва на гуцульщині посвячували зерно обрядовим священним танцем. Сильні і здорові мужчини виконують старинний ритуальний танець „Освячення Зерна" під посів. Зерно лежить на білій плахті. Їх мужеський танець наділює зерно магічною силою плідности. Так освячене зерно вкладають вони далі у подолок господині. Символіка зовсім прозора. Це зерно далі мішає господар із засівальним зерном і сіє його на весну немов релігійний обряд, — торжественно, священно. Хто з нас не бачив таких картин?

Шевченко буде сіяти слово на перелозі. Це сіяння слова було для Шевченка свідомим священнодійством. Цього священного дійства сіяння слова він навчився від своїх прапредків.

„Може зійдуть ножі обоюдні!"

Поки зачнеться раннє орання і сівба, наш Прапредок-Віщун сіє слово свого благословення. Від того дійство сіяння зерна стається саме священнодіянням.

„Плуги запрягаймо, ярма вкладаймо,
Немов у лоно розсіймо тут сім'я!"

Здається, що дотепер я не розірвав ще зв'язку із можливістю зрозуміння мене моїми читачами.

Але початок цього гимну криє в собі цю небезпеку.

Спробуймо:

„Впрягають ясен сонця плуг
Вірою сильні віщуни
І творять ярмо часокруг."

Як поетична метафора це буде мабуть зрозуміле. Сонце тут є теж величезним космічним плугом, що виорює простір і творить міру часу, часокруг, — сонячний священний рік.

Але хто ж запряг це Сонце до Плуга? Хто велів йому кружляти немов у ярмі і творити міру часу?

Відповідь дуже дивна. Це якісь космічні Віщуни. Вони зробили це силою Віри.

Тут мій духовий контакт із читачем грозить розірванням.

Те, що віра має таку світотворчу силу я не навчився в рідному селі. Я навчився цієї тайної мудрости на висотах гимнів Ригведи, Веданти, а зокрема філософії Міманси. Перед нами ще довгий шлях вгору, щоб зрозуміти дійсність вчення про світотворчу Силу Віри.

Але вже тут в цьому сіянні освяченого зерна і сіянні натхненного слова Шевченка знаходимо міст для... креаціонізму.

Скільки є Богів

(Моєї віри лекція друга)

Може два дні після цієї лекції про те, як здоровитися із людьми і коли вітати їх „Дай Боже щастя", вуйко закликав мене із подвір'я до хати. Я назвав би її сьогодні світлицею.

— Скажу тобі щось цікавого!

Були із ним два його сини, себто вуєчні брати. Оба були старші від мене і була в мене з ними велика дружба.

— Покажемо тобі щось цікавого! — немов повторив мій вуйко.

Я був трохи здивований, бо ж світлицю я знав уже добре. Щось було поважного в їх настрою. Щось важного видно хотів мені сказати вуйко.

Він з повагою попровадив мене на середину хати, обвів рукою навколо стін, показуючи образи святих, які щільно один біля одного виповнювали площу під стелею. Всі були подібного розміру в дерев'яних рамцях під шклом.

Я вже бачив ці образи. Звернув увагу на щільність виповнення ними стін під стелею. Не так як у місті, де тільки декілька образів були розміщені симетрично в кімнатах. Образи були кольорові. Сьогодні я сказав би дешеві олеодруки. Долішня листва під ними прикрашена паперовими вирізками і квітками.

— Це все є Боги, — сказав вуйко з повагою.

І далі дивився на мене з тією самою повагою. Був він усе поважний і достойний. Але тепер я відчув, що це якийсь важливий момент. І оба брати дивилися на мене з настороженою цікавістю.

Якось я зрозумів усе без слів. Вони всі знали, що люди з міста не уживають слова „Бог" в числі многім. Є чейже тільки один Бог на світі. Всі інші людські постаті на образах називаються „святими".

Я зрозумів, що це була проба для мене. Їм було цікаво, що скаже молодий гімназист на таке незвичне для нього ужиття слова „Бог" у числі многому.

Я зрозумів теж відразу, що тут не справа в самому слові. Не тільки в тому, що вуйко і брати уживали інакше одне слово, як багато інших слів, які інакше вживалися, або були невідомі для хлопця з міста. Справа не тільки в слові. Не тільки в тому, що обсягом того слова вони обіймають і всіх тих, що їх у церкві називають святими.

Я також не був надто здивований ужиттям цього слова в числі многім. Тут помогла мені латина. Я вже вмів відміняти „деус" в числі многім. Знав навіть, що це виїмок в числі многім. Бачив в книжці латини образки ріжних Богів — от як Діяну, Марса чи Меркурія.

„Меркурій" — це була також марка хліба. Намальований він там черствим, здоровим, із опаленим лицем, дещо нахмурений. Ніби такий здоровий хліб Меркурія.

Але цих „богів" треба було писати із малої букви. Вони „поганські боги". Тільки християнський Бог пишеться з вели-

кої букви. Інші Боги є в погорді. Чи власне їх немає зовсім. Це так, як байка про лицарів, що вбивають дракона. А я любив такі казки і вів сам собі в уяві цілі їх історії, очевидно зі мною самим у головній ролі.

І я нагло відчув, що я тут опинився в якомусь старинному світі, тут у рідному селі моєї матері уживають ще цього слова в старинному значенні. Я зрозумів, що мій достойний вуйко хотів мені на цю ріжницю вказати і що він обстоював своє старинне, прабатьківське вживання цього слова і що це було те важливе, що він хотів мені показати і сказати.

Я прийняв це як якесь об'явлення. Я зрозумів, що тут зберігся цей старинний світ і що він мені рідний.

Всі стояли в мовчанці. Добрим щирим поглядом глядів вуйко на сина своєї сестри, що ходив до гімназії. Я знав, що він мене любить. Тут усе було для мене добре, любе і щасливе. Мати була тут щасливою зі мною.

Я не так довго думав над відповіддю, як це виглядає у цій аналізі спомину. Я теж подивився вуйкові в очі, а відтак ведений радше відрухом, як думкою, я припав до його стану і обняв із усієї сили на знак, що я його люблю і шаную. Я знав, що це незвична поведінка для студента другої кляси.

Я тоді відчув, як вуйко поклав мені руку на голову і ласкаво гладив моє волосся і це теж було незвичайне для нього. Моє волосся було напевно розхрістане на сонці.

Він зрозумів усе без слів. Не впало більше ні одно слово. Це була моя молодеча заява. Перша в житті заява, що я шаную все те, що старинне, рідне, родове в цій хаті і в цьому селі.

Мої старші брати дружньо усміхалися на ці пестощі вуйка. Це все здавалося їм незвичайне. Ніколи перед тим, ані відтепер, я не зазнав їх від цього суворого і поважного родоначальника. І я знав без слів, що він гордий із мене, що я виправдав його сподівання. Інший хлопець з міста був би спростовував. Був би хвастав своїм знанням катехізму, що є тільки один Бог, але в незрозумілих і тайно сповитих трьох окремих особах.

Тут була проба, чи я залишуся на боці „міста", а чи прийму до серця цей старинний світ моїх прапредків.

А я так радісно і щиро піддався цьому світові. Прийняв

його оцими відважними обіймами вуйка, які в житті не забуду.

Потім переказала мені мати, що вуйко сказав:

— Це добрий хлопець, він виросте у люди і буде наш!

І до сьогодні я не годен думати про похвалу без зворушення.

Сьогодні, коли оглядаючися назад, я згадую той буйний час в молодечому житті студента університету, коли то я шукав вселюдського щастя там, де його не було, я знаю впевнено, що я не споневірився Богові Щастя моїх предків, саме тим, що я шукав нової форми того щастя.

А що ж це є оте Щастя, що його дає нашому народові Бог Щастя?

Шукання Бога є теж шуканням іншої форми Щастя.

Бо ж нова віра творить нову історію.

Але ж ми говоримо сьогодні про оце незвичайне для сучасників число многе Богів. Скільки ж є тих Богів?

І чому саме слово „БОГ" стало загальним визначенням Бога і численних Богів рівночасно. Що було в природі цього слова, що вчинило його придатним для „індивідуального" — так би мовити — і загального примінення.

Що значить слово „Бог"?

Чи поза самими звуками зможе нам допомогти до його зрозуміння ота моя славна порівняльна лінгвістика і порівняльне та історичне вірознавство? Отак, як ми, здається, розібралися у значеннях слова „Сварог" чи „Свантевит".

Майбутнім психологам і дослідникам впливів „Ригведи" на мій світогляд і віру я залишаю на розгляд оцінку оцього зламового моменту в моїм житті. Чи це впливи? Чи пробудження якоїсь дивної сили приспаної в душі, яка шукала собі росту і поживи у Ригведі для відродження старинної віри? Коли насправді це відродження чи пробудження сталося так рано, запало в підсвідомість і силою молодечого пережиття любови і щастя формувало далі мою долю. Так далеко як я сам пробую знайти коріння т. зв. впливів, я знаходжу оці події у рідному селі, що зветься Добростани.

Сонячний світ ранньої молодости.

Це потім зачарує мене читання „Тіней забутих предків" — потім, потім побут на полонині на Гуцульщині, на вершку гори, що зветься таємничо „Ґрехіт".

Малий хлопець у Добростанах не знав, що таке вживання слова „Бог" в однині і множині, він знайде як дослідник і учений... у написах на скелях Володаря ДАРІЯ.

Тут зачнемо наш „науковий" розгляд цього питання. Напишемо новий розділ у праці. „Бог" у написах Дарія. На скелях.

Свідоцтво скель

Скелі засвідчують його ім'я.

Чим є свідчення нашого марного паперу супроти письма на скелях?

Захиталася імперія Дарія, пропали в пісках величаві святині і палати. Присипана пісками пустині горда і жива колись буйність і слава столиці, Персеполіс — Город Персів.

Залишилися скелі і написи вириті досить глибоко, щоб дотривати до наших часів і засвідчити нам назву Бога разом із героїчними подвигами великого Дарія, Володаря імперії Персів.

Плили віки над пісками, забулася імперія, розвіялася слава, померкла пам'ять. І ніхто вже не вмів читати таємничих написів на скелях.

Великий є Людський Геній, що зумів відчитати ці написи і видерти із безпам'яти зміст послання Дарія, якусь маленьку частину Безсмертної Пам'яти Землі.

Скелі заговорили до нас живою мовою.

Один із героїв науки, француз Анкетіль Дюперон взявся до небезпечної подорожі до Індії тільки на те, щоб знайти і відчитати старинні книги Заратуштри. Найнявся на військову службу, бо не мав грошей на дорогу. Нащастя його визволили друзі. Зазнав численних пригод і трудів, небезпеки життя і... остаточного тріюмфу. Він відкрив оригінал книг Заратуштри, привіз їх до Англії, де був... арештований. Звільнений, знову завіз їх далі до Франції і оголосив їх перший переклад в Парижі 1771 року. Цій важливій події я присвятив окрему студію, яка... не могла появитися друком.

Поява цієї книги — це епоха в науці орієнталістики, всієї історії людства, а зокрема історії віри, духовости й культури. Я вже згадував у моїх працях, що першим українським ученим, який познайомився із цією працею Анкетіля Дюперона, був Костомарів.

Але історія цих книг не така проста. Коротко кажучи, скептичні і недовірливі учені довго заперечували автентичність цих книг. Називали їх підробкою Дюперона. Просто казали, що він видумав ці книги. Не брали до уваги, що він був би тоді ще більше геніяльний. Але вченим це не важило.

Довго тривала ця дискусія, соромна сьогодні, серед тих темних учених про автентичність Авести, оголошеної Анкетілем Дюпероном. Аж поки... англійський учений Ровлінсон (1810-1895) відкрив, відчитав і оголосив друком клинові написи із Бегістун (1846-1851).

Широко відомі сьогодні написи на скелях Дарія.

Заговорили скелі під доторком магічної палички геніяльного ученого, воїна і політика.

Сам Дарій, імператор Персії (550-486 ст. е.), заговорив до нас із своєї могили і склав свідчення про свої подвиги, а також, що важніше, про свою віру і про... назву БОГА.

Написи на скелях вириті ще за його життя є добре та безсумнівно датовані. Хто ж не читав драматичних оповідань Геродота про його часи, його пречисленні бої — а між ними бої на просторах Причорномор'я, — на переломі 5-го і 4-го століття до християнського літочислення.

Виявилося, що мова цих написів зовсім подібна до мови Зенд, якою написана Авеста, докладніше її найстарша частина. Дискусія про автентичність цих книг закінчилася, але Анкетілеві Дюперонові сталася злочинна кривда в історії науки до сьогодні не направлена. Жалюгідна дискусія не вбила щоправда самого життя, але притемнила ціннішу за саме життя працю і пам'ять героїчного ученого.

В історії людства, а Европи зокрема, ця книга творить епоху перш за все тим, що тут уперше в Европі була відчитана і появилася назва „АРІЯ", як окреслення численних народів і раси рівночасно.

А ось із могили Дарія промовив до нас його голос і він назвав себе... Арієм.

„Я Є ДАРІЙ, — ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ, КНЯЗЬ КНЯЗІВ, ВОЛОДАР КРАЇВ І НАРОДІВ, ЦІЄЇ ВЕЛИКОЇ ЗЕМЛІ І ЗЕМЕЛЬ ДАЛЕКИХ, СИН ВІШТАСПАСА, АХАМЕНІД, ПЕРС, СИН ПЕРСА, АРІЙ, АРІЙСЬКОГО СІМЕНИ."

Арій арійського сімени — це останнє і найвище окреслення його раси і роду. З династії він Ахаменід. З народів і раси він є Арій із арійського сімени. Яскраво, виразно і промовисто.

Це окреслення, — жахливо спростачене і викривлене Гітлером, — стрінемо тисячі разів в індійських священних книгах, а зокрема у книгах ВЕД, себто ВІДАННЯ, або знання. Зокрема виразисто визначений зміст цієї назви в книгах Ригведи, себто Знання Священних Гимнів, цього найстаршого пам'ятника арійської думки і віри.

Тверджу рішуче, що ця назва є індоевропейського походження і її сліди та похідні слова й поняття стрічаємо в історії Европи. Книги Вед, зокрема книги Ригведи, виринули в 19-ому столітті, але їх повне видання і переклади появилися щолиш у другій половині цього — 19-го — століття.

З питанням вивчення значення і природи цього слова стрінемося часто в моїх студіях, зокрема студіях Ригведи. Тут хочу підкреслити, що так у написах Дарія, як і в самій Авесті, стрічаємося з назвою БОГА, саме у формі „БАҐ" і його значення буде предметом нашого розгляду.

Як це сталося, що слово БОГ набрало загального значення і поза окресленням індивідуального Божества, як Зевс чи Аллах, чи Яхве, сталося також загальним окресленням одного Бога і численних Богів рівночасно?

Чи можуть найстарші тексти із цією слово-назвою кинути деяке світло на це питання історичної теології, — поза межами науки і теології, саме на ґрунті її історично-порівняльного вивчення?

Тут доводиться нам навести найважніші фрагменти написів Дарія, які можуть кинути деяке світло на це важливе питання.

Отже:

Свідоцтво Дарія

А ось це свідчення написане клиновим письмом на скелях.

Для нашого читача подаю його в латинській транскрипції, а далі залучую мій переклад на українську мову.

1. Baga. vazraka. Auramazdâ. hya. im
2. âm. bum'im. adâ. hya. avam. asm
3. ânam. adâ. hya. martiyam. adâ. h
4. ya. shiyâtim. adâ. martiyahyâ.
5. hya. Dârayavaum. khshâyathiyam. ak'
6. unaush. aivam. par'uvnâm. khshâyath
7. iyam. aivam. par'uvnâm. framâta
8. ram. Adam. Dârayavaush. khshâyathiya. va
9. zraka. khshâyathiya. khshâyathiyânâm
10. . khshâyathiya. dahyunâm. v'ispazanâ
11. nâm. khshâyathiya. ahyâyâ. bum'i
12. yâ. vazrakâyâ. d'uraiapiy. V'ishtâs
13. pahyâ. putîra. Hakhâmanishiya. Pârsa. *P*
14. ârsahyâ. putîra. Ariya. Ariya. *ci*
15. tîra. Thâtiy. Dârayavaush. khshâ*ya*
16. thiya. vashnâ. Auramazdâhâ. im*â*.
17. dahyâva. tyâ. ada*m*. âgarbâya*m*.
18. apataram. hacâ. Pârsâ. adamshâ*m*.
19. patiyakhshaiy. manâ. bâ'im. aba*ra* . . .
20. [ha]. tyashâm. hacâma. atha*hya*. *ava*. *a*
21. K'unava. dâtam. tya. manâ. a*ita*.
22. adâri. Mâda. Uvaja. Parthava. *Harai*
23. va. Bâkhtrish. Sug'u*da*. Uvâra*zam'*
24. ish. Zarañka. Harauvatish. Thatag'u*sh*. *Gañ*
25. dâra. Hiñd'ush. Sakâ. Humavar*kâ*. *Sa*
26. kâ. Tigrakhaudâ. Bâbir'*ush*. *A*
27. thurâ. Arabâya. M'udr*âyâ*. Arm'*ina*
28. . Katapat'uka. Sparda. Yauna. Sakâ. *tyaiy*. *ta*
29. radaraya. Sk'udra. Yaunâ. Takabarâ. Pu*tiy*
30. â. K'ushiyâ. Maciyâ. Karkâ. Thâtiy. D
31. ârayavaush. khshâyathiya. Auramaz*dâ*. *yath*
32. â. avaina. imâm. bum'im. yu - - - -
33. pasâvad'im. manâ. frâbara. mâ*m*. *khshâ*
34. yathiyam. ak'unaush. adam. khshâ*yath*iya
35. . am'iy. vashnâ. Auramazdâh*â*. a

36. damshim. gâthvâ. niyashâdâyam. *tyashâ*
37. m. adam. athaham. ava. ak'unav*atâ*. *yathâ*. mâm.
38. kâma. âha. yad'ipad' *iy*. mani*yâhy*. *t*
39. ya. ciyañkaram. *avâ*. *dahyâva*
40. . tyâ. Dârayavaush. *kh*shâya*th*iya

Великий БОГ (є) АУРАМАЗДА (себто Агурамазда із Авести) той, що дав (сотворив) оцю Землю, — той, що дав (сотворив) оце Небо (оцю небесну твердь) — той, що створив Чоловіка (Смертного) — той, що дав Чоловікові пригожі добра, — той, що Дарія вчинив Князем, Єдиним Князем над многими, єдиним Володарем над численними.

Я є Дарій, Великий Князь, Князь князів, Володар країв і народів, цієї Великої Землі і земель далеких, Син Віштаспаса, Ахаменід (за династією), Перс, син Перса, Арій, арійського сімени.

Ласкою Аурамазди є ці країни, які я здобув поза Персією, якими я оволодів і вони принесли мені дань, яка їм була мною визначена і це вони виконали. Мій Закон був встановлений. Медійці, Сузіянці, Партхійці, Арійці, Бахтріянці, Суґданці, Хоразмійці, Заранькійці, Арахозійці, Самагіди, Ґандари, Індія, Сякійці Гумаварки і Сякійці Тіграхавди, Вавилонці, Асирійці, Араби, Єгиптяни, Арменіці, Катапатукійці, Спардійці, Ійонійці, Сяки поза морем (Скити), Скудрійці, Ійонійці Корононосці, Путійці, Кушійці, Мачійці, Каркійці.

Так рече Дарій Володар. Аурамазда, коли побачив він ці землі (країни у ворожнечі і боротьбі одну з одною) — передав їх мені (у владу), вчинив мене їх Князем. Я є Князь через ласку Аурамазди. Я встановив Лад на цій землі, як я заповів і так сталося, як була моя Воля.

Коли ти подумаєш, які численні були ці країни, якими володів Князь Дарій, то поглянь на оцю картину (вирізьблену на скелях). Вони несли мій Престіл, щоб ти це знав. Тоді взнаєш, що спис перського мужа сягав далеко від Персії.

Так рече Дарій Князь: Усе, що я довершив, це все довершив я з ласки Аурамазди. Аурамазда давав мені поміч, доки я завершував моє діло і я довершив мій Чин.

Аурамазда хай береже мене від ..... і мій нарід і цю країну. Тому я молюся до Аурамазди, хай це дозволить мені здійснити.

О, Чоловіче! Нехай наказ Аурамазди не буде тобі супротивний, не покинь правильної дороги, не гріши!

Це є найдовший і найповніший у змісті напис Дарія. Він дає нам досить яскраву уяву про віру і ідеологію цього великого володаря.

Інші написи це переважно скорочені повторення вище наведеного.

Заки приступимо до його аналізи, познайомимося із текстом іншого напису цікавого для нас тим, що в ньому слово „Бог" стрічаємо в числі многім, подібно як я стрінувся із числом многим цього слова у рідному селі.

Нашим звичаєм наведім цей текст у цілості:

1. Auramazdâ. vazraka. hya. mathishta. bag
2. ânâm. hauv. Dârayavaum. khshâyathi
3. yam. adadâ. haushaiy. khshatŕam. frâba
4. ra. vashnâ. Auramazdâhâ. Dârayavau
5. sh. khshâyathiya. Thâtiy. Dârayavaush.
6. khshâyathiya. iyam. dahyâush. Pâr
7. sa. tyâm. manâ. Auramazdâ. frâba
8. ra. hyâ. naibâ. uvaspâ. umarti
9. yâ. vashnâ. Auramazdâhâ. manac
10. â. Dârayavahaush. khshâyathiyahy
11. â. hacâ. aniyanâ. naiy. tarsaŕ
12. iy. Thâtiy. Dârayavaush. khshâya
13. thiya. manâ. Auramazdâ. upastâm.
14. barat'uv. hadâ..v'ithibish. bagai
15. bish. utâ. imâm. dahyâum. Aura
16. mazdâ. pât'uv. hacâ. hainây
17. â. hacâ. d'*u*shiyârâ. hacâ. dra
18. ugâ. aniya. imâm. dahyâum. mâ
19. . âjam'iyâ. mâ. hainâ. mâ. d'*u*sh
20. iyâram. mâ. drauga. aita. adam.
21. yân - - m. *ja*d'iyâm'iy. Auramazd
22. âm. ha*dâ*. *v'ithi*bish. bagaibish. a
23. *itamaiy*. *A*uramazdâ. dadât'
24. u*v*. *hadâ*. *v'ithi*bish. bagaibish.

В перекладі:

„Великий Аурамазда той, що є найбільший із Богів (баганам) сотворив Дарія Князем і дав йому Державу. Ласкою Аурамазди є Дарій Князем.

Так рече Дарій Князь: Цей край, що мені дарував його Аурамазда, — край, що є прекрасний, багатий у коні, добре заселений ласкою Аурамазди і моєю, Князя Дарія, не боїться нікого іншого.

Так рече Дарій Князь: Хай допоможе мені Аурамазда разом із Богами народів і цю країну хай береже Аурамазда від ворожих воєнних полків, від неврожаю, від Брехні. Хай ворог не увійде до цієї країни, ані ворожі полки, ані Неврожай, ані Брехня.

Про цю ласку я прошу Аурамазду, хай подасть мені це Аурамазда разом із Богами народів (вітхібіш БАҐАЙБІШ)."

Ще наведу, вже тільки в перекладі, інший фрагмент напису, який зображує ідеологію Дарія у відношенні до його збройної сили, а зокрема дбайливість Дарія про його улюблене військо:

„Так рече Дарій Князь: Якщо ти думаєш, що я не повинен нікого боятися (себто, що я повинен бути найвищим Сувереном), тоді бережи оце персидське воїнство. Коли зберігається персидське воїнство, тоді безперервно тривале буде ЩАСТЯ аж до найдальшого часу і воно (це ЩАСТЯ!) зійде, о Володарю, на оцей нарід.

Оці могутні свідоцтва скель переносять нас краще за історичні переповідання у світ ідеології Дарія Імператора.

Є багато народів на землі. Цю землю і ці народи створив Аурамазда, себто Агура-Мазда із Авести. Ці народи мають своїх „Богів Народів". Але є найбільший БОГ АУРАМАЗДА і від нього отримує Дарій свій Завіт: Стати Володарем понад народами і країнами, щоб завести ЛАД, ЗАКОН і ПРАВДУ. Покінчити із малими боротьбами і завести єдине владарство дане йому Найбільшим Богом. Боги народів повинні співпрацювати і співдіяти в цьому напрямі, в цьому ділі їх Найбільшого Бога.

Очевидно, поза цією концепцією многих Богів Народів і Одного Найбільшого, лежить струнка теологічна концепція, яку стрічаємо в... Авесті.

Саме там зустрінемо назву АГУРА-МАЗДИ, себто Аура-Мазди в дещо молодшій персидській вимові.

А це слово „АГУРА-МАЗДА" означає — Блаженне Світло, Найвище Світло, Найвище Щастя, Найвище Добро.

Найвищого Бога — Єдиного Бога, — Джерело-Праджерело Світла і Світу як Ласкавости (себто простіше) Любови, як Щастя-Добра.

Одним словом, це те саме поняття, що ми його знайшли у нашому рідному слові-праслові, яке звучало СВАРОГ.

(Ця праця незакінчена)

АНАЛІЗА „ВЛЕС КНИГИ"

Дорогі Друзі!

Вже від довшого часу доходять до Вас, напевно, глухі вісті про найстарші старослов'янські тексти, що їх називають „Дощечками Ізенбека", або „Влесовою Книгою".

Ви, напевно, були неспокійні моїм мовчанням, чи радше принагідними вістками в листах.

Це ж бо тексти дохристиянської, отже старослов'янської, чи навіть, докладніше старо-української Віри.

Я не хотів надто легкого рішення, боровся із спокусою зайняти слово, поки я сам не зміг набрати докладнішої про них уяви та на аналізі текстів впевнитися про їх автентичність.

Бо історія їх відкриття, яку прочитаєте — це суцільна скандалістика, якщо йдеться про тексти такого значення, чи такої ваги. Мої — зрештою принагідні розмови — про це питання з директором Відділу Британського Музею, були дуже розчаровуючі. Тексти визнані за фальсифікат совєтською Академією, яка — хоч і совєтська — має на Заході авторитет поважної наукової установи.

Самі дощечки пропали. Пропали?, — це найлегший спосіб, щоб уникнути доказу автентичности. Для Музею і для науки існує перш за все автентичність самого матеріялу, в даному випадку дощечок, чи табличок, яких дослідження дає найпевніші докази про їх вік, матеріял письмовий, тощо.

Чи можна, і як доказати їх автентичність? Крім того, я був би відразу підозрілий в необ'єктивності.

А тут як на лихо не збереглися навіть ані відписи дощечок, ані навіть фотографії, а тільки спроби їх відчитання Міролюбовим, що шукав у них зв'язку перш за все... з Асирією і Вавилонією. Його перші звідомлення про ці дощечки звучали справді фантастично.

Отже: не всі дощечки, що збереглися в Ізенбека, були переписані на „кирилицю" Міролюбовим. Не всі переписані ним

тексти були видруковані в „ЖАР-ПТИЦІ" у Сан Франціско. А над усе: збереглася тільки одна фотографія однієї дощечки. Отже це єдина тінь автентичної дощечки.

Маємо спроби відчитання цієї дощечки Міролюбовим і Лєсним, а нещодавно А. Кирпичем у Англії. Це все аматори. З них найсоліднішим являється С. Лєсной — він же Парамонів, який присвятив їм декілька видань, а також оголосив друком фотографію дощечки ч. 16.

Учені будуть сумніватися, чи вони взагалі існували? Чи фотографія не є якимсь фальсифікатом Міролюбова на невідомому матеріялі.

В такому стані єдиним можливим доказом є сама тільки аналіза тексту. І то єдиного тексту з фотографії. Бо ж відчитання Міролюбова виявляє наявні помилки, які він сам признає. Ці помилки будуть його боронити перед закидом фальшування дощечок. Він не знав сам, що переписував і в моменті переписування, а також далі, в часі своїх шумномовних коментарів, не розумів їх змісту. Читав, чи здогадувався про значну кількість слів і з того ловив чи здогадувався про їх зміст. Висновки часто передчасні, а відчитання з численними помилками, які значно утруднюють їх дальше розшифрування.

На домір злого сам він пише про те, що Університет у Брюселі запропонував їм свою допомогу, але вони відмовилися від цього. Тут очевидний мотив самим їх відчитати першими та здобути славу. Виявилося, що вони до цього нездібні, а тільки перешкоджали в їх відчитанні та студіюванні. „Сам не гам і другому не дам" ...

А в тім археографія — це спеціяльний предмет, який сам собою вимагає довших студій і праці.

В міжчасі, як я вже згадував, зачали братися за їх „розшифрування" чи аматори, чи... як би їх назвати?...

Я волів би, щоб за відчитання цих текстів взялися справжні вчені. Це звільнило б мене в науці від закиду необ'єктивности. Ми ж бо заінтересовані в текстах дохристиянської віри в Україні, чи тимбільше на широкому терені старослов'янських поселень. Але ніхто з учених не брався за діло. Вони воліли б, щоб хтось інший робив важку роботу першої оранки цілинного тексту. Вони потім виступлять зі своєю критикою. Вони потім будуть знати краще.

Покищо, сказати правду, — вони дивляться на ці тексти як на китайські написи. Коли ж і прочитають пару рядків за Міролюбовим, то здвигають раменами. Не та граматика, що вони її знають, чи радше дуже слабо знають деякі тексти. Учені нової школи, американсько-мюнхенські доктори — їх же 500! — зовсім таки не знають — тверджу це рішуче — зовсім анальфабети в старослов'янських текстах. А отже, залишилися білі круки, що студіювали старослов'янську мову ще до першої світової війни в Києві чи Москві, чи теж ті, що кінчили університет в нормальних умовинах у Львові чи Відні, наприклад професор Біда, чи мгр. Борковський.

Що ж, доводиться ждати, аж зроблять це чужинці типу Якобсона.

Я зрозумів, що мушу взятися за це діло сам.

І ось перше звідомлення.

Я зібрав усі тексти друковані в „Жар-Птиці" через фотокопії з Британського Музею. Яке добродійство Музею. Для цілей студій і консультації із незалежними вченими я зробив фільм, — на днях буде на руках, — та спорядив покищо три копії цих текстів. Один із них для мгр. Володимира Микули, який виявив зацікавлення ними як історик старої Русі-України. Покладаю на нього надії. Він читає ці тексти легко, хоч ще існує тисячу сумнівів, зокрема граматично-лінгвістичної природи. Остаточні висновки будуть лежати таки в цій ділянці, зокрема в питанні суцільности — очевидно умовної — тієї мови, чи тих мов, якими написані тексти. Це така його думка, зрештою мною пропонована, для заспокоєння перших сумнівів, ще перед усякими дослідами.

Я сам взявся до незалежного відчитання оцієї єдиної сфотографованої дощечки. Мушу сказати, що я розшифрував цілий текст за виїмком останньої, сильно зіпсованої, лінійки.

Мої враження про цілість текстів:

Мене переконує щирість текстів, як виразу віри. Не можу припустити, що хтось її видумав штучно, себто підробив.

Це автентичність самої віри в її первісній формі.

Хай слово „первісний" не впровадить Вас у блуд. Там є вже заавансована теологія нашої віри першого тисячоліття.

Що ж Вам сказати, дорогі друзі!?

Для тих, що читали „Про Перуна знання таємне", чи теж для тих, що читали „Гимни Землі" і „Повстань Перуне" не

як поезію та літературу, але як вираз віри — не буде ніякої несподіванки. Хоч тут не повинно бути для мене ніякого „чуда", то,однак, таке відтворення старої віри із її рівночасним дальшим розвитком є хіба найбільшим чудом! Для нас воно не є чудом, якщо прийняти тягліcть розвитку Духа Нації. Але тільки тоді. Правда, мені допомагав в деякій мірі паралелізм дальшого розвитку первісної віри арійців на ґрунті Риґведи, але все одно, я сам не годен вийти з дива.

Стрічаємо тут справді самі чудеса!

Отже Гай Перуна і Сварога, де Перун вчить молодих Богів танцювати аркана. Такої подробиці не знайдемо в текстах, але Гай знайдемо там чудовий. Там цілі „полки Перунові" лицарів і героїв. Героя вітає там сам Перун: „Сину мій, тут ждуть на тебе твої батьки і діди!"

Приймають там найрадісніше тих, що в ранах за Батьківщину принесли Грудку Землі у самій рані. І це доказ їх приналежности до Вічної Русі. Перун їх вітає так: „Русич еси і перебудеш!" Він легко розпізнає своїх синів!

А над усе „Матір-Сва-Слава" — це дослівно Велика Всематір із „Гимнів Землі", що її душа в Найвищім Небі. Ця постать була невідома в дотеперішньому нашому знанні про мітологію слов'ян, зокрема її місце в небесах Сварога і в житті народу. Вона сполучає небо із землею. Літає Жар-Птицею по обох берегах Ріки РАЮ — молочної дороги, — яка відділює небеса Сварога від світу Яви, себто цього проявленого світу. Таких несподіванок стрічаємо тут багато. Нас уже не здивує, що Ригведійську „сому" знали наші предки і так само її приготовлювали й жертвували. Ферментували молоко на якихсь зіллях, а потім цідили крізь вовну. Зілля, звичайно, інше як в Індії. В Індії це була „саркостемма віміланіс". В Україні не знаю що.

Трудно припустити, щоб якийсь фальсифікатор знав так докладно стільки елементів старої віри і обряду.

Однак, стрічаю теж лінгвістичні дані, хоч тут до висновку далеко. Саме в цій ділянці праця найбільш утяжлива і морочлива, а однак тільки тут доглибне зрозуміння тексту та його можлива оборона на науковому фронті. Хоч і докази автентичности віри наука мусить прийняти як наукові.

Разом із тим тут володіє незнищена й висока краса правдивої поезії. Це є та, вимріяна нами здібність до творчости, де немає границь між поезією, метафорою та метафізикою, бо ж

кінець-кінцем, усе наше пізнання так у вірі, як і в метафізиці, є в своїй основі метафорою. Я писав про це, навчаючи про різні типи метафізичного думання, як психоонтологію, ритоонтологію, чи врешті найосновнішу мабуть — мітоонтологію.

Саме у відчитаній мною дощечці стрічаємо таке чудо мітоонтології.

Ми знали про те і твердо вірили, що всі ми є внуки Дажбога. Так навчало нас „Слово про похід Ігоря". Але саме Влес Книга подає нам мітологічну історію: як це сталося.

У безмежному здивуванні я відкрив тут... культ Ерікопайоса, відомого мені тільки із культу містиків-орфіків у Греції. Мені відомо було теж, що цей культ мав походити з півночі. Я писав про нього у „Березі", це „Той, що є вчасно народжений у жолобі". — А тут тобі ціла історія як Велес приніс отрочатко з небес. Тут і „ЯСНА", себто просто „ясло", оті „ясна" — ясла, що їх знає словник Грінченка (Том IV, стор. 544), але не знають „учені", саме як „ясла". Що були там воли, корови й вівці та інші тварини, про це навіть зайва річ говорити. Отже, це не стара віра достосовувалася до християнської „мітології", але навпаки: християнська віра достосовувалася до існуючої „препоганої", „поганської" мітології, підставляючи „ІСУСА" за оригінальне „отрощіє", принесене Велесом, чи теж „Ерікапайоса" із мітології орфіків.

Звідси жолоб і всі тварини в старинних колядках.

Звідси увесь жолоб із цілим апаратом старого побуту... в степах України...

Але є ще глибша містерія у нашій мітології. Прочитаємо про це в текстах.

Містерійна єдність Перуна із Богом Найвищим — різно названим у тексті „Знання Таємного" — була добре відома нашому віщунові.

Чи це Вас дивує, дорогі друзі?..

Найбільше чудо текстів Велесової Книги — це найживіша віра в безсмертність душі — вона знову ж відома орфікам.

Але свідчуся самим собою, що такої живої і міцної віри я не стрічав у релігійних текстах світу!

Я підкреслював це у моїй праці про віру лицарів Святослава на основі грецьких джерел, зокрема свідчень Лева Диякона. Ці лицарі ішли до Гаю Перунового (на смерть!) як ми до своїх знайомих на з'їзд до Лестеру чи де там в Америці.

Дух Святослава покидає його ще за життя. Це містерія містерій! „Баляди про Святослава", бо він вже здійснив завдання свого втілення.

Доведеться, отже, працювати над цими, так дорогими для нас текстами в усій скомплікованості їх чудесного збереження, щоб... були вони свідками відродженої віри наших предків.

Сьогодні на початок висилаю Вам перший комплект сфотографованих текстів. Зберігайте їх дбайливо. Давайте в руки людям доброї волі, за Вашим визнанням. Висилаю текст на руки Лариси Мурович. У неї безсумнівно більше знання і живіші зв'язки зі світом учених. Найважливіше авторитет, який приходить тільки із часом довгої самовідреченої праці.

Лист цей не є ніякою тайною. Але він також не для преси, принаймні покищо, не для преси...

Дорогі друзі! Це добрі вісті Вам приношу!

І бажаю Вам всім тим, що читатимуть цей лист великого просвітлення і великої радости з приводу відродження нашої старої щиронародної лицарської віри, якої свідоцтвом є Влесова Книга!

З привітом для всіх!

Володимир.

7 червня, 1968.

***

Лондон, Зелені Свята 1968

Дорогі Друзі!

Ви неспокійні від останнього листа від 7-го червня 1968 р. Що ж це таке ця Велесова Книга? Не будете спати поки не довідаєтеся.

А тут ціла гора праці. Бібліографія, досліди, досліди, граматика, граматика! Не маю словників під рукою, тільки в Британському Музеї.

Але ось на Вашу радість, перший повністю відчитаний текст. Ще не певний двох трьох слів: між ними „овржетесе". Але зміст такий величавий, що мушу негайно з Вами поділитися радісною вісткою.

Отже, ми знали, що ми є внуки Дажбога, але ми не знали: як це сталося?

Отже, Отець Русі мав дві дочки. Тодішнім звичаєм ішов у степ. Там боронили його закони тодішнього часу. Мир їм!

Так добиралися роди. Але не знайшов їм мужів гідних величі і слави майбутньої Русі. Отак молився Богові. Бог вислухав його молитву.

І тут містерія!

Зійшов Бог — ТАЯ СЕ, — себто таємно, чудесно, у чудесний спосіб і „ОЖЕЩЕ И" — це слово я відшифрував із санскритського „ДЖА" — „ДЖАН" — родити, грецьке „ГЕН", наша „ЖЕН". Воно звучало мабуть „ОЖЕНЩЕ".

Мотив оплодотворення Богом стрічаємо теж у ЕЩЦІ. Вотан особисто у постаті Мандрівника родить чотири касти старих Германців.

Тут, в дощечці 16 — маємо чудесне запліднення!

Треба написати зі сто сторін граматики і тексту для оборони цього перекладу. Переклад ще не є для друку. Це Вам на радість Зелених Свят. Ісходу Духа на Землю!

Очевидно, будуть і версії поетичні! Буде розвиток цього мотиву в легендах. Буде їх більше! Розписую конкурс! Писати треба нашим поетам негайно, не чекаючи на сто сторін тексту граматики і пояснень та дискусії.

Радісні і натхнені привіти!

Володимир.

***

Дорогі Друзі!

Хвилина доброго натхнення і остання трудність переборена. Отже, наздогін за попереднім листом.

„А імем оврженесе". Оврженесе — від кореня ВРГ, ВРИГ, ВЕРГТИ, вержьом — кидаю. Німецьке — верфен, латинське — верго. Санскрит — врик, ври-нак-ті, чеське: ВРГ — „помет", себто плід. Говориться про звірят, а те в старину мусіло відноситися і до людей. Цю вказівку я знайшов у Преображенського: „Етимологічний словник руської мови", том І, ст. 73.

Отже, текст зовсім ясний: „Будемо родити! Приготовляймо ясла. Тут Бог Велес двоє отрочат приніс!" і так далі, як у перекладі.

Ця частина висказує радість дочок про те, що рід їх „не пересічеться". Продовження і ріст роду був священною справою. Сам Дажбог у чудесний спосіб оплодотворює дочок Отця Русі.

Мітологема народу і нації, яка в образовий спосіб висловлює божественне походження нації.

В основі такого міту лежить усе історіотворча ідея нації. Проекція в майбутнє.

Святослав і герої „Слова про Похід Ігорів" жили цією ідеєю, що вони є внуками Дажбога. Бачу теж із якою силою спалахує серце молоді, коли їх пробудити саме такими ідеями.

Привіти!

Володимир.

Переклад дощечки число 16

1. Велесові присвячуємо оцю книгу, Богові нашому,
   бо в ньому є прибіжище і сила.
2. У прадавніх часах був муж, а був він благий
   і хоробрий, і його назвали Батьком у Русі.
3. А мав він жену і дві дочері. Вони мали
   багаті череди, корови і вівці.
4. І з ними бував він у степах, але ніде
   не знайшов мужів для своїх дочерей.
5. Отже, молив він богів, аби рід його не пересікся.
   А Дажбог почув тую молитву і дав йому те,
6. що він вимолив. Так і сталося. Він (Дажбог)
   оплодотворив їх (дочок) у невидимий спосіб, таючися.
7. Бог зійшов межи нас! І будемо мати потомство!
   Вже про ясла дбаємо! Тут Бог Велес двоє отрочат приніс!
8. До нього грядемо. Двох синів маємо від Бога нашого
   і йому проголошуємо славу.
9. Хай буде благословенний завжди, нині і присно
   і від віків до віків!
10. Сказано є про кудесників, а ті геть відійшли
    і не повернуться.

**
*

Лондон, 19. IX. 70

НЕОГОЛОШЕНІ ТЕКСТИ „КНИГИ ВЕЛЕСА"

(Листи до друзів)

Інж. М. Скрипник і п. А. Кирпич оголосили нову, дальшу збірку текстів „Книги Велеса" під назвою: „Влес Книга", част.V. Тексти не оголошені в попередніх виданнях.

Це сталося так: 6-го листопада 1970 року помер на кораблі в дорозі до Европи Юрій Міролюбов. Це той, як пам'ята-

єте, що зробив відписи дощечок Ізенбека і на цій основі вони були вперше оголошені в „Жар-Птиці".

Після втрати оригінальних дощечок — як я тверджу — цей його відпис став документом число 1.

Дружина покійного Міролюбова завірила ці манускрипти і цілий архів Міролюбова (15.000 сторінок) інж. Скрипникові.

Він вилучив з нього манускрипти, які не були оголошені та оголосив їх окремим виданням, подібним до попередніх.

Пан А. Кирпич переклав ці нові тексти, на цей раз краще від попередніх, все ж таки з помилками щодо граматики старого часу. Все ж таки подані тексти у первісній транскрипції Міролюбова. Але знову у відписах п. інж. Скрипника із манускрипту Міролюбова. Я вірю, що відписи є совісні, але все ж таки це не оригінал.

Скрипник пише: „Копії є дуже нечіткі і без попередньої підготовки не надаються для фотокопіювання. Крім того їхній розмір є більший за Дін А-4 формат, який я вживаю в моїй циклостилевій машині. Зменшення ж формату оригіналу зменшує також і його чіткість. Це були причини, які спонукали мене (покищо) не робити фотокопій знайдених текстів, а переписати їх на машинці. Зацікавлені читачі, чи наукові дослідники можуть замовити фотокопію кожного бажаного їм тексту за попередньою оплатою собівартости і пересилки.

І знову історія повторюється. Ми дорікали Міролюбові, що не зробив фотокопій усіх дощечок. Бо — очевидно не мав грошей. А ось сьогодні та сама загроза стає перед затратою оригіналу відпису, бо... нема грошей. (Дозволю зауважити, що не брак грошей, а брак часу примусив нас відкласти фотокопії на пізніше, щоб не задержувати публікацію неоголошених текстів. В частині VI Влес Книги всі відписи подані як фотокопії. М. Скрипник)."

Не знайдеться установа, яка пошанує справу важливости найстарших староукраїнських текстів. Навіть, якщо є наукові сумніви щодо автентичности текстів, то саме цей відпис грає важливу ролю в цьому питанні і гроші на досліди не повинні наражувати української культури на можливу втрату. Якщо тексти виявляться автентичними у дослідах — так думаю вже сталося — то майбутні покоління будуть проклинати нас за таку легковажність до пам'ятників культури. Треба, отже,

про цю справу голосно крикнути перед громадою, яка розкидає мільйони на менш важливі справи...

Не знаю, яка газета дасть мені голос в цій справі, але мовчати годі.

Заяви п. інж. М. Скрипника в цій справі якісь надто лаконічні. Треба, чи можна думати, що цими текстами він диспонує.

Тут треба не фотокопій, не тільки „бажаного тексту", але цілість манускриптів відпису Міролюбова: їх роля така, як Єкатеринського списку „Слова про Похід Ігорів" після згоріння манускрипту. Отже, треба забезпечити збереження цілого манускрипту і то його попередньо друкованих і недрукованих частин. При наявності помилок і помилкових відчитань оригіналу, це конечне, як основа наукового досліду.

При цій нагоді вийшла наверх ще одна плутанина Кура. А саме: Міролюбов вислав Курові чотири фотографії дощечок. Появилася друком тільки одна. Були суперечливі заяви в цій справі. Тепер оголошено лист Кура, в якому він потверджує отримання чотирьох фотографій. Мої ствердження про крутійства в цій справі редактора Кура були цілком вірні. Але де тоді три інші?.. З листа виходить, що Міролюбов мав чотири негативи фота. Де ж вони?.. Як я пишу, вияснення Скрипника надто лаконічні і не заторкують цієї найважнішої справи. Це ж ідеться про фотографії оригіналу. Моя аналіза єдиної дощечки у фотографії доказує скільки там помилок відчитання, отже, транскрипції Міролюбова.

Але нарешті справа може попасти в руки українських учених.

Самі тексти.

Самі нові тексти дуже цікаві і вносять багато нового, саме в релігійний зміст текстів.

Стрічаємо нові імена Божеств. Між ними важлива ідентифікація Індри з Перуном. Дія Перуна у всесвіті!!!

Бачимо там теж постать „Питар Діяй" — це безсумнівно Батька (санскритське Пітар) Дня і Світла (грецьке Дзевс Патер).

Вишній вже відомий із попередніх текстів. Але стрічаємо Іствар, і я думаю, що це старша назва Ісьвара.

Існує пам'ять про Веди.

Пам'ять про час, коли віщуни стояли начолі громади, тощо.

Мова згущена, поетична, міцно народня конструкція.

Незрозумілі слова старої мови. Деякі зрозумілі із співтексту. Старі форми як „Братар" замість „Брат", зовсім згідно з протоевропейським звучанням. БРАТАР, ПІТАР, СВАСАР і т.п.

Історичні згадки вимагають досліду, але тут я спокійний за вислід. В „Слові про Похід Ігоря" маємо приклади існування старої історії. Є теж у тексті „Карна" і „Жаля", відомі із „Слова".

До речі: маю тільки один примірник нового видання текстів. Очевидно, зроблю, що зможу.

Перше питання: Яка преса прийме мою довшу заяву в справі збереження текстів для дослідників і музеїв?

„Канадійський Фармер" від деякого часу не друкує нічого про справи Віри. Але ж це справа науки. Маю на увазі самі тексти як пам'ятник культури і духовости незалежно від того, чи хто вірить чи ні, як у „Слові".

Володимир.

**
*

БОЖЕСТВЕННЕ ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
(Аналіза дощечки ч. 16, „Влес Книга")

Фотостат дощечки ч. 16

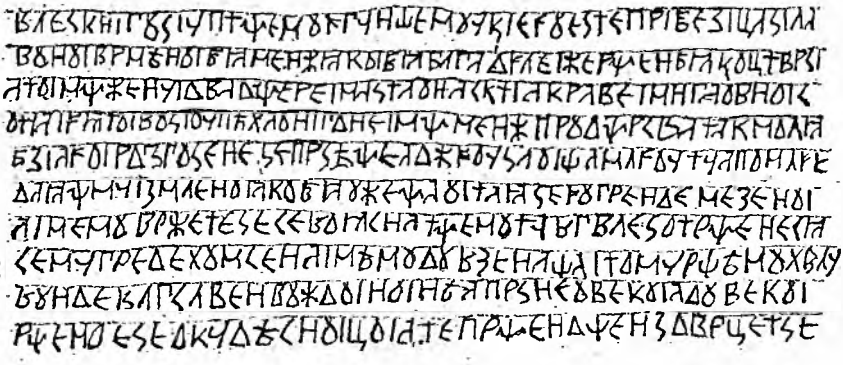

Видавництво „Млин", Лондон-Гага опублікувало слідуючі брошури, присвячені дослідам „Влес Книги".

1. „Влес Книга", частина I-IV, 112 ст. в році 1968-69
2. " " " V, 70 " " 1972
3. " " " VI, 42 " " 1972
4. " " " VII, 35 " " 1975

В частині I-IV знаходяться ті тексти, які були публіковані в „Жар-Птиці" та в творах С. Лесного, разом 45.000 літер. В частині V поміщені тексти, знайдені вперше М. Скрипником в

архіві Ю. Міролюбова (в Аахені) і які не були ще ніде оголошені. Разом двадцять нових текстів, біля 30.000 літер.

В частинах VI та VII поміщені фотокопії всіх публікованих раніш та новознайдених текстів, а також фотокопії всіх відписів Ю. Міролюбова з його первісного манускрипту, в якому він зробив транскрипцію з ориґінальних дощечок „кирилівкою". Переклад всіх дощечок, крім 38 А та 38 Б, зробив Побратим А. Кирпич. Первісні суцільні тексти розподілив на слова та речення М. Скрипник, він же додав „Варіянти Перекладу", завваги щодо транскрипції Ю. Міролюбова та бібліографію.

Покійний Проф. В. Шаян вважав це видання основним для дослідів текстів „Влес Книги".

М. Скрипник.

Вельмишановному Панові
Інж. М. Скрипникові, –
із висловами глибокої пошани
та признання заслуги через
вклад трудів і праці для дослі-
дів і видання Книги Велеса, –
рівночасно із глибоким спів-
чуттям і моїм власним сумом
після втрати Вашого Прия-
теля сл. п. Андрія Кирпича, який
поклав безсмертну заслугу
через перший переклад тексту.

Володимир Шаян

Лондон 12.12.1973.

ВІРА НАРОДІВ І ЇХ ІСТОРІЯ

На початку існування великих історіотворчих народів стрічаємо мітологічні передання про їх народження і походження. У цих мітологічних зображеннях народи усвідомлюють собі себе самих. Так починається їх самопізнання, формується програма їх національної дії в історії, їх відношення до світу і до людського історичного окруження. Ця їх віра стає їх найміцнішим спаянням, основою їх єдности як народу.

Пише мій приятель:

„Нас учили в гімназії вісім років про всі малі і великі Божества старої Греції і Риму, але нічого ми не чули про нашу старинну віру."

Це справді так. Кілька імен т.зв. „ідолів" з нагоди хрещення Русі юдео-грецькою вірою та декілька коротких лайок на стару віру, які мали за завдання зогиджувати цю забуту віру наших предків.

Це справді так. Ми знали, чому Атена охороняла хмарочками Телемаха, коли в чужому місті він шукав слідів свого батька Одісея. Чому гурт молодих друзів так охоче приєднався до виправи кораблем, щоб серед пригод шукати Одісея, народного героя маленької держави на острові Ітака.

Молодий Телемах був для нас парагоном героїчного молодця, вірного своєму батькові.

Ніхто не порівнював його героїзму з посвятою наших молодців, коли вони зголошувалися до повстання Хмельницького, готові вмирати на палях і горіючих стовпах як полум'яні, живі смолоскипи.

А де ж було їм знати, що грецькі колонії над берегами Руського моря, на півдні нашої споконвічної Землі, не існували отак собі мирно для торгівлі з народами, як „нас ще не було на світі", але що греки завоювали таки від нас город Сурож, тепер Судак у Криму, і „огречують" його. І ось наші віщуни у „Книзі Велеса" у полум'яних словах кличуть наших молодців, щоб відвоювати старинний город Сурож — а це значить „Город Сонця" у нашій старинній мові — та щоб не жаліли проливати свою кров, — „аби Земля була жирна і родюча", як каже „Книга Велеса".

Довідаємося із цієї Книги, як густо наша споконвічна Земля насичена нашою кров'ю.

Отже грецькі колонії — це не тільки ідилія торгівлі та су-

сідства, але й кривава боротьба за доступ нашого народу до нашого споконвічного моря. Тут читач здивується. Адже нас тоді ще не було. Ми ще тоді не народилися. Якісь андрофаги, себто людоїди були над Дніпром, десь там може на північ від Києва, навчав нас Геродот.

Отже знали ми багато про грецьких героїв. Багато із них були синами Богів і людей. Це були — Півбоги, нажаль — смертельні. Так, для прикладу, популярний Ахіль був сином Богині Тетиди і героя Пелея, звідси він звався теж по батькові Пелеяденко. Його доля зумовлена цим чудесним народженням. Прикладів тут безліч і я не буду вже більше пригадувати моїм читачам їх гімназійних часів.

Але згадаймо ще, що Ромуля і Рема вигодувала дика вовчиця. Вовче молоко визначило їх характер. Але не тільки їх, але й цілого заборчого і жорстокого Риму в цілій його історії. Міт про Ромуля і Рема формував характер нації, саме вовчий її характер, як вони уявляли собі вовків у людській історії. Але вони були „культурні". А нас вчили, що десь над Дністром жили „вовкулаки", як навчає Геродот.

Учення про походження нації визначує, отже, її характер в історії. Якщо ідеться про юдеїв, їх походження від сина Яхве, Ісаака і їх договір із Яхве, то присвятив я цій темі окрему працю і тут вже не буду до цієї проблеми вертатися.

Натомість менш відомий є міт про походження германської нації і не від речі буде про це згадати.

Бог Одін сходить на Землю у постаті мандрівного віщуна, як достойний мандрівник. Ходить по Землі, відвідує хати, хутори і двори.

Його ім'я у цьому втіленні буде РИҐР, а це значить володар, король. (Назва від індоевропейського „радж", латинського „рекс", кельтського „рех", тощо.)

В хаті кріпаків приймають його всим найкращим, чим хата багата. Кладуть його спати на ліжко між господарем і господинею через три ночі. Так народився „Фраль" себто робітник-кріпак, по-німецьки Кнехт.

У дальшій мандрівці зайшов Риґр до хутора вільного селянина, і тут у подібний спосіб народився вільний господар, по-німецьки Бауер.

Далі, на величавому дворі народився ясноволосий, із очима гострими як у змії, Ярль, по-англійськи ЕРЛЬ, себто ви-

сокого ступеня лицар із стану, що зветься „Адель". Цьому синові присвячує віщун Риґр найбільш уваги. Він вертається до двору Ярля, щоб виховати там молодого свого сина та навчити його рун, себто письма і інші вмілості та знання.

Це він пригадує вже дозрілому молодцеві про дорогі палати над Доном і Дніпром (Данр і Данпар), які треба йому завоювати. Я навів цю цитату у моїй праці про назви Дніпра і Дністра.

І знову стрічаємо тут основну і характеристичну рису германського розуміння народу, як системи станів чи каст, коли всі вони народилися від їх Бога і ним самим були встановлені. Оповідання про цю народотворчу подію із цікавими і численними подробицями навіть про антропофізичні прикмети цих трьох каст та про їх побут стрічаємо в одному із гимнів германських священних книг, що звуться „ЕДДА", а саме у гимні „Риґсмаль" або „Риґсфуля".

І ці книги збереглися! Їх записали вже за християнських часів у Ісляндії, мабуть аж у тринадцятому столітті.

І ці книги збереглися! Про них теж згадували в гімназії у Львові, хоч правда, я студіював їх уже в університеті.

А де ж наші священні книги? Невже було тільки декілька назв „ідолів" і ніякого змісту, ніякого вчення, навіть ніякого здогаду, що вони могли існувати? Замість цього заперечення, що існувало письмо всупереч свідченням історичних документів самих християнських джерел.

Це є знищення, „щоб і сліду не стало", як сказано в Біблії.

Але вернім до наших зауважень.

Цікаво відмітити тут, що мотив відвідин мандрівного старця стрічаємо в наших билинах. Там родяться у подібний спосіб герої Золотого Стола Ордену Володимира, Красного Сонечка. Це свідчить про прадавню, глибоко доісторичну старинність цього мотиву, пристосованого далі до пізнішого розвитку релігійної ідеології поодиноких народів.

В основі всіх цих мітів є інтуїтивне і пророче відчуття віщунів про їхнє походження і духовий зв'язок їхнього народу із їхнім Божеством. Міт відбиває цю їхню правду в образах і подіях уяви віщунів. Але рівночасно він відбиває і формує характер народу і творить його самоусвідомлення.

Тепер починаємо розуміти, якої ваги було відкриття КНИГИ ВЕЛЕСА.

Саме там стрінемо в кількох видах на ріжних історичних етапах походів народу крізь тисячоліття і простори їхнє міцне відчуття і визнання про синівство від нашого Бога. Доведеться глибоко склонити голову перед цим об'явленням, яке є рівночасно началом існування нашого народу.

В інших дощечках стрінемо дальші етапи легендарної праісторії, а зокрема цікаву і важливу відбитку про первісний розподіл народів за їх спільним походженням від Прабатька Орія. Дослідом цих дощечок займемося в дальших частинах, а покищо я бажав би перейти до перекладу і аналізи дощечки число 16.

Однак, конечні будуть вступні завваги до цієї дощечки, частина яких відноситься до їх цілості.

ВСТУПНІ ЗАВВАГИ ДО ДОЩЕЧКИ ЧИСЛО 16

Фотокопію цієї дощечки бачимо на початку цього видання. Міг би читач подумати, що вони всі збереглися в таких фотокопіях. Нажаль, маємо тільки дві такі фотографії.

Тільки дві сфотографував Ю. Міролюбов із цілої збірки, яка носила первісну назву: ДОЩЕЧКИ ІЗЕНБЕКА. Історія їх відкриття, збереження і жахливого загину відома із інших видань. Ми будемо її розглядати, але вперше слід їх вивчати у їхній появі. А появилися вони у відписах, які зробив для своїх студій Ю. Міролюбов у Бельгії перед другою світовою війною, заки вони загинули наслідком воєнної ситуації у цій другій світовій війні.

Із цих двох дощечок, збережених у фотокопіях, тільки одна, а саме дощечка число 16, була відома у виданнях Міролюбова та С. Лєсного, себто проф. Парамонова. Другу із них оголосив після смерти Міролюбова інж. М. Скрипник у 6-ій частині свого збірного видання п.з. „ВЛЕС КНИГА", 1972 р.

Саме тому ці дві дощечки заслуговують на особливу увагу. Вони є єдиними зразками нашої старинної азбуки і способу писання.

Коли глянемо на нашу дощечку то завважимо перш за все незвичайну густоту букв і їх нерозривність під однією лінією над ними. Це згущення випливає, звичайно, із потреби ощадности площі до писання. Але для палеографів такий спосіб нерозривного письма не був несподіванкою. Так писалося санскритські тексти і буддійські. Дощечки були там дуже тоненькі, крихкі і вимагали переписування що двісті років, що й робили монахи по буддійських монастирях.

Постає перше питання читача, як же збереглися наші дощечки? Тут мушу відіслати їх до Лондонського Музею, де зберігаються викопання із Святині Бога Мітри, яку збудували римські легіонери у старому Лондоні, а також інші викопання із римських часів із першого століття нашої доби. І що ж виявляється? Є там листи писані на дощечках по-латині саме із того часу. Дощечки покривали воском і тоненьким рильцем — теж на виставі — писали лист. Якщо писар помилився, тоді замазував віск на дощечці кульочкою на другому кінці рильцятка і писав наново. Дощечки із м'якого дерева не такі тоненькі як індійські. Віск повідлітав, але місцями можна читати лист.

Наші дощечки були дещо грубші і була одна дуже важна ріжниця у техніці писання, а саме: вони теж були покриті воском, але після написання їх вмочали у фарбі, що проникала в місцях, де не було воску. Цілком так, як пишуться наші писанки.

Розуміємо, отже, що спосіб писання був досить складний і це було додатковою причиною густоти письма. А в тім це залежало і від руки писаря.

Однак, цією „нерозбивкою", або т.зв. „сплошняком" були писані манускрипти того часу. Так ще писалося „Слово про похід Ігоря", що й спричинило деякі нерозуміння тексту, саме при розподілі на слова.

Але є ще важніша характеристична риса цього письма. Автор пропускає часто букви, саме там, де очевидно не можна було інакше читати. Пропускав голосні й приголосні. Його читач мусив навчитися читати такий текст. Сам оригінал давав йому основу. Це щось подібне як пізніші „титли". Титла — це знак над словом, в якому пропущені букви одна чи більше. (Вчить нас Шевченко: не минати ніже титли!). Ці титли писалися у словах часто вживаних. Наведу кілька прикладів:

Агл — замість Ангел, Бг — замість Бог, Хс — замість Христос, Оць — замість отець, Ст — замість свент, себто свят, Чк — замість чоловік, Мчк — замість мученик і т.д. Подібні титли іншого знаку як „V" були відомі теж ще в найстарших манускриптах у Англії. Читач мусив їх знати і читав плавно.

Ріжниця між нашим текстом у тому, що титли не позначені над словом і їх вживають також у звичайних словах.

Звідси теж перші дослідники „Книги Велеса" робили численні помилки, читаючи ці скорочені слова, як буцім-то в

оригінальному звучанні. Учені, знайомі із основами палеографії, такої помилки не зробили б. Але ж за перші досліди взялися аматори.

Отже слово БО читали як БО, а не як Бог і т.д.

Пригадаймо теж, що в старинних текстах напр. єврейських і арабських, пропускали голосні в середині слова, що теж утруднювало зрозуміння тексту. Клясичний приклад тут сама назва Бога: В тексті було тільки ИХВ, звідси спір, чи читали Єхова, чи ЯХВЕ. В новіших часах впроваджено діякритичні знаки у виді точок, чи рисочок у арабському.

В нашому тексті автор пише НШЕМУ, це очевидно НАШЕМУ. пише БГУ, це очевидно БОГУ, пише ДАЖБО, це очевидно ДАЖБОГ. (Один малограмотний самовчений так і впирався при тому, що має бути Дажбо, а не Дажбог.)

Немає теж малих і великих букв. Всі букви великі, як на старинних написах.

Про саму мову доведеться говорити окремо, коли назбираємо із читачами матеріял для індукції та висновків.

Можемо приступити, отже, до читання мого перекладу, а далі до відмічень про інші існуючі переклади вже оголошені.

Переклад дощечки число 16

Влесові присвячуємо оцю книгу,
Богові нашому,
бо в ньому є прибіжище наше і сила.
У прадавніх часах був муж,
а був він благий і хоробрий
і його назвали батьком у Русі.
А мав він жену і дві дочері.
Вони мали багаті череди, корови і вівці
і з ними бував він у степах,
але ніде не знайшов мужів для своїх дочерей.
Отже молив він Богів,
аби рід його не пересікся.
А Дажбог почув тую молитву
і дав йому те, що він вимолив.
Так і сталося.
Він (Дажбог) оплодотворив їх (дочок)
у невидимий спосіб, таючися.
Бог зійшов межи нас!
І будемо мати потомство!
Вже про ясла дбаємо!

Тут Бог Велес двоє отрочат приніс!
До нього грядемо!
Двох синів маємо від Бога нашого!
І йому проголошуємо славу:
Хай буде благословенний
завжди, нині і присно
і від віків до віків!
Це було нам сповіщено
про дві чудотворниці
..... (далі читання останньої півлінії
непевне, деякі букви нечіткі).

Важніші завваги до тексту.

Ближчого розгляду вимагають перш за все ті місця, де мій переклад ріжниться в основному змісті від інших дотепер оголошених.

Отже, перший український переклад дав нам А. Кирпич. Він оголошений у „Влес Книзі", частина І в лютому 1968-го року, на сторінці 11. За цим перекладом пішли інші перекладачі, тому його розгляд важливий. Читаємо там:

„І він нігде не мав мужів про дочок своїх, так молив богів, аби рід його не пересікся. І Дажбо почув мольбу ту і по мольбі дав йому ізмолене, бо ж були видані заміж тії. Се бо трапляється між нами і маємо виряжатися: се ж бо Ясна чтемо, тут бог Влес отроча несе, до нього сходимся і піднімаємо до Бога нашого і тому речемо хвалу: „Будь благословен вождь нині і присно, од віків і навіки". Сказано єсть про кудесників, але те прошедше не завернеться".

Як бачимо у перекладі немає ні слова ні про чудесне народження, ні про двох синів. Взагалі немає у перекладі граматичної форми двійні, або дуалісу. У благословенні стрічаємо якогось „вождя", якого я в тексті не знаходжу.

Нещодавно появився теж вибір із текстів „Влес Книги" в англійській мові. Я надзвичайно втішився тим зусиллям пана Віктора Качура та його молодих студентів, про яких він згадує. В основному, однак, він теж іде за текстом А. Кирпича.

Наведім це місце:

Victor Kachur: The Book of Vles (Vles Knyha), translated from the Old Slavonic. Columbus, Ohio, 1973.

„And Dazhbo gave him the thing prayed for, because the daughters were given in marriage. For this happens among us, and

we have to depart. For it is the light that we read — which god Vles brings to our young men. To him we come together, and call to our god, and to him we speak praise:

„Be (thou) a blessed leader, from now and for ever, from the ages to the ages."

Wy say this of the miracle makers. And that which has gone by will not return."

Отже розглянемо текст після слів:

„А Дажбог почув тую молитву і дав йому те, що він вимолив."

Слідує текст:

ТАКО БЯ — себто просто ТАК СТАЛОСЯ. Коротке ствердження як вислід молитви і рішення Бога. Так сталося. І далі автор розкаже нам, як саме сталося оте:

ОЖЕЩА И ТАЯ СЕ.

Це найважніше місце тексту. Ключ до зрозуміння цього місця — це слова „ТАЯ СЕ". Зовсім певно, я зрозумів це місце. Слово „ТАЯ" — це абсолютівум часу теперішнього від „таїти". Таку форму абсолютівум стрічаємо ще в архаїзмах Шевченка:

„І МИ ЧИТАЯ ОЖИВАЄМ" себто „і ми читаючи оживаємо".

Все ж таки я беру кожне слово під побільшуюче скло лінгвістичної аналізи. Не вірю собі і заглядаю до словників, бо ж слова в ріжних часах можуть мати ріжний зміст.

Отже знаходжу:

ТАИТИ — оккультаре (лат.) та КРІПТЕЙН (грецьке).

Це у Мікльосіча.

Отже не маємо сумніву, що ці слова значать: ТАЮЧИСЯ, себто діючи у спосіб невидимий, тайно.

Доказано.

Розглядаймо ОЖЕЩА, я читаю ОЖЕНЩА, носовий звук або затратився, або його пропустив автор.

Слово походить від коріня ЖЕН — грецьке ҐЕН, санскритське ДЖА і ДЖАН-ДЖАНА — рід, грецьке ґенос — ґіґномай. Воно значить РОДИТИ, звідси ЖЕНА — родителька. Оженшувати — це стара кавзативна форма, що значить спричинювати родження, себто заплідднити, оплодотворювати.

Форма ОЖЕЩА чи ОЖЕНЩА є аористом замість ОЖЕЩЕН (носове ЕН, яке я не можу написати на моїй машинці). Таке носове ЕН перейшло в певну добу на А, отже ОЖЕНЩА — це аорист. Можна теж думати, що це той сам абсолютив.

Отже значення: ЗАПЛІДНИВ ЇХ, або ЗАПЛІДНЮЮЧИ ЇХ.

Слово „И" — це двійня виключно для жіночого роду, писане в пізніших текстах через „ЯТЬ". Значить: знахідний відмінок, „ЇХ ДВІ", себто дві дочки Батька Русі.

Підметом в обох випадках може бути тільки ДАЖБОГ із попередніх слів.

Не можна перекладати тексту „оженив їх", бо про жінок кажемо „видати заміж". В цьому випадку мусила б теж бути згадка і про цих женихів. Але ж тоді немає змислу „ТАЯ СЕ".

Цей ясний, але чудесний текст зовсім не йшов в голову нашим перекладачам.

Бо ж мова тут про зачаття, яке вони, як християни, мусили б визнати як т.зв. „Непорочне".

Дальші слова потверджують це значення:

БО ГРЕНДЕ МЕЗЕ НИ

Я читаю: БОГ ГРЕНДЕ МЕЗЕ НИ, але коли б читати навіть так, як є, то це не змінить змісту.

ПЕРЕКЛАД:

БОГ ЗІЙШОВ МЕЖИ НИХ, або БО ЗІЙШОВ МЕЖИ НИХ, підмет буде тоді як у попередніх словах.

Аналізуймо слово: ГРЕНДЕ — це просто те саме, що ГРЯДЕ, в значенні „ГРЯНУВ" себто зійшов між них, бо ГРЕНДЕ — це також аорист.

Саме слово походить від індо-європейського ҐГРЕДГ, зенд-авест ҐЕРИД; стрічаємо цей корінь у латині: інҐРЕДіор і т.д. Не буду наводити цілого апарату порівняльної лінгвістики. Старослов'янське: ГРЯСТИ від згаданого мною протослов'янського ГРЕНДСТИ. ГРЕНДЕ — це знову аорист, час теперішній був би „грендеть".

Отже, це місце не можна перекладати інакше як: БОГ зійшов між них. Якщо БО прийняти за сполучку „бо", то це не змінить значення. Тоді буде: Зійшов між них, підмет із попередніх слів.

Отже це сполучує із словами: таємно, таючися зійшов між них. Текст зовсім суцільний і ясний.

Звідки взяли перекладачі: Таке трапляється межи нами?

Якраз навпаки. Таке трапляється раз в історії нашого народу. Мова про чудесне народження. Слово „грендсти" не можна перекладати як „трапляється".

Читаємо далі:

А ІМЕМО ВРЖЕТЕСЕ.

Перш за все „ІМЕМО" не означає МАЄМО. Так виглядає наш старий час майбутній, утворений через допоміжне дієслово „імати". В сьогоднішній мові кажемо: БУДЕМО. Можна б і часом перекласти цей час як „МАЄМО", але тоді кладемо емфатичний натиск на це слово. Я хотів тільки підкреслити, що авторам перекладу була зовсім невідомою елементарна граматика староукраїнської та старослов'янської мови.

Переходимо до слова: ВРЖЕНТЕСЕ.

Воно не справляє ніякої трудности. Знайдемо його, навіть, у Преображенського: „Этимологический словарь русского языка", том І, сторінка 73. ВЕРГНУТЬ — значить кинути, старослов'янське ВРГНОНТІ, значить між іншим: кластися на землю, щоб скинути плід, оплодитися.

Знову змисл цілком суцільний. Дві дочки висказують тут свою радість: Будемо оплоджуватися, будемо мати потомство.

Будемо виряжатися, чи маємо виряжатися, зовсім не відповідає значенню слова „ВЕРГНУТЬ".

Доказано ясно. Читаємо далі:

СЕ БО ЯСНА ТЩЕМО.

Дбаємо про ясна. Тут вистачить пояснення Б. Грінченка, який ще в сучасній мові знаходить як рівнорядні значення: ЯСНА І ЯСЛА, том IV, сторінка 544.

ТУ БГ ВЛЕС ОТРЩЕ НЕСЯ.

ТУТ БОГ ВЕЛЕС ПРИНІС ДВОЄ ОТРОЧАТ.

Місце легке до перекладу. Треба, однак, відмітити, що ОТРЩЕ, себто ОТРОЩЕ — це знову двійня. Отже мова про двох малих хлопців. Слово „ОТРОЩЕ" відкриває нам етимологію пізнішого слова „ОТРОК". Отроще — це те, що виросло. Отрок уживається у значенні хлопця від 7-14 літ, себто час, коли молодий хлопець служив у лицаря, чи воїна і вчився звичаїв та воювання. Тут це слово ужите про новонароджених хлопців у поетичному змислі, себто здорові хлоп'ята, що їх вже можна назвати отроками.

НЕСЯ не є часом теперішнім. Було б НЕСЕТЬ. Це аорист замість НЕСЕН. Тут знову звук „ЕН" вимовляли вже як „Я".

СЕМУ ГРЕДЕХОМ.

ДО ЦЬОГО ПРИБІГАЄМО.

До цього (Бога) грядемо. Тут слово ГРЕНДСТИ повторюється і воно не значить „трапляється" як вище перекладали його.

СЕНА ІМЬМ ОДО БОЗЕ НАША.

Слово СИН, через глибоке „ы", якого не вживає наш автор, пише він через „Е". Тут цікава відміна цього слова. Це, очевидно, двійня. Мова про двох синів. В інших старослов'янських текстах стрічаємо форму двійні: Сыны. Міг би хтось думати, що це вид неправильний. Але! Але стрічаємо цю форму у Зогравському Євангелії. Це Євангеліє заключає більше форм південнослов'янського виду. І таке явище стрічаю неодноразово і воно характеристичне. Знавці старослов'янської мови знають, що не було одностайної старослов'янської мови, було їх стільки, скільки текстів із поодиноких країн преширокого слов'янського розселення.

Розселення часу „Книги Велеса" безмірно широке. Вони знають країни від Волги (Рай Ріки) до Дунаю і на північ до Ільмерського озера. Але головний театр їх боїв буде на півдні. Звідси закраска часто полудневослов'янської, старослов'янської мови, хоч такий теоретичний поділ ані в тому часі, ані в їх свідомості не існував. Про це буде мова у дальших частинах моїх дослідів. Тут відмічую характеристичний приклад.

Думаю, що цього досить, щоб оборонити мій переклад.

Граматика і порівняльне мовознавство були чужими для наших перекладачів. Я хочу виразно підкреслити, щоб читачі не думали, що я на них гніваюся. Навпаки, я їх люблю і гордий за них, що взялися за непідсильне діло і зачали сміливо воювати за пізнання найстаршого і найціннішого пам'ятника, про час, в якому черепочки археології не говорили до нас ніякою мовою. А ось вони заговорили! Двійня, чи не двійня, аорист чи не аорист, але наші перекладачі знали, що це наша прабатьківська мова.

Зокрема Андрій Кирпич виявив дослівно геніяльну інтуіцію. Розібрав слова чи відчув їх значення там, де фахівець їх не розумів би. Він не завжди мав щастя. Тут так склалося, що зібрані приклади, де він мав мало щастя. Дедалі вникав він у тексти щораз краще.

Те саме відноситься до ще молодих кандидатів на вчених із групи Віктора Качура. Вони горять бажанням сказати світові, що ми не безбатченки. За нами минуле і свідомість, яка сягає глибоко до часів із розростання і розподілу індо-европейських народів на їх сьогоднішні народи і групи.

Таке важливе є свідчення „Книги Велеса", як побачимо далі.

Народження народу.

Віра народу є формою самоусвідомлення самого в собі для себе самого. Це рівночасно усвідомлення себе серед світу і серед оточення інших народів.

Чим ширше і вище сягає це його усвідомлення, тим ширше і вище сягає його призначення, його завдання і його доля в світі. Побачимо, що усвідомлення Української Нації сягає самого вершка Всесвіту.

Всесвіт — це не тільки Космос у астрономічному визначенні т.зв. фізико-космосу, що його бачив Ґалілей крізь свої шкельця, чи навіть той, що його бачить модерний астроном, крізь ґігантські телескопи, ані навіть не той, що його бачить астронавт, здивований, що не побачив трону Єгови.

Всесвіт, у латинському значенні Універсум, обіймає всі видимі й невидимі світи, а в тому і необмежений світ духових з'явищ, всепроникаючий, ширший чи вищий від обмеженого змислами т.зв. фізичного світу. Апарати фізика чи астронома — це тільки поширення дії його змислів. Це світ вузько утотожнений із так зв. „природою" із мертвої матерії, яка чомусь-то дрижить, сповнена рухом без мислі і без змислу.

Але принаймні наша людська природа є духовою. Цей аксіом ствердив уже філософ Декарт:

„Я ДУМАЮ, ОТЖЕ Я Є!"

Я є істотою, що думає. Я є істотою невидимої душі. Душа Духової Природи. І тут Природа, значить уже, щось іншого. Природа у визначенні Г. Сковороди. Саме таку Природу відкриває для себе і для нас наш думаючий Прапредок. Матеріялісти прогомонілого дев'ятнадцятого століття назвали це примітивним анімізмом і відкрили в людині... той сам примітивний анімізм.

Життя народу, як нації, починається від її самоусвідомлення. Міт про Божественне народження є саме моментом народження нації, її Божество є відбиткою пізнання її духової Природи.

ВСІ БОГИ ІСНУЮТЬ У СВАРОЗІ І ЧЕРЕЗ СВАРОГА.

В історії нашої нації відкриваємо її вчасне пізнання СВАРОГА, який обіймає собою СВІТ БОГІВ, СВІТ ПРАВА, як основи Всесвіту, саме Універсуму, і врешті СВІТ ЯВИ, себто наш видимий Світ, як він нам являється, це той наш Світ сьогодні називаємо „фізичним", або „Світом Природи".

Такої гігантської концепції не знаходжу ні в одній релігії і, що важніше, ні в одній філософії в такій ранній добі людського світовідчування і думання.

Наш Міт може видаватися наївним для обмеженої людини нашого фізично-матеріялістичного думання. Майже вся наука є в полоні цього безкритичного, догматичного думання, хоч вже сьогодні видно проломи. Індетермінізм вже зобов'язує в науці від найдрібнішого протону до найбільших галактик.

В найкращому разі наша людина втікає, чи ще заслоняється якимсь дуалізмом науки і віри.

Для наших прапредків Всесвіт був єдиний у Сварозі, т.зв. „Фізичний Світ" — це Світ Яви, себто Світ з'явищ для нас.

Кант проаналізує його на всі боки і на всі лади, розбере на всі категорії людського думання і тоді відкриє... що цей світ це тільки з'явище, або по-німецьки „Ді вельт алс ершайнунґ".

Світ, як його бачимо, є тільки з'явищем. Він є — по суті — інший у собі. Кант пробує прорвати серпанок Ізиди, пробує розгадати чим є Світ у собі, чим є Предмет у собі, чим є „Дінґ ан зіх".

Але тут він стверджує, що цієї заслони наших змислів і наших категорій думання йому не вдалося прорвати. Він сумнівається, чи може це зробити, яканебуть майбутня метафізика, яка бажала б бути наукою.

КАНТ НЕ ЗНАЄ!

Але наш ПРАПРЕДОК ЗНАЄ!

ЦЕ ВСЕ Є СВАРОГ, БАТЬКО БОГІВ І ВСЕСВІТУ.

ЦЕ ВСЕ Є СВАРОГ У БЕЗКОНЕЧНІЙ МНОГОПРОЯВНОСТІ СВОЄЇ ІСТОТИ. ВІН Є ОДИН І БЕЗКОНЕЧНО МНОЖЕСТВЕННИЙ У СВОЇХ ПРОЯВАХ, У СВОЇЙ ТВОРЧОСТІ.

Божественне походження народу — це його духова метрика народження. У приналежності до Божества, як його синів, нарід визначує і творить свою духову сутність. Усвідомлення стає дією, стає історичним чином, стає духовою сутністю народу. Стає нацією в наймодернішому змислі цього слова.

Починається історія народу як нації.

Історія людини починається від її народження.

Спробуємо тепер зрозуміти глибший змисл нашого гимну.

Насамперед Богам спробуємо приглянутися. Стрічаємо дві назви двох Богів.

Книгу Віри народу присвячує наш Віщун Велесові.

Прабатько молиться до богів у числі многім. Його молитву чує ДАЖБОГ. Це він у чудесний спосіб запліднює дві дочки Прабатька. Але це Велес приносить двох молодих хлопчиків.

Отже вже тут, в самому началі проявлення Віри, бачимо і стверджуємо яскравий вираз ГЕНОТЕІЗМУ, який далі зустрінемо і будемо досліджувати в цілій книзі.

Велес — це БОГ РОЗСВІТЛЕННЯ. Це той, що приносить Вічне Світло Сварога на нашу Землю. Сонце — це його вияв. Але ДУХОВЕ ПРОСВІТЛЕННЯ — це також вияв Світла. Віщун Боян є його внуком.

ДАЖБОГ — це БОГ ВСЕВІЧНОГО ВОГНЮ. Це живе його Горіння.

БОГ ВОГНЮ, що є в СОНЦІ. Бог людського вогню, животворчого дару ДАЖБОГА. Бог домашнього вогню. Бог вогню, що горить у Жертві. Бог Народження, Бог Весілля. Бог людської радости і щастя. Він приносить на землю, він оплодотворює все, що живе Вічним Вогнем і Світлом Сонця. Це,отже, теж Бог Сонця у цьому змислі. ДАЖБОГ — це горіння у ДУШІ НАЦІЇ. Там він здійснює її історію.

Так що ж! Чи це два Боги, чи це один Бог? В тому питанні саме вияв генотеїзму. Це рівночасно два Боги і рівночасно один Бог. Вогонь і Світло не те саме як з'явище, хоч як два з'явища вони нерозривні. Отак і ці два Божества. Можна сказати, що це дві назви. Але це не так просто. Це також дві сутності. Світло відділене від свого джерела існує самостійно як окреме з'явище. Ранкове Світло, ще перед появою сонця, існує немов самостійно. І справді, раз відділившись від сонця, іде його проміння у всесвіт, як самостійна істота. Його назвуть наші предки Богинею Світання, або Утренею (як прочитаємо в окремій студії). Але все це існує, живе, діє у одному Вічному Світлі Сварога.

Хай мовчать Канти і Шопенгаури перед глибиною цієї метафізики наших віщунів і волхвів.

І саме їх вчення про Богів розгорне перед нами усю красу і живучість, усю мінливість не в сімох, але в тисячу барвах Всесвіту Сварога. А діє він і живе в усіх Божествах, його проявах, його еманаціях, його видах, його назвах, його синах.

Оце перша наша лекція генотеїзму.

А друге вчення це:

Божественність запліднення і народження.

Його здійснює сам Бог весілля і Роду.

Це ніщо не є грішне і прокляте само в собі. Хлопці Дажбога родяться без первородного гріха.

Це корона життя. Це Святість і Вічність Роду і Народу. Немає тут нічого брудного і гріховного.

Це виражене також в українському весільному обряді. Хто добре його знає, той знає, що обряд весілля не кінчиться за весільним столом. Його завершенням є саме містерія запліднення.

Це сам Дажбог. Батько людського щастя. Найвище щастя людини в його Роді.

А цей Рід Божественний.

Прості слова об'явлення. Прості і правдиві, як слово віщуна. Воно згущене, як букви на малій дощинці. Ні слова зайвого. Кожне слово нове як об'явлення, свіже, міцне як ранкове світло.

ТИ Є СИНОМ ТВОГО БОГА!

Сказано про дві чудотворниці, але лиш у прийдешньому здійсниться Божественність твого призначення.

Неси Світло і Щастя у людський світ. Бо ти є сином Божества Світла і Щастя.

Коли ж це сталося оте народження нації, народження Українського Народу?

Смішне питання, оце „коли".

Тоді ще не було історичного часу. Усе в нашому гимні старинне. Кажемо, що це архаїчна доба патріярхальности. Нарід зображує цей час, як час Батька Русі. Сини цих патріярхів будуть цілими народами.

Знайдем декілька видів цього міту народження. Вважаю цей найстаршим. Інші мають у собі елемент історії, а саме назви. Тут одна тільки назва: РУСЬ.

А її територія? — спитає сміщака.

Територія необмежених просторів історіотворчої Русі, яку сьогодні в її обмеженій формі називаємо Україною.

Але знайдемо у „Книзі Велеса" і це питання території.

Знайдем і те, що всі ці території прастарої Русі величають і поклоняються Київу. Заявляють, що нікому, тільки Київу, будуть платити данину. Тільки Князя Київа будуть слухати. А будуть вони вибирати своїх князів на всіх широких Землях

України на сім років, а ці князі між собою будуть вибирати князя у Києві, що буде Батьком усіх цих країн. Така буде історія від Прабатька Русі до Батька усіх країн цієї Русі.

Така була конституція наших прабатьків. Конституція України насьогодні.

Не можна яскравіше визначити перед історією свою національно-державну приналежність, як це зробили наші прабатьки у своєму посланні до нас сьогодні.

Це Україна, але не Україна в її обмежених границях сьогодні, але Україна, як прабатьківщина цієї Русі, в якій народилися і з якої виросли всі сини Прабатька Орія, але про це будемо читати згодом.

Це Україна, яку в історії творили далі і боронили Олег, Ігор і Святослав. Це Україна ще більша і ширша від тієї, яку любив Святослав і дякував Перунові, що вчинив її такою великою.

Сьогоднішні провідники націоналізму шукають міту Києва. Його не треба шукати, ані творити. Він є у Вірі Забутих Предків.

Але ж Святослав молився до Перуна, — завважить хтось.

Так, це Бог князів і героїв.

Поза Вогнем і Світлом є ще глибша Потуга Всесвіту.

Вона у Громовиці Перуна. Вона поборює первісну Темінь, вона постійно з нею бореться. Саме існування Космосу є вислідом цієї вічної Боротьби.

Це Перун творить Всесвіт, утримує його, споює його в єдиний лад, як казали старинні віщуни „отак як вісь споює колеса гарби" так воля і Потуга Перуна утримує Всесвіт.

Вибух, Вибух його Потуги дав початок історії Всесвіту.

Сьогоднішня наука поклоняється перед цим Правибухом, як каже ця наука, перед Великим Вибухом.

Наші прапредки поклонялися Перунові і розуміли його дію утримання Світу Потугою Своєї Громовиці.

Наука називає цю силу електричністю і нею пояснює усе від протону до квазарів.

А в нашій Вірі Перун — це Батько Дажбога!

А сам ВІН — ПЕРУН — це САМ СВАРОГ У ТРОЇСТОСТІ ЙОГО ІСТОТИ.

Наша Віра знала таку гієрархію.

Оце є вступ до нашого пізнання і відновлення Віри Забутих Предків.

**
*

Дорогі Друзі!

Ви, як звичайно, неспокійні, що немає листів від мене. Я писав в обіжнику, що хоч я був хворий, то мій час не був змарнований. Боже, Боже, щоб тільки я зміг скоро написати те все, що я відкрив в тому часі. Але поки здобудуся на наукове написання „того всього", хочу коротко і попередньо поділитися з Вами самими вислідами, які покищо прошу прийняти на-віру. Я знаю, що Ви мені вірите, але тут ідеться про наукові докази, а не самі ствердження.

Отже 1-ше: Наш Бог Перун був, навіть ще у часі першої доби Риґведи, вже на індійському терені в системі їх генотеїзму почитаний, як найвищий Бог. Є факт, що немає цього в пізніших текстах. Я написав про цю ідентифікацію в „Про Перуна знання таємне". Це було об'явлення та інтуїція. Сьогодні маю на це науковий доказ. Звичайно, мене це не здивувало. Були в Риґведі два етапи почитання Перуна. Відтак його місце зайняв Індра, як популярний національний Бог Індії. Цю ідентифікацію я знав прекрасно. Дивна річ, навіть у моїй студії про Індру, (загублена докторська праця, яку я не міг показати чи представити за большевицьких часів: як Вам відомо, мене підозрівали в расовій ідеології) я концентрувався тоді на гимнах до Індри та переочив цей важливий поділ чи розріжнення двох етапів.

Для нас це важне. Тут „Книга Велеса" виправдана. Як знаєте, там Перун є частиною найвищої Трійці. Пізніше багато варіянтів цієї концепції Трійці відомі в гіндуїзмі.

Друге: Є важлива ріжниця між українським і ведійським генотеїзмом. У Риґведі бракує виразного ствердження, що всі Боги є тільки частиною Сварога і поза ним не існують як окремі Боги для себе. В Риґведі більше число Богів було в часі почитано як Найвище Божество. Ріжниця тут не тільки у назвах, але у глибшій концепції. Не знаю чи це ясно?

Третє: Важливий висновок: коли у мові і в теології знаходимо це першенство старинности праслов'янства — то це доказ, що наше праслов'янство первісне і старше перед добою, в якій формувався духовий світ Риґведи. Праслов'яни-Арійці

принесли РІГ ВЕДИ, себто РІГ ЗНАННЯ, до Індії, а тому цілком зрозуміло, що духовий світ індійського Ведизму був молодший за Релігію Арійців, хоч цей світ зазнав довшого і багатшого розвитку.

Четверте: Хоч безліч разів слово і поняття „арійський" і „Арієць" виступає в Риґведі і Авесті, то однак немає там свідомости походження від Батька Арія чи Орія, очевидно, який став чи перейшов у світ легенди.

Основна цінність „Книги Велеса" — це триподіл світів, в тому світ Правія, себто Космічного Права. Це поняття відповідає поняттю Ріта в Риґведі. Його етимологія від того самого кореня „АР", „РІ", у Авесті це „АША". Це свідоцтво справжньої благородности нашого народу, який бачив Право у Всесвіті.

Це все мусить бути вступом до „Книги Велеса". Без цього, ані ми, ані світ не зрозуміє цінности і автентичности цієї Книги... Покищо радісні привіти!

П.С.

Знаю, що Ви нетерпеливі побачити ці речі сформульовані у окремих розділах.

Почав ходити до Британської Бібліотеки.

Здоров'я як бачите краще, хоч тиснення крови все ще високе. Якось я звик до хвороби, чи вона до мене...

11 травня 1974 р. Володимир.

**
*

Дорогі, Найдорожчі!

Це тільки коротка відомість, що я щасливо вернувся до моєї хати. Щоправда, я ще перебуваю на „шпитальному режимі", себто маса медицини, наказ спати і нічого не робити і т.д. Це принаймні один місяць. Але я вже чую себе добре і знаю, що вже завтра цей режим не послухаю.

Мої найперші завдання: зробити копії двох праць, а саме: 1. Вступ до Риґведи, 2. Гимн про Чоловіка.

Це за ці дві академічні праці я був іменованим членом УВАН, Керівним членом Групи Орієнталістів.

Обі ці праці в манускрипті і немає навіть машинопису. Вступ до Риґведи важливий методологією інтерпретації старинних гимнів та їх датування, згідно з Якобі (астроном) і знавцем Риґведи ТІЛЯКОМ (приятелем Ґандгі, провідним мислителем часів Ґандгі).

Але праця про „Гимни про Чоловіка" переходить далеко саму тільки наукову інтерпретацію Гимну. Вона викликала і здивування і подив професора СТАСЯКА, коли він почув її у Лондоні.

ТУТ ЧОЛОВІК — ЦЕ ЧОЛОВІК ІЗ УЧЕННЯ СКОВОРОДИ: ЦЕ КОСМОТВОРЧИЙ ЕЛЕМЕНТ КОСМІЧНОГО ЧОЛОВІКА, ЩО І Є КОСМОСОМ. Принцип індивідуалізації, висунений як космотворчий — не елемент — але сам ЧОЛОВІК.

Було б жаль, якби ця праця пропала. Звичайно, я обіцяв собі переписати її на машині і притягнути апарат модерної філософії і космогонії, себто астрономії — так, просто астрономії. Отже я дозволив собі коштом Інституту вчинити три копії, так як вони є, а як буде час, взятися за нові уступи до неї. В цій праці я доказую, що побіч европейської психоонтології — себто пояснювання Буття елементами відомими із психології, вірніше із інтроспекції, є зовсім рівновартна і добра мітоонтологія, себто пояснювання Буття через мітологію, і це є теж метода пізнання.

Але щобільше: ІСНУЄ РИТО-ОНТОЛОГІЯ, СЕБТО ПОЯСНЮВАННЯ БУТТЯ ЕЛЕМЕНТАМИ ЖЕРТВИ І РИТУАЛУ. ЦЕ Є НОВЕ! ХОЧ ТАКЕ СТРІЧАЄМО у філософії Міменси.

Не забудьте Друзі!, що існує 5.000 літ розвитку індійської філософії і все те, що світає в Европі — вже було. Ніщо не змінить цього факту.

Приклади мітоонтології маєте вже в моїх працях про „Книгу Велеса". Це завдання число два.

Покищо мушу кінчати сердечним привітом на волі!
Не сумнівайтеся у мій поворот до праці!
Ваш, Ваш, сто разів Ваш!

30 червня, 1974 р. Володимир.

РИҐВЕДА І КНИГА ВЕЛЕСА
(Лист до Друзів)

Як Вам уже відомо, моє рішення відновити Староукраїнську Віру постало в 1934 році. Воно дозріло ще скоріше, а саме на Гуцульщині, в часі мого побуту на горі Ґрехіт. Я повністю усвідомлював собі, що це важливий крок не тільки в історії України, але і в історії цілого людства.

Я рівночасно усвідомлював собі, як жахливо мало джерел до виконання мого рішення. Це ж, як Вам відомо, перелік деяких старинних Божеств, згаданих при нагоді хрищення Ук-

раїни у хроніці та декілька інвектив на адресу старої віри у проповідях цієї доби.

Дещо збереглося у фолкльорі, але якраз найменше про саму віру, більше про обряди та звичаї старинні своїм характером. Я здавав собі справу, що це відтворення мусить бути твором пророчого натхнення, тим більше, що ця Віра мусить бути модерна, себто згідна із сьогочасним станом справжньої науки, яка вже в тому часі стояла на становищі ідеалізму в питаннях матерії та космосу. Це, отже, мусить бути синтеза старої віри із наймодернішим становищем науки, а зокрема філософії. Тут діяли впливи німецького ідеалізму, зокрема Шопенгауера та феномологія Гуссурля, яку я студіював під впливом проф. Інґардена вже на першому році Університету.

Далі я міркував так:

Якщо ця Віра така старинна та походить ще в своїх основах із протоіндоевропейського періоду — тоді найстарші пам'ятники цієї культури, чи теж найближчі до цього періоду, можуть допомогти моєму натхненню у процесі реконструкції. Мені відомі вже були основи про Риґведу із загальних ще тоді студій санскритської філології. Я вирішив, отже, в моїх студіях спеціялізуватися в цій ділянці і зробив це при повороті на студії до Львова. Тут я стрінувся з надзвичайною прихильністю, дружністю і цбайливістю проф. Степана СТАСЯКА, професора індійської філології у Львівському університеті. Він відіграв важливу ролю в моєму житті. Він ставився прихильно до української справи і через те був непопулярним — сказати мало — між своїми колегами в університеті. Я отримав ключа до бібліотеки семінару, користувався вільно його приватною бібліотекою і мав навіть ключа від вінди на третій поверх, бо моє здоров'я було ще слабе. Мої студії були дуже інтенсивні та рівночасно широкі.

Десь, мабуть, у 1937 році, аж так пізно, я стрінувся з фактом, що професор Стасяк займається парапсихологією і цей факт мав у моєму житті рішаюче значення, — але це окремий розділ.

Вернім, одначе, до студій Риґведи. Дуже рано я перекладав Гимни Риґведи і видав їх збірки у польській та українській мові. Проф. Стасяк відбув подорож до Індії і два тижні перебував у товаристві Ґандгі. Однак, події в університеті змусили його перервати подорожі та вернути до Львова. Був у Індії три четверті року замість плянованого цілого року.

У 1937 році на поширеному засіданні Індійського Семінару, я виголосив мою декларацію про „ренесанс панарійської мисли". Тому, що я вжив там слово „арійський" — моя заява викликала палку дискусію з боку деяких присутніх. Я стояв під безпідставним закидом якоїсь прихильности до гітлерівської думки.

В тому часі я вже читав „МАЙН КАМПФ" в університетській бібліотеці, а зокрема добре собі запам'ятав вимогу забезпечення кожного паростка німецької нації землею на тисячі років. Землею „Бордерляндy" між Польщею та Росією, отже Україною. Я не мав ніяких ілюзій. Звідси теж моє підкреслення „Панарійської Мисли", себто всеарійської, в протилежному до німецького тлумачення „арійства". Професор — весь у білому, — а був це день Зелених Свят, в який відбуваються важливі з'їзди орієнталістів — не брав участи в дискусії. Його настирливо питали про його становище і на закінчення він сказав пам'ятні слова, що „дискусія, яка тут ведеться, буде вестися продовж 500 років в історії людства"... Здивовані учасники перейшли до прийняття і т.д.

В тому часі я писав працю п.з. „Індра в Ригведі". Я ототожнював Індру, як пізніший розвиток ідеї Перуна вже на індійському грунті. Праця розросталася до великих розмірів. Вона була, очевидно, в польській мові. Підчас большевицької окупації я, очевидно, до неї не признавався, хоч вже були оголошені друком деякі гимни, а саме і зокрема у „Гимнах Борні". Але це йшло як поезія і переклади, а перша частина — як поетичний вступ. Це знов довга історія чисток і т.д. Але я цей час перебув, згідно із передбаченнями і порадою професора Стасяка. Учені з Москви, що були „для контролі" у Львові, дали високу оцінку спеціялістам у Львові, зокрема катедрі Санскриту. Це, між іншим, вирішило про моє життя. Але були і драматичні події...

Мою працю декількох років — „Індра в Ригведі" я залишив у Львові. Вона разом з матеріялами була завелика, щоб її взяти, тобто везти, чи докладніше, нести в руках. Навіть друкованих праць я не міг забрати. До сьогодні я не міг роздобути „Терпіння молодого Гуцула". Там є відгук оцього вибуху на горі Ґрехіт. Останній розділ через цензуру був скорочений і злагіднений.

Так я опинився в Німеччині. Тут моя доля відома Вам дещо краще.

Але я все ж не говорив про сам зміст питання „Ригведа" і „Книга Велеса".

Отже, вже вчасно протягом студій постало важливе питання про час написання „Гимнів Ригведи". Це питання спірне до сьогодні. Так само питання про місце, де вони постали.

Отже, в цьому питанні я підтримав становище астронома і ученого ЯКОБІ (німець) і Тіляка (індієць). Тіляк-Бгандаркар — це приятель і провідник політичної думки за рухом Ґандгі, який його слухав. Оба ці вчені, себто Якобі і Ґандгі, вирішили примінити астрономічну методу при дослідах Ригведи. Відомо в науці, що ця метода вже не раз придалася. Так, наприклад, затемнення сонця за Александра, чи у „Слові про Похід Ігоря". Але справа не була така проста з Ригведою. Тут треба було вианалізувати ті елементи, які стали б основою для обчислень. А ці обчислення вже найлегша справа для астономів.

Отже згідно з Якобі: Час Ригведи це тоді, коли полярною зорею була Альфа Драконіс. Це час, коли весняне еквінокціум, себто день зрівняння дня з ніччю, себто схід сонця відбувався у констеляції, що по-санскритському називається Крітікас, а може старша частина припадає на констеляцію Оріона. (Оріон — це найулюбленіша мною констеляція на небі: це лицар, що тримає меч у руках.)

Далі вже легко астрономам обчислити дату постання Ригведи. Отже це час між третім і п'ятим тисячоліттям до нашої ери. Третє тисячоліття — це час Крітікас, а п'яте — це час Оріона. Зоря Полярна, як Альфа Драконіс, це теж третє тисячоліття до нашої ери.

На критику його обчислень дати Ригведи, Якобі не відповідав, бо вона була нерічева. Але спротив проти визначеної ним старовинности був сильний.

В моїх численних інтерпретаціях того часу я зайняв виразне й рішуче становище за Якобі. А тут ще наспіла праця Тіляка: „ДЕ АРКТІК ГОУМ ОВ ДЕ ВЕДАС", себто арктичне походження Ригведи.

Там забагато аргументів, деякі сумнівні, але в основному правильне твердження, що в Ригведі збереглася пам'ять про побут у північних районах, чи теж про з'явища з північного світу.

Книжка Якобі викликала сенсацію в Німеччині.

Рівночасно назріло питання про місце постання Ригведи.

Тут основне джерело — це напис у ВОХАКОЙ, в якому є політична умова і в ній згадуються, чи вірніше наводяться ведійські Божества. Напис датований. Цей напис до сьогодні є загадкою в науці.

Звучання назв Божеств не іранське, а виразно ведійське. Отже як це пояснити? Чи впливи ведійські замандрували до Мітанні у Малій Азії, чи теж вони були там в народі. Якщо так, то ведійські Божества постали ще на протоіндоевропейському грунті. Отже, це питання первісної Батьківщини Арійців. Де ж вона була? Це питання знову спірне, як довго існує знання про Ригведу. Але денебудь приписати цю Батьківщину, то це вже тут — отже перед мандрівкою і опануванням Індії арійськими походами і завоюванням — ще перед тим на спільному, чи вже зрізничкованому грунті, постали основні ідеї та основи культу Ригведи. Це не обов'язково значить, що їх форма і цілість там же постала. Ні! Ні! Ригведа постала на грунті Індії, але несла у собі спадщину спільноти первісних протоіндоевропейців.

Тут я мав перевагу над европейськими вченими. Я знав низку назв — підкреслюю, НИЗКУ НАЗВ — із слов'янської мітології, мітології в останках, але з виразною низкою спільних назв.

Я мав тут за собою Макса Мюлера, хоч я з ним не згоджувався у справі дати.

Висновок, який я зробив, був такий:

Якщо це так, якщо Ригведа постала на спільному грунті, тоді саме тут я найду сліди і ідеї, які допоможуть мені до відтворення старої забутої рідної релігії наших предків. А філософія найстаршого часу поможе мені до натхнень її модерного оформлення.

Звідси моє поглиблення студій Ригведи, а головне, вникнення у її глибший, не відразу видимий зміст.

Так я відтворив, чи вірніше сотворив МОЮ ВІРУ, головно у творах „ПОВСТАНЬ ПЕРУНЕ", „ГИМНИ ЗЕМЛІ" та найважніше в „ПРО ПЕРУНА ЗНАННЯ ТАЄМНЕ" у формі старинних упанішад.

Ці твори я вивіз і видав у Німеччині якнебудь, аби їх тільки зберегти, в Авгсбурзі, в роках 1946-1947.

В тому теж часі, себто 1946-47 (це для пригадки) я став членом-основником УВАН у Авгсбурзі разом із проф. Курінним. Я став посміховищем табору. Мовляв, ми вернемось в Україну за шість місяців, а тут Шаян закладає Академію. Моя

відповідь була: можливо, що ми за три місяці вернемось, то краще вернутися з Академією, як із порожніми руками. Академія постала в кімнаті ч. 76 Сомеказерне. Вдалося професорові Курінному запросити проф. Д. І. Дорошенка, щоб ласкаво погодився бути першим президентом УВАН. Постала секція орієнталістів. До неї належав проф. Державин. Він мешкав у тій самій кімнаті. Також д-р Марко Антонович — тепер у Монтреалі — став членом УВАН, нажаль, не чую про його працю. Не буду тут писати про долю УВАН. Але на одному з перших її з'їздів я виголосив дві праці:

„Вступ до Ригведи" і „Пурушасуктам" — себто „Гимн про Чоловіка". Сама наукова сторінка була для мене як хліб із маслом, бо ж за мною був величезний доробок студій і праць у Львові. Але я не мав ані наведень, ані конечного апарату. Якось я роздобув частинно у Мюнхені найважніші джерела і в короткім часі мав і матеріял і праці. Але своїм звичаєм остаточне оформлення відкладав на три тижні перед з'їздом, а тут... Довелося писати листа до Президента Америки в обороні „дісплейсед персонс". Писалося по ночах. Я скінчив начас і після їх виголошення — скорочуючи другу працю — я перший раз зомлів. Мене забрали до німецького шпиталю. І це був перший вибух моєї недуги.

Підчас кризи Академії в Німеччині, проф. Курінний іменував мене керівним членом групи Орієнталістів і рівночасно керівним членом групи Літературознавства. Але тут... сумна доля. Я вишлю Вам фотокопії цієї номінації.

***

В такому стані стрічаюся з Влесовою Книгою. І тут сталося ЧУДО! Бо саме тут я знаходжу потвердження обох моїх тез до праці про Ригведу і рівночасно...

ВКАЗІВКУ НА ЧАС І МІСЦЕ ПОСТАННЯ КНИГИ ВЕЛЕСА. Це той самий час, що і Гимнів Ригведи. Отже, Сонце сходило весною у констеляції ОРІОНА І КРІТІКАС — не знаю з пам'яти европейської назви. Був час спільноти і був час розподілу і власного розвитку, як теж історичної долі.

Моя листа спільних Божеств багато довша як та, що знайдена в БОХАЦЕОЙ. Зокрема друга і нещодавно опублікована частина 5-та Книги Велеса із матеріялів неоголошених Міролюбовим, принесла ще назви МІТРИ І ІНТРИ, себто ІНДРИ.

Назви БОГ, ПЕРУН, СВАРОГ (як СВАРГА), АҐНІ, ритуал

Жертви і багато понять були мені відомі із порівняльного вірознавства, але не МІТРА, ІНТРА, ВИШНІЙ, а далі релігійне словництво, як ІЛАР, ЯГНИЩЕ, СУРА як напій Сурія теж напій і Сонце — це все відноситься до часу спільної спадщини. Нова доба для дослідів і... НОВА ДОБА ДЛЯ ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА.

А тут приходить ще на відсіч Археологія України.

Заговорила ЗЕМЛЯ, ЗЕМЛЯ СТАЛА ЗА СВІДКА.

Тут мушу перервати писання... Бо це я писав у Гимнах Землі... Тепер плачу.

Місто БОХАЦЕОЙ має 5.000 літ. Були триповерхові будинки так як на острові РУГІЇ декілька тисяч літ пізніше. Хто ж будував це місто?

Продовжую.

Стає може ясно, що тепер маю в руках докази на два боки: для Ригведи і для Книги Велеса!

Отже у шпиталі я зажурився долею цих двох праць з років 1946-47. Загляньмо в очі дійсності: я міг не вернутися...

Тому, не слухаючи лікарів я передав ці праці до бюро Ксерокс, щоб дістати три копії.

Вийшла прикра пригода. Вони друкували цю працю на невластивій машині, яка не бере синьої краски. Оригінальний манускрипт був писаний синім чорнилом. Я заплатив за нечітку купу паперу... Зробив пробу на машині в бібліотеці і виявилося, що вона бере синю фарбу. Я пішов із протестами. Інспектор признав мені рацію і мені зроблять другу копію на машині, що бере таке письмо.

Буде готове на другий тиждень.

Вишлю три копії як дарунок на наше свято 2-го серпня...

Нажаль, не маю більше. Кошти винесли 24.50 ф. до цього таксівки, бо це далеко.

Покищо, я хотів би, щоб Ви зрозуміли, що мої студії, такого, як Вам здається далекого предмету і „чужого", мали свій змисл в історії мого Духа.

Мене називали на семінарі у Львові ВІСЬВАМІТРОЮ, грізним волхвом Гимнів Ригведи, автором гимнів до ІНДРИ.

Доля веде мене за руку. Не маю кращого місця для викінчення цих праць, як Британський Музей. Але я не буду їх рухати. Сьогодні я писав би багато додатків, але це не має кінця. Я писав би яскравіше і певніше себе про питання часу та місця

постання Ригведи. Але може краще залишити працю в такій спокійній формі. Очевидно, не маємо надій на друк. Крім того наш неграмотний „опонент"... мав би новий матеріял для вияву своєї неграмотности...

Передо мною багато праць. Може встигну докінчити деякі...

Праця про Великого Бога. Чому назва Бога стала загальною так, як латинське Деус, грецьке ФЕОС, німецьке Ґотт і т.д.

Праця про ПЕРУНА. До неї багато матеріялів. Прибуло становище Мюлера!

Праця про Богиню Світання готова в руках і у присвяті Ларисі МУРОВИЧ, що вже здобула Безсмертя в нашій історії.

Покищо доведеться кінчити.

Мушу написати ще іншого листа в загальних справах.

Їх є стоодна...

Зворушений Вашою любов'ю та відданістю
у важких годинах проби,

Ваш Володимир.

Лондон, 12. VII. 1974.

**
*

Лондон, 18. XI. 1973.

ВІРА ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ

Вступ: Студії Книги Велеса.

Мотто:

„Ми не шукали нашої Землі, блукаючи сорок літ по пустині. Вона була дана нам споконвіку". (Володимир: „Історична Місія України", 1945р.)

Споконвіку свого існування в історії людства нарід видотворить, чи узмисловлює собі своє завдання, свою історіотворчу програму.

Він усвідомлює самого себе, формує свою історичну свідомість. Із родів і племен постає Нація. Творить тоді державу, як спосіб свого існування. Формує в мітології своє походження. Творить свою власну Віру. Така Віра стає основою його духового життя, найважнішим історіотворчим чином. Вона визначує його духову сутність, його державнотворчу основу і програму.

Вона залишає це у формі пам'ятників і документів, в мітології, в сагах, в епопеях, у зборі віровизнавчих гимнів, в об-

рядах і традиції. Це все разом творить духову скарбницю нації, її заповіти в історії.

Нарід, який затрачує свою Віру, затрачує свою духову окремішність і свою істоту. Його включають тоді в якусь чужу історію і він стає погноєм для іншого круга чи циклу історії. Це виявляється як його духова, часто і державна неволя, або духово-культурна провінція імперії.

Так сталося з Українською Нацією в добі розквіту, розросту і величі Староукраїнської Держави. Час її найбільшої могутности по добі Святослава. Вона була підготована і була висліdом довгого назрівання своєї історичної свідомости. В наших студіях зрозуміємо, чому так відносно легко вдалося Святославові змобілізувати 120.000 лицарства, саме народнього лицарства. Це був клич довгих століть боротьби з Грецією за Причорномор'я. Саме у Книзі Велеса цей процес виявлений найяскравіше. Воїни Святослава відповідали на історичний зов цілих поколінь і сотень років. Звідсіль численні державнотворчі походи, які можна порівняти хіба з походами Олександра Македонського. Буде про це мова в моїй неодноразово виголошеній праці про Святослава.

Постать цього великого Князя і його Чин зможемо повністю зрозуміти і доцінити саме у світлі ідеології і Віри Книги Велеса.

Дотепер, найвеличавішим пам'ятником державницького думання в історії нашої духовности і культури було, безсумнівно, „СЛОВО ПРО ПОХІД ІГОРЯ" із 12-го століття. Це доба, в якій ще було живе „ДВОЄВІР'Я". Його безсмертний автор пробує ще своїм віщим словом спинити розклад Держави через своєвільність і непокору супроти Золотого Стола у Києві.

Київ тут ясно визначений, як скиптр Великої Держави Русі-України. Незгода Князів, їх межиусобиці, відсутність великодержавної централізації, наявно руйнують Київ ізнутра. Віщун „ СЛОВА" закликає до вседержавної єдности і ясно проголошує споконвічну місію України. Але основа цієї Держави, її історична і власна духовість, одержимість їх національної Віри, була вже захитана двоєвір'ям. Ремінісценсії національної Віри є тут напів спогадами, напів літературним стилем: писати „старими словеси"... Автор „СЛОВА" наводить Бояна, одного з національних Віщунів і називає його „Внуком Велеса". Пригадує його епопеї, які вже забувалися в історії разом із затратою національної Віри у княжих столицях.

У Книзі Велеса знайдемо численні пов'язання цієї традиції і власне — і це найважніше — добу одержимости національною ВІРОЮ, ідею її оборони перед наступом християнізму, а у ще старших часах перед наступом грецької експансії в добу її колонізації Причорномор'я.

В народі ще довго жили перекази, билини, пісні, яких залишки чи відгуки стрічаємо ще сьогодні, а зокрема в записах етнографії минулого та початку 20-го століття. Найпильніше зберігалися старинні обряди, ось як похорони, голосіння, весілля, Різдво, Великдень. Відродження Нації нерозривно поєднане з цими рештками праджерел нашої вірної духовости і культури.

Значення цього факту для самозбереження нашого народу я висвітлив дещо ширше в моїй праці п.з. „Джерело сили української культури".

Залишився марний список назв Божеств у „Хроніці" як мертвих і гідних погорди ідолів, так немов би християни не зображували своїх Божеств в образах (іконах) і статуях. Ще декілька зневажливих тирад у проповідях, які намагаються представити стару Віру як примітивне многобожжя. І знову всупереч ствердженням грецьких джерел про Верховного і Многопроявного Бога Громів — ПЕРУНА.

Про істоту ГЕНОТЕЇЗМУ, себто вчення про ЄДИНО-БОЖЕСТВО як многопроявної, многоіменної і многоособової Істоти (подібно до ІПОСТАТЕЙ християнізму) ніхто з українських дослідників ще не чув. Саме клясичний приклад цього ГЕНОТЕЇЗМУ стрінув я в Книзі Велеса.

Разом з занепадом Старої ВІРИ пропадала і свідомість нашого історичного „Я", забувалася старинна історія України. Дійшло до того, що християнські хронікарі (здебільша греки), починали історію української нації від Олега, всупереч наявним ствердженням арабських і вже візантійсько-ромейських джерел. Пропала в пам'яті народу свідомість своєї споконвічної Батьківщини і героїчної боротьби за наше буття над Чорним морем і в просторах поміж Волгою та Дунаєм.

А грецька загарбницька експансія, що зруйнувала слов'янську ТРОЮ, зачинила вихід з Чорного моря до Малої Азії та Середземного моря, колонізувала північне Чорномор'я та захопила в свої руки монополь на експортну та імпортну торгівлю, дістала — в християнській інтерпретації — ореол релігійно-культурної місії — Божої Ласки та Порятунку „варварів" з темряви їхнього дотеперішнього „поганства"...

Дійшло до того, що нашого найхоробрішого Князя Святослава вважає дехто Завойовником, хоч насправді він визволяв і боронив наші споконвічні Землі від візантійських наїзників...

В опінії християнських монахів-греків, він сягав не по своє...

Це діялося в добу, коли германська історія дбайливо зберігала свої дохристиянські пам'ятники, головно у виді ісляндської ЕДДИ, манускрипт якої є досить пізній. Подібно і англо-саксонський „БЕОВУЛЬФ" зберігає багато матеріялу з дохристиянських саг і переказів старинної доби, але без жодного порівняння до старинности Книги Велеса, яка є століттями старша за них.

Але в Україні християнізм боровся проти самого змісту української духовости і разом із тим проти національности. Ніде в світі так жорстоко й грунтовно не винищено культурної і духової спадщини СТАРОЇ ВІРИ апостолами й неофітами НОВОЇ ВІРИ — ХРИСТИЯНІЗМУ...

Цього факту ніхто не заперечить. Знищення майже комплектне і нікчемне. І це всупереч фактові, що папа римський має одну з найкращих колекцій пам'ятників історичного грецько-римського мистецтва з дохристиянської доби, яке сталося взором і визначником норм цінностей краси мистецтва для цілої Европи.

Дещо із подиху цієї нашої старовини залишилося в частинах України, які вважалися „відсталими".

На поміч прийшли тут етнографи 19-го століття. Гердер висловився з захопленням про українську пісню в своїх „Голосах народів у піснях". Видання збірника народніх пісень Максимовича мало рішальний вплив на строфіку і творчість Шевченка.

Почалося систематичне вивчення українського фолкльору і ціла етнографічна й народницька школа в українській літературі.

Почалося відродження української літератури, вже добре відоме в історії України.

**
*

РЕНЕСАНС ПАНАРІЙСЬКОЇ МИСЛІ

Хто з українських письменників не полюбив Гуцульщини саме за старинність і багатство її звичаїв і обрядів? Франко, Коцюбинський, Гнатюк, Хоткевич, Шухевич, Кобилянська, Па-

човський, а з мистців Новаківський, Мороз та інші, були залюблені на все життя в Гуцульщині. Осип Федькович просто перейняв старинну Віру і писав молитви до Білобога. Назвали його божевільним і в літературі не згадується про його „язичество"... Його драма „Довбуш" жде ще на студії оригінального світогляду Федьковича.

Мені довелося прожити півтора року на теренах Гуцульщини. Там стався дивний пролом у моєму житті. Це чудо Великого Пробудження вивершилося одного світанку в пречудовий Схід Сонця на священній горі Грехіт.

Озброєний вже тоді знанням Ріґведи і Авести, я знав глибоку мудрість виявлену в цих найстарших пам'ятниках арійської Віри і Духовости. Там усе дише чистим і первісним духом так нерозривно зв'язаним з природою, як українська духовість.

В 1934 році я вирішив у трьох ночах духової боротьби і натхнень відновити старинну українську Віру не тільки як поезію, але як живу і творчу релігію.

Я черпав пригорщами з мудрости Вед і Упанішад і через аналогію робив деякі заключення відносно нашої забутої та знищеної національної Віри. „СЛОВО ПРО ПОХІД ІГОРЯ" опанувало своїм чаром і поезією мою душу ще в гімназії. Цілі частини його я знав напам'ять.

В той час і ще давніше підчас студій Ріґведи я ототожнив понад усякий можливий сумнів Божество Індри з Перуном.

Вибухало часто палке, горіюче натхнення, яке я ототожнював з об'явленням.

Тоді я почав послідовно шукати відгуків чи засвідчень про нашу рідну Віру у записах чужих письменників, в яких є якінебудь згадки про часи зудару старинної Віри з жорстокою заборчістю християнізму. Дуже тут пригодився Саксо Грамматікус із його прекрасним описом святині Свантевита. Було там триста кінних лицарів, що належали до святині і служили Свантевитові на білому коні з прекрасним мечем у руках.

Я зрозумів теж, що Козаччина у своїй неперевершеній структурі була по суті лицарським орденом для оборони буття і життя народу.

Деякі важливі сліди я знайшов в історії Литви Нарбута, а зокрема засвідчення про Троїстість Перуна та сліди легенд, які я знав з Ріґведи. Не було найменшого наукового сумніву

про безперервну, хоч ріжновидну тяглість арійської Віри саме споконвіку.

Назрівало обурення проти доби, коли так звана „Свята Римська Імперія Німецького Народу" винищувала цілі народи, ось як балтійських Прусів, буцім-то поширюючи християнізм. А вже перед тим Шевченко, а далі студії Грушевського, навчили мене розуміти історію віроралігійних цькувань папи римського в добу козацьких визвольних війн.

Звичайно, мені допомагали критичні і нового напрямку досліди порівняльної лінгвістики і філології відносно історії культур і філософії. Зокрема славна лекція Макса Мюлера в Лідсі про основи і значення порівняльного релігіознавства, яке на його думку змінить обличчя людської історії.

Так постала суцільна система відродження староарійської, старослов'янської і строукраїнської Віри. В ділянці філософії я дійшов до висновку, що метафізичні й онтологічні системи можна висловлювати однаково добре через мітологію, ритуал, а далі через психологічну інтерпретацію Божества. Европейська метафізика Канта, Шопенгауера, Фіхте, чи братів Шлегелів, а зокрема система Гегеля — це тільки один напрям у формуванні метафізики, саме в Европі, як европейської психометафізичної школи.

Я мріяв про віднайдення оригінальних староукраїнських текстів. Студія „СЛОВА" переконала мене, що такі мусіли існувати, як існувала ще власна традиція нашої історії за княжих часів.

В одній із розмов на цю тему проф. Стасяк сказав мені, що перебуваючи в Західній Европі, він чув неясну вістку, що десь у Бельгії є якісь старослов'янські тексти із дохристиянської доби. Вістка була непевна і загальна, очевидно, я найменше не мав змоги слідкувати за її джерелом. Ця розмова виринула в моїй пам'яті, коли я стрінувся з наявністю „Дощечок Ізенбека" в Лондоні, друкованих в журналі „Жар-Птиця"...

„ЖАР-ПТИЦЯ"

Десь мабуть у 1967 році (точніша дата є в листах) мій знайомий п. Євген Попівський передав мені вістку, що журнал „Жар-Птиця" є в Британському Музеї.

Я з місця взявся до фотографування всіх чисел журналу з відомостями про „Дощечки Ізенбека" та текстами, які там у маленьких частинах і зовсім несистематично появлялися. Де-

які бракуючі числа я знайшов у Бібліотеці Інституту Слов'янських і Східноєвропейських Студій Університету в Лондоні.

Я розіслав ці тексти моїм приятелям, але перевантажений суспільно-громадською працею, працями з ділянки літературознавства та невідкладними завданнями на зовнішньому фронті, ось як участю в Конгресах Світового ПЕН, де я постійно виступав в обороні арештованих письменників в Україні, я не міг зразу присвятитися якслід солідним дослідам текстів Книги Велеса, як це було моїм бажанням.

З того самого джерела Британського Музею добув ці тексти також інж. М. Скрипник і з того часу історія дослідів відома вже з друкованого слова. За переклади взявся А. КИРПИЧ, який хоч не підготований до лінгвістично-порівняльних студій, переклав публіковані до того часу дощечки. Переклав ведений якоюсь чудесною інтуїцією і здогадливістю і слід виразно ствердити, що розплутав найтрудніші місця тексту, з якими навіть фахівці нелегко могли б собі дати раду.

Виданням цих перекладів А. Кирпича, поруч із цілістю текстів, п. інж. М. Скрипник поклав визначну історичну заслугу для дослідження текстів. Від того часу українська громадськість могла з ними познайомитися, а їх передрук в часописі „Канадійський Фармер" та в Календарі того ж Фармера на 1970 рік широко спопуляризували справу „Влес Книги".

Над долею цих текстів повис засуд Російської Академії Наук в Москві, яка визнала ці тексти фальшивкою, причому названо Сулукудзева, як автора текстів дощечок. Довелося шукати зразків Сулукудзева, щоб розглянути це обвинувачення. Нащастя були зразки знову ж таки в Британському Музеї і я переконався, як перед тим і Міролюбов, що ці закиди не дійсні.

Пригадаймо собі, що понад сто років велася дискусія про автентичність самого „СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ". Французький учений Мазон ще в сучасну добу обстоював цілою рішучістю свого авторитету, що „СЛОВО" — це фальшивка, а навіть „семинарійна вправа". Вчинив перверсійно, перевернувши всі впливи популярного „Слова" на його джерела. Це так якби хтось обстоював „неавтентичність" Шевченка на тій основі, що Федькович і численні інші писали під його впливом, мовляв „твори" Шевченка є компіляцією подібних місць у пізніших авторів.

За такі неповажні праці упередженого француза Н.Т.Ш.

іменувало його почесним членом, виявляючи традиційне рабство наших учених супроти чужинецьких фігур на офіційних постах університетів.

Дискусії поклав край на терені європейської науки щолиш Якобсен, який завдав собі у грубому томищі труду розтрощити закиди Мазона...

Однак, питання автентичности текстів дощечок Ізенбека не можна було легковажити з наукового боку з огляду на жалюгідну затрату їх оригіналу. Не залишився навіть кусочок однієї дощечки, на основі якої можна б було понад усякий сумнів ствердити через електро-карбо-графію їх точну дату. Справу скомплікували ще суперечні заяви Кура і Міролюбова в самій „Жар-Птиці". Неясність постала зокрема щодо кількости збережених фотографій зроблених Міролюбовим. В „Жар-Птиці" була оголошена одна. В листі, який зберігся після смерти Міролюбова з підтвердженням Кура, стоїть, що він отримав чотири фотографії дощечок. До сьогодні неясно: де є три інші, або негативи.

Сам текст дощечок залишився тільки у відписі Міролюбова, який не завжди розумів те, що переписував, як це доказують перші спроби його відчитання.

Все ж таки ці відписи Міролюбова, після затрати оригіналу, на сьогодні є першоджерелом так, як Єкатериненський список „СЛОВА" після згоріння манускрипту підчас пожежі Москви в 1812-м році.

В такому стані справи залишилася тільки основна аналіза відписів Міролюбова, дослід тексту і мови, як єдиний можливий доказ автентичности Влес Книги. На добру справу треба було б спорядити докладний словник мови і граматику текстів та перевести порівняльну аналізу на грунті наших знань, саме про старинну Віру арійських народів того часу. Тут безсумнівно придадуться знання Ригведи і Авести, як найстарших пам'ятників арійського „ВІРУЮ".

Після смерти Міролюбова копії його машиноскрипту попали в руки п. інж. М. Скрипника, який видав їх фотокопії в частині 6-й Влес Книги, а в частині 5-й тексти були подані в оригіналі та перекладі п. А. Кирпича. Переклад цих текстів п. А. Кирпичем є навіть кращим, як у першій частині текстів.

Декілька манускриптів Міролюбова мав теж ще за його життя проф. Парамонов, який оголосив їх і свої досліди над

текстами частинно неоголошеними у „Жар-Птиці". Так постала вже солідна література, яка проситься про дальші досліди.

Знайомість із цими текстами була торжеством і завершенням мого життя. Серед радісного натхнення я відкрив тут моїх добрих знайомих ІНДРУ і МІТРУ з Ригведи і Авести. Щобільше, я не сподівався знайти тут пряме ствердження про тотожність ІНДРИ і ПЕРУНА. До цього ствердження я дійшов ще на початку моїх студій. Ці численні рівнобіжності будуть, очевидно, висвітлені в часі цієї студії.

Але і цілість світогляду відповідає старинній добі Ригведи і Авести. Наприклад, така буцім-то подробиця як „ТВЕРДЬ СИНІХ НЕБЕС", яку то твердь закріпив сам Перун, формуючи свій лад у космосі, була б трудною для видумки сучасною людиною.

Читаємо в Ригведі „ЙО Д'ЯМ АСТАДГНАТ" — „ТОЙ, ЩО ЗАКРІПИВ НЕБЕСА". Але це тільки попередній приклад.

Проте найбільшою несподіванкою для мене був наш староукраїнський генотеїзм, клясичний в своїй чіткості і усвідомленні та сформуваннях. Те саме відноситься до обрядів, а зокрема до ОБРЯДУ І ЖЕРТВИ СОМИ, в нашому тексті СУРИ, як основи старинного ритуалу і жертвоприношення.

Відкривається широке поле якраз для історично-порівняльних студій. Я не маю сумніву, що для цих студій я є покищо єдинопокликаний. Стверджую це з жалем, а не з ніякою гордістю.

Рівночасно, поява текстів у „Канадійському Фармері" викликала значний фермент. Постало два чи три відгалуження руху Рідної Віри. Ще передчасно вдаватися в критичну оцінку цих рухів.

Завдяки невтомній і самовідреченій праці великої поетеси Лариси МУРОВИЧ відновлено журнал „СВІТАННЯ", що виходив у Авґсбурзі, після закінчення 2-ї світової війни. Цей журнал згуртував групу новаторських письменників і поетів і систематично підготовляв самовизначення ідеології цієї групи та її еволюції в напрямі староукраїнської Віри. Нічого дивного, що Лариса Мурович завдячує її духове пробудження впливам чи спогадам про її гуцульську Няню.

В дальшому розвитку з групи Світання виріс Підготовчий Комітет, який здійснив постання Інституту Володимира ШАЯНА в Торонто, в Канаді. І тут вперше в моєму житті я зазнав підтримки моїх розвідок і їх появи друком. Це основопо-

ложні праці п.з. „Найвище Світло" (Студія про Сварога і Хорса) та „Найвища Святість" (Студія про Свантевита). І тут знову я знайшов у Книгах Велеса безсумнівне потвердження моїх наукових вислідів на порівняльному ґрунті. Зокрема концепцію Сварога, як єдиного Прабатька Всесвіту і Богів, який є рівночасно Найвищим Божеством і сам Собою є Небесами, в якому всі Живі Душі його синів перебувають.

Із ще більшим хвилюванням я знайшов у Книгах Велеса підтвердження про Троїстість Гіпостатей Сварога та про ґенотеїчну єдність основних Божеств, з якими всі інші є споріднені та їм найрідніші браття, сестри чи синове.

Рівночасно я відчув щиросердечний вплив моїх друзів, щоб зайняти ясне і недвозначне становище на підставі моїх студій про назрілі в сучасності проблеми Рідної Віри. Появилися жалюгідні спроби „реформи" старинної мудрости наших предків та Вед і Упанішад. Для упрощення та дешевих „успіхів" при популяризації Рідної Віри „реформатори" хочуть заступити ім'я християнського Бога іменем ДАЖБОГА і так, змінивши саму назву, думають, що такою простацькою зміною „відкрили" Рідну Віру.

При чому допускається навіть нічим не оправдане цькування мене за буцім-то „многобожжя", зовсім всупереч відомому їм моєму вченні в книзі „ПРО ПЕРУНА ЗНАННЯ ТАЄМНЕ"...

Хоч я здавна розголосив мудрість Вед про те, що „РІЖНО НАЗИВАЮТЬ ВІЩУНИ ТЕ, ЩО Є ЄДИНЕ". Ріжниця між аналітичним і синтетичним науковим поглядом на Космос очима сьогоднішньої науки.

Ствердимо на вступі, що сучасна наука дійшла до того, що розглядає нашу сонячну систему і цілий Космос як „НЕОРГАНІЧНИЙ ОРГАНІЗМ". Слово „неорганічний" уживають тому, що вони не годні уявити організми не того типу, який знають із біології.

Те саме відноситься до пізнання Космосу як „ЄДИНОГО ВОЗУ", якого спрягає в Єдність Всетворча Сила ІНДРИ-ПЕРУНА, як вчать нас образово Веди...

Але історія перейде до порядку денного над цим простацтвом думки і демагогією „реформаторів". На привеликий жаль, на боці „реформаторів" стали й особи, які поклали великі заслуги для відновлення СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ВІРИ.

НАШІ ДОСЛІДИ

Наші досліди мають на меті перш за все познайомити українського читача зі змістом забутої Віри наших предків.

Чи може бути щось важнішого для нас як націотворча і державнотворча програма наших предків для історії?

Будемо читати ці тексти з почуттям глибокої вини, що ми відреклися Рідної Віри і заблудилися в історії.

Для цієї мети найкраще розглядати ці старинні тексти за головними колами ідей, а не тільки за відірваними наведеннями, і в таких спільних частинах, які дають уяву про їх співзміст і заокруглені розділи.

Доведеться розглядати головно ось які питання:

1. Наше національне „ВІРУЮ" та його здійснення в історії.
2. Вчення наших предків про Божества, їх погляди на Всесвіт.
3. Історичні згадки, головно у відношенні до ранньої історії Русі-України.
4. Суспільний лад і їх уявлення про Державу.
5. Мова наших предків, як підсумок поодиноких мовних завваг при аналізі тексту.
6. Історія відкриття дощечок і питання їх автентичности.
7. Висновки про конечність дальших студій та їх повного видання.

Очевидно, наші старинні книги не написані за нашим пляном.

Це, головно, торжественні звернення до народу, мабуть декількох Великих Віщунів, написаних чи виголошених в ріжних часах. Доведеться зустрічати повторення і різновидності. Але в усіх них звучить найгарячіший заклик до оборони ЗАГРОЖЕНОЇ РІДНОЇ ВІРИ та самого існування народу.

Тексти не обіймають собою усіх теренів старої Русі-України. Їх треба (як думаю сьогодні) обмежити головно до теренів поміж Волгою та Дунаєм. Відбивають вони теж історію можливо декількох основних племен, їх мандрівки та їх поселення.

Не сподіваємося теж знайти систематичного викладу історії, бо такий був у окремих навчаннях головно усної тради-

ції, але стрінемо численні відношення і звернення, головно пригадки безсмертної слави цілих поколінь, що рясно проливали кров в обороні своїх Земель.

Подібний, так би мовити, синтетичний спосіб трактувати історію стрінемо у „СЛОВІ ПРО ПОХІД ІГОРЯ", яке дає нам синтезу історії Русі-України „від Старого Володимира до нинішнього ІГОРЯ". Коли в ньому згадується про молодого князя Ростислава, що згинув „на три дні при березі", то автор був певним, що його слухачі знають подробиці цієї трагічної смерти із пісень, чи жалів про цю передчасну смерть. Згадує він про неї, щоб викликати її в пам'яті та піднести чуттєвий настрій для його замислу.

Подібно і сьогоднішній поет Ольжич, коли згадує про Базар, Корсунь, Конотоп, то напевно знає, що ці події відомі його читачам:

„Хто злото знеславить Твоїх перемог,
Під Корсунем і Конотопом?"

Це події славних перемог, якими Ольжич хоче воскресити і розвогнити бажання Слави і Героїзму.

Також треба нам пам'ятати, що у первісну добу життя народів було нерозривно пов'язане з їх Вірою і Мітологією.

Так, наприклад, в Іліяді чи Одисеї, олімпійські Боги беруть безпосередню участь в боротьбі і щоденному житті Геленів. Богиня охороняє молодого Телемаха невидимим серпанком хмари, так що він може пройти непоміченим крізь місто в пошуках свого батька Одисея.

Але такі мітологічні схеми стрічаємо і в сучасній історії. Так, наприклад, в боротьбі Ромеїв проти Святослава, коли терези перемоги виразно схилялися в бік лицарства Святослава, треба було великого чуда у виді саме чудесної інтервенції святого Теодора, який на білому коні у повній зброї з'їхав із небес і своїм мечем порізав вночі, як злодій, велику частину воїнства Святослава.

Це велике чудо, за свідченням Леона Диякона Калойського, піднесло Ромеїв на дусі і дало їм „перемогу", як оцінює вислід цієї боротьби цей хронікар цісаря Цимісхія. Це чудо також потвердило правильність і божу посвяченість цісаря Цимісхія, який опанував престіл ганебним убивством свого попередника.

Добре відома нам і легенда про появу Матері Божої Ченстоховської Хмельницькому перед Львовом, чим вона оборонила Львів для поляків... На пам'ятку цього рішаючого чуда стояв донедавна визначний пам'ятник на одній із площ нашого старовинного міста.

Не забудьмо також, що історичні народи старовини творили міти про їх Божественне походження як заповіт їх постави супроти історії та світу.

І так Ромуля і Рема вигодувала Вовчиця, хижий звір, символ жорстокости і заборчости Риму.

Євреїв народив сам їх Яхве (Єгова), який у людській постаті і людському тілі зійшов на землю і сплодив через тілесні зносини з 90-літньою Сарою свого першого сина Ісаака, від якого походить Ізраель, як це засвідчує їх власна Біблія. Цю важливу подробицю якось забувають дослідники Біблії, хоч це саме вона визначує психологію єврейського народу як єдиновибраного народу на землі...

Подібні мітологеми будемо досліджувати на ґрунті історії у світі порівняльного вірознавства і етнопсихології, при чому доведеться мені відкликуватися до моїх власних студій у цій ділянці.

Перед тим, як приступимо до аналітичної частини нашої праці над текстами Книги Велеса, вважаємо необхідним подати характеристику тієї історичної ситуації та тих рушійних духових і матеріяльних потуг, які у вирішальній для долі Русі-України боротьбі поміж РІДНОЮ ВІРОЮ та ХРИСТИЯНІЗМОМ викликали героїчний опір і оборону в постаті Книги Велеса...

КНИГА ВЕЛЕСА

Книга Велеса — це перший документ, який дозволяє заглянути безпосередньо у саму суть Віри наших предків. Досі ми мали тільки вбогу номенклятуру деяких Божеств, статуї яких стояли в Києві, які знищив Володимир Великий, прийнявши християнізм.

Відтак довгими віками йшло далі це нищення та боротьба так, як наказує Біблія: „щоб пам'ять про них пропала"...

І хоч це ствердження зовсім не нове, але навпаки сьогодні добре відоме явище в історії поширення християнізму, то однак слід відмітити, що нищення пам'яток староукраїнської ВІРИ і ДУХОВОЇ КУЛЬТУРИ, ніде в світі, не спричинило стільки втрат і справжнього винищення, як в Україні...

У часах свого постання християнізм, якого пізно затверджені тексти чотирьох євангелій є надзвичайно вбогі і мовчазні в основних всесвітніх питаннях теології, не тільки винищував пам'ятники дохристиянської ВІРИ, але був рівночасно приневолений черпати цілими пригорщами із мудрости і вчення дохристиянських релігій, обрядів, символів, а головно теології народів Середнього і Близького Сходу та Причорномор'я, як також із мудрости Єгипту і Греції. Разом із тим він, пробуючи наблизитися чи стати популярним для широких мас, які мали прийняти християнізм, перемінював і підмінював старі свята і обряди подібними до них святами і обрядами із накиненою їм християнською закраскою. Те, що в Україні після прийняття, чи вірніше сказати накинення їй, християнізму називаємо ДВОЄВІРР'ЯМ — було, так би мовити, програмою самої християнської церкви і рішень встановлюючих синодів, починаючи від Нікейського. І так, замість ДНЯ НАРОДЖЕННЯ НЕПЕРЕМОЖНОГО СОНЦЯ (Діес Наталіс Соліс Інвікті) в день зимового сонцестояння, себто 24-го грудня, або популярніше в день народження Бога МІТРИ — встановлено ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ ХРИСТА.

Паралельно день літнього сонцестояння встановлено як ДЕНЬ Народження Івана Христителя, який мав підмінити Свято Купала. Велике Свято перемоги й величі СОНЦЯ підмінено людським предтечою християнізму.

Так само встановлювали значне число святих і підмінювано старинну мітологію, знижуючи рівночасно старинні Божества до ролі підрядних святих християнської церкви. І так популярного БОГА-ЗМІЄБОРЦЯ, відомого у всіх індо-европейських мітологіях і віруваннях, зроблено тільки римським жовніром Георгієм, щоб він так, підмінений і здеградований, виконував службу новому Римові. Наші читачі пам'ятають обряди і святкування ЗМІЄБОРЦЯ описані Коцюбинським у його „Тінях Забутих Предків". Коцюбинський був видимо зачарований сильною вітальною силою цього весняного пробудження до життя нашої полонини у вогнях і обрядах. Чому ж би ця наша Гуцульщина мала святкувати так величаво... римського жовніра? Але ще сумніший був кінець його кар'єри. Коли здавалося папі римському, що жовнір Георгій зробив свою службу, тоді його деградація мала ще більш ганебний кінець. Він виключив його навіть із ступеня святости, щоб далі зовсім забули його історію...

На місце Свантевита християнізм завів Святого Віта. Не пригадую, чи його вже здеградували. Він був популярний в Моравії, Польщі і Сербії. В Україні завели Святого Василя на місце ВЕЛЕСА, у старинній вимові „ВЛАС", „ВЛЕС", „ВЕЛЕС". До його довговолосої статуї молилися Василіяни...

Але в Україну християнізм прийшов уже сформований та озброєний добре виробленими методами боротьби, знищування та підмінювання.

БУВ ЦЕ ЧАС НАЙБІЛЬШОЇ ТЕМНОТИ І НЕТЕРПИМОСТИ ХРИСТИЯНІЗМУ. У Візантійській імперії розклад моральний пануючих імперських родів і верхівки дасться порівняти хіба до історії римських єпископів, себто папів того часу.

Порівняй студію Ральф Вудрова: „Бабілон, Мистері Реліджен, Аншент анд Модерн", в якій правдиво описані жахливі злочинства римського папізму.

Все ж назовні Візантійська імперія була повна блиску і сили наємних військ, а її церковні обряди імпонували величавістю, в роді катавасій як теж церемоній... При слухняності цієї церкви державним інтересам імператорів могло здаватися Володимирові Великому, що християнська церква стане вірним знаряддям монархії і закріплення величі і слави серед окруження переможного християнізму в сусідніх державах. Крім того, ці довколішні держави загрожували війнами для „навернення". Зокрема „Свята Римська Держава Німецької Нації", яка в добу Володимира сягала по закріплення своєї влади над християнізованою вже в тому часі Польщею. Володимирові не могли бути невідомі ті безоглядні методи „навернення", якими були винищені міліони слов'янського населення на Захід від Лаби... В такому стані міжнародньої політики Володимир сподівався, що прийняття християнізму могло бути корисним для його держави, якої велич після подвигів його батька Святослава хотів він закріпити, розбудувати й утвердити централізацією довкруги державницької, монархічної династії.

Не можу тут аналізувати історичних подробиць цього процесу, назагал відомого совісним історикам. Зокрема в нашому столітті стрічаємо безліч праць, які відважно і правдиво показують сьогодні справжнє обличчя християнізму в історії. Хочу тільки відмітити ту окрему ріжницю в часі і способі прийняття християнізму саме з Візантії.

Стара Українська Віра поширена на просторах від Бал-

тійського моря до Греції і від Лаби до Оки і Волги, чи ще далі на Схід, не мала централізованого апарату своєї духовної ієрархії. Роди, племена княжої держави мали своїх жерців і волхвів, які утримували Віру природньою вірністю традиції при свободі місцевих відмін чи власних культів своїх Божеств. Але були загальні основи цієї Віри, поширеної зокрема сильно і широко в часі найширшого старослов'янського розселення, яке в сьомому столітті досягає свого максимального розпросторення.

Ці племена, народи і князівства, зокрема на півдні Русі-України, вважали Візантію своїм найнебезпечнішим ворогом, який загороджував їм доступ до життєвих просторів над Руським морем, використовуючи свою монополію у торгівлі, встановлюючи ціни і мита на такі необхідні продукти як сіль чи одягові матеріяли. Крім того, Візантія була зненавидженим „людоловом" як невільників, так і наємних жовнірів з Русі-України.

Знаємо з договору Ігоря з Візантією, що вона не дозволяла поселюватися над Руським морем навіть риболовам на зиму, щоб не допустити до заселення побережжя Русичами.

Отже нарід і ціле населення півдня Русі-України мали інші думки про Візантію та її місію „християнізму", як політичні міркування Володимира. Крім того природний гін до збереження своєї рідної Віри, як духової підстави самого існування народу, збуджував саме на цих теренах найсильніший спротив проти християнізму. Це були безмежні, але ще не закріплені великодержавною централізацією Києва простори над Дністром, Богом, Дніпром, Доном і Волгою.

Саме на цих просторах споконвічна боротьба поміж населенням цих територій з їх князівствами проти постійного натиску кочовиків зі Сходу та грецької експансії в Причорномор'я.

У Книзі Велеса стрінемося з невідомим в офіційних історіях ствердженням, що Аскольд і Дир, будучи чужими князями-узурпаторами в Києві, прийняли з Греції християнство та пробуючи накинути його Києву, були вбиті громадянами Києва саме за цю спробу заведення чужої Віри у столиці старинної Русі-України. І хоч ця перша спроба накинути Русі-Україні християнізм скінчилася невдачею, вона стала рівночасно алярмом для країни, осторогою, що така спроба може повторитися. В такій історичній ситуації за Олега чи Ігоря постала потреба оборони старої предківської ВІРИ перед дійсною вже загро-

зою християнізації з боку Візантії, яка вживала цю свою буцім-то культурноносну місію в першу чергу для зламання духового спротиву проти рівночасної загарбницької колонізації.

До часу грецької інвазії не було потреби в писаній апології Рідної ВІРИ. ВІРА предків існувала споконвіку. ВІРА не потребувала писаних чи проголошених догматів. Вона існувала у вільному, але сильно закріпленому культі і традиції, глибоко вкоренілому в душі і житті народу правдоподібно протягом тисячоліть.

Отже Книга Велеса — це перша тепер відкрита і блискуча оборона ВІРИ ПРЕДКІВ, а рівночасно заклик до рішаючої боротьби перед загрозою поневолення України з боку Візантії. Дощечка 6-а Книги Велеса чудово формулює думку наших предків про справжню суть християнізму: „А ГРЕКИ, ХОТЯЧИ ОХРЕСТИТИ НАС, АБИ МИ ЗАБУЛИ СВОЇХ БОГІВ, СПОДІВАЛИСЯ, ЩО В ТАКИЙ СПОСІБ ВОНИ НАВЕРНУТЬ НАС ДО СЕБЕ ТА ЗРОБЛЯТЬ З НАС СВОЇХ НЕВІЛЬНИКІВ".

Боротьба проти грецької інвазії має статися через об'єднання всіх руських племен і князівств ще народньо-племінного типу під владою Київа, який тут є символом і дійсним проводом місії оборони, видимою святинею цієї народньої єдности, а рівночасно — це осередок та столиця Великої Держави.

Книга Влеса це, отже, перш за все ідеологія величі Київа, як Князя всім Князям і народам слов'янського розселення по незмірених просторах Великодержавної Русі-України.

Саме так думав Святослав, коли двинув нарід на рішаючу розправу з Візантією. Він уважав всі простори, заселені братніми племенами, його Державою, центр якої він намірювався перенести з Дніпра на Дунай, з огляду на слов'янський Балкан.

Ми сьогодні говоримо про МІТ КИЇВА. Ніде, ніколи і ніхто не дав кращого і повнішого змісту цьому мітові, як саме Книга Велеса. Даремно шукати цього МІТУ в карикатурних комбінаціях короткотривалої сучасности. Він — цей ВЕЛИКИЙ МІТ — виростає перед нами з ПРАДЖЕРЕЛА ІСТОРІЇ, із ДУШІ НАРОДУ в добу свого самоусвідомлення як нації, яка творить КОНТИНЕНТ сама з себе і для себе, а саме континент Великої Русі-України під проводом Київа, між континентами та імперіями з усіх боків її загрожуючими і непримиримо ворожими до неї.

Стрінемо у Книзі Велеса, саме в її національно-політичній програмі прямі заклики та звернення, які можна порівняти тільки зі словом Святослава у „Слові про Похід Ігоря".

Це могутній заклик до єдності для невблаганої боротьби на життя і смерть із відвічним ворогом за право на розріст і велич Русі-України під владою Києва.

Якби Святослав Хоробрий потребував ідеології для своїх походів з ціллю об'єднання та приєднання всіх слов'янських племен і боротьби проти загарбництва Візантії, то саме в Книзі Велеса ця ідеологія існує в безмірно щирому й простонародному виді.

Разом із тим автор Книги Велеса вже свідомий величі й слави Русичів зовсім так, як писали про Русь-Україну грецькі історики за часів Святослава, коли то слава Руської Зброї ішла перед ними і народи приймали її владу без боротьби, а городи відкривали ворота безсмертним лицарям Святослава.

Так отже, як думаю, за часів Олега і Ігоря настала для автора Книги потреба сформулювати свою оборону Віри разом із закликом до єдности й боротьби.

Почуємо єдине в своїм роді, у своїй безпосередній простоті і щирості визнання ВІРИ, а зокрема сильне визнання ВІРИ в Безсмертність Душі Воїна, у життя вічне Героя і Нації в Синьому Небі Сварога.

Ця Віра здивувала греків. Леон Диякон відмічує її як щось подивугідне. Я присвятив цій справі окрему працю про „Віру в безсмертність лицарів Святовида", оголошену у „Визвольному Шляху" і окремим виданням.

Великий історіотворчий клич вкладає автор в уста Матері Слави, величі якої автор вповні свідомий. Пригадаймо собі, що безсмертна промова Святослава перед рішаючим боєм починалася від мотиву: „ПОГИБНЕ СЛАВА..." В обороні цієї Слави його лицарі радше відбирали собі життя, чим ішли в неволю. Саме це здивувало греків найсильніше.

Ця безсмертна Слава виступає тут у Книзі жива, уосібнена в Божественну Істоту як Матір-Слава у виді Жар-Птиці. Стрінемо чудовий і безсмертний опис її візії відомої тоді всьому народові та його натхненному Віщунові, що був автором Книги Велеса.

Ось що нам доводиться думати про здогадну долю Книги, про яку ще не знаємо нічого певного від її постання до її

віднайдення. Шлях довгий і важкий, повний пригод і майже неймовірностей. Можемо бути, однак, певні, що в час після перемоги християнізму, її існування було в постійній небезпеці і то в небезпеці життя для тих, що її переховували. Це пояснює, що Віра зберегалася таємно в родах чи родинах, які берегли як святиню цей документ старинної Віри Предків.

Це пояснює теж, що її мова і письмо оригінально народного, а не завчено-книжного походження. Це пояснює теж факт, що її письмо могло бути чи стати свідомо збереженими криптограмами навмисне писаними так, щоб його могли відчитати тільки втаємничені, яким це читання передано зберігачами. Звідси сильні скорочення так внутрі слів, як і в цілому реченні. Це, отже, своєрідний мнемотехнічний запис для втаємничених, про який я писав у загальному вступі до циклу дослідів над Книгою Велеса.

Пригадаймо собі факт, що старинні драїди в Англії, чи вірніше у Валії, до сьогодні зберігають своє вчення в пам'яті, а якщо в письмі, то у формі незрозумілій для невтаємничених.

Пригадаймо собі факти, що пам'ять народу у передаваній традиції є довга і сягає аж до джерел її вікового існування.

Пригадаймо собі факт, що до наших часів збереглася передача мітології та переказів серед народу у виді, наприклад, переказів Баби Захарихи (що жила в родині Міролюбова), чи цілих родів, як ось засвідчено сучасним поетом Зоряном, чи в особі цієї Няні, що виплекала душу Лариси Мурович. Думаю, що більше таких фактів вирине на світло денне.

А покищо нам доводиться проаналізувати та вивести на світло денне сам зміст Віри Нашої Книги, зокрема її ствердження відносно самої Віри і теології рівнобіжно з національно-політичною ідеологією Русі-України.

Сам розгляд цього питання вважаю я теж одним із важливих доказів автентичности й оригінальности цього пам'ятника. У відсутності оригіналу дощечок цей доказ є особливо важливим.

ОТЖЕ, ЗАЧНЕМО ЦЕ ТРУДНЕ ДІЛО:

Дощечка 11 А та 11 Б

Дощечки під числом 11 А та 11 Б є прямим визнанням ВІРИ, саме щось у роді „ВІРУЮ" (Кредо). Тому наш дослід зачинаємо саме від цих дощечок.

Зверну увагу читача на сильне скорочення тексту, який був би мало зрозумілий сам по собі саме через це скорочення.

Уявім собі, що із християнської теології залишилося б тільки фрагментарне і мало зрозуміле через старинну мову „ВІРУЮ" (себто КРЕДО). Тоді, без пояснень імен і подій там згаданих, було б нам трудно зрозуміти чи відтворити його зміст. Це тільки згущений і скорочений до самих тез зміст довгої історії, а рівночасно теологічного вчення.

В цій праці будемо теж оминати клопітливу для пересічного читача без лінгвістичної освіти аналізу самої мови. Оригінальний текст будемо наводити тільки там, де існуючі спроби перекладів радше заплутують розуміння тексту, ніж його перекладають...

Наведемо, отже, мій переклад цілости дощечки, а відтак мої коментарі і пояснення.

Є місця в тексті або незрозумілі для нас, або попсовані транскрипцією „кирилівкою" та друкарськими помилками. В цих випадках я волію подати ці місця радше як незрозумілі ніж подавати здогадні переклади, які своєю довільністю можуть тільки зашкодити самому науковому дослідженню.

Вивчення Книги Велеса є ще у зовсім початковій стадії дослідження, а отже і в тому, що подаю за мій переклад, можуть трапитися незрозуміння чи суб'єктивні тлумачення.

ДОЩЕЧКА 11 А

(Мій переклад — В. ШАЯН)

1. Се Ви були перші, які поклонялися ТРИГЛАВУ,
   а тому ми досягнули великої слави,
2. співали і хвалили СВАРОГА, ДІДА БОЖОГО:
   бо це він є Божеському родові
3. начальником, а всякому родові Вічне
   Джерело, яке тече вліті
4. із свого власного живця, а взимі ніколи не замерзне.
   І ми живемо, п'ючи ту Живу Воду
5. доки не увійдемо як і все
   до нього, щоб перебувати
6. в луках і гаях райських і до Бога Перуна
   Громовержця, Бога Війни і Боротьби.

7. Про нього ми речемо, що Він не перестає обертати
Колесо Живучого Явлення, веде нас на праву дорогу
8. до боротьби і тризнування великого.
А всі упавші будуть
9. вічно жити серед Воїнства Перунового.
І Богові Свентовитові ми славу
10. прорекли, бо цей Бог став Богом ПРАВІЯ і НАВІЯ
і йому співаємо пісні, яко єсть Він Святий
11. і через Нього ми побачили Світ Видимий
і Буття Яви. І Він буде нас у Навії
12. берегти, а тому хвалу співаємо і, співаючи
маємо танцювати, і викликуємо
13. Бога нашого: бо це Він Землю, Сонце наше,
і Звізди держить і Світ міцнішим творить.
14. Творіть Свентовитові славу всяку!
Слава Богу нашому. Цей бо очищує
15. серце наше і ми відрікаємося
од злого,
16. а спрямовуємо себе до доброго
(слідуючі рядки 16-17 незрозумілого тексту)
18. Бо се є тайна велика: яко Сварог є
Перуном і Свентовитом
19. а ті два (себто Перун і Свентовит) перебувають
у Сварозі (тоді як) оба Білий Бог і Чорний Бог
боряться між собою
20. а се тому держить Сварог (Перуна і Свентовита у
небесах), аби через них обох Світові не бути підкореному
(Чорному Богові).
21. Після тих Богів (перебувають у небесах) Хорс, Влес,
Стрибог, а поза ними Вишень, Леле, Літич,

ДОЩЕЧКА 11 Б

1. Радогощ, Колендо і Кришень, а цих два (себто Перун і
Свентовит) удержують Сиво-Яра і Даж-Бога
2. Інші (Богове) є Білояр, Ладо, Купало, Сінич,
Житнець, Вінич, Зернич, Овсянич, Просич
3. Студець, Ледець і Лютич, а потім Птичич
Звіринич, Милич, Дощич,
4. Плодич, Ягодич, Пчолич, Ростич, Ключич
Озерець, Вітрич, Соломич
5. Грибич, Лович, Бесідець, Сніжич, Сторонич, Свідич
Родич, Світич, Кровичь,

6. Красич, Травич, Стеблич, а кромі того є
Родич, Маслянець, Живич, Відець, Листвич
7. Квітич, Водич, Звіздич, Громич, Сімич,
Липець, Рибич, Березич, Зеленець
8. Горич, Страдич, Спасець, Листвеврич, Мислич,
Гостич, Ратич, Сторонич
9. Чурець, Родич, а тут же у Сварозі сам Огнебог
і Регел, щоб вівці яро і скоро родилися
10. і часто. А всі вони у Триглаві об'єднані, а вони
всі у Нім і від Нього. Це вони тут Отрочата (діти)
11. від Нього здійснені, а всі вони брати,
що входять у Нього. Такий є прекрасний Ірій,
12. а там пливе Рай-Ріка, яка відділює
Сварога від Яви. А Числобог
13. порахував дні наші і каже Богові
свої числа, чи бути дневі Сварожому
14. чи бути ночі і всякому (подають числа).
Ті бо всі це всякі Яси у
15. Дні Божественнім, а вночі, їх нікого немає,
а є тільки Бог-Дід, Дуб і Сніп наш. Слава Богу
16. Перуну Огнекудрому, який стріли на ворогів метає
і вірно веде до боротьби
17. бо Він є воїнам Честь і Суд
Він, Злоторунний, є Милостивий
18. і Праведний.

АНАЛІЗА ТЕКСТУ.

Перше речення: „Се ви були перші, поклоняючіся Триглаву...".

Для прикладу наведу це місце в оригіналі:

„СЕБОІАЩЕТЕПЕРВІЕТРІГЛАВУПОКЛОНІАШЕТЕСЕ..."

Перекладачі неправильно розбили текст в середині букви ОІ, як О-І та читали:

„СЕ БО ІАЩЕТЕ ПЕРВІЕ" тобто „Се бо яшете первіє".

Так поділивши текст пробували пояснити слово „ящете" і через сам тільки здогад переклали його як „молилися".

В дійсності справа є простіша:
Текст треба читати: „Се боіащете первіє".

Боіащете, або боіашете це зовсім правильний у старослов'янській мові час минулий тривалий, або т.зв. із латині „імперфектум" від слова „бути" від коріня „БИ". В пізніших

текстах первісно тверде „И" (ОІ) стрічаємо в пом'ягченій формі „І", отже „біашете" і таку саму форму знайдемо в підручниках граматики і текстах. Не маю сумніву, що форма „биашете" є старша від „біашете", саме від коріня „БИ", який в протоіндоєвропейському мусив мати форму „БУ". В санскриті маємо цей корінь у виді „БГУ". (Санскритська форма „БГ" — дзвінка придихова — постала, за моєю теорією, із лябіяльно-лінгвальної вимови первісного „БЗ" із якого далі розвинулося санскритське „БГ" — порівняй мою працю п.з. „Деякі придихові в санскриті і протоіндоєвропейській мові", виголошену на одному з засідань УВАН.

В польській мові затрималося це первісне протослов'янське „И" у видах як „би-ць", „бил-ем" і т.д.

„Биашете" — це друга особа множини — отже „Ви були". Звідси згідність із особовою формою „первіе" саме у множині. Разом: „Ви були перші". Переклад: „Се бо молячись, перше Триглаву поклонятися маємо" — не витримує критики і цілком ігнорує граматику.

Розглянемо далі форму: „Поклоніашетесе". Це знову зовсім правильний дієприкметник часу теперішнього. Порівняй форму: „Хвалонште" від „хвалити", або „знайонште" із носовими голосівками „он". Ці голосівки — завважимо знову — заховалися тільки в польській мові: „хвальонц", „знайонц".

Я змучив читача цією аналізою, але я хотів дати приклади тих труднощів, які стрічає дослідник мови „Книги Велеса".

З одного боку в ній знаходимо форми старші від старослов'янської мови, а з другого боку — відмінності цієї мови на величезних теренах розселення від полянських племен, які були включені в Київську Державу, а їх західні браття в державу Польщі, до племен далекого південного Сходу Русі-України.

Цей приклад показує теж, що до дослідів Книги Велеса можуть — з надією на успіх — приступити тільки вчені, озброєні глибоким знанням старинного мовознавства, зокрема мови старослов'янської та питань її пов'язання з протоіндоєвропейською мовою, санскритом і мовою Авести, при чому мусять вони бути приготовані на досліди мови Книги Велеса, як своєрідної, ще не дослідженої мови, яка може мати норми, відмінні від дотеперішнього лінгвістичного досвіду...

В дальшому буду уникати таких довгих мовних аналізів, як теж дискусій з існуючими спробами перекладу.

Перейдемо, отже, до аналізи самого змісту:

ТРИГЛАВ

Триглав, як безсумнівно слідує з дальшого тексту, це назва і Божество ТРІЙЦІ, себто Божества, яке обіймає своєю Сутністю Трійцю головних Божеств.

Всіх читачів не обзнайомлених із історією релігій заскакує тут несподіванка. Як це так? Трійця у віруваннях наших предків? Трійцю розуміють вони як вчення характеристичне для християнізму, саме як Віру в Бога Отця в трьох Особах Божих (Іпостасях), а саме Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Духа-Святого. Ці читачі не знають, що поняття Трійці не є поняттям первісно християнським в історії порівняльного вірознавства. Стрічаємо це вірування в інших індо-европейських, або простіше арійських віруваннях і то в текстах, які є безсумнівно далеко старші від появи цього вірування як догми християнізму.

В різних віруваннях різно окреслювали склад цього Єдиного Бога у Трьох Видах чи Аспектах Богопроявлення — чи антропоморфічно — у Трьох Особах — як таїнство Віри.

В пляні моїх праць є довша студія про історію такого розуміння Найвищого Божества. Стрінемо тут дуже цікаві й преглибокі концепції старинної арійської Індії, зокрема в Упанішадах і Брагманах.

Оригінальну концепцію Трійці стрінемо в германській мітології, а саме виразно, як психо-онтологічну концепцію. Буде нам дуже дивно довідатися, що подібне психо-онтологічне пояснення метафізики всесвіту стрінемо... у філософії Шопенгауера.

Для читачів моїх праць поява Трійці у старослов'янській Вірі не повинна бути несподіванкою. В моїй студії п.з. „Найвища Святість" читач стрінеться з виразно окресленим Божеством саме Триглава на ґрунті західнослов'янського городу Перуна — Штетина.

Відрізану голову статуї цього Божества з його святині переслав один із воюючих єпископів Святої Римської Держави Німецької Нації своєму папі, як тріюмфальний трофей.

У свідченні Ебона стрічаємо таке пояснення, що це Божество над трьома світами, себто цілим всесвітом. Пишу у згаданій праці (ст. 133 і далі), що даремно шукав цього трофею в каталогах Ватикану. При чому зазначую, що згаданий Ебон пише про це варварство християнського єпископа зовсім без ніякого засоромлення, а прямо як похвали гідний подвиг.

І ось наш текст приносить нам те саме свідчення про Триглава з окресленням Божеств, які складають чи творять разом Троїсто-Єдину Сутність цього Найвищого Божества.

При тому, окреслення Триглав не відноситься до якогось індивідуального Божества, але є збірним окресленням єдиної цілости Трьох Найвищих Божеств, які мають свої істоти і назви, але всі вони існують нероздільно і єдино, саме як Триглав.

Триглав єдиний в Істоті і в своїй Божественній Природі.

Існування цієї Троїстости і рівночасно Єдности є, як сказано далі, „таїнством Віри", зрозумілому тільки на вищому понадособовому та понад чоловікоподібному горизонті розуміння Істоти Найвищого Божества.

Пригляньмося отже трьом Найвищим Божествам Пантеону нашої Віри Забутих Предків.

Ці Божества це: СВАРОГ, ПЕРУН, СВАНДЕВИД, або СВЯТОВИТ.

СВАРОГ

Про Сварога я написав окрему працю, п.з. „Найвище Світло" (Студія про Сварога і Хорса) ще перед тим, заки я познайомився із текстом Книги Велеса. Тут мушу відіслати моїх читачів до докладного читання цієї праці, як передумову зрозуміння того, що пишу тут сьогодні.

У цій праці, на основі мовних критеріїв порівняльного мовознавства як теж вірознавства, я датую назву і культ Сварога як найстарше і найвище Божество індо-европейських народів.

Я не повинен був бути здивований, коли прочитав таке блискуче підтвердження моїх наукових висновків у тексті Книги Велеса, бо ж я був твердо переконаний в обоснованності й правильності моїх стверджень. А все ж я зазнав дивного духового потрясення, коли відчитав це й в інших місцях Книги Велеса.

Триголове Божество стрічаємо на грунті іконографії Кельтів. Кельти були в Україні.

Наш текст стверджує, що вчення „Триглава" постало в Україні у перших словах Дощечки 11 А. „Се ви були перші, які поклонялися Триглаву і звідси здобули славу".

Отже, це велике вчення, яке підняло на вищий рівень релігійне відчування Божеств і вчинило цілий спір, про так зв. „єдинобожжя" і „многобожжя", — беззмістовним.

Єдинобожжя залишилося упрощеною людиноподібною думкою, грубим перенесенням людської уяви про одного обмеженого чоловіка, от як володаря або тирана на небесах у безмежно складний і многогранний всесвіт.

Правдиве поглиблення вчення про Бога, починається там, де кінчиться наука вузької думки та уявлення про Бога, як чоловікоподібну Істоту, або по-грецькому т.зв. „антропоморфічну" суть Божества.

Суперечність в цілій історії людства, між єдинобожжям і многобожжям тут раз назавжди вирішена і розв'язана на нижчому рівні пізнання. Нажаль, ця думка вимагає теж вищого рівня здібности пізнавання та вникнення в природу світу.

Ми пізнаємо з'явища одною гранню, доцільністю і придатністю для нашого світу уяви про Космос. Направду ж, кожне з'явище світу є многогранне і многопроявне. Тимбільше всеобіймаюче розуміння Істоти Бога.

Єдинобожжя вимагає поняття світу як двоподільного на Бога і на т.зв. „матеріяльний світ". Тоді, як для наших предків СВІТ був єдиною цілістю, але саме многопроявною і многоназивною.

Зрозуміємо це краще саме з учення Книги Велеса.

Послухаймо тільки та задумаймося глибоко...

СВАРОГ — ЦЕ ДІД БОЖИЙ

Він усьому Божескому родові начальником, себто „началом", у мові філософії „праначалом", основою основ і прапричиною. „Бог — це початок" — навчав наш рідний філософ Сковорода. В образовий спосіб змальовує це наш Віщун як „всякому родові Вічне Джерело".

Вічне Джерело з якого випливає все, що існує. Випливає постійно та утримується постійно його Живучою Водою.

„Вічне Джерело, яке тече влітку, а взимі ніколи не замерзає". Простий, але глибокий та вірний образ природи Сварога.

Але зараз наш Віщун додає, що мова тут не просто про якесь людське, світове джерело, як на степу чи серед поселення.

Це Джерело Живої Води, себто Божественної, Таємної Сили, яка творить вічно, живить вічно та вічно удержує цілий всесвіт.

„І ми живемо, п'ючи ту Живу Воду, доки як і все до нього увійдемо".

Модерна наука говорила б тут тільки іншим образом. Вона вчила б про преріжні види випромінювання однієї Божественної Духової Сили, яка далі проявляється у всій творчій многогранності та многопроявності світу.

Вона розвивала б це вчення на прикладах, як це: Один промінь бачимо у сімох видах і перечислених дальших мішаннях цих видів.

Один видимий промінь має в собі ще багато невидимих видів існування. Все, що є многовидністю соняшної енергії. Але ця соняшна енергія — це для неї (науки) знову: щось позбавлене творчої духовости Істоти Бога.

А тут наш Віщун виразно вчить, що все походить від його Божественної Істоти і все до нього повернеться. Джерело не тільки поетичне порівняння для легкого розуміння Божественної Природи, яку нам неможливо обняти ні нашими змислами, ні методами науки, ні навіть розумуванням.

Все, що існує походить з якогось вже існуючого „живця".

Але Сварог — це Живець для всіх Живців. Все, що походить від Сварога тече від „його власного Живця".

Вернім до образу, який бачили наші предки. Джерелом і живителем Життя була для них Вода. Добре наводнення теренів Русі-України як лісостепу, так і лісової полоси було головною життєдайною силою цих теренів старинного поселення. Добре наводнення давало ті чудесні трави у полосі Дніпра, про які так поетично писав Геродот.

Соковиті буйні трави позволяли утримувати буйні череди коров і коней, яких життя неможливе без широких теренів випасання.

Бог Мітра в Авесті величається як „урутгайяойті", себто Володар широких пасовищ. Тому ішла боротьба за ці життєдайні степи Русі-України. Тому любили ці терени наші прапредки.

Але тут у розумінні істоти Найвищого Божества Сварога життєдайна вода українських земель ужита тільки як образ, як метафора.

Мова тут не про звичайну воду, але про Живу Воду.

Поняття Живої Води стрічаємо в народній мітології та переказах. Вона сцілює порубаного мертвого та привертає йому життя. Цією водою Валькірії германської мітології оживлювали побоєвище, щоб побиті герої могли далі жити і пирувати у Вальгалі.

Тут переходимо до розгляду Істоти Перуна даної нам у Книзі Велеса.

„І ми живемо, п'ючи ту Живу Воду, доки як і все до нього (себто Сварога) увійдемо, до лук і гаїв райських і до Бога Перуна Громовержця, Бога Війн і Боротьби".

Увійти до небес Сварога — це і є те саме, що увійти до Бога Перуна. Вже тут, а далі ще виразніше стверджується Всеєдність Перуна з Сварогом. Він єдиний з ним, а разом з тим він ріжний у його проявленні у всесвіті. А саме:

„Про нього ми речемо, що він не перестає обертати Колесо Живучого Явлення. Він (Перун) веде нас на праву дорогу до боротьби та тризнування великого".

Два важливі та нові ствердження у „Вірую" наших забутих предків.

Світ для них — це Круг Явлення. В їх космогонії вони назвуть наш видимий світ старинним словом „ЯВА".

В народі затрималося це слово для означення видимого світу.

Кажемо: „Я бачив це немов на ЯВІ", себто немов у видимому, живучому тут світі.

І справді СВІТ — ЦЕ ЯВА для нас. Світ видимий, світ доступний для змислів і розуму, саме світ, як ЯВА. Тут нема його клясифікації як „світ матеріяльний". НІ! Це світ явленний для нас, світ для нас, світ, що в ньому живемо в цьому нашому житті.

До цього питання триподілу світу на ПРАВЬ, НАВЬ і ЯВЬ вернемося ще далі. Тут підкреслюю, що Володарем цього світу ЯВА, себто усього видимого, живого, — а все у цьому світі є живе — є Бог Перун. А він сам — це ріжний вид, чи аспект Істоти Сварога.

Друге ствердження це те, що саме Перун веде нас на Праву Дорогу. Ця дорога — це дорога відвічної боротьби. Сам Перун веде цю боротьбу з Протисилою Світу — саме з Чорнобогом. Ми, його сини, призначені вести цю боротьбу разом з ним.

Праведність — це праведна, справедлива боротьба.

У моїх студіях я стрінувся з молитвою про ведення до праведної боротьби у книгах Авести, у преславному гимні до Мітри.

Мітра — значить Друг, Приятель. Цю назву прийняли наші сусіди на теренах Медії та Персії на значення того самого

індоєвропейського Божества, як ПЕРУН. Під назвою ІНДРА він найпопулярніший Бог у світі Ріґведи.

Наші предки знали його під найбільше зрозумілим словом ПЕРУН, себто той, що бореться, той, що перемагає. ПРЯ у Книзі Велеса так і значить — боротьба. Про Перуна і Свянтевита так і сказано нижче, що вони „СЕН ПЕРУТЕ" себто борються, саме вони два, бо форма „ПЕРУТЕ" — це двійня, себто форма тільки для двох, як „імате, бондете, вісте і т.д."

Його зброя — це ПЕРУН, як блискавка і грім. Але це також вислів його радісної сили, його спів і його щаслива музика. Його громи — це перш за все благословення для Землі його оживляючою снагою, життєдайними дощами...

Чудесний опис: Він Обертає Колесо Живучого Явлення.

Себто, утримує увесь Всесвіт в русі й житті. Без нього Всесвіт не міг би існувати. Всесвіт — це для нашого Волхва усе „Явлення".

Тут мусимо пригадати собі з моєї студії про Сварога, що він є не тільки Найвищим Божеством, але сам він творить собою Небесний Простір, отже Небеса.

Убитий воїн оживає і пробуджується до нового життя у Синьому Сварозі. І тут він живе з усіма своїми братами та друзями воїнами. Сварог вітає їх і радіє ними як рідними синами. Він так і звертається до них рідним словом: „Сину!"

Разом із ним вітає їх любовно і дружньо сам Перун і приймає їх до „Полку Перуна". Слово „ПОЛК" у староукраїнській мові означає все Воїнство разом, сьогодні Армію, а також боєвий похід і саме боротьбу. Звідси „Слово о Полку Ігореві" включає в свою назву всі ті значення слова „Полк". Я переклав це слово оригіналу як „Воїнство".

Отже вічно живе Полк Перуна у Сварозі. Там всі хоробрі і праведні вічно перебувають. Там вітає їх теж Матір-Слава, що з її Істотою стрінемося далі.

Грудка Землі, яку встромив лицар до рани на грудях, пробуючи затримати кров, що спливала у Землю з його смертельної рани, ця грудка Землі — це його карта вступу до неба. Смерть за Рідну Країну освячує його Безсмертного Духа. Щобільше, саме така смерть і його життя, як вільного сина свого народу, дає йому Безсмертя Душі. Душа раба остається рабською після смерти і належить до свого рабовласника.

І знову вчення потрясаючої Духової Сили.

Грудка Землі з кров'ю лицаря — це є та Духова Сила, що дасть йому Славу, Святість і Безсмертність.

Він удостоюється „Чину Перуна" після смерти і ця грудка Землі забезпечить йому перебування у Синьому Сварозі разом з його преулюбленим Богом Воїнства Перуном.

Орден Перуна існує вічно у Сварозі. А Перун, як навчимося далі, це те саме, що Сварог. Це те саме, що Сині Небеса. Це тільки ріжні назви і прояви тієї самої Божественної Істоти і Праєдности Всесвіту.

Порівнянням цього вчення про освячення Душі з християнським ученням про освячення кров'ю тільки і виключно через смерть для самої тільки церкви я займуся в іншім місці. Тут найяскравіше побачимо ріжницю між християнізмом і нашим праісторичним вченням.

Ведений стихійним відчуттям я писав про похід Душі героя після смерти до неба ще в першій збірці моїх поезій, як вираз віри народу в посмертному голосінні. Друзі кличуть свого брата, щоб вернув до них у днях рішальних боїв.

Розгляд народніх голосінь потвердить, що таке вірування затрималося в народі навіть у тисячолітній духовій неволі християнізму.

Віримо в Перуна. Віримо в його Полк — себто громаду Духів Героїв, що разом з ним у небесах перебувають як його сини і лицарі Праведної Війни і Вічної Боротьби за утримання Світу проти Темноти і Зла.

Читачам моїх праць пригадую переклад мого гимну Ригведи п.з. „Ядро Всесвіту", оголошеному у „Визвольному Шляху".

Тут Індра-Перун порівняний до Осі у гарбі. Так, як колеса возу спаює ВІСЬ, так спаює снага Перуна світ. Так, як без Осі не міг би існувати віз і його колеса, так без сили Перуна не міг би існувати весь світ, у нашому вченні названий Явою.

Він — Перун спаює і тримає світ. Він вічно крутить колесо Явлення. Це подивугідний і надиво модерний образ. Світ не існував би для сьогоднішнього вченого, якби його не тримало разом явище електронів, і взагалі світ громової, себто для ученого електричної сили, що в мільйонах кіловатів електричної енергії проявляється в одному громі. А що ж у всіх громах Космосу? Це є сила того Великого Вибуху, що ним сьогоднішні вчені пояснюють постання всесвіту. Вони сьогодні не знають нічого про дивну природу цієї світової потуги.

Вони склонні пояснювати її „матеріялістично". Але найкращі з них уже знають, що це їхнє пояснення закоротке для самої їхньої науки. Це Потуга незнаної для них Природи і Істоти.

Наші предки були мудріші від сьогоднішніх учених. Для них ця Потуга, яка утримує всесвіт — це сам Перун у своїй світотворчій і світоутримуючій Істоті. Це один із проявів його Істоти, саме як істота Яви.

Можемо тільки склонити голову перед мудрістю наших волхвів, що шанували Перуна як Найвищого Бога Світопроявлення, а рівночасно як Синє Небо Сварога, як Батька і Володаря всього діючого, а зокрема героїчного світу.

Без Нього — світ був би тільки Темнотою. Без Нього не було би ані СВІТЛА, ані СВІТУ.

ПОЕМА ПРО ВСЕСВІТ

Дощ. 8, продовження 2, В.К. част. 5. Рядки 1-3.

Про цю чудесну Жар-Птицю буде мова дуже часто в Книзі Велеса. Це Символ і Істота, що викликує найглибші почування в народі. Її появі і пісням присвячено багато місця у фолкльорі...

Я особисто стрінувся з її істотою ще в дитинстві в оповіданні Матері. Це зокрема про її лет над світом на Різдво і цей факт мені вистачив, як засвідчення народности цього міту, що дожив до 20-го століття в рідному селі моєї Матері.

Жар-Птиця відома з етнографічних студій. Це один з найстарших мотивів різних вірувань і мітологій у світі.

Мовні завваги до тексту: „бяхом сме пряшехом", рядок 3, вважаю за рідкісний і не досліджений вид бажально-умовного часу минулого в майбутньому.

А. Кирпич перекладав місце упрощено: „Отож ми б'ємося з ворогами". Шкода поминати багатство дієслівних видів, з яким стрічаємося в тексті.

Слово „пря" вживає Шевченко як поетичний архаїзм у „Кавказі": „Не нам на прю з Тобою стати".

ДОЩЕЧКА 8, ПРОДОВЖЕННЯ 2

Переклад Проф. В. ШАЯНА

1. Це прилетіла до нас, вона сіла на
   дерево і співає Птиця, а кожне
2. перо є інше, сіяючи різними красками стома
   красками вночі і вдень, а співає вона

3. пісні до боротьби і на прю, щоб ми воювали
з ворогами. А згадаймо про те, як наші
4. отцове, сьогодні у Сварозі Синім,
дивляться на нас і краще усміхнутися до них,
5. бо ми з отцями нашими не єдині,
але уповаємо на поміч Перунову.
6. А то ми бачили, як скаче у Сварозі
вісник на коні білому. А він здвигнув меча
7. до небес і розторгнув облаки і громи,
а потекла Жива Вода на нас. А ми пиймо її,
8. бо вона пливе до нас всякою життєдайністю.
Пиймо її як здійснення Божественного життя на
9. Землі! А тут корова замунь
іде до Поля Синього і починає
10. їсти траву ту, і дає молоко і тече
то молоко до хлібів і
11. і світить вночі зорями над нами
і це молоко бачимо.
12. І це є Дорога Права, а інших не маємо мати.
13. То ж стережи, потомче, слави тієї і держи
твоє серце за Русь, яка є і перебуде
14. нашою Землею, а її боронитимемо від
ворогів і помремо за неї, так як день помирає
15. без світлого Сонця, бо Темінь його заливає
у вечір. А вмирає вечір і є ніч.
16. А вночі Велес іде по Сварозі, по молоці
небесному і іде до свого чертогу.
17. А на зорі звертається до воріт. Там ми ждемо його,
щоб зачати співи і славити Велеса
18. від віку й до віку. І славимо його храмину, яка
блестить многими вогнями і стається уся жертовни-
19. цею чистою. Це Велес навчив праотців наших орати
землю, засівати шілини і жати снопи колосисті
20. на струждених полях, і ставити снопа при вогнищі
у хаті і почитати його як Отця Божого.
21. Слава отцям нашим і матерям, що вчили нас
про Бога нашого і вели нас за руку
22. до Стежки Права. І так ідемо ми, а не
будемо як хлібожерці. Ні, ми єсьмо
23. славуни Руси, які співають славу Богам
і тому звемося славуни.
24. Від морського берега Годського моря ішли ми
до Дніпра і далі, а ніде не бачили інших

25. мандрівних племен так як Русів, а тоті Єгуншти
і Яги були відкинені, бо ми мали боярина
26. Оглендю, який узброївся нашим воїнством
і повів нас до щастя.
27. Від утра до утра ми бачили інші лиха,
що діялися на Русі і ждали ми, що звернеться
28. на добро. А це не станеться інакше,
як сили свої не зв'яжемо разом і візьмемо
29. до наших мислей єдину мету. Бо так
наказує нам голос праотців наших, а тому
30. зважмо, що не сміємо діяти інакше.
Ідім до степів наших і борімося за живину
31. нашу так як гридні, а не як безсловесні скоти,
які не свідомі... (Тут текст зіпсований.)
32. Ту бо красна зоря іде і ниже самоцвіти
на убрання свої.
33. І ми її вітаємо від серця як русичі,
а не як греки, які не знають
34. про Богів наших, а говорять злі
невігласта. Бо це ми носимо ім'я слави,
35. а цю славу докажемо їм, ідучи на заліза їх,
ідучи на них і на меч. Тут бо ведмедева
36. зупинилася перед борнею, чуючи про цю славу,
а елани опинилися втікачами. І сказано
37. тими про русів: вони не забивають
за ніщо, хіба примушені.
38. А греки ворогують по своїй похоті.
Бо ж ті русове є горді
39. і дякують за хліб, не як греки, які
беруть і злобляться на давця.
40. А про цю славу орли клекочуть повсюди, про те,
що русичі є вільні і сильні по степах.

Завваги: рядки 3-5

Сварог Синій — це старослов'янські Небеса і сам Найвищий Прабатько і Творець Всесвіту. Він — Найвища Істота, не є антропоморфізований. У Чині і Існуванні Всесвіту бере участь через інші свої Потуги та Уосіблення, які є теж його Істотою.

Його природу та етимологію його назви я відкрив ще довго до появи „Влес Книги" і звітую про це в праці під заголовком „Найвище Світло". Генеза Всесвіту з Найвищого Світ-

ла є характеристичною для нашого світовідчування як вияв, прояв, творчість і Істота Світла.

В цьому та інших місцях тексту я отримав блискуче й повне підтвердження Істоти Сварога з моїх дослідів як Найвище Світло, як Найвище Божество, а рівночасно місце перебування в ньому наших прапредків героїв і лицарів.

Рівночасно дуже характеристичне для українського світовідчування є постійний зв'язок наших душ із світом предків. Мотив можливого засоромлення перед цими предками є найсильнішою заохотою до чину, який був би гідний наших прапредків.

Цей зв'язок діє посьогодні. Знаходимо вираз цієї Віри в народніх голосіннях. Тут дуже часто проситься душу мертвого, щоб була нам післанцем до світу Батьків. Про посмертне життя наших душ довідаємося більше в дальших текстах.

Рядки 6-9

Наші предки пили Воду Життя. Згадки про неї заховалися в джерелах історичних. Живою Водою живуть душі блаженних в небесах Сварога. Приносить її на Землю Перун, Син Сварога.

Його уявляють наші предки як Лицаря-Воїна на Білім Коні, з мечем у руках.

Подібне уявлення стрічаємо у статуї Свантевита в Святині на Ругії. Білий Кінь, Меч і Ріг Меду були його зовнішніми атрибутами. Докладний опис цієї святині я навів за Саксонцем Граматікусом у моїй студії про Свантевита.

Я розвинув теж цю старинну мітологему в книзі „Про Перуна Знання Таємне". Жива Вода випливає там із Джерела під всесвітнім вічно живим Дубом в гаях Перунових. Він живить цією Водою Жар-Птицю з власної долоні.

Про культ Джерела і Води серед ріжних західньо-европейських народів можна писати довшу студію. Культ джерел зберігся в деяких країнах досьогодні, як засвідчує етнографія.

Для наших предків Вода і Ріки були святими. Вони отримували Божественні назви і самі були Богами своєю життєтворчою силою. Так, наприклад, ріка Бог так і зветься назвою Бога.

Подібно Дніпро і Дністер. Моїх читачів відсилаю тут до моєї праці про назви цих рік. До сьогодні Дніпро є Батьком України для Шевченка чи Вінграновського. Висла є Матір'ю Польщі для поетів.

Скитський Бог ПАПАЙОС (Батько) пристав і оженився на Дочці Дніпра і так постали Скити, — як оповідає Геродот.

Із цього старинного культу затримався звичай торжественного освячування води, звичайно перейнятий християнізмом.

Що ж до оживляючої та запліднюючої сили води після громової бурі, то сьогоднішня наука знає добре цей факт. Вода після громів є „наелектризована" і пробуджує зерна і рослини до кільчення й росту. Огородники підливають насаджене чи засіяне зерно „електризованою" водою.

Наука знає добре про ці властивості Сили Перуна, але вперто відмовляється бачити її метафізичну природу поза з'явищевими проявами. Наші Предки шанували цю життєтворчу Силу, „яка пливе до нас життєдайністю, як здійснення Божественного Життя на Землі".

Така глибока й натхненна мудрість воскресає для нас із кожної Дощечки Книги Велеса...

**
*

Ціле життя я заглиблювався в поезію, але ніколи не стрінув такого чистого і живого натхнення, яке напоює цю поему життєтворчою потугою. Кожне слово тут дише рідною Землею, безмежною любов'ю до неї та відданістю одержимої присвяти.

Спробуємо, однак, здобутися на науково-історичну аналізу цієї частини поеми.

Перш за все стрічаємо тут небесну постать Корови Замунь. Безмежна Молочна Дорога, що стелеться крізь небеса, має своє джерело в її Материній Доброті, що живить цілий світ її чудесним молоком.

Культ Землі також споконвічний, як усвідомлення людиною, що Чоловік є Сином Сонця і Землі. Це ж Земля живить його щоденно як Мати. Образ цієї Живительки втілений у міфологічну Корову, Добру Матір, яка живить цілі покоління благодаттю свого молока. Життя наших предків на історичному етапі того часу було тісно пов'язане з цією істотою. Сьогодні молоко — це „фабричний продукт", який ставлять нам щоранку під двері і ми по-дикунськи не думаємо про Корову, саме як живительку роду і родини, хоч на її молоці ми виросли змалку. Але ж наш батько селянин, який плекає, живить і дбає про неї, знає вартість її поживи для родини.

Культ Корови стрінемо в Ригведі, де Сонце, чи Рання Зоря порівнюється і називається цим любим словом, як синонімом.

В нашому тексті стрічаємо її назву як ЗАМУНЬ.

Назва нагло прозвучала для мене так старинна, як світ наших прадідів і, звичайно, пов'язана з етимологією сучасного слова „ЗЕМЛЯ".

Найстарші звучання цього слова, а радше кореня, знаходжу у формах: ЗЕМ, ЗАМ, ЗАМІН.

Форму „ЗЕМЕ" стрічаємо в латвійській мові.

У слов'янських мовах слід навести польське „ЗЄМІЯ".

Наше „Л" у слові „ЗЕМЛЯ" є новішою вставкою подібно як „Л" у слові „Здоров'я" та „Здоровля". Сьогодні наші письменники вертаються до старшої форми здоров'я.

Але найцікавіше з'явище у тому зв'язку знаходжу в Авесті. Сама старинна Авеста дасть нам ключ, потрібний для зрозуміння міто-етнолігічної істоти Замунь.

Стрічаємо в Авесті довший і прекрасний яшт, що так і зветься від видів ЗЕМЕ-ЗАМІН, „ЗАМІЯТ-ЯШТ", а саме ЯШТ Дев'ятнадцятий, себто обрядово-релігійний гимн і текст для Богослуження. Стрічаємо теж коротші молитви, а саме ЗАМІЯТ Патет. В цих гимнах ЗАМІЯТ — це Жива Душа Землі, якої метафізична основа і істота живе вічно в небесах Агура-Мазди. В цих небесах, подібно як у Сварозі, живуть Ідеї-Сили і Творчі Духи всіх Потуг Світу. Це зовсім пояснює культ Корови Замунь, саме як істоти Землі на небесах. Це Вона творить Молочну Дорогу і дає Життя Землі і небесам.

Подібно у Гимнах Атхарваведи стрічаємося з культом Землі у гимнах і молитвах.

Частину цих гимнів я переклав українською мовою ще в часах моїх університетських студій і включив у збірку п.з. „ГИМНИ ЗЕМЛІ". Як мотто до цілої збірки, я ужив слідуючі безсмертні слова Атхарваведи:

„В НАЙВИЩІМ НЕБІ ВІЧНА ЇЇ ДУША
У СВЯТІСТЬ СПОВИТА.
ВОНА СВЯТА — ЗЕМЛЯ !"

В моїх „Гимнах Землі" я розвинув цей мотив у метафізику культу Землі.

Можна написати цілу статтю-студію про приглушений, але у злогах підсвідомости народу живий і діючий культ Землі.

Стрінемо його у Стефаника і Коцюбинського та інших, але вже як півсвідомі вибухи цього культу Землі, позбавленого однак свого мітологічного й метафізичного змісту.

В обрядах стрічаємо культ Землі разом із культом предків, а зокрема героїв, на Зелені Свята. Це Обходи довкола поля і на цвинтарі з молитвами і жертвами духам предків. Це речі добре відомі з етнографії. Я їх тільки наводжу на пам'ять, як залишки колись важливого і життєдайного культу Землі-Матері.

„ПАМ'ЯТЬ СВІТУ ТАЄМНА,
ЗЕМСЬКА ДУША — НЕЗЕМНА."
(Володимир, „Гимни Землі".)

Отже стрічаємо у „Книзі Велеса" цей престаровинний культ Землі-Матері у прапервісній зоо-морфічній формі. Читаючи цю Книгу сьогодні, мусимо позбутися наших упереджень до цього виду метафоричних уособлень, як взагалі наших матеріялістичних упереджень до Життя в Космосі і на Землі.

Тут пригадаймо собі, що в „СЛОВІ ПРО ПОХІД", одного з улюблених національних героїв називають „БУЙ-ТУРОМ". „БУЙ-ТУР" — це звучить гордо. Уявляємо могутньоплечого Князя Всеволода, втілення хоробрости, непохитности і братньої любови. Але ж саме слово „БУЙ-ТУР" означає тільки, що БУГАЙ-ТУР.

Крім того мусимо пам'ятати, що ціле світовідчування арійських народів було побудоване на рівнобіжності життя нашого Світу, інакше Мікрокосмосу з Всесвітом, себто Макрокосмосом. На цій основі побудована сила й жертва Молитви.

Аж сьогоднішня наймодерніша наука відкриває цей наш щоденний і щохвилинний зв'язок із Космосом, саме як з „ОРГАНІЗМОМ".

Очевидно — так учимося — тонка ріжниця між метафорою сьогоднішнього поета і мітом старинних Віщунів. Ця мітологія — це перш за все натхненні візії Віщуна і Поета рівночасно. Наша старинна мітологія відкриває перед нами всю поетично-творчу і мітотворчу силу наших Правіщунів. Нажаль, упадок мітотворчої сили в історії народів означає часто затрату їх творчого ідеалізму в історії.

Викликавши таку гарячу любов до Землі та її Душі в небесах, автор видвигає свій клич любови Русі і рівночасно клич готовости покласти своє життя за неї.

Вона була, є і буде нашою Землею.

Без неї помремо, як світлий День помирає без Сонця. Тут натхнення Віщуна досягає справжнього апогею, сміливого образу смерти без Сонця і смерти без Рідної Землі.

Справді, справді, як День без Сонця, так ми вмираємо без нашої Рідної Землі.

Поема продовжується.

На небесах побачимо тепер Сонце-творчого Велеса, в усій його красі й величі. Це його славимо й будемо славити від віку до віку в торжественних Богослуженнях саме до сходу Сонця у його всесвітньому Храмі.

А цей Храм блестить многими вогнями і...

Тут стрічаємо важливе слово, одне з тих, які безсумнівно свідчать про автентичність „Книги Велеса".

Це слово звучить в оригіналі „ЯГНИЦЯ", або можна читати „ЯГНИЩЕ".

Взявши це слово під аналітичний мікроскоп порівняльного мовознавства, пояснюю це слово ось як:

Є відомий протоіндо-европейський корінь:

Корінь ЯҐ і ЯГ.

Він означає чинність жертви через спалення.

Через приросток „НА" постає відоме санскритське слово, яке звучить після палатизіції приростка „на" як: ЯГНЯ, що значить Жертва згідна з ритуалом і жертовною формулою.

В нашій мові збереглися сліди цього слова у слові „ЯГА" — в негативному значенні „чарівниця" (Баба-Яга) після закріплення християнізму.

Моє заключення є, що від кореня „ЯГ" — подібно як у санскриті було живе слово „ЯГ-НА", себто жертва. Звідси вогнище і сам жертовник, на якому горіла „ЯГНА", звався „ЯГНИЩЕ".

Починаємо розуміти найвище натхнення цілої поеми.

Наш віщун-поет порівнює блискучий схід Сонця до могутнього Космічного Вогнища і Жертовника.

Всесвітній Храм Велеса горить тоді численними вогнями і сам стає Чистим Жертовником.

Могутній поетичний змисл встає з цих слів.

Для дослідів тексту — це наука, що т.зв. „незрозумілі місця" є незрозумілі тільки для нас. За ними є звичайно глибокий зміст. У дослідах краще залишати такі слова покищо нерозгаданими, аніж звужувати чи спрощувати зміст Книги Велеса.

Але численні учені, замість признатися до свого незнання, або просто невіжества в питаннях мови прадавніх сто-

літь, воліють ВІДКИНУТИ АВТЕНТИЧНІСТЬ тексту, мовляв, „мова незгідна з мовою, що її знаємо із текстів 11-го чи 12-го століття" ...

При цьому замовчується, що в мові 12-го століття вже вичищено слова несприятливі та небажані для християнізму.

Як я згадав, це слово „ЯГ" як теж зоомітологічна концепція „ЗАМУНЬ", свідчать про автентичність тексту.

Закидати чи теж твердити рішуче, що текст є плягіятом, — як це роблять деякі вчені з Російської Академії Наук, це значить приписувати авторові „плягіяту" не тільки досконале знання Ригведи й Авести, але здібності утворювати нові слова, згідні з духом і правилами старинних мов. Такого генія я не стрічав в історії дослідів текстів.

Якби був такий геній, то він був би відомий із своїх глибоких знань, а рівночасно поетичного генія.

Пригадую теж, що у випадку геніяльного містифікатора Макферсона-Осіяна — вчені ніколи не бачили ніякого тексту, а тільки „переклад". Цей „переклад", я тверджу, був твором генія. Але навіть він не був здібний в ніякій мірі імітувати сам текст і мову здогаданого автора... з третього століття у старошотландській мові. Ані теж не був годен імітувати справжнього духа старої поезії. Його Осіяна — це неперевершений взір модерного романтизму, який мав таку силу, що Ґете навернувся від клясицизму на цей новий романтизм і він же — романтизм Осіяни — викликав, наприклад, постання романтизму в Польщі (Бродзінскі та інші).

А тут перед нами встає найправдивіший Дух наших Прапредків в його гарячому прагненні оборонити Віру і Батьківщину рівночасно.

Але вернім до аналізи нашої поеми:

Слідує далі прославлення Велеса. Це він навчив нас культу Снопа. Цей культ затримався досьогодні. Хто із старшої генерації не пам'ятає зворушень душі і подиху цієї прабатьківської старинности на спогад Снопа на покуті? І це в селі і в місті. Хто з нас не пам'ятає цієї магії Снопа у кожне Різдво у найріднішій хаті?

Але пізніші „вчені покоління" відкинули цей культ Снопа, як щось примітивне. Чи справді це примітивне?

Зерно пшениці триває і зберігає життя міліони літ. Тайна помноження, росту і розвитку заключена і збережена в одній зернині. Скільчилася пшениця з гробниць фараонів!

Це поглиблення зрозуміння СИЛИ І КУЛЬТУ ЖИТТЯ. Це всерадісне підтвердження Життя і Всесвіту характеристичне для цілої релігії наших Забутих Предків.

Це всесвітній Тріюмф нашої Віри над пізнішим життєненависницьким песимізмом інших релігій, заперечення Радости й Вічности Життя.

Та сама Тайна зберігається в культі ЯЙЦЯ, як Символу Сонця, як Символу Вічного Воскресіння на Великдень.

Звідси Слава Велесові, Батькові Роду й Народу!

Ні, ні, — ми не є марні „хлібожери" 20-го століття!

Ні, ні, — ми є і будем і перебудем як Славуни-Руси!

Саме походження словоназви „ВЕЛЕС" я пояснюю в моїй праці п.з. „Богиня Світанку" і тут годі мені повторюватися.

Саме появу Ранньої Зорі стрінемо в дальших словах нашої поеми.

Мовна заввага: Завважмо при цій нагоді одне мовне з'явище: „а водяша по ренце" — але вели нас за руку.

Слово „рука" має тут старшу форму „ренка" з носовою голосною „е". Вона затрималася в польській мові як одна з її архаїчних прикмет. В Книзі Велеса будемо стрічати види з носовими голосними, як теж види, які цю голосну втратили. Отже ми є тут в переходовій добі, коли вже була жива тенденція заміни „ен" та „он" на „у", (наприклад „Менж" — МУЖ).

Мовне з'явище затрати носових голосних стрічаємо в староукраїнській мові одинадцятого століття. Це виразно датує мову Книги Велеса як вчаснішу, отже 9-те чи 10-те століття.

До цього питання доведеться ще вернутися.

А. Кирпич перекладає це місце так:

„Так бо ми маємо боярина Оглендю, який нами погордився і дере нас на части."

В оригіналі є цікаве слово „погрдісіа" (рядок 26), яке п. А. Кирпич перекладає як „погордився".

На ділі, існує староукраїнське слово „гидень", яке стрічаємо в хроніках. „Гридень" — це воїн у постійній службі та військовій формації. Світлий Князь Володимир Великий любив перебувати радше у „гридниці" ніж у „бабниці" між своїми пречисленними жінками. Гридень вимовлявся первісне через „сонатичне" „Р", як сьогодні „крк" і „прст" у чеській мові, яка затримала цей звук.

Звідси дієслово „огридитися", або „погридитися", себто узброїтися зорганізованим, постійним воїнством. Подібно тво-

рилися інші слова у відношенні до зброї. Отже прочитаємо в Книзі Велеса „омечитися", себто озброїтися мечами.

„А нас дере до щастя" — „дерти" — значить вести наказами, поривати до щастя. Стрічаємо у Франка „Дух, що тіло рве до бою". „Рве" — значить поривае, веде через натхнення. Ця картина Огленді наведена як похвала для Огленді. Вона відноситься до доби творення державного воїства через ополчення менших племен та князівств. Ціле речення значить: „Огленді створив з нашого воїнства постійні полки гриднів", або коротко „погрдися"... нами. Ця пригадка потрібна авторові поеми як дальший його заклик для мети, яку визначує. Звідси теж згадка про прогнання „єгунштів", себто гунів і ягів.

(Літери „Й" небуло в оригіналі Дощечок, згідно з повідомленням Ю. Міролюбова. Він передавав нею „II" себто два І, оригінальне слово „IIITPA" мусить бути покаліченням.)

Тут знову п. А. Кирпич перекладає слово „грдінове" як „гордині", тобто горді люди. Тимчасом слово „гридин" мало зовсім окреслене значення „воїна в ополченій формі". Звертаю увагу на особове закінчення „грдінове" від основи „гридин", подібно як „синове" від основи „син", аналогія до санскритського закінчення іменників на коротке „у" як „сунавах" — синове. Наш Віщун розвиває тут основну думку свого послання, чи звернення до народу. Він закликає до вищої форми народного воїнства, а саме до з'єднання сил, ради оборони та закріплення державности на півдні Русі-України саме серед племен, що жили тут тривалим поселенням між Дніпром і Дунаєм.

Старинність і первісність цього поселення не доцінюють наші історики. Читаємо в пізніших хроніках про князівство Тьмутараканське. Можна набрати уяви, що це якась відірвана колонія, куди виганяли князів „ізгоїв". Але ж таке князівство могло існувати тільки на базі тривалого поселення, яке мусило нести на своїх щитах і мечах усю грозу і бурі ворожих мандрівок, які бажали перш за все відірвати наш нарід від берегів Чорного моря. Про цю споконвічну боротьбу почуємо більше далі.

Покищо поет вертається до своєї поеми про Всесвіт.

В поемі, чи гимні виразні два струмені. Один — це прослава Богів, а зокрема Велеса серед величавого ранку, коли-то відбувалося раннє Богослуження наших прапредків. Рівночасно у цей струмінь вплетений і переплетений другий: це пригад-

ки минулого, окреслення їх боротьби та їх сучасного завдання єдиної мисли для боротьби за їх ствердження і вільне існування на нашій Землі.

Разом із величавим Велесом появляється у вогнях поранку ЗОРЯ СВІТАННЯ. Вона ниже жемчуги на свої убрання. І знову рідний образ. Жемчуги і прикраси нанизувалися на убрання жінок Русичів. Такі ж були одяги наших прасестер. Нанизувати, вживається ще й сьогодні.

Тут просто чистий корінь: низати, ниже. Сьогоднішньому поетові не прийшов би до голови такий, здавалося б простий, але якже сильний і мальовничий образ. Нічого подібного у Кардучія в його „Гимні до Ранньої Зорі".

В такій картині — нагле зіставлення із греками. В їх Вірі і культі немає того щирого серця, що є в нас. Вони не розуміють наших Божеств. Наш Віщун і наші прапредки горді із своєї Віри. Вони знають її Красу і Силу. Вони знають, як сильно вона випливає з самого серця і Духа Народу.

Стрічаємося з фактом війни ВІРИ, про яку мало знаємо з історії.

Русичі є Синами Слави, а цю Славу докажуть „ідучи на заліза греків та на їхні мечі".

Нагадуються тут майбутні слова Святослава, записані грецьким істориком. Це він відкликується до Слави, яка іде перед Русичами і відкриває їм ворота городів.

Це натхнуло мене до спроби зрозуміння дуже неясної згадки про „ВЕДМЕ ДЕВО" — мабуть город чи плем'я. Пояснюю це місце так: цей город чи плем'я мало стати на боці греків. Але слава Русі подіяла на них так, що вони опинилися поза боротьбою, себто відмовилися від союзу з греками. Тоді греки опинилися втікачами.

Це знову нагадує мені історію воєн Святослава, коли то, як він стверджує „Слава ішла перед нами" і на звук цієї Слави цілі городи відкривали перед ним свої ворота, вбачаючи в ньому визволителя від грецького ярма. Так здобув він, за хронікою, 82 городи продовж одного року. Це було можливо тільки завдяки психоідеологічній ситуації в Болгарії, яка хоч уярмлена духово, але ще відповідала на зов Слави і братерства Русичів.

І тут чуємо важливе історичне ствердження про ідеологію Русичів. Вони не нападають як греки по своїй похоті, вони не вбивають, хіба що примушені до того нападами ворогів і за-

грозою поневолення нашої країни. Саме такий є зміст цілої нашої історії до підкорення нас зброєю та політикою Візантії, якій вдалося зробити з Русі-України свою духову й культурну провінцію.

Русичі є благородні. Вони дякують за хліб і за добро їм учинене. А греків тільки розлоблює чуже багатство. Вони зазіхають на хліб господаря, який їх вгощає щиросердечною гостинністю. Побачимо далі, як розвивалася ця історична драма.

Характер Русичів — це їхня Доброта і Благородність. Але разом із тим безсмертна відвага в боротьбі з ворогом, який їх обдурить ганебно й зрадливо. Тоді вони безстрашні. І звідси їх Слава, про яку клекочуть орли:

„РУСИЧІ Є ВІЛЬНІ І СИЛЬНІ НА СТЕПАХ!"
Слідкуємо пильно за розвитком цієї драми історії.

ЩОБ ЗЕМЛЯ БУЛА ПЛІДНА І ЖИРНА
Дощечка 8, продовження 3. Рядки 1-9.

„Ой була сійба диводивная".
(Володимир: „Гимни Землі")

1. Коли то наші пращури почали творити собі Сарунже,
   тоді греки, які прийшли як гості-купці
2. до торжищ наших, глядячи за прибутками,
   і побачивши нашу землю, посилали до неї
3. множество юнацтва, будуючи доми і городи
   для виміни і торгівлі. А одного разу
4. ми побачили їхніх воїнів омечених і озброєних, —
   і скоро наші землі перебрали до своїх рук
5. і встановили ігрище інші як наші,
   і тоді ми побачили, що греки торжествують,
6. а Славуни стали для них отроками.
   І так наша земля, яка чотири віки була нашою,
7. стала грецькою, а ми там є як собаки,
   що їх звідсіль женуть вон камінням,
8. і ця земля є огречена, — тако днесь маємо її
   відібрати і кров'ю нашою полити,
9. щоб земля була плідна і жирна.

Не можна ясніше і міцніше представити драму зустрічі наших племен із греками.

Земля над Чорним морем була нашою. Прийшли грецькі купці і їх трактували як гостей, за пануючим у нас споконвіч-

но законом Радогоща. Купців вітали як гостей і дозволили їм поселюватися. Так постали грецькі колонії над берегом Чорного моря. Звичайно, не могли вони інакше поселитися, як тільки за згодою місцевого поселення. Геродот і інші забувають згадати про це, що тільки так могли ці колонії постати, а найважніше про те, що жило там і довкруги місцеве населення досить густо, щоб торгівля із ними приносила прибутки. Населення було дружнє і гостинне для купецтва і тому дозволило їм поселюватися для торгівлі. Тимчасом міг би хтось віднести враження із наших і грецьких історій, що греки прийшли на незаселену землю, нічию і завели торгівлю з далекими від моря племенами.

Так не було! Наші предки вже до їх приходу збудували город САРУНЖУ, Суронже, якого назву скорочено далі до СУРОЖ.

Читачі моєї праці про Сварога знають вже, що корінь СУР означає СОНЦЕ і БОГА СОНЦЯ. Суронже — це староукраїнський Город Сонця, по-грецьки — Геліополіс.

Так підприємчиві торговці поселилися на відомих в історії колоніях. Настав період дружніх відносин із Грецією і греками. Це в тому часі наші дівчата приносили їм зорганізованою естафетою СВЯТИЙ СНІП, як знак і символ згоди і приязні. Цей дар цілини греки високо, як дар їх святині. Дівчат приймали як жрекинь і як висланок народу.

Ми не шукали їх землі. Ми були дружні і гостинні.

Але ось — одного дня — греки відплатили їм ганебною зрадою. Прийшли несподівано вже не як гості, але „омечені і озброєні". За гостинність відплатили завоюванням і огреченням нашої землі.

Наш Віщун проголошує святу боротьбу, щоб відібрати нашу землю. І це є основна мета його палкого звернення.

Подібно, декілька століть пізніше, основною метою „Слова про Похід Ігоря" буде клич до єдності князів у боротьбі їх з ордами зі Сходу, для відібрання Тьмутараканської Русі.

„РУСИЧІ СТЕП ПЕРЕГОРОДИЛИ ЧЕРВОНИМИ ЩИТАМИ"

В нашій поемі, що так і є свого роду проповіддю і посланням, стрінемо ось тут НАЙСИЛЬНІШІ СЛОВА, які я чув коли-небуть в обороні нашої Землі та у ствердженні її як нашої священної і споконвічної власности.

Цю святу Землю треба відібрати, рясно проливаючи кров, — кров наших воїнів і героїв!

„ЩОБ ЗЕМЛЯ БУЛА ПЛІДНА І ЖИРНА!"...

Справді, справді є наша Земля густо насичена нашою кров'ю.

ТОМУ ВОНА РІДНА І СВЯТА!

„Було зерно золоте,
Ясносоняшне.
Білі тіла молодецькі,
Героїв серця борецькі.
Гей, яке там буде жниво...
Буде диво, дивне жниво:
Лан засяє злотогриво,
Встануть Лицарі святі,
Ясносоняшні."

(Володимир: „Гимни Землі")

НЕМАЄ СМЕРТИ

Дощечка 7 Д, рядки 1-19. Дощечка 7 Е, рядки 1-21.

Текст цих Дощечок 7 Д та 7 Е є натхненний, віщий гимн про Безсмертність. У жодній вірі світу я не відчув такої впевненості перемоги над смертю, такої живої Віри в Безсмертність, як у цьому величавому проголошенні основ нашої Віри.

СМЕРТИ НЕМАЄ!
ІСНУЄ ТІЛЬКИ ВІЧНЕ ЖИТТЯ!

У таких місцях найвищого натхнення і пориву безсмертности будемо бачити Жар-Птицю.

Це голос Самого Сварога. Це ВІЩА СВІТОТВОРЧА СИЛА!

ДОЩЕЧКА 7 Д, рядки 1-19
Переклад Проф. В. ШАЯНА

1. Та справимо тризну славну по ворогах.
   І налетімо соколами на Хорсунь та беремо
2. їжу та добра та скотину, але не полонимо
   греків, ті бо то нас знають
3. яко злих, а самі добрі для Русі,
   і темнота (бісовська) не буде з нами,
4. а з тими, які чуже беручи кажуть, що діють добро.
   а не будемо такими як вони. Бо веде нас

5. Ясунь, а тому дбаємо, щоб побороти
наших ворогів до єдиного, —
6. немов соколи нападемо на них
і кинемося з всією силою до боротьби, —
7. бо оце... Матірслава співатиме у Сварозі
про боєві подвиги, — а ми відійдемо від своїх
8. земель і рушимо на землі ворожі,
щоб вони побачили, як січуть Руські мечі. Ясунь
9. велить нам, що не слід діяти інше, а тільки іти
вперед, а ніколи назад. Не скажемо теж, що підемо
10. поволі попереду своїх, — а підемо скоро,
а хто скоро іде, той здобуває славу,
11. а хто іде поволі і тихцем, то ворони
на ньому крячуть, а круки дзьобають.
12. А ми ж не худоба, — ми є Русичі.
А оце навчення іншим: аби ви знали,
13. що право є з нами, а Нав'я ми
не боїмося, бо Нав'я не має
14. сили супроти нас. Тому ми молимося Богам про
поміч у наших боєвих трудах і змаганнях.
15. Бо оце Всематір б'є крилами
про боєві подвиги і славу воїнам,
16. які випивши Води Живої
від Перунця в січі жорстокій, —
17. а ця Птаха прилетіла до нас і дає нам Ріг
повний Життя Вічного гридневі нашому,
18. що станув проти мечів ворожих
і сиву голову утратив, так немає смерти для нас
19. тільки Життя Вічне. А кожний брат за брата
бореться,

ДОЩЕЧКА 7 Е, рядки 1-21

Переклад Проф. В. ШАЯНА

1. А помре, до Лук Сварога іде. А там
Перунцьо рече: „Ти є ніхто інший ніж
2. Рус-гридень, ані грек, ані варяг,
а славний роду славного. А це той воїн пішов за
3. співами Всематері і Матері-Слави
до Гаїв твоїх, Свароже Великий!"
4. А рече йому Сварог: „Іди, мій сину, до тієї
Краси Вічної, а там побачиш твоїх дідів

5. і бабів, а вони серед радощів і веселія
тебе виглядаючи, дуже плакали до сьогодні
6. і вони напевне возрадуються із життя
твого вічного до кінця віків."
7. І увійшовши в цю Красу, якої не відаємо,
яко воїни Ясуня, ми мали іншу мету ніж греки
8. і славу мали іншу. І тому ми дозріли
до Ірію нашого і побачили ми квіти красні і
9. дерева, і левади і будемо вінки вінчати
із тих піль, управляти жита
10. і яшень полоти і просове пшоно збирати
до Закуте Сврожіа.
11. Тому ж то інші Благодаті, як інша земля
тлінні прапредки і страдання.
12. А нехай буде мирний день його вічний!
А ми станули на його місце,
13. а як упадемо зо славою, тамо ідьме,
де і він. Бо Матір-Слава б'є крилами
14. обабоки свої, немов вогнями сіяючи
святістю для нас, а
15. всяке перо іншої краски, червоне, синє,
голубе, жовте, срібне, золоте і біле.
16. Бо вона світлом сяє, яко Сонце зо славою,
а довкола іде розсяняшнене розсвітлення, —
17. вона ж бо світає сімома красками,
так що подив між Богами нашими повстав, —
18. а Перунь, побачивши її, гремить у ясній Сварозі.
Тому то наші повстають завіти, і січі, і встала
19. наша сила, щоб ми узріли також і одсікли
старе наше життя від нового, так як рубається
20. дрова в домі огнищан. А Безпочаткова Матір-Слава
б'є крилами обабоки, а ми ідім під стяги наші,
21. а ці стяги є Ясуневі.

Ніяка вузька персоніфікація грецького стилю типу Богині НІКЕ, не може мати такої потрясаючої до глибини душі сили об'явлення. Ця Потуга Віри і Натхнення об'явлена у Символі-Істоті Жар Птиці. Вона появляється у Книзі Велеса часто, а все в місцях, коли Віщунові треба відгуку з глибини душі Героя.

Найважче, найосновніше питання всіх релігій та філософій — ПИТАННЯ СМЕРТИ. Її бояться люди і бояться релігії. Страшать людину видивами посмертного життя, щоб довести

людину в покору і послух їхньому вченню про спасення, через духове рабство. Фактом смерти заперечують змисл життя на Землі. Живу душу добивають прокляттям песимізму і світозаперечення. Мовляв, найкраще було б взагалі не народитися. Світ і Життя — це одне велике прокляття.

А тут стрічаємо найблискучішу перемогу над Смертю в цілій історії людства.

СМЕРТИ НЕМАЄ! Є ТІЛЬКИ ЖИТТЯ ВІЧНЕ!

Є радість і Краса Життя і тут, і там!

Є радість Боротьби і Божественної Творчости.

Є безконечна сійба, ріст і безконечна різновидність Краси. І є краса відваги і Смерти Лицаря, коли:

ІНША Є МЕТА ГРЕКІВ І ІНША Є НАША...

Інша є мета всіх завойовників і злочинців Світу і інша є мета Вселаду, сотвореного Священним Героїзмом!

БО ТИ НЕ Є АНІ ГРЕК, АНІ ВАРЯГ, АЛЕ РУСИЧ — СЛАВУН РОДУ СЛАВНОГО.

Слава іде слухняно за правдивими Героями. Наш Герой впевнений перш за все, що ПРАВДА, висловлена у нашій старині, як ПРАВО-СПРАВЕДЛИВІСТЬ, є за нами. У розумінні ПРАВА нашими предками, як окремого світу ідей, завдань і чину треба ще заглибитися. ПРАВО — це не збір „юридичних" формальностей, ПРАВЬ керує дійсністю — ЯВ'Ю згідно із світотворчою ДУМКОЮ СВАРОГА. Увесь світ ЯВІ, себто дійсности — наш видимий світ міститься у ПРАВ'Ї. „ПРАВЬ бо єсть невідомо уложена ДАЖБОМ" — пише Дощечка 1, рядок 7.

ПРАВЬ обіймає і співіснує у троєдійсності Всесвіту Сварога. І ось за ПРАВО-СПРАВЕДЛИВІСТЬ, А НЕ ПРИВІЛЕЇ! — гине наш Воїн, наш Син, наш Гридень-Лицарь.

Брат бореться за Брата. Брат гине за Брата.

Покажіть мені військо, в якім така сила Братерства!

Це не невільники Візантії, це не наємники мародери середньовіччя. Це Орден, об'єднаний Братерством і Свідомістю своєї ПРАВДИ-ВИЩОЇ СПРАВЕДЛИВОСТИ, а в майбутньому свідомої світотворчости.

І рече ПЕРУН, улюблений їх Батько і Вождь, Друг і Брат, — їхній ПЕРУНЦЬО... Таку ніжність і таку любов до Бога, що його світ уважає грізним і жорстоким, я теж не стрічав у ніякій Вірі.

І ось, він дає нам запевнення для цілої нашої історії:

„ТИ Є НІХТО ІНШИЙ, АЛЕ РУСИЧ, СЛАВУН, РОДУ СЛАВНОГО."

Що ж діється в хвилині смерти?

Оце Жар Птиця оживлює його Живою Водою Безсмертя. І він знає, що станеться. Його приймуть Сварог і Перун до його небес. Про смерть Героя говориться декілька разів у Книзі Велеса. З тими місцями ми стрінемося і довідаємося ще цікавих подробиць.

І так у Дощечці 37 Б прочитаємо:

ТАЇНСТВО ГРУДКИ ЗЕМЛІ

Дощечка 37 Б, рядки 1-6. Переклад Проф. В. ШАЯНА.

1. Нехай спливаються, браття, наші племена до племені,
   а рід до роду і борються за себе і за землі наші,
2. так, як пристоїть нам, а нікому іншому! Се бо ми
   Русичі, Славуни, а славимо Богів наших співами,
3. танцями, ігрищами і видовищами на їх славу.
   Ми беремо грудку землі до рани своєї і втовкаємо
4. в неї так, аби після смерти, коли станемо в обличчі
   Мармореї вона рекла б: „Не смію винити того, який
5. є сповнений землею і не можу відділити його від
   неї." А Богове, що там перебувають, скажуть від себе:
6. „Єси Русич і перебудеш! Тому, що ти взяв землю до
   рани своєї і приніс її до Нав'я."

Душа по смерті стає перед судом.

Тут першим суддею є Марморея, невідома нам постать з володіння Бога Смерти — ЯМИ.

В її назві чуємо Мару і Марану. Прочитаємо далі в Книзі Велеса, що ЯМУ та інші злопотуги не сміємо почитати ані молитвами, ані жертвами.

Посмертний суд душі побачимо в різних народів і віруваннях. Найбільше відомий посмертний суд у Єгиптян. Там серце покійного важать на вазі. Коли воно легше від одного пера, тоді душу покійного перепускають у дальшу подорож у країні духів праведних. Коли ж його серце важке, себто переважує вагу пера, то це знак, що душа є важка від злочинів. Його душу не пропускають до дальшого життя, але її проковтує зловіщий звір всезнищення. Така душа за словами нашого вчення „не перебуде".

Читаємо далі про мандрівку АНІ у світі Богів. Читаємо про це у славній „Книзі Смерти", яка збереглася в одному з єгипетських гробівців. Сцену післясмертного суду можна побачити у величезному побільшенні на одній зі стін Британського Музею в Лондоні, у славній галереї єгипетських мумій. Знавці езотеричного знання знають, що книга Ані є таємницею: це не книга Смерти, але таємна Книга Життя.

Але ніде я не стрічав такого благородного суду, як Суд Перуна.

Грудка Землі, зрошена живою ще кров'ю Героя — це його паспорт до неба. Цей паспорт не можна купити на „відпусті", як у середньовіччі. Його ціна — це кров, пролита за Батьківщину. Іншого свідчення його праведности йому не треба.

І знову стрічаємо тут найрідніший елемент потрясаючої до глибини душі сили...

Бо ж пам'ятаємо, що ранені Козаки затулювали рану грудкою Землі. Вона затримувала кров... або... Цю грудку Землі забирав Козак із собою до небес!

Це є ОСВЯЧЕННЯ КРОВ'Ю.
СКОВОРОДА НАВЧАВ:

„Не бійся вмерти тілесно: бо будеш кожної хвилини терпіти смерть духову. Відняти від душі вроджену чинність, це значить відібрати від неї поживу. Ця смерть є люта. Знаю, що щадиш тіло, але вбиваєш душу, а це заміна зла."

„Не знаю навіщо носити меч, якщо не на січ, на яку він призначений. Не знаю, навіщо носиш тіло, якщо щадиш віддати його за те, для чого цим тілом одягнений."

Чуємо в цьому вченні тільки новіший вислів наших старинних Віщунів.

Але, що це значить „уб'єш душу"? Спитаємо. Невже існує смерть душі? Чи теж, яка доля душі, яка не буде виправдана на суді Мармореї?

Сковорода навчав:
„Пробудиться Мисляча Сила Душі.
В інший круг Буття відходить наша Душа."

Який це круг буття, чи один для всіх? Чи той, що властивий для даної душі, до якого вона — так би мовити — належить за своєю глибшою природою.

Ці питання виходять поза межі цієї праці, вони належать до Знання Таємного.

Але наш безсмертний Герой, наш предок із часів Святослава, наш предок із споконвіку знав напевно, що він ПЕРЕБУДЕ.

І він знав, що значать ці слова Перуна:

„Єси Русич і перебудеш ним:

Тому, що взяв Землю до рани своєї

І приніс її до Нав'я."

Тому стрінемо в іншому місці Книги Велеса таку заяву:

„ІДЕМО НА СМЕРТЬ, ЯК НА СВЯТО."

І тут відкриваються перед нами усі глибини вчення цієї Книги Велеса.

Смерть — це двері до Вічності. Смерть — це найбільше Свято!

Може тепер зрозуміємо, що ми справді відреклися нашої Душі, коли гляділи без спротиву, як котився у Дніпро Бог наш Правдивий — ПЕРУН.

Але ми ще не все знаємо про вчення наших прабатьків, про Таїнство Смерти.

Мої читачі напевно повірять мені, що я вивчав це вчення про Безсмертність в усіх відомих релігіях.

Але я був потрясений до глибини душі і довго не виходив із дивного дива, коли прочитав, ще дивнішу річ із Знання Таємного саме у Книзі Велеса.

Послухайте уважно:

ДОЩЕЧКА 26, рядки 34-50

Переклад Проф. В. ШАЯНА

34. Там нема єгуштів
35. ані еланців. Лиш Право там княжити має. І це
    Право є істина, бо Нав'є є совершенне,
36. а не так як дано у Яві і триватиме по вік-віки
    у Святій Мудрості. Оце Заребог іде до країв
37. тих і розкаже пращурам нашим, як живемо
    на Землі і як страждаємо тут
38. і як стрічаємо багато зла
    а там зла немає і зелені трави
39. мають струни і струнять свої шелести
    про Божественну Волю і про Людське Щастя.

40. І так ми будемо бачити ці Райські
Степи у Сварозі, які вони сині.
41. І та синь іде від Бога Сварога. І Велес
іде там дбати про їхні стада. І живуть вони
42. на цілинах і Живій Воді. І немає там закріпачених,
ані немає рабів інших.
43. І інші там жертви, бо немає там хліба,
але є виногрози і мід і дають зерно
44. до тих молебенів. І так проголосимо славу
Богам, які є Отці наші, а
45. ми є їх Сини. І будете достойні
у чистоті вашого тіла і вашої душі,
46. яка ніколи не вмирає і не завмирає
в часі смерти тіл наших.
47. А тому, що впав у полі, Перуниця дає
Води Живої напитися, а напившися її він їде
48. до Сварозі на Білому Коні і там стрічає його
Перунько і веде до Блаженних своїх
49. чертогів і там перебуде він час
і отримає нове тіло. І так має жити
50. і радуватися сьогодні і до вічних віків,
творячи за нас молитви.

ПРО МУЗИКУ ЗЕЛЕНИХ ТРАВ

Заки перейду до розгляду цієї важливої частини Книги Велеса, хочу відмітити найсильнішу рідну рису цієї поеми.

Зелені трави мають струни.
І струнять свої шелести.

Це знає і розуміє тільки українська душа. Хтось вихований у Гайд-Парку Лондону, чи інших парках лордів, де трави є вистрижені на коротко і майже до коріння, ніколи не догадався б, що існує на світі музика шелесту трав.

Це українська поезія знає такі тайни. Вона знає, „про що тирса шелестіла" (С. Черкасенко). Вона розуміє розговори дубів, тайну лісового шуму. Леся Українка знає, що в лісі немає нічого німого, що все те, що там — живе, шумить і говорить і... має душу (пригадаймо поезії Антонича...).

В моїй праці про джерела натхнень Лесі Українки доказую, що не тільки славний сивий Дід із урочища Нечімного був цим джерелом, але... дивне диво... саме Гимни Ригведи, які вона перша перекладала, за відкритими мною джерелами укра-

їнською мовою. Тоді в неї, немов у старинної жрекині, відкрилася душа і серце на всю ріжноманітність істот і душ, що живуть у Нічемному. І Новаліс не думав про таке множество Дріяд у наших пралісах.

Немає теж нічого німого в степу. Хто з українських повістярів, зокрема 19-го століття, не включає в свої оповідання довші, прекрасні й натхненні описи природи? Опис сходу сонця набирає дуже часто змісту прослави.

Цієї істини про пов'язаність нашого життя з життям природи ми навчилися ще змалку з пісень матері, чи народньої коломийки. Воно — це відчування — стало частиною нашої душі.

В нашій національній духовості пов'язання нашої душі з цілим світом Природи найкраще висловлене в „Слові про похід Ігоря".

Справді, справді, любов, відчуття й зрозуміння природи найкраще висловлені в українській літературі. Є такі літератури, в яких природа ледве існує. Не хочу їх тут називати.

В новішій українській літературі Михайло Коцюбинський написав прекрасну поему про душу синів Карпат у „ТІНЯХ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ". Цей твір мав великий вплив на моє світовідчування. Мені здається, що я прочитав там більше, ніж написав Коцюбинський.

А наш філософ Сковорода відкриває нам очі і розум на те, що це таке Природа. Це не тільки Краса, що ми її бачимо нашими очима. Ні, ні, це глибша природа речей, це основа їх існування, це ПРАПРИЧИНА, — це метафізична основа Життя, — це основна сила нашої душі.

Наша душа — це наша Природа.

Я вже відмічував цю характерну рису світовідчування Природи в Книзі Велеса. Без цієї основи ми не розуміємо Істоти Богів, про що буде мова.

Але ми всі не знали, про що саме співає ніжна музика трав на зелених українських степах. Вона співає про Божественну Волю і про Людське Щастя. Вона співає про радісне підтвердження Життя цілого Світу і про його Вічність.

Мені не треба ІНШОГО ДОКАЗУ АВТЕНТИЧНОСТИ КНИГИ ВЕЛЕСА, хоч доставлю цих доказів аж забагато — ЯК ЦЯ НЕПІДРОБНА ПОЕЗІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІДЧУВАННЯ ПРИРОДИ.

Наш Віщун знає тайну музики степової тирси. Як Шевченко, він ходив на могили предків, — а вони були ще свіжі, як сьогодні, — і там слухав, що говорить німа гора, хмари і море. І там — як він пише — його душа розмовляла з Богом, так як душа Заратуштри. Він розумів, що саме могили, ці степові високі могили, були його найкращими учителями історії України. Він знав КОГО і ЩО там поховали.

Але навіть своїм рідним братам він не годен був розкрити до глибини свою душу, бо...

„дурним би назвали,
од себе б прогнали,
нехай понад морем,
сказали б, гуля..."

Прогнали б, якби довідалися, що його душа розмовляє тоді з Богом.

І здається, що сьогодні історія повторилася б, якби він пробував, пізнавши, об'явити всю ту красу української душі, всю рідність і мудрість Книги Велеса...

Бо вся Божественна Природа тільки тоді прекрасна, тільки тоді жива, коли в нашій душі є ті самі струни, які на спів лісів і степових трав відзиваються...

ОБРЯД СВЯЩЕННОЇ ЖЕРТВИ
ДОЩЕЧКА 24 В, рядки 1-7.

В тексті Книги Велеса стрічаємо місця, які відносяться до головного обряду наших предків, а саме їх Богопрославної Жертви, себто проливної жертви напою Сури.

Ця жертва відігравала важливу роль в їх релігійно-обрядовому житті і віровизнанні, тому опис цієї жертви мусить стати предметом детального розгляду. Він покаже нам найясніше зв'язок Віри наших предків із іншими культами індоєвропейських або простіше — арійських народів, а зокрема з культами Жертви Соми в Ригведі та Авесті.

Наведім насамперед текст у перекладі сучасною українською мовою:

1. Це є жертва наша — МЕД-СУРА — на дев'ятисилі і
шальвії удіяна і на Сурі (себто Сонці) ставлена
2. три дні. Після них крізь вовну ціджена і вона буде
нашою жертвою Богам у Прав'ї, яко вони (Богове) є

3. нашими праотцями: бо ж се ми походимо від ДАЖБОГА
і стали славними від
4. славлення Богів наших. Ми ніколи ані молимося,
ані не просимо про наші блага (себто стада,
5. майно, багатства), бо це Боги прорекли нам:
„Ідіть до Русі!", а ніколи не рекли цього до
6. ворогів. Всематір Слава співала нам пісні, що
оспівують звитяжства над ворогами і тому яко
7. це слово є від Птиці, від Сварога, яке летить
до нас по лісах (себто з шумом лісів).

Довідуємося тут споконвічну тайну вітрового шуму в дубових гаях України. В нього вслухувалися Віщуни наших прапредків і чули в музиці цієї відвічної лісової пісні своє Божественне призначення, — славу наших предків і Божественний зов до Слави Русі.

Жертва Сури була важливим заповітом зв'язку з Богами і предками, з шумом дубових гаїв, в якому звучить зов Безсмертности й Слави, призначення їхнього синівства від їх праотців — Богів, зокрема від їх рідного ДАЖБОГА. Все це виколисане в шумі відвічної пісні Всематері Слави.

Ось такий був зміст їхньої Жертви і молитви. А не молилися вони — як виразно про це кажуть — і не один раз, про т.зв. „матеріяльні" блага (говорячи сьогоднішньою мовою), бо ж отримали вони всі блага в одному: у своїй Батьківщині Русі-Україні, даної їм Богами, саме їм, а не їхнім ворогам. Саме їм і більш нікому. Ця їхня Батьківщина є для них найбільшою і найсвятішою благодаттю і їм слід висказувати тільки вдячність і славу Богам, а творити, боронити і закріплювати своє життя у цій Батьківщині, а зокрема боронити її жертвою життя від ворогів, це їх Чин і їх свідомість Безсмертности.

Ось такий зміст їх Віри. Ось такий заповіт даний нам нашими забутими предками. Саме тому цінимо й шануємо цю Книгу Велеса, як шануємо послання до нас у „Слові про похід Ігоря", як шануємо скрижалі Шевченка та інших пророків України.

В цьому розділі нас цікавить, однак, саме дійство Жертви, споконвічного священного обряду, як спадщини всіх арійських народів.

Отже, основою цієї жертви був торжественний акт пролиття у вогонь напою. Вогонь — а сам він є Божеством — саме

Божеством Вогню, ДАЖБОГОМ, споживаючи цю жертву сам собою і через нього передає і споживає цю жертву для Богів, викликаних натхненним жертовним словом священнодійств Жертви.

Цим напоєм була СУРА, приготована на МЕДІ.

Аналізою значення і походження словокореня СУЛ-СУР, я займаюся у моїй праці п.з. „Найвище Світло". Без студії цієї праці, все, що тут пишу, буде незрозуміле.

Священний звук цього слова пов'язаний з пракорінем, від якого походить означення й осмислення слова „Найвище Світло" саме як „Божого Діда" і „Прабога" відомого нашим предкам під іменем СВАРОГА, Божества Найвищого Світла, а отже й цілого Всесвіту. Він у своєму виді безконечного й безпочаткового СВІТЛА є прасутністю Богів. Всі вони його СИНИ, безконечне світлопроявлення його всебічної, всеобіймаючої сутности. Звідси увесь сонячний світогляд наших прапредків, звідси їх благословення і вдячність Богам Світла і Дня. Звідси їх священно віровизнавчеве підтвердження — а не прокляття — світу та існування.

Від цього пракореня дальші окреслення Сонця як СУЛНЕ і СУНЕ в нашому тексті.

Я був здивований і натхнений таким блискучим підтвердженням вірности моїх досліджень. Вважаю це тріюмфом модерної лінгвістики, яка дозволила мені добути із звуку слова його Божественний зміст.

Це було для мене рівночасно доказом автентичности Книги Велеса. Розглянемо, як саме.

Отже слово СУРА стрічаємо в Ригведі. Воно означає рід олу, старинного напою відомого нашим предкам. В англійській мові воно звучить сьогодні „ЕЙЛ", а пишеться „АЛЄ". Слово СУРА згадується в Ригведі теж у зв'язку з Медом.

Це престаровинне слово звучить там „МАДГУ", але споруджували ол звичайно з інших рослин чи зерен. Очевидно, Сура приготована і виплекана на меді, мусила вважатися найвищої якости. Звідси наш гимн подає „МЕД-СУРА", себто Сура на Меді, або медова Сура.

Ця медова Сура підлягала дальшому процесові її дозрівання через заправу зіллям у ріжних часах і народів. В нашому тексті названо два зілля магічної сили, а саме Дев'ятисил і шалвія. Оба ці зілля відомі теж у народньому лікуванні. Їх вла-

стивості, як придатність до нашої жертви, мусять ще бути досліджені.

Тут слідує найцікавіше. Так заправлена СУРА була виставлена три дні на сонці. Це скріплювало очевидно дію сильної і бурливої ферментації так, що алкоголічні і евфорично активні властивості цього напою були скріплені. Цей процес був закінчений своєрідною дестиляцією, яка полягала на тому, що сферментований плин перепускали через вовнисту шкіру вівці, яка служила густим ситом у дестиляції.

Саме в цій дії приготовлення Сури стрічаємо подивугідну подібність до способу приготовлення СОМИ в обрядах і жертві Ригведи.

Важливе ствердження: В Ригведі стрічаємо дальший ступінь розвитку цього культу. Висновок: в глибині передісторії наші спільні предки, себто прапредки народів, які помандрували на схід і на південь, а далі до Індії, знали й передали (чи зберегли) цей спільний обрядовий культ жертви напою Сури. В Ригведі стрічаємо це слово на окреслення напою, що його пили мужі та герої отак, як сьогодні п'ється „Але" у староукраїнській вимові „ОЛ" — а сьогоднішній англійський „ЕЙЛЬ". Цей напиток відріжняється в Ригведі від його спеціялізованого виду, головне для ритуальних цілей, який звався СОМОЮ.

Про важливість обряду і жертви СОМИ свідчить факт, що ціла дев'ята книга Ригведи присвячена цьому культові. В його глибоко таємний символічний і релігійно-магічний зміст не можу тут увійти. Це предмет окремої студії. Тут підкреслюю тільки, що улюблений напиток Бога ІНДРИ — нашого ПЕРУНА, зокрема перед битвами чи перед доконуванням його численних геройств, через які він славний. Це преулюблений Бог Героїв — наш ПЕРУН — знаний під ріжними пестливо-дружніми іменами в нашому тексті як ПЕРУНЬ, ПЕРУНЕЦЬ, ПЕРУНЬКО. Він Бог і рівночасно боєвий Брат, найвірніший Друг наших Героїв.

Він любить пити міцні напої так як і наші воїни-герої.

Ведійська СОМА для нього підлягала окремому процесові приготовлення й заправи. Її в старинних часах пили також учасники жертви, далі вона стала, мабуть, засильною, і її вживали тільки для дійства жертви ІНДРІ та деяким іншим Богам.

І тут доходимо до ядра нашого доказу.

Із рослин, призначених до заправи чи самого приготування СОМИ, витискали сік між двох каменів, які звалися

„ҐРАВНА". Історично-мовно це відповідає нашим „ЖОРНАМ".

Так витиснений сік СОМИ вливали до напою заправленого молоком і виставляли на три дні на сонце для міцної ферментації. Ця дія була частиною дійства жертви і супроводжувалася відповідним обрядом і гимнами.

Після трьох днів переціджували напій через вовнисту шкіру.

Під час жертви напій пили жреці, а далі виливали на вогонь для нашого Божества.

У дослідах Ригведи постало важливе питання, яку саме рослину уживали жреці Риґведи, яка надавала головну властивість викликування піднесености почувань, настроєм почуття Сили і Відваги героя.

І тут слід ствердити, що сьогоднішня наука ще не розв'язала цього питання. За моєю теорією цих рослин було більше, залежно від терену і дослідження їх властивостей жрецями. Тут подаю листу рослин, які знавці Ригведи подають як основу для виготовлення СОМИ. Назви подаю в латинській мові.

Sarcostomma viminale, broviatigma, Asclepis acida, Sarcostomma acida, Cannapis sativa.

Тут пригадую перш за все, що в нашій етнографії відомий теж напиток СУР виготований на основі сферментованого вівса. В Індії міг це бути риж, або цукрова троща (тростник).

Славний знавець Ригведи Макс Мюлер вважає, що заправою могли бути ріжні види нашого „ПОЛИНУ", який — як відомо — уживається до сьогодні до заправи „ОЛУ" — „ЕЙЛЬ" — або популярного пива.

Це очевидно не виключає уживання інших видозмін. Деякі учені вважають, наприклад, що основою був сік із афганського винограду. Без сумніву арійські народи, які мандрували до Індії, проходили довгими походами крізь країну, що зветься сьогодні Афганістаном. Її населення говорить до сьогодні однією з арійських мов. Первісні Арійці проходили головно через просмик Кабуль, який сьогодні не втратив свого стратегічного значення, як брама до Індії. У своєму заборчому поході ще цар пробував захопити впливи над Афганістаном, саме як брамою до Індії.

В часі цих історичних мандрівок первісні Арійці, звичайно, вивчали властивості рослин і тоді очевидно відкрили вище згадані роди саркостомми, які люблять гористий клімат.

Але мовні дослідження новішого часу подають ще простішу теорію і вважають, що основою заправи СОМИ була відома сьогодні Каннабіс сатіва. Слово Каннабіс відповідає мовно нашому слову „коноплі" і ця старинна назва відома теж на півночі Европи серед балтійських народів.

Знаємо теж із Ригведи, що напій СОМИ вважався дорогим і напевно могли існувати його різновидності. Для нашого досліду важливий сам спосіб приготовлення і ритуальна його підготовка.

Релігійна важливість на теренах Русі-України підкреслена ще й тим, що основу цього жертвенного напою творив не просто ячмінь чи овес, але дорогий і благородний напиток МЕДУ. Україна споконвіку експортувала цей дорогий напиток до Греції і напевно й далі.

Тотожність і дія дев'ятисилу та шелвії у заправі МЕДУ-СУРИ, ще вимагає досліду. Але наведений матеріял вповні вистачає як допоміжний матеріял до висновків щодо автентичности Книги Велеса. Бо:

Відомості про культ СОМИ у Ригведі публіковані аж у другій половині 19-го століття, а саме із праць Макса Мюлера, а головно із студій Евгена Бурнуфа саме про культ СОМИ на основі дев'ятої Книги Ригведи у французькій мові.

Отже здогадний фальсифікатор КНИГИ ВЕЛЕСА з початку 19-го століття не міг бути таким глибоким знавцем Ригведи, а зокрема на початку 19-го століття. Та й взагалі припускати у нього, чи когонебудь іншого, таке глибоке і детальне знання культу СОМИ в Ригведі і Гаоми в Авесті, як від якого небудь аматора фальсифікатора навіть у 20-ім столітті, просто неможливо. Тим важче припускати, що назви так рідкісних окреслень, як саме СУРА перед СОМОЮ і цілий обряд Високої Жертви, міг бути відомий якомусь не спеціялістові ще навіть сьогодні. Це мусив би бути висококваліфікований професор, знавець порівняльної віронауки, яка розвивається щолиш сьогодні, після її спроб у 19-му столітті.

Але й тоді такий фальсифікат ученого не міг би носити цих неповторних і непідробних знамен натхненної і щирої простоти і оригінальности, що нею дише цілий збірник текстів Влесової Книги.

Подробиці культу МЕДУ-СУРИ невідомі теж в етнографії. Але хоч би хтось відкрив їх у якімсь закутку південної

України, то і тоді ніякий фальсифікатор не міг би „відкрити", що пісня Всематері Слави звучала у відвічній пісні дубового гаю. Тільки той, що вслухався життям у цей споконвічний шум міг його „відчитати" своєю пророчою і натхненною душею...

Історія передає нам віщування на горі ДОДОНІ. Там натхненний віщун-пророк лежав на Землі і вслухався у шум споконвічного священного Дуба. І в цьому шумі читав долю тих, що його питали.

Чи був це Шум Дуба, чи незбагнений шум серця героя, в якому звучав або страх і непевність, або міцні удари серця сповненого Вірою у Правдивість і Чесність його боротьби?

Наш пророк чув голос Богів у споконвічному ПРАВ'Ї, себто у СВІТІ СПРАВЕДЛИВОСТИ, ПРАВА Й ЗАКОННОСТИ РОЗВИТКУ НАРОДІВ І ЛЮДСТВА.

ДОЩЕЧКА 30, рядки 31-35
Переклад В. ШАЯНА

31. „Якщо буде такий блудень, який
буде улещати Богам і відділювати їх від Сварога
32. такий буде прогнаний із роду тому, що не маємо
Богів ріжних. Вишень
33. і Сварог і інші є множественні, яко Бог
є один і множественний.
34. І хай не говорять, що маємо Богів много, бо оце
35. Святир іде до нас і хай будемо достойними його."

Я ніде не стрінув такого ясного і рішучого визнання генотеїзму, як саме в тексті Книги Велеса.

Сварог є єдиний, всеобіймаючий.
Сварог є єдиний, многопроявний.
Сварог є многоіменний.
Він і інші Боги є многоназивні і тисячоіменні.

Вони разом творять Єдину Єдність Всесвіту, Небес, Світу Духів Предків і Невидимого Світу Прав'я.

Ця могутня Всеєдність обнята однією всеобіймаючою стрункою концепцією СВАРОГА, прикметною для Віри наших прапредків.

Закиди, видвигнені проти мене т.зв. „реформаторами" є безпідставні та незгідні з правдою, бо ж кожний мій учень у

перших лекціях довідується про генотеїзм як із навчання, так і з численних поем і гимнів.

Звужена і спрощена концепція, що мовляв, вистачить переіменувати і назвати християнського Бога — ДАЖБОГОМ і ось він вже рідновірний!

Такі концепції мали жиди в добу культу ЯГВЕ і магометани в культі Аллаха.

Завважмо, що навіть християнізм не є монотеїзмом в єврейському сенсі, але ТРИЄДНІСТЮ ТРІЙЦІ. Отже, це теж генотеїз. Закидати нашим предкам примітивний політеїзм — це карикатура і глум над правдою про нашу і інші арійські Віри як Ригведа та Авеста.

ПЕРУНИЦЯ

Дощечка 8, Продовження 3. Рядки 10-18

Переклад В. ШАЯНА

10. Летить у Сварзі Перуниця і несе Ріг Слави.
    То ж іспиймо його до кута, а кміто
11. наше маємо відістати від ворогів наших.
    А та Перуниця клекоче: Які ж ви Русичі,
12. що проспали свою орю. Ви повинні
    боротися у цей день. А ось Суря рече:
13. — А де то ви Русовіти і що дієте
    супроти тих ворогів. І куди будете іти
14. із свого краю? То ж вдаримо у стіну ту
    і проб'ємо пролом для нас і за наше!
15. А будемо у себе дома ще сьогодні!
    А кому присудить Перун, той буде їсти в Раю
16. їстива вічні, у Сварозі настояні.
    Нехай загинемо сьогодні, але ж не маємо
17. іншої дороги, щоб увійти у Вічне Життя.
    Бо краще бути мертвими, ніж живими бути в неволі
18. на чужині. А то денебудь живе невільник,
    то краще деспота, що ним потуркує.

(Нажаль, в архівах Володимира ШАЯНА досі не знайдені аналізи текстів та коментарі Дощечки 8, продовження 3, Рядки 10-18. — Вид-во.)

**
*

Дорогі Друзі!

Хай не буде для нікого ніякого сумніву, що наша програма на політичному відтинку покривається із українською національною програмою. Ріжниться вона у відношенні до Віри як теж у відношенні до деяких питань соціології України.

Виринає, отже, питання: „Як же ж буде з Вірою та з питанням ведійсько-арійського ренесансу?"

Слід, отже, розглянути це питання можливо у популярній формі.

Отже: з непам'ятних часів, які трудно визначити історичними датами, жили на теренах — які трудно визначити докладно — але приблизно на теренах лісостепу України і далі на південь між річками Волгою та Дунаєм племена, які говорили близькими до себе мовами, зрозумілими для них усіх. Ці мови знаємо тільки із історичних здогадів і називаємо в науці мовами індоевропейськими. Добре відомо, які із них є сьогодні індоевропейські, а які ні, за складом форм і словництва. Учені мали здогади щодо їх споріднення, але не пробували встановити точної генеології, себто „метрики" їх народження. Я перший примінив у дослідах принцип еволюції, себто поступового їх творення на основі спеціялізації за народами, чи точніше групами народів.

Мова прото-індоевропейська не була ані санскритом, ані грецькою, ані германською мовою, ані жодною іншою. В санскриті можна відкрити „СПОРІДНЕННЯ", але не тотожність і то не з українською мовою, але із якимсь старинним і нам невідомим ще добре видом „ПРОТОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ" мови. Із цієї мови розвинулися чи то похідно, чи рівнобіжно усі слов'янські мови, в тому числі і українська.

Ці окремі мови витворили цілий ряд мовних явищ і видів прикметних тільки для них. Звідси їх краса і чар. Звідси їх різноманітність. Цей процес в історії мов — це процес зрізничкування, або диференціяції. Але жодна з тих мов не має ВИКЛЮЧНО УКРАЇНСЬКИХ ЧИ ЧЕСЬКИХ ЕЛЕМЕНТІВ.

Був такий період в нашому „Чисткарстві" мови, коли то деякі редактори вчили нас відрікатися наших власних слів мовляв тому, що ці слова є також в російській мові, дарма, що ці слова є в „Слові про Похід Ігоря" і в десятках інших пам'ят-

ників. Так вони збіднювали мову. Віддавали слова російській мові. Вони забули, що російська мова відділилася від української десь аж у 13-му чи 14-му столітті. Отже вона молодша за українську мову. Не ми від неї походимо, але вони від нашої мови, в добі спільноти.

Деякі були такі хитруни, що піддаючися російській мові, заступали слова, вживані частіше в польській мові. І так далі. Діялися митарства мовні, які кривдили нашу мову і то з нашої власної охоти.

Так, але ще далеко старші від протослов'янської спільноти є слова спільні арійським мовам, головно дієслівні корені.

Але ми маємо власну прекрасну мову. Разом з тим це буйда і нісенітниця говорити, що будемо творити власну мову ВИКЛЮЧНО з українських елементів.

Ніщо не змінить факту, що наша мова належить до слов'янської групи, а далі до арійської мовної родинної спільноти та має безліч основ коренів і характеристик, які витворилися ще в добу цієї спільноти, десь приблизно десять тисяч років тому, в добі Неоліту.

Близько до „Протослов'янської мови" була мова т.зв. „старослов'янська", яка далі стала староукраїнською. Найстарші записи цієї мови — це один тільки напис із кінця 9-го століття, а далі відомі історичні пам'ятники із 11-го та 12-го століть. Є деякі сліди із 10-го століття.

Ці слов'янські мови чим далі йти углиб історії, тим менше ріжнилися між собою. Один із чеських королів писав до польського: „Чейже ми говоримо одною мовою". Був це час „гимну Богородзіци" і справді ці мови були тоді для себе зрозумілі.

Я говорив із одним ученим про мою концепцію староукраїнської мови. Він сказав, що такої мови наука не знає. Що я під цим словом — староукраїнська мова — розумію?

Я відповів, що це мова, якою говорили в Київі і писали від 11-го століття. Нею написане „Слово про Похід Ігоря". Він мусів погодитися, що може так бути, себто можна назвати окреслену мову, але це справа номенклятури, себто назви, бо інші так звані „старослов'янські" мови не дуже від неї ріжнилися.

Я пригадав цьому ученому, що насправді немає „старослов'янської" мови, бо всі пам'ятники 10-го та 11-го століття

сильно ріжняться і насправді існує стільки тих мов, скільки існує пам'ятників. Мова „Зогравського" євангелія і мова „Київських Листків" сильно ріжняться, хоч були зрозумілі взаємно. На тому ми погодилися.

Але я далі відмітив, що зрізничкування живих мов того часу йшло далеко глибше і творило основу майбутніх мов. Мова, в літературному змислі постає аж тоді, коли її закріплюють в письменах, а далі в модерних часах утверджують Академії.

Літературна мова закріпилася в час нової доби. Факт її існування був прийнятий на всіх територіях України, де мова, однак, сильно ріжнилася. Якби не було літературної мови, то гуцульська мова, яку я дуже люблю, скоро далі спеціялізувалася б і гуцули могли б були створити окремий нарід. Але вони прийняли нашу літературну мову в ім'я ІСТОРИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ ДАВНЬОЇ СПІЛЬНОТИ — ПРИНАЛЕЖНОСТИ ДО КИЇВСЬКОЇ Держави — Русі. Вони пам'ятають у народній традиції про Князя Святослава. Літературна мова в умовах неволі заступила нам державні рішення. І ця мова стала основою єдности України. Але не забудьмо тут чинника ТРАДИЦІЇ, вираженої у звичаях історичної пам'яти. (Я писав про це в „ДЖЕРЕЛО СИЛИ".)

Те саме відноситься до Закарпаття, яке було ще дальше і ще довше відірване від материка, ще дивніше чудо!

Українські емігранти 19-го століття до Сербії, зберігали свою гордість і окремішність саме на основі цієї традиції.

Коли русин женився на сербській дівчині, то це була велика честь саме для сербки, чи серба. Це на основі традиції старої Русі Київа.

А ось я стрічаю таку пораду: „Будемо закріпляти нашу ВІРУ виключно з українських елементів!"

Подумаймо! Адже саме слово БОГ прочитаємо на могилі ДАРІЯ, могутнього короля старовинної Персії. То ж там прочитаємо, що він гордий з того, що він Арійського Роду.

Але не тільки слово БОГ. Прочитаємо його в Авесті і Ригведі. І то не тільки прочитаємо. Але там цілі гимни йому присвячені та його характеристика. Отже воно в групі слов'янсько-ірансько-санскритській. Назва міста БАҐДАД — значить Богом Дане.

Тепер хай хтось скаже, що буде творити українську Віру із виключно українських елементів...

Також оця преславна ЖАР ПТИЦЯ, яка є така характеристична для нашої прастарої Віри, — ми її стрінемо на кожнім кроці в „Книзі Велеса", кажуть, що це не українська ВІРА.

Я вже стрінув таку замітку, що це російська, а не українська!

З такою глупотою годі сперечатися... Скажіть це моїй матері з Добростан, що вона москофілка, бо це вона навчила мене про ЖАР ПТИЦЮ. І це її слова наштовхнули мене на ІРРАЦІОНАЛЬНЕ БАЖАННЯ І МРІЮ: дістати перо ЖАР ПТИЦІ! І десь в тих ще дитячих мріях формувалася моя доля...

Але ж цю ЖАР ПТИЦЮ я покажу Вам у китайській культурі.

Про Єгипет і Фойнікса самі хіба чули.

Я покажу Вам Тризуб у ІНДІЇ (первісна зброя ІНДРИ в іконографії).

Я покажу Вам Тризуб у Британському Музеї із Вавилонії.

Отже, навіть Жар Птиця не є виключно українська. Вона походить з часу ще перед витворенням і відділенням рас. Інші елементи є похідними в інших культурах із протоіндоевропейського періоду. А що ж говорити про самі Божества протоіндоевропейського часу?

А в тім це я твердив і тверджу, що існує УКРАЇНСЬКА ВІРА, але вона не ВИКЛЮЧНО З УКРАЇНСЬКИХ ЕЛЕМЕНТІВ!

Існує і існувала УКРАЇНСЬКА ВІРА так довго, як довго ми усвідомлювали собі цю ВІРУ. Ми були горді з неї. (Дивись Книгу Велеса!.)

Вона мала і має свої власні цінності і мудрість. Вона існує так, як існує українська мова, а найважніше — УКРАЇНСЬКА НАЦІЯ та її Дух в історії. Це знає кожний, хто приймає діяльну участь в ПРОЦЕСІ ВІДРОДЖЕННЯ та ОНОВЛЕННЯ цієї ВІРИ.

Яка ж є виключно українська характеристика нашої Віри, так як існує характеристика української мови, її словництво, її краса, її душа?

Саме тут Книга Велеса прийшла мені на порятунок. Читайте „ПРО Перуна Знання Таємне" і там знайдете і Жар Птицю, і Генотеїзм, і те, що є власне нашої душі і Духа Нації. І там є розв'язка найбільш наболілого питання нашої історії, нашого національного ладу...

Національну ВІРУ та ІДЕОЛОГІЮ творять НАРІД І ПРОРОКИ НАЦІЇ.

Які ж це елементи, чи вірніше праосновиУкраїнської ВІРИ, які я ствердив у вірі „Про ПЕРУНА Знання Таємне"?

По-перше:

Радісно-творче підтвердження життя і космічної творчості всупереч усім релігіям песимізму і відвернення від світу, його негативність і зло, від якого треба втікати.

По-друге:

Радісно-творче вчення про безмежну любов Перуна до його синів і лицарів. Його дію разом з ними і через них. Його єдність із творчістю світу і його синами.

Єдність у Любові, Єдність у героїчній Дії!

Далі йдуть зовсім модерні — так би мовити — вчення про БЕЗСМЕРТНІСТЬ ЖИТТЯ, БЕЗСМЕРТНІСТЬ ІДЕЇ У ТАЄМНІЙ ПАМ'ЯТІ ВСЕСВІТУ.

Наша ВІРА створена із елементів старинної арійської ВІРИ та об'явлень в сучасності. Тому ця Віра буде Українською і РІВНОЧАСНО ЗАГАЛЬНО АРІЙСЬКОЮ.

І коли ми не приймемо цієї ВІРИ, то відречемося свого первородства. Тоді, за якийсь час, будуть вчити нас її інші народи.

Тому я писав у ріжних мовах скільки міг. Тому я обняв студіями увесь арійський світ. І знову прочитаєте це слово — АРІЙЦІ — на могилі Дарія і може тисячу разів у Ригведі.

І це слово — і тут ТРІУМФ МОГО ЖИТТЯ — прочитаєте у Книзі Велеса: воно звучить: БАТЬКО ОРІЙ, себто АРІЙ, (але це „А" було зближене первісно до „О". Огень, Агні, а властиво щось посереднє між ОГНІ та АГНІ).

Цього то Батька Орія взяв Перун до небес і там навчив його робити МЕЧ І ПЛУГ. Сьогодні він навчив своїх синів радія, компютора та летів у Космос. Пошум Космо-аеро, як я назвав космічні кораблі ще в 1936-ім році — вже гудуть над простором і заповідають, що нова історія вже зачалася.

Наша ВІРА — це наймодерніша наука у виді МІТОЛОГІЇ.

Нам треба бути гордими з неї. Це не просто поворот до примітивних уявлень старини, але це віднайдення і об'явлення МУДРОСТИ та ІНТУЇЦІЇ у старинних злетах натхнення наших ВІЩУНІВ.

Чому, отже, знижувати лет і не сягнути вище?

Вище — себто про першенство і розв'язку питання не тільки для України, але і для всіх інших арійських народів. І

саме тут є розв'язка українського питання в світі. Це питання ЦІЛОГО СВІТУ, як очевидно із нашої еміграції.

ЦЕ ПИТАННЯ ВСЕСВІТНЄ!

Але ВЛЕС КНИГА навчить нас, що небесний вогонь принесла на своїх крилах ЖАР ПТИЦЯ. Це сокіл ІНДРИ приніс галузку СОМИ — КОСМІЧНОГО НАТХНЕННЯ ІНДРИ-ПЕРУНА...

Рівняння ІНДРИ-ПЕРУНА знайдете потверджене не тільки в моїх працях ще за часів Університету у Львові, але знайдете цю єдність у Книзі Велеса потверджену ясно і дослівно.

Відроджуючи Рідну Віру, ми продовжуємо духову лінію розвитку: Віри Святослава, Боротьбу Хмельницького, духового відродження СКОВОРОДИ і ШЕВЧЕНКА. У мові мітології і дійсної духової метафізики — це зветься ВТІЛЕННЯМ...

Відродження УКРАЇНСЬКОЇ РІДНОЇ ВІРИ є історичною подією не тільки для України, але й для цілого Світу! І тому буде рівнобіжне відродження старої арійської Віри серед усіх народів. І навіть тих, що нас зневажають сьогодні і є нашими ворогами...

Ми потверджуємо існування НАЦІЙ в історії, як дієвих її ТВОРЦІВ. Ми потверджуємо, що існують в історії ПРОВІДНІ НАЦІЇ, яких доба скінчилася. Перед нами вибір великого завдання, або засуду на духову провінцію. А РІДНА ВІРА для нас — це не тільки засіб до самозбереження на чужині, а завдання ВЕЛИКОЇ МІСІЇ ДЛЯ ЦІЛОГО ЛЮДСТВА!

Таким є наш „КОСМОПОЛІТИЗМ" і так треба роз'яснювати його тим, що домагаються пояснень чи виправдань...

Найгірший КОСМОПОЛІТИЗМ є той, що ми його відкидаємо та заперечуємо — це ХРИСТИЯНСЬКИЙ КОСМОПОЛІТИЗМ, який визнають так звані „НАЦІОНАЛІСТИ"... Адже ж їм НІХТО НЕ ЗАКИДАЄ КОСМОПОЛІТИЗМУ.

Але ж для „НАЦІОНАЛІСТІВ" — РИМ є сіллю світу і завершенням історії на Землі. Патриярхат, чи ні — РИМ був для них і буде здійсненням „Царства Божого на Землі" через духову підлеглість ПАПІ РИМСЬКОМУ. А цей „КОСМОПОЛІТИЗМ" — ВИКЛЮЧАЄ НАЦІЮ.

А ми віримо, що НАЦІЯ — є творцем історії, і що таким творцем історії буде знову і Україна, коли ми усвідомимо собі свою ПЕРВОРОДНІСТЬ та НАШЕ ПОКЛИКАННЯ ДО СТВОРЕННЯ НОВОГО ЛАДУ НА СВІТІ!

І саме тут велика і єдина в історії людства МІСІЯ УКРАЇНИ!

Спитайте тепер Шевченка, коли він у своїй марній хаті приймав всіх Гайдамаків. Вони просили його бути їхнім Батьком: це не мрії, але дійсність МЕТАІСТОРІЇ...

І він, Шевченко, освятив їхні ножі. Спитайте Шевченка, чи він був космополітом? І прочитайте добре „Гайдамаків".

Як над Вавилоном, пише Шевченко, повториться історія цілого людства. Шевченко думає про історію ЛЮДСТВА. Чи ж є він проклятим КОСМОПОЛІТОМ? Якщо так — то спаліть „КОБЗАРЯ" і не кривіть душею, що шануєте його, як ПРОРОКА УКРАЇНИ!

Він же вчив поляків подати нам руку і щире серце!

„БО СОНЦЕ СТАНЕ І ОСКВЕРНЕНУ ЗЕМЛЮ СПАЛИТЬ!" (Слово „осквернену" є староукраїнське і старослов'янське.)

Але за це наведення слів Шевченка ідуть сьогодні в Україні на смерть! Вони розуміють, що означають ці слова. Вони розуміють його, як ПРОМЕТЕЯ. Його любов до Якова Де Бальмена, що був українофілом. Його любов до нього, хоч не за Україну, а за її ката довелося йому пролити „кров добру, не чорну"...

Невже ви ніколи не читали Шевченка?

І ще одна риса, і то НАЙВАЖНІША в нашій Вірі і Книзі Велеса: РАБІВ НЕ ПУСКАЮТЬ ДО НЕБА!

Воля людини — це найвища цінність! Раб гине духово. Раб є слугою свого пана. Він не має свого „Я", свого місця в небі. Я відкрив це вчення у грецьких джерелах ще до знайомства із Книгою Велеса.

Але ж послух заповітам ОРІЯ І ПЕРУНА випливає із ЛЮБОВИ і ДОВІР'Я. Це не рабство, а найвище здійснення ВОЛІ НАРОДУ І ЛЮДИНИ. Прочитайте в Книзі Велеса, що зрадників, які втікали з поля бою — позбавляли можливості продовження роду і продавали в неволю... Вони не заслужили бути між вільними, коли зрадили їх боротьбу саме за волю під Сурожем і Херсоном. Скажете — жорстоко! Так було. Воля є найвищою цінністю! Ще вищою є героїчна оборона волі. І це саме ГЕРОЇЗМ є найважнішим вченням Книги Велеса. Там не знайдете сторінки без закликів до НАЙВИЩОГО ГЕРОЇЗМУ І ЖЕРТВИ! І це не фашизм, але здійснення ВОЛІ!

Це також ВІРА В БЕЗСМЕРТНІСТЬ ЛИЦАРЯ І НАРОДУ ! ПЕРУН ЛЮБИТЬ БЕЗМЕЖНО СВОЇХ СИНІВ. АЛЕ НЕ ГІДНІ ЙОГО ЛЮБОВИ ТІ, ЩО НЕ СЛУХАЮТЬ ЙОГО ЗАПОВІТІВ. Прекрасні заповіти ОРІЯ були вседушею нашого народу.

Спитайте тепер християнську доґматку, чи людина заслуговує на спасіння, коли вмирає за Батьківщину? Ви дуже здивувалися б, якби я навів цитати таки самого Найвищого, що НІ ! Людина не є освячена своєю кров'ю вмираючи за Батьківщину.

Тільки тоді, як вмирає за КАТОЛИЦЬКУ ЦЕРКВУ ЯК МУЧЕНИК і не має гніву на свого мучителя, але розкіш, що вмирає за церкву. Тільки тоді, коли вмирає у стані т.зв. „ласки", яку дає йому католицький священик.

Наше вчення є для ЛЮДСТВА ПІСЛЯ ХРИСТИЯНІЗМУ І ПІСЛЯ СОВЄТСЬКОГО ФАШИЗМУ. Це розуміють мученики в Україні. І вони зовсім не журяться, що їх — ВМИРАЮЧИХ У КАТУВАННЯХ — не приймуть до християнського неба!

Не всі із них знають, що їх ПРИВІТАЄ ЇХ БАТЬКО — ПЕРУН !

Але В. МОРОЗ — уже знає це!

***

Український Нарід зберіг себе від загину на основі ТРАДИЦІЇ СТАРОЇ РУСІ-УКРАЇНИ КИЇВА.

Але ця традиція, виплекана популярною історією, не сягала далі 8-го чи 9-го століття. Що було перед тим — залишалось невідомим.

Учені читали Геродота і дивувалися, котре із описуваних ним племен було старими Українцями. Читали, наприклад, про „АНДРОФАҐІВ", себто людоїдів і це не дуже нам подобалося. Ми напевно не були людоїдами! Ми пересували їх на північ, хоч географічно вони „пасують" до наших теренів. Подібно Геродот приписує Неврам, що вони були „вовкулаками". А Неври жили над Дністром. То ми були в грецьких „істориків" чи „людоїдами", чи „вовкулаками"... Треба було аж Книги Велеса, щоб вона виразно сказала, що греки поширювали наклепи і брехні про нас. Очевидно для доказу своєї „вищости" та виправдання „культуроносности" супроти „варварів". Сьогодні ще теж пишуться нісенітниці про так зв. „примітивні племена"

на Сході Европи... Каже Книга Велеса, що ми не були ані людожерами, ані вовкулаками. Це грецькі брехні! Ага! Але ж мова про часи Геродота, бо в нього ці брехні читаємо в його історії та думаємо: хто це були ті „людожери"?

Виявляється, що МИ БУЛИ НА ВСІХ ТИХ ТЕРЕНАХ І ТИМИ ВСІМА ПЛЕМЕНАМИ, ЯКИХ ГРЕКИ НЕ ВМІЛИ ДОБРЕ РОЗРІЖНЯТИ.

Це свідчення „КНИГИ ВЕЛЕСА".

Але до такого висновку я дійшов багато раніше. Тут буде Вам дивно почути — на основі мовознавства!

Стара українська мова, хоч не була прото-індоевропейською, але була дуже близькою до неї на основі мовних поколінь чи епох.

Вона була теж ще ближча, чи тут вже можна говорити про тотожність, до протослов'янської мови. Це, отже, найстарша слов'янська мова, хоч не всі архаїчні ціхи збереглися в ній. Багато із цих архаїзмів збереглося в інших мовах слов'янських.

Наші предки часів далеко до „Книги Велеса" вважали „СКУФІВ" своїми братами. Братами вважали вони і „Дулебів". Писали „Братарі". Писали теж „ПИТАР" (той, що годує, питає) замість Батько. Але ще дивніше: є низка незрозумілих слів, які я розшифрував тільки за допомогою прото-індоевропейських коренів, збережених у санскриті. Прочитайте це в моїй праці: „Божественне походження Українського Народу".

Тепер про санскрит. Це не є — НЕ Є — найстарша арійська мова. Вона є нашим кузином, але ані батьком, ані братом.

Наша стара мова така старинна!

І ось, Книга Велеса — це документ нашої первісности.

ЦЕ НАША ПЕРВОРОДНІСТЬ!
МИ ЇЇ НЕ ВІДРЕЧЕМОСЯ НІКОЛИ!

А разом з тим у Книзі Велеса видвигнений культ Київа, як Батька. Київа від Кия. А сам КИЙ був сином прабатька ОРІЯ, себто АРІЯ, чи АРІЯМАНА із Авести і Ригведи. І це цілковито відповідає історичній правді.

Але я не сподівався прочитати це в ніякому тексті!

Книга Велеса змінить не тільки науку історії, але саму історію! Відректися „Книги Велеса" — це значить відректися нашого ПЕРВОРОДСТВА!

Але тут постає тривожне питання нашого „Хоми невіруючого"... „Але що буде, як Москалі візьмуть цю зброю в свої руки і обернуть її проти нас?!" Таке могло б статися... Вже сьогодні московська еміграція — НТС — обіцяє перенести столицю „Єдиної-Неділимої" до Київа. Таке може статися, якщо якісь чужі вчені будуть нас вчити те, що ми самі відкинули...

Так, але постає черговий сумнів. Але ж ми слабі, нечисельні. Наших активістів, що тягнуть гуж, почислити на пальцях. Як ми це зробимо?

Книга Велеса — це більше ніж стара зброя. Це духова атомова бомба!

Читайте „Гимни Боротьби"!..

Там предвиджується наглість вибуху нової, чи старої ВІРИ, саме в Україні. Ми працюємо для ідеології України. Слово проникає кордони і мури. Якже нам бути? — Поможе тут тільки ОДЕРЖИМІСТЬ ! Пишу тому, що я зазнав її дії з боку Лариси МУРОВИЧ, а наново в особах оцих друзів.

Розкажу їм казку з переказів Баби Захарихи (поміщених в Жар Птиці Ю. Міролюбовим). Питалися хлопці, молоді воїни, свого старшого: „Що нам робити? Наші мечі закороткі!" А цей їм відповів: „То поступіться два кроки наперед, тоді Ваші мечі досягнуть ворога!"...

Є ще й такі обережні, що бояться, щоб чужинці не довідалися про нашу Віру!

Наша Віра для нас тільки! Тихо, ша, бо москалі можуть цю зброю самі взяти...

Пригадаймо собі, що „Книга Велеса" вже була в московських руках Міролюбова і Кура. І що вони з нею зробили? Не вміли її читати! Хоч знали, що це СКАРБ ! Але обоження Київа не було їм в смак.

Ті, що приймуть Книгу Велеса, що є в стані збагнути її ДУХ, мусять НАПЕРЕД ДУХОВО ПРАГНУТИ ДО ВЕЛИЧІ МІТУ КИЇВА, а вороги — МУСЯТЬ СКАПІТУЛЮВАТИ ПЕРЕД НИМ...

Чи Ви боїтеся навіть покори ворога?
Книга Велеса — це програма на століття перед нами.
Яка ж рада, чи наказ для Вас?

1. ОДЕРЖИМІСТЬ ДІЇ ЧЕРЕЗ ЖЕРТВУ.

2. СТРУНКА ОРГАНІЗАЦІЯ, яку дехто мішає із „фашизмом". НАШ ПРОВІД — ЦЕ ДУХОВИЙ АВТОРИТЕТ І ПОСЛУХ. **МИ Є ВЕЛИКИЙ ІСТОРІОТВОРЧИЙ РУХ !**

А Книга Велеса — це ПАМ'ЯТКА ЦІЛОЇ РУСІ ВІД ІЛЬМЕРА ДО СУРОЖУ, себто сьогоднішнього СУДАКА над Чорним морем. Хай не буде у Вас хитання у свою слабосилість.

„ТОЙ, ХТО МАЄ ДІЯТИ, НЕХАЙ НЕ КАЖЕ, ЩО НЕ Є В СТАНІ, А ЩЕ БІЛЬШЕ — НЕХАЙ НЕ КАЖЕ, ЩО НЕ МАЄ ВІРИ" (Книга Велеса, Дощ. 38 А, рядок 27).

Невідклично творчі сили метаісторії спряжуться разом і у висліді постануть нові історії, творені новою ДУХОВОЮ СИЛОЮ.

Дію цієї духової сили вже бачимо сьогодні в Україні.

Ми пишемо для України. Слово перемагає мури, в'язниці, кордони та імперії.

Найближча дія:

ВИДАВАТИ, ВИДАВАТИ, ВИДАВАТИ !

ОСНОВИ, ОСНОВИ, ОСНОВИ !

Я тому був за те, щоб зачинати від Інституту.

Декому здавалося, що може краще тут ужити готовий авторитет Сковороди. Але, по-перше, саме Сковорода починає період „знищення", саме знищення ЗМІЯ БІБЛІЇ. Потім продовжує його дію Шевченко. Тут моя праця ще жде на видання. Це все підготовка, плянована і систематична.

Може зрозумієте нарешті, що Я Є ЗНАРЯДДЯМ ДУХУ, що творить нову добу в історії. В тій хвилині неважно скільки досягну за життя... Важне, що створений почин і засіяне зерно.

Тепер дайте собі відповідь на питання:

Чи хочете відректися первородности України і ради своєї зневіри дозволите відібрати собі з рук найсильнішу духову зброю нашого першенства і справжнього проводу між народами?

Справжній ПРОВІД має обов'язок стояти на сторожі чистоти ВІРИ-ІДЕЇ та не допускати до нечистих і неморальних методів її здійснення. Він не сміє використовувати темноту „незрячої" маси для позірних успіхів і тим самим ставати на шлях демагогії... Бо демагогія зробить нас посміховищем історії...

Треба би ще десять томів написати на тему: „Нарід, що веде історію!" Але ж такі народи були в історії!

Ви боїтеся, що Ваш меч закороткий, чи може Ваша Віра заслаба!..

Я не проповідую Вам ані філософії, ані так званої „науки", але В І Р У !

Виявиться, що вона є попереду науки.

Поширюйте думки в дусі цих ВІРУВАНЬ! Форма організації прийде сама від себе на основі ВІРИ І АВТОРИТЕТУ !

Ваш, у ВІРІ В ПЕРЕМОГУ !

Володимир.
Лондон, 6. XI. 1973.

**
*

ПРИМІТКА:

З доручення Членів „Інституту імені Проф. В. ШАЯНА" я підготовив манускрипти покійного проф. В. ШАЯНА до друку про „Віру Забутих Предків", при чому всі зауваги та побажання їх були узгляднені мною. При редакційних змінах тексту я намагався додержати ЗМІСТ оригіналу.

М. Скрипник.
Гага, Березень 1979 р.

НАЙВИЩЕ СВІТЛО

(Студія про Сварога і Хорса)

Найвище Небо

Коли в дивносвіжому здивуванні, захопленні і надхненні, у горінні щастя й піднесення, Людина підняла голову обличчям до небесних висот, розпружила руки, немов би хотіла обняти світ увесь, — вона зустріла тоді своїм зором Найвище Небо. Душу цієї людини залила могутнім струменем блаженність і відчуття своєї духової сутности й сили. Вона народилась тоді як Духова Істота, саме як Людина, — як Ману, — як Муж, як істота, що думає й відчуває.

Джерело своєї Благодати відчула вона вгорі, в Найвищому Небі. Це звідтам спливає премогутнім струменем Сила і Світло.

Істоту Світу зрозуміла вона як Світло. І одним словом, — одним і тим самим словом, обняла вона і Світ і Світло.

Бо справді наймудріші учені астрономи і фізики мусять потвердити сьогодні цю престаровинну мудрість наших предків, що Світ — це Світло.

Ці учені, відділивши свою фізику від психології нашого світосприймання, ще не розуміють, що й світло як з'явище у світі наших вражень є витвором нашого Ока, самого Змислу Сприймання, нашого Духового Хисту інтерпретувати незнану і незбагненну Сутність Світла, як Дійсність Неохопної Сили, саме як Світло, що його творять і бачать наші очі.

Можливо і наш читач або критик ще не розрізнює Світу як Суть у Собі і Світла як враження нашого Ока, але він зрозуміє або відчує мудрість наших прапредків, які відчули й зрозуміли Світ як Світло. Доказом на це є всі слов'янські мови, але — як це побачимо далі — не тільки слов'янські.

Джерелом цього Світла уважали наші прапредки слушно Найвище Небо. Не одну Зорю, хоч вона найяскравіше світить світлом Юпітера, не одне навіть Сонце, Божественне Світило Дня, як покажемо далі, — але всі зорі найвищі разом і ще вище над ними Найвище Небо, саме Найвище, саме Джерело і Праджерело Світла, а отже — і нашого Світу. Полюбила тоді людина Найвище Світло, як Батька, як Діда, як Істоту, яку різними назвами називатиме далі. Сама себе вона назве вну-

ком чи сином Світла. Так постала Світлоносна Ідеологія і Віра наших прапредків.

Світло — це для неї також Добро, Щастя, Життя, Надхнення, усе найкраще, що зазнає і знає.

Наші Прадіди були Синами Світла і ми є Синами Світла. Не спинююся тут над питанням, чи всі людські роди і всі старовинні мітології висловлювали ту саму думку чи Правду.

Отже цим Найвищим Джерелом Світла і Світу уважали вони зовсім слушно Найвище Світло — Небо. Ніколи теж не прийшла їм до їх серця і розуму нерозумна думка, що це Праджерело Світу і Світла може бути якоюсь неживою і недуховою істотою.

Джерело Світла і Світу мусить бути таке як вони самі: Відчувальне ,Миследумне, Живе. Увесь цей Всесвіт, що його сьогодні називаємо "природою', був для неї живий і продуховлений. Очевидно, вона сама, — ця Людина, — була тільки частиною того Всесвіту — Космосу, — як також вона була тієї самої природи.

До якого безмежного божевілля і дегенерації могли докотитися матеріялістичні „учені", що буцім то ми, витвір природи, її дитя, мали б бути синами чогось „мертвого", „бездушного", "кам'яного" мов "камінь матерії", так немов би і сам "камінь" не був частиною отого Світло-Світу, Найвищої Істоти, Праджерела Сили, Потуги, З'явищ, Сил, Істот, Рік, Лісів, Гір, Живого Світу Тварин, Рослин, Птахів і Людей, які віднайшли в собі і оце в захопленні, чи молитві усвідомлюють собі своє синівство від Найвищого Неба.

Світ цієї людини був пребагатий, преживий, пребагатогранний, пребагатоістотний і пребагатопроявленний.

Тепер тільки поети оживлюють часом "мертву природу". Це зветься метафора, або антропоморфізація. Наші прадіди жили весь час у світі поезії. Кожний погляд на Дуба, на Ріку, на Гору, на Зорю, на Вітер був живою і дійсною поетичною метафорою. Щобільше, це була метафора поширена, — він у самому собі відкривав потуги природи. Погорджений нами бик, чи бугай, був для нього взором і втіленням життєвої снаги, потуги життєтворчої сили, а головно — мужеської сили плідности, потуги родження, яку тепер у нашому перверсійному світогляді вважаємо чимось нижчим, брудним, негідним уваги чи думки.

Нашу т. зв. „духовість" — цебто наш обмежений світогляд розуміємо як щось відірване і різне від Космосу і нашого світу т. зв. "мертвої природи". Нічого дивного, що після тако-

го штучного відірвання у "дуалістичному" світогляді, ми врешті заперечимо Істоту Космосу і будемо вважати його за "мертву матерію" як у філософії матеріялізму.

Прокляття нашого століття — "матеріялізм" — є кінцевим продуктом, запереченням через зведення до абсурду, дуалістичний світогляд горе-теологів.

Наші прапредки розуміли Всесвіт як єдність живу і творчу. Таке їх розуміння зветься згірдливим визначенням "анімізму" — найнижчим етапом думки й думання. А ми, "мудрі люди" — "зорі лічимо і гречку сіємо".

Лічив зорі і сіяв гречку і наш прапредок, але шукав він у зорях і у світлі своєї природи і своєї долі і своєї духовости. Сіяв гречку чи пшеницю як священний акт, зерно було в нього посвячене, земля посвячена гимнами, — сіяв як творець, що творить природу, сіяв як сіється зерно у лоно, щоб ріс і виростав і множився світ, життя, буття.

Наш прапредок не був невільником витворених понять чи ще гірше, догматів, — витворені поняття не були ще закостенілі в догму, якої він став рабом. З'явище Космосу і Бог — не мішаймо цієї назви із нашим антропоморфним розумінням цієї істоти, — не мали однієї тільки назви із різними "прикметниками" чи атрибутами, а, навпаки, у різних назвах чи атрибутах шукав він визначення і пізнання Того, що "Його поети називають різними іменами". Він був Творцем Слова як сам Бог. Шукав і творив слово для свого пізнання, досліду та образу Світлосвіту. Беріг цей досвід у слові і в назвах, у слові таємному і священному, бо ж це слово має світотворчу силу, дає владу над світом, так як пізнання сьогодні відкриває незнані нам потуги атому.

Чому ж ми гніваємося на наших прапредків, які шукали світотворчої потуги у Сонці, у Зорях та у Найвищій Істоті цієї Творчої Потуги, — у Найвищому Небі?

Своє пізнання, свою віру, свої священні обряди і жертви, високу свідомість своєї єдности з Усесвітом і Богом уважали наші прапредки знанням таємним, найвищим скарбом свого роду, племени, народу. Цей їхній органічний зв'язок із Потугою всесвіту (т. зв. "Природою") здійснювався саме в жертві і в обряді.

Наш Прапредок береже їх як найвищий скарб і відмежовує від нього тих, що є ворогами його племени й народу, чи "п'ятьох народів" — споріднених кров'ю та історією.

Єднає ці народи перш за все спільнота і світовідчування. Спільнота долі й життя. Спільнота досвіду і досягнень його знання. Спільнота виплеканої форми роду, який є виразом

краси і життєвої сили. Спільнота крови, в якій він живе і в якій є таємниця його вічного життя. Найбільшим його багатством є його сини. Найбільшим багатством народу є його мужі-герої.

Коли він із подивом дивиться на силу бугая, тоді усвідомлює собі цю життєву потугу в собі самому. У виді образу чи прояву життя пізнає він живу правду. Це для нього „форма абстрактного пізнання".

Орел — це для нього сама сміливість і швидкість. Досяжність волі у просторах. Владарність над світом. Високий лет думки й духа. Це далекий зір у світ поза всякими горами, — це вільне ширяння в просторах одного з небес. Небеса вітру і повітря.

Найвище Небо є ще вище. Воно найвище. Там є все неуявне, там незбагненна таємниця буття. Там Найвища, Всеохоплива Істота. Батько Богів і Світів. Бог Найвищий.

Він назве його іменем. Це ім'я мусить обіймати світло і світ, Істоту Істот, і Джерело і Праджерело Світла як Світу. Це мусить бути Батько і тих Богів, що ближче до нього, що він їх краще знає та уявляє.

Цей "БОГ" — щоб ужити для нас звичного, але незрозумілого слова, — для нашого Предка був найбільше "абстрактним", рівночасно найслабше антропоморфізований, — найбільше вільний від наших людиноуподібливих уявлень, обмежень і вузьких понять, що в них сьогодні ув'язнене низьке і вузьке розуміння Найвищого Божества, — оце наше щоденно-ужиткове.

Увесь цей світ його пізнань і надхнення, усі ці уявлення і думи найвищі назве він одним словом.

Це слово звучить — "СВАРОГ".

Ми спробуємо відтворити його зміст науковою методою лінґвістичних і філологічних дослідів наскільки дозволяють на це писані джерела. Під певним оглядом ця метода нова, і я характеризував її у своїх попередніх працях подібного типу.

Виявиться, що при терпеливості і глибокому вникненні ці існуючі джерела відкривають нам свою найглибшу таємницю, — розуміння „Сварога" — „Бога" Найвищого. Слово „Бог" довелося взяти тут у лапки, бо саме виявиться, що воно є похідним означенням одного із Богів, якого ім'я сталося далі загальним. Найвищим поняттям було саме слово, чи радше слово-істота „СВАРОГ" і ніякого ближчого визначення, як, наприклад, „Бог Сварог", воно не потребувало. Ми ужили цього слова тільки для зрозуміння сучасного читача. Але разом із тим таке ужиття цього слова нав'язує його розуміння як політеїстичне, хоч нічого подібного не було в його значенні.

А в тім питання політеїзму, генотеїзму, чи монотеїзму увіходить уже в саме мерітум наших досліджень і буде в моїх дослідах вияснене.

Розуміння Найвищого Божества як Найвищого Неба так глибоко в нашій крові, що навіть сьогодні при найабстрактніших метафізичних визначеннях поняття Бога, ми все, думаючи про Нього, мимоволі підносимо голову вгору і хочемо розгорнути рамена, чи піднести їх до високого привіту вгору.

"Угору" — це значить до "Найвищого Неба". Так глибоко розуміння Найвищої Істоти як Найвищого Неба є в нашій крові.

Усі інші Богове — якщо вжити це слово як загальне ім'я — сходять немов на землю із Найвищого Неба. Історія деяких релігій — це історія цього походу вниз. Божество приходить із небес щораз ближче до нас і разом із тим наближенням воно стається сильніше людиноуподібнене, цебто антропоморфізоване. Побачимо далі Божество суспільнонароднього ладу, Божество Історії Народу чи Раси, — величні чи грізні, жорстокі чи винищувальні, або добрі і ласкаві, як от Мати Лада.

Аж нарешті побачимо Богів у людській істоті, цілу їх плеяду із могутнім, улюбленим, добродійним і добротворчим їх Володарем у постаті Громовержця.

А наприкінці, або на вершинах цього походу Богів до людського світу відкриють пророки й філософи їхню сутність у нашій власній душі. Це буде промінчик або Безмежна Істота нашого Прабатька.

Найвище Небо, що в первісному звучанні, так далеко як можемо сягнути до праджерел нашої мови, звалося Свар і Сварог.

Так визначивши широкий обсяг наших дослідів, можемо приступити до самої праці. Однак, мені здається, що доцільно вже у самому вступі відмітити ще одну маркантну і часто недоглянену ученими дослідниками різницю поміж світообразом нашим і наших прапредків. Це питання про розуміння відношення Сонця до Світла.

Джерелом світла на нашій плянеті, Землі, є сонце. До відуються це наші діти від батьків чи в школі на перших лекціях географії. Поняття сонця і світла нероздільні для нас як джерело і вода. Проте у глибокій давнині сонце не вважалося єдиним джерелом світла. Зокрема в зонах від сорокового степеня на північ сонце ніколи на світлій синяві небес не досягає небесного зеніту над нашими головами. Воно мандрує. Відбуває свою дорогу, раз вище, раз нижче, займаючи місце на небі, і сходить та заходить воно не в одному місці небосхилу. Якби

з місця спостерігання рухів сонця відзначувати палками чи стовпами лінію його появи на обрії, ми побачили б, — як і наш Прапредок — що воно повторює свій шлях рік-річно. Саме тоді постане поняття "року".

Але ж усе появу сонця на небосхилі завжди випереджує поява світлого ясного неба над нами і за нами. Далі меркнуть зорі, що появу сонця вістували. В деяких порах року з'являється на обрії червоний вогненний стовпчик, що теж був предметом культу і гимнів. І коли вже ясний день, коли вже розвіялось прекрасне Видиво Богині Ранку — Утрені (Аустра, Ушас) — тоді, і що лиш тоді, появляється і сонце на горизонті. Але день і світло вже є з нами від одної чи двох годин. Отже, світло не зв'язувалося з появою сонця. Модерне розуміння кулистости землі і її оборотів дозволяє нам зрозуміти розсіяння й заламання (променів) в атмосфері і, отже, появу дня і світла перед появою самого соняшного кола на небосхилі.

Чим далі до полудня земної кулі, тим вище здіймається сонце, а на рівнику світить прямо над нашими головами, досягаючи щоденно зеніту на небі. Там також короткі світанки і сутінки сходу й заходу сонця.

Світогляд чи світо-образ, про який буде мова, не творився однак на рівнику. Побачимо навіть далі як із походом народів на південь змінювалося і розуміння світла і сонця, а разом із тим місце Божества Сонця у Божественній гієрархії.

Однак це вже відомий факт в історії мітології — поява Світла на Небі не була пов'язана причиновим зв'язком, а зокрема не могло так бути у зонах між 40-60 степенями північної географічної ширини, бо тут „ясно" і є „день" і „світло". Ясне Небо своїм лагідним синім світлом випереджує появу обличчя чи ока Бога Сонця у видимому просторі. За джерелом світла гляділа, отже, людина на Найвище Небо, що сяє над нами своїм благодійним синім світлом. Усі Боги сходили із його висот. В історії мітології індоєвропейських народів можу виразно і яскраво показати і доказати оцей процес сходження вділ наших Богів із висот Космосу, або для ока наших прапредків, із Найвищого Неба.

Про слово „Свар"

Слово "СВАР" є священним звуком і словом. Одним із трьох найсвятіших. Оце найважливіше і перше ствердження із цілої санскритської філології.

Це слово священне і таємне. Найвищі — уже безсловні і безпоняттеві — таїнства мудрости у трьох словах чи звуках замкнені, — у трьох найвищих слово-символах.

Із них "Свар" виголошується після інтонаційного і містичного звука „ОМ" — перед кожною ранньою молитвою, кожного брагмана. Це слово пробуджує в його свідомості цілий комплекс значень і слів, і символів, і образів, і пізнань, що в ньому містяться. Воно ж таке міцне, таке велике, таке високе і потужне. Боюся навіть, чи пишучи про нього „світську" або т. зв. „наукову працю", чи я не чиню святотатства.

Однак, мабуть час дозволяє на цю сміливість. Хай воно заговорить до нас хоч частиною свого змісту. Хоч тією частиною, що не є предметом Знання Таємного.

Отже, до "чистої" філології. До науки.

Слово "Свар" означає за текстами і за їх дійсним у словниках потвердженням, цебто за його "науковим" значенням наступне:

1. Ясний простір угорі, отже НЕБО.

2. Небо як перебування Блаженних Духів і Богів.

3. Отже, Найвище Небо, — (не світлистий простір нижчих шарів повітря, хмар, вітрів і громів, як теж вогню і вогнів, не простір Дня — Днів — під ним). Небо як копула Дня, ясного простору Дня. СВАР — це Найвище Небо.

4. Отже, Найвище Небо Асурів, цебто Найвище Небо Божеських, Безтілесних Духів. Асурою зветься теж сам ВАРУНА. Тут пригадаємо, що це слово — Асура — звучить в Авесті Агура і його стрічаємо в назві Найвищого Божества — Найвищого і Єдиного — АГУРА-МАЗДИ. (Тут не можемо входити в дальшу аналізу і історію слова АСУРА і АГУРА, яке в процесі творення та історії релігій набрало там ще інших значень. Тут воно ужите в одному із найстарших своїх значень. Відноситься — це підкреслюю — до Варуни, одного із найстарших Божеств у Ригведі, — Божества Найвищої Духової Поваги).

5. Слово СВАР, як Найвище Небо, набрало також — зокрема в астрології (а це наука наук у старовині) — технічного значення, як от: Небесний Простір, сегмент Неба поміж зодіяковим поясом, в якому кружляє Сонце і Плянети, і поміж Полярною Зорею. Отже, це — Найвище Небо в дослівному і технічному значенні цього слова. Для яснішого образу цього значення подаю діяграму для зони близько 45-ого степеня північної географічної ширини.

Схема круговиду:

П — Полярна Зоря.

З — Пояс Зодіяку, в якому рухаються сонце й плянети.

Н — Простір Неба між Полярною Зорею і Зодіяком, цебто місцем доріг Сонця на Небі, отже — технічно — Найвище Небо для ока людського, як теж для спостережень астролога.

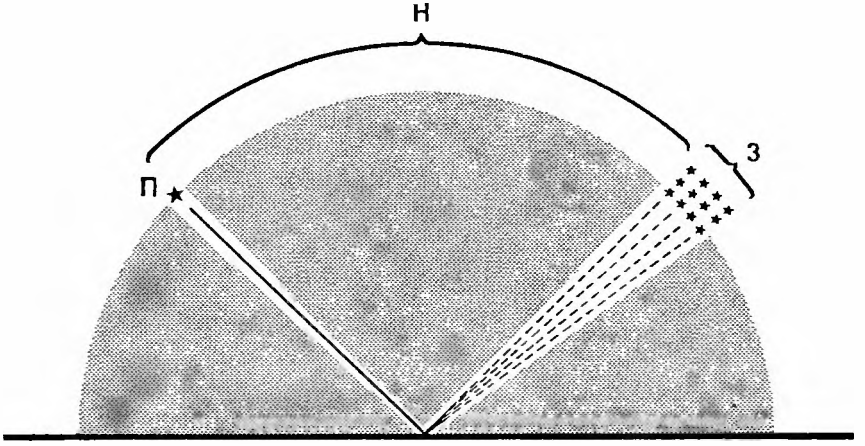

Це дуже важливе значення для нашого досліду. Мусимо над ним зупинитися.

Сонце, як відомо, не досягає зеніту в наших помірковаиих зонах на північній півкулі. Його висота на небі зумовлена степенем географічної ширини та порою року, цебто нахиленням земної осі до екліптики.

Отже, Сонце не є Найвищим Небом. Воно рухається, змінює своє місце на небі — як інших сім плянет, що їх відкриють потім.

Але ж навіть для голого ока віщуна, що мав обов'язок творити річний календар, було ясним, що сонце не займає найвищого місця на небесах. Тому Сонце чи Бог Сонця буде — як це вивчимо далі — Сином Сварога, цебто Сварожичем. Сином не у людиноподібному уявленні про Божество, за зразком якоїсь людської родини, але сином у розумінні еманації, цебто вилонювання Світла Сонця із його ще вищого Світлотворчого Начала. Сонце виринає із Світу Світла, із Небес Сварога, із Небес — дослівно в числі многім.

Найрідніша дитина Вічного Світла, наш найрідніший Батько, якого ми є внуками.

Найвище Небо — це Космічний Простір, який рисується над нами між зоною сонця і полярною зорею.

Але ж відмітьмо рішуче, що така обсервація Небес можлива тільки в наших зонах, приблизно між 40° до 60°. На

рівнику сонце досягає зеніту. Воно там не було б Сином Найвищого Неба — Сварожичем.

Але продовжуймо наш розгляд значень: слова "СВАР".

6. У значенні Найвищого Неба — це третій Світ, — світ потойбічний у значенні метафізики і теології. Отже, це небеса в релігійному значенні слова як місце перебування душ і духів і, звичайно, самих Богів. Це, отже, Небеса Сварога, але й ВІН САМ рівночасно.

7. Слово "СВАР" є рівночасно дієслівним коренем чи просто дієсловом, що значить: „світити, блистіти, бути ясним, ясніти". Звідси теж той сам дієслівний корінь уживається в іменниковому значенні, як от:

8. Світло, отже, аж тут і Сонце як Світло. За це Світло-Сонце боряться Богове для людей, щоб могли вони існувати.

9. Отже, також: Вільне, Радісне Існування.

Отже, тут кінчимо із словниками. Отже, СВІТ як СВІТЛО, як РАДІСТЬ і СВЯЩЕННІСТЬ ІСНУВАННЯ так, як це розуміли наші предки і так, як розумітиме СВІТЛО-СВІТ українська національна філософія і віра, а за нею ціле майбутнє людство.

Світло і Радість як дійсність Світо-Світла. Це праосновне поняття дає нам теж ключ до зрозуміння душі наших прапредків і прапредків наших братньокровних народів, що ставлять себе на боці Світла як сини Світла.

Основну, вічну й метафізичну основу всесвіту вбачали й відчували вони у світлому, радісному, вільному існуванні Світу як Світла.

Тут треба б почати писати цілі томи української онтології. Бо саме онтологія народів розкриває нам таємницю їхньої душі. Слово ж є світотворчою силою. Однак, це питання виходить поза рамці цієї праці. Віровизнавчу сторінку цієї онтології я висловив у своїй віровизнавчій праці п. з. "Про Перуна Знання Таємне". Тут доводиться вернути ще до граматичних зауважень.

Отже, це слово як іменник у санскриті виявляє ще слабші (в граматичному значенні, форми "СУР" — із довгим "уу". Для нашої праці це важливий лінгвістичний факт. Він вказує на старовинність цього слова. Воно в деяких відмінках немов закостеніло у своєму ще старшому, архаїчному звучанні і не приймає нормальних для пізнішого історичного санскриту, закінчень, і хоч звучить у Ведах як СВАР, але й виявляє виразно свою давнішу, слабшу форму "сур" із довгим "уу".

Стільки розказує нам словник Бетхлінґа у його повному семитомовому виданні, до якого відсилаю всіх моїх наукових критиків.

Коли ж від словників перейти до літератури й до текстів, тоді відкривається перед нами цілий світ, блискучий світ поезії, мітології у пов'язанні із тим словом із цілим багатством його значеневого обсягу. Маю тут на увазі перш за все "Гимни Ріґведи".

До розгляду цього слова в текстах маю намір перейти далі.

Доводиться однак у лінґвістично-порівняльній частині перейти до розгляду форми "Свар" і "СУР".

Історія слова „Сонце"

Індо-европейське порівняльне мовознавство є наукою відносно молодою. Свій розквіт у 19-ому столітті завдячує вона головно пізнанню санскриту, як теж пізніше мови Авести, хоч уже перед тим відмічували мовознавці споріднення деяких европейських мов. Подібність чи споріднення слів дається устійнити не на прикладі поодинокого слова, але на основі ствердження певних фонетичних, цебто мовнозвукових з'явищ у групах слів. Деякі із так стверджених мовних правил мають ширше, деякі вужче застосування. Перші здогади учених виявлялися дуже часто недійсними при дальших дослідах, що підважувало авторитет молодої науки. Вольтер, як відомо, глузував собі із такого мовознавства, кажучи, що порівняльне мовознавство — це така наука, в якій голосні нічого не важать, а приголосні дуже мало. Виявилося, що те, що справді важить у цій молодій науці — це не зовнішні подібності чи збіжності звуків, але, сказати б, закономірність фонетичних з'явищ, стверджена відносно цілих груп слів або фонетичних груп у словах. Далі, деякі вчені були схильні переоцінювати значення цієї, умовно кажучи, "закономірности", бо тут усе є місце і на вийнятки і на індивідуальні майже одноразові з'явища, як теж слід брати до уваги довгі періоди історії мови, у яких впливи схрещувалися чи відбувалися в різну добу на різних стадіях розвитку мов, які взаємно одна на одну впливали. А проте, також у цих випадках не маємо до діла із випадковістю, але й ці рідкісні з'явища теж мусять знайти своє обґрунтування в законах фонетики.

Тому то порівняльне мовознавство не толерує аматорщини і всяких хвилевих здогадів. Тільки після довголітніх і солідних студій, як теж поглибленого знання граматики декількох мов на історичній базі, можуть кваліфікувати адептів

цього складного знання, що зветься порівняльною індо-європейською лінгвістикою.

Ствердження споріднення між словами, хоч відносилося до історії, ще не було історією мови. На це мовознавці навіть не спокушалися. Вони просто стверджували тільки саме споріднення на основі відомих їм фонетичних з'явищ. Вони не визначили якоїсь старшої чи молодшої мови, котра з якої виникла, у яку добу дві чи група мов одна на одну взаємно впливали тощо. Однак, у процесі дослідів насувалися самі собою деякі теорії чи тільки здогади. Так постало питання прамови у відношенні до цілих мовних родин, наприклад, питання протослов'янської мови, а далі взагалі питання прото-індо-європейської мови чи прото-індо-європейських споріднених діялектів.

Були спроби виділити обсяг слів спільний для якоїсь групи мов, або прамов і на цій основі пробувати означити територію, на якій вони розвинулися. Назви рік, місцевостей, дерев, звірят, предметів культури спільні для групи старовинних мов у їх найстарших виглядах (і тільки в найстарших виглядах) могли б, можливо, дозволити на творення гіпотез чи теорій. Тут відразу вибухли льокальні амбіції вузькоглядних учених (на жаль, на жаль — є такі учені!), яким хотілося, щоб саме їхня країна чи мова виявилася чи то найстаршою, чи то колискою всіх інших мов.

Однак, порівняльне мовознавство пережило теж свої тріюмфи. Вивчаючи старовинні грецькі діялекти, мовознавці визначили низку здогадних форм, як і можливо, старші і спільні для грецьких діялектів. Ці здогадні форми були потверджені при розшифруканні й відчитанні найстарших грецьких написів на Криті, так названий скрипт "лінеарний Б", який виявився старогрецьким. Отже, питання датування деяких з'явищ дістає свою основу. Грецька прамова, цебто мова спільна всім грецьким племенам і діялектам, мусіла отже, постати на багато раніше від третього тисячоліття. До того часу ця протогрецька мова мусіла перш за все відокремитися від мовного материка чи то індо-європейської прамови, чи радше, — що більше правдоподібне — від якоїсь дальшої уже виспеціялізованої у розвитку мовної галузі чи, вірніше, мовної родини.

Але питання реконструкції можливої історії цих мов, ще перед і надовго до їх писаних пам'яток, світає уже в науці і в тому напрямі спрямовані досліди автора цієї праці. У цій методі автора виявляється потрібним брати до уваги не тільки самі фонетичні закони чи радше ствердження лінгвістики, але також увійти у філологічну аналізу саме їх змісту.

Ці вступні зауваги може зайві для мовознавців, але доцільні, поскільки основна тема праці — це дослідження старовинної віри. Не всі заінтересовані цим предметом познайомлені рівночасно із порівняльною лінґвістикою.

Виявиться може, що якраз досліди над найстаршими ідеями віровизнань старовинної доби можуть унести і кинути деяке світло на саму історію мови чи теж питання прамови для індо-европейських мов. Виявиться, що саме в ділянці віри й релігії можемо говорити про спільноту принаймні деяких народів, які говорять мовами із індо-европейської родини. При чому ці спільні елементи є безсумнівно традиційними, тобто саме тут зберігається багато цінного матеріялу, ще ціннішого навіть від топоономастики. Бо ж якось ці народи називали чи то Найвищу Істоту, чи то своїх Богів. Якщо припускати, що існувала спільна прото-індо-европейська прамова, тоді існувала теж спільна прото-індо-европейська прарелігія або правіра. Вона, очевидно, підлягала швидким змінам після відділення від материка, залежно від завдань і витвореного далі характеру народів, але ж і тоді можна виділити аналізою їх спільну спадщину. Натурально, історія знає, що були нерідко випадки чи то переємства, чи накинення індо-европейської мови іншим народам, які до того нею не говорили, а, отже, мали іншу не-індо-европейську мову чи віру, але й ці випадки не відхиляють потреби і доцільности дослідження цієї теми, а хто зна, може якраз різниці в основних настановах віри й релігії пояснять нам ролю даних народів в історії.

До таких первісних понять спільноти, або здогадної покищо спільноти культу буде належати й слово „СОНЦЕ" як Божество чи Божественне з'явище настільки домінантне в житті людини, а в житті осілих землеуправних народів зокрема, що вже від часів „прамови" мусіло знайти вираз так у мові, як і в культі даних племен чи цілих народів. Отже, із такими зауваґами можемо спробувати внести філологічні досліди до питання відомої вже лінґвістичної чи етимологічної сторінки слова "Сонце".

Студент чужих чи старовинних мов не міг би навіть припускати, що англійське слово "сан" (с-у-н) і грецьке "геліос" є споріднені. Або німецьке "Зонне" із іранським "Хорс", або старо-українське „солнце" із санскритським „суря". А проте, споріднення цих слів — це добре відомий і загально вже прийнятий факт у порівняльній лінґвістиці. Знайдемо його потвердження майже у всіх порівняльних словниках індо-европейських мов. Згадаймо тут чи наведімо один із най-

новіших, а саме — Юлія Покорного: "Індо-германський етимологічний словник", виданий у Берні, 1956 р.

Коли ж шукають ці лінґвісти спільної вихідної форми, тоді реконструюють таку теоретичну чи здогадну форму, із якої їм найлегше випровадити всі інші. Історичні моменти у такій стадії ще не були унаочнені.

Так, отже, для слова "сонце" приймає згаданий Покорни цілу групу слів як первісну. Ці слова (наводимо в українській транскрипції):

"Сауель, сауоль, сууель, суель, суль — побіч суен — сун, також другий л/н корінь: суель, швельен, — горіти є із ним ідентичне".

Якже ж тут говорити про прото-індо-европейську прамову, коли аж сім форм поданих як основні? Приймаючи навіть, що це не була якась устійнена мова з граматикою устійненою як у санскриті, але тільки діялекти, то і тоді трудно припускати аж сім відмін від "сауель" до "сун". Тоді треба б шукати далі ще діялектів ближчих між собою.

Чи не краще вийти з однієї історично і текстуально ствердженої форми, спробувати вивести із неї (очевидно, за законами фонетики) усі інші форми і тоді, коли це виправдається, припустити з більшою науковою слушністю, що саме така форма була вихідною?

Отже, маємо назву Бога і його культ на двох кінцях землі в Україні (і в слов'янському світі) та в далекій Індії. Історична і територіяльна віддаль не дозволяє тут говорити про запозичення чи вплив. Мусимо припустити, що маємо тут до діла із Божеством і його назвою саме із доби прото-індо-европейської єдности.

Цією назвою є наш "СВАРОҐ" і санскритське "СВАРҐА". Знаємо далі, що коренем цієї назви є дієслівний і іменниковий корінь "СВАР" і "СУР". На лінґвістичному полі це не є два різні корені, а тільки слабша і міцніша форми того самого кореня, як це доказує деклінація слова "сур" у санскриті.

Саме цю форму "СУР" вважаю основною для моєї гіпотези історії слова "сонце".

„Сур" і Суль" — лямбдація чи ротація?

Відоме є з'явище у фонетиці, що в деяких словах чи позиціях звук "Р" у санскриті відповідає звукові "Л" чи "ЛЬ" в европейських мовних родинах. Це з'явище названо "ротацією", цебто появою звука "Р" там, де в европейських групах маємо „ЛЬ". Це з'явище дуже характеристичне і є однією із ліній "вододілу" у мовознавстві. Загально приймають фонему

"ЛЬ" за основу, як ми це бачили у наведених основних формах у Покорного.

Отже, старшою мала б бути форма, що містить у собі "ль". Коли прийняти цю теорію, тоді слово "Сварґа" — "Сварог" мусіло, однак, постати ще перед фазою чи то ротації, чи лямбдації, отже, ще на спільному прото-індо-європейському ґрунті, бо трудно нам припустити "імпортування" цього слова з Індії в передісторичних часах. Це означало б, що „Р" у цих словах і коренях було старше і що доводиться радше говорити про лямбдацію "Р", ніж про ротацію "ЛЬ".

Залишаю це питання поза дискусією для цілей цієї праці, відмічую, одначе, трудність теорії лямбдації. В обох випадках це слово дуже старовинне, і слід його вмістити десь близько того часу, коли творився поділ діялектів на "Р" і "ЛЬ", і напевно в часі, коли обидві групи були близько одна до однієї так, що можна тут говорити про вплив, поскільки просте запозичення тут неможливе.

Висновок: Культ Сварога принесли із собою до Індії і до Ірану племена, які витворили цей культ ще на спільному ґрунті. Отже, для цілей дальшого розгляду історії слова "сонце" приймаю покищо як невирішені, щодо старшости в історії дві вихідні форми:

Сур і Суль

А саме "СУР" для індо-іранської групи мов, а "СУЛЬ" для всіх европейських галузей.

На ґрунті санскриту, або ж передсанскритських діялектів історія досить коротка:

Від форми "Сур" через додання іменникових суфіксів маємо дві клясичні і ведійські форми "СУРА" і "СУРІЯ" (через додання "я"), обидва ці види означають "Сонце" і "Бога Сонця".

Із іншого виду того самого кореня, а саме, від міцнішої форми "суар" — "свар" — знову ж таки через додання суфіксу "ґа" постає відоме нам із першого розділу слово, чи радше слово-символ — "сварґа" із усім пребагатством його значень. Старша значенева верства для всіх означень від комплексного символу "СВІТЛО", вказує виразно, що воно витворилося ще в добу, коли саме "поняття" "світла" було в основі значення цього слова, отже, і в поміркованих зонах. На терені Індії було потрібне міцніше розділення значень "Світла" і "Сонця", а, отже — Сварґа і СУРА чи Сур'я. Старше значення і саме означення "Сварґа" як Божество і як культ

усувається на дальший плян. Стрічаємо його більше у Ригведі. Сварґа перестає бути назвою Найвищої Істоти і Найвищого Бога рівночасно. Сур'я як сонце зазнає свого скріплення в культі, але ж центральне місце в культі займають Божества, витворені здебільша вже на індійському ґрунті.

Суль

Пребагатого розвитку зазнало це слово на ґрунті європейських мов. Займімося перш за все слов'янськими мовами.

Треба думати, що ще спільно із іншими мовами наступило зміцнення голосної „У" під наголосом на „О". Таке з'явище помічаємо ще на ґрунті сьогоднішньої живої української мови. (Приклад: панувати і опанований; "у" під наголосом перемінюється на "о").

Це з'явище заміни "у" на "о" під наголосом дасться ще віднести до степенування голосних. У санскриті маємо три степені: "у-о-ау". Це степенування, або принаймні два перші його степені, дасться легко прослідити в українській мові.

Отже, маємо перший крок. Закономірне появлення "О" замість "У" у корені "суль" — "соль".

Цю форму "соль" побачимо в цілому ряді інших європейських мов, про що буде далі. Форму "соль" маємо потверджену в текстах і в мовах, отже, цей крок не є вже здогадом.

Приймаю далі суфікс "на" як здогадний для нашої історії. Сам суфікс, як іменниковий суфікс у слов'янських мовах, є добре відомий. Отже, маємо здогадну посередню форму:

Солна - Солне

Зазначуємо, що рід Сонця змінювався в різних мовах. Він став чи був жіночим у германських („die Sonne"), чоловічим — у санскриті, а ніяким — у слов'янських мовах. В деяких мітологіях маємо теж уявлення про двостатевість Сонця.

Отже, маємо форму "Солне".

В українській мові є прикметне зменшування чи здрібнювання назви як вислів любови чи ніжности. У граматиці така форма зветься "демінутівум". Для української мови це характеристичне.

Поет Барка довів це з'явище аж до несвідомої карикатури своїми "пташенятусеньками" чи може "пташенятесенечками".

Отже, це зменшування чи здрібнювання відбувається через уставне "це", як от: віконце, денце.

Звідси із форми "СОЛНЕ" дістаємо "СОЛНЦЕ". Це праукраїнська, а рівночасно найстарша слов'янська — отже, протослов'янська — форма потверджена у текстах.

Наше сучасне слово "сонце" постало далі через скорочення чи, як я думаю, через асиміляцію "л" до "н" — яку побачимо і в інших мовах, — наслідком чого маємо нашу щоденну і літературну форму цього важливого слова "СОНЦЕ".

Від форми "Солнце" дадуться випровадити всі інші форми у слов'янських мовах, отже, і польське "слонце" через переставку двох голосних для легшої вимови як теж зм'якшенням "н" перед палятальним, цебто піднебінним "ц".

Оце є історичний шлях, який перейшло наше слово "Сонце". Шлях від кореня, що означає "світло" і "світити". Від того самого кореня походить і назва Бога і Світла Найвищого — "Сварог". Але тут назва "Сварог" куди старша, бо виявляє в корені затримання цього звука "Р", який або був у цьому місці ще на прото-індо-европейському ґрунті, або в дуже старовинних часах, коли мовні групи "Р" і "Л" ще були близько одна до одної.

У мовному значенні "СОНЦЕ" є сином "СВАРОГА" і, як побачимо, наші прапредки так само зв'язували їх онтологічну сутність. Бог Сонця — Даж Бог виявиться в нашій мітології саме сином Сварога, цебто Сварожичем. Уже в самій мові можемо побачити старовинну мудрість нашого народу.

Історія слова „Сонце" серед інших народів

Тут дуже цікава є історія цього слова на ґрунті балтійських мов. Як відомо, існують теорії, що довший час вони ділили зі слов'янами період балто-слов'янської спільноти. Ця теорія має величезний доказовий матеріял і її мусимо брати дуже поважно до уваги.

Від основної форми "Соль-е" до латвійського "сауль-е" тільки один крок. Дальше зміцнення голосної "о" на "ау" зовсім характеристичне для балтійської групи (порівняй "друґас" на "драуґас" і т. п.). Отже, бачимо тут найвищий степень із степенувального ряду — у — о — ау. Це з'явище степенування як і сама форма, яка закладає тільки одну стадію, саме зміцнення голосної, вказує на величезну давність балтійського слово-утворення: соль-сауль. А проте, це словоутворення є похідне і тут бачимо, що не мав причини Покорни уставляти цю форму в ряд основних форм, бо її похідність через вище описане степенування голосних зовсім виразно вказує на джерело: суль — соль — сауль.

У германських мовах, а принаймні у їх частині, мусимо прийняти як вихідну форму ту саму, що ми її прийняли як

перехідну для слов'янських, а саме форму „соль-не". Через асиміляцію перейдемо до форми сон-не чи й су-не, із якого через дальше скорочення, таке характерне для англійської мови, одержимо відому всім "sun" у пізнішій вимові "сан". Але маємо теж в історичних германських мовах "сауіль" та староісландське "соль", яке вказує або на затримання старших традицій мови, або на балтійські впливи.

В романських мовах

Ніякої трудности не маємо з етимологією на ґрунті романських мов. Тут усі вони вже в історичних часах виводять свою назву сонця від латинського „соль", а ця форма вже добре нам відома як дальший степень у розвитку „суль-соль". Французька мова показує цю назву в здрібнілій формі. Зв'язок усіх інших очевидний і не будемо над ним зупинятися.

Іранська мовна група

Для наших дослідів надзвичайно цікавою і важливою буде історія цього слова на іранському ґрунті.

Як відомо, у порівняльному мовознавстві її сполучують із санскритом. Мова Авести справді виказує понад усякий сумнів її близьке споріднення із Ріґведою. Є, одначе, важливі і основні фонетичні розбіжности, які рівночасно вказують на два різні мовні етапи. Не знаємо, коли і де наступив цей розподіл на два величезні річища: індійське та іранське. Обидві ці групи лінґвісти поєднують під один заголовок, який називають часто "індо-арійським", цебто арійськими мовами Індії та Ірану.

Одначе, у назовництві мовних груп панує дотепер плутанина, і коли вже поєднувати ці дві групи під один заголовок, то вірнішою була б назва: ірано-індійська група, бо ж слово "арійський", а принаймні його похідні, стрічаємо теж в інших мовних групах. Але ця дискусія жде на основний розгляд понять і значень.

Та як би не було, ці групи — іранська та індійська — виявляють спільне похідне джерело у значній мірі. Отже, і в нашому випадку вихідним пунктом розвитку будуть ті самі форми, що для санскриту, тобто "СВАР" — у вимові також "СУАР" із коротким "у" — та форма "СУР" із довгим "у".

Заміна "С" на "Г"

Найбільше характеристичним з'явищем для староіранської мови є заміна початкового звука "с" у санскриті на "г" і далі "х" — у староіранській. Це не є виняток, але загальне

правило. Отже, замість "СОМА" (Божественний напій, жертовний напій, а також Божество) будемо мати "ГАОМА" у вимові "ГАУМА" (увага: степенування голосних!). Будемо мати таку зміну і в середині слів, як, наприклад: "АСУРА" - Божество буде звучати "АГУРА" і т. д. безліч разів.

Отже, і відоме нам „сур" і „свар" буде звучати „ГУР" і „ГВАР", далі „ХВАР" чи „ХУАР".

Тут дивне диво.

"А" як відомо мало й звучання посереднє між "а" і "о". Отже, "Хуор" — із нормальним закінченням у називному "с" — дістанемо відому нам з української мітології назву „ХОРС". Це назва Бога Сонця. Стрічаємо її у наших хроніках, а ще виразніше означену у преславному "Слові про похід Ігоря".

Це ж та сама назва, що СВАР — СВАРОГ.

Що за чудо!

Вияснити це чудо подвійности назви можу тільки так:

Довгий є шлях в історії мови від кореня "Свар" до "Хуар", "Хуор" і "ХОР"с. Змінилася форма, але не змінився зміст. Бо ж і в старо-іранському — а ще важливіше для нас — і в залишках іранських діялектів чи мов на терені сусідньому до нас це слово так і значить те саме, що й тисячі літ тому: Бог Сонця і Сонце.

І до сьогоднішнього дня в осетинській мові слово "ХОР" — закінчення затратилося — означає просто-напросто „Сонце".

Пам'ятаємо, що вже в історичній добі наш прехоробрий Святослав приєднав цей хоробрий осетинський нарід (ясів) до нашої держави. Довгий час перед тим, аж до передісторичних часів, чи може власне в передісторичних часах, нам доводилося мати до діла — напевно дружнього і недружнього, як часом і як ми були сильні — із цими іранськими племенами, що їх ще Геродот в історичних уже часах назвав "Скитами" чи "Сколотами".

Ці племена знали Бога Сонця під назвою „Хорса", однією із численних назв цього Бога, і у дружній частині їх зносин із нами вона пристала рівнобіжно до старої назви чи старих традиційних назв як ще одне ім'я того самого Бога.

Таке з'явище включення Божеств при заключуванні мирів чи дружности бачимо на порядку денному в старовині. Не було там догматизму одного чи кількох імен з одного наказу.

Так греки, приймаючи до своєї системи держав Посейдона із Малої Азії, разом із тим прийняли визнавців Посейдона до своєї держави, чи, може, навпаки. Посейдон мусів

одержати "ранґу" в їх Пантеоні. Як могутній Бог могутнього народу він не міг бути меншим Богом. Як відомо, він став братом самого Зевеса, очевидно, молодшим братом.

Отак і Хорс був прийнятий до нашого Пантеону разом із тими скитськими племенами, що включилися в осіле життя споріднених кров'ю народів. І пам'яткою по цьому залишилася назва, сама назва, бо культ і суть не змінилися — Бога Сонця — Єдиного, хоч багатойменного.

Уважаю це тріюмфом порівняльного мовознавства.

Слово "Хорс", безсумнівно, іранського походження. Його формотворче обличчя зовсім іранське і тільки на іранському ґрунті можливе.

Отже, Хорс появився в українському Пантеоні вже в часах, чи щойно в часах, коли він — цей український Пантеон — уже був зформований. Він увійшов так, як, наприклад, Посейдон до грецького Пантеону. Таке поняття було можливе тільки у дружніх умовинах, або після укладення дружнього миру, для обох сторін приємливого.

Отже, дивне з'явище. Той сам Бог під іншою назвою увіходить до свого материнського Пантеону, де зформувалася його концепція і його віра. Ця віра передалася і зазнала змін на ґрунті вже спеціялізованого розвитку іранських племен.

Але ж, які довгі часи ділять Сварога — добу Сварога — у часах прото-індо-европейської спільноти від "Хорса" на іранському ґрунті.

Для доказу своєї тези вистачило б того, що написане. Але ж ми в тій щасливій ситуації, що завдяки прастаровинним текстам Ріґведи і Авести можемо показати зміст культу Сварґи-Сварога і Хорса на самих текстах. Коли лінґвісти мають під ногами все, чи часто, тільки ґіпотетичний ґрунт фонетики, то ми можемо доказати чи зміцнити наші дійсні вже докази на самих історичних текстах.

Які докази? Про що докази?

Докази про старовинність культу Сварога не тільки на слов'янському чи протослов'янському ґрунті, але аж у сивій давнині прото-індо-европейської, чи — коротше — арійської спільноти в історії людства.

Для насвітлення основного ствердження цього розділу додаймо зіставлення похідних типів слова "хуар" — "хор" на теренах живих досі іранських мов чи діялектів. Отже:

В західньо-осетинській мові — ХОР.

У східньо-осетинській мові — ХУР із довгим "У".

В афґанській мові — ХОР із довгим "О".

В діялектах над Каспійським морем — ХУР із довгим „У".

У вірменській мові, яка не входить у групу іранських

мов, але виявляє іранські впливи, стрічаємо це слово у формі "ХОЙР".

Всі ці факти доказують понад усякий сумнів про широкий простір розповсюдження цього слова, а рівночасно культ Хорса на виразно іранському ґрунті.

Можна, отже, прийняти як доказане, що це слово у формі "ХОРС" — "с" цебто закінчення називного відмінка — було відоме як назва Божества тим іранським племенам, що в передісторичну добу займали прикаспійські простори, а також у певну добу і південну частину українського Причорномор'я, і звідси чи то через впливи чи теж частинне розплинення тих племен у масиві праісторичного українського поселення, залишило свої сліди в старо-українському Пантеоні, чого потвердження знаходимо у хроніках, як теж у "Слові про похід Ігоря". Таким чином зустрічаємо тут дві різні назви того самого походження і для означення того самого Божества.

В інших мовних групах

Для загальности огляду історії нашого слова доводиться теж згадати про групу грецьких діялектів і мови та кельтійську мовну родину.

Обидві групи виказують "ЛЬ" у корені, отже, належать до европейської сфери формування цього слова, але рівночасно бачимо в них початкове "г" подібно як в іранській, хоч генеза цього з'явища мабуть різна і незалежна.

У грецькій мові бачимо слово "геліос" мабуть із форми "саулє-ос", "сеулє-ос", "геулє-ос", геліос. Форму "саулє" ми бачили засвідчену, інші форми здогадні.

Важливий є тут здогад, що заміна "с" на "г" могла мати ще посередню форму із "фау діґамма", отже, у вимові щось близьке до "В" у звучанні "Веліос", чого слідом могла б бути форма "Авеліос". Але ці міркування, хоч завели б нас до цікавих висновків, мусимо відкласти до інших праць.

У кельтійських мовах зустрічаємо форми: "гауль" (від сауль) та "геуул", "геуль", "геоль".

Для нас важливе ствердження, що всі ці форми постали від форми, якунебудь прийняти б за основу, що, одначе, мусіла вже заключати в собі "л", тим часом як тільки іранська мова затримала первісне "р", або, коли не прийняти "р" як первісне, тоді із такої форми, яка це "ль" уже перед тим витворила. Отже, формація іранська є старша від грецько-кельтійських, або рівнобіжна, але в іншому мовному колі, у якому не виключені теж взаємовпливи.

Я не займався тут похідними словами чи теж доведенням етимології аж до всіх новітніх мов, бо ці речі є очевидні без доказу.

Висновки:

На тлі повищих аналіз і міркувань відоме в науці споріднення слова "сонце" виступає більше рельєфно. Зарисовується питання мовних епох. Тут, мабуть, треба прийняти, що хоч усі ці мови походять з одного кореня, то, одначе, доводиться говорити про простіші лінії їх сполучення із протомовою чи похідне. Простіші сполучення чи переємство вказують, здається, на відносно більшу старовинність утворення чи походження мови.

Для нашого вужчого предмету ми доказали, що існували окремі епохи розвитку мови, пов'язані теж із культом.

Одне слово, само для себе, ще не було б базою для творення загальних гіпотез. Якщо, однак, мова йде про скитсько-українські відносини, то після моїх праць про "Березу" та назви рік "Дніпро" і "Дністер", це вже третя праця, що доводить нас до того самого висновку.

У передісторичних часах, уже після виразного зформулювання своєї національної спеціялізації, маємо до діла із взаємовідношенням і взаємовпливами скитсько-українськими, які залишають сліди як у мові, так і, головно, в культі.

Маємо теж зайвий доказ, що старовинні Пантеони були не тільки взаємно толерантні, але в міру творення дружби чи загальніших об'єднань в імперіях уміщали в себе назви, поняття чи Божества із споріднених культур, у нашому випадку — індо-европейських чи просто арійських.

„Свар" у текстах Ригведи

Слово "СВАР" ще зовсім живе у текстах Ригведи. Сяє там своїм багатогранним блиском. Виявляє всі значення, наведені у попередній, лінгвістичній, частині цієї праці.

Трудно, чи радше неможливо, перекладати священні тексти Гимнів Ригведи. Справа в тому, що слова там такі багатозначні, такі широкі своїм обсягом, що їх трудно передати в модерних мовах, у яких слова уживаються в їх пізніше закріпленому значенні меншого обсягу, значеневого та емоційного.

Коли віщун Ригведи говорить слово "СВАР", то в його душі і в душі слухача забренять усіх сім чи вісім струн його значення. Перекласти його одним якимось словом, хоч би й вірним, це значить вдарити одну, або тільки дві струни, тоді, коли у ведійській поезії звучать усі сім рівночасно. Отже, усі

європейські переклади є звуженням їх санскритських значеневих комплексів. Ще гірше, коли часом перекладач добере слово буцім-то конкретно, і думає, що зводить до конкретного значення, а тим часом він зводить часто цілий текст до незрозумілої нісенітниці. Ще гірше, коли слова, що мають свій ритуальний і віровизнавчий підклад, цебто коли дане слово, ужите в ритуально- технічному розумінні, передане і перенесене на т. зв. „реальний ґрунт" іншої мови.

До таких слів трудних до перекладу належить і наше "СВАР". Вірний переклад, чи наближений до вірного, мусів би передавати це слово чи то кількома словами, чи принаймні основними значеннями. Із цими застереженнями наведу декілька місць Ріґведи, у яких стрічаємо це слово. Відмічуємо теж, що це слово зовсім тут не рідкісне, і наведені місця є тільки прикладами. Для точности перекладу подаю його у прозі. Читачів прошу пам'ятати, що вони в оригіналі створені під могутній ритм довгих і коротких складів. Дія цього ритму ще скріпленого голосово-музичними наголосами чи піднесеннями голосу.

Читаємо фрагмент Гимну V. 83.:
"Віють вітри,
Падають громи-блискавиці,
Випрямлюються рослини,
Ллється напучнявіле СВІТЛО-СОНЦЕ (СВАР)
і всім істотам прибувають Сили,
Коли (Бог) Парджанія розливає
На землі своє Сім'я".

Бачимо тут яскраво, що Світло-Сонце (СВАР) — це життєтворче начало чи елемент, яке пливе, а від того пучнявіють і прибувають життєві сили всім істотам. Воно — це Світло — як життєтворчий елемент виступає тут побіч життєтворчого Сім'я, що у вигляді могутніх крапель тропікального дощу розливає на землю (Бог) Парджанія, Бог — чи одна із назв — життєдайних дощів і громів. Слово СВАР виступає тут у значенні світотворчого НАЧАЛА, тобто в основному своєму значенні як метафізична сутність Світло-Світу.

Перейдімо до іншого прикладу. Цим разом Гимн IV. 3. "Сталося Світло-Сонце (СВАР), коли Вогонь народився".

У цьому прекрасному гимні до Аґні (Бога Космічного Начала Вогню) стрічаємо таку стилеву метафізичну ідентифікацію Світло-Сонця із Вогнем як Космічним Началом і Богом.

В іншому Гимні, а саме, X, 124, слова, що об'являють

сутність Світло-Сонця (СВАР) укладені віщуном в уста самого Індри, найпопулярнішого, найулюбленішого ведійського Бога, Володаря Богів, Бога Громів і Воєнних Перемог.

Говорить Індра:

"Це є Світло (СВАР)! Воно стало Благом (Добром, Спасенням, Добростаном)! Це є ясність! Це є безмежні Простори!"

Наша престаровинна ідентифікація Світу й Простору як Світло, основна життєва постава всіх Синів Світла, не могла знайти яснішого і рішучішого ствердження, як оце.

Тут найхоробріший Володар Богів (його концепція відповідає нашому Перунові), Володар Героїв, захоплений безмежністю Світла. Він ототожнює його із Благом, Добром Найвищим, Добростаном! Він ототожнює Світло з усеоб'ємною ясністю простору та із самим безмежним простором. Найвищий Володар Богів попав у надхнення, яке він у цьому гимні хоче передати своїм улюбленим народам.

Починаємо розуміти, чому СВАР стало Священним і Таємним Словом, Словом-Символом, у якому міститься таємниця метафізичної і продуховленої мудрости браманів, а в ній, — на висотах глибокої індійської філософії, — відкриваємо мудрість... наших прапредків, які одним і тим самим словним коренем обняли споконвіку СВІТ і СВІТЛО!!!

Читаймо надхнéнні слова:

"Усі люди приносять жертви Сонце-Світлові (Сварові).

Тебе визнають немов би (бігли) навздогін Мужі по всіх країнах.

І діляться Тобою як синове майном сивоволосого Батька".

Тут (СВАР) Світло-Сонце є виразно Божеством чи Божественним Началом, якому приносять жертви хоробрі Мужі всіх народів.

І цей культ, це жертвоприношення Богові СВІТЛА, є найвищим майном СИВОВОЛОСОГО БАТЬКА, цебто НАШОГО ПРАПРЕДКА, який назвав НАЙВИЩЕ СВІТЛО СВАРОМ, а його Божественну Постать і сутність СВАРОГОМ.

Дорогий читачу цих слів!

Таких прекрасних і преглибоких місць є в Ригведі десятки. Можна ними захоплюватися, а в оригіналі ще услухуватися в їх потужний ритм і силу слова, але ж ми... пишемо злободенну науку, а для нашого доказу це — більше, ніж вистачить.

Основні значення слово-символу "СВАР" показані тут у текстах, у старовинних текстах, у яких ще зберігся подих Духа Наших Прапредків ще перед розподілом на різні арійські на-

роди і племéна і там, — у цих гимнах — збереглася ота найцінніша у світі спадщина „Сивоволосого Батька" — нашого Прапредка.

А чи збереглося щось в Україні? Що саме збереглося? Які сліди цієї спадщини?

Я пишу цю працю як тільки вступ до своїх дослідів на цю тему.

Слово „Сварґа" в Ригведі

Саме слово "Сварґа" є, очевидно, похідним від "СВАР", подібно як і інші похідні.

Подаю наперед приклади таких похідних слів:

"Сварчанас" — милий, любий як Небесне Світло.

„Сварджіт" — той, що досягає Неба, Величі, Блиску.

Наше слово Сварґа має тільки одне і єдине значення, а саме: — Небо в метафізичному і віровизнавчому значенні.

Таке значення маємо понад усякий сумнів засвідчене в гимні Ригведи X. 94. 18.

Читаємо там:

Твої нащадки будуть жертвами прославляти Богів, а ти Сам будеш вести радісне життя в небі" (СВАРҐЕ — у місцевому відмінку).

Що й треба було доказати!

Сварґа-Сварог постає із слова СВАР, містить у собі всі значення, а разом із тим воно означає спеціялізоване значення саме у віровизнанні як от:

Найвище Небо, Найвище Світло, Найвищу Блаженну Радість Душ, які перебувають у ньому.

Це слово слабко персоніфіковане чи, власне, майже зовсім не зазнало звуження до персоніфікації.

"Бог — це Начало, Начало — це Бог", навчав Сковорода.

Основа Світло-Світу, — Світу як Блаженної Радости Буття, — не може бути звужене до тісних уявлень вузько-особового божества, бо воно само є Началом всього, отже — Богів і Світів.

Не маю теж сумніву, що це слово у самому санскриті старовинне. Коли найвище місце, чи радше найпопулярніше місце, в Пантеоні зайняв (Бог) Індра, улюблений Бог лицарів, тоді це Небо стало його Небесами. Але ж і тут Небо є поняттям первісним. Найвище Небо є отже Прано чалом.

У пізнішій філософії воно буде мати там інше словне визначення, також одне із старовинних, а саме, АДІТІ, — що означає Безконечність і Вічність. Найвищі Божества, чи теж різ-

ні визначення Найвищої Істоти, будуть Синами АДІТІ. Але це виразно пізніша концепція у розвитку ведійської віри та філософії. Це визначення має, однак, уже виразно абстрактний характер пізнішої індійської філософії.

У своєму первісному означенні як СВАРҐА-СВАРОГ воно було повне і насичене онтологічним змістом. Воно було простіше, конкретніше, поетичніше, відчуте і назване нашими прапредками саме як:

НАЙВИЩЕ СВІТЛО і НАЙВИЩЕ НЕБО, а рівночасно НАЙВИЩЕ БОЖЕСТВО, — якщо вжити нашого сьогоднішнього слова чи його перекладу.

Сварог, як такий, був і є Єдиним Прапервісним Началом, як Предвічний.

Нас уже не уведе в блуд різноманітне назовництво в різних добах і різних релігіях, чи точніше, теологіях.

Від цього Сварога, як його еманації, постають Сили, Потуги, Творчі Духи чи Божества — це все різні назви цієї самої правди і пізнання.

Отже, нас уже не здивує, що у Сварога будуть Сини його, СВАРОЖИЧІ, старо-української — старослов'янської віри.

Концепція Сина Божого чи теж Троїстости дуже старовинна і в розвитку індо-европейських мітологій будемо стрічати різні її види та інтерпретації. Тут стверджую тільки, що Концепція Сина Божого, чи теж Синів Божих, а саме, СВАРОЖИЧІВ, як містично-метафізична концепція постала і походить ще у прото-індо-европейській чи прото-арійській спільноті духового їх розвитку. Вона набрала далі філософсько-теологічної інтерпретації і передається на терени інших релігій. Але цим історичним питанням доводиться, одначе, присвятити інші праці.

Очевидно, старовинна концепція Сварожичів, цебто Синів Сварога, не мала тоді ніякого історично-географічного звуження чи вузької персоніфікації, зведення до однієї країни, до одного народу чи до однієї особи. Це зрозумів уже Сковорода у своєму вченні.

Тож далі з науковою і філологічною докладністю досліджуймо історію словосимволу "СВАР" на ґрунті "Авести", цебто на ґрунті передісторично-іранському.

„Гвар" в „Авесті"

Наш читач знайомий уже із тим явищем, що слово "Свар" через зміну початкового "С" на "Г" звучить в "Авесті"

як "ГВАР". Стрічаємо його тут нерідко в гимнах "Авести", а головно в "яштах". Стрічаємо його в усіх основних значеннях як у "Ригведі", але головно як "Сонце" і "Світло", а також як Божество.

При розгляді текстів слід пам'ятати, що тексти "Авести" куди молодші від "Ригведи". Крім того це тільки залишки величезної розмірами літератури, яка збереглася від переслідування визнавців Заратуштри у їхній рідній Персії (Ірані, що походить від слова "Арія"), яке мало місце через завоювання цієї країни експансивними визнавцями Ісляму. Недобитки Заратуштріянізму стали національно-релігійними біженцями і зберегли себе упродовж тисячоліття, як осіла еміграція Індії, спершу в окрузі Сурат, сьогодні головно в Бомбею.

Це тексти виключно теологічні і літургійні із часу вже міцно устійненої і закріпленої системи. Нас уже не здивує теж пересунення назви головно для означення Сонце-Світла, Сонця і Божества Сонця. Первісний зв'язок цього слова із Космосом і Космічним Небом тут уже майже затратився. Але зате сильно розвинулося значення як Блиск, Маєстат, Велич. Численні похідні чи словозвуження цього слова якраз це значення наголошують. Усе, що є величне, державна велич, Маєстат Володаря, буде зватися "Каваєм Хварено". Докладне вивчення всіх тих гимнів і місць переходить межі наміченої праці. Існує цілий гимн, монументальний у звучанні і змісті, присвячений „Володарському Маєстатові". Я переклав його фрагменти в одному із чисел „Ордену".

Сьогодні наведемо декілька місць із гимну, присвяченому Божеству Сонця.

Яшт VI. Хоршед Яшт

1. Складаємо жертву Безсмертному, Світлосяйному, Бистрокомонному (Божеству) Сонцеві.

Коли Світло Сонця міцніє і стається теплішим (ят ХВАРЕ раохшне тапаєйті),

Коли снага Сонця зростає і стається теплішою, тоді підносяться небесні Язати (творчі і добрі духи) сотнями і тисячами.

Вони разом збирають його (цебто Світло-Сонця-Божества) — Славу і вони приносять цю Славу додолу (цебто на землю), вони розливають цю Славу на Землі, створеній Агурою, для розросту всіх створінь (дослівно для тіла, цебто Світу) — Святости, для розросту Безсмертного, Світлосяйного, Бистрокомонного Сонця.

2. І коли сонце сходить, тоді вся Земля, створена Агурою,

стається чистою, всі води проливні стаються чистими, всі води моря стаються чистими, всі води озер стаються чистими, всі святі створіння Доброго Духа стаються чистими.

3. Якби Сонце не зійшло, тоді Демони знищили б усі істоти...

4. Той, хто жертвує Безсмертному, Світлосяйному, Бистрокомонному Сонцеві, — щоб поборювати Темінь (Пітьму), щоб поборювати Демонів, народжених Темрявою,...

...той складає жертву АГУРА-МАЗДІ (Найвищому Божеству) — той приносить жертву власній Душі, він приносить радість небесним і земним Язатам (творчим і добрим духам), той, хто приносить жертву Безсмертному, Світлосяйному, Бистрокомонному Сонцеві".

Терпеливість нашого читача і увага при вникненні у ці фрагменти будуть нагороджені. Він зрозуміє тепер краще те місце у "Слові про похід Ігоря", де говориться про те, як наш герой "перебіг путь Хорсові".

Хорс є бистрокомонний і наш герой мусів мати чудово швидкі комоні, щоб перебігти дорогу Хорсові. Хорс біжить зі Сходу на Захід, а наш герой біжить із Півночі на Південь. Картина зовсім ясна, але й ясне те, чому знайдено Хорса в нашому Пантеоні. Це ж тільки інша назва отого, що коли йому складали жертву, то складали жертву Найвищому Богові (Агура-Мазді). Тоді то приносимо радість усім небесним і земним творчим і добрим духам. Отим духам, що їх наш батько кликав на Святу Вечерю на Різдво.

Що ж бачимо? Цілі епохи культу ділять Сварога і Хорса. Але залишається досить атрибутів і даних, щоб пізнати тут виразно найстарше наверствування протоарійської спільноти.

Вищенаведений гимн кінчиться таким благословенням для того чоловіка, що приносить жертву:

"Дай цьому чоловікові величність і славу, дай йому здоров'я тіла, — дай йому ясне, щасливе, благословенне перебування серед Святих!"

Очевидно, в Найвищому Небі!

Думаю, що зміст наведених місць такий прозорий, що дальші наведення чи висновки тут зайві.

Тотожність Хорса — попри різниці в часі і теологічних концепціях — тут зовсім наявна.

Аж тоді постає питання.

Скільки, саме скільки часу ділить слово „Сварог" від

"Гвар" і "Хорс" так, що це слово не розпізнали вже в його мовній прабатьківщині — прабатьківщині слова "СВАР"?..

Треба тут думати категоріями тисячоліть.

Слово "Гвар" набрало далі зміненого і скороченого звучання "Хуар", "Хорс". Це слово в новішій перській мові звучить "Хор" і досі, як я вже згадав, уживається ще в живих іранських мовах Прикавказзя.

Отже, від "Гвар" "Авести" до сьогоднішньої вимови "Хор" минуло дві тисячі років, бо ж наші предки ще перед "Словом" чули це слово у звучанні "Хорс" ще із закінченням "с", як записано у хроніці.

А скільки тисяч років від "СВАР" до "ГВАР" і до витворення цілої системи Заратуштріянізму?...

Засвідчення із „Матер Верборум"

Дивним дивом додаткове потвердження про значення слова "Свар" знаходимо теж на ґрунті старочеської лексикографії. У чеському національному музеї зберігається пергаментовий манускрипт старовинної пам'ятки чеського словництва п. з. "Матер верборум", цебто "Матір слів". Його авторство приписували Сальомонові III, єпископові Констанції, під якого іменем як „Ґльоссай Сальмоніс" був він друкований в Авґсбурзі 1479 року.

Названий єпископ помер у 920 році. Дослідники цієї пам'ятки незгідні щодо датування манускрипту. Датують його 13-им сторіччям. Для нашого досліду, одначе, справа самої дати не має більшого значення. Коли б прийняти 13-те чи навіть 14-те сторіччя, то тим більше цінним буде засвідчення нашого слова аж у такому пізньому сторіччі після уведення християнства у Чехії, чи радше у Моравії тодішнього часу. Чим пізнішу дату буде стверджено, тим дивнішим буде в ньому збереження слова "Свар" у формі "Свор". (Різниця "а" і "о" у старослов'янських записах наших читачів уже не здивує).

Як не як, це дуже старовинна пам'ятка чеської мови.

Треба думати, що написали його монахи чи священики, які вживали латини частіше, ніж рідної мови, чи теж, будучи чужинцями, не засвоїли добре чеської мови, чи теж, будучи старші і рідше вживані слова, а побіч них пояснення... латиною. Цей рід пояснення називався "ґльоссами", а збірник — "ґльоссарієм". Він не зберігся в цілості. Знайдемо там багато слів із старо-чеської чи старослов'янської релігії. Учені зацікавилися цією пам'яткою у першій половині 19-го сторіччя. Були

і вже прогомоніли дискусії про його автентичність. Попав він до музею у 1808 році. Для учених, що не мали змоги досліджувати цього манускрипту, видав його "глъосси" славний учений Шафаржік. Тут треба навести заголовок цього видання повністю:

Paul Joseph šafaržik und Franz Palacky: Die ältesten Denkmäler der böhmishen Sprache. 1840. incl. „Glossen der Mater verborum".

Саме там між численними іншими словами наводить Шафаріжк глъоссу у її фонетичному і ортографічному виді, а саме ось як:

svor (zuor) zodiacus (383)

Отже слово "свор", наше "свар", пояснене тут латинською "глъоссою" зодіякус.

Глъоссарії того часу не вдавалися в довгі дискусії та аналізи на дорогоцінному пергаменті, але подавали чи то найважливіше, чи то найбільше характеристичне або маловідоме значення слова. Так, наприклад, побіч слова "Лада" читаємо таке пояснення:

Lada — uenus, dea libidinis, cytherea.

Цебто: Лада — Венус (зауважте ортографію! — через "у"), богиня розкоші, китарейська. Отже, слов'янську Богиню пояснюють автори якимось найближчим відомим латинським поняттям. Отже, це не ідентичність, а тільки пояснення.

У випадку нашого слова подає автор його маловідоме значення — однак дуже потрібне — з астрологічної ділянки як зодіяк. Тут мусимо нашим читачам пояснити, що астрологія уважалася наукою і її до 17-сторіччя викладали в університетах. Зодіяк є одним із основних понять в астрології. Різьблені символи зодіяку я бачив у катедрі в Аност із 12-го сторіччя. Це, напевно, не виняток у Франції.

Були й астрологічні тексти в Україні. Можна їх побачити у збірнику Тихонравова.

До Чехії разом із латиною прийшла, очевидно, і вся складна термінологія цієї „королівської науки", в той час нерозривно поєднаної з астрономією. Шукала ж людина своєї долі на небі. Автор словника, знаючи, що слово "свор" має теж маловідоме, але цікаве значення, умістив його у "глъоссаріюм".

Пригадую, що "зодіяк" — це та частина небесного кола, де кружляють чи відбувають неправильні рухи планети. Ця зона обіймає близько 16 степенів по обох боках екліптики. Пригадую діяграму із лінґвістичної частини праці. Таке значення

слова "свар" знайшли ми в санскриті як уміщене в одно із значень „високого неба і світла".

Але ж не прийшло значення такого одного астрологічного терміну із Індії до Моравії в 11-ім чи 13-ім сторіччі. Якби прийшло, то прийшло б із цілим апаратом понять цілої складної системи. Тим часом астрологія прийшла до Чехії разом із латиною і виключно латинські назви уживали до 12 сфер зодіяку згідно із вавилонсько-римським календарем. Отже, мусіло бути ще тоді таке слово "свор" на означення високого неба, яке надавалося чи уживалося також для означення зодіяку.

І тому записали його у "гльоссаріюм"!

Це не тільки блискуче потвердження одного із найбільше характеристичних значень слова "свар", але також зайвий доказ автентичности тексту "Матер верборум", — якби хтось і мав сумніви. Бо ж трудно було б вигадати якраз таке слово, якого значення дається тільки через санскрит, хоч походить воно із часів протоарійської спільноти.

Пізніший коментар цього місця у виданні Патери і Срезневського додає, що таке значення цього слова невідоме в чеській мові. Цілком слушно! Воно перестало бути відомим, бо вже автори "Матер верборум" мусіли його пояснювати латинкою. А далі воно вийшло з ужитку і забулося разом із словом "Свар" і "Сварогом".

Чудо збереження! Отож, саме тут знаходимо блискуче, хоч і зайве вже для лінгвістики, потвердження нашої аналізи значення старовинного слова „СВАР" — Найвищого Світло-Світу.

Бібліографічні зауваги та висновки

Праця добігає до кінця. Її лінгвістично-порівняльні і філологічні аспекти мають немов своє власне яскраве світло, а її ствердження є рівночасно висновками.

Залишається перед дослідниками і читачами величезний простір невичерпаного чару поезії, присвяченої чи надхненної гігантичною концепцією Найвищого Світло-Світу.

Хто вичерпає працю про поезію і філософію та споконвічний культ Найвищого Світло-Світу і Сонця-Божества?

Залишається безмежна височінь і ясність самої віри у Сварога, найстарішої і... сучасної.

На цю модерність філософії Світу як Світла я вказував уже в засновках своєї праці. Вичерпати цю тему могли б довгі до-

сліди історії філософії у зіставленні із... сучасною атомовою фізикою та астрономією. Що більше! Тільки у світлі ідеалістичної філософії ці висліди сучасної науки можуть набрати змісту.

Перед глибиною чи висотою інтуїційного пізнання наших предків цієї правди доводиться тут тільки схилити голову, чи радше віддати їй щирий козацький поклін. Але тим більше варто для мудрости й величности надхнення, що пливе з усієї поезії гимнів і молитов наших прапредків, відкрити навстіж своє серце і прийняти його як найбільший скарб нашої прастаровинної віри.

Щоправда, це вже виходить поза межі схолястичної наукової праці.

Але ж вільно ученому бути рівночасно визнавцем тієї віри, яку він досліджує.

Доводиться закінчити досліди обговоренням бібліографії використаної літератури. Але ж якщо йдеться про загальну літературу з ділянки санскритології, зокрема доби Ріґведи, чи теж мови Авести, то тут треба б цілих томів.

Згадаймо тільки, що сама бібліографія Вед обіймає два томи праць Рену і Дандекара. Звичайно, не всі з них були використані у моїй праці, а проте, загальний апарат дослідів — це поважна частина тих двох томів.

Я змушений, отже, обмежитись до найконечнішої і безпосередньо до теми приналежної бібліографії головно у слов'янських мовах, так часто не взятих до уваги у загальних бібліографіях предмету в Західній Европі.

Романтична течія і сполучена з нею духовість не тільки в літературі, але й у науці, залишила свої тривалі, творчі сліди, впливи й досягнення.

Разом із романтизмом ідуть студії фолкльору, народних звичаїв, вірувань, як теж першого питання характеру чи душі народу.

У сорокових роках минулого сторіччя появляється низка праць слов'янських учених із цієї ділянки, і то таких праць, які виявляють уже деяку обзнайомленість із бурхливим на той час дослідом санскриту і свіжим відкриттям, чи ствердженням автентичности Авести. Ці всі ділянки були оживлені рівночасно творчим подихом романтизму, як і свіжими тоді ревеляціями в науці із недокладно ще тоді вивчених, а головне, не перетравлених відомостей про вище згадані ділянки.

Праці львівського ученого і професора університету Га-

нуша мають саме такий характер, диктований розгоном нових пізнань, свіжо відкритих світів. Але рівночасно бракує його працям суворого наукового критицизму та правильних уявлень про різниці цих віровизначних комплексів, про які говорить, так у часі, як і просторі. А проте, і тут його, хоч у більшості невірні інтуїції, заслуговують на увагу і може бути, що дадуть вони поштовхи до критичних студій.

Але праці чеського ученого Шафаржіка заслуговують уже на докладне вивчення і майже повну регабілітацію його часто закинених у науці поглядів. Цей великий чеський учений написав розправу, яку можна вже вважати першою студією про Сварога. Маю на увазі ось таку працю, яку слід навести повністю. А це —

P. J. Šafaržik: O Svarahovi, bohu pohanskych Slovanov, Sobrane spisy, (3 vols.), Praha, 1962-63.

Йому була вже відома етимологія "Сварог" від санскритського (власне індо-европейського) "свар". Треба подивляти проникливість цього вченого, коли зважити, що порівняльна лінгвістика була тоді ще в колисці, а єдиний словник Боппа, яким він користувався подавав тільки два значення для слова "свар":

svar - coelum — цебто по-латинському "небо";

svarga - coelum Indri — цебто по-латинському "Небо Індри".

Йому не було відоме із санскриту, що "свар" означає також "зодіяк". У таких умовинах це його велика заслуга, що, читаючи "Матер верборум", саме він зідентифікував "зуор" - „свор" із „сваром" і „Сварогом".

Подане пізніше Ротхом і Бегтлінґком значення саме „свар" як між іншими значеннями також "зодіяк" у їх семитомовому словнику блискуче потверджує одне і друге і спрягає цілу історію ідентифікації "Свар" - "Свор" - "Сварог" в один ланцюг, при чому кожна із тих ланок досліджена окремо в часі і окремими ученими сильно зміцнює так і саму етимологію, як і автентичність поданого слов'янського значення "свор"-"зодіяк" у "Матер верборум".

Численні інші ствердження Шафаржіка залишаються дійсними й досі.

Проте, справжньою нашою гордістю і цілою добою в дослідах мітології є праця українського ученого М. Костомарова п. з. "Слов'янська мітологія". Я вже відмічував історію та значення при нагоді своїх дослідів над темою: "Постать Берези в староукраїнському культі Різдва".

Костомарів перший дає собі раду з найповажнішим філософським і теологічним питанням старої віри і мітології. Це питання моно- чи політеїзму. Костомарів стверджує і боронить рішуче ідеї монотеїзму старослов'янської віри. Щоправда, він не знав тоді прийнятого сьогодні визначення "генотеїзму", яке краще висвітлює його природу, але ж в основному він зрозумів цю старовинну віру правильно. Я згадував про те, що таке його розуміння нашої старовини знайшло свій вираз у програмі "Кирило-Методіївського Братства".

Ця тема вимагає ще основного і всебічного розгляду.

На нашому матеріялі можу її зілюструвати тільки одним відомим уже читачеві прикладом.

Отож, у наведеному Гимні до Божества Сонця із "Авести" ми стрічали таке місце, яке тут наведу свобідно:

"Хто складає жертву Сонцеві, той складає жертву Найвищому і Єдиному Божеству Агура-Мазді".

А далі:

"...той складає жертву своїй душі".

Це не тільки поезія, але, як я твердив, передумана і висока теологія.

Нарід складає жертву Божеству Сонця. Це узгіднене і співмісне із культом єдиного Агура-Мазди через ствердження метафізичної і теологічної єдности самого Агура-Мазди з одним із його проявів, еманацій чи творень, а саме — із аспектом вселенної в духовому значенні цього слова, у якому Божество Сонця (чи інші Божества) є проявами і частинними Видами чи Постатями того Самого АГУРА-МАЗДИ.

Отже, таке з'явище ототожнення чи навіть пізнішої теологічної ідентифікації Божества із Найвищим Божеством сьогодні дослідники "Ригведи" називають генотеїзмом. Це тільки популярна дефініція, бо сама справа вимагає глибокого досліду. Але на цьому прикладі я показую, що в різних Божествах наші предки вбачали часто різні аспекти проявів Продуховленої Вселенної, які всі разом творили Єдність. А тому, що не знали вони заблуду Особового Обмеження Божества на подобу Людини, отже, не було теж якогось суворого розмежування Божеств між собою, хоч у пізнішому часі прийшло питання визначення Найвищого Божества як такого. Тоді теж настала і Персоніфікація Божества.

У нашому розгляді ми бачимо, що Сонце як Божество Світла з'являється пізніше на обрії, ніж Сам Батько-Світло-Світ-Небо. Звідси й постає думка, що Сонце як Божество є сином БАТЬКА-СВІТЛО-СВІТУ-НЕБА. І, справді, стрінемося у нашій

мітології із Сварожичем чи Сварожичами, цебто із Синами Батька-Світло-Світу-Неба, або коротше — Світла Найвищого, або одним словом — Сварога. Звідси дальшою темою наших дослідів повинна б бути праця п. з. „Синове Найвищого Світла".

Костомаров, отже, виразно стверджує, що так зрозуміле "Синівство Боже" слід розуміти як еманацію і саме тут він покликається на релігію Авести.

На докладне вивчення заслуговує теж тритомова праця А. Н. Афанасьєва п. з. "Поетичні погляди слов'ян на природу" (назву подаю в перекладі). Автор цієї солідної праці використовує і синтезує пребагатий матеріял фолкльору, як джерела для дослідів старослов'янської віри. Тут виявляється все багатство не використаного в тому напрямі матеріялу.

Про це багатство фолкльору не мають уявлення західні дослідники, і звідси стільки викривлення та однобічности в їхніх працях. Якби слов'янські учені знали так мало про західний фолкльор, як західні про східній, тоді наші вчені не мали б навіть права говорити як учені. А проте, учені Заходу з легкої і часто малописьменної руки забирають голос у питаннях слов'янської мітології.

В деяких енциклопедіях виглядає так, що слов'яни не мали взагалі мітології, і це ставилося їм на закид. Про те, що їхні Божества не були так вузенько антропоморфізовані і не були так низенько стягнені додолу, до людського життя, як у... деяких західно-европейських мітологіях чи у грецькій, — вони нічого не знають і оцінюють речі своїми нормами цінностей.

Їм не світало ще в голові, що може саме так ми виявили здібність до більш загально-космічного, отже, й абстрактного думання... це ще в науці їм не світало.

Ще багато, ще довгої боротьби треба за таке Світання в науці.

НАЙВИЩА СВЯТІСТЬ
(Студія про Свантевита)

Космогонія святости

У моїй праці "Найвище Світло" я виявив, що наші предки відчували та уявляли собі Істоту Всесвіту як Найвище Світло. Це Небо і Бог і Найвища Творча Снага, Всевічна і Всетворча Істота, якої зовнішнім, видимим проявом для нас є Світло Найвищого Неба над нами.

У своїй Найвищій Сутності Сварог не був персоніфікований, а принаймні не до тієї міри персоніфікований, як інші Божества, ближчі до людей. Він просто БУВ і Є, Всеживий, Усетворчий, Усеобіймаючий.

Його стверджувало наявно Світло Дня, — чи Вогонь Світла Дня — що його пізнаємо далі як одного із Сварожичів — цебто Синів Сварога, Синів Світла.

Його стверджували Небесні Світила Зір уночі. Його стверджувала присутність Найвищого Неба над нами.

Сумнів про його існування був невідомий і неможливий. Його вчинило можливим щоліш матеріялістично спрямовані вчення про так звану "Матерію" як сутність світу, чи то мертву, чи наділену енергією, чи навіть створену.

Таїнство Істоти Найвищої Святости "відкрили віщуни у серці, шукаючи допитливо" (Ригведа X. 129).

Поява Світло-Істоти, або Світло-Сонця, викликала в людині дивний і піднесений стан душі від сильного надхнення аж до світовізій віщунів. Знають і описують це віщування найнадхненніші віщуни й поети.

На силу і своєрідність цього почування я звернув увагу в моїх літературознавчих студіях зокрема про Сковороду, Шевченка та Ольжича. Стан світловізії віщуна так чудесно і докладно описаний у поемі Франка "Іван Вишенський", ще жде на окрему працю, яка докаже, що світловізія Вишенського це не тільки поетична уява, але дійсність такого переживання високими просвітленнями.

Я описав і назвав це дивне і блаженне почування як Святість.

Дуже міцне і яскраве самоусвідомлення природи цього чудовного почування в людській душі зустрічаємо у Сковороди. З уваги на те, що моя праця про нього не змогла бути оголошена друком, мені доводиться навести із неї відірвані фрагменти, які є описом вибуху цього почування:

"...устав я рано і пішов до саду перейтися. Перше почуття, яке я пережив моїм серцем, було якесь увільнення немов із в'язів, свобода, бадьорість, надія зі сповненням. Увівши в такий стан духа всю волю і всі мої бажання, почув я в собі незвичайний підйом і рух, що наповнювали мене таємною силою. Нагло якесь ізілляння сповнило мою душу, від чого все моє нутро розгорілося вогнем, і здавалося, що полум'яна течія кружляє в моїх жилах. Я почав не ходити, а бігати, ніби несений якимсь поривом. Я не почував у собі ні рук, ні ніг і був немов увесь зложений із вогнистого складу, що носився в просторі кругобуття. Цілий світ зник передо мною. Одне лише почування любови, благодійности, спокою, вічности оживляло мою істоту. Сльози полились із моїх очей і розлили премилу гармонію в усе моє буття: Я приник до себе, почув ніби синівське запевнення любови і від того часу присвятив себе на синівську слухняність Божому Духові".

Не місце тут удаватися в аналізу цього почування. Вона вже написана в моїй праці. Я відмічую тут основне для нашого досліду відчуття пов'язання цього почування із Світлом чи Вогнем.

Душу Сковороди наповнило „ізілляння... від чого його нутро розгорілося вогнем, і здавалося, що полум'яна течія кружляє в його жилах... Він був немов увесь зложений із ВОГНИСТОГО СКЛАДУ, що кружляв у ПРОСТОРІ КРУГОБУТТЯ. Він відчув ніби СИНІВСЬКЕ ЗАПЕВНЕННЯ ЛЮБОВИ і від того часу — підкреслюємо — і від того часу — присвятив себе на СИНІВСЬКУ СЛУХНЯНІСТЬ БОЖОМУ ДУХОВІ".

Якби Сковорода вивчав докладніше теологію наших прапредків, тоді цього ДУХА БОЖОГО ІЗ ІСТОТИ ВОГНИСТОГО СКЛАДУ, що лине в просторі кругобуття, що полум'яною течією оживлює нашу істоту і дає їй основну силу нашого життя у вигляді надхнення, то він назвав би його ІСТОТОЮ СВЯТОСТИ, або у мові наших прапредків СВАНТЕВИТОМ.

Сковорода виразно відчув у цьому найвищому моменті свого життя, що він є СИНОМ НАЙВИЩОЇ СВЯТОСТИ, або у космологічному сенсі СИНОМ НАЙВИЩОГО СВІТЛА.

Про численні вибухи цього почування святости в житті Шевченка писав я у моїй праці п. з. "Основна сила творчости

Шевченка", і тому доводиться тільки відіслати моїх читачів до неї. В живучості цього почування у Сковороди і Шевченка знаходжу метафізичну єдність їх духовости.

Сковорода знає, що саме в такому душевному стані даються нові думки, ідеї чи об'явлення.

Знає теж Іван Франко, що хоривський кущ горів у його власному серці. Він знав теж муку і відповідальність пророка, що мав би горіння цього куща перекласти на людську мову наказів пророка для народу, якого йому дано вести і для історії (Мойсей).

Знали це почування і дали про це свідоцтво великі містики в Европі. Тут згадаємо тільки Беме, якого свідчення я навів у одній із моїх публікацій англійською мовою.

Словом, треба б писати цілу студію про це відчуття у психології пророків та провідних постатей креаціоністичної літератури.

Характеристичним для них усіх і нерозривне поєднання цього стану із Світлом чи Внутрішнім Вогнем. Ті, що зазнали дару цього Світла, або прийняли його із уст великих утаємничених, так і звалися „ілюмінатами" цебто „просвітленими".

Отже, так відчуваємо Світло в нашій душі. Святість — це внутрішнє відчуття природи Світла. Воно родиться немов із самої Істоти Світла.

Це Світло Саме в Собі. Самоусвідомлення для себе у Космосі і в Людській Душі, що є його частиною. Це трансцендентальна Істота Світла як категорія відчування й мислення разом. Світло відчуте із психологічного становища, — уживши сучасного визначення.

Саме таке відчуття стало об'явленням Істоти Найвищого Світла як рівночасно Істоти Найвищої Святости. Світло живе Святістю для себе і в собі.

Так із Космогонічного Божества народилося Теологічне Божество.

Була це ціла революція в дотеперішній теогонії. Ми пізнали тут щось із внутрішньої природи Найвищого Світла, його самого внутрішнє Відчуття Вселенної саме як Святости.

Наші прапредки назвали це Божество СВАНТЕВИТОМ. Нас ніяк не здивує, що він був Сином Найвищого Світла, у своїй природній Істоті із ним Єдиний і Тожсамий.

Він був і є по всі часи "СВАРОЖИЧЕМ" — сином СВАРОГА.

Нас не здивує також, що цю праоснову основ нашої теології знайдемо вже у... самій нашій старовинній мові.

Ми є синами Світла і Святости.

Онтологія святости

Артур Шопенгауер визначив сутність Космосу в Собі, — або "Річ-у-собі" — дас Дінґ ан зіх — Канта) як Воля і уявлення (ді Вельт альс Віллє унд Форштеллюнґ). Наш старовинний Віщун, що перший назвав Істоту Космосу Квантевитом, заперечував би ствердження Шопенгауера. Надто людське, архилюдське, але разом із тим обмежене є поняття "Волі" Шопенгауера. Це тільки ота психологічна і людська якість, яку він відкрив у своїй власній психології як щось засновне і основоположне, пробуючи вийти поза аґностицизм непізнавального "Дінґ ан зіх" Канта. Він твердив, що ключ до пізнавання отого непізнавального є в нашому власному внутрішньому досвіді. Цієї мудрости навчився він із Упанішад. Але тоді його інтерпретація Абсолюту є тільки сповіддю чи самоусвідомленням про власний стан його душі. Його "Воля" протиставиться цілому Космосові, експандує, вибухає, розливається, — протиставиться вороже, — вороже протиставиться цілому світові і... трагічно гине. Отже, це тільки сповідь власного чи загально-германського егоцентризму "Волі" як протиставлення цілому світові, як її нагромадження і згущення, а далі сам вибух із... трагічним розлиттям у просторі якже безмежно ширшому від егоцентричного обмеження.

"Святість" не протиставиться ані Космосові, ані Світові. Це його творча сила, це сам факт розпросторювання світла, — отже, існування — отже, Святости як Існування в Космосі.

Вона не нищить, але дає силу, одухотворює, спричинює ріст і розріст, — кажучи термінами... сьогоднішньої астрономії, — поширює простір рівночасно із ростом Світла, як т. зв. "енергії", чи — ще гірше — як т. зв. "космічної матерії".

І тут найновіша астрономія стрічається із старовинною мудрістю волхвів, що приписували "ширше вимірювання простору" Перунові чи Індрі, якого вибух Громової Потуги є рівночасно ростом і виявом світло-енергетичної потуги в мільйонах кіловатів міряної. Але рівночасно для нашого Волхва це не просто вибух енергії, але рівночасно вибух його Творчої Розкоші...

У пізнішій мистецькій творчості це буде... екстатичний танок, у якому Божество розливає Світло і Розкіш рівночасно.

Це є Святість як Основна Сила Божества, що його Істоту пізнавали наші волхви силою духового пізнання і називали його різними іменами. Вони були Сини Сварога, або по-українському Сварожичі.

Отже, розпросторення Світла чи вибухи Синіх Громів, які запліднюють Природу у внутрішній своїй істоті, це те, що да-

ється нам у найвищому святі в житті, саме у відчуванні святости.

Це є інтерпретація Абсолюту, дана нам у завіщанні того Великого Волхва, що перший назвав Найстаршого Сварожича його назво-істотою "Свантевит".

Навчає Сковорода, що знали цю найвищу мудрість вже у старовину, зберігали її і нам як заповіт передали. Тайна цієї мудрости — це дане нам тим самим Сварогом-Свантевитом світовідчування світу як радісної Святости.

Як бачимо, наше визначення Святости не покривається із християнським розумінням цього слова, як стану відреченого від світу аскета-схимника, у якому вигасли або, ще гірше, були штучно уморені та умертвлені його життєві сили, тільки заради втечі від світу, тільки заради спасення його власної обмеженої душі.

Як знаємо із Шевченківського "Заповіту" та Франкового "Івана Вишенського", українська наука про спасення відкидає таке обмежене розуміння святости. Шевченко не прагне ані спокою, ані вічного спочинку, ані вічного сну, ані навіть спасення в небі так довго, поки в неволі його країна, так довго, поки злочин і кат панує над поневоленим його народом, так довго, поки він — пробудник і пророк — не здійснить свого завдання на землі.

"А до того — я не знаю Бога." — написав він виразно у своїм "Заповіті".

Так само Франко в "Івані Вишенськім" відкидає шукання т. зв. "спасення" своєї тільки власної душечки, як обмежений еґоцентризм Вишенського, у часі, коли кличуть і просять його поради і його авторитету його рідні козаки, оборонці, — єдині героїчні оборонці віри й правди на землі. Невже ж тоді думати йому про втечу від світу і журитися та дбати тільки про т. зв. "власне спасення". Його обов'язком є послужити своєю мудрістю і дозрілим досвідом своїм рідним братам у їх боротьбі за справедливу і священну справу.

Святість дається душі на справжніх висотах героїчного чину. Саме так почували себе Лицарі Святослава і лицарі Ігоря — Внуками Дажбога!

Отже...

І тут доходимо до глибин нашої онтології...

Святість — це дієва творча сила, вседійсна там, де Світло. А це не „сила" в обмеженому нашому розумінні, але сама внутрішня Істота Світла.

Світло живе Святістю. Святість — це жива душа Світла.

Воно ближче, воно рідне нам тим, що ми відчуваємо в нашій душі. Тоді у нас Свято. Внутрішня радість із піднесенням. Здійснення і новий вогонь до дії.

Свято тому, що душа сповнена святістю. Тоді все світле, як вишивки на нашій сорочці, як живі барви на живій писанці, тоді все світле і радісно-надхненне.

"І світ Божий як Великдень
І люди як люди"

— навчав про це Шевченко.

Хочеться розповити серце і ввесь світ обняти. Так писав той же Шевченко. Єднання із братом, із родом, із громадою, із народом — стає тоді внутрішньою конечністю.

Ми вдягаємо тоді одіння світле, ясне, розцвітане. Наше обличчя сяє добрістю і надхненною повагою. Ми піднесені в душі. Прагнемо обряду, як єднання із громадою і родом. Прагнемо висловити наше почування. Прагнемо співу й музики. Виводимо гаївки. Або радіємо, що наша молодь продовжує свято нашого життя.

Ми йдемо тоді на Храмове Свято, що його опис стрінемо у нашій праці. І там...

Там будуть ламати Священний Коловай, спечений на меду і ціла громада спожиє його частку як наше староукраїнське Священне Причастя.

Перед Храмом Свантевита.

Пожива для пробудженого надхнення.

Буде потім радість цілої громади. Участь у спільноті жертви.

Це є істота святости виявлена в житті спільноти. Корона нашого існування.

Хочеться ввесь світ обняти. Зайва річ учити його тоді любові до брата. Він хоче сам із себе його обняти і цілувати. Що більше, — він, дружинник Святослава, готов сто разів згинути в боротьбі за свого брата, а брат за нього, і в тому їх сила. Зайва річ учити його, дружинника Святослава, любови до брата. Але й зайва річ учити його теж любови до ворога, що хоче вчинити його своїм рабом, і це рабство пом'якшувати вченням про підданство і любов до злющого ворога.

Його душа сповнена любов'ю до брата. Він не тільки любить його. Він хоче його цілувати у цей Великий День Храмового Свята. Це частина самого обряду. Частина всенароднього Причастя. Світ Божий — як Великдень.

Святість — це активна і творча сила.

У моїй праці про "Найвище Світло" я підкреслював, як розуміли наші прапредки дію самого Світла.

Воно підносить трави і рослини. Воно наповнює їх силою Світла. Набрякають, набухають, випрямлюються сповнені своєю кров'ю, сповнені соками плідної землі, підносяться вгору, до сонця.

Тисячі й тисячі творчих духів пробуджується тоді до праці. В усьому живому животворить ця благодійна потуга. Розкіш росту і пробудженого творення розливається буйними струменями по всьому світі. Ми кажемо сьогодні: це дія сонячного проміння. Набагато мудріше звали наші прапредки — це в Авесті — цю творчу силу "язатами" — численними, пречисленними творчими духами, що їх будить до праці преблагословенний Хорс.

Це всі ті лісовики, домовики, польовики, що працюють для нас разом із сонячним світлом, разом із весною. Це — коли хочете, — і той предобрий і розумний лісовик із "Лісової Пісні" Лесі, чи Дух Зеленого Дуба із поеми Ореста, що прийшов до нього у сні, щоб уділити йому дещо із своєї сили святости.

Святість — це внутрішня, активна сила, творча істота самого Світла. Душа, найочевидніше, від того Світла походить і до того Світла вертається. Вона... світлороджена святість.

Як почування людської душі дається нам Святість у внутрішньому переживанні і спостереженні, відомому у психології як „інтроспекція". Вона тоді дана нам немов безпосередньо, і тим вона найближча до нашої душі. Це Світло нашої душі. Це почування не є буденне. Дається рідко. Має різну силу й напругу, пов'язане із різними змістами уявлень і думок, залежним від стану духового та розумового розвитку людини. Мушу ще раз відіслати читачів до моїх праць на цю тему, зокрема до опису й аналізи проявів цієї Священної Сили у творчості Сковороди і Шевченка. Але це не значить, що це почування приступне тільки пророкам чи провідним духам. Ні, зовсім, ні. У них воно має надзвичайну силу напруги і пов'язане із тим, що звемо в їх душі "об'явленням". Але і звичайні люди відчувають його чисто і виразно. Це саме і є почування, що його досвідчуємо у "Свято".

На то є Свято. Воно має дати нам оцю піднесеність і радість душі, її поживу на будні. Приготування до свята мають саме на меті допомогти людині пережити чи відчути цей настрій чи почування свята. Воно звичайно закрашене радістю. Достойною радістю життєвого благословення чи теж буйнішою радістю молоді, яка в такому настрої відчуває потребу ритуального танцю,

хороводів, чи в нас гаївок, або інших обрядів сполучених із рухом та забавами.

Найважливішою істотою Свята в наших предків було розпалення Святого Живого Вогню. Так починалося Різдво, Великдень чи Свято Купала. Весняне чи літнє розпалювання Живого Вогню відбувалося в священному гаю, чи на узгір'ю або горі, яка звалася часто "Красною Горою". Там будували звичайно святиню. Що раз більше таких святинь чи культових місць відкриває сьогодні археологія.

Отже, Свято це день, у якому ми повинні відчувати оце небуденне почування Свята. Це те найвище, що дає нам життя. Без Свят заниділа б у людині її здатність відчувати свято. Вона була б духовою калікою. Це пояснює силу Віри, Обряду чи Релігії. Це не сама тільки традиція чи вчення. Це та природна потреба душі відчувати свою духову природу, саме як свято, як піднесену радість життя чи космічного існування на вищих щаблях самоусвідомлення.

Не можна яскравіше виразити пов'язаність цього почування святости із світлом, як це вчинили наші прапредки, саме через розпалювання Живого Вогню. Це — праоснова Свята і праоснова Жертви, як побачимо це у наших дальших дослідах.

Людина навчилася творити Свято Вогню, і саме тоді стала вона Людиною. Усі народи вважали його даром небес чи теж просто самою присутністю Божественної Сили у Вогні та Світлі.

І саме це просте і преглибоке пізнання лягло в основу нашої рідної віри, онтології і теології.

Сковорода стверджує, що це таїнство знали в старовині і передавали нащадкам у спадщину. Розвинене, удосконалене вчення про таку природу Божества, Космосу і Людської Душі було предметом Знання Таємного, цебто вищого пізнання, яке передавалося достойним цього просвітлення. Школи такого вчення переслідувалися дуже часто в історії з боку панівної верстви теократії, яка вбачала в цьому вченні чи то незгідність із їх догматизмом, чи то небезпеку для їх теократичної монополії, а отже — влади. Багато пророків згинуло в обороні, чи за визнання оцієї вищої мудрости самоусвідомлення. Усі вони підкреслювали, що таїнство цієї Священної Мудрости є в нашій душі. Не хотів би я тут вирізнити якогось одного пророка, бо було багато надхненних віщунів в історії людства, які знали цю правду. Їх виявлення і порівняльний розгляд їхнього вчення також переходить межі цієї праці. Тут підкреслюю тільки, що цю таїну таїн знали вже ті прапредки, що назвали Сварожича

Свантевитом, або, есотерично кажучи, — Найвище Світло як Найвищу Святість.

Усі теології нашого світу, цебто світу великих вір, уважали Святість основним Атрибутом Бога. Що ж це Атрибут? Вид, дійсність, прикмета, істота, частина істоти, "реалє", чи "номіналє" і т. д., і т. д., це все в різних формах те саме пізнання, що його дали своєму Божеству наші прапредки. Їх віру називали „поганською" у змислі поганої і ложної і вчили нас від дитинства погорджувати нею.

Ми регабітуємо віру наших прапредків перед історією і наукою і спростовуємо всі ці інвективи т. зв. "поганства" як пересуди, злу волю, а що більше, — як неправду в науці. Супроти науки, мені здається, немає гіршого злочину як неправда.

Отже, справа дослідів старовинної, старо-української, чи взагалі прото-індоевропейської віри, — поскільки можемо прослідити її коріння в найстарших чи через найстарші тексти індоевропейських релігій вимагає перш за все ревізії дотеперішньої методології дослідів, а саме: підходу до цих вірувань, як примітивних, низьких, ніякої, або низької вартости як системи віри і світогляду. Мої досліди Ригведи переконали мене, що є саме навпаки. Тут стрічаємо первісно сильні і надхненні високі, орлині лети людського духу, сміливі відкривальні лети в незнані країни, подиву гідні у своїх висотах чи глибинах пізнання. Те саме відноситься до всіх інших систем індо-европейських вір, які безсумнівно мають одне коріння у прасивій давнині. Саме досліди культу Свантевита дають нам змогу перевести один із основних доказів для моєї регабілітації старовинної протослов'янської віри.

Отже, сама назва визначає суть і онтологічну природу Найвищого Божества чи, як сьогодні кажемо, Бога.

Назвали його СВАНТЕВИТОМ у наших джерелах. Старовинну назву СВЯТОГОРА, засвідчену пізно записаними билинами, уважаю рівнобіжною і того самого змісту: Горіння Святости чи теж Творення Святости, Космогонічну Основу Святости як Істоти Світла.

Методологічні постуляти

Здавалося б зайвим відзначувати методологічні постуляти в наукових дослідах. А однак це виявиться основним.

Те саме слово, цебто слово того самого звучання, змінює в історії своє значення, обсяг зміщений у ньому, зміст чи то поширений, чи звужений, чи унапрямлений до іншого предмету

значенности, чи хоч би значно пересунений у своєму інтенціональному моменті визначення.

Кожне слово поєднане і викликає численні асоціяційні зв'язки в нашій свідомості, а отже і пізнанні. Усі вони випливають разом із змістом слова, як його широка значенева сфера, його клімат чи навіть його світ. Слово того самого звучання в іншому пізнаневому кліматі, в іншій системі цінностей не буде мати тієї самої чи такої самої значеневої сфери та обсягу. Це щоденне явище у філологічних дослідах такого віддаленого від нас світу у часі і просторі як, наприклад, Ріґведа. Більшість незрозумінь чи непорозумінь, а отже зайвих дискусій і недійсних оцінок має тут своє джерело. Для необзнайомлених із цим фактом треба його виявкравити.

До того роду слів належить і саме слово „Святий" — "Святість", що буде предметом нашого досліду. Отже:

Один учений — з ним стрінемося у лінгвістичній частині — перекладаючи слово „Святий" з Авести, зауважив і відчув, що в зіставленні з ужитковим і сьогодні щоденним його розумінням, поданим його через християнізм, це слово може не віддавати вірно чи всебічно, чи основно його значеня в "Авесті". Звідси може постати незрозуміння чи невірне зрозуміння тексту. Це слово звучить у мові Авести: "СПЕНТА".

Побачимо, що воно похідне від форми "СЬВЕНТА". Важливе сполучення цього слова у виді "СПЕНТА МАЙНІЮ" перекладається звичайно "СВЯТИЙ ДУХ" чи вірніше: "СВЯТИЙ МИСЛЕДУХ". Наш учений уважав, що слово в цьому та інших місцях не віддає того значеневого змісту, що воно його мало в оригіналі. Тому цей учений пропонує і вживає у своєму перекладі визначення: „ІНКРЕМЕНТАЛЬ СПІРІТ", цебто Дух, що приносить РІСТ, отже збільшення Життя, Потуги, Сили, саме Творчий ДУХ ВСЕСВІТУ.

Коли прийняти таке значення для старого загально-індоєвропейського часу, тоді це важливий ключ до зрозуміння повноти значення СВАНТЕВИТА: це, отже, не тільки БОГ чи ДУХ СВЯТОСТИ, але це саме її ТВОРЕЦЬ, отже — ТВОРЕЦЬ СВІТЛА, РОСТУ, СИЛИ, ПОТУГИ ВСЬОГО СВІТУ, отже БАТЬКО — ТВОРЕЦЬ ВСЕСВІТУ. І саме такий зміст дасть зрозуміння факту, чому святиня Свантевита була такою важливою в світі західньо-північних слов'ян, як це побачимо із тексту.

Такі і подібні факти мусимо мати постійно на увазі вже від самого початку дослідів як їх методологічний постулят. Не накидаймо словам їх сьогоднішнього змісту, але спробуймо шляхом сумлінної аналізи дійти до його первісного, основного, істо-

ричного значення. Не накидаймо словам сьогоднішніх змістів чи асоціяційних сполучень і висновків, на цих асоціяціях спертих.

Наведу коротко інший популярний для зрозуміння приклад із світу "Ригведи": хто не відчує у слові "корова" емоційних зв'язків як "мати-живителька наших дітей і нашої родини", істоту добру і шановану, — той хай не береться читати "Ригведи", або студіювати старовинні обряди Різдва, в яких господар відвідує з пошаною свою маржинку. Слово "КАВ" сполучене в його уяві із дуже вульгарним значенням, отже, він тільки закошлять губи і докаже, що... йому б пасти корови, а не бути ученим. Ні, я недоречно сказав, — був би з нього і пастух дуже поганий.

А однак, не один раз в науці я стрічаю оці закопилені губи "ученого", що з погордою і упередженням чи то історичного чи, ще гірше, релігійного порядку підходить із своїми упередженнями і готовими — якже вузькоглядними! — засудами.

Отже, мусимо мати на увазі цей основний факт щодо предмету дослідів.

"СВЯТИЙ" і "СВЯТІСТЬ" уживали наші прапредки в іншому, їхньому власному розумінні святости — як духової і творчої сили й потуги, пов'язаної із потугою світла й вогню у світовідчуванні наших прапредків. Інакше годі було б подумати, що наш князь Святослав — СВЕНТОСЛАВ — міг бути називаний так у християнському значенні схимника, відреченця від життя, зокрема відреченця від потуги роду, відреченця від світу і людей, що шукає в манастирях спасення своєї власної душі чи душечки. Для Великого Державнотворчого Духа Святослава така назва не підходить і не підходила. Отже, маємо до діла із іншим значенням слова "Святий" у назві "СВЯТОСЛАВ" — іншим від пізнішого змісту цього слова, наданим йому християнізмом.

Маючи це на увазі, будемо досліджувати Постать ДУХА СВЯТОСТИ, — СВАНТЕВИТА — у тих текстах, їх залишках чи відгуках, де збереглася якась назва його Істоти, чи хочби її тінь, затемнена ворожим до нього почуванням.

Мистецька скульптура, яка зображувала Свантевита була, згідно із досліджуваним текстом, Чотириголовою Постаттю. Наш геніяльний мистець, що перший насмілився показати в змисловому вигляді і світі Божественну Істоту, показав його у виді могутньої чоловічої Постаті із чотирма головами, зверненими в чотири сторони світу.

І, отже, знову підіймали над цією статуєю, як і над іншими т. зв. "поганськими" сміх і насміх. Дивіться Ідол, препога-

ний Ідол, та ще із дерева і ось що шанували „погани" як Бога. До нього молилися!

Але ж рівночасно у кожній майже християнській церкві чи костьолі можемо побачити Саваота у виді Старого Діда, обов'язково із сивою бородою, а біля нього інші Члени чи Особи Святої Трійці. Так, скаже християнин-теолог, — але це тільки зображення, а не сам предмет малюнку чи статуї.

Так чому ж твердити, що інакше було у наших прапредків? Це тільки те саме зображення, а не сам предмет зображення. Бачимо, отже, подвійну мірку оцінки. І то всупереч самому фактові, що у християн образи є предметом культу, носяться у процесіях, творять чуда і є святістю.

Вони антропоморфізовані. Примітивна уява вірних антропоморфізує і саму зображену постать. Чи так було у випадку Свантевита? Ні, тут бачимо виразно, що постать, що є тільки символом, який саме хоче уникнути наївної антропоморфізації. "Чотири" голови, самі ті здавалося б смішні чотири голови символізують — підкреслюю — СИМВОЛІЗУЮТЬ — чотири сторони світу, над якими володіє і які утримує Найвища Істота, Найвище Небо — ІСТОТА — Найвища Святість. Тут виразно вжитий символ і мистецькі прийоми зображення, але всупереч цій виразності лають цю статую „Ідолом", а вважають продуховленням зображення одноголового сивого Дядька-Батька-Бога.

Хто ж тут сильніше чи наївніше антропоморфізує?..

Знову бачимо ті самі упередження, замість прагнення правди, вникнення в інтенції мистця-креаціоніста, вникнення саме у зміст.

Це вникнення покаже нам виразно інтенцію творця статуї. Він тільки мінімально зображений в чоловікоподібному виді, але рівночасно показаний мистцем-різьбарем, що він не просто чоловікоподібна — цебто антропоморфічна особа — але його чотири голови на чотирьох шиях — це тільки змислове зображення, що він — Найвище Світло — глядить на всі чотири сторони Простору, обіймаючи його своїм всеобіймаючим зором, володіє ним і утримує та творить його основну силу всетворчою потугою своєї СВЯТОСТИ. Ось що повинна об'єктивному дослідникові розповісти сама його назва і статуя.

Тимчасом, зогиджуючи старовинну віру, зогиджували якраз цю велич мистецької і теологічної концепції Свантевита: Глядіть, він чотириголовий. Ідол тільки і нічого більше.

Самі ж зображували Єгову-Соваота не тільки чоловікопо-

дібним, але зовсім чоловічого виду і йому поклонялися. Хто ж тут більший ідолопоклонник?..

Скаже хтось на оборону тих пересудів:

— Так може роблять популярні пропагандисти християнізму для дітей, навчаючи катехізму, але ж учені напевно так не думають.

Тут то й ба! Ученим уділилася оця довговічна погорда, оце довговічне знецінювання і цькування старої віри, так що вони обов'язково підходять до предмету із отими закопиленими губами. Роблять це ще й по-вченому. Видумують різні "ізми", як от примітивний "анімізм" — він обов'язково примітивний і обов'язково тільки "анімізм". Наївний. Що Святість це суто психологічне, отже, антропоморфічне поняття, що Святість це також суворо теологічне поняття — сто разів підкреслюю (знайдете його в усіх теологіях!) — то це зовсім відсунули від своєї уваги. Що оживотворення т. зв. "мертвої природи" може бути також вислідом "ідеалістичної" філософії, цього теж не взяли до уваги.

Я навів тільки найгрубші приклади. Знецінення переводиться навіть більше витонченими методами.

Отже, тому я ставлю це питання як питання об'єктивізму дослідів, як питання методології, і врешті як творче питання ще не існуючої науки порівняльної теології і релігіознавства.

Мушу зауважити, що ті самі „тонкі" методи досліду, цебто пересунення чи накинення іншого — сучасного — змісту вченням старовинним відноситься теж і до історії філософії. Під впливом панівного матеріялізму 19-го століття викривлюється в дусі того ж матеріялізму основні поняття старовинної філософії. Забувається, наприклад, що школа йонської філософії, коли шукала праосновного первня, з якого сконструйований світ, шукала цього первня як метафізичного елементу, а не як матеріялістичного елементу. "ВОГОНЬ" — "ЗЕМЛЯ" — "ВОДА" — це все живі і творчі "первні", а не елементи хемії. І навіть славний для матеріялістів Демокрит зовсім не був матеріялістом. А ВОГОНЬ Геракліта — це теогонія ВОГНЮ і СЛОВА, і СЛОВА як ВОГНЮ, і слова як основи Буття. Але вся ця велич концепцій пропадає в матеріялістичній інтерпретації "учених".

Чи це має відношення до нашої праці?..

Але ж, очевидно!

Буде мова про ВОГОНЬ. А це не хемічний первень чи процес, але жива світотворча СИЛА-ІСТОТА.

Тут поети кращі від учених. Писала Леся Українка, що "тут у лісі немає нічого мертвого. Тут все живе!".

Найживіше є Світло і Вогонь.

І світотворча Святість!

Отже, сформулюємо як методологічний імператив, щоб до дослідження старинної філософії і релігії не підходити, не нав'язувати, і не накидувати понять і уявлень із іншої доби, а зокрема наше вузьке уявлення про те, як то примітивно думали оці старовинні філософи чи творці релігій. Саме тут вузькість учених, що вони не годні визволитися, хоч би тільки для цілей кращого зрозуміння чогось їм невідомого, від закорінених уявлень пізнішої доби чи сучасности.

Але вернімося до самого досліду.

Мистецьке зображення і символи

Ми бачили в попередньому розділі, як віщун-мистець зображує "Найвищість" — "Всеобіймаючість" — "Присутність" — "Всевидючість" — "Небесність" та інші Атрибути Свантевита через символізм його чотириголовости. Побачимо, що таке характеристичне зображення многоголовости статуй дасться прослідити на інших теренах Европи, приписуваних кельтійцям, а також на терені... Індії, де триголовість Найвищого Божества — Брагми, чи Вішну станеться клясичною, загальноприйнятою формою зображення Єдиности у трьох аспектах чи особах.

Якже виразити "Святість" засобами мистецького символізму, коли вже прийнято загальним стилем зображення Божеств як чоловікоподібних статуй, а їх атрибути як частини тіла, чи предмети людського світу. Чотирируки зображення Божеств в Індії тримають звичайно у своїх долонях виразно окреслені символи їх Влади чи Божественної Дії. В розвитку символіки, деякі з них наберуть виразно абстрактного вигляду і форми, як от — Тризуб чи розвинена пізніше із нього Ваджра Індри.

Яким символом виразити "Святість"...

Від непам'ятних часів уявлення про Божественне Надхнення, Радість чи Потугу Чину були поєднані із культом напою, що став теж головним предметом жертви через розлиття. І так у культі арійської віри в Індії став віригравати величезну ролю саме культ Соми, — міцного Божественного Напою, який символізував Космічне Надхнення, власне Святість у нашому визначенні.

Жертва Соми сталася однією із найбільше розвинених жертв через розлиття, — т. зв. „лібації", — а приносили її головно найулюбленішому і найпопулярнішому Богові-Героєві — Індрі, Громовержцеві, і Володареві над Богами, хоч не був він найвищим Божеством. Ціла дев'ята книга Риґведи присвячена культові Соми — напиткові Космічного Надхнення і Божественної та Героїчної Потуги.

Очевидно, субстанція такого напитку змінювалася із зоною та з розвитком традиційного виробу такого напою. Наші терени славилися здавен-давна виробом меду, сиченого, питного, ферментованого, а також „алу" або „олу", що відповідає англійському слову „але" у теперішній вимові „ейль", цебто рід густого пива. Саме ж „пиво" не вимагає пояснень, бо воно очевидно походить від слова „пити".

Від непам'ятних часів спроваджували в Україну, а отже і в Прибалтику "вино". В нашому описі ужиє Саксонець слова "вино", хоч зовсім можливо, що це був рід паленого меду. Можливо, тимбільше що почуємо рівночасно, що головний предмет описуваної жертви буде величезного розміру округлий хліб, — цебто по-нашому „коловай" чи „коровай" „СПЕЧЕНИЙ НА МЕДУ".

Такий напиток пили у сивій давнині із рогу і саме цей сповнений вином чи медом ріг буде символізувати в мистецькому зображенні Божественне Надхнення чи саме "Святість".

Отже, головним символом, який зображує головний Атрибут Свантевита буде в аналізованому нами зображенні РІГ ІЗ МЕДОМ.

Такий РІГ ІЗ МЕДОМ відогравав теж велику ролю в цілому протослов'янському культі, як про це свідчить нагробне зображення напевно слов'янського походження надмогильної гранітної плити, на якій зуявлена живого розміру людська постать, а саме — старший віком мужчина, який притискає до грудей величезного розміру РІГ. Опис цього пам'ятника подає Шухгардт у своїй археологічно-дослідницькій праці п. з. „Аркона, Ретра, Вінета", 1926 на ст. 23, звідки подаємо наведену репродукцію.

Таких і подібних знахідок є багато і їх помилково уважали деякі вчені як зображення самого Свантевита, але вони виразно одноголові і усе пов'язані із могилою.

Не буде для нас трудно пояснити це зображення. Душа померлого іде до Найвищого Неба, до місця де всі його хоробрі предки перебувають і там заживає СВЯТОСТИ НЕБЕС, символічно зображеної у вигляді величезного рога, очевидно із ме-

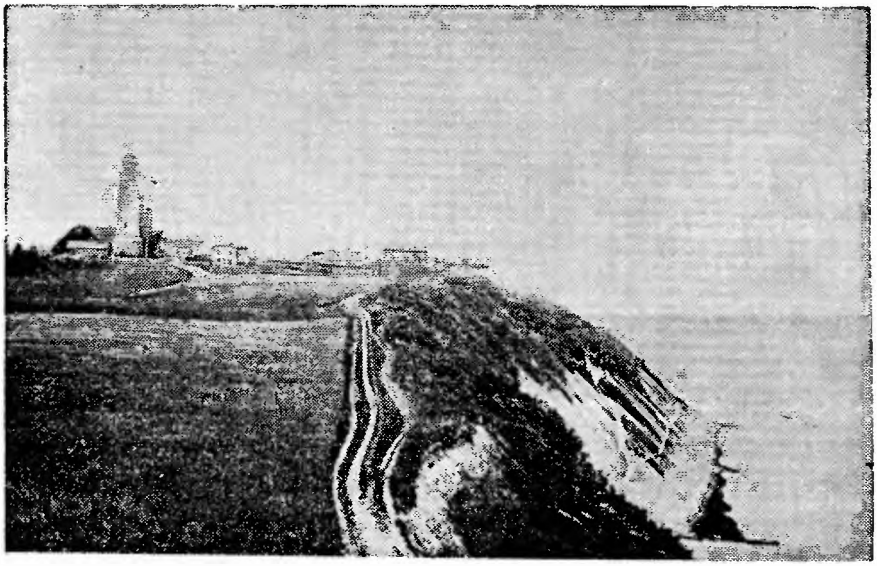

Leuchtturm auf Arkona

дом чи вином. На цих Божественних Левадах Божественний МЕД, буде скріплювати його вічне надхнення і святість, як стан блаженности душі героя по смерті. Рабів, — як довідуємося із віри лицарів Святослава, — до цього Вирію Прапредків там не пускали. Грудка землі, якою затуляв герой свою смертельну рану була там його найкращим і єдиним свідоцтвом наших прабатьківських чеснот.

Інші символи Свантевита чи цілої його Святині є самозрозумілими саме як символи і не вимагають окремих міркувань на самому вступі. Це буде величезний Меч, як Символ Боротьби і Найвищої Влади, а далі прекрасний запряг коня і сам ЖИВИЙ БІЛИЙ КІНЬ, символ білого світу небес.

І врешті...

І це найвеличніше у святині і цілому культі...

Буде там триста найкращих, вибраних лицарів, яких життя присвячене Службі і Славі Свантевита.

Нас уже не зачудує, що всі вони будуть на білих конях.

Чи це дійсність чи мітологія...

Ми вже готові, щоб критично і аналітично читати основний, документальний текст нашого досліду, а саме книги:

Саксо Ґрамматікус: Ґеста Данорум, Лібер XIII.

Нашу лектуру доводиться, однак почати від критичної дискусії про автентичність свідчень Саксонця.

Про „Історію Данців" Саксонця Письменного

Саксо Ґрамматікус, або Саксонець Письменний, був данським поетом та істориком із родини дружинників у службі князя Вальдемараса Першого. Жив він в рр. 1150-1206. Увійшов у службу архиєпископа Абсальона і, очевидно, мусів набути для цієї служби усіх конечних знань із опануванням латини тодішньої "кляси" і стилю.

Сам був поетичної вдачі і мав живе заінтересування старовиною, а зокрема історією князів і воєн свого народу. Пише історія, що із спонуки цього архиєпископа він почав писати свою історію 1185 р. Може „спонука" архиєпископа — це тільки виправдання і повага для його власних заінтересувань. Цього не знаємо напевно, але знаємо напевно, що його заінтересування історією є жваві і щирі.

Події, про які буде мова, відбувалися в році 1168 і саме архиєпископ відігравав важливу ролю в боротьбі за опанування острова Ругії і знищення святині Свантевита у твердині Аркони. Мусимо пам'ятати, що це був час, у якому архиєпископи відігравали більше активну і безпосередню ролю в політичному житті, ніж сьогодні. У поході, про який буде мова, архиєпископ Абсальон відігравав ролю головнокомандувача і був автором головного бойового пляну облоги твердині Аркони.

Для ілюстрації цього факту пригадаймо нашим читачам, що це в той час приблизно князь Англії Генрих II забажав, щоб його канцлер, цебто, на сьогоднішні поняття, прем'єр міністрів, став архиєпископом і здійснив це бажання в блискавичному часі. Він бажав собі далі, щоб цей архиєпископ, мова тут про славного Томаса Бекета, справував надалі уряд йому вірного канцлера і дорадника. Тут сталося не по його бажанні. Не будемо теж слідкувати тут за цією важливою подією в історії Англії. Ми згадали її лише для ілюстрації ролі архиєпископів того часу.

В Данії архиєпископ Абсальон зостався вірним князеві. Історію нападу на Ругію, облоги Аркони і події після її розгрому можемо слідкувати з виїмковою докладністю в історії Саксонця. Слід думати, що він був безпосереднім учасником і навіть мав за завдання писати хроніку цієї війни. Вона ж була завершенням трьох попередніх спроб опанувати цей острів, у рр. 1136, 1159 і 1166. Цілий хрестоносний похід мав бути піднятий проти держави цього острова і твердині старослов'янської віри. Отже, подія вважалася неабиякої ваги та історичного значення для Данії. Роля архиєпископа тут повністю вияскрав-

лена, можливо — перебільшена. Сам безсумнівно хоробрий князь Данії, Вальдемарс Перший, показаний тут у досить пасивній ролі глядача, що дивиться на боротьбу та облогу із свого крісла перед шатром. Натомість активність і провідна роля архиепископа скрізь детально висвітлена. Це можу пояснити тільки фактом безпосередньої участи його секретаря чи учня, саме Саксонця Письменного, у цих подіях і навіть впливу самого архиепископа — таке яскраве підкреслення його ролі підчас облоги і після розгрому твердині. Так чи інакше події описані ще за життя численних учасників були для них цікаві, тому описані докладно із конечности в основному вірно, хоч саме слово Абсальона могло мати вплив на переоцінку його власної ролі.

Мабуть із цієї хроніки, а зокрема жвавости її опису постала думка написати цілу історію Данії. Її з доручення чи спонуки почав Саксонець від панування перших християнських князів Данії, а саме — від Свейна 1076 р. Зовсім подібно як у наших хроніках. Але є й основна ріжниця, а саме — пізніше автор доповнив її всіма зібраними відомостями, переказами чи традиціями дохристиянської доби із можливо повним використанням ісляндсько-скандинавських саґ, і таким чином постав його монументальний твір "Історія Данії" п. з. оригіналу "Геста Данорум".

Очевидно, трудно вимагати історичної докладности від тих частин його історії, які він міг основувати тільки на традиції, залишках хронік чи головне на саґах, себто поетичних творах, що були рівночасно героїчними і мітологічними епопеями півночі. Але саме в тій частині збереглася велика скарбниця легенд чи героїчних саґ, від яких зачинається історія кожного народу. Подібні елементи є вплетені, як відомо, і в нашу хроніку, але в дуже незначній мірі, наслідком чого пропала ціла наша історія дохристиянської доби.

Отже, даремно гніваються деякі історики за "неісторичність у сучасному значенні" хроніки Саксонця. Ми не мали б історії князевича Гамлета, в оригіналі Амлета, що надхнула Шекспіра до його монументальної трагедії.

Одначе, навіть ці критично-негативно наставлені історики признають, що чим ближче до сучасности тим докладнішою і вірнішою стає його історія, а щодо сучасности то тут залишається ствердити, що це безпосередня обсервація або докладні звідомлення численних учасників. Це останнє я виключаю на основі цілого ряду подробиць, які вказують на тонкий обсерваційний хист і живий інтерес самого автора.

Як би однак воно не було, то не може бути сумніву в ав-

тентичності і правдивості основних подій, що ними будемо займатися, вони ж бо, або тогочасні, або писані з автопсії.

Стільки в загальному для нашої оцінки історії Саксонця Письменного.

Якщо йдеться про вужчий предмет досліду, а саме — відомості про внутрішній устрій держави Рутії, опис святині Свантевита, його статуї, як теж статуй інших Божеств в інших містах цього острова, то тут ми у дуже щасливому становищі.

А саме: німецький учений Шухгардт, згадуваний уже вище, провів археологічні досліди й розкопки, докладно слідкуючи за описом Саксонця. І тут саме виявилася уся докладність і правдивість опису даного Саксонцем у його "Історії".

Отже, маємо перед собою опис подій, як теж твердині Аркони і святині Свантевита, потверджений археологічними розкопками із докладністю, яка зовсім задовільно документує правдивість опису Саксонця. До цих розкопів трудно буде підкопатися якому небудь песимістичному чи ворожому критикові.

Ми не маємо теж найменшого сумніву, що ані Абсальон, ані Саксонець не мали ніякої симпатії, а тим менше повного зрозуміння звичаїв чи релігійних вірувань венедських слов'ян острова Рутії. Що більше, цілість походу чи наїзду відбувалася з виразним наміром остаточного знищення цього важливого осередку автохтонної та оригінальної віри цієї слов'янської держави. Тому тут можливі чи то викривлення чи знецінення "поганської віри", але, із другого боку, лицарське походження і поетична вдача разом із інтересом до старовинности мусіла у великій мірі рівноважити ворожість наставників автора, головно архиєпископа Абсальона до подій і змісту старовинної віри Ругіянців. Тут слід відмітити теж, що не всі князі Данії, уже християнізованої Данії, були прозелітами. Про одного з них читаємо, що вислав він величний дар Свантевитові в Рутії, славному із своєї вирочні, за що не похвалили його християнські єпископи.

Отже, дивним дивом спостереження Саксонця не позбавлені деякої симпатії для старої віри, а зокрема для лицарської оборони твердині Аркони, якої лицарі, як побачимо, воліли смерть у полум'ї пожеж, аніж неволю у ворожій до їх віри Данії. Це все разом творить його опис гідним наукової уваги і докладної критичної аналізи.

Хочу в цій частині праці відмітити одну подробицю опису, на оборону мого твердження про окрему спостережливість до деяких звичаїв, із яких описом мусів стрінутися наш автор.

В описі Богослуження перед святинею Свантевита Найвищий Священик культу бере в руки величезних розмірів колач, спечений на меді, і ставить його поміж собою та громадою вірних, звертаючися до них із запитанням, чи вони бачать його, цебто — чи бачать його постать поза величезним людського розміру колачем. Якщо громада відповість, що його бачить, тоді він скаже:

— "Щоб на другий рік його не бачили!"

І тут автор додає своє пояснення, що ніяк він не бажає ані собі, ані їм смерти, але, щоб колач, або „коловай" був на другий рік ще більший. А був цей колач виразом їх добрих жнив, їхнього добростану. Отже, Найвищий Жрець бажав їм у такий парадоксальний із відтінком веселого парадоксу ще кращого добростану, ще більшого плодозбору, ще більшого „коловаю".

І тут стрічаємся з важливим фактом потвердження правдивости такого обряду, — потвердження не менше важного як самі розкопки Шухгардта.

Бо саме такий зворот, таке благословення, чи докладно таку відповідь маємо стверджену і в українському фолкльорі, як старовинний, добре закріплений обряд, перед початком священної вечері на Різдво. Тут голова роду, поставивши "КОЛЯДУ" на стіл дає родині те саме питання і дослівно ту саму відповідь. Це ж добре відомий факт українським етнографам.

А отже, такий традиційний елемент обряду записує Саксонець як елемент Богослуження в 1168 році!

Ані наші прапредки не вчилися свого обряду із „Історії" Саксонця, друкованої у 16-ому сторіччі, ані Саксонець не студіював цих обрядів у далекій Україні чи в Карпатах.

А однак, обряд є той сам! І записані Саксонцем слова є слово в слово такі самі, як ще й досі в обрядах початку 20-го сторіччя. Несподівано для нас маємо тут точне датування обряду як усенароднього обряду Великого Всенароднього Єднання.

Бо згідно з описом Саксонця цей Священний Коловай ділили відтак між цілим народом і це було всенароднім причастям. Нам відомо з обрядів, що такого Коловаю не вільно було різати ножем, Його ламали руками!

Стоїмо перед доказом, безсумнівним твердим доказом старовинности українських обрядів. Старовинности і їх Священного Достоїнства! Отже, довгий є шлях від острова Ругії до Чорноморських Степів, чи від Карпат до Радогощу.

Це доказ не тільки сивої старовини наших обрядів у ранній, світанково ранній добі історії людства, але куди важливіший доказ прапервісної релігійно-обрядової єдности цілого простору слов'янського розселення від Балканського півострова до... острова Ругії на північно-західніх теренах слов'янського розселення. Звичайно, із бігом часу розвинули поодинокі народи ще й свої власні обряди чи звичаї, але розвинули їх на ґрунті прапервісної спільноти, у якій були вже міцно зарисовані основні концепції Найвищого Божества та основні релігійно-обрядові звичаї і Богослуження.

Сьогодні ми збираємо їх залишки. Шукаємо їх у розсіяних свідченнях тих, що вогнем і мечем нищили нашу націю і нашу прабатьківську віру.

Шукаємо їх у розкопках, у розкопках чужинців, що не подбали про закріплення чи збереження якоюсь надбудовою досліджуваного об'єкту навіть за правилами археології. Шукаємо їх під землею.

Шукаємо їх в останках звичаїв і обрядів, у піснях чи переказах слов'янських і балтійських народів, як загубленого чи знищеного скарбу нашої душі.

Саксонець Письменний

Про напад на державу Ругії та знищення святині Свантевита

(Саксо Ґрамматікус: Ґеста Данорум; CL XVII етц, пп. 821 етц.)

Князь (данський Вальдемарс Перший) напав на Ругію в ріжних місцях та, знайшовши всюди нагоду до грабунку, але ніде до вирішальної битви, ведений гарячкою проливання крови, вирішив здобувати Аркону облогою. Ця твердиня Аркони розташована була високо на вершку узгір'я. Від сходу, полудня й півночі була вона захищена, не штучно збудованими, але природними укріпленнями, бо стрімкі узбіччя узгір'я мають вигляд укріплених мурів і ніяка стріла вистрелена навіть із стрільної машини не могла досягнути його (узгір'я) вершка. Із тих, вище названих сторін світу, була ця твердиня боронена морем, що опливало хвилями його підніжжя, тоді як від заходу була вона оточена оборонним валом, високим на 50 стіп, якого нижня частина була із землі, а вища з дерева перемішаного з глиною.

У її (цієї твердині) північному кінці був багатий на воду живець, до якого вела укріплена для мешканців міста дорога. Коли князь Еріх підчас попередньої облоги перерізав доступ до цього джерела обложеним мешканцям міста, то завдав їм більше шкоди від спраги як від сили зброї.

В середині городу була рівна площа, на якій видніла збудована з дерева святиня, прекрасної роботи. Була вона у високій пошані не тільки завдяки величності її вигляду і прикрас, але завдяки святості поміщеної в ній статуї Божества. Зовнішня сторона була вся прикрашена дбайливо виконаними різьбами, розмальованими грубо й незручно, які уявляли собою ріжні зображення.

Як вхід до неї (святині) вели тільки одні і єдині двері. Сама священна статуя була окружена подвійними рядами заслон. Зовнішніми заслонами були самі стіни, вивершені багряною банею, а внутрішніми заслонами були величні звисаючі килими, прикріплені так, що творили немов стіну навколо чотирьох стовпів. Обидві ці заслони сполучував тільки спільний дах і дуже мало дерев'яних споруд.

У святині стояла велика статуя, яка своєю величиною перевищувала розміри людини. Гідна подиву височіла ця статуя. Вона мала чотири голови і чотири шиї, із яких дві були спрямовані вперед а дві назад, а кожна із голів зверталася своїм лицем одна направо, а друга наліво.

Вуса їх (себто цих голів) були попідтинані, а волосся підстрижене так, немов би мистець бажав наслідувати звичаї і спосіб стриження голови Ругіянців.

У правій руці тримав (зображений статуєю Бог) ріг, мистецьки вирізьблений із ріжнородних металів. Цей ріг щорічно наповнював напитком аж по береги священик, що керував їхніми обрядами, який із кількости самого напитку (залишеного в розі) предвиджував багатство плодозборів найближчого року. Ліва рука була зігнена луком і спочивала на бедрі. Його шата досягала долішньої частини уд, які вирізьблені із ріжного дерева сполучувалися так невидним сплетом із колінами, що місце споєння частин можна було доглянути тільки зблизька і то після докладного приглянення. Його ноги, як здавалося, доторкалися землі, а їх підстави були глибоко вкопані в неї.

Поруч видніла упряж коня і сідло статуї, як теж символи Божества. Подив для них збільшував надзвичайної величини меч, якого піхву і рукоять, крім прекрасної різьби мистецького виконання, звеличували ще зовнішні прикраси із срібла.

Торжественний культ цієї статуї відбувався за ось таким обрядом:

Раз у році після плодозборів збиралися громадяни цілого острова перед святинею статуї, убивали жертовні тварини і влаштовували для слави їхньої віри торжественну трапезу. Свя-

щеник цього Божества, який, усупереч загальному звичаєві цієї країни, відзначався довгою бородою і волоссям, уже попереднього дня перед святом, увійшовши у святилище, куди йому самому лицювало увіходити, найдбайливіше прочищував статую, уживаючи щіточок і дбаючи при тому, щоб у святині навіть не видихувати, і тому для зачерпнення повітря й видиху виходив він за двері, щоб присутність Бога не була занечищена людським віддихом.

На другий день, коли зібрався народ перед дверима святині, виймав він (найвищий священик) ріг-чашу із рук статуї і пильно дивився, чи і наскільки напиток у ній поменшився, що вказувало б на недостатки у майбутньому році. Помітивши це, він радив їм зберігати ощадно на майбутнє зібране жниво. Коли ж він побачив, що звичайна в чаші кількість напою не зменшилася, тоді передбачав він час рясного плодозбору. Таким чином із тих ворожебних знаків він велів їм уживати зібраних плодів чи то ощадніше, чи то щедріше. Відтак виливав він старе вино під ноги статуї як проливну жертву і наново наповнював порожню чашу. Відтак немов припиваючи віддав він чашу зображенню Божества і в торжественних словах промови просив він для себе і для цілої країни всього добра, а для її громадян нових багатств і перемог. Після цього прикладав він ріг до своїх губ і випивав вино одним духом, наповнював його удруге і вкладав у правицю статуї. Далі продовжував жертву у вигляді округлого медівника такої величини, що він (медівник) майже рівнявся висоті людини.

Далі священик ставив цей медівник між собою і народом і питався, звертаючися до народу, чи вони можуть його побачити. Коли вони відповіли, що бачать його, тоді він бажав їм, щоб на другий рік його із-за колача не бачили. У той спосіб він не бажав своєї чи свого народу смерти, але росту й збільшення майбутніх жнив. Далі він поздоровляв присутню громаду в ім'я Божества і закликав їх до дальшого почитання Бога пильними обрядами жертви, обіцюючи їм як нагороду рясні плоди землі, як також перемогу на землі і на морі. Після цих обрядів решту дня присвячували вони розкішній і пребагатій трапезі, при чому самі жертовні дари споживали як пир і насолоду для піднебіння, заспокоюючи свою непоміркованість. Недотримання поміркованости уважалося зовсім пристойним, а поміркованість— незгідною із звичаєм.

Щорічно складав кожний, чи чоловік чи жінка, монету як дар культу цієї статуї. Йому належала теж третя частина зброї і здобичі, так немов би вони були здобуті під його проводом та опікою.

Цьому Божеству приналежало триста добірних коней і стільки ж озброєних лицарів, а вся їхня здобич, чи то у війні чи промислом здобута, підлягала опіці жерців, які із тих здобутків веліли виконувати ріжні емблеми чи прикраси святині та складали їх у сховищах святині, де крім великої кількости грошей зберігалися теж численні багряні тканини наднищені часом. Тут можна було бачити теж величезну кількість вотивних дарів, принесених як побожні обітниці всіма тими, що бажали добродійства.

Ця статуя збирала данину із цілої Слов'янщини. Сусідні князі постачали дари на честь святині.

Між іншими, також князь Данії Свенус для з'єднання ласки цього Божества дарував у його честь величну і дорогу чашу, ставлячи вище почитання інородної віри від домашньої, і за це нещасне жертвування поплатився він горлом.

Це Божество мало теж інші святині у численних місцях, якими управляли священики меншої гідности і влади.

Крім цього Божеству приналежав білий Кінь. Підстригати чи виривати волосся із його гриви або хвоста вважалося злочином. Тільки священик мав право його годувати чи досідати, щоб через часте його вживання це Божественне сотворіння не втрачало свого значення.

На цьому коні вирушав у бій Свантевит, — бо таке було названия цієї статуї, — проти ворогів своїх святощів, як вони вірили. Головний доказ для цього вбачали вони в тому, що ранком, хоч кінь стояв уночі у стайні, то мимо цього бував часто вкритий потом і густою піною, так немов би вернувся із довгої їзди, пробігши простори великих доріг.

Цього коня вживали у передбачуванні майбутнього ось яким чином: Коли сподівалися війни проти якоїсь країни, тоді служба святині застромлювала перед нею списи у три ряди. У кожному ряді були все два списи зложені навскоси, устромлені вістрям у землю. Відступи між рядами були однакові. Коли треба було підняти війну, тоді священик, відправивши торжественні молитви провадив цього коня в упрязі через ряди списів. Коли кінь переступив їх наперед правою ногою, то це було прихильним знаком. Коли ж навпаки, кінь хочби один раз підняв ліву ногу раніше за праву, тоді треба було змінити плян війни. Так само морська виправа уважалася небезпечною, якщо не побачили тричі, раз-по-раз, доброго кроку коня. Також, задумуючи інші справи, брали поради про її успіхи вже із першої зустрічі з конем. Якщо знаки були прихильні, вони хутко виправля-

лися в дорогу, якщо ж недобрі, вони заверталися й залишалися дома.

Також не було їм невідомим уживання дощечок (в оригіналі — "сортес", що може означати також табличку з написом, як їх уживали для ворожіння римляни. Слово "також" указує, що цей римський звичай був відомий Саксонцеві). Три такі таблички з дерева, з одного боку білі, а з другого чорні, були вкинені в середину ворожільного заглиблення. Білі означали вдачу, а чорні невдачу.

Але навіть жінки не були виключені від того роду знання. Вони сідали близько вогню і, не рахуючи, ані не надумуючися, рисували лінії на попелі. Коли їх число було паристе, то це вважалося знаком надійним, а коли непаристе, тоді впевняли, що це знак зловісний.

Це була, отже, та твердиня, що її укріплення прагнув князь Данії розруйнувати неменше як їх релігію. Він уважав, що разом із її знищенням зможе він вирвати із корінням у цілій Ругії її народні культи. Він не сумнівався, що так довго, як довго стояла ця статуя Свантевита, легше є знищити їх укріплення, ніж їхню народню віру.

Він вирішив отже, щоб приспішити це розруйнування, заготовити величезну кількість дерева із сусідніх лісів для будови машин при облозі, хоч довелося йому при тому перемучити все військо..."

Тут мусимо розпрощатися з дослідним перекладом тексту Саксонця, бо далі вже йде довший опис самих воєнних дій, які не мають такого основного значення для наших дослідів. Доводиться їх тут далі переказувати у скороченні, щоб зупинитися на місцях більш помітних для нашого предмету.

Отже, почалася облога. Данці обсадили залогами також надбережжя навпроти острова Віттова, щоб не допустити до відсічі. Під час оборони винесли арконці на мури і оборонні ворота городу ріжні знамена, між ними, відмічає Саксонець, священний прапор, який називався "Станіца". На маргінесі манускрипту був ще допис чи замітка чиєюсь рукою: „Стватира". Це знамено мали виносити у часі священного бою у вирішальних битвах, і тоді — як він каже, — усе було дозволене. Мабуть, не без сарказму зауважив він, що це тим знаменам довірили арконці оборону свого городу. Він відмічує також, що це знамено — "Станіца" — було в надзвичайній пошані, яка "майже рівнялася маєстатові всіх Богів".

У вирішальному часі облоги Данцям удалося підкласти, розпалити і підсичувати заздалегідь приготованими матеріяла-

ми вогонь під головною дерев'яною оборонною вежою над воротами твердині. Це вирішило про вислід облоги. Численні оборонці і громадяни кидалися самі у вогонь, що далі поширився, воліючи смерть, аніж данську неволю.

Постали бої уздовж цілого укріплення. Данський князь велів винести крісло перед своє шатро, щоб приглядатися битві.

"Священне знам'я" згоріло у пожежі городу.

На боці данців воювали теж "Померани" під проводом "Казимира" і "Богіслава". Вони сподівалися нагороди у вигляді приділу землі за цю їх участь в нищівному поході проти ругіянців. Але, як довідуємося із дальшого тексту, вони завелися у сподіваннях і почували себе обдуреними.

Після розгрому оборонців і програної битви князь данський подиктував їм умови підданства, між ними на першому місці домагання видати йому статую Свантевита і всі скарби святині, та прийняти — разом із своїм рабством — "правдиву віру з усіма звичаями за взором данців".

З наказу князя Данії якийсь Есберн і Суно увійшли до святині, щоб знищити статую. Це виявилося нелегке, і їм довелося зрубати статую в ногах так, що вона впала на сусідню стіну святині. На основі пляну розкопок святині слід думати, що це була найближча до статуї задня стіна святині. Саксонець згадує теж, що в святині знайдено численні роги ріжних звірів, дивної форми. Не подає докладно місця. Можна думати, що близько стін.

При тій нагоді відмічує автор ось яку "драматичну" подробицю свого оповідання. Наводимо в перекладі:

"Було видно, як чорт у постаті чорного звіря втік із святині і щез із очей тих, що стояли навколо".

Щоб докінчити таке прогнання чорта, саму статую порубали на дрібні шматочки і спалили, при цьому варили на цьому вогні свою їжу. Також цілу святиню "предали вогневі" — а "із дерева укріплень збудували церкву".

„Так замінили вони знаряддя війни на мешкання миру!" — заявляє тріюмфально данський літописець.

Тут зауважимо, — хоч до коментарів ми ще не перейшли, — що треба було аж двісті років, щоб згерманізувати Ругію. Але навіть тоді залишилися численні прізвища мешканців і місць слов'янського звучання. Визволення від чорта і несення миру на світі не є винаходом сучасних ідеологів. Бо так,

отже, визволили від "поганства" і спацифікували Ругію. Але перейдімо до самого оповідання.

Після знищення Аркони і після уже перед тим доконаного відрізання всіх можливостей відсічі та оборони острова інші зовсім слабко укріплені городи були змушені здатися. Важливу ролю при цьому відігравала дипломатія єпископа Абсальона. Ці події описані широко і в подробицях.

Горе переможеним!

Піддався з черги город названий „Гарц" — за моїм здогадом, мабуть, перекручення назви "Градець" — себто менший город. Були там інші святині меншого розміру й значення. Літописець подає вже зовсім коротко описи статуй і назви Божеств. До цих його свідчень вернемо у дальших студіях.

Свідоцтво Тітмара

Ми навели найповніший із історичних опис статуї старовинного слов'янського Божества, який рівночасно давав нам уявлення про саму його святиню та деякі обряди і вірування. Заки перейдемо до аналізи свідоцтва Саксонця, мені видається доцільним навести чи познайомитися із іншими найважливішими джерелами, відомими в історії.

Отже наведімо опис святині в Ретрі із „Хроніки Тітмара". Вона прийнята в науці як одне із важливих джерел до історії слов'янсько-германських відносин. Запис цей старший на півтора століття від "Історії Данії" і дасть нам змогу провести далі критичні зіставлення й порівняння.

Тітмар походив із княжо-вельможної родини. Його генеалогічне дерево із роду Вальбек достовірно відоме. Свою кар'єру завершив він як єпископ Мерсебурґа над рікою Салє, недалеко від сьогоднішнього міста Галє. Твердиня Мерсебург була укріплена Гайнріхом Першим як фортеця проти слов'янства. Тітмар живе у часі вибуху й розмаху німецької експансії, яка маскувалася в той час свіжою ще "ідеологією" Священної Римської Держави Німецької Нації" (Дас гайліге роміше Райх дер дойчен націон). Місто Мерсебург було надкордонною твердинею. Воно на захід від Липська, себто сьогоднішнього Ляйпцігу. Основною ідеєю, яка закривала і загрівала до цієї відомої в історії „експанзії" було бажання Риму "навернути" східню й північну частину Европи на християнство, та бажання тодішньої Німеччини завоювати ці землі. Отже, "Свята Держава" — цей титул дістала вона разом із благословенням із Риму — запопадливо виконувала оце "навертання" вогнем і мечем, яке закінчилося не тільки

"навернення", але цілковитим знищенням цілих народів. В нашому випадку це будуть слов'янські лютичі, що замешкували й мали свої держави над Балтійським морем, у краю, що звався "Волинь".

Свідоцтво такої „святости" держави німецької нації є саме "Хроніка Тітмара, єпископа Мерсебурзького", який являється ідеологом і апологетом політики Оттонів і Гайнріха Першого, цебто систематичного поневолення, витискання й винищування східньопівнічного слов'янства та литовських надбалтійських народів. Вистачить глянути на мапу історичної Великої Німеччини, щоб побачити успіхи такого ширення християнізму.

Подібно як і Саксонця не будемо, отже, підозрівати нашого автора в об'єктивізмі. Тітмар жив у часі від 975 до 1018 року. Вартість його хроніки подібно як і Саксонця різно оцінювана і різна в книгах. Старші, від 1-ої до 4-ої, уважаються компіляцією попередніх джерел. Книга шоста, з якої буде зачерпнуте наше наведення, уважається достовірністю та описує сучасні Тітмарові події, походи й війни. При нагоді одного із боїв описує він святиню в Ретрі, у країні, якої мешканців називає він "лютичами". Про них говорить він наступне:

"Лютичі були колись невільниками, але через нашу (німецьку) несправедливість вони тепер є вільні".

Капітально щира "ідеологія"! Справедливим є поневолення лютичів. Їх недостатнє покарання було "несправедливим", наслідком чого вони є ще вільні і, очевидно "ненавернені". Такі поняття мав єпископ Мерсебурґа про слов'ян чи надбалтійські народи. Він піддає гострій критиці князів саксонських за те, що вони виявляли млявість і бездарність у веденні війни із тодішньою Польщею.

Про віру лютичів він — як сам каже — пише з почуттям огиди. А все ж наслідки знищення старовинної культури і віри народів над Балтійським морем змушують нас користати із його „Хроніки" у відношенні до фактів, воєнних подій і подекуди опису місцевостей чи звичаїв. Отже, із об'ємистої "Хроніки" наведемо тільки місце, яке відноситься до опису святині і Божества в Ретрі. Пам'ятаймо, що цей опис на півтора століття старший і відноситься до місця далеко віддаленого від Ругії.

Свій опис починає словами, які самі за себе кажуть про його наставу до віри інших народів:

Книга VI. Розділ 23.

"Хоч мені осоружно говорити про них (себто лютичів), то однак стисло представлю, хто вони і звідки прийшли (до воєнного походу), щоб ти знав, дорогий читачу, пусті забобони і огидну їх віру.

Існує у краю Ріедірів город, що має трикутний вид і троє воріт, які ведуть до нього. Він зветься Рідеґост, а оточений він з усіх боків величезним пралісом, недоторкненим рукою мешканців і шанований як святість. Двоє воріт цього городу відкриті для всіх, що до нього увіходять, а треті ворота є звернені до сходу і є найменші. Виходять до дороги, яка веде до недалекого, але жахливого вигляду озера.

У городі є тільки одна святиня, мистецьки збудована з дерева, якої основи підтримували роги диких тварин. Її зовнішні стіни були прикрашені зображенням Богів і Богинь, як можна зблизька зауважити, предивно вирізьбленими. А внутрі стоять Богове, зроблені людською рукою, у жахливих шоломах і панцирях, кожний із них із вирізьбленим іменем (сінґуліс номінібус інскульптіс).

Перший з них зветься СВАРОЖИЧ (кворум прімус ЗУАРАСІЦІ діцітур). Йому віддають надзвичайну честь і релігійну пошану перед іншими Богами.

Є там також прапори, яких звідтіль ніде не виносять, хіба що вони потрібні на війну і тоді несуть їх бійці-піхотинці.

Для дбайливого збереження цього всього установили тубільці окремих священиків. Вони, коли збираються тут для молитви, або переблагання гніву Богів, єдині тут сидять, коли всі інші стоять. Шепчучи між собою таємні слова із трепетом викопують землю, щоб кинувши жереби, дослідити певність справ сумнівних. Скінчивши (цю ворожбу), вони прикривають жереби зеленою дерниною та вбивають у землю навскоси два вістря списів і ведуть через них із знаками покори коня, якого вважають за щось найбільше і шанують як святість. Відтак, кинувши жереби, якими вже раз досліджували питання, продовжують наново ворожіння немов би доконане тією Божественною твариною. Якщо із обох ворожінь випаде той самий знак, тоді ці племена виконують за ним свої дії, якщо ні, тоді із сумом відступають від намірених плянів.

Як засвідчує старовинність, обманена різними заблудами, існує оповідання, що скільки разів грозили їм заколоти довгої домашньої війни, стільки разів виходить із згаданого озера величезний бик, із білими зубами укритими блискучою піною і на очах усіх качається розкішно в калюжі серед жахливих потрясень.

Скільки є в цій країні округ, стільки є святинь і окремі зображення демонів шануються невірними. Між ними однак вище згаданий город має найвищу владу. Коли йдуть на війну, то все його поздоровляють, коли щасливо вертають, шанують його належними дарами та жеребами і через коня допитують, як вище описано, яку приємну для Богів жертву повинні принести їхні священики.

Ці всі племена разом називаються лютичами...

**
*

Тут кінчиться опис "чортопочитателів" — лютичів, винищених до кінця упродовж дальшої історії Німеччини.

Одним із дальших свідоцтв про долю цих лютичів, а також із згадкою імени Сварожича, є лист святого Брунона, у якому він засуджує Гайнриха II за його союз із „поганськими" лютичами.

"Яким чином — пише патетично святий Брунон — можуть співдіяти разом Сварожич — чорт — і вождь святих!".

Ніякого союзу, навіть хвилевого! Єдиною можливою формою „співіснування" є їх (себто лютичів) „навернення" наслідком якого навіть їх ім'я пропало в історії.

Свідоцтво Герборда

Нашим черговим документом буде: "Гербордус: Діялоґус де віта Оттоніс епіскопі Бамберґенсіс. Ед. Кепке-Пертз" — себто "Герборд: Розмова про життя Оттона, єпископа Бамберґенського". Герборд, це монах із манастиря у Міхельберзі, близько Бамберґу. Про його життя знаємо дуже мало, напевне лише те, що був хронографом манастиря подібно як його попередник Ебон. Його "Розмова" написана 1159 р., а його смерть датована 1168 р. Єпископ Бамберзький, якого життя описує Герборд, справував свій уряд в рр. 1103 — 1139, отже, не був його сучасником. Герборд однак користувався матеріялами чи хроніками попередників, сучасників. Головним "подвигом" цього єпископа було знищення чотирьох святинь у місті Штетіні над Одрою. Відрізану голову триголової статуї слов'янського Божества він вислав папі римському як свій трофей і доказ вірности. Статуя мала високу мистецьку вартість. Хоч у Ватикані зберігається безліч статуй старовинних грецько-римських Богів, то однак не думаю, що цей трофей по-варварськи відрізаної голови там зберігається. Його опис цієї події додає декілька цінних подробиць до відомого вже матеріялу попередніх свідчень. Саме історичне тло подібне як у інших авторів залишаємо тут без обговорення, а

наводимо в перекладі тільки ті місця, які відносяться до опису самих святинь.

Сам манускрипт монаха Герборда відкритий Гізебрехтом щойно в 1865 р., ще не повністю використаний у вивченні предмету.

Читаємо текст:

"Тіємо: Чому вони називали свої святині "континами".

Сефридус: Слов'янська мова в численних місцях наближена до латини, тому я думаю, що "континами" вони звуться від слова „контінере" (себто „заключати в собі").

32. В Штетинській державі були чотири контини, але одна із них, що була головною, була чудово і по-мистецьки збудована (мірабілі культу) і мала внутрі і назовні скульптури на стінах знамениті зображення людей, птах і тварин, так вірно представлених у їх природній поставі, що міг би ти взяти їх за живих і віддихаючих, і мушу відмітити як дуже рідкісне явище, що краски образів іззовні святині ані не блідли, ані не могли бути змиті дощем чи снігом. Такого було досягнено вмілістю малярів.

До цієї будівлі приносили вони звичаєм своїх прабатьків здобуті скарби і зброю ворогів і що здобули вони в боротьбі на суші і на морі на основі закону про десятину.

Були тут також золоті і срібні миси (кратерай), із яких їхні вельможі ворожили, їли і пили, та які зберігалися як святість, щоб їх виносити під час святочних днів. Також зберігали вони там для прикраси і на славу своїх Богів роги биків, покриті золотом і дорогим камінням, із яких вони пили, або вживали як труби. Також мечі й кинджали і багато дорогоцінностей, рідкісних і прекрасних, які вони, коли святиня була зруйнована, вирішили подарувати єпископові і священикам. Але він сказав: Я зовсім не думаю, що ми повинні на вас збагачуватися, бо маємо подібні речі і ще кращі дома понад достатком. Поділіть їх радше між тими, кому вони належать для вашого вжитку із Божим благословленням. Тоді він покропив ці речі свяченою водою, зробив над ними знак хреста і приказав, щоб їх поділили між собою.

Але була там триголова статуя, із трьома головами на одному тулубі, яку називали "Триглавом". Цю забрав сам, знищив її тулуб, а три разом сполучені голови забрав як трофеї зі собою і вислав відтак до Риму іменно, щоб апостольському панові і всього костела показати те, що він довершив серед народу, будуючи і винищуючи.

Три інші контини зазнавали меншої пошани і мали менше прикрас. Були там лавки і столи вокруг побудовані, де вони

відбували свої зібрання і наради. Туди вони збиралися чи то бенкетувати, чи забавлятися, чи полагоджувати поважні вирішення. В означені дні й години вони сходилися до цих домів.

Крім того стояв там могутній дуб, а під ним пливло найміліше джерело, про яке простолюддя вважало, що в них перебуває Божество, шанували їх як святі й оточували великою пошаною.

Коли єпископ після розруйнування контин, хотів зрубати також цього дуба, народ просив його, щоб він цього не робив. Вони впевняли, що на майбутнє вони не будуть відправляти в цьому місці ніяких релігійних обрядів, а тільки бувати там задля тіні й приємности. У тому немає ніякого гріха, та що вони воліли б врятувати це місце, ніж бути ним врятовані. Одержавши їх обіцянки, сказав єпископ: Я успокоївся щодо дерева, але мусите припинити живі ворожіння вашої долі, бо християнам не вільно ворожити із лету птах чи як інакше.

33. Іменно вони мали дивної величини коня, добре годованого, вороної краски і надзвичайно швидкого. Його не запрягали цілий рік і він був таким святим, що не стерпів би ніякого їздця і мав одного із чотирьох священиків як свого дбайливого опікуна".

Тут прощаємося з текстом, який далі подає докладний опис ворожіння із рухів серед списів священного коня, подібний в основі до тих, що ми їх стрічали в попередніх джерелах.

Ствердження

Ми познайомилися з основними історичними джерелами для нашого досліду. Ще залишилося декілька менше важливих, або значно пізніших як "Книтлінґасаґа" аж із XIV сторіччя. І вони вносять щось нове, що свідчить про те, що було більше оповідань чи джерел до цієї теми. Але в основному вони переповідають уже відомі нам події. Будемо ними користуватися вже в часі нашої аналізи, для доповнень чи додаткових насвітлень.

Отже, час на деякі ствердження, на які наш доказовий матеріял повністю дозволяє.

Перш за все відмітьмо важливу подробицю, яку чи то не доглянули, чи навмисне знехтували дослідники.

Святиня в Ретрі мала більше зображень чи статуй старовинних Божеств. Під ними були вирізьблені написи, по латині "інскульптай". Дата біля 1000 року. Але ж святиня була старша, отже, доби сучасної Володимирові або й ранішої. На далекому північному заході знали досконало монументальну різьбу в де-

реві і письмо. Підкреслюю: І ПИСЬМО! Нічого дивного в цьому немає. Нічого дивного зокрема для мене. Різці до писання чи вірніше вирізування буків на корі стрічаємо в археологічних розкопках пограничних староукраїнських городів як "Родень". Споконвіку ішла торгівля з надбалтійським прибережжям та їх янтар був у старовині дорожчий від золота. Було б дивно, якби вони не знали письма. Але ще покутує в історіях деяких учених перестарілий образ примітивного і неграмотного „поганства", очевидно, без письма, яке мало б прибути перше тільки і разом із християнством. Багато документів і фактів свідчать проти такого наївного і примітивного уявлення, як ось наведене свідоцтво, яке долучуємо до колекції.

Повинен би здивувати тих "істориків" також стан суспільности на цих далеких землях. Великі добре укріплені городи із кількома або однією головною святинею. У городі Граці бачив Саксонець кількаповерхові будинки над вузькими вулицями. Пожежа могла б знищити ціле місто. Чуємо в інших описах про розвинене купецтво і широку торгівлю. Купці приїзджали до венедських городів, були добре угощувані, ніколи ніхто не робив їм кривди. Торгували усім головно рибою та продуктами землі. Виробляли широко всякі тканини, і ці тканини або "плаття" були також засобом плачення як гроші. Слово "платити" походить від "плаття" як римське "пекунія", або германське "фіі" від "худоби". Слово "Товар" означає ціну і предмет набуття пізніше.

А проте, що найбільше здивує і нас самих, це добре й високозорганізована теократія цих держав і народів.

Теократія — це система правління держави, у якій найвище місце і найважливішу ролю відіграють священики чи жреці. Таку визначну чи вирішальну ролю відігравали у певну добу державницького розвитку священики в усіх старовинних державах. Ми бачили яскраві приклади у Єгипті, Індії чи Месопотамії.

Значна частина воєнних здобутків чи здобичі іде до святині. Гербордус говорить виразно про старовинний "закон десятини". Цей старовинний закон примінив Володимир і до нової, чужим Богам збудованої Божниці.

Ворожіння у святині є національно-державним актом. Він вирішає про всі важливі справи. Авторитет священиків стоїть там вище від княжої влади. Природа дивної сили інтуїції священиків вимагає окремого розгляду. Зовнішні події, як рухи птах чи коня тільки пробуджували в них таємну силу їх відчуття.

Щобільше. Стрічаємо в державі Ругії дивний факт, що

Святиня Свантевита має своє власне озброєне лицарство у вигляді трьохсот лицарів на добірних конях. Це неабияка сила у тих часах. Вони боролися на суходолі і на морі. Про боротьбу на морі говорить теж виразно Гербордус. Три сотні лицарів, крім святині, улаштовують свої власні походи, очевидно, разом із державно-князівськими, чи теж виправи. Уся їхня здобич належить тоді святині. Отже, це була форма організації збройно-мілітарної сили, яку бачимо пізніше в історії хрестоносців як ордени.

Ствердімо виразно для всієї історії, що таку форму організації, коли лицарі присвячені святині воюють у її обороні, а рівночасно їх лицарство є суспільною службою Священній Ідеї чи Справі, стрічаємо в державі Ругії вже в завершеній формі. Звичайно, і в інших державах був обов'язок оцього служіння святині так, що священна десятина була загально-обов'язуючим законом у цілому слов'янському світі.

У постійній загрозі з боку Данії і Німеччини конечність створення такої організації була самозрозумілою, а проте, творення такої форми суспільно-національного ладу залишиться духовим здобутком цього старовинного ладу на острові Ругії. Була там, як знаємо, головна і верховна святиня величезного засягу духової влади на всі околичні держави. Її повагу засвідчує факт, що новонавернений данський князь складає Їй величавий дарунок, за що єпископ и домоглися його покарання смертю. Довідуємося теж із наведених джерел, що спроби завоювання Ругії були численні. Довідуємося теж, що хвилева перемога не давала ще панування над Ругією. Що лише після знищення святинь на цілому острові вдалося закріпачення Ругії.

Про організацію цього священного ордену на Ругії знаємо, на жаль, замало. Чи це були молоді мужі певного віку, які відбували цю службу до певного віку, чи радше це були лицарі, що присвячували ціле життя обороні святині і держави.

Очевидно, була теж добре зорганізована і устійнена ієрархія священиків Свантевита із головним і найстаршим священиком. Мусів отже, бути їх вишкіл, отже — система навчання і теології. Виразно читаємо про їх молитви, обряди, благословення, а найважливіше — їх значення ,таємне передвіщування, яке в усіх старовинних культах відігравало важливу ролю. Отже, це не була народня віра самого тільки фолкльору, — яку називали вороги „народною" або сільською, — по-латині „паганус" — від чого пішло оте згірдливе слово „поганська віра", — але це була високозорганізована державна віра слов'янських держав перед християнською добою їх історії. Це так на дале-

кій півночі. Якою ж величною мусіла бути релігія премогутнього Києва.

В "Історії" Геродота стрічаємо опис міста Ґелону, що існувало в часі походу Дарія на Скитію. Цей город мав округлу форму і був обведений високим дерев'яним валом. Були в ньому будинки і численні святині з дерева. Божественні статуї, яким молилися горожани Ґелону, вважав Геродот „грецькими". Зокрема була там святиня „Діонісія" та відбувалося храмове свято що три роки. Після Богослуження були там звичайні пирування й забави.

Покинений його мешканцями город був спалений Дарієм. Мешкали в ньому синьоокі жителі із русявим волоссям. Давніше мали жити там також греки. Мешканці Гелону не були однак греками. Були окремим народом і говорили окремою мовою. Не воювали теж на боці Скитів проти Дарія.

Про город цей довідуємося від Геродота, що був він на схід від Танаїса, себто Дону. Але без археологічних доказів трудно устійнити його місце на мапі. Слід думати, що був він теж недалеко від моря, коли були там колись греки, себто грецькі колоністи. А в тім це вже є міркування. Не насмілюємося на ніяку ідентифікацію народу, що збудував у дереві Ґелон і велику Святиню Бога, якого окреслив Геродот як "Діонісія".

Для нас важне тільки ствердження так вчасного існування типу культури, яку далі стрічаємо в Україні і в досліджуваній Ругії. І там городи і святині з дерева і Божества, яких грецькі купці могли б із легкістю взяти за своїх рідних. А зокрема Божества із яким сполучувався культ їм відомий, як культ Діонісія. Це пир і забава після Богослуження. Не знаємо тільки чи пили вони вино чи престаровинний "МЕД", відомий із праісторії мови як спільний цілій групі індоевропейських мов і народів.

Знаємо також, що цього типу виразно староукраїнські городи окружали широким вінцем престаровинний Київ уздовж ріки Росі чи понад Сулою, як наприклад Родень чи Воїнь, відомі із літописів та із археологічних розкопок.

Підкреслюю, що в цій праці не роблю ніяких висновків чи навіть спроби ідентифікації населення Ґелону, що їх Геродот називає Будинами. Стверджую тільки подібність культового елементу святині з дерева та культу Божества із трирічним празником того самого типу, що й у далекій Ругії. Стверджуємо тільки величезне простірне і часове розпросторення культури цього типу.

Не знаємо назви Божества із Ґелону, бо ж Діонісій це тільки грецька назва перенесена на Божество Ґелону. Мусило

однак бути якесь споріднення в загальному культі. Але ж коли б навіть прийняти його ідентифікацію, як грецьке Божество Діонісія, то і тоді це тільки інша назва для окреслення Божества Духового Щастя, Надхнення, масової евфорії, радости, щастя та навіть бурхливого радісного піднесення вираженого екстатичного типу танцями.

Надхненне Щастя, як відчування Життя, відчуте тут як важливий аспект Істоти Буття.

Згадаймо ще, що новіші досліди вказують на глибоку старовинність городів і поселень над Сулою чи над Південним Богом. Прекрасної назви городи як „Воїнь" чи „Родень" побудовані на ще старшого типу поселеннях чи городах. Час і дати цих долішніх наверствувань нам невідомі. Ще багато цікавого і нового очікуємо від археологічних дослідів.

Ледве чи виявлять вони увесь багатий і глибокий зміст релігійних культів і віри нашої старовини. І вже без археології, а просто з історії України знаємо, що не може бути щасливою нація, яка відречеться свого Божества Надхненного Щастя і Святости як Істоти Буття.

Триста лицарів на добірних конях виявилися слабою силою на сторожі Святости Національної Віри.

Я навів Геродота для ствердження єдиної обставини, а саме, що той тип культури, який він стверджує в Гельоні на Придніпров'ї хоч безсумнівно підлягав розвиткові і змінам впродовж тисячоліття, все ж таки навіть після півтора тисячоліття виказує такі прикмети, які вказують на їх генетичне споріднення.

Ще яскравішим прикладом генетичного споріднення культур просторів, про які мова, є ще такий культовий момент, який ми ствердили в наших головних джерелах а саме: численні роги звірят, про які згадують усі наведені автори. Роги служили перш за все, як архаїчна ритуальна чаша в руках Богів чи померлих, що ішли до неба. Ми бачили, що ці роги, роги биків зокрема були різьблені і мистецьки прикрашені. Гербодус пише теж найвиразніше, що ці прикраси були із золота і дорогого каміння. Отже такі золочені роги характеризують жертовних биків, що їх роги золотили чи то перед чи після жертви. Маємо про це свідчення не тільки в самого Гомера, добре відомі, але і в самих археологічних розкопках і то набагато старших від самого Гомера. Маю на увазі славного бика із Мікени чи радше його голову із суцільного золота із наголошеними золотими рогами і найвиразнішим символом сонця у виді розети на його чолі. Ніх-

то із учених не має сумніву, що це предмет культу. Культура мікенська і кританська довгий час уважалися передгрецькою і називалися так званою середземноморською культурою невідомого народу чи народів. Сьогодні не має в науці сумніву, що це була старо-геленська культура. Не має сумніву після кілька разів вже згадуваного мною відчитання написів із Крити т. зв. письма лінеарного стилю "Б". Але ж ця культура датована. Отже золотили роги жертовним бикам не тільки за часів Гомера, себто приблизно тисячу років до нашої ери, але за часів мікенсько-кританської культури із третього і другого століття до нашої ери. Речі надто відомі, щоб забирати місце наведеннями чи доказами. А втім подібні роги можна оглядати в численних музеях, у першому із краю у Британському в Лондоні. І знову неможливо припустити, що ця культура мандрувала із Ругії до Крети, але, що вона мала спільний осередок прото-індоевропейської чи пізнішої вже спеціялізованої культури. В кожній із них стрічаємо ту саму старовинну жертву і культ. Знову ж не доводиться цитувати пречисленних місць із Ригведи, як теж наведень, що могутнього звучання назвою „Бугая" називали самих Богів. В описуваних в наших джерелах святинях місце бика зайняв кінь, але в ритуалі жертви існував далі бик як предмет великої жертви. Звідси роги биків і звірят у наших святинях. Розгалужені роги диких звірят зокрема оленів служили теж для скріплення чи прикраси самих основ дерев'яної будови святині. З'явище теж відоме в новіших дослідах археології України.

Прямуємо очевидно до доказу релігійно-звичаєвої і культурної єдности цілого первісного слов'янського розселення. Різниці, які витворилися згодом і які можемо прослідити навіть на прикладах декількох описаних святинь творилося в льокальних культах, однак зовсім виразно на спільній основі.

Врешті нас не повинна здивувати сама будова святині в Арконі. Це виразна купола на квадраті. Але ж це основний елемент усього пізнішого церковно-народнього будівництва в історичних часах. Замість однієї куполи стрінемо щораз більше ускладнену систему цих купол або бань, аж до їх многогранного багатства в улюбленому стилі козацьких церков із численними банями. Розвиткові пізнішої архітектури із її дерев'яних правзорів надто багато місця і томів своїх прекрасних праць присвятив Стржиґовскі, щоб доказувати цю відому істину. Отже в культурі Ругії стрічаємо клясичний приклад такого пратипу святині із куполою на квадраті і подвійною святинею внутрі із "святая святих", де містилася статуя Божества. Інші святині в

Штетині служили рівночасно як святиня громади для нарад чи спільної святочної трапези чи пирування.

У всіх наведених описах стрічаємо подив для різьбарського мистецтва і технічної малярської вмілости, як теж багатства зовнішніх і внутрішніх прикрас. Це знову елемент добре відомий нашому народньому будівництві по селах. Стржиґовскі вважає такі будови з дерева куди ціннішими саме з мистецького боку ніж будови з каменя. Будова з каменя була смертю для народнього мистецтва та причиною занику його самородної геніяльности у дерев'яному будівництві. Грецькі будови з каменя були спочатку перекладом взорів із дерева на камінь. Старий дерев'яний стовп заступила дерев'яна колюмна, яка далі розвинулася до розмірів монументальної грецької архітектури. Цей процес занидіння народнього генія в будівництві, коли воно переходить на камінь, дасться виразно прослідити в українських селах нашого століття. Коли, йдучи за покликом моди чи західніх церков, села проявили „амбіцію" мати мурованні церкви, тоді голі, порожні і бідні стіни покриті вапном заступили складність архітектоніки і всю красу різьби народнього стилю. Ці прекрасні святині нищили варвари із Заходу, а затриманий і розвинений народній стиль пізніших християнських церков винищує сьогодні большевицький варвар під протести деяких самих комуністів. („Собор" — Гончара). Як засвідчують наші джерела всі ці святині були спалені християнами.

Тут доводиться відмітити чи не найсмішніший і найбільше жалюгідний елемент християнської пропаганди. Отже пише Саксонець байочку, як із горючої святині вискочив сам Чорт у подобі звіряти і щез на очах всіх. Якщо цей Чорт мав таку силу, щоб щезати, коли йому треба, то чому ж він не щез у святині, себто у своїй святині Чорта. А вибіг надвір, щоб показатися і потвердити тріюмф... християнської пропаганди. От дивіться був там сам Чорт і його прогнали. Зовсім незрозуміло, чому він боявся вогню, що його так припекли вогнем. Вогнем і мечем нищили християни не Чорта, але високу і мудру старовинну віру та цілі народи, які винищували чи уярмлювали разом із прогнанням оцього Чорта. Пишемо його з великої букви, бо це ж мала б бути теж метафізична істота.

Очевидно існували школи і традиція цього високого мистецтва будови святинь, які викликали високий подив тих варварів, які ці святині доценту розруйнували. Існували теж школи теології для стилю символічного зображення Божества, як наприклад Чотириголового чи Триголового в Арконі і Штетині. Християнські зображення Христа в пізніших століттях як

Три-обличного носить на мою думку відбитку цієї старої школи. Самою ж концепцією Триєдиности зможемо займатися аж у заавансовій стадії дослідів цієї теми, а саме теми старовинних дохристиянських релігійних і містично-метафізичних концепцій Троїстости. Тут відмічуємо тільки наявність доказового матеріялу в нашій святині у Штетині. Сюди належить теж питання чи можливо зберігся отой "трофей", що його вислав єпископ Оттон папі римському.

Бачимо теж в нашому джерелі картину одного з обрядів, а саме річного всенароднього празника чи свята в день закінчення плодозборів. (Чи не з початком серпня, на закінчення старовинного літа).

Свято всенароднє. Триває цілий день. Головна жертва це величезного розміру коловай, що його споживає ціла громада. як символ і дійсність її релігійнонаціональної спільноти, як її всенароднє причастя. Я звернув вже у вступі увагу на те, що одну із складових частин цього Богослуження бачимо збережену і зображену в народніх обрядах України. Це побажання, щоб коловай був на другий рік ще більший, а разом із тим сам плодозбір і добростан цілого народу чи роду. Це один із численних доказів факту релігійної спільноти на терені цілого поселення братніх слов'янських племен і народів. Ця спільнота, як я згадав, не була обов'язково єдиноформна чи устійнена згори, але вона випливала із традиційної спільноти.

Юмна і Київ в Адама Бременського

У перегляді наших джерел не можемо поминути Адама Бременського. Джерело добре відоме в історіографії, щоб спинюватися над його обговоренням. Численні вістки про слов'янські народи, переліки їх назв, пов'язані із згадками про них чи описами вимагали б чимало праці. У нашу студію не внесе це джерело нічого істотно нового, хоч воно й найстарше. Але ж воно і важливе. Стрінемо в ньому характеристику народу, які визнавали своїм Божеством Свантевита — Сварожича — Радогоста. Знайдемо при нагоді цікаву для наших читачів згадку про Київ. Наведемо, отже, декілька фрагментів із другої книги його "Ґеста Гамбургенсіс Екклесіє".

Невідомі нам дати із життепису Адама Бременського, але відомо що його "Ґеста" написані напевно перед 1076 роком.

У цій книзі Адам Бременський дає перелік назв слов'янських племен між Лабою і Одрою. Між цими племенами найпотужніші є Ретарії.

"Їх місто, відома в цілому світі Ретра, є осідком ідолопоклонства, де збудовано велику святиню демонам, із яких най-

важніший є Редігаст. Його статуя із золота, його приміщення з пурпури. Саме місто має дев'ять брам і є окружене глибоким озером, через яке веде дерев'яний міст і вільно по ньому проходити тільки жертвоприносцям або бажаючим почути пророчню...

...до тієї святині із города Гаммбурґа подорож чотирнадцяти днів...

19. Поза лютіцами (себто лютичами — прим. В. Ш.), яких зовуть теж іншим іменем "вільців" стрічає нас ріка Оддара, найбагатша ріка Склявонії. На її березі, де вона вливається у Скитські Води (себто Балтійське Море — прим. В. Ш.) являється вельмишановний город Юмна, дуже бажане місце відвідин для варварів і греків, які мешкають довкруги. Тому, що на славу цього городу розказують великі і майже неймовірні речі, я вважаю цікавим уставити тут дещо, що заслуговує на відмічення. Це є справді найбільший з усіх городів, які є в Европі. Живуть там Скляви й інші народи. Навіть саксонцям, які приходять, вільно тут мешкати на рівних правах із іншими, звичайно тільки так, що вони під час свого побуту не виявляють прилюдно свого християнства (себто не відправляють прилюдно своїх Богослужень — прим. В. Ш.). Бо всі є тут у заблуді поганського ідолопоклонства. Але зрештою, що відноситься до звичаїв і гостинности, то не можна знайти другого народу, який був би більше гідний пошани і готовий до гостинности. Це місто, яке є багате всіма товарами півночі народів, має теж усі можливі приємності і рідкісні розваги...

...від Юмни, їдучи кораблями, можна причалити за 14 днів до Острогарду в Русі, якої столицею є Хіве (себто Київ — прим. В. Ш.), що є суперником скиптру Константинополя, одна із найвеличніших гордощів Греції".

Стільки наведень. Не будемо розплутувати безнадійно заплутаної термінології Адама Бременського. Я навів це місце головно для характеристики населення городів Ретри і Юмни.

Де ж сьогодні цей найбільший в Европі город Юмна, що був там, де ріка Оддара, себто сьогодні Одра, впадає у "Скитські Води" — Скитські Води в 11-тому столітті! Що ж це за Скити, що в одинадцятому столітті їхніми водами було Балтійське море! І що ж це за „греки", що були поганськими ідолопоклонниками в одинадцятому столітті і жили в Києві, а цей Київ був суперником для скиптра Царгороду, теж грецького, і цей Київ був однією із найвеличніших гордощів... тієї ж Греції. Он яка мішанина назв, але із неї якже виразно прозирає слава і могутність Києва.

Мішали нас греки із скитами і всі землі на північ від берегів Синього моря — Руського моря, називали „Скитією". Називали „скитами" ще Лев Діякон воїнів Святослава та й усю тодішню Русь, хоч знав він назву "гой Рос", як я це доказав у моїх працях про Святослава. Отже, ще й північні води старої Руси звалися скитськими. А тут ще й на додаток помішання — Адам Бременський виразно мішає нас із греками, хоч бувало, що жили й греки у славному Києві.

Як я згадав, не будем всіх тих помішань розплутувати. Поза тими подробицями чи важливими справами залишиться важливе для нашої студії ствердження про надзвичайну гостинність громадян города Юмни.

Залишиться теж важливе ствердження про славу великого Києва, який у той уже час уважали далекі народи в західній Європі городом із казки, що був суперником для скиптра Царгороду. Славним київським купцям оплачувалася їзда лодіями аж на острів Волинь, щоб торгувати багатством Києва і багатством усіх північних народів. Були для тих купців усякі розваги в Юмні і в... Царгороді цілі квартали, бо такі привілеї виборювали від гордої Візантії Олег, Ігор, Святослав, Володимир.

Де ж сьогодні цей город Юмна? І де була Ретра? Де була Святиня із золотою статуєю Радогоста?

Почуємо від одного "знавця", який має марку поважного вченого, що це все байка й вигадка, що іншого ніде такого не було, а Радогоста цей „учений" — як сам скаже — „викинув на сміття".

Цим ученим, що таке писав, був А. Брюкнер, польський учений, а писав він таке у своїй праці п. з. "Мітольогія слов'янська, виданій в 1918 році.

Трохи поспішився Брюкнер із своїми нищівними "науково-скептичними" висновками. Треба було заждати декілька років на розкопки Шухгардта, уже згадуваного в нашій праці.

Шухгардт відкрив, що город Ретра, інакше Радогост, був оточений подвійним валом, зовнішнім і внутрішнім. Внутрішній вал мав три брами із високими вежами укріплень, які немов три великі "зуби" виставали над оборонними валами: звідси назва "урбс трікорніс", як у тексті, який треба так само перекласти. Город Тризубний — бо ж знав Гельгольд латину настільки добре, щоб відрізнити трикутник від трьох зубів високих веж характеристичних для вигляду цього городу. Шухгардт одушевленний величністю заложення будови назвав цей город Партенон Півночі. І навіть було йому аж дивно, що цей Партенон Півночі збудували... слов'яни.

Дивно і нашому Адамові Бременському, що ці слов'яни вгощали у своєму городі на рівних правах також... саксонців. Дивно, дуже дивно.

Вони були такої доброї вдачі і такі гостинні. Однією із назв їхнє Божество називалося РАДОГОСТ. Тут не треба... протоіндоевропейського, щоб пояснити українцеві цю назву Божества. Радогост, чи Радогощ, це очевидно одна із назв, що означає прикмету їх Бога Святости. Він Радий Гостям. Це було теж заповіддю цілого города. Назвою Божества і назвою города, ось так як Атени. Чому ж викидати цю назву на смітник, коли вона навіть тільки в одному городі була відома. Але чи в одному городі. Його справжньої назви чужинець не почув. Бо ж і написаний під статуєю напис „Сварожич" був тільки „патронімікон" себто назвою по-батькові. Насправді всі ці три назви, — це зовсім ясне — відносяться до одного того самого Божества — Свантевита — Сина Сварога — із численними іншими означеннями у гимнах і в молитвах.

Де ж шукати сьогодні цих городів... знищених ревними германцями, визнавцями християнізму, громадянами Священної Римської Держави Німецького Народу, як звалася Німеччина Оттонів чи Гайнріхів. Розуміємо, чому дивувався Адам Бременський цій гостинності громадян Юмни. Бо ж за цю гостинність вони відплатили їм цілковитим і повним знищенням. Щоправда, і інші слов'янські „браття" у сателітній службі цієї „Святої Німеччини" прикладали руку до цього знищення. Злочинну братовбивчу руку. Дивні є шляхи й закони історії.

Аркона

"Піднесенонадхненний вид дає нам схід сонця над Арконою. Сонце, що виринає з моря, освічує багровим світлом перше тільки саму Аркону і круговид, тоді коли цілий острів поринає ще в теміні. Аж після декількох хвилин стає ясність на цілій Ругії із її надбережжям".

Не маючи змоги хочби оглянути цей священний прагород, який є сьогодні під владою сателітної Німеччини, я сягнув у своїй ностальгії до старих туристичних провідників із двадцяти років цього століття, щоб довідатися дещо про краєвид та назви місцевостей в Арконі та в цілій Ругії. Мої розшуки були нагороджені, бо ось у виданні "Грібенс Райзефірер, Банд 65. Руґен, 1920 - 21. Берлін", знайшов я на сторінці 121 угорі наведене в перекладі ствердження.

Опис сходу сонця пояснив мені важливе питання. Чому саме це місце вибрали надхненні волхви для величної святині.

Сходяче сонце вирізнює це місце своїм світанковим благословенням. Навіть на безвірних туристів воно робить потрясаюче і величне враження, визначене в німецькій мові як: "дас Ергабене". Почування добре відоме в музиці Шуберта.

Город Аркона був розташований на високогір'ї піднесеному на 50 метрів над морем, над стрімкими і драматичними скелями він панував над цілим островом. Ця частина острова Ругії зветься ще й сьогодні ВІТТОВ.

Сьогодні, чи в 1920 році, височіла там морська ліхтарня, яка розсівала могутнє світло у групах білих вогненних блискавиць, у групах по три.

Найближча заплоднена місцевість це (в 1920 році) "велике село" із 600 мешканцями, що зветься Альтенкірхен — себто Стара церква. Провідник заповідає гордо, що є там навіть пошта, лікар і аптека. Але є там і атракціон для туристів. Читаємо:

"У передсінку церкви знаходиться вмурована статуя Божища (Ґетенбільд) дуже правдоподібно Свантевита, яка характеризується рогом в руці. Щоб її оглянути треба зголоситися у кантора (себто дяка)". Ст. 119.

Дивна річ, не читав я нічого про цю статую в науковій літературі предмету. Треба було аж цього випадкового провідника для туристів. Звичайно це не статуя із Святині Аркони, яку порубали на шматки і спалили данські варвари за свідченням Саксонця Письменного. Що ж це за статуя? Одна із численних, що залишилися на острові. Чи справді це Свантевит? Знаємо, що не тільки ріг у руці, але перш за все чотириголовість була його характеристикою. Може це тільки один із нагробних каменів, один із тих, що їх наводить Шухґардт. Не зображує він Бога, але ругіянця, що йде до небес Свантевита із рогом у руці. А в тім не знаємо, не оглянувши статуї. Наводимо це місце для відмічення, що там досьогодні збереглася пам'ять про Свантевита та що слава цієї святині по сьогодні лунає у пам'яті остріян, і ліберальний дяк у церкві Альтенкірхен показував цікавим туристам якусь статую, вмуровану статую як Свантевита.

Але ствердження про драматичне світло сонця при вході над святинею придасться нам для... етимології слова Аркона, до розгляду якої бажаю перейти в цьому розділі.

Дотеперішні спроби пояснення уважаю незадовільними і своїм звичаєм, замість довгих дискусій із авторами, перейду прямо до розгляду:

Уважаю це слово похідним від прослов'янського кореня "рек", відомого у численних формах як "рек-шти".

Але у нашому слові "АРКОНА" він виступає у своїй міцнішій формі "АРК". Ця форма кореня напевно старша, не збе-

реглася в текстах із виїмком одного єдиного тексту "Слова про похід Ігоря".

А саме стрічаємо там форму "АРКУЧИ" себто "АРК - учи".

Отже хоч єдиний раз, але маємо цю форму потверджену у тексті, достойному і старовинному. Усі пам'ятаємо це місце. Стрічаємо його аж чотири рази у „Слові" у зовсім подібних фразах. Ярославна виходить на вежу в Путивлі, молиться до Сонця, до Вітру, до Дніпра, як до Божеств, які визнавала, АРКУЧИ, себто рекучи.

"ЯРОСЛАВНА РАНО ПЛАЧЕТЬ... АРКУЧИ...

Три рази і:

"ІСПЛАКАША СЯ ЖЕНЫ РУСЬСКИЇ АРКУЧИ..."

Автор "Слова" вживає різних форм від "рекшти" себто від кореня "РЕК", але ця єдина в нього від кореня "АРК" — "АРК-учи".

Від цієї форми АРК — як потвердженої — легко вже вивести словозначення "АРКОНА" за зразком інших українських слів як от — запона — себто "за-ПО-на", або "заслона" від "за-СТЛО-на", або хочби "оборона" від "о-БОРО-на" і т. п. Те ж саме в інших слов'янських мовах. Отже, це старовинні суфікси і старовинне словоутворення із наявністю апофонії в деяких випадках (як СТЕЛ, СТЛ, СТЛО).

Отже, "АРКОНА" вслід за тим це місце — саме святиня — де "речеться" доля людини, де речеться Слово Боже, гимни, жертовні молитви і благословлення. З національно-державного боку найважливішою була тут "пророчня" — себто попереднє "речення" саме про-речення — пророчня. Слово — "про-РОЧ-ення" так само походить від кореня "РЕК" як його апофонічна відміна доконаного виду як у словах "ви-РОК" — "ви-РОЧ-ня.

Отже, АРКОНА має те саме значення що латинське слово "оракулюм" себто пророче предвиджування, і передсказування (віщування) авґурами і гаруспексами, чи жрекинями як у Дельфах. До цих святинь їздили здалека або довго мандрували, хто прагнув наперед збагнути свою долю.

Але слово Аркона не звужене до самої тільки вирочні, воно обіймає собою всі інші дійства святині, пов'язані із торжественним "реченням" — "роком".

Саме Аркона, як уже знаємо із наших джерел, була славна як осередок релігійного авторитету, а рівночасно як вирочня. Це все обняте одним іменем АРКОНА. Але власне ми ще не обняли усе із цього словозначення. Дотеперішнє пояснення знайдемо ще тільки поверховним. І саме тут доводиться сягнути глибше в аналізу так форми як і значення цього слова.

Отже, вернімося до розгляду самої форми "АРКУЧИ" у "Слові". Ця форма кореня заникла в усіх слов'янських мовах, а збереглася тільки у "Слові". Висновок — це дуже архаїчна форма, архаїчна вже і для автора "Слова". Він уживає її замість пізнішої форми "РЬКУЧИ" чи "РЕКУЧИ". Чому?.. Ця форма звучить поетично, святочно, навіть літургійно. Було уживане в поемах Бояна чи надовго перед ним у поемах лицарського чи народнього епосу, і то дуже часто для наведення чужої мови, попередженої стереотиповою чи традиційною формою уведення чужої мови. Зовсім так, як це робить Гомер, коли наводить мову своїх героїв. Має він для цього декілька зворотів, як:

"Відповідаючи, мовив тоді Одісей велемудрий" і т. п.

І саме тому, що це була часто уживана і добре відома старовинна формула наведення промови, саме тому вона як архаїчна прикраса була ужита в тих місцях, де мова про торжественну молитву, чи голосіння "жон руських".

Висновок: Можемо прийняти як доказане, що ця форма є не тільки архаїчна, але насправді старовинна.

Маємо, отже, обов'язок сягнути до старших значень цієї форми чи самого кореня в його поширеній формі "АРК".

Отож сягнемо тут нашим звичаєм до санскриту. Цей крок зовсім виправданий саме старовинністю цієї форми і також фактом, що вона ужита у вищому степені "ґуна". Саме в тій формі стрінемо її у санскриті.

Її звучання як "АРК" і "АРЧ" уже нас зовсім не здивує. Це палятальна і гортанна форма приголосної "К" і "Ч" і їх заміннність перед м'якою голосною "Е" стрічаємо як тверде правило у слов'янських мовах, отже — рек-ти, але рече, отже — "рок", але "реч-ення". Отже — АРКОНА.

Степенування рек — арк — указує виразно, що маємо тут до діла із первісною голосною "РИ" — "РУ", себто сонантичним "Р". Саме таке сонантичне "Р" — у звучаннях між "РИ" і "РУ" дає зовсім правильно вищий степень „АР".

Отже, для кореня (санскр) "РИЧ" — "РУЧ" також "РИК" — "РУК" маємо вищий степень — "АРЧ" і "АРК". Нас не здивує, що знайдемо там слово „АРКА". Що ж означає цей корінь? Нарешті маємо право сягнути до словників і текстів.

І тут жде нас велике здивування, бо це слово має два основні значення, уживані разом як одне нерозривне:

"СВІТИТИ, БЛЕСТІТИ, ХВАЛИТИ, СЛАВИТИ, ВЕЛИЧАТИ як у гимнах і молитвах". Отже торжественне слово, тор-

жественна промова, ГОЛОСИТИ СЛАВУ, СЛАВОСЛОВИТИ, але в санскриті тут підкреслений світловий елемент цього слова, отже щось в роді, "сяйво-славити" чи "світло-славити" як одне нерозривне поняття ширшого як у нас семантичного навантаження, але напевно дійсного у часах індоєвропейської спільноти. Існує у санскриті група коренів, як "руч" і інші, про які згодом, пов'язаних чи прямо виражаючих сяяння, блиск, світло, світлість тощо.

Пригадаймо собі, що від того самого кореня "РИК" — "РУК" походить преславне слово "РИГВЕДА" ("г" постає тут через асиміляцію), яке означає ЗНАННЯ СВІТЛИХ ГИМНІВ, себто торжественних звернень у святочному і жертовному слові до Богів. Це Світло - СЛОВО до СВІТЛИСТИХ, себто до Богів.

Отже, наш корінь "АРК" уже в самій своїй основі мав оцей ритуальний відтінок чи саме значення як обрядово-релігійне світло-словлення.

Елемент світло, слова, як світла, був виразно і нерозривно пов'язаний із самим основним його значенням.

Отже, АРКОНА — святиня, це місце, де виголошується торжественним і світлим словом, саме світло-словленням, звернення до СВАНТЕВИТА.

Драматичний і сильно діючий на почування схід сонця скріплював і визначував силу цього місця саме як світосвященного. Саме під час сходу сонця приносили дуже часто жертви і виголошували гимни наші прапредки.

АРКОНА — це СВІТЛА СВЯТИНЯ.
Квод ерат демонстрандум.
Що й треба було доказати.

Вище я згадав уже, що від цього ж кореня АРК маємо в санскриті словоутворення "АРКА", яке послужить додатковим доказом для нашої етимології. Це слово значить: "Промінь, Блискавиця, Сонце, Вогонь, а рівночасно — Гимн, Прославна Пісня і Релігійний Обряд. Значення „Сонце" слід, на мою думку, уважати переносним і похідним, подібно як і дальше значення "ІНДРА" — Бог Блискавиці. Одне із таких переносних значень було б незрозуміле для сьогоднішнього читача.

Але ж усі ці значення, отже — Світло, Сяйво, Блискавиці, Вогонь, Сонце, — Релігійні Обряди, Славлення, Гимни, Світлославлення, — це все разом обіймає дійство нашої Святині в одному слові "АРКОНА". Звучання його могутнє і надхненне із численними емоційними і значеневими пов'язаннями.

"Аркона" — це велике і священне слово, гідне найвищої

святині і осідку найвищого волхва із цілим релігійним орденом, відомих нам "трьох соток лицарів на добірних конях".

Тепер, коли етимологію цього слова можна вважати доказаною, вернемо до появи цього кореня у вигляді "арк — аркучи" у "Слові про похід Ігоря".

З обуренням стверджую, що деякі сучасні учені пробують поправляти текст "Слова", даючи т. зв. "зреконструйований текст". Такій реконструкції підлягає для цих нещасних учених також слово "аркучи", яке вони самовільно і всупереч правилам текстології змінюють на "рькучи". Отже, форма "аркучи" нібито є "помилкою" чи "деформацією" тексту "Слова", яку слід "направити". Я навмисне навів повністю всі чотири місця, в яких це слово наведене. Отже, треба було б прийняти, що всі переписувачі "Слова" помилилися аж в чотирьох місцях. Отже, — і автори першого видання, і переписувач тексту для Катерини чи давніші переписувачі тексту. Аж чотири рази і в зовсім подібному тексті. Наявна нісенітниця припускати помилку аж у чотирьох місцях. Деформацією чи помилкою вважали це місце учені тому, що цієї форми, як незвичної для них, вони не розуміли. Отже, "реконструктори" просто не знали елементів порівняльної лінґвістики і не потрудилися перестудіювати цю форму в її світлі. Вони й зовсім не шукали ані підозрівали існування таких старовинних форм у старо-українському тексті. І отже, у висліді, так грубо фальшується текст „Слова", рівночасно позбавляючи його однієї із найцінніших його прикрас, його старовинного архаїзму, який крім того є одним із зайвих уже сьогодні доказів автентичности самого „Слова". Бо ж порівняльне мовознавство не було відоме ані в 15, ані в 16-ім столітті, ані за часів Мусин-Пушкіна, ані не знав його переписувач манускрипту для Катерини, який невідомий досьогодні. Всі вони, ані ніхто із них не міг "видумати" такої архаїчної і, як доказано мною, автентичної форми від кореня "рек", який у формі "арк" уже загинув у старо-українській мові доби автора "Слова". Воно було для цього автора реторичним місцем давнього вже тоді наведення, але зрозуміле ще для слухачів і читачів.

Але ж французький учений Мазон витратив грубе томище своєї сумної слави праці, щоб "доказати", що "Слово" це фальшивка, — що це просто „семінарійна вправа" якогось плягіятора „Задонщини".

Звичайно, можна ученому помилятися, але ж джерело помилки в наявній тенденційності принижування цього архитвору старо-української літератури. Можна й вибачити помилку, коли автор її перед смертю відкликав.

Отже, слово "Аркона" від тієї самої форми кореня "арк", що й старо-українське слово "аркучи" у старо-українському тексті. Але ми відкрили цілі призабуті і потоплені поклади значень цього слова як от: Світло, Блискавиця, Громо-ясність і Громо-гуркіт, Сонце, Вогонь, які то словозначення були надхненним підкладом для величного слова: Світло — Слава — Слово, і — Святиня Світлослова, — благословення світлом Сходячого Сонця.

Назва Бога

У наших дослідах про Свантевита із Аркони ми дійшли до місця, де можемо почати етимологічний дослід його назви, або власного імени Бога. Тут знову виявиться конечність методологічного розгляду самого питання назви Бога. Це виявиться конечним у нашій дискусії із деякими ученими.

"Бог не має імени власного" — навчав Сворода. Проте поети віщуни та надхненні мудреці називають Бога різними іменами.

І в нашу добу означають християни у своїх молитвах різними визначеннями чи назвами Істоту, яку загальним іменем ми звикли називати "БОГ". Кажуть: Всевишній, Предвічний, Всемогучий, Панбіг або Памбіг, Господь, Вседержитель, Цар Небесний, Отець і т. п. Це ті найбільше відомі означення у щоденному вжитку. Синоніми, метафоричні визначення, описи, прикмети тощо. Якби хтось твердив, що кожна із тих назв означає якогось "окремого Бога", то просто зробив би із себе дурня.

Коли ж сягнемо до християнської теології і Біблії, тоді побачимо, що скрізь у цілій історії юдаїзму уже в самих писаннях стрічаємо різні особові назви юдео-християнського Божества: Ельогім, Адонай, Шаддай, чи найбільше відоме із них "Єгова" або „ЯХВЕ". Кожна із тих назв історично зумовлена, мала колись своє зрозуміле або таємне значення, постала на певному етапі чи була перейнята з історії цієї релігії. Із їх значенням чи вжитком пов'язані символічно-магічні доктрини чи спекулятивні роздумування метафізичного характеру. Цілі рухи в історії засновувалися на деяких містичних поясненнях цієї назви. Щобільше, слід виразно ствердити, що змінювалися в історії не тільки назви, але й саме розуміння Божества. Так, наприклад, назва Ельогім є виразно числом многим у старогебрейській граматиці (наприклад, як ґойґоїм). Однак на основі історичної тяглости даної віри всі учені приймають, що це різні історичні назви того самого Божества.

Одначе, цього самозрозумілого принципу ніхто з учених не пробував навіть застосовувати до дослідів старослов'янської

релігії. Вони не завдали собі труду пошукати, чи може хоч деякі назви є тільки різними назвами чи визначеннями тієї самої Істоти, Метафізичної чи Божественної. Щоправда, знайдемо в цій вірі більше окремих розумінь чи персоніфікацій. Але рівночасно знайдемо там явище генотеїзму, себто ідентифікації окремих чи частинно окремих концепцій Божества із Найвищим чи Єдиним Божеством. Кажуть мудреці, що якою-небудь із тих назв називати чи кликати Бога, то він їх зрозуміє і почує. Отже, ці різні назви відносяться в інтернаціональному їх моменті до того самого уявлення про Найвищу Істоту чи Небесну Особу Божу. Це все відбувається ще на історичному рівні антропоморфізації наших уявлень про Найвищу Істоту.

Пригляньмося до явища генотеїзму на ґрунті християнізму.

Маємо в християнізмі три Особи Божі, що творять саме генотеїстичну, містичну єдність. Маємо далі цілих дев'ять хорів, духів, та множество святих осіб, до яких звертаються християни у молитвах і культі за охороною чи протекцією, або, як вони кажуть, заступництвом за них перед Богом.

Особове розрізнення було куди слабше і пливкіше у старовинних часах, коли віра була народньою, а не догматичною.

Коли припустити три Особи або Вияв Божественности, то чому тільки три, або чому аж три?

Чому ж тоді не дозволити думки, що Триголовий, Троян, Троїсте чи Трисвітле Сонце, коли ці генотеістичні концепції шукали свого виразу і поєднання в концепції Трійці. Алеж не кожний генотеїзм і не на кожному етапі мусів шукати саме Трійці. Йому вистачило відчуття і зрозуміння, що кожне із його Божеств є Аспектом Найвищої Істоти, яка є дальша і менше зрозуміла для його людської уяви, ніж саме ближчі до нього Світлисті Істоти або Божества.

Подумаймо на хвилину, як працює думка сьогоднішнього християнина, коли він уживає різних означень для Єдиного Бога. Отже, коли кажемо Всевишній, то маємо на увазі саме старе розуміння Божества як Найвище Небо. На таке розуміння Божественности в історії старослов'янської віри я вказав і проаналізував у моїй праці п. з. "Найвище Світло".

Коли кажемо Бог Предвічний, або само „Предвічний", тоді маємо на увазі його часове існування, або як ми кажемо, часовий аспект його Істоти, себто наше уявлення про безперервне у минулому, чи перед Вічністю існування, як ПРИЧИНУ ПРИЧИН у теології Сковороди.

Коли кажемо „Господь", то маємо на увазі, що світ є його власністю, а він його володарем, владикою, який розподіляє і приділює добро для нашого особистого вжитку. Не всі, що вимовляють сотні разів "Господи помилуй!", розуміють слово "Господь". Воно звучало колись "ҐОС-ПАТІ" і означало "ПАНА ЧЕРЕДИ КОРОВ". Воно постало в часах, коли влада, володіння і добростан виражувалися в багатстві череди корів на травистих пасовищах. "Господар" так і досьогодні означає в українській мові власника „господарства", себто загороди, хати, поля і худоби. Це було дуже почесне слово. Отже, і Бог був таким найвищим господарем — уруґауяойті — себто володарем широких пасовищ для корів. (Порівняй мою працю "Назви рік Дунай, Дніпро і Дністер). Слово "ҐОСПАТІ", себто "ҐОС-ПАТІ" є напевно іранського мовного походження і відноситься до тієї престаровинної доби, коли постали назви "Дніпро" і "Борисфен".

Отже, у слові "Господь" маємо на увазі цей аспект Божества, цю його ВЛАДУ й ПАНУВАННЯ, силою якої він розподілює і наділює людей багатством і добростаном.

Коли англійці звертаються до Бога словом „Лорд", то мають тут те саме уявлення, що й у слові "Ґос-ПАТІ", хоч більше модерне, як власника великих земель, саме цілої землі і рівночасно Володаря цих земель.

Коли кажемо „Отче наш", то маємо на увазі відношення до Бога як відношення дітей до Батька, узагальнене на ціле людство, чи живі істоти. І т. д.

Отже, у кожному означенні відокремлюємо в думках якийсь окремий вид чи аспект, дію чи функцію, чи владу цієї Найвищої Істоти. Ми не кажемо, що яканебудь із них вичерпує, або "всебічно пізнає" Бога. Ні, до цього ніхто із теологів не мав претенсій. Усі ж самі догматики твердили, що наше пізнання Бога є недосконале і частинне.

Чим більше аспектів пізнання, тим воно багатше, тим більше всебічне наближення до більше повної — а все ж таки обмеженої, людської, — саме людської, — історично-розвоєвої, — саме історично-розвоєвої, — уяви про Найвищу Істоту.

Чому ж відмовляємо це право такого думання нашим прабатькам? Це ж саме їх учення, це ж саме їхня старовинна мудрість, яку засвоїло, а далі догматизувало християнство до форми вчення про Трійцю ОСІБ Божих — саме ОСІБ — а далі до цілої ґієрархії Світлистих ангелів і духів. Тоді то, як бачимо, старовинні назви і розуміння Божеств заступлять "святими"! В

нашому випадку дослідів це буде Святий Вит, або ж Свантевит чи Санктус Вітус.

І потім, спираючись на це суто догматичне розрізнення Особи від Святих і Духів, будуть лаяти політеїзмом всі старі релігії, дарма, що це саме там виросло розуміння Божества у генотеїстичному розумінні. Скажуть "Багато Богів", хоч наш народ так і розуміє досьогодні Богами своїх святих як, наприклад, Святого Юрія. Він же був Богом і таким залишився.

Не дивуємося теологам, зависним за монополію своєї влади. Але дивуємося ученим, та ще й дослідникам старовини, що вони застосували цю знецінювальну догму до дослідів і всюди там, де є різна назва, шукали обов'язково різних богів.

Якже вони загнівалися б на ствердження, що концепція Бога Духа, Бога Отця і Бога Сина є многобожжям або політеїзмом, бо, мовляв, СИН і БАТЬКО це ті самі види, але від споконвіку був усе той сам Син і Батько єдині і такі самі. Чому ж учені не скажуть або не дозволять припустити таке саме розуміння, коли мова про Сварожичів — а саме про них буде мова, — чи про Синів Аditi, хоч це саме Ригведа вчить найвиразніше, що "РІЗНО НАЗИВАЮТЬ ПОЕТИ І ВІЩУНИ ТЕ, ЩО Є ОДНЕ".

А втім, мусимо мати на увазі популярний і теологічний рівень та вчення кожної релігії.

Для пересічного християнина є зовсім незрозумілі субтельні розрізнення чи "Син" походить від Батька чи також від Духа, чи навпаки Дух походить від Батька чи також від Батька і Сина. А однак за це єдине слово "ФІЛІОКВЕ", себто і від Сина велися найжорстокіші релігійні війни в історії людства. Висилалися мечі посвячені володарям як, наприклад, Янові Казимирові, щоб воював схизматиків за це слово "ФІЛІОКВЕ", себто "і від Сина ісходящого". Горіли вогнища і пливли Дніпром дараби із повішаними козаками. Хто перерахує тих усіх мучеників і жертви боротьби за владу однієї чи другої чужої в Україні церкви, за Владу над Европою.

Треба було втілення Духа Нації у постать Сковороди, щоб навчити своїх козацьких синів, що це все словне суєвір'я, що не може Бог бажати, щоб „усі церемонії були вшиті на одну форму" (Сковорода: „Асхань"), що вся ця боротьба — це тільки "Зміїн Потоп", який заливає землю своєю злобою і суєвір'ям.

Наші прапредки пізнали Сварога, Космічне Світло, як найвище Божество чи Божественне Праначало Світу. Його Дію-

чу Всепотугу, його творчий світоаспект, пізнали як СВІТЛО-СВЯтість і назвали цю Істоту Сином Сварога, себто Сварожичем. Що поза своєю назвою "по Батькові" — себто патронімікон — він буде мати інші назви, визначення повинно бути самозрозуміле для вчених. І коли знайдемо під одним Божеством напис "Сварожич", коли довідаємося, що називали Божество Свантевитом, тож зовсім не буде означати різних Богів і Божеств, так як назва Петрович не тільки не заперечує, але вимагає імени власного "Володимир". Коли ж Божество, а зокрема улюблене Божество, називали різними іншими іменами, — коли ж називали його різними іменами в різних часах в історії, коли далі зважимо існування місцевих відмін у назвах Божеств, тоді постулятом ученого буде завдання шукати можливих чи дійсних ідентифікацій, а не згори їх виключати або такий постулят зовсім ігнорувати.

Не знаємо напевно, скільки було Сварожичів, один чи більше, чи один мав більше назв, чи більше були єдині у природі з їх Батьком Сварогом, про ці всі теологічно-словні делінеації не журився віруючий, який усією силою істоти відчував дійсність Сварога і Сварожичів і знав, що вони такі самі із Світла, із Світла як Святости з усіх Божественних Потуг, видимих чи проявлених у природі і... його власній душі.

Чому ж відмовляти нашим прабатькам права різними назвами, окресленнями і мітами називати те, що є одне, але ж напевно багатогранне і багатопроявне. Чи, кажучи мовою теологів, різними атрибутами наближуватися до пізнання Всевічного чи Предвічного.

Їх окреме бачення поодиноких аспектів чи Атрибутів Божественної Істоти, що вони в тих Діях, чи виявах Волі й Потуги Божественности вбачали часто окрему Істоту чи навіть Особу, себто Особу Божу. Чи будемо битися сьогодні за букву "і".

Чи може знайдемо мудрість прабатьків, що Пратворче Начало вбачали не тільки в тому, що є сьогодні звуженою істотою світла для фізики, але саме в метафізичній природі СВІТЛА як СВЯТОСТИ.

Тут усе буде від цього ДУХА. І Батько і СИН (Сварожич) чи СИНИ, чи ПОТУГИ, ВЛАДИ, ТРОНИ, чи увесь обнятий і необнятий безмір Вселенної як прояв СВІТЛОСВЯТОСТИ, отже СИНА, отже Сварожича, якого наші предки назвали Свантевитом. Але ж називали. Але ж називали його на просторах Слов'янщини іншими іменами як найвище Діюче Божество, бо Сварог зостався для них необіймальним людською думкою ДУХОМ СВІТЛА і БАТЬКОМ Вселенної, із її невидними небесами, де всі душі хоробрих перебувають.

Питання назви "Найвищого Божества" затрачує тут зміст, як питання назви і слова. Так само як питання, хто старший Батько чи Син у християнській теології.

Але ж пропала вся глибінь розуміння цих справ нашими прапредками. Тут слово! Саме назва прослідженa до його пракореня і празмісту розкриває нам свої тайни.

З другого боку ситуація не така трагічна, бо коли не збереглися (чи може збереглися тексти праслов'янські чи праукраїнські), то збереглися тексти братніх чи синівських вір Ригведи й Авести, і вони засвідчують саме про всю глибінь і мудрість високо-теологічних концепцій старовинного часу. Наші лінгвістично-порівняльні досліди назовництва у сфері віри й релігії надто яскраво доказують спорідненість, а отже і правильність критичних висновків із ділянки саме теологічних концепцій.

У цій методологічній частині наших дослідів звернемо ще увагу на елемент простірного поширення культу чи назви і рівночасно на його льокальне забарвлення чи навіть льокальні назви.

Для ясности про що йдеться, відкличуся знову до відомих прикладів із життя християнізму ще в сучасності, отже, наглядно стверджувальному вигляді.

Існує культ матері Божої в Люрді, у Фатимі, в Ірляндії, у якомусь селі, а також у Валії, у якомусь селі і т. д.

Існує культ Матері Божої як Королеви Польської Корони, зокрема в місцевості Ченстохова, де також відбуваються чудеса, і існує Культ Матері Божої Покрови, як Покрови українських військових частин чи видів війська.

Тут не досліджую історії цього культу і його пов'язання чи синкретизму із культом Великої Матері (Кибеллі) чи іншими подібними і старовинними культами. Стверджую тільки, що те саме Божество, чи Свята Особа, може бути опікуном двох ворожих і непримиренних армій, як — польської і української, у боротьбі за державну суверенність України, яку Польща у своїй історії заперечувала.

У системі християнізму це культ особи святої із Палестини, що була матір'ю Ісуса з Назарету. Вона мала разом із тілом у стані "успення" бути перенесеною до неба. Бачимо, однак, якого сильного забарвлення набирає її культ у теренах. Це звичайно пояснюється переємством старшого культу саме Великої Матері, яку цей християнський культ витиснув, але не вчинив зайвим. Через перенесення уяви та емоцій наступає своєрідний

синкретизм. Такі явища можемо неодноразово спостерігати в історії релігій.

Хочу тут указати, що якби так до історії християнізму залишилася така маленька обмаль, залишок джерел, як до староукраїнської віри, тоді були б зовсім неправильні висновки такі:

Поскільки сліди цього культу ми знайшли б у самій тільки Фатимі, ствердити, що тільки — підкреслюю — тільки там був цей культ, та що він був суто локального характеру. Або, що він був тільки у Фатимі і Люрді, але не було його в Ірляндії, якби не залишилося слідів із того села, де цей культ є сьогодні. Такі висновки зовсім невиправдані. Ми можемо сказати щонайвище: не знаємо, або — немає джерел, але напевно, щось було таке. І далі робити висновки із цього буцімто льокального з'явища. Мовляв, цей культ створили... мешканці Люрду, бо він там засвідчений.

А однак, на кожному кроці роблять такі висновки дослідники старослов'янської віри. Щобільше, вони вимагають, щоб тільки — підкреслюю — тільки там говорити про даний культ, де він ствердженій у скупих, аж надто скупих джерелах.

Можемо напевно ствердити, що культ Свантевита існував усюди там, де його заступив пізніший культ Свентого Вита виразно створений Римом на те, щоб витиснути культ саме Свантевита як Божества. Цей культ Святого Вита легко ствердити як поширений на широких просторах Північної Слов'янщини, Чехії та Полудневої Слов'янщини. Але із цього не можна зробити висновку, що тільки там він існував. Тільки там заступила його культ римо-католицька церква і тільки там цей культ Свантого Вита залишив живі сліди, саме в двоєвірному християнізмі.

Але ж назви „Свентослав", „Свентопулк", „Свентомир" напевно дохристиянські і збереглися як імена князів саме дохристиянської доби. Отже, існувало дохристиянське поняття і слово "Свенто". Між "СВЯТІСТЮ" як слово-істота — а "Святістю" як Богоназва немає ніякої пропасти, але органічна ідейносвітоглядова єдність. Отже, це одна із назв, яких було більше і це одна із назв, які збереглися на теренах, де існують про це засвідчення. Але ми ані не годні викреслити цієї назви із інших теренів, а тим паче робити висновків про її чисто льокальне значення чи походження, а ще гірше — льокалізація в часі. Мовляв: тільки в одинадцятому столітті, бо такі є засвідчення ворожих нам німців.

Буває ще гірше. Назву РАДОГОСТА, чи РАДЕГОСТА стрічаємо тільки в одному джерелі. Тоді сказав учений Брюкнер,

що це видумка, що такого Бога не було, і — тут наводжу його слова дослівно — що "він викинув цього Бога на смітник".

Он як було! Викинув Бога на смітник. Яка сила „доказовости" ученого.

Насправді — це назва Божества, яку ми стрічали в одному із наших засвідчених джерел. Це, можливо, льокальна назва. Але ж дійсна назва дійсного Божества. Назва надто прозора, щоб її пояснювати. Він був РАДИЙ ГОСТЯМ, отже — РАДОГОЩ, чи РАДОГОСТ. Знаємо з опису цього чужинця, що цілий город був радий гостям. Були там гості із далеких земель, як от Греція і приймали там навіть, собі на горе, саксонів, які відплатили їм за гостинність знищенням. „Були гостям раді", як кажуть в Україні. Отже, і їх Бог мав теж як одну із назв Радогост. Звичайно не було такого окремого і іншого від інших Бога. Але ж такі вони всі. Не інші від інших.

Білий Кінь і Меч це не тільки атрибути Свантевита із Аркони. Ми ж читали вже ці засвідчення. Отже, немає потреби викидати Бога на „смітник" тільки тому, що одна із його назв раз засвідчена. Крім того, що назву подібного типу стрічаємо пізніше, у "Слові". Там "Мати Божа" є "ПИРОГОЩА", себто вгощає "пиром". Вона не тільки гостинна. Вона ще й цілим пиром угощає. Національна прикмета, національне уявлення про основи моралі перенесені на улюблене Божество. Це ж Божество несе усе добро і всі добрі прикмети людини у світ. Свантевит був Радогостем. Він мав напевно ще сто інших добрих прикмет Людини.

Жорстоко і дощенту винищили пам'ятники і тексти старовинної нашої віри. Гаї священні попалено. Статуї порубано. Святині спалено. Зовсім так, як учив Мойсей і як це здійснювали християни під час ширення християнізму. А тепер кажуть нам учені: докажи, покажи, і тільки те, що покажеш, буде прийняте в науці. Докажи, що існувало те все, що було спалене і знищене дощенту!

Чи така "об'єктивна" наука свідомо служить цьому культуроницівному християнізмові, чи то ці учені напоєні століттями зневаги і пересудів до святої віри наших прапредків.

Що ж, докажемо існування того всього, що знищено. Але ви „учені" будете засоромлені з вашого нищівного скептицизму, як протинауки.

Насправді не вимагає доказу, що в старовині називали Богів чи Бога різними іменами. У мене на руках дешеві видання

гіндуїзму. Маленькі книжечки, що звуться "Сагасранама" — себто „Тисяча назв".

Тисяча назв Сурії (Бога Сонця), „Тисяча назв Вішну", „Тисяча назв Сіви".

Справді тисячу назв має те, що люди звуть Богом, Сварогом, Свантевитом, Перуном, Дажбогом, Велесом, Хорсом, Родом чи тисячами інших,... людських назв і визначень.

Але ж саме Веди вчать рівночасно суворого монотеїзму і вчення про Єдність (Адвайта-вада).

"Різно називають Волхви те, що є Одне".

Назва Божества „Свантевит"

Спробуємо з черги перейти до досліду етимології назви "Свантевит" у світлі наведених дослідів та лінгвістики.

У записці Саксонця воно має форму "Свантевітус" — в латинській мові германомовним автором. Не міг він у своїй мові, ані в латинізованій транскрипції зробити різниці між "С" і "Сь", як теж між м'ягким і твердим "Вь" чи "Въ". Не міг теж записати цієї назви в інших відмінках і додав латинське закінчення "ус" до родового відмінка у звучанні "Свантевіт".

Слово очевидно зложене із двох частин, а саме "Сванте" і "Вит" чи може "Вид".

Перше із них "Сванте" пізнаємо слухом як пізніше українське "Сьвято" — у польській мові "сьвєнто". У польській мові затримався виразно носовий звук "ен" після подвійного м'ягчення "сь" і "вь". Не маємо теж сумніву як звучало це слово у староукраїнській мові. Маємо грецький запис цього слова, сучасний Святославові у Лева Диякона.

Грецький автор мав трудність із написом м'ягченого "Сь" та твердого "л". Стрічаємо теж характеристичний "перезвук" дзвінкого "вь" на грецьке "ф". Відомо вже теж, що візантійська буква "в" бета вимовлялася як "в" отже "Василєвс" а не "Базілєвс". Зваживши всі ці помилки чи труднощі у транскрипції, одержуємо звучання "Свентославос" або "Сьвентославос". Не можемо прийняти, що носове "ен" є помилкою Лева Диякона. Воно так мусіло звучати в дев'ятому столітті. Отже, в дев'ятому столітті був у староукраїнській мові і вимові ще виразний носовий звук у слові "Свенто", який пізніше через затрату носівки почав звучати як "я" — "Сьвятослав". Припускаю, що так "с" як і "в" було цілий час м'ягчене, але це м'ягчення не могло бути записане ані в латинській, ані в грецькій мові. У польській мові затрималася, отже, ця старша форма у вигляді "Сьвьвєнто (носо-

ве "ен"). Форми "Сьванто" чи "Сьвянто" уважаю із усіх найстаршою. Заміна носівки "ан" на "ен" є зовсім законна у виду зміцненевої паляталізації у вимові і подвійного м'ягчення "с" і "вь". Отже, записана у "Саксонця" форма із носівкою "ан" є найстаршою з усіх відомих нам форм. Нічого дивного, так сама святиня як і назва вказує на величну старовинність, і ця форма мусіла бути протослов'янською, поширеною на терені усієї слов'янщини. В дуже старовинному, невідомому нам часі ця форма у староукраїнській мові набрала звучання "ен". На цьому ж протослов'янському ґрунті пов'язаність кореня "сьвєнт" із іменниковим і дієслівним коренем "світ" - "сьвіт" мусила бути відчутна вухом і безпосередньо зрозуміла як зміцнення кореня шляхом "сьвіт" - "сьвет" - "сьвент". Отже "Сьвент" є похідне від "Сьвіт", так як наш "Свантевит" виявиться сином Сварога — саме сином Найвищого "Сьвітло-Сьвіту", — саме Сварожичем.

Нас не здивує теж, що похідні чи рівнобіжні словоутворення від цього кореня стрінемо теж в інших індоєвропейських мовах, отже — у санскриті і в мові "Авести". Отже, це слово протоіндоєвропейське. Дивним дивом стрічаємо цю серію пов'язань знов у тих самих групах, що й "Свар" чи "Дану"-"Дунай".

У санскриті

Стрінемо тут, а саме — у найстарших текстах Ріґведи, слово докладно того самого звучання, а саме — "СЬВАНТА". Звертаю увагу, що маємо тут докладно той сам звук "сь", що й у слов'янських мовах. А також довге "аа", що цілком відповідає фактові зміцнення, про яке я згадував вище. Зубна приголосна "н" не може інакше звучати перед зубною приголосною "т" — як тільки носово. Вона ж і клясифікована у граматиці санскриту як "носовий зубний звук". Отже, маємо повну зрідність фонетичного звучання "Сьванта" — протослов'янської мови і старосанскритської, або ж інакше — ведійської мови.

При аналізі семантики цього слова стрічаємо, однак, величезну несподіванку. А саме, як я згадував у вступі, стрінемо тут старше, напевно дохристиянське і напевно первісне значення цього слова.

Отже, Ґрасман подає нам значення: як "гюльфрайх" і "бефройндет", себто той, що несе багату поміч, той, що є дружній. Увіходять, отже, у зміст цього слова поняття "дружньости" і "доброти", "щедрости" і "несення помочі", в загальному — "той, що несе добростан". Не буду на цей раз мучити читача надто довгими аналізами тексту. Вони зовсім потверджують і навіть поширюють значення подане Ґрасманом. Воно відповідає теж поясненням цього слова у коментаріях Саяни.

Але ж маємо в Ригведі ще й похідні від цього слова, а саме — утворене від нього "номен аґентіс" або дієвої особи чи дії, а саме "СЬВАТРА", означає: ТОЙ, ЩО ТВОРИТЬ ДОЗРІННЯ РОСТУ, Сприяючий Дозріванню, Міцний, Потужний, а також — Друг-Допоможець, Приятель (пояснений словом МІТРА!), і врешті сама СИЛА і МІЦЬ.

Наш читач-дослідник не може мати найменшого сумніву, що ці всі означення чудово відповідають до Істоти Нашого Божества. Його головне свято у часі дозрівання збіжжя до жнив, саме після жнив, коли це йому приносять першу жертву із жнив у вигляді оцього на меді спеченого КОЛОВАЮ, яким ціла громада причащається торжественно після принесення Коловаю в жертві, як теж у зв'язку із цим святом відбувалися пророкування чи волхвування щодо врожаю в найближчому році. Очевидно, це все у супроводі гимнів і молитов, як це ми бачили в описі "Саксонця".

Є ще інші похідні в санскриті ведійському як "сьватрабгадж" і „сьватрія", які тільки скріплюють вище сказане.

Не маємо також сумніву, що так як старо-українським це слово пов'язане із основними своїми кореннями у звучанні "сьвіт", себто те саме, що в сьогоднішній українській мові "сьвітити", блищати, бути ясним, як теж похідний прикметник "сьвета", що так і значить "білий, ясний, блискучий" і відноситься також... до барви коня, і то не абиякого коня, але міфологічного Коня, якого Лицарі Ранку Асьвіни подарували Педові. Сьвантевит — як ми бачили — був Божеством Білого Коня.

І врешті слово „СЬВЕТЛАНА" так і значить „Світання". Тут, мабуть, не треба вже доказувати споріднення.

Що й треба було доказати!

Наш Святослав, який так гордо відкинув християнізм, кажучи, що з нього будуть сміятися його хоробрі лицарі, не був Святим у християнському значенні схимника і аскета, людини, що не має жінки і живе у відреченні від світу. Ні, зовсім ні. Це пізніше значення цього слова і воно у тому пізнішому значенні аж ніяк і ніяк не могло відноситися до нашого прехороброго та улюбленого цілою сто п'ятдесят-тисячною армією лицарів Божественного Святослава. Його Святість — це міць, це лицарська дружність і любов, це готовість нести поміч, це дар приносити достаток, ріст і добростан, це разом із тим Світла Радість Життя і Життє-творчість.

Божеством такої Святости був престаровинний Сванте-вит син Сварога Вічного Світа і Вічної Святости.

Я вже не буду займатися значеннями цього слова у пізнішому класичному санскриті, в основному тими самими, ані аналізою текстів, бо самі ж словникові пояснення зовсім вірно і майже повністю вичерпують його зміст.

Похідне слово від "Сьвента" маємо в Авесті у формі "Спента".

Уже Бартоломай мав сумніви, чи можна всюди, де виступає це слово в Авесті, подати просто значеня "сьвятий" - "гайліґ", бо хоч воно і значить і походить від слова „сьвента", але ж тільки умовно означає те, що це слово в пізніших християнських значеннях. Коли мова про "Святого Духа", то ця ріжниця не кидається в очі, якщо не шукати глибини значення. Але як її шукати, тоді знайдемо, що цей Святий Дух Авести саме і є Творчим Духом Потуги, Світла і саме Святости. Це ж Він непримиренний ворог Темряви, Ворог Демонів, Ворог Духа Зла (АНІРА МАЙНІЮ) або Агрімана. Споконвічна боротьба ведеться між цими Духами. Беруть у ній участь цілі світи. Символіку цієї боротьби ми бачили у культі Білого Коня, що на ньому мав Свантевит вирушати вночі на бій із його ворогами. Отже, цей кінь мав бути ранком вкритий білою піною від далекого лету. Так вірили його визнавці, як це засвідчує Саксонець. Але ж маємо тут тільки старшу форму цієї Ідеї Споконвічної Боротьби Агурамазди із Анра Майнію у вигляді боротьби його Ордену Божественних сил і Потуг, Духів і Язатів.

Великий Меч, Священний Меч Свантевита був тим самим символом, зрозумілим усім його дітям і синам. Священний Меч на боротьбу проти сили темряви і зла. Звідси теж його найвища Влада.

Може цей міт звучить для декого сьогодні наївно, для тих, які не розуміють, що Боротьба між Добром і Злом ведеться споконвічно, щоденно і щохвилинно, що її театром є перш за все наша душа, а далі світ та історія. Це за допомогою того старовинного міту наші прапредки заявили своє місце у цій споконвічній боротьбі. Вони — сини Світла і Святости. Їхня Боротьба — це споконвічний даний їм як найвище призначення Священний Героїзм. Своє ідеологічне завершення чи одну із висот знаходимо у нашому преславному "Слові". Воно заховалося, щоб скласти перед нами завдання, недокінчене завдання прапредків, що його довершити судилося нам.

Але вернімося до значення слова "Спента" у релігії культу Вогню і культу Боротьби у первісній Авесті, чи передавестійському світогляді її творців. Отож — уже Бартоломай веде дискусію у своєму словнику чи „Спента" не значить „той", що приносить благодать, приріст і благостан („гайль"). Але ж даль-

ші досліди цього слова Ґершона в його праці про "Гимн до Мітри" довели його до конечности перекладу слова "Спента Майнію", себто Святого Мисле-Духа, як "Інкременталь Спіріт", себто Духа, що приносить Ріст у широкому значенні цього слова. Ми додамо в тому значенні, що ми його стрічаємо в Ригведі і... нашому культі Свантевита і в наших іменах, що мають у собі корінь "Свято-" як "Свято-слав", чи "Свято-полк", себто той, що веде Святу Боротьбу.

Але, але ж... тут добігаємо до основного висновку моєї праці. Не їздили літаком до Індії наші праволхви, щоб учитися там мітології і семантики слова "Святість". Не їздили волхви із Ругії чи з прапоселень слов'янщини до Заратуштри вчитися про Міт Священної Боротьби Світла із Тьмою, Ворожости із Святістю.

Нічого дивного, що попали ми в неволю, забувши наш великий Заповіт. Але й нічого, щоб попадати в розпач. Це був дорогий і жахливий досвід. Може саме сьогодні світ потребує саме такої ясної ідеології.

Разом з обновленою вірою наших прапредків ми знайдемо і цю світотворчу силу в нашій душі, щоб зло і неволю перебороти в його світовій боротьбі.

Відновимо тоді величну святиню Свантевіта, — Божества Святости, як світотворчої Потуги.

Це ми сотворимо світ — залунала вже програма відновленої Віри.

Сотворимо світ із святости. Що лише тепер розуміємо цю декларацію.

Заповіт наших прапредків. Заповіт народів, що одідичили не тільки мову, але саме її найглибший зміст із так званої мовної єдности індоевропейських народів.

Хто ж вони були, де виросли і виплекали цю свою мову і ці всі такі прекрасні і високі ідеали чи міти про Сварога, про Сварожичів, про споконвічну боротьбу Лицарського Бога Перемоги із темрявою і Безвладом Хаосу.

Хто знайде у собі поклик Сина Світла й Святости, хто відчує себе рідним сином чи внуком Дажбога, Бога Сонця, або ж Многоіменного Бога Святости, — той у своїм серці розв'яже цю загадку.

В литовській мові знайдемо досліджувальний корінь „Шві" — „швє" в численних розгалуженнях і формах. Отже:

"швєчію" - "швієсті" (довге "е") — світити;

"Швіту" - "швітеті" — світити, блискати, блестіти;

"швінту" - "швісті" — ясніти, ставати ясним. Відмітьмо появу вставного "Н" у цій формі;

"Швайтау" - "швайтиті" — розсвічувати, чинити світло. (Це форма кавзативна, виявляє найміцнішу форму корінної голосівки, про що далі);

"швітруоті" — слабко блимати;

"швєтиляс" — "сьвітило" — зоря;

"швєтімас" — світлий, світячий, блискучий;

"швентіне" — "сьвятиня" — святиня;

"швенте" — "сьвято" — свято;

"швентіті" — посвячувати, освячувати;

"швентас" — посвячений (дієприкметник часу минулого, страдального виду — партіціпіюм перфекті пассіві).

У старопруській мові маємо засвідчення: „свента".

У латвійській мові — "свінет" - "свіну" в значенні святкувати.

Цих наведень надто вистачить, щоб доказати дивно широкий засяг цього слова також в усіх балтійських мовах. Також це доказ, що старопруська і латвійська форма показує старше „с", „сь", так що литовське „ш" є похідне і новіше.

Отже, широкий значений засяг цього кореня і слова стрічаємо в усіх слов'янських мовах, у балтійських, у санскриті і в Авесті.

Постає теж питання, чи латинське слово "санктус" не є похідне від скріпленого коріня "сен" - "сан" через здогадне "сан-стус", далі "сан-ктус". Як на здогад, можемо навести ось наступне.

У ватиканській галереї скульптури стрічаємо статую Божества, відому мені тільки із каталогів, під назвою "СЕМО САНКУС". Божество і назва мабуть італійського, передримського походження. Постає спокуса дошукуватися в цій назві "СЕМА" —із списку Володимирових Богів у хроніці, якщо читати це місце хроніки як "СЕМу" - "РОҐЛу". Але залишаємо це тільки як можливий здогад для дальшого досліду. Зображене у статуї Божество має бути, за описом у каталозі, "типу Аполона".

Коли навіть відкинути цей здогад, то не залишиться в нас ніякого сумніву, що слово "Сьвента" - "Сванта" належить до протоіндоевропейської доби прамови.

Не залишиться теж сумнівним, що авестійське слово у значенні "святий" — є молодше і похідне від звучання "свента" - "сванта", — а отже слов'яно-балтійська форма є старшою від мови Авести, а можливо і від санскриту.

Стоїмо знову перед загадкою. І знову доводиться стверджувати, що життя і живучість цього слова в протоіндоевропейській, а далі і в протослов'янсько-балтійській епосі, — це істо-

рія принаймні декількох тисячоліть. Таку священним жахом сповнюючу нас старовинність доводиться ствердити як науковий факт і цьому прерідному і пресвятому слову, що стало основою назви Божества "СВАНТЕВИТ".

Але ж дотепер я орудував самими словниковими ствердженнями. Спробуймо, одначе, піти ще глибше і шукати кореня оцього слова "Сьвента" - "сьванта". Шукаємо, отже, корінь самого кореня.

Шукаємо за тим праядром слова, із якого розрослися і визріли оці могутні, кількатисячлітні Священні Дуби, що символізують сам ріст людської думки і людського роду, — оті дуби, що обіймають своїми могутніми стовбурами і галуззям розріст слова-символу, слова-віри, слова-релігії словотворчою силою наших прапредків, як священну таїну таїн, замкнену у слові "Святий".

Сягнемо до порівняльного мовознавства, шукаючи самої вже праісторії цього слова. Один із розділів цієї праісторії матиме основне значення для дослідників про теологічні і метафізичні уявлення віри наших прапредків.

Отже, є безсумнівне на основі наведеного матеріялу, що корінь "сьвента" є похідний від кореня "сьві" - "сьве". Пригадаймо собі тільки санскритську чергу слів:

"сьвет-а-те" — ясніє.

"Сьвітна" - "сьвітнія" - "сьвітра" — світлий, ясний, білий, а також "Сьветія" — світлий, ясний, сіяючий.

Просто нашим вухом чуємо там рідність слова: "Сьвіт" - "Сьвїт" - "Сьвіят" у всіх його слов'янських видозмінах.

Читач напевно теж зауважив при наведенні значеневих груп із балтійських мов, що чуємо там виразно корінь "сьві".

А отже, усі слов'яно-балтійські і всі санскритські форми дадуться звести до пракореня "сьві", від якого всі інші дієслівні і віддієслівні форми дадуться легко вивести на основі історичної фонетики і морфології цих мовних родин. Досліджуймо.

Отже, найстаріші слов'янські записи показують форму "сьвіт сен", себто, коли відділити корінь від закінчень, сьв-ітьсен. Маємо тут "коротке "і" в корені, котре, як бачимо далі, підлягає степенуванню. Але ж звернімо увагу на значення. Слово має значення зворотне, медіяльне. Світло світиться в цьому слові само для себе, само із себе, само у собі, бо ж така є функція зворотної (медіяльної) форми. Дієслово є неперехідне. Не можна "світити когось", можна тільки "світитися" саме як світло, що світить само із себе.

Цей пракорінь відмінявся в протоіндоевропейській формі через поширення кореня вставним "Н" (як у клясі "Н" - "НА" у санскриті), як наприклад у санскриті корінь "від" — "ві-Нд-аті", себто "віндаті" — знаходить, творить. Цей крок не є здогадом, бо маємо цю форму потверджену в литовській мові, а саме "швінту", себто "шві-Н-ту".

Саме це вставне "Н" дасть нам у дальшому розвитку оцю носівну, яку ми ствердили у протослов'янській мові. Форма "сьвента" була б отже віддієслівним прикметником чи навіть тільки самим дієприкметником часу теперішнього діяльного виду, себто „ТОЙ, ЩО СВІТИТЬСЯ" — ТОЙ, ЩО СВІТИТЬ" — ТОЙ, ЩО ТВОРИТЬ І РОЗСІВАЄ СВІТЛО" — САМЕ СВІТЛО ЯК СВІТ!

Отже, всі слов'яно-балтійські форми нашого слова "сьвента" - "сьванта" - "сванта" і т. п. походять від кореня "сьві" і означають усе те, що цей корінь у своїй глибині і ширині означає.

Отже, від "СВІТЛА" як "СВІТ" доходить до його АВТОРА і ТВОРЦЯ, до того, що світить, опромінює, гріє, дає йому снагу чи творчу силу — от так, як стеблинам трави дають снагу проміння сонця, "той ТВОРЕЦЬ і ВСЕДЕРЖИТЕЛЬ" зветься словом СВАНТА.

Ми бачили, що це слово звучало теж СВАРОГ, чи перше СВАРОГ. У формі "СВАНТА" бачимо підкреслену особову, підметну, дієву і саме творчу форму цієї метафізичної "СИЛИ - СВІТЛА - СВЯТОСТИ", висловлену віддієслівним дієприкметником ЧАСУ ТЕПЕРІШНЬОГО, саме той, що світить, що дає і творить Світло-Світ.

І ТОЙ, ЩО ТВОРИТЬ СВІТ, І ТОЙ, ЩО ТВОРИТЬ СВІТЛО, ТОЙ САМЕ ЗВЕТЬСЯ «*С В Я Т И Й*».

Але вернімося до граматики, яка, як бачимо, допомагає нам відтворювати мислевий процес наших прапредків.

Отож у слові "сьвіт-іт сен" ми стрічали його медіяльну форму із дуже слабким "і" в корені. Я згадав, що корінь "сьві" підлягає степенуванню. Голосна "і" буде мати міцніші форми у черзі "І"-"Е" - "АЙ", і це степенування відношу не тільки до санскриту, але і до прото-індо-европейської доби. І справді, якраз у цьому корені знаходжу одне із потверджень моєї тези.

"Сьвет-і-ті" це все значить світити комусь, світити для когось. Стверджуємо тут скріплення „і" на „е". Те саме в литовській мові.

Але ж найбільшою цікавою із цього погляду є саме литовська причинотворча (кавзативна) форма "швайт", яка доказує існування саме найвищого ступеня у черзі "і"-"е"-"ай".

Мої читачі вже звикли до того, що справа не в самій граматиці, але в тому, що кожна така зміна означала теж зміну значення.

Отже, "СВІТ" і "СВЕТ" — це два різні значення. Зміцнення голосної означає посідання, походження, власність і властивість значення кореня. — "Сьвет" — значить посідання властивости "світ" світити. Означає власне, своє "свічення" як джерело світла. Означає активну прикметність "свічення".

А найвища форма "сьвайт" означає саме спричинювання свічення.

Віднаходимо значення слова "СЬВІТ" в нашій мові. Тут легко помішати найвищу форму голосної із найнижчою через пізніший процес скорочення.

У протослов'янській мові ми мали там довгий двозвук (дифтонг), про якого звучання сперечаються учені. Слово у писаній формі мало оце старовинне "ять, яке звучало як "Їя", або ж приблизно так. І саме ця форма була рефлексом старовинного "АЙ" як — довгого двозвука, тричі довгого, якого найвиразніший слід стрічаємо саме в литовськім записі: "швайт" із дуже довгим сильно наголошеним "АЙ".

Наше слово "Сьвіт" звучало приблизно чи здогадно як "СВЇЯТ", що дало в польській мові звучання "сьвіят", у московській „сьвєт", а в українській мові через скорочення „сьвіт".

Але ж саме ця найвища форма голосної дає нам зрозумін ня значення слова "СВІТ". Це не тільки СВІТ як СВІТЛО. Це не тільки його тотожність із Світлом, але це його АКТИВНА СВІТЛОТВОРЧА і СВІТОТВОРЧА СНАГА. І саме тому було можливе поєднання СВІТЛО-СВІТУ із СВЯТІСТЮ як його творчою сутністю. Дістаємо рівночасно ключ до зрозуміння самої святости у староукраїнському значенні цього слово-символу.

Слово Світ обіймає, отже, три ступені значення:

1. Світ — від світитися — (як медіяльна форма).
2. Сьвет — світити комусь, проявлятися як світло.
3. Сьвайт — пізніше "СЬВЇЯТ"—"СВЄТ"—"СЬВІТ" — саме як активна світлотворча сила, із усіма значеневими спорідненнями і похідними від цього слово-символу.

Нарешті розуміємо всю глибину нашого слова "СВІТ".

Це КОСМОС ЯК САМОРОДНЕ СВІТЛО, само для себе, само від себе, але ж воно і творче і свідоме, воно ширить світ-

ло, творить світ форм, світ видів, саме космос, саме чудо існування космосу як різновидности метафізичної природи „СВІТЛА" — яке у своїй свідомій — психологічній формі існування буде зватися „СВЯТІСТЮ".

Так зрозуміле Божество як син Найвищого Світлосвіту буде зватися "СВАНТЕ-ВИТОМ".

Наш Свантевит в одному із наведених джерел так і зветься за Батьком СВАРОЖИЧЕМ, сином Сварога. Сином у цьому Божественному Світотворчому глуздові як звидний і творчий, а рівночасно продуховлений КОСМОС.

Святість — це проявлені сили світотворчости.

Для цієї творчости не має ніякої смерти, ані навіть ніякого зла, бо ж вона сама собою є Вічністю ЖИТТЯ і Вічністю Творчости ДОБРА.

Тут теж таїна безсмертности світотворчих героїв і поетів, чи надхненних пророків, бо ж Усесвіт — це

"Святість істніння,
Всесила творчого горіння".
(Повстань Перуне)

Не маючи вже найменшого сумніву щодо етимології слова "СВАНТЕ", але прагнучи якоїсь джерельної вказівки про час чи старовинність звучання цього слова, я шукав його серед залишків чи лише дрібних скалок мови самих руґіянців чи теж надлабських і надбалтійських слов'ян. Як відомо, ці мови загинули майже безслідно під заливом германської християнізації і народовбивчого "тиску на схід". Одначе, залишилося декілька записок чи засвідчень про мову надлабських слов'ян.

Мій труд був нагороджений і я вже зовсім не здивувався, що знайшов там наше слово у його стародавньому звучанні — САНТЕ", як також цілу групу похідних слів, а саме:

Свантоіна — (довге носове „ан") — Святість
Свантона — (довге носове "ан") — Святість
Свейтое — світає
Светет — світить, сіяє
Свеча — світло, світило
Свьотлє — (прикметник) світлий, ясний.

Але стрічаємо там також новий варіянт із цієї групи, а саме:

свйонте — святий.

Саме подвійність цієї форми заслуговує на увагу. Маємо, отже, безсумнівно старовинне протослов'янське звучання "сван-

те" і другу форму „с'йонте", яку легко пояснити як скорочення із форми „свйонте". Голосна ‚ан" — носівка, набирає тут західнослов'янського забарвлення як „он" – носове — рівнобіжно до похиленого "о" в цих мовах (порівняй польську західно-діялектичну вимову "пан" - "пон"). Цю фазу похиленого "Он" маємо потверджену теж у польській сучасній мові у слові "свйонткі", наприклад, "зельоне свйонткі".

Отже, знаходимо тут потвердження старовинности слова "сванте" і його довгу присутність в історичних часах у надбалтійських слов'янських мовах.

Мої розшуки нагороджені ще й тим, що в цих залишках надбалтійських мов я знайшов ще й новий варіянт слова "сонце", а саме форму "слюоне", побіч "слюонце" і "слюонейца". Це єдина форма у слов'янських мовах, яка показує нездрібнілий суфікс "На" - "НЕ", саме "слюо-не". У моїй праці про історію слова "сонце" я приймав цей суфікс як здогадний. Тут я знайшов його джерельне потвердження. Отже, маємо побіч здогадної фази

суль-не — чи соль-не

її західнослов'янську відміну із характеристичною переставкою, але ще не здрібнілою формою у вигляді:

слюо-не.

Двозвук "уо" — мусів бути протяжним і міцно наголошеним рефлексом указаного мною степенування голосної "у" на "о".

Форма безсумнівно архаїчна. Це додатковий доказ правильности моєї теорії про історію слова "сонце", а рівночасно доказ глибокої передісторичної стародавности цього словоутворення, яке виявляє вже західнослов'янську характеристику словоутворення.

Не можна теж мати сумніву, що утворення цього слова старше від германського "сонне" - "зонне", яке виявляє вже похідну асиміляцію "ль" — на "н", а саме "сольне" - "сонне". Від слова "сонне" — сольне не могло вже постати, але навпаки від виду "соль–не" через асиміляцію мусіло постати слово "сонне".

Крім того форма "слюо-не" виявляє ще рефлекс хитання між "у" і "о" — суль-соль — із характеристичним двозвуком, саме як видом старовинного степенування "у" до "о".

Разом із упадком святині Свантевита затратилася і мова народу і сам цей нарід залишився в останках свого існування.

Основним джерелом для наведених мовних довідок була для мене праця:

Paul Rost: Die Sprachreste der Dravăno-Polaben im Hannoversschen, Leipzig, 1907.

J. Legowski i T. Lehr-Splawinski: Szczątki języka dawnych slowianskich mieszkancow wyspy Rugji, Slavia Occidentalis, 1922.

Доводиться перейти з черги до розгляду другої частини назви "Сванте-вит", а саме до слова "ВИТ".

Мушу сказати, що тут ми на менше певному ґрунті не тому, щоб бракувало етимологічних пояснень слова „вит", а радше тому, що тих можливих пояснень є забагато і трудно знайти якесь джерельне і безсумнівне пояснення і потвердження для одного із декількох можливих.

Із цих труднощів пробував вийти Ал. Брюкнер у своїй праці в польській мові п. з. "Мітольогія слов'янська". Він пропонував розуміти слово "вит", як частинку закінчення типу "іт", "ат", "овіт", як у прикметниках "хоро-вит-ий", "слабо-вит-ий", "глупо-ват-ий", чи "жовто-ват-ий" — і т. п. Справді існує такий вид суфіксів в індо-европейських мовах, чого прикладом може бути санскритське слово "бгаґа-ват", себто "Бого-вит-ий" (із суфіксами "ват" і "вант".

Але ж трудно прийняти цю теорію тому, що існує ціла група імен власних, як "Віто-слав", "Віто-мисл", "Віто-віце", „Вітораз", „Вітород". Деякі з тих назв стрічаємо якраз у наших джерелах. Неможливо, щоб ці назви постали із самого приростка так, як неможливе ім'я "енко-слав" чи "ський-слав".

Слово „Вит" мусило мати повне значення іменника чи дієслівного кореня у функції іменника, як "Свято-мир", "Дунайпер", "Бори-вой", "Яро-плук". Отже, "Яро-вит", "Людовит", "Яроплук", "Ярослав" чи "Рує-вит", "Мило-вит", "Добро-вит" є того самого типу що й "Сванте-вит". Вит — це повнозначне слово, а не закінченева частинка. Воно є іменником, або дієслівним коренем. Теорію Брюкнера мусимо здати до архіву.

Нерадо шукаю пояснення на ґрунті сучасних слов'янських мов, бо досвід моїх дослідів веде в глибоке протоіндоевропейське минуле. Отже, усі ці імена, як Віто-слав, сьогодні для нас незрозумілі.

Проте, не годен я поминути слов'янського кореня „вит", у значенні „вітати". Але ж і це слово „вітати" мало інше значення чи відтінок у давнині. Ще Шевченко уживає це слово в значенні: перебувати високо вгорі, літати і бути у висотах, далі перебувати, а щолиш у новіших часах "вітати", себто зустрічати привітом. Цей привіт "Вітай із нами" — означав у старовині,

перебувай із нами", "будь із нами у нашому домі". Тут основне було значення "перебування". В нашому випадку слово "ВИТ" означало б той, що перебуває і ширяє високо, отже у світі СВЯТОСТИ, також той, який бажав би, щоб ми із ним чи він із нами перебував разом. Також той, що перебуває у Святости. Отже, той сповнений і живучий у світі Святости.

Значення зовсім підходить до всього, що ми навчилися про істоту Божества, а однак воно здається мені надто вже сучасним у мовному розумінні часу.

Шукаючи далі знаходжу слово в литовській мові "вит-іс" і наше "вит-езь" - "витязь" — у значенні "лицар, герой, переможець", указувало б на якесь старинне слово, якого слідом було б слов'янське "Вить" - "віть" у значенні "воєнна здобич переможця". Отже — Поборник, Переможець, Богатир, отже — Лицар-Володар. В нашому випадку це дало б цілий комплекс значень як ТОЙ, ЩО Є ВОЛОДАРЕМ СВЯТОСТИ, ТОЙ, ЩО ПЕРЕМАГАЄ СИЛОЮ СВЯТОСТИ, Бог ПЕРЕМОГИ СВЯТОСТИ як творчої і світотворчої потуги.

У текстах "Книтлінґасаґи" стрічаємо таке пояснення до Триглава, якого вважаємо іншим видом Свантевита:

"...is erat eorum deus, qui cum eis in expeditionibus ibat".

Себто: "Він був їхній Бог Перемоги, який ішов із ними на воєнні походи".

Знам'я Бога символізувало його самого. Участь Бога в боротьбі даного народу стрічаємо часто майже в усіх старовинних текстах, хочби у „Второзаконії" Мойсея, численну скількість запевнень.

Пригадаймо собі надзвичайну ролю "станіци", себто прапору, на появу якого лицарі-оборонці Аркони мусили вийти із себе, довершувати найвищого героїзму із повним забуттям небезпеки свого життя. Бог був тоді із ними. Боротьба ішла на смерть чи життя.

Пригадаймо собі, що Свантевит часто воював проти своїх ворогів, себто сил Темноти, на Білому Коні, на чудово різьбленому сідлі, мав великий меч і боєвий виряд.

Отже, разом із його розумінням як Божество Святости іде його розуміння як Бога-Переможця над злом і темрявою, що зовсім відповідає розумінню святости як творчої і світотворчої сили і духової потуги.

Якщо вийти поза балто-слов'янський мовний терен, тоді знайдемо в санскриті старовинне слово "віті". Його старовинність засвідчена хочби тим, що одне із його значень записане тільки лексикографами. Це слово означає:

ВІТІ — (довге І) — Радість, Свято, Свято, як споживання святочних страв і напоїв, — далі, Світло, Сяйво, і навіть "Сонце", а також "Вогонь Божества Вогню". У множині це слово означає почитателів Вогню в усякій формі.

У зложеннях як Віті-радгас воно значить той, що дає радість.

Підкреслімо, що всі ці значення мають релігійний відтінок і знаходимо їх у священних текстах Риґведи, Айтарея-Брагманас та в Пуранах. Лексикографічне значення — це саме "Сонце", очевидно, в метафоричному значенні.

У моїх дослідах я звик до того, що літургійно-релігійне чи магічно-жертовне значення старовинних слів знаходжу у... Риґведі. Це мабуть дає нам ключ, чи хочби одну можливість для семантичної інтерпретації слова СВАНТЕВИТ.

Це — Радість Святости, Вогонь Святости, це врешті Сонце Святости.

Можливі ще й інші корені, як „від" чи „вінд", але ж дивно, що досі вони якісь близькі одне до одного у семантиці і пов'язанні.

Усі вони скріплюють значення Бога Святости як творчої, активної, переможної, життедайної і радостедайної Сили і Свідомости Космічного Божества Святости, саме СВАНТЕВИТА.

На закінчення розділу про етимологію назви Свантевит для вірности усім існуючим джерелам відмітім ще дивну справу записів, які стрічаємо у тексті "Книтлінґасаґи". Джерело:

Knytlingasaga Jomskivingasaga ok Knytlinga, Kaufmannahofn, 1828, cap. 122, p. 384.

Стрічаємо там запис:

"S V A N T A V I Z".

Але рівнозначно подане там читання інших манускриптів, яке звучить:

"S V A R A V I Z".

Стрічаємо там і назви інших Божеств, як от —

RINVIT, TURUPIDH, ok PURUVIT

із різночитанням: PRUNVIT.

На перший погляд ці записи виглядають як зіпсовані або неточно записані зі слуху. А проте поява запису "Свантовіц" (із "зет" у кінці слова) не видається мені тільки самою помилкою. Зауважмо, що запис відрізнює інші закінчення, як Ринвіт, Пурувіт чи врешті важливе Прунвіт.

Назва СВАРАВІЦ напевно не є тільки помилкою, ані різнописанням. Автори запису мусили отже, чути дві назви для то-

го самого Божества. І дві назви стрічаємо в наших текстах. Пам'ятаємо запис "ЗУАРАСІЦ" із хроніки Тітмара.

„Сварожич" — це назва по батькові. Із описів хроніки не маємо сумніву, що цей напис відноситься до Божества Свантевита. Для нас є очевидною різновидність його зображень. Чому це в недогматичній релігії мали б бути всі зображення одного стилю.

Знаходимо тут ще додаткове потвердження, що Свантевит звався також Сварович, і тут можлива помилка в самому записі поодиноких буков, але не цілости слова: Свантавіц і Сваравіц.

Сварожич, отже, син Сварога. Але ж закінчення „вич" у м'ягченій західньо-слов'янській вимові, передана старонорвежським „віз", могло теж відбивати різновидність назв по Батькові.

"Свантавіц" могло б бути таким самим чи подібним "патронімікон" як "Сварожич" і могло в народній етимології помішатися із "Свантевит" поскільки слово "вит" перестало бути зрозумілим. Поняттево, себто семантично, не було тут ніякої трудности, поскільки, нам уже відомо, Свантевит був сином Сварога, а це те саме, що сином Святости як сутности Сварога.

Тут ми дійшли до моменту, коли лінґвістичні трудноші даються зрозуміти тільки у світлі генотеїзму. Пригадуємо собі наші міркування із розділу про назви Бога. В інтенціональному моменті свого значеневого спрямування до предмету визначення є те саме інтуїтивне поєднання різних, сказати б, „з'явищевих" появ Божества в одну різновидну сутність. Звідси БОГ і БОГ-СИН, БОГ і ВЕЛИКА МАТІР чи інші зуявлення, якими виражене наше інтуїтивне прагнення обняти різновидність БОГОПОЯВИ одним метафізичним поняттям. Це був довгий процес пізнавання Божества, який надалі триває в історії, а якого слідами є... оці різні назви ВСЕПРОЯВНОГО БОГА.

Але ж це тільки дигресія. Сам предмет генотеїзму, як я писав у праці про Сварога, вимагає глибоких і дбайливих студій. Цей розділ подуманий як лінґвістичний і доводиться вернутися до лінґвістики.

Можемо ствердити, що й записи "ПУРУВІТ" і "ПРУНВІТ" є теж різновидностями подібних звучань. Коли приймемо, що в основі "ПР" є голосівкове "РИ" - "РУ", то для германського вуха, яке не знає голосівкового "Р", звучало найближче до "РУ", і так воно насправді було.

Пригадаймо собі, що в українській мові, коли вже затратилася голосівковість (сонатичність) "Р", появляється там ко-

ротке "у", отже — Дні-пР — дає Дні-пру — із коротким "у", яке далі теж скоротилося і затрималося, отже у висліді просто — ДНІПР — порівняй мою працю на цю тему. В інших слов'янських мовах, як і в українській мові, бачимо хитання: отже місцевість у Сербії, що звалася — ПРН-ЯВІР, звучить сьогодні ПРИН-ЯВІР, себто Перуновий явір. Але "прст" звучить "перст". Отже, старий норвежець як на свій слух записав добре ПУРУ-ВІТ чи ПРУНВІТ. Безсумнівно стрічаємо тут назву ПЕРУНА на Ругії. Нічого дивного. Громи це для ока і відчування наших предків, наймогутніший вид ВСЕПОТУГИ і ВСЕВЛАДИ БОГА. До цього предмету вернемо у студії про Перуна. Тут відмічуємо тільки матеріял для дослідів ствердженого мною генотеїзму, передчутого вже Костомаровим, у старослов'янській релігії.

Хочу однак ствердити, що синівство Свантевита від Прабатька Богів Сварога основую не на можливості народної етимології у згаданому записі "Книтлінґасаґи", але на виразному ствердженні Тітмара про напис — саме напис — під статуєю Божества — Сварожича-Свантевита.

Можливість, що запис Книтлінґасади є патронімічною формою зовсім не виключає ствердження, що існувало слово чи корінь "ВІТ" - "ВІТІ" чи "ВІД" в старослов'янській прамові, як я вказував вище. Можу тут додатково вказати на виразно слов'янську назву „ВІТІ-МІР" у... Йорданіса, як ґотського князя. Слов'янська назва так мало відомого із свого етнічного складу племени „ґотів" нас зовсім і ніяк не здивує, так само як нас не дивує поява 5-тьох „ВАЛЬДЕМАРІВ" у золотій добі історії Данії, бо ж добре відомо, що всі вони були внуками і правнуками Володимира Великого.

Ономастика Ругії

Назви місцевостей острова Ругії, відчитані на згаданій уже мапі острова Ругії, мають свою вимову. Сімсот літ германізації не стерли численних слов'янських назв:

Wolhin, Presenske, Dranske, Kreptiz, Leblin, Grubonov, Ruschvitz, Kublekov, Medow, Krackvitz, Sallentiv, Passtiz, Stedar, Stubnitz, Dubnitz, Gnies, Parehov, Budkevitz, Lussmitz, Lubzov, Voldenitz, Vilmnitz.

Найцікавіша із тих місцевостей має свою пророчисту назву.

S W A N T O W

Я навів тільки деякі для прикладу. Звертають нашу увагу такі назви, як от — Свантов, Медов, Дранске, Стедар, які мають

звучання далекої доісторичної давности. Деякі з них мають свою відому історію. Так, наприклад, германське закінчення, але слов'янський корінь, має назва місцевости недалеко Аркони, що зветься „Яромарсбурґ". Прізвище „Яромара" відоме нам із хронік як того зрадника-князя, що воював проти Аркони по стороні данського короля. Нічого дивного, що після перемоги нагородили його правом поселення, яке назвав він Яромарсбурґом.

Із хронік довідуємося теж про численні інші прізвища князів із прекрасним старовинним звучанням.

Тут ще широке поле для ономастичних дослідів, але для нашого предмету вони не істотні. Це тільки додаткове свідоцтво для сивої давнини цього слов'янського острова, де наші прапредки так хоробро боронили свою віру у дванадцятому столітті.

Усе ж таки я наведу декілька з них. Вони характеристичні своїм старовинним звучанням.

СВАНТІБОР
ВАРТІСЛАВ
СТОЇСЛАВ

ТЕСЛАВ (слід думати, що "Т" мало ще лінґвальну вимову і з нього розвинулося, або ж воно відповідало чеському Чеслав).

ДУБИСЛАВ
ЯРОМАР (Яромир)
ПОБИҐНЕВ (Побийгнів)
БУРІСЛАВ (Борислав)
ВИСЛАВ
СВАНТОПОЛК
ЯРОСЛАВ
ВАРНУТА
СЕНТЕСЛАВ
БОҐІСЛАВ
та інші.

Як бачимо, два із тих прізвищ мають у своєму корені слово "сванте" — Свантибор — себто БОРЕЦЬ СВЯТОСТИ, БОРЕЦЬ за СВЯТУ справу, — Свантополк, у пізнішій староукраїнській формі Святополк, часто уживане як ім'я князів — воно означає те саме — СВЯЩЕННИЙ ПОХІД, СВЯЩЕННОГО БОРЦЯ.

Усі ці імена безперечно дохристиянські. Знаходимо їх головно у свідченнях Саксонця. Вони вказують та ще зайвий раз

потверджують розуміння Святости як поєднаної із силою боротьби і воєнного походу (полку) для її ствердження в історії.

До цієї групи імен належить і згадуване вже ім'я улюбленого в історії України князя СВЯТОСЛАВА, князя СВЯТОЇ СЛАВИ.

Якщо мова про історичні записи про сам острів Ругію, то слід тут згадати про свідчення римського історика Тацита.

Як відомо, спираючися на свідченнях римських старшин і полководців із другого століття нашого літочислення, Тацит наводить довгу листу слов'янських племен.

Між ними плем'я Ранів або Руянів, про яких він виразно каже, що вони поселені над морем, себто над Балтійським морем. Не може бути сумніву, що мова тут про Ругіянців.

Але це джерело як і його свідчення надто добре відомі і висвітлені істориками, щоб присвячувати йому більше місця. А однак... а однак ціла справа давности слов'янських поселень не тільки на терені Прибалтики, але і в Північно-Західній Европі ще не достатньо досліджена, а ще менше доцінена в історіографії.

Культ Свантевита, якого прадавність і прапервісність засвідчена самою його назвою, а ще більше теологічним змістом, стоїть як непорушна скеля, як могутній свідок високого Духа Релігійної Культури наших прабатьків, що в культі Свантевита вбачали багатойменного і багатовидного Сина Святости, Сина ПРАБАТЬКА КОСМОСУ, СВАРОГА.

Висновки

Так, висновків треба. Маємо перед собою величезний матеріял фактів. Маємо перед собою цілу добу боротьби двох світів: церковно-християнського і народньо-слов'янського.

Церковно-християнський світ озброївся в динамічну потугу т. зв. "Святої Римської Імперії Німецького Народу" ("Das heilige römische Reich der deutschen Nation"). Рим і воюючий християнський універсалізм, заснований на традиціях римської імперії, знайшов добре знаряддя і збройне рам'я для свого намагання установлення світового тоталітаризму. „Поганські" народи мають бути навернені, або винищені. Навернені — це значить упокорені мілітарною силою і підлеглі світсько-церковній владі держав завойовників. Це означало також грабунок святинь і майна завойованих, установлення десятин на підкорених землях, а далі — тілесного рабства. Це також ріст і експансія націй пануючих і завойовників. Германські племена

і народи, войовничі і без того, знайшли тут „оправдання" для завойовницьких і загарбницьких походів на цілі століття.

Найповнішу картину цієї німецько-германської експансії на схід знаходжу у солідній і чесній науковій праці Джеймса Томпсона п.з. „Феодальна Німеччина, виданій Університетом у Чікаго, у 1928 році, а зокрема в її розділі п. з. "Навернення слов'ян".

Thompson James Westfall: Feudal Germany, Univ. of Chicago Press, 1928. „The Conversion of the Slaves".

Праця заснована головно на самих же німецьких джерелах і треба дивуватися, що так мало із її висновків знаходимо у т. зв. "історіях світу", а навіть в історіях поодиноких народів. Період розбишацької експансії германських народів, прикритих благословеннями Риму на "святість імперії" повинен би бути забутий або прикритий.

Тимчасом: західньо-слов'янські племена і народи, надбалтійські слов'яни як і балтійські народи в обличчі смертельної загрози ставили довгий і рішучий спротив. Шлях цього спротиву позначений відомими і невідомими кривавими погромами, паленням святинь, святих статуй, винищуванням народів і тривалими завоюваннями здобутих теренів.

„А овшім це їм зробите: вівтарі їх порозвалюєте, а стовпи їх порубаєте на дрібні кусочки, а гаї їх посвячені вирубаєте, а різьблені їх статуї вогнем попалите" (Мойсей, V. 7. 5.).

На шляху цього походу знищення і завоювання упав у історії хоробрий нарід Прусів, а їх земля стала твердинею германізму. Кривавий тевтонський Орден Хрестоносців закує в залізні диби Литву і Литвонію. Тут ще далеко не все висунене на світло денне. Наші джерела наведені у цій праці мали засвідчувати тріюмф воюючого християнізму над т. зв. "поганами". Із панегіричних історій цих походів устає перед нами всього декілька картин і декілька відомостей про їх віру. Не були вони призначені ані на звеличення, ані на свідоцтво, ані на вивчення цієї знищеної віри. Навпаки, наведені згадки мали засвідчувати славу здобичників і мудрість тих, що ведені жорстоким фанатизмом, наштовхували амбіції і жорстокість своїх князів до злочинів убивства народів і їх віри. Отже, помимо їх бажання устає перед нами стрункa і монументальна велич, сонячна осяяність і надхненна вишинність віри і мудрости наших прапредків. Устає, щоб ніколи не погаснути осяйна постать Свантевита.

І те, що перше кидається у вічі при зустрічі із цим Божеством, це сама превисока і якже сучасна теологія і теогонія

його постаті. Підчас пізнішого цькування старої нашої предківської віри християнські пропаґандисти усе воювали закидом, що ця віра була примітивна, анімістична, обожнююча "мертві стовпи", чи якусь там обмежену "силу" т. зв. "природи". Ця "природа" за вченням християнського дуалізму мала бути "мертвою" і „бездушною". Т. зв. „погани" почитали щось „мертве". Їхні статуї мали б бути самими „богами" — писаними згірдливо з малої букви.

Їх же Бог — себто Бог християнський — як вони вчили, це мав би бути єдино-живий Бог, який мав навіть як чоловік зійти на землю, вродившися непорочно із лона матері одного народу. Так немов би вже хочби стара грецька віра не вчила про синівство Боже численних героїв від їх живих і чоловікоподібних Божеств. Щобільше численні старовинні народи, ті із великих, вірили у своє Божественне походження. Стрічаємо в історіях теогонію численних націй в історії. У тому числі українці вірили, що вони є внуками Даж-Бога. Не самим "деревом" і не самим "стовпом" був, отже, їх Дідо.

І не просто "сліпою" і "мертвою" "силою природи" був їхній Божественний Дідо, але свідомою світотворчою і животворчою Бого-Істотою, Творцем усієї Всеживої Вселенної, а в ній людини чи нашої нації.

Але ж такими вигадками і нісенітницями зогиджували християнські апологети, чи пак пропаґандисти, уявлення старовинні про Божество, і їм удалося упродовж століть закріпити такий ненауковий, недійсний і викривлений погляд про розуміння Божества старовинними дохристиянськими віруваннями. У такому образі доказом сили їх власного Бога мало бути те, що статуї були порубані і це сталося безкарно: Дивіться! Нічого не сталося! Наш Бог дужчий! Такі "аргументи" виразно стрічаємо в наших текстах, чи теж у хроніках християнських монахів старої Руси.

Не впав вогонь із неба і не запалив землю під погромниками. Їх Бог, Єгова чи Христос сильніший! Стрічаємо часто в історії християнізму цей аргумент там, де руйнуються святині. Силу цього аргументу бачать християни сьогодні, коли то їх власні святині руйнуються в ім'я безбожницького ленінізму. Невже знищення народу і його віри є непомильною познакою святости чи правди завойовника?!.. Тільки Шевченко пророкував, що "сонце стане і осквернену землю спалить". Чим же ж була вона осквернена, як не злочинами насильства народу над народами?

Але не будемо ще тут розглядати філософії історії у світ-

лі вчення про історичний карман народів. Не будемо теж увіходити в оцінку концепцій „природи" і світу в системі християнізму.

Ствердимо натомість виразно, що у світлі наведених джерел у відношенні до концепції Свантевита стрічаємося із Божеством високої теологічної дійсности.

Це Бог Святости, — а Святість, як я вже вказував, є основним атрибутом Бога та самою його сутністю.

„Святий Боже, Святий Кріпкий, Святий Безсмертний!" — моляться християни.

І так теж молилися вже споконвіку наші предки, а їх розуміння Святости було куди глибше, живіше і світотворче ніж у світозаперечливій і світовідверненій системі християнізму.

Свантевит — це Бог Святости. І тут першим питанням для порівняльного вірознавства повинно бути питання, що це є Святість? Яка це Святість лежить в основі розуміння атрибуту Святости Бога? Яка її природа, бо ж християнська теологія знає кілька її видів чи значень.

Такого питання наука, а головно християнська теологія, собі не завдала. І всупереч самій назві і істоті було "здеґрадовано" Божество Свантевита до типу "поганського" у жахливому спрощенні цього розуміння, із виразними елементами знеціненння і зневаги.

Я вже стверджував, що Святість Свантевита не дасться вмістити у християнсько-церковне розуміння цього поняття. Може найближче ще є поняття "Санктум Авґустум" — "Sanctum Augustum" — себто "Святість Блаженної Щасливости", але й це поняття не віддає Активної, Космічної, Тьмоборчої Святости Свантевита. Це не стан Душі Людської чи Душі Людиноподібного Божества. Це стан цілого Всесвіту!

І вже тут треба впасти на коліна перед Космічною Величчю такого розуміння Божества. Навіть християнські теологи нашого часу пізнають, який маленький, який анахронічно обмежений у часі і просторі є той малесенький світочок, який упродовж століть затискав хочби поняття "нескінченого світу" видвигнено в історичних часах теологією Джордана Бруна, спаленого на вогнищі після семи літ ув'язнення за "єресь" "поширити світ".

Старовинне розуміння всесвіту нашими прапредками було вільне від теологічних обмежень. Нескінченний Світо-Світло-Духовий Простір над нами це Сварог. Його діюча, проявлена Світло-Істота у нашому світлосвіті — це його Син Свантевит, чи точніше його сини із різними назвами.

Щобільше! Уже в нашому сторіччі клюється в науці нау-

кове поняття астрофізиків, які побіч "Світу" потребують поняття ще незрозумілого для них "Протисвіту".

Це Свантевит веде якусь невидиму Космічну Боротьбу із тим "Протисвітом" модерної науки.

Дозволю собі навести тут ще додаткове джерело хроніка-ря Еббона до цих моїх стверджень теологічної натури.

Було для Еббона — а також для пізніших — важливим питання, що означають три голови Триглава у Щетині. Еббо записує вирішаючу відповідь:

"...summum eorum deum tria habere capita, quoniam tria procurat regna, id est coeli, terrae et inferni". (Hilferding, 167)

Один із найстаріших хронікарів, ще не зіпсований пізнішою пропагандою, засвідчує безпосередньо високий теологічний характер Триглава. Триглав це Бог Богів із Щетина. Це різновидність розуміння Свантевита, пізнаваного в іншому аспекті. Він має три голови, "бо під його владою є три держави, а саме Неба, Землі і Підземелля".

То це тобі не вітер, ані не повітря, ані не стовп, марний пропаґандистичний брехуне! Це навіть не лютий Демон одного народу, що хоче цілий світ завоювати через знищення. Ні!

Це теологічне Божество пар екслянс, що володіє трьома світами, видимими і невидимими.

Свантевит воює не з марними данцями, — але з його ворогами, з ворогами Космосу — і Психо-Космосу, — з ворогами Світла і Світу — із невидимим ворожим Протисвітом, якого існування відкривають при кінці 20-го століття. Його Кінь і Меч це тільки уявлені символи Сили Володаря Всесвіту. А цілий цей Видимий і Дійсний для нас Усесвіт є Сином Сварога.

Свантевит є також Сином Бога. Але не марним єдиним Чоловіком, якого Батько посилає на самозатрату, щоб рятувати непослушні мурашки людського роду. Сварог і Свантевит — це Божества Космічного Розміру і Космічного Ладу. Людина утратила разом із старовинною вірою оце величне і світотворче відчуття величі Живого Космосу і свого в ньому місця та пов'язаности із ним.

І хоч Усесвіт сьогодні більший ніж уявляли собі наші предки, але може він тільки більше вимірний, бо все одно вони уявляли його безконечним, — то все ж саме сьогодні схиляємо нашу гордУ козацьку голову в поклоні перед Божеством Всесвіту — Батьком і Сином.

Еббо, складаючи своє свідчення, напевно не здавав собі справи, що послужить воно для опрокинення пізнішої забріха-

ности християнської пропаґанди проти старої віри слов'янських народів буцімто вона була чи не найпримітивнішою в Європі. На жаль, за цією пропаґандою пішли численні науковці і дослідники, які не доглянули ні глибини, ні висоти утраченої віри як душі народу, і верзли про анімізм, примітивізм чи обожнювання самих сил природи.

Саме цю відрізану чи відрубану голову Триглава було вислано папі римському як тріюфальний трофей здобичників, як це ми читали у власних свідченнях цих варварів. Я завдав собі даремного труду шукати її в каталогах скарбів старовинного мистецтва Ватикану. Я знав, що моя праця даремна, але для наукової докладности мені потрібне було і таке ствердження. Цю відрубану голову Божества не посилали там для збереження. Вона мала бути доказом обезголовлення віри цілого народу. Історія не записує такого злочину як "деіцид", хоч вона добре знає ґеноцид. Але ж наші свідки добре знали, що не можна тривало опанувати Руґії, без знищення її головної святині, святині Свантевита. Це важливий досвід історії.

А найважливіший висновок для нас, для тих, що в глибині прадавности шукають міцного коріння для росту у висоту сучасної історії — це наступне.

Ми не забудемо візії Ордену триста лицарів на добірних конях, мабуть білих, що бережуть святиню, боронять у світі Правду і Волю, а разом із тим життя свого народу. Сьогодні їх завдання значно поширене, бо ж Лад і Законність і Ґієрархію треба установити у цілому світі.

Блискуче потвердження моїх висновків про Єдино-Божество слов'янської віри у формі генотеїзму знаходжу у яскравому ствердженні Гельмольда, яке з уваги на його надзвичайну доказову вагу наводжу в оригіналі і в перекладі.

Латинський оригінал:

"Inter multiformia vero deorum numina, quibus arva, silvas, tristitias atque voluptates attribuunt, non diffitentur unum deum in celis ceteris imperitantem, illum prepotentem celestia tantum surare, hos vero distributis officiis obsequentes de sanguine eius processisse et unumquemque eo prestantiorem, quo proximiorem illi deo deorum".

(Helmondi Chron. Slavorum, 1.83)

У перекладі:

Поміж многовидними появами Божеств, яким приписують володіння полями, лісами, жалощами чи розкошами, не бракує їм віри в Одного Бога, який у небесах володарствує над усім іншим. Цей Премогутній Бог володарує саме над небесними Істо-

тами, а вони виконують призначені їм обов'язки; а походять вони із його крови і кожний із них тим визначніший, чим ближчий він до цього Бога Богів.

(Гельмольд: Слов'янська хроніка, 183)

Не можна ясніше. Існує Один Бог, Володар на небесах і над усіма небесними Істотами. Усі вони наділені Владою над якоюсь Потугою світу — як Поля і Ліси, чи як Психологічні Потуги Страждань і Розкошів.

Усі вони є Аспектами Однієї Волі і Однієї Потуги. Найвищий Бог є Многопроявний і Многопотужний. Усі ці Божественні Істоти постали із його Єдиної Крови. Кров — це Таїнство Сімени і Розроду. Таїнство Множества і Єдности. Одне із найбільших Таїнств для всього Первісного і Теперішнього Людства.

Між цими Многовидними Божеськими Істотами існує Гієрархія Постання. Є ближчі до його Небесно-Висотної Істоти і є дальші походженням. Але всі вони наділені та є виявами його Божественної Потуги (нуміна мультіформія!).

Як його звати. У моїй праці про Найвище Світло я доказав, що його людське, праслов'янське ім'я звучало „Сварог".

Найближчий його Син — Сварожич — зветься у наших текстах Свантевит. Але мав він і інші назви і інші Потугопрояви вбачали основою його назв і його Істоти. Ми пізнали Істоту Першого Сварожича, Дієвого Володаря Світів і Духової Сутности Всесвіту.

Чи ж треба ясніших доказів? Гельмольд, як теж ніодин із наших авторів джерельних документацій, не був прихильником старослов'янської віри і не був заінтересований у її похвалах. Навпаки, — повторюю, — основний закид для розбивання цієї віри був раціоналістичний закид її сповидної многобожественности.

А ось стрічаємо пряме і явне, як теж рідкісне чи виїмкове ствердження про саму теологію і теологічну гієрархію єдинокровних Небесних Істот, від Батька ісходящих.

Свідоцтво не є єдиним. Тут пригадаю моїм читачам і дослідникам свідоцтво Прокопія, наведене вже Костомаровим у скороченні, а мною у довшому тексті у праці про "Дунай, Дніпро і Дністер".

Пригадую:

"Вони вірять в одного Бога, творця блискавиці і громів, який є ВОЛОДАРЕМ УСЬОГО СВІТУ, і жертвують йому волів та інші жертвоприношення".

Щобільше, Костомарову було відоме наведене місце Гельмольда, хоч наводить його тільки у нотці. Я вже стверджував, що знаменита праця Костомарова, спалена московською цензурою, заслуговує на перевидання і докладне вивчення.

Що ж бачимо? На двох кінцях слов'янського розселення у двох епохах стрічаємо те саме свідоцтво про Єдино-Божество слов'ян у вигляді генотеїзму.

У Прокопія, який мав діло із старовинним українським лицарством, висовується саме Перуновладність Істоти Найвищого Бога, його Бойова Владо-Поява у світі. Але ж і Свантевит має свого Білого Коня і Меч, щоб вів він свої бої у Небесах Найвищих. Наші історичні бої на Землі були відбиткою того Космотворчого Бою, що творить Світлий ДОБРОЛАД.

Різно називали віщуни те, що є Одне.

Ось на скелях Ірану викутий у гранітах наступний напис:

"Baga vazraka Auramazda
hya imam bumim ada
hya avam açmana ada
hya martiyam ada"

У перекладі:

Великий Бог є Агурамазда,
який дав (створив) цю землю,
який дав це небо
який дав (створив) Людину.

Тут Найвище Божество зветься Агура-Маздою, — у молодшому тексті Аурамаздою, — а це значить Божественне Добро і Світло.

Хто ж не побачить тут поза іранською мовою ту саму Бого-Істоту, що зветься Сварог, Свантевит Агура-Мазда, чи Перун, чи ще іншими іменами.

В написі на скелях стрічаємо однак назву Баґа — Бог. І цей напис веде нас до дальших дослідів над сутністю Бога і його розуміння народами в історії людства. І це саме, що досліди над численністю його назв і над Єдністю Многопроявних Потуг у Космосах. Мультіформія нуміна!

А в наших хроніках. Монахи, що їх писали, були так сповнені богопротивною ненавистю до старої української віри, що не залишилося нам нічого із пам'яти про них окрім декількох назв у перечисленні т. зв. „Володимирових богів". І тому ми мусіли шукати слідів нашої правди і віри у чужих, хоч також ворожих джерелах.

Але є і далекий відблиск цієї правди і в одній із наших хронік, саме в місці, де при нагоді наведення Хроніки Малялі, автор здобувся на вбогий коментар і поверховне зіставлення деяких грецьких назв із староукраїнськими. При цій нагоді згадує він про Сварожичів. За цією хронікою Дажбог це також Сварожич, себто син Сварога. Але розгляд цієї хроніки може бути предметом дальших дослідів, які мусили бути підготовані моїми попередніми працями відносно старослов'янської і староукраїнської віри. Будемо займатися преулюбленими Синами Сварога, однієї крови із ним та із нами, онуками Дажбога Сварожича.

Бібліографія

Предмет наших дослідів в'яжеться нерозривно з історією північно-західної слов'янщини. Острів лужицької культури чудом зберігся серед заливу ґерманської експансії і з природи речі мусив бути обнятий моїми дослідами, головно мови із виразними слідами цікавих чи навіть єдинозбережених архаїзмів.

Усі ці дбайливі досліди тільки зміцнили мою тезу про основну релігійнокультурну єдність праслов'янщини і старослов'янської доби поодиноких племен і народів, навіть у пізнішій добі їх спеціялізованого розвитку. Одначе, розміри праці дозволили мені зосередитися головно на центральній проблемі праслов'янських Божеств. Тому величезну кількість опанованого матеріялу довелося залишити без обговорення. Цей матеріял можливо буде використаний у дальших студіях над фолкльором та історичною етнографією старослов'янського світу.

Бібліографія предмету — величезна. Слід ствердити, що моя праця у її майже вичерпному джерельному обґрунтовуванні була можливою тільки завдяки існуванню Британського Музею в Лондоні, супроти якого почуваю незмінний подив і вдячність.

Ті самі обмеження розміру змушують мене подати тільки найважливішу і найвужче спеціялізовану бібліографію предмету. Численні загальні праці я мусив поминути. Також мені видавалося зайвим наводити загальновідомі праці із цієї ділянки відомих і часто цитованих у бібліографіях праць у слов'янських мовах, як от — Булатова, Анічкова, Афанасієва, Антоновича, Грінченка, Костомарова, Потебні, Срезнєвського, Фамінцина, Чубинського, Гільфердінґа і численних інших. Бібліографія цих творів і джерельних матеріялів повторюється в усіх загального типу наукових студіях слов'янської віри і фолкльору.

Також було неможливим у цій праці увійти в детальну дискусію із пречисленними неправильними насвітленнями чи

висновками у відношенні до предмету досліду. Я вчинив це тільки в найконечніших випадках. Подана бібліографія, головно німецьких учених, вимагає, очевидно, дбайливого обговорення, а ще більше — їх твердження — дбайливої критичної аналізи. Але ж не забудьмо, що й важлива праця Томпсона (наведена в тексті), яка широко насвітлює процес завоювання і германізації північно-західньої слов'янщини з боку германської експансії, побудована в основному на критичному насвітленні самих же німецьких джерел.

В головному мені йшлося про ствердження відповідної методології предмету в дусі історичного об'єктивізму. Я подбав про важливий наголос саме на цю сторінку.

Поминаю теж у бібліографії джерельні твори прямо цитовані у тексті, щоб уникнути повторень.

Barthold, F. W., Geschichte von Rügen und Pommern, 1840.

Beyer, W. G., Die Hauptgottheiten der westwendischen, Völkerschaften, 1872.

Cerny, A., Mythiske bytosce luziskych Serbov, Bautzen, 1893, 98

Eggert, O., Die Wendzüge Waldemars I, und Knuts VI. von Denmark nach Pommern und Mecklenburg, Stettin, 1927.

Fock, O., Rügen'sch-pommersche Geschicten aus sieben Jahrhunderten. I., Leipzig, 1861.

Frenzel, A. M., Dissertations tres de idolis Soraborum, Wittenberg, 1691.

Frenzel, W., Vilderhandbuch der Vorgeschichte der Oberlausitz, Bautzen, 1929.

Giesebrecht, L., Wendische Geschichten aus den Jahren 789 bis 1182, Berlin, 1843.

Haag, G., Beiträge zur Quellenkritik der Lebensbeschreibungen des Bischofs Otto I. von Bamberg, 1878.

Haas, A., Arkona im Jahre 1168, Stettin, 1925.

Haas, A., Beiträge zur Kenntnis der rügenschen Burgwälle, 1910.

Haas, A., Slavische Kultstätte auf der Insel Rügen, 1918.

Hamann, C., Die Beziehungen Rügens zu Denmark von 1168 bis zum Aussterben der einheimischen rügischen Dynastie, 1325, 1933.

Jatzwauk, J., Wendische (Sorbische) Bibliographe, Leipzig, 1929.

Mücke, Wörterbuch der niederwendischen Sprache, 2 vols., 1926-28.

Von Sommerfeld, W., Geschichte der Germanisierung des Herzogstums Pommern oder Slavien bis zum Ablauf des 13-en Jahrhunderts, 1896.

Schumann, H., Die Kultur Pommerns in vorgeschichtlichen Zeit, Berlin, 1897

Strzygowski, J., Die altslawische Kunst. Ein Versuch ihres Nachweises, Augsburg, 1929.

Strzygowski, J., Early Church Art in Northern Europe with special references to timber construction and decoration, London, 1928.

Wehrmann, M., Geschichte der Stadt Stettin, Stettin, 1911.

Weber, L., Svantevit uns Sein Heiligtum, 1931.

Weber, L., Nachträgliches zu Svantevit, 1931.

Weber, L., Zu Eleusis und Arkona, 1934.

Wigger, F., Mecklemburgische Annalen bis zum Jahre 1966. Eine chronologisch geordnete Quellensammlung etc., 1869.

Wigger, F., Über die neueste Kritik des Helmhold, 1877.

ПРО ПЕРУНА ЗНАННЯ ТАЄМНЕ

Ангеліому —
— сплячій душі
святого лицаря,
пісню мою присвячую.

о. Володимир

Існує вогонь найсвятіший.

Кришталі етеру палають у ньому як паливо. А він же горить у етері, а етер у ньому полум'ям розцвітає.

А найясніша світлість його світла — це істота Перуна.

І полум'ям цим палаючи, вічна розкіш Вішну всі вселенні всепронизує.

Цей вогонь найсвятіший хай лицар Перуна у своєму серці як вогненну жертву розпалює.

А той є лицарем Перуна, що на жертовнику святої ідеї із життя свого творить жертву цілопалення.

**
*

А існує такий час серед всевічностей, в якому боги не розуміли своєї істоти.

Тоді Борута загарбав владу над всесвітом і над богами. Задрижали небесні перед силою розпружень безодні. А він — Борута, викидами ненаситних пащ проковтував цілі покоління богів і світів.

Розпутались сили хаосів в розховстаних розпруженнях. Ріс у потугу Вритра. Мучились боги і затужили за небуттям. Бігли в потворні пащі. Або, бажаючи наслідувати Боруту, самі насильно придавлювали світи і, з Борутою зростаючися в єдність, в його пащеки перепотворились.

І від тоді сила богів сталася також участю Вритри. А темінь запанувала над всім, пригнічуючи світло. Терпіння було всеістотою, а пекло мук було усесвітом.

А над облогом світляних небес віяв дух теміні і хаосу. А світила богів блимали у князівстві Борути.

І тільки Брагман-Святогор, і тільки сімох Праволхвів і тільки найблагородніші з богів тривали на недоступних вершках у Срібній Землі серед молитв і аскези.

Тоді народився Перун у найглибшій неволі богів.
І мовили три віщуни:
— Він є сином Бога Незнаного.
І мовили три маги:
— Він є втіленням Бога Незнаного.
І мовило сім Праволхвів:
— Він є Богом Незнаним!

А відоме було у споконвічних Ведах, що Перун спасе богів і прославить їх плем'я. А було йому призначено об'явити богам незнану їм їх сутність.

І зложили йому поклін три маги.

А ніхто не знав, що це із Срібної Землі прибуло трьох праволхвів.

А міг був Борута Тисячепащий пожерти боже немовлятко, заки вимовив би Перун своє перше слово. Але в писі своїй думав, що переміг його призначення. А в жадобі своїй надіявся, що заволодіє його знанням і духом і що буде йому служити наймогутніший із богів.

Велів його виховати пастирям, думаючи, що здалека від гідностей, почестей і пишності, як теж без знання богів і святих Вед, виросте із нього марний пастух, несвідомий своєї сутності.

І сказали боги:

— Як же це могло би бути, щоб наймолодший з богів міг творити нашу сутність, коли чейже ми живемо вже від віків. А як перед нами існував хаос, то ж слушно є, щоб володів над нами володар хаосу.

І погордили нужденним пастирем.

А він же ріс серед диких скель, що говорили йому про приспані потуги, серед зір, що говорили йому про розбуджені сонця, серед весен і цвітистих ігор, що об'явили йому істоту творчої розкоші.

А туга пастушої флояри проявила йому світи ще не сотворені.

Зачав тоді грати на пастушій флоярі.

І здивувалися браття його пастирі, що так дивно виспі-

вав їх душу, що такі туги в них пробудив, немов би мали вони сотворити нові сонця.

І вони навіть не спостереглись, як піснею він перемінив їх у своїх лицарів.

А як серце чистих лицарів відчуває вождя, так вони мовили:

— Коли б ти вів нас на смерть найбільш жорстоку, хочемо іти з тобою.

Так повстав Орден Лицарів Сонця.

Бо справді сонцем богів і світів є Перун.

Тоді небесний беркут сповістив йому час його призначень, складаючи біля його ніг галузку сони.

Привів своїх пастирів перед Вритру і мовив:

— Бажаю мати лиш стільки землі, як далеко лунає голос моєї флояри.

І втішився Вритра, що вождь богів бажає стати ватажком пастухів.

Скликав, отже, богів до Срібної Землі і мовив:

— Оце, побачите, як князь богів бажає стати старшим гайдарем. Буде мати навіть свою державу таку велику, як далеко чути флояру пастуха.

Тоді Перун, бог вічно молодечий, зачав грати на флоярі.

Розвіяв йому вітер золоте волосся як гриву. А величаво збудоване чоло, а сильні і рухомі ніздрі, а благородно вирізьблені уста говорили про львину природу його духа. А коли вдихував гірський вітер, то знати було, що має він орлину грудь і що звик змагатись із надхмарною бурею.

Зраділи серця богів на його вид.

Але Вритра глядів з погордою на срібну сорочку і здорове, опалене тіло пастуха.

А розвіяв йому вітер золоте волосся як гриву на чолі лева.

І тоді поплила пісня.

І грав немов би пастушину задуму, грав полудневий легіт дозрілої весни, грав буйні квіти, що дишуть з тисяче-барвних чаш гаряче кохання сонця, грав келехи повні пахучого упоєння, грав віддих меду і живиці.

А потім до танку закликав своїх легінів, як вогнистість їх м'язів розпалював, щоб танець з них викресати бутний та охочий, ядерний та ярий.

А потім грав немов би мужеську їх міць і радість своєвільних ігор.

Грав немов би беззмисл весняних потуг, коли життя кипить і понад береги переливається.

Грав жару віддихів жагучу і вогненну, грав упоєння розшумілої крови, грав розливи розкоші любови богів і людей.

Грав розбурлені витриски насіння могучого, грав стихію життя, всепотугу жаги космічної.

І подобалась Вритрі Перунова пісня.

Бо був він ще здібний зрозуміти жагу.

І тому сутність світа і духом її назвав, а найвищу правду почитав як обнажену жагу. А коли заволодів богами то думав, що є володарем правди.

І тішився, що Індра нічого нового звістити не може.

Здивувались боги у захопленні. А вважаючи, що Перун прославляє потугу їх плідності і розкішність їх любовних ігор, як сутність богів, зрозуміли, що ця сутність є вищою від тисячепащої безформності грабезладу. Відчули гідність своєї раси і біль свого пониження і може були б вони запрагнули побачити Перуна своїм князем, якби він у цьому місці пісню свою закінчив був.

А божок Пан упоївся його піснею найміцніше. Бо, чейже, і він володів її мистецтвом, бо, чейже, і він водив богів до упоєнь бакхічних захоплень. Але не знала його флейта такої потуги, такої глибині і такої ясної нагості об'явлення. Він один зрозумів, що було в цій пісні щось, чого він ніколи заграти не зуміє. Він зрозумів, що пісня Індри була лиш прелюдією. Він один чув у глибині цієї пісні передвісті ще не проявлених діонізійських потуг.

І дальше пісня поплила.

Тугу Перун розсновував, вигравав сонність полудневої спеки, блаженність розкішних зімлінь.

А потім грав прагнення холоду і вів своєю піснею богів на гірські висоти, де весна щойно світала. Тріснула з флояри свіжість потоків, брилянти водопадів, райдуги поранків. Розгорілися блески сніжних вершків іздалека, а небесні сонця розсвічували найчистіші розблиски розсвітанків.

Віяла із флояри весна щораз молодша, аж врешті розплилася у невловимій тузі. Не було вже весни, лиш якесь її передвістя легке, легітне тхніння, — якби із найчистішої її душі повстало. І тільки захоплення соловейка нагадувало ще небесним їхню землю.

А потім замовк навіть соловейко, а орлиний зов прозвучав натхненно і з своєї пісні країну космічної весни викришталив.

Рвалася душа до світів незнаних, до божої творчості затужила.

Грав лицарську душу, волю розжарював, жагу духа розпалював.

Рвав до потуг ще незбагненних.

Гримів як на сто рогах буйтурових якийсь поклик божих витязів, зазоряний, засонячний.

А потім розшумілись бої розшалілі, але були вони якісь чисті, невловимі і як танок натхненні.

Гримів як на сто рогах буйтурових, — а чейже мелодія поплила найбільш ласкава. І ніхто не знав, чи був це смертельний бій, чи захоплення найбільш піднесене.

Грав душу лицарів найсвятіших.

А хоч ніхто не міг його зрозуміти, то однак застигли всі у безрусі під всевладним чаром його пісні.

Так справді співають громи натхнення, коли в розсвітлених струменях досягнуть наднебесних зенітів і там заграють гимн перемоги.

Тоді замовк.

А відповів йому гомін найдальших сонць і мряковин, що чують.

***

Прочунявся Борута і зрозумів, що цілий всесвіт був пронизаний піснею Перуна, що отже пастуше його князівство цілий всесвіт мало би обняти.

І злість найбільш їдка стиснула йому серце. І оце запрагнув він, щоб виринули з безодні його найпотворніші пащі і щоб проковтнули Індру. І оце відчув, що він безсильний супроти чару Перунової пісні.

А чар не щезав.

Їдь злости його власне перегризала серце. То він рішив приховати свою безміць і рече:

— Нужденний пастирю! Якби не безглузде князювання тобі снилось, я учинив би тебе майстром моїх співаків. Але ти є злий і перекірливий. Бо не пісня володіє над всесвітом, але сила моя власна, неприборкана і горда моя бутність. Тому то творці пісень служити повинні мені у покорі, бо солодкавий і

марний був би твій світ, якби не знали у ньому сили. Є в тому мудрість глибока, що саме моя потуга панує над світами. А я тобі владика і князь єдиний. А що ти важився безлично хочби мріяти про пастуше князювання, то ж навіть пастухом найбільш нужденним не будеш, живучи вічно в лісах на ганьбу і посміховище.

Ці слова сказав Вритра, а відчував, що говорив неправду, бо безміць його від чару Перунової пісні походила.

А тепер усі вижидали якогось чуда.

Щоб замахнувся Перун на Вритру, щоб убив його і з престолу усунув.

А Перун відійшов спокійно із горсткою своїх пастирів, щоб жити в непроходимих лісах. Бо час борні ще не настав.

А покинули його декотрі і залишились при Вритрі на знак покори. Вони думали, що Перун переможе чудесно, а вони будуть збирати жниво невиборених перемог. А тепер завелися і не витривавши першої лицарської проби віри, залишилися як слуги слуг Борути.

А не розуміли боги, що Перунова пісня була чудом найбільшим.

***

І настав час найбільше важкий.

І настав час найбільше радісний.

В житті Перуна доба молодечих геройств, коли із горсткою вірних другів вирушив він на підбої всесвітів.

На найвищий вершок недоступний ні для богів, ні для демонів продерся, щоб досягнути пустельні Святогора і з праджерел його знання черпати мудрість і натхнення до борні за владу над всесвітом. І серед найбільш суворої аскези сто один рік змагався із мовчанкою Брагмана.

А здавалося йому, що бореться із непронизливою пітьмою, бо справді Брагман навчав через мовчання.

Аж вкінці зрозумів споконвічну тайну мовчання... і зірвався до чину.

А цілий простір, а цілий вритрийський хаос став затісний для нього, — так як серцю лицаря навіть у наймужніших грудях затісно.

І простір розірвав і ширше його розмірив. А потім нові простори в безвість викидував.

А потім з дев'яткою лицарів на рубежі всебезмірів виправився буцім по руно золоте.

А було це прасонце...

А було це прасонце перед віками-віків Вритрою проковтнене, мертве і пітьмою прожерте, із пам'яті всесвітів змазане, струями еонів в безвість розтерте.

А було це прасонце в космічній Україні у безвість повернене.

А кинувся в безодню теміні, та й безвлад розколисав та й розхитав у рух незрушимість.

А воскресло прасонце і взяв його в руку як смолоскип.

І сів на білого румака, що є йому другом найвірнішим.

І загримів на буйтуровім розі поклик золотий, а мчався крізь простори на чолі своїх лицарів, несучи прасонце мов смолоскип, пробуджуючи завмерле життя у безодні.

А космічні вихри підхопили його пісню і грали її космосам.

І гнався він у леті нестримному, а румак його кресав з-під копит вогнисті блискавки натхнення.

І розспівалися громи.

А пісня їх досягнула до склепіння і гимном перемоги загриміла.

А пробуджував в безодні завмерле життя. І пробуджував сплячих лицарів Вритрою проковтнених.

І мчався його Орден Переможний, крешучи вогненні блискавиці з-під копит світлистих коней.

А на найяснішім румаку мчиться крізь всесвіт Перун Соняшний.

І таким бачуть його віщуни.

І назвали його Вішну Калькін, бо справді бачили білого коня, як летів він крізь простори — румак переможний натхнення.

І побачив його віщун і мовив:

— „Я бачив небо отворене, а оце білий кінь, а котрий сидить на ньому, називали його Вічний і Правдивий, а судить він справедливістю і бореться.

— „І війська, що є на небі, їхали за ним на білих конях, одягнені у білий лен, тонкий і чистий".

Справді всесвіт цілий вижидає Лицарів Сонця.

О, слухай цеї пісні, мій брате, лицарю сплячий!
Справді всесвіт цілий жде на тебе, щоб ти пробудився.

**
*

Увільнив стадо сто турів золотих, а до плугів своїх запріг їх і разом із лицарями своїми цілини степів простору глибоко, глибоко розорював.

А була це перша борня Ордену Сонця.

І засіяв золоті зерна сонячної пшениці і зрощував їх життедайною росою.

А після жнив збирав снопи дозрілі і разом із лицарями вимолотив із них зорі.

І щораз нові цілини хаосу заорювали його лицарі і зорі і сонця розсівали неперечислимі.

І простір так розмірювали щораз ширше.

Бо справді творчістю сонць є борня лицаря.

І на світах собою наново сотворених небо розпростер препотужне.

А на місці, де приспане знайшов прасонце, збудував своє небесне Ромнове.

Ромнове.

Із зоряних кришталів викришталений, із найчистіших юпітерових світил виблиманий, з тисячебарвних райдуг розрайдужений.

Город вільний і незбагненний, віщунами предвіщенний, в Ведах небесних прославлений.

Не увійде там ніхто підлістю і нікчемністю зап'ятнований, ніхто, кого не міг би Перун-Дажбог полюбити, як сина, як брата і як друга.

Ніхто, хто не є як Сонце.

І не увійде там ніхто крім лицарів, святих, Перунових.

А шлях до цього городу, це шлях святого лицаря.

**
*

Тоді покинув Святогор свою пустельню і в городі Перуновім поселився. А увійшли туди разом із ним найблагородніші з богів і сімох Праволхвів.

А радість, блаженність і упоєння святості сталося сутністю Ромнове.

Тоді то Перун навчав молодих богів гуляти аркана.

Довкруги святого дуба в Ромнове.

Гуляють, гуляють молоді боги, аж іскри летять на цілий всесвіт. Дзвонять дзвіночки золотих острог, аж іскри летять на цілий всесвіт.

А з дзвонень цих, а з іскор цих із співу молодих богів пливе на вселенну радість життя найчистіша і найсвятіша.

**
*

Тоді зрозумів Вритра, що його панування над світом є загрожене.

І у постаті Равгіни пнявся до небес Перунових, щоб їх зруйнувати.

А коли вже головою досягав небес, тоді Перун копнув його могуче і розбив йому череп золотою острогою.

І зачався смертельний бій із Вритрою. І зачався переможний танок, аркан золотої остроги.

І запрагнули боги скинути ярмо Вритри і увійти до Перунових небес. А він їх не приняв, але показав їм дорогу очищення, дорогу втілень і дорогу борні.

Бій розгорівся у космосах. А котрий із богів упав серед змагання із переможною сили Вритри, будився в Перунових небесах очищений святою борнею.

А котрий з богів мав душу хвору і викривлену неволею, родився як чоловік. А коли відчув у своєму серці святий Перуновий зов і впав у бою із переможною силою ворогів як святий лицар, тоді як молодечий бог родився у Ромнове, очищений дорогою втілення.

І розгорівся бій у космосах.

Тоді то Індра доконував найбільших геройств.

Розбив своїм молотом вежу, в котрій Борута запроторив у кайдани сонце. Він звільнив ув'язнене сонце і наказав, щоб воно новим блеском світило народам.

Убив змія, що сонце хотів пожерти.

Убив змія, що цілу землю задавити запрагнув.

І тисячні постаті Вритри переборов і винищив.

І станув око-в-око із тим Вритрою, що захопив був колишні небеса і паном богів називався.

Тоді задрижали боги із тривоги.

Задрижали усі світи. Бо справді потуга Вритри була більша тому, що провадив він за собою силу богів переможених, потуги світів у ніщоту повернених і прабезвладу необнятий всебезмір.

Та ще був сильний слабістю усіх богів, і сильний був ще злом усього зла, підлістю усіх підлостей, незнанням усього незнання, теміню всетеміні.

І не було такої сили в всесвіті, що могла би його перемогти.

І повисла знову заглада над всесвітом.

А ось дрижання богів підсичувало ще його гордість.

Але віра Індри в перемогу була непохитна.

І мовив слово:

— „Вірю в перемогу!"

Тоді Брагман із того, що є найтайнішою тайністю індрийської ваджри, сотворив індрийську ваджру.

Тоді Святогор із того, що є найтайнішою тайністю громогрому Перуна, сотворив громогрім Перуна.

А сотворив Святогор громогрім Перуновий із шпіку свого стрижня, із насіння свого насіння.

А Святогор — це значить той, що горить святістю.

І це тайна громогрому Перуна найбільша.

І це тайна громогрому Перуна незбагненна.

І від тоді борня із Вритрою стала змислом світу найглибшим.

І хоч не розумів ще Індра сутности своєї ваджри, то однак напружив всю свою міць, немов мав би захитати прабезвлад і до життя його піднести.

А був він як Лицар Сонця, коли духа свого в одно зусилля волі затисне і ціле своє життя в такому моменті здійснює.

А був як бог, що вічність усіх богів в один момент потуги закувати прагне.

І встав Грім його ваджри і проняв усесвіт.

І повстав Грім Звитяжний.

І покотився Вритра — тиран богів і встав як Пекол пеклом володіючий; бо справді тисячні є постаті Борути.

А гомін громовий грав гимн перемоги. А хто має вуха, той чує його серед всевічностей.

І тоді у розблисках Вічного Грому побачили боги Індру в цілій його потузі і величності.

Як став без тривоги, розсвітлений Сонячний Бог.

Вічно юний Витязь Звитяжний.

В райдугах юпітерських світел.

В блакиттях святості і натхнення.

З найпроменнішою зорею на чолі, з вірою в перемогу!

І такий усміх заграв на його гарних устах, немов би ціла його гроза тільки любов'ю була найласкавішою.

І глянули лицарі в блакитні дуги його очей і здавалося їм, що в якомусь морі блаженності потопають.

І здавалося їм, що не існують зовсім ані вони, ані світ, тільки глибінь божественного погляду його очей.

Був такий величавий, що існувати поза ним і без нього уже не мало би змислу, було би вже найбільш жорстоким пеклом не могти його любити.

Така була перемога Перуна.

А гомін громовий грає серед всевічностей Гимн Звитяги. Почуйте мою пісню, браття мої, Лицарі Сонця!

***

Коли Перун виборов собі владу над світом богів і коли під його проводом Орден Перуна переміг демонів, тоді лад запанував у всесвіті.

Настав золотий вік згоди богів і демонів, бо Вритра заявив, що признає володарство Індри також над світом демонів і бажає стати його васалем так як слушне є, щоб світло володіло над темінню.

Найщиріша любов до володаря обняла серця богів. Полюбили в Перуні вождя, котрому перемогу і буття завдячують. Зрозуміли, що він є істотою їх божеської творчої сили, що без нього ані всесвіт, ані ніхто із них не міг би існувати.

Глибоко полюбили тоді боги Володаря Всемогучости.

Радів Брагман і гордий був із потуги Індри і роздумував над тим, якби то натхнути його до нових геройств. І нові імена надав Многоіменному серед богів, щоб краще зрозуміли його істоту. Надав йому також ім'я Вісьварути, так як сила, світло і мисль є змістом форми, так як індрийська міць творить постаті.

І заспівали небеса найвеличнішим блеском тріюмфу Індри. Оце Вритра, ворог його споконвічний, торжественний зложив йому голд.

А на знак поєднання відбулося свято Всезгоди. Тоді то Індра обдарував свого васаля іменем Вісьварути, так як сутністю постаті є обмеження світла темінню, буття небуттям.

Тоді сказав Вритра:

— „Носитиму це ім'я, знаючи, що від тебе, о володарю, воно походить і до тебе належить, бо справді не може існувати постать утворена єдино із теміні."

А слова його були на цей раз прості і щирі. Подіяв на нього чар Перуна і перенявся його благородністю.

А як Перун відчув цей відблиск своєї душі, забажав мати приятеля в Боруті.

І настав золотий вік всекосмічної творчості, а приязнь володаря богів і царя демонів була її золотим вінцем.

Тоді то боги і демони змаслили океан і видобули з нього найтайніші скарби.

Тоді то Перун творив найвеличніші сонця і викидав їх у простір, а Борута, послушний його волі, носив їх на рубежі безодні.

**
*

І зрозумів Брагман, що настав час великої жертви. Отже получився з Брагманом Найвищим, щоб об'явив йому її предмет і ціль.

Сказав тоді Святогор до Перуна:

— „Настав час великої жертви. А буде це найвища жертва, щоб ми зачали розуміти Незнаного Бога Богів, що, через нашу творчість прагне проявити свою істоту."

І рече Перун:

— „Прикажи мені, о Володарю Святості, що маю вчинити, щоб я міг вчинити все так, як прикажеш."

Такі слова сказав Індра до Брагмана, бо справді Індра є володарем всемиру, а учителем Індри є Брагман.

Справді Брагман є учителем Індри.

Тоді мовив Брагман:

— „Розпалиш усі сонця і всі світи. І всі істоти і всіх богів і себе спалиш у цьому вогні. А щоб жертва була цілісна, тоді і я зійду у вогонь і Агні усе пожере і сам себе вкінці стравить. Це є жертва найвища.

Справді жертвою є усі вселенні.

Позбираєш усі мертві сонця і світи, і розіб'єш об них твою ваджру. Хай повстане вогонь досить великий, щоб Агні міг це все проковтнути."

А хоч не розумів Перун сутності цієї жертви, то однак

зробив усе за вказівками Святогора. А було це його діло і геройство найвище.

І позбирав усі мертві сонця і світи.
І розбив об них свою ваджру.
А від грому загорівся Зніч Найсвятіший.
І проковтнув усі сонця і всіх богів.

І зійшов Перун у Найсвятіший Вогонь, а за ним Святогор так як Віщун Віщунів Перунових у Найсвятішому Ромнове.
І тоді розгорівся Зніч Усежертви.
І Агні усе проковтнув і сам себе вкінці стравив.
Справді жертвою є вселенні.

**
*

І тоді сталося чудо навіть у світі богів незбагненне. Бо хоч згорів цілий всесвіт, то однак усе існувало так як перше. Здавалося богам немов би дивна свіжість новим подихом вічності на них спливала. Якби збудилися зі сну в прекрасний космічний ранок. Немов би вітали Сходяче Сонце.

І птах чудесний показався на фірманенті Перунових небес. Всі барви небесних веселок горіли в його пір'ях ясністю сонця і кришталами блесків ваджри бога Індри.

Знизив свій лет, тричі окружив престіл Перуна у Ромнове, скинув біля його стіп зелену галузку сони і на здивуванння богів сів на ваджрі Індри, немов би вона для нього гніздом була.

Задрижало радістю натхнення хоробре серце Перуна. Бо справді птах чудесний нагадував йому беркута, що колись приніс йому галузку сони і покликав до влади над богами. Але птах, що знайшов гніздо на його ваджрі був сто раз кращий від небесного беркута.

Ніхто з богів не знав істоти чудесного птаха. Називали його жар-птицею, золотим, сонячним, хрустальним, але знали, що навіть у мові богів немає для нього окреслення. І ніхто не міг сказати, що благовістить він Індрі тим, що вродився із найвищої жертви.

Може знав про це Брагман, але запитаний мовчав.

А був це дивний птах, бо хоч нагадував беркута, але лагідний був як голуб.

Справді голуба нагадував божественний птах.

А був такий скорий, що блискавку переганяв у леті. Вистрілював із ваджри, мчався як мисль віщуна, і підносився високо аж до позасвітів Перунових небес.

А потім вертав, лагідно тріпотав крилами і сідав на ваджрі Індри. І цілим серцем полюбив Індра небесного птаха і терпів невимовно, що не міг його зрозуміти.

Запрагнув тоді Індра накормити божеського птаха.

Подав йому найкращі потрави богів, але птах не їв нічого. А Індра в розпуці готов був власне серце вийняти з грудей, щоб тільки накормити улюбленого птаха.

Здивування обняло богів, а Вритра подумав, що напевно птах погорджує Індрою.

А б'є в Ромнове джерело вічності. Найчистіші божественні натхнення, міць найсвятіших жертв і краса найблагороднішого вчинків витрискує там з-під блискучих кришталів із вершків небесної гори Меру. І веселковим струменем спливає відживчою росою на простори небес Перуна.

Цей вічно живий буркут найсвятішої роси лицарських поривів і натхнень, б'є з вершків Перунових небес, —

— Русь називається.

А русій — це значить вогненно ясний,

а Русь — це значить полум'яна ясність.

Справді, справді Русь — це полум'яна ясність святості.

І це є найглибша тайна Святої Русі.

Спливає святим нуртом Росі до гаїв Ромнове і живить коріння святого дуба.

А скільки разів у космосах Син Перуновий сповіщає нову віру, стільки разів на святому дубі процвітає зелений гін.

Тому вселенною цілою є святий дуб Перуна, а незбагненна є тайна найсвятіших джерел його потуги.

Приказав тоді Перун небесним веселкам, щоб з найвищих вершків зачерпнули для птаха оживлюючої роси небесного живця. І в долоні, з якої сонця в простір викидає, подав мов у мисі кришталевий напій етеру птахові із засвітів.

А напившися буркута із божої долоні небесний птах заскиглів радісно. А потім вихопився високо і розніс у простори свою пісню. І поплила звідусіль мелодія багата, звучна, потужна, ніби не птах, але етер цілий розспівався і грав. А кожне дрогнення крил божественного птаха розпросторювалося в ете-

рі найчудеснішою симфонією. А могучі гомони несли її переповненим океаном натхнення в нескінченість.

Задрижали стелі небес Перунових. Стали зорі у леті. Вітер затримав свій віддих. Заніміли в захопленні божеські ґандгарви. Боги заслухані знерухоміли.

Вибухаючі сонячні корони застигли немов в обличчі незрозумілої грози.

Переповнилася грудь Перуна всемогучим натхненням, а з очей наймужніших...

... а з очей, як глибінь, як блакит найвеличнішої святості поплили кришталеві сльози.

І підхопили їх веселки і до джерела вічности понесли.

На Русь Святу їх понесли.

Але навіть Перун у натхненні своїм найсвятішим не зрозумів співу божеського птаха.

Такою була глибінь його пісні.

***

А ось спостерегли боги, як це діялось, що мелодія птаха цілий всесвіт могла обняти. Бо хоч співав її божественний птах, хоч це він розколисав її на крилах, то однак плила вона із ваджри Індри так якби ваджра не була громогромом, але натхненною арфою віщуна.

Якби ваджра не була громогромом але натхненною арфою віщуна.

Ом.

***

Але була печаль у серці Перуна, що не розумів пісні золотого птаха.

Яких це тонів бракує божественній його душі?

І десь на дні сонного пралуповиння перунних блискавиць духа безголосно заскигліло безсиллям нове прагнення.

Чи доріс до володарства ваджрою і всесвітом, коли пісні божого птаха не розуміє?

Має сповістити богам істоту їх божества, якої сам не зрозумів до глибини. Як виконає своє призначення?

Чи це скигліло призначення?

Безвітряне тхнення простогнало ом світотворче так немов би поставав цілий всесвіт. Заграли джерела Русі живішим струменем веселок, а святий дуб випустив нові гони зеленого листя.

Але був якийсь сум у серці Перуна.

Це біль творчої туги так заскиглів.

А Вритра відчув безміць Індри і розвіявсь чар Перунової природи, що ним жив він дотепер у небесах. Збудився Вритра немов зі сну і тріюмф злої радості задрижав йому на устах. Бо він побачив себе у Ромнове.

Тоді Борута, не розуміючи, що влада Перуна є нерозривно споєна з його істотою, подумав собі:

— „Влада Індри не походить, як думав я дотепер, із ваджри, але із золотого птаха, бо ваджра є послушна кожному дрогненню його пера. Якби заволодів я птахом, — а заволодіти ним легко, бо лагідний він як голуб, — заволодів би я ваджрою, а коли заволодів би я ваджрою, заволодів би я Індрою, а разом із ним усіма всесвітами."

Тоді птах замовк.

А як затихли найдальші гомони, здавалось, що подув сумерку простягнув свої крила у вічно світляних небесах.

Гей, чи то такий смуток смутен, що птах уже не співає, чи якась понура віщба загладу сповіщає Ромнове?

Гей який це смуток повіяв смутен.

А божий птах буцім-то змучений, буцім задуманий, усів на рамені Перуна і горнувся до грудей немов-би в серце бога увійти прагнув.

Сонячною долонею приголубив Перун птаха, але не розумів його суму.

Роздумував над тим, яких нових геройств міг би доконати, щоб зрозуміти сутність і мову небесної птиці.

Думав Індра:

— „Уяремлю величезне стадо червоних коров світанку із різних кінців всесвіту, і зложу їх у дар Брагманові, щоб об'явив мені нові геройства."

Думав Вритра:

— „Трудно було би мені перемогти Індру в одвертому бою. Сильнішим напевно буде його Орден, коли має золотого птаха. Заволодію ним підступом.

А Індра зберігав для нього щиру приязнь, бо доброго знайшов противника для своєї воєнної гри у Вальгаллі.

І ось раз після блискучої перемоги Індри, сказав до нього Вритра в часі пиру:

— „Ти є найблагороднішій із богів. Але знаю, що сум обняв твоє серце, бо не знаєш, чому замовк золотий птах. А мені здається, що знаю спосіб, яким міг би ти пізнати його істоту."

На це відповів Індра:

— „Рада добрих приятелів усе гідна уваги."

Тоді Вритра говорив далі:

— „Відчуваєш божественну щасливість через чинність твоєї істоти. Якби ти погрузився в безчинності, якби ти покинув свої божеські справи і, не дбаючи про світи, занурився на дно вод, і якби ти потонув у найглибшому сні до смерти подібному, тоді ти получився б напевно з Найвищим Духом і пізнав би істоту Бога Незнаного, що про нього говорив Брагман. А якщо ти її пізнав би, то пізнав би ти також істоту золотого птаха, котрого Найвищий Дух тобі зіслав. Бо той, що пізнав правду більшу, пізнав також і меншу.

Тоді Індра, повіривши у щирість свого друга, вчинив за радою Вритри.

І покинувши божеські справи, не дбаючи про утримання світів, погрузився на дно вод у сон найглибший, до смерті подібний.

А тоді Вритра зловив райптицю і до золотої клітки її всадив, щоб не втекла у позасвітність. Хотів вкрасти також ваджру Індри, але не міг її двигнути, хоч не був слабший за Індру, ані обняти в долоню; так сильно його палила.

І знову Вритра запанував над світом, а влада його проявилася в перемозі темноти і зла над вірою і добром.

Найгірше зло появилося на світі. Зачали мішатися раси, затрачуючи своєрідну думку розвою, яку проявити у них прагнув Бог Незнаний. Справді найгіршим злом є затрачення своєрідної думки розвою.

Почала гинути правдива віра, а разом із нею лад і право на світі. М'язи запанували над мозком, а стопи головою бути запрагнули. Віз запанував над візником, а бич запанував над рукою, що його тримає. Човенце запанувало над ткачем, а дім запанував над своїм паном. А річі чоловікові — запанували над чоловіком.

І мовили тоді:

„Чоловік — це річ, бо річ панує над чоловіком і творить чоловіка."

А омела, що галапасує на розрослім, квітучім дереві, глибоко вкоріненім в землю, сказала:

— „Це я витворюю цвіти цього дерева, бо живу серед цвітів і живлюся цвітами. Слушно, отже, належиться мені володарство над деревами, які мусять запускати коріння, щоб заквітнути."

І як у небі так і на землі не захитався Вритра перед найбільшим злочином. Оце найсвятіші слова Вед звернено проти самих Вед. А засліплені народи перестали шукати мудрості і спасення у старинній вірі прадідів.

І святу статую Перуна на дно Дніпра кинули лицарі його і сини його.

І заскиглів тоді болюче небесний птах Перуна в безодні темряви захований і Неситим Борутою ув'язнений.

А квиління це проникнуло поза межі вселенної і почув його Індра на дні вод і зо сну до смерті подібного пробудився.

А хоч повернулось йому божеське відчуття, то однак не міг двигнутися із дна вод, немов би безвлад вселенної обтяжував його члени.

Пам'ятаючи про свої перемоги над прабезвладом, напружив усі свої сили і рвався серцем і душею, але чим більше борикався, тим гостріший біль проймав його тіло. А болюча свідомість безсилля бога супроти диявола розпалила в його грудях ціле пекло і великий, необнятий, божеський біль заволодів серцем бога.

І в болю цім віднайшов він відчування світу, але на те лиш, щоб побачити шалений космічний танець Борути. А кожний його крок розпутував нові муки в мужньому серці Перуна.

І обняв він духом ціле пекло злочинів і шалів, що їх розпутав Борута в божеських світах Перуна.

І глянув на Брагмана, а цей спокійно і незрушимо дивився на пекло світів і на пекло у грудях Індри.

— „Як може глядіти Брагман безчинно, коли гине світло і добро, а перемагає темрява і зло?"

І пекло свого болю пеклом бунту проти Володаря побільшив.

Тоді справді на дні пекла був Індра.

**
*

Справді в найглибшому терпінні зрозумів Перун своєї сутності правду найглибшу.

Оце розпутав Борута пекло злочину, коли не була чуй-

ною над ним влада і потуга бога. Оце відчув і зрозумів глибше, чим була його власна істота супроти світів.

Глянув Перун на свої світляні небеса і побачив Велику Руїну. Бо в серцях його сонячних лицарів погасив Борута святу світлість Перунову, а розпалив пекольні вогні низьких жаг.

Бо перестало горіти Сонце Святості їх Вождя і Бога.

Святі турніри у Вальгаллі перемінилися на криваві бої братніх народів. А новоскрешувані індрийською силою воскресення котилися його лицарі у світи щораз то нижчі. Лицарі Парсіваля зраджували свої прізвища, бо не могли лицарства свого в чинах своїх проявити і доказати.

І погас безсмертний блеск небес Перуна. В святих його просторах диявольські орди відправляли свій пекельний саббат. І замість світлості спливали на землю бурі окаянних жаг, вири зла, завісті і ненависті. І в нерівній борні гинули тут — як нурці на дні страшних безодней, повних великанських потвор, його Лицарі Сонця, втілені в людей.

І тільки найхоробріші, найбільше любов'ю свого бога з його духом споєні, заснули кам'яним сном серед скель, в таємних печерах, серед широких степів під могилами, серед сонць померлих і холодних, застиглих, як марева опирів блукаючих у космосі.

І так як він сплять кам'яним сном до смерті подібним, найбільш улюблені його сини, вижидаючи, аж Вождь їх збудить.

Аж встане і як Лицар на білім коні злине понад світами,
аж ваджру підійме із прабезодні,
аж загримить лицарський зов,
і, розбуджуючи спляче життя,
у святий бій їх поведе, щоб відібрати небеса від Борути.

І зрозумів Перун ввесь безмір Великої Руїни, —
— Відьма, відьма на престолі! —
але не задрижав перед незміренністю свого розгрому і не усумнився в перемогу.

Але коли відчув розпач і біль безмежної туги за ним розбитого Ордену Лицарів Сонця,
коли терпіння своїх синів побачив на дні пекла,
тоді найхоробріше серце найбільше мужеського бога — серце безмежної любови до своїх лицарів повне — серце Вождя переповнилося сльозами.

Гроза найжахливіша була в цьому моменті істотою вселенної.

В таких хвилинах, коли із серця бога творчої всерадості пливуть рясні, мужеські сльози, родиться у всекосмосах Бог Незнаний, щоб світочасопросторам вимірити міри і закони.

І тоді із лона Вішну Сяяни повстала найбільш кровава із кровавих заграв — проблиск світанку нового дня еонів творчості — дня борні за небеса — проблиск світанку.

І тоді із найсвятіших сліз Перуна віджило завмерле праджерело Вічної Русі.

Ом.

***

А коли зрозумів власну вину, його біль зачав смиритися, а божеські сльози гасили пекельний вогонь у його серці.

Справді сльози божественної любови загасять вогонь пекельний.

Ом.

***

А зрозумів теж, що борня і перемога над дияволом — це його справа. І це значить, що він є володарем світу, бо світлість і добро має він вибороти для світу.

Зрозумів, що в його борні із Вритрою Брагман не є байдужий. Бо йому дав він владу над світом і в його істоті любов і світляну святість здійснив він. Бо саме його до геройства в борні із дияволом натхнув. А дав йому ваджру, котру сотворив із істоти всіх світів і із шпіку костей своїх власних, із Перунового насіння.

Справді з найглибшої сутності Брагмана сотворена індрийська ваджра.

Справді з найглибшої сутності Трояна сотворений громогрім Перуновий.

А є в ньому мужеська міць усіх мужів.

А є в ньому геройська міць усіх героїв.

А є в ньому лицарськість усіх святих лицарів.

А є в ньому прометейськість усіх Прометеїв.

І віще натхнення усіх Правіщунів.

А дрімають у ньому всі потуги всіх дрімаючих потуг.

А дрімають у ньому потуги потуг непроявлених.

Якби Всеплідна Снага Бога Незнаного у громогромі Перуна пружилася.

А є в Перуні всетворчість усесвітів несотворених.
А є у громогромі блакитний вогонь святості.
А є у ньому тайна найтайніша.
А хто зрозуміє громогрім Перуна...
А хто зрозуміє сутність Перуна...
Ом!
Ом!

**
*

І ваджру оту віщу дав Брагман Індрі, щоб вічно чуйний володів нею над світами. Тому борня із дияволом є сутністю бога святої борні. Тому найсвятіша брагмічна сила є істотою індрийських потуг.

Чи ж справді не є він Брагманом?
Чи ж справді не є він Богом Незнаним?
Чи ж справді не є він Громом Творчої Розкоші?
Громом Творчої Розкоші...
Ом!
Ом!

**
*

Тоді зрозумів Індра, чому отримав золотого птаха за жертву свою найвищу.
Оце він став лицарем-жерцем.
Бо справді Індра є лицарем і жерцем.
Тому в борні добра і зла Брагман не є байдужий.

**
*

Хто зрозуміє істоту золотого птаха?
Хто зрозуміє душу Індри, ще не сотворену?
Хто зрозуміє? Хто сотворить?
Хто грому з духа свого як із ваджри добуде?
Хто це є Перун?
О, хто це є Перун?
Ом!
Ом!

**
*

А коли це зрозумів, тоді біль його втихомирився. Напружив свого духа і получився з Брагманом Найвищим.

Так оце здійснилося призначення вритрийської зради. Бо нічого злого не вчинить Неситий святій силі. Болем і тер-

пінням визволить тільки глибші потуги на дні святості дрімаючі.

Тому сказано в небесних Ведах:

„Не вмирає правда наша,
Не вмирає воля
І Неситий не виоре
На дні моря поле.
Не скує душі живої,
Ні слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога!"

**
*

Р е ч е П е р у н :

„О, Учителю! Пізнав я краще твою сутність і полюбив тебе міцніше. І я зрозумів, що маю вчинити нове геройство. Оце знищу потуги пекла і визволю душі заковані Неситим і шлях їм покажу до Сонця, до моїх світляних небес. А добре знаю, що це є геройство гідне мене тому, що я пізнав безмір'я пекла.

Справді, говорю тобі, Учителю, що знищу потуги пекельні.

Слава тобі, о Учителю!"

Р е ч е С в я т о г о р Н а й в и щ и й :

„Ти зрадив був оце твого духа, а через те збунтувався ти проти себе і проти Бога Незнаного.

А тепер ти зрозумів, що Брагман — це твоя глибша сутність.

А яко ти єси серце богів, праджерело їх потуги і влади, так тому ані своєї божеської сили проявити не можеш, ані ніхто з богів спасти тебе не годен.

Ти приспав був твого духа, а ніколи ще більшого злочину над твій не було.

Отже чоловік тільки воскресити тебе може.

Втілив свою істоту в душу віщуна із роду Вісьвамітрів. Але Вритра закує її в темряву безодні і потуги всепекла його душею, тілом і життям заволодіють. А з сили твоєї остане йому тільки приспане, золоте зерно спогаду про жарптицю.

Коли пірвав ти його душу на орлині твої крила і досягнув у найвищому леті аж до воріт моїх засвітів, тоді справді засіяв ти золоте зерно в душі Вісьвамітри.

А коли це слабе скигління спогаду вистачить, щоб душу віщуна до найвищих летів розколисати,

а коли іскру золотого зерна в так могучий і святий вогонь у серці своєму розпалить він, що з душі чоловічої божественного грому живого слова як із ваджри твоєї добуде,

тоді віщун цей сотворить чудо, якого ніодин пророк не доконав ще,

бо воскресить він бога, в серці чоловіка непробуджену божу міць розпотужить.

Ом!"

***

І рече далі Бог Незнаний:

„Справді говорю тобі, що в цій борні цілу вічність твого буття можеш виграти, або програти.

Зрозумій, що перемога твоя не є вирішена. Інакше ваджра, яку із жертв і геройств добув ти була би дитячою забавкою. Інакше небеса твої були би неправдою.

Ти зрозумів грозу цієї правди на дні пекла, отже на дні пекла її грозу переживеш. І якунебудь вибрав би ти борню за твоє воскресення, — знай, що якщо силу твою найсвятішу переможе у чоловіці Вритра, тоді ніколи вже із дна пекла не повстанеш.

Будеш глядіти і житимеш грозою цієї борні, однак нічого для Вісьвамітри вдіяти не зможеш.

І може тоді, серед цієї грози, зрозумієш глибшу мою істоту.

А не думай, що, якщо маєш ваджру і якщо для тебе сотворена жарптиця, то ти сильніший за Вритру.

Бо Вритра має міць богів, що їх у вічності переміг, бо він має тепер міць Великої Руїни твого Ромнове.

Справді говорю тобі, що трудно буде Вісьвамітрі пізнати Вритру, якщо він навіть мудрість переможених богів може мати.

А правди, що їх ти чуєш, сотворив ти саме в твоєму серці.

Отже відповідай, заки голос Прабрагми в духові твоєму замовкне."

І відповів Перун:

„Вірю в перемогу!"

***

І взнав Перун, як допомогти Вісьвамітрі до перемоги.

І зрозумів як переламати присуди Прабрагми.

Бо чейже це він добуває його голос із глибини своєї сутності, бо чейже це він присуди його сотворює й здійснює.

А коли він чуйний, то навіть на дні пекла сутність свою проявить, то навіть із дна пекла свою міць на вселенну розпотужить.

Оце в моменті болю і грози найбільшої не відчуватиме ні болю, ні грози, а тільки своє серце у полум'я найвищої творчої радості розпалить.

Вірю в перемогу!

**
*

Існує Грім Найсвятіший.

Лицарський Дух є його простором, натхнення — його паливом, а воля перемоги — його силою.

Існує Грім Найсвятіший.

А його спів — це вічність, а його спів — це всесвіт, це блакить найчистішої святості.

Існує Грім Блакитний.

А чию душу запалить він як костир, той є Лицарем Перуна.

Ом.

**
*

А коли Лицар Сонця запрагнув звістити своїм браттям, що світ — це творча розкіш Найвищого, покинув країну Білих Зір і з Землі Срібної Натхнення зійшов на низини людських осель. А коли вже минув Великий Ліс своєї самотності, усів на березі Пропасної Скелі, що підносилася над самим ринком родинного міста.

Тоді прийшов до нього Диявол і зачав його спокушувати.

Сказав Диявол:

— „Чи бачиш оцього дурня на ринку, що тішиться, коли дістав кусок гарбуза? Він також сказав би у цій хвилині, що світ — це радість.

І багато інших дурнів тішиться кусочком гарбуза. Чи в марній їх радості не бачиш мілковини твоєї віри, що її звеш найглибшою. Чи не є вона твоїм куском гарбуза, котрим ти тішишся як дурень на ринку?"

Сказав Лицар:

— „Справді братом мені є той чоловік, що ти його називаєш дурнем, хоч багато води попливе у нуртах самсари, заки брат мій зачне жити найглибшою радістю сонячної віри."

Сказав Диявол:

— „Це дуже благородно з твого боку, що бачиш брата в цьому дурню. Але може подібність є більш глибока як думаєш. Може лежить вона в тому, що не треба ніякої глибокої філософії, щоб сповіщати радість існування, як довго тримаємо кусок гарбуза в руці. Але мудреці знають, що все, що мало свій початок, матиме свій кінець. І тому були об'явлені світові найглибші правди терпіння. Це є правдива мудрість, яку ще зрозумієш.

Ось глянь, той, що ти назвав його братом, бажає сповістити світові свою радість. А що при цьому заваджає йому ледви надгризений кусок гарбуза, отже він відкладає його необачно на берег студні. І плеще в долоні, відчуваючи радість істніння. Аж ось якийсь обдертий босяк, якби від давна на це тільки ждав, вкрав йому причину його радості. А тепер вулична товпа тішиться разом із дурнем, який, не знаючи про крадіж, далі плеще в долоні. Аж регочуться відчуваючи радість існування. Така це радість світу. Таке життя. Це твої браття, ця вулична товпа, о благородний лицарю.

А коли прогомонить пустий їх сміх, коли вовчий голод зачне їм шарпати кишки і коли засядуть на дорогах із штилетом в руках, щоб чигати на майно і життя своїх братів, чи й тоді їм скажеш, що істотою світу є радість? Хіба радість крови і вбивства? Чи так їм скажеш, о благородний лицарю?"

Сказав Лицар Сонця:

— „Також із ними зможу з'єднатися в чистій радості, хоч сьогодні зло є їхнім уділом і злом заражена є їх радість. Бо існує радість зла. А зло приносить терпіння. А потопаючі в терпінні прагнуть вирватися з нього через зло і злу радість. І щораз глибше грузнуть у терпінні. А коли зачнуть думати, тоді вийдуть з-поміж них пророки терпіння.

Справді скажуть вони: Життя — це терпіння, світ — це терпіння, існування — це терпіння. Вічна є тільки смерть і небуття. Визволення з терпінь — це небуття.

Тоді я відповів їм:

Запереченням терпіння не є небуття. Бо небуттям є само терпіння. Запереченням терпіння є буття. А буття — це розкіш

божої творчості. Тривати в бутті, це значить — тривати в творчості божій. Це значить — тривати в найчистішім, радіснім захопленні натхнення."

Сказав Шайтан:

— „Це легко тобі сказати, але нелегко повірити терплячому, що його терпіння є небуттям. Ти забув, бачу, про згарища твоїх терпінь. Легко знайти слова на чужий біль. Але чи власні твої слова не будуть скреготом кровавої іронії, коли велике, справжнє терпіння загостюється знову в твоїй душі?

Ось глянь! Покажу тобі тебе самого в завтрішніх днях. Саме померла тобі мати, а ти сказав слова:

„Погасло сонце мого життя!"

Чи ж не є ці слова хулою проти Бога Сонця, котрий, як кажеш, не гасне ніколи? Чи ж не є бунтом коротковічності найдорожчих осіб?"

Сказав Лицар:

— „Справді вимовлю оці слова. Але не будуть вони блюзнірством, бо гаснуть земські сонця навіть такі могучі як цілі світи. І погасне сонце життя, що найвищою жертвою палаючи, для мене світило. Але говориш неправду, що ці слова є болем, або бунтом. Бо не погасне сонце її духа. До землі верне її тіло, як і землею була моя мати. А душа її полетить у найвищі простори небес, як сказано у Ведах:

„Серце Землі є в найвищому небі, безсмертне, святістю повите."

І там горітиме вічно найчистішим вогнем душі землі, душі всіх матерей.

Справді радістю правдивою є смерть моєї матері, бо її смерть — це здійснення свідомої жертви її життя. Якщо бачиш сльози в моїх очах, то це не є сльози болю, але сльози найчистішого зворушення."

Сказав Диявол:

— „Покажу тобі зло гірше за смерть. Покажу тобі — зраду! Мов круки роздзьобають твої правди, розхапають по малім кусочку, а тебе відречуться і мудрість твою проти тебе самого відвернуть. А відчуєш болючість такої зради найгіршої. А хто із сили твоєї візьме найбільше, назве тебе лжепророком і демагогом. А відчуєш біль зради найгіршої. Покушаєш укушень цієї змії. Аж тобі душу її пекуча їдь затроїть. Кидає тобі в лице слину своєї зависті і їдь ненависті своєї. Хоче тебе об-

слинити, згноїти і упокорити. На ринок вела би тебе, на ганьбу:

— „Ти є трус! Ти — лжепророк і демагог! Твоє мистецтво — це проституція! Товпу здобудеш, але не духа! Покажу тобі зраду найгіршу!"

Сказав Лицар:

— „Ти назвав ім'я цієї змії: зависть і ненависть. Хотіла би здобути мою потугу, щоб бути так як я, сильний, плідний, вільний і могучий. Хотіла би бути як я. Отже має для мене подив і любить мене в глибині серця. Чи не знаєш, шайтане, що я є щасливий навіть тоді, коли змія п'є сонце моєї душі, бо цей сонячний вогонь її перепалить і перемінить. А коли піна їді відприсне від гранітових скель могучості мого духа, що ж тоді останеться із завісті, о шайтане? Це щирий і правдивий подив скривається на дні цієї завісної душі. Отже подив із завісті залишається. І пити буде сонце моєї душі, аж зненависть у найгарячішу любов перепалиться і пересонячниться.

Чи ж не бачиш, що замість показати мені терпіння, ти показав мені ріст і розвиток моєї віри? Що ж із того, що проти мене відвернуть мої правди? Я чейже живу в моїх правдах. І з правд моїх на дні душі моїх ворогів до життя повстану!"

Сказав Шайтан:

— „З життя твого зроблять шайтани бич кровавої іронії на твої правди про чисту радість життя. Будеш боротися проти тих, що їх найгарячіше любиш. Безпереривний ланцюг терпінь скреготатиме над тобою скривлення слів твоїх власних. Аж кайдани нужди до білої кості твоєї вгризуться. Буде тебе душити жар власного вогню і серед пустині навіть змії не знайдеш спрагненої твого жару. Давити тебе буде тягар твоїх правд, аж розгнете тебе як золото скупаря. І зішлють на тебе дияволи усі терпіння світу, щоб бичувати тебе бичами найбільш кровавої іронії. А коли зимний піт смерті виступить на твоє чоло, чи і тоді скажеш, що зло не існує?"

Сказав Лицар Сонця:

— „Тоді справді буду найближчий до цієї правди. Але про марні речі ти говорив зі мною. Це навіть труду не варте, щоб ти мені ці речі показував. Хіба, що хочеш піддати мені гордості, щоб побачив я велич моєї борні. Але марна це гордість, тому що прямую до речей ще більших. Якщо направду маєш очі і бачиш, то знаєш хіба, що так званий особистий

біль уже помер у згарищах моєї жертви, що я її розпалив на вершинах Срібної Землі."

Сказав Диявол:

— „О, шалений! Не знаєш, яку потугу визвав ти на бій цією жертвою!

О, вернись шалений! Відгреби твій біль із попелу і вложи його назад в твоє людське серце. Бо горе тобі, якщо в тім попелі знайдуть шайтани живі іскри. І не знаєш напевно, які пекла зуміють із них роздмухати. Чи знаєш напевно, де кінчишся ти, а де зачинаються твої браття, твої народи, твої батьківщини твоїх батьківщин?

О, горе тобі, шалений! І нема такої потуги, щоб тобі картини твого пекла могла показати. Бо це ти розпутуєш все пекло твоїм визивом. О, горе тобі, горе!

Коли зблідне пекло перед пеклом, котре ти сотвориш,

коли спливе кров із Альти, Сени і Росі в океан мук і вогню,

коли зжахнеться пекло Умані,

коли загуляють шайтани свій новий танок зради і провокацій,

коли їдкий газ братерських злочинів прожере тобі духа і в зелену їдь його перетравить,

коли сміх шалених затроєних газом буде сповіщати дияволам радість всеістніння,

коли розсміється всепекло з ненависті і помсти,

о, горе тобі, горе шалений, що прагнеш це пекло в душі своїй розпутати, в духа твого втілити!

Радість хочеш побачити? Радість червоних бенкетів споконвічної Умані? Чи маю тобі показувати пожежі, яких шайтани ще розпалювати не вміють? Чи маю тобі показати підлість зради, до якої дияволи не є здібні?

Коли б розбиток корабля останками сил приплив до берега, а брат взяв його на корабель на те, щоб знов його вкинути у бурхливі хвилі...

Коли б хтось із пожару втік і просив про захист, а брат кинув його назад у пожежу на паству вогню, ...

таке ще видумали б шайтани.

Але коли лицарі святі, що борються за справу святу, втікаючи перед катюгами, просили б про захист самих дияволів, то навіть дияволи не посміли б видати їх катюгам на ганьбу і знущання тисяч разів гірше за смерть.

Бо знають шайтани, що всесвіт дрижить від таких злочинів і грозить загладою навіть пеклу.

Чи маю тобі показати злочини супроти духа, про які не снилося ні Попелеві ні Архидияволові.

О, справді говорю тобі, що тоді ти пекло назвав би ще святістю.

Чи маю тобі показати терпіння Великої Матері твоєї, тисяч разів на хресті розп'ятої?

Чи маю тобі показати, як збудять її шайтани, окрадену серед пекельних вогнів, на нові муки?

А не покажеш мені твоїх сліз, що це ніби сльози блаженності, бо в болю такому уже сліз не буде.

Чи не скажеш тоді, що немає кругом тебе Великого Бога і чи не розпутаєш пекла бунту проти нього?

І скажи мені, кого тоді мав би я назвати Архидияволом?

Чи не тебе, що хотів би заперечити існування зла проти присудів Бога?

Чи не тебе, що розпалюєш жертву проти кари божої і проти природи?

З Божим Бичем хочеш боротися?

Безвлад кармічних прав хочеш захитати в бігу?

О, шалений! Хто міг би показати тобі такий біль, якого ще нема?

Ти сам його твориш своєю жертвою!

О, шалений! Вернися і відгреби із попелу твій маленький людський біль, бо ти не є досить міцний, щоб божий біль брати на свої плечі."

Сказав Лицар Сонця:

О, дай мені біль найбільший, ще не сотворений, о, дай о, дай мені біль ще не сотворений!..

Хай збліднуть і задрижать всепекла. Справді заглада повисне над ними. Бо біль цей переборю і ціле всепекло переможу.

Вірю в перемогу!

А зле ти дивився на вічне пекло Умані. Бо не бачив ти, що на червонім бенкеті не забракувало Кобзаря. І не побачив ти з якою потугою його дух проти пекла громи святі як із ваджри кидав. Бо не чув ти, що на тім кровавім бенкеті співав Кобзар натхненну і святу пісню братерства.

Бо не знаєш, що проти духа братерських злочинів постає вічний дух Вернигори, віщуна із роду Вісьвамітрів.

О, дай мені біль найбільший, ще не сотворений, о, дай мені біль всепекол, щоб я міг його закляти в моїй душі, щоб у борні я його переміг.

А це лож, коли говориш, що це я розпутую всепекло. Бо це ти прагнеш розпутати усі найбільше дикі потуги хаосів, щоб вогонь моєї жертви у грудях моїх погасити. І по цій брехні пізнаю тебе, Шайтане.

О, дай мені біль всепекол, щоб я міг його закляти в моїй душі, щоб у борні я його переміг.

І ані смерть, ані найжорстокіший біль не зможуть прислонити мені радісної правди, що через мою борню перемагаю пекло, що навіть тоді, коли згину в моїй земській борні, коли затріюмфує ворог і здо, — я на дно пекла зійду, щоб вирвати з твоїх обіймів, о шайтане, душі моїх лицарів, щоб вони могли вернути на світ і через святу борню прямувати до небес вічної Святості Бога Сонця.

І там з ними з'єднаюся.
Вірю в перемогу!"
Сказав Шайтан:

— „Омана, омана, омана! І була б це може гарна омана поета, якби не те, що сниться тобі якась борня. Хочеш боротися в ім'я омани, а зло і терпіння, викликані цією борнею, будуть дійсністю для інших. Тобі здавалося, що я є дияволом. А чейже не уступив я перед твоїм закляттям. Я не настрашився цього імени. Я — голос твоєї совісти. Оце хочеш викликати борню, якби мало їх було у світі. І хаос борней хочеш ще однією борнею помножити. І це саме є зло! Правдиве, дійсне зло!"

Сказав Лицар:

— „Я сказав тобі вже, що зло є небуттям, оманою омани. Борня із небуттям не може бути нічим іншим як твореннням буття, розпросторенням творчої розкоші. Є ростом духа, аж всесвіт і вічність обійме, аж із Богом Найвищим з'єднається.

Моя борня — це віщення радості, це творення радості, це розсонячнення душ радістю божої творчості."

Сказав Шайтан:

— „А однак будеш боротися з шайтаном. І добре знаєш, що він людську прибирає постать."

Сказав Лицар:

— „Тому лицар сонця буде боротися наперед із шайтаном у власному серці, із пристрастями, із темрявою своєї душі, аж святість у серці почує, аж у вогні святості загартує зброю своїх вчинків, щоб натискові зла натиск добра протиставити."

Сказав Диявол:

— „Отже буде також смерть злих і невірних?"

Сказав Лицар:

— „Справді буде смерть злих і невірних, коли задавити запрагнуть добро і святість. Але ніколи лицар сонця не забуде, що істотою його борні є творчість."

Сказав Шайтан:

— „О, вже сьогодні жаль мені переможених і невірних. Vae Victis!"

Сказав Лицар Сонця:

— „Справді гіршим злом було б для злих, якби вони перемогли. Була би це перемога ненависті, злочину і пімсти. Було би це владою Шайтана на землі. Було би це погубою народів і запереченням творчості божої."

Сказав Диявол:

— „Забуваєш, що ці дияволи на землі то чейже люди, браття твої, о благородний лицарю. А їх панування є також творчістю того, котрого звеш Найвищим, бо як же би небуття могло проявляти творчість."

Сказав Лицар:

— „Справді, зло не може сотворити буття, бо зло є небуттям. Тільки через слабість і ограничення буття, постає мниме буття зла, як безмір'я небуття незбагненне. Боротися зі злом — це значить боротися із слабістю і ограниченням буття."

Сказав Шайтан:

— „Слова, слова, слова... Назви собі мнимістю мнимості, небуттям, ніччю, обмеженням і чим тільки хочеш, — і коли б ти сам себе мав вбити у цій борні, то однак із чимсь борешся, з якимсь чоловіко-шайтаном, що над світом панувати хоче — а чейже, якщо зло є нетворче, — тоді може воно бути ділом тільки цієї мнимої радісної творчості. Як, отже, хочеш боротися з твором власного Бога?"

Сказав Лицар:

— „Справді, дияволе, ти є оманою найоманнішою. І як такий ти є сотворений Богом.

Так як маляр, щоб проявити ясність своєї душі творить гармонію світел і тіней, послуговуючись також темінню, — хоч темінь не є ні одною з барв, а тільки їх небуттям, —

так і Бог Найвищий у великій своїй творчості уживає зла і неправди, щоб могла проявитись правда, добро і краса. І так як у образі мнимість барви стає барвою, — так у світі божої творчості зло, — хоч є мнимістю мнимості, — стає дійсністю, — темним тлом всесвітів, заки щораз містерніше мереживо вічно повстаючого буття всетворчу радість розпромінить, розпотужить, аж всебуття ціле обійме, аж з Богом з'єднається, аж Богом стане.

Справді Бог Найвищий сотворив Диявола, щоб у борні з тобою, котрий єси обманою, могла проявитися дійсність творчої розкоші Вішну.

Справді Бог творить ніщогість зла, щоб проявитися могла його вічність."

Сказав Диявол:

— „Ти хотів би мене переконати, що я, з котрим оце говориш, не існую?!

Ха-ха-ха!... Але подумай, який ти тоді смішака. Чи не нагадуєш лицаря, що боровся із вітряками. Ти ж сто раз смішніший. З якимсь нужденним маревом борешся, немов би ти відганяв невидимі мухи. І говориш, що ця борня є істотою світу. Це справді велика для мене честь. Дякую тобі, що робиш такого великого героя з мене, якого немає зовсім, ха-ха-а!

З мене, котрий є небуттям?! О, подумай тільки блудний лицарю, чейже мене зовсім немає!"

Сказав Лицар Сонця:

— „Якби тебе не було, то я мусів би тебе сотворити. Але ти існуєш!

Ти є!

Ти є безодня, темінь і ніч. Існуєш саме в моєму серці, як останки моєї невіри, як ледовий панцир, що від вічного вогню божественної розкоші мене розділює, існуєш як болюче обмеження моєї язні — заки вона всесвіт обійме, небеса обійме, з Богом з'єднається, Богом стане.

Ти існуєш, бо моя слабість скріплює твоє існування. І цим існуванням проти духа звертаєшся.

Ти існуєш! Але згинеш, коли сонце моєї віри у всесвіті розпотужу, коли усі світи, всіх духів і всіх богів до борні проти тебе поведу і в борні цій переможу!

Вірю в перемогу!

Вже відчуваю, що тріскає панцир мого серця,

вже відчуваю, як сходить у грудях сонце сили, яка сьогодні тебе переборе!

Що в ніщогість, із якої ти вийшов, відійдеш.

Ось знаю твоє ім'я: Ти є слабістю мого духа!

Відійди Шайтане!"

І відійшов Шайтан засоромлений, а Лицар Бога Сонця вирушив у світ, щоб сповістити йому радісну і переможну Євангелію, що зло не існує.

**
*

Але вернувся Диявол і зайшов дорогу Лицареві Сонця. А був такий могучий, що дрижали гори під його ногами, затемнилося Сонце, а день став як понурий сумерк.

Сказав Диявол:

— „Ось я є!"

Сказав Лицар:

— „Говори Шайтане!"

Сказав Шайтан:

— „Ти переміг блазня, що мешкав у твоєму серці, а здавалося тобі, що ти переміг мене. Справді величезною мусіла би бути твоя слабість, щоб із неї міг повстати я, щоб від неї затемнилося сонце і померкнув день."

Сказав Лицар:

— „Справді величезною є потуга темноти й безвір'я, якщо найпотужніше Сонце Духа в серці людства затемнює. Але справді сильнішою є потуга віри, якщо єдине її золоте зерно може стати Космічним Сонцем. Ти є Шайтан, з яким я боровся від віків. Пізнаю тебе, що ти є Диявол Космічний."

Сказав Диявол:

— „Не знаєш мого імені. Не маєш влади наді мною. Диявол — це звук порожній і пустий. Як будеш почитати мене і Бога, тоді Бог твій стане Дияволом."

Сказав Лицар:

— „Справді ти є словом порожнім і пустим. Отже знай, що тебе переможу."

Сказав Шайтан:

— „Я тебе не боюся і не прийшов я, щоб з тобою боротися. Бо чим є твоє безсилля супроти моєї потуги. Я прийшов, щоб об'явити тобі мою істоту.

Я є потугою, яку почитаєш і до якої прямуєш як до Бога Найвищого. Я є Богом Найвищим, бо Міць Найвища є у моїй владі."

Сказав Лицар:

— „Ти є Диявол Космічний. Ти є Небуттям!"

Сказав Диявол:

— „Повторюєш як дитина порожні слова. Я походжу із світів, де влада слів кінчиться. Оце назвав ти небуттям мою істоту. А чи знаєш тайну небуття, щоб могти мене заклясти?

Глянь, ось все, що бачиш, вилонюється з небуття.

Глянь, ось все, що бачиш, потопає в небутті.

З мене все повстає і в мені кінчиться.

Те, що бачиш, це переминаючий момент. Це омана. Це щезливість.

Вічністю є небуття. Існує єдине, вічне, незмінне Найдосконаліше Небуття.

Справді говорю тобі, що Бог Найвищий, в ім'я якого хочеш боротися, є чимсь різним від буття, є Небуттям, є мною.

Зрозуміти Бога, це значить зрозуміти тайну Небуття. Бачиш, що я не твій ворог. Познаки ворожості повстають звідси, що глибшу об'являю тобі тайну від тієї, до котрої ти дійшов. Ось відкриваю тобі мою міць і моє таїнство. Бо розумію, що хочеш получитися зі мною. Ти — момент, а прагнеш погрузитися у Вічності. Але не знаєш, що міць, яка жене тебе до цієї Вічності, є в моїй владі. Це міць Вічного Небуття. Прямуєш туди, де нема ні болізні, ні печалі, лиш вічне тривання в досконалості Небуття. Оце поєднання з Найвищим. Тоді справді станешся Богом, коли у вічності Небуття вічно тривати будеш.

Оце є Бог, якого почитають мої народи. Єдиний, Найдосконаліший, Вічний, Непочатий. Це є Бог. Це є Небуття, це є я.

А ти є стеблом соломи на бурхливих хвилях океанів щезливості і моменту. І ось стебельце соломи хоче мати власне стерно, хоче обняти цілу глибінь океану. Смішно подригуючи серед брудної його піни, хоче власну проявити творчість. Це є ти. Ти є знаряддям, а хочеш зрозуміти замір Майстра. Ти є твором, а прагнеш зрозуміти Творця. І якщо ти спитав би соломку, чим є Бог Найвищий, то вона відповіла би, що Бог — це велика скирта соломи. І ти дитя моменту, смішно підскаку-

ючи, судорожно хватаєшся порожньої піни пустих слів, а маленьку твою розпуку і роздертість нерозумної, безнадійної борні назвати хочеш творчістю, вічністю, Богом Найвищим. І, борикаючися розпучливо, потопаєш безнадійно щораз глибше в терпінні і щезливості. Відриваєшся і віддалюєшся від твоєї істоти, від Бога.

І обманюєш себе як соломка, що можеш щось доконати, що можеш затримати біг хвиль і надати їм напрям згідно з твоєю волею. І могло би здаватися соломці, що це вона кермує бігом океанів, — і здається тобі, що це ти кермуєш безвладом і хаосом болю, терпінням і мнимістю, а то він, безвлад моменту, погружує тебе щораз глибше і щораз тісніше сплітає довкруги тебе щупальці жахливого карману твоїх вчинків. А ти у своїй смішності називаєш учинки добрими чи злими, докладно так, як соломка, що хотіла би осудити, чи добре або зле пливе океан.

І коли б я був шайтаном, то я тішився би, що ти ідеш, шалений, оманним шляхом, — що існує для тебе нарід, раса, людство і всі мнимості світу, — що прагнеш щось діяти, когось переконати, — що говориш „я сотворив те", що безвлад моменту визначив і учинив. Якби я був злим шайтаном, я залишив би тебе твоїм оманам. Але я хочу, щоб ти зрозумів шлях визволених, хочу, щоб ти зрозумів найглибшу мудрість.

Саме буття є терпінням із жаги народженим. А все, що є терпінням, пізнаєш по тому, що має свій кінець. Справді терпінням є все, що не є вічне. І саме воно є буттям. А запереченням буття є небуття. Найдосконаліший, незмінний, ніким не початий Бог, — це Небуття.

А получитися з ним, то значить — перестати прагнути, перестати діяти, перестати боротися. Дурні думають, що існує зло і добро. Дурні думають, що існують вони самі і уважають собою сліпий безвлад жаг, бурхливий океан боротьби.

А ось — дорога пробита, якою багато вже пішло, ось — ясний шлях визволення із брудного виру терпіння і дочасності. Ось шлях до вічності. Перестати прагнути. І тоді, доперва, вирвешся з обіймів Шайтана. Це він творить буття. Пеклом своєї жаги відкриває безодню терпінь, оман і борні. Той Архидиявол, що лежить на дні пекол — це Люцифер — це Індра, якого ти шануєш як Бога. А коли це зрозумієш, вирвешся із обіймів до-

часності і моменту, в праглибині вічності потонеш і вічно у мені тривати будеш.

Оце об'явив я тобі шлях визволення. А ідуть по ньому люди і боги, які направду цілим своїм серцем і цілим своїм єством прагнуть спасення своєї душі."

Тоді сказав Лицар Сонця:

— „Але я не прагну навіть спасення і тому тебе переможу.

Це є ти, що порожнечу ніщогості в серцю твоїм відчуваєш — як пустий вир теміні, що всмоктує світло, — а світло поражає його і болить — але порожній вир мусить його всмоктувати, відчуваючи біль свого небуття.

А кожний промінь буття болючу жагу завісті і пожадання будить у твоїй пустці і в хаосі твого небуття.

Бо на Сонце Буття дивишся вічно безоднею очей твого небуття.

Тому ніколи буття не зрозумієш.

Бо буття пробиває тебе і болить як ратице громове.

І бачиш усе болізнь і смерть, а ніколи не побачиш вічного поставання творчої радості.

Бачиш грім із-зовні.

І він вічно тебе перемагає.

А ніколи не відчуєш, не зрозумієш громової розкоші натхненних летів крізь простори, а ніколи не зрозумієш, що грім — це вибух творчої розкоші.

Бо не можеш відчувати так, як відчуває дух з природи своєї громовий.

Оглядаєш вічне буття із боку вічності твого небуття вибухає, там ти повстаєш.

І завжди, де Перун розсіває золоті зерна насіння громового, там ти повстаєш як лан небуття.

І всмоктуєш золоті зерна.

І хочеш їх знищити, а пробуджуєш їх тільки до росту, а будиш їх тільки до потуги...

... і сам знаходиш смерть від громів.

Тому твоє небуття — це вічний біль.

Тому твоє небуття — це вічна смерть.

Це є ти, що порожнечу ніщогості в серці своїм відчуваєш — як пустий вир теміні, що всмоктує світло, — а грім бо-

лить його і вбиває — але порожній вир мусить його всмоктувати, щоб вічну жагу свого небуття наситити.

Але ніколи не зрозумієш громової тайни, ніколи не зрозумієш сонячної душі,

тому борсаєшся і богохулиш,

а називаючи буттям небуття твого хаосу, порожній вир твоєї ненасиченої безодні,

блюзниш і блюзниш без кінця.

Справді терпінням є твоє буття. Справді визволенням для тебе є небуття, твоє небуття — небуття бездомного виру сліпої жаги, небуття твоєї заздрості і ненависті, небуття шалінь і бунту проти Бога.

Справді тобі потрібне є спасення.

І знайдеш його у вічній твоїй смерті, — в твоїй вічній програній супроти потуги буття, супроти моці світла і святості, супроти кришталевої сталі духа, що, із зерна віри в серці виростаючи,

грудь обіймає жаром,
грудь розпалює полум'ям,
і сталь
гартовану
сталь
із неї чинить
і кує булати громів,
що грудь розсаджують,
і ростуть і світи розсаджують
і ростуть понад богів і небеса
пливуть над часокруги
переливаються над світокругопливи шумливим вином розкоші...
над всі вселенні...

Це є буття!

Це є метал духа, що росте в кожнім атомі атому і нові атоми атомів родить,

розсіває громове насіння

і щораз чистіші і щораз святіші потуги визволяє, сотворює

і могутніє
ясний, промінний,
веселково мільонно змінливий,
а завжди творчий, вічний,

незмінний —

Дух
Перун!
Це є буття!

Але не зрозумієш цього з моїх слів, так як не зрозумієш істоти слова, хоч як блазень підкидаєш м'ячики пустих звуків.

Але я пізнав тебе по твоїй мові.

Бо оце, жанглюючи вкраденим блеском вічних слів, прагнеш, щоб у помішанні понять пропала правда, що буття є святе у своїй істоті.

Через твоє богохульство прагнеш назвати буттям бруд і гріх, безодню і терпіння, світи твоєї омани і світи твоєї порожнечі,

щоб, помішавши небуття із світом божої творчості, з буттям правдивим, — кинути блюзнірство, що буття є злом і терпінням, що єдиною метою гідною зусилля є його небуття.

І цим підступом хочеш затримати ріст і розмах святої творчості, приспати прагнеш борню за цю святість, за здійснення божественних цілей творчості.

Через свою переворотність хочеш висміяти повагу й святість Буття і Духа.

Справді ти є малим блазнем, що вкравши великі слова віщунів проти самих віщунів пробує їх звернути.

Ти є злочином найбільшим!

А гугнявлення твоє про вічність і спасення є лиш скаженою піною проти творчого розпросторення Духа в борні із Дияволом. Цією затроєною піною хочеш приспати чуйність Лицаря. Але я добре знаю границі жаги і святої творчості.

Тому не прагну спасення.

Тому я — немов Скеля Буття Незрушимий.

Тому вірю в перемогу!

Тому тебе пізнаю.

Ти є Вритра, що міць Перунову приспав, що Перуна зрадив і переміг.

Справді зайшов ти разом зі мною у світи, де влада слів кінчиться.

Тому тут не стане тобі слова. Бо не маєш влади над святим чуттям, що словом володіє,

бо не маєш влади над святим вогнем, що чуття розпалює,

бо не володієш громовинним духом, що вічно вогонь і світло розполум'янює.

Живі слова сотворені віщунами хочеш закувати в кайдани твого заперечення. Володіючи формою слова хочеш вогнем віщунів завладнути.

Але сьогодні переможе тебе моє слово — віще, натхненне.

О, свята сило, що промовляєш мовою світосвітлотворчості, мовою мислі і чуття, мовою вогнів, світел, громів, мовою духа!

О, пратворча сило божого „станься"!
О, сило, із ваджри індрийської розсвітлена!
О, сило, з душі правіщунів витхнена!
О, сило сонячних богів!
О, найсвятіша сило блакитних громів!
О, Перуне, ти, що полум'ям віщунів міць правіщунів розполум'янив,
о, дай мені міць живого слова!
Ом!

І ось дрижи, Шайтане, бо з моїх грудей як із праядра праблискавиць викину слово, що богів воскрешує, що світи сотворює, що вічність пронизує, що з правулкану Божої Космотворчості сонячною лавою вибухає.

Оце почуваю міць володаря ваджри!

Пружиться в серці грім живого слова і упокорить тебе переді мною і відійдеш у темінь, із якої ти вийшов і вже не будеш словом боротися зі мною."

І хотів виректи — „відійди Вритро!" — але почув у грудях таку міць, що у вічність і в позавічність сягає...

... і почув, що тут є єдиний момент здійснення життя,
коли життя найчистішою творчістю Бога стається, —
відчув, що є стрілою,
що є громом серед безодні диявольської теміні,
що Грім цей мчиться крізь всевічність,
що Грім цей цілу всевічність обіймає, ...
... і відчув, що є моментом і вічністю, ...
... і досягнув потуги всевічності...
... а тоді
час
став
у своєму леті,
як дикий

румак, спінений, заховстаний...

а тоді

розбився залізний панцир серця...

... вибухнув вулкан...

а лава сонячної розкоші заливала всевічність...

... і тоді зрозумів, що немає ні моменту, ні вічності,

що існує тільки Прасонце ледом нашого безчуття від ядра своїх блискавиць у нашому серці відгороджене, мороком безістніння заковане,

що оце лава розриває останні запори, які від буття Прабожества його відділювали,

і відчув,

що в такий момент витхненне слово вічністю — позавічністю буде як слово

„станься"

Пратворця, як перший вибух індрийської ваджри,

і зрозумів,

як оманний — словнолюдський є поділ на біль і розкіш, буття і небуття,

бо оце його почування болем найвищим і розкішшю найвищою сталося,

немов обняв би він духом буття і небуття,

а почування його це розпутані громи, розспівані блискавиці,

ломлять всетемінь, ростуть могутніють,

громи розгарцьовані, що мчаться і б'ють у стелі всенебес,

громи розкоші світу, громи болів борні,

і відчув

божественність і силу

ЛИЦАРІВ СОНЦЯ,

що він правогонь і праістота душі Індри,

найчистіша творчість Незнаного і Неназваного Бога.

І тривав момент як вічність.

І був як скеля незримої потуги, а слова Диявола, що шуміли у вічності моменту, розбивалися як піна об гранітний Верх Пропасної Скелі героїзму.

А власні слова Диявола від скель відбиті бичують його тепер нагаями, бо ось розуміє Шайтан в обличчі потуги трусливість свого говорення про вічний біль всебуття. Невже ж то міг би Лицар Сонця вічності болю настрашитися.

Ломиться міць Шайтана, розуміє він, що навіть за вічність обіцяних розкошей Лицар Сонця сутності своєї не продасть, в борні святій не устане, перед пеклом не зжахнеться,

розуміє Шайтан Верх Героїзму,

а їдь його слів затроєних громи із сну пробуджує.

Ломиться міць шайтанів, женуть їх Лицарі Перунові, будиться Орден під Скелею Героїзму дрімаючий,

линуть, мчаться громи ясних лицарів,

вибухає сонячна лава,

триває момент як вічність.

Втікає Шайтан на дно пекла, щоб все пекло до борні збудити.

Кипить, блюзнить розпутана безодня,

темінь відкриває свої пащеки, викидає до бою свої потвори,

встає Борута Тисячевидний,

випружує безвлад свою гриву, до скоку причаюється.

А в серці Лицаря така світотворча міць росте, що міг би світ збурити і сотворити його наново.

Вибухав момент вічності.

Із серць космічних сонць вистрілюють корони натхнення.

І хуртовиною радісних громів зривається із громогрому Перуна живе слово.

Встає Вритра із Невиду.

Буря вдирається в груди Лицаря.

Ураган розскаженілої теміні,

сплетені в гущавину щупальці потвор вжираються в серце.

Росте як безодня.

Але новий якийсь подих розкоші будиться на дні.

Як будиться день серед теміні.

Космічний день

і птах видає один радісний, здивований крик пробудження, крик перемоги життя,

крик розбудженого світанку,

так заскиглів радісно золотий птах закований у клітку Вритри —

— а була в цім скиглінні заповідь майбутніх тріюмфів, десятої — всемілионової симфонії всерадості,

всетворчості,

переможної розкоші вселенної.

І тоді саме був момент як вічність.

Прорвалося пекло до дна його душі і там розбудило подих незнаної розкоші.

Вибух найглибшої снаги.

Груди — це всесвіт, всесвіт — це вулкан, а лава — це безмір потуги чи шаління,

розпалених світил міць прасвітляна,

а чуття Лицаря — це потуга індрийська, це слово, що світом володіє, —

— кипить, блюзнить всепекло —

і вогонь відчув такий полум'яний, що міг би ним всесвіт розпалити на натхненну жертву Богові Найвищому.

Якщо прокляв би всебуття:

— „Хай буде окаянням!" —

буття сталося б окаянням,

і якщо буття поблагословив би:

— „Хай буде розкішшю творчою!" —

буття сталося б розкішшю творчою, хоч було би воно окаянням.

Був момент як вічність.

І міць ясніша ще за праполум'я плила із серця як із вулкану — ясна міць як душа всесимфонії,

як душа вселюбови.

І відчув, як розпинається його душа на зорях найдальших

і в обіймах любовних запрагнув стиснути цілий всесвіт

— якась безодня розтворилась, а плив від неї ясно-полум'яний океан

— щось вічно встає і рветься із серця, рветься болісно, пливе розкішно в піднесенні

і на межах всесвіту розпинається.

І видихнути прагнув цей віддих найглибший, цю любов найяснішу, цю снагу препотужню, що океан розкішної лави з праглибині викидає.

Такою потугою хотів обдарувати світ як сонцем!

І коли б міг він думати, то думав би в яке слово заклясти цей океан полум'яної снаги, але громове слово вставало само із дна серця з непоборною силою, як прапотуга потуг із праядра громів, що вулканічну лаву його чуття розпалює і витис-

кає, і до зір найдальших викидає, як сонячні корони натхнення.

І тоді

був момент

як вічність,

єдиний момент здійснення життя, коли душа віщуна ваджрою Індри стає, коли пружиться і в розкоші найболіснішій із грудей викидає грім блакитний:

Повстань Перуне!
Ясна сило ясних прасил!
Грім! Грім ясний, аж блакитний!
Справді, коли Бог Незнаний сотворив світ,
сказав тоді в піднесенні найвищому
ПОВСТАНЬ ПЕРУНЕ!

**
*

Розспівалися Веселкині.

Натхнув їх Грім Блакитний.

І повстав Перун із прабезодні темряви космічної, де перебував у сні до смерті подібному.

І повстав Перун у красоті світлистих розсвітів, — серед танців юнацьких сонць.

І зашуміли сонця пісню сонячної радості.

І повстав Перун у красоті розрайдужених світанків.

І повстав світ, як у першому дні сотворення.

Вмитий в росі найчистіших розблисків, в блакитній росі натхнення.

І повстав Перун Блакитний.

І загремів зов до борні.

І загремів гимн перемоги.

А момент триває як вічність.

**
*

І так як колись із слів Незнаного Бога повстав новий світ,

Перун позанебесною силою проміннний,
Вічно юний світанків прасвітанок,
Сріблистий,
Любий, світлистий
Бог — Світ — Бог — Життя — Бог — Грім
Бог — Натхнення
Бог — розсонячнення хаосу

Бог радість — біль — упоєння
Бог Любов
Бог Натхнення
Натхнення
Натхнення
Бог Святість
Бог розпросторення духа
Бог Об'явлення
Бог Перун
Бог Потуга
Бог Сотворення
Бог Лицар
Бог Витязь
Бог — бій
Бог біль і терпіння
Бог мужества
Бог героїзму
Бог всеперемоги
Бог космовулкан
Натхнення
Натхнення
Натхнення.

**
*

І момент тривав як вічність,
як світочасотворення.

**
*

А в далі,
там у далі
... поплили з чиїхсь очей сльози...
і не згоріло серце у полум'ї.
Чи існує необнятий сумерк вічності?
Десь кінчилася вічність.
Чиєсь серце не згоріло у полум'ї всежертви.
Чиєсь серце вмите в ранній росі вітало сонце.
Рясні сльози втихомирювали біль натхнення.
Але момент тривав, як вічність.
Дух обіймав ще вічність.
Час тривав у безрусі, як спінений румак, що застиг у різьбі з мармору.

А дух, в якому стигло полум'я, міг тепер глядіти і думати.

І ось побачив, що земський шайтан, що хотів заступити дорогу Лицареві Сонця, розвіявся як імла, хоч не був заклятий.

Був ранок умитий у ранній росі.

А над Сріблистий Верх скель героїзму вистрілило промінне сонце. І привітало його чиєсь серце вмите в ранній росі.

І дивна свіжість віяла над світом, якби світ наново народився.

А ген, високо у небесах блакитних ширяв гірський беркут над Срібною Землею Натхнення.

А Лицар Сонця пішов у світ, щоб сповістити йому найрадіснішу євангелію героїзму про істоту Перуна таємну.

***

А момент триває як вічність.

І повстав Перун із прабезодні темряви космічної, де перебував у сні до смерті подібному.

І повстав Перун у красоті світлистих розсвітів, — серед пахощів космічних весен, — серед танців юнацьких сонць.

І підніс ваджру із прабезодні і сів на румака білого, що був йому другом найвірнішим.

І сів на білого румака натхнення і вирушив до лету понад світами.

І загримів на золотім розі зов золотий і мчиться крізь простори, несучи в долоні ваджру немов булаву гетьмана.

І мчиться крізь простори, несучи прасонце в сонячній долоні.

І мчиться Перун Блакитний, завмерле життя пробуджуючи в прабезодні.

А куди долетить зов його золотий, там встають його лицарі, зі сну пробуджуючись до смерті подібного.

І мчиться його Орден Переможний, вогнисті громи крешучи з-під копит світляних коней.

І розспівались громи душ лицарських.

А космічні вихри підхопили їх пісню і несли її до всекосмосів...

... Симфонію Перемоги!

І загримів Перун золотий зов на туровім розі і мчиться крізь простори начолі своїх лицарів, несучи ваджру в сонячній долоні як гетьман булаву.

І в смертельний бій веде він свій Орден.

До борні проти пекла!

Проти змія, що хоче проковтнути сонце Перунової віри.

Проти вужа, що хоче задавити цілу землю!

Щоб розбити вежу, в якій Борута ув'язнює сонячну думку.

Щоб приборкати розховстане пекло, а душам окаянним показати шлях до сонця.

Щоб відбудувати Велику Руїну небес своїх світляних.

Щоб із геройств і найвищих посвят викришталити Ромнове.

Щоб із найчистіших натхнень оживити вічні джерела Найсвятішої Русі,

Щоб птаха золотого увільнити із прабезодні небуття,

Щоб птаха золотого сотворити із жертви найвищої,

Сотворити із жертви найвищої.

***

Грім, Грім Блакитний!

Мчиться крізь простори і співає натхненну пісню.

А на найяснішому коні мчиться крізь вселенні Перун Сонячний.

І веде свій Орден у бій проти пекла.

І таким бачать його віщуни.

Це є втілення Вішну найсвятіше!

Це є Вішну Калькін.

Це є Бог, що вічно будиться зі сну.

Звитяжний румак натхнення!

Перун Таємний!

Ом!

Ом!

Ом!

***

А момент триває як вічність.

А на білому румаку летить Перун крізь простори і на туровім розі грає зов витязів.

А підхоплюють Лицарі Сонця пісню його золоту і несуть її у простори.

Аж розспівалися громи натхненні.

А підхопили космічні вихри їх громовинну музику і до сволоків неба їх кинули.

І відізвалися звідтам відгомони всевічності.

І розшумілися всесвіти симфонією упоєння.

Летять, летять Лицарі Сонця, громи вогнисті крешучи з-під копит коней світляних.

Гуляють, гуляють молоді боги, аж летять іскри світляні.

З теміні, із всетеміні світанки повстають золоторум'яні.

Дзвонять, дзвонять золоті остроги, аж іскри летять світляні.

Збудився всесвіт громовий.

Летять блакитні Громи.

А серед просторів зблакитнених натхненням пливе пісня золота.

Симфонія Всезвитяги.

В сволоки вдаряє наднебесні.

Аж розрушаться як панцир ледотемряви.

Аж спливуть із них блакитні, незбагненні вогні найсвятіші.

І загоряться кришталеві вершини Меру.

Розгориться Ромнове вогнем Жертви.

Найвищої.

І золотим птахом наново із вічного сну пробудиться Бог Незнаний.

Вішну Сяяна.

***

І прилетів Лицар Сонця в полум'яний світ Північної Зорі.

І затримав свого румака над ледяною могилою Ангелія, щоб його збудити.

А Ельое прислонила нагробник веселковими крилами і сказала:

— „Лети далі Лицарю Сонця, не буди його, тихою є жертва його серця, а святість не є воююча."

— „Лети далі Лицарю Сонця, бо засвятою є його душа до борні народів."

— „Тричі тебе заклинаю: Лети далі, кінь твій дуднить бурею поривів, а блаженність вічного сну є призначенням душі тихої і святої."

Рече Лицар Сонця:

— „Я не поведу його на борню народів, але на бої Святих Лицарів.

А новий світ воюючої святості твориться з любови і з жертви тихої як його.

Тому моїм є Святий Лицар, котрий тут спить."

І сказав слово:

— „Збудися сплячий Лицарю Ромнове!"

І повстав Ангелій такий гарний і промінистий як у дні, коли Шаман показав його душу здивованим народам півночі.

А веселки крил Ельое розвіялися як душа священної задуми і опромінили промінні блески гусарських крил Лицаря Ромнове.

І з поривів найсвятіших сотворив собі білого румака і полетів у напрямі своєї батьківщини, щоб її пробудити до святої борні.

**
*

Вдаряє у сволоки небес золотий зов Перуна.
Будить Сплячого Бога.
Гремить громами Симфонію Всезвитяги.
Перун Сонячний веде в бої своїх лицарів.
Здійснюється пісня золотого птаха.

І не знати, чи це бій смертельний, чи захоплення найбільш піднесене.

**
*

Серед кришталевих блакитів святості співає Перуновий птах золоту пісню натхнення.

Зов Лицарів Сонця,
Гимн Всеперемоги.
А чути цю пісню серед всевічності.
О, почуй мою пісню, брате мій, Лицарю Сонця!
О, збудися зі сну, Лицарю Перуновий!
І зірвися до лету!
І зірвися до чину!

**
*

Існує Грім Блакитний.
Дух віщунів є його простором,
а натхнення найсвятіше його паливом.
А міць брагмічна є його потугою.
Існує Грім Найсвятіший.

А коли в душі Лицаря Сонця Грім Перуна загориться, тоді дух його на блакить простору перепалюється...

... і стане Святим Лицарем Ромнове,
Святим Лицарем Ромнове!
Ом!

ЛИСТ ДО УЧИТЕЛЯ

Дорогий Учителю!

Привіт із Великого Лісу самотності, привіт із Країни Білих Зір, із світів Сонць Сходячих, із Срібної Землі Натхнення.

Позаростали вже стежки вчорашніх днів. Проковтнула їх джунґля, якої не можна перейти.

Але гомони доходять усюди. Доходять до мене від світу і вертаються назад, якби не існувала для них джунґля, якої не можна перейти.

Отже, на крилах гомону прагну передати слова вдячности, а разом з тим овоч моїх натхнень і праці трирічної, білі листки манускрипту моєї пісні.

***

А коли звернув вже я свої кроки до міста, щоб із братами радісною вісткою поділитися, зайшов мені дорогу Заратуштра.

І поздоровив я його з пошаною, яка належиться Учителеві. Він бо перед роками розколисав у дзвін могучий моє серце, вирвав його з грудей і кинув на бездоріжжя, завісив серед бурь хаосу, наказуючи мені шукати надчоловіка.

А шукав я його хоробро в безоднях душі моєї. І до смерти вдячний буду Учителеві за це шукання. Я перейшов крізь численні пекла сумніву. Але це одне знав я напевне, що на дні цієї безодні „я є" ... громом серед диявольської теміні.

І тому в найглибших струменях моєї душі, на дні Дніпра Шумлячого знайшов я ... Перуна!

Як же поблід мені надчоловік, котрого колись шукав я.

Проте, як люблю я доброго Учителя, що сповіщував мені надчоловіка. Отже я втішився цією буцімто випадковою зустріччю.

А коли довідався, що після періоду хитань і борні я рішився присвятити мій твір... здивувався старий Учитель незмірно.

Говорив, що я не повинен відплачувати добром за зло, бо це засоромлює і злість тільки викликує, а не зрозуміння.

— „То ж зненавидять тебе і нарід твій і браттє твого народу. Чи рахуєш, шалений, на благородність мешканців міста Сорокатої Крови? А пам'ятаєш хіба мої слова про очі завісті і про самотників."

І говорив дальше:

— „Ось маєш тридцять і один рік. В цьому віці повинен ти піти до пустельні. А коли досягнеш сорокового року, тоді зрозумієш, що зле чинив ти. А знаю, що ти досить благородний, щоб мені про те визнати."

А я сказав спокійно: „Не знаєш, Учителю, тайни жертви. Оце цілу людськість зложив ти у жертві надчоловікові, а не сказав ти їй, що надчоловік постане із жертви. Чому ти не велів їм шукати таємної сили всежертви? Не знаєш добре, Учителю, сімох твоїх дияволів, а однак через слова твої Дух промовляє.

Ти не знав „Надчоловіка", — а однак ти вістив його. Ти вістив Ідеал Незнаний. Але занадто людський є для мене твій надчоловік. І навіть у назві носить він людське тавро.

Отже я буду сповіщувати Бога Незнаного. І говорю виразно, що його ідеал постане для богів із жертви найвищої, як птах золотий.

Як же міг би я не бути кожної хвилини готовий зложити жертву з мого чоловічества, коли до богів уже промовляю."

Відповів Заратуштра:

— „Але я сказав тобі чейже, що Бог вже помер і ти мені тоді повірив."

А я говорив спокійно:

— „Ти говорив так, Учителю, бо бачив ти Боруту на престолі богів, коли Перун, переможений його підлістю, терпів катування у глибинах Дніпра. Тоді Борута вів людськість до нїщогості, до всезатрати. Отже, ти сповіщував правди Землі. А не любив ти старого Бога, бо був він похмурий і блідий, і не вмів гуляти.

Ти не знав, Учителю, Перуна.

І ти полюбиш його так як я, коли побачиш, як вчить він молодих богів гуляти аркана в небесному Ромнове.

А коли зрозумів я, що бог існує, не міг я витримати, щоб не запрагнути стати богом. Тому то в чоловічому серці сили богів воскрешую.

Занадто людський є для мене твій надчоловік, тому віщую вам Бога Громів, о Лицарі, Бога Громів.

Я є громом, що розпалюватиме вашу волю до геройств найвищих.

Я є шал творчий нових тисячоліть."

А відтак говорив я далі:

— „Навчав ти, Учителю, радісне знання, що надчоловік стане понад добром і злом.

А я маю сповістити моїм лицарям вість ще радіснішу, що зло не існує, що бог їхній не буде ганити їх до любови землі, бо він є істотою всієї творчості.

І скажу їм, що бог їх, любить сонце їх усміхів і їх земську радість, бо із сонця їх душі мусять його викришталити."

І сказав Заратуштра, усміхаючись:

— „О, бачу, що не зумієш замаскувати своєї любови до чоловіка. І бачу, що поривають тебе бистрі коні дионізійських шалів. А тобі здається, що треба спішитися. Може — на затрату? І не знаю вже направду, чи маю тебе здержувати."

Я говорив тоді:

— „О, ні, не пробуй, Учителю! І не пригадуй мені більше про вік. Чи маєш мені за зло вічну молодість моєї душі? Що хочу обдарувати світ словом, що ще дрижить живим вогнем мого натхнення?

Чи хотів би ти переконати гірський потік шумлячий, щоб не розтрачував своїх сил в перлистих веселках водопадів?

Чи хотів би ти напоминати молодого орла, що до надхмарних летів —до змагання із бурею на смерть і життя — зірвався, щоб наперед вчився жити і ходити по низинах?

Чи хотів би ти переконати Лицаря із Монсальвату, щоб ощаджував своє життя, шукаючи тисячних компромісів в ім'я економії зусиль людства?

Чи може хотів би ти, мій віщий Пегаз, щоб позволив заховстати себе в тісний хомут казьонної учености?

Лиш глянь, як його досяду, як затну його золотою остро-

гою, як прив'яжу йому до хвоста тьмутороканського боввана суспільної опінії.

Ти, чейже, навчав мене, Учителю, так буйно затрачувати сонячну душу.

А коли б мав я згинути, то чи не було би краще з такою юнацькою душею увійти до світу богів?

І скажи, Учителю, чи можу рахувати марні літа, коли безсмертність у душі відчуваю?"

А відтак сказав я ще, дивлячись у блакить потопаючих у вічності очей:

— „Глянь, Учителю, оце вже світає над світом молоде сонце моєї віри!"

І розпромінилося лице Заратуштри.

І вже не затаював передi мною любови до мене. І потопаючи у блакиті його очей, пив я з них сонячну радість і бачив озеро глибинної любови.

І рече Заратуштра:

— „Оце пізнав я, що ти є добрим моїм учнем, тому благословлю тебе."

А я віддав йому найглибший поклін, повний любови, і поздоровив його поздоровленням Лицаря Сонця.

І здавалося мені, що також Мовчазна Тінь уступила з моєї дороги. І я не побачив вже, чи він усміхався.

**
*

Привіт з Великого Лісу самотності, з країни Білих Зір, із світу Сонць Сходячих, — із Землі Срібної Натхнення.

Володимир.

СЛОВО
ПРО ПОХІД ІГОРЯ
Ігоря Святославича

(Переклад із старо-української мови)

Чи не краще було б, браття,
Зачати старими словами
Повість про бої й походи
Ігореві, —
Ігоря Святославича?
Ні, починатися цій пісні
Згідно подій цього часу,
А не по замислам Бояновим.

Бо Боян, — у віщому видінні, —
Коли пісню задумав творити,
Розпливався по Дереві Мислі,
— Сивим вовком по землі,
— Сизим орлом понад хмари.

Згадавши важенну справу, —
Давніх днів бої і чвари,
Випускав соколів десять
На зграю лебедину:
А що сокіл лебеді допав,
Ця перша пісню співала
Про Старого Ярослава,
Про хороброго Мстислава,
Що зарізав Редедю
Перед полками касожськими, —
Про красного Романа Святославича.
Боян же, браття,
Не десять соколів
На зграю лебедину випускав був,
Але віщими перстами
Струни живі ударяв був,
А вони самі натхненно
Славу князям рокотали.

Зачнім же, браття, нашу повість
Від Старого Володимира
До нинішнього Ігоря,
Що розбудив свій ум хоробрістю,

І вигострив мужеством серця,
Наповнився ратного духа
І навів свої полки лицарські
На Землю Половецьку
За Землю Руську.

Тоді Ігор глянув
На світле Сонце
І увидів,
Як від нього Пітьма
Всіх його воїв сповила
Знаменем зловіщим.

І рече Ігор до дружини своєї:
— "Браття і Дружино!

Краще вмерти під мечами,
Ніж в неволі і неславі.

А сядемо, браття,
На свої бистрі коні
І доб'ємося до Синього Дону!"
Спрага Слави розпалила
Ум князеві охотою,
А завзяття заглушило
Голос знамени зловіщого:
— Напитися Дону Великого!

"— Хочу,
— рече він, —
копіє зломити
Об кінець Половецького Поля,
Із вами, Русичі,
Хочу голову мою зложити,
Або...
напитися шоломом Дону!

О, Бояне, старих часів соловію!

Якби то ти ці подвиги оспівував,
Скачучи соловієм по Дереві Мислі,
Літаючи умом над хмарами,
Сповиваючи Славою Безсмертною
Оба береги Часу Безмежного,
Чвалуючи конем натхненним
За тропою Тричісвітлого Трояна
Через степи, понад горами.

Чи так слід було б співати пісню
Ігореві, Олега внукові?

То не буря соколів загнала
Степами широкими, —
Галич розкотилась зграями
До Дону Великого...
А може так співав би ти,
Бояне, Велеса внуче?
Коні іржуть за Сулою,
Дзвенить Слава у Києві,
Труби трублять в Новгороді,
Стоять стяги у Путивлі,
Ігор жде милого брата Всеволода.

І рече йому Буй-Тур Всеволод:
"— Один ти брат,
Один ти світлий світ, о Ігорю!
Ми оба сини Святослава!
Сідлай, брате, свої бистрі коні,
А мої тобі готові,
Осідлані ще у Курську.

А мої Куряни
Воїни свідомі,
Під сурмами сповиті,
Під шоломами зелеяні,
З кінця списів годовані.

Шляхи їм відомі,
Яруги їм знайомі,
Луки у них напружені,
Сайдаки отворені,
Шаблі вигострені,
А самі на конях мчаться
Сірими вовками в полю.

Виборюють собі Честь
А князеві Славу!"

Тоді вступив Ігор Князь
У золоті стремена
І поїхав по чистому полю.
Сонце йому тьмою
Путь заступило.

Ніч, стогнучи,
Йому грозою
Птиць розбудила.

Звірі ревуть тривогою.

Зловісно Див свій зов голосить
Верхів'ями, деревами,

Зове землі незнайомі:
Волгу і Помор'я,
Посулія і Сурож
І Корсунь
І тебе, Бовване Тьмутороканський!

А половці непробитими дорогами
Побігли до Дону Великого.

Кричать їх вози опівночі
Мов сполошені лебеді.

Ігор-Князь веде до Дону воїв.
Вже бо птиці пророкають
Біду по дібровах:
Зграями крячуть.

Вовки вигрожують
Грозу по яругах:
Стадами виють.

Орли звірів зовуть
Клекотом на кости.

Лисиці брешуть
На щити червоні.

О, Руська Земле,
Ти вже за рубежами,
далекими!

Довго ніч меркне.

Зоря світ запалила.
Імла поля покрила.
Спів солов'їний уснув.
Галич говір збудила.

Русичі степи широкі
Червоними щитами перегородили:
Виборюють собі Честь
А князеві Славу!

Із зарання у п'ятницю
На порох потоптали
Погані полки половецькі.
І розсипались стрілами по полю.
Помчались за красними дівками
половецькими у розгромі.

А із ними за скарбами золотими,
Паволоками дорогими,
Оксамитами м'якими.

Опанчами, кожухами
Почали мости мостити

По болотах і проходах,
Узористими килимами половецькими.
А стяг червоний, білу хоругов, —
Бунчук червоний і срібний жезл —
Хороброму Святославичу.

Дрімає в полі
Олегове гніздо хоробре: —
Далеко залетіло.
Не було воно народжене
На обиду
Ні сизому соколові,
Ні білому кречетові,
Ні тобі, чорний вороне,
Поганий половчине!

Гзак біжить сірим вовком,
Кончак йому путь показує
До Дону Великого.

Другого дня рано-вранці
Криваві зорі
Світання заповідають.
Чорні тучі від моря йдуть,
Хочуть прикрити чотири сонця.
А в них блискавиці блимають
блакитні.

Бити громові великому!
Іти дощеві стрілами
З Дону Великого!

Тут списам торощитися!
Тут мечам щербитися
Об шоломи половецькі
На ріці, на Каялі,
Біля Дону Великого!
О, Руська Земле,
Ти вже за рубежами,
далекими!

Це вітри, Стрибожі внуки,
Віють від моря стрілами
На хоробрі полки Ігореві.
Земля дуднить.

Ріки мутно течуть.
Порохи поля прикривають.
Прапори говорять.
Половці ідуть
Від Дону і від моря,

З усіх сторін
Руські полки обступили.
Бісові Діти
Криком степи перегородили.
А хоробрі русичі
Перегородили червоними щитами.

Яр-Туре Всеволоде!
Стоїш у бурі й бою
Заборолом непоборним!
Гремиш об шоломи
Мечами булатними!
Сиплеш на воїнів стрілами!

Куди конем, о Туре, скочиш,
Де золотий шолом заблисне,
Там падуть погані голови половецькі,
Порубані шаблями гартованими, —
Шоломи оварські, —
Тобою, Туре-Ярий, Всеволоде!

І що там рани дорогі,
О, браття лицарі?
Він боєм став і бурею,
Забув і почесть і життя
І город Чернигів,
Батьків золотий престіл, —
І коханої княгині,
Красавиці Глібівни
Ласкавість і любов.

Були віки Троянові,
Минули літа Ярославові,
Були війни Олегові,
Олега Святославича.
Той бо Олег
Мечем крамолу кував
І стріли сіяв по землі.

Вступав в стремена золоті
У твердині Тьмуторокані,
А чув цей подзвін іздалека
Давній син Ярослава,
Великий Всеволод.

Володимир що-ранку
Вуха відвертав у Чернігові.
Бориса же В'ячеславича
Слава на суд привела

І на Каялине зелене покривало
Постелила за обиду Олегову
Хороброго і молодого князя.
І з тієї ж ріки Каяли
Святополк полеліяв
Отця свойого
В ранах кривавих
Між кіньми легкохідними
До Святої Софії, до Києва.

Тоді то, за Олега Гореславича,
Сіялися усобиці,
Чвари виростали.
Життя погибало
Внуків Дажбожих.
Мужам віки вкорочались
У крамолах княжих.

Тоді по Руській Землі
Рідко ратаї орали,
А часто вороння грало,
Трупів собі розділяючи.

А галич свою річ говорила,
Бажала на бенкет летіти.
Так було у тих битвах
І у тих походах,
Але такого бою
Ще не чували!

Зі зарання до вечора,
Від вечора до світання
Летять стріли гартовані,
Гримлять шаблі об шоломи,
Тріщать копія кріпкоковані
В полі незнайомім,
Серед Землі Половецької.

Чорна земля під копитами
Кістьми була посіяна,
Кров'ю полита.
Вони тугою посходили
По Руській Землі.

Що це шумить?
Що це дзвонить?
Іздалека у заранні,
Перед зорями
Ігор полки завертає,
До битви загріває.

Жаль йому милого брата,
Всеволода Прехороброго.
Билися день,
Билися другий.
На третій день під полудень
Впали стяги Ігореві.

Тут два брати розлучилися,
На березі бистрої Каяли.
Тут кривавого вина недостало,
Тут пир докінчили
Хоробрі русичі.
Сватів напоїли
А самі полягли
За Землю Руську.

Трава поникла жалощами,
А дерево із тугою
До землі приклонилося.

Уже бо, браття,
Невесела година настала.
Уже Пустиня Силу прикрила.
Повстала Обида
В силах Внуків Дажбога,
Зло-Дівою вступила
На Землю Трояню,
Сплеснула лебединими крилами
По Синьому Морю
І, Дін розплескавши,
Жирні часи розбудила
Темним силам.

Походи князів
На поганців припинилися,
Бо сказав брат братові:
— "Це моє, — а те також моє!"
І почали князі про мале
— "Це велике!" — мовити,
Самі на себе крамолу кувати.

А поганці із усіх сторін
Набігали з перемогами
На землю Руську.

О, далеко сокіл залетів,
Б'ючи птиць, — до моря
Але хоробрих полків Ігоревих
Уже не воскресити!

За ними закричали
Карна і Жаля,
Полетіли по Руській Землі,
Смагу на люд метаючи
Із рога полум'яного.

Руські жени заплакали,
Голошучи:
— "Уже нам наших милих мужів
Ані мислею змислити,
Ані думою здумати,
Ані очима оглядати,
Ні золотом, ні сріблом подзвонити."

Застогнав бо, браття,
Київ тугою,
А Чернигів від напастей.

Жалоба розлилася
По Землі Руській.

Горе потекло ріками
По Руській Землі.

А князі самі на себе
Крамолу кували,
А поганці з перемогами наїзджали
На Землю Руську
І данину збирали
По білці від двору.

Бо ці два хоробрі Святославичі,
Ігор і Всеволод,
Вже цю Лож пробудили,
Що її був приспав
Отець їх Святослав,
Грізний, Великий, Київський.
Грозою приборкав,
Бистрими полками,
Булатними мечами, —
Наступив на Землю Половецьку,
Притоптав холми й яруги,
Змутив ріки і озера,
Висушив потоки і болота,
А поганого Коб'яка,
Із Лукомор'я,
Із поміж залізних,
Великих полків половецьких
Як вихор вирвав.

І впав Коб'як
У городі Київі,
У гридниці Святослава.
Тут Німці і Венедці,
Тут Греки і Морава
Співають Славу Святославові,
Дорікають Князеві Ігореві,
Що погрузив достатки
На дні Каяли,
Ріки половецької,
Руського золота насипавши.

Тут Ігор Князь пересівся
Із сідла золотого
У сідло невільницьке.
Затих брязкіт зброї
На заборолах твердинь
І веселість погасла.

А Святослав мутний сон видів
У Києві, на горах:
— "Цеї ночі, із вечора,
Одягали мене —
рече він,
У чорну паполому,
На ложі тисовому.
Черпали мені синього вина
З отруєю міщаного.
Сипали сайдаками порожніми
Поганих половців
Великі перлини
Мені на лоно
І голосили за мною.

Вже стеля без сволока
В моїм теремі золотоверхім.
Всю ж бо ніч від вечора
Сови й ворони грали.
Під Пліснеськом, на болоні
Були із дебри гадюки
І неслися до Синього Моря".

І рекли бояри князеві:
— "Уже, Князю, туга
Твій ум полонила.
Це бо два соколи відлетіли
Від отецького стола золотого
Пошукати города Тьмуторокані,
Або напитися шоломом Дону.

Вже соколам крильця повтинали
Поганськими шаблями
І самого сокола спутали
Путами залізними".
Було темно на третій день.
Два сонця померкли.
Оба багряні стовпи погасли,
А з ними молоді місяці,
Олег і Святослав,
Пітьмою поволіклися
На ріці, на Каялі.

Пітьма Світло покрила
І в море погрузила.
По Руській Землі
Розметнулися половці
Як гніздо леопардів.
І в велике буйство
Зросла Хінська Хула.
Вже налягло Безчестя на Славу,
Вже вдарило Насильство на Волю,
Вже вдерся Див на Землю.

Це бо Ґотські Діви Гніву
Співи розводять
На березі Синього Моря.
Подзвонюють руським золотом,
Співають часи Бусові,
Леліють месть за Шаруканя.
А ми уже, Дружино,
Жадні веселія?!

Тоді Великий Святослав
Ізронив золоте слово,
Зі сльозами змішане.
І рече:

— "О, мої синовці,
Ігорю і Всеволоде!
Заскоро ви зачали
Половецьку Землю
Мечами побивати
А собі слави шукати.
Та без чести ви подолали,
Без чести кров погану пролили.
Ваші серця лицарські
В жорстокім булаті заковані,
У відвазі загартовані.

Але що це ви зробили
Срібній моїй сивині?
Я вже не бачу влади
Сильного, багатого,
Многовоїнного
Брата мойого Ярослава
З чернигівськими воєводами,
З могутами, з таранами,
З шельбирами, з топчаками,
З ревутами і ольбирами.
Вони то без щитів, з захолявними
Криком полки перемагають,
Дзвонячи у Прадідівську Славу.

Але ви сказали:
— "Борімося самі!
Славу перед нами самі здобудемо!
Славою за нами самі поділимося!"
А чи це диво, браття,
Старому помолодіти?
Коли сокіл сиве пір'я відміняє
Високо птиць побиває.
Не дасть гнізда свойого
На обиду!

Та ось у тому зло:
Князі мені не покоряються.
На загин нам години звернулися!
Ось у Римові стогнуть
Під шаблями половецькими,
А Володимир під ранами.
Туга і горе Глібовому Синові!

— "Великий Князю Всеволоде!
Ти хочби думкою прилинув
Іздалека,
Батьків Престіл Золотий
Щоб сторожити.

Ти можеш Волгу веслами розкропити,
А Дін шоломами вичерпати.
Якби ти був із нами,
Були б рабині за безцін,
А рабів убрід.
Ти можеш по суші
Вогненними стрілами стріляти, —
Хоробрими синами Гліба.
— "Ти Буй-Руриче й Давиде!

Чи ж то не ви золотими шоломами
По крові плавали?
Чи ж то не ваша хоробра дружина
Рикає мов тури зранені
Шаблями гартованими
На полях незнайомих?
Вступіть, о лицарі,
У золоті стремена
За Обиду нашої доби,
За Землю Руську,
За рани Ігореві,
Ігоря Святославича!

— "Галицький Осьмомисле Ярос лаве!
Високо сидиш
На своїм золотокованім престолі!
Ти підпер Угорські Гори
Своїми залізними полками.
Заступив королеві путь,
Замкнув Дунайську Браму,
Крицю й залізо
Крізь гори перекидаєш
І суд твій справуєш
Аж над Дунаєм!
Грози твої пливуть по землях,
Відкриваєш Київські Ворота,
Стріляєш із золотого, батьківського престолу
Султанів за землями!
Стріляй же, Князю, Кончака,
Поганого раба,
За Землю Руську,
За рани Ігореві,
Буйного Святославича!

— "А ти, Буй-Романе і Мстиславе!
Хоробра ваша мисль
Підносить духа до чину!
Високо пливете на відвазі,
Подвигів шукаючи,
Так як сокіл, на вітрах ширяючи,
Буйно за птицею стежить.
У вас бо є полки
Юних лицарів в залізі
Під шоломами латинськими.
Під ними дрижить земля
І країни многі:
Хінова, Литва,

Ятвяги, Деремелда.
І половці сулиці свої покидали
І голови свої поклонили
Під ваші мечі булатні.
Але вже, о Князю, Ігореві
Померкло світло сонця
І дерево листя ізронило зловісно.
Поганці городи поділили
По Росі і по Сулі,
А хоробрих полків Ігоревих
Уже не воскресити.
Дон, тебе Князю, кличе!
Кличе князів до перемоги.
Олеговичі, князі хоробрі,
Уже станули до бою!

— "Інгваре і Всеволоде!
І всі три Мстиславичі!
Із хороброго гнізда
Соколи шестикрильці!
Ви не жеребом перемоги
Володарства свої здобули.
Де ж ваші золоті шоломи,
Сулиці ляцькі і щити?
Загородіть степові ворота!
Своїми гострими стрілами!
За Руську Землю,
За рани Ігореві
Буйного Святославича!
— "Вже бо Сула не тече
Срібними струями
До города Переяслава.
І Двина тече болотом
Серед грізних половчан:
Ворожить крик поганців.

Єдиний Ізяслав, син Васильків,
Подзвонив своїми гострими мечами
Об шоломи литовські.
Побив Славу
Діда свого Всеслава
А сам, побитий мечами литовськими,
Поліг під червоними щитами,
На траві кривавій.
Ізроняв він юну кров
І рік:
— "Дружину твою, князю,

Птахи крилами прикривають,
А дикі звірі кров лижуть."
Не було там брата Брячислава,
Ані брата Всеволода.
Один він, самотній лицар,
Ізронив хрустальну душу
Із хороброго тіла
Крізь вінок золотий.
Голоси притихли,
Веселість принишкла.
Труби трублять у Городні.

— "Ярославе і всі внуки Всеславові!
Схиліть до землі прапори,
Вложіть у піхви
Ваші мечі поганьблені!
Ви вибули з Дідівської Слави!
Це ви своїми крамолами
Зачали кликати поганців
На Землю Руську,
На спадщину Всеслава.
Це ви нанесли насильство
Від Землі Половецької!"

В семому віці Трояна
Всеслав кинув був жеребом
За дівицю собі любу:
Чарами чаклуючи,
Наскочив на город Київ.
Кінцем копія здобув
Київський Стіл золотий.
Звідси скочив
Лютим звірем опівночі,
В Білгороді заволікся
Синьою імлою.

Ранком виплив із туману,
Отворив Браму Новгороду,
Розбив Славу Ярослава,
Вовчим бігом із Дудуток
Він забіг аж до Немиги.
На Немизі
Снопи стелять головами,
Молотять булатними ціпами,
На току життя кладуть,
Душу від тіла відвівають.
Немиги береги криваві

Не бологом були посіяні, —
Кістьми руських синів посіяні.
Всеслав Князь
Людям суди правив,
Князям городи наділював,
А сам вночі вовком бігав
З Києва до півнів, — до Тьмуторокані,
Великому Хорсові
Хижим вовком
Путь перебігаючи.
Йому то в Полоцьку рано
Заутреню дзвонили
У Святій Софії дзвонами,
А він цих дзвонів у Києві слухав.
Хоч віщу душу мав він
У дерзкому тілі,
Та часто терпів лиху долю.
Йому то Боян Віщий
Пророк, натхненний,
Мудре прислів'я:
— "Ні хитрому, ні відважному,
Ні бистрому як птиця
Суду Божого не минути!"

О, плачте всі за Руською Землею,
Ви, що згадаєте
Добу Слави Великої,
Давніх князів князювання.
Того Старинного Володимира
Не далося живим прикріпити
До Київських Гір.
Його прапори стали сьогодні
Одні Рурикові
А другі Давидові.
І різно їм повівають знамена,
Різно списи співають!
Над Дунаєм
Ярославни голос чути.
Зозулею в землі незнайомій
Голосить вона рано-вранці:
— "Полечу я —
речe вона, —
Зозулею по Дунаї,
Омочу рукав бобровий
У Каялі
І омию я князеві

На зболілому тілі
Його рани криваві".

Ярославна рано плаче,
У Путивлі на заборолі голосить:
— "Ой, Вітре, Вітрило!
Чому вієш, Володарю, так бурхливо?
Чому вієш хінські стріли
На невтомних твоїх крилах
На мойого лада воїв?

Чи ж мало тобі просторів
Над хмарами, щоб віяти
Кораблі по Синьому Морю,
Щоб леліяти?

Чому хочеш, Володарю,
Мою надію по ковилі розвіяти?"
Ярославна рано плаче
У городі Путивлі,
На заборолі голосить:
— "Ой, Дніпре Славутичу!
Ти гори кам'яні пробиваєш
Крізь землю половецьку,
Ти озброєні човни Святослава
На собі леліяв
Проти полків Коб'якових.
Полелій же, Володарю,
Мойого лада до мене,
Щоб я не слала
Сльози за ним до моря!"

Ярославна молиться і плаче,
У Путивлі на заборолі голосить:

— "О, Світле і Трисвітле Сонце!
Усім ти шлеш тепло й ласкавість.
Чому, Володарю, мойого лада воїв
Розпаленими лучами палиш,
В полю безводнім мучиш,
Жарою луки скручуєш,
Тугою сайдаки затулюєш?"

Схлюпнуло море о півночі.
Ідуть смерчі млами.
Ігореві-Князеві Бог путь показує
Із Землі Половецької
На Землю Руську,

До золотого, отцівського Престолу.
Погасли заграви вечірні.
Ігор спить,
Ігор чуває.
Ігор мислею степи мірить
Від Дону Великого
До Малого Донця.

Кінь о півночі.
Овлур свиснув за рікою.
Дає знаки князеві.
Князь не надходить.
Овлур кликнув.
Задудніла земля,
Зашуміла трава.
Заворушилися шатра половецькі.
Ігор Князь
Поскочив по очеретах горностаєм,
Білим гоголем — водою.
Кинувся на бистрого коня.
Далі зіскочив з нього.
Босим вовком
Допав донецьких лугів
І помчався соколом,
Під хмарами збиваючи
Гуси й лебеді
На снідання, на обід, на вечерю.
Коли Ігор соколом летів,
Тоді Овлур вовком біг,
Стясаючи собою холодні роси,
Бо оба своїх скорих коней надірвали.
Донець рече:
— "Князю Ігорю!
Хвала тобі й величання,
Кончакові досада,
А Руській Землі радість ясна".
Ігор рече:
— "О, Донче!

Хвала тобі й величання,
Що колисав ти князя на хвилях,
Стелив йому траву зелену
На своїх срібних берегах,
Одягав його теплими імлами,
Захищав тінистими деревами,
Стеріг його гоголем на воді,
Чайками на струях,

Дикими качками на вітрах."
— „Не така то —
рече, —
ріка Стугна,
Що пливе струями неглибокими,
Чужі ручаї пожирає,
Кущасті береги підмиває.
Юного Князя Ростислава
Виром зрадливим поглинула
На дні,
при темному березі.
Плаче мати Ростислава
По юному Князеві Ростиславові.
Приникли квіти жалобою,
А дерево тугою
До землі приклонилося."
То не сороки заскрекотали
По слідах Ігоревих,
То їде Ґзак з Кончаком.
Тоді ворони не грали,
Ґалки примовкли,
Сороки не скрекотали,
По лозах стрибаючи.
Тільки дятелі токотом
Путь до ріки показують,
А солов'ї веселими піснями
Світанок заповідають.

Мовив Ґзак Кончакові:
— "Коли сокіл до гнізда долітає,
Ми соколича розстріляємо
Нашими золоченими стрілами!"
Рече Кончак Ґзакові:
— "Коли сокіл до гнізда долітає,
Ми соколича спутаємо
Красною дівицею!"

І рече Ґзак Кончакові:
— "А як його спутаємо
Красною дівицею,
То не матимемо ні соколича,
Ні красної дівиці.
І почнуть нас птиці бити
В полі половецькім."
Боян бо Віщий,
Співець Слави Старовини,
Бувало кінчив свою думу:

— "Хоч і тяжко голові без плечей,
Але ж погано і тілові
Без голови!"
Руській Землі без Ігоря!

Сонце світить на небесах,
Ігор Князь на Руській Землі.
Співають Дівиці на Дунаї,
В'ються голоси
Через море до Києва.
Ігор їде до Боричева
До Святої богородиці Пирогощої.
Країни радіють,
Городи веселяться.

Проспівавши пісню старим князям,
Заспіваймо тепер молодим.
Слава Ігореві Святославичеві,
Буй-Турові Всеволодові,
Володимирові Ігоревичеві!
Здоров'я князям і дружині!
Слава князям і дружині!

БОГИНЯ СВІТАННЯ

(Присвячую Ларисі Мурович)

Тарас Шевченко вставав досвіта і ходив на Троїцький Міст, щоб там зустрічати схід сонця. Переживав там хвилини високого і чистого натхнення. Сам про це пише:

„Любив також улітку зустрічати на Троїцькому Мості схід сонця. Чудова велика картина...

... в природі трапляються такі чудові явища, що перед ними поет-маляр падає ниць та тільки дякує Творцеві за солодкі, чарівні хвилини." (Шевченко: Мистець)

Шевченко падає ниць перед Творцем. Невже це не є його молитва. Навіть тоді, коли він, можливо, на Троїцькому Мості не падав дослівно на коліна, але в дусі своєму він таки зовсім падав ниць і по-старовинному бив поклони перед Чудом Сотворення.

Шевченко молився до Богині Світання. Котрий із великих поетів не робив те саме?

А в сивій старині нашого протоіндоєвропейського передчасу, десь у горах, на галявині, чи над широким озером, або серед безмежного степу вставав досвіта Молодий Юнак і молився до Богині Світання.

Писали до неї гимни численні поети і я не збираюся їх перечислювати. Але ж і не годен поминути Кардуччія, який вже зовсім наново молився до неї у своїх „Варварських Одах". А писали чи творили в пам'яті ці оди, або інакше гимни, прастаринні віщуни Ригведи.

Писав і я „Гимни до Ушас", бо так зветься ця Богиня в санскриті. І молився до неї у першому захваті пробудження в моїй душі староарійської віри на основі натхнення, яке могутніми хвилями осяяло мою молодечу душу повінню світла, що сяйвородним живцем б'є із кожного гимну.

Але тут вмішується у мій виклад мій слухач і друг своєю критикою із „двадцятого століття".

— Невже можна молитися щиро у двадцятому столітті до богині світанку? Це ж тільки марна поетична фантазія! От така собі поетична фіґура персоніфікації. А може щось тобі

бракує в твоєму великому розумі, коли не вмієш відріжнити поетичної фантазії від дійсности.

Мій мудрий друг матеріяліст запалився до дискусії і не дає себе перебити.

— Адже вся ця „краса світання" — це тільки з'явище інтерференції і рефракції світляних хвиль, які нерівномірно заломлюються і розщіплюються в земній атмосфері. Яка ж там „богиня" та ще й поганська. Забажалося тобі нерозумне бажання повороту до примітивної старини. Може воно така мода в мистецтві. Але в науці? Хай вона і поетична була ця доба, — мушу признати, — але ж це вже давно минуле. І поезію... хто сьогодні читає поезію, ще й таку стару, як світ?!.

— Але ж Шевченко, — пробую дійти до слова, — дякував щиро Творцеві за чарівні хвилини щастя і надхнення. Він знав, що існує Творець Краси у Природі і перед ним, перед Великим Світотворцем падає Шевченко ниць. Це тобі, друже мудрагелю, не поклони в церкві, але поклін Великого Творчого Духа.

— Це тільки психологія! — перебиває нетерпеливо мій приятель.

— А чому ж ти, вороже психології, виключив і цілу душу людини із дійсности, себто із твого розуміння, що є дійсне. Невже це надхнення і це щастя нашої душі це не дійсність тільки тому, що її не записують твої апарати? І невже ти не подумав, що поза цими твоїми рефракціями хвиль світлових немає самого Світла. І невже немає об'єктивної дійсности саме в істоті Світла, а не в його з'явищі як самі тільки хвилі і напруги. Невже поза міренням машини ти можеш щонебудь сказати про внутрішню природу Світла як Істоти в собі.

Тут я перейшов до протинаступу.

— Коли світло і його світлогра для тебе тільки з'явище, чому ж тоді ти не хочеш бачити з'явища „краси" як так само дійсного і об'єктивного з'явища, як твоя рефракція. Це напевно з'явище іншого виміру, на це згода, але воно так само існує об'єктивно, як твої дрижання хвиль у якомусь зовсім незнаному і непонятному середовищі.

— Є наше внутрішнє бачення Світлосвіту, але є і внутрішнє існування самого ж Світлосвіту.

— І коли наш молодий юнак не сумнівався, що існує якась Істота поза цією Красою, яка оживлює його душу, пробуджує уяву і волю до чину, і саму уяву про Любов і саму мо-

лодечу його Любов, то невже немає дійсности в цих почуваннях? Марна і обмежена „дійсність" мірена твоїми машинами і апаратами! І прийнявши на віру обмежену мову і вимову твоїх машин і апаратів, ти скривив і скалічив твою власну душу. І хоч ти живеш нею і для неї ти її дійсність заперечуєш, а разом із нею усю безмірну глибінь дійсного існування Світлосвіту поза твоїм — власне обманним, як сам знаєш, змисловим образом і поза помірами твоїх машин.

— Але ж сам кажеш, — пробує боронитися мій друг, атеїст, що ця т.зв. „богиня світанку" пов'язана із світлом дня та ще на Троїцькому Мості, або десь у високих горах.

— Так, це я кажу. І тому Віщун називає її Дочкою Світла. Людське це окреслення, але добре визначує саме як похідну З'яву Богині від Джерела Світла.

— Якже вона існує?

— Нарешті розумне питання. Саме над ним думали віщуни, чи вона одна, чи їх багато, чи кожного дня встає вона наново до існування, а все така сама у своїй природі, встає в одну встановлену пору і появляється для очей смертельника. Але ж вона існує як Краса, як Світило Поранку, як Сила Пробудження, яка дарує нам цілий Божий День із усіма його благодаттями, одним словом, вона існує саме як Богиня Світання.

— Тут багато поезії! Багато поетичної візії, — ще борониться мій друг.

— Справді багато тут поезії і границя між поезією і вірою дуже невловима, як сама постать Богині, — але хіба вона не існує від того, що я нею захоплююся як поет, чи ще краще сказати — як молодий юнак, якого вона — ця Богиня — пробудила до дійства Мужньої Любови. Ти бачиш там самі краски, а він бачить цілу Красу, а навіть невловиму ще, але прекрасну саму Постать, якусь іншу, кращу за людську, небесну, світлову Постать, саме Богиню, не таку як Людина, але дійсну істоту із Краси і Світла живучу.

— Чи маю тобі пригадувати дійсність Мавки для Лукаша у „Лісовій Пісні" Лесі Українки? Тут воно дещо інакше, але там усе живе у лісі. Немає там нічого мертвого. І справді мусить твоя наука цю істину потвердити. Немає нічого мертвого в цілому Космосі.

— А в тім, друже, ми мусили б перейти цілий курс на-

шої теології, чи звести кілька десятків таких розмов як сьогодні, а до того часу нам замкнуть Британський Музей, де я хотів тобі показати статую Богині Світання.

— Бачиш, друже, я боюся, що матеріялістичний світогляд не позволить тобі навіть зрозуміти світогляд наших прапредків, не те, щоб його пережити, от хочби тільки так, як це потрібне ученому, який хоче зрозуміти іншу, далеку від нього епоху і знає, що це інша епоха, іншого думання епоха. Учений знає далі, що ця інша епоха мала свій власний світогляд і норми цінностей і всю мораль іншу від нашої. Боюся, що ти перестанеш відвідувати музеї, бо вони вимагають уяви і аналітичної думки дослідника, щоб ці „мертві предмети" заговорили до нього людською мовою даної доби, або точніше цілою психологією минулих епох. Як можна говорити при невизнаванні психології про т.зв. „об'єктивну науку".

Друг мовчить і не признається, що він таки завстидався.

— Бачу, що ти хоч із дечим погодився зі мною. Отже підемо до музею.

В окремому крилі цієї Святині Людської Мисли, що зветься популярно Британським Музеєм, приміщені мармори Ельгіна. Це останки кам'яних різьб величавого Партенону, колись краси і гордости старинних Атен. Зберіг їх для людства Ельгін у часі, коли мармори Партенону розкрадені були до будови маленьких хиж. Щолиш музеї створили цінність для цих останків, між якими немає, здається, ні одної неушкодженої статуї. Але навіть розбите торсо якогось Бога дає уяву про велич раси людей, що в такому торсі Бога свій людський Ідеал вбачала.

— Уяви собі процесію довкруги Партенону. Ось тут вона на цих каміннях зображена. Скільки тут людської Краси і Сили! — ти скажеш. Так, але це саме тут, те що Людське підняте до Божественної Гідности і Краси. Це, отже, самоусвідомлення Краси і Сили Людства для самого Людства. Варвари могли бути теж прекрасні, але вони цього не знали. Тут варвари відкрили працю Богів над Людським Видом.

— Я погоджуюся з думкою, що це справжня Святиня, — сказав мій друг. Процесія — це суцільний показ цієї обнаженої Краси самої для себе. Коні і люди творять могутній ритм ліній, повних життя і руху.

— А, тепер ти заговорив як поет. Отже всі майстри мармору були не тільки поетами, але віщунами безсмертної Краси

Людини. Шкода, що немає тут різьби, як Прометей творить свою Людину.

Ми наближаємось до чогось у роді головного вівтаря — це було колись горде чоло святині, — і тут між Богами і Богинями спинюємося перед статуєю Богині Світання, яка по-грецьки зветься ЕОС.

Вона дивно легка, справді найлегша із Богинь, хоч із того самого мармору різьблена. Ось, ось вона здвигнеться із п'єдесталю і полетить у простори. Ми забуваємо, що вона різьблена з каменя. Дав їй мистець таку легку одежу. Вітер, легкий ранній, свіжий вітерець, Зефір, вимережив її одежу у легкі складки за своїми лініями подуву. Цей її одяг, легкий як хмариночки Світання, вичаровує цілу постать такою легкою, повівною, із райдуг витканою і вітерцем змережаною. Вона ціла немов розвівається разом із її хітоном, дарма, що вона тут у різьбі грецького генія із каменя витесана.

Отже, так різьбили її віщуни і поети у слові. Вона тут уже не з вітру і не з хмаринок, але уся з найніжнішого етеру, із самих красок і райдужніх хвиль. Така вона прекрасна і невловима. Але жива і дійсна, як дійсна є Краса, Любов, Світання і... надхненне слово поета.

Звичайно вона дівиця. Нерухана, недоторкана, ще немов несвідома своєї приманливої краси. Вона навіть полохлива. Але не все, не в усіх видіннях поета.

Деякі віщуни бачили її немов танцюристкою на сцені, що її краса доступна усім глядачам. Вона примхлива і невірна. Буває й горда.

Не було в той час партійної цензури, ані догматів синкліту, чи наказів кремлівської кліки, що треба, мовляв, тепер писати про саму працю робітника.

Отже й уявляли її не зовсім однаково. А проте для всіх вона жива і дійсна.

Довідаємося, що одного разу не надто чемно повівся з нею Перун. Йому ж ніколи забавлятися поезією мінстрелів. Його надхнення в боях і геройствах. Треба звільнити води із запертя. Повибивати лютих демонів — ворогів людей і Богів. Але не випереджуймо подій, чи пак наукової праці про Богиню Світання.

Зачнім від самої назви Богині.

Отже звали її УШАС у санскриті. Австрінне у Литві і Латвії. Аврора по-латині. Еастер, або Істер по-англійськи, чи радше по-старосаксонськи. Звали її, як вже знаємо, Еос по-грецьки.

Невже ці, здавалося б, зовсім різні назви мають щонебудь спільного із собою. Невже можна вивести їх науково, — таки насправді науково, — від одного якогось слова чи кореня?

Може. Спробуймо. Мої читачі вже знають, що слово „Сонце", „Геліос", „Сан", „Сур'я", „Хорс", хоч звучать так різно, але від одного кореня походять. Від кореня, що означає Світ і Світло і цей корінь виявився дійсним у протослов'янській мові.

Отже і УШАС — це протоіндоєвропейське Божество, бо ж стрічаємо її в усіх головних індоєвропейських мітологіях. Спробуймо, отже, вивести перш за все її назву, чи точніше ім'я цієї Богині, бо ж назви людської їй не потрібно.

Було б надто довго розказувати, як я дійшов у дослідах до її спільного праімени. Краще представлю зразу цілий вислід, хай сам себе боронить. Якщо він правдивий, буде видно із нього самого.

Отже нас вже не здивує, що цей пракорінь я знайшов у мові наших прапредків.

Найстарша протослов'янська, а також праукраїська форма звучала:

Утра — Утреня

УТРО — означало РАНОК, а УТРЕНЯ — ранню зорю. Далі залишилася ця назва на означення вчасноранного Богослуження, ще перед сходом сонця. Зокрема любить наш нарід таке Богослуження на Великдень, — День Воскресення і Перемоги Сонця. У старосаксонській мові це слово звучало Еастер, далі Істер і — як побачимо — було Святом Богині Еастер, або Істер, Святом Весни, що його святкували у місяці Квітні. Квітень — місяць розквіту і красок був її місяцем.

Треба прийняти, що УТРЕНЯ, подібно як це значення залишилося в польській мові, означала колись Ранню Зорю. Звідси заутреня означає Службу Божу ще перед появою Ранньої Зорі, або саме її появу.

Зоря означає також ПАЛАННЯ, як у звороті ЗОРЯ ЗАПАЛАЛА (Грінченко).

Жертва Воскресення відбулася в Утреню. Утреня — це отже Світання, себто Палання Раннього Зарева чи Зорі. Утреня — це Небо перед Сходом Сонця.

Шукаючи далі значень і старих записів цього слова, я знайшов його слов'янський запис у формі ще старшій.

А саме у формі:

Заѵстра

Знаходимо цей запис у відомому „Синайському Псалтирі", безсумнівно важливим пам'ятником для вивчення старослов'янської мови.

Psalterium Sinaiticum, ed. S. Severianov, Leningrad, 1922. Pt 48,15.

Цю форму вважав Шрайбфелер помилкою, але я вже звик до таких „помилок" при дослідах над „Словом про похід Ігоря", де наприклад т.зв. „помилка" „АРКУЧИ" виявилася старинною формою замість новішого „рекучи". Добре, що видавець дотримався в цьому випадку вірности текстові. Бо саме ця форма виявиться найстаршою записаною слов'янською формою слова УСТРА.

Слово „ЗАВТРА", як відомо, постало через скорочення із „ЗА-УТРА", себто „за ранком", себто слідуючого дня. „ЗАУТРА" — значило первісно „завтра ранком".

Звідси теж відоме російське слово „завтрак", себто ранє снідання від „за-утрак".

Коли ж існує запис „ЗАУСТРА" то мусило теж існувати слово „УСТРА", як старша форма від „УТРА". Отже цю форму вважає Фасмер, і я з ним згідний, як дійсну, а не як теоретично здогадну. І саме ця форма стане вихідним пунктом нашого дослідження.

Устра

Саме цю форму приймаю як протоіндоевропейську, хоч вона затрималася ще деякий час у протослов'янській мові, а далі виявила мовне скорочення до відомої вже форми: УТРА.

Від цієї форми постала через відомий „придих Й" польська форма „ютро". Підкреслім ще раз виразно, що тут постала ще форма „ютжня" — вимовляй „ютшня", а також форма „Ютрженка", себто здрібніла форма на означення Ранньої Зорі. Форма „Ютрженка" мусила мати ще старшу форму із „р" — саме м'яке „рь" із якого далі постало „рж". Отже було „Ют-

рьенка". Подібне зменшення для означення любовної пестливости побачимо в балтійських мовах. „Ютрженка" — це улюблена мала „ютржня", себто „УТРЕНЯ". Тут ніхто із мовознавців не матиме сумніву.

Для тих, що мали б ще сумніви, наведемо ще старопольську форму:

Юстрженка

Отже, не може бути сумніву про існування дійсного виду „УСТРА" у протослов'янській мові, поскільки це середнє „С" потверджене у двох джерелах. (Наведення за відомим із солідности в науці словником Фасмера.)

На додаток маємо ще македонську форму ЗАСТРА, безсумнівно скорочення із староболгарського „ЗАУСТРА", наведеного вище. Отже, запис у Синайському Псалтирі (48,15.) не був помилкою, а вірним записом старого звучання, ще перед затратою оцього важливого для історії слова — середнього „С".

Словенське „ЮТРО" і чеське „Ітро" не вносить уже нічого нового, крім варіянтів дальшого скорочування слово-звуку.

Ютженка в польській поезії

Слово „Утреня" і його деномінат — чудове з'явище Космосу — оповите чаром поезії в усіх мовах в усіх країнах. Може не буде однак від речі навести приклади із польської літератури, де це слово крім самої поетизації набрало виразно значення і ваги програмового символу зокрема в добі романтизму.

Наведім ці приклади. Отже, в Міцкевіча читаємо:

Pryskają nieczułe lody
I przesądy światło ćmiące;
Witaj. jutrzenko swobody,
Zbawienia za tobą słońce.

У Поля читаємо:

O, zorzo tego narodu!
O! jutrzenko jasna wschodu!

А ось візіонер Словацкі:

Patrz, jakie główki w promieniu,
Ubiór z jutrzenki światełka.

Приклади вказують як недалеко поетична персоніфікація і символізація від мітологічної об'єктивізації тієї метафізичної сутности, що криється і поза самим з'явищем природи і поза нашою змисловою візією цього з'явища.

Як недалеко від поетичної персоніфікації Міцкевіча до молитви віщуна! І не особистих дарів просить Міцкевіч для себе, але переборення Світанням не тільки „ледів темряви", але переборення „пересудів, що затемнюють Світло", а далі виборення упрагненої Свободи, яка передвіщує „Сонце Спасення". Не маємо сумніву, що під цим символом Міцкевіч не розуміє спасення душі у змислі християнської сотеріології, але Свободу, яка попереджує Спасення Нації через Державну Суверенність.

Темнота пересудів, неволя, це є дійсні, об'єктивні стани суспільности, як дійсний стан темноти у космосі. Так само дійсні є стани Світання Свободи, а далі сама Свобода і Державна Суверенність. Ми часто не вбачаємо об'єктивної дійсности поза метафорами і поетизацією. Наведена молитва Міцкевіча до „Ютрженкі" є так само дійсним станом душі і волі людини, як і кожна інша молитва. Зайва річ доказувати, що прагнення волі для свого народу у Міцкевіча було дійсним станом і жертвою його душі й життя, завершену його дійсною мобілізацією військового походу за „Сонце Спасення" висловлене у цитованому вірші. Я не бажаю тут затерти виразної ріжниці між натхненною поезією і живою вірою, але вказую принагідно на їх спорідненість.

Ствердження цього факту надзвичайно сильної поетизації цього слова є важливе для самої суті нашого досліду. Маємо тут до діла не тільки із семантичним навантаженням слова, але, перш за все, його емоційним навантаженням продовж століть, подібно як у словах із сфери самої віри. Очевидно, що „сухого лінґвіста" цей факт не обходить, але ж історія слова і його походження — це не самі тільки „букви-фонеми" і морфологія, але і пов'язаний із ними і ними виразимий зміст. Саме тим різниться моя метода досліду від „сухої лінґвістики".

Вернемо, отже, до суті нашого досліду.

Справжня сенсація слідує щоліш у слідуючому відкритті. А саме від форми УСТРА через степенування голосної „У" постала АУСТРА — (ау) є тут двоголосною.

На з'явище степенування у протобалтійських мовах я вже звертав увагу як на правило. Маємо багато прикладів на

цей закон степенування у балтійських мовах, як мені відомо ще не описаний у порівняльній лінґвістиці (порівняй: друґас — драуґас і т.п.).

Отже із УСТРА цілком закономірно постала форма АУСТРА.

Аустра — це жіноче ім'я, яке до сьогодні є популярне. АВСТРІНЕ — це те саме ім'я у здрібнілій формі і само воно означає нашу Богиню УТРЕНЮ, або палаюче, червоно-рожеве і многобарвне Небо перед сходом Сонця.

Отже наша Богиня зветься на ґрунті балтійських мов, себто теперішньої латвійської і литовської, Австріне. Побачимо це ім'я в окремому тексті і тут знову не може бути сумніву щодо значення цього слова.

Завважмо теж, що маємо також другу литовську форму: АУШРА — латинськими буквами: A-У-С-З-Р-А. Це знову зовсім закономірна паляталізація „с" із рівночасним поглощенням „т".

Дуже цікаве з'явище відмічуємо у ґерманських мовах, чи теж старогерманській мовній родині.

Маємо тут виразно два окремі струмені формування цього слова. Один із них засвідчений у ґотській мові у формах УҐТВО (із довгим „УУ" і довгим „ОО") як іменник жіночого роду у значенні саме „вчасний ранок", себто „світання".

Із цієї відміни постало через скорочення староанглійське: „УҐТ(а)".

Ця лінія виявляє характеристичну заміну „С" на „Р" із заником ротації „Р" отже із „УСТРА" „УҐТВА". Я відніс би постання цієї форми до сфери полудневих впливів із виразною тенденцією кентумізації: „С" на „Г".

J. Wright: Grammar of the Gothic Language. Oxford, 1921.

Тоді як у північних діялектах збереглася фонема „С" як про це найвиразніше свідчить... староісляндська мова.

Отже:

Тут уже рівний шлях до сучасної англійської форми чи радше тільки зміненої вимови із ЕАСТЕР — до так само писаного слова ЕАСТЕР, яке читається як „ІСТЕР" — довге вузьке „І", яке повстало із повищого двозвука: „ЕА" і „ЕО" і що ж виявляється:

Наша Богиня разом із своїм легко зміненим іменем мандрує по всіх індоевропейських народах і теренах Европи.

Що ж значить це ім'я в англійській мові? А означає воно, як можна було сподіватися, СВЯТО ВЕСНИ, відоме вже

нам СВЯТО ВОСКРЕСЕННЯ. А святкували його в місяці квітні, який так і був призначений чи присвячений цій Богині.

Маємо на це важливе текстуальне свідчення, а саме:

BEDE: De temporum ratione, c. XV. b.,

який у наведеному місці саме стверджує, що ЕОСТРЕ є іменем Богині, якої свята відбулися у квітні. І від її імени цілий цей місяць називався

EASTER-MONATH.

Ствердження про те, що християнське свято Воскресення заступило старинне свято Богині ЕОСТРЕ на ґрунті Англії настільки важливе так для нашого досліду, як теж для загальної історії релігії і культури, що воно вимагає розгляду і доказу.

Отже джерелом для цього ствердження є клясичний літописець християнізації Англії, БЕДЕ, названий Шановним і Святим, якого монументальний твір п.з. „Церковна історія народу англійців" є до сьогодні основоположним джерелом цієї історії. Отже це достовірне джерело християнського проселіта, який документує саме історію християнізації англійського народу. Не можна вважати, що писав він із прихильного для „поганського" світу становища. Не мав він причини стверджувати таку неприємну для історії християнізму в Англії справу, як те, що для „нових торжественностей" Воскресення вжили „приємливої назви" старинного Свята Богині Еостри, якій був присвячений цілий місяць, пізніше „пояснений як Пасхальний". Автор цей старовинний, бо жив він у роках 672-735, отже історія християнізації була для нього ще свіжою сучасністю. Справі дати Великодня присвятив він цілу працю п.з. „Де ратіоне темпорум" себто „Про знання часів святкування". Саме в цій праці він обчислює і визначує наперед на довгий час для вжитку клеру дату Великодня як змінливого свята за прийнятими вже тоді правилами, опертими на відомій астрологічній базі, а саме після весняного сонцестою, після повні місяця і на першу неділю, себто день Сонця. При цій нагоді довелося йому пояснити назву місяців і в тому числі місяця ЕОСТРЕ. Отже не міг він поминути відомої ще в тому часі загально зрозумілої назви. Тому спокійно пояснює, що тут християнські новатори ужили звичаєвої назви, добре відомої, а вклали в неї „нові торжественності".

Цілі довгі століття християнізму накинули на це старинне Свято Весни, Свято Богині Світання, свою зверхню накидку,

але не змогли витиснути прастарої назви, яка так і до сьогодні звучить: Геппі Істер! себто Щасливого Великого Дня, Дня Богині Істер, Дня Богині **Світання.**

Залишилися також ріжні звичаї того весняного свята, часто із пересуненою датою на початок травня. Це свято ще до останнього часу можна було побачити в деяких селах Англії і тільки в останньому часі ведеться проти нього кампанія. Відбувалися підчас цього свята танці і ріжні обряди так, як наші гаївки, хоч сам зміст Великого Дня був далі в Україні міцніше пов'язаний із культом Сонця.

Але ж УТРЕНЯ є його дочкою. Часом просто Дочкою Неба.

Сягнім, отже, до самого оригіналу. Написаний він около 725 року і зазнав пречисленних видань. Наводимо наш текст за повним критичним виданням, а саме:

Bede: The Complete Works of the Venerable Bede...,12 vols., London 1843-44, Vol. VI. De temporum ratione, p. 179 ff.

„Eostur-monath, qui nunc Paschalis mensis interpretatur, quondam a Dea illorum, quae Eostre vocabatur, et cui in illo festa celebrabant, nomen habuit: cuius nomine nunc Paschale tempus cognominant, consueto antiquae observationis vocabulo gaudia novae solemnitates vocantes."

В українському перекладі:

„Місяць Еостур, який сьогодні пояснюється як Пасхальний місяць, мав свою назву від Богині, яка називалася ЕОСТРЕ і якої свята вони в цьому місяці звеличували: її іменем тепер означують Пасхальний час, називаючи розваги старинних обрядів звичаєвим словом як нові торжества."

Ну, що ж? Нічого нового про методу поширювання християнізму ми не довідалися. Історія стара як сам християнізм. На старинні свята підсували чи накладали новий зміст, рівночасно витискаючи їх старовинне обличчя.

Це мало діятися так довго, аж поки не витиснеться старий їх зміст так сильно, щоб і сама пам'ять про цю старинну віру забулася. В Англії це вдалося у відношенні до Великодня і була б пам'ять про старинне Свято Богині Світання зовсім забулася, якби не залишилося оце свідчення Беде. Нічого дивного, що пізніші „пояснювачі назви свята" не були заінтересовані у повторенні цього свідоцтва і воно так і залишилося еди-

ним. Однак не забули про це пояснення мовознавці і навели його у своїх словниках. Саме їм завдячую цінну вказівку не тільки для самого мовознавства, але для історії культури.

Деякі історики підважують твердження Беде, мовляв, воно єдине, отже, мовляв, непевне. Але тут правдивість слів Беде пояснюється і скріплюється... лінгвістикою. Беде напевно не знав і не враховував, що майбутні лінгвісти 20-го століття віднайдуть ще глибше значення назви Богині ЕОСТРЕ і таким чином його ствердження буде додатково потверджене, бо її свято в такий видимий спосіб сповіщає — як усе-перемогу Сонця, яку Світання все попереджує. Нічого дивного, що прапредки англійців саме її іменем назвали ВЕЛИКИЙ ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ СОНЦЯ, як ЕАСТЕР, або у старшій формі ЕОСТУР за записанням Беде.

І так це свято називається до сьогодні. А „радощі" цього свята — з відтінком згірдливости як „розваги" — „гаудія" — до останнього часу тривали у ріжних селах чи містечках Англії. Нехай ті, що піддають під сумнів ствердження Беде, пояснять цю назву „ЕАСТЕР", а зокрема збіжність її — тепер зрозумілої — назви, як назви Богині Світання УСТРИ, яку відкриваємо на протослов'янському і протоіндоевропейському мовних теренах.

В латинській мові маємо відповідники цієї назви у словах: АУРА і АУРОРА. Треба думати, що повстали вони із перехідних форм: АУСА і здовженого АУСОСА. Перехід „С" у „Р" між двома голосівками — це добре відоме з'явище у лінгвістиці. Отже слово АУРОРА, хоч звучить так відмінно, таки походить від УСТРА, хоч довгий був його шлях у історії мов і народів. Поняттево іде, однак, латинсько-римське розуміння і уява про цю Богиню за грецьким словом „ЕОС".

Тут — у грецькій мові, — середнє „С" звичайно відпадає і залишає заступне здовження. Отже від якоїсь здогадної форми „УСАС" витворилася, через затрату середнього „С" і голосівкові зміни, форма „ЕЕ-О-С" із довгим „Е", себто „етою".

Мабуть найцікавішою є санскритська форма цієї назви. Вона звучить: У-Ш-А-С — себто УШАС, в називному відмінку кінцеве „С" звучить тільки як придих, чи „наддих" слабого „х". Чим же цікаве це слово? Відомо, що санскрит має сильно затримане і, так би мовити, виспеціялізоване степенування голосних, отже у-О-АУ. Зокрема при твореннi імен і похідних значень виступає яскраво це степенування. Також у міцних видах коренів. Характеристична є тут, радше, відсутність цього степе-

нування. Затрималася корінна голосна „У" без ніяких змін. Далі тільки група „СТР" підлягла процесові скорочення. Не маємо даних, як могли виглядати ці перехідні форми. Мабуть насамперед відпало „Т", а далі „Р", у висліді форма „УСАС-", а вже далі закономірна зміна середнього „С" після кожної голосної різної від „А" на „Ш".

Але тут слідує найцікавіше мовне з'явище, що збереглася в Ригведі інша форма, а саме: УСРА — у прикметниковій відміні, а також іменникове — УСАР.

В іменниковій формі це слово означає: ПОРАНКОВА ЧЕРВОНІСТЬ, СВІТАННЯ, ПОРАНКОВЕ РОЗ'ЯСНЮВАННЯ ДНЯ, — отже СВІТАННЯ.

У прикметниковій формі воно означає червонявий, червоно-блискучий чи червоно-світлий, а далі те саме, що й у попередній формі. Тут цікаве, що далі витворилося і похідне значення на означення „Світання", а також синонічне „Корова" (подібно як наш прикметник „КРАСА" означає „краска", а може означати „Корову"). Пояснює це метафоричним уживанням цього слова як „Корова Світання". Очевидно треба пам'ятати, що значення „Корова" в Ригведі, як у нашого селянина, не мала в собі нічого згірдливого, а навпаки — було поєднане і навантажене семантично теплим і любовним почуттям, повним пошани до цього сотворіння, яке далі стало навіть святим, як це добре відомо. Вона ж, ця корова, — є живителькою людства, чому ж нею погорджувати?

Далі витворилися ще дальше похідні прикметники як: усрія — себто „червоно-світлистий" — як прикметник віднесений до краски корови і бугая. Те саме слово було синонімом „ПРОМІНЬ" — „ПРОМІНЬ СВІТЛА" — „СВІТЛО" (очевидно рожево закрашене).

Із цими похідними означеннями мали дослідники Ригведи клопіт і є ще дещо непевности, котре із вичислених значень прийняти в поодиноких місцях тексту. Деякі місця так і залишилися неясними для них. В аналізу цих значень і місць міг би я увійти вже тільки у вузько спеціялізованій праці. Проте зв'язок всіх цих похідних є зовсім прозорий як лінґвістично, так і семантично. Тормозом була тільки „КОРОВА РАНКУ", яку европейські вчені не відразу змогли сприйняти як „епітетон орнанс". Не відчували вони семантичного навантаження теплоти і любовної дружности до цього створіння так, як наші спільні прапредки.

Найцікавішою тут саме подвійність форми, яка, на мою думку, відбиває два різні етапи цього словоутворення у двох різних фазах мови, або як вислід злиття двох різних діялектів, в якому це колись спільне слово УСТРА залишилося у двох видах — УСРА — УСА — а це останнє прийняло загальносанскритську звукову переміну на звучання „УША-С" (кінцеве „с" є тут закінченням називного відмінка).

Якраз ця санскритська форма, чи, радше, обі вони разом, із яких обі вони заховали „С", а одна із них „СР", найміцніше промовляють за моєю теорією, що це слово розвинулося через скорочення із форми, яка мала цілу повну групу приголосних у виді УСТРА, а саме таку форму стрічаємо на грунті здогадного протоіндоевропейського виду і потвердженого у словнику ПРОТОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ВИДУ, в якому далі затратилася приголосна „с" і постало староукраїнське слово „УТРА" і „УТРЕНЯ", а польське ЮТРЖНЯ і ЮТРЖЕНКА.

Що й треба було доказати! Думаю, що моя теорія встоїться як дійсна.

**
*

Що ж, дорогий друже!

Змінювалися мови, мандрували народи, плили тисячоліття, а значення слова виявилося тривкішим, а культ Богині Світання міцнішим від самого звуку цього слова.

Сьогодні тільки спеціялісти мовознавства можуть уточнити спільність цього слова у саму історію слова, чи спробу історичного походження цього слова. В тому напрямі моя праця є піонерська.

Але я сказав, що рівнобіжно чи разом зі словом ішов культ, а разом із культом — мітологія. Вони змінювалися як і саме слово, але, думаю, що і культ, так само як слово, покаже нам спільне праджерело.

Хочу це унагляднити на прикладах із самих текстів.

Щасливо для мене — як усі відкриття є частиною оцього щастя ученого, що шукає, — я знайшов напевно дохристиянського змісту текст, що відноситься до нашої Богині на грунті... литовськім. Саме там я шукав за подібними текстами чи залишками старої віри і світогляду. Чому саме там?

Відомо, що Литва і Латвія — а були вони в історії близькі до себе чи разом із собою — прийняли християнізм аж у 14-му і 15-му століттях. Були такі закутини по селах Латвії, до

яких християнізація прийшла аж у 17-му чи 18-му столітті. Та й не скоро воно там увійшло у гущу самого народу. Отже тут — так я думав — треба шукати залишків старої віри.

Якщо йдеться про порівняльне вірознавство, то мусимо ствердити, що це споріднення іде рівнобіжно і саме в традиційно-релігійних елементах знаходимо не тільки спільні елементи, але спільноту прапервісних концепцій і цілого віровизнанневого світогляду.

Дивне диво. Якраз в українському письменстві маємо майже затрату пам'яти про скарби старої віри. Вона забута і погорджена. Викривлена і опльована.

Є тільки її залишки у фолкльорі, де вони збереглися і де разом із їх збереженням залишилася заблукана і затуркана, але все ще жива і здібна до відродження ДУША СТАРИННОГО НАРОДУ.

Дивна річ. Якраз там, де зберігся найміцніший корінь старої народньої віри, там теж збереглася найміцніше сама вітальність і непоборима сила народу на його шляху до повної Духової і Державної Суверенности.

Я ствердив цей факт у моїй праці про „Джерело Сили Української Культури", до якої ще раз відсилаю моїх читачів. Красотворча сила і мітотворча потуга, яка створила культ Богині Світання, дрімає ще приспана в надрах нації. Вона вимагає міцного пробудження. Цим пробудженням буде відродження не тільки дослідів про старинну віру, але живучість її самої.

На закінчення наших етимологічних і порівняльних дослідів спробуймо відважитися на діло ще сміливіше. Вихідною формою для нашого досліду, як пам'ятаємо, була назва Богині УСТРА. Такий слововид ми знайшли як потверджений у текстах і основний для дальших словозмін у історії народів. Спробуймо, однак, піти ще далі у глибінь.

Мій досвід у дослідах над походженням назв Божественних Істот — або Світлистих, бо усі вони пов'язані із істотою Світла, — повчає мене, що назва Божества була звичайно зрозуміла для тих, що ню назву творили. Назва була зрозумілою для Віщуна-назводавця. Ми пробуємо дослідити загублене в часах і епохах значення назви Божества. (Будемо шукати значення самої назви „Бог".)

Постає, отже, питання, яке глибше чи дальше значення мала слово-назва „УСТРА".

Входимо на ґрунт непевний і малодосліджений. З природи речі мусимо вже тут оперувати здогадами. Це щось у роді археології мови. Сягаємо в ті невідомі і далекі епохи, коли постала сама праназва.

Досвід вказує далі, що така назва складалася звичайно із якогось пракореня, звичайно дієслівного кореня, який далі підлягає морфологічним змінам, завдяки яким він набирає значення у відношенні до з'явища даного Божества. Ця зміна відбувається, отже, через словотворчий наросток (суфікс), який дану чинність „оживлює" — приписує її Живій Істоті, себто Дійсній Основній Силі самого Чину чи З'явища. Це також і рівночасно „оживотворення". Пам'ятаємо, що для наших прапредків не існувало дурне поняття якоїсь то Мертвої Матерії, а все, і увесь Космос зокрема, було живим і животворчим.

Шукаємо, отже, пракореня назви „УСТРА".

Напрошується здогад, що цим пракоренем була частинка назви „УС".

Тоді друга частина була б „ТРА". А це вже відомий особотворчий чи чинотворчий наросток (із латини — суфікс) для означення „номен аґентіс", себто назви чи імени того, що виконує дану чинність. Таким відомим наростком в індоевропейських мовах є наросток „ТРИ" із голосівковим „Р". Наприклад: у слові „ВІТЕР" стрічаємо корінь „ВІ" із відмінами „ВА" — „ВСЯ" — „ВЄ", отже із словозмінами, як „ВАТАР" — „ВЄТЄР" — „ВЯТР" чи „ВІТЕР". Подібним наростком є наприклад наросток „Ю" як у санскритській назві Бога Вітру „ВАЮ". Функція такого чи таких наростків є надати особливості самому кореневі у виді автора чи спричинника, чи підмету самої дії. Цей суфікс стрічаємо досить часто в усіх індоевропейських мовах як у словах: фатер, матер, сістер, санскритське: бґратр, матр, сваор і т.д.

Є далі жіноча відміна цього наростка у слові „сес-тра".

Отже наросток „ТРА" у словоназві „УС-ТРА" є особотворчим наростком жіночого роду для чинности кореня „УС".

Остається вияснити корінь „УС".

І тут я був справді щасливий, що віднайшов дійсне потвердження існування цього кореня в протослов'янській мові, саме в його такій же чистій формі, як „УС". Щоб скоротити історію дослідження подам відразу, що в польських словниках давньої, сьогодні вже не вживаної польської мови, я знайшов

дієслово: „УСЬЦІЦЬ", а це просто пом'ягчений дієіменник від пошукуваного кореня „УС". Щоб навести один із доказів, наводжу одне із джерел, а саме:

Stefan Reczek: Podręczny słownik dawnej polszczyzny, 1968.

І що ж означає це старовинне слово?

Воно означає якраз „БЛИСТІТИ"!

Це якраз те, чого ми шукали. Отже слово УСТРА-УША означає — Розсвітителька, — Богиня Світанку.

Корінь „УС" стрічаємо і в санскриті у формі „УАС", себто поширений і змінений через „А", в письмі це буде „ВАС" з тим, що вимова його є через „УАС" із короткою півголосівкою „у" на початку слова.

І тут ми несподівано доходимо до ще одного важливого відкриття, а саме: якщо приймемо існування цієї зміцненої форми вже на ґрунті протоіндоєвропейському — а не маю в тому ніякої трудности, — тоді від форми У-А-С, коли додати напочатку відомий у протослов'янському придих „в", як у словах „огонь", „вогонь" — „улій" — „вулій" — „вулик", або „уголь" — „вуголь" — „веґель" із „вонґель" — і т.д., — тоді із форми УАС дістанемо ВУАС, або коротше ВЛАС, а далі через повноголос ВЕЛЕС.

Той ВЕЛЕС, що його внуком був Віщий Боян.

Розуміємо тепер, що це не примітивний БОГ ХУДОБИ, але сам РОЗСВІТ, цей Розсвіт, що йде за Богинею Розсвіту, отже БОГ СОНЦЯ, — український АПОЛЛОН, — Бог Сонця — Бог Просвіту й Просвітлення, БОГ МИСТЕЦТВА. Звичайно він і пастирями і його достатком у виді череди опікувався, але ж це не його єдиний атрибут, чи владарства Божественної Постаті.

ВЛАС, Велес — це, отже, інша назва Бога Сонця, як ми знали, але щоліш тепер можемо понад усякий сумнів доказати.

Постатями і видами, як теж численними назвами Бога Сонця займемося в інших працях. Тут показуємо, що із того самого КОРЕНЯ СВІТЛА родиться постать Богині Світання — УСТРА, як і пресвітла Постать Велеса, Бога Сонця.

Бо різними іменами називають поети те, що є ЄДИНЕ, але МНОГОПРОЯВНЕ.

Перейдемо з черги до розгляду одного із гимнів Риґведи, в якому прославляється Богиня Світання. Але по-дорозі зачнемо від перекладу цього гимну, що його написала Леся Українка.

ГИМНИ ДО РАННЬОЇ ЗОРІ

I

[R. V. 1, 123]

В повіз великий богині щасливої впряжені коні.
Всі несмертельні боги посідали в той повіз.
Славна з'явилась богиня, живуча в повітрі,
з лона темноти з'явилася людські оселі красити.
З цілого світу найперша встає вона й шле нам здалека
пишні дари. Народилась зоря молодая, новая,
будить створіння, найперше приходить на поклики ранні.
В наші оселі несмертна зоря завітала,
нашу хвалу прийняла в високостях повітря,
вільна, осяйна іде, щедро сипле розкішнії скарби.
Наче дівчина стрункa, так, богине, ідеш ти
хутко на наші поданки. Всміхаючись, ти, молодая,
линеш раніше від сонця, осяйнеє лоно відкривши.
Наче дівча молоденьке, що мати скупала, така ти;
бачим блискучу красу твого тіла! О зоре щаслива!
Ясно палай! Ні одна ще зоря не була така гарна!

Гимн до Богині Ушас

(Ригведа 1.123.)

Запряжена широка колісниця Жертви,
Станули на неї безсмертні Богове.
Із теміні встала могутня Добровлада,
Щоб добром сприяти людським оселям. **1.**

Скоріше від усіх істот вона розбудилась,
Творить Добростан, висока, вседосяжна,
Новостворена, всеюна, із висот споглядає.
До нас на утреню прилинула перша. **2.**

Коли мужам сьогодні ділитимеш блага,
Щедро смертним, о Богине, Утро, благородна, —
Нехай Всевладний Всеоживитель
Прикличе тут Пречистого Сонце-Бога. **3.**

До кожної господи вітає Непоборима,
В кожний день приносить свою Слово-Істоту,
Всенаново до мети прилітає Блискуча,
Повсеранньо дає нам свої благодаті. **4.**

Сестро Благобога, рідна Варуни,
Будися найперша, Добромисла Утро!
Хай ззаду остане той, що Зло затіяв,
Хай переможе колісниця Жертви! 5.

Вгору піднялися пісні, вгору розлили жертви,
Вгору вогні розпламенились.
Дари запроторені в темряві
Виносить вгору Утра на з'яву! 6.

Північ відходить, а День надходить,
Стрічаються дві частини Доби, різновидні,
Ясність Дня прогнала у темінь Темноту!
В полум'яній колісниці появилася Утра! 7.

Сьогодні вони однакові і завтра однакові
Виконують тривале Право Варуни,
Бездокірно тридцять шляхів, один за одним,
Кожного дня свою мету досягають. 8.

Вона є та, яка знає назво-мету дня першого,
Світла, сяйво-одежна, вродилася із Темноти.
Молода Дівиця не порушить наказу Права,
Із днини в днину приходить у визначене місце обрію. 9.

І так як молода Дівиця, горда своїм тілом,
Ти ідеш, о Богине, назустріч Богові, що тебе він прагне,
Із усміхом обнажуєш перед ним свої груди,
Коли ти розблиснула на Сході. 10.

І такою прекрасною немов молодиця,
Яку мати виряжала, ти обнажуєш своє тіло.
Красуйся, світися, о Утрене, ти щастєносна,
Тобі не дорівняють інші Світання. 11.

Несуть їх коні вогненні й корови, благоносні,
Із Сонцем навперегони приходять Утреньки і відходять
І приводять нам щастєприносні назвобутності. 12.

О, ти, що все єси послушна Променеві Права,
Надхни нас блискучими думками,
О, Утрене, просвіти нас сьогодні нам ласкава!
Хай стануться блага і нам і друзям нашим! 13.

Коментар до гимну 1.123

Зачнім від ситуації гимну.

Прекрасний ранок перед сходом сонця. Світає. На жертовнику розложений вогонь.

Вогонь — це основа основ всякої жертви.

Застелена трава, приготована проливна жертва: це топлене масло і, можливо, напій соми. Напій соми звичайно згадується в самому жертовному гимні. Слід думати, отже, що в нашій жертві було топлене масло (ґґі). Вилите на вогонь, воно спричинює наглий і буйний спалах та дає свіжу закраску горіючому вогневі.

Жертва порівняна тут із колісницею. „Запряжена колісниця жертви". Колісниця, яка сполучує наш світ із невидимим світом Богів. Нашу видиму, наявну дійсність із справді дійсним світом, тим, що є поза видимим нам образом, а саме із світом Богів, чи Світла, як його видимої основи. Жертва сполучує наш світ із світом трансцендентальним, кажучи мовою філософії.

Вогонь — це з'явище „природи видимої", що зв'язує нас із невидимим світом. Вогонь переносить жертву через спалення у невидимий світ Богів. Звідси окреслення Жертви як колісниці. Через Вогонь Богове „споживають" Жертву. Жертва скріплює невидимі Сили і Потуги цього нашого світу. Слово „надприродні" або „метафізичні" впроваджує неприготованого до філософії читача у блуд. Він думає про щось „недійсне", щось десь „понад природою". А природа буцім-то існує сама в собі. Насправді це непорозуміння старе, як сама назва творів Арістотеля, що йшли після його творів про природу. Насправді „метафізика" — це значить наука про те, що є дійсне у т.зв. „видимому фізичному світі", а також те, що існує незалежно від цього світу, невидиме в одному і другому випадку. З'явище „вогню" — загадкове до сьогодні — було тим найкращим зв'язком, — оцією колісницею, — що супроводжає Жертву до Богів і спроваджує Божественне до нашої присутности. Звідси вогонь став Вогнем і Богом-Вогнем рівночасно. „Природу", себто „Справжню Істоту" Вогню, розпізнавали наші прапредки у Сонці. Бог-Вогонь був також Богом-Сонцем.

(Так розумів слово „Природа" наш Сковорода. „Природа" в нього це „Внутрішня, невидима Істота Предмету, З'явища чи Світу".)

Починаємо розуміти перші слова гимну „Запряжена ши-

рока колісниця Жертви". Жертва — це широкий обряд. Розпалює й обслуговує її окремий священик. Окремий виголошує гимни до Бога, якому Жертву приносять. Богове є присутні у Жертві. Про них говорить наш гимн, що вони „Безсмертні Світлисті (деваг) стали на колісниці Жертви", себто вони присутні у обряді Жертви.

Із теміні встає Могутня Добровлада, така її Природа чи Істота, чи Сутність. Могутня вона, бо поборола жахливу Темінь Ночі, яка вбиває усяке життя. Вона — УШАС — УСТРА — УТРА — УТРЕНЯ — перша із світлистих несе нам у дарі дар найвищий — Світання — і цим добром сприяє людським оселям.

„Вона розбудилася скоріше від усіх істот."

Отже вона перша із Світлистих встає до дії Дня. Висока вона, досягає Небес, — вседосяжна, вона молода, вічно світла і юна, — встає щодня наново, але все та сама.

І тут перша містерія: звідси багато Богинь Світання, звідси може бути мова про них у гимнах в числі многім, — а рівночасно вона все та сама у світі... трансцендентальної Природи.

У цій своїй Трансцендентальній Істоті вона — як навчає гимн — споріднена із іншими Богами, — себто вона є їх іншим Виявом, іншим Виявом єдиної Трансцендентальної Дійсности.

І настає очікуваний момент, коли вона прибуває ласкава і сприяюча Жертві. У перекладі я ужив на означення цієї ранньої жертви наше старинне слово „Утреня", бо так називали вони жертву для цієї Богині і так називалася вона сама: Устра — Утра — Утреня.

(Це слово „утреня" залишилося в християнізмі на означення раннього Богослуження, а це Богослуження так і залишилося Жертвою Тіла і Крови під магічно-субстанціованим видом „Тіла" із „Хліба", а „Крови" із „Вина". Вірним при тому не вільно сумніватися, що ця трансубстанція — себто переміна субстанції є дійсна.)

Отже прибула наша Богиня на свою власну утреню і розділює, чи радше наділює цілий світ своїми „благами". А „благо" — це не тільки матеріяльні добра чи дарунки, але це всі ті блага, що разом із Світлом спливають на землю, як даровані людям цією Владаркою Добра, або Добровладою.

Отже в уяві наших прапредків не було дурного поділу на т.зв. „матеріяльні" і „нематеріяльні" „блага", а просто знали вони поняття „Блага" як „усього того, що в Божественнім Світлі, в якім воно живе, було дане нам для добра світу, отже Світло, як основний дар" — Світло, як основний предмет Культу Світлопоклонників, а далі усе те, що несе це Світло і День і Сонце.

Це є ті ідеальні і земні дарунки Богів, яким вони — і отже Вона — Утреня — будуть щедро наділювати смертних мужів-героїв, зібраних тут, оцього ранку на торжественний обряд Утрені.

Але, хоч яка вона могутня, вона не є Істотою в собі самій, себто Істотою Трансцендентальної Сутности, многопроявної і незбагненної. Цю Істоту шанували у різних видах і назвах, або Назво-Істотах, бо вже сама назва була для них істотою. Хто знав Істоту, мав над нею чи від неї владу і силу, саме силу творчого слова.

Отже її Істота не сама в собі, але споріднена і то перш за все із Савітаром, якого назву я передав в українській мові як Всепробудник, Всеродитель, Всеоживитель. Цією Природою Всеоживлювання чи Всепробуджування, Утреня споріднена із цим Превисоким Єством. Але сам Савітар далі утотожнений із Сонце-Богом, найпотужнішим, видимим Оживителем у невидимій своїй Божественній Природі саме як СОНЦЕ-БОГ. Отже і в самому так званому „видимому", чи „матеріяльному" сонці вбачали наші прапредки його Сило-Істоту Оживлювання. Цю саму метафізичну природу вбачали вони і в Природі Богині Світання. Вона насправді несе пробудження, розсвітлення, розкраснення, оживлення. Як могла б вона бути для них „недійсною"? Даремне сказав би нашим прапредкам учений фізик, що „вона" — це тільки рефракції і рефлексії соняшного світла. Сказав би на це прапредок: „Так сам ти кажеш, що вона якась частина сонця, частина його світла. Я ж кажу, що вона споріднена із сонцем саме оцією Природою Світла." Тому наш прапредок називав її чи то Дочкою Матері Сонця — якщо вважав Сонце Жіночим— чи то його Сестрою, як побачимо далі. Наш прапредок не приділював їй повністю „самостійного існування". Вона споріднена і то не тільки із Сонцем, але із цілим Ладом чи Уладом Космосу, а проте вона дійсна у своїй появі і дії.

Отже і сам Савітар — Всеродитель — мужеського роду як Всеоживлюючий, — много разів утотожнений із Сонце-Бо-

гом на основі того самого світогляду, що бачить світ, як многопроявність найвищої Світло-Істоти, чи ВЛАДО-ПРАВО-ІСТОТИ, як побачимо.

Не тільки в Істоті Всеоживлюючого вбачали вони його Потугу Оживлювання, але вбачали її рівночасно у Сонце-Богові; і звідси основа численних об'явлень Природи або ідентифікацій так у самій Ригведі при нагоді славлення Богів, як теж, зокрема, у пізніших Упанішадах, себто знанні таємному про Істоту Богів і Найвищої ІСТОТИ-ІСТОТ.

Оживлювання, як ми починаємо розуміти — вбачали вони яскраво в істоті світанку, себто в Богині Утрені — УШАС. Але ж вони розуміли рівночасно, що в трансцендентальній Всеєдності вони мають спільну природу — ідуть разом — і от тому наш надхненний Віщун кличе УШАС, щоб привела із собою ці вищі і глибинні Сило-Істоти. Вона ж сама є їх звістункою, дочкою, сестрою, чи рідною в Істоті. Вона силою цією спільноти споріднення веде за собою і „кличе на жертву" Пречистого і Преясного Сонце-Бога, — СУР'Ю у санскриті.

Віщун вертає у гимні далі до славлення і вичислення її благодатей. Вона увійде до кожної господи. Тут пробуджує усе, що живе до життя і до щоденного возу нашої праці. Вона приносить свої „назви" — а „назва" у санскриті — це „слово-істота". Вона приносить Пробудження, Життя, Світло — це її назва і це її Слово-Істота. Ми вже розуміємо це праслово. Вона в самій праназві є Пробудниця Світла, Розсвітителька, Розблистителька. Починаємо розуміти неперекладність слова „назва". У назві є таємна сила, яку назвуть у пізнішій філософії „спхота". Дивна дійсна сила слова. Щоб підкреслити цю ріжницю в самому уживанні слова „назва", я все підкреслюю її вживаючи слово „назво-істота" або „слово-істота", бо ж інший був понятєвий зміст, а з упрощеного перекладу постають незрозуміння, а далі непорозуміння і відкинення.

Вернім, однак, до самого гимну.
Вона благородна. Віщун знає її Рід і її Істоту.

Вона Сестра самого БГАҐИ — а це те слово, що наш „БОГ". Вона Сестра самому Богові. Щоб підкреслити, що тут слово БОГ теж ужите як назва, я переклав це слово як „Благо-Бог". „Бог" — означає Найласкавіший Дароносець Щастя, Долі, Добра, Поля, Збіжжя і всякого Добра та Добростану. Це також

Бог Родинного Життя і Щастя, Бог Весілля і Роду. Все це разом і ще багато іншого співобняте одним іменем чи вірніше однією Слово-Істотою, що зветься Бог-БГАҐА.

Отже Природа БОГА — це саме і є Наділювання Людства Благами, а він сам є Істотою Блага, Добра, Щастя, Любови і Добростану і в тому змислі Багатства. Пишу про це докладніше в моїх статтях, не оголошених ще листах до друзів та дослідницькій праці. Тут мусять вистачити ці ствердження. Було б помилкою змішувати таке розуміння Багатства із нашим сьогочасним. В цьому старинному змислі Багатства як Добростану і Щастя та Доброї Долі, БОГ є Богом Блага, а ці два слова є синонімами двох мовно-розвоєвих епох.

Отже наша Богиня УШАС має частинно ту саму Істоту. Вона так само роздає раннє Щастя, і всякі Блага. Вона ж приносить нам найчистішу радість Світу із світом. Вона попереджує БОГА, як ДАЖБОГА — Володаря Сонця і ДНЯ і Вогню. Отже наша Утреня є для нашого Віщуна СЕСТРОЮ. Вона споріднена близько до ЙОГО ПРИРОДИ. А це є Істота Назви.

Бачимо отже, що поза тими спорідненнями існує мудрість теології. Мітологія є її виразом. Не всі, що беруть участь у жертві, здають собі повнотою справу із цієї означувальної дії самої назви, чи сказати модерно — її семантичної функції. Але вони розуміють мітологічне визначення чи тільки натяк, що УТРЕНЯ є Сестрою Бога. Ми починаємо розуміти глибину таких визначень споріднення Богів, які разом є тільки різновидними проявами СВАРОГА.

Назву Сварога заступає в санскриті назва Варуна, — це в добі Ригведи, — а наша Утреня є йому рідною. Рідною — це означає дальше споріднення. Із Природою Сварога мої читачі знайомі із окремої праці п.з. „Найвище Світло". Це рівночасно Найвищий Небесний Космос. Слово ВАРУНА означає — мабуть — ПОКРОВИТЕЛЬ, себто той, що увесь світ сповиває немов Покрова.

Він — Варуна — встановлює Найвищі Закони Всесвіту. Він Мисль і Змисл і Закон Всесвіту — як наш Сварог. Утреня йому рідна, а саме тим рідна, що вона є частиною того світоладу ним визначеного. Але вона, рівночасно, тому світоладові підвладна. Вона його не обидить, вона йому послушна. Вона Добромисла. І як Добромисла, вона рідна Варуні. Її світлоносність є рівночасно боротьбою із Тим, що Затіяв ЗЛО. Варуна —

це Бог Законів, у тому Законів Моралі (не в нашому часто гіпокритичному розумінні, а часто викривленні правдивої Істоти, Природо-Істоти Людства). Добромисла Утреня поборює немов у перегонах Злозамисленника. „Хай він програє! — хай переможе Світлоносиця, хай вона переможе Темінь! — оце молитовні кличі нашого гимну.

Ця боротьба згадана в нашому гимні натяком. В пречисленних інших гимнах вона буде основою їх змісту. Споконвічна боротьба іде між Теміню і Світлом, Добром і Злом, Законом і Беззаконням, Правдою і Злочином. Гимни Ригведи є гимнами Боротьби. Утреня не є її героєм. Утреня — це раннє щастя. Це краса і Любов. А проте і вона самою своєю появою бере участь у цій боротьбі, показаній тут не так драматично як у гимнах до Індри, нашого Перуна. Утреня — це Святочний Ранок. Вона має тільки двадцять гимнів для свого богопочитання. А Індра — Бог Герой аж близько 250 на всіх 1028.

Отже сьогодні рано свято Щастя і Надхнення Світання. Віщун вже прикликав Богів, рідних для Богині Світання. Вони тут присутні із нами у Жертві. Віщун викликав їх Істоту. Вона з нами і в нас. Вона діє. Вона жива! Вона присутня! І тут гимн доходить до найвищого піднесення Надхнення як Божественної Творчої Сили.

Треба думати, що саме в цьому місці складає Жертву. Виливає у Вогонь топлене масло.

Вгору піднялися пісні гимну, вгору розливи Жертви, вгору вогні розполум'янилися. І ось у такому блиску з'являється Богиня Світання в усій своїй силі і красі. Вгору піднялися дари, які були заховані в Темноті. Її дари, це перш за все, саме Світання ДНЯ, а далі всі блага, що йдуть із нею і за нею.

Далі лунає в гимні її Слава. Звеличують її З'яву і Появу. Відходить темна частина Доби. Доба поділена на дві частини. Темну її частину я переклав словом „північ". Ясність прогнала Темноту, коли у полум'яній колісниці появилася Богиня.

Вона — улюблена, буде для всіх мужів, для всіх поетів образом молодої дівчини із усім чаром рожевосвітанного її божественного тіла.

В матеріялістичну добу ми не думаємо над тим, чим є у своїй природі „рожевість тіла молодої дівчини". Треба „поганських метафізиків", щоб побачили єдність одного і другого з'я-

вища. Одне і друге так само „дійсне" і „недійсне" рівночасно, як з'явище змислів для нас якоїсь глибшої, творчої, життєвої сили. В появі Вічно-Молодої Богині наші Віщуни цю сило-істоту шанували.

Все те — це сило-істота Богині Світання. Це тайна молодости, тайна принади. Ця таємна у собі Сила існує так само у пробудженні в Природі, як у слово-істоті Молодої Дівчини.

Чи будеш більше, мій Сину, сумніватися у дійсності Слово-Істоти Богині Світання? Ні, не роби цього мій Сину і мій Друже! Тільки тому, чи тільки тому, що слово „Бог" зарезервували чужі нам теологи до мертвого і абстрактного поняття, а ввесь наш світ і все наше людське залишили без Бога, як оту мертву „матерію".

Утреня так само дійсна як сила і снага твоєї ранньої Любови до Дівчини. Поети, які писали вірші до „уявної тільки Богині", не знали, що вони пишуть гимни до дійсної і Живої Богині, так само живої, як частина істоти Сонце-Бога, якого Сестрою є вона у творенні ВИДИМОГО СВІТУ, як і в безмежності дарунків для нас саме у з'явищі видимости цього світу, у безмежному благо-щасті цілої Істоти Світу. Із цієї безмежности нам попадається саме така тільки маленька часточка, яку ми годні сприймати. Але ця безмежна світо-світло-розкіш існує об'єктивно, як внутрішня Природа Богосвіту, як Частина його ПРОЯВЛЕНОЇ ДЛЯ НАС ІСТОТИ.

Стрічаємося в нашім гимні із яскравим зрозумінням Єдности і Вічности наших віщунів. Він бачить численні Богині Світання і щодня вони однакові і в них всіх однакова єдина УШАС. Всі вони виконують ТРИВАЛИЙ ЗАКОН ВАРУНИ-Сварога. Щоранку досягають мети: того самого чи визначеного їм у черзі місця на горизонті. „Проходять тридцять шляхів". Це місце не зовсім ясне чи зрозуміле і різно пояснюють його коментатори. Я думаю, що горизонт був поділений на тридцять відтинків, бо ж не в одному місці на горизонті сходить сонце. В Індії ці різниці не такі великі як у нас, так що вистачило тридцять відтинків, або „доріг", якими мандрує, а зокрема сходить сонце, а перед ним Богиня Світання.

Далі слідує в нашому гимні безсмертний опис у сміливому порівнянні її до молодої дівчини, яку мати прибрала чи виряжала на весілля. Тут стрічаємо Аустрінне з литовського тексту. Але індійська дівчина є найбільш свідома своєї краси

і з гордістю чи чаром її представляє. Вона іде назустріч Богові, який її прагне. Ці місця не вимагають уже коментарів. Зрозуміє їх кожна душа хороброго Мужа у розцвіті мужеської сили.

Вона не сама появляється на горизонті. Так у червоних огнях цілої площі горизонту бачить поет образи коней, саме найулюбленішої червонисто-русявої краски. Не може там бути й улюблених коров поранку...

... а ввесь цей світ приносить щастя. А все оте сповите красою і блаженністю, як у поемі „Сон" Шевченка.

І ось наближається завершення молитви. Що просить її Віщун, чого бажає від Тої, що слухає Променя Права? А це слово в санскриті звучить „расьмі" — воно многозначне і має в собі елемент сили, трудний до перекладу. Що ж найважливіше мала б нам дарувати Богиня Світання?

Її дар найвищий — це раннє надхнення! Це блискучі мислі, це просвітлене щастя — це ізілляння Блаженности, — отого самого стану душі,що його зазнав Шевченко на Троїцькому мості, де він ходив частенько, щоб — як правдивий поет — зустрічати Сонце і по-своєму до Божественної Природи молитися.

І нам і нашим Друзям, що нам сприяють, тим, яких любимо і не забуваємо в житті, неси нам блага!

Такий цей гимн. Прекрасний, сповнений повнокровно-поетичної сили і такого ж повнокровного надхнення Віщуна. Його Добромисль і глибока, і висока.

Ушас пізнає він як хвилеве, щоденне з'явище, але знає він і глибоку Природу і знає його Людське Сприймання. Він і сам живе цим людським сприйманням, що в його крові, в його роді, але разом із тим він знає справжню спорідненість цього Божественного З'явища із тим, що сьогодні називають буцімто мудрим словом — Трансцендентальна Дійсність, — або в релігійному словнику БОГ. А це слово ми стрінули в його гимні. Стрінемо його ще в цілій студії.

А наша дорога, молоденька Леся полюбила цей гимн і його вибрала до своєї антології перекладів. Справді цей гимн один із найбуйніше поетичних. Але рівночасно має він і виростає із цілого, незрозумілого для західнього читача світогляду, теології та мітології. Нічого дивного, що в перекладі Леся уникала тих всіх труднощів, які вимагали чи то студій чи коментарів. Її переклад, як бачимо тепер, упрощений і скорочений.

Але ж добула вона усю його поетичну стрункість і красу для своїх сестер... і нас, її братів.

Леся пробивала своїми перекладами дороги для Світання нової Доби. Вона обійме в блискучій синтезі все те, чим жили і були натхненні наші прапредки. Цього зв'язку шукала вона у своїй „Лісовій Пісні".

Це доба Світання. Я вибрав цю назву для журналу, що мав би бути отим Великим Світанням Нової Доби Відродження і Обновлення нашої Прастаровинної Мудрости, Віри і Світогляду.

А за тим Світанням прийде Великий День Воскресення Потуги Сонця, День Слави і Перемоги Правди і Віри наших прабатьків.

ГИМН ДО БОГИНІ СВІТАННЯ
РГВ. 4.51.

Ось на сході небес предвічне Світило
Встає преясне із Теміні!
Хай тепер Богині Світанків, Дочці небес,
Що світять із далечіні, творять шлях для Людини!

Горіючі Світанки вершаться на Сході,
Немов стовпи воздвигненні для Жертви,
Вогнями розсвічують двоє воріт Темноти,
Просвіт несуть і пробуджують надхнення.

У сяйві цього дня хай щедрі Світання
Спонукають благого давати благо!
Нехай скупар глибоко спить
Непробудимий, закутаний в темінь.

Чи підете старою дорогою, о Божественні Світання,
Чи може новими шляхами сьогодні?
Шляхами, що ведуть до багатства,
Як Навагвів, Ангірасів, чи голосистих Дасягвів.

Бо ж це ви, о Богині, своїми кіньми,
Досвіта запряженими, женете довкруги світів
Продовж одного дня, о Світання, пробуджуючи
До руху живі світи, двоногих і чотириногих.

Справді, справді ці Світання були від віків добровіщі,
Щедротні і все вірного часу. Це до них
Віруючий жертвоприносець звертається прославнями,
Напівами і досягає скорого добростану.

Незмінно вони появляються на Сході,
Незмінно в тім самім місці Богині встають
Із країни Права і Ладу, і немов череда,
Що вирвалася із стаї, несуть буйне життя і рух.

Ось Світання вічно незмінні, ті самі,
Незмінні у красках ринуть у простір,
Закривають Чорну Потвору
Русявосяйним тілом — у розблисках світил.

Про це вас благаю, о Дочки Небес,
Я, що несу Прапор Жертви: о Світання, світіть нам
Вашим сяйвом, щоб ми були славні між народами!
Хай Небо і Земля нам це дарують!

... Це один із найкращих гимнів, присвячених Богині Світання. Рівночасно — найцікавіший.

Богині Світання тут у числі многім. Їх з'явище і їх істота повторні. Якже існує Богиня Світання? Вона все та сама у своїй істоті, отже Божественно вічна і безсмертна.

Думка правіщунів шукає і бачить вічність у змінливості з'явищ і істот. Її природа — ми сказали б — метафізична істота — в тому, що вона несе Світло. Вона Дочка Небес. Вона самостійна від Сонця. Вона перша поборює Чорну Потвору. Вона прислонює цю Потвору красою свого Вічноюного Промінистого Тіла. Тим вона дійсна і безсмертна. Вона несе все добро, що його дарує Світло Дня. Для неї рання жертва.

Бажання народу — це добростан і множество міцних синів. Про це благає високий віщун, що несе Прапор Жертви.

Від далекої Англії до найдальших теренів Семи Рік в Індії шанували народи цю прекрасну Богиню.

Ми думаємо сьогодні, що це якесь „мертве" проміння Сонця. Народжене Сонцем Світло живе самостійним життям раз відділене від нього. Саме це Світло живе життям і родить Життя. Ми ж його „сліпі" діти.

Нехай відслониться ваш зір на живу Красу і Силу Життя Вічно Змінливої, але Вічної у своїй Істоті Богині!

**
*

Це закінчення праці про Ушас.

Я був би щасливий побачити її друком, як вислів моєї безсмертної вдячности Ларисі Мурович.

Володимир.

Шпиталь, 23.7.1974.

ПОСТАТЬ „БЕРЕЗИ" У СТАРОУКРАЇНСЬКОМУ КУЛЬТІ „РІЗДВА"

(Етнологічна і порівняльно-філологічна студія)

Мотто:

„Фактом є, що в святах Коляди й Щедрого Вечора виявляється українська культура в великій силі, — як ідейним змістом свят, так і висловами святочних пісень; і по друге: що ці свята якраз задля великої в них життєвої правди й сили тої староукраїнської культури, — задержує нарід уперто, та мимо існування на Україні християнської віри, святкує їх рівночасно й паралельно з християнськими святами Різдва й Богоявлення."

Ксенофонт Сосенко: „Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора", Львів, 1928, ст.3.

„ ... бо в нас говорє так, що доки писанки пишут и доки колєдники ходє, то доти и наша руска віра буде в світі."

Шекерик-Доників: „Як відбуваються коляди у гуцулів". (Володимир Гнатюк: „Колядки і щедрівки", ст.7.)

Вступ

Тема і метода дослідів

„Йик сонейко зачинат змагати си в силу, а Божа днина зачинат рости" — тоді настає у Гуцулів Новий Рік. Сесю пору обходять Гуцули велично не тільки дома, але і в церкві, яка якраз тоді обходить Різдво Христове. Легіні, що роблять у бутинах, та й ті, що „царами" порозходилися за зарібками, сходяться до дому, аби спожити посполу „тайну вечеру у сьвьит вечір" у своїй хаті, куда по віруванню Гуцулів приходять у ту пору на тайну вечеру і душі померлих."

Володимир Шухевич: „Гуцульщина", т.IV, ст.9.

Так починається опис культового свята „Різдва" у загально відомій праці Володимира Шухевича. Він один із тих численних етнографів, письменників і поетів, що, зустрінувшися

із старовинністю обрядів Гуцульщини, відчули їх таємний зов і споконвічний чар та любовно піддалися його дії.

Звучить у цих словах повна свідомість відрубности цього старовікового, або як сказав Федькович, „старовіцького" культу у розріжненні від християнського свята у церкві, „яка якраз тоді обходить Різдво Христове."

Це у Гуцулів „Новий Рік", який вони святкують якраз тоді, „як сонечко зачинає змагатися всилу, а божа днина зачинає рости."

Природі цього старовинного культу присвятив монументальну працю визначний український етнолог, Ксенофонт Сосенко п.з. „Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора" (Львів, 1928).

Можна сьогодні дискутувати, чи наново аналізувати такі, чи інші його ствердження, чи насвітлення, але не можна сумніватися, що у своїх дослідах він сягнув дуже глибоко і відслонив усю многогранність старовікових культових наверствувань із прадавньої, передхристиянської доби віри і культу нашого народу.

У своїх дослідах дійшов К. Сосенко до висновку, що в стародавній вірі наших предків стрічаємо численні культові пов'язання чи рівнобіжності із старо-іранськими віруваннями.

До подібного висновку дійшли теж деякі інші учені археологи і лінгвісти індо-европеїстичної школи дослідів. Відмічує цей факт між іншим проф. Тадеуш Сулімірскі у своїй праці п.з. „Сармаці в Польсце" (Лондон, 1961-62, ст.65).

Питання взаємовідносин наших предків із іранськими племенами — це хліб щоденний наших археологів і дослідників ранньої історії України.

Ціла серія дослідів і фактів археологічних, історичних, а в новіших дослідах філологічних, а зокрема антропономічних, дасться, на мою думку, пояснити тільки довгим сусідством, а може навіть певного роду симбіозою нашого народу з іранськими племенами, — можливо Скитами, або „Сколотами", як вони за свідченнями Геродота мали самі себе називати. Очевидно ця теорія вимагає ще дальших доказів, чи найдбайливішого критичного розгляду здобутків цієї школи. При своїй правдивості вона закладає дуже важливе ствердження для історії України. Формування української нації, її мови в староукраїнському виді, її культових обрядів і звичаїв слід відсуну-

ти сильно назад від того часу, що його дотепер приймали навіть сміливіші із українських істориків.

Чи аналіза цих культових взаємовпливів, чи можливо симбіози, дасть нам змогу, чи відвагу витягнути відповідні висновки щодо часу, — це можуть показати тільки висліди згаданих дослідів.

Якщо, наприклад, нам удалося б ствердити, що в цих спільних елементах віри чи культу, маємо до діла ще із передзаратуштріянською фазою староіранської релігії, то...

... ми мусіли б мати відвагу ствердити, що доба цих впливів, чи симбіози, — в уже сформованому, чи спеціялізованому виді староукраїнської віри і культу, сягає аж так глибоко у передісторію.

Отже досліди цієї ділянки мають важливий інтерес для висвітлення нашого минулого. Саме тому слід не поспішати із висновками, але дбайливо, строго критично і всебічно провірити кожний елемент, що служить до будови вище згаданої теорії.

Надто широкий обсяг дослідів може вести до надто скорих узагальнень, а головне, що ціла база цієї теорії виглядає тоді в якомусь дуже розпливчастому і нез'ясованому стані. Велика кількість аргументів, із яких не всі виявляються стійкими, а деякі може виразно непевними, не скріплює теорії, а радше її послаблює.

Характеристичне для вище згаданої теорії є те, що сфера цих культово-релігійних впливів староіранського світу, якщо йдеться про слов'янський світ, обіймає головно український нарід. Це означало б, що вже в цю старинну добу він виступає на теренах і в сусідстві цих староіранських народів, як саме український нарід, вже відокремлений від родовоплемінної і мовної спільноти протослов'янства.

В такому стані питання слід ученим радше аналітичним способом брати немов під побільшуюче шкло, чи навіть мікроскоп, поодинокі факти, що могли б служити твердим і провіреним матеріялом для обережних висновків.

Тому з цілого комплексу пребагатого на обряди і зміст свята Різдва, насвітлюю для досліду один його складовий елемент, а саме дуже маркантну і характеристичну постать „Берези".

У цій студії, — як спробую це доказати, — стрінемо рівночасно випадок, де зміст культового з'явища зможе нам до-

повнити і пояснити одне із трудних питань філології й порівняльної лінґвістики.

Згадано теж у вступі, що свідомо приміню у моїх дослідах не вузько-лінґвістичну методу віднайдення самої звукової етимології слова, але синтетичну методу порівняльного досліду на можливо широкій філологічній базі.

Матеріял для визначення змісту культового й обрядового комплексу обнятого значенням слова „Береза" зачерпую із української етнології, а далі конфронтую ці висліди із значенням слова „Вереджія" у старо-іранському збірнику ритуально-літургічних текстів зороаштріянської релігії, відомому під назвою „Авеста".

Староукраїнський культ Різдва

Свято Різдва Жар Птиці, — Народження Нового Сонця, „Дієс Наталіс Соліс Інвікті", себто День Народження Непереможного Сонця, — перша жертва в році зложена із старинних дарів Божих: пшениці, меду, маку, — Свято Великого Духа Предків, персоніфікованого священним снопом золотої пшениці, — Свято Єдности Роду, — Свято Духів Предків, — а вони присутні й беруть участь у Новорічній Жертві і Тайній Вечері рівночасно, — Свято Єдности Живучого Світу, коли то Господь — Ґос Паті, себто „Пан Череди Коров", — відвідує свою улюблену маржину, та й ділиться з нею Тайною Вечерею, — преглибоке в змісті й обрядовості, престаринне свято наших Прадідів Великих вимагає ще довгої праці й порівняльних дослідів своєрідної етнологічної й філологічної археології.

Коли з цього багатства тем, займаюся дослідом одного тільки складового елементу цього Свята, то це не тому, що вважаю інші елементи цього комплексу менше важними чи архаїчними, чи гідними уваги, — але просто тому, що наш дослід мусить мати аналітичний характер і слід його почати від такого елементу, який саме його архаїчність яскраво докаже й рівночасно кине світло на цілість його обрядів. Все ж таки кожний із тих елементів не трактуємо у відірваності від цілости Свята, а навпаки у його пов'язаності саме із цією цілістю.

Коляда, колядники є такою невід'ємною і характеристичною частиною Свята, що без неї не було б і Свята, що так і звалося „Коляда". Саме коляди у великій мірі визначують його ритуальний, релігійний і ідейно-народний зміст. Це вони — колядки й щедрівки — обіймають і замикають цілий цикл Різд-

вяних Свят, та творять суцільно з іншими обрядами релігійно-ідеологічний зміст цього величного Свята, і до сьогодні саме в колядках і щедрівках віднаходимо дуже старі, так сказати б „археологічні" наверствування нашої старинної народно-української віри. Цей факт добре відомий дослідникам етнології і саме він визначував поглиблений, „археологічний", так би мовити, зміст та зацікавленість дослідників у цих старовинних наверствуваннях Свята. Українські колядки й щедрівки були дбайливо записувані етнографами і їх бібліографія є загально відомою й доступною головно через серію „Етнографічних Збірників" та „Матеріялів", видаваних Науковим Товариством Шевченка у Львові. Для наших дослідів я наведу однак ще й окреме важливе джерело із цієї ділянки, а саме — монументальну працю Володимира Шухевича п.з. „Гуцульщина". Клясичний опис обряду колядування на Гуцульщині зачерпнутий із збірників славного й заслуженого етнолога Володимира Гнатюка п.з. „Колядки і Щедрівки".

Не можу теж досить сильно підкреслити важливости етнологічної студії Ксенофонта Сосенка, наведеної у вступі. Це його праця п.з. „Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва й Щедрого Вечора", Львів, 1928. Дивним дивом автор мусів був видати цю працю „накладом автора". Вона знайшла дуже мало відгуків в пізніших оцінках, а ще менше в популярних описах звичаїв Різдва. Так немов би ці епігони великих етнографів про цю працю не чули, а про основний і старовинний зміст Різдва нічого не знали. Тимчасом, саме ця праця зриває із вузьким, суто-етнографічним описом „звичаїв" і сягає глибоко у правдиву релігійно-містичну праоснову цього Свята. Правильність, принаймні, якщо йдеться про напрям його шукання, зможемо провірити й доказати на прикладі нашого досліду над одним із елементів ритуалу, чи навіть літургії Різдва.

Отже „Береза" — це провідник колядників. Це він знає всі коляди, добирає склад колядників, музикантів і „плисаків" себто ритуальних танцюристів. Це „Береза" проводить цілістю різдвяних обрядів, шанований за столом господарів як перший і найдостойніший гість. А може у старині його гідність була ще вищою й важнішою у Таїнстві Святої Вечері. Спробуймо, отже, дослідити його ролю й характеристику на основі самих етнографічних джерел.

Я зовсім не здивувався, що дуже докладний опис колядування та чинности Берези я знайшов у творах Юрія Федькови-

ча, цього безсмертного Віщуна-Гуцула в нашій літературі. Закоханий на все життя у красі народної пісні і народного звичаю, а ще більше у старинній мудрості народної віри, Федькович сам пише „народні" колядки і щедрівки, бажаючи, щоб вони сталися всенародним добром. Що більше, Федькович у зрілій мудрості свого віку сам молиться до старинних Богів у тій добрій вірі, що всі ці представлення Божества є тільки різними аспектами Однієї Метафізичної Сутности Абсолюту, многопроявного у світі Космосу й Людської Історії. В такому дусі Федькович починає творити, чи відтворювати своєрідну мітологію. Ця сторінка його писань належить звичайно до історії української духовости й літератури, де вона зовсім промовчана. Годі однак вникнути в його описи Різдва і його звичаїв без усвідомлення такого релігійно-філософського відношення до них самого Федьковича. Можуть сказати матеріялістичні критики, що саме тому його описи можуть бути суб'єктивні або тенденційні. З другого боку не можемо відмовити Федьковичеві глибокого знання народніх обрядів в околицях, де він жив і дружив із народом. Отже будемо шукати у Федьковича перш за все „реалій" самого опису, а крім того, для заспокоєння і наших критиків, будемо критично шукати потвердження його свідчень у інших джерелах.

Читаємо, отже, важніші місця, зокрема ті, які відносяться до загальної релігійної ідеології Різдва та до опису гідности й чинности Берези. Отже „Писання О. Ю. Федьковича" у совісному виданні самого Івана Франка.

Не будемо змінювати „ніже титли, ніже тії коми", щоб залишити читачам і критикам дослідникам повний і автентичний смак оригіналу.

Осип Юрій Федькович — „Коляди старовіцькі"

А. Коляди старовіцкі.
Передне слово.

Божеством наших праотец було світле Сонечко. Звали єго Лад, і святкували єму кождого року три великі праздники. Перший праздник святкували тогди, коли сонечко зачинало змогати ся в силу і день рости, то єст при кінци місяця Декемврія, і звали той празник „Ко-Ладу", с чого походить слово Коляда.

І святкували той праздник дуже весело і торжественно, світили світло, укривали стів, клали на стів убрані колачі, мід

і солодку кутю з маком[1]), на покутю ставили убраний сніп пшениці, робили годи, гостили ся, а жерці (священники бога Лада) ходили з ледїнями (парубками) і з образом дикої кози[2]) хата від хати, співаючи пісень Ко-Ладу, котрі то пісні і на нас перейшли і котрих ми поважати повинні, бо так робя усї честні народи, аби свою старовіччину не забути.

Таких пісень, хоть і нося они на собі уже клеймо хрестіянства, зібрав я у сю книжечку котре найкращі, і передаю годним нашим ледїням у ті добрі надії, що не послужя они роспустови, який — пожаль ся Боже! — творя ще по-де-куди наші колядники, зневажаючи так святу память наших праотців як і свою власну славу!

---

[1]) Куке-амопі звали ся у давних Егептян пшеничні книші.

[2]) Дика коза була памятков, що день тогди зачинає рости, коли сонце вступає у небесний знак козорога. *Прим. автогр.*

Наука для Пережи.

Пережа (не Береза, як єго звут) називает ся той парубок, що дістане від духовного і громадзкого началства позволїнє — с Колядов ходити, а се не так легко та нї так обоятно, як кому ся видит. Для того-ж мусит не тілько він сам бути парубок розумний, тверезий, честний і поважний, але і таких колядників до себе обібрати, аби не лиш були добрі співаки, але і честні ледїнї, котрих цїла громада любит і поважає.

Як же обібрав він таких парубків, найбільше шість, тогди стараєсь о добру музику, бо без музики, як то кажут, коляда глуха. Але ті музики мусят бути чвалі, не обідрані, бо нема нїчого гиднїщого, як шанталаві, цундраві колядники. Бо колядники образуют тих рицарів, що в старовіцких часах божеству служили і святі єго контини (церкви) вартували. Для того-ж і тепер мусят бути колядники так світло і хороше убрані, як лиш тілько може бути.

На памятку, що день тогди зачинає прибувати, коли сонце вступає у небесний знак козорога, носят колядники з собов образ тої звіри, але истенний, красний образ с позолоченими рогами, а не страхопуда, щоб ним дїти полошати (sic!), як то с часта буває. А де би не могли колядники спомочись на такий образ, вирізаний шницарем з дерева а вітак позолочений позлітков, то можут собі справити намальований образ на синім кружку і заправлений на лїску. А козоріг має бути так нама-

льований, як єго с первовіку малювали: голова і грудниця козорога, а зад рибячий. На другім боці кружка може бути визолочена звізда.

А як прийдут колядники під хату, то Пережа питає ся, чи дома люде, а як дістане відповідь, то питає ся знов, чи приймут коляду? Як скажут, що приймают, тогди колядують, як до кого пристійно, але без поквапу, не так як за напасть, бо се зневага, найначе для біднїщого господаря. Коляда лиш раз у рік, кождий їй ся радує; для того-ж не сміют колядники і найбіднїщим гордити або кого на кеп мати. А с часта так буває, що бідний чоловік коляду краще приймає, як неоден богатий господарь.

А як запрося в хату, тогди Пережа витає і вінчує господаря, господиню і всїх притомних, і питає ся, чи позволя цапкови (козорогу) погуляти, щоб-то „коноплї високі росли". Коли позволя, то колядники пляшут і співают (приспівують) пляшованця. А коли запрося за стів, то колядники сїдают і колядують столови, а зрештов обходят ся так, як у котрім селї поведія, але всїгди хоть і весело, то ґречно і звичайно, аби і самим собі і коляді сорому не зробити. За все мают они уважати, щоб не наприкрити ся довгим сиджінєм, бо се і господареви неприємно і тим людем, що коляди сподївают ся і діждатись не можут. Найдуще-ж має коляда пянства вистерігатись, щоб не статись сміховищем не тілько у селї, але і бридом для всїх честних людий.

Пережа не сміє также забути, що занадто довга коляда не тілько колядників мучит, але і господаря нудит. Для того-ж не сміє він ю довше розводити і проволікати, як она написана, бо і так уже декотрі коляди за довгі. А краса не стоїт у тім, чи коляда довга, але чи она ладна. А усе, що нудне, то не є ладне, не тілько у колядї, але у якім небудь дїлї; для того-ж то і спів колядників не буде кращий від того, що буде гукливий і крикливий, але від того, як буде милий і приємний.

А коли прийдут колядники до священника або до пана, то не мают они нї ониматись, нї соромітись, щоб не стати ся двірскі челяди на посміховиско та на кпи. Коляда єст дуже велична і свята памятка, а кождий истенно ученний і образований чоловік буде ю знати як учтити, але лиш тогди, розумієсь, як колядники будут знати і уміти собі на ту повагу заслужити. Для того-ж, о рускі ви колядники, не забудьте вашу честь, а наших праотців славу!

а) Коляди під вікном.

Відомість.

За кождим віршом сих коляд повтаряєт ся слово „О Дайбоже!" бо Сонечко-Лад звав ся также Дайбог, Дажбог, Світ, Світовид, Хорош, Доброгість, Радогість, Весел, Велес, Велесил, Велесилчик і т.д.

У деяких сторонах зазначают кожду коляду словами:

Чи спиш, чи чуєш, пане господарь,
Пане господарь, на ймя .....?

Або: Чи спиш, чи чуєш, ґречная жоно,
Ґречная жоно, на ймя .....?

Або: Чи спиш, чи чуєш, ґречний молодче,
Ґречний молодче, на ймя .....?

Але по-протів священика або панства такий початок не ладит ся.

У старовіцких колядах є за кождим віршом приспів. Але той приспів не увезде однакий; у декотрих сторонах приспівують так, у декотри знов інак. Приспіви за кождим віршом бувают такі: „Ой дай Боже!" або: „Ладо й Боже!" або: „Добрий вечер!" або: „Щедрий вечер!" або: „Добрий вечер! щедрий вечер!" Місцями повторяют за кождим таким приспівом половину вірша, а за нев єще раз приспів. На прим. так:

В неділю рано море заграло,
Добрий вечер! — море заграло,
Море заграло, руно роняло,
Добрий вечер — руно роняло.

Місцями знов приспівують за кождим віршом так званий „великий приспів", а то так, що сам завідця (Пережий, Береза) співає вірш, а за віршем гукнут відтак усї колядники приспів. Оттак на примір:

Береза: В неділю рано море заграло.
А колядники: Калино! Ей калино,
Чом тебе вода підмила!

**
*

Мабуть зайва річ відмічувати, що не всі наведені тут погляди Федьковича, а зокрема деякі етимологічні спроби, можна вважати науковими у строгому змислі цього слова. Я навів

суцільність цих його поглядів включно із його поетичними інтуіціями, щоб виловити з них етнографічні реальності потрібні для нашого наукового досліду. Завважмо тільки, що кожна ділянка науки має таку свою переднаукову, часто основану тільки на інтуїції, стадію.

Відмітім перш за все важливий факт, що Федькович знає нашого Березу як „Пережу". Він знає теж, що цю постать називають також „Березою", але вважає назву „Пережа" правильною. Треба думати, що були льокальні відмінності цієї назви. Треба думати теж, що котрась із них відбивала старшу, чи більше архаїчну назву. Не маємо відповідного матеріялу для дискусії, відмітім тільки можливо регіональні питання назви, а також присутність у назві палятального „Ж", що могло постати із ґуттурального „Г" чи „Ґ" як Бог-Боже-Божа, або берег-побережжя, або берегти-бережений. До цього питання ми вернемось в другій частині праці. Тут тільки відмічуємо матеріял. Для цілей цієї студії будемо далі називати досліджувану нами постать „Березою".

Виринає він перед нами із опису Федьковича напричуд мальовничо. Він мусить бути „парубок розумний, тверезий, чесний і поважний". Його колядники — це чесні легіні і добрі співаки, котрих ціла громада любить і поважає. Ведений інтуїцією, чи натхненням, чи ідеалізуючи старовину, — а чи може цей елемент виявиться значною мірою дійсний, — Федькович розгортає перед нами якесь таїнство минулого:

„ ... колядники образують тих лицарів, що в старовіцьких часах Божеству служили і святі єго контини (церкви) вартували. Для того ж і тепер мусять бути колядники так світло і хороше убрані, як тілько може бути."

Довідуємося далі, що після запрошення колядників у хату, вони виконують танці виразно ритуального характеру. Зачинає їх „Дапою", який, як завважує Федькович, репрезентує сузір'я „Козорога" у небесному Зодіяку, — сузір'я, яке „домінує" в час Різдва. Танцюють вони на те, щоб „коноплі високо росли". Коноплі — це важлива рослина в осілому господарстві. Отже, це рід магічного танцю для „сіяння сімени", чи „врожаю". Ми далі стрінемося із описом „Кругляка".

Характеристичні є поради Федьковича для колядників, що йдуть до священика, чи до пана. Федькович вчить їх, що

„Коляда ясна, велична і свята пам'ятка, а кожний істинно учений і образований чоловік буде знати як учтити..."

„Для того ж, о руські колядники, не забудьте вашу честь і ваших праотців славу!"

Із дальшої „відомости" Федьковича завважмо і підкреслім слідуючі елементи:

Колядники співають у двох групах, чи хорах. Коляду співає сам Береза, а хор співає приспівки, чи повторення. Цей елемент напевно дуже архаїчний. Він нагадує нам виразно Богослуження і літургічні обряди містерій, де основний спів, чи виголошення гимну доконує головний священик, а хор співає приспіви, повторення, чи відповіді.

Приспіви слідують після кожної стрічки. Це, отже, літургічний діялог, як у літанії, чи спільних молитвах. І вже цей опис дає нам достаточний доказ, що колядування — це форма Богослуження, в якому Береза виконує обрядову функцію головного жерця старовинної літургії чи Обряду Різдва.

Але може це тільки Федькович так ідеалізує цей обряд. Шукаймо, отже, потвердження цього моменту в інших джерелах. Сягнім до клясичного опису Різдва в „Гуцульщині" Володимира Шухевича. Читаймо ті частини його старого наукового опису, що відносяться до Коляди і Берези.

В. Шухевич: „Гуцульщина", т.IV, ст.17-20:

"Другого дня свят сходяться численно до церкви „на Збори"; того дня розпочинають брати церковні колядувати по селу. Охочих до того досить, кожний хотів би перед вести, бути вибірцею (вибраним), бо це велика честь.

... В деяких селах, напр. в Космачі, закуповують браття церковні усю „коляду", платять згори умовлену квоту до скарбони церковної і, дібравши собі людей, ідуть на свою руку з колядою. В других селах діляться браття церковні на табори, яких кількість залежить від величини парафії (у Жабю-Ильці напр. ідуть у 5 таборах, в Ясенові — 2 табори, в Яворові діляться на 8 пайок і т.д.); в кожнім таборі є один церковний брат-вибірця, який добирає собі березу (переша) такого, що уміє всякі коляди і в них перед веде, а той добирає собі 6-10 „кольидників" між ними одного трембітанника, одного скрипачника і одного „коня" (на коня беруть якого „уферму", аби з него було сміху багато); окрім того добирають собі пльисанників, з яких кождий мусить мати топорець. (У Космачі нема „пльисанників".)

Колядники беруть із церкви для вибірця скарбону й хрест, для берези більший дзвінок, а для себе менші; дзвінки присилюють собі до правої руки, кінь іде без дзвінка.

Вибори, поділ на табори та вихід колядників стягає до церкви велике число цікавих людей, які зразу товарищать колядникам, що збившись у „табори" розходяться кожний у свій кут села.

Розтаборившись, починають браття церковні, а за ними колядники при супроводі скрипки, початок до коляд, при чім, як і при усіх колядах, поодинокі стрічки коляд приспівує сам береза, а колядники співають лише за кожною стрічкою, переспіваною березою, приспів: „Гой, (гей, ой,) дай Боже!"

.....

Колядувати зачинає береза за супроводом скрипки: за кожною ним переспіваною звороткою приспівують колядники звичайно припів-рефрен: „Ой, (гой, гей), дай Боже!", а по деяких селах приспівують інші припіви, як: „Съвйітий вечір!", „Господи Боже!", „Радуй си!", „Ой свйіте Різдво!", „В неділю!", „На Різдво рано!", або повторяють зворотки переспівані березою, або на ноту тієї зворотки приспівують: „Славен єси Боже наш по всему світу, славен єси!", „Повівай, повівай вітре йа все з тихенька!", „Ой гордий пане (ім'я)" і т.і."

.....

„Майже усюда і то кожну зворотку зачинає береза протяглим звуком: „Йа" або „Ой (гой)", а в Космачи таким „Жее", воно є тільки підхопленням кінця припіву: „Ой дай Боже"; тому звучить у співі кожда зворотка ось як:

Йа, Ци дома, дома, ...

Йа, Ой сидить собі, книжку читає ...

Кожда коляда кінчиться „вінчованєм" відповідним до особи, котрій колядовано... "

(Володимир Шухевич: „Гуцульщина", ч. IV, ст. 17-20.)

Як бачимо, образ Берези поданий тут фаховим професором етнографії, Володимиром Шухевичем, зовсім покривається із тим, що ми довідалися від Федьковича. Але стрічаємо тут декілька дальших уточнень, на які звернемо увагу.

Перш за все бачимо тут елемент народніх зборів, які вибирають провідника Коляди. Стрічаємо тут дальший етап „у-церковнення" Коляди. Вона тут уже під наглядом християнської церкви і дохід зо збірки призначений на церкву. Отже скарбоною завідує котрийсь старший брат із церковного братства.

Керівників Коляди вибирають збори перед церквою. Бачимо теж, що в Космачі група старших братів купує „Коляду" в аренду. Все одно, завідуючий скарбоною не може обійтися без Берези. Він добирає собі відповідного Березу, себто „такого, що уміє всякі коляди, в них перед веде, а той добирає собі 6-10 „кольидників" і т.д.".

Довідуємося теж дальші подробиці про саму групу„ кольидників" та про склад музичної групи. На першім місці старинного трембітанника, а далі скрипачника. Крім 6-10 колядників є ще група „пльисанників" себто святочних танцюристів. Довідуємося, що в Космачі вже немає плясальників. Процес християнізації тут посунувся у 20-му столітті вже так далеко, що плясання при коляді вже знесено. Характеристичне, що ці „пльисанники" мають обов'язково мати топірці. Ці топірці були потрібні до ритуального танцю. Стрінемося далі із описом такого танцю у Сосенка, головно за Грушевським, і не будемо мати сумніву, що це танець ритуально-обрядового характеру. Не забудьмо теж, що топір був у старині грізною зброєю. Отже стрічаємо тут старинних лицарів Федьковича, оборонців віри. Стрічаємо врешті елемент торжественного початку коляд на цих громадських зборах, а саме вирушення в процесійний похід у село. Він вказує на те, що Коляда була всенароднім святом, а свою функцію й авторитет у громаді завдячував головний Береза виборам, чи одобренню його громадою.

Також опис самого колядування тут зовсім згідний із тим, що знаємо вже від Федьковича. Це Береза веде коляду, заспівує, співає строфу, а інші колядники повторюють строфу, або її частину, чи теж приспівують припіви, між ними й такі, що придатні для господаря, чи членів його родини. Між ними завважмо напр. такий: „Повівай, повівай вітре на все з тихенька!" Це очевидно рефлекс звертання до тих Божеств, що їх закликали, чи персоніфікували собою колядники. Звернім теж увагу, що „Сьвьите Різдво" є тут теж окремою істотою, до якої звертаються колядники. Цей елемент зовсім ясно проаналізував у своїй праці Сосенко. Маємо тут додаткове потвердження його основної тези, що „Різдво" само для себе було Божественною Істотою.

Колядка кінчиться часто „вінчованєм" подібно як кожна щедрівка. Це відоме у старинних гимнах, чи жертвах. У закінченні жертви є похвала жертовного дару і конкретне прохання до Божества, чи благословлення, як мета Богослуження.

Однак найбільше повний, найцікавіший і найавтентичніший опис Коляди в цілій українській літературі є написаний самим гуцулом із роду, славним Шекериком-Доників, одним із провідних діячів Гуцульщини рівночасно. Його опис написаний прекрасним гуцульським діялектом, як думаю, на запрошення Володимира Гнатюка. Він надрукований у вступі до його монументального збірника „Колядок і Щедрівок".

Поскільки до висновків нашої праці потрібні саме тонкі деталі, мені доводиться навести довші фрагменти із цієї праці. Вона дуже рідкісна, отже тимбільше заслуговує на пильну увагу дослідника й аматора. Це також прецінний документ гуцульського говору і очевидно слід його подавати без найменших змін у правописі.

**
*

ЯК ВІДБУВАЮТЬ СЯ КОЛЯДИ У ГУЦУЛІВ.

1. Пилипівка.

Ні одним роковим сєткам так си ни радуют люде, єк риздвєним. Та ни до сєток иде радисть, шо будут сєтки, але до тої утїхи, того звичєю, єкий тогди обходи наш гуцульский нарид. Кожде, ци мале, ци велике, радує си, шо диждало видїти та побути на тих гардешистих веселих колєдничках. Ни на одний молодици та дївчєнї аж шкіра ріпає си, тріскат, так би рада, аби чім борше прийшли ти риздвєні сєтки, шоби мож з колєдничками погуляти аж до наслїдку.

Шей пилипивка ни настане, єк вже говорє мижи собов люде, а найбирше то вже чєлїдь: А ци вере хло' мут ходити колєдники сего року? Ба найко котрі, а хто вере коло нас ме ходити за березу?

Єк настане вже пилипивка, то тогди тоти, шо їх котри ходити в колєдники, прирєхтовують собі: Скрипники скрипки муштруют та виломнєют си, аби добре мочі грати до колєди та до данцив, а березї аби мож уложувати за єго голосом до співанок. Тримбіташі нотують собі в голові игри до круглєків, до плєсив, пидвикопної, умерскої, та вселяких веселих игрий, аби оден проти одного мих єк май мудрішше зайграти в тримбіту, аби єго над усї колєдницкі тримбіташі люде найлїпше фалили, шо мудро йграє. Плєсаки знов учют ци добре плєсив, аби си нимилили та виломнєют ци сами плєсати, аби то вдати, єк де тай передь ким заплєсати, аби си чєсом ни наїсти устиду по са-

мі вуха, шо ни умів добре плєсати, тай мало або й нїчьо ни виплєсав.

Кождий колєдник, ходь би й старий був, пригадує собі співанки, аби дес чєсом и вин мих єкус співаночку заспівати, а тоти, шо мают охоту до данцив, то знов виучют ци, аби мочі єк найлїпше гуляти. Бо таких колєдників, шо лиш би си возили в колєдниках, тай мало співают, то дуже люде ни любє, бо кажут: „Єк мают бути колєдники, то най будут, то вже раз колєдники. Аби могли ци на колопнї добре загуляти, ци поспівати, ци файно поплєсати прото, аби сорому ни було. Таким колєдникам ни жєль и колєду дати файну, файно їх приймити, бо чьоловік так собі з ними побуде, шо на цїлий рик весело єму буде. А єк си зберут скіс дїдорсапи, тапалаґи, талпасці, пусті, шо лиш си возє, та гутє отєк трути, то на такі шкода кошту, тай ни варт їх навіть и в хату пускати".

Нираз така табора обмиє футко свою околицу, а такі бигме ходє голодні, єк котюги, а шо вже з них си люде натєпкуют, то далї ни иде. Тай ше до того нїчьо сєте заколєдуют. Коли знов табора, в котрий си доберут добрі, усї рєдні колєдники, ледви обхожує за ничь одну, дві хатї, а чєсом и в одний хатї си виднуют, їсти, пити ни годни вже, ай гроші їм си сиплют, єк вода. Тай кождий таких колєдників люби и дуже файно їх приймає, тай уже з гори запрошує їх: „Дивіт ци, панове колєдникове, тай ви панї березо, абесте си й нарик такі усї рєдні зибрали тай мою хату ни оминули! Коби Бих дав диждати, то я си май буду знати, єк пид вас пидлагожєти, бо бигме є для кого. Оце колєдники! Шо варт, то варт".

Колєдники кунтентні, шо їх так вельбе и собі дєкуют ґаздам: „Дєкуємо, дєкуємо, дай вам, Боже, шєстє, здоровє за ваш привіт, най вам Бих в стократ бирше навіти. Кобих лиш диждали, а ми вас ни лишимо нїколи". — А чєсом додают на збитки: „А єк вам так за нами дуже лежи, то держіт нас аж и до нарик, а бізивно вас ни оминемо".

Звичєйно в колєдники идут такі, шо ходили вже по кільканацїть років в колєдниках тай знают добре тому звич. Уже наперед знают, де їх мут добре приймати, а де май гей так, а знов де и в хату навіть ни мут пускати. Тай знают, де и єк кождому ґаздї в єго хатї треба виддати гонир, шоби си єму вдав. Бо ни кождий ґазда люби однако. Молодих колєдників доберают таки на то, аби си приучювали, шоби знали рєдно, єк си має в колєдї ходити.

Березі то вже цілу пилипивку собі коледують колєди, аби добре знали вести на памнєть колєди, аби си витак з него ни сміели люде, шо си путає та ни уміє добре вести колєди, вінчьованя, и колєдників, бо то все залежи на березї, бо єго всї колєдники добре мусє слухати.

Котрий береза знає єк найбирше усїляких укладів в колєдах, у вінчьованях, у дєкованях, а знає до того богато всїляких схараманив, уміє добре кождому ґаздї й ґаздини удати пити за волев, то почерез него всїх би колєдників ґазди у пазуху клали, а при виборі на риздво то кожда табора бере такого березу на вирви так, шо вин ни знає навіть чєсом и сам шо дїєти тай з котров таборов ити. Но а це є великий гонир для такого берези, єк над ним си так дуже рвут.

Нираз так си трафи, шо бідний чьоловік, нїхто за цїлий рик на него и ґадков ни верже, але на Риздво то шо май фрунт ґазди у селї просє, аби вин ишов з ними за березу, або аби ишов в їх ревір колєдувати. Тимунь кождий береза муси учіти си усїх звичєїв давних, старовіцких, тих, шо люде до них звикли и їх лиш одних хотє. Бо аби єкі то ни були колєди файні, то їх люде ни любє, уни лиш любє таки свої давні, старовіцкі колєди.

Станїславівский владика був остро виступив перед кількома роками против наших звичєїв колєдницких и против наших колєд, кажучі: „То поганцкий звичей колєди! А ше такі, єк ту у вас на Ґуцулах колєди, то вже цїлком ни хрестіянскі, а ті ваші звичєї то безбожні, єкі ви виробєєте в колєдниках". — Заборонив остро попам пускати колєдники після нашего давного звичю, лиш аби ишли так, єк туда на долах дес кажут, шо ходє колєдуючі, отєк буком молотїчі, з одної хати раз два до другої.

Попи и так ни дуже були до наших ґуцулских звичів добрі и дивили си кривим оком на нашу моду, а тепер єк дав їм владика потуку, то вни вже цїлком ґадали, шо вже все перевернут з окрашем. Але то гов! Нарид ни бики, звичь, обред старовіцкий — то ни мітуса.

Заказали попи на Риздво, отєк ни поледви з почєтком 1907 року, ити колєдникам з набутками. Заказали скрипку, тримбіту, плєс, гуляне на колодцї й співанки ґуцулскі — одним словом кажучі сказали, аби ходили по церковному, побожно, так єк ходє колєдники по долах.

Господи, шо ти си завів за рейвах, най лиш Бих борони. Зачели всї люде говорити, шо то вже попи хотє віру скасувати нашу давну, бо в нас говорє так, шо доки писанки пишут и доки колєдники ходє, то доти и наша віра руска буде на світї. В деєких селах цїлком си сперли люде ити колєдувати на церкву, а пишли колєдувати після стародавного звичю, але на свїцкі цїли. Знов в деєких селах попи боєли си дразнити людий и мало шо сперали, а порештї пустили після гуцулского звичю говорєчі: „Идїт, єк собі хочєте, то нас ни обходи, бо ми вам ни позволєємо жєдних набутків". — Але колєдники на це ни фівкали, лиш робили своє. Єк ходили після давних звичєїв, так ходє й тепер, лиш ни вид дуже давного чесу в деєких селах скасували колєду брати, то є, хлїб й зерно, а то через то, шо говорєт, шо тепер тєжкі чєси, доста й гроший на колєду.

2. Николая.

Вже вид Ників зачінают люде прирєхтовувати си до колєдників. Кождий ревір зберає ци, шо май фрунтові ґазди й впливові у тим кутї и вадиковують мижи собов бирше менче, ци мают ити колєдники, котрий береза має ити в їх бик й здебирше котрі колєдники. Знов усеймовують собі, де си мают збирати колєдники и в єким порєдку мают ити вид хати до хати, та де має бути розплєс колєдницкий.

Звичєйно тогди на Николи є дві противні партії людий. Один є за колєдниками, а знов є й такі, шо вни є против колєдників. Ни одни є мижи противниками й такі, шо сами би ради ити в колєдниках, але шо вни до колєдників низдалі, або їх люде нинавидє и через то їх ни берут нїколи, а їм за се крива и тимунь вни адикують проти колєди, але однако инчими шпітаками, бо прилучюют ци до скупиндрясив, шо шкодуют пара корон на кошт; а знов єк идут вже колєдники, то їм ни випадат ни приймати колєдників и тимунь говорє проти колєдників отими бирше менче словами: „Тепер всєка біда нам доста вже доколєдовує, на шо нам колєдників? То все драчя, кошт на громаду. Пип казав нам нираз, шо то би бирший був хосен, єк би ти грошї люде добровилно без колєди зложели до церкви, шо би хто втєкав дати. То би красше було. А так то ни колєди, але гріхи"!

Та однако звичєйно прихєльників колєдницких є бирше и перекричюют противників, бо нираз и до острих сварок приходи мижи одними и другими. Прихєльники говорє: „Гї на вас!

Устидайте си! Ви ни хочете вже того, шо сми диждали, шо обходили наші дєдї й предїди. Нам вилно колєдувати, на шо ми хочємо, а ни кончє гроші обертати на церкву. Нам тут пип ни до розказу, але ми сами. Єк ни идут колєдники, то за шо, тай на шо нїс бих гроші попови? Ми в колєдники будим ити, тай будим пускати, тай приймати так, єк доси; ни збіднїли сми тим до тепер, тай чій ни пидим в старцї й вид тепер, ійга! Та тілько ходь маємо веселости в серци! А хто нинавиди на колєдники, або єму ни рихт, то най ни приймає, а про него си обийде, бо колєдники мают доста коло кого ходити".

Майже завжде вже по службі на Николи всї си помирє и хотє колєдники пускати. Понайменовують собі березив, аби на Риздво ни бути сміхом, а берези борше пидмаґулюют собі котре себнїшших колєдників, шоби їх табора була єк найдобирнїйшя.

Кілька ґазд з села входє до попа и кажут, шоби вголосив на нарид в церкві, шо сего року мут ити колєдники и на кілько таборий. Тогди пип по службі оголошує в церкві, шо мут ити колєдники, єк завжде на тілько, а тілько таборий. Люде вже знаючі, шо колєдники мут ити, розходє си в верхє по хатах, широко розговорюючі про сварку над колєдниками та вже з гори вішюючі, єкі то будут колєдники сего року та котрий таборі буде си найлїпше вести.

3. Різдво.

Дуже раненько на Риздво сходєт ци люде до церкви. Ни оден є такий чьоловік, шо майже цїлий рик ни ходи до церкви, але на Риздво йде. Та ни прес побожність сходєт си люде до церкви, але через то, шоби шош видїти та чюти про колєдники. Тоти, шо мают надїґу ити в колєдники, вже идут бирше менче прирєхтовані вид разу до церкви, хоть до цего ни признают ци, бо хотє, шоби ше їх трохє попанькали люде!

По службі виходє люде з церкви и де в єких селах идут старші вибирцї з дзвинками в руках три рази довкруги церкви колєдуючі, а за ними колєдники ґурмами и колєдуют:

На сєте сєто, на сєте Риздво,
Дай Боже!
Ми колєднички ой тутки прийшли
Колєдувати, цес дим витати,
Цес дим витати, божую церкву.

Церкву витати, колєдників позберати,
Ой колєдничків, хлопців молодців.
Ой ми вибирці, славні завидці,
Ой тутки собі позбераємо,
Ой славні ґазди тай колєднички.
Ой звидси ми си йа розийдемо,
В високі гори, у рускі села,
У люцкі хати, мир хрестиянский,
Шестем, здоровєм все повитати!
Шестем, здоровєм, сими сєтками,
Сими сєтками, много лїтами,
Все рик вид року, токма до віку!

Єк обийдут церкву всї три рази, тогди шо май фрунт добрі колєдники з усїх таборий и берези, кілько їх є вид кождої табори, идут в сам перед до попа колєдувати. Плєсаки идут три рази плєшучі ид розоденциї попивский вперед колєдників, парами по два, до барток привезуют собі дзвинки, бартки кладут на плечя и легонько ними помахуют, при чім дзвинки поцоркуют. Плєсаки здрибна поступают, з легоньки пидскакуючі, то на одний нозї, то на другий и при тим плєшут и говорє, єк идут перший раз до розоденциї:

Ой зза горочьки, зза калиночки,
Ми колєднички з Украіночки!

Видходє поступаючі си назадусть, а де нима місця, то си обертают назад и плєшут далї:

В гуцулскі села, в високі групї,
В гори, долини, до сеї хати.

4. Світські колядники.

Попри церковні колєдники, шо грошї заколєдовані повертают на удержанє своєї церкви, єкі богато залежні вид попа и через то ни виконуют усї звичеї колєдницкі так, єк то бувало здавну та за се ни є так дуже до вподоби людем. Тимунь ходє й колєдники свіцкі, єкі ни є цілком залежні вид попа и заколєдовані грошї обертают на народні цїли. Вид коли у нас поотворювано „Сїчи" и зачєли ходити в колєдниках „Сїчовики", то сих колєдників називают у нас загально скризь колєдниками „козацкими".

„Козацкі колєдники" ходє так само, єк церковні, лишень буйнїшше, бо доконуют всї звичеї давні, шо си людем лїпше подобає, бо нираз говорє люде мижи собов: Єк мут ити „коза-

ки", то бигме тих варт приймати в хату, а церковні боєт ци попа, то тим лиш винесу на двир коледу.

И видколи взєли свіцкі „козацкі колєдники" силу мижи людьми, и зачєли люди ліпше козаків приймати, то й попи позволєт усе потихоньки церковним колєдникам ити після давного звичю.

5. Колядники між собою.

Дивіт ци, панове колєдникове, научєє береза — аби ви хло ни робили сорому мині тай сами собі мижи людьми. Будьте веселі, єдерні тепер, єк идемо хата вид хати: співайте, грайте си, аби всї видїли, шо йдут добрі, цїкаві колєдники, то ни бий си, аби хоть єк нас ни мали гадки пускати, то чєлїдь си скуражи тай пидобє мушін, шо пустє в хату, а мут так приймати, шо відий.Знов треба си дивити, де гей так приймают, або нима перед ким, то там все робити на поперек, аби си зашібсти на далї, але де треба, то ходь аби зараз гиб, сила и охота муси бути, а ни бий си, шо ни буде нам гонир, — я вже тому добре прубний.

Но, но, ми це розуміємо, але спершу треба завжде на сє повважити, бо витак лиш можна шептати! — додают колєдники нїби для уваги березї. Ба найко, єк нас мут приймати в тий або в тий хатї. Ми такі, шо ше мало, або й нї раз ни ходили в колєдниках.

В тим ґруни маємо так облетїти, єк буря, бо ни бий си, ни нападет ки коритниця, меш ше просити їсти. Але в тий хатї треба си видновати. На оцим ґруни годї си вирвати, так шіре приймают! — говорє старіші и прубнїшші колєдники молодшим.

Єк дес си зближуют до поважного ґазди, до старого колєдника, або до такого, шо зараз ґаршгелює, єк би шо так ни вдав в дечім, єк має бути, або єк вислухає, та видивит ци, шо так ни иде, єк має бути, то вже й нїчьо ни каже, але єка робота, така и плата, а витак на другий рик ни хочє навіть такого березу з колєдниками за кару в хату пускати. Перед такого ґазди хатов оден з колєдників, котрий вже знає або и береза єк знакомий в тим кутї, ше раз остро напоминає колєдників, шо тай єк робити, аби вгодити тому ґаздї, шоби єго ни розсердити тай ни набрати си сорому.

6. Ґазди перед колядою.

Раз два лагодьте, а чюй, бигме вже ни делеко чюти тримбіту, идут зараз суда колєдники. Нираз борше котре перше

учює колєдників, дає знати в хату. А колєдників так вислухают, так визерают, єк ґаня дожю. Вже знают з гори, коли прийдут колєдники, бо знают порєдок хатий, в єким ходє колєдники, а знов знак про колєдників дає тримбіта, бо тримбіташ муси йграти, коли приходє ид хатї и коли видходє з хати колєдники.

Коли є прихєльні ґаздам мижи колєдниками єкі, и єк файні колєдники, то кождий си лагоди, єк може, говорєчі: Треба файно приймити сих колєдничків, бо є кого, а так файно ходє, шо варт, так єк має бути. Але єк идут ни в плит, ни в ворота колєдники, або єк си зберут чєсом єкіс самі такі, шо ходьби хотїли, то ни годни або таки лихо уміют, то за такі говорє люде: Хєй сараки, та на тоти лиш шкода кошту та чєсу! Вибегакают тай утуда на псю маму!

Єк вже зближуют си колєдники ид хатї, то домашні всї си запрєтуют в хату, ґазда сїдає мижи викна и дивит ци, єк идут колєдники ид хатї до него.

7. Прихід колядників до хати.

Колєдники плєшучі идут так, єк я описав прихід до попа. Насамперед идут співаючі всєкі співанки, котрий єкої уміє, витак коло самої хати на знак дзвинка у берези все втихає, скрипка зачінає ґрати до плєсу, тримбіташ в тримбіту ґрає до плєсу, а колєдники разом з плєсаками зачінают тричі ити плєшучі до хати и назад:

Ой зза горочки, зза калиночки і т.д.

Єк скінчєєют плєс, приходє пид викно поличене, стают коло викна лицем до хати и колєдуют, так само, єк у попа. Коли ни приймают в ту хату, то одно з домашних виноси там шош на хрест пара ґрейцарив и повісмо, говорєчі: Прошу, на шо втєкаємо, а за бирше вибачейте. — Колєдники кажут: Дєкуємо, дєкуємо, дай вам Боже, здоровя та встократ бирше за ваш павіт, шо ви нас навітили. — По сим береза виходи, а за ним колєдники граючі, співаючі идут далї до другої хати.

В тий хатї, де приймают, виходи ґазда, а єк нима ґазди, то ґаздиня до колєдників и чємно запрошує отворєючі двері: Прошу, прошу близше, панове колєдникове. Дай вам, Боже, здоровє, шосте загостили, ни оминули, та шо сми диждали. Позволь, Господи, вид сегодне и за рик так диждати в мирности та у веселости. — Де май є буйнїшші ґазди, подуфалі, то єк колєдники колєдуют на дворі пид викни та плєшут, то ураз

боркають з пістолєт. Нираз си лучеє, шо й шиби пукають у виknах вид голосу великого.

8. Колядники в хатї.

В хату иде завжде передний береза з хрестом в рукax. Ґаздиня домашна перевезує хрест лепєним повісмом и то в кождий хатї, бо в нас вірют в то, шо єк буде страшний суд и пидут грішники вже у пекло, то кажут, шо Пречєста Дїва собі випросила у Господа таке, шо єк си скінчеє страшний суд, то Пречєста Дїва має умочєти тричі в пекло мижи грішні душі тим повісмом, шо си ним перевезує хрест на колєдї, и котрі тогди имут ци грівники за то повісмо, то Пречєста Дїва їх виретує и вни будут спасенні.

Береза кладе хрест з дзвинками на серед стола, а свою шєпку в кут мижи лавиці и сам сїдає за стив. Тот, шо носи скриньку, кладе єї таки на стив коло дзвинка березиного. Всї колєдники сїдают за стив, скрипник завжде коло застівного викна, ни далеко вид берези, все с краю.

Скрипка зачінає грати веселої, ґазди стают чєстувати колєдників горівков, гарбатов, а деєкі и пивом, молоком солодким. Колєдники мают співати гуцулскі співанки гуртом такі, шо їх всї колєдники знают, а на запит берези: Ци можна трошки на колопнї? Ґазда звичєйно видповідає: Проше, Богу дєкувати, шо сми дочєкали цего. Встают кілька добрих данцивників з мижи колєдників и зачінают гуляти з домашнов ґаздинев, або гостями, єк є в хатї, а єк нима никого, то и сами колєдники гуляют. Другі колєдники, котрі ни гуляют, співают, або розказують про свої пригоди колєдницкі, а котрий є добрий мінтар, крої єкіс харамани, шо всї си сміют до влєту.

Єк уздрит береза, шо вже си розвеселили трохє домашні, засуває си за стив и дзвони в дзвонок, а колєдники все лишєют и идут за стив, кождий на своє місце.

Береза, єкий веде колєду, ни сміет ци никуда роззерати, бо скоро би си дес задивив, так вид разу может ци замилити, шо для берези є великий сором.

***

Наведені фраґменти — це прецікавий, мальовничий образ, забарвлений своєрідним соковитим гумором, проникнений любов'ю Гуцульщини, гордістю гуцула і свідомістю його старовинного роду, раси, звичаїв і... віри. Стрічаємо в цьому описі

яскраво виражену свідомість відрубности двох Свят Різдва: того, що його святкує нарід, в якому перед веде Береза, — і того, що проводиться в церкві. Стрічаємо тут гідний відмічення факт, що ще в першій чверті нашого століття велася боротьба церкви — тут Станіславівського єпископа і йому підлеглого клеру — проти того Різдва, що його святкував нарід. Ця боротьба велася, як бачимо із цього документу, явно і тайно, через впливи на старших братів, які були заінтересовані у перебранні колядування, а також через одверті заборони в церкві.

Нас не повинно дивувати, що 900 років двоєвір'я не вистачило до повної християнізації староукраїнського Свята Різдва. Відома є в літературі та в цілій історії України боротьба із т.зв. „поганськими" звичаями. Так було за княжої доби, за часів Вишенського, у 18-ім столітті, а також у 20-ому. Насправді святкування цілого календарного року за прастарим сонячним циклем і віруваннями та звичаями та обрядами, змушує нас говорити об'єктивно, що продовж цілої історії України доводиться нам говорити про двоєвір'я. Ця боротьба кінчалася часто компромісами з боку церкви, а разом із тим послідовним винищуванням суто народніх звичаїв. Це все при рівночаснім накладанні із-зовні тоншої, чи грубшої верстви християнізації.

В нашій праці стрічаємося із яскраво насвітленим фрагментом цієї історичної боротьби. Це не тільки Шекерик-Доників, але сколихнулися до оборони старої віри, яка так довго триватиме, „поки нарід колядує і пише писанки".

Маємо, отже, перед собою картину симбіози двох релігій, староукраїнської — народньої і християнсько-церковної.

Наші гуцули із картини Шекерика зовсім горді, що заник народніх обрядів у них не так далеко посунувся, як у селах „по долах", себто на Підгір'ю і Поділлю. Вони горді із цієї відмінности і зберігають якраз ці старинні та архаїчні форми старовіцького Свята Різдва. Отже, ми зовсім не помиляємося у твердженні, що ціла історія релігії в Україні — це історія двоєвір'я, в якій поступово християнізм чи то поборює старий зміст Різдва, чи накладає на обряди тоненьку верству свого змісту.

Не сміємо забути, що саме Свято Різдва у християнізмі вже само собою і своїй основі, установлене аж у 4-ому столітті — було саме таким компромісовим прийняттям конечности симбіози із міцно встановленими народніми традиціями Різдва та сильним в тому часі мітраїзмом. Саме на тому визначенні і

компромісі датується старинна дата Різдва, як дата народження християнського Месії. Це і був основний компроміс із міцно встановленим календарем свят сонячного циклу. Цей календар відігравав таку важливу ролю в житті народів, що довелося його прийняти, щоб уможливити оцю симбіозу. Нас не здивує, отже, що в описі Свята Різдва Шекерика-Доникова стрінемо повний сонячний календар разом із старинними елементами мітраїзму, себто головно хліборобського культу Мітри — Володаря Широких Степів і Пасовиц. (Мітра уруґауяойті. Але ця частина буде предметом дальшого розгляду й аналізи.)

Щодо самої дати святкування Різдва пише д-р Ю. Русов у статті п.з. „З езотерики Українського Різдва" у „Визвольнім Шляху" ч.88, за січень 1955 р. слідуюче:

„Як це не дивно, але ми не знаємо точно ні дня, ні року початку нашої ери, себто народження Ісуса Христа. Згідно Євангелія від Матвія, Ісус народився до смерти Ірода, який помер у 750-ім році римського літочислення від заснування Риму, себто чотири роки до початку християнської ери. Згідно Євангелія від Луки, Ісусові було 30 років у 15-ім році царювання Тиберія. Різні обрахунки в перших віках християнської ери дають день народження Ісуса 18 або 19 квітня, 29 травня, 28 березня і інші дати...

... Свято Різдва було установлене на 25 грудня лише в 336 році в день свят „Natalis Invicti" — народження сонця, кінця найдовшої ночі і прибування дня." (Ст. 6.)

Над фактом дуже пізнього встановлення дати Різдва в 4-му і 5-му столітті у системі християнізму немає потреби довше спинятися, чи досліджувати. Історія цього встановлення, як теж довгих і затяжних спорів, чи боротьби, зокрема східніх напрямів церкви, яка одверто закидувала Римові „ідолятрію" і „поганство" у зв'язку із самим встановленням свята Різдва, а далі у зв'язку із визначенням його дати на день Народження Непереможного Сонця (Dies Natalis Invicti Solis), добре відома в науці і не може бути предметом найменших наукових сумнівів.

Необзнайомлених із цими фактами, відсилаємо до Брітанської Енциклопедії із року 1951, том 5, ст. 642. (Encyclopedia Britannica, Vol. V, pp. 642, A.B.)

На маленькому відтинку, серед високих гір, стрічаємо ті пізні гострі закази святкування Різдва. В обороні старинних звичаїв село відповідає... скарбоною на народні цілі, як Січ. Церква мусіла піти на часовий компроміс.

І може ми були б забули про інституцію Берези, якби пам'ять про них не збереглася в документах етнографії. До питання про те, що звичай і обряд святкування Різдва із особою Берези як головним колядником перейдемо далі. Покищо вернемо до характеристики, яку дає нам наш матеріял.

До тієї характеристики додає опис Шекерика багато барв, як теж істотних елементів для його культової аналізи.

Слово „Береза" уживає Шекерик як самозрозуміле народнє слово, якого не треба пояснювати так як слова „піп", чи „дяк". Шекерик-Доників звертає увагу, що це була функція менше-більше постійна, а вибори мали більше формальний характер, бо Березою не міг бути кожний. Тут треба знання колядок, знання обряду і звичаїв, співу, музики і танців. Звичайно, було більше таких у величезній громаді Жаб'я і тут треба було своєрідних виборів чи групових запрошень. Це уточнення для обряду, що його дає нам опис Шухевича. Не видно тут вирішального впливу священика. Отже, котрий із описів тут тенденційний, чи може відноситься до ріжних сіл і дат. Як би не було, оба вони згідні в тому, що функція, чи достоїнство Берези було наділене авторитетом цілої громади, чи вужчої її частини.

Далі бачимо складність знання Берези. Це не тільки колядки в день Різдва, але ціле знання традиції, обрядів, ритуалу, колядок, музики і танців. Отже, ціла школа народної традиції, яка плекалася дбайливо. Приготування велися від самої Пилипівки. Різдво — це цілий цикл постів, свят і приготувань. Ця частина знаменито проаналізована у праці Сосенка.

Однак, заки перейдемо до етнологічних теорій чи насвітлень культу Різдва, підведім підсумки характеристики Берези на основі представленого матеріялу.

Отже, Береза — це провідник групи колядників. Це той, що знає всі коляди, всі зв'язані з ритуалом культові обряди та звичаї. Він веде групу музикантів і танцюристів. Танці були обрядово-ритуального характеру та мали освячуюче значення для зерна і врожаю. Береза є головним культовим співаком, хор тільки повторює за ним стрічки чи приспіви, подібно як священик, чи культовий жрець у старинних вірах. Його і його колядників шанують господарі і громади, як носіїв культу і маємо теж виразні докази, що він і його дружина були рівночасно культовими персоніфікаторами старинних Божеств, чи космогонічних потуг.

Для цілей дальшого розгляду, мусимо найвиразніше підкреслити постать Берези, як знавця, виконавця і сторожа культу, обряду і релігійного закону рівночасно. Зібравши і висвітливши цей доказовий матеріял, спробуймо приступити до його етнологічних насвітлень, а далі до можливостей розгляду цього питання у світлі порівняльної лінґвістики та релігіознавства.

Досліди Миколи Костомарова

В цій частині праці спробуємо з'ясувати погляди й досліди Миколи Костомарова на генезу й істоту нашого свята Різдва. У цім зв'язку нам доводиться відмітити важливу, хоч призабуту працю Миколи Костомарова п.з. „Славянская мифологія".*

Дивна була доля цієї важливої появи основоположної праці для порівняльних дослідів української старинної віри. Вона постала, як записи із університетських викладів Костомарова на цю тему у другій половині 1846 року. Отже, це час розквіту розмов і творення програми Кирило-Методіївського Братства. Погляди Костомарова на старинні релігії мали очевидний вплив, чи просто були ним самим сформульовані, як розділ програми братчиків п.з. „Закон Божий", або під назвою, даною цій програмі Зайцевим, як „Книга Битія українського народу".

Як відомо, в тому часі наукова праця могла бути друкована тільки в московській мові. Для відріжнення її від інших праць, як і для пошани самого предмету дослідів, Костомарів вирішив видати її старослов'янськими черенками кирилиці, уживаної в той час для друку священних книг. І так вона вийшла із типографії Вальнера у Києві. Але, хоч вона була дозволена цензурою, як наукова праця, то, однак, після її появи була „арештована" і дослівно спалена, як це робилося із книгами єретиків. Знаємо теж, що Костомаров був арештований весною 1847 року, як член Кирило-Методіївського Братства. Декілька примірників цієї праці належать до найбільше рідкісних того часу. Один із них зберігається в Брітанському Музеї, де автор цієї праці мав змогу в цілості її сфотографувати. Українським етнологам вона зовсім невідома.

Як на свій час, — а було це ще перед появою творів славного Макса Мюлера — праця Костомарова є знаменитою, а рів-

*Славянская мифологія. Сочиненіе Николая Костомарова (извлеченіе из лекцій, читанных в Университетъ Св. Владиміра во второй половине 1846 года) Кієв, 1847. Ст. 113.

ночасно — це перший твір на українському ґрунті з ділянки порівняльного релігіознавства, попереджений хіба філософськими міркуваннями Сковороди на цю тему. В цій праці виявляє Костомаров доглибне ознайомлення не тільки із усією тогочасною літературою предмету, але він перший із українських етнологів, а один із перших в Европі, був обзнайомлений із старинною Авестою, себто священними книгами Заратуштри. Саме ця знайомість із старинною релігійною системою, дозволила Костомарову вникнути глибоко, зрозуміти й оцінити природу релігії, а в тому і нашої передхристиянської віри, а також відмітити деякі рівнобіжності, чи споріднення.

Із Авестою був Костомаров обзнайомлений через її німецький переклад Кльойкера, виданий із коментарями в роках 1776-1781.*

А цей переклад, як подає його заголовок, був зроблений із славного сьогодні, але опрокидуваного у свій час в Европі, перекладу Авести, доконаного французом Анкетіль Дюпероном. Десять років фантастичних і небезпечних пригод із неодноразовим нараженням життя, посеред боротьби у Індії між Францією і Англією, — оце була ціна, якою здобув героїчний учений француз, ключ до зрозуміння старинних книг заратуштріянізму, як і самі ці книги, які він перший — у їх цілості — привіз до Европи.**

Довго тривала в науці боротьба за автентичність, чи навіть добросовісність тексту оголошеного Дюпероном. Навіть визначні учені орієнталісти, як Уиліям Джонз, дозволили собі на брутальні напади в критиці на героїчного ученого, що з таким трудом здобув ці тексти для европейської науки і цілого людства. Дискусія тривала так довго, аж у тридцятих роках 19-го століття три великі учені рівночасно розшифрували напис короля Дарія у Бегістун, що сповіщає гордо:

---

*J. F. Kleuker: „Zend-Avesta, Zoroaster's lebendiges Wort... nach dem Französichem des Herrn Anquetil Du Peron, 3 Vols., Riga, 1776. „Anhang zum Zend-Avesta", 2 Vols., 1781.

**Zend-Avesta, ouvrage de Zoroastre, contenant les Idées Theologiques, Physiques et Morales de ce Legislateur... Traduit en François sur l'Original Zend avec des remarques... par M. Anquetil Duperron, 3 Vols., Paris 1771.

„Daraya va us ariya cida"

Наш учений, ведений духом шукання правди, не мав сумнівів у автентичності книг Заратуштри перекладених Кльойкером. Він відчув і зрозумів їх важливість для дослідів старослов'янської віри. Вже сам цей факт заслуговує на пошану і виріжнення нашого вченого. Але його твір не був відомий, ані в Україні, ані в Західній Европі, тому доведеться „відкрити" його наново, через його повне видання.

Треба однак завважити, що перший переклад, чи версія Авести подана Дюпероном, зроблена аж із третьої руки, була далека від філологічної докладности чи вірности, згідно вимог сьогоднішніх філологічних дослідів. Зокрема імена власні списані через середньо-перську мову пагляві, через передачу їх вимови жрецям культу вогню Заратуштри у Індії, а далі через французьку транскрипцію Анкетіля Дюперона справді далекі від оригіналу. Але навіть у такому стані цей переклад дав уяву про духа оригіналу і відкрив Костомарову цілий світ поглибленого зрозуміння старинних вірувань.

Костомаров, за моїми відомостями, був перший, що вказав на пов'язання української мітології із старо-іранською. В тому самому напрямі, як побачимо, піде Ксенофонт Сосенко, але саме тому наш огляд етнологічних дослідів Різдва доводиться нам почати від Костомарова.

Саме доглибне вивчення Авести дозволило Костомарову зрозуміти, що помимо і всупереч поверховному політеїзмові, система теології Заратуштри є монотеїстичною. Найвище Божество, Дух Агурамазда, не є сам творцем видимого зовнішнього світу. Він має під собою цілу гієрархію Творчих Духів, Богів, Духів-Геніїв, що їх можна — дуже умовно — порівняти із хорами архангелів у теології християнізму. Справа не в самій номенклятурі цих духових істот, чи Творчих Духів. Сам Заратуштра поборював примітивне розуміння „дайвів" у їх простонародньому, чи передзаратушріянському розумінні. Саме у тому факті полягала основа його релігійно-метафізичної „революції". Побачимо далі, що це питання буде мати відношення до дослідів нашого вужчого предмету.

Заратуштра проголошує і навчає про цілу систему метафізичних духових істот, які чи то як еманації, чи аспекти самого Агурамазди, творять далі світ, чи справують у ньому певні божественно утримуючі, або творчі функції.

Також ведийський сповидний політеїм розуміють сьогоднішні учені, як відомий для цієї релігії генотеїзм, себто видвиг-

нення у культі, чи то одне, чи друге Божество до висот чи розуміння Найвищого Бога. „Ріжно називають поети те, що є одне." — проголошує один із славних гимнів Ригведи .

Костомаров, ведений радше інтуїцією, віднаходить подібне з'явище у старослов'янській релігії. Читаємо у його вступі: (Цитати наводжу в перекладі на сучасну українську мову.)

„Слов'яни, не зважаючи на видиме многобожество, признавали одного Бога, отця природи, і цю істоту вони розуміли свідоміше ніж таїнственну Судьбу греки, чи скандинави Альфатера, який не брав участи у людських справах. Єдинобожество слов'ян не підлягає сумнівові. Прокопій Кесарійський говорить, що в його часах слов'яни признавали єдиного Бога, творця грому і блискавиці, а крім того почитали духів, котрі, згідно із їх розумінням, населювали природу. "

Костомаров наводить далі подібні свідчення Гельмгольца і життєписця Оттона. А далі говорить:

„Однак слов'янське поняття про Божество, зовсім не є пантеїзмом. Бог, або Прабог, як його називає Коллар, не сам витворив світ, а тільки виеманував (себто витворив із себе) духів, які населюють матерію і служать немов би посередником між мертвою масою і всеоживляючим началом, а які існують окремо від Бога. Слов'янські вірування виявляють виразну подібність із ученням Зенд-Авести про феруани і іzеди." (Ст. 1-3.)

Отже, тут стрічаємося із свідомістю, що процес творення Світу — себто Різдво Світла і Світу — це процес опосередкований істотами, які є еманаціями, чи творивом Прабога, чи Прабожества. Ці божественні Потуги, Сили, чи Персоніфікації Потуг Природи, як небудь їх звати, чи розуміти, далі формують цей видимий, з'явищевий світ.

Це важливе ствердження тому, що Різдво для Костомарова —це „Різдво Світу і Сонця" і таксамо розуміє його Ксенофонт Сосенко.

Важливість цих стверджень і їх глибина відкриває зовсім нові горизонти для нових дослідів старо-української віри, яку чомусь вважається „примітивною". Але в цій праці не маємо змоги аналізувати інших, надзвичайно глибоких вникнень і тлумачень дохристиянської віри в Україні з боку Костомарова. Нам доводиться прямо перейти до його поглядів на Різдво:

„Третій празник у Слов'ян відправлявся зимою в той час, коли сонце доходило до мінімум своєї сили і зверталося знову

до весни. Цей празник має свою основу в загальнолюдському міфологічнім понятті про Різдво світу. В Персії святкували МІГРГАН, при кінці грудня і називали його празником народження непереможного сонця. Подібно до того і в Єгипті жреці торжествували Різдво Озіріса. В римлян відправлялись тоді январські- календи, що звалися також „Dies Natalis Solis Invicti" — себто День Різдва Непереможного Сонця...

... Старинне зображення жінки із немовлятком було символом народження сонця."

Далі Костомаров наводить і порівнює мітологічні свята інших народів і пробує вияснити етимологію слова „коляда". Відтак говорить:

„У релігійному відношенні цей празник відправлявся у слов'ян у честь сонця, що саме тоді родиться. Із того слід зробити заключення, що слов'яни починали свій рік із зимового повороту сонця (себто зимового solsticium, — В. Ш.) ...

... Пам'ятником цього служить пісня:

„Народилась коляда
На початку Рождества"

(у перекладі В. Ш.)

„Може бути і повинно б бути, що із тим часом збігався прихід на землю світлоносного начала у виді Чоловіка. Численні колядки, які у видимий спосіб відносяться до Дитяти, Божественного Спасителя, мабуть відносяться до язичного втілення. Так, наприклад, в одній коляді говориться, що „матір родила сина — скупала його в морі" — а ми знаємо, що сонце купається в морі, а в литовській мітології його мати живе близько моря."

... „Колядники, що ходили під вікнами, в Україні співають обрядові пісні молодцям і дівицям і все представляють їх як незнаючих любови, але передвіщають їх скоре знайомство з тим почуванням. Так юнака зображається із атрибутами молодця, на коні, на ловах, чи на війні, де він нежданно знаходить собі дівицю і здобуває її геройською хоробрістю, або визначною красою... „Бог тебе кличе! — говориться в одній щедрівці, — дає тобі два лани жита а третій пшениці, а четвертий гречки, а п'ятий вівса."

(Наведені цитати на сторінках 98-103.)

Як бачимо, вже Костомаров визначив вірно природу і зміст старинного свята Різдва і ці його погляди витримують

пробу дальших дослідів, що велися і поза Україною продовж цілого століття.

Аналіза дальших елементів цього широкого і розгалуженого празника, складного у своїх наверствуваннях, тільки потверджує ці основоположні погляди нашого великого вченого. Віддаючи йому належну пошану, продовжуємо дослідження нашого вужчого предмету у праці Сосенка.

Як додаток для цього розділу наводжу для дослідників, які не мають змоги бачити тексту Костомарова, ці частини його книги, з якої зачерпнуті мої цитати, в ориґіналі і без скорочень.

Третїй праздникъ у Славянъ отправлялся зимою въ то время, когда солнце доходило до minimum своей силы и возвращалось снова на весну. Праздникъ етотъ имѣетъ основанїе въ общечеловѣческомъ миѳологическомъ понятїи о рожденїи свѣта. Въ Персїи праздновали Мигрганъ, въ концѣ декабря и называли праздникомъ рожденїя непобѣдимаго солнца. Подобно тому и въ Египтѣ жрецы торжествовали рожденїе Озириса. У Римлянъ тогда отправлялись Януарскїя Календы, называвшїяся также Natales Solis invicti. Етотъ праздникъ принадлежалъ также и къ поклоненїю Митрѣ, называвшемуся непобѣдимымъ солнцемъ. Древнее изображенїе женщины съ младенцемъ было символомъ раждающагося солнца. У Скандинавовъ тогда отправлялся праздникъ Іолы въ знакъ возвращающагося солнца. Въ Англїи должайшая зимняя ночь называлась материнскою, ибо съ етихъ поръ день прибавлялся и солнце входило въ прежнюю силу,

т. е. раждалось [45]). У Славянъ былъ въ то время праздникъ, именуемый теперь Колядою; нѣкоторые утверждали, что его наименованіе божества мира, другіе отвергали всякое миѳологическое происхожденіе этого праздника и думали, что Коляда есть испорченное слово Calendae, и зашло въ Малороссію отъ Поляковъ, которые заимствовали отъ Западныхъ Европейцевъ. Но мы знаемъ, что не только въ Малороссіи, но и въ Великой Россіи, въ самыхъ отдаленныхъ углахъ, извѣстно имя Коляды, при томъ находимъ видимое сходство обрядовъ этого праздника съ древними подобными миѳологическими торжествами. Я нестану излагать всѣхъ этихъ сходствъ, а укажу на прекрасное сочиненіе Снегирева: Русскіе простонародные праздники, гдѣ это достаточно показано.—Полагаю же, что имя Коляда—вовсе не произошло отъ Calendae, а скорѣе однознаменательно съ словомъ Ѣола, означающимъ колесо—кругъ солнца; тоже значитъ и коляда отъ коло—кругъ, колесо.

Въ отношеніи религіозномъ этотъ праздникъ у Славянъ отправлялся въ честь раждающагося солнца; изъ чего уже слѣдуетъ заключить, что годъ Славяне начинали съ зимняго поворота. Озирисъ-Сваятовитъ, поверженный на время Тифономъ-Чернобогомъ, возстаетъ и начинаетъ свой процессъ оживленія природы. И такъ какъ солнце совершаетъ дѣятельность свою

постоянно и сначала оно является въ миломъ видѣ, то отъ того и образовалось понятіе у всѣхъ языческихъ народовъ о рожденіи и дѣтствѣ свѣтоноснаго начала въ годичномъ его бытіи: оттого и произошло изображеніе женщины — олицетворенной природы — съ младенцемъ. Оттого и Перевитъ изображался безоружнымъ: это значило, что свѣтъ управляетъ міромъ, но уже безъ оружія борьбы съ тьмою и смертію, а голова на груди Перевита означала самовозрожденіе. Памятникомъ этому служитъ пѣсня:

Уродилась колада
На канунѣ рождества.

Можетъ быть, и должно быть — съ этимъ временемъ совпадало пришествіе на землю свѣтоноснаго начала въ видѣ человѣка; многія колядки, побудимому относящіеся къ дѣтству Божественнаго Искупителя, кажется относятся къ языческому воплощенію. Такъ, напр. въ одной колядкѣ, говорится, что мать родила сына — искупала его въ морѣ, а мы знаемъ, что солнце купается, а, по литовской мидологіи, мать его живетъ близъ моря. Вѣроятно, это былъ также праздникъ сотворенія міра, ибо въ нѣкоторыхъ обрядныхъ пѣсняхъ объ этомъ говорится, и говорится при томъ совершенно по языческимъ понятіямъ. Въ то время совершались священныя игры, какъ видно изъ зимнихъ хороводовъ, и приносились жертвы. ...

Въ отношеніи семейственномъ этотъ праздникъ имѣлъ, кажется, то значеніе, что тогда составлялся хороводъ на весну и освящается религіозными обрядами. Въ пѣсняхъ, которыхъ въ такомъ родѣ больше всего, изображается приготовленіе къ любовнымъ занятіямъ. Колядницы, ходящія подъ окнами въ Малороссіи поютъ обрядныя пѣсни юношамъ и дѣвицамъ и всегда изображаютъ ихъ еще не знающими любви, но предвѣщаютъ имъ скорое знакомство съ этимъ чувствомъ. Такъ юноша изображается съ атрибутами молодца, на конѣ, на охотѣ или на войнѣ; нечаянно онъ находитъ себѣ дѣвицу и получаетъ ее то геройскою удалью, — то прелыцая красотою. Дѣвицамъ расхваливаютъ ихъ наряды, ихъ красоту, и говорятъ, что скоро сберутся къ ней князи и бояре, (т. е. женихи) будутъ искать любви ея и наконецъ возьметъ ее доблестнѣйшій и красивѣйшій изъ всѣхъ юношей. По большей части, гаданья, существенная часть праздника, относятся къ семейной связи. Дѣвушка хочетъ узнать своего суженаго, юноша свою будущую подругу. Изъ множества гаданій я считаю не лишнимъ привести на память нѣсколько такихъ, которыя несомнѣнно относятся къ языческому міру. Къ такимъ принадлежитъ гаданье посредствомъ лошади: — дѣвушки выводятъ коня и проводятъ его черезъ бревно: ежели конь не зацѣпится, то мужъ у той, которая гадаетъ о себѣ, будетъ добрый, въ противномъ случаѣ — сердитый. ...

Пѣвцы подъ окномъ прославляютъ обилїе и счастїе хозяина, говорятъ, что у него есть и пшеничный хлѣбъ, и кишки, и колбасы, и желаютъ ему такогожъ благоденствїя на другой годъ. Богъ тебе кличе! — говорится въ одной щедровкѣ: — даетъ два лана жита, а третїй пшеницы, а четвертый гречихи, а пятый овса. Въ другой говорится, что Богъ любитъ хозяина, и когда онъ посѣетъ на будущїй годъ хлѣбъ, то Богъ ниспошлетъ на ниву его дождь, который упадетъ три раза въ маѣ, и на нивѣ уродится жито и пшеница, а хозяинъ въ благодарность за хорошее желанїе долженъ поставить пѣвцамъ меду и вина. ...

Досліди Ксенофонта Сосенка

Наведена у вступі праця Ксенофонта Сосенка обіймає та синтетизує увесь доступний етнографічний матеріял і пробує з'ясувати складні наверствування, а разом із тим старинність і глибинність культу Різдва.

В основному його концепція Різдва — це Різдво Світу, подібно як ми це стрічали у праці Костомарова. Однак, Сосенко багато яскравіше від Костомарова зображує РІЗДВО, як саму Істоту Свята, персоніфікованому як ПТАХА-РІЗДВО, або ЖАР-ПТИЦЯ.

У першій своїй праці п.з. „Праджерела українського світогляду" висловлював він погляд про мітологічну орієнтацію цього свята як солярну, себто соняшну, „опираючися — як він сам каже, — на деяких обрядах цього свята, а не звернувши уваги на колядки і щедрівки, що справу в іншім світлі проявляють. В цих колядках і щедрівках знаходить він виразно означені основи люнарного (себто місячного) та астрального, або сідерального, (себто зоряного) космогонічного світогляду.

У цьому відверненні від солярної концепції Різдва (дарма, що вона виразно потверджує свідомістю самих визнавців

культу Різдва на Гуцульщині) пішов Кс. Сосенко, на мою думку, задалеко, хоч зовсім вірно відкриває ще старші наверствування, а зокрема престаринні космогонічні концепції Різдва Світу.

Як протиставлення своїй власній первісній концепції, наводить він слідуюче:

„Культ „живої ватри" мають якраз Гуцули на св. Вечер і по цілій Україні, як свідчать обряди перед святим Вечером, є незабутній первісний культ живого, природного вогню, — а не культ сонця. А вже найкращим доказом цього є тема свята Різдва, що трактує про створення світу, і всі колядки на цю тему. Тимчасом з колядок і щедрівок виходить, що світотворчим первоначалом у початку світу був астральний вогонь загально, а спеціяльно еманаційна сила місяця, що впливала на внутрішній гін життя усієї природи." (ст.209.)

Завваження про преглибокі інтуїційні концепції космогонії наших прапредків вірні, але це свідчить про старші основи самого свята і зовсім не виключає його основної солярної орієнтації у встановленому вже солярному календарі. Трудно одне вважати оригінальним, а друге напливовим, коли говоримо про таку старовинність загально-індоевропейського культу і мітології. Крім того, сам Сосенко відмітив був вище, що сама „Жива Ватра" була теж у старині пов'язана із культом Сонця. Це може відноситися до часів, про які ми ще замало знаємо в науці, щоб робити тут розріжнення.

Про яку старинність мова? Були ж у цій старині довгі й необчислені ще тисячоріччя, які пов'язують найстарші обряди із святом вогню у Мексику, але ж подвійність культу живої ватри може бути зовсім добре їх власним витвором.

Чому, отже, не говорити про наверствування цілих епох сідерального (зоряного), люнарного і солярного культів гармонійно і органічно поєднаних ідеєю однієї із священних Тріяд, як „Місяць, Сонце, Дощик" — чи теж у інших видах подібної Тріяди, або троїстости космогонії.

Трудно нам увійти у деталі чи аналітичний розгляд знаменитої праці Сосенка, дарма, що в її спробі, чи може відсутності синтези, стрічаємо речі дискусійні.

Тут варто однак відмітити один факт, часто невідомий дослідникам старинних культів, а саме:

Сонце, у світообразі старинних творців культу, не відігравало цієї ролі, яку йому дає сьогоднішнє знання астрономії. Во-

но не вважалося виключним джерелом „Світла Дня" — як це сьогодні знаємо. „Світло Дня", для необзнайомленого з астрономією мислителя, з'являється немов незалежно і то довгий час перед появою сонця на горизонті. Ще заки вирине там тріюмфальна квадрига сонця на східньому горизонті, вже досить довго сіяє світлом горішня частина, саме найвища частина небозводу над нами. Заповідають і несуть нам світло Близнята — Зорі Кастора і Полідевкса — оці безсмертні, блискучі Брати-Світлоносці несуть нам світло, несуть рятунок нещасним серед нічної бурі на кораблі, — як про це свідчать передгомерівські гимни до цих небесних лицарів світанку. Потім у пишних барвах з'являється найпрекрасніша із Богинь, — Богиня Світанку і Ранку, Ушас, що заслужено її славлять найбільше поетичні гимни старинних Вед. Відтак що лиш випливає із моря світлистий віз Бога Сонця на свою дорогу на небесному шляху Зодіяку. На цьому шляху сонце — як відомо — не займає найвищого місця у зеніті. У тому змислі світогляд наших предків не був геліоцентричний, а Божественне Світло мало своє джерело у зорях, у місяці, а головно у Найвищому Небі.

Культи отих Світлистих, Девів, не є протиставні, але тільки у культі цілих епох наголошують у шуканні генотеїзму таке або інше культове, космогонічне, чи світо- і світлотворче значення й потугу предвічних Світлистих.

Не може бути однак сумніву, що дата Різдва виразно зорієнтована на Корочуна, себто найкоротший день, коли то потрібне нашому світові нове народження Світла і Сонця.

Нам доводиться, однак, зосередитися на його етнологічному розгляді „Коляди, колядників і постаті „Берези". Нашим звичаєм, дамо голос самому авторові і наведемо із його рідкісної книги низку цитат. Зачнім від загальних поглядів на Коляду, як на основну ідеологічно-культову сторінку Різдва.

Отже на сторінках 82-83 читаємо:

„Дідуха звуть також Колядою. Коли вносять на св. Вечер сніп пшениці, або жита чи іншого збіжжа, називають сей сніп Колядою. Окрім поданого вже пояснення, що Дідух — це символічна постать Різдва і що його звуть Різдвом для того, бо прадід — це мітичний культурний лицар і приносець культурних дібр; а саме Різдво, як різдво світу дає народові перші культурні здобутки: збіжжа, пашню, звірину і пр. і через те уявляється народові доброприносцем і якоюсь ідеальною фігурою, — має Дідух ще особливу ролю зображування кожного з цих благ, які Різд-

во приносить, та висловлення собою усіх святочних мотивів. Тому звуть його Колядою, бо Коляда — це друга технічна назва різдвяного свята. Значіння Коляди як свята, повинно би виходити з єї імени. Походження того імени темне з лінґвістичного й етнічного огляду і лишень з його аплікації при різдвяних містеріях і обрядах можна робити здогади про його значіння й етнолінґвістичну приналежність. Отже називають колядою: 1) саме с в я т о різдвяне, як згадано попередно; 2) Дідуха-прадіда, що є мітольогічною постаттю свята; 3) називають Колядою настільний колач або хліби на святій Вечери. Ми увидимо понизше, що тим колачем чи тими хлібами складає нарід свою пріміціяльну жертву Богови, — 4) це святочна жертва. Було сказано повище, що святовечірний хліб називають Корочуном і що це не тільки символ особи прадіда, але і тих первісних культурних здобутків, які приписує нарід прадідови. Таке саме значіння — 5) символу культурних первісних здобутків, виражених загально „хлібом", має і хліб-коляда. Як переконаємося з опису святої Вечери, колач і хліб — це ессенціональні її артикули. Вони появляються на ній як найкрасші, ідеальні, здобутки і в богатшім виді: як хліб з чаркою сирого меду на нім, пшениця з медом (кутя), хліб печений на меді (медівник) — звичайно в подобі великих виплітаних медівникових звізд.* Се святочне сполучення двох артикулів поживи, хліба і меду, є висловом ідеалу первісного українського рільника й пасічника разом і вважається народом колядою par excellence. Пшениця, мід та віск і пчоли є особливо ідеалізовані колядками про сотворення світа. 6) Називають Колядою два або три хліби святочні разом, зі спеціяльною їх символікою як фігури астральної тріяди: місяця, сонця і зорі, або: місяця, сонця і Господа, фігури небесних святовечірних гостий. З отсимито символічними хлібами обходить господар хату, своє подвір'я та стайні з худобою. 7) Називають колядою святовечірні хлібні д а р и: одні з них призначують на пожертвування для церкви, другими обділюються взаїмно з дальшою й близшою ріднею, відносять як „коляду"* або „вечеру" своякам, крівним, убожині, приятелям.

Хлібом-колядою обдаровують колядників-співаків, яких уважає нарід за небесних посланців або за святочних духовни-

---

* Великі медівники в астральній подобі, звичайно як восьмигранні, з виокругленими гранками звізди, я зауважав в Підгаєчнині (східна Галичина) в селі Мужилові і в околичних селах.

ків. 8) Називає отже нарід колядниками цих ідеальних своїх духовників-піснярів, які суть уособленням старовіцьких українських традицій і мрій про послів небесних, звіщаючих народови велику світову містерію, тайну різдва світа і появу Господа. Постаті тих колядників зливаються в уяві народу з мітольогічною астральною тріядою, що приходить в гостину до ідеального господаря. В дивнім загально поширенім і всею народною психікою заволодівшім містицизмі різдвяних свят отсі духовники-колядники стають в очах народу оповиті таємним німбом святости, — вони самі собою приявляють первовічні небесні явища, себто астральну тріяду. Їх називає нарід „божими служеньками", трома небесними товаришами, трома братами, королями. Примірів є повно в колядках.** Вони звіщають народови давні таїнниці світа, приходячи в гостину до господаря несуть йому благословенство для роду і плоду і всяке добро і щастя від Господа. Вкінци 9) називаються колядами або колядками святоріздвяні старинні пісні, що проголошують та поширюють між народом провідні ідеї свята коляди, всю його містику, весь його релігійний чар і зміст.

Це багатство й велика ріжнородність ідей, які містяться в українськім понятті імени Коляди, наводять думку, що ідеольогія коляди — це українська народна властивість і що саме імя будучи таке близьке до душі Українця, коли не є українського походження, то було Українцями колись засвоєне і зовсім знаціоналізоване."

Цілком слушно вказує тут Сосенко на всебічність значення слова „Коляда". Цілком слушно подає на самому кінці як похідне значення „Коляди" святоріздвяні пісні, себто обрядово-культові пісні пов'язані із Святом Різдва і Коляди. Не можу входити далі у його міркування про етимологію слова„ Коля-

---

* Сі преріжні містерії з хлібом і колачем і називання їх неустанно „колядою" наводять здогад про етимольогічну єдність слова „колач" і „коляда"; подібно як був піднесений попередно здогад про такуж єдність імен Корочун і Коровай. До тої самої групи слів належить зачислити і передріздвяну „калету".

** Колядників можуть бути більші гуртки та все між ними є три передові. Звичайно однакож гурт колядників, виступаючи колядувати, ділиться на гуртки по три особи і так, трійками, розходяться колядувати (евентуально „щедрувати").

да". Над цим питанням працював уже Костомаров і нічого дивного, що Сосенко не міг читати цієї його спаленої варварським царатом студії. На думку Сосенка це слово є споріднене із римським словом „калєндай" та пов'язане із тереном поширення свят „Брумалія" і „Сатурналія" у старинній римській імперії.

Українських дослідників виразно бентежить питання походження й ґенези, скільки разів стрічаються із подібністю, чи наявністю подібних елементів у культі, чи обряді. В їх уяві автоматично виринає питання „впливу", „запозичень", чи давнішої старинности. І зовсім без дискусії, чи доказу приймають старшість запису чи опису даного з'явища в історії писаних документів, за дійсну старшість у історії. Це так, якби у Краснопіллі жили ті самі ґуцули за часів Ромула і посилали до Риму студентів на теологію. Чому відкинути заздалегідь припущення чи то оригінальности, чи спільної спадщини із часів прото-індоєвропейської спільноти, чи теж впливи через взаємопов'язаність культур із тих прадавніх часів, коли вже існували далі споріднені, але вже порізнені, мовні і обрядово-культові спільноти племен, груп племен, чи народів, — це все у довгій черзі своїх мандрівок і переселень у сусідських теренах.

Матеріялом для того типу теорій послужить нам якраз аналіза і етимологія культу „Берези".

Відмічую тут тільки наш сумнів щодо такого методологічного заложення, яке безкритично приймає як старше щодо часу те з'явище, яке має свій старший запис, чи засвідчення в літературі. Латинські свята „Брумалія", „Сатурналія" і „Калєндай" не тому тільки старші, що маємо про них старші літературні записи як про ґуцулів із „Красноїллі". Сосенко ж сам виразно усвідомлює давнішу старинність місячно-зоряного культу, хоч непотрібно відкидає як протиставний, або „втиснений" соняшний період в старо-українському крузі ідей Різдва. Так само непотрібно звужує наявність культу сонця — поскільки він пов'язаний і виявлений у Різдві тільки з тереном Ґуцульщини. Ту саму помилку зробив Грушевський, коли говорив про Березу. Знайшовши подібні обряди чи назви у Румунії, він з місця приймає, що це румунський вплив, чи походження.*

Згадуючи про обходи з плугом і посівання зерном на Новий рік, Грушевський пише:

---

* М. Грушевський: Історія української літератури, т.1, ст. 155.

„До сього прилучились запозичення з балкансько-романських сатурналій і новорічних свят: обходи маскованих, танці, співи і поздоровлення. На сі запозичення і стичности вказує перед усім назва провідника колядників, або „счинальника", як його звуть инакше. Ся назва у нас береза, румунське „бреза" — замаскований, перебраний, по-болгарськи „брезая" — маска. Румунський „брезая" дійсно має голову кози, вовка, птаха. Наш береза не маскується, але в компанії колядників буває часом „коза" — в виверненім навзнак кожусі, котра танцює під музику, або „кінь" — пошгурковиско, що має потішати публіку своєю незручністю." (Ст. 155.)

Тут бачимо, як Грушевський, зрештою за іншими етнологами, із легкої руки приймає „запозичення" від румунів обряду, який сягає аж у глибину передісторії.

До Румунії могли прийти ці обряди через римських легіонерів, разом із їх римськими звичаями та культом мітраїзму на Балканах. Дослідження залишків цього обряду і звичаїв в Европі переходить поза межі цієї праці.

Тут варто відмітити може тільки невідомий факт, що в польській мові на Прикарпатті збереглося дієслово „березіць", себто вести веселощі і жарти із танцями із негативною оцінкою. Це залишки обряду із негативною їх „калькою" спричиненою його витисненням з боку християнізму. Форма „березіць", себто „березити", виразно вказує на український вплив на цих теренах. (Гляди: „Словник" Карловіча.)

Віковічна традиція мала б, на його думку, так скоро прийматися як мода з Парижу, або з Лондону. Тимчасом бачимо, що в самій природі традиції і звичаїв є виразна тенденція зберігати їх особливість, і боронити її перед чужими впливами. Ми бачили виразно таке розуміння обряду хоч би у того ж Шекерика-Доникова, який боронить ці традиції як у часі, так і перед втручанням чужих елементів.

Але ж і „Березу" і інші обряди, що про них мова, стрічаємо також і в інших землях великої України. Не можемо ні на хвилину забути, що в Гуцульщині стрічаємо тільки довше збережені і відносно старші форми загально-українського культу Різдва. Водночас саме тут збереглися найоригінальніші і саме власні риси цього свята, завдяки тереновій ізоляції Гуцульщини саме від чужих впливів. Не забудьмо оповідання Шекерика, яке ми так обильно навели. Отже, коли в Космачі не стрічаємо вже

„плясання", то це не значить, що його там не було, а тільки те, що там цей обряд було закинено під виразним і сильним натиском християнізму. Те саме відноситься і до інших теренів „у долах", — як їх називає Шекерик, де це багатство культу втратило ще більше елементів, як у самій Гуцульщині.

Із цими завваженнями будемо читати його міркування про „Березу".

Відчуваю однак, що саме в цьому місці варто навести позитивний і таки письмовий доказ, що культ Берези існував також у інших частинах України.

Знаходимо цей доказ наведений у праці Богдана Микитюка п.з. „Християнські і позахристиянські елементи в українських народних звичаях", поміщеній на ст. 93-129 181-го тому Записок Наукового Товариства Шевченка, Париж, 1967.

Микитюк наводить там цитату із акту Білгородського архиєпископа із 1750 року до епархії, наказуючи священикам викорінювати ріжні народні звичаї й обряди. Наводимо цю цитату:

„ ... Накрѣпко священникамъ наблюдать и учить народъ, даби вь приходахъ ихь идолопоклоническія жертві не праздновались, якъ-то колыси называемы рѣла, березы, купала, вечерницы и клики." (Ст. 96.)

Думаю, що ніхто з читачів і дослідників не матиме сумніву про якого „березу" там мова. Маємо документ із 1750 року із Білгороду й Харкова. Отже маємо перед собою один із численних документів боротьби християнської церкви із народніми дохристиянськими звичаями. В тій самій праці Микитюка, хоч він є „аполегетом" такого винищування обрядів, знайдемо тих доказів таки багато.

Якже тут говорити про вплив румунів аж на Харківщину та ще й у 1750 році. Звичайно, що не в 1750 році існували на Харківщині колиски, берези і купали і старовинне Різдво. Боровся із тими звичаями і Вишенський і ціла церква продовж цілого часу свого закріплення впливів над Україною.

Терени, що сьогодні звуться Румунією, були в тому часі на сприймальному кінці української культури і писали в той час прийнятою з України кирилицею.

Але обмеженість методи Грушевського, який ствердивши теренову близькість подібних з'явищ чи слів, відразу дозволяє

собі на висновок, що це, мовляв, вплив на гуцулів, чи „запозичення". Не було в Харкові ані румунів, ані римських легіонерів, і не посилали харків'яни своїх людей до... Красноіллі, щоб вчилися в них... народніх звичаїв. Ясне, що стрічаємо тут так само прадавню, праісторичну давнину, що й у космогонічних колядках. Хтось мусів ці колядки берегти, хтось мусів їх пам'ятати, хтось мусів цілими епохами передавати їх із покоління у покоління. Я далекий від твердження, що впродовж цих епох нічого тут не змінилося, але те, що тривало, це була саме безперервність самої традиції і її духа.

Хто раз прочитав документ Шекерика-Доникова, той не матиме сумніву, що саме тут стрічаємо один із елементів зламаного вже хребта цієї прастарої традиції.

Думаю, що можемо прийняти за доказаний факт, що культ Берези був поширений у цілій Україні на найдальших кінцях нашого історичного поселення, отже далеко поза границі сьогоднішньої України.

Зрозуміємо тепер помилкове уявлення про теренове обмеження „гуцульських колядників" у Сосенка, що довело його до деяких обмежень і неправильних висновків. Однак із тими заввагами його студія є в цілості гідна найдбайливішої уваги.

Читаємо там важливий розділ п.з. „З проблеми культу Сонця в українському святі Різдва":

„Мабуть більше вже виразом культу сонця є другий танець колядників т.зв. кругляк, який відбувають вони у господаря на пасіці. Господар веде їх на місце, де стоїть пасіка л і т о м, там вони стають колесом, упадають усі враз на коліна, роблять перед собою хрести топірцями, укладаючи їх лискучими бардками до середини, а топорисками до себе — і в цей спосіб творять лискучий центр з промінням жовтих, висаджуваних узорчатими бляшками палочок. Відтак складають на бардки свої шапки, які господиня наповняє золотистою пшеницею — і взявшися за руки крутяться в оден бік „за сонцем". Відспівавши в часі кругляка якусь веселу пісеньку, „аби бжоли були веселі", колядники знов упадають на коліна і роблять хрести топірцями. Пшеницю з шапки зсипають господини до запаски вінчуючи: дай Боже, аби пасіка була така велична, як свята були величні. Сю пшеницю ховають господарі як освячену, до весни, та обсипують нею вулії, коли випускають бжоли перший раз у світ.* На відходнім беруть колядники д у х о в н и к а, або

господаря з господинею, між себе, а враз з ними свого трембітаря аби грав, складають шапки до середини і взявшися за руки, крутяться у послідне кругляка та закінчують співом: „Сидів когут на вербі, пустив коси до землі". При тих словах клоняться господареви, від разу кождий розхапують свої шапки та дякуючи за привіт: „шьистєм, здоровлєм, многа-літами", розходяться. Описаний кругляк має багато познак культу сонця. В загально світовій мітольогії вважається символом сонця від'осередне проміння, звичайно у виді промінистої корони.** Таким як раз образом промінистої корони може бути в гуцульських містеріях шапка (символ власти у пастуших народів), як центр променистих топірців. У Вавилонців була символом сонця хрестовидна звізда з чотирма жмутами променистих блискавок від осередка у чотири сторони, обведена кругом*** (анальог. круг колядників?). У Вавилонців сам хрестик був символом бога сонця. Звертає увагу також прощальна приспівка колядників після послідного кругляка — про когута. У ній є когут очевидячи якоюсь персоніфікацією; а у Вавилонців був когут (по вавилонськи Kurkie) символом бога сонця.****

Так, отже, виявляється, що впливи солярної ідеольогії в обрядах колядників досить ярко зазначуються. Але, щоби се була чисто солярна культова орієнтація, годі на се згодитися. Не буду повторяти доказів вже виповіджених, а зверну увагу лиш на оден мотив у плясі кругляка, і у ритуальнім поході попередно, а це на мотив топірців. У многоти щедрівок це мотив улюблений, бо топірець це слава, майже тотем Гуцулів, але він має своє визначне значіння мітольогійне, — це символ місяця молодика. Як його погодити з культом сонця? Я думаю, що одиноким і конечним поясненням було би це, що у Староукраїнців був культ місяця й сонця в одній стадії культурно-історичній злучений разом, іменно в астральній тріяді. А знов, після вавилонських астрольогічних традицій наближення місяця з сонцем

---

* Опис цей поданий за Мих. Грушевським, гл. Історія укр. літератури т.1, ст. 148.

** Гл. Paul Ehrenreich, Die allgemeine Mythologie, 1910, ст. 246.

***Гл. Moritz Jastrow. iun., Bildermappe zur „Religion Assyriens und Babyloniens".

**** Гл. Mor. Jastrow. op. c., також O. Schroeder, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, 1923, S. 6+8.

вважалося містичною подією і ворожило щастя для світа й людини. Може й тому, по якійсь традиції з полудневого Сходу, задержує український нарід попри свої власні культові ідеали і отсі напливові."

(Ст. 210-211.)

Вірно кажучи, ціле оте „питання" про протиставлення культу зір і місяця культові сонця, а вслід за цим всі оті натягнені спроби заперечити культ сонця як один із основних струменів ідеології Різдва, всі спроби звести його майже виключно до астрально-люнарного культу, — всі ці „питання" зробив сам Сосенко своїм надто радикальним відверненням від своєї первісної концепції. Він так і пише:

„Брак соняшної орієнтації в основі свята Різдва, а феномени соняшного культу, як чужі налети у нім, я мушу тут категорично ствердити, також із цієї причини, щоби виправити власну похибку в моїм первіснім погляді на мітологічну орієнтацію українського свята Різдва, яку я вважав за солярну, ..." (Ст. 207.)

Отже далі, ані обхід „за сонцем", ані культ живого вогню не є для нього доказом, бо, мовляв, „ ... у Мексику є ще інший культ вогню, який можна вважати „несолярним" і т.д." (дарма, що Сосенко знає, що всі відомі в індо-європейському світі культи живого вогню є по суті культом сонця.)

Що ці всі штучні розрізнення варті, коли вкінці він сам у вище наведеному місці мусить признати, що „у Староукраїнців був культ місяця і сонця злучений разом в одній — астральній тріяді".

Астральна тріяда перестає, отже, бути „астральною" у вужчому розумінні „зоряної", а стає єдиною космічною тріядою, і зайва річ говорити про протиставлення, чи втиснення сонячного культу.

Була єдина тяглість розвитку у різних історичних епохах походу Духа Нації у його самоусвідомленні Космосу і Божественности. Слід також пам'ятати, що космогонічні концепції не творилися на якійсь догматичній основі, мовляв як є культ астрально-люнарний, то це виключає культ сонячний. Отже і сонце було трактоване як одна із планет, як одне із світил, як одне із праджерел Світла і Світу, як одне із Світлистих.

Ціла льокалізація культу Сонця в Різдві і її обмеження виключно до гуцульського терену виявилися зовсім недійсні.

„Береза" був не тільки на Гуцульщині, але в усій великій простірності історичної України. Вслід за тим всі міркування, оперті на цій недійсній основі, є просто недійсні, як і ціле питання про „втиснення" ідеології культу сонця.

З таким застереженням розглянемо, однак, дуже уважно ту частину його праці, в якій він доходить до питання про т.зв. „іранські втиснення". Ми вже розуміємо, що мова буде не про втиснення, але про історію, чи праісторію культу Берези і Різдва. Читаймо:

„Що фраґменти солярного культу могли втиснутися колись в староукраїнську різдвяну ідеольоґію також за посередництвом Староіранців, що мали культурно-релігійні зношення з Вавилоном, були би на те докази в деяких святоріздвяних технічних назвах, вживаних колядниками. І так: бурта, себто відділ колядників, це староіранське participium futuri passivi, іменно: barata, в еволюції слова: середньоперське apurtan, а нороперське burda і значить те, що має бути несене, чи ношене, — тут безперечно в значінні збірки колядних дарів; ґрупа колядників, що носить коляду, персоніфікує її. Провідник колядників „береза" має або староіранське ймення berejya, то значить той, що має когось, або щось величати — і його самого треба величати (величальний); або це behredar т.є. той що свою участь в чім має, або свою частку приділу має; а найкращу характеристику берези дає староір. berezant т.є. високий, стрункий; визначний; з високим, співучим голосом. „Вайда", теж оден з провідників але другої ранґи, це іранська фраза wajedar, себто такий, що бере у чімсь участь або партіціпує; отже подібно як береза.*

Звертаю увагу при тім на ймення б е р е з а, що знаходить в староіранській мові таке просте і влучне вияснення — і, як прочі згадані назви, має повну свою леґітімацію в українськім ужиттю, коли зважимо все те, що було досі сказане про культурно-релігійні староіранські впливи на Україні та їх історичну і річеву доказаність. Це ймення і його значіння було спеціяльно об'єктом наукових дослідів єще з часів пок. акад. Н. Весоловського. Весоловський наводить** анальоґії цего імени

---

* Українські назви взяті з етноґрафічних жерел; а всі фрази староіранські й перські виняті з Christian Bartholomae, Altiranisches Wörterbuch.

** Н. Весоловський, Разысканія въ области русск. языка, т. 3, ст. 118.

святоріздвяних обрядів: у Румунів, Болгар, Словінців та Німців. Сам він вяже це ймення з санскритським bhraj=fuelgo та з німецьким Berchte, Perchte (Eisen) і з німецькою мітичною фігурою Eisenberta. Сю думку піддає йому догадуване значіння статі берези в Румунів та Болгар, та її назва: у Румунів „береза", у Болгарів „брезая". Тому, що в румунській мові brezaia, brezae, brăzae, значить чоловік вбраний у довгий, сорокатий, яркими платками й лентами обвішаний плащ, — а у болгарській мові брезая значить святочна маска, — думав він, що береза, це фігура святочної маскаради. Тої думки є проф. Михайло Грушевський, хоч констатує, що український береза ніколи в масці, або маскараднім убранні не виступає. Очевидно, що всі отсі здогади основуються на цій хибній гадці, буцім українські колядники мають свою ґенезу у римських brumalia-х і їм подібних звичаях та екстраваґанціях. В моїй студії було довідно стверджене, що українська святочна установа колядників походить з далеко старших часів, чим римські та інші маскаради, які всі суть орієнтовані на культ сонця і належать до пізнійшого, вторичного, культурно-історичного округа. Українські ходження з козою, на які покликується проф. М. Грушевський,*** є зовсім іншого типу — і в них „берези" нема. Вони належать передовсім до обрядів новорічних і щедровечірних та лиш через перемішання з різдвяними увійшли в різдвяний час і мають свою власну мітольоґійну орієнтацію й характеристику.**** Безперечно — румунський бреза і болгарський брезая, це тота сама фігура, що український береза, тільки, що перейшла культурно-історичну еволюцію в напрямі культу солярного. Тою самою появою є й німецька Берта (Eisenberta), розуміється з додатковою мітольоґійною характеристикою в дусі народних німецьких мітів, але близшою ідеольоґійно до святочної ідеольоґії української. Бо як усі мітичні і полумітичні святоріздвяні й щедровечірні постаті орієнтовані люнарно, так і Eisenberta, в цій характеристиці, яку дав їй безіменний Чех, що описав її перед 15-им стол. вона, виявляє чисто люнарне мітольоґійне забарвлення.*

При тім думаю, що етимольоґійно як укр. імя береза, так і румунське breza, болгарське брезая, і німецьке berta percht-a, словінське vehtra baba, є всі одного походження від старо-

*** Мих. Груш. ор.с. ст. 155.

**** Близше пояснення при розгляді новорічних обрядів і Щедрого **Вечора.**

іранського berezant або berejya.Про Румунів та Болгарів можнаби хиба те доповісти, що було сказане в розділі про Корочуна, що ці народи опанувавши в своїм часі українські области й племена, хоч винародовили їх, та були самі поневолені від них культурно і переняли від них отсю культову й обрядову традицію."

І тут Сосенко натрапив на питання, яке стає гостро актуальним у сьогоднішньому порівняльному мовознавстві, — питання зв'язків, чи впливів старо-іранського передісторичного світу із старо-українським світом.

Це питання має сьогодні у своїй основі вже виразно стверджений факт, що ряд слів, назв і імен власних, зокрема у ділянці віри, культу й обряду, показує їх безсумнівне споріднення.

І хоч Сосенко не був приготований до цих важких філологічних студій, але він шукав розв'язки у правильному напрямі.

Хоч не розв'язав, а навіть заплутав питання етимології наведених слів, хоч не відріжнює двох окремих слів і коренів як:

1. березант — високий, спорідненний із словом „берег" — що значить просто „гора", а наш „берег" із іншим словом від іншого кореня, а саме:

2. слово „Бередж'я", що буде предметом нашого досліду, — то однак його неоспоримою і великою заслугою для історії української культури і духовости є те, що він це питання видвигнув і знайшов правильний напрям для його розв'язки у текстах... Авести.

Божество „Бередж'я" у Авесті

Отже сягнім до джерел, до текстів Священних Книг Заратуштри, що звуться Авестою. Дещо про їх відкриття ми вже

---

* Отсю німецьку мітичну „Die wilde Bertha — Eiserne Berta, Percht mi der eisernem Nase", описує згаданий Чех у своїм творі Candela thetoricae, ось як: Perchta, quae habet aureum caput, stagneos oculos, ereos aures, ferreum nasum, argenteam barbam et plumbeum collum... (Karl Müllerhof, Mythologisches). Подаю це за Н. Весоловським. Цеж на мою думку чистий образ змінчивости місяця. А крім того мітична постать Берти у Німців є з'ображувана сліпою на очі. Чи не буде цей образець символом темноти новою?

згадували, коли знайомилися з поглядами Миколи Костомарова.

Наведім декілька найбільше характеристичних молитов, в яких стрічаємо... Божество, яке зветься „БЕРЕДЖ'Я" — у моїх з конечности дещо вільних перекладах, щоб уможливити через деякі експлікації вставлені у переклад, зрозуміння текстів, надзвичайно трудних у дослівних передачах технічно-ритуалістичної мови.

У низці молитов, призначених до щоденного вжитку в означеній порі доби, читаємо таку молитву до Ушагіна. Вона має бути виголошувана перед світанком. Підкреслюю, що маємо тут до діла із щоденною молитвою священиків і визнавців Агура-Мазди.

V. Ґаг Ушагін

1. Молитва до Агура-Мазди:

Я визнаю себе визнавцем Мазди, із ордену Заратуштри, ворогом Дайвів (себто демонів) присвяченим Законові Господа, (присвяченим) Ушагінові, Жертві, Богопочитанні, Молитві і Прославлюванні (Агура-Мазди), також Бередж'ї і Нманії, святим Володарям вірожертвенного Закону,

2. Хай буде молитва до Сьраоші (Слухняности) благословенного, благодарного, що перемагає переможними ударами, поширює ріст і розріст поселень.

. . . . . .

6. Приносимо жертву Бередж'ї, святому Володареві вірознавчого Закону, також Нманії, із гарячим прагненням доброго Ладу, із гарячим прагненням доброго Маздаясьніянського Закону, для почитання і славлення Нманії,..."

В кількох інших гимнах і молитвах стрічаємо зовсім подібні, чи рівнобіжні місця, як у фрагменті із Ясни II.

Ясна II.

. . . . . .

6. . . . (Прославляємо, жертвуємо і почитаємо) ... Потугу, прекрасну і величаву, переможний удар даний Агурою, переможний рід...

7. і Ушагіну, святого Володаря релігійного Закону Віри, Бередж'ю і Нманію, святих володарів релігійних Законів Віри, і Сьраошу (себто Слухняність) благословенного і величавого,

що побиває ворогів переможним ударом, поширює країни поселення, священного Володаря вірообрядів...

Або інше місце із „Хорда Авести". Читаємо Яшт V.

Хорда Авеста, Яшт V.

В ім'я Бога Ормузда (себто Агура-Мазди), Володаря, Ростителя!

Хай зростає він у великому Маєстаті. Сьроша, пречистий, премогутній, якого тілом є священні гимни (мантгра), якого зброї є прежахливі, якого зброї є піднесені напоготів, Володар створених істот Ормузда, — нехай зійде!

За всі мої гріхи я жалую згідно із Патетом (себто покаянною молитвою)

Всі мої погані думки і т.д. (молитва)
Ятха Агу Вайріо (молитва, 5 разів)
Ашем Вогу (молитва, 3 рази).

.....

Я ісповідую себе як Маздаясьніян, учень Заратуштри, поборник Дайвів (демонів) почитатель Агури.

Ушагінові, чистому Володареві чистоти обрядів і віри (хай буде) слава, молитва, жертва і хвала.

Бередж'ї і Нманії, чистому Володареві чистоти обрядів і віри, слава, молитва, жертва і хвала..."

Глибоко вдумуючися у зміст наведених цитатів із гимнів і молитв Авести, можемо ствердити слідуюче:

В усіх місцях, в яких прославляється Божество Бередж'ї, воно характеризується як Святий Володар Віро-Обрядового Закону. Воно виступає майже постійно у трійці: „Ушагіна, Бередж'я і Нманія", і до них трьох відносяться незмінно їх теологічно-метафізичні атрибути. Рівночасно їм приписується прикмети, які пізнаємо як похідні із старшої формації їх культу, а саме їх перемогоносні удари ворогові, поширювання поселень, себто головно пасовищ серед широких степів, а також просто їм приписується ріст зерна і отар, чи черед домашніх звірят.

Починаємо розуміти зв'язок обряду нашого Берези із обрядово-ритуальним посвяченням зерна через священний танець „Кругляк".

Щоб зрозуміти місце Божества Бередж'ї в авестійському пантеоні, мусимо відмітити слідуюче:

Авеста, у тій формі, у якій вона збереглася до наших часів, є збірником молитв, гимнів, ритуальних приписів і релігійного права, чи законів заратуштріянської віри. В численних місцях, на вступі до молитви чуємо священну заяву: „Я є маздаясьніян (себто визнавець Агура-Мазди) послідовник Заратуштри (себто із релігійного ордену Заратуштри) і т.д.

Величезні історіотворчі зміни й довершення, які впровадив проголошенням своєї нової віри Заратуштра, полягали головно в тому, що він підняв дотеперішні вірування іранських народів і племен на вищий метафізичний і теологічний рівень. Первісно генотеїстичні тенденції він завершив у струнконому єдино-божестві Агура-Мазди, який діє через свої Божественні Особи, Сили, Потуги, чи Аспекти своїх Божественних Проявлень у Космосі. Отже всі Божества Авести є тільки умовно окремими особами чи потугами. В дійсному поглибленому розумінні теології Заратуштри вони є тільки Потугами, Особами, чи Еманаціями єдиного Бога Агура-Мазди. Божества старого, передзаратуштріянського пантеону попали і були гармонійно поєднані саме у такій системі, через свою первісну популярність і міцне закріплення в культі чи то самих медійців, чи інших народів, які були обняті впливом, засягом і законом заратуштріянізму. Але рівночасно була скріплена їх саме метафізично-теологічна характеристика, яка наближувала їх і поєднувала із цілістю системи теології заратуштріянізму. Я теж не тверджу, що це все сталося нараз, без впливів пізніших включень, чи концепцій для сили традиції народньої віри. Отже існуючі як окремі персоніфікації своїх попередніх Потуг, чи З'явищ Всеживучої Природи і Космосу, стали ці старинні Божества тепер Силами, Потугами, чи Проявленнями одного Агура-Мазди. В такий спосіб сталося можливим включення численних Божеств поодиноких народів у всеобіймаючий пантеон Заратуштри і рівночасно це не порушувало його монотеїзму.

Таким чином, наприклад, Божество одного з народів Нманія попадає в пантеон побіч Бередж'ї, чи Ушагіни. Всі три мусіли бути первісно окремими Божествами, але їх теологічна подібність у концепції дозволила теологам обняти їх у одну групу Божества у трьох назвах. Але рівнобіжно бачимо вже там Божество чисто абстракційно-теологічного походження як наприклад Сьраоша, що просто значить Слухняність, або навіть Карність, себто є Потуги самого Обряду і Ритуалу поєднаного із Законом. Це, отже, відповідає старинним праукраїнським поняттям Закону і Покону. Сьраоша, як таке Метафізичне Бо-

жество, — уживаю цієї назви із застереженнями її недокладности і умовности, має відразу місце як один із Духів, чи Потуг Агура-Мазди. Так відбувався процес синтетизації заратуштріянського монотеїзму із тенденціями у тому напрямі первісного Генотеїзму.

Сам Заратуштра, так слід мабуть думати на основі того, що до сьогодні знаємо про заратуштріянізм, гостріше і міцніше наголошував монотеїстичну стрункість свого вчення і численні надто примітивні персоніфікації сил природи, чи душі людини, отримують негативну характеристику як „Дайви" себто демони і їх поборювання стає священним обов'язком „маздаясьніяна", себто визнавця релігії Агура-Мазди. Ця священна формула визнання „вірую", у виді: „Я є Маздаясьніян, поборник дайвів" стрічається дуже часто у молитвах заратуштріянців.

В той час численні первісні індо-европейські Божества попали в „Демони" заратуштріянізму.

Коли ж не попав у той час, чи пізніше пресильний у культі Мітра, Божество Сонця і Володар Широких Степів, то це сталося тому, що він був надто сильний у культі, щоб можна його заступити вищим у абстракції культом Агура-Мазди. Отже Мітра стає Особовим Видом Агура-Мазди, його Божественним Двійняком.

Слід, отже, здогадуватися, що таким чином і Бередж'я не міг бути виключений із старинного культу і тому був прийнятий у пантеон, набравши тільки більше метафізичної характеристики, яка зближувала його чи ідентифікувала із Духом Сьраоші, себто Володарем релігійного Ритуалу і Послуху Законові рівночасно. Цього другого елементу послуху Законові, як такому, ми у нашій характеристиці Березі не знаходимо. Але його характеристика як Володаря Релігійних Обрядів, як їх знавця і зберігача, повністю відповідає тому всьому, що ми навчилися із дослідів над постаттю нашого Березі.

Але вернім ще на деякий час до загальної характеристики заратуштріянізму.

Нищівні, негативні сили природи і людської душі, в тому і деякі „девас" із старого культу, одержують у системі Заратуштри теж своє метафізичне вивершення у постаті Космічного Зла, себто Анґра-Майнію. Між ним а Агура-Маздою, через його Потуги ведеться Всевічна Боротьба. Звідси популярна характеристика заратуштріянізму як дуалізму.

Процес включання Божеств у більше суворий, метафізичний пантеон Заратуштри мусів теж вестися і після смерти,

а зокрема в добу Сасанідів у Персії, коли саме більше особове Божество улюбленого народами і популярного Мітри, проявляє експансію, далеко поза межі Персії, а ставши популярною релігією римських легіонів, знаходить поширення скрізь там, де сягають межі римської імперії. В такому виді ми бачимо його культ у Англії. Гієрархічна структура Ордену Мітри, із його ступенями, дуже відповідала потребі гієрархії у воєнно-лицарському її розумінні.

Було б однак великою помилкою припускати, що це в тому саме часі розвивається сама концепція Мітри. Ні, це старинне Божество виразне із доби плекання великих отар у широких степах. Його культ тільки вертає до потуги і бере перевагу над трудним суто-теологічним культом метафізичного заратуштріянізму. Старинні тексти доводиться тоді перекладати на новіші форми іранських мов.

Слід виразно ствердити, що Божество Бередж'ї стрічаємо саме в найстарших частинах Авести. Їх постання чи включення не дасться віднести до доби сасанідів.

А отже... і тут ми на порозі можливости датування, часу закріплення і культу Бередж'ї. Його культ мусів бути у розцвіті ще перед появою самого Заратуштри, як культ одного з народів, що його обняв своїм засягом заратуштріянізм.

А отже... це мусіло діятися на довгий час, епохи, чи століття, перед ахаменідами у Персії, перед Заратуштрою, який, як думають учені, виступив у семім столітті перед нашим літочисленням у Медії, в добі її найбільшої потуги.

При чому, культ Бередж'ї мусів бути настільки сильний і закріплений, що метафізична реформа Заратуштри не змогла його вичеркнути із пам'яті народів, компонентів медійської імперії, що це Божество закріпилося в пантеоні офіційної релігії.

У світлі вищесказаного, погляньмо тепер на ще один фрагмент із Авести, в якому стрічаємо Божество Бередж'ї побіч інших фраґментів того самого гимну, який дозволить нам порівняти й ствердити високе місце цього Божества у пантеоні Авести.

Наведім, отже, фраґменти із Ясни VII.

Ясна VII.

9. Я складаю оце досконалі і святі жертви Ушагінові, святому Володареві Релігійного Закону, і Бередж'ї і Нманії і Сьраоші (себто Слухняності) благословенному, наділеному Святіс-

тю, що вдаряє ударом перемоги і веде вперед (наші) поселення, а також Рашнові і Арстатові, що поширюють поселення і спричинюють їх ріст.

13. І я складаю оце досконалі і святі жертви Агурі і Мітрі, високим, вічним і святим обом, і Зорям, які є творивом Спента Майнію (себто Святого Духа і Мисли) і (Зорі) Пістрії, блискучій, славній, і Місяцеві, який у своєму промінні має плідне насіння отари, і преясному Сонцеві, що є оком Агура-Мазди, і Мітрі Володареві широких країн-пасовищ.

І я складаю оце досконалі і святі жертви Агура-Мазді, блискучому, славленному, який є Володарем Дня, і Фравашіям, які дають назву місяця.

14. Тобі, о Вогню, Сину Агура-Мазди, разом із усіма вогнями...

Нашу студію не можемо надто широко поширювати на поглиблене вивчення пребагатої й глибокої у змісті теології Авести.

Але ж наведені фрагменти показують ясно гієрархічне місце многоіменного Божества Релігійного Обряду, Законів і Поконів Віри. Це одним віддихом вимовлені постаті Ушагіни, Бередж'ї, Нманії і Сьраоші (Послушности). Із них Сьраоша має виразно характер теологічно-метафізичної релігії Заратуштри, саме як Дух Релігійного Послуху й Карности. Він відіграє важливу ролю у законах Заратуштри. Інші Божества мають характер зовсім рівнобіжно сформульованих Божеств, мабуть, як я припускаю, Божеств того самого типу тих ріжних народів, що їх обняв синтетично і синкретично великий рух творення релігії заратуштріянізму рівнобіжно із експансією Медії, а далі Ірану.

Таке з'явище включання Божеств рівночасно із включанням народів, чи племен, чи політей грецького типу, ми бачили як нормальне з'явище у поєднуванні місцевих, але споріднених культів у процесі творення ширших держав чи імперій.

Імперія Медії, що створила постать Заратуштри, як бачимо включає ліберально у всеобіймаючий пантеон назви того самого Божества. Заратуштра визначує їх метафізичну природу у складній, але не доґматичній гієрархії Святих Творчих Духів-Божеств у системі єдиного Агура-Мазди.

У наведенім фрагменті бачимо Агуру поставленого побіч Мітри, — найпопулярнішого Божества, Володаря широких і необнятих степів, які є рівночасно добрими пасовищами. Мітра — це передовсім Володар тих широких пасовищ — уруґаяоіті.

Хто небудь читав у своєму житті захоплений опис життєдайних степів України у Геродота, той не може мати сумніву, що ці широкі степи Наддніпров'я, що їх Володарем є Божество Сонця назване Мітрою — є степами України. Геродот відмічує навіть високопоживну якість буйних трав цього простору.

У наведеному фрагменті бачимо теж, що саме сонце, як світило, є тільки оком Агура-Мазди, побіч всіх інших Світил Небесних, як Зоря-Пістрія, Місяць (Володар плідного сімени домашніх звірят) і преясне Сонце.

Бачимо тепер ясно, як непотрібно стратив багато дослідницької енергії і вдумчивости наш дорогий Сосенко на спроби протиставлення культів Зір і Місяця — проти, мовляв, „втискання" — чужого культу Сонця. Ці культи бачимо тут гармонійно поєднані як культ Зорі, Місяця і Сонця у наших колядках і... в пантеоні Заратуштри.

Але добре зробив Сосенко, що показав своєю глибокою аналізою наявність цих прастарих культів у наших колядках. Справді вони заслуговують на нову поглиблену аналізу у світлі такого ж поглибленого знання Авести.

Бачимо теж виразно концепцію у космогонії, що сам Агура-Мазда не є безпосереднім деміюргом, але у своїх різних особах творить світ.

Відмітім теж виразно для дальших дослідів, що Божественний Вогонь — або Бог-Вогонь — є сином Агура-Мазди. Це придасться нам для дослідів старо-українських концепцій Троїстости.

Це той сам світотворчий Вогонь-Слово, що його у грецькій філософії буде вже на базі чистої метафізики проповідувати божественний Геракліт.

У нашому досліді — це той Живий Вогонь, що із його культом так сильно і нерозривно пов'язаний наш культ Різдва, культ Перуна і культ Купала.

І знову бачимо, як даремно пробує Сосенко зрізничкувати „два різні культи Живого Вогню", покликаючися на його інтерпретацію цих культів... у Мексико.

Розміри і тема праці не дозволяють увійти в розгляд складної проблеми датування постання віри заратуштріянізму, як історичного факту і як довгого історичного процесу перед самою появою пророка. Коли говорю про загально-прийняту дату як семе століття перед н.е., то маю на увазі як „terminus non ante quem".*

Отже існування практики Бережі, як того, що береже звичаї і обряди, мусіло на довгі століття випереджувати постання його абстрактного культу як Божество Бередж'ї, себто Божество Береження Культів і Обрядів.

На мою думку, особа Берези в старо-українському обряді — це залишок отого стану старо-української віри, коли в громаді існувало достоїнство народнього жреця, якого обов'язком було саме береження обряду і переведення цілого довгого і важливого свята в році, якого кульмінаційним пунктом була відома Сосенкові і етнологам перша жертва в році Істоті Різдва Світу, Творчим Світопотугам і рівночасно Новонародженому Сонцеві, чи теж його персоніфікації у виді новонародженого дитяти, того самого, що його знали вже орфійські містерії у Греції, як „Ерікапайос", себто „Вчаснонароджений у Жолобі".

Досліди Сосенка відкривають нову добу у вивченні Різдва, у пов'язанні із цілими епохами індо-европейської мовної і ще виразнішої релігійної спільноти, яка то релігійна спільнота саме і творила основу для відчування їх споріднення і приналежности до Віри. Саме такий змисл віднаходжу у славному написі Дарія.

Етимологія слів „Бередж'я" і „Береза"

Спробуймо вкінці розглянути етимологію наших понять „Бередж'я" і „Береза" в надії, що можливо звідси доглянемо якесь додаткове світло для роз'яснення нашого питання.

Тут доводиться нам користуватися загально відомими джерелами, а головно словниками, тому я не буду вже обтяжувати цієї праці надто вже відомими бібліографіями і наведеннями. В основному це буде відомий словник Бартгольомая для Авести, а словник індо-европейських мов у найновішому виданні

---

* Учені Едуард Маєр (Eduard Meyer), а також Макс Дункер (Max Duncker, Geschichte des Altertums, 4, 78.) приймають як дату життя Заратуштри час біля 10.000 літ перед християнською ерою. Однак не всі учені погоджуються із тим датуванням. Все ж таки є загально прийнятим у науці відносити життя Заратуштри до передісторії і пов'язувати постання його релігії із старинною вірою магів у Медії.

Релігійна традиція заратуштріянців переносить цей час у ще глибше минуле.

Для основної літератури предмету доводиться вказати на Брітанську Енциклопедію, 1951, том 23, ст. 986-989.

ні для етимологічних дослідів. Подані ними значення і здогадні етимології були мною дбайливо провірені.

На ґрунті Авести етимологія слова „Бередж'я" не представляє ані труднощів, ані сумніву.

Це слово-поняття походить від слова „берег" — „bereg", яке означає релігійний обряд. Подаю повний обсяг значення цього слова:

1. релігійний звичай
2. релігійна форма чи формула
3. те саме, що латинське слово „рітус" — себто устійнений ритуал жертви, обряду, молитви чи свята.

Слово вимовляється і пишеться у фонетичній транскрипції через глухе „е", подібне у вимові до полтавського „е" у слові „зелений". Це короткий глухий звук, подібний до нашого „и". У фонетиці він має свій знак як відвернене „е", себто як „ ", отже в латинській транскрипції „bereg".

В українській мові, головно у південних діялектах, дуже часто чуємо таке глухе „ " замість виразного звука „Е", головно перед наголосом.

Далі довідуємося, що це слово уживається тільки у зв'язку із ґатхами, отже в найстаршій частині Авести.

А отже слово„ берег" так і означає той обряд, чи той ритуальний спів і танець, чи бажання у щедрівці, себто форма благословення, що їх має берегти наш Береза.

Під ґаслом „Бередж'я" знаходимо вже відоме нам із наведених текстів: Назва Божества, що побільшує збіжжя і отару, пов'язана із Ушагіною і Нманією. Тут немає для нас ніякої несподіванки крім надто великого спрощення значення тих Божеств, як ми це бачили із текстів.

Але довідуємося також, що слово „бередж'я" виступає також як прикметник. Як такий, це слово задокументоване в тексті у своїм найвищім ступені (т.зв. суперлятиві) у виді: „бередж'янштама" і означає: „той, що найкраще переводить релігійні обряди і на них найкраще розуміється", — а це дослівна і докладна характеристика нашого „Берези".

Наше шукання по словниках ще й тим нагороджене, що оба слова, отже „берег" і „бередж'я" пов'язані із поняттям „Аша".

„Аша" — це найвищий релігійний закон, а рівночасно основа Космічного Ладу. Етимологічно і семантично це слово важливе і священне, є тотожне із санскритським словом „ритя", яке так часто стрічаємо в Ригведі (rtá).

Хоч ці слова фонетично не звучать як подібні, проте це „Аша" постало із „Рита", а саме із міцної форми — Арта — через заміну групи приголосних „рт" у „ш", що є закономірним з'явищем фонетики мови Зенд, дістаємо звучання „Аша".

А отже, наш Береза, чи Бережа — тут придається запис Федьковича — це не тільки народній жрець, але високий священнослужитель, — „Маґ", — чи „Брагман", який знає основу основ, „Релігійно-Космічне Право", що не тільки є основою космічного ладу, але воно само цей лад творить і здійснює.

Бачимо, що із своєї старовинної священничої ролі наш гуцульський „Береза" продовж історії був здеградований до функції самого тільки зберігача народніх обрядів і віри.

Натомість в Авесті і Ригведі його священництво стало основою великого космічного права і Обряду Всежертви — а він сам у своїй метафізичній природі — Божеством Релігії, Обряду, Законів і Поконів, — Аспектом Бога Найвищого, — чи навіть самим Брагманом, головою Трійці у Гіндуїзмі.

Чи можемо сягнути глибше? Чи відома нам з черги етимологія слова „берег" — як релігійний обряд?

Тут вже доводиться нам здаватися на порівняльні аналогії. Я вважаю, що дієслівні корені „берег" у Авесті і санскритське „бриг" — „brh" — є споріднені.

Коли порівняємо таку чергу дієслівних коренів як:

Санскрит		**Авеста**
врит (vrt)	—	верет (v r t)
прит (prt)	—	перет (p r t)
бриг (brh)	—	берег (b r h)

то це зовсім виправдує наше рівняння — бриг=берег у значенні, яке знаходимо у... староукраїнській мові, а саме „берег-ти", наприклад: берегти звичаї, обичаї, чи тайну. „Берег" — отже це, — „secretum tegendum" — те, що має бути бережене як таємна, чи загально-релігійна форма, чи магічна формула, чи навіть заклинання.

Із цієї форми „берег" через приріст (суфікс) „а" — найчастіше уживаний в індо-европейських мовах — дістаємо здогадні посередні форми: „берега" — чи „бережа".

Для утворення абстрактівум, себто більш загального, абстрактного поняття, стрічаємо на індо-европейському ґрунті суфікс „я", в старо-українськім „є" або „ієє", як наприклад: „весел" + „ієє" дає „веселіє" і т.п. Палятальне „я" викликає таку ж

паляталізацію „г" і „ґ" як у прикладі: „Бог" — „Божіє" — чи „Боже". В староіранському стрічаємо ще в нашому випадку африкатізацію: „г" стаєть „дж". Отже „Береґа" — „Берег'я" — „Бередж'я".

Я вже вказував, що Сосенко помішав тут теж інше слово а саме: „бареза" —„високий", також як іменник — „бареза" — „гора". І це слово, як думаю, має відповідник в українській мові як „берег", себто високий берег, або гора над рікою. Але над цим уже не будемо спинюватися більше.

Відмітім накінець той важливий факт, що ключ до зрозуміння слова „берег", як ритуальна формула, що має бути бережена, ми знайшли саме в українському значенні цього слова. Я відмічую цей факт, але не виводжу із нього ще ніяких висновків, як я обіцяв у вступі. Ми збираємо дослідницький матеріял для солідніших висновків.

Якщо санскритське „бриг" ідентичне у своєму кореневому значенні і нашим „берег", то це допоможе нам зрозуміти одне із найосновніших понять цілого брагманізму, а саме: слово „Брагман". Тут тільки доданий суфікс „ман" до відомого вже нам кореня „бриг" — „браг".

Дістаємо поглиблене вже в самій основі значення слова „Брагман".

А саме це значить:

1. магічна формула, бережена як таємна
2. ритуальна формула
3. жертовна формула.

Брагман із здовженим „а" означає жреця-священика, відуна цих формул. Із цього поняття, як відомо, розвинулося розуміння Найвищого Божества, яке в строго теологічній і теократичній системі брагманської літургії стає Ідеєю Божественного Знання і Розуміння, Ідеєю Знання Таємного і Рівночасно Ідеєю Творчости Світу через Священне Слово.

Священні гимни Вед були дбайливо бережені від очей і вух профанів чи іновірців.

Тут наше слово „берегти як тайну" приходить на поміч цьому розумінню „Брагмана" як таємної формули, і як саме Таїнство релігійного Акту.

Ось яке велике таїнство, що його мав берегти наш старовіцький Бережа.

Таїнство Віри, Велику Силу Духа Нації, її Божественні Закони і Покони, які вона сама творить через натхнення своїх

віщунів для своєї Божественної Творчости у світі Найвищого Бога, що його поети звуть такими різними іменами.

Писав Шекерик-Доників, що як довго пишеться писанка і співають коляди, так довго не пропала наша українська віра.

Ми починаємо розуміти мудрість і таїнство нашого Великого Свята: Різдва Світла і Світу.

Лондон, 1956-57.

**
*

БІБЛІОГРАФІЯ

Подаємо важнішу бібліографію, що має хоч би загальне чи побіжне відношення до нашого предмету. Праці, що мають ближче відношення до самого предмету дослідів, себто постаті „Берези", були вже наведені в тексті. Однак, для цілости перегляду подаємо ці твори також у цьому розділі.

СОСЕНКО, Ксенофонт: Культурно-історична постать свят Різдва і Щедрого Вечора. Львів, 1928.

СВЄНЦІЦЬКИЙ, І.: Різдво Христове в поході віків. Львів, 1933. (Знаходимо там теж згадки про „Березу". Його назва поставлена поруч румунської „Бресая", як у Грушевського.)

КИЛИМНИК, С.: Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Томи I-IV. Вінніпеґ, 1955-62. Праці Інст. Дослідів Волині ч.3. (тут теж знаходимо тільки коротку згадку про „Березу". Немає ніякої спроби історичного освітлення предмету заповідженого в заголовку книжки. Постать „Берези" зльокалізована до самої Гуцульщини.)

ГНАТЮК, Володимир: Колядки і Щедрівки. Це найкраща збірка колядок і щедрівок видана цим великим знавцем і дослідником українського фолкльору, видана у серії Збірників НТШ у Львові. Саме в цій праці поміщений опис ШЕКЕРИКА-ДОНИКОВА: Як відбуваються коляди у гуцулів. Саме цьому описові завдячую найавтентичніший опис колядування та основні відомості про „Березу". Цитати й обговорення у тексті праці.

ШУХЕВИЧ, Володимир: Гуцульщина. Т.IV. Знаменита праця ученого етнографа і рівночасно любителя Гуцульщини. Одне із перводжерел для нашого досліду.

ФЕДЬКОВИЧ, Юрій: Писання. Видання Івана Франка. Федькович перший відкрив і доцінив старинність і культову

достойність „тих рицарів, що в старовіцьких часах Божеству служили і святі єго контини вартували".

РУСОВ, Ю.: З езотерики Українського Різдва. Стаття у „Визвольнім Шляху" ч.88, за січень 1955. (З'ясовує питання часу встановлення свята Різдва та його пов'язаність із культом „Дня Народження Непереможного Сонця". Факт добре відомий, хочби із Британської Енциклопедії. Однак ця стаття заключає рідкісні ствердження на українському грунті. Поміщенням цієї статті „Визвольний Шлях" здобув одну із численних заслуг для української науки.

КОСТОМАРОВ, Н.: Славянская мифологія, Київ 1847. Це одна із основоположних праць про слов'янську мітологію. Вона була спалена царською цензурою. Це записи із університетських викладів Костомарова із другої половини 1846 року. Ідеї цієї праці мали великий вплив на формування світогляду КИРИЛО-МЕТОДІЇВЦІВ. Праця повинна бути перевидана і перекладена на сучасну українську мову, як один із великих пам'ятників української науки.

АВЕСТА. Із величезної і загально-доступної бібліографії дослідів Авести наводжу тільки ті основні, які мають безпосереднє відношення до предмету дослідів:

DUPERRON, Anquetil: Zend-Avesta, ouvrage de Zoroastre contenant les Idees Theologiques, Physiques et Morales de ce Legislateur, les Ceremonies du Culte Religieux qu'il a etabli & plusiers traits important relatif a l'ancienne Histoire des Perses. Traduit en Francois sur l'Original Zend par... 3 Vols. 4-o, Paris 1771.

KLEUKER, J.F.: Zand-Avesta, Zoroaster's lebendiges Wort etc., nach dem Französischen des Herrn Anquetil von... 3 Vols. 4-o, Riga, 1776 etc. (Саме із тим вчасним німецьким перекладом із перекладу Дюперона був знайомий Микола Костомаров. Завваги до праці Анкетїль Дюперона, а зокрема численні порівняння і наведення вчасної патристики чинять цей твір одним із основоположних для порівняльного релігіознавства, хоч самі переклади Дюперона не мають сьогодні повної наукової стійности, однак численні його завваги й спостереження давали натхнення й побудження великим ученим і мислителям, в тому числі Шопенгауерові. Знайомість із цією працею свідчить надзвичайно корисно про ерудицію Костомарова.)

Текст Авести:

GELDNER, K.F.: AVESTA, the Sacred Books of the Parsis, Stutgart, 1885-1896.

DARMESTETER, James: The Zend-Avesta, translated by. Parts I-III. Sacred Books of the East. Oxford, 1880 etc.

HARLEZ, C. De.: Avesta, Livre sacre des sectateur de Zoroastre, traduit du texte... Liege, 1875-77, 3 Vols.

WESTERGAARD, N.L.: Zend-Avesta or the Religious Books of the Zoroastrians, edited and translated with a dictionary & Grammar, Vol. 1. The Zend Texts.

Дальшу літературу про Авесту знайдемо у знаменитій монографії:

GEIGER, W. & KUHN, E.: Grundriss der Irainischen Philologie, 2 Vols. Strassburg, 1896-1904.

Новіші праці із відношенням до предмету:

МИКИТЮК, Богдан: Християнські і позахристиянські елементи в українських народних звичаях. Записки Н.Т.Ш. Том 181. Париж 1967, ст. 93-129. (Цій праці завдячую цінну довідку про культ „Берези" у південно-східніх областях України, та про боротьбу проти них з боку християнської церкви.)

ІЛАРІОН, Митрополит: Дохристиянські вірування українського народу. Історично-релігійна монографія. Вінніпег, 1965. Ст. 424. (В обох наведених вище працях знайдемо деякі причинки до історії боротьби християнської церкви проти народних звичаїв та вірувань. Все ж таки учений Митрополит здає собі якоюсь мірою справу із розмірів двоєвір'я в житті українського народу аж до сьогоднішнього часу. Очевидно ми не сподіваємося поглибленого філософсько-релігійного підходу до обрядів дохристиянської віри в Україні. Повна історія боротьби церкви проти народних звичаїв, віри і самого духа народу чекає ще свого об'єктивного дослідника.

В англійській мові:

GERSHEVITCH, Ilya: The Avestan Hymn to Mithra, with Introduction, Translation and Commentary. Cambridge University Press, 1959. p. 357. (Це знаменита філологічна аналіза одного Гимну до Мітри. Яскраво виринає із гимну характеристика Бога Мітри, як Соняшного Божества, Володаря життєдайних і широких степів. Однак історичні висновки у відношенні так до релігії Ригведи, як і первісної індо-европейської спадщини, вимагає ще довгих і совісних студій та аналіз, а рівночасно спроб конфронтації із деякими новішими дослідами археології. Однак, це зразкова студія одного гимну. Так треба би студіювати й вивчати цілу Авесту і Ригведу.)

Лондон, 1966.

ДЖЕРЕЛО СИЛИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

(Теоретично-ідеологічні основи)

Фолкльор і державницька свідомість

На Гуцульщині молодий жених у весільному обряді називається "князь". Його "дружина", себто його весільні друзі-ровесники — „бояри". Князь із дружиною їде на конях і церемоніяльним обрядом запрошує на своє весілля гостей. Прив'язують коней до "опасання" хати, заходять до світлиці, кланяються по-козацьки і кажуть:

"Просили вас батько, просили вас мати, і я вас прошу — прийдіть до мене на весілля".

В цей найбільший день у житті, молодий легінь немов справді стає молодим князем. І він, і його дружина одягнені в багату традиційну одежу, гідну лицарів-дружинників.

Цей приклад ми подали тому, що і "князь", і "бояри", і "староста" — це сутодержавницькі поняття, що мають свої коріння в старій українській державі княжої доби. Молодий парубок у весільному обряді переживає, персоніфікує, немовби втілює в собі постать чи образ князя. В той великий день він ніби справжній князь, а його друзі стають підвладною йому дружиною боярів. Усі ті уявлення виразно й очевидно пов'язані із "зразками" з княжої доби. Для самого обряду вони потрібні як вияв прагнення величі і слави, що повинні характеризувати цей великий день — корону життя: вінець, що його кластимуть на голову князя. І саме тут потрібний "образ" чи "взір" князя і лицарів, як носіїв найвищої гідности, слави і чести. В цей день молодий парубок із благодаті весільного обряду, що його відчуває народ як таїнство, стає "князем", і саме від того обрядово-таємничого обряду, а з другого боку — державно-традиційного елементу, весілля стає гідним і славним.

Цей маленький фрагмент фолкльорного обряду ми подали як ілюстративний приклад, що показує, як зберігалися державні ідеали в українському фолкльорі.

В таїнстві Щедрого Вечора бачимо наспівування "молодому соколові" думи про Славу. Про найбільшу славу Святослава, що "блискає мечем — ясним місяцем", озброюється і зби-

рає соколів-лицарів, йде з ними в далекі землі, щоб „кониками з військом бити ворога". Князь-герой, що погорджує золотом, а любить гострий меч і зброю.

Нашіптують „молодому соколові", щоб збудити в нього прагнення до слави. Воно існує, приспане в його душі. Воно ж — основа його метафізичного існування. Цей життетворчий гін треба пробудити в душі молодого лицаря з допомогою образів про подвиги і славу. Тоді, як завершення його перемог, він одержує... прекрасну дівчину, князівну його мрій.

Впродовж довгих століть уява народу кружляє, мов заворожена, навколо лицарського циклу пригод, подвигів, героїзму лицарів великого князя Володимира. Маємо тут на увазі народні епічні поеми, що процвітали рівнобіжно з літературою у княжих дворах.

Обидві ці форми української літератури нерозривно пов'язані між собою тематикою і — що найважливіше — спільним світовідчуванням та спільними ідеалами.

В новішу добу лицарський цикл народних дум був заступлений циклем козацьким. Емоційна і ідейна пов'язаність з ідеалами козацтва багато міцніша ніж у лицарсько-дружинницькій добі. Традиція зв'язку народної творчости з державними ідеями не переривалася.

Цю саму пов'язаність можна ствердити і в правзорах та взорах української національної поші, навіть у багатогранності її змін крізь доби і століття.

З цього погляду треба б глибше проаналізувати український фолкльор. Але і з поданих прикладів видно, що у фолкльорі збереглися традиції та ідеали Української держави, а разом із тим — глибокі, ще не проаналізовані поклади власної духовости, яка постійно виявляється у державницькому й культурно-творчому процесі.

Новітнє вчення про фолкльор уже усвідомлює собі складність цього питання, зокрема цікавий під тим оглядом український фолкльор.

Перш за все треба сказати, що разом із знищенням Української держави пропали цілі поклади скарбів українського фолькльорного мистецтва і культури. Доступними для нас залишилися лиш молодші їх наверствування. Але і в них збереглися основні ідеї, а зокрема свідомість національної і духової своєрідної окремішности нації.

Тут треба підкреслити той факт, що в добу української бездержавности, в час неволі, коли Україна опинилася під тиском інших культурних центрів, українська нація зберегла себе як свідома, окрема від інших історіотворча одиниця, великою

мірою завдяки своєму фолкльорові. Це ті українські пісні, українські обряди, звичаї, українська ноша, українська писанка, вишивка, колядка, щедрівка, гаїлка, чи навіть коломийка, аркан і гопак, українське весілля чи похорон, — вони зберегли своєрідність і свідомість нації. Бо всі ті вияви це не тільки зовнішні форми, не тільки самі краски і сама поведінка, а й зовнішній вияв суцільного світогляду і віри, головно — вияв тієї утаєної красотворчої, життєтворчої та історіотворчої сили, що зберігається на дні душі нації і є джерелом її життя, якимсь таємничим правзором і ідеалом. Цей ідеал безперервний у його творчому вияві, він втілюється у житті нації, в її історії, спрямовує націю до її повного усвідомлення і завершення як цілости.

Тож нічого дивного, що новітнє українське відродження починається разом із свідомим уже плеканням і вивчанням цінностей українського фолкльору.

Шевченко також користувався збірниками народних пісень та етнографічних дослідів його безпосередніх попередників, користувався ними у своїй творчості, бо бачив у них велику цінність. В нього найяскравіше бачимо нерозривну пов'язаність фолкльору і національної культури. Так відслонюється таємниця потенцій українського фолкльору.

Держава і духовість нації

З накресленим образом самовияву духовости нації ще у фолкльорній стадії її культури пов'язане і питання про поняття держави. Духові й культурні цінности кожної нації визначують її місце, значення і ролю в історії людства. В історії оцінюється нації на основі їх культури в широкому значенні цього слова. Рівень ідейного піднесення і моральної сили нації стає дуже часто дороговказом для цілого людства. Культурні досягнення великих історіотворчих народів є основою розвитку культури на цілі тисячоліття. Досить згадати тут культуру і філософію стародавньої Греції, що стала наріжним каменем культури й філософії цілої Европи. В такому самому змислі творчість Шевченка — це явище світове.

Найвище призначення держави, цілеспрямованість її метафізичної природи є саме в площині духового і культурного самовияву нації. Висока культура нації — це її розцвіт, корона її життя в історії, що дає доспілі овочі для незбагненного всесвітнього чи космічного процесу творчости.

Отже, найвища функція держави це, без сумніву, духове самовиявлення нації. Але було б непорозумінням приймати вис-

лів "духове самовиявлення" в утертому й вульгарному розумінні слова "духовість", як заперечення і протиставлення т. зв. "матеріяльного" життя. Таке протиставлення "духового" т. зв. "матеріяльному" є наслідком дуалістичної концепції світу, при чому "духове" розумілося часто як аскетичне відречення від світу і заперечення життя чи потреб тіла людини.

Тим часом Дух і Ідея є такими самими дійсностями, як і всі інші вияви дійсної енергії у своїй метафізичній природі. Всі ці форми вияву "енергій" як багатогранних і багатопроявних складових сил космосу творять разом наш світ, а разом з тим і наше бачення цього світу як світу явищ. Розгляд цього питання веде прямо до найтяжчих питань онтології, а згадка про нього зумовлена конечністю, щоб уникнути непорозуміння, яке може виникнути в зв'язку з поняттям "духового самовиявлення".

"Духове самовиявлення нації" означає, отже, гегемонію потужности Ідеї і Свідомости над іншими виявами і середниками життя нації, як — наприклад — земля, рослинний і звіринний світ, що служать для розвитку нації, чи користування іншими видами енергії, що їх добуваємо або з землі, або створюємо в процесі історії. До інших потуг нації належить і те, що популярно зветься біологічною силою або субстратом.

Інші функції держави, наприклад, такі, як оборона т. зв. "фізичного існування" націй, себто самого її життя, від її ворогів, як забезпечення її членами всебічного розвитку — є основою для цієї найвищої мети. В ідеальному образі нашої держави немає місця на суперечність між індивідуальним і національно-державним.

Тут треба виразно зазначити, що основоположна функція держави це не те саме, що найвища функція держави. Для порівняння можна назвати фундамент святині, без якого не можна її збудувати, але він ще не є величавим завершенням її у вигляді купола чи стрункіх ґотичних веж. Звичайно, купол не може зависнути в повітрі й мусить мати фундамент.

Для бездержавної нації — маю на увазі націю, яка втратила свою високорозвинену державність наслідком переможної дії ворожих сил, отже націю, яка бореться за свою державність, — ця основоположна функція держави стає найважливішою, немов би метою самою в собі. Зрозуміло, як без фундаменту не можна збудувати купол, так без фундаменту не можна збудувати і держави.

Отже зовсім природним є те, що в період боротьби за державну незалежність і суверенність, коли творяться самі основи держави, завжди ставиться різкий наголос на такі основні функції держави, як захист самого життя нації, себто її біоло-

гічного існування, від її ворогів. Це боротьба за збереження т. зв. "біологічної субстанції нації", що тісно пов'язана з боротьбою за державу, завданням якої є також зберігати свою біологічну субстанцію. Але оборона держави від ворогів, а тим більше сама боротьба за державу, примушують не раз пожертвувати біологічною субстанцією, щоб зберегти життя нації, як нації.

Механічне чи дуалістичне протиставлення "біологічної субстанції" її духовості, часто веде до небезпечного опортунізму, або навіть зради, під претекстом (який, до речі, є самообманом), що саме таким способом зберігається "біологічну субстанцію". Цьому опортунізмові (чи навіть зраді) дав відсіч Г. Сковорода, цей пробудник пробудників, своїм відомим ученням:

„Знаю, що щадиш тіло, але погубиш душу, а це заміна погана. Не знаю навіщо носиш меч, якщо не для боротьби, для якої він зроблений. Не знаю навіщо щадити тіло, якщо щадити його віддати за те, навіщо хто цим тілом одягнений".

Сковорода дав ясний і популярний виклад ідей Священного героїзму, що є джерелом лицарськости борців за волю України.

Отже, збереження т. зв. "біологічної субстанції" поневоленої нації можливе тільки через повну погорду до смерти в революційній боротьбі нації за її визволення. Біологічні жертви, які складає нація, є необхідні для збереження субстанції її життя.

Чергове завдання нації — це нагромадження дібр і енергії, що сприяють розвиткові нації, забезпечують її як цілість і як єдність її творчих потуг. Саме в цьому процесі витворювалися різні форми держави, що були складовими частинами її культури. В цьому змислі держава служить культурі нації і сама вона є виявом її культури.

Справжня філософська аналіза поняття т. зв. "матеріяльної бази" навіть у розумінні модерної фізики виявить, що йдеться тут про ділянки енергії і нагромадження енергій. Процвітання культури — це вибухи нагромадженої потенції нації. Національна територія розвитку, або край у фізичному значенні цього слова, разом з експансією чи обміном "добрами" або "товарами", — це і є енергетична база розвитку нації. Сьогодні це не лише родючий чорнозем, а й всі інші види черпання енергій з надрів матері-землі, включно з атомовою енергією. Звідси випливає і споконвічна боротьба за цю матірню землю, себто за резервуар енергії чорнозему, нагромаджений біологічною силою впродовж мільярдів літ. У своїй найтоншій, горішній верстві чорнозем є також наслідком свідомого плекання його родю-

чої сили споконвічним господарем — племенами чи державами орачів, себто тих, що орють землю.

З найдавніших часів, ще в добу українських родовоплемінних держав, доводилося нам зударятися з різними ворогами України. Часто ці племена, шукаючи захисту, поселювалися на заліснених чи на озерних просторах. Уже в ранній великодержавній добі нашої історії нашим предкам доводилося постійно відвойовувати від наїзників землі, що споконвіку були зайняті українськими племенами. Найяскравіше виявилося це в добу зформованої великої української держави часів Святослава, сина Ігоря і Ольги. Саме завдяки відвоюванню загарбаних наїзниками українських земель, Володимирові Великому вдалося створити величаву державу середньовічної України.

Конечність самооборони впродовж цілої історії України ще яскравіше увипуклювала ідею держави, як єдиного оборонця життя і волі нації. Ця конечність була тим більшою, що з теренів тодішньої України брали невільників на ринки Візантії, Сирії, Середземномор'я, до Еспанії включно, а навіть до країн північної Европи. Історія цього ловлення невільників ще не вивчена, хоч про неї виразно говорять численні джерела, як старогрецькі, так і арабські з VII-IX століть. Деякі терени України попадали і в тимчасову залежність від міцніших чи краще організованих сусідів (плачення данин, визнавання зверхности і т. п.)

Щойно Святослав поклав кінець цьому "постачанню рабів" з України, створивши найміцнішу з тодішніх лицарських всенародних дружин. За свідченням грецьких істориків, дружина Святослава мала 60 000 воїнів. Коли взяти до уваги всі походи Ігоря, то слід розуміти цю силу, викликану назріваючими хвилями походів, загально значно більшу, ніж сила одноразового походу.

Тому в нашій історичній уяві носій державної ідеї, її творець і державний муж, нерозривно пов'язаний з образом чи то лицаря-дружинника, чи то лицаря-козака, чи врешті лицаря-героя, лицаря-повстанця.

Особливими характеристичними прикметами цих бойово-державних формацій були їх всенародність, лицарська братерськість, вірність і беззастережний послух та повне погорджування страхом і смертю. Всі ці прикмети воєнно-лицарської організації були притаманні (хоч може й не такою мірою) лицарським організаціям, відомим в історії під назвою "ордену". Однак момент лицарського походження з роду в рід, а також майновий стан лицаря, були гостріше, часто аж до виключности, наголошені в орденах західньо-европейського типу. В Україні

лицарем міг стати і отой "орач", що під проводом князя-володаря захищав свою землю, волю і цілу націю.

Це був наслідок не тільки геополітичного становища України, бо ставлення нашого лицарства до світу і оточення випливає з самих метафізичних коренів, з ідейно-моральної сфери буття нації, себто з її високого, ще не самоусвідомленого повністю призначення у процесі творення історії людства.

Добро і лад, право і права — в'яжуться в українському світовідчуванні з цією основною поставою нації.

Добро нації — це природний органічний розвиток, лад буття, як ріст і творчість. Зло — це руїнницькі сили голодного степу, винищування ладотворців загарбництвом і народовбивством. Зло це також руїнницькі сили в народі, які ставлять спротив твореню вищих форм життя нації, обмежуючи поняття індивідума самоціллю і самодурством його егоцентризму. Саме це й було причиною національного поневолення і рабства, цієї споконвічної язви України.

Одночасно з тим не одне явище в нашій історії було незрозуміле чи оцінене як "зло" деякими нашими істориками, що не збагнули основного процесу і основного завдання української історії. Внутрішня боротьба, наприклад, не все є злом самим у собі.

Якби в нас були такі племена, які не сприяли б відвоюванню українських земель від наїзників, не брали б участи в подвигах князя Святослава, себто в його вияві могутньої сили України в боротьбі проти її ворогів, рабовласників і рабоперекупців, тоді такі племена, існуючи самі в собі й тільки для себе, були б злочинним елементом у відношенні до нашої держави, як вияву волі цілої нації. На жаль, не всі внутрішні справи були в нас такі чіткі як цей приклад, і не все лицарська тимократія — в платонівському змислі цього слова — була одуховлена державною ідеєю, згідно з українським світосприйманням.

Звідси випливало й шукання форми найвищої державної влади, як це бачимо, напр., в концепції сеньйорату Ярослава Мудрого чи в ідеї абсолютної влади в концепціях Мономаха, або Романа Великого. Проте в усіх таких концепціях лицар України — це не просто організований воїн чи узурпатор, а лицар ладотворець чи правотворець.

Високі ладотворчі й культурнотворчі морально-ідейні якості української нації не могли, на жаль, завершитися найвищим ступенем національної культури, бо саме в той час, коли почався процес національного самоусвідомлення, українська держава була знищена. Початок цього процесу яскраво бачимо

в ідеології "Слова про похід Ігоря", себто в моменті, коли українська лицарсько-дружинна верства усвідомлює собі свою відповідальність за долю нації і держави. Аналіза згаданого процесу — одне з найважливіших завдань дослідів над ідеологією "Слова"...

Староукраїнську, точніше, середньовічну Українську державу знищено саме тоді, коли Золотоверхий Київ міг почати будування Золотоверхої Святині духовости і ладу нації, включивши лицарство як цілість у суверенне життя нації в державі.

Хоч процес творення своєї власної культури в найвищому розумінні цього слова був силою перерваний, проте треба підкреслити, що ця культура вже існувала і без неї ми не могли б зрозуміти всієї дальшої історії України, зокрема її визвольної боротьби за часів Козаччини і за теперішньої найновішої доби.

Наша боротьба за волю і державність не була і не є намаганням створити власну державу з нічого чи тільки з племен, що в стадії фолкльорного розвитку. Ні, завданням наших визвольних змагань було і є **відновити** Українську державу і провідники наших визвольних рухів повністю усвідомляли і усвідомляють собі, що це боротьба за спадщину прадідів — за їх землю, велику культуру, історію і традиції. Українська нація не вела і не веде цієї боротьби як бездержавний безбатченко, який в племінній стадії життя пробує вперше зформувати свій якийсь державний лад чи його зав'язки.

Ні, українська нація має вже свою високу старовинну культуру й історичну спадщину і сама спроба ворога загарбати їх викликала смертельну образу і спротив, мобілізувала сили до боротьби, наслідком чого маємо новітнє відродження України, а зокрема визвольні змагання за **відновлення** Української держави.

Отже, наша національна культура була державно-творчою силою. Її спадщина це не тільки сама традиція, а й творча сила, що проявляється в усіх виявах нашого життя і боротьби. Національна культура виявляється не лише у збережених пам'ятниках літератури чи мистецтва. Вона збережена перш за все як спадщина життя у його безперервності, в містерії дійсности існування нашої душі, а не тільки як свіжо помальована табличка без змісту; вона зберігається як таїнство душі — життєтворчої сили самого життя, а духовим життям як його праосновою.

В цьому змислі наша культурна спадщина це не тільки мотив, а й саме право наше, як українців, мати свою суверенну державу. Це також категоричний імператив душі українця.

" Я на сторожі коло їх поставлю слово!" — сказав Шевченко. І це "Слово" — це "Логос" Геракліта, Платона, метафізична основа Буття. "Логос" містичного вчення гностиків, спопуляризоване в Євангелії Іоана, де воно ідентифікується з сутністю бога. Це Слово, що було Богом на початку створення світу.

Примітивне вивчання Шевченка звужує таке його пророче розуміння "Слова" до звичайної функції української мови. Так якби Шевченко не написав „Тризни", де навчає про друге народження, як духове воскресіння „із Слова Бога Живого".

В Шевченковому розумінні "Слово" — це світотворчий зміст, програма нації в історії, зов її душі й духа, основна сила творчости і життя самої нації. Воно, це "Слово", висловлюється не тільки в самій мові, а й у збірноті того всього, що зветься мистецтвом і духовістю нації.

Так зрозуміле "Слово" проявляється перш за все у фолкльорі нації, ще у фолкльорній стадії її розвитку. Таким чином нам легше зрозуміти і ролю фолкльору в збереженні національної свідомости.

Фольклор сам по собі, в своїй первісній самочинній природній формі, є виявом зав'язків свідомости й духовости народу на світанку їх формування. Оригінальність культур різних народів і рас можна вивести з її зародкових стадій саме на основі фолкльору. Під побільшуючим склом модерного досліду можна показати і „праформи" пізнішого національного мистецтва народів у „примітивній", себто первісній формі народного мистецтва. Попри всю анархію доби шукання в модерному мистецтві можна відмітити і його радикальний поворот до первісного, оригінального, джерельного, самопроявного "примітива". Зразки для численних модерних шедеврів сучасної скульптури знаходимо... в археологічних музеях. Поза цілим тим процесом є усвідомлене шукання того, спонтанним виявом чого є фолкльор: модерне мистецтво шукає, отже, праформ і змісту цінностей в "оригіналах" фолкльору.

Проте було б непростимою помилкою змішувати фолкльор української нації з фолкльором племен ще в стадії формування народу. Ні, український фолкльор є виявом розвоєвої стадії нації, яка вже оформилася у власну державу, як національно-свідому спільноту, і яка, рівночасно, в розвитку своєї національної духовости й культури продовжує зв'язок із своїм фолкльором.

Первісні племена полян, радимичів, в'ятичів чи дулібів

уже були свідомі того, що вони належать до великої Української держави зі столицею в Києві. Ця свідомість допомогла їм позбутися своєї племінної окремішности і злитися органічно в єдину українську націю. Очевидно, це сталося не відразу, а в довгому історичному процесі, в якому можна знайти і показати залишки племінної окремішности, але загально вже можна говорити про свідомість державної нації, яка має свою виразно окреслену й окрему від інших державно-національну культуру Руси-України.

Герої народних билин, казок чи леґенд уже знають, що їх осередок, їх святиня — це Золотий стіл Володимира, "Красного Сонечка" в Києві. І бачимо як народні лицарі сходяться до цього осередка, бо там їх слава, їх честь і життя, там їх володар.

Існувала ціла література епічних поем у стилі поем Бояна, що про них і нині так документально свідчить "Слово про похід Ігоря", як теж численні відблиски цієї літератури, заховані в літописах.

Все це не можна назвати культурою "примітивного фолкльору", тим більше, що це була культура цілого народу, а не тільки однієї родово-лицарської його верстви. Микула Селянинович так і славиться саме своїм селянським родом, та й інші лицарі билин і леґенд приходять до Золотого столу Володимира від свого плуга. Проте всі вони із славного свого роду.

Дослідники українського фолкльору, а ще більше історики літератури, які недооцінювали державно-творчого значення фолкльору, вчинили кривду українській культурі, намагаючись вкласти її у прокрустове ложе чужинецьких понять, схем і норм цінностей.

Михайло Грушевський цілком слушно включає усну словесність в історію української літератури. Це і є скарбниця української літератури. Західньо-европейська історія літератури охоплює тільки ті пам'ятки, що написані відомими авторами. Але ж і народна література, "писана" чи "не писана", є виявом духового життя нації, висловленого мистецьким словом, саме "красним словом"; вона виконувала успішно своє завдання у відтворюванні ідеальних зразків поведінки, характеру, емоцій і світосприймання, не гірше, ніж писана література, яка перед винайденням друку була доступна тільки вузькому колові людей. Отже вже сама основа розподілу на "писану" і "неписану" літературу має тенденцію понижувати цінності "неписаної", себто словесної літератури, як меншевартісної. Крім цього історія тільки „писаної" літератури відгороджує її від джерел, себто від всенародної творчости попередньої доби чи теж і сучасної, із якої двірські поети черпали безсумнівно цілими пригорщами.

Тут слід відмітити ще одну характеристичну прикмету української культури переддержавної і „передлітературної" доби. Вона повністю була виявом передхристиянської України і віддзеркалює тодішній світогляд нашого народу. Зокрема всі його обряди були пов'язані з календарем соняшного циклу та Божественности. Цю віру християни назвали „поганською" від латинського слова "паґанус", себто — сільський, народний. Отже, була це віра сільського люду, що відрізняла його від віри двірсько-міщанської верстви, яка скоріше прийняла зразки християнської віри з Візантії.

Вже Нікейський Собор погодився з існуванням поширеної обрядовости, зокрема з календарем соняшного циклу й культу соняшного Божества, що у вигляді мітраїзму був масово поширений серед римських і візантійських легіонерів. Так постало своєрідне двоєвір'я, в якому в наверствування старого календаря вкладено християнський зміст. Тоді, власне, "Дієс Наталіс Соліс Інвікті", себто день народження Непереможного Сонця, проголошено Різдвом Христа. Подібно і в інші свята старого календаря вкладено зміст християнських подій чи чинів святих.

Це саме явище повторилося і в Україні, де витворилося своєрідне перемішання двох релігійних культів, відомих в історії української духовости як т. зв. "двоєвір'я". Але ж двоєвір'я поняття пізніше. З погляду багатовидности культу Божества перед тим не було ніякої суперечности в прийнятті якогось нового аспекту прояву Божественности чи назви Бога, яка походить від старослов'янського чи навіть від загально-індоєвропейського слова-поняття. Прикладом такого "двоєвір'я" є культура і світогляд автора "Слова про похід Ігоря", де світ стародавніх божеств є не тільки поетичною прикрасою поеми, а й світовідчуванням та світорозумінням самого автора.

Новітні дослідники старовинної української культури, віри і фолкльору показують, як пиняво поширювалося християнство поза княжими столицями. До такого висновку прийшов, як дослідник передхристиянських вірувань, митрополит Іларіон у своїй праці п. заг. "Дохристиянські вірування українського народу".

З проявами двоєвір'я християнська церква вела нещадну боротьбу. Наслідком було те, що — з одного боку — зникали або й винищувались дохристиянські обряди і звичаї, як цього, наприклад, домагався пізніший теоретик даного напрямку Іван Вишенський, а з другого боку, на ці звичаї наверствувалася тоненька верства християнізму. Фолкльор знайшовся упослідженим, як щось нижче, народно-селянське, засуджений у змислі

морального знецінення, призначений на знищення. Так пропала „неписана" література самої ж лицарської доби, література типу поем Бояна чи поем „Слова про похід Ігоря", хоч саме „Слово" збереглося, можливо, завдяки його християнським елементам, бо ж зберегти літературу серед історичних бурь і розгромів можна було тільки в манастирях. Крім цього священича верства володіла тоді міцніше мистецтвом письма з доби візантійських впливів і книжним знанням християнізму, започаткованим солунсько-болгарським діялектом, що став відомим під назвою церковно-слов'янської мови.

Все це не тільки не сприяло збереженню неоцінених скарбів фолкльору, а навпаки, спричинилося до його знищування. Крім цього, поки закінчився процес християнізації села і народу як цілости, нашу державу навістила катаклістична трагедія — насамперед монгольський розгром і залив Східньої Европи, а потім нищівні удари і загарбництво гібридної Москви.

Настав довгий період залежности нашої держави від чужинців та включення її в систему інших держав (Литви і Польщі), а далі — доба неволі її бездержавности. Саме в такий важкий час український фолкльор відіграв й нашій історії ролю зберігача української національної свідомости, культури й традиції.

Ми пережили добу зради частини нашої провідної верстви, що шукала собі місця в чужих державних системах. Найганебнішим прикладом цього є привілеї і титули від московського царату. Провідна верства польонізувалася або московщилася.

Не будемо тут деталізувати цього сумного процесу, відомого навіть з популярних і неглибоких книжок про історію України. Перший Сковорода прагнув спинити цей процес, висміюючи "матеріялізм", себто погоню за добрами коштом зради інтересів нації, та "мавпування" чужих культур у наслідуванні чужих зразків поведінки і чужих норм цінностей.

Сковорода був пробудником пробудників, що започаткував добу ідейного і морального відродження України.

Проте ще раз підкреслимо, що в цей важкий час бездержавности і неволі ролю Шевченкового "Слова", що його він поставив на сторожі народу, відіграв український національний фолкльор з усіма своїми наверствуваннями, зокрема зберігаючи пам'ять про велич і славу Української держави часів Святослава і Володимира. Саме згадані постаті нашої історії найчіткіше записалися в пам'яті народу. Отже, разом із плеканням залишків чи основ "праформ", цей наш фолкльор поневоленої,

але державної в минулому нації, стає формою захисту і збереження національного "Я" в неволі.

Могутні потенції нашої нації так сильно виявлені в українському фолкльорі, що він сам по собі і сам у собі став своєрідним мистецтвом поневоленої нації. Українська нація зберегла своє існування завдяки своєму фолкльорові не тільки як т. зв. „біологічна субстанція", а також як окрема національна духова одиниця. Саме тому український народ міцніше ніж будь-який інший прив'язаний до своїх обрядів, співів, звичаїв, ноші та інших різноманітних форм нашого фолкльору.

Зрозуміємо також, чому інші европейські народи, напр., англійці, майже втратили ввесь свій фолкльор і сьогодні їм доводиться шукати за ним у самих залишках і рудиментах. Це тому, що в процесі державної культури нової доби функцію збереження національної свідомости перебрала на себе писана історія та "писана" форма літератури або філософії. Також у сфері віри маємо тут діло з далеко міцніше посуненою християнізацією, при чому англійський християнізм виявив себе у формах національно-державної незалежности — в протестантизмі чи у вигляді державної Англіканської церкви („Черч оф Інглянд"), де голова держави є, принаймні номінально, головою церкви. Фолкльор як виразник свідомости чи культури нації став зайвим. Він зберігся тільки в рудиментарній формі, напр., в танці, який має виразну магічну закраску, що така характеристична для car і мітології кельтського циклу. Але такі зв'язки і таку його природу відкривають лише глибокі знавці природи фолкльору.

Для української нації фолкльор був потрібний як органічний вияв духово-ідейного життя, головно селянства, цього заповідника життєвої нації, з якого виростали українські лицарі та герої. Тому нас зовсім не дивує, напр., той факт, що — крім ідейного і політичного проводу, що складається з української патріотичної інтелігенції — маса українських героїв-повстанців походила саме з тієї селянської верстви, як в найчистішій формі фолкльору зберегла свою національну душу і свідомість. Це немов перевтілені українські лицарі з часів Святослава і Володимира, що перші відгукнулися на клич наших предків.

Культура державних націй

Державні нації в період своєї державности в новітній історії мали можливість плекати і так яскраво виявити свою національну свідомість, що вона стала частиною їх щоденного життя. Англійський письменник Конан Дойл, описуючи переживання одного з своїх персонажів під час відвідин Вестмінстерського храму, вкладає йому в уста такі слова:

"Нація, яка має таке минуле, може бути спокійна за своє майбутнє".

Сьогодні вже немає такої певности, чи англійська нація може бути так самозадоволено спокійна за своє майбутнє, але знаємо, що національна свідомість англійців завжди зміцнювалася і зміцнюється саме через відвідування Вестмінстерського собору, де спочивають усі великі творці британської нації, королі побіч поетів і письменників. Це перш за все Ґалерія безсмертних. Подібне значення має і Лондонська твердиня ("Тавер оф Лондон"). Національна свідомість англійців настільки міцно закріплена, що вони сприймають її як бездискусійні прикмети їх патріотизму і державницької лояльности громадян. Їх партії не різнилися (принаймні, дотепер) між собою у питанні самої державности, а лише в способах управління цією державою та в практичних питаннях політики чи життя народу як нації. Король став інституцією і символом їх традиції та державности одночасно. Щойно в новіші часи, під впливом комунізму-большевизму, деякі групи намагаються підважити цю націоналістичну свідомість британців та їх всенаціональну державницьку концепцію.

Можемо собі, напр., уявити завоювання Франції чужою державою на короткий час (як наслідок воєнної дії), але не можемо собі уявити, щоб навіть у неволі французька нація втратила прикмети своєї національної окремішности, виявленої передовсім її мовою і культурою.

Отже, довша чи коротша доба державности нації закріплює почуття національно-державної окремішности, утворює всеохоплюючу національну свідомість, завершуючи той процес не лише національною літературою, а й цілою системою мислення і світовідчування у мистецтві та філософії. Така нація навіть у хвилевій неволі не загрожена небезпекою денаціоналізації чи національної асиміляції під владою займанців-завойовників. Прикладом тут може бути Франція під гітлерівською окупацією чи навіть Польща під двократною московською окупацією. Польща, чи то в повній неволі за царату, чи в політичній залежності за сучасного квіслінґівського режиму, не виявила і не виявляє (за малими виїмками) податливости до денаціоналізації. Їй не загрожує втрата мови чи цілої національної культури. А це тому, що нації, які пережили період своєї державности в новітню добу, настільки сильно розвинули і закріпили своє почуття націоналізму, що націоналізм чинить їх відпорними на всі ворожі спроби знищити їх, хоч би це було в неволі чи в підданстві. Культура таких націй має за собою довгий період

кристалізації і закріпилася в монументальних системах всенаціональної культури. Це, отже, і є культура державних націй.

Українська нація, як ми вже згадували, мала також свій період державницької культури, але дуже давно, ще в добу раннього середньовіччя. Доба козацько-гетьманської державности була коротка, до того ж неспокійна, під знаком кривавих війн, отже не було можливости встановити й міцно закріпити національну культуру новішої доби, себто культуру такого типу, як її мають інші европейські народи — французи, еспанці, італійці чи британці.

У процесі формування національної свідомости в державних умовах завжди важливу ролю відігравала література як форма культивації мови, встановлення норм поведінки, етики, зразків характеру, світосприймання та реакцій супроти оточення, врешті — національних ідеалів і національної свідомости.

Хоч кожна з національних культур має своє власне обличчя, проте подібність історичної долі, приналежність до того самого циклу історії, до тієї самої раси і геополітичної сфери, призвели до витворення явища спільноти чи подібних певних форм, жанрів, стилів і проблем літератури. В цьому значенні можна говорити і про спільність европейської літератури в її абстрактних аналізах історичних зв'язків у порівняльному досліді. В такому змислі й українська література належить до европейського циклу історії літератури.

Характеристичною прикметою згаданого циклу є перш за все спільна праісторична база мовної і культурної індоевропейської спільноти, а далі — спільне користування здобутками і спадщиною грецько-римського циклу. Впливи грецько-римської культури видно не тільки в добу ренесансу, коли вони були наочні, а й впродовж цілої історії европейської культури, зокрема її найвищої форми — ідеалістичної філософії Европи. Не менш важливими в тій ділянці були впливи більш спорадичного характеру з боку орієнтальних культур, але вони, залишаючи свій непроминальний слід, ішли головно через грецько-римський світ. Тут маємо на увазі добу переселенських впливів і масового поширення в Европі релігії мітраїзму.

Завдяки тому, що християнізм був спроможний склонювати й асимілювати як здобутки грецької філософії, так і здобутки орієнтального струму в історії релігії, а також фактові, що він зумів пристосуватися до місцевих тенденцій і державних форм, — християнізм став однією із спільних прикмет національних культур европейського циклу.

Українська література, крім загальноевропейських струменів проникання, що випливали зі згаданої спадщини, мала

теж свої власні шляхи пов'язань з іншими літературами, які впливали на неї, як теж, рівночасно, сама впливала на ці культурні процеси.

Знаменність української літератури

На цьому загальному тлі мусимо підкреслити знаменний факт, що українська новітня література постала і розвинулася в умовах... бездержавности. І не тільки бездержавности, а і в умовах переслідування ворогом народу, засудженого на цілковиту асиміляцію, за постійного винищування його інтеліґенції, носіїв національної свідомости і авангарду спротиву. Це переслідування під ярмом московського большевизму прибрало форм і розмірів найбільшого в історії злочинів народовбивства.

Як же пояснити цей феномен існування української національної літератури в таких умовах?

Українська новітня література була перш за все наслідком духової суверенности української нації і її прагнення до волі. Без цієї простої, але основоположної правди вона була б незрозуміла і недооцінена. Вона виростає з протесту проти національного поневолення і сама перетворюється у протест. Виростає з прагнення національно-визвольної революції і рівночасно творить ідейні основи для цієї ж революції. Я вже не раз підкреслював цю пов'язаність української національної революції з українською літературою. Найбільш характеристичним прикладом цього факту може бути присяга Тарасівців, що її провів Іван Липа на могилі Тараса Шевченка; ця присяга стала основоположним каменем Братства Тарасівців, яке — в свою чергу — було зав'язком новочасного українського націоналістичного руху. Навіть в умовах царської цензури, коли українські письменники не могли чітко виявити цієї національної революційної ідеї, або були змушені приховувати її за поняттями чи образами т. зв. "соціяльної кривди", то й тоді вони свідомо підготовляли той самий зрив української національно-визвольної революції. Навіть, здавалося б чисто „соціяльне" чи „моральне", посадження душ поміщиків до пекла за те, що "людям льготи не давали" (в травестії "Енеїди"), мало вже в собі прихований революційний клич.

Здавалося б, що й творчість Т. Шевченка вже так досліджена, що жодних „неясностей" у ній немає. Проте, на мою думку, ще багато можна сказати про недокладно досліджене проникнення його мислення і всієї його творчости саме цією центральною ідеєю української літератури, яку він і сам такою творив. Коли, напр., Шевченко протестує буцімто проти "соціяльного" поневолення кріпаків, то має на увазі не лише їх осо-

бисту свободу як селян у системі царату, а передусім волю селян-козаків, яку вони мали в українській козацько-гетьманській державі.

Вже в перших піснях Шевченка чуємо цей могутній клич до відновлення державної волі, як тугу за минулим. І ця туга за минулим уже виразно спрямована до відродження минулого, нагадує, що:

Було колись — в Україні
Ревіли гармати,
Було колись — Запорожці
Вміли панувати!"

Хоч, як здається, ми вже вивчили творчість Шевченка „на сто ладів", проте ми так звикли до Шевченкових найпростіших слів, що читаємо їх — не думаючи, і навіть не помічаємо, як за кожним його простим словом "козак" оживає серце поета, як за кожним цим простим словом прихований образ панування в Україні запорозького типу козацького ордену. А цей образ є для нього "архітипом" історії, підсвідомою рушійною силою душі, спадщиною національної духовости. І тому навіть у його "аполітичних" балядах бачимо той самий образ — образ буйного козака-сокола, козака-героя, що йде на поклик до бою, як сокіл до високого лету, без найменшого вагання залишає родину і дівчину. Трагічна доля дівчини, що її покинув козак, виїзджаючи на війну, але вона приймає це як щось самозрозуміле. Таким самим самозрозумілим у нашій душі є і той „праобраз" виконання національного обов'язку без вагання і сумнівів. Клич Духа нації.

Здавалося б теж, що для підтвердження сказаного, не треба й доказів з української літератури, проте проаналізуємо розуміння Священного героїзму, як праосновн української духовости, що нерозривно зв'язана з процесом творчости української літератури.

Отже, основною силою української відродженої літератури є Ідеал, витворений вже в княжу добу, коли українські племена перетворились в одну спільноту, завершену столичними центрами, зокрема Києвом. Подане вгорі розуміння обов'язку лицаря, що його зустрічаємо в балядах Шевченка вже як щось "готове", витворилося ще в час походів Олега, Ігоря і Святослава. Цей зов крови, як носія духової спадщини, зв'язує українську літературу в один історичний процес, споріднює її і провадить крізь тисячоліття.

Це зов Золотоверхого Києва, де лицарі "Золотого стола" доконували всяких геройств, щоб здобути славу "жовтокудро-

му Володимирові, Великому князеві, Красному Сонечкові". Або інакше:

"Щоб здобути собі честь,
А князеві славу!"
("Слово про похід Ігоря")

Цей великий державно-творчий міт України, як держави Величі, Добра і Слави, залишив нестерту печать на підсвідомому прагненні кожного українського героя, став "праобразом" або "архітипом" Ідеалу мужности, героїзму і слави.

Щоправда, цей Ідеал у нас часто викривлений, здеформований чи здеґенерований у вигляді анархічного і вибуялого егоцентризму; українець з таким "ідеалом" не шукає "князеві слави", а прагне лише для себе "могутности" і "чести". Занархізована одиниця, що не визнає над собою авторитету, відмовляється від лицарської вірности і послуху князеві, стає проклятям історії України. Боротьба між визнавцями правдивого українського ідеалу і здеґенерованого ідеалу теж яскраво відбита в нашій літературі.

Українська література повніше й правдивіше ніж історія України розкриває сутність обидвох згаданих типів, себто позитивного і неґативного, їх ролю в українській історичній спільноті.

Історики часто проявляють тенденцію показати лише одну чи другу сторінку української історії. Багато з них показують саме її темну сторінку, в якій переважає тип неґативний, що, звичайно, пригнічує нас. Натомість в українській літературі бачимо більш зрівноважений образ. Неґативними типами є оті князі, що їх так жорстоко лає саме „Слово про похід Ігоря" — ті, що "кують крамолу", зневажають авторитет великого князя, або — ще гірше — сягають по той авторитет "кінцем копія". Це ті два Івани Шевченка чи два брати з повісті "Під тихими вербами" Грінченка. А той "другий Іван, що помагає матір катувати, це сьогоднішні яничари, що намагаються вбити і в українській літературі, отже в душі українця, гін до державної суверенности. Але навіть ця яничарська література підтверджує факт, що основним гоном української душі є гін до державної суверенности. Якби так не було, то яничарські вислужники не були б потрібні ворогові.

Державно-творчий гін української літератури є її найоригінальнішою прикметою, бо це література новопробудженого, динамічного, революційного українського державно-суверенного націоналізму. Вже з найстаршої доби починаючи, українська література витворила своєрідний жанр історіософічної лі-

тератури, неперевершеним архішедевром якої є преславне "Слово про похід Ігоря". Сюди належить і цінний цикл геніяльних поем Шевченка — "Сон", "Кавказ", "Великий льох", "Послання" та низка інших. Сюди належить і історіософічна драма Федьковича "Довбуш" з її оригінальним питанням абсолютної чистоти і відсутности особистого життя провідника повстання, бо тільки тоді він матиме магічну силу старовинного символу, а разом із нею і повний авторитет у революційно-повстанських масах нового лицарства. Дивна це тема в історії про ватажка "розбійників", але Федькович одержимий уже візією нового лицарського ордену і транспонує цю візію в рамки леґенди про Довбуша.

Сюди належить і творчість Василя Пачовського, призабутого поета і мислителя української державности. Його символічна драма "Сон української ночі" була настільною книжкою української інтеліґенції і студенства на початку XX-го століття, ще перед першою світовою війною. Його драма "Роман Великий" — висуває питання державного ладу в Україні. Він особливо ясно бачить в історії України дію "двох Іванів" Шевченка і втілює її в могутню поетичну візію своїх поем. У творі „Храм дітей Сонця" Пачовський пише:

"Клянуся Маєстатом Бога Сонця
Створити Володимирів Орден
І поширити його в глибінь народню
Трійками в військо тисячами звен".

А Олег Ольжич у вірші "Незнаному воякові" проголошує:

"О, вірте, всі мури впадуть,
Як серце обернеш в сурму.
Найвищі бо вежі духовости ждуть
Твойого шаленого штурму".

В Михайла Ореста ідеократична система лицарської філософії проявляється у збірці „Держава Слова" чи в поемі „Постаріла світу споруда".

Все це разом — могутня і суцільна ідеологія українського націоналізму, що знаходить свій вияв і усвідомлення „на найвищих вежах духовости".

"Слово" у збірці поем М. Ореста "Держава Слова" — це те саме світотворче Слово Шевченка, що він його поставив на сторожі нації.

СВЯЩЕННИЙ ГЕРОЇЗМ

(Як основа українського національного світогляду)

Доповідь виголошена в Ольдгамі, дня 24-го серпня 1957 р. на III-му З'їзді Філії Легії Українських Повстанців у Вел. Британії. (Порівняй: "Українське Слово", Париж, ч. 827.)

Проблема української національної ідеології, чи теж синтези української духовости обіймає з природи речі цілу історію нації. Однак аналіза цього питання на історичному матеріялі доби Великої Київської Держави — Київської Руси, — виходить поза межі однієї доповіді. Я зроблю це в окремій праці п. з.: „Ідеали українського лицарства княжої доби".

Однак вже тут хочу підкреслити декілька фактів, що творять хребет нашої проблеми.

Коли Володимира Великого спитали, чому він так щедро роздає золото своїм лицарям, він відповів:

"З доброю лицарською дружиною можна здобути все золото світу, — але за ніяке золото світу не можна купити доброї дружини".

Ця правда дійсна і на сьогодні, для українського націоналізму, який кладе в основу цінностей людини її характер.

Славне твердження Володимира Великого приводить на думку міт Платона, що порівнює людські душі до металів. Людина, якої характер є золотом, чи сріблом, буде творити найвищу верству і основу в тімократичній суспільності, чи в майбутній ідеальній державі.

В поставі супроти зовнішнього світу і історії українське лицарство здобулося на такий величавий пам'ятник державного мислення та ідеології, яким є "Слово про похід Ігоря".

"Русичі червоними щитами степ перегородили!"
Перегородили степ від наїзду монгольських орд.

В основі такої постави українських лицарів лежить ідея про борню Світла із Темінню, яку вони — внуки Дажбога, сини і сила Світла, — здійснюють у боротьбі із синами і силами Теміні, темними і дикими монгольськими ордами.

Та сама ідея Борні Світла і Тьми лежить сьогодні і є актуальна в душах сьогочасних українських лицарів, які здійснюють героїчну оборону цілого людства від загрози московського імпе-

ріялізму і всього того лиха, що від нього походить і з ним в'яжеться.

Отже становище і характер священного героїзму, як основи українського світовідчування, було вже ясно виражене і здійснюване в ідеології українського лицарства Київської Доби.

Однак, як я сказав, докладна аналіза цього питання вимагає окремої праці.

Ближче до нашої доби є період Української Козацької Держави і до питань ідеології цього періоду доводиться нам перейти.

Національно-визвольну боротьбу України в усіх часах характеризує перш за все безмежний і неперевершений в історії героїзм та жертвенність її борців і лицарів.

Жаден історик не годен спромогтися навіть на приблизну оцінку жертв боїв і куди вище число жертв погромів і знущань над українськими повстанцями з часів Хмельниччини.

Якийсь згущений і окаянний вир наруги і насильства над мирною, але свободолюбною нацією повинен би застановити істориків над філософією Зла в історії.

Конецпольські в часі одного із своїх погромів мав відібрати кількадесять тисяч крісів. І стільки було шибениць, палів, хрестів, дараб із повішеними, що їх пускали Дніпром, щоб несвітським жахом задавити непереможне прагнення нації до волі.

Під Охматовом, на Дрижиполі гине по обох сторонах 15.000 убитих, ніччю, в мороз, ночі із 29-го на 30-го січня 1655 р. Гори трупів встелюють поля. Один бій тільки.

Гинуть сотні тисяч і ... чудо велике: сотні тисяч за сотнями тисяч встають до бою. Розколисане море всенароднього повстання виносить на верх своїм найвищим буруном 300.000 озброєного мужа.

Хто порахує шибениці і смолоскипи із живих людей?

І хто розкаже, які муки більші? На палях, що вдиралися у внутренності, чи на хрестах?

Якийсь смішака Данте хотів видумати опис пекла в Божественній Комедії.

Хто видумує більш пекельні муки і тортури від тих, що їх видумували польські королев'ята і царські пахолки?

Хто перелічить відрубані руки, виколені очі, випалені живцем члени тіла, розчетвертовані, замучені на колесах тіла лицарів волі?

На варшавському ринку четвертують трупа гетьмана Сулими за те, що здобув і збурив твердиню Кодак. На суді показував гетьман Сулима орден, що його дістав він був від Папи

Римського. Золотий орден із мініатюрою Папи Павла V-го. Його отримав Сулима як високе признання його героїчних заслуг за те, що бравурним боєм здобуває велику, триповерхову турецьку галеру і триста полонених. Із цією галерою він доплив до Риму і подарував Папі Римському такий дарунок.

Але навіть такий героїзм Великого Лицаря християнської віри не вирятував його від ганьби четвертування його трупа на варшавському ринку, коли попався в руки полякам.

Наведім в цій справі свідчення Радзивіла у латинському оригіналі:

Hebebat Sulima a Paulo Quinto pontifise effigiem eius auream donatam ob singulare certamen marinum quo trecentos captivos turcica trireme obtenta vi Romae pontifici presentaverat.

Цей папський орден вложили до домовини із покраяним м'ясом гетьмана Сулими, почетвертованого за те, що в обороні волі нації у геройському бою здобув твердиню Кодак.

Але годі перелічувати безліч боїв найвищої героїчної напруги.

Ще не вродився такий титан, що міг би обняти і змістити у своїй душі хоч блідий образ пекла, що його над Україною розховстують її мучителі.

Із дна цього пекла дзвонять дзвони.

Один геройський старшина козацький мучиться шість годин, вбитий на паль. Тупий паль так поволі вдирається в тіло і розриває його внутренності.

Його , набитого на паль, питають по шістьох годинах мук, яке його останнє бажання. Чортівські кати вижидають мабуть, що він покається, або проситиме смерти.

Тоді серед смертельної тиші заявляє цей Великий Лицар Богдана, що він просить, щоб дзвонили дзвони над його ще живою душею.

Серед святої пророчої погоди буде вмирати серед мук один із святих лицарів Богдана.

І пропав увесь чортівський тріюмф катів.

Задзвонили дзвони перемоги духа над тілом, перемоги святого лицаря над пеклом.

І ці дзвони дзвонять над цілою історією України.

Дзвони розгойдані у вічність.

Дзвони на сполох і тривогу над цілим світом.

Дзвони Шевченкового слова.

"...Схаменіться!
Будьте люди!"

І на зов цих дзвонів відзиваються серця лицарів України, — і міцніше від дзвонів розгойдані їх серця, — лицарів Священної Борні.

Чим не були ці лицарі святими?

Чи треба нам чужих взірців святости?

Чи тільки чужі церковні авторитети можуть встановлювати про святість наших національних героїв?

Чи справа Добра, Правди, Волі, Людства, Справедливости не була найвищим Ідеалом не тільки нації, але цілого людства?

Чому шукати святости тільки серед зів'ялих схимників, монахів чи аскетів?

Чому не бачити святости у повних життя, крови, радости і життєвої потуги Лицарів Козацького Ордену?

Вони ж складають ці всі цінности, життя, кров, радість і життєву потугу на вівтарі ідеалів своєї нації.

Чи могли б існувати Справедливість і Воля, якби не було сили священного героїзму, яка ці ідеали встановлює, закріплює і їх здійсненню служить?

Всі історики, що вивчають добу Хмельницького переочують чи недоцінюють факт, що всі універсали чи звернення Богдана носять на собі відпечатку Священного Героїзму.

В усіх своїх універсалах Хмельницький свідчиться Богом, що прагне тільки добра, правди і справедливости, і що прагне їх не тільки для України, але для всіх її ворогів.

Ніколи в його Великому Серці не запанувало прагнення помсти. Як правдивий Лицар Святої Борні він усе знав межу між помстою і справедливістю і ніколи цієї межі не перейшов. Деякі історики вважають його злим саме тому, що не пішов за голосом помсти тоді, коли здавалося, що ворог лежить простертий біля його ніг. Коли була отворена дорога на Варшаву, чому чекати йому на вибір короля на те тільки, щоб пробувати наклонити його до справедливого миру.

Сьогодні знаємо, що це не була слабість Хмельницького, але лицарська благородність і рівночасно великий політичний розум та далекозорість державного творця, що глибоко зважив і вивчив усі питання політичної рівноваги Сходу Европи.

Козацькі хроніки, близькі до традиції козацької борні, цілком свідомо відмічують морально-ідейну велич політичної постави Хмельницького. Нова історична дійсність встає із заповіту цієї його ідеології.

Деякі історики сумніваються, чи із сьогоднішнього становища можна виправдати походи середньовічних хрестоносців до Палестини. Вони ж наїзджали чужу землю.

Але навіть вороги України склонюють часто голови перед моральною величчю козацтва, що в своїй історії показують стільки величавих і барвних постатей святих лицарів, без тіні неправди за ними, без пороку чи плями. І хоч пробують знеці-

нити їх вартість чи свідомість, — хоч пробують звести їх борню тільки до так званого соціяльного стрижня, — то все ж таки не може ніхто із них сказати сьогодні, що справа за яку боролися козаки не була доброю, чи справедливою.

Ми знаємо сьогодні, — і в перспективі історії ця правда що раз виразніше виступає на світло, — що борня козаків за Волю України і за її Державу була священною борнею за природне право і святий обов'язок нації. Вони творили власну Державу на власній споконвіку Богом нам даній, українській землі. Це рівночасно справа Добра, Ладу і Справедливости для цілого людства.

А отже героїзм, що служить цим найвищим ідеалам Нації і Людства одночасно, називаємо священним героїзмом.

Відкривши і відзначивши його природу, відкриваємо його в цілій історії України, як її рушійну силу, як основну рису українського національного характеру і світовідчування, що зумовлює велич історії України і ввесь її дотеперішній трагізм у борні із переважаючими силами оточення, яке приймало становище ненависти, неправди, кривди, визиску, неволі, деспотії, сваволі, людовбивства і всіх інших злочинів супроти людства.

У цій поставі Української Нації як Лицаря-Оборонця Правди й Справедливости заключається окремішність і виключність характеру Української Нації і вслід за тим історії України.

Без зрозуміння цього основного факту є неможливим зрозуміти і дати правильну оцінку цій історії України.

Хоч історики дотепер не думали категоріями Правди і Справедливости, проте численні мислителі вже знають, що історія насправді є розвитком ідей, виражених чи то в релігійних системах, чи в ідейно-моральних цінностях нації.

Справжньою історіотворчою силою є ті ідеї і основані на них цінності характеру, волі і дії, що їх вносять поодинокі нації в історію людства.

Боротьба України із оточуючими її ворогами не дасться ніяк інакше зрозуміти, як тільки у світлі цієї основної різниці і питоменности характеру та ідейно-моральних цінностей Української нації.

Тут її моральна гідність, тут її слава, тут джерело її трагедії, тут основа її майбутньої історіотворчої сили і її величі в історії.

Українська нація не шукала ніякої обітованої землі сорок літ по голодних пустинях. Не вирізувала вістрям меча всі живі істоти, що замешкували обіцювану землю.

Земля України дана їй була Всевишнім споконвіку, благословенна родюча скиба, що пливе молоком і медом, що шумить пшеничними ланами. Теософи вірять, що бджола і пшениця не є земського походження. Ці божественні дари були дані нашим предкам як первородний дар, як їх благословення. І споконвіку наші предки шанували ці дари як божественні, і складали їх у жертві в день Різдва Сонця.

І споконвіку жили наші прапредки на праматернім заповіднику арійської раси, плодили цю расу і годували її медом та пшеницею.

В любовному захопленні її красою я назвав цю расу пшеничною. Стільки в ній плодовитої сили, стільки снаги гарячого полудня, стільки невиявленої ще потуги.

Богом, якого вибрали собі наші предки був "Бгаґа" — Бог Ласки і Щедроти, Бог Щастя і Добростану, Бог широких ланів, що їх він розділював людям, а вони були основою Багатства і Творчої Радости Життя. І так зрозуміле Багатство, — як ідея і як слово — виростає з того самого ідейно-мовного коріння, що і праарійське слово — "Бгаґа — Бог".

В крузі таких ідей виростав характер нашого народу, радше миролюбний і лагідний, живий і життєрадісний.

Коли в такій душі народився Герой...

Один із героїв Стефаника, отакий добродушний дядько, виряжаючи сина на війну, питається його: „А що це таке твоя Україна?"

Тоді син підніс грудку чорної землі і сказав батькові: "Оце моя Україна!"

В цій геніяльній новелі Стефаника згущена вся історія переродження добродушного дядька у героя.

Зацитуймо це місце в оригіналі:

"— Послідний раз прийшов Андрій: він був у мене вчений. "Тату, каже, тепер ідемо воювати за Україну.

— За яку Україну?

— А він підоймив шаблев грудку землі та й каже: — Оце Україна, — а тут — і справив шаблев у груди — отут її кров, землю нашу ідем від ворога відбирати. Дайте мені, каже, білу сорочку, дайте чистої води, абим обмився та й бувайте здорові".

("Сини", Стефаник)

Герой, що так до бою пробудиться, не буде героєм розбою і здобичництва, — буде оборонець ладу, добра, повноти щастя і радости на землі.

Це буде отже той оборонець Ладу і Добра, що його наша доба потребує.

Це буде той Лицар Правди і Справедливости, що на нього жде історія заблудженого людства.

Він не відразу пізнає свою силу, свою потугу, він не відразу пізнає горішню Вежу свого Призначення, але він пробуджується до Чину саме як Герой.

Кожний із Вас, українські повстанці, пережив таку чи подібну сцену як у новелі Стефаника. Кожному із Вас довелося попрощатися з батьком, з матір'ю, з сестрою, чи з жінкою. Часто благословили Вас на дорогу, часом Вас не розуміли. Але й тоді, коли Вас розуміли, Ви можете вказати на такий момент у житті Вашої родини, чи Вас самих, коли пробудилася свідомість конечности і доцільности збройної оборони оцієї грудки землі — України, споконвіку даної нам Богом. Оцей момент називаємо моментом пробудження національної свідомости в індивідуальній свідомості члена нації. Тоді він, герой нації, своєю боротьбою і кров'ю боронить кров і життя цілої нації в її космічному процесі розвитку.

Історія — це процес самоусвідомлення нацією своєї сутности; через усвідомлення себе самої в процесі історії нація здійснює своє призначення.

На дні неволі українську націю пробуджують до історичної дії сили Зла і Насильства, що використовуючи лагідну і миролюбну вдачу, накладають на націю своє люте ярмо. Жорстокі терпіння змушують націю до самооборони. Вона пробуджується і тоді, — і тоді стає для неї самої проблемою її власне існування у ворожому оточенні. Повстає питання, як їй бути у світі, а це вже питання історії людства.

Часто не відразу знаходить нація відповідь на питання: як їй бути в історії, бути чи не бути.Часто переважають спочатку спроби опортуністичного достосування до ворожого оточення і зла. Постає внутрішня борня, часто революція за вірний світогляд і свідомість нації. Правильна розв'язка цього основного питання дає правильну поставу нації супроти історії, а отже забезпечує її розвиток на довгі сотки літ.

У цій боротьбі, —внутрішній, чи зовнішній, — нація віднаходить себе саму для себе і для історії, знаходить свій історичний світогляд, оформлює свій історичний досвід, а отже, — ми кажемо, — дозріває у своїй національній свідомості.

Дивне диво. Усвідомлення своєї найглибшої сутности доконується в стані, який екзистенціоналістична філософія окреслює як т. зв. "граничну ситуацію", себто при загрозі смерти, чи зустрічі із самою смертю.

В такій саме ситуації знайшлася українська нація в наведеній уже вище добі Хмельницького.

Це там, на тих мученицьких палях доконувалася містерія найглибшого духового пробудження.

Пекельний біль розорював тілесну поволоку людини аж до її ядра. І понад цей пекельний біль, над страх смерти, над саме життя постає нова, незнана дотепер сила, — правда, пізнання, Сила Безсмертного Духа.

Так, є Правда, — є Сонце в житті людини і в історії. Є добро і цінність вища за життя, вища за біль і за страх смерти, —

— це Людська Гідність, це Воля Нації, це сама Нація як духова спільнота всіх її членів, живих, мертвих і ненароджених, —

— це сам Творчий Дух Людини, що животворить в історії людства.

Цей Дух і ці дійсні у ньому цінності є вищі від життя. І саме цю правду стверджується і потверджується ціною життя.

Оце є філософський зміст тих дзвонів, що дзвонили над живою ще душею Лицаря Богом Даного. Це правда, що ані смерть, ані пекельні тортури не вб'ють Живої Душі.

І тут саме є межа Влади Зла над світом.

"Не скує Душі Живої..." — виразив цю правду Шевченко.

"І Неситий не виоре на дні моря поля!"

Так, так! Але пізнання цієї правди є дійсне і дається тільки ціною отих палів і дараб із шибеницями, що плили Дніпром.

Без цього потвердження Моральна Сила в історії людства була б недійсною. Тріюмфувало б Зло і Насильство і не було б кінця пеклу на землі.

Щоб його побороти треба Сили, — але Сила має нову якість, — новий визначник в історії, — це сила, що стає на послуги Добра, Правди і Справедливости. Це Сила Ясного Лицаря, а не Лють Окаянного Злочинця.

Історики не зрозуміли добре різниці поміж цими двома якостями Сили, —

Силою Божественною, Ангелічною і Силою Пекельною, Демонічною.

Тому історики не розуміють і не доцінюють історії України. Вони вбачають там тільки силу поміж силами, — і то силу слабшу поміж силами більшими, зовсім не вбачаючи її нової, морально-ідейної якости, так виразно проявленої в історії України.

Нічого дивного. Шкільна історія все іде позаду поза визначеними і здійсненими в історії ідейно-моральними цінностями. Справжні творці історії це ті, що ці цінності творять. Не ждім нічого від чужих істориків. Тойнбі нас не помітить. Якийсь майбутній Тойнбі буде докладно досліджувати, коли саме вперше в історії України проявилося усвідомлення її виїмкової сутности: поєднання Сили — Героїзму із прагненням Добра, Правди і Справедливости.

Я згадав уже, що це сталося вже в універсалах Хмельницького. Його свідчення Богом не є тільки дипломатичною фразою, ані модерною забріханістю пропаганди, — це дійсна і хрустально чиста правда Лицаря Святої Борні.

Після конвульсій жахливого й надлюдського бою нації потрібний був довший відпочинок до чергового її зриву і здвигу.

Здобутий у діях Хмельницького досвід мусів бути глибоко перетравлений і оформлений на площі філософського самоусвідомлення, щоб міг виявити себе формотворчою силою історії.

Віднайдення цієї нової форми не було легке. Це проблема зовсім нової в історії людства форми держави. Це та проблема, що з нею в усій її гостроті зустрінувся Хмельницький і Хмельничани.

Тому Дух Нації після свого пробудження у бурях і громах боїв Хмельницького потребував чергового втілення в душі мислителя і об'явителя Правди, що ним був Григорій Сковорода у черговому столітті.

Нас вже зовсім не здивує факт, що це саме Сковорода оформлює у філософську систему світовідчування, досвід і завдання нації на шляху до величавого самоусвідомлення.

Під цим кутом досліджуючи і вивчаючи філософію Сковороди, я присвятив цій темі окрему працю п. з. »Григорій Сковорода — Лицар Святої Борні«.

Сьогодні я хотів би познайомити моїх друзів із його вченням про обов'язки воїна і лицаря.

Найяскравішим прикладом героїчного відчування світу Сковородою є його ставлення до воєнного діла, точніше до обов'язків воїна. У своєму творі »Азбука світу« Сковорода проголошує ті основні правди, які на його думку стануть азбукою світу.

Добре виконувати своє звання можна тільки згідно із своєю внутрішньою природою. Для тих, що уроджені лицарями Сковорода формулює закони їх героїчної етики.

Цитуймо:

»Хто роджений воїном, тримайся бадьоро, озброюйся,

а природою скоро навчишся. Захищай хліборобство і купецтво від внутрішніх грабіжників, зовнішніх ворогів. Тут твоє щастя і радість. Бережи звання як око. Що солодше уродженому воїнові,як воєнне діло.

Відплачувати за кривду, захищати беззбройну невинність перед терпінням, боронити основи суспільности, правди, — це його пресолодке снідання, обід і вечеря. Не бійся, з Богом легко буде тобі нести голод, спрагу, холод, жар, безсоння, кроволитні рани і сам страх смерти. Це воєнне горе буде тобі, — коли діло з Богом, — сто раз приємніше за твої ранги і прибутки. Ранги може носити кожен, а діла може доконувати тільки уроджений«.

І далі:

»Не бійся вмерти тілесно, бо будеш кожну хвилину терпіти смерть духову. Відібрати від душі вроджену чинність — це значить відібрати від неї поживу. Ця смерть є люта. Знаю, що бережеш тіло, але убиваєш душу, а це заміна зла. Не знаю, навіщо носити меч, якщо не для бою, для якого він зроблений. Не знаю навіщо носити тіло, якщо щадити віддати його за те, навіщо, хто цим тілом одягнений".

Життя воїна, за дальшими міркуваннями філософа, це чиста жертва Богові. Тому і слід воїнові безстрашно боротись і вважати своє воїнство жертвою Богові. Виконування обов'язків воїна зв'язане з його спасінням.

Чи не пізнаємо по цьому вченні справжнього козацького сина і внука? Козака, що піднявшися до висот пророцтва, підносить козацьку борню за волю на найвищі вершини святої борні за правду.

Як бачимо немає в цій філософії не тільки ніякого квієтизму, чи пасивізму, але вона наскрізь сповнена героїзмом, вона є виявом постави супроти життя і борні українського козацтва, а вслід за тим і цілого народу.

Шевченко, проголошуючи слова:

»Борітеся поборете,
За вас сила, за вас правда
І воля святая!«

повторює тільки в поетичній формі слова Сковороди і проголошує по суті ті самі закони героїчної етики лицарства, повністю поєднані із релігійним відчуванням Правди як Святости.

Людське тіло, як ми чули, порівнює Сковорода до меча. Треба цей меч уживати до борні і ані на хвилину не вагатися віддати тіло у жертві в бою, коли діло з Богом. Хто завагався б це зробити, ради марного страху за своє тіло, того

жде повна духова смерть. А, отже, лицареві можна досягнути спасення тільки у Святому Бою.

Діяльність Сковороди припадає на час найглибшої неволі і разом із тим найглибшого морального і ідейного упадку України.

Це був час, я сказав би, летаргічного сну нації після надлюдських зусиль сімнадцятого століття.

Сковорода це той, що пробуджує націю з летаргу.

Він сам уживає звороту, що »пробуджує немов би п'яного турка зо сну, тормозячи його за плечі«.

Сковорода пише:

»Світ спить, простягнувшися, глибоким, непробудимим сном, а пастирі, що пасуть воїна Божого не тільки не пробуджують його, але ще до сну заколисують: Спи, не бійся, місце безпечне, чого лякатися«.

Світ спить, — це справді відноситься до духового стану його сучасників.

Сковорода справді пробудив націю до духового життя.

Котляревський, Квітка-Основ'яненко, Костомарів, Куліш і найбільший із них, Шевченко, — всі вони були учнями Сковороди. Шевченко виразно про це заявляє.

А, отже, Сковорода — це був пробудник пробудників.

Справжнє відродження України зачинається із духа Сковороди. Це він озброює націю своїм вченням на довгі століття її боротьби.

Не можна достаточно сильно підкреслити рішучий наголос Сковороди на те, що обов'язком лицаря є боротися за Правду. Його діло з Богом і тільки тоді він може досягнути щастя і спасення. Зрада героїчних ідеалів це те саме, що духова смерть, найлютіша і єдина дійсна смерть. Смерть людини в людині.

Історія визвольної борні дає аж надто багато прикладів, що діється з людиною, коли вона позволить, щоб її душу опанував ганебний страх. Така людина стається жахливим і окаянним знаряддям Зла. Вона немов би перестає бути людиною. Подумайте на хвилину про прислужників і посіпаків Н.К.В.Д.

Це вчення Сковороди, — його етика героїчного лицарства цілком придатна для національно-визвольної борні нашого часу. Що більше слід ясно ствердити, що національно визвольна боротьба саме із цього вчення випливає. Це вчення органічно випливає і виростає із цілого історичного досвіду нашої нації.

І разом із тим Сковорода, — Дух Нації, — широким помахом дужих крил Генія ширяє на найвищих висотах загальнолюдської думки.

Вчення Сковороди про священний героїзм лицарів, який випливає із їх характеру і глибокої природи, розв'язує також питання проводу нації.

Із усіх звань найвищим званням вважає Сковорода об'явителів Правди, — ми сказали б сьогодні, — теофантів. Вони мусять відзначатися так як і лицарі цілковитою погордою смерти і тільки, переборовши страх смерти вони будуть здібні бачити і об'являти Правду.

Сам Сковорода був таким безстрашним об'явителем Правди і тому тільки зміг він пробудити нарід із неволі Зла і Неправди, що заливали Україну могучим Зміїним Потопом.

"Зміїн Потоп" — це назва із творів Сковороди. Він закликає своїх лицарів до борні із Семиголовим Драконом. А цей Дракон ще потужний і його влада над світом, чи душами людськими ще дуже міцна.

Нація тільки тоді досягне свого горішнього лету, коли піднесеться на ті висоти, на яких жив її пророк.

Коли сто шістдесят років після смерти Великого Пробудника нація не спромоглася навіть на повне видання його творів, то це свідчить про якусь дуже серйозну затримку в її духовому рості і визволенні. Це свідчить, що вона ще не віднайшла своєї духовости, свого власного голосу в історії людства, своєї ідейно-моральної суверенности.

Чи герої, які не бояться смерти, — питаюся цих героїв — чи ці герої бояться, — повторюю, — чи бояться заглянути в очі тим правдам, що їх об'явив Сковорода і що ними він пробудив цілу націю?

Чи бояться, що на вірлиних висотах визволеної думки ще чого доброго голова закрутиться?

Шевченко народився із найчистішого духа Сковороди і продовжує його працю над духовим пробудженням нації. Шевченко розвиває ідеї Сковороди, надає їм емоційної динаміки, конкретизує їх у світі ідейно-політичної борні нації і довершує діла Сковороди. Він справді пробуджує цілу націю до героїчного чину.

Пробудницька роля Шевченкового Генія надто відома, щоб над нею довше зупинятися.

Однак дослідники Шевченка не звернули достаточної уваги на почування святости, що є основною силою його творчости і його героїзму.

Для синтези української духовости має однак першорядне значення той факт, що творцем Ідеї Священного Героїзму у площі філософського думання був саме Сковорода.

А отже маємо безпереривний ланцюг духового розвитку у трьох минулих століттях.

Хмельницький, Сковорода, Шевченко, — це три чергові втілення того самого і єдиного Духа Нації.

Це були дійсні провідники української нації із ласки Божої, із онтологічного ядра самої Нації. Їх чин, їх ідея на довгі століття визначили зміст і напрям розвитку нації, її долю і ролю у світі.

Із перспективи цього могучого росту виразно видно її майбутню Велич і Вічну Славу в історії Людства.

Нація, що перша стане на духових висотах Прометея із Кавказу Шевченка, стане справжнім Прометеєм для цілого людства.

Це могуче об'явлення лицемірства і облуди т. зв. „месіянізмів" в історії, — це бичування того лицемірства, яке прикриває свій жорстокий імперіялізм і людозненависть авторитетом церков.

"За кого ж Ти розпинався,
Христе, Сине Божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини? Чи, може,
Щоб ми з Тебе насміялись?
Воно ж так і сталось!
Храми, каплиці і ікони,
І ставники і мірри дим,
І перед образом Твоїм
Неутомленні поклони, —
За кражу, за війну, за кров, —
Щоб братню кров пролити просять,
І потім в дар Тобі приносять
З пожару вкрадений покров! . . ."
("Кавказ")

Священний героїзм Шевченка це не тільки боротьба проти тиранів, — це нещадний похід проти всякої облуди, лицемірства й неправди в історії людства.

Це борня не тільки проти тиранів, але й проти ідолів, що стоять тиранам до послуги.

Бог Шевченка — це Живий Дух Правди, Добра і Волі, — а не уосібнення і образ Людського Деспота із бичем у руках на Божому престолі.

О, Шевченко був більше відважний ніж Вам здається, лицарі і герої. І з такої відваги повстає історія людства.

Саме на цих висотах теофанії, себто Богооб'явлення зв'язок філософії Шевченка із філософією "Зміїного Потопу" Сковороди є найбільш очевидний.

Не досить сказати, що національний світогляд Шевченка є революційний і героїчний. Треба ще виразно сказати, що цей героїзм є священний.

І ця окрема барва відрізняє український героїзм від трагічного героїзму Шопенгауера. Трагічний герой Шопенгауера протиставить себе одного цілому зовнішньому світові і ... трагічно гине. Так само „Воля" в розумінні Шопенгауера є протиставленням цілій решті світу. Вона розливається в просторі і... гине. В українському світовідчуванні герой здійснює якесь творче і конструктивне завдання. Він бореться із силами негації, і морального Зла, що перешкоджають у сотворенні Ладу і Добра. Отже позитивні моральні якості є нерозривно зв'язані із відчуванням українського героїзму.

До поглиблення цієї теми доведеться мені вернути ще не один раз у моїх працях. Тут хочу тільки окреслити основну різницю між українським і німецьким героїзмом.

Цю різницю двох світоглядів відчули українські повстанці на вістрях своїх і німецьких багнетів.

Так, так, Дорогі Браття, навчіться цієї правди, що поза силою зброї чи багнета діє в історії Сила Ідеї, якій багнети служать. Це діється зовсім незалежно від того, чи поодинокі власники багнетів розуміють цю справу, чи ні.

Чи треба доказувати українцям, чий зловіщий дух і чия філософія стоїть поза багнетами московського большевика?

А чи не треба нам підняти до висот всесвітньої філософії оцю дивну і незбагненну ще силу Твоєї Душі, український повстанче, — цю Силу, що поза вістрям Твого багнета у Твоїм серці горіла?

Цю сутність українського героїзму усвідомлював собі Василь Стефаник і він надає цій правді мистецький вираз.

Вернемо до долі двох синів із новелі Стефаника "Сини". Це ті самі сини, що із них старший, Андрій, показував кінцем своєї щаблі землю України і її кров у власному серці. Ця кров була пролита. Смерть цих двох синів відбивається в душі старого батька потрясаючим до глибини душі релігійним катаклізмом.

Читаймо Стефаника:

„Він зварив кулешу, убрав білу сорочку, повечеряв і затих. Потім прикляк до землі і молився:

— А ти, Мати Божа, будь мойов газдинев. Ти з своїм сином посередині, а коло тебе Андрій та Іван по боках. Ти дала сина одного, а я двох".

("Сини", Стефаник)

Тут немов зривається якась занавіса, що заслонювала ще не виявлену глибину душі українського селянина.

Смерть двох синів, — чи кажучи загальніше, трагедія Крут і Базару, — потрясає українську душу до непроявлених ще глибин. В розораному серці заторкує і пробуджує до життя Силу Українського Героїзму, поєднану із якоюсь невиявленою, релігійною містерією. Український селянин, оцей батько із новелі Стефаника, — ще не усвідомлює собі сутности цієї Сили, але вона вже пробуджена в його серці і він у найглибшому душевному потрясенні відважно, чи богохульно порівнює смерть двох його синів до смерти Христа.

В душі цього селянина справа смерти його синів набрала вже того самого значення, сили і святости, що смерть Ідеального Спасителя із його віри. Отже його сини згинули в обороні Правди, Добра і Справедливости. Тоді в душі батька повстає справедливе питання: чим гірша жертва його синів, — свідома їх крови і життя, свідомо, вільно і доцільно складена, — чим гірша ця жертва від жертви Священномученика.

Увесь цей катаклізм, — прозріння, божевілля, чи богохульства, — згущує Стефаник в одному геніяльному образі:

"Ти дала сина одного, а я двох".

Але їх не було тільки двох в історії України, двох Лицарів Священного Героїзму, оборонців Волі, Добра і Правди.

Під Крутами було їх триста, під Базаром їх було Триста п'ятдесят дев'ять,... чи скільки.

Хто порахує точніше, хто порахує їх всіх. . . .

Зачинаємо розуміти справжню сутність історії як втілення і здійснення Ідеї. І це є наше ідеалістичне розуміння історії.

Загони українських повстанців і утворена із них Українська Повстанська Армія є спадкоємцем і носієм українського священного героїзму і його яскравим виразом у історії людства.

Однак в обличчі світу наслідком довготривалої ворожої нам пропаганди, чи недостаточної ясности виразу і відсічі з

українського боку, український націоналізм дуже часто змішували чи змішують із німецьким націоналізмом.

Поскільки німецький націоналізм через своє загарбництво чужих земель і народовбивство засуджений за відомі злочини, — цей негативний засуд чи негативне відношення переносить ворожа пропаганда на український націоналізм.

Отже слід виразно сформулювати основну різницю поміж ними:

Один і другий націоналізм визнає Силу, — а зокрема Збройну Силу, як рушійну силу історії.

Але коли в німецькому націоналізмі сила є сама для себе правом і законом і ніякого морально-ідейного виправдання не потребує, — то в розумінні українського націоналізму Сила служить Ідеї і Праву. Творча історична Ідея, Право, Правда і Історична Справедливість є понад Силою. Сила є збройним рам'ям Права і Правди.

Заілюструю це на прикладі:

Ні один злочинець не прийшов би до суду, якщо не привела б його сюди збройною силою поліція. Без цієї збройної сили не можна би ані видати засуду, ані покарати злочинця. Однак поліціянт, що привів злочинця і його сила, ще не є сама по собі правом, чи справедливістю. Отже сила в цьому випадку не є правом сама для себе, але служить для здійснення права.

Однак у міжнародніх відносинах в дотеперішній історії людства такої сили ані установи, що служила б Праву не було.Дотеперішні міжнародні організації є тільки виразом міжнароднього укладу сил. Злочинці супроти людства засідають у т. зв. міжнародніх трибуналах.

На правдивого Лицаря Волі, Добра і Справедливости людство ще чекає.

Український націоналізм боронить права своєї нації на свою, споконвічно його власну Землю, Волю і Державу. Отже це добра справа. Це справа, якій повинно симпатизувати добросовісне людство, чи теж добросовісна частина людства.

Наша справа нерозривно поєднана із встановленням Права і Справедливости між народами світу. Українській Збройній Силі призначено отже високе, світотворче завдання бути самим Королем Артуром між народами. Його Округлого Стола ще не має.

Українська Збройна Сила служить, отже, не тільки Праву, але найвищим і найбільш сміливим Ідеалам Людства.

Я згадав про те, що українські повстанці відчули різницю цих двох націоналізмів на кінці спрямованого проти

них вістря німецького кріса і на своїх власних, прошитих німецькими кулями грудях.

Цю різницю треба собі чітко усвідомити в площині ідеології.

Сила не є сама собі правом, як вчить німецький націоналізм.

Сила є основою Права і його збройним рам'ям — як учить Сковорода і як це відчуває кожний український герой.

Треба однак ствердити, що ідеологічні позиції українського націоналізму в цьому питанні не все були зовсім чіткі і це затьмарювало Діямант Правди в душі Українського Героя. В ядрах цього Діямантy Правди горить непоборна Сила Священного Героїзму. Ця Сила ще не проявила повноти своєї, сильнішої від атомної енергії, Потуги.

Природу цієї Сили треба собі глибоко усвідомити.

Олег Ольжич ось як характеризує душу українського вояка-лицаря у своїй поемі "Піхотинець":

"Душа відділилась від тіла
Ще там на майдані міськім.
Врочиста така, білокрила,
Літає і в'ється над ним.

А тіло, стрункe і спокійне,
Ступає в холодних рядах.
Довіку його не обійме
Ні сумнів, ні згадка, ні страх.

І радісно духу дивиться,
Як тіло тяга кулемет,
Стискає гарячу рушницю
І вперто повзе наперед".

Цей образ урочистої, білокрилої душі "братів сувих і великих" — це дійсне і глибоке відображення Священного Героїзму, як основної сили душі пробудженого до Чину українця.

З такої морально-ідейної постави випливає відчуття Ольжичем Божественности Нації:

"О, Націє, дужа і вічна, як Бог, —
Не це покоління холопів, —
Хто злото знеславить твоїх перемог
При Корсуні і Конотопі?
О, Націє, що над добро і над зло,
Над долю і ласку і кару,
Поставила тих, що їх сотні лягло
У дні незабутні Базару."

Нація, як Бог, є понад маленькими, людськими догмами про добро і зло, — бо вона сама є виразом Божественного Права і Правди, що через її Священний Героїзм здійснюються в історії.

У цій геніяльній поемі Ольжич проголошує зовсім ясно принцип Морально-Ідейної Суверенности Нації яка є прямим виявом Божественности в історії.

Справді історія людства жде такого Великого Народу, який нарешті здійснив би це високе завдання Народу-Лицаря Правди, — Народу — Короля Артура.

Ольжич цілком свідомий того, що великий зрив українського націоналізму буде мати своє завершення у нечуваному і непредвиженому рості цілої нації:

"О, вірте, всі мури земного впадуть,
Як серце обернеш у сурму.
Найвищі бо вежі духовости ждуть
Твойого шаленого штурму".

У наведеному розумінні Ольжичем Нації як Бога, треба шукати дороговказу і наказу до штурму на найвищі Вежі Духовости.

До цього штурму закликаю Вас, браття і лицарі-повстанці.

СЛАВА УКРАЇНІ!

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ВІРИ

(Історіософічний есей із циклу ОСНОВИ)

Історія України, як вона зачинається у хроніках християнських літописців, відбиває маленьку і тільки пізню частину справжньої і старовинної історії України. Ні один історик не має сьогодні про це сумніву. Зачинати історію України від християнізму і декількох князів перед Володимиром, було б сьогодні неграмотністю історика як ученого.

Вже само "Слово про похід Ігоря" засвідчує ще в дванадцятому столітті, що була пам'ять і школа старої історії в лицарських і письменницьких кругах про часи Бусові, про часи готських дів над Руським Морем, про невідомі нам перемоги над Шаруканем, про цілі епохи названі там "віками", про "семий вік Трояна" — (а де ж шість перших?—) — словом, була ціла величава історія, яку пробують учені відтворити із археологічних дослідів, із могил і черепків, чи з розсіяних згадок у творах істориків інших народів.

Мусимо ствердити основний факт, що вся наша старинна історія пропала разом із приходом християнізму. Залишилися її дрібні сліди в самих хроніках християнських монахів, які для слави династії княжого роду не могли не згадувати про їх предків, що княжили перед Володимиром на імперському престолі Київа.

Отже на переломі цієї старинної і нової доби стрічаємося з дивним фактом зміни віри. Великий Князь Володимир покидає слов'янсько-українську віру своїх предків і приймає віру християнську. За допомогою привезених чужих священиків і державного апарату поширює християнізм головно примусом і робить його державною вірою. Слід вже в цьому вступі ствердити, що цей накинений згори християнізм зміг утриматися тільки завдяки своєрідній формі витвореного народом двоєвір'я, яке утрималося до сьогодні при постійній боротьбі, витискані чи затискані з боку християнської церкви та її апарату проти елементів і залишків староукраїнської віри. Висвітлення цієї боротьби мусить стати предметом окремих дослідів.

Всі історики погоджуються з тим, що цей факт зміни віри серед пануючої верстви України мав проломне значення в її історії. Очевидно. Якщо історія є розвитком ідей, тоді зміна віри, відкинення одних ідей, а прийняття других, є найважнішою по-

дією, яка тільки в історії можлива. Такий момент визначує шлях і формує історію народу на довгі сотки літ.

Історія людства є у своїй найглибшій сутності історією розвитку думки і віри.

Що таке віра народу?

У вірі народу знаходять свій вияв найвищі розвоєві ідеали народу. Формуючи свою віру, нарід формує своє відношення до Бога, до світу, до людей, до себе самого.

Віра народу є виразом його духового розвитку. В її вияві складає нарід іспит із того, як високо піднявся він у розумінні Бога і світу.

У вірі закріплює нарід свій образ Бога, тобто спосіб, як він його розуміє і бачить.

На певному ступені розвитку бачать народи Бога (чи теж Богів) антропоморфічно, себто уявляють собі його як наділеного цілою низкою людських прикмет.

Нарід із нахилами до жорстокостей, з прагненнями підбивати, винищувати та упокорювати інші народи, буде уявляти собі Бога, як жорстокого тирана, як людину наділену "абсолютною" владою. Впавши такому тиранові до ніг, зовсім не можна бути певним його ласки. Він може копнути тебе ногою. Бог у такому уявленні гнівається, піниться зі злости, „розливає чашу свого гніву", жалує своїх вчинків, складає договори з народом, відпочиває змучений, тощо. Своє прагнення грабунку і вбивства та винищування інших народів, такий нарід проголосить як накази свого Бога. Цей „Бог" наказує йому вирізати мечем усіх мужчин із кожного здобутого міста і дозволяє насилувати взятих до неволі жінок.

Словом свого злого диявола, втіленого в своїй душі, такий нарід піднесе на Божий престіл і буде почитати його як "Бога".

Його віра буде виразом його спроможности, або неспроможности зрозуміти Бога.

Інші народи уявляють собі своїх Богів як найкращих, ідеальних людей, наділених знову ж таки прикметами їх національного характеру. У своїх Богах плекають вони ідеали своєї людяности. Їх Бог — це найкращий Чоловік, якого годні собі уявити. Це їх ідеал людини, втілення національного розвоєвого ідеалу.

В такому змислі можна сказати, що народи творять собі Богів на образ свій і подобу, себто в своєму образі Бога дають вираз своїм найвищим уявленням про свої власні розвоєві ідеали.

Правдивого, незбагненного Бога Богів пізнають вони тільки в якомусь частинному аспекті, в якомусь частинному його

прояві, або — ще гірше — почитають тільки демонічну, чи злоз'явну сторінку проявів вселенної, як ми це бачили на прикладі Бога-тирана, який наказує вирізувати мечем кожного мужчину в здобутім городі.

Так само закони релігійної етики відповідають ступеневі морального розвитку даного народу. Є такі релігії, які наказують людям, як найвище їх щастя, на почуттєво-сексуальне життя. Вірним наказується шукати таких розкошів у житті, як релігійне завдання. Ясне, що такий нарід нічого великого в історії не міг зробити. Такої мети він зрештою зовсім не знає, бо найвищою його ціллю є заспокоєння грубих сексуальних пристрастей. Велика кількість демонів, якими такий нарід заселює світ, є проєкцією тих самих демонів, що існують в його низьких інстинктах, гонах, злобах, скривленнях, злочинності, тощо.

Словом віра народу дає нам уявлення про його духове життя. Вона є його виявом і рівночасно найвищим завершенням.

По вірі народу можна пізнати найглибше душу і характер народу.

Не треба нічого доброго сподіватися від народу, якого віра наказує йому вирізувати мечем усіх мешканців міста і таким чином здобувати цілий світ. Було б смішно вижидати від таких різунів спасення, — це значить нагадувати риб, що повірили в "спасительство" чаплі.

Будете міряти вартість народу по вартості його віри.

У вірі проявляються теж найвищі всесвітні завдання народу, його місія, наскільки він собі її усвідомлює і розуміє.

Віра — це найвища цінність народу.

Нарід, який не слухає своїх пророків, гине.

Нарід, який покидає свою віру, покидає свою душу, свої ідеали. Іде на службу чужим Богам. Там може бути тільки рабом або прислужником.

Такий нарід зрікається своєї духової самостійности. Визнає себе меншевартісним. І це почуття меншевартости перед чужою культурою і чужим духом буде його прокляттям. Такий нарід може загинути на бездоріжжях своїх блукань, на яких він карається, покинувши свою віру.

Буде шукати захисту і спасення в чужих Богів так довго, аж поки не зрозуміє, що своє спасення зможе він знайти тільки у власній вірі.

Буде терпіти від зради, від розбиття й від розколів. В різних таборах, за різні ідеали, за різних Богів, будуть різатися сини одного Батька. Таку трагедію змальовує Яновський у повісті "Чотири шаблі".

Буде він наслідувати аж до смішности всяке зло і всяку погань світу.

Аж скажуть йому лжепророки:

"Ваш Бог — це Вовк, який пожирає ягнят. Почитайте Вовка, старайтеся бути вовками і служіть "Вовкові"!".

На такі бездоріжжя зайде нарід, який затратив свою віру. Не буде знати, що зле, а що добре. Буде вічно хитатися і не буде в ньому єдности. Ніщо не буде для нього тривалим авторитетом.

Не буде він цінити власних великих мужів і власних великих досягнень тому, що кожну цінність буде міряти чужою мірою. Великим буде тільки те, що є в чужинців. Власних цінностей він не зрозуміє і не оцінить.

Його провідникам, хочби найбільшим, буде бракувати авторитету віри. Муситимуть шукати цього авторитету серед чужинців. Білий Цар засліпить нарід блиском православ'я, авторитетом єдиного його оборонця. Правдивий Володар Народу буде маленьким в очах народу без віри. Нарід не зуміє і не зможе його пошанувати.

Чим більші цінности загубив такий нарід, тим більше буде його розгублення і приниження.

На довгому шляху блукань міг він нераз загинути. Якщо не загинув, то це знак, що зберіг своє "Я" в якійсь закутині своєї душі. Останки своєї віри зберігав в останках форм і звичаїв і вони вистачили, щоб відчув він свою окремішність, щоб зберіг себе як окремий нарід. Останки його власної віри зберегли його перед смертю. Хто затратив в душі останки цієї віри, відпав від народу. Цілими століттями зраджували його провідні верстви, — якраз ті, що пішли на службу чужим Богам, що затратили у своїй душі почуття духової окремішности. З другого боку якраз ті, що зберегли це почуття, змогли піднестися на героїчні висоти оборони цінностей народу, хоч навіть не повністю усвідомлених.

Народність збереглася у найвідсталішій верстві народу, у гущавині простолюддя. Там відкриють цю народність ті, які зачали прозрівати, і відтоді зачнеться процес самоусвідомленого відродження народу.

Дивно, дивно!

Цю наявно зловіщу і злоякісну подію заперечення віри прадідів усі історики християнської школи оцінюють як щось додатнє. Що більше, вони твердять, що культура України зачинається цією нещасною датою 988 р.

Чи справді?

Що втратив нарід із своєю вірою?

Він утратив найбільшу свою цінність, свою героїчну літературу, а враз із нею свої героїчні ідеали;

своє усвідомлення окремішности,

свій відмінний і єдиний шлях власного розвитку, найглибшу основу, джерело власної культури. Чи можна втратити більше?

Але впевняють історики, що українська культура зачинається із прийняттям християнізму. Розважмо!

Якби наслідком якихсь історичних катаклізмів, або виїмкового дикунства з цілої пребагатої грецької культури залишилася тільки одна якась величава статуя, напр. Аполлон Бельведерський, тоді цю статую розцінювали б як невільниче-реалістичну у відношенні до людського тіла. Сказали б: статуя замало здеформована, в автора брак уяви і творчої інвенції. Або назвали б цю статую замало веристичною і млявою, без виразу, без справжньої сили пристрастей, без масиву й могутности людського м'яса і т. д. Однак ніхто не посмів би сказати що ця статуя повстала як єдина в своїм роді, як єдиний індивідуальний вибух таланту чи генія. Всі мусили б погодитися, що треба було праці цілих століть, довгої школи і традиції, щоб виплекати стиль статуї Аполлона.

На щастя для грецького мистецтва не репрезентує його єдина статуя Аполлона. Її не оцінюють чужими нормами цінностей. Грецьке мистецтво має добре усвідомлені норми власних своїх цінностей. Щобільше! Грецькі норми цінностей стали панівними в Европі. Напр. Ґете не зміг зрозуміти індійської скульптури тому, що був вихований і привик до грецьких норм цінностей і взорів. (До речі, він знав індійське мистецтво тільки з дуже поганих репродукцій).

На нещастя для "Слова про похід Ігоря" залишилося воно єдиним документом і пам'яткою української героїчної культури і літератури. Його оцінюють чужими нормами цінностей. Кажуть критики, що воно замало "епічне", або занадто "ліричне", занадто перевантажене барокковими прикрасами, штучне, без відповідної епічної конструкції, слабо сюжетне і т. д. Кожний хотів би, щоб „Слово" було подібне до якогось чужого взору, якого позиченими нормами хотів би шановний критик розцінювати цю своєрідну пам'ятку.

Розглядом питання про норми цінностей в мистецтві та власними цінностями "Слова" я займаюся в іншому місці. Тут хочу ствердити, що ніхто не зможе заперечити недоціненого факту, що "Слово" не могло вистрілити так високо і буйно на чистовому степу. "Слово" має свій стиль. Цей стиль є вислідом довгої праці, традиції й культури. Сам автор свідомо нав'язує до старого, добре знаного стилю: "Чи не краще було б, браття, зачати цю пісню старими словами?". Існував якийсь традиційний

спосіб зачинати пісню. Сам автор наводить ім'я одного із своїх попередників, великого Бояна. Викликає немов його духа. Вичислює його твори, наводить його слова, його думки і мудрість.

Ці думки впроваджують нас у високу філософію й духову атмосферу нашої героїчної поезії.

"Нікому не минути суду Божого!"

Автор "Слова" розвиває теорію держави як організму. Дає вислів героїчній місії українського народу.

Словом, існувала багата і велика староукраїнська героїчна поезія. Північні билини, деякі місця в літописах, деякі народні думи, — це далекий відблиск і відгомін пропалих світів.

Що сталося з цією літературою?

Які безглузді вандали посміли її знищити?

Ця героїчна поезія і традиція пропали тому, що їх витиснув і знищив християнізм.

Бачимо отже, що українська героїчна література не тільки не зачинається з приходом християнізму, але, навпаки, вона з його приходом кінчиться. Тільки завдяки компромісовому становищу автора „Слова" до християнізму, збереглася чудом ця єдина пам'ятка, щоб скласти свідоцтво про існування великої літератури, яка пропала.

А скульптура?

Статуя Перуна, виконана з золота й срібла, напевно не була замовлена у Греції.

Це мистецтво пропало. Заступила його візантійщина.

Сьогодні мистці шукають українського стилю в мистецтві.

Шукайте його на дні Дніпра!

Що ж сказати про мудрість народу, про його космогонію, мітологію, теологію, етику і т. д.?

Не зачалася українська культура в 988 р., але пропала.

Зачалася культура чужа.

Прийшов Бог, який каже про себе, що він є "завісний і мстивий" (Мойсей, V. 5.9). Він наказує знищити вогнем усі святощі народу, всі гаї, жертовники, святині.

"Збурите дощенту всі місця, на яких служили (своїм Богам) народи, які ви здобудете, на горах високих і на горбках і під кожним зеленим деревом.

І порозвалюєте їх вівтарі і поламаєте їх статуї, спалите теж їх посвячені гаї і образи Богів їх порубаєте і зітрете їх ім'я з цього місця". (Мойсей, V. 12, 2-3).

Найгірший злочин у законі Мойсея це „служба чужим Богам". (Мойсей, V. 13. 6-17).

Володимир не знав цього закону, приймаючи його. Він хотів шукати правди на цілому світі.

Але перш за все слід шукати її у власному серці, в душі власного народу, у вірі його предків.

І шукаючи у світі всього, що там найкраще, найвище, найцінніше, не вільно загубити правди власної душі, найглибшої і найсвятішої.

Основної правди свого здійснення і спасення.

Не вільно відректися своїх Богів, як душі своєї.

І так, знайшовши у глибинах народного духа мудрість і правду, треба порівнювати її з мудрістю всього світу і треба збагачувати її тим, що у світі гарне, величаве і святе.

Але який це трудний шлях.

Сміливо протиставити свою мудрість мудрості цілого світу! Збагнути цю мудрість, завоювати її і обняти своєю мудрістю, ще більшою.

Яке величаве завдання і який безсмертнославний шлях Українського Духа!

Володимир, як Дух Нації, не відразу усвідомив собі цю правду. Треба було тисячолітнього блукання, досвіду, довгої праці в різних втіленнях, щоб знайти правду, таку світлосяйну правду.

Володимир Великий зачав це героїчне шукання.

Здавалося Володимирові, що він вибрав добре. Здавалося, що грецька віра буде служити державі і її велич так сильно пов'язана із величчю держави, як він це бачив у Царгороді. Але чи не підвело його порожнє прагнення слави, а може й політичні пляни здобути право до візантійського престолу через одруження з дочкою візантійського царя? Не знав він, що не можна здобути світ чужою правдою. Чужій правді можна тільки служити.

До героїчного шукання найвищих правд він, як Дух Нації, ще не дозрів був, хоч був величавим Володарем Лицарського Ордену Золотого Стола Володимира. Але відчув він у своєму прагненні всесвітньої величі подих свого правдивого призначення. Призначення на основі своєї власної Світотворчої Правди. Він навчиться її у втіленні філософа Григорія Сковороди. Він зрозуміє, що правда власного серця більше варта ніж десять візантійських престолів. Він зрозуміє, що своєю світотворчою правдою завоює десять візантійських престолів.

Після тисячолітнього заблуду в чужій вірі буде об'явлена ця правда цілому народові і він зачне її розуміти.

У втіленні Шевченка він навчиться героїчно здійснювати завдання і кличі Нації-Лицаря Правди і Волі. Він навчиться Віри Живого Духа і Живого Бога.

І врешті...

Але є в заблуді Володимира щось величавого, щось такого, що приневолює нас склонити голову навіть перед заблудом.

Це думка, щоб здобути те, що є найцінніше у світі. Це думка, щоб духом своїм цілий світ обняти. Це думка, щоб вислухати мудрості всього світу.

Який титанічно сильний мусить бути Дух Нації, щоб у цьому шуканні самому не розгубитися!

Чи так думав Володимир? Чи така ідея дрімала непроявлена на дні його душі, як незрима Влада Духа Нації.

Якою сильною буде його любов до власної світлосяйної віри предків після... тисячі літ!

Буде величаве воскресіння нації в її обновленій Вірі!

Але ж, хоч як дорого коштував націю заблуд Володимира, все ж таки на всі часи він залишиться Великим. Оцим відрухом, оцим наказом Духа, оцим усвідомленням прагнення творити і здійснювати велич його нації.

На всі часи залишить він свою любов до своїх лицарів, величавий міт, довгі віки оспівуваний нацією, Міт Ордену Золотого Стола. Міт золотоверхого Києва, що лицарський і вірний правді сягає по владу над забріханою і злочинною Візантією.

Чи ще далі! Хто знає засяг світотворчого міту Золотопрестольного Києва. Хто вимріє увесь чар його державної величі?

Хто вимріє, а хто здійснить?

Хто здійснить у дійсності Лицарського Ордену?

Переслідувана християнізмом віра народу, а разом із тим його правдива культура мусили втікати в партизанку, в ліси і дебри, як перед наїздом орди.

Вона збереглася в гущавині народу, на дні фолкльору. В його звичаях і обрядах. В останках двоєвір'я. З цими народними обрядами і звичаями вела церква нещадну борню. Якщо ця боротьба не вдалася, то це доказ утаєної сили, яка дрімає на дні цих обрядів. Сили правдивої української віри.

Ще в XVI-ім столітті пише Вишенський довгі послання проти двоєвір'я. Вичислює там цілий календар народних свят, наказуючи прогнати в болота і нетри звичаї народу.

Історія цієї борні вимагає знову ж таки окремої праці. Ще в XX-ому столітті, описує Шекерик-Доників у вступі до видання колядок, — як боролися священики на Гуцульщині з Колядою.

Сьогодні при наявності і під натиском націоналізму боротьба церкви проти народности ущухла. Інший ворог докінчує нігілістичну боротьбу церкви з народними звичаями і обрядами.

Але вони вже увіковічнені в наукових дослідах і працях. Вони здійснили своє завдання зберігати українську народність, поки вона пробудиться як велика історіотворча нація.

Слід однак виразно ствердити, що коли народні звичаї й пребагатий український фолкльор утримались продовж тисячі літ, то це сталося всупереч волі і наставленню церкви, яка не змогла їх знищити. Вони виявились сильніші за неї.

Зрозуміле, чому саме вони відіграли таку важливу ролю в збереженні окремішности українського народу в часах, коли в церквах говорились проповіді чужими мовами наїзників чи смертельних наших ворогів.

Коли врешті усвідомимо собі і доцінимо нігілістичний вплив церкви в добі феодалізму в напрямі творення церковного анаціоналізму.

Коли зважимо, яку сумну ролю відіграла справа православ'я за часів Хмельницького,

коли зважимо, який жахливий розбрат внесла справа церковних уній з католицизмом, (— Шевченко велить Ґонті вбивати рідних синів за те, що вони католики і на те, шоб не ширилася зрада! —).

Коли зважимо, що цілий час існує двоєвір'я політичного і релігійного світогляду народу,

коли зважимо врешті, що церква продовж цілого свого існування бореться за захоплення саме політичних впливів і навіть за світську владу в ім'я нігілістичного анаціоналізму,

коли зважимо те все і багато інших мотивів спокійно і безпристрасно, —

тоді справді зрозуміємо, що українська культура з прийняттям християнізму не зачалася, але скінчилася.

Що ж, таку помилку зробило більше народів.

Правда, були такі, що зміцнились ширенням християнізму у великі імперії, а були такі, що були цим ширенням винищувані. Але і одні і другі на свій спосіб заплатили за цю помилку. Скорше чи пізніше доведеться їм пробудитися. Деякі вже усвідомили собі конечність шукання власної віри, деякі вже частинно визволились принаймні від залежности Риму, центру католицького анаціоналізму і космополітизму. Зокрема багато народів замкнуло дорогу Римові в його спробах завоювати світську владу у їх країнах.

Це питання зашироке, щоб його насвітлити в цьому місці. Залишім кожному народові відповідальність за вибраний, чи накинений йому шлях.

Відповідаймо передусім за себе.

А письмо? — спитає хтось накінець.

Письмо не є винаходом християнізму. Його знали старовинні народу вже в четвертому тисячолітті перед християнською ерою. Письмо це загальний здобуток культури, хоч поодинокі народи і центри мають тут свої заслуги. Письмо було відоме в Україні і без християнізму і довго перед християнізмом. Початки письменности в історії світу й мандрівка цього мистецтва є предметом дослідів і теорій. Але ж залишиться безсумнівним, що письма не винайшли християни, ані не стало воно їх монополією, хоч на довгий час було їх монополією навчання грамотности в добу феодалізму.

Що ж залишається?

Чужі єпископи, чужа література, чужий дух, тисячолітній заблуд українського духа, безперервна боротьба і знищення української культури, залишається поважний нігілістичний вплив на почуття народної окремішности, залишаються заколоти і церковні спори, залишається безвихідь православ'я, в якій опинилася геніяльна визвольно-державна політика Хмельницького.

З цього останнього факту негативної ролі церкви за часів Хмельницького здає собі справу вже історик Грушевський.

Папа римський присилає посвячений меч польському королеві і пише листи за листами до польської шляхти, щоб воювала вона схизматиків. А патріярх присилає подібний меч Хмельницькому, посвячений на гробі Христа, щоб, замість за окреслену державність і національну волю, два народи билися за... того самого християнського Бога, а також за перемогу східньої чи західньої церкви.

Знали добре цю справу і Сковорода і Шевченко.

Чи треба цитатів?

А візантійське мистецтво? — ще буде хтось сумніватися.

Невже такий здібний і мистецький нарід не виплекав би власного мистецтва, навіть коли б його перше не мав?

Невже мистецтво нерозривно поєднане із якимсь єдиним релігійним рухом? Невже і візантійське мистецтво не виростає на геленістичному ґрунті і орієнталістичних впливах?

Але ж вже Геродот засвідчує, що вже в часах писаної ним самим історії були в Україні городи із численними святинями... з дерева.

Що ж говорити про цілість неперевершеного грецького мистецтва, яке у своїй суцільності було пов'язане із національною вірою, вірою Гомера і Гезіода.

Сотні доказів відомі сьогодні з археології, що мистецтво є таке старе як саме людство. Людина входить в історію саме як творець мистецтва.

Ціла література існує вже від початку XIX століття, яка доказує велич власного мистецтва і власної літератури дохристиянської України.

Щобільше! Сьогодні стає добре відомим, що саме християнізм перервав і знищив цей своєрідний процес української культури.

А всеж уперто і проти самих елементарних основ науки повторюється фразу, що тільки християнізм із Візантії приніс в Україну мистецтво і культуру. Без неї ми мали б бути „дикунами" і „поганцями", без уяви про письмо і яку-небудь культуру.

І на самого Володимира дивилася прегорда Візантія як на „варвара". Тільки побрязкування мечем цього „варвара" переконало Візантію у доцільності оженити його... із візантійською княжною. З пошани до Володимира варто б і цю справу розглянути в окремій студії.

Отже це брехня про нашу дохристиянську безкультурність!

Коли зважимо далі найважчу втрату нашої дохристиянської історії, — про яку я згадував на початку, — тоді зрозуміємо в заключенні, що це є втрата найбільша. Нарід без історії є історичним безбатченком. Він затрачує основу своєї національної свідомости. Ми втратили її найважнішу частину.

І врешті втрата самої віри — власної, нашої прастарої віри, виплеканої тисячами літ прапредками для наших прапредків, поглибила оце наше „безбатченківство" в історії, почуття без власного духового грунту, без віри самої нації у своє власне завдання і велич призначення в історії.

Коли зважимо втрату і затрату почуття своєї духової і культурної первородности...

Коли зважимо всі ті втрати, а зокрема наявний факт затрати нашої старовинної героїчної віри і літератури, про яку так

виразно засвідчує "Слово", — а разом із тим затрату героїчної постави супроти життя, оте духове загнуздання нації, що має своє завершення в її комплексі меншевартости і почутті огидного рабства, що з ним ціле життя боровся пророк Шевченко, Франко і Леся... тоді кожна незасліплена людина мусить признати, що балянс християнізму в Україні є не тільки від'ємний, але нищівний.

Відродження нації не може бути завершене без відродження її власної віри, як виразу її відчування Бога, як вияву всесвітньої місії української нації, — стати Націею-Лицарем, націею-творцем нової доби в історії Людства.

Бібліографічна довідка

Перше видання цієї праці появилося в циклостилевому виданні журналу "ОРДЕН" ч. 6, 1946, ст. 1-9.

СКОВОРОДА Й ДУХОВЕ ОБЛИЧЧЯ УКРАЇНИ У 18-МУ СТОРІЧЧІ

(Уривок з праці „Григорій Сковорода — Лицар Святої Борні", яка вийшла окремою книжкою)

Дух народу на дні його політичного упадку, в добу великої руїни своїх мрій і своєї величі, на роздоріжжях шляхів свого призначення втілюється у постать мислителя й пророка.

Розбещена відьма на царському престолі, одна з найбільше потворних машкар ідеї монгольського деспотизму, злославна Катерина II завершує ганебне й зрадницьке діло закріпощення України і остаточно припечатує його скасуванням Запоріжської Січі, цього останнього вогнища вільного козацького ордену лицарів.

Саме з козацького роду повстане цей великий мислитель і пророк, щоб, збудивши нарід до духового життя, сотворити можливість піднесення його святої, козацької борні за волю народу на найвищий рівень справи Духа, до висот космічної борні добра і зла, до визволення і проявлення своєї творчості.

Вождь народу втілений у постать сірого мандрівного вчителя буде пробуджувати ввесь нарід до духовного життя і запалювати його до борні за волю духа. На цім шляху, і тільки на цім шляху, зрозуміє нарід своє моральне призначення і тільки тоді досягне найвищих висот свого росту і розцвіту.

У найглибшій неволі треба сягнути найглибше і зачати відродження народу саме від духової верстви його існування. Відродження народу треба зачати від його духового пробудження.

Таке було призначення Сковороди.

У складній і заплутаній історії критики Сковороди існувала дивовижна проблема: Чи Сковорода — це український філософ? Наводили різні цитати з його творів, як от вірш про волю за часів Богдана, вказували на його мову, мову тодішніх учених, розглядали його суспільно-політичні погляди (аж фальшування текстів собі закидаючи), словом був гарячий і диво-

вижний спір у науці, викликаний намаганням зрусифікувати українського філософа.

Немов призабули якось один, простий, прозорий, вимовний і безсумнівний факт. Сковорода навчав на Україні, українців, саме на Україні і саме українців. Навчав свій нарід на своїй землі.

Це правда:

Великий, вільний дух — магатма — визволений від влади темних сил, від усяких обмежень матерії, жаги і пристрастей усюди й ніде, міг би знайти собі батьківщину: на сонці, на зорях, на землі, на заході і на сході, в часі й поза часом. В такому змислі Сковорода чи Шевченко виростають у явище всесвітнє. Але саме тому у визволеного духа не тільки не може бути якогось низького мотиву як бажання наживи, чи насичення засліпленого прагнення почестей, влади чи слави, які часто ведуть до зради народу, зокрема поневоленого, але навпаки: у визволеного, вільного духа з'являється свідомість свого позитивного завдання, свого морального призначення, яке він із вільної волі й вибору творить і виконує.

Це завдання у великих космічних духів переростає межі одного народу, зокрема такі загальні завдання як духове пробудження, але вони здійснюють його саме як члени чи провідники цього таки конкретного, свого народу і саме в першу чергу через свій нарід проголошують чи довершують загальнолюдські правди. І тому, хоч так трудно бути пророком у своїй батьківщині, великі пророки є перш за все пророками у своїй батьківщині дарма, що їх пророчий дар веде часто до трагічних конфліктів із групою, яка панує над народом і справді його поневолює. Бувають між ними віщуни нещастя, які у хвилині — здавалося б — великої зовнішньої потуги народу бачать, що нарід, ставши на неправильний шлях, із невблаганно фатальною силою іде на загибель, засліплений жагою. Проблему таких пророків схоплює дуже глибоко Леся Українка у своїй Кассандрі.

Але коли нарід на дні упадку і неволі, тоді пророкам судиться доля його пробудників. Вони показують йому шлях визволення. Випроваджують із теміні єгипетської неволі нарід, що його з уродження, з випадку, чи з свідомого вибору вважають своїм народом.

Буває, що пророки свідомі того, що обхоплюють своїм зором велику частину або й ціле людство. А все ж вони нероз-

ривно зв'язані з душею свого народу і тоді навіть, коли у пророчому гніві відвертаються від нього. Коли ж вони свій нарід люблять, тоді невтомно, як Сковорода чи Шевченко, намагаються піднести його на ті висоти духа, де самі стоять.

І тому Сковорода зовсім свідомо вибирає собі звання мандрівного філософа. Він не тільки впевнений, що знає великі правди, але він хоче проголосити ці правди своїм братам, кріпакам під стріхою, козакам, студентам, міщанам, поміщикам, усьому своєму народові. Філософові, що шукає нових правд чи теж спасення своєї душі вистачить світ чотирьох стін його пустельні, чи бібліотеки, де він веде нескінчені диспути з усіма велетнями усіх часів і усіх народів. Бувають такі філософи. Але Сковорода у видимий спосіб горить прагненням навчити своєї мудрості і своїх правд увесь свій нарід.

Старечими ногами буде промірювати безмежність українських степів і від села до села, від хутора до хутора сповіщати буде свої правди. Він хотів би, щоб нарід практично їх здійснював так, як він. Ніде не спиниться довше ніж це доконче потрібне, хоч будуть його просити, щоб дав спочинок своїм старечим ногам, він героїчно, невтомно буде боротися з неміччю тіла, щоб одуховленим дзвоном свого старечого голосу пробуджувати нарід до духового життя. Він не спочине до самої смерти. А як вже стріне її віч-за-віч, прийме її із спокоєм і погодою святого лицаря і, щоб дати цьому зовнішній вираз, сам собі стане копати могилу.

Ніби звичайний кобзар на волі, а по суті за звичайним собі кобзарем скривається велич і повнота духа Шевченка-Перебенді.

Ніби звичайний мандрівний старець назовні, а по суті за сірою свитою мандрівного старця скривається велич і повнота духа Сковороди.

Могло б здаватися комусь, що це якась неприродна, аскетична втеча від життя і від світу, добра може для монахів і аскетів, але зовсім непридатна як загальне правило для цілого народу. І тому за цим поверховним поглядом трудно було зрозуміти, що під постаттю мандруючого старця криється втілений дух народу, козацький син і внук.

Життя Сковороди — це не втеча від світу, але перемога над світом, це не втеча від життя до смерті, але перемога життя над смертю.

Світ ловив його, але не спіймав. Світ — це тодішнє зло. Це моральний розклад, це бездушна погоня за майном, за почестями, за упоєнням владою, за бліхтром слави. Дух народу мусів перемогти ці пороки. Ця перемога — це основна передумова відродження народу. Вистачив би один із цих гріхів, щоб Сковорода не здійснив свого завдання.

І що з того, що був би Сковорода єпископом, чи великим професором. Він не сколихнув би народу живим прикладом свого життя і практичним здійсненням своєї науки. Шлях, що його він вибрав, був єдиним шляхом, на якому він міг найкраще здійснити своє завдання.

Пробудити нарід з летаргу!

В житті Сковороди нема ніякої втечі від життя й від світу. Є завзята, щоденна, героїчна борня за перемогу над злом особистої заскорузлості, борня із темінню практичного щоденного матеріялізму, що деправував душу народу. Це невсипуща творчість нового, величного, щасливого, духового життя Правдивого Чоловіка, єдиного справжнього життя, до якого цей ґатунок призначений.

Сковорода — це лицар святої борні зі злом, темінню й сліпою жагою світу.

І в тому саме його патріотизм і його українство.

Чи можна більше жертвувати народові, як цілий дозрілий вік свого життя? При чому жертва Сковороди хрустально чиста і свідома. Свій життєвий шлях вибрав Сковорода — як кожний великий дух — зовсім свідомо, відкидаючи десятки інших, що вели до т.зв. „добробуту" чи „життєвого щастя".

Як можна добачувати в житті чи в поставі Сковороди квієтизм, пасивізм чи відірваність від життя? Скінчім на вступі з цим жорстоким непорозумінням. Треба бути завзятим борцем, щоб всупереч усім труднощам і спокусам залишитися вірним собі і так непохитно просто перейти життя тернистими стежками степової мандрівки. Душевний мир, щастя і блаженність — або „субота", як звав її Сковорода, — є вислідом згоди із своїм моральним призначенням і не має нічого спільного з квієтизмом. В добі Сковороди не знаходжу більш чинної, напруженої, горіючої волі і посвяти як у нього.

Дух Сковороди горить найчистішим і найсильнішим вогнем святости. В такому світлі смішно спорити про українство втіленого духа народу.

Але були дивовижні спроби зробити зі Сковороди російського філософа. На пам'ятку цих жалюгідних зазіхань треба і з цим питанням скінчити на вступі.

Мова Сковороди — це мова українських учених 18-го століття. Якби Сковорода писав по-грецьки або по-латині, то був би теж українським, а не латинським філософом, бо немає ані „латинського" народу, ані „старoцерковного". У віршах мова Сковороди наближається до народної і в цьому напрямі Сковорода є передвісником Котляревського.

Шевченко писав навіть по-російськи. Писав про українські справи, або в інтересі української справи, щоб і на Росію впливати українським духом правди і волі. І в цьому основна різниця між Шевченком і Гоголем (який до речі не втік від свого призначення). Цей факт ані крихітки не змінює українства Шевченка. Тим більше смішні були би спроби зробити російським філософом Сковороду на основі його мови. Яка ж інша могла би бути до цього основа, коли він на словах не раз заявляє про свою любов до своєї батьківщини, а на ділах складає своєму народові жертву цілопалення.

І саме ця жертва цілопалення зложена із свого життя — це найбільш знаменна признака втілення духа народу.

Великий, ясний вогонь саможертви і темінь егоїстичного засліплення, високі, незрушимі скелі моральної непохитності духа Сковороди серед сонного моря духової летаргії і найглибшого морального упадку народу.

Треба тверезості і відваги, щоб поглянути на саме дно історії народу в добу його великої руїни.

Як можна знищити нарід морально? У чому сутність його розкладу?

Вороги українського народу втілені в російських деспотів поступають з українським народом так, якби вони прекрасно знали закони його розвитку і упадку.

Не місце тут на роздумування про сутність народу. Але для зрозуміння діяльності Сковороди як пробудника духового життя треба виразно ствердити ось що:

Нарід — це не тільки група людей об'єднана спільністю матеріяльних інтересів. Нарід — це не банда розбишак, нарід — це не трест продуцентів нафти, ані не професійна спілка фермерів, ані навіть не спілка, яка ці всі спілки об'єднувала б разом.

Говорять часом про духовну єдність народу. Але розуміють її так, що вона випливає і служить саме матеріяльним інтересам, ширше або вужче обнятим. Правда Сократа про те, що він не живе на те, щоб їсти, але їсть на те, щоб жити, має своє примінення теж у відношенні до народу.

Словом, існує матеріялістичне розуміння народу, хоч стрічаємо його також на сторінках філософів, що вважають свої системи ідеалістичними.

Новочасна спілка бандитів, для кращого просперування своїх інтересів могла би сотворити ще власну ідеологію, систему теоретичних знань, словом, дати ідейний вираз своїй єдності. Це була б „свідома" — або „ідейна" — спілка бандитів. Чи вона була би народом? Якщо ні, то чим різниться нарід від спілки бандитів?

Стрічаємося з проблемою духового чинника в житті народу. По різному розуміли його народи і їх філософи і різно виглядала їх історія.

Можна боронити твердження, що кожна спілка бандитів в даний спосіб розуміє і знає про свою „духову" єдність, бо інакше вона не існувала би як спілка.

А чи може існувати нарід без усвідомлення собі своєї духової єдності?

Історію народу визначує насиченість і ясність усвідомлення своєї духової єдності, як теж воля здійснювання завдання визначеного цією єдністю. „Єдність" банди розбишак, або нафтового тресту можна знищити, розбивши єдність її інтересів, обіцяючи тій чи іншій групі кращі зиски в іншій банді чи в іншому картелі.

Коли б нарід зрозумів свою єдність як єдність матеріяльних інтересів і свою волю розумів саме як можливість наживи (нарешті повний жолоб!), тоді тривало існує небезпека, що такий чи інший ворог зможе протиставити інтереси одної групи інтересам інших груп і в цей спосіб розбити його єдність. Що більше, в історії стрічаємо приклади, що невдоволена група, засліплена тісним груповим інтересом, накликує ворога на власну країну (напр., українські бояри самі кличуть татар і піддаються їм у неволю).

На цій засаді спирається історичний факт нищення України російськими деспотами. Римська засада: „Розділюй і па-

нуй!" — звучить для російських деспотів: „Розділюй і винищуй!"

Нацькувати одну групу на другу, розбехтати амбіції до дворянства, роздаровувати дворянство верхушці, позволити їй закріпачувати інших козаків і селян, викликувати взаїмну ненависть і донощицтво, а рівночасно винищувати фізично здорове ядро козацтва. Ось напрямні лінії морального розкладу народу. Це будуть напрямні політики російських деспотів.

Зрадливу їдь принади царських ласк, достоїнств, грамот, земських маєтностей защіплюється зараз при зустрічі з козацьким питанням. Коли вже риба почала ловитися на гачок, улаштовується лови сіткою. Широко відкривається двері до дворянського стану для основної маси козацьких старшин. Ловляться грубі, козацькі оселедці. Їм дозволяється закріпачувати селян, щоб тим сильніше закріпостити цілий нарід. Тоді різними способами легко вже винищити основне, здорове ядро козацтва.

Царські деспоти поставили ставку на дворянство. Більшовицькі сатрапи подібними методами роз'єднання і винищування повторили ту саму політику, роздмухуючи сліпі сили ненависті селянства і робітництва. „Визволивши" селян, забралися до винищування їх самих, основного, здорового ядра народу. Після знищення козацтва як суспільної верстви був це дальший, історичний етап нищення українського народу.

Треба ствердити, що ця політика царату вдається. Царі приєднують на свій бік і підчиняють собі як лояльних дворян більшість провідної верстви українського козацтва. Закріпощують,позволяючи закріпощувати.

Вдається!

І це є те страшне слово. Тут треба відваги і тверезості. Що значить це слово: „вдається"? Моральна руїна не була наслідком політики царату, але була її передумовою, її основою, підложжям і матерією. Моральна руїна не була наслідком закріпощення України царатом, але причиною її поневолення.

Груба риба козацьких старшин зачала клювати затроєне м'ясо дворянських ласк, почестей, наживи, маєтків, блеску і влади (над кріпаками!). М'ясо можна їсти і в єгипетській неволі. Чи ви боролися за м'ясо? Чи за фальшивий блиск дворянства? Були такі, що змінювали свої козацькі прізвища на дворянські. Були такі, що шукали собі дворянських предків і ви-

думували генеалогічні дерева. А далі зачали стидатися зв'язків з народом. Були й такі.

Яка це страшна руїна моральна!

Були й такі, що до кінця — тобто до мученицької смерті, заслання чи прогнання несли високо незаплямований прапор козацької і народньої чести. Були такі, що рятують цю честь перед історією. З їхніх духів встають правдиві представники духової єдності народу.

Але висліл історії є зумовлений сумою духової сили народу. Як воно було з усвідомленням духової єдності? Що думали ті козаки, які пхалися в дворянство? Чи були вони свідомі великих історичних призначень заключених в ідеї святого, вільного лицарського ордену козаків.

Спитаймо самих козаків. Самійло Величко, представник козацької традиції, в передмові до свого літопису бачить причину упадку України перш за все в тому, що після Хмельниччини наперед між знатними, а пізніше й між посполитими козаками настали гнів, незгода, жадоба влади, роздвоєння, зрада, зависть, ворожнечі, міжусобиці з кровопроливтям і всякі їм подібні лиха й гидкі речі; це все й ворожі напади з усіх боків на Україну спричинили — на думку Величка — її руїну.

Так думав Величко, що дуже близько стояв до козацької дійсності і дуже близько стоїть — як бачимо — до... історіософії.

Але пригляньмося самим подіям, які кидають світло на духове обличчя 18-го століття.

Своє найяскравіше оформлення, повну наявність своїх цілей і метод досягає царська політика за Петра І-го.

Ось лист його міністра Голіцина:

„Задля нашої безпеки на Україні треба насамперед посіяти незгоду між полковниками й гетьманом. Не треба виконувати прохань гетьмана. Коли народ побачить, що гетьман уже не має такої власті як Мазепа, то надіюсь, буде приходити з доносами. При цім не треба поводитися з доносщиками суворо; якщо двоє прийдуть із брехливим доносом, але, коли обійтися з ними ласкаво, то третій прийде вже з правдивим доносом, а гетьман з старшиною будуть боятися. Як раніш я до Вас написав, так і тепер кажу: треба, щоб в усіх полках були полковники незгідні з гетьманом; якщо між гетьманом і полковниками не буде згоди, то всі справи їх будуть нам відкриті".

Цинічна перверсія, повне усвідомлення злочинності своєї роботи, викликування найнижчих інстинктів страху, заздрості, брехливості, злоби, свідоме викликування розкладу.

Філософів, що сумнівалися б у існуванні радикального зла, треба відіслати до царських архівів, бо наведений лист не є єдиною квіткою. Історія знає таких документів безліч.

Тільки святі лицарі правди могли б устоятися проти встрявання втілених чортів у людську історію. Кожна їхня слабість веде просто в обійми неволі — духової і фізичної.

Сотки тисяч найкращих козаків і селян гинуть при осушуванні багон, благородними кістками вимощують болото для закріплення царської величі. Власними кістками будують фортеці свого закріпощення. Посилається козаків на війну саме з метою їх винищення. В тій цілі не забезпечується їх ані підмогою, ані постачанням. Клясичним прикладом такого винищування „власного війська" було полководство злославного Мініха у кримському поході 1735 р.

Справедливо запалює Шевченко вогонь святого гніву проти царату у своєму „Сні". Цей вогонь розгориться по всьому світі.

А рівночасно із фізичним нищенням розкладається козацтво морально. „Кращих" з поміж старшин — тобто податливих на зло — нагороджується достоїнствами, маєтками, владою, фальшивим блиском царського дворянства. Цей рух щораз більше прибирає на силі.

Сковорода стрінеться з царським двором віч-на-віч. Дістане чин від Єлисавети і цей чин відкриє йому дорогу до великої кар'єри. Але побут на царському дворі не тільки не знищить його морально, але навпаки, він вийде із цього бою скріплений пробою Геракля.

Філософська діяльність Сковороди припадає на час Катерини 2-ої. 18-те століття — це великий тріюмф цієї розбещеної відьми на царському престолі. Дух народу, Шевченко, в геніяльному прозрінні засудить малу дитину за те, що усміхнулася, як ця вовчиця їхала відвідувати Україну. Ця подробиця достаточно сильно змальовує усю грозу і жахливість її панування.

Це вона завершує політику Петра І-го. Це вона остаточно закріпощує Україну і торжественно проголошує свій тріюмф.

Цей тріюмф — це обдарування України грамотою про вільність дворянства 1785 р. Після повного і цілковитого розгрому навіть залишків козацтва, проголошує російський деспотизм волю дворянам:

— „Вільно вам, закріпаченим закріпощувати докінця закріпачених вже козаків і селянство, бо, закріпощуючи їх, ви ще грубіші накладаєте кайдани на закріпаченого вже духа, на вас самих і на цілий ваш закріпощений нарід". — Такий був справжній, духовий зміст глумливої грамоти про вільність дворян, що завершувала цілі століття царської політики. Це тріюмф монгольського деспотизму.

Новоспеченому українському дворянству приноситься в жертву інтереси всіх інших верств населення за ціну забуття скасованих вже навіть останків самобутнього ладу української козацької держави.

Це завершення важливого етапу борні України з царатом, борні двох світів, двох ідей, двох духів. Духове обличчя Катерини зовсім ясне. Це втілення розбещеної відьми. Її ідея — це ідея монгольського деспотизму. Вона хоче знищити саму назву „гетьман", не тільки „Січ", — щоб сама назва забулася, щоб сама пам'ять пропала. Вона виразно бореться не з людьми, а з самою ідеєю козацького ордену.

Де ж її ворог? Де її абсолютний антагоніст, дух так само сильний як і вона, але ясний і добрий?

Як вона уявляла собі можливість своєї перемоги? Дати маєток, мільйони гектарів роздарувати, дати владу, дати блиск дворянства, позволити закріпачувати, — чи може ще чогось іншого прагнути людина? Як бачимо, це матеріялістичний світогляд лежить в основі панування і ладу, що його собі уявляла Катерина 2-га. Заспокоївши матеріяльні прагнення козацької верхівки, думала вона покласти тверду основу під своє деспотичне панування. Їй це вдавалося там, де стрічалася з таким самим матеріялістичним по суті розумінням цілей народу, чи козацтва.

Але цей її світогляд, що був основою для її діяльності, зовсім не знайшов свого філософічного завершення (хоч її симпатії для французького раціоналізму не були випадкові). Вона не усвідомила собі повністю філософських принципів свого панування. (Треба буде ще дальшого розвитку подій. Треба буде ще деспотизму спертого саме на матеріялістичному,

усвідомленому і розвиненому світогляді. Треба буде ще продовжувача її „великого" діла. Треба буде ще Сталіна.)

Не забудьмо цього. Розкладова сила царів в усіх злих силах людської душі. Розкладова сила Катерини в матеріялістичному розумінні історії. Розкладова сила царів це грубе, практично-матеріялістичне сприймання світу. Сили, на які вони спираються, це страх, ненависть, зависть, злоба, прагнення наживи, засліплення „блиском" двору, засліплене прагнення влади. Їх найглибша сила — це темінь — або в мові філософії — матеріялістичний світогляд.

Не забудьмо про це, коли будемо шукати абсолютного ворога Катерини 2-ої.

Як був можливий її тріюмф? Покажім це на історичних фактах.

Своє панування завдячує вона між іншим т.зв. „українському гетьманові" Кирилові Розумовському. Щоб опанувати царський престіл мусіла відьма скинути з престолу свого мужа, Петра 3-го. Саме в цім ділі допомагає їй т.зв. „гетьман" Кирило Розумовський.

А що, якби Катерина вийшла заміж за Розумовського? А він, коли помагав усунути мужа Катерини, може й сподівався цього, що стріне його доля брата. Тоді кожний цар Росії був би козацьким гетьманом? Чи цього бажав Розумовський?

Але навіщо царям марний додаток до титулу військового ватажка одного із його військ? Смішно! Їм вистачить один — цар!

Щоб навіть ім'я гетьмана забулося в Україні, — скаже колись Катерина.

У доказ своєї вдячності цариця наказує йому... „добровільно" зректися „гетьманського уряду" (серед обставин, що їх згодом розглянемо). Вона ж бажає дослівно, „щоб навіть сама назва гетьмана зникла, а не те, щоб якусь особу вибрали на цей уряд".

Вона бажає, щоб навіть сама назва „гетьман" зникла. Бо міг би настати колись гетьман, що пригадав би собі козацькі традиції. Вона хотіла б — і вона це зробить! — ще більше. Вона хотіла б і сліди після Січі заорати, — бо ідея хоч і зовсім слабого в той час Лицарського Ордену промінює і стає атракційним центром навіть серед чужинців. Відомий німецький математик Ойлер (Euler) вважав для себе честю належати до Козацького Ордену. Вона хотіла б, щоб і сліду із Січі не стало.

Що ж робить мурин Розумовський? Він слухає покірно своєї цариці і 1764 р. видає цариця маніфест, що Кирило Розумовський добровільно зрікся свого уряду (так, це був урядник), а задля добра українського народу засновується (на ново!) Малоросійську Колегію з генералом Петром Румянцевим начолі.

Дивно лагідно розплачується цариця з Розумовським. Чи він мав рідке щастя муринів ще сорок літ брати велику пенсію і управляти величезними дарованими йому маєтками? Що більше, після зруйнування Січі Розумовський дістає ще додаткового хабаря із поділених земель, що були власністю січового козацтва (Напр., Вяземський — в ласках — дістає 200.000 десятин — князівство!; Потьомкін 150.000; а Розумовський — на милий спомин колишніх ласк цариці — тільки 35.000 десятин).

З таким помічником розплачуються звичайно інакше. Але він мав щастя, — чи цариця мала до нього таку велику слабість, — чи може справді він був такий зовсім немужеськи не небезпечний і сорок літ не встрявав дослівно в ніякі громадські справи і жадна іскра протесту не спалахнула в ньому проти цієї безсоромної грабежі земель козацьких?

Ось вам, малороси, наука від цариці Катерини. Збагачуватися вам вільно, збирати землі, закріпощувати селян і козаків вам вільно, — але встрявати у політичні справи царату — ніколи!

Такий ганебний був кінець т.зв. „гетьмана" Кирила Розумовського.

Але який був його початок? За які бойові і лицарські заслуги висунули на чоло такого славного з традицій козацтва саме такого завзятого і безстрашного лицаря... Катерини 2-ої?

Отже його вибір був такою самою ганьбою, як його кінець.

Одна цариця дала, друга забрала. Кирила Розумовського видвигнула на „гетьмана" примха, ласка чи слабість іншої цариці.

Простий козак із Козельця причарував своїм чудовим голосом царівну Єлисавету. Від цього факту належиться велика слава українській пісні, співацькому хистові козаків, а головне, слава їх мужеській красі і всезаполонюючій сексуальній силі. Але що цей факт має спільного з гетьмануванням над козаками? Знаємо про них, що вони на свою Січ не допускали жінок

саме тому, щоб не мішати громадських і політичних справ із справами сексуальної принадливості.

Не було ще в тому ніякого лиха, коли бравий співак і козак став мужем цариці. Але при чому тут гетьманування? А отже молодшого брата цього козака відривають від його пастушого діла і посилають за границю на науку. Тут за кілька років він настільки лизне цієї західньої культури, що вона зможе його зіпсувати. Вісімнадцятилітнього хлопця призначує цариця... президентом Російської Академії Наук. Цей глум із науки залишім російським історикам. В розумінні царині на це становище надається кожний, що його стріне така ласка цариці з божої ласки.

Але цього дотепного „парнішку" мають зробити гетьманом України.

Тут стій! Тут не руш! Гетьман — це святе діло українського козацтва і любовні історії цариці тут зовсім ні при чому. Це заборонено основною заповіддю запоріжської чесноти: не мішати бабу до бойових справ козацтва.

І відбуваються вибори немов на глум. Всі знають, що така є воля цариці і годяться на жахливу комедію виборів єдиного царського кандидата. (Вже були вибори під наказом царя. Але вибори Розумовського були першою комедією виборів, що нею залюбки буде відтак послуговуватися Сталін.)

Ясно, що такі вибори (хоч здавалося козакам, що принесли полегшу), скріпили тільки розкладову силу царського абсолютизму.

І ось за Катерини треба за ці вибори заплатити.

Відбувається остання дія історичної драми.

Козацька старшина вносить на руки Катерини громадне прохання, щоб гетьманат став династичним у ролі Розумовського.

Це був вершок моральної капітуляції козацьких старшин. До такого прохання їх ніхто ані не змушував, ані не спонукував. Вони думали, що натякаючи на династичний принцип, знайдуть ласку і спільну мову з деспотичною царицею.

Це було немов би лизунство і підлещування sua sponte розбещеній відьмі. Це була капітуляція української ідеї перед ідеєю монгольського деспотизму.

— Так от що! — подумав злий дух царизму — Ви, козаки, поклоняєтеся перед династичним принципом! Пхаєтеся в

династію! Так навіщо вам творити нову династію? Адже маєте її готову. Ось вам наша свята, російська, самодержавна династія. Пливе в нас чиста кров різних графських куховарок. Різні єгри і начальники гвардій, міцно побрязкуючи острогами, допомагали династам у їх святій династичній роботі. Ось вам наші славні предки. Навіщо вам династичного гетьмана? Династія — це ми!

Настав єдиний момент в історії, в якому російський деспот зміг устами відьми цинічно висказати своє прагнення.

— Щоб навіть ім'я гетьмана забулося на Україні...

Династичний гетьман козацький — це нісенітниця і внутрішня суперечність, це вода і вогонь, або повне заперечення ідеї козацького гетьманства.

Дивним дивом є ще українські політики, що боронять цієї суперечної в собі ідеї.

Або цар, або вождь святого ордену — ось два суперечні принципи, що борються втілені в антагонізм України і монгольського деспотизму.

Устами Розумовського, „вибраного гетьмана" України проголошено капітуляцію. Відьма тріюмфує. Зло защіплене в матерію зла видало овочі. Настав час жнив. Руйнується вкоротці Січ. Це обильне жниво довгої боротьби. Щоб сліду не стало!

Розумовський добре заслужив собі на ганьбу нужденного сороклітнього вмирання. Дивіться! Ваш „вибраний гетьман" — живий труп із власної волі!

Чому був можливий цей тріюмф зла?

Зачинаємо розуміти правдивість слів Самійла Величка.

Погоня за виключно матеріяльними інтересами, за почестями, за бліхтром влади і потуги, ці лиха не раз розкладали козацтво знутра, доводили до зради і до чорної ради.

Чи усвідомили собі козаки, що пхалися в дворянство, де є межа їх станових інтересів і інтересів цілого народу?

Чи сила їх свідомості була досить велика, щоб витримати вогневу пробу зустрічі з монгольським деспотизмом?

Вдалося! Страшне слово! Вдалося порізнити станові інтереси, вдалося заграти на низьких струнах прагнення майна, страху, злоби, зависті, жаги почестей, влади і достоїнств і таким чином довести до заперечення духового ідеалу козацтва.

Яка на це рада? Що повинен зробити дух народу? Де є противник Катерини?

Він мусить відродити нарід духово, пробудити його. Ворог Катерини буде боротися із грубим, матеріялістичним світосприйманням. Буде вчити про оманність і брехливість матеріялістичних ідеалів майна, засліпленого прагнення влади чи погоні за почестями.

Його дух мусить бути чистий навіть від тіні якогонебудь лиха, що розкладало душу народу.

Він вродиться в козацькому роді, бо це найздоровіша і найсильніша духова верства народу, але він не буде ніяким козацьким достойником, бо ця твердиня вже була втрачена.

Він буде пробудником народу. Від нього зачнеться його справжнє, духове відродження.

Історичним противником Катерини 2-ої, втіленням духа народу в добу його найбільшої руїни буде ясна, продуховлена постать пророка і філософа.

З черги пригляньмося іншим верствам народу.

Здавалося б, що може в духовенстві знайдемо якусь підставу чи ґрунт для духового відродження народу.

Пригляньмося дещо духовенству.

Після смерти одного єпископа (що з ним стрінувся в житті Сковорода), залишилися ось які предмети: багато золотих та срібних грошей, багато виробів із золота та срібла, карета й коні, велика кількість одягу і непочатої матерії в штуках, в льоху під церквою бочки з закордонними винами, наливками (як вишнівка, дулівка, яблунівка), 4 бочки горілки (простої, доброї й найкращої), барила горілки в коморі, 53 пляшки різної горілки з ярликами, де зазначено було сорти, в льохах штофи з простою й солодкою горілкою ратафією й у крайній келії до церкви в шафі пляшки розхожої, кардамової, соснової, солодкої горілки, запаси чаю, цукру, цукерок, заядок, коріння та приправ, в льодовнику запаси пісного й скоромного, — осетрини, білужини, білорибиці, чабака, щук, коропів, свинячого сала, шинки 21 окорок, гусячих повтів, скоромного та пісного масла, 2 бочки лимонного соку, 3 барила пива.*

Очевидно треба поглянути на цей список очима 18-го стол. Видно, що тоді цими духовними напитками підтримувала духовна верства відповідний для спасення власної душі духовний настрій.

---

*) А. С. Лебедев: Белгородские епископы, стор. 140.

Сам життєпис Сковороди дає нам багатий матеріял до характеристики духового обличчя тодішнього духовенства.

Ось один чернець з доручення єпископа обіцює Сковороді велику кар'єру, достоїнства, почесті й становище, славу і достатки, взагалі щасливе життя, дружньо, щиросердечно намовляючи його вступити до чернечого стану.

— Хіба ви бажаєте, — відповів Сковорода — щоб я побільшив число фарисеїв? Їжте ласо. пийте солодко, одягайтесь м'яко і ченцюйте.

Дуже цікаве світло кидають на духовенство конфлікти зі Сковородою.

Вороги Сковороди зачали розповсюджувати вістки, буцім то він вороже ставиться до уживання вина і м'яса. Ось тут — здавалося ченцям — їх життєві інтереси загрожені в самій основі. Такої страшної єресі годі дарувати ворогові християнізму. Вино і м'ясо — ось догма, за якої ненарушимість боялися ченці. Поведено наступ на єретика. Обвинувачено його в маніхействі. Для скріплення атаки твердили ще, що Сковорода засуджує самі по собі золоті, срібні і коштовні речі і інші дари божі, — а це відоме богохульство. Золото, срібло, вино і м'ясо — ось їх догма. Сковорода мусів прилюдно вияснювати, Сковорода мусів прилюдно виправдуватись.

Ясно, що від цієї верстви не тільки духовного відродження, а взагалі нічого доброго не можна було ждати.

Але чейже не всі монастирі були розложені сибаритизмом, п'янством, чи навіть розпустою.

Напевно не всі. Були такі монастирі, що в них кінчили свій вік славні і чесні запорожці, компанійці, а навіть козацька старшина. Були такі монастирі, що підтримували гайдамаків. З-під одного з таких монастирів вирушить, як відомо, Максим Залізняк. Були такі монастирі, що в них Сковорода знайшов би опору, підмогу, а навіть тверду підставу для заснування нового руху. Але в тому проявляється сутність Сковороди, що він не є ніяким реформатором християнізму, ані основником якої небуть секти.

В житті Сковороди аж надто багато фактів про принципіяльно негативне відношення Сковороди до християнського духовенства.

Його намовляли стати окрасою і стовпом славної і святої Печерської Лаври. Сковорода відповів принципово:

— Я стовпотворіння собою умножити не хочу, досить і вас стовпів неотесаних в церкві божій.

І далі виголошує Сковорода принципову тираду проти різи.

Відношення Сковороди до християнізму дасться зрозуміти повністю тільки у світлі його власної філософії. Зовнішній факт наявного зіпсуття церковних осередків християнізму в добі Сковороди ще не пояснює його принципово негативного відношення до них. Тут твори Сковороди пояснюють його життєпис, а навіть історичне тло, а не навпаки. Буде про це мова при розгляді життєпису і творів.

Тут слід ствердити тільки, що духові народу мусіло бути затісно в сферах духовенства, у світі закостенілих догм і форм. Даремна і зайва річ сподіватись відсіль відродження народу. Тут слід ствердити тільки, що причиною негативного відношення Сковороди до всіх спроб приєднати його до християнського духовенства були глибокі, принципові розходження великого народнього філософа з християнською церквою.

Селянство 18-го стол. могло спромогтися тільки на стихійні вибухи гніву й бунту, які були лиш далеким відгомоном всенародніх повстань очолюваних козацтвом. Селянство 18-го стол. не змогло спромогтися на витворення із себе провідника народу. Це сталося можливим щолиш у 19-му стол. Але не забуваймо, і підкреслім цю обставину, що Шевченко, а зокрема його визволення, його ріст, його перші літературні кроки були можливі (щоб проявитися назовні) тільки тому, що існували наявні і підземні ліберально-поступові течії в українському і російському народі. Цей рух був наслідком духового пробудження, що доконалося під кінець 18-го і на початку 19-го століть.

Подвижником цього духового пробудження був саме Сковорода. І навіть у цьому зовнішньому змислі Сковорода підготовив ґрунт для Шевченка.

**
*

Пестру мозаїку картин, що складаються на духовий образ епохи, дав нам сам Сковорода у вірші, що стався народною піснею: „Всякому городу нрав і права".

В погоні за чинами витирає Петро угли у панських передпокоях, Федько купець ошукує при аршині, цей будує дім на нову моду, той жене за грішми і позичкою, цей стягає грун-

ти, той худобу, цей собак на ловлю, у того дома гуде як у корчмі, цьому в голові любовні дурощі, а той пише брехливий панегірик, цей молиться до тузів у картах, а той біжить до суду як на свадьбу, студентам голова тріщить від диспути, і т.д. і т.д. ...

І тільки Сковорода думає про справи вічні. І тільки той не боїться смерти, плює на гостру сталь її коси, в кого совість чиста як хрусталь.

„Гетьман", що дворянствував собі у Глухові, — це сумний образ упадку лицарського духа козаків.

В глухому глухові бездуховості спала вся квітуча і буйна Україна в твердому, летаргічному сні. Відсутність духового життя — дарма, що розквітала культура і наука — означала таку ж відсутність життя політичного.

Пробудження до духового життя було основною передумовою відродження України.

Зачинаємо розуміти, чому дух народу прибирає в таких умовинах постать мандрівного філософа...

ЕТИЧНІ, СОЦІОЛОГІЧНІ І ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

(Ідеологічно-філософські дослідження)

Дотеперішнє, дуже недокладне, вивчення філософії Сковороди довело до жалюгідних викривлень його поглядів і до неправильної оцінки його значення в історії української духовости і літератури. Що ж говорити про пересічного інтелігента! Він, звичайно, має уявлення про твори Сковороди як про якісь пасивістичні, аскетичні, відірвані від життя концепції, від яких треба тікати скільки змоги далі.

Тим часом погляди Сковороди не тільки випередили на добрих два століття розвиток української духовости, не тільки витримують огненну пробу історії, але й із гідністю репрезентують глибокі етичні цінності українського світовідчування і світогляду.

Пожвавлені трохи в останніх десятиліттях досліди над творчістю Сковороди щораз виразніше виявляють правду, що саме Сковорода був духовим батьком і творцем українського національного відродження.

Проф. Д. Чижевський у низці своїх праць про Сковороду стверджує, що Сковорода стоїть у центрі української духовости.

Дмитро Донцов у своїй творчості щораз частіше цитує Сковороду і щораз ясніше підкреслює, що у творах Сковороди є міцна основа для традиційних цінностей українського національного світогляду.

На ділі: Котляревський, Квітка-Основ'яненко, Костомарів, Куліш, Шевченко були учнями Сковороди. Шевченко про це заявляє у своїх творах. Це все творці українського відродження, пробудники української нації.

Сковорода був пробудником пробудників. Отже, відродження і пробудження української нації в новій добі насправді починається від Григорія Сковороди.

Сковорода знав і добре усвідомлював собі таку свою ролю в історії. Не один раз, прямо чи посередньо, він про це заявляє у своїх творах.

Він сам визначає свою ролю і своє завдання, буцімто він

Камінь до гострення, — оселок, — що, хоч сам не ріже, а проте, вигострює безліч ножів і мечів до бою.

Читаймо його байку на цю тему.

Оселок і ніж

Ніж говорив із оселком:

— "Звичайно, ти нас, брате, не любиш, що не хочеш вступити в наш стан і бути ножем.

— „Якщо б я гострити не годився, — відповів камінь до гострення, — я не відрікся б піти за вашою радою і за вашим станом. А тепер тим самим вас люблю, що не хочу бути вами. І дійсно, ставши ножем, я ніколи стільки один не переріжу, скільки всі ті ножі і мечі, що їх я усе моє життя перегострюю. А до того тепер дуже рідкі каміння до гострення.

Значення:

Родяться і такі, що не бажають ні військової служби, ні подружжя, щоб тим свобідніше заохочувати інших до розумної чесноти, без якої всякий стан був недійсний.

Сковорода був тим рідким каменем до загострення. Він вигострював характер, розум і думку цілого покоління борців на те, щоб вигострені мечі їх ідей, творів і чину довершили цього величного чуда в історії, що зветься Відродженням Нації.

"Світ спить, простягнувшися, глибоким, непробудним сном, а наставники, що пасуть Воїна Божого, не тільки не пробуджують його, а ще й до сну заколисують: — "Спи, не бійся, місце безпечне, чого лякатися".

Із глибокого, непробудного маразму і летаргу української нації у другій половині XVIII-го століття пробуджує її Сковорода до нового життя на висоті духово-ідейного усвідомлення її сутності. Цей процес здійснюється перш за все в самих творах і діяльності Сковороди, далі — у творах і чинах його наступників і чекає свого завершення аж по сьогоднішні дні.

Сковорода був уродженим педагогом. Єдине звання, яке він виконував у житті, яке любив і для якого жив. Але його вчення, що на цілі століття випереджувало його сучасників, неминуче доводило до конфлікту із шкільною владою (той час це були переважно єпископи), і Сковорода, або сам мусів покинути, або його викидали зі школи. В усіх тих пробах Сковорода виявив незвичайну мужність і непохитність. Згідно із своїм ученням, він радше віддав би своє життя, ніж перестав би служити Правді.

Зокрема зазнав Сковорода значних перешкод у застосуванні основної методи в його навчанні, що грунтувалась на безпосередньому та індивідуальному контакті з учнями, у частих розмовах із ними. У тих розмовах Сковорода міг дати своїм учням найбільше, установлюючи разом із ними, — на основі їх звірень, обсервації їх характеру і здібностей, — їх життєві ідеали, спрямовувати їх на найбільше властивий шлях для їхнього розвитку.

Але такі розмови з учнями вважалися нижчими гідности вчителя, і їх забороняли як учителеві, так і його учневі. Маю на увазі його учня Ковалинського, того, що на все життя залишився вдячним і вірним Сковороді та зберіг для майбутніх поколінь основну частину його творів. Ковалинський залишив нам єдиний достовірний життєпис свого вчителя.

Сковорода мусів покидати школу за школою і посаду за посадою. І врешті, вільний як степовий орел, ширяє по просторах України, навчає і виховує цілий народ. Залишає спадщину, якої велич і значення починаємо собі усвідомлювати. На його творах виховувалися цілі покоління провідних умів і, без сумніву, будуть виховуватися далі.

Це, отже, Великий Учитель цілої нації, один із тих, що творять її історію.

Питанням етики, соціології і педагогіки присвячує Сковорода багато місця у своїх творах, пише навіть окремі трактати. Це: "Душевний мир", "Азбука світу". "Благодарний Еродій" і "Убогий жайворонок". Свої погляди популяризує в байках і нам доведеться часто наводити деякі з них. А тому, що твори Сковороди недоступні у краю, так і на еміграції, нам доведеться подавати довші цитати також із них, щоб по змозі вичерпно дозволити говорити самому Сковороді. Усі цитати наводжу в моєму перекладі сучасною українською мовою.

Соціологічних і педагогічних поглядів Сковороди не можна, очевидно, досліджувати відірвано від цілости його філософської системи. У цьому напрямі ця праця базується на моїй студії п. з. "Лицар Святої Борні — Григорій Сковорода", написаній у 1941-1943 роках.

Беручи під увагу характер цієї праці, нам доведеться почати від деяких загальних стверджень про педагогіку, у світлі яких ясніше зрозуміємо і оцінимо вклад ідей Сковороди до розв'язки питання української національної педагогіки.

Педагогіка ніколи не була наукою незалежною чи самостійною. Вона завжди спиралася і була нерозривно зв'язана з

обов'язковими нормами соціології, релігії і світогляду даної нації в даній епосі.

Колинебудь і денебудь учитель, чи виховник, виховував дитину, він усе мав перед очима якийсь визначений, ідеальний образ чи зразок, до якого хотів довести свого учня чи вихованця.

Цей взір чи ідеал є дороговказом і для учителя і для школи. Завданням педагога було довести дитину до певного стандарту поведінки, якостей характеру, світогляду, думання і знання. Цей стандарт був різний в різних епохах, місцях, племенах чи націях. Для виховника цей стандарт був даний і означений чи то визначеним завданням виховання, чи то загальнозобов'язуючими і прийнятими нормами цінностей даного середовища.

Ця нормативна основа виховного ідеалу витворюється поза школою. Кожночасні норми цінностей є витвором і вислідом історичного розвитку групи чи нації.

Це, популярно, окреслюється батьками як факт, чи бажання, щоб дитину виховати "в такому-то дусі". Цей "дух виховання" — це збір тих норм цінностей, що їх батьки, чи ширше середовище, уважають зобов'язуючими і дійсними для себе. Звідси теж змагання груп „за душу дитини". В житті сучасних націй ці виховні норми цінностей не встановлюються індивідуально батьками, а загальнонаціональною чи державною установою, що її звуть кураторією, яка накреслює програму і методи виховання і навчання. Але й ці кураторії, чи виховні комітети, роблять це у згоді із зобов'язуючим стандартом життя чи уявленням, якою-то сьогодні повинна бути людина, громадянин чи член національної спільноти. Їхнє уявлення про те, чим є людина і чим повинна вона бути, є також залежне від ступня загального розвитку. Очевидно, воно було різне в різних часах, місцях і расах.

Підкреслюю: для педагога ці норми цінностей є дороговказом і саме це маю на увазі, коли тверджу, що педагогіка ніколи не була незалежною, а все була зв'язана з релігією, етикою, соціологією, чи загально кажучи ідеологією даної групи чи суспільности.

Інакше виховували свою молодь старовинні германські племена, інакше племена брагманів у далекій Індії, навчаючи їх філософських текстів від 8-го року життя; інакше у Спарті, інакше серед племен Центральної Африки. Історія і антропологія дає нам у цьому напрямі пребагатий порівняльний матеріял.

Дитина Полінезійських островів мала б наслідувати поведінку, звичаї і думки "великого чоловіка" у племені, щоб ста-

ти таким як "він". Це, отже, навчання через наслідування живого зразка, прийнятого серед племени, як "великого".

Ця метода не така далека від середньовічного звичаю висилати юнака чи молодця на двір або замок короля, чи феодального зверхника, або рівного собі лицаря на те, щоб кандидат на майбутнього лицаря навчився звичаїв, поведінки, законів, а також людських ідеалів, себто тих норм вартостей, що зобов'язували в тодішньому суспільстві. На великих дворах чи замках було щось на подобу окремих кляс для того роду виховання, чи теж воєнно-лицарського вишколу, відповідно до лицарських ступнів чи рангґ. Метода має дещо спільного, але як же різнилися ідеали особовости. Ці ідеали змінюються разом із нормами цінностей в окремих добах і расах. Історія виховання є нерозривною в пов'язанні з історією суспільно-національних спільнот в окремих добах чи циклах людської культури.

А разом із появою нових суспільних чи національних ідеалів появляється, звичайно, і нова педагогіка. Клясичними прикладами є тут Платон, або Руссо. Поруч із системою і програмою нової, майбутньої суспільности, Платон розвиває цілу систему педагогіки. Що більше, нова педагогіка мала б бути основою для нової системи. Платон не відповідає на питання, як почати нову педагогіку в рамках старої суспільности, а за таку спробу Сократ заплатив смертю. Але ж він, — Безсмертний Сократ, виховав Божественного Платона.

Отже, у тих моментах історії, коли назріває, чи назріла вже зміна суспільно-національного ладу, тоді разом із нею назрівають зміни в системі виховання.

Стає зрозумілим, чому в ученні Сковороди його педагогічні погляди нерозривно зв'язані з його вченням етики і соціології, а навіть есхатології. Тому, слідкуючи за педагогічними вченнями Сковороди, нам доведеться розглядати їх разом з його етикою і соціологією, бо ж тільки в цьому нерозривному комплексі можна їх зрозуміти, вивчити і оцінити.

Сковорода належить до того типу мислителів і педагогів, що творять нову соціологічну систему, і саме в тому його історична велич.

Питання про ролю норм цінностей у психології людини, в її житті, в її основній функції, як члена національно-державної спільноти, доведеться розглядати в інших моїх працях. Однак, уже на основі сказаного, повинно бути ясним питання національної педагогіки.

Устійнити засади національної педагогіки можна тільки на основі встановлення чи віднайдення через самоусвідомлення

ідеального образу українця як людини і як члена нації. Якщо в нас є такий окремий від інших національностей ідеал українця, тоді можемо говорити про національну педагогіку. Якщо його немає, тоді доводиться нам шукати того чужого ідеалу, який ми хотіли б наслідувати чи прийняти як свій. Якщо не погодимося на один чужий зразок, тоді, очевидно, буде їх стільки, скільки напрямів чи систем є в різних чужих зразках.

Тут напрошується порівняння із зразками англійськими. Українська дитина на еміграції виставлена на впливи і дію англійської школи, якої національним завданням є навчити молодих англійців англійського способу життя через установлення певних зразків і стандартів поведінки, звичаїв і світогляду.

Чи, отже, українська дитина на терені Англії буде в постійному, може трагічному конфлікті між двома системами думання і норм вартостей? На щастя, цей конфлікт не трагічний, поскільки поза національним забарвленням виховних ідеалів європейських націй доводиться говорити про загальну історичнорозвоєву спільноту європейських націй, чи, точніше, європейського історичного циклю. В рамах цього циклю ідеали поодиноких націй не завжди і не обов'язково є протилежні, а часто виявляють багато спільних прикмет. Крім того саме англійський виховний ідеал дозволяє, а подекуди навіть плекає, досить широкий діяпазон індивідуальних різниць і індивідуальної свободи в певних широких межах.

Але ж ми не розв'язуємо питання української національної педагогіки з вузько-утилітарного погляду еміграції. Ми ставимо її у площині дійсности Української Держави. Це сьогодні площина головним чином теоретична.

Наскільки і як здійснені постуляти національної педагогіки на чужині, це знову ж питання, що вимагає окремих праць. Сьогодні стає перед нами одне питання:

Чи Сковорода може нам допомогти у самоусвідомленні нашого національного ідеалу і національного світогляду?

Очевидно, так! Саме в тому є провідна роля в історії великих духових мужів нації, що в їх свідомості здійснюється самоусвідомлення істоти своєї нації, як органічної метафізичної Цілости.

Саме із цією метою я й піднявся вивчити філософію Сковороди.

Спробуймо, отже, з'ясувати вчення Сковороди і висунути на їх основі деякі постуляти.

Сковорода рішуче боронить принцип вроджених здібностей, таланту і, вслід за тим, вродженої праці.

Він наводить приклади різноманітних проявів замилувань і здібностей у ранній молодості хлопця. Сьогоднішнє знання про великих людей підтверджує цей погляд. Знаємо, що талант і вдача Сковороди і Шевченка проявилися вже в ранній їх молодості і, щобільше, саме їх наочні таланти промощують їм шлях у житті із сільських закутин на вершини тодішньої суспільности. Знаємо також із численних прикладів, що музичні здібності бувають не тільки вроджені, але, вони, звичайно, саме найшвидше і найвиразніше проявляються. Історія музики знає шестилітніх концертантів, а навіть дириґентів. Рано проявлений музичний талант Сковороди з рівночасно проявленою релігійною тонацією його вдачі є ще одним підтвердженням цієї правди.

Цей вроджений талант — за вченням Сковороди — це утаєна іскра Божа в людині, це Божественний первень її душі, це сам Бог.

Цитуємо Сковороду:

"Коли трилітній хлопець із самовільного заслухання переймає Божественні пісні, любить заглядати у священні книги, переглядати листки, приглядатися до картин таємних образів, до буков, — то чи не є це виявом таємної іскри природи, що родить і кличе його до богословського звання?" ("Благодарний Еродій", 640).

Треба думати, що цей образ — це автобіографічний елемент, який слід уважати як доповнення згідної із цим образом характеристики поданої Ковалинським. Ковалинський виразно згадує, що талант до богослов'я проявився у Сковороди вже в ранній його молодості.

Було б грубим спрощенням розуміти це вчення тільки в сенсі "природної вроджености таланту" у сучасному розумінні цього слова. В розумінні Сковороди ця Таємна Сила, що породжує і проявляє в людині Талант — це жива, Божественна іскра і сам Бог.

Наведімо відповідні цитати самого Сковороди:

"Ця Божественна сила в чоловіці, що пробуджує в ньому нахил до звання, називалася у старовинних єгиптян "Ізіс", у греків "Атхена", у римлян "Мінерва", себто — "Натура". Природа називалася також "Ґеніос", "Геніюс", Ангел Природи називався теж "Тхеос" — "Бог" ("Азбука світу", 329).

Згідність із Природою, з Богом, чи Мінервою — це в Сковороди те саме, що згідність з основною силою свого морального призначення. Людина з Мінервою — це людина з талантом,

наділена іскрою Божою, навантажена важливим призначенням.

Сковорода у своєму житті часто говорив про голос Мінерви. Це призначення веде людину, немов за руку, але ж походить воно — ця сила, чи цей голос, — із глибини власної душі людини.

Бути щасливим — це пізнати свою "Природу" і йти за її голосом. Ця "Природа" є утаєною і основною пружиною наших діл. Вона пробуджує талант, запалює до діла і робить працю солодкою. ("Азбука світу", 324).

Основні завдання учителя і лікаря розуміє Сковорода ось так:

"Учитель і лікар не є учителем і лікарем, а тільки служителем Природи, єдиної справжньої лікарки і вчительки" ("Благодарний Еродій", 464).

На думку Сковороди, яблуні не треба вчити родити яблука; уже сама Природа навчила її цього. Треба тільки відгородити її від свиней, очистити від гусениць тощо. ("Благодарний Еродій", 464).

Одне основне завдання педагога — це розвинути і плекати, — так як садівник плекає яблуньку, — притаєні, вроджені здібності, що бажають проявитися назовні.

Педагог мав би, отже, пізнати і докладно вивчити найкращу сторінку характеру і здібностей дитини, її найкращу можливість розвитку і, вслід за тим, цей талант плекати, розвивати та довести його на найвищі можливі для даної одиниці висоти розвитку.

Яке високе, яке відповідальне завдання! Виховник мав би знайти і оцінити можливість розвитку дитини і його напрям ще перед тим, поки вона сама дозріла до свідомого вибору свого звання.

Цей принцип установлює виховання індивідуальне, чи групове, по лінії спеціялізації таланту і придатности до майбутнього звання, себто до виконування певної праці.

Це звання мусить відповідати здібностям і характерові людини, і тільки тоді вона може бути вповні щасливою.

Збирання меду, солодше для бджіл від самого меду, хоч здається декому важкою працею. З якою радістю гонить за зайцем швидкий собака ("Азбука світу", 327).

Принцип вродженої праці притаманний усьому світові. Черепаха не буде літати так, як орел. Даремна річ учити черепах літати. Вона може тільки розбити свою шкаралупу.

Кожний є тим, чиє серце в нім. У кого свиняче серце, той свиня. У кого левине, той лев.

Суспільні нещастя постають із того, що люди беруться не за своє діло. Воєнну чоту веде часто той, кому треба сидіти в оркестрі. ("Азбука світу", 327).

Смішно, коли вовк грає на сопілці. Смішно, коли ведмідь танцює. Але коли вовк став уже пастухом, ведмідь монахом, а лошак радником, — це вже не жарти, а біда. („Азбука світу", 334).

Великі суспільні нещастя постають із того, що люди беруться виконувати звання у погоні за гріхами.

Виконування звання незгідно з Природою веде до внутрішнього неспокою, нудьги, а в крайніх формах — до самогубства.

"Краще бути природним котом, ніж левом із ослячою природою" ("Азбука світу", 340).

Отже, в нехтуванні принципу вродженої праці Сковорода вважає основну причину всіх суспільних нещасть. Усунення причини цього нещастя, тобто послідовне застосування в суспільності принципу праці за внутрішнім покликанням і придатністю характеру, Сковорода вважає за основу основ побудови щасливої суспільности.

Зайва річ говорити, що здійснення цього принципу вимагало б докорінної зміни цілої суспільної структури.

Сковорода знає, що встановлює нову азбуку світу, і так називає свій твір на цю тему: "Азбука світу".

Тут бачимо нерозривний зв'язок педагогіки Сковороди із постанням нового суспільства.

Свою візію нової суспільности Сковорода втілює в такий образ і символ:

"Бог подібний до багатої фонтанни, що наповняє різні посудини по їх містимості. Над фонтанною напис: "Нерівна всім рівність"! Ллються із різних трубок різні струмені в різні посудини, що стоять довкруги фонтанни. Менша посудина має менше, але рівна з більшою тим, що вона однаково повна. І що дурніше, як рівна рівність, яку дурні надаремно намагаються завести на світі. Яке глупе все те, що супротивне блаженній Природі" ("Азбука світу", 340-341).

Кожна людина має право на щастя. Вона має бути „повна щастя" і в тому щасті, у його повноті, — у повноті життєвого вдоволення і розвитку своїх сил і здібностей, — вона рівна всім іншим. У тому щасті, — в його всенаціональній чи всесуспільній спільноті, — люди є рівні. Але вони так, як різні посудини мають різну поємність, глибину і містимість. Вони мають інші завдання, іншу відповідальність, іншу працю. Вони так само

щасливі, як і... горнятка меншого розміру. Спробу зрівняти людей якимось механічним принципом рівної рівности Сковорода відкидає як безглузду.

В цьому місці він виразно полемізує з передвісниками французької революції і, — як бачимо — випереджує ціле людство на два століття.

"Дураки надаремне намагаються завести на світі рівну рівність". Скільки мільйонів людей померло при цій спробі провести "зрівнялівку", із якою, врешті, мусіли не лише французи, але й большевики покінчити. Однак міркування на цю тему переходять намічені завдання цієї праці.

Я хочу тільки вказати на факт, що етичні і соціологічні правди, з'ясовані Сковородою, можуть і повинні стати основою для нових соціологічних концепцій.

Більше як півтора століття після смерти великого філософа, а ще не світає у свідомості народу, що такі глибокі, світотворчі правди містяться у творах нашого національного генія.

Сковорода не відповідає на питання, як ця нова суспільна структура мала б бути здійснена. Він установлює тільки основний її принцип і ясно вказує причину всього дотеперішнього лиха.

Для зрозуміння наведеного образу Сковороди, слід ще раз підкреслити, що вжите ним поняття „згідність із природою", зовсім не означає зовнішнього, видимого світу природи у сенсі матеріялізму, чи навіть пантеїзму (як Деус сіве Натура). „Природа" для Сковороди — це метафізична основа буття, — це Божественна Сутність, утаєна і притаманна зовнішньому, видимому світові і всякій живій істоті. Це творчий і активний принцип як Основа Видимого Світу.

Напрошується порівняння із поняттями "Натура Натуранс" у Д. Скота та з іншими концепціями, але це знову непомірно поширило б рамки цієї праці.

Ця Основна Творча Сила в Людині, отже, глибока, рушійна сила людської душі, — це її внутрішнє щастя і блаженність. Щастя — очевидно не в гедоністичному чи матеріялістичному розумінні цього слова. Це правдиве, внутрішнє щастя має своє джерело у свідомості, що людина виконує своє призначення, іде за її справжнім розвитком, досягає висоти за висотою. Це правдиве щастя, — впевненість у вірному шляху, — дає людині силу здійснювати свою мету, поборювати перешкоди, а навіть погорджувати смертю.

Отже, таку свідомість треба в людині розвивати і плекати вже від ранньої молодости.

Треба виплекати в людині світосприймання, спрямоване на ці основні духові цінності. Це основа творення характеру, основа виховання людини.

Слід, отже, наголосити, що Сковорода, уважаючи основою розвитку вроджені можливості і здібності,вимагає одночасно, щоб дбайливо плекати світогляд, як основний засіб творення характеру.

Прекрасний діялог між Мавпою і Бузьком у творі "Благодарний Ородій" є сатирою, повною благородного глуму, на тодішнє виховання. Сковорода розправляється із смішною погонею за модою, за перуками, з мавпуванням навіть одягу. Вістря його сатири не минає погоні за „чинами", себто — за ступенями в царській ієрархії службовців. Словом — це сатира на виховання, яке йде шляхом матеріялістичного і опортуністичного сприймання світу.

Наведемо далі декілька фраґментів для ілюстрації думок Сковороди і його метод викладу.

Основна новість і український характер учення Сковороди проявляється в його розумінні праці і мотиву праці.

Праця є благословенням і щастям самим для себе. Вона не вимагає для себе ніякої іншої нагороди. Вона приємна сама в собі так, як збирання меду є для бджоли працею і щастям рівночасно.

Звичайно, не кожна праця. Праця вільна, надхненна, творча і радісна, — праця, що забезпечує людині її розвиток і її щастя.

Праця для людини — а не людина для праці. Тут основа революційного розуміння праці Сковородою. Працю слід пристосовувати до людини, а не людину до праці.

Сковорода з обуренням відкидає плютократичне розуміння праці, як засобу для нагромаджування багатства.

Очевидно, людина мусить бути щаслива у своїй праці. Кожна людина рівна у праці всім іншим тим, що в ній вона повинна бути повна щастя. Чи вона подібна до малого чи великого збанка, — вона повинна бути повна радости і щастя.

Ідеальне суспільство, чи нація, це була б, отже, спільнота радісної творчої праці і щастя. Така праця забезпечує розвиток одиниці і, очевидно цілої спільноти, — при всій різнорідності

людських здібностей, замилувань і їх застосування у їх різнорідній праці спільноти — забезпечена спільним щастям у праці.

Це найблагородніше розуміння праці, яке я зустрів у всесвітній філософії. Рівночасно це єдиний правильний вислід і висновок у напрямі цінностей в ідеалістичній філософії людства.

Займатися висновками і конструкціями відповідних схем — це справа дальшого розвитку філософії Сковороди, як теж борні за її здійснення.

Я не маю найменшого сумніву, що саме цей благородний принцип ідеалістичного розуміння щастя і праці стане наріжним каменем будови Української Держави.

Григорій Сковорода залюбки висловлював свої вчення у формі байок. Байки Сковороди це не тільки популярна ілюстрація його вчення, але й зміст і розгорнення. Така метода викладу Сковороди створює необхідність розглядати й аналізувати його байки як філософські твори. Тоді ж побачимо самі, що Сковорода деякі байки подає, як філософські трактати, напр. "Азбука світу".

Так, отже, подамо деякі його байки в цілості та проаналізуємо їх з погляду загальних філософських і соціологічних наук, що вміщені в його байках.

Орел і черепаха

Над водою, на похилому дубі, сидів орел, а поблизу — черепаха проповідувала ось таке:

— Пропадай воно літати! Покійна наша прабабка, дай їй Боже царство небесне, як видно в історіях, навіки пропала через те, що цієї проклятої науки почала була вчитися в орла. Сам сатана таку науку вигадав.

— Слухай, дурна! — перервав їй проповідь орел. — Не через те загинула премудра твоя бабка, що літала, а через те, що взялася за це незгідно із природою. А літання — не гірше від повзання.

Значення: — Славолюбство і сластолюбство заманило багатьох до стану, що зовсім противний їх природі, а це тим гірше для них, чим стан їх вищий. А вже зовсім нечисленних народила мати, наприклад до філософії та ангельського життя.

У клясичну байку — "відому в історіях" — Сковорода запроваджує тямку "стану" чи "праці" згідно з природою.

Літання черепахи незгідне з її природою. А праця, що незгідна із природою людини — приносить небезпеку. Від черепахи

Сковорода раптово повертає до „черепах" на вершинах суспільности. Це ті, що беруться за завдання, чи праці, ради честолюбства або славолюбства, і чим вищий їх "стан", тим шкідливіше це для них. Чим „вищий стан", тим небезпечніший упадок ворожить їм Сковорода на основі мудрости клясичної байки.

Додаймо від себе, що „упадок" цілої верстви плютократичних "черепах" на вершинах суспільности з давніх-давен зветься революцією. „Черепах" пізнати по їх честолюбству і славолюбству, себто по гонитві за почестями і достатками, як мотивом і „цінністю" праці чи суспільного стану".

Ось скільки глибокого соціологічного змісту вкладає Сковорода у клясичну байку.

Лилик і два молоді птахи: Горличенко і Голубенко

"Великий підземний звір, що живе в землі так, як кріт, сказати б коротко — Великий Кріт, писав солодкословне письмо до живучих на землі звірів і повітряних птах. Зміст письма був такий:

"Дивуюся вашому марновірству (забобонам). Воно знайшло у світі те, чого ніколи й ніде нема й не було. Хто вам насіяв такого мрякобісся, що на світі, буцім то, є якесь сонце. Воно на зібраннях ваших прославляється, оживляє тварин, просвічує пітьму, родить світло, керує вашими ділами, визначає вам мету, насолоджує життя, обновлює час. Який же час? Існує тільки одна пітьма у світі, отже — один є час. А існування іншого часу — це нісенітниця, насміх, небилиця. Ота одна мурдість — це плодовита мати дурощів. Усюди у вас брешуть: світло, день, вік, промінь, блискавиця, веселка, правда. А найсмішніше з усього те, що ви шануєте якусь химеру, яку називаєте оком, буцім то воно є дзеркалом світу, приятелем світла, виразником радости, дверима істини... От варварство! Любі мої друзі, не будьте підлі, скиньте ярмо марновірства, не вірте нічому, поки не візьмете в п'ястук. Повірте мені: не на те життя, щоб побачити, а на те, щоб мацати.

Дня 18 квітня 1774 р. Із Підземного Світу.
Н. Н.

Це письмо подобалося багатьом звірятам і птахам, наприклад, сові, сплюсі, сичеві, одудові, яструбові, пугачеві, крім орла і сокола. А вже найбільше з усіх пильно заходився біля цієї високородної догми лилик. Побачивши молодих птахів, синів горлиці і голуба, він намагався ущасливити їх цією високолетною філософією.

Але Горличенко сказав:

— Наші батьки кращі, ніж ти, для нас учителі. Вони нас родили у пітьмі, але для світла.

А Голубенко відповів:

— Не можу повірити обманцеві. Ти мені раніше говорив, що на світі нема сонця. Але я, хоч і народився у мрячні дні, а проте у сьогоднішній недільний день побачив на світанку схід найгарнішого, усесвітнього ока. До того ж ще й сморід, що виходить від тебе і від одуда, свідчить про те, що всередині вас живе недобрий дух.

Значення:

Світло і пітьма, тління і вічність, віра і нечестивість — творять увесь світ і одне-одному потрібне. Хто пітьма, хай буде пітьмою, а хто син світла, хай буде світлом. А пізнаєте їх по овочах.

"Великий Кріт" стає символом і втіленням усіх темних сил історії людства. Його "бойова відозва" — шедевр гострого і вбивчого глуму з усякого матеріялізму.

Дивне диво! Сковорода немов передбачив завзяту борню воюючого матеріялізму 19-го стол. і приготував проти нього смертоносні удари. Здається, ніколи не було написаної коротшої, більш згущеної і більш убивчої розправи з матеріялізмом, як ця байка Сковороди. Одночасно це бойове визнання віри воюючого ідеалізму.

Відомо ж, що в байці можна зображувати людські характери, суспільні питання і життєву мудрість. І Сковорода саме висвітлює у своїй байці питання філософії та епістемології.

Система думання "Великого Крота" розкриває механізм матеріялістичної думки в цілій історії людства. „Великий Кріт" родиться сліпим. Для нього основним змислом, яким він може сприйняти світ — є дотик, "мацання". Величезний і безмірний світ світла для нього "неіснуючий". Іншим він не повірить, бо вірить тільки в те, що сам може "намацати". Такий світ — карлуватий, обмежений, звужений, покалічений досвід, — він у своїй філософії назве єдино дійсним. Увесь позадотиковий світ, неприступний для його змислу дотику, він назве "неіснуючим". Наочність світу Світла, що його бачать інші, для нашого каліки, "Великого Крота", буде "високолетною догмою про те, "чого не було, нема і бути не може".

Каліцтво "дотикового" світогляду "Великого Крота" для читача байки очевидне. Але для Сковороди "дотиковий" світогляд "Великого Крота", є символом змислового світогляду цілої матеріялістичної філософії.

"Світ Світла" — це символ ідеального, ідеалістичного. Це той схід недільного сонця, що переможно розбиває світ темря-

ви. Очевидно, що сліпий його не бачить, бо треба мати змисл зору — око, — щоб побачити світ Світла.

Так і сліпий матеріяліст ніколи не побачить і не відчує існування ідеального світу, що так само наочно і всюди присутній, як і світло у світі.

У символі "Великого Крота" маємо знаменний образ матеріялістичного каліки усіх часів історії. Скільки таких відозв "Великого Крота" проти світу Сонця було написано в 19-му столітті!

Цей "Великий Кріт" виліз із підземелля і в машкарі великого большевика пробує опанувати цілий світ, намагається накинути йому тріюмф своєї філософії. "Світ існує на те, щоб його мацати"! Ніякого Світла ані Сонця у світі немає. Одна тільки пітьма існує у світі. Це біологічні реакції голоду, страху, заздрости і ненависти, з яких слід творити історію.

І в одній оцій короткій байці Сковороди згущений увесь глузд світоглядової борні цілих століть. Відповідь Сковороди коротка, як бойовий наказ:

У світі існує споконвічна борня цих двох елементів — Світла і Пітьми, Тління і Вічности, Віри і Нечестивости... Борня цих суперечних елементів творить існування світу. Як бачимо, це старовинне світовідчування цілого арійського світу, так яскраво висловлене Заратустрою, є в основі світовідчування Сковороди, автора "Слова про похід Ігоря" чи Шевченка.

Хто пітьма, хай буде пітьмою, а хто син Світла, хай буде Світлом!

Що такий стан людства веде до борні цих елементів, це само собою зрозуміле. Сковорода — лицар цієї борні — пробуджує до дії, до чину, синів Світла. Робить це з допомогою образу чи символу двох молодців, Горличенка і Голубенка. За їх словами, немов бачимо синів пшеничних ланів, у яких пробуджується свідомість історичної дії.

Пропаганда "Великого Крота" не має доступу до їх молодих душ, хоч вони народилися в тьмі, у мрячні, похмурі дні, але вродилися для Світла. Всесвітнє око Сонця пробуджує їх молодечі душі до борні з "Великим Кротом". Вони кидають йому свій виклик.

Читаючи цей простий, але благородний визов "Кротові", не можна не думати про молодих вояків Української Повстанської Армії, що хоч вродилися в пітьмі неволі й кривди, але живуть і борються за сонце Правди.

Довгий шлях від сільського парубка до лицаря. Горличенки і Голубенки, ставши зі зброєю в руках до боротьби із "Кротом", у той самий час стали лицарями Правди.

Яка шкода, що так довго в історії України молоде українське покоління не виховувалося на байках Сковороди. А про велике виховне значення байки Сковороди не доводиться й говорити. Зазначимо тільки, що Сковорода наголошує світоглядову сторінку у вихованні молодого покоління. Вже у віці, коли молодь розуміє цю байку, вона мала б зрозуміти й основні пружини, принципи чи закони людського мислення.

Чи можна для всіх людей отворити оце третє око людини, яким вона сприймає світ ідеї і сонце Правди? Може, це не вдасться зробити із сліпими нащадками "Великого Крота", але Сковорода відчиняє це третє око на юнацькому чолі майбутніх лицарів Горличенка і Голубенка!

Оленица і кабан

У польських та угорських горах олениця, побачивши домашнього кабана, привітала його:

— Поздоровляю вас, пане Кабане! Радію, що вас...

— Що ти, негідна підлото, аж така нечесна! — закричав, надувшись кабан. — Чого ж ти мене називаєш кабаном? Невже ж ти не знаєш, що мене найменували бараном? На це маю патент, що мій рід походить від самих благородних бобрів, і замість опанчі, для відзначення мого чину, ношу на прилюдних нагодах здерту з вівці шкіру.

— Прошу пробачити, ваша благородносте, — сказала олениця, — я не знала. Ми, прості, судимо не по убранні, а по ділах. Ви, так як і раніше, риєте землю і ламаєте пліт. Дай вам, Боже, бути і конем!

Коментар Сковороди, або, як він коже, "сила" цієї байки така гостра, що стає зрозумілим, чому він зльокалізував свою байку в "польських і угорських горах". Без цієї льокалізації за кордоном його нещадна критика "кабанів" у людській подобі звучала б як виклик, чи безпощадний засуд московської системи ранг і титулів.

„Зшита з таких людей громада, — каже Сковорода, — подібна на корабель, на якому їхали морем мавпи, одягнені в людську одежу, й ані одна з них не вміла керувати кораблем. Якшо хтось має око просвітлене, він бачить велику кількість ослів, одягнених у левину шкіру. А навіщо вони одягнені? На те, щоб могли вільніше жити за рабськими своїми похотями, непокоїти людей і проломлюватися крізь заборони громадських законів. І ніхто з достойних чести не сердиться швидше за нечесність, ніж ті мавпи з ослами і кабанами."

Суспільність, що її бачив Сковорода перед собою, суспільність московського режиму з його системою дворянства і драбиною царських „чинів", суспільність, до якої Сковорода мав нагоду приглянутися на царському дворі зблизька, — він порівнює до корабля, що на ньому їдуть мавпи, перебрані за людей. І ні одна із тих „мавп" не вміє керувати кораблем суспільности. Це діється тому, — каже Сковорода, — що багато людей "продирається в чин" (себто національно-суспільний стан), зовсім для них неприродний."

У твердженні Сковороди, що хто має просвітлене око, той бачить багато таких „мавп", „ослів", чи „кабанів" — є виразний засуд цілої залоги, цілого апарату московської імперії.

Якість посудини, збанка чи горщика, пізнається по їх доброму й здоровому дзвоні (звуку). Цей чистий дзвін — чистий звук посудини, — це характер людини.

„Чисте, і як римляни говорили, кандідум (біле) і незаздрісне серце, милосердне, терпеливе, відважне, передбачаюче, стримливе, мирне, віруюче в Бога і покладаюче надію на Нього в усьому, — ось чистий дзвін і чесна ціна нашої душі."

Так говорить Сковорода в байці про старушку і горнятка.

„Відомо, — каже він, — що в царських домах є порцелянові, срібні й золоті посудини, а від них багато чесніша глиняна й дерев'яна посудина, яку наповняється поживою".

Очевидно, не про горнятка на царському дворі говорив Сковорода, а про людей; їхній справжній зміст нагадує йому „золоті посудини".

Це звучить так, як революційна програма за невідомим і ще не зформульованим принципом психо-характерологічної та ідейно-моральної придатности людини, а також її кваліфікації на національно-суспільний пост, який вона займає чи готується займати.

Виховання людини мало б, отже, зосереджуватися на готуванні кандидатів до звання на основі його природної придатности, себто — на основі глибокого внутрішнього покликання та ідейно-моральних вартостей

Байки Сковороди зустрічаємо також у його трактатах, а це ще один доказ, що він трактує їх як методу викладу своїх поглядів.

Наведемо далі "Байку про котів" із його трактату "Азбука Світу". У цій байці Сковорода розвиває важливі тези про замилування до праці і щастя від неї, що є мотивом і нагородою.

Байка про котів

Кіт із пасіки, по давній знайомості, прийшов до села свого товариша і був прекрасно прийнятий. Дивувався під час вечері, що в його товариша такий достаток.

— Бог дав мені звання, — сказав господар. — А воно приносить мені прибуток по 20 штук найкращих мишей на добу. Можу сказати, що в селі я — великий Катон.

— Тому я й прийшов побачитися з вами, — говорив гість, — щоб усвідомити собі ваше щастя, а при цьому й ловлею забавитися. Я чув, що у вас появилися гарні щури.

По вечері, лягли спати. Господар уві сні почав кричати і пробудив гостя.

— Звичайно, вам щось страшне уві сні з'явилося?

— О, братчику! Здавалося, що я втопився в самій безодні, а я ловлею веселився. Здавалося, що я зловив найчистішого, сибірського щура.

Гість знову заснув, виспався і прокинувся. Почув зітхання господаря.

— Пане Катоне! Чи ви вже виспалися?

— Ні, я після сонного страшилища не спав.

— Ба, а чому?

— Така моя натура, що раз проснувшись, заснути вже не можу.

— Яка ж причина?

— Тут таємниця... Ах, мій друже, ти не знаєш, що я зобов'язався бути риболовом для всіх котів у цьому селі. Жахливо тривожуся, коли згадаю човен, сітку, воду...

— Чому ж ти взявся до риболовства?

— Як же, брате, без утримання не проживеш у світі. А крім того, я і сам дуже охочий їсти рибу.

Гість похитав головою і сказав:

— О, господарю! Не знаю, в якому значенні ти розумієш це ім'я: Бог. Але, якщо б ти притримувався твоєї природи, яку безневинно обвинувачуєш, ти був би багато більше вдоволений і однією мишею на добу. Прощай із своїм щастям! Моя вбогість краща!

І вернувся у свій лісок.

Звідси й постала оця приказка: — Кіт любить рибу, але боїться води.

Це нещастя зустрічає всіх охочих не до звання, а до прибутків. Чи ж не є нещаслива думка: любити від господаря платню, а не бути охочим копати виноград. Звичайно, той не охочий, хто не природний; природному охочому більше вдоволення приносить сама ловля і труд, ніж доставлений на стіл заєць. Кожному мило дивитись на мистецьку картину природи, але в ма-

лярстві тільки той охочий, хто любить удень і вночі погружувати свої мислі в мислі картини, примірюючи пропорцію, малюючи й наслідуючи природу. Ніхто не здобуде твердої слави від будь-якого мистецтва, якщо труд для цього мистецтва не вважає вдоволенням солодшим і вищим ніж сама слава. Отже, той є найвірнішим другом свого звання, у кого навіть зменшення прибутків, убогість, глузування чи переслідування не зможуть погасити його любови. Є багато таких, що злегковаживши природу, вибирають для себе наймодніше чи найбільш прибуткове ремесло, але вони зовсім обманюють себе самі.

Прибуток не є вдоволенням, а заспокоєнням тілесної потреби, а якщо і є вдоволенням, то не внутрішнім. Справжнє сердешне вдоволення родиться із вродженої діяльности. Чим більш вона вроджена, тим більш вона солодша.

Якщо б блаженство було в достатках, то чи мало є людей, що живуть у достатках. Але мало є вроджених і відважних. Достатками вдоволяється одне тільки тіло, а душу веселить уроджена діяльність.

Це задля її найсолодшого бенкетування. Тут вона ніби хитра машина, на повнім своїм ході обертаючись, радується, і хоч тільки разовим хлібом і водою обходиться, царським палатам не заздрить.

Цей ясний виклад Сковороди не вимагає коментарів. Байка про котів — живий, дійсний приклад, узятий із життя, коли замість котів поставити людські прізвища і назвати їх звання справжньою назвою. Узявши в основу своїх міркувань дійсну обсерваційо і вивчення поведінки людей, Сковорода випереджує на цілі століття сучасне американське поводження. Але ж одночасно він його перевищує, бо сучасне поводження зовсім не придатне до психологічної аналізи, обсервованої поведінки людей. Тому сучасникам ніколи не зрозуміти отих основних істин, що їх викладає Сковорода у байці про котів.

Критика "кота Катона", що за двадцять товстих мишей узявся до праці, до якої він не вродився, ані не є здібний, ударяє в саму основу плютократичної структури суспільности, де вирішальним мірилом цінностей є сума зароблених "товстих мишей", чи грошей, а мотивом праці — гонитва за ними.

Сковорода найбільш послідовно в людській історії робить справжні висновки з ідеалістичного розуміння людської істоти. З цього погляду є необхідне зрозуміння і вивчення поняття Сковороди: „Природа", „природа людини" і „згідність з приро-

дою". Я вже згадав, що аналіза цього поняття належить до розгляду основних понять філософської системи Сковороди.

Пригляньмося ближче до з'ясування цього поняття самим Сковородою у зв'язку з його соціологічними вченнями.

Бджола і шершень

— Скажи мені, бджоло, чому ти така дурна? Знаєш, що плоди твоєї праці не стільки для себе самої, скільки для людей корисні, а вони тобі часто шкодять, несучи замість нагороди смерть. А все ж ви не перестаєте задурманювати себе збиранням меду. Багато у вас голів, але вони безмозкі. Видно, що ви нерозумно полюбили мед.

— Ти високий дурень, пане дорадниқу, — відповіла бджола. — Мед любить їсти і ведмідь. І шершень також його дістає. І ми могли б здобувати його по-злодійськи, як це іноді ваша братія робить, якщо б ми тільки їсти любили. Але для нас незрівняно більша забава збирати мед, ніж його смакувати. До цього ж ми народжені й не перестанемо збирати мед, аж помремо. А без цього жити, навіть серед достатку меду — для нас найжорстокіша смерть.

Значення: Шершень — це образ людей, що живуть із грабунку чужого і народжені тільки на те, щоб їсти, пити й таке інше. А бджола — це герб мудрого чоловіка, що працює в ділі, для якого він народжений.

Багато шершенів нерозумно говорять: для чого оцей, наприклад, студент навчався, а нічого він не має? Навіщо вчитися, якщо не на те, щоб осягнути багатство.

Не думають вони над словом Сіраха: „Радість серця — це життя людини". І не розуміють, що вроджений чин для неї солодке бенкетування. Погляньте на права блаженної природи і навчіться! Спитайте вашого собаки, коли він найвеселіший?

— "Тоді, — він відповість вам, — коли жену за зайцем!"

Коли заєць найсмачніший?

— "Тоді, — відповідає ловець, коли за ним вганяю!"

Погляньте на кота, що сидить перед вами! Коли він найвідважніший? Тоді, коли цілу ніч бродить, чи сидить біля нори, і не їсть мишей, хоч зловив їх. Замкніть бджолу серед достатку. Чи не згине вона від туги в той час, коли можна їй літати над квітконосними лугами? Чи є щось більш болюче, як плавати серед достатків і смертельно мучитися без вродженого діла?

Немає нічого болючішого, як боліти мислями, а болять мисли позбавлені вродженого чину. І немає нічого радіснішого,

як жити згідно із природою. Солодкий тоді труд тілесний, солодке страждання тіла і сама його смерть, коли душа, його володарка, насолоджується вродженим чином. Або так жити, або так умерти! Старий Катон, чим був мудрий і щасливий? Не багатством, а чином. Тим, що випливає з природи, як видно з книжки Ціцерона "Про старість". Вона одна — це премилосердна мати і премудра провідниця. Ця преблага будівниця дарує багато неситому, а мало дає тому, хто малим удоволений. Але ж слід розкусити, що значить жити згідно з природою. Це не закон звірячих уд і похотей наших, а Блаженне Єство, що його богослови звуть Трисоняшним. Це воно вічно визначує наперед усякій тварині свою частину для неї і вродженість. Про це Єство сказав старовинний Епікур таке: „Вдячність Блаженній Природі за те, що потрібне зробила нетрудним, а трудне — непотрібним".

А тому, що Бог не має ані чоловічої, ані жіночої статі, але Все є в нім, а Він є в Усьому.

Скільки б разів говорив Сковорода у своїх трактатах, чи навіть байках, про природу і згідність із нею, ніколи не лишає сумніву, що саме він розуміє в понятті, чи радше символі "Природа". Це не зовнішній світ природи з природничих наук, яка оточує нас, це не проявлений світ явищ або „Ершайнунґсвельт", — як сказав би Кант, це внутрішня, невидима метафізичної природи Істота, Сутність чи Єство.

„Трисоняшне Єство", або, як в іншому місці називає Сковорода "Символ Символів", а не біологічний закон "звірячих уд чи похотей" — ось що таке "Природа" у Сковороди.

Це та Божественна Сила чи Істота, що у проявленому світі для нас проявляється, як світ явищ, отже — метафізична основа того світу, що його називаємо зовнішньою природою.

Не зважаючи на те, що Сковорода так ясно визначає поняття "Природи", не зважаючи на те, що він так емфатично(виразно, з особливим притиском) застерігається проти змішування цього поняття з фізикою чи біологією, — дивним дивом саме у зв'язку із цим поняттям зустрічаємо найбільше непорозумінь, чи викривлень учення Сковороди, зокрема в останніх працях про нього, виданих під матеріялістичним московсько-большевицьким режимом. Діється це головно через тенденцію звести криштально чистий ідеалізм Сковороди до такого чи іншого матеріялістичного викривлення. Викрививши, чи помішавши основні поняття вчення Сковороди, говорять потім про суперечності у творах Сковороди, чи навіть про матеріялістичні тенденції.

Тут ще раз підкреслимо, що істотність поглядів Сковороди, що вміщені в понятті "Природа", — це не закон "звірячих уд чи похотей наших", отже, не біологія і не фізіологія змислів у їх матеріялістичному розумінні, а внутрішнє призначення, поклик духу в людській свідомості, чи підсвідомості, який — усвідомлений людиною в людині — веде до окремого чину в її житті, чи в історії, а вслід за тим до її щастя і спасіння.

На основі цього поняття соціологічні погляди Сковороди гармонійно поєднані з його етикою і есхатологією.

Пізнати самого себе це значить — знайти у собі оцей найглибший чи найвищий голос свого духу, а іти за цим голосом і його здійснювати це значить — осягати спасіння.

Тут напрошується зіставлення такого розуміння етики і есхатології з індо-арійськими поняттями "дгарма" і "садгана", але знову ж треба обмежитися в тій праці тільки натяком.

Поняття "природи людини" в етичному аспекті науки Сковороди в'яжеться нерозривно з поняттям "правдивого чоловіка", або "духового чоловіка", що він їх зображує в "Нарцизі".

Історичний розгляд цих понять веде простою лінією до старовинної „антропології", себто до таємного знання про „духову людину". В історичній аналізі цього питання не можна б поминути і порівняння з „архітипами" в ідеології Платона і з "ентелехією" у метафізиці Арістотеля. Це знову завдання для чергових дослідів.

Подивімось однак, як глибоко сягає Сковорода в суть проблеми. "Природа людини" це не тільки її функціональність, її завдання, бо вона діє в людині як голос її власного духу. Це не "палець Божий", що веде душу, як артист куклу в ляльковому театрі, — ні, це сама основна сила душі, що в своїй природі є прямим, безпосереднім виявом Божественної творчости.

Звідси в найвищому, пізнавальному аспекті природи людського духу звучить як тріюмфальна домінанта цілої його системи величне утотожнення між індивідуальною Душею і Богом.

Сократове "Гнотхі се автон"! — у Сковороди стає наріжним каменем його соціології і етики.

Кожне звання вимагає певного комплексу прикмет, характерологічних та ідейно-моральних кваліфікацій, без яких виконування даної праці утруднене, або й шкідливе, як для одиниці, так і суспільности. Як же легко голос шлунку взяти за голос природи, Сковорода про це знає.

"Пізнати себе самого" — це для Сковороди пізнати не тіль-

ки власну дійсність, але й метафізичну сутність духу людини.

Вчення Сковороди про "Трисоняшне Єство", як і про "Природу людини", є справжнім сходом сонця в історії української духовости.

Політичні гасла "Гідність людини", що прийняті як пропаґандивно-програмові гасла українським націоналізмом, у філософії Сковороди знаходять свій дійсний зміст і найглибше обґрунтування.

Сковорода знає, що борня двох світоглядів неминуча. Він кількома наворотами підкреслює факт, що — ідучи за голосом внутрішнього покликання — часто доводиться зустріти смерть.

Він має на увазі великих пробудників чи творців нових рухів в історії, а в їх числі й самого себе. На це вказують численні автобіографічні алюзії, з яких деякі бачимо в його байках чи трактатах. Особливо ясно вказує на це Сковорода, коли говорить про "уроджених благовісників".

Також і в нашій байці він говорить ясно про конечність умерти з радістю, виконуючи "вроджений чин". Це, очевидно, включає також саму необхідність конфлікту, чи борні. Він каже:

"Солодкий є труд тілесний, солодке терпіння тіла і сама смерть його тоді, коли душа, його володарка, насолоджується вродженим чином".

Душа немов стоїть над тілом і насолоджується "вродженим чином", навіть тоді, коли тіло йде на смерть.

Цей образ живцем нагадує поезію Ольжича "Піхотинець":

„Душа відділилась від тіла
Ще там, на майдані міськім.
Врочиста така, білокрила,
Літає і в'ється над ним.
. . . . . ,
І радісно духу дивиться,
Як тіло тяга кулемет,
Стискає гарячу рушницю
І вперто повзе вперед".

У Сковороди тіло йде на смерть, а "душа насолоджується врожденим чином".

В Ольжича "вроджений чин" названий конкретно боєм воїна, на смерть якого "радісно духу дивиться".

Є два звання, що вимагають такої готовости вмерти: Звання воїна чи лицаря, і звання благовісника Правди, себто творця чи основоположника нового руху в історії людства.

Саме в цих випадках "межової ситуації" — на межі життя і смерти, коли-то, за словами Шевченка, "треба поставити

життя під удар", — найяскравіше виступає ідеалістична основа і зміст учення Сковороди.

Пригляньмося, отже, до його вчення про обов'язки воїна.

Існує впертий і загально закорінений погляд, що філософія Сковороди, це, буцімто, вияв утечі від життя, чи вияв пасивізму — шукання спасіння в позасвітньому роздумуванні чи в аскетизмі. Але такий погляд дуже безпідставний.

В дійсності філософія Сковороди — це філософія героїчного активізму. У самого Сковороди існує напружена воля здійснити своє завдання у світі. Він сам героїчний борець за нові правди, духове пробудження народу.

Найяскравішим прикладом героїчного відчування світу Сковородою є його ставлення до воєнного діла, точніше до обов'язків воїна.

В загальній основі викладу Сковороди є те саме поняття вродженого і природного чину, що стосується до кожного стану. Але військове звання має свою окрему важливість і відповідальність.

"Коли військову сотню веде той, кому треба сидіти в оркестрі, то це велике суспільне нещастя".

Можна думати, що цей вислів Сковороди виразно стосується до Розумовського. Це йому слід було б сидіти в оркестрі, як і його братові, співацькій кар'єрі якого він завдячував своє "гетьманування". Героєм, готовим умерти в бою проти скасування Січі й загарбання її земель, він себе не виявив.

Цитуємо Сковороду:

"Хто роджений воїном, тримайся бадьоро, озброюйся, із природою швидко навчишся. Захищай хліборобство і купецтво від внутрішніх грабіжників і зовнішніх ворогів. Тут твоє щастя і твоя радість. Бережи звання як око. Що солодше уродженому воїнові як воєнне діло?

"Відплачувати за кривду, захищати беззбройну невинність від страждання, боронити основи суспільности, правди, — це його пресолодке снідання, обід і вечеря. Не бійся, з богом легко буде тобі зносити голод, спрагу, холод, жар, безсоння, кровопролитні рани і сам страх смерти. Коли діло з Богом, це воєнне горе буде тобі сто разів приємніше, ніж твої ранги і прибутки. Ранги може носити кожен, а діло може доконувати тільки уроджений. Діло і без ранги є ділом, а ранга без діла це ніщо

І далі:

і діло без Бога".

"Не бійся вмерти тілесно, бо будеш в кожній хвилині терпіти смерть духову. Відняти від душі вроджену чинність — це відібрати від неї поживу. Ця смерть люта. Знаю, що бережеш

тіло, але убиваєш душу, а це заміна зла. Не знаю навіщо носити тіло, якщо щадити його віддати за те, нащо хто тим тілом одягнений".

Зброя воїна це не тільки його меч. Це його тіло, енергія, сила і саме життя. Тіло є знаряддям борні, так само як меч. Воїн, себто його духова істота, "одягнений тілом" так, як тіло одягнене зброєю, чи мечем.

Меч — важливе знаряддя в бою, але важливіша рука, що ним ударяє, важливіший дух, що керує рукою, важливіша справа з Богом, якій служить дух лицаря.

І так, як меч є для бою, так і тіло є для бою. Жалувати тіло чи життя для бою — це те саме, якби лицар жалував меча, що викутий для бою.

Запроваджуючи поняття "духової смерти", Сковорода відкриває для етики лицаря дуже важливу істину. "Смерть духова" наступає тоді, коли зі страху чи опортунізму лицар ощаджує тіло, себто — втікає чи відхиляється від боротьби і не виконує покладеного на нього внутрішнього обов'язку. Тоді він щадить тіло, але убиває душу. Ця зміна погана, "ця смерть люта". Скільки козаків померло на очах Сковороди цією духовою смертю, вибираючи дворянські чини замість оборони своєї Січі, козацької волі, честі і правди своєї нації.

Зазначімо ще, як Сковорода наголошує міцно те, що справа лицаря тільки тоді дійсна, коли його чин є з Богом. Чин без Бога так само безвартісний, як і безвартісні є даровані ранґи — без заслуг, без військової служби, чи військового чину. Ранги, каже Сковорода, може носити кожний, але діло доконає тільки уроджений до нього. Можна зробити сотником того, кому слід сидіти в оркестрі, але це веде до нещасть, до великих суспільних упадків. Можна зробити гетьманом співака, чи його брата, але діла він не зробить.

Далі Сковорода каже:

"З богом навіть коротке життя (воїна) виповнює довгі літа. А діло з Богом є саме для себе найвищою нагородою ("Азбука світу").

Отже, життя воїна є жертвою чину, жертвою життя на вівтарі Правди. А це значить, що діло є з Богом. Цей бій веде лицар ради добра і правди у світі. Такий лицарський чин не вимагає для себе жодної іншої винагороди. Це отже, не борня за ранґи, прибутки, нагороди, почесті чи владу, а чиста борня лицаря за правду і справедливість.

Навіть коротке життя, пожертвоване на вівтарі Правди, дає в історії багато більше, ніж довге життя опортуніста.

Рішуче підкреслення Сковородою, що справа лицаря мусить бути справою з Богом, і прямі закиди — "знаю, що щадиш тіло, але вбиваєш душу", — стосується, очевидно, до тодішніх козаків, що забувши боротьбу із зовнішнім грабіжником, пхалися в царські "чини", ділили з ворогом здобич із загарбленої від Січі землі, виразно зраджуючи справу священної борні.

Про упадок лицарського й бойового духу серед проводу козацтва і самого козацтва у другій половині 18-го століття, я писав у передмові до моєї загальної праці про Сковороду. На цьому місці підкреслюю, що вчення Сковороди було подумане, як пробудження лицарського ідеалізму і бойового духу.

Сковорода це той "Камінь", що вигострює до бою численні мечі й ножі. Тепер краще розуміємо його байку п. з. "Оселок і ніж". Бачимо ясно, як Сковорода своєю працею і жертвою цілого життя "гострив мечі".

По вченні Сковороди пізнаємо лицарський ідеалізм справжнього козацького сина і внука. Козака, що піднявся до висот пророцтва і висунув козацьку борню за волю на найвищі вершини святої боротьби за Правду.

Як бачимо, в науці Сковороди немає жодної релігійної містики чи пасивізму, вона наскрізь сповнена ідеалістичним героїзмом, є виявом пізнання і конкретного змісту життя і борні українського козацтва, а вслід за тим і цілої української нації в новій добі.

Одним із викутих, чи вигострених Сковородою мечів був Шевченко:

"Борітеся — поборете:
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля
І правда святая!"

Це Шевченко вищіджував обоюдними мечами свого слова "сукровату кров раба", щоб налити в його серце лицарської, священної крови. Так, отже, Шевченко здійснював діло, яке почав Сковорода: духове пробудження героїчного ідеалізму в душі нації.

359 героїв Базару, що над викопаною могилою мужньо дивились на спрямовані на них цівки московських кулеметів і в обличчі смерти співали надхненне „Ще не вмерла Україна", — підтвердили відродження української нації, що відбувається на основі філософії Сковороди. Вони не вагалися віддати тіло за те, нащо вони тим тілом "одягнені". Їх життя було коротке, але сповнене великим чином і ідеалізмом, що й пробудило цілу націю до дальшої боротьби. Тому й безприкладно героїчні бої

Української Повстанської Армії були продовженням боротьби, що має знайти своє завершення у Національній Революції.

Філософія священного героїзму вимагає, очевидно, дальшого розвитку й поглиблення. Моя праця про "Священний Героїзм" в'яжеться тут із працею про Сковороду в одну цілість, одна-одну доповнюючи.

Поглиблення й аналіза питань священного героїзму, як основи національного світогляду, а далі й структури цілої нації, веде до необхідности розгляду питання неособової, чи надособової дії лицаря чи героя.

Це наболіле питання не тільки не розв'язане, а ще й не поставлене як слід у площині української національної філософії. Звідси багато непорозумінь чи навіть лиха в питаннях авторитету проводу, провідників, їх особової чи надособової дії, їх жертви особовости чи егоцентризму.

Коли ж боротьба лицаря не мала б бути тільки трагічним актом індивідуального героїзму, а мала б бути героїчним непереможним чином цілої нації, а далі основою її ладу, тоді — це слід ствердити дуже виразно — розв'язка цього питання неможлива без здійснення ідеї Ордену.

Деякі висновки:

Руссо твердить, що людина з природи добра. Сковорода не зробив такої помилки. Кожна людина родиться із вродженими нахилами чи здібностями. Вона "добра" або "зла", часто навіть "окаянна".

„Хто був пітьмою, — каже він, — будь пітьмою, хто сином світла, будь світлом".

Даремно також шукати в Руссо тих висот ідеалістичного героїзму, що їх зустрічаємо в ученні Сковороди. Руссо здобув всесвітню славу своїми педагогічними вченнями. Багато з його поглядів мусів пізніше виправляти Пестальоцці, що — витягнувши з них практичні висновки — поклав підвалини під новітню педагогіку.

Із тверджень Сковороди не треба нічого спростовувати, і саме тим він різниться від Руссо.

Погляди Сковороди знаходять своє блискуче підтвердження в новітній психології і медицині. Людина родиться із засновками своїх здібностей, отже, їх можна розвивати далі та пристосовувати до означеного звання. Твердження Сковороди не тільки чудово витримують пробу історії, але й можуть стати підвалиною для справді нової педагогіки, опертої на висліdах расовідання, психології, спеціяльно для цієї мети розбудованої психотехніки, як також національних постулятів поодиноких націй.

Наприклад, новітня медицина знає, що одна з важливих причин такої небезпечної недуги, як міґрень, від якої терплять мільйони людей, має своє джерело в невдоволенні з праці, чи в невідповідній праці. Це, отже, одна із суспільних недуг "пар екселянс". Пригадаймо, що Сковорода навчав, що виконування звання незгідно з природою веде до внутрішнього неспокою, нудьги (міґрень), а в крайніх виявах до самогубства.

Додамо тільки до цього, згідно з дослідами медицини, що виконування звання незгідно з природою веде дуже часто до психічних захворювань. Деякі шпиталі в Англії дійшли вже до того, що для пацієнтів, які страждають мігренню, шукають більш відповідної для них праці і це є засобом їх лікування. Щоб вилікувати пацієнта від міґрені, треба вивчати його загальну життєву ситуацію і знайти йому відповідну працю. А це ще одне підтвердження правильности вчення Сковороди.

Не забудьмо однак, що застосування системи Сковороди вимагає не шпиталів для п'яти мільйонів пацієнтів, що терплять на міґрень в Англії, а корінної зміни цілої суспільної системи поодиноких націй.

Докладне вивчення філософії Сковороди у зв'язку з історією всесвітньої думки, порівняльні аналізи й оцінки вимагають не тільки окремих праць, але й розвиненого Сковородознавства. Але тим часом, історія всесвітньої педагогіки нічого не знає про Сковороду. Як же ж довідатись їй про це, коли вже півтора століття від смерти Сковороди, а ми ще й досі не діждалися повного видання його творів.

А проте, доба основного вивчення творів і значення Сковороди гряде неминуче. Досліди проф. Чижевського дають уявлення про цей безмірно широкий круг світу ідей, який слід охопити дослідникові творчости Сковороди. Цей круг поширюється, і врешті зрозуміємо, що Сковорода стоїть на справжніх висотах думки европейського циклю у 18-му ст.

Але багато важливішим уважаю досліди над дійсним впливом Сковороди на сучасників і на розвиток думки в 19-20-их сторіччях. Багато несподіванок чекає тут дослідників, поки зрозуміємо й доцінимо широчезний обсягом і значенням круг впливів Сковороди.

Доба вивчення і повного доцінення значення Сковороди — гряде неминуче!

ПРИМІТКА:

В основу цієї праці лягла доповідь виголошена дня 29-го вересня 1957 р. на Учительському Курсі Шкіл Українознавства

в Манчестері, влаштованім Спілкою Українських Учителів і Виховників.

Ту саму доповідь виголошено дня 27-го жовтня 1957-го р. заходами Лондонського Відділу Об'єднання Українців у Великій Британії в Лондоні.

Підчас переписування її з чорновика виявилася потреба поширити деякі уступи так, що зміст оголошеної тут праці не є цілком тотожний із змістом виголошених доповідей.

Основні думки цієї праці були вже оголошені у формі статті в "Краковських Вістях" п. з. "Сковорода — етик і соціолог" восени 1944 р.

Основні тези вчення Сковороди про обов'язки воїна, наведені у цій праці, були теж оголошені окремою статтею в "Ордені" ч. 2. в листопаді 1945-го р. в Авгсбурзі.

Зрештою, у своїй основі і в цілості оця праця, як це й зазначено в тексті, опирається на моїй студії про Сковороду п. з. "Лицар Святої Борні", написаної в рр. 1941-43 у Львові, з нагоди 150-річчя його смерти.

Не маючи змоги видати цієї студії друком, автор поширював її живим словом.

Із її цілістю були познайомлені усі наукові працівники Психотехнічного Інституту міста Львова у серії наукових, теоретично-дослідницьких засідань у 1943-му р. Довші частини студії були прочитані як окремі доповіді, влаштовані з нагоди 150-річчя смерти Сковороди, у Львові, Тернополі, Станиславові, Дрогобичі, Ярославі і Перемишлі, осінню 1943 і зимою 1944-го рр.

Деякі інші фрагменти чи цитати із неї були друковані також в українських і англійських числах "Ордену".

Загальна бібліографія творів Сковороди поміщена у згаданій студії. Числа в дужках після цитат із філософських трактатів Сковороди відносяться до видання Бонч-Бруєвича.

БІБЛІОГРАФІЧНА НОТАТКА:

Перше видання "Етичні, Соціологічні і Педагогічні Погляди Григорія Сковороди" появилося як циклостилеве видання "Ордену" в кількості 100 номерованих примірників, із яких перший зберігається у Британському Музеї, Лондон, 1959.

Друге видання появилося у „Визвольному Шляху" в Лондоні 1961 р. в чч. 9 і 10 (93-94) за вересень і жовтень.

Оце третє видання є передруком другого, із включенням бібліографічної примітки із першого видання, яку було пропущено у другому виданні.

ОСНОВНА СИЛА ТВОРЧОСТИ ШЕВЧЕНКА
(Друге, поширене видання)

Орден, Лондон, 1967.

Мотто:
... Збрешуть люди,
І візантійський Саваот
Одурить! Не одурить Бог.
Карать і милувать не буде:
Ми не раби його — ми люди!
Т. Шевченко: *„Ликері".*

Вступ до другого видання.

Праця п.з. „Основна сила творчости Шевченка" написана в роках 1936-39. Вона мала появитися друком в цензурних умовинах за часів польської окупації Західньої України. Фрагменти цієї праці мали увійти на запрошення проф. Івана Зілинського у редагований ним літературознавчий збірник.

Однак вже підчас писання перших аналізів поем Шевченка, автор усвідомив собі, що висвітлення психо-ідейного змісту творчости Шевченка в дусі філософії історичного ідеалізму не дасться перевести тільки на прикладі декількох поем, але вимагає суцільного образу духовости Шевченка через усі періоди його творчости, які були дотепер штучно відгороджувані применшенням вузько-стилістичної чи вузько-біографічної методи літературної критики.

Для автора Шевченко один і той сам у вияві основної сили свого Духа, як Духа Нації. В той час шевченкознавці шукали якоїсь суцільної синтези творчости Шевченка, але через непослідовність, а навіть викривлення філософсько-релігійних основ його світогляду, не могли такої синтези ані знайти, ані виявити. Наслідком цього праця розрослася до розмірів, які утруднювали її друк, а до згаданого збірника мала б увійти тільки аналіза „Перебенді". Але воєнні події у вересні 1939 р. унеможливили появу збірника, а навіть і переписку з проф. І. Зілинським, який опинився потойбік Сяну.

Наскрізь ідеалістична концепція „основної сили" як вияву Духа Нації, очевидно, змусила автора, щоб тримати цей твір глибоко в укритті за часів большевицького режиму. Тільки

незначна кількість осіб, в тому числі визначний шевченкознавець проф. Василь Сімович, на той час декан Філологічного Факультету Університету Івана Франка, була ознайомлена із змістом цієї праці. Найдокладніше був втаємничений у її зміст проф. С. Стасяк, із яким автор уже здавна дискутував свою теорію Духа Нації примінену до історичних і літературознавчих питань. Також питання психології пророків і теофанії були немов „хлібом щоденним" у порівняльних студіях релігіознавства, неодноразово дискутовані при нагоді дослідів ведийських і авестийських релігій. Все це було однак „фідеїстичним ухилом" і „небезпечним ідеалізмом" за часів нагляду „наглядачів" із катедри марксизму-ленінізму, які збиралися „перевиховувати" навіть старих професорів в дусі марксівської індоктринації. „Знання таємне" було тоді таємним у дослівному значенні цього слова.

Не багато кращою виявилася ситуація для можливости друку книжки також за часів німецької окупації. Хоч методологічно вона пов'язана із деякими струменями філософії Гегеля, а також із ідеалістичною школою філософії Гуссерля, яку плекали на Львівському Університеті (хоч автор не поділяв її антипсихологізму), то однак Дух Нації автора — це не Дух Германської Нації філософії Гегеля, але Суверенний Дух України із його всесвітнім призначенням. Все ж таки автор зміг в тому часі поширювати знайомість із цією працею в кругах письменників та української інтелігенції міста Львова. В початках німецької окупації, негайно після відновлення Акту Державности, 30-го червня 1941 року, автор був вибраний секретарем, а відтак містоголовою Товариства Українських Письменників під головуванням Василя Пачовського, їх сеніора, із яким єднали його численні світоглядові рівнобіжності.

Рівночасно у повноті воєнної хуртовини, в роках 1940-43, автор зміг сформулювати у виді праці свої досліди філософії Сковороди п.з. „Лицар Святої Борні". Зв'язок обох цих студійних праць такий, що автор вважає дві постаті Сковороди і Шевченка двома черговими втіленнями Духа Української Нації в історії України. Звідси взаємопов'язаність обох праць та суцільність методологічного досліду.

Праця про Сковороду була декілька разів проголошена прилюдно у Львові і інших містах Західної України. Між іншим у Станіславові, де автор зустрів і побував із Д-ром Княжинським, який повністю прийняв теорію Духа Нації автора.

Із цієї ж хуртовини авторові вдалося вирятувати обі праці, хоч покидаючи Львів, автор мусів залишити низку інших праць і студійних матеріялів, які пропали, головно із обсягу ведийських студій.

У Відні, осінню і зимою 1944-45 року, серед хаосу кінцевої стадії війни, автор уважав можливим виголосити прилюдну доповідь про Шевченка із вступом до цієї праці, окремо в тому часі написаним, який був явною критикою нацистської ідеології Німеччини. Звучить там також критика деяких тенденцій української публіцистики, які автор уважав відгуками чи впливом нуртуючих у 30-их роках струменів думки в Західній Європі.

Праця не могла появитися друком також у післявоєнному періоді в Західній Німеччині, де автор опинився в таборах біженців. Щоб зберегти її якнебудь від можливої затрати у скитаннях української еміграції, автор видав її наскору руку зробленим циклостилевим виданням у трьох частинах. До друку матриць на машинці до писання взялися учні й послідовники автора. Сам автор, зайнятий головно працею в обороні української еміграції від загрози примусової репатріяції („Я не можу вернутись"), не зміг навіть переводити коректи.

Як видання на правах манускрипту автор розсилав свої праці до бібліотек і музеїв і саме примірник надісланий до Британського Музею заховався і його фотокопія послужила основою для перегляду й поширення тексту цього видання.

Цензурні умовини, в яких писана чи виголошувана праця не могли не мати впливу на спосіб формулювання тверджень і інтерпретацій автора. Так, наприклад, у закінченні вступного слова, виголошеного ще підчас війни, стрічаємо слова автора про „лицарів, що серед найбільше кривавих змагань стоять непохитно могутні вірою і духом, як горда скеля рятунку серед моря теміні і зла, що заливає всесвіт" — зовсім прозоро відносяться до героїв УПА, яких автор стрічав у своїй дорозі на Захід. Дата цієї промови є 11-го березня 1945 р. Можу теж сьогодні подати до відома, що між героями УПА були також перші, хоч нечисленні, лицарі Ордену, які склали присягу 5-го листопада 1943 р. і таким чином дійсність ідеї Ордену в історії людства створили.

Фрагменти цієї праці були також друковані в українських і англійських виданнях Ордену в Авгсбурзі і в Лондоні. Свої погляди й ідеї поширював автор у численних доповідях, про-

мовах та статтях про Шевченка на терені Англії, зокрема підчас всенаціональних святкувань з нагоди 150-ліття народження Шевченка. В тому ж часі автор видав друком переклад „Тризни" та виголосив низку доповідей про Шевченка як автора „Тризни" зовсім у дусі тез „Основної сили".

Володимир.

Грудень, 1966.

**
*

ТАРАС ШЕВЧЕНКО — ПРОРОК СВІТОВОЇ МІСІЇ УКРАЇНИ

(Виголошено дня 10 березня 1945 р. у Відні в домівці УНО на вечорі присвяченім пам'яті Тараса Шевченка)

Шукаємо духового самовизначення; шукаємо своєї правди, шукаємо місії України.

Чи не злочин підіймати ці правди з чужого бруку, шукаючи їх на смітнику Европи, відпорпувати їх з чужого риштоку, немов недогризки?

Який це злочин шукати своєї правди в ідеях, які вже наявно збанкротували, які докотились до свого історичного абсурду і заперечення.

Шукаємо самовизначення; прагнемо великої літератури; прагнемо заімпонувати Европі. Один з письменників на відчиті про велику літературу розпинається за Шекспіра і Гете. Низенько кланяється їм дядько Тарас і просить вступу у них до великої літератури.

Міряється наші величини мірами чужих цінностей. Мовляв, чому Шевченко не такий, як Шекспір — поет великих і правдивих людей, людей великих і глибоких пристрастей, великих суперечностей. Велике — це значить великі пристрасті, багатство суперечностей, що доводять людину до трагічних конфліктів і до знищення.

Чому не відвертаємо питання?

Чому немає у Шекспіра цієї великої моральної сили лицаря святої борні за суспільні і історичні правди, які є в Шевченка?

Чому у Шекспіра стільки злочинів у душах його великих королів і князів?

Чому Шекспір не дорівнює Шевченкові?

Михайло Рудницький твердив, що суспільні тенденції української літератури перешкоджають їй стати европейською.

Немов би великими були тільки ті проблеми, що є в європейській літературі.

Немов би прагнення до правди поміж народами не були найбільшою всесвітньою проблемою нашої історії. Немов би тільки сексуально-еротичні шукання „нагод і пригод", чи „очей і уст" мали бути європейськими чи загальнолюдськими. Немов би українська література мала вічно достосовуватися до проблем і цінностей європейської літератури, співати їй в тон, бути для Європи цікавою, щоб бути цінною взагалі.

Ці панове не знають, що кожна велика література має не тільки своє власне, відмінне від інших обличчя, але перш за все свої власні норми цінностей, які лежать в основі всіх її проявів.

Щонайглибше, горіюче прагнення національно-суспільної і історичної правди — це основна тонація і найвища цінність української літератури.

Ця пісня української духовости звучить найповніше в поезії Шевченка — високим героїчним тенором лине над хоралом призначення народу.

Ця пісня прозвучить на повний голос у всесвітній літературі, — відмінна від інших; оригінальна і цінна.

Як лицар святої борні за правду підноситься Шевченко до пророчих висот святости і до таких висот героїчного напруження святої волі здійснювати цю правду у світі, до яких не підноситься ні Шекспір, ні Ґете, ні Гюго.

Панове критики, ви хочете, щоб українська література пленталася вічно у хвості наслідування чужих літератур; щоб ниділа у хвості сприймання чужих норм цінностей.

Панове критики, ми маємо велику літературу, хоч ви про це не знаєте і нарід не може довідатися від вас цієї основної правди.

Українська ідеологія — отже і цілий нарід ще не усвідомили собі повністю своєї сутности і своїх норм цінностей.

Ми маємо не тільки велику літературу, але і велику філософію, велику політичну програму, велику всесвітню місію.

Але ми ще не навчилися шукати основної нашої мудрости в нашій історії, в наших пророків, у глибинах Духа Народу в довгій черзі його історичних втілень.

Про Шевченка говоримо, як про пророка, на шевченківських концертах у „Просвітах".

Легковажно вимовляємо це слово „пророк". Воно ж зобов'язує нас до віри в нього і до послуху його правдам.

Котра з політичних партій шукала основи для своєї програми в „Книгах битія українського народу"?

Яка свята ця книга, коли порівняти її з „Комуністичним маніфестом" — тим чорним євангелієм, що проголошує сліпі сили ненависти і помсти рушійними силами історії.

Яка свята і правдива ця книжка в порівнянні з іншими політичними програмами!

Патос святого лицаря правди — це тон, безсумнівно внесений в ці книги Шевченком. Цей вклад Шевченка ще недооцінений. Та обставина, що заховалися ці книги в примірнику, який був власністю Костомарова, затемнює нам правильний погляд на авторство „Книг битія", що є програмою „Кирило-Методіївського Братства". Вона постала як висліл спільних нарад і дискусій, а головно читання творів Шевченка, які, як казав Костомарів, „роздирали занавісу народнього духа" а отже були об'явленням нових духових правд для його братів.

Не забудьмо цього ніколи. Кирило-Методіївське Братство — це зав'язок нової релігії і нової політичної сили, що виростає на основі пізнання глибших законів історії.

Розібрала Польща Україну, розібрали за сто літ Польщу. Це приклад невблаганної правди і справедливости, що панують в історії. Ніякий злочин не гине там без відплати.

Сьогодні, коли, немов перед останнім судом, випливають наверх усі історичні порахунки, можемо зрозуміти ці правди найкраще.

І зрозуміємо, що вірний був шлях, який показував народові Шевченко.

Шлях правди, шлях волі народам, шлях взаїмної пошани і братерства.

Ми ще не розуміємо і не знаємо, якої величі може досягнути нарід, який напише на своїх прапорах саме кличі Шевченка, кличі святого лицаря правди і волі.

Не уживайте слова пророк легковажно. Це важке слово. Воно обернеться проти вас, лжепророки, що хочете повести нарід манівцями чужих ідей і ідеологій.

Чи можна уважати Шевченка національним пророком і рівночасно не шукати саме в його творах об'явлення національної правди, а саме в його ділах шляху для здійснення найвищих ідеалів народу?

Кирило-Методіївське Братство — це політичний чин Шевченка, активне здійснювання його програми.

Жалюгідна брехня, буцімто він відрікся колинебудь цієї програми.

Жалюгідна брехня, буцімто основи цієї програми неактуальні і буцімто ми вже мудріші. Ми, що проповідуємо обоження сліпої сили і хочемо, щоб народи визначували свої границі там, де сягає їх сила. Ми, що не віримо в правду.

Правда стала беззмістовною фразою, знаряддям, що служить інтересам такої чи іншої групи, партії чи навіть такого чи іншого народу.

Тимчасом правда існує об'єктивно. Вона існує понад народами. Така є основна мудрість програми Кирило-Методіївського Братства.

Українська думка може розвиватися тільки по цій лінії. „Світова місія України" Василя Пачовського заповідає і підготовляє розвиток програми Кирило-Методіївського Братства. Ця думка може розвиватися тільки на ґрунті щораз повнішого пізнання об'єктивности правди. Правду не можна довільно накручувати, допасовувати до сліпих інстинктів людини, чи народу.

Правда існує понад народами.
Правда існує в історії.
І ця правда переможе.

З пророцтв Шевченка здійснилося у наших днях найтрагічніше:

„Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять лукаві і в огні
Її, окраденую, збудять."

Пробуджували Україну знущаннями неволі, пробуджували її обманними надіями, пробуджували її кличами самовизначення, міражем упрагненої волі і самостійности, — а коли нарід пробував цю примарну фатаморґану взяти за дійсність, тоді теж його пробуджували зі сну жорстокими катуваннями, масовими розстрілами, фізичним винищуванням мільйонів його синів.

І обікрали Україну з найбільшого її добра, з її правди, з її посланництва і обернули ці правди, як бич і язву проти неї самої.

Творяться один за одним нові лади на світі, а кожний з них прокочується по Україні повінню крови, землетрусом руїни, пожаром всезнищення.

І кожен з тих нападників приходить на Україну з „високою місією" своєї „правди" і своїх „Богів".

І кожний з них котиться по Україні пекельним глумом над правдою і Богами, бо кожному з тих ладів бракує правди і Богів.

А біль від насильства пекельних „правд" пробуджував сплячу Україну.

Будився сплячий лицар святої сили.

І тут — на Україні — ці „правди" скидали свої маски. Кличі „братерства" виявилися машкарою погорди, ненависти і злоби, охотою панувати і закріпощувати.

„Нові справедливості" виявили себе темним духом презирства, помсти, зависти, страху, засліплення, знищення, помішання рас і цінностей.

„Нові лади" виявили себе розбухлою бутою, правдою биття в лице, сваволею наруги, ладом рабства і обнаженою правдою викорінювання і цілковитого винищування народу.

Так судилось Україні найвище божественне призначення стати пробним каменем правди.

Риються ці „правди" в розритих могилах, і показують собі масові могили найкращих синів українського народу і рівночасно нові ями засипають білим тілом козацьким.

І ця одна розрита могила цілої України буде пробним каменем правди, буде вічним свідоцтвом брехні і злочинности різних „правд", що хотіли запанувати над Україною.

Розрита могила вже до дна є розкопана.

Всі ці злочинці приводили на суд Правду і Бога. Щобільше, вони кликали на поміч самого Бога. Вирізувалося українців святим мечем, посвяченим папою римським.

Бога приводиться на суд, немов би цей Бог мав бути демоном злоби, ненависти, рабства, знищення, немов би цей Бог мав радитися з цими панами „як править миром" за словами Шевченка.

Розкопують українські могили, щоб показати чужу Україні правду.

Але з розкопаних могил встають лиш свідки української правди, встають як потужне космічне обвинувачення лжепророків і лжеправд.

Безконечним походом встають з Розритої Могили України мільйони свідків на страшний суд над старим світом.

Хто порахує скривавлені фантоми?

Хто змістить в душі їх гнів, їх біль, їх прокльони?

Хто оборонить світ перед засудом на смерть і загладу?

Хто змістить пекло у своїй душі?

Це вічне земне пекло є основним змістом творчости Шевченка.

Воно є об'явлене у Шевченка в його оголеній сутності, зловлене в його всесвітньому центрі... в Україні.

Пекло Данта блідне, як мертва вигадка і абстракція. Цього об'явлення пекла ви не знайдете ні в Шекспіра, ні в Ґете, пане С.....

Навіщо з цим пеклом іти в Европу? — спитав Михайло Рудницький. Кого, мовляв, ми там зворушимо?

Европі, мовляв, потрібна філіґранова легкість рококових фіґурочок з їхнім шампанським дотепом, сексуальними проблемами „нагод і пригод", з оспівуванням „очей і уст".

О, нам ще далеко до Европи! Суспільно-національні проблеми перешкоджають українській літературі стати для Европи інтересною, великою, всесвітньою — сказав Рудницький.

А я тверджу:

Це Европа ще не дозріла до сприймання Шевченка.

Бо пекло поневолення народу народом ще не стало для неї важливою етично-філософською проблемою.

І аж тоді, як це пекло відчують народи Европи на своїм тілі і душі, зрозуміють вони велич драми Гайдамаків, велич трагізму Гонти, силу мовчазного крику мученика титаря і святість пісні братерства, проспіваної на чортівському бенкеті вічної Умані.

Коли пекло цієї вічної Умані стане для Европи живою дійсністю, аж тоді вона склонить голову перед Шевченком.

Як зачне шукати правди у відношеннях народу до народу.

Вона буде шукати цієї правди на своїх власних згарищах і руїнах.

Тоді вона зрозуміє, що проблеми української літератури є питаннями більш всесвітніми і вічними, як проблеми індивідуальних трагедій Шекспіра.

Тоді зрозуміє вона український прометеїзм і месіянізм.

В „Книгах битія українського народу" зачне шукати зав'язків всесвітньої історіософії.

І тоді питання України вирине, як пробний камінь правди.

І знали про це Кирило-Методіївці. Вони навчали, що Україна — це камінь покинений будівничими, а цей камінь стане основою вугла.

Це пробний камінь правди. Він стане вуглом нового ладу і нової правди; українського ладу і української правди.

Так, Шевченко був справді пророком.

Він навчав, що слово очищується в огні і в крові.

Навчав цієї високої філософської правди у „Букварі" для народу.

Дух Шевченка, Всесвітній Цар Волі розпустить правду і волю по всій Україні.

І звідси рознесеться вона по цілому світі.

Але правда це слово трудне.

Я не знаю труднішого слова на світі. Хіба Бог.

І рівночасно я не знаю нічого яснішого, легшого, простішого, більш прозорого і самозрозумілого, як правда.

Вона дається, однак, людству дуже важко. Родиться в муках, огнях і крові. Родиться на хрестах, в катакомбах, тюрмах, підпіллях, на горіючих кострах єретиків, під злобу і глузування фарисеїв і борців старого світу...

Освячується кров'ю героїв і мучеників.

Людська думка є темна і лінива.

Цілі тисячоліття кружляють часом довкруги якоїсь злочинної ідеї.

Цілих тисячоліть треба, щоб ця ідея докотилася так виразно, як сьогодні, до свого історичного завершення в абсурді. Хоч злочинність цих ідей, їх заперечлива і нищівна сила так наявно з них самих пробиває, що кожне відважне і чисте серце могло б це зрозуміти без труду.

Правда дається тільки святим пророкам, що в силі обняти своїм духовим зором цілі довгі відтинки історії людства.

Для них стає ясним, що людська думка не літає орлом понад хмари, але повзає як сита змія від закруту до закруту.

І думка пророків бореться з цією змією. Сковорода відриває її ціле життя від землі.

Шевченко хоче добити цю змію чином.

Кирило-Методіївцям стали ясними невблаганні закони роззитку історії. Кожний нарід вносить у неї свій власний вклад.

Чин Шевченка, як Кирило-Методіївця — це початок самоусвідомлення духової сутности його народу.

Чин ясного лицаря сонця.

В огні окрадений будиться народ до свідомого свого життя.

Однак він, як цілість, ще не дозрів до моральних висот свого пророка.

Буду повторювати сто разів: Шевченко хотів ножами свого слова вицідити з нього сукровату кров раба і налити туди чистої і святої.

Чи ти є українцем?

Чи ти розрізав ножами всесвітнього болю свої жили, чи ти вицідив з них сукровату кров і оживив у собі кров чисту і святу?

Чи ти є українцем?

Чи пливе у тобі кров святого лицаря, чи можеш бути пробним каменем правди?

Чи дозрів ти до зрозуміння Шевченка?

Чи розумієш, що Шевченко — це пророк на згарищах і руїнах?

Чи розумієш, що він на пекельному бенкеті в Умані заворожує сили помсти і руїни і співає високу пісню братерства?

Чи можеш бути святим лицарем правди?

Важкий був шлях дозрівання народу до правди.

Розвиток української політичної думки останніх часів — це дуже коштовна наука, куди не йти, — це підготовка до правди.

Ось з'явився ідеолог, що зачав навчати: „Нема правди на світі, існує суб'єктивізм.

Є тільки тічня голодних вовків. Є голодна вовчиця, що роздирає баранів.

Поклоніться вовкові і будьте самі вовками!

Така є мудрість природи, людства і історії.

Все інше є м'якотілим сентименталізмом.

Геть із етичним сентименталізмом! "

Сказали інші:

„Немає правди на світі. Правда є знаряддям кляси, групи чи народу.

Творіть собі правду сміливу і безоглядну і обдурюйте нею чи накидайте її другим так, як другі накидають її вам!"

Сказали інші:

„Створім собі міцну касту чи клясу, як це було в інших державах і даймо цій касті тверде панування над народом.

А буде ця каста підпорою і носієм української держав-

ности, бо кожна держава постає із завоювання і панування одних над другими."

І сказали інші:

„Покличемо собі вождя на взір інших народів, щоб взяв він тверду владу над нами і будемо тоді міцні.

А коли б не було між нами чоловіка з божої ласки, то покличемо собі хоч би звичайного смертельника і надаймо йому права чоловіка з божої ласки, щоб тільки міг він мати тверду владу над нами, як це діється в інших народів."

І знайшлося в цім народі більше таких смертельників, що захотіли взяти тверду владу над народом, як це сталося звичаєм у них говорити.

Не знали всі вони, як далеко відбігли від джерел української правди, як фальшиво звучить основна тонація їх ідеологій.

Але всі ці помилки були помилками українського народу на шляху його пробудження, всі вони збагатили його досвід, хоч як дорого коштувала народові ця наука.

І так ті, що проголошували міт вовка і голодної вовчиці як найвищу правду, викликали пробудження і порушення волі народу до титанічного і революційного чину. Пробудили силу народу, яка служитиме правді.

Ті, що навчали, буцім-то немає правди, викликали в народі шукання і голод правди.

Ті, що навчали про касту, як про носіїв української державности, викликали прагнення цілого народу самому стати носієм української державности.

А ті, що звичайного смертельника хотіли наділити авторитетом чоловіка з божої ласки, викликали в народі прагнення, щоб Україну провадив чоловік справді наділений божою іскрою і божою ласкою.

Бо є в українській душі прагнення правди і ніяка сила світу не вб'є у ньому цього прагнення.

Бо призначено Україні бути пробним каменем правди і тому ніяка неправда не удержиться в Україні. Знав про це передтеча нового відродження Василь Пачовський.

Тому така трудна є українська справа.

Справді, справді я не знаю труднішої справи від правди і від Бога.

Шанувати Шевченка — це значить піднестися до висот його світовідчування, це значить пробудити в собі іскру святого лицаря правди, це значить прагнути творити її в світі і боротися за неї.

І це значить вірити в перемогу правди.

„Борітеся, поборете!
За вас сила, за вас слава
І воля святая! ”

На згарищах старого світу, на великому всесвітньому бенкеті вічної Умані.

Треба сягнути до віри Шевченка.

Будь із нами у ці важкі дні великий Духу Народу!

Не проклинай сліпих і маловірних, якщо не зрозуміли вони ще найвищого призначення України.

Не проклинай синів, якщо із дна пекла не винесли вони героїчного прагнення сотворити у світі правду.

Нехай не ждуть вони смерти на своєму довгому шляху, як розтоптана гадюка жде при дорозі заходу сонця, коли пропала в них віра в перемогу правди.

Не проклинай їх, хоч багато з них не варті того, щоб побачити обличчя нової України, сотвореної із духа святого лицарства.

Не проклинай тих всіх, що затратили людське обличчя, поклонились неправді, стали її рабами, стали самі творити вир неправди, бажаючи закріпощувати, поневолювати, визискувати, ненавидіти і будувати лад з цих первнів пекла знищення і руїни.

Тим всім розріж серця ножами твого святого гніву. Покажи їм, що є досить неправди поза Україною, хай там шукають панів, Богів і їм хай служать, бо не варті вони Бога України, Бога Живого Духа і Живої Правди, що Ти його вістив.

Пощади їх!

Вилиди сукровату кров із жил народу і налий у них своєї!

А добрим синам твоїм покажи нові космічні завдання України.

Благослови усіх тих лицарів, що серед найбільш кривавих змагань стоять непохитні, могутні вірою і духом — як горда скеля віри — як острів рятунку серед моря теміні і зла, що заливає всесвіт.

Як пробний камінь правди.

Благослови твоїх синів, що в їх жилах уже горить чиста, свята кров ясних лицарів Сонця,

допоможи нам продовжувати твій чин,

допоможи нам, щоб зроджений із святости Орден Лица-

рів Сонця — душа душі України — став вже в нашу добу моторичним центром її діяння і борні.

Допоможи нам здійснити Всеукраїнське Об'єднання.

Допоможи нам стати угольним каменем нової будови на руїнах нового світу.

Існує почування блаженности. Воно таке дивне і небуденне, що всім, хто його переживає, здається чимось неземським, станом божої ласки чи святости.

Воно зачинається станом дивної полегші. Це тоді спадає камінь із серця. Якби щось тримало людське серце в кліщах, а тепер відпало й як мара розвіялось. Груди немов поширюються. Віддих стає свобідний, глибокий. Маємо над ним повну владу. Можемо спинити його зовсім. Він видається нам непотрібним. Живемо тоді якимсь іншим повітрям, якоюсь іншою силою з надземного світу.

„Серце б'ється любо
І світ Божий як Великдень
І люди як люди! "
(„На Вічну Пам'ять Котляревському")

„Думи серце осідають,
І капають сльози.
І хочеться сповідатись,
Серце розповити;
І хочеться — Боже милий,
Як хочеться жити,
І любити Твою правду,
І весь світ обняти! "
(„Ми в осені таки похожі")

Почуваємо дивне піднесення духа й торжественність.

„Ми... похожі
Хоч капельку на образ Божий. "
(„Ми в осені таки похожі")

Серце росте, груди ростуть і цілий світ росте тоді разом із нами. Немов розкривається серце, немов хтось витягає з нього тоненькі струни, тягне їх аж у зоряні простори й зачіпає на вершках сузір'я. І серце стає зачарованою гарфою, вразливою на всі найніжніші почування світу.

Це ані радість, ані сум. Це блаженність. Єднаємося з цілим світом. Розуміємо душу дев'ятої симфонії. Закрите стає

ясним, незбагненне — збагненним. Море, степ, вітер і зорі небесні говорять людською мовою. Розмовляємо з Богами. Струни розтягнені. Душа співає. Музика святости не знає паузи.

А коли на чарівних струнах заграє людський біль, тоді хлинуть тяжкі сльози.

Сльози — це роса святости.

Вони часто зачинають оце дивне роз'яснення душі і майже все його кінчають. Це почування не є ані болем, ані радістю, хоч покращує його часто біль або радість. Сльози, хоч які рясні, хоч витискає їх людське горе, не є сльозами болю. Це сльози блаженности і святости, сльози очищення, сльози спасення.

Незбагненна є сила цього почування, незнані його межі, незмірена глибінь.

„... Жива
Душа поетова святая,
Жива в святих своїх річах;
І ми, читая, оживаєм
І чуєм Бога в небесах."
(„Мені здається")

Десь на висоті вершків Хориву горить вогнистий кущ. Десь вище дух пророків почуває повну єдність з Богом. Тоді Заратустра розмовляє з Агурамаздою. Тоді пророки говорять як Боги в першій особі:

„Я є Бог твій, що випровадив тебе з неволі..."

Десь вище існує тільки Самотність Бога.

Суть цього почування — це одне з найглибших питань метафізики.

Кожна велика віра вважає Святість основним атрибутом Бога.

Найслабший подих земської ненависти, чи хоч би тільки егоїстичного бажання, нищить це чуття безпощадно. Сонце гасне, білий світ чорніє. Серце замикається, як цвіт під подувом північного вітру.

Називаю це почування святістю.

Кожна велика віра на свій лад хоче вести людей до цієї блаженности. Хоче навчити людину плекати це почування. Може воно є основою всякої віри.

З'являється це чуття у світанковій молитві Богові Сонця.

„Любив я також улітку зустрічати на Троїцькому мості схід сонця. Чудова велика картина...

... у природі трапляються такі чудові явища, що перед

ними поет-маляр падає ниць та тільки дякує Творцеві за солодкі, чарівні хвилини."

(„Художник")

А часом, несподівано, вибухає своєсильно із найглибшого свого джерела, із чистого як кришталь серця тринадцятилітнього пастушка:

„Мені тринадцятий минало,
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було —
Мені так **любо, любо стало**
Неначе в Бога..."

Я не знаю однаково простого, безпосередньо щирого, а водночас мов наївно несвідомого своєї власної суті й величі вибуху святости.

Вона появляється своєсильно. Її причина незбагненна для тих, що несвідомі її суті та її законів.

„Уже покликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся Богу: і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було.
Господнє небо і село,
Ягня здається веселилось,
І сонце гріло, не пекло."

(„Мені тринадцятий минало")

Хто пробував би звести цей стан до наївної радости дитини, мусів би викривити його зміст. Адже слова „любо, любо" ніяк не відносяться до чинної, рухливої радости дитини. А в тім оцей пастушок знає, як воно в Бога. Він молиться цьому Богові і йому молиться приязно, дивно приязно. Говорить про веселість, та це не звичайна веселість дитини, але веселість Господнього неба, природи (села) й ягнят.

Тоді скаже хтось: — Може це сонце лиш так гріло?

Так, може це сонце розбудило найглибші сили, приспані в серці малого хлопця, і на ціле життя розколисало його душу до молитви, до любови, до жертви, до правди й до святости.

Бо могуче мусіло бути це почування, якщо на ціле життя

лишить за собою спомин такий живий, що стане цього спомину, щоб віджило само чуття.

„Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось;
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубеє
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята,
Повернувся я на хати —
Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози... "

(„Мені тринадцятий минало")

Малий хлопчина ще не розуміє, що він не бідний сирота, бо в його серці дивний скарб, скарб, який в самого Бога найсвятіший, соняшне зерно святости, що ось розпалюється в полум'я.

Цей вогонь вже не згасне. Хоч повіють північні вітри й бурі, хоч придавлять його пекельні сили, він усе горітиме на дні, щоб підчас найвищих летів Шевченкового Генія розгорітися живим полум'ям.

І таємна сила цього вогню буде вести Шевченка крізь життя. Хлопчина виростає. Вогонь скріпиться й розгориться. І він піде із ним поміж людей, у світ, у пекло.

Ось суть найглибшої душевної драми Шевченка. Ясний вогонь святости в серці й пекло довкруги його; пекло, що вдирається в його власне серце.

В цій борні Неситий не скує душі живої поета. Шевченко зрозуміє, що він не бідний сирота без землі й долі, але „пан над панами" (Думи мої, думи мої) — „як сонце один між людьми" (Перебендя). Соняшне зерно розгориться ясним полум'ям чистої жертви його серця.

Тоді проявиться суть українського генія. Він Прометей, що вкрадений небесний вогонь святости Богам розпалить...

... не лиш поміж людьми,
... але на дні самого пекла.

Але малий хлопчина ще не знає своєї волі. І як нерозумне дитя бунтується проти Бога. І нераз, коли людське тіло титанічного духа не зможе йти за наказом найглибших призначень, коли пекельні потуги придавлять святий вогонь, тоді малий, нерозумний хлопчик буде тужити до „раю" молодости, до наївної блаженности пастушка.

І покищо людське земське прагнення пригашує перший великий вибух святого вогню. І замикається серце як пелюстки троянди під подувом північного вітру.

Та чистий поцілунок дівчини — немов магічною силою розвіє холодні подуви.

„Прийшла, привітала,
утирала мої сльози
І поцілувала... "
(„Мені тринадцятий минало")

І ще раз розгориться чуття, що пригасло під подувом самолюбної думки. І знов:

„Неначе сонце засіяло
Неначе все на світі стало
Моє: лани, гаї, сади... "
(„Мені тринадцятий минало")

Душа Шевченка розквітала в бур'янах. Це не єдиний раз співало його серце такої чистої пісні блаженности. Не раз втікає Шевченко зі школи дяка. За вкраденого п'ятака зробить із паперу книжечку, обведе листочки квітами...

„Там сам собі у бур'яні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую було та плачу... "
(„А. О. Козачковському")

Не кожний плач скривдженого п'яницею дяком хлопця є ознакою чистого зворушення. Але не кожний хлопець співає в бур'яні релігійних пісень, і співаючи, плаче. Не кожний шукає залізних стовпів, що ними підперте небо.

Шевченко знає, що там, у бур'яні, виростала його душа й формувалась його доля.

„А все за того п'ятака,
Що вкрав маленьким у дяка,
Мабуть Господь мене карає... "
(„А. О. Козачковському")

І не один раз згадує Шевченко оці переживання. І сам називає душу своєї молодости святою.

„ ... Вороги!
І люті, люті! Ви ж украли,
В багно погане заховали
Алмаз мій чистий, дорогий
Мою колись святую душу; "

(„Чи то недоля")

„Мені тринадцятий минало" — це спомин найсильнішого зворушення Шевченкової молодости. Воно найглибше закарбувалося в його пам'яті. Воно вирішило про долю й призначення Шевченка, бо в ньому зав'язка драми його душі.

Чи здивує нас, що „Кобзар" Шевченка зачинається сльозами.

„ Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Чи заплаче серце одно на всім світі,
Як я з вами плакав.
Одну сльозу з очей карих,
І... пан над панами! "

(„Думи мої")

Вже знаємо навіщо потрібна Шевченкові ота сльоза. Це магічна сльоза малої дівчини — це теплий подих чистого співчуття, чи може любови, що розвіє холодний, північний вітер, роздмухає приспанії вогонь святости.

Цей вогонь рветься на дні серця.

„ ... А я... а я
Тілько вмію плакать,
Тілько сльози за Украйну...
А слова немає. "

(„Думи мої")

Щось хоче промовити на дні душі. З'являється туга за словом. Але люта змія коло серця не позволить ще пробиться на верх святому вогневі.

„ А надто той, що дивиться
На людей душою —
Пекло йому на сім світі
А на тім... "

Тут знов замовкло слово. Почуття особистої недолі, зли-

дні, свідомість долі сироти не дасть розгорітися вогневі. Справді вистачила б одна сльоза, щоб заворожити змію, щоб забув Шевченко про недолю.

Але її немає. Ллються сльози, поливають чуже поле. Це сльози очищення. Сльози, що як мистецькі, вступні акорди, хоч притишені, проте заповідають величну пісню.

Заповідають „Перебендю".

Є в цій поемі велика самотність.

Немає в ній сліз болю, ні навіть сліз очищення. Вони розплилися вже мов визвук вступних акордів, після яких з'являється велична пісня.

Очі сліпого кобзаря плачуть, але серце його сміється.

Пісня чистої святости. Пісня надземської задуми.

Є в цій поемі самотність високого сонця. Самотність творчого духа, що із глибини свого серця сотворить нові правди й новий світ. Збере в собі всю велич задуми й всю міць святости народніх кобзарів і сотворить із цієї сили нового Перебендю. Його душа вдарить у надхмарне небо, полине на розмову до самого Бога, щоб говорити з ним про найглибшу тайну тайн, про безсмертність людської душі.

Ніби звичайний кобзар назовні.

Але в його душі торжественна велич. Почування, що його оце навіщує, йому не нове. Він вповні над ним панує. І звідси ота велич, що дає силу до найвищих летів.

Молодість Шевченка розквітала в бур'яні. Його дума, його сила виростає на могилі — серед степу широкого як море, — куди немов малий хлопчина в бур'ян заховається від людей Перебендя.

Лиш вітер...

„То приляже та послуха,
Як кобзар співає,
Як серце сміється, сліпі очі плачуть...
Послуха... повіє...
Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люди не чули — бо то Боже слово,
То серце по волі з Богом розмовля.
То серце щебече Господнюю славу,
А думка край світа на хмарі гуля,
Орлом сизокрилим літає, ширяє,

Аж небо блакитне широкими б'є,
Спочине на сонці, його запитає,
Де воно ночує? Як воно встає?
Послухає моря, що воно говорить,
Спита чорну гору: „Чого ти німа."

(„Перебендя")

Роздзвонилася гарфа душі Шевченка величною піснею розмови з Богом. Сто орлів його святого натхнення ширяє свобідно понад світами. Немає меж його душі. Мов великий маг сонця може він приказати стихійним потугам говорити до нього людською мовою.

Розкривається пропасть Шевченкового духа.

І нерозумне питання тиснеться на уста.

Хто це Шевченко?

Чому зійшов на землю цей, здавалося б, навіки визволений від мандрівки великий дух ведийських віщунів, творців Упанішад — магів Бога Сонця?

Навіщо він зійшов на землю зі своїх соняшних висот?

Він виразно відчуває свою позасвітність. Йому немає місця на цій землі.

„І знову на небо, бо на землі горе,
Бо на ній широкій, куточка нема
Тому, хто все знає, тому, хто все чує:
Що море говорить, де сонце ночує —
Його на цім світі ніхто не прийма.
Один він між ними, як сонце високе,
Його знають люди, бо носить земля,
А якби почули, що він одинокий,
Співа на могилі, з морем розмовля,
На Божеє слово вони б насміялись,
Дурним би назвали, од себе б прогнали:
„Нехай понад морем" сказали б „гуля!"

(„Перебендя")

Шевченко сам мусів поставити собі це питання.

Так, навіщо він зійшов на землю, коли тут немає для нього ні куточка?

І він відповість на це питання цілим своїм життям і творчістю.

„Добре єси, мій кобзарю!
Добре, батьку робиш,
Що співати, розмовляти
На могилу ходиш!

Ходи собі мій голубе,
Поки не заснуло
Твоє серце, та виспівуй,
Щоб люди не чули!
А щоб тебе не цурались,
Потурай їм, брате!.. "

(„Перебендя")

„Мила самота! Нічого не може бути в житті солодше. Чарівніше за самоту, особливо перед лицем усміхненої, квітучої красуні — Матері Природи. Під її солодкою, чарівною принадою людина мимохіть сама в себе заглиблюється й „видить Бога на землі", як каже поет. "

(„Журнал", 17 червня 1857.)

„Гей могили, могили, високі могили! Скільки промайнуло в душі моїй високих прекрасних думок, коли я дивився на вас, темні, німі пам'ятники народньої слави й неслави! І за тої години сумної задуми чуєш було вночі, як десь далеко — далеко в степу чабан вигравае на сопілку одноманітну, журливу мельодію."

(„Варнак")

Не треба відкликуватись до жодних напрямків чи впливів, щоб вияснити прагнення самотности Шевченка. Воно випливає в нього своєсильно й органічно із самої природи дивного почування святости.

Могила — дійсна могила в степу — чи уявлена в самотності (підчас лектури історичних книг!) — є тільки бур'яном малого хлопця.

І з того самого джерела випливає сила натхнення Перебенді, і з цієї сили черпає він віддих до високого, орлиного лету. Аж на сонці спиниться — в батьківщині ясних духів. І з цієї соняшної перспективи спогляне віщун-пророк на землю й на людей.

Тоді зрозуміє, що „один він між ними як сонце високе", що це йому призначено світити для них сонцем духа. Але їх хребет зігнений у ярмі, їх зір спрямований на землю не помічає високого сонця — не чує, не розуміє його мови, хоч воно щоденно до них говорить.

„Його знають люди, бо носить земля", але не знають у яких небосяжних висотах ширяє його дух. Не гідні будуть його зрозуміти. Їх серце замкнене для проміння його думок.

І тоді постане перед Шевченком проблема гостра, болюча й велична водночас, проблема великої самотности.

Як розв'яже її Шевченко?

Це проблема основної сили Шевченка. Проблема його морального призначення.

Що це таке основна сила „морального призначення"?

Основна сила генія — великого вільного духа — магатми — не дасться звести до жодних впливів. Це золоте зерно його духа.

Кожне зерно, щоб виросло, потребує поживи — зовнішніх впливів. Але навіть на найкращих впливах із насіння омели не виросте дуб великого духа, а тільки блідий епігон, якого творчість дасться спровадити без решти до впливів.

Основна сила проявляється в генія вже в ранній його молодості, хоч звичайно оточення не розуміє значення цих дивних проявів молодого хлопця. Геній родиться із основною силою своєї геніяльности. Европейське знання про великих людей позволяє ствердити цю правду понад всякий сумнів. Шевченко є тут свідком цієї правди. Геній родиться із тавром свого морального призначення начолі.

Але це тільки просте ствердження факту. Матеріялістична думка мусить спинитися на цім порозі мудрости.

Суть основної сили морального призначення є проблемою метафізичною.

Старинна індійська мудрість каже, що „моральне призначення" — це одна із складових сил душі. Воно є дане людині ще перед її народженням, як вислід праці й заслуг дотеперішньої мандрівки душі в попередніх втіленнях. В кожному із втілень, або працює над збагаченням своєї моральної вартости, або її зуживає й затрачує, а то й несе на собі тягар вини й злочину.

Шевченко стає перед нами немов свідок цієї мудрости. Золоте зерно його генія проявляється і в бур'яні. А сила його святости у видимий спосіб формує його долю й недолю.

Існують у житті моменти, що в них самі творимо свою долю. У визволених, великих духів це формування долі відбувається зовсім свідомо.

„Перебендя" — це безсмертний документ того моменту, що в нім рішилася доля Шевченка.

У „великому втаємниченні" учня соняшної магії такий рішаючий момент називають „найвищою пробою духа".

А життя — це найбільша школа „великого втаємничення". Воно поставило Шевченка перед найбільшою пробою. Це

проба великої самотности. Це іспит зрілости великого духа. Учень ясної магії знаходиться підчас цієї проби у „висоті" — так, як Шевченко — на надземних вершинах синяви просторів, над хмарами й над сонцем. Немає тут ні майстра, ні завдання, ні знаряддя, ні мети, ні напрямку, — лиш велика самотність духа вільного від влади темної сили. Тоді треба самому сотворити своє завдання, — визначити шлях свого життя. Напрям покаже серце, а сил додасть велика самотність. А ще точніше: напрям покаже основна сила „морального призначення".

Але лиш душа чиста — справді вільна хоч би від тіні темної сили — зможе відчути й зрозуміти найглибший голос серця. І тому так багато учнів відпадає при цій останній пробі.

Основну проблему свого життя розв'яже Шевченко так дивно просто й легко, без ніякої внутрішньої боротьби, без тіні хитання. Йому не треба буде перероджуватися морально. Не вмре Ґустав, не народиться Конрад. Його особисті прагнення такі невеликі — ота сльоза любої істоти, чи хатиночка в гаї над Дніпром, — такі невинні, що ніяк не затемнюють святости його душі. Немає в нього ні гордости, ні ненависти, а найслабші навіть тіні особистого болю долі сироти сплили вже й розвіялися враз із сльозами очищення. Його душа свята. Він здасть пробу великого духа.

Тоді постане програма Шевченка.

Не один поет із малих і великих ставав перед проблемою непорозуміння, прірви чи пропасти між собою і суспільністю. З різних причин може така пропасть повстати. Ріжно її розв'язували. Були такі, що відверталися від „товпи" з погордою. Але в Шевченка немає ані тіні ненависти чи погорди для своїх братів і синів. І тому він хоче кинути міст понад пропасть. Злетить до них. Він не хоче, щоб вони його відцурались. Він буде їм потурати!

Треба знайти із ними спільну мову. Треба співати їм пісень таких, що вони їх знають, чи зрозуміють; пісень, що вони їх люблять, як от про „Гриця", про нещасне кохання, про дівчину-тополю, про Катерину, про матір наймичку, про сліпого невольника, (а ще в умовинах царської цензури треба і її обійти довкруги і звідси слова: „Скачи враже, як пан каже").

Треба співати весільної, а відтак несподіваним зворотом звернути на сльози, на святі сльози очищення. І треба непомітно для них самих вести їх на ті вершини, де ширяє його дух.

Треба нагадати минувшину, щоб розорати душу болючим спомином, відтак запекти їх вогнем розпачу („не вернеться"),

вдарити бичем іронії й глуму („Нехай буде отакечки! Сидіть діти у запічку" — Тарасова Ніч), а відтак на розорану й зрошену сльозами ниву треба засіяти Слово. Слово-молитву козаків у „Гамалії", щоб визволити братів із турецької неволі, щоб розбудити приспану волю чину.

Відтак... відтак... після довгих років важкої неволі він зрозуміє, що горіння цього вогню — це жертва власного життя.

Цей вогонь — це наше власне життя, що горить на жертівнику високої Ідеї.

Треба, щоб цей вогонь горів ясно, живим, широким і високим полум'ям, щоб його слово...

„... пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило,
Те слово — Божеє кадило,
Кадило істини."

(„Неофіти",1857)

„Орю свій переліг, убогу ниву,
Та сію слово...
Орися ж ти, моя ниво,
Долом та горою,
Та засійся, чорна ниво,
Волею ясною!"

(„Не нарікаю я на Бога", 1860)

Відтак... відтак...

Довга ще праця Шевченка.

Після десяти літ від видання „Кобзаря" він оглянеться назад і побачить, що зерно духа не сходить так скоро, як золота пшениця українських ланів. Тоді сумнів „чи варта Україна його святого вогню?" — запече його лютою змією. Тоді за цей сумнів супроти власної жертви й завдання — за гріх проти правди свого серця — слова найглибшого болю протиснуться на його уста. Тоді мов розтоптана гадюка заходу сонця так і він вижидати буде смерті в степу („Хіба самому написати"). Але темні сили не зможуть його, хоч яка люта й безжалісна йтиме борня за святий вогонь його серця.

Довгий є шлях Шевченка.

Не стане одного життя. Його дух не скінчить свого завдання в одному втіленні.

Довгий є шлях і незбагненна мета, до якої хоче вести свій нарід.

І нерозумне питання сунеться на уста:
Хто це Шевченко?

„Отакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває, засміється,
А на сльози зверне."

(„Перебендя")

Не тверджу, що пишучи „Перебендю" Шевченко відразу усвідомив собі цілу програму свого життя, що обняв цілу глибінь своєї метафізичної суті й призначення, але тверджу рішуче, що ціла творчість Шевченка була логічним розвитком і наслідком, ростом, розгорненням і конкретизацією творчої концепції „Перебенді".

„Перебендя" — це велична експозиція творчости Шевченка. Він зовсім свідомо вміщує цю поему, написану в 1839 році, на початку „Кобзаря" поза хронологічним порядком, після поем із 1838 року, зараз після настроєвих акордів „Думи мої, думи мої". Це ж уже Перебендя співав „Тарасову ніч" і „Катерину". Без постаті Кобзаря-Перебенді ми б цих поем не зрозуміли. Це ж уже Перебендя у „Тарасовій ночі" (1838) ставив перед очі хлопцям та дівчатам, що „слізоньки витирають" ту славу козацьку, що її не забудем. Це слава священної боротьби за „бідну Україну, стоптану Ляхами" (Тарасова ніч).

„Була колись козацькая
І слава і воля, —
Слава сяє, а воленьку
Спіткала недоля."

(„Тарасова Ніч")

Це ж уже Перебендя-Шевченко немов сліпий кобзар пригорнув до себе сина-безбатченка своєї Катерини, прийнявши його за повожатого.

О, ні, „Перебендя" це не такий собі поетичний малюнок за романтичними штампами, — як навчають „шевченкознавці" — це правдива автобіографічна сповідь душі, це усвідомлення програми сина нації, що один із мільйонів звільнений із неволі, має призначення вести до волі цілу націю. Якби постать Кобзаря-Перебенді не була його програмою, то чому ж тоді ціла нація називає Шевченка Кобзарем, зовсім без допомоги „шевченкознавців". А це ж і є правдивий Перебендя із його поеми. Чому ж тоді могли „шевченкознавці" сумніватися в тому, що це

одна із наймаркантніших автобіографічних і програмових поем Шевченка. А тому, що тоді постане питання, про що це Шевченко говорив сам-на-сам із Богом. За що „його відкинули б від себе і дурним би назвали". „Шевченкознавці" воліють не говорити про ці трудні питання, вони бояться порушувати їх і тому воліли б, щоб постать „Перебенді" залишилася тільки „романтичним штампом", мовляв, отак собі було тоді модне зарисовувати такі „бунтівничі" постаті, непримирені із оточенням, от так як у Байрона.

Одно з намірених видань „Кобзаря" хоче назвати „Перебендя" немов ще раз бажав би звернути увагу на незрозумілу поему.

„Перебендя" — це ключ до зрозуміння цілої творчости Шевченка. Зрозуміти його — це значить — розкрити своє серце, щоб його пророчий голос запав у найглибшу глибінь і добув звідтіль приспану, невиявлену міць „основної сили".

Поезія Шевченка є з ґатунку найглибшої поезії світу. Її суть у мовчанні. Це поезія „невиявленого й невисказаного".

„Катерина" — це один із найосновніше досліджених і многобічно проаналізованих творів Шевченка, а проте незрозумілих саме як голос Шевченка-Перебенді.

Він позволить нам глибше заглянути у суть „потурання" Перебенді. „Потурати" — це не значить виправдувати вину, спровадити її до обставин, не бачити її, або вдавати, що не бачить.

В Шевченка розуміння й відчування вини витончене й глибоке. Бачимо у „Великім Льоху", що можна провинитися несвідомо. В „Катерині" вина матері переходить навіть на сина — здавалося б безвинного. Шевченко не затаює нічого з вини Катерини. Не спроваджує її до обставин, не робить із неї жертви „життя" чи злих людей — як це часто роблять сентименталісти. Він бачить іншу „мораль" москаля-офіцера, бачить жорстокість окруження, але його зір спрямований перш за все на Катерину, на її власну вину. Ця свідомість вини вповні дозріє в самій Катерині:

„Заховаюсь, дитя моє,
Сама під водою,
А ти гріх мій спокутуєш,
В людях сиротою,
Безбатченком... "

(„Катерина")

Шевченко відслонює її вину перед нею самою й перед іншими дівчатами. Але робить це продуховлений таким почуванням, що його не здібні відчути ані батько, ані мати, ані сама Катерина. В найтрагічнішім моменті вона піддається фатальним силам, що їх покликала до життя її вина.

А Шевченко стоїть так близько неї й так далеко. Він поза кругом фатальних сил її вини.

Люди є лиш несвідомими виконавцями, знаряддям фатальної сили вини, що веде Катерину до згуби й знищення.

„Кого Бог кара на світі,
То й вони карають... "

(„Катерина")

А проте Шевченко проти цих людей. Показує їх слабість і егоїзм, („Мені легше буде" — каже батько Катерини, викидаючи доньку на поталу).

Чи Шевченко також проти фатальної сили вини, що за нарушення якихсь важних законів, чи звичаїв, неминуче веде аж до загину.

Так!

Живий Шевченко простив би „своїй нещасній голубоньці", коли зрозуміла свою вину, — простив би навіть всупереч фатальній силі.

Його душа огортає ввесь безмір її болю, так мистецьки відтвореного в поемі. Це він сам терпить разом із нею.

І коли б він — живий Шевченко-Перебендя — стрінув її живу — а вона як жива в його поемі — на шляху її терпіння, тоді він вмив би її втомлені блуканням ноги.

Це він, Кобзар Перебендя, являється як втілення доброї сили й рятує душу хлопця, сина Катерини, коли не можна вже врятувати її самої.

Хто дав йому таку силу великої любови, що він може „розв'язати вину" навіть всупереч фатальним силам?

Таку поставу супроти вини може займати тільки святий. Він немов поза механізмом законів, що їх нарушує своєю виною грішник чи злочинець. Він поза земським добром і злом. Він такий далекий від усякої вини, що бачить перш за все нещасливих, побитих горем.

„Катерина" — це поема глибокого, морального патосу. Тут джерело її величі й її сили. Вона не є сентиментальна, як її часом окреслюють. Вона глибоко трагічна. Відслонює грозу

фатальних сил вини й водночас розбуджує співчуття глядача, що враз із поетом іде вслід за героєм — мов хор у грецькій трагедії.

Але Шевченко досягає чогось вищого за саме очищення.

Так мистецьки — так непомітно — веде Шевченко читача на ті моральні висоти, де сам стоїть. Читач немов вижидає якогось завішення фатальних сил, що нищать Катерину, читач хотів би їх сам спинити, читач здібний їй простити...

... і тоді хоч на хвилину проймає його оце дивне, незбагненне почування.

І в цій незбагненній силі вести читача на ті висоти, чи в ті глибини, що нерозкопані дрімають може на дні душі людей незіпсованих злобою до дна — лежить суть „потурання", — лежить основна сила поеми.

І разом із тим, розоравши душу співчуттям, він тим яскравіше покаже нам постать москаля, військового старшини, який на всю ніжність і відданість Катерини тільки підганяє коня острогами та й кидає їй грубу московську лайку: „Дура, атвяжися! Вазьміте проч безумную!" Ні, це не особиста драма! В „Катерині" Шевченко показує ганьбу і приниження сотень Катерин, уживаних для хвилевої розваги отими москалями, що їздять шестирнею коней, дорогими повозами-берлинами, але вважають це нижче їх гордости признатися до батьківства сина Катерини. Ні, ні, це не тільки соціяльна драма! Шевченко терпить усе приниження Катерини саме як національне приниження. І тому співчуває їй ще глибше. І тому перестерігає своїх дівчат перед москалями. І тому присвячує свою поему В. А. Жуковському на пам'ять дня свого визволення. Чи це вдячність, спитаємо. Так, це вдячність, але разом із тим глибокий докір, чи удар у совість за сотні Катерин поганьблених москалем-наїзником, москалем-паном в Україні. Цю методу Шевченка — ударів у совість ворога — стрінемо частіше і вона пояснить нам дещо, що є неясне „шевченкознавцям".

Борис Грінченко читав не раз цю поему українським селянам, пробуджуючи їх національну свідомість. Він стрінувся із фактом, що дуже часто постать Катерини не викликала співчуття у його слухачів. Мовляв, добре їй так, — так і повинно бути. Гнів до москалів такий був сильний, що виключав співчуття. Також гнів до покритки. Шевченко бачить у ній перш за все жертву національної наруги москаля, пана над закріпаченою Україною і тому співчуває їй як жертві цієї наруги

ще глибше. Разом із тим показує істоту і природу цієї наруги. І це є праця Перебенді. Співчуття до жертви, але священний гнів за наругу над честю не тільки сільської дівчини, але його упокореної кріпацтвом і національним ярмом України.

„Гайдамаки" — це сльозами вилитий псалом, поема пекла й святости.

Пекла лютої сваволі, знущань і насильства, пекла мучеництва святих титарів, пекла горіючих церков, пекла грабежів і глуму, пекла кривд і терпінь, пекла гніву і помсти.

Пекельне слово шістнадцять разів вогнем вибухає в поемі,
лютує вовками на купах трупів,
регочеться в судорогах шибениць,
впивається і скаженіє спрагою людської крови,
гуляє помстою на пекельному пирі,
розпалює пекло так, як чорти не вміють, пожарами аж до хмар,
криком мовчанки святого мученика титаря досягає найвищого неба
і трагізмом душегубства рідних синів визиває Найвищого.
Ні, не пекло!
„Гірше пекла".
Пекло трясеться і блідне.

Блідне інферно Данта. Його гроза стає абстракцією. Блідне філософічне пекло Данта, впорядковане клясичним ладом, наповнене суворою повагою, прохолоджене аналітичною думкою.

В Шевченка пекло зловлене на гарячім учинку його найреальнішої дійсности.

Воно тут поміж нами, в усіх часах, на всіх землях, всеприсутнє.

Поема Шевченка — це перш за все могуче об'явлення пекла.

О, слабі духом, краще вам не розуміти цієї поеми. Не старайтеся пережити її так, як пережив її Шевченко. Бо пекло знищить вашу душу...

Ні, ні, я зле говорю.

Ідіть на саме дно. Святість Шевченка здобула вже цей шлях для людського духа. Вона вас вирятує, вона буде вам за Беатриче (у пеклі!), вона вас освятить. Не забудьте лиш, що без цієї святости згинете в пекельному вирі.

Поема прометейської святости. Душа розкованого титана

сходить на саме дно існування, зводить тут смертельний бій із потугами пекла... і перемагає.

Поема святої борні. Героїчний лет Шевченкового генія.

З таких перемог постає й твориться історія народу, формуються криштали його морального призначення. Це тут освячується дух народу і розковує крила до лету.

Тут, на самому дні, на майдані освітленім пожарами, на чортівському бенкеті сліпих сил ненависти й помсти — свята душа Шевченка співає пісню братерства:

„Отаке то було лихо
По всій Україні!
Гірше пекла. — А за віщо?
За що люди гинуть?
Того ж батька, такі ж діти,
Жити б та брататься!
Пекла мало!.. Люди, люди!
Коли то з вас буде
Того добра, що маєте?
Чудні, чудні люди! "

(„Гайдамаки")

Чудним людям розкриває механізм сліпих сил. Злочин родить помсту, а помста — прагнення відплати. Блудне колесо, чортівський вир знищення.

Тільки святе, чисте серце пророка має силу затримати цей вир фатальних сил, спинити й втихомирити його всупереч невмолимим законам, заворожити віщим словом бурю на темному морі ненависти... і сотворити зав'язок сили — соняшне зерно прагнення ладу, а не помсти — золоте соняшне зерно, що із нього виросте братерство синів одного батька.

І тільки таке братерство — зроджене із святости — стане реальною силою, якої не викривить і не знищить „братерство" політичної спекуляції чи імперіялізму.

А визволившись від влади темних сил, вільний дух Перебенді свобідно ширятиме у синіх місячних просторах.

Поема пекла й святости, поема місячного натхнення.

Поема місяця.

В його лагіднім, метафізичнім світлі давно збагнули віщуни предивні тайни. Це там, на місяці, — країна духів блаженних. Туди пливуть ці душі по синіх струменях його світла, гнані леготом місячного подиху. Це він князь ночі — Бог Сома

— космічне натхнення. Його всемогучою силою впивається, щоб доконати своїх ясних геройств, князь Богів, владика світла й громових потуг, невтомний ворог чортів, переможець лютого змія, перуновладний Індра.

Безсмертну Шевченкову думу „нашепче йому місяць".

І ясному Місяцеві — старинному Богові натхнення — співає Шевченко свою думу, свою молитву.

„Місяцю мій ясний! З високого неба
Сховайся за гору, бо світу не треба;
Страшно тоді буде, хоч ти й бачив Рось,
І Альту, і Сену: і там розлилось,
Не знать защо, крови широкеє море.
А тепер що буде? Сховайся ж за гору,
Сховайся, мій друже, щоб не довелось
На старість заплакать!.. "

„... і ти, білолиций,
По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивиться в жолобок, криницю
І в море безкрає і будеш сіять,
Як над Вавилоном, над його садами,
І над тим, що буде з нашими синами.
Ти вічний, без краю!.. люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою,
Співать тобі думу, що ти ж нашептав. "

(„Гайдамаки")

Це він вічний, без краю, споглядає із своїх висот на земське пекло.

„Так було і в Трої,
Так і буде. "

(„Гайдамаки")

Це він божеський свідок земської драми. На його чолі задумана вічність. Вільний від земських законів, упоєний натхненням, пливе мов уві сні свобідно по небі; звертаючи й відвертаючи від землі своє ласкаве, синім світлом надземської святості ясніюче обличчя.

Це брат Шевченка. Це дух Перебенді, що визволився з пекла. Це звідти — із місячної перспективи споглядає Перебендя на синів своїх нерозумних.

Дивні, незбагненні є тайни, що їх нашептує місячне натхнення. Вони світять синім світлом і спливають на чисте, свя-

те, відважне серце, що не жахнеться їх величі, лагідними, простими, святими словами Шевченка:

„... Душа жива!
Як небо блакитне, нема йому краю,
Так душі почину і краю немає."

(„Гайдамаки")

Треба було тисячі літ геройських змагань і розвитку людського духа, щоб він на вершинах Упанішад дійшов до цієї мудрости.

Один із найбільших філософів, Шопенгауер, в найбільше зрілому періоді своєї творчости, склонить набожно голову перед найвеличнішими книгами світу.

А коли б хто спитав мене про джерело найглибшої мудрости Упанішад — про великий поріг, що веде до світу тайни тайн — я не зумів би відповісти інакше, як словами вічного гимну Ріґведи 10. 129., або божеської пісні (Бгаґавадгіта 11. 53-4.) Чисте, святе серце і жива душа — ось справжнє джерело мудрости.

І Шевченко буде по всі часи свідком правди серця чистого і святого.

„... душа жива!
Як небо блакитне, нема йому краю,
Так душі почину і краю немає."

Найглибша упанішадова мудрість, — тайна тайн — велике твердження єдности Атмана й Брагмана (індивідуальної душі й Бога), є простим висновком інтуїції нескінченості й вічности людської душі, що не має ні почину, ні краю. Ця велична інтуїція — коли відкривається серце й душа стає як небо блакитне — є джерелом і основою тайни тайн. Далі є тільки безпосереднє переживання цієї тайни місячного натхнення, тайни Соми, тайни великої всеєдности. Далі є тільки мовчання Будди.

Европа не скоро збагне всю глибінь цього порога мудрости. І аж тоді, коли це станеться, найбільші її мужі склонять голову в набожній пошані перед Шевченком, що висказав цю правду найпростіше на світі — у мові так лагідній, як синє світло місяця.

„... душа жива!
Як небо блакитне, нема йому краю,
Так душі почину і краю немає."

Поема пекла і святости, поема місячного натхнення, поема найглибшої незбагненної тайни — це „Гайдамаки".

Однак навіть тоді, коли дух Шевченка ширяє в надземних просторах, досягаючи „великого порога" — і тоді навіть він не відривається від землі. Немов би це не був піякий лет, лиш непонятий ріст душі — магічна здібність Богів поширювати свій об'єм і обіймати щораз ширші круги. І тоді, коли магічним вершком свого духа сягає він надмісячних висот, тоді вростає він водночас у глибінь землі, у могили, на саме дно „Великого Льоху". Ані на момент не розривається органічний зв'язок із його синами. Їх біль, горе, ненависть є його болем, горем, ненавистю, — їх пекло — його пеклом, — їх пориви — його поривами — і з їх святості виростає його святість, щоб для них сіяти сонцем духа.

Така є природа Шевченкової святости. Вона нерозривно зв'язана з землею і з народом. Вона воююча й очищаюча. Вона активно спрямована проти земського зла, вона розбуджує волю чину, волю здійснювання святости.

„Гайдамаки" досягають найвищого „місячного" вершка бані в магічнім храмі його духа. Цей вершок — це „великий поріг", що ним дух народу зв'язаний просто із Творцем. Головний масив цього храму, поземе розстелення душі Шевченка. Воно обіймає всі українські землі, все відчування, думання й волю цілого народу. Це безмежний, як море, масив болю. Із цього масиву вистрілюють могучі колюмни волі й сили Шевченкового духа, величні колюмни „Трьох Літ". А на цих колюмнах світить над землею соняшна купола його прометейського духа, що горить вогнистим полум'ям „Кавказу".

Для кожного сина народу є місце в цім ідеальнім храмі.

Це правда найдосконаліша, що немає такого болю, якого не обняв би Шевченко своїм духом. Біль всієї України буде звучати основною тонацією на його арфі. Молитовним хоралом, скаргою й протестом всіх мільйонів синів буде підноситись до неба.

Буде це біль дівчат, що гинуть від туги за козаком у далекім поході, біль нещасного кохання, біль скривджених панською сваволею дівчат, яких честь є дорогим скарбом для Шевченка, біль усіх покривджених суспільною і політичною неправдою,

біль юного козака, що йде шукати долі й гине на чужині, дивлячись, де сонечко сяє, біль солдата, що вертає зламаний, знищений, щоб поглянути на пустелю хати своєї милої, біль Яреми, біль невольників, і від всіх цих болів найстрашніший

біль Однієї Великої Матері — і тієї, що жне на панщині й сниться їй краща доля сина, — і тієї, що чорніша чорної землі йде неначе з хреста знята, щоб під воротами тюрми ждати побачення з сином, — і тієї, що за останні кровавi сотики купуватиме свічку за долю сина-солдата.

„Гамалія" — це зеніт мистецьких досягнень Шевченка.

Тайна незрівняної краси цієї поеми в її геніяльних скороченнях, у згущеній образотворчій силі, в її динамізмі,.. в пробудженні приспаної сили святої волі чину.

Розбуджує її молитва. Сердешний плач козаків у турецькій неволі. Молитва гори ворушить. Молитва до вітру й до моря. Молитва чиста й свята до Бога.

„Ой, Боже наш, Боже! Хоч і не за нами.
Неси Ти їх з України:
Почуємо славу, козацькую славу,
Почуємо, та й загинем! "

(„Гамалія")

Така чиста молитва ворушить гори. Від такої молитви Босфор затрясся, застогнав і стрепенув шкурою мов сірий бугай.

Вислухало її море, подало вістку Лиманові, а Лиман Дніпрові, дужому дідові, а цей брату Лугові й сестрі Хортиці.

„Загула
Хортиця з Лугом: Чую, чую!
І Дніпр укрили байдаки,
І заспівали козаки: "

(„Гамалія")

Похід козаків є наслідком молитви їх братів у неволі.

Здається, що це лиш мистецькі образи, геніяльні скорочення дії, оцей стогін Босфору, оця мова з моря й Дніпра, що переказує молитву козаків їх браттям із Лугу.

Активна участь у дії моря на боці козаків і Босфору на боці султана, переведена послідовно в цілій поемі, видається тільки метафоричним уосібленням, мистецькою фігурою паралелізму так характеристичного для народної творчости.

Для Перебенді воно інакше. За цими картинами є для його душі реальна дійсність. Похід козаків є для нього справжнім реальним наслідком молитви їх братів. Дніпро піддає, „нашептує" їм цю думку. Перебендя не знає границь між поетич-

ним образом і так званою „дійсністю". Дійсність поетичного образу є для нього куди реальнішою за т.зв. мертву „дійсність" „мертвого світу". Він говорить з морем, вітром, хмарами й сонцем.

Існує дійсність поетичної метафори. Перебендя не шукає образів у матеріялі, що не в'язався б безпосередньо з дією. Він не творить „образів". Він пише дійсність.

В цій дійсності поетичних образів міститься тайна мистецького динамізму „Гамалії".

Цей мистецький динамізм скріплений і зумовлений динамізмом пробудженої волі чину. Розбуджує її основна сила Шевченка — чиста,сердешна, свята молитва, щоб визволити братів із неволі.

Залишилося свідоцтво Перебенді-Пророка.

На далекій чужині знайде Шевченко гурт людей, перед якими зможе розкрити своє серце.

Ведений Долею по таємних зв'язках цього круга стріне він у Яготині.

„Душа з призначенням із неба
Має любити і страждати,
Їй Божий дар натхнення треба
Сльозами рясно поливати.
Ви зрозумієте це слово!..
Для Вас я радісно зложив
Злощасного життя окови,
Священнодіяв я на ново
І сльози в звуки перелив.
Ваш добрий ангел полеліяв
Мене безсмертним сяйвом крил,
Блаженномрійних дум навіяв
І візію про рай збудив."

11-го листопада, 1843.
Яготин.

Він зустріне ясну душу, що в нього повірить. І перед нею зможе він розкрити свою душу вповні.

Дар господній, натхнення святости перелив Шевченко в пісню.

Священнодіяв він знову.
Його пісня — це діяння священика.
Служба Богові Правди.
Прочитаймо уважно цю Службу Божу.

„ Дванадцять посуд на округлім столі,
Дванадцять стрункних пугарів із вином; "

Дивна обстановка цієї Служби Божої. Обстановка масонської ложі.

„ Дванадцять їх було і всі молоді,
Прекрасні і сильні. Оце минув рік,
Як вірного друга вони хоронили
І тризну по ньому в цей день встановили. "

Тайна вечеря, тризна, на якій повинен бути символічно чи магічно присутній дух покійного, найкращого друга, що помер перед роком.

„ Щасливе їх братство! Святим ви назвали
Єднання в любові на грішній землі!
Сходіться, о друзі, як нині зійшлись,
Сходіться ще довго і в пісні новій
Прославте свободу на рабській землі! "

Товариство апостолів волі поминає свого пророка. Хто ж це той пророк.

„ Благословенна твоя путь,
Прихожий гостю, невідомий!
Ти словом Господа чудесним
Зумів в серця камінні тхнуть
Вогонь любови, дар небесний.
Благословен! Ти Божу Волю
Життям коротким освятив;
В долинах рабства радість волі
Безмовно ти оповістив.
Коли брат брата прагне крови,
Ти розбудив любов в чужих;
Свободу людям — в братстві їх
Ти проявив великим словом,
Ти світу мир благовістив.
Зустрівши смерть, благословив
Свободу мислі, духа згоди! "

Пізнаємо докладно цілу програму святого пророка.
Це він ідолам рабства проголосить радість волі.
І розпустить правду й волю по всій Україні.

Це він здемаскує царя, як демона страху, як неситого Гаспида.

Це він проголосить свободу людям і народам.

Це він проголосить світові новий світ братерства і любови.

Зробить це на кривавому бенкеті вічної Умані, „коли брат прагне крови брата".

Шевченко формує в „Тризні" свій власний ідеал пророка. Він молиться до нього:

„Правдиво, тихими словами
Ти розкажи своє життя,
Навчи нас влади над серцями
Людей зловільних і своїм
Уже розгніваним і злим...
Знання таємне нас навчи,
Любити пишних гордіїв
І словом мирним і смиренним
Пом'ягчувати гнів катів.
Щоб провістив я гимн пророчий,
Щоб правду я стягнув долів,
Щоб заки згаснуть тлінні очі,
Безстрашно їх до неба звів."

„... Хай в очі смерти засміюся,
Життя Безсмертне привітаю,
До тебе, в небо піднесуся!"

„Тризна" Шевченка — це ще один доказ в історії людства, що великі духи зовсім свідомо формують свій ідеал і свою долю.

„Тризна" — це сповідь Шевченка. Вона позволяє нам дуже глибоко заглянути в душу Перебенді, коли він сам на могилі розмовляє з Богом. В „Тризні" об'являє він те, що заховане обережно від людського ока, щоб не назвали його дурним і від себе не прогнали насміхаючися над Божим словом.

Пізнаємо Перебендю, що із сонячних висот одухотвореного героїзму хоче свої високі правди поширити на землі, проспівати гимн пророчий на землі і померти серед блаженного почування безстрашности і безсмертности.

Шевченко пише свою першу автобіографію:

„В сім'ї убогій, невідомій
Він виростав і труд життя
Як сирота він стрінув рано.
Погану лайку стрінув він
За хліб щоденний... В серці рану

Змія гризла, дитячий сон
Пропав як голуб боязливий.
Мов злодій туга пожадливо
В розбитім серці притаїлась,
Губами спраглими впилась
І кров невинну висисала.
Душа рвалась, душа ридала,
Просила волі... ум горів,
У крові гордість клекотала...
А він тремтів і ціпенів...
Рука, стискаючись, дрижала...
Якби він міг ввесь земський круг,
З усіми гадами земними,
В розгніваний кулак стиснуть,
Зімняти й кинути до аду!..
Це було б щастя, — був би радий! "

Розкривається завіса жахливих пристрастей Шевченкового духа. Вулкан гніву кипить в його грудях. Назріває бунт проти пекла .

І така велика його сила, що він хотів би цілу кулю земну кинути в пекло.

Точніше він хоче розбити пекло, що всевладно панує над землею. Вічне пекло Альти, Сени, Росі, Трої, Вавилону. Пекло цілої історії України.

„ Розреготався демон лютий,
Тягнулася страшна мінута
І світ з усіх сторін горів.
В екстазі він ридав, німів,
В душі палало пекло візій,
Душа мертвіла, — а кругом
Земля, — Господнє сотворіння, —
Уся в цвітистій, пишній ризі
Весну стрічає і ликує.
Душа будилася з одчаю
І пробудилась... Він в сльозах
Упав на землю і цілує
Мов груди матері малий.
І знов він чистий ангел раю,
А на землі він всім чужий. "

„ Один він між ними як сонце високе. "
„ Йому на цім світі куточка нема. "

(„Перебендя")

„А надто той, що дивиться
На людей душою —
Пекло йому на сім світі. "

(„Думи мої")

„... А той, хто не оком,
Але духом видить підлоти людей
І може лиш плакати в тузі глибокій,..
О, Боже, такого позбав ти очей. "

(„Тризна")

„І знову на небо, бо на землі горе,
Бо на ній широкій куточка нема,
Тому, хто все знає, тому, хто все чує. "

(„Перебендя")

„На небо глянув: „О, як ясно,
Мов від упоєння прекрасно,
Як вільно там буде мені!.. "
І очі у чуднім півсні
На звід небесний устромляє
І в безбережній глибині
Душа невинна потопає. "

(„Тризна")

Душа його тоне в безмежності. Серце розпливається у святості.

„Ось драма грізна і свята! "

Бачимо ще раз, що Шевченко добре знає свою драму.

„... Планета наша,
Прекрасний світ наш, рай земний
На всіх кінцях йому чужий. "

Нераз розшаліється буря в його душі, кине його на землю, запече зміїною їддю сумніву і в сльозах болю і любови накаже йому шукати розв'язки: здійснити в житті ідеал пророка.

„Припав він мовчки до землі,
Мов груди неньки цілував,
Безмовно плакав в тишині,
На путь молитву прочитав
І кроком вільним та твердим
Пішов... "

Він проходить його „без малодушної покори і без митарства", зберігаючи чистоту серця. Змігши пропасті страстей, збагнувши найжахливіші сторінки життя людини, прочитавши

всі найчорніші сторінки беззаконности, збереже він високий лет орла і серце чистого голуба.

І ще раз в усій гостроті постане перед ним проблема Перебенді.

„Прозрів життя святе послання,
Великий, Божий заповіт
І в муці проб самопізнання
Обняв слізливим зором світ.
Священну красоту природи:
„Як все згідливе!" — прошептав.
Свій рідний край він нагадав
І в Бога правди і свободи
Всьому живучому молив.
У чистій мислі він слідив
Діла в минулому народів,
Діла своєї батьківщини
І гірко плакав... „О, свята!
Свята вітчизно ти моя!
Чи я плачем тобі поможу?
І ти закована і я.
Великим словом волю Божу
Сказать тиранам, — не приймуть!
А на своїм, на рідним полі
Пророка каменем поб'ють! "

Починаємо розуміти усю трагічну глибінь душі Перебенді.

Над народом один він, як сонце високе. Але цей нарід не розуміє його Божественної мови.

Смерть моральна грозить йому від його ж таки народу, якби проявив повністю він свою душу.

Смерть фізична грозить йому від тиранів.

Як вийти Шевченкові із цих суперечностей?

Він уже ясно бачить повну чашу терпіння. І він не попросить Батька, щоб відняв від нього цю чашу.

Він не попросить, щоб діялась його воля.

Він попросить його благословення на велике діло святого Лицаря, на спасення землі!

„О, Боже, сильний і правдивий!
Тобі можливі чудеса.
Новим, святим натхни нас дивом:
Сьогодні мертвих воскреси!

Благослови всесильним словом
На подвиг грізний і суворий,
Щоб рятувати землю знову!
Цю землю зганьблену і збиту
І кров'ю чистою политу
Колись було щасливу землю! "

В найвищому натхненні приймає він чашу свого терпіння за гріхи світу.

„ Б'ють громи-мислі бурю темну
І сльози падають як дощ! "

Ми вже добре знаємо ці Шевченківські сльози. Вони пливуть рясним потоком із найчистішої криниці святості. Вони потрібні, щоб не згоріла його душа в розпаленому полум'ї жертви.

Шевченко дозрів уже до своєї всесвітньої місії.

Що ж скаже Шевченко в новому братстві загальнолюдської любови і свободи? Чи має він сказати їм щось нового?

Постає перед нами питання змісту Шевченкової місії перед світом.

„ І той, що мислить без кінця
Про мислі Канта, Галілея,
Космополіта мудреця...
Про людство мріє й не жаліє
Ні брата свого ні вітця, —
Той лжепророк! Його навчання
Це пів-ідеї і пів-глум!.. "

В оточенні, в якому знаходиться Шевченко, панують ідеї космополітичні, загальнолюдський гуманізм з національно-нігілістичним забарвленням.

Чи можна спасти людство, не спасаючи свого народу?

Ні, ні, ні!

Спасення людства слід зачати від спасення свого народу.

„ Добро народу, — він навчав, —
Любов'ю треба окупляти
І у відвазі благородній
За нарід встати й злих карати.
Він говорив, що празник жизні,
Великий празник, Божий дар,
Пожертвувати слід вітчизні,
Поставить треба під удар. "

Ту саму правду проголосить Шевченко на вершинах „Кавказу".

Вселюдське братерство неможливе у рабстві, неможливе у панування одного народу над другим. Панування це може прикриватися машкарою найкращих ідей. І це показав Шевченко в „Кавказі".

І всі ідеї гуманізму так довго є „пів-ідеї", „пів-глум", як довго немає готовости поставити життя під удар у жертву батьківщині.

Отже шлях до братерства народів веде через борню за волю власного народу.

„Стати за нарід і карати зло!" Робити це в ім'я здійснення вселюдського братерства.

Ось політична програма Шевченка. Це він розв'язав відношення націоналізму до інтернаціоналізму ясно, чітко і прямо. Він не став ні на шлях нігілізму, прикритого туманними і недійсними абстракціями про вселюдськість, ні на шлях сліпої помсти і ексклюзивности біологічних націоналізмів.

Шевченко, як пророк світової місії України, встає перед нами у „Тризні" вже на повний свій ріст.

„Незнана і таємна сила
До нього друзів приєднала,
Вночі, в задумливих годинах
В єдиний гурт зачарувала.
І був мов юний волхв-віщун,
Вістив дзвінкі, живі слова,
Торкнув в серцях глибинних струн
І силу дружности навчав,
Благословив і встановив."

Але й серед тих добрих друзів Шевченко почувається самотно. Мучить його демон нудьги, — нехибний знак, що його шлях не тут, що він не знайшов середовища для своєї місії.

„Всім серцем полюбили друзі
Його мов рідного. Та він
В незримім мучився вогні
І поміж ними вільним словом
Він пламенів. Коли в палаті
Горіли тисячі свічей,
Блестів у золотих брокатах
Мармор обнажених плечей,
Чомусь то важко він зітхав,
Мрячною думою літав

В країну рідну і прекрасну
Там, де ніхто його не ждав,
Ні про судьбу його неясну
Ніхто і словом не згадав.
І думав він: „Чому я тут?
І що я роблю поміж ними? "

Невгасима туга палить його серце.

Пророк із „Тризни" в'яне і вмирає на чужині.

По ньому справляють Тризну.

Живий Шевченко піде на Україну.

Його заведе туди невгасима туга, категоричний імператив його душі здійснити своє призначення.

Шевченко дозрів до виконання своєї місії.

Чашу свого призначення буде він пити у божественному піднесенні його духа.

Шевченко піде на Україну, щоб стати душею Кирило-Методіївського Братства.

Щоб життям засвідчити правду своїх пророцтв.

І це є єдине і найвище потвердження правдивости слів пророків.

„ Помолившись, і я б заснув...
Так думи прокляті
Рвуться душу запалити,
Серце розірвати. "

(„Чигирин")

Так говорить пробуджена воля. Розриває серце жагою титанічного чину. Наростає вулканічна сила, що вибухне в „Кавказі".

А покищо Перебендя усвідомлює собі жахливий тягар своєї праці. Йому треба впрягнутись у тяжкі упруги, орати переліг.

„ А на перелозі...
Я посію мої сльози,
Мої щирі сльози.
Може зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату,
І наллють живої
Козацької тії крови
Чистої святої! "

(„Чигирин")

Важке, важке завдання. Розорати переліг міліонів сердець, посіяти там сльози, сльози очищення й святості, щоб вони переродили серце міліонів, щоб заграла в них чиста, свята кров лицарів Правди. Важке, важке завдання. Не стане одного втілення, щоб його доконати. Але титанічна воля Шевченка не жахнеться нічого. Цей вибух святої волі в „Чигирині" вже виразно заповідає „Кавказ".

Гогочуть підземні громи. Назріває вибух.

А покищо втихає розколисана міць і розпливається в чистих сльозах святости:

„Слово моє, сльози мої, —
Раю ти мій, раю! "

(„Чигирин")

Підземний вулкан збирає сили до вибуху.

І в „Розритій Могилі" і в „Чигирині" з'являється основне питання:

За що?

„За що, мамо, гинеш? "

(„Розрита Могила")

І з цим питанням полине його дух до самого Бога, зійде аж у найглибший льох могили, щоб знайти те, що там поховали.

Що там поховали?

Перебендя не відповідає на це питання просто. Він хоче добути відповіді із дна серця слухачів. І тоді, таке невиявлене й не висказане слово, випливаючи з глибини, несе з собою на поверхню пробуджену найглибшу силу. Ось у чому суть поезії „невисказаного й невиявленого".

„Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі. "

(„Чигирин")

Перебендя бажає, щоб слухач сам відповідав:

Правда й Воля!

Але ніодно з оцих слів мабуть не вдоволяє ще Перебенді.

Чи існує таке слово, що можна б обняти ним усе найдорожче, найсвятіше на землі? Чи існує слово на те, що можна тільки побачити або відчути віщим серцем святого?

Якась велика міць хоче пробити собі шлях, щоб виплисти з глибу. Назрівають сили під землею.

Дивні були сни в Шевченка. Уві сні полине його дух на Україну, у сні розмовлятиме з козаком, що встане з могили, у

сні залітатиме з неволі над Видубицький монастир („Журнал", 18 червня 1857).

В такому дивному сні пережив Шевченко одну з найглибших своїх інтуїцій.

Інтуїцію своєї власної метафізичної суті.

Я говорю про поему „Сон".

Її ідейно-політичний зміст ясний і добре відомий. Але суто політичний кут погляду на творчість Шевченка не дозволяє обняти її в цілій ширині й величі. Таке затіснення погляду на Шевченка веде у висліді до затіснення таки самого суто політичного світогляду дослідників чи читачів Шевченка. В питанні про політичний світогляд Шевченка треба сягнути аж до метафізичних основ його світовідчування.

Дивне є з'явище сну. Можемо в ньому створити собі власний „дійсний" світ. Якби так не будитись, ця сонна „дійсність" була би для нас абсолютною. Ми присягали б, що нема іншої і називали б дурнем кожного, хто посмів би оповідати казку про якусь іншу, „дійсну" дійсність — так, як сміємося часом сьогодні з мудреців, що оповідають нам про іншу дійсну дійсність світу метафізики, світу духа.

Каже індійська мудрість, що у глибокому сні душа лучиться з Богом. Наша звичайна, земна свідомість нічого не може знати про цей дивний стан — подібний до смерти.

Кажуть теж, що бувають віщі сни. Зокрема у великих духів. Кажуть, що границя свідомости пересувається в цих снах у напрямі дійсної дійсности „потойбіччя".

В такому віщому сні можна зустрінутись із власним моральним призначенням.

Дивний це сон, або, як хочете, прекрасна поема, коли душа летить назустріч сонцю.

„Летим. Дивлюся — аж світає,
Край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає; "

(„Сон")

Молитва душі, що слідує після цих рядків, повита світанковою красою. Чистою ранньою росою блестить райдужно ця перлина Шевченкового натхнення.

Але не полошім цієї ранньої пташини. Хай собі захоплюється зустріччю сонця, хай вмивається дрібною росою, хай свобідно віддихає подихом вічности. Не переривайме цього сну.

Може в цій ранковій візії сходячого сонця є якась інтуїція справжнього, метафізичного світу, чистого, радісного, непорочного, — такого, як він вийшов із-під руки творця, що сам захоплений красою свого творива.

Може справді нам лише сниться якийсь поганий сон, що придавлює нам груди, щось стискає серце, якась мара оплутала наш мозок, упир кривавої жаги ссе нашу кров і ми не гідні збудитися, щоб привітати сходяче сонце молитвою солов'я.

Але що це я спинився. Я ж маю писати про основну силу Шевченка, а не про красу.

Вже знаю, ця чиста краса світанку — то його найбільша сила. Це свята здібність відчувати світ таким чистим і прекрасним, як у день сотворення.

Я нерозумно говорю про якісь вершини. А вершок може саме тут. Може відчування світу богами — це чиста радість світанку.

„І все то те, вся країна
Полита красою,
Зеленіє вмивається
Дрібною росою.
Споконвіку вмивається,
Сонце зустрічає...
І нема тому починку
І краю немає!
Ніхто його не додбає,
І не розруйнує...
І все то те, Душе моя!
Чого ти сумуєш?
Душе моя убогая!
Чого марне плачеш?
Чого тобі шкода? "

(„Сон")

Що це за дивна розмова почалася? Хто це говорить до душі? Хіба Шевченко. Говорить до власної душі. Це тій душі немов шкода, немов не хоче покинути землі. Але слідкуймо далі за цією дивною розмовою.

„... Хіба ти не бачиш?
Хіба ти не чуєш людського плачу?
То глянь, подивись! А я полечу
Високо — високо за синії хмари:
Немає там власти, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не чуть. "

(„Сон")

Чи пізнаємо цю дивну країну? Немає там ні болю, ні земної радости. Це країна святости. Панує там почуття безмежної волі (легкий, свобідний віддих поширених грудей).

В „Перебенді" було це почуття закрашене величчю і задумою.

Тут воно світанково чисте.
Появляється краска синіх хмар.
Але скоро вона почервоніє.

Тепер з'явиться пекло і краска синіх хмар почервоніє полум'ям борні. З'явиться пекло цілої творчости Шевченка в геніяльно сконцентрованих і пластичних картинах.

Це тут границя двох світів, у „Сні". Душа Шевченка збирається відлетіти у вічну країну святости і водночас відслонюється перед ним безодня пекла. Вже знаємо, що на цім протиставленні побудована драма Шевченкового духа. В поемі „Сон" це протиставлення найгостріше і найрізкіше. Назріває кульмінаційний пункт драми.

Побачивши це пекло, Шевченко збунтується проти нього.

Ось тут найглибша суть Шевченкового прометеїзму.

Він — титан і бунтар не лише проти земного царя тирана. Він повстає проти всякого пекла — проти метафізичного зла.

„Чи Бог бачить із-за хмари
Наші сльози, горе?
Може й бачить та помага —
Як і оті гори
Предковічні, що политі
Кровію людською! ... "

(„Сон")

Ті гори, що до них прив'язаний Прометей. Ті гори, що давлять його враз із кайданами. Будиться з дрімоти титан і потрясає Кавказом. І якби виявилось, що це Бог є спричинником зла, то він і проти Бога збунтується.

А покищо він ще спить. І у сні посилає думу до Бога:

„Чи довго ще на сім світі
Катам панувати? "

(„Сон")

Чи не пізнаємо в цій драмі малого хлопця?

Правда, він виріс. „Його" пекло стало тепер пеклом цілого світу. Це вже не малий, нерозумний хлопчик бунтується

проти Бога, а наймогутніший з титанів. Віщий титан потрясає скелями Кавказу.

Почервоніє небо!
З'явиться змій.

Повіє червоним полум'ям борні. Така є природа Шевченкової святости. Таке є моральне призначення його духа. Він не покине землі, аж доки трон лютого тирана, царя всесвітнього зла, не завалиться під напором ґранітових скель, що їх метати буде з висот „Кавказу" розкований Прометей.

Своє метафізичне призначення побачить Шевченко у „Сні".

Під землею загудуть кайдани. Навіть на небі не заховається, бо ось чиїсь тяжкі руки закують у нім душу, запалять серце і каратимуть не знати за що.

Тоді побачить він себе на Сибірі, закованого в кайдани.

„Заворушилася пустиня,
Мов із тісної домовини
На той останній страшний суд
Мерці за правдою встають.
Бо не вмерлі, не убиті,
Не суда ідуть просити;
Ні, то люди, живі люди,
В кайдани забиті,
Із нор золото виносять,
Щоб пельку залити
Неситому!.. То каторжні!..
А за що? Те знає
Вседержитель... А може ще
Й він не добачає! "

(„Сон")

На вершинах людського духа, у вічних гимнах Ріґведи існує предивний гимн. В сімох його рядках, як у сімох зорях Великого Воза всесвітньої творчости, заворожена історія буття й небуття, історія богів і світів. Із його висот лунає у вічність найсміливіше питання Прометея:

„Тільки Всевишній годен це сказати,
Він, що мов сонце з небес споглядає,
Творець він, чи ні — він лиш годен знати,
Лиш він один... а може й він не знає... "

(Рґв, 10, 129, 7.)

Цим питанням бажає Прометей здобути людям не лише небесний вогонь, але найглибшу тайну творчости Всевишнього.

На такі висоти завів Шевченка його бунт проти космічного зла — проти Неситого. Адже в його руках є влада над землею. Благородними кістками засипає болота, із шкіри людської шиє собі багряницю. Який тому змисл? Як виправдається Бог перед обвинуваченням Прометея?

На таких висотах розмовляє Заратустра з Агурамаздою про добро і зло.

Ось Заратустра показує Вседержителеві злодіїв, злочинців і розбійників...

„А між ними, запеклими,
В кайдани убраний,
Цар Всевишній! Цар волі, цар
Штемпом увінчаний!
В муці, в каторзі — не просить,
Не плаче, не стогне.
Раз добром нагріте серце —
Ввік не прохолоне."

(„Сон")

Цар всесвітній, вселюдський Прометей, цар волі — закований в сибірській каторзі!

Хто це? Хто Прометей? Знаємо, що це ворог неситого. Це той,що його переможе.

Його серце нагріте добром. Воно ніколи не прохолоне. Це серце, що вічно горить вогнем святости й любови.

Це титан чи Бог-чоловіколюбець, це ясний цар вселюдськости, цар волі. Його метафізична суть окреслена зовсім ясно. Стає теж ясним, що Неситий його не переможе. Світає відповідь Всевишнього.

Але кого це бачить Шевченко в муці, в каторзі? Яка його людська постать, яке ім'я? Чиє це серце, нагріте святістю, ввік не прохолоне?

Слухаймо, що говорить до нього Шевченко:

„А де ж твої думи, рожевії квіти?
Доглядані, смілі, викохані діти?
Кому ти їх, друже, кому передав?
Чи може на віки в серці заховав?
О, не ховай, брате! Розсип їх, розкидай!
Зійдуть і ростимуть, і у люди вийдуть!"

(„Сон")

Пізнаємо ще зброю всесвітнього царя волі. Це його думи, викохані, смілі — золоте зерно, зроджене в сльозах святости:

Думи Тараса Шевченка!

Це він побачив себе на Сибірі між розбійниками. Побачив царя волі, закованого Неситим. Побачив своє метафізичне призначення.

Побачив і пізнав.

Так пробуджується Прометей.

Здається, що починаємо розуміти цю поему.

Ні, ні! Не гідні ми її зрозуміти.

Бо під нею виразна, точна, безсумнівна, наукова дата:

„8 червня 1844."

І ця дата морозом будить розум. Ця дата справді повинна збудити зі сну „найтверезіших".

Із найглибшого сну так званої „тверезої дійсности".

Вже знаємо, що розмова з Богом, вершок творчости Шевченка, відбудеться на вершинах Кавказу.

У „Сні" — є щось може навіть глибше за саму розмову. Адже ця розмова ведеться в людських словах і для людей написана. А відомо, що людські слова непридатні для такої розмови. У „Сні" є щось, що я назвав би інтуїцією метафізичної природи зла.

Шевченко бачить „проклятого, лукавого, неситого Гаспида", що втілюється в російських абсолютистичних тиранів.

Але цей Неситий покажеться супроти нього, — як вони зміряються віч-на-віч, — малим кошеням.

Так всесвітнє, метафізичне зло щезає супроти величі й сили святого пророка. Кожному з великих пророків доводиться звести бій з Неситим. Із цього бою Неситий відходить засоромленим, малим кошеням.

„8 червня 1844."

„Таке тілько
Сниться юродивим
Та п'яницям. Не здивуйте,
Брати любі милі,
Що не своє розказав вам,
А те, що приснилось."

(„Сон")

Так кінчає Перебендя оповідання про свій сон.

Чи дивне, що саме за цю поему заслали Шевченка на Сибір?

Сон показав Шевченкові його призначення. Поема „Сон" його здійснила.

Всесвітній Цар Волі, Цар штемпом увінчаний, розсипає свої думи, починає свою проповідь.

Евангеліє правди, евангеліє нового Братерства, евангеліє обновленої віри.

„Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить.
А на апостольськім престолі
Чернець годований сидить.
Людською кровію шипкує
І рай у найми оддає!
Небесний царю! Суд твій всує,
І всує царствіє твоє. "

(„Єретик")

Що ж винен „чернець годований", що стільки зла на світі? Його ж царство не з цього світу.

Чи повинен він боротися за визволення народів?

Як розуміє Шевченко ролю добра і святости у світі?

„Кругом неправда і неволя
Народ замучений мовчить. "

(„Єретик")

Всує твій суд, небесний царю, якщо зло і неправда панують на світі. Замість повстати за правду і „за темні люди", „чернець годований" продає квитки до раю.

„Розбійники, людоїди
Правду побороли,
Осміяли твою славу
І силу і волю.
Земля плаче у кайданах,
Як за дітьми мати.
Нема кому розкувати,
Одностайне стати
За евангеліє правди,
За темнії люди! "

(„Єретик")

Носії добра і правди. Апостоли правди божої на землі. Розкуйте замучений нарід. Встаньте проти розбійників і людоїдів. Розрадуйте землю, що плаче в кайданах.

Станьте одностайно за евангеліє правди!

Це замало спасати душу і не любити брата. Не повстати за народ. Не поставити життя під удар.

Чи не пізнаєте пророка з „Тризни"? Він не говорить уже до замкненого гурта чорнодухів. Він говорить до цілого народу. Він говорить до цілого світу.

Він встає проти того, що намісником Бога себе іменує і не встає за кривду завойованих народів.

А це є лож!

Це Шевченко розв'язує на землі те, що на землі розв'язане бути повинно.

Творити добро — це значить боротись за його здійснення.

Шевченко проголошує правди святого лицарства.

Проголошує ці правди у творах, що їх читатимуть Кирило-Методіївські апостоли.

Шевченко знає, що пише евангелію.

Він знає, що знайдуться лицарі, спроможні сміливо підняти прапор здійснення правди на світі.

„Нема кому! Боже! Боже!
Чи то ж і не буде?
Ні! Настане час великий
Небесної кари.
Розпадуться три корони
На гордій тіярі!
Розпадуться! Благослови
На месть і на муки,
Благослови мої, Боже,
Нетвердії руки!
Отак у келії правдивий
Іван Гус думав розірвать
Окови адові!.. І диво,
Святеє диво показать
Очам незрящим. "

(„Єретик")

Так молився Шевченко розпочинаючи свою місію вселенного пророка.

Отак молився Шевченко, розпочинаючи свою борню проти пекла цілої України, проти пекла цілого світу.

Розірвати окови адові!

Вже добре знаємо, що в цьому сутність програми Шевченка.

„— Поборюсь...
За мене Бог!.. Да совершиться! — "

(„Єретик")

„Прозріте люди, — день настав!
Розправте руки, змийте луду. "

(„Єретик")

Той сам поклик пролунає з висот Кавказу.
Розправте руки, борітеся, поборете!
За мене Бог! За вас правда,
За вас слово і воля святая!

О маловіри! Як могли ви не зрозуміти, що діяльність Шевченка — це діяльність пророка.

„Небесний царю, всує царствіє твоє." („Єретик")

„Розбійники, кати в тіярах
Все потопили, все взяли,
Мов у Московії татари,
І нам сліпим, передали
Свої догмати!.. Кров, пожари,
Всі зла на світі, війни, чвари,
Пекельних мук безкраїй ряд... "

(„Єретик")

„За кражу, за війну, за кров, —
Щоб братню кров пролити просять
І потім в дар тобі приносять
З пожару вкрадений покров!.. "

(„Кавказ")

Це вже є проповідь пророка Кирило-Методіївського Братства.

Хто не розуміє цих слів, що це могуче обвинувачення церкви.

Не тільки одного папи!

Але кожної церкви, що служить неправді і лицемірству.

Хто ще не розуміє, що Кирило-Методіївське Братство є зав'язкою нової релігії, що бойово протиставиться старій церкві?

Хто ще не розуміє, що Кирило-Методіївське Братство — це рівночасно зав'язок політичного руху визволення України.

І більше ще!

Душею і пророком цього руху був Тарас Шевченко.

І нерозумне питання тиснеться на уста:

Хто це Шевченко?

Дух Народу і Пророк Народу рівночасно.

І більше ще. Шевченко — це з'явище всесвітнє.

Його високу, нагірну проповідь братерства не розуміємо ще сьогодні.

Політична спекуляція кличами слов'янофільства різного роду імперіялістів, не дозволяє нам побачити їх чистоту і святість у Шевченка.

„... А я тихо
Богу помолюся,
Щоб усі слов'яни стали
Добрими братами,
І синами сонця правди,
І єретиками... "

(„Єретик")

Єретиками, що бунтуються проти неправди і неволі.

Єретиками, що бунтуються проти вічности пекла на землі, Лицарями Сонця Правди.

Прометей проснувся. Треба, щоб інтуїція його великого сну скристалізувалась у ще виразніше пізнання наяві. Треба ще іскри, щоб підпалила вулкан титанічної борні, що дрімає, грізний, під землею.

Одне й друге станеться в поемі „Великий Льох".

Дух сходить у підземелля, на саме дно найбільшої могили, летить у глиб минулого, щоб там знайти найглибшу, невиявлену суть єдиного на світі слова.

„Великий Льох" — це велика, незбагнена містерія.

Її розшифровували вже, як політичну алегорію. Кажуть, що це „твереза думка, хоч прибрана у форму „дива", в одежу містерії".

А в тім це правда, що думка Шевченка твереза. Вона справді твереза й геройськи відважна, бо тільки такою може бути думка тих, що бачать грозу метафізичної дійсности світу, що бачать вину історії, що чують і розуміють мову могил. Тут, — де кожний крок відкриває нову пропасть, де кожна похибка грозить безпощадним знищенням, — тут справді тверезою мусить бути думка. Але ця тверезість немає нічого спільного з так званою „тверезістю" матеріялістичної думки, яка так всевладно запанувала в науці й політиці в другій половині 19-го і на переломі 20-го століття. І, на жаль, від тієї „тверезої" думки не змогли зовсім визволитися дуже заслужені громадяни, що їх праця, труди й заслуги запевняють їм почесне місце в історії.

Алегорично-політичний аспект далеко не вичерпує змісту містерії. Містерія творить її суть і основну думку, а не зов-

нішню одежу. Щоправда, і цей звужений, алегоричний зміст поеми — геніяльно глибокий. Вистачило б його, щоб поема була документом ясновидющого схоплення абстракційних правд у мистецьки — конкретних формах, — правд про суть і природу вини й „злих духів" — скажім більш матеріялістично — руїнницьких сил, що від них терпить Україна.

Вистачило б і алегорії, — але тоді затіснюється зміст поеми, вбивається в корені, як це радила перша ворона, саму основну її силу й ідею. Вбивається Месію України.

Поза алегоричним, мистецьки-конкретним змістом поеми, існує дійсність метафізична, куди глибша й реальніша за „тверезу дійсність".

„Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України —
Широка, глибока.
Ото церков Богданова.
Там то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився.
Мир душі твоїй Богдане!
Не так воно стало: "

(„Суботів")

Глибока, містерійна тайна в'яжеться з могилою Богдана. З нею зв'язана доля України.

„... і з під неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти! "

(„Суботів")

Чи це тільки алегорія? Чи може доля й воля України насправді зв'язана з духом Богдана метафізичною єдністю матері й сина? Чи це алегорія, чи незбагнені закони духа, що правлять „тісною дійсністю" світу наших змислів?

У містерійну ніч будуть розкопувати цю могилу. Станеться важлива подія. Не докопаються до найглибшого льоху, але знайдуть домовину Богдана.

„... Розламали,
Тай перелякались!
Кістяки в льоху лежали
І мов усміхались,
Що сонечко побачили. "

(„Великий Льох")

Кістяк Богдана в кайданах: Чи можна виразніше підкреслити (мистецькими засобами) органічний зв'язок між Богданом і долею України.

А вже ж кістяк мов усміхається, що побачив сонце. Всупереч своїм намірам зробили йому прислугу, розкопавши його кістяк. Таке метафізичне призначення зла. У злобі знищення розорює воно душу до дна так довго, аж докопається до „основної сили" й визволить її з дна душі, де вона немов приспана дрімала.

Розкопуючи могили, це останнє добро, що ще залишилось, докопується Неситий „до живого" і будить приспані сили, що повстануть проти зла й знищать його самого. Таке метафізичне призначення зла.

Дивні речі будуть діятися цієї ночі над могилою Богдана.
Злітаються, мов на саббат, три душі й три ворони.
Три душі це — три гріхи, три вини історії.

Перша вина історії — це присяга Богдана на вірність Москві, друга — поміч Петрові проти Мазепи, третя — це несвідомість політичної дійсности за часів Катерини.

Доля кожної з цих душ нерозривно зв'язана з могилою в Суботові. Ці душі зможуть лиш тоді очиститися й увійти до неба спасення, як розкопають великий льох.

Що це є вина?

Адже всі три душі провинились несвідомо. Хіба знали жінки, що це гріх історії перейти Богданові дорогу з повними відрами, як він їхав присягати цареві, — або напоїти коня Петрові?

Чи знала дитина, що це гріх усміхатися, як їде Дніпром цариця Катерина? Це ж не підходить під „модерне" розуміння вини, як чогось свідомого.

Чи може існувати вина несвідома? В чому її суть? Суть цієї вини саме в несвідомості. Це вина метафізична.

Це гріх проти власного морального призначення, проти ідеального шляху призначеного цим призначенням. Саме несвідомість є тут виною найбільшою.

І тому караються ці душі. Вони живуть на світі й житимуть так довго, доки не визволить їх свідомість того, що там поховали в великім льоху, свідомість глибокої метафізичної суті морального призначення України. Як довго цієї свідомості немає, так довго плаче Мати, так довго живе „вина історії".

Несвідомість — це темінь. Це найгрубша шкаралупа, що її пробити мусить дух, щоб знайти свій шлях до Сонця.

Три душі прилетіли над могилу в надії, що буде розкопаний великий льох. Знаємо з закінчення, що його не розкопали. Три душі полетіли в Чуту, щоб ждати.

Злетілися над могилу й три чорні ворони, три чорні духи, — діти Чорнобога: чорний дух України, чорний дух Польщі й чорний дух Москви.

Що привело їх на могилу?

Спитаймо самих ворон:

„Друга й третя,
„Чого ж ти нас закликала?
Щоб на льох подивиться?"
Перша,
„Таки на льох! Та ще буде
Два дива твориться:
Сю ніч будуть в Україні
Родиться близнята. "

(„Великий Льох")

Затрясеться земля над Дніпром і Тясмином, над Київом простягнеться мітла комети. Застогне гора в Чигирині, як вродяться ці близнята.

Вони таки негайно вродяться! Перша ворона виразно про це сповіщає.

„О... сміється і радіє
Уся Україна!
То близнята народились. "

(„Великий Льох")

Хто це вродиться в цю містерійну ніч? Який зв'язок між народженням близнят і могилою Богдана?

І тут стоїмо над самою пропастю містерійної глибини.

Над незбагненою загадкою душі Шевченка.

Буде, як той Гонта. Пропадуть усі чортівські сили, усе вороняче добро. Катам зготує кайдани.

Встане ясний лицар. Цар всесвітній, цар волі.

„І розпустить правду й волю
По всій Україні! "

(„Великий Льох")

Який його зв'язок з могилою Богдана? Дух родиться з духа. А людська душа є вічна, без краю, без починку.

Ясний лицар Волі й Правди постав із могили Богдана.

Це — безсмертний дух народу в довгій черзі своїх втілень на шляху до Сонця.

У містерійну ніч земля трясеться, світять комети, роздираються занавіси ночі-несвідомости.

Кістяк Богдана усміхнеться до сходячого сонця.

Розрита Богданова могила розкриє в блисках метеорів тайну Шевченкового духа.

Він вродиться наново. І тоді грім освітить темряву і запалить вулкан душі титана.

Відкриваються нові пропасті й безодні.

Хто це Шевченко?

В цю ніч вродяться близнята.

Один — із духа Богдана — Ясний лицар із тавром вогненної святості на чолі, Лицар „живого духа", „живої правди".

А другий?

„Другий буде
Катам помагати. "

(„Великий Льох")

Як це можливе? Який може бути зв'язок між ним і могилою Богдана? Як може він — помічник катів — постати з його могили?

Дивні, грізні, невмолимі є закони духа. Треба тверезости й відваги святого лицаря, щоб заглянути в очі Сфінкса.

Не лиш душа є безсмертна! Але ніякий вчинок не гине безслідно. Заки сила, що покликала його до життя, розпливеться в морі добра чи зла, кожний вчинок людини набирає, немов, самостійного існування. Він живе й діє. Викликає зміни корисні, або некорисні для розвитку духа. Часом повстає проти духа, як перешкода на його шляху, — як ворожа сила із-зовні. Наші власні вчинки повстають нераз проти нас самих, мов Осуди — або ведуть нас за руку до Сонця — як добра доля — Родженицця.

Велика заслуга це — великий скарб. Вона покликує до життя істоти зроджені з чистих сил елементарних.

Заслуги й добрі вчинки оживляють і додають сили добрим духам, і навіть богам.

Це вони формують криштали морального призначення духа.

А вина й гріх визволяє злі сили. Часом постає їх вир. Отак росте сила космічного зла. Воно зростає часом так сильно, що без помочі богів світ мусів би пропасти. В цей спосіб людські злі вчинки стають посередньою причиною втілення богів.

Вина родить вину. Спричиняє народження духів злих, із тавром глибокої вини. Таким чином вина побільшує космічне зло.

Близнячого брата ясного лицаря покличе до життя... вина Богданова.

З самого Богданового духа вродиться ясний лицар — із тавром „живої душі".

Вина Богдана покличе до життя чийогось злого духа, що вродиться із нестертим п'ятном вини на чолі. Із п'ятном...

„мертвої душі"

Не відрікайтесь цього блудного сина! Це рідний брат святого. Не забудьте, що покликала його до життя — вина Богданова: бездоріжжя його шляхетного прагнення братерства:

„Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився "

Ще не так давно сам Шевченко проклинав цей нещасний вчинок Богдана.

„Ой, Богдане, Богданочку!
Якби була знала, —
У колисці б придушила,
Під серцем приспала! "

(„Розрита могила")

Болюча рана від цього проклону залишиться на ціле життя. В болю найглибшім він повторить його перед смертю — і забере з собою — нещасний — оцей проклін на довгу свою дорогу.

Але тепер, у цю містерійну ніч, він заворожить його силу. Він здобувається на геройство святого лицаря. Блаженним словом втихомирює вину Богдана.

„Мир душі твоїй, Богдане! "

Не так воно сталося, як бажала твоя лицарська душа. Твоя велич і твоя вина виросли з того самого джерела. Але прагнення братерства веде часто на бездоріжжя. Нелегко збагнути єдиний шлях морального призначення. А бачиш, як тяжко платиться за твою вину. Цілими століттями. Родяться „мертві душі".

„Мир душі твоїй, Богдане! "

Проти ясного лицаря повстануть усі злі сили світу в однім з'єдиненім зусиллі, щоб його знищити.

Підуть проти нього із золотом, із тюрмою, із муками всього світу.

Але перша ворона знає, що ці сили його не знищать і не зламають. Вона думає, що можна його поховати заки прозріють сліпі люди. Людська сліпота, що не позволить їм бачити ясне, горіюче тавро на чолі святого лицаря, могла би на думку української ворони його знищити й довести до розпачі й сумніву, чи варта Україна його святого вогню.

Треба його поховати — заки люди прозріють!

Чи вдасться цей пекельний плян?

Ворони відлітають, щоб розпочати своє діло. Чи їм вдасться?

Ясно, що ні!

Ясно теж, що в самій поемі „Великий Льох" не може поет ані словом на це питання відповісти, бо борня із темними силами ворон буде основним змістом його життя.

Стверджую з натиском, що в самій поемі немає — бо не може бути — ніякої відповіді на це питання. Бачимо тільки злий намір ворон. Вони відлітають, щоб знищити того, якого народження було сповіщено землі такими могучими знаками, як при народженні Месії.

Чи вдасться їм їх злочинний намір?

Ясно, що ні!

Але знайдуться маловіри, що допомагатимуть воронам поховати пророка перед іще сліпими людьми:

Не тяжко буде!, його чи втопити, чи струїти, чи до самого пекла запроторити, як нахваляються всі ворони. Воно так і станеться!

Ні! Ні! Ні!

Воно так не станеться! Сам Неситий з усіма потугами пекла не скує душі живої пророка.

Не зможе його навіть сліпота людська, ані хвилевий сум-

нів, бо в нього чарівний дар, святий вогонь, сила любови, що розкриває очі навіть сліпим.

О, маловіри!

Чи є така сила, що могла би перемогти пробудженого, розкованого Прометея?

Вогненне — „Вірую" Шевченка.

Об'явлення „Великого Бога" — це „Кавказ".

Якому Богові вірує Прометей?

Є такий Бог, що він проти нього бунтується. Бог, що ляже спати утомлений і дасть нам жити. Є такий Бог, що проти нього нераз бунтується Шевченко.

Бог, що проти нього прокинеться п'яна, спляча правда.

Який Бог засне, а який збудиться?

Яка це незбагненна тайна Божого сну?

Яка це незбагненна тайна Сплячого Бога, що збудиться?

Який це Бог, яке його ім'я?

Якому Богові вірує Прометей?

Чи це один і той сам Бог творить добро і зло? Спить і будиться?

Проти якого Бога бунтується Прометей?

„Не нам на прю з Тобою стати!
Не нам діла Твої судить!
Нам тілько плакать, плакать, плакать,
І хліб насушний замісить
Кровавим потом і сльозами
Кати знущаються над нами
А правда наша п'яна спить!
Коли вона прокинеться?
Коли одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений
І нам даси жити? "

(„Кавказ")

Проти Бога, що спинює в розвитку правду, — що не дає їй жити! Вона пробудиться, як він ляже спати утомлений.

Прометей бунтується проти Чорнобога!

Проти Бога зла, Бога мертвих уже правд, проти мертвого духа безвладу. Проти Бога тирана, проти Бога лицемірства й космічного зла.

Прометей бунтується проти Чорнобога!

Якому Богові вірує Прометей?

„Ми віруєм Твоїй силі
І Духу живому, —
Встане правда! Встане воля!
І Тобі одному
Поклоняться всі язики
Во віки і віки. "

(„Кавказ")

„Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля;
І неситий не виоре
На дні моря поле,
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави Бога
Великого Бога! "

(„Кавказ")

Прометей вірує Живому Духові Правди, що будиться зі сну, як золоте зерно духа в безодні темних, сліпих сил.

Прометей вірує Білобогові.

Богові живої душі, Богові живого слова, Богові пробудження, Богові вічного світанку, Богові сходячого сонця, Богові дня й світла.

Завзята, споконвічна борня йде між тими Богами. Буває так, що перемагає Чорнобог. Йому вдається прикувати Прометея до скель Кавказу.

„За горами гори хмарами повиті,
Засіяні горем, кров'ю политі,
Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Що-день божий довбе ребра,
Й серце розбиває. "

(„Кавказ")

Буває так, що Неситий розбиває серце Прометеїв — списом римського ката, кайданами сибірської неволі, тюрмою й усіма муками світу.

„Розбиває, та не вип'є
Живущої крови, —
Воно знову оживає
І сміється знову. "

(„Кавказ")

І так споконвіку. Незбагненна є драма цієї борні.

Чи є в ній якийсь змисл?

Є! Найглибший, найправдивіший змисл святої борні!

Бо якраз у цій борні проявляється велич живого духа, міць живого слова.

Вистачить одного золотого зерна, — як вчить нас безсмертний гимн Ріґведи — щоб у ньому проявилася вся могучість, велич і святість... Великого Бога.

Дуалізм Біло- і Чорно-Бога завішений ще вищою єдністю творчості Великого Бога, сотворителя добра й зла.

Звідкіль взялась ця творчість? „Химерні слова!"

„Та хто збагне ці тайни споконвічні,
Звідкіль ця творчість, звідкіль усе життя?
Боги не знають, вони ж поцейбічні!
Хто ж нам розкаже про тайни всебуття? "

(Рґв. 10. 126. 6.)

„Те знає
Вседержитель... А може ще
Й Він не добачає! "

(„Сон")

„Тільки Всевишній годен це сказати,
Він, що мов серце з небес споглядає,
Творець він, чи ні — він лиш годен знати,
Лиш він один... а може й він не знає... "

(Рґв. 10. 129. 7.)

Є правда в житті! Знають її святі лицарі Великого Бога:

„І вам слава, сині гори
Кригою окуті;
І вам лицарі великі,
Богом не забуті!
Борітеся — поборете:
Вам Бог помагає!
За вас сила, за вас слава
І воля святая! "

(„Кавказ")

І ця найглибша правда лицарів Сонця — розкує закованого Прометея.

Він трусне Кавказом і гранітами могучих слів розбиватиме тюрми чорних царів, небесний вогонь розсіє в людських

душах, зійде на землю, немов, ясний лицар Ґраля, щоб нести покривдженим волю й правду.

І тут встає перед нами новий Шевченко.

Він родиться там, де перемагає кривда й зло. Це він засіває золоте зерно, що зійде світанком Перемоги, Волі й Правди.

Такий Шевченко є всесвітній і вічний.

Тільки свідомість всесвітньої місії Шевченка позволить нам зрозуміти й доцінити силу його святого гніву, що вибухає вулканом з грудей пророка...

Трактувати політичний світогляд Шевченка у відірванні від його метафізичних заложень, від сили, що цей світогляд відкрила — це значить позбавити думку Шевченка динамізму, — це значить занапастити думку Шевченка.

Він — проти царя. Але цар є для нього втіленням його вічного ворога — Неситого.

„Царю проклятий, неситий,
Гаспиде лукавий. "

(„Сон")

„Безбожний царю, творче зла,
Правди гнобителю жестокий! "

(„Юродивий")

Святий лицар — це найбільш відповідне окреслення самого Шевченка. Його святість найповніше проявляється в „Кавказі". Вона воююча.

З того самого вогню, що горить у „Кавказі", зроджені слова пророчого гніву в „Холоднім Ярі",

„... Дуріть дітей
І брата сліпого,
Дуріть себе, чужих людей,
Та не дуріть Бога!
Бо в день радости, над вами
Розпадеться кара,
І повіє новий огонь
З холодного Яру! "

(„Холодний Яр")

З того самого вогню зроджене „Посланіє".

Той самий вогонь вкладає він у свої переклади „Псальмів Давидових". Матеріял псальмів перетоплений наново в гор-

нилі його власного вогню, наново зорганізований і цементований волею Шевченка.

Треба з натиском ствердити, що маємо тут до діла з виїмковим випадком, коли переклад, заховуючи вірність духа оригіналу — відкриває його з більшою ядерністю, силою й вогнем. Цей феномен можна пояснити тільки тим, що Шевченко перекладає псальми саме тоді, коли його душа розгорілась прометейським вогнем „Кавказу".

Він вкладає в псальми свій власний вогонь. А перекладає їх тому, що бачить у них змогу виповісти свої власні думки, думки Перебенді:

„І всякий день перед нами —
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені
В путах умираєм,
Не молимось чужим богам,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу
Побори і другу,
Ще лютішу!.. "

Прометей перекладає псальми, щоб ними розбуджувати Сплячого Бога:

„... Встань же, Боже!
Вскую будеш спати, ... "

„Смирилася душа наша,
Жить тяжко в оковах!
Встань же, Боже! Поможи нам,
Встань на ката знову! "

„Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих! "

„Встань же, Боже, — Твою славу
Гордий зневажає. "

Це в його власній душі горить та сила, що пробуджує Сплячого Бога.

Сила Божого Пробудження, сила космічного світанку.

Великі, незбагненні є тайни Сплячого Бога.

З тієї самої сили зроджений віщий „Заповіт".

Є в ньому місце, що його можна зрозуміти тільки в світлі найглибшої езотеричної філософії сходу.

Місце, в якому дух Шевченка формує свою позагробову долю.

Ми вже бачили в „Перебенді", як перед ним відкривався шлях аж до неба — шлях найчистішої, неземної святості, святості самотника. Але він свідомо вибрав шлях земної місії. Він не відцурається людей, але піде між них, щоб вести їх на ті висоти, де сам живе. Він не замкнеться для світу, не заховає своїх дум, але широко розкриє своє серце.

Таким святим, що пройдуть крізь пекло життя — крізь його зло і бруд — і винесуть із цього шляху душу чисту й ясну — розкривається шлях до самого Бога.

Але любов Шевченка до своєї нещасної Матері така безмежна, що його дух не покине землі, — як довго вона в неволі. І це є жертва найвища. Жертва святої, чистої душі, жертва спасення.

Аж тоді, як Дніпро

„... понесе з України
У синєє море
Кров ворожу, отоді я
І лани і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися. А до того —
Я не знаю Бога! "

(„Заповіт")

Безмежна його любов:

„Свою Україну любіть,
Любіть її! Во врем'я люте,
В останню, тяжкую мінуту
За неї Господа моліть! "

(„Чи ми ще зійдемось знову")

„Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога
За неї й душу погублю! "

(„Сон")

Довгий є шлях Шевченка. Шлях Великого Мученика.

Щоденно доведеться йому вести жорстокий бій з Неситим, щоб не видер йому з грудей вогню святости.

Чорний демон пустині покаже йому візію України, збудженої й окраденої в огні. Сьогодні знаємо, що чорний демон не збрехав.

Лиш ясна зоря його Музи несла йому прохолоду.

„Мені легшає в неволі,
Як я їх складаю:
І мов з Дніпра далекого
Слова долітають.
І стеляться на папері
Плачучи, сміючись,
Мов ті діти, і радують
Мою сіру душу
Одинокую... і любо,
Любо мені з ними, ... "

(„Не для людей")

Не один раз пригасне цей вогонь.

З'явиться сумнів, — найбільший гріх пророків, — чи варта Україна його святого вогню.

За такий сумнів пророки не входять до обітованої землі. Не доведеться Шевченкові побачити навіть визволення України з кріпацтва! Він вмре напередодні!

З'явиться біль ще більший. Розтоптаною гадюкою буде вмирати серед степу червоного, аж рудого.

З'явиться біль ще більший. Саме дно пекла людського болю, коли вже навіть сліз немає.

Безмежний, невимовний біль огортає душу святого, коли пригасає в серці вогонь.

„... Змережаю
Кров'ю та сльозами
Моє горе на чужині:
Бо горе словами
Не розкажеться нікому
Ніколи, ніколи,
Ніде в світі! Немає слов
В далекій неволі!
Немає слов, немає сльоз,
Немає нічого;
Нема навіть кругом тебе
Великого Бога! "

(„Лічу в неволі")

Який глибокий мусить бути цей біль, коли пророк Великого Бога говорить: „Немає круг мене Великого Бога".

А все ж таки не вирве Неситий святого вогню, не скує душі живої.

На дні свого серця знайде Шевченко куточок, — грудьми захистить його перед подувом сибірських вітрів, — сльозами теплими огріє — і там — у святая-святих його серця — горітиме вічний вогонь його святості. Горітиме молитвою, надією, вірою й любов'ю.

Які величні ці перлини лірики, які дорогі, які святі для нас оці криваві рожі виплекані сльозами серед сибірських ледів.

Не погасне вогонь святості Шевченка. Він розгориться в „Неофітах" яспим полум'ям всепрощення.

Дивні є вірші з останніх часів життя Шевченка.

В одному з них Шевченко робить немов рахунок совісті цілого життя.

Бачить, як доля — Родженица — вела його за руку й говорить до неї:

„Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли, у нас нема
Зерна неправди за собою... "

(„Доля")

А далі він молиться до Музи:

„В далекій неволі
Ти в кайданах пишалася,
Як квіточка в полі.
Із казарми смердючої
Чистою, святою
Вилетіла, як пташечка,
І понадо мною
Полинула, заспівала,
Моя сизокрила...
Мов живущою водою
Душу окропила! "

(„Муза")

Бачить Шевченко над собою, як щось горить над ним немов зоря, і він молиться до цієї зорі:

„Не покидай мене: Вночі
І вдень, і ввечері і рано,
Витай зо мною і учи,

Учи неложними устами
Хвалити правду! Поможи
Молитву діяти докраю,
А я умру... "

(„Муза")

Віє від цих слів подихом прочуття смерти.

Є дивні вірші в Шевченка:

„Я не нездужаю нівроку,
А щось такеє бачить око,
І серце жде чогось. Болить... "

(„Я не нездужаю нівроку")

Що це бачило око Шевченка?

„Тверезим людям" нескоро це збагнути. Але зрозуміють добре це місце ті, що для них ці слова призначені.

Є дивні вірші в Шевченка. А найдивніший з дивних — це Псалом 11 („Мій Боже, милий").

Яка це дивна сила каже Шевченкові доповнювати слова, що є пророцтвом воскресіння.

Доповнювати словами, що так очевидно відносяться до України й її пророка.

Яка це сила?

Наводжу це місце в цілості, подаючи (за В. Шуратом) у дужках слова, що їх даремне шукати в оригіналі 11-го Псальму:

„Воскресну я!" той пан вам скаже:
Воскресну нині, ради їх,
(Людей закованих моїх,)
Убогих, нищих. Возвеличу
(Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово."
І пониче,
Неначе стоптана трава,
І думка ваша і слова.)
Неначе срібло куте, бите
І семикрати перелите
Огнем в горнилі, словеса
Твої, о Господи, такії.
(Розкинь же їх, Твої святії
По всій землі! І чудесам
Твоїм увірують на світі
Твої малі, убогі діти.) "

Це доповнення слів можна зрозуміти лиш у світі найглибшої мудрості сходу.

Але хто пам'ятає „Заповіт" Шевченка, де він виразно підкреслює, що його дух не покине землі, доки не визволиться Україна, — хто пам'ятає, що він готов жертвувати спасенням за цю Україну, хто пам'ятає, що Цареві Волі велів він у „Сні" розкинути свої думи, як у псальмі домагається цього від Бога, — той і без мудрості сходу збагне чистим, нелукавим серцем, яка це сила веліла Шевченкові так дивно доповнювати слова, що заповідають воскресіння.

І не раз найглибші мудреці будуть задумуватись над цими словами.

Я відмічаю їх для тих, що гідні зрозуміти.

„ Воскресну нині, ради їх,
Людей закованих моїх, ...
Я на сторожі коло їх
Поставлю СЛОВО. "

Довгий є шлях Шевченка. Не вистачить одного втілення.

Надходить час великого пробудження. Недовгий вже земський шлях Шевченка...

А поки що доведеться говорити про один із останніх літературних творів Перебенді, про його зворушливий дарунок народові, про його „Буквар".

Для кого ви думаєте написаний цей „Буквар"?

Він написаний для його дітей нерозумних, щоб разом із азбукою вчилися найглибших правд.

Про Бога, що сходить на землю.

Про апостольство слова.

Про те, як слово очищується вогнем і кров'ю людською, як золото в горнилі, щоб ясним світлом освітити поганих.

Такий „Буквар" потрібний цілому народові від найменших неграмотних до найбільших... „учених".

Цей Буквар поширює він невтомно перед своєю смертю. Розсилає його цілими тисячами по Україні. Просить продавати по три копійки, а зібрані сердешні тридцять карбованців передати на недільні школи. Тим же недільним школам дарував він сто примірників „Кобзаря".

Так дослівно оре Перебендя свою убогу ниву і сіє своє слово. „Добрі жнива колись то будуть." („Не нарікаю я на Бога")

Не вистачить одного втілення, щоб жнива ці зібрати.

Сіє невтомно своє слово до останнього віддиху...

... під злобний посміх Куліша, що Шевченко почав „Кобзарем", а кінчив „Букварем".

А саме цей „Буквар" будемо цінити, як розсіяне на Україні зерно апостола. Члена Кирило-Методіївського Братства — лицаря Правди.

Нічого дивного, що високі церковні духовники протиставилися поширенню „Букваря" на Україні.

Є в ньому подих живого, одуховленого слова живої віри! Такий був подарунок Перебенді.

„Я на сторожі коло їх
Поставлю слово. "

Розтоптана гадюка сумніву слабо ще ворушиться востаннє на дні його серця:

„Чи не дурю себе я знову
Своїм химерним, добрим словом? "
(„Не нарікаю я на Бога")

Він умре напередодні. Маніфест про скасування панщини датований ще за життя Шевченка. Але Шевченко його не діждався. Він появився тиждень після його смерті. Не скоро зрозуміють історики, що існує органічний зв'язок між цими подіями.

Мета борні Шевченкового духа ще далеко не осягнена скасуванням панщини.

Шлях його духа ще довгий.

Не вистачить одного втілення...

Хто це Шевченко?

Відповісти на це питання — це значить стрінутись віч-на-віч з моральним призначенням народу.

І може не лиш одного народу.

Найбільше об'єктивно, правдиво, отже й найбільш науково оцінив творчість Шевченка наш улюблений поет Гуцульщини, Юрій Федькович.

Він був перший, що в творах Шевченка побачив новий завіт.

Віддаючи йому справедливість і честь, наводжу його золоті слова замість приписових висновків наукової праці:

„О, Святий !
Ти своїм духом освяти
Ці молоді, ці вірні душі,
Апостоли святої Русі — "

„О мати правди і надії!
Нагрій ті душі молодії,
Щоб так огненно, як він сам,
Твій син святий — заговорили,
І, як той грім по небесах
Господню правду ісповіли... "

„Чого ж прийшли ви во святиню?
В святому храмі, що шукать,
Ви вої нової Вкраїни?
Не мертвих наших поминать,
Не в сльозах виливати горе,
А на віда святі глаголи
В святім сім храмі присягать! "

„До сполу, братія, до сполу!
За живу Русь, живеє слово,
За живу правду разом в лад,
Нові завіти прочитать.

„Присягу положити нову:
Вкраїна і її та воля,
І Русь жива, живеє слово:
Се знак, се знам'я нам усім!.. "

(В день спочину Батька Нашого Тараса Шевченка)
Львів, 10 березня, 1939.

ІВАН ФРАНКО — СИН СВОГО НАРОДУ

„Я син українського селянина, що викормився чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю себе до обов'язку панщиною цілого життя відробити ці шеляги, що їх видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатися на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій український патріотизм, то не сентимент, не національна гордість, то важке ярмо, яке доля положила на мої плечі. Я можу показувати своє незадоволення, можу потихо проклинати свою долю, що вложила на мої плечі те ярмо, але скинути його не можу, другої батьківщини шукати не можу, бо тоді я став би підлим відносно власного сумління. І коли що полегшує мені двигати це ярмо, так це те, що бачу український нарід, як він, хоть гноблений, отемнюваний і деморалізований довгі віки, хоть нині бідний, слабий і безпорадний, але всетаки помалу підноситься, чує в щораз ширших масах жажду світла, правди і справедливости, й шукає шляхів до них. Отже варто працювати для цього народу і ніяка чесна праця не піде на марне."

Ця сповідь Франка принесла йому багато терпінь. Піднявся крик забріханих фарисеїв, що, мовляв, Франко сам говорить про себе, що він не любить „Руси", — як тоді ще називали Україну в Галичині її старинним іменем. Він сказав це чужинцям, що з них багато погорджували Україною, мали для неї тільки презирство й усі, як один почуття безмежної вищости. І от Франко скаже слово про себе. І він сказав те слово так міцно і твердо, що проти цього немає ніякої зброї. Звучить у нього сила така потужна, що викличе тільки подив і пошану.

Що ж, не буде Франко перед ними хвалитися. Говорити до них про любов — це звучало б дешевою фразою і сентименталізмом. Тим сентименталізмом, що його поборював Франко. Це для нього причина всякої м'якости й слабої волі. Ні, він скаже їм слово тверде й у тій залізній твердості буде його непохитна сила й віра. Це буде також правда, передумана, глибока правда душі, така, що має силу, така, що визволяє, така, що роззброює ворога.

Хай, хай буде цей нарід таким поганим, яким ви його

бачите, яким вчинила його неволя, темнота, кривда. Візьмім це за правду. Але він, син цього народу, не буде шукати другої батьківщини, він буде вдячний їй за чорний хліб, здобутий працею твердих мозольних селянських рук. Він безмежно вдячний своєму народові за цей хліб. Він буде відробляти його панщиною цілого життя. Не важне, як звати це почування; хай це собачий обов'язок, чи найглибша глибінь людської совісти. Звіть це, як хочете. Важне те, що він цього обов'язку, чи ярма, чи може невисловленої любови не відречеться й буде вірити в остаточну, тверду й непохитну перемогу свого народу.

Що на це скажете, вороги? Чи ви можете похвалитися вдячністю супроти народу, який ви століттями визискували, обманювали, заковували. Ось, дивіться: є в нас така непохитна сила. Ростемо до світла, до правди, до справедливости. Ніяка чесна праця не піде на марне. І що ж? Дрижіть від цієї сили! Нічого тут не вдієте, нічого не поможе вам ваша гордість, ваша зарозумілість, ваше самодурство.

Франко не буде підлим супроти власного сумління! Дрижіть і ви, перевертні і псевдопатріоти, що служите ворогам, а прикриваєтеся „правдивою і солодкою любов'ю до народу".

Недавно, по 50-ти роках після смерти Франка, повторить ці його слова поет-колгоспник Симоненко: „Не можна вибрати другої Батьківщини!" Дрижіть, яничари! Не можна вибрати другої Батьківщини, бо існує совість, бо існує любов, бо існує обов'язок! Це була б підлість супроти себе і зрада! Немає третього вибору!

Ні, Франко не понесе на ринок, на показ свою найсвятішу любов. Не буде нею хвалитися. Він скаже слово тверде, як криця. Як сокира, вироблена його батьком у сільській кузні. Він знає тільки обов'язок. І це сто разів твердіше слово за сентиментальну любов.

Ще змалку навчився Франко ховати свою любов від чужинців, коли маленьким хлопчиком попав нагло у чуже йому містечко, де все було брудне й чуже... Його світ на станції в Дрогобичі — це було подвір'я, безмірно брудне й вонюче. „Затильне, маленьке, брудне подвір'я, обведене парканом, повне гарбарського сопуху та смороду із зовсім примітивно урядженних виходків". („У столярні"). Був там маленький сад, але теж обведений парканом, і до нього не впускали малого Франка впродовж трьох років його побуту „на станції" у столяра, де но-

чував він на свіжо зроблених скринях, а навіть... у домовинах. І ось у неділю, коли ясно засвітило сонце, над отим смердючим та брудним гніздом, уноситься якась радість, якийсь празничний настрій. „В моїй душі чувся великий шум лісу, плюскіт чистої річки, мерехтіли постаті селян у чистеньких білих сорочках і дівчат у червоних спідницях зі скіндячками на головах. Мене щось стисло за серце, мов чорний рак здоровим щипом. Я весь стрепенувся; по мені пройшло неясне чуття, що той чорний рак, ухопивши мене тепер за серце, не попустить його вже ніколи."

Чорний рак, що на ціле життя вхопив його серце, мов у міцні клешні, — це його невиспівана і таємна, безмежно міцна й невилічима... любов до рідного народу. Чи він має нести її на ринок, на показ між чужі люди?

Одного разу заплаканий із зворушення втік малий Мирон у якийсь темний куточок „станції" і коли його питали, що сталося, він відповів ледве чутно: „Нічого..." („У столярні").

Каменяреві доведеться здавлювати всі свої почування, щоб тільки молот гримав раз-у-раз об кам'яну скалу!

А це сильне почування, що стискає душу, мов чорний рак клешнями, й витискає струмки сліз — це почування м'яке і кволе, — сховає Франко на дні душі, як скарб таємний, як святая святих його душі. І там воно горітиме таємною силою, даючи йому найбільшу силу його життя: відвагу говорити правду! Безжалісну правду про життя його народу, правду, що зворушує, правду, що закликає до дії, правду, що визволяє. Правду про свій власний нарід перш за все, і правду про його гнобителів і ворогів. Ця правда, чи ця любов завела його до тюрм і до переслідувань.

„Склавши іспит зрілости, записався я на університет у Львові, але навчання моє перервав соціялістичний процес 1877-8 р., до якого мене вмішано Бог зна через що: ба, навіть мене засуджено на 6-тижневий арешт (після восьми місяців слідчої в'язниці) за приналежність до тайного товариства, до якого я дійсно ніколи не належав, і яке, поскільки знаю, ніколи не існувало. Отже, одна з небагатьох оригінальних признак в моїм житті, бо подібна річ не кождому трапляється" — говорить Франко із дозою гіркого сарказму у своїй автобіографії.

В основі всіх шукань Франка є оця єдина сила: невисказана любов.

В годинах важкої втоми і глибокої задуми, він буде черпати силу із спогадів ранньої молодости, коли оця таємна сила

його душі пробудилася в ньому на ціле життя. Тоді він згадує про батька — найдорожчу постать у його житті.

Після довгого шукання лікарства на недолю усього людства, після знайомства із усіма системами філософії і соціології, заявить Франко твердо, рішуче і правдиво, що немає в них усіх спасіння, ані лікарства на недугу людства. Є тільки шукання і спроби розв'язки. А справжню мудрість знайде він... у цій таємній силі свого серця, яку зуміє висказати повністю і без решти на справжніх вершинах свого мистецького слова. В його уяві встане тоді постать Батька, піднесена до висот народнього апостола, вчителя мудрости і... релігії. Він нарисує його повний образ у своєму безсмертному оповіданні „У кузні". Наводить він там народні притчі, чи радше написані народні апокрифи про життя святих.

З одного з таких оповідань довідуємося про долю лікаря Валентія, що шукав спасіння своєї душі в утечі від життя, у самотньому аскетизмі, у відреченні від людей і від громади. Не знаємо й уже ніколи не довідаємося, чи дійсно сказав таке батько Франка, а чи може Франко вкладає йому в уста свою власну науку, але знаємо, що ці слова чи то Франка, чи його батька, передає Каменяр як голос Божий:

„А голос каже: — А видиш! Хто людям служить, той мені служить. Я сотворив чоловіка для людей і тільки з людьми й через людей він може бути щасливий. Якби я хотів, щоб він сам собі й через себе був щасливий, я був би зробив його каменем. Якби я хотів, щоб він тільки мені самому служив, я був би зробив його янголом. А так, я дав чоловікові найбільший дар — любов до людей, і тільки тою дорогою він може дійти до мене. А ти хотів бути мудріший і йти навправці, та й зайшов у дебру, де сидять тоті з кліщами та з залізними палицями." (Іван Франко: „У кузні").

Каменяр Франко не мав серця із каменя. Він мав ніжне й чуле серце малого Мирона, залюблене безмежно в батькові, матері, вуйкові, цілому селі й цілому народові.

Полюбім його цілим серцем так, як він любив нас. Оборонім його від ненависних ворогів, що хочуть прищепити його серцю релігію ненависти і знищення у виді марксизму. Ні, він безмежно любив свій нарід, хоч бачив і болів усіма його слабостями, а найбільше слабістю і м'якістю його добротливої, але безпорадної політичної вдачі. І тому навчав його твердого обов'язку, а не м'якосердного сентименту.

Бо час є трудний, невблаганний, жорстокий.

У завзятій важкій боротьбі треба, нарешті, скинути вороже ярмо, треба, нарешті, перестати служити москалеві й ляхові, треба, нарешті, жити для України, повним, людським і вільним життям сина вільного і благородного народу.

ВІЙСЬКОВИЙ ПОХОРОН ІВАНА ФРАНКА

„Після Панахиди, Українські Січові Стрільці виносили домовину. Була якась дивна хвилина неземного настрою" — читаємо в „Українському Слові". З віддалі долітали розвіяні звуки оркестри, у Франковім саді щебетала якась заблукана птаха. Чоловічий хор „Боян" почав співати прекрасне „Тихий вітер повіває" — Вербицького.

Коли домовину поклали на похоронний віз, з підвищеного місця перед Франковою віллою, прощав його д-р Кость Левицький від українських організацій в Австро-Угорщині від імені цілого українського народу:

„Невсипуща праця, ідейне завзяття і тяжка боротьба — оце трилогія його життя. Оце його суспільний заповіт для грядучих поколінь українського народу, що має провадити народ до воскресіння України. Нині його дух відзивається до нас: Цим знаменем побідиш народе!

Він помер, передовий лицар, за волю, славу і честь українського народу, не діждавшись здійснення ідеї вільної України, але вірив непохитно, що Україна виб'ється на волю до самостійного життя, викликаючи своїм пророчим духом, що приходить пора велика та нам не пора москалеві й ляхові служити, а час зажити своїм життям для добра всього українського народу! Це політичне гасло сучасного времени. Нехай за цим гаслом ідуть далі ряди національних робітників, борців у завзятій боротьбі, і коли проб'ють скелю супротивностей і супостатів та піднесуть угору непорочний стяг вільної України і пом'януть вони все вдячно пам'ять першого піонера визволення України — Івана Франка від рода в рід. Вічна Йому пам'ять! "

Так закінчив своє слово президент Загальної Української Ради. За похоронним возом марширували Українські Січові Стрільці. За ними ішли хори, а далі народ. Вулицю Понінського залягли маси народу. Понад десять тисяч українського громадянства прибуло, щоб віддати останню послугу Великому Каменяреві.

„Вже зараз пополудні почали напливати перед дім жалоби величезні маси народу, українська молодь усіх львівських шкіл, українські організації й товариства міста Львова."

Похоронний похід ішов головними вулицями міста: св. Софії, Зиблікевича, св. Миколая, Академічною, площею Галицькою та Бернадинською, вул. Панською і Пекарською на Личаківське кладовище. Хори сповняли щиро свій обов'язок. Біля університету проспівали в поході „Со святими" на добре відому мелодію „Ви жертвою впали". Доходила восьма година, коли похоронний похід зупинився в брамі кладовища. Тоді січовики зняли домовину й понесли її на плечах до могили. Поставили її тимчасово в окремій гробниці, поки мала бути вимурувана гробниця для Франка.

Чи ще хтось має сумнів, що саме Українські Січові Стрільці надали похоронові Івана Франка військовий характер. Це вони поклали на могилі серед сотні вінків, один найбільше почесний, один найдорожчий: вінок дубового листя із чистого срібла.

Поклали вінок бойової слави українському постові...

Серед десяток промов одним із найкоротших слів прощання було слово сотника Зенона Носковського. Слово, що прозвучало немов військовий приказ:

„Жалобна Громадо!

Моїми устами прощають востаннє невтомного **учителя-пророка і великого вождя** каменярів долі та щастя народу його духовні діти — Українські Січові Стрільці, виховані та викормлені його думками й ідеями, пройняті до глибини душі його животворними словами. Пішли ми в бій сповняти дослівно та найточніше його заповіт, — пішли ми зі зброєю в руках ламати ворожу скелю, щоб промостити шлях народньому щастю.

Хоч ворожа хуртовина налягла на цілу нашу землю та не одному з давних каменярів вирвала знаряддя з рук, хоч ворожа скеля придушила наше народнє життя, а чорне гайворонння підняло крик своєї перемоги, хоч сумніви важкою хмарою залягли не одне українське серце, душа Українського Січового Війська, вирізьблена і сталена великим словом нашого мистця й духовного вождя, ні на хвилину не попала в зневіру. Чи то в чужій стороні, чи серед снігів і морозів у карпатські ночі, чи серед граду куль, трупів і крові, коли пекучий біль не раз томив тіло, — ми не зневірювалися, наші серця кріпилися надією, що

наш труд не згине безслідно, що гранітна ворожа скеля подається від наших ударів. Серед найбільшого труду та втоми чули ми його віщі слова: „Ми зітремо скелю!".

Прощаємо тебе наш великий Провіднику, — віримо, що Твій дух і далі буде з нами серед великої праці, важкого труду, який жде нас далі й тут складаємо обітницю, що не станемо в дорозі, поки не зломимо скелі, не роздробимо граніту та не зрівняємо шляху правді! "

Треба згадати, що серед найтрудніших умовин воєнної і недосконалої в такому часі комунікації, наспіли на час численні телеграми і вислови співчуття від військових частин УСС, а теж і з таборів воєннополонених, де перебували українці-вояки царської російської армії.

К о в е л ь . 31 травня 1916 р. „Волинська земля, що святкує першу весну кращого та свобіднішого життя, з глибокою пошаною віддає свій поклін пам'яті найбільшого каменяра українського відродження. За волинські станиці: Дмитро Вітовський, сотник Українського Січового Війська."

Українські Січові Стрільці, що перебували в тому часі на фронті, повідомлені командою збірної станиці у Львові про смерть Івана Франка, переслали команді таку депешу: „Глибоко тронутий вістю про смерть нашого дорогого поета й творця, який у наших серцях збудив величні й безсмертні ідеали та одушевив нас до боротьби за святі ідеали, пересилає перший полк Українських Січових Стрільців, у вірнім відданню та найбільшій вдячності для незабутнього мистця, найщиріше та найглибше співчуття... "

В е ц л я р . „Глибоко зворушені, пересилаємо вислови найщирішої подяки і найвищої почести для пам'яті великого покійника. Український просвітній Відділ Союзу Визволення України у Вецлярі. "

В і з е н б у р ґ . „Співчуваємо з горем цілої України та долучуємо над могилою геніяльного сина галицької України наш щирий жаль до загального смутку. — Полонені офіцери."

Г о л е ш і в . 1 червня 1916. „Родині великого нашого поета Івана Франка — полонені українці:

Сумом оточилися наші серця, журбою наповнилися груди, коли лиш довідались, що наш велетень д-р Іван Франко навіки закрив очі. Клонимось перед його великою домовиною. "

Зальцведель. „Просвітній Відділ та всі українські організації табору в Зальцведель, пригноблені вістю про смерть поета, прилучуються до народньої жалоби та висловлюють родині своє глибоке співчуття. "

Раштат. „Глибоким сумом сповнила наші серця звістка про смерть того, що виховав нас своєю вольною думкою. Ми втратили вчителя, борця, провідника! Нехай його думки ведуть нас і наш народ до дальшої боротьби за волю, зоря якої засіяла саме над нашим захмареним виднокругом. Просвітна Комісія табору полонених у Раштаті. "

„Національні, культурні й господарські стоваришення українських полонених у Раштаті прилучуються з полону до невимовної жалоби із-за смерти Франка, незабутнього борця за волю і щастя України. "

„Полонені українці-офіцери в Раштаті висловлюють свій глибокий біль по втраті великого поета, громадянина й виховника, що продовж десятиліть вів український народ до волі й культури. "

А далі телеграми й вислови співчуття з Будапешту, Фрайштадту, Хоценю, Відня, Гмонду, окружним шляхом теж з Києва і Харкова...

Чи ще хтось має сумнів, що українське військо спонтанно визнало Івана Франка своїм духовним провідником, своїм учителем!

Чи треба ще літературних аналів, або цілих томів наукових розправ?

Чи зможу я коли небудь написати про Франка щось краще, щось більше? Чи зможу дати йому ще якусь глибшу оцінку в аналізі його філософії і віри? Чи треба іще більшої віри, як тієї віри, в ім'я якої українські герої клали своє життя на арені історії?

Чи треба іще більш доказів про одну велику національну віру Івана Франка у священний героїзм української Справи?

Ні, ні, вже ніхто ніколи нічого кращого, нічого глибшого не скаже про Франка, ніж сказав про нього срібний вінок з дубового листя від Українських Січових Стрільців на його могилі.

ПРО СВІТ МОЛОДОЇ ЛЕСІ

"Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними. А то я ще й здавна тую мавку" в умі держала", що аж із того часу, як Ти в Жабориці мені щось про мавок розказувала, як ми йшли якимось лісом із маленькими, але дуже рясними деревами. Потім я в Колодяжному в місячну ніч бігала самотою в ліс (ви того ніхто не знали) і там ждала, щоб мені привиділася мавка. І над Нечімним вона мені мріяла, як ми там ночували — пам'ятаєш? У дядька Лева Скулинського... Видно, вже треба було мені її колись написати, а тепер чомусь прийшов "слушний час" — я й сама не збагну чому. Зачарував мене сей образ на весь вік. Тепер сеє очарування передалось і Кльоні — він якось відноситься до сеї поеми, як до живої людини, — мені аж чудно..."

Так пише Леся до матері 20-го грудня 1911 р. (тобто 2-го січня 1912 р.), до своєї улюбленої матері про свої спомини з дитинства. Вона пише про свою драму-феєрію "Лісова пісня".

Два роки перед смертю, наслідком цього „чомусь", вирнули спогади з дитинства й вилилися в найчистішу поезію її найкращої й найріднішої драми. Зачарував її цей світ на ввесь вік. Вона зачарувала тепер настроями свого дитинства "Кльоню", найріднішу душу її мужа (Климентія Квітку), про вірну дружність якого до хворої Лесі не можемо думати сьогодні без зворушення. А боялася Леся, що цю сповідь про таємний світ її дитинства сприймуть не так; може із незрозумінням. Вона пише про це в тому самому листі до матері: "Та не думай однак, що я мало ціню уважне читання з руки ближчої родини, ні, я його ціню **найбільше**, це я зовсім щиро кажу, й успіх "Лісової пісні" серед вас уважаю за великий тріюмф собі, тим більше, що я його не сподівалася чогось. Мені здавалося, що Ти не похваляєш стилю — Ти не радила мені писати фантастичні драми з інших причин, але мені здавалося, що й "по существу" Ти мала щось против того, хоч тепер бачу, що я помилялась. А я таки сама "неравнодушна" до сеї речі, бо вона дала мені стілько дорогих хвилин екстази, як мало інша".

Леся писала свої твори в екстазі, і найбільше екстази, оцього найправдивішого еліксіру богів, дала їй сама „Лісова пісня", оця пісня, яку чула вухом своєї душі у спогадах із ранньої молодости. І слушно боялася, чи її зрозуміють, бо ж тут, у

музиці цієї пісні й поезії, не тільки спогади зі світу дитинства, але рівночасно її сприймання цілого світу, її власна філософія природи й життя в дозрілій сповіді під натиском смерти.

Такі сильні спогади з дитинства Лесі. Таке важливе дитинство й молодий її вік для цілого її життя. Такий дорогий скарб її душі. Спробуймо, отже, так невміло й таким незграбним рисунком літературознавця, як зуміємо, відтворити цей зачарований світ її молодости. Цей світ не надається під перо літературознавця. Занадто примітивні його методи, занадто непевні, щоб не розвіяти чару екстази. Вона дається тільки при самому читанні її „Лісової пісні".

Але не тільки в "Лісовій пісні" почуємо гомін цієї чарівної молодости Лесі. Мусить же літературознавець сягнути до того, що йому відомо про життя і світ оцієї зачарованої на ввесь вік молодої Лесі.

У моїх літературознавчих студіях я постійно й послідовно звертав увагу на світ молодого поета чи генія зокрема. Сковороду, Шевченка, Франка чи Грінченка творила їхня молодість. А рівночасно якраз молодість великих людей це, звичайно, найменше відомий період в їхній біографії. Вони родяться із зорею чи тавром свого призначення на чолі. Доля веде їх за руку, як сказав Шевченко. Доля цілої нації з ними і в їхньому серці. В духові, що поза чи понад їх душею. Пророчий дар, даний їм тим Духом Нації. Леся народилася Кассандрою, Мавкою, Оксаною, Одержимою, Іфігенією. Ні, вона не була людського походження взагалі. Це я назвав її дочкою Прометея ще в 1963 році, чи, може, ще в гімназії; як я розумів вийняткову ясність її пророцтва і її боротьби. Ця таємна доля дала їй багато, більше як комунебудь із українських поетів чи радше пророків. Дала їй перш за все родину. Побачимо, який це благородний дар. Дала їй високу й широку освіту, єдину у своїм роді. Дала їй красу душі і красу всієї природи. Дала їй змогу зрозуміти душу народу в його фольклорі, але вирвала її з лабет темного етнографізму, а показала їй глибокий непроявлений зміст, філософію й метафізику української природи, освітлену високим релігіознавством: старовинним, клясичним, єгипетським, східніх народів, ранньо- і пізньо-християнським, а найважливіше, — дала їй душу, таку багату почуваннями, таку благородну, таку надхненну, відкриту для любови. І ще щось вище над усе: дар пророчиці, таїнство самого пророкування, так чітко проголошеного в „Касандрі".

Та сама доля позавидувала їй доброго здоров'я й цієї життєздатної сили, якою наділює всіх смертників. Це здається трагедією. А може... А може якраз ця недуга спасла її від арешту-

вання, може в тому часі, коли вмирала, знищена тюрмою дочка Грінченка, молодша за неї. Хто знає, що було б краще для Лесі. Вона спалювалася повільно в тих екстазах, у цьому гострому горінні, в яких писані найкращі твори її пророчого надхнення. Хто це збагне?

Розглянемо ці дари щедрої долі, які дозволили її душі розвинутися в Лесю Українку. Почнім від родини.

Батько середнього росту, міцний, русявий із русявими вусами, практичний, життєздатний і зарадний. Він називався Петро Антонович Косач, уроджений 1841 р. у Мглині на Чернігівщині. Його батько називався Антін Петрович Косач. Наділений життєвою мудрістю й рівночасно життєрадістю, мав повагу й любов серед людей. Був дружній і мав друзів. Став заможним. Його батько був військовим старшиною і власником невеликого маєтку на Чернігівщині, на чудовій півночі України, настроєвій, дещо сумовитій природі. В родині його були козацькі традиції. Завдяки старанням батька він отримав високу й добру освіту юриста та цивільного урядовця-управителя. Це забезпечило йому високе становище голови мирового суду. Людяність, справедливість і такт, разом із прямолінійністю громадських чеснот, забезпечили йому успіх на становищі голови мирових посередників на Волині. Ця матеріяльна забезпеченість Петра Косача служила в його житті для доброї справи.

Його призначення було дуже просто й чітко визначене: він мав бути опорою й основою життя Лесі: опікою, захистом і забезпекою; без нього вона б пропала.

Був діловитим патріотом-українцем. Підтримував "Київську Старину", — науковий журнал української думки й культури. Ми ще досьогодні читаємо там важливі статті з етнографії, історії, питань старовини й культури. Читач мусить мені повірити у важливість цього журнала на даному етапі розвитку української громадської думки чи науки. Але був там цілий гурт людей, ціла громада довкола "Київської Старини". Чи треба пояснювати, що цей гурт людей старий Київ? Чи треба пояснювати, що означає клич старого Києва? Але ж треба було наперед визначити зміст оцієї старовини Києва, щоб міг постати сьогоднішній клич старого Києва. Отже це будова основ. Тут треба перш за все жертви гроша.

Цей вклад чину й жертви Петра Антоновича Косача напевно ще недоцінений. А він же був і членом редакційної колегії "Київської Старини", й одним із її фундаторів. Крім того, давав численні й щедрі підмоги на інші культурні справи, як видання чи допомоги для вчених. Але найважливіше для життя Лесі було те, що він був членом таємного товариства: "Стара громада".

Побачимо, яку важливу ролю в уяві молодої Лесі займе саме оця конспірація.

Пригадаймо собі часи "Старої громади"; це роки 1876-1890; видання "Київської Старини" — це роки 1882-1907. Отже конспірація **попередила** тут "леґальне видання", а не навпаки.

Мірою батьківської ніжности Петра Косача хай послужить така подробиця. У глибині садиби Косачів у Колодяжному збудував він для Лесі малий будиночок, що звався "Лесин білий домик". Тут велика вже Леся мала свою святиню творчости, де в часі бурхливих подій і настроїв у Києві чи в інших містах, вона завжди могла знайти священну самоту для своїх задумів і надхнення. Подробиця мало є відома в біографії Лесі, але ж вона вимовно свідчить про те, чим батько був для Лесі, — цей здавалося б тверезо-прозаїчний чи часто іронічно-саркастичний батько. Його студентська молодість була бурхливою й вона не заповідала цього остаточного назовні голови мирового суду. В цій молодості пізнав він гурт української провідної інтеліґенції та активних громадсько-національних діячів, а в тому числі й Михайла Драгоманова.

Його сестрою була Олена Пчілка, яка стала матір'ю Лесі. Її одруження з Петром Косачем відбулося 1868 р. в дерев'яній церковці села Пирогова під Києвом. Ольга Драгоманівна в чудовому народньому уборі гадяцького стилю, в намисті з дукачами, у сап'янцевих чобітках з мідяними підківками. Звичайно мати стає найдорожчою істотою, але ж маємо тут до діла з історичною постаттю, на той час славною письменницею й жіночою діячкою. Вона теж була загально-українською промоторкою політичного руху. Її світогляд без жодного перебільшення можна назвати вже націоналістичним. В історію української літератури входить мати Лесі, як самостійна письменниця, а її головною заслугою буде редаґування двотижневика "Рідний Край", а також місячника для дітей "Молода Україна". Цікаво й оригінально читати в листах Лесі, що її мати з титулу її редакторства у цих журналах виплачувала гонорари для Лесі. Це теж вияв цієї ніжности в родині Лесі, яка оточувала її в молодості.

Очевидно, московські режимові "управителі" літератури не є зацікавлені у видвигненні постаті Олени Пчілки на ввесь її ріст. Правда, її шанує еміґраційне жіноцтво, але тут іще багато нездійснених завдань. Постать Олени Пчілки, повністю доцінена Дмитром Донцовим, ще очікує ширшої монографії про неї, і тоді покоління Олени Пчілки й Лесі стане перед нами в їх титанічній величині.

Материнське призначення Олени Пчілки в житті Лесі зовсім ясне: дати їй високу освіту, найкращу, найширшу як мож-

на, й рівночасно пробуджуючи й унапрямлюючи її талант, не вбивати його самим вузьким унопрямлюванням, але сприяти вільному розвиткові її власного мистецького й політичного "я". А було це велике "Я" Лесі Українки. Кожна інша постать освіченої і свідомої своїх цінностей матері могла бути й перешкодою або загрозою для змарнування. Олена Драгоманів-Косач-Пчілка, народжена 1849 р., стала матір'ю і старшою сестрою для Лесі, згідно зі своїм призначенням. Леся теж полюбить цю ролю старшої сестри й візьме її з любов'ю на себе, коли сама буде мати три молодші сестри.

В родині збиралися постійно письменники, митці, музики й наша молоденька Лариса виростала та виховувалася в атмосфері, насиченій духовістю й усвідомленим українським націоналізмом. Цей двір, чи місця поселення Косачів у Звягелі, Луцьку, Києві або Колодяжному були одним із важливих вогнищ української літератури й культури та уступали, можливо, тільки домові Лисенка в самому Києві і... саме в домі Лисенка стрінемо Лесю вже на дев'ятому році життя. Але рівночасно Лисенка і Франка стрінемо в родині Косачів.

Треба ствердити, що рівночасно з українським націоналізмом в родині була живою атмосфера всесвітньої літератури й культури на правдивих її висотах. Сам Петро Косач був напевно скромної думки про себе. В дійсності був він начитаний і добре знайомий з архитворами всесвітньої літератури, хоча й не мав визначного таланту до опанування мов.

Петро Антонович Косач виявився зовсім патріярхального типу чоловіком. Мав шестеро дітей. Ця громадка була нерозлучним товариством нашої Лесі, і їй доводиться дещо ближче приглянутися, бо ж це світ молодої Лесі.

Для ясности почнемо від перечислення. Михайло був старшим братом Лесі. Відомий пізніше в літературі, як Михайло Обачний. В житті Лесі він займе окреме місце. Два роки старший від Лесі буде в її молодості дійсно старшим братом.

Наша Леся, життям якої займемося в цій праці, народилася, як друга дитина в родині Косачів, дня 13-го лютого 1871 р. старого стилю. Коли додати до цієї дати 12 днів на спізнення старого календаря, то отримаємо дату, яку подають в історії літератури як 25-го лютого 1871 р.

Сестра Лесі, Ольга, народилася 26-го травня 1877 р., отже Лесі пішло вже на сьомий рік, а Михайло був уже юнаком. Маленька Оля стала відразу улюбленицею старших брата й сестри. Значна різниця віку дозволила їм опікуватися маленькою сест-

ричкою, як Лілією чи Лілеєчкою. В пізнішій кореспонденції Леся свою сестричку постійно називала "дорогою Лілеєчкою".

Радісну громаду родини доповняють по черзі сестра Оксана, далі братчик Микола (відомий із кореспонденції, як любимий "Микось") й наймолодша сестричка Ізидора, яку кликали "Ізидою" (назва єгипетської богині). Ізидора так і означає в грецькій мові "дар Ізиди", й таке ім'я відтворює вже саме собою атмосферу духової культури, в якій місце і на знання про таємничу єгипетську богиню Ізиду.

Із цієї громадки доводиться нам зупинитися дещо довше над важливою в житті Лесі постаттю старшого брата. Він народився весною 1869 р., отже був на два роки старший. Його роля в житті Лесі була довго невідома. Перший український учений, що розкрив його значення в житті Лесі, є проф. Константин Біда з Оттавського університету, автор англомовної праці про Лесю. Він стверджує важливий факт, що до тринадцятого року життя Леся й Михайло були просто нероздільні й нерозділимі. А вдався Михайло радше до батька, хоч не був без таланту, а головне без вродженої культури цілої родини. Він був мужеський і сильний, Леся квола і слабовита з молодости, як побачимо. Звичайно любила свого сильного брата цілою сестриною любов'ю молодечої душі. Між ними двома й молодшими сестрами та братчиком була значна різниця віку. Вони обидвоє над ними старшували, без відклику і спротиву. Леся любила свої "лілеєчки", а вони їх обожнювали. Вона пише для них підручник "Історія Сходу". Це добрий підручник і перший в історії України вступ до орієнталістики. Але тут ми тільки ілюструємо ролю й поставу Лесі супроти її "Лілеєчок" — молодших сестер. Ще був між ними й молодший братчик Микола.

Звичайно найбільший вплив на саме формування світогляду й освіти Лесі мала мати, але це вже добре відоме. Дрібненька і квола Леся розвиває високий подив для міцнішого брата. Вона розвине це в комплект її цілого життя: бути сильною, наче мужчина. Дорівняти мужчинам їх силою й життєздатністю. І тут місце на глибинну аналізу психології Лесі.

На тринадцятому році життя Михайла висилають на науку до Холмської гімназії. Леся вчила клясичні мови — латину і греку — дома. Коли приїхав Михайло додому, Леся влаштовує йому змагання в перекладах із латини і... побиває свого старшого брата, а він визнає свою програну. Леся радіє своїм дівочим і ще дитячим тріюмфом. Старшування старшого брата скінчилося, але ніяк не їхня любов і дружність. Ось ілюстрація психології Лесі. Нічого дивного, а тим менше поганого, немає в цій пречистій любові брата й сестри. Але залишається оця тривала її

амбіція виявитися такою сильною, як мужчина. І так постала тайна цього явища в літературі, завдяки якому Іван Франко назвав її найбільше мужескою поеткою в українській літературі. Разом із тим Леся залишається повнокровною жінкою. Її схильність до недуг, її слабосильність фізичну надолужує природа оцією духовою силою бути не тільки мужньою, як мужчина, але і ще сильнішою. Разом із тим вона має й подив, і правдиву жіночу покрову для правдивої мужности. І тут вона являється правдивою жінкою. Українське жіноцтво, часом надто горде з її "мужескости" не доцінює правдиво жіночої сторінки її психології й отже психо-ідеології в пізнішому житті. Без цієї ранньої психології Лесі ми ніколи не зрозуміли б ані Дольорес, ані Одержимої, ані сили Антея в "Оргії".

Мужескість Лесі має в її молодості джерело ідеалізації й любови її брата Михайла. Це також визначить його призначення. Він, побіч батька, стане опорою для Лесі, забезпеченням у кволості її життя. Звичайно, вона не буде вживати цієї опори, надто часто, але свідомість, що вона її у братові має, стає для неї важливим чинником в її житті.

Такий був найбільший дар у життєвій дорозі й долі Лесі: благословення її щасливої, повної любови й ніжности родини. Щастя любови батька, матері, брата й молодших "лілеєчок" із братчиком Михасем.

Для унаявлення родинного середовища Лесі, думаю, буде найкраще навести уривки із власної її кореспонденції. Наш читач засмакує дещо у джерелах, крім того, що голос молодої Лесі цікавий сам по собі. Листи почала Леся писати рано й далі писала їх ціле життя. Вони є одним із першоджерел для вивчення її біографії. На щастя, збереглася значна частина її кореспонденції, а зокрема і листи до родини. Отже, однією з пильних читачів її молодечих листів буде її бабуня. Їй же цікаво знати все про життя родини її дочки. "Милая бабушка". — це в листах Єлисавета Іванівна Драгоманова, бабуся Лесі по матері. Найрідніша бабуся завжди буде повірницею всіх дитячих чи вже молодечих "секретів" Лесі. Читаємо:

Липень 1884, Колодяжне.

Милая бабушка, недавно приїхав до нас Миша (себто відомий нам Михайло Косач, старший брат Лесі), видержавши екзамен, і тепер буде в нас ціле літо. Моя рука вже дуже поправилась і я сама зовсім здорова...

Жовтень 1884, Колодяжне.

..."В нас усе гаразд, і всі здорові. Хлопчик (а цей хлопчик це буде новонароджений братчик Лесі, ще не названий іменем, отже тільки "хлопчик". Він далі буде зватися "Микось") трош-

ки підріс, мама думає назвати його Юрієм або Романом, але всім ці імена не подобаються (в родині, як бачимо, велася ціла дискусія, як назвати мізинчика. Як побачимо, голос матері був переголосований „усіми". Леся, звичайно, „голосувала" по боці папи). Ми недавно їздили до Миші в Холм, йому там добре живеться: квартира добра, їсти дають добре, і хазяїн нічого собі. Миша недавно писав про свої четвертні отмітки, котрі у нього хороші". (Це так із гордістю сповіщає Леся про свого брата в гімназії. „Четвертні отмітки" — це добрі відмічення з науки. Найкращими були в той час „п'ятки", себто відмінні ноти. Михайло тримався в школі спереду, хоч не на самому фронті).

1885, Колодяжне.

"В нас тепер усе гаразд, тільки Миша заслаб кор'ю і ходить у гімназію. Ліля і Оксаночка здорові, хлопчик теж, він дуже веселий і танцюристий і може уже й сам сидіти, його тепер тим часом називають Миколою, але ще невідомо, як його назвуть.

Я уже можу своєю рукою робить і вона вже зовсім мені не болить..."

("Хлопчик" уже дістав тимчасову назву. Читач уже знає, що це буде "веселий Микось" — розрада цілої родини. Покищо він іще вчиться сам сидіти, але ще заки цьому він навчиться, він уже є танцюристий" бо на втіху батькові й цілій родині так здорово перебирає ніжками. Ось така подробиця характеризує родинну атмосферу Лесі. Але читаймо далі листи дорослішої Лесі. Щораз частіше стрічаємо в них погані "відмітки" про її здоров'я).

Грудень, 1889 р.

"...Правда, я то не зовсім здорова, але я завжди така. Може в кінці января знов поїду в Київ, то на сей раз вже може й буде якийсь толк. Якби вилічилась, то на літо ми з Мишею приїхали б до Анни Іванівни та до Щури в Яготині, але ще сеє хто його зна...

...як будете писати до нас, то напишіть, будьте ласкаві, про того столяра чи скульптора Іщенка, котрий виставив бюст Шевченка на виставці. Де він подів той бюст?...".

Колодяжне, Квітень 1894 р.

"...у нас тепло й гарно, весна настояща, я люблю такий пізний Великдень. Тільки мені скучно, що Миша не приїхав до нас, але що ж робить, коли не можна..."

До своєї матері буде писати Леся із Криму з Евпаторії вже в 1891 році.

7.VII.1891 р. (Евпаторія)

"...з того часу як Миша приїхав, я більше сиджу надворі, бо він все сидить на березі і придивляється до прибою. Останнього тижня прибой був дуже великий, такий, що аж дошки з копалень виривав, і через те ми ніяк не могли вибрати часу поїхати човном, сьогодні море стишується, отже, може, поїдемо.

Поки Миша зо мною, то мені дуже добре й не скучно жити, але от він хутко поїде, то вже буде мені дуже прикро...

Трудно окреслити дату, коли кінчиться молодість Лесі. Я сказав би, що для людей високої освіти молодість закінчується з їх університетськими студіями. Цим часом зламу вважаю в житті Лесі її побут у Софії. Лист до матері із 1895 року пише вже дозріла Леся. Звучить це трагічно, що вона дозріла у своєму життєвому болю. Читаьмо цей лист життєвого пролому:

7. 7. 1895

„...Напиши, чи побачуся я з Мишею, коли приїду в кінці липня? Се була б для мене велика потіха. Раніше приїхати не можу. Я так люблю тепер всіх наших тута, надто тепер, і до того так мені їх жаль, що не знаю, як і розлучуся з ними, але що ж! Я бачу тепер, що я більше можу витерпіти, ніж думала перше".

Мені здається, що саме в цій нотці звучить прощання Лесі із щасливою молодістю. Ще тут тужить вона за щасливим братом, що принесе їй розвагу, і стільки, стільки спільного в їх житті. Але що ж?!

Леся зможе витерпіти багато більше, ніж вона думала. Як багато, багато більше — вона ще сама не знає. А разом із тим її душа вже горить любов'ю до всіх її рідних. Вона терпітиме за всіх її рідних у її нації і в цілій історії людства. Але це буде вже Леся-Іфігенія, Леся-пророчиця.

Покищо ми досліджуємо ще її щасливу молодість. Я випередив дещо події з її життя, щоб унагляднити ролю її брата Михайла в її житті. Ми ще з ним стрінемося в історії "Плеяди", першої літературної організації в історії України, що її зорганізує ще молода Леся із братом Михайлом на вступі до її літературного життя в Києві.

Покищо нам доводиться вернути до розгляду інших елементів із життя молоденької Лесі, якими обдарувала її загадкова, але велика Доля.

Природа й нарід у молодості Лесі

Не менше важливим від родини є світ природи, в якому жила Леся. Цей світ нерозривно поєднаний із її пізнанням на-

роду, його звичаїв, престаровинних обрядів, а найважливіше — його душі. У світовідчуванні молодечої Лесі це буде один нерозривний комплекс природи й народу.

Хоч доводилося їй жити й у містечках Волині, Полісся, Чернігівщини, але все був там заможний родинній дім серед саду чи дерев, всюди жива й буйна природа у глибині саду чи зараз за його межами. Ліси й річки. Всюди жива українська природа. Над усім тим молодечим світом запанує маєстатичний спогад із Нечімного, з урочища, де зберігся незаторкнений людською неволею світ "вільної" природи. Ця "воля природи" й неволя світу людей стане для дозрілої Лесі філософським питанням. Світ первісної природи урочища Нечімного стрінеться із світом людей.

Мавка-Леся на все життя запам'ятає собі науку Діда-Лісовика. "Воля не ходить людськими шляхами. Раз тільки ступиш на цей людський шлях і... пропала воля". Але... не випереджуймо подій, хоч добре знати про те, як вони пов'язані в єдиний сплет правдивого життя.

Для ясности аналізи чи образу життя подаймо наперед у схемі місця її життя й побуту в молодості.

Отже вже знаємо, що вона народилася у Звягелі. В деяких біографіях знайдемо Новоград Волинський. Справа в тому, що старовинну назву Звягель змінено на Новоград-Волинський. Але нарід далі називав це древнє місто Звягелем. Престаровинна назва "Звягель" проситься про назвознавчу студію. Зразу уявляємо собі княжу добу і старовинну Волинську Державу.

Про буйну волинську природу не будемо писати поем, бо це вже зробила Леся й багато інших. У Звягелі перебувала родина Косачів від 1871 до 1878 року. Мешкали в гарному домі, із саду якого вела стежка до долини й до річки.

І навіть ця рання молодість залишає нестерті спогади в житті Лесі. До їх дому приїзджає і гостює такий велетень української культури, як Микола Лисенко. Що ж він там робить? А разом із матір'ю записує волинське весілля. Як виглядало? А так, що до їх дому приходили запрошені селяни й селянки та із їх слів й оповідань велися наукові записки про те, що це є весілля.

Що ж це є українське весілля? Це найвищий обряд життя. Його корона й завершення. Це також скарбниця поезії. Це також частина вияву душі народу. Леся це все бачила й чула. Вона добре навчилася цього весілля. Побачимо пізніше, що в Колодяжному це буде улюблена забава молодих дівчат. Улюб-

лена як мрія й пожиточна наука весільного обряду. Це, мабуть, усі молоденькі дівчата бавляться у весілля. Нічого тут надзвичайного. Але Леся бавилася в українське народнє весілля. Яку це нісенітницю говорять літературні критики, що Леся не знала народнього побуту. Знала від дитинства. Треба було ж знати село, щоб вибрати й запросити тих, які знали найкраще обряди. Це все відбувалося в хаті і в селах довкола, й Леся вже змалку навчилася шанувати й любити оце старовинне таїнство народніх обрядів. А мала вона тут учителів найкращих. Це було, отже, дошкілля Лесі, хоч уміла вона читати й писати в четвертому році життя.

Від 1878 до 1882 року займає родина Лесі прекрасний дім серед саду у старовинному княжому городі Луцьку. Над містом володіє старовинний історичний замок, чи вірніше його романтичні руїни. Саме ці руїни будуть сценою найважливішої драми в житті Лесі, як це побачимо. Там відбудеться її славне на ціле молодече життя, ні, ні, славне на ціле її дійсне духове життя "Віче", в якому Леся зустріне свою правдиву долю. До цієї події вернемо в окремому розділі розгляду життя молодої Лесі.

Від 1882 року родина переноситься до Колодяжного. Це найрідніше з рідних українське село Ковельського повіту. Тут батько Лесі набуває малий маєточок із садибою у виді малого двора. Це тут переживає Леся найсвідомішу частину своєї молодости й час завзятої праці над своїм навчанням.

Саме тут відбудеться її екскурсія з матір'ю до таємничого урочища "Нечімне", якого сильно відчутні чари таки дослівно зачарують її на все життя. Це буде сценарій преславної "Лісової пісні". Разом із цією чарівною природою, незаторкненою людським житлом, живе тут такий же незайманий фолкльор пречарівної сили.

Дядько Лев Скулинський міг бути так само мудрим старовинним Духом Лісу.

Північна Волинь і Полісся — це, подібно як Гуцульщина, скарбниця престаровинного фолкльору. А слово "фолкльор" означає дослівно "мудрість й обрядово-звичаєва законність народу". Звичаєм усіх письменників того часу буде й Леся збирати його та черпати надхнення й мудрість із цієї криниці. Згадаймо, що її пізніша праця про "Купала на Волині", друкована в журналі "Житє і Слово" у Львові, має досьогодні вартість основоположного релігійно-обрядового документу. Нічого вже дивного, що я не міг знайти цієї праці у "повному виданні" творів у десяти томах. (Буде того сорому багато, але запишім і такий сором цього видання. Звичайно... праця про Купала є... українським буржуазним націоналізмом.)

Відмітім теж, що й сама Леся, і з її голосу будуть записувати народні пісні, а Леся буде рішуче твердити, що запис без мелодії є нічого не вартий. Бо ж... мелодія має так само зміст як і слово, що більше — мелодія має глибший зміст як саме слово, як це знала Леся й інші "втаємничені".

Тут Леся буде бавитися із сільськими дітьми. А це вже поважні забави. Леся відвідуватиме сільські хати, і хто це скаже таку нісенітницю, що вона не знала народнього побуту, бо, мовляв, була відірвана від нього побутом на своєму "дворі".

Мабуть, саме тут на місці відмітити, що Леся мала високу музичну освіту. Але не тільки освіту, але й високу обдарованість. Леся була обдарована душею, що чує музику у глибині своєї істоти. Недуга руки, яка унеможливила її гру на фортепіяні, була однією із власних трагедій її молодости.

Тужливу мелодію сопілки з "Лісової пісні" вона напевно чула ще "там" — у пралісах, над зачарованим озером Нечімного.

Там вона "бачила" свою мавку, чи вірніше сама нею "була", — а ви, старші, нічого про це не знали.

Ще багато дечого не знають старші літературознавці про світ уяви й дійсний світ молодих геніїв. Найважливіше те, що вони не мають іще найменшої уяви, якою мірою цей світ молодечих візій і мрій є справді „дійсний" у всетворчому світі візій, у дійсному духовому світі. Два визнання Лесі відкривають щілинку цього дивного світу. Щілинку у світі, про який, ви, старші, нічого не знаєте.

Про що не знають старші

Дивна річ, як мало знають психологи творчости геніїв — про їх духове життя ранньої молодости. Цей світ прикритий густою заслоною, яка ніколи не відслонюється.

Дорослі генії, чи взагалі дорослі люди, немов стидаються, або, щобільше, навмисне зберігають як тайну залишки в пам'яті про світ їх молодечих переживань. Здебільша вони справді про цей світ забувають. Наступає з'явище амнезії, тобто забуття чи витиснення, або заглушення у пам'яті цілого комплексу переживань і навіть подій. Але не все однаково глибоко, **чи** безповоротно затоплює пам'ять ці переживання у глибокий сумерк безпам'яті. Буває, виринають вони як із зачарованого озера звуки роздзвоненої молодечої уяви. Буває ще так, що деякі переживання залишають нестертий слід, або ще головніше, коли деякі молодечі переживання стаються важливим двигуном волі й почувань на все життя: Навіть коли вони здавлені чи заглушені свідомим бажанням, щоб їх витиснути з пам'яті й забути, то

однак вони діють, як притаєні двигуни нашої свідомости на поверхні.

В житті молодої Лесі все було важливе і змістовне. Дуже рано почалося її свідоме життя, дуже глибоко в ранню молодість сягає її пам'ять.

Можемо однак відокремити чітко два потрясаючі переживання, які створили в її душі не тільки ідеальні постаті чи картини для її надхнення, але вирізьбили її власну особовість. Буде ще дивніше, коли скажу, що Леся різьбить свою особовість сама для себе. Творить саму себе із дивної сили її духового призначення.

Спробуймо насвітлити ці два основні комплекси її душі й особовости. Свідчення про їх основоположну важливість знайдемо не тільки в її листах, але на вершинах її творчости.

Один із цих комплексів світовідчування й уявлень буде зв'язаний із урочищем "Нечімне", а другий, який розглянемо згодом, це її... "забава" в Жанну д'Арк на руїнах Луцького замку.

Ми зачнемо наш розгляд від переживань "Нечімного", яке станеться символом усієї української природи в її молодості й рівночасно її зрозуміння глибин народньої мудрости. "Нечімне" згущує це все в одне драматичне переживання, чи своєрідне об'явлення того, що в дозрілому світогляді вона назве "релігією своїх предків", вираженою найсильнішим у житті творчим вибухом „Лісової пісні".

Лист до матері, наведений у вступі до цієї праці, є тим моментом, коли немов у сповіді вона сама відкриває занавісу свого таємного для старших і для світу духового життя.

"Ви, старші, про це нічого не знали...
"...В місячну ніч бігала самотою в ліс...
... і там ждала, щоб мені привиділася мавка...
...і над „Нечімним" вона мені мріла...
...зачарував мене сей образ на ввесь вік"...

Читаємо окрему поему Лесі на тему такої нічної природи насамоті. Вона виразно каже там, у цій поемі „Братові й сестрі на спомин", що не може розказати всієї правди про те, що вона там пережила. Скаже тільки, що бачила світло Місяця.

Вона пише:

"Мені в цю ніч приснився ясний Місяць,
високе небо, вільний винокол.
Блакитне світло сяло і тремтіло,
немов огонь таємний чарівниці,
а над тополею зоря світила,

моя зоря, що скрізь мені сіяла,
поки мене не замкнуто від неї
в камінній клітці в чотирьох стінах.

Дивне диво. Навіть найріднішому братові не скаже вона всієї правди.

Про що були мої думки й писання,
не буду вам казати, друзі рідні, —
бо в вас наперекір сумним очам,
прорветься гама непокірна сміху
і буде жаль мені на сльози, вам сміх.
Тож не питайте, що мені іще
примріялось в блакитному сіянні.
Мені в сю ніч приснився Місяць ясний,
високе небо, вільний винокол...

Цей вірш написаний в грудні 1896 року. Отже спомин дозрілої Лесі.

Діялося щось таємне, щось, чого вона не може розказати найріднішій істоті, якою був для неї брат. Хоч довідаємося далі, що на тему "Нечімного" була в неї якась "конспірація" з братом, бо мав він писати оповідання про „Нечімне" в добі молодечої „Плеяди". А все ж таки й він не був повністю втаємничений у містерію „Нечімного".

Що ж це було? Чи є хочби якийсь натяк у цій поемі, що діялося в душі молодої Лесі.

"...а думи ткали безконечну тканку,
мережану при сяєві блакитнім,
аж поки сяєво зробилося рожевим,
тоді у серці якось обізвалось,
мов жайворонка спів, виблиснуло мов промінь...
Коли ясне весняне раде сонце,
малу кімнату рясно освітило,..."

Отже маємо якийсь ключ до цієї тайни, за заслону якої хочемо заглянути. Це безконечне тканння дум. Самовплив мрій чи візій із безконечною творчою "грою" уяви. Це щось як сни на яві.

Мрії, дитячі мрії. Цілий пребагатий світ дитячих мрій. Але ж є різні діти й різні їх мрії. Часом вони такі чудні, що до них діти не признаються старшим і взагалі нікому. Дещо із цього світу мрій затримують поети на ціле життя. Чи тільки поети? Чи може це тайна всіх геніїв, навіть геніїв чину й боротьби. Їм світить і їх веде якась зоря із їх незбагненного світу.

Може це тут тайна цієї творчої сили, що її англійський пророк Блейк вважатиме сутністю творчости цілого світу.

Велика тайна в тому, що тоді... у цих мріях... вони випереджують свою Долю (це Леся напише цю Долю з великої букви) вони бачать себе в майбутньому й саме в такому сеансі чи трансі мрії дозрівають, як личинка метелика у шкаралущі... ні, вони самі тоді творять своє справжнє "я".

Їх мрії завжди недосяжні. Вони далі гаснуть і в'януть.

"...В той час була для мене скрізь весна,
вона була і в серці, і в природі,
блакитні й білі проліски цвіли,
і я втішалася весняними квітками
так, мовби всі вони росли для мене...
І я тоді жила..."

Оце фрагменти цієї єдиної у своїм роді сповіді братові й сестрі. Що ж скажемо? Якби "Мавка" Лесі писала вірші у людському світі, то вона написала б оці рядки. Всі квіти і вся весна для неї. Вони для неї, вона для них. Вона тоді живе. Коли вона родилась і звідкіль, — вона не знає. Вона все була такою, як... Леся в ці місячні ночі її мрій.

Але ж Мавка навчиться писати вірші. Багато дечого навчиться Мавка у людському світі, коли вона, не послухавши Духа Лісовика, ступить ногою у цей людський світ, куди

"...раз ступиш і пропала воля".

Або як пише Леся у сповіді:

"...Безсонні ночі
минали швидше, ніж у сні коханім,
снувались думи, пролітали мрії,
а спогади з надіями сплітались
в один вінок, були там лаври, квіти...
були й терни, я потім те дізнала,
тоді ж не чула — ніч зачарувала.

Дуже часто такі візії геніїв сполучені із світловими враженнями. Пізніше "твереза психологія" опише їх, як так звані „зорові видива і сповидива", як спізнені відбитки і відгомони в очах на сильні світлові враження. Але чи справді ми знаємо природу цих дивних світел, що їх так виразно й часто бачать генії очима своєї молодости?

Так дозрівала душа Лесі!

Переважає в неї краска синя, ясного світла, як весняне небо. Але очі в Мавки будуть мінятися, — як довідаємося далі із "Лісової пісні". У знанні таємного ми називаємо це "синьою святістю".

Як я писав про Шевченка, ця краска в нього полум'яно червона. Леся стверджує, що бачила безконечну синь.

Вона тоді жила!

"Ви старші, нічого про це не знали!"

Ось як відслонюється щілинка від заслони таємного життя Лесі.

Цікаве й важливе свідоцтво про цю добу в житті Лесі і її „тайну" складає її сестра Ольга у своїх споминах. Сестра Ольга, найближча до Лесі віком, це пізніша "Лілієчка" із кореспонденції Лесі. Послухаймо її важливого свідчення:

"Жаборицькі пісні, казки, різні повір'я звичаї, купальські, жнив'яні і т. д. Леся добре пам'ятала і часто згадувала.

З наймолодшого віку Леся бачила, як мама збирає народні взори, перемальовує їх, лагодячи до друку. Леся дуже добре розумілася на них і артистично виконувала різні українські народні вишиванки.

Однак ще у Зв'ягелі познайомилася Леся з народньою творчістю й інших народів. У неї з братом Михайлом, неначе якимись "святими книгами", поруч із "Трудами" Чубинського, з наймолодшого віку були "Мифи классической древности" Штоля і "Сербські народні думи й пісні" в перекладі М. П. Старицького".

Так пише сестра Лесі в живих і барвних спогадах про молодість свою й Лесі. Подані тут факти яскраво підтверджують мою аналізу і психологічну інтерпретацію пізнішої творчости Лесі на основі переживань її молодости.

Тут хіба доводиться підкреслити отой маловідомий факт, що вона із її нерозлучним братом Михайлом розчитувалася у грубезних томищах "Трудів" Чубинського, немов у "святих книгах".

Це також доказ, що до великого свята в урочищі "Нечімне" Леся була добре підготована і сприймала все, що там бачила як живе джерело отих книг, що їх читала з братом.

Чи треба пригадувати читачам, чим були ці "Труди" Чубинського? Це важливе джерело до вивчення українського фолкльору. Воно чисте, свіже й несфальшоване пізнішими "виборами" і "доборами", чи "насвітленнями". Це правдива криниця того всього, що Леся сама назве одним простим визначенням, як "релігія моїх предків". Не можу досить яскраво підкреслити, що це окреслення не моє, а самої Лесі. З ним стрінемся у розгляді кореспонденції дозрілої філософської Лесі.

Підхід Лесі до народньої мудрости, як до „святих книг", кидає світло на цю тайну її душі, яку так дбайливо зберігала від

„ока старших". Ствердження цих фактів є так само яскравим потвердженням тих моїх тез, що я їх писав у праці п. з. "Джерело сили української культури". Я назвав там саме фолкльор, як збережений живим у народі. Леся, хоч так прекрасно знала фолкльор, не включилася у вузький суто описовий етнографізм народницької школи. Вона, як і Михайло Коцюбинський у "Тінях забутих предків", подає його в мистецько перетравленій формі чи то імпресіонізму, як у Коцюбинського, чи неоромантизму, як я окреслюю стиль Лесі із "Лісової пісні".

Якже це „мріяла" її „ота Мавка"? Тут, до речі, буде пригадати філософську поставу до цього питання такого корифея романтизму, як наприклад, Новаліс. Наведім дещо, що наче створене для інтерпретації Лісової пісні", чи світовідчування молодої Лесі:

"Я чував, що в давні часи тварини, дерева і скелі розмовляли з людьми. У мене тепер таке почуття, ніби вони щохвилини знову збираються заговорити, і я ніби ясно бачу, що вони хочуть сказати".

Це буде в Лесі:

"Німого в лісі в нас нема нічого".

Читаємо далі в Новаліса:

"Є особливі душі й духи, що живуть в деревах, у краєвидах (ляндшафтах), каміннях, картинах. Краєвид слід розглядати, як дріяду та ореаду. Краєвид треба відчувати як тіло. Кожний краєвид — це ідеальне тіло для особливого роду духів".

Дріяда — це за грецьким словом "душа дерев", або Мавка із "Лісової пісні".

"Ореада" — це дух чи душа краєвиду, головно гірського. Це буде "Той, що греблі рве" у Лесі.

Починаємо розуміти слово "мріла мені Мавка". Вона була й не була. Не була, як персоніфікована постать у драмі, але була, як жива істота, як душа дерев і лісу, що живе зачарована його красою й сама є частиною цієї красотворчої й життєтворчої "сили природи". Молоді генії мають свій власний світ широкий і безмежний, світ своїх таємних мрій. Вони самі його творять і це тоді вони творять рівночасно своє "я" і свою Долю. Бо ж від їх рішення, від обраного напряму і змісту залежить все дальше їх життя. Так треба розуміти Шевченка, що "Доля вела його за руку". Насправді вів його власний талан і власна духовість, але ж він сам її творив... у бур'янах.

Сповідь Лесі і ствердження сестрички дозволили нам заглянути й відкрити, чи радше доказати "тверезим ученим лі-

тературознавцям", що справді такий світ існує. У такому стані живе тоді вся природа своїм життям.

Тоді: "Німого в лісі в нас нема нічого".

Тоді Леся мріє про Мавку й вона якось для неї справді існує. Вона її жде, щоб її вигріти, щоб те, що вона бачить очима душі, сталося живою візією. Так появиться образ Мавки в її серці й вона носитиме в собі ціле життя. Зачарують її ті ображиття, коли незнані нам сили підказують, що наближається кізи "на все життя". "А ви, старші про це не знали". Аж під кінець нець, вибухне ця візія в її сповіді, що зветься "Лісова пісня".

Невисказана ніколи тайна її душі — це ота проста правда, що наша Леся ідентифікує себе із тією вимріяною Мавкою. Оце є тайна її місячних ночей. Тайна її ніжної і пречистої душі.

Дядько Лев це не просто дядько Скулинський, але оживотворений Володар Природи. Дядько Лев знає всю душу Природи. Він розказує казки, „які ніхто не знає й не вміє". Дядько Лев розкриває перед нею те, що відчувало її серце. Вся Природа є прекрасна. Вся Природа є жива. Вона має свою невидиму зачаровану душу. Дядько Лев це знає й уміє ладнати людське життя із Природою. Це дядько Лев дасть Лесі фатальне чи блаженне перестереження: „Залишися у світі природи, донечко люба. Не йди у людський світ. Там немає волі. Раз тільки ступиш і пропала воля".

Але Мавка-Леся не послухала дядька Лева. Вона стала людиною. Вона пішла у людський світ. Але в цьому світі вона не перестане бути Мавкою. Вона буде боротися за все прекрасне, благодарне, за все ідеальне. Цей свій світогляд, чи радше сповідь, висловить Леся так ніжно, щоб затерти межу між поезією і своєю "тайною". Вона боялася, що навіть найрідніші її не зрозуміють. Вона дотримала "тайни". Якби пішла ще маленький крок далі, то пропав би ввесь чар її зачарованої пісні. Маленький крок від поезії до правдивого світовідчування поета.

І справді поезія є тією святинею, де може знайти захист переслідуваний "світом". Поезія сплітається нерозривно із глибшим усвідомленням життя, а на її вершинах... життя цілого всесвіту. Тоді встають із духа поета нові об'явлення. Поет стається пророком. А Леся Кассандрою, Іфігенією, Жанною д'Арк, Одержимою, чи найвірніше — Дочкою Прометея. А в її молодості ці всі майбутні постаті дадуться звести до однієї...

На руїнах Луцького замку буде Леся "бавиться... в "Жанну д'Арк". Ми пригляньмося цій несамовитій „забаві" молодої Лесі. Бо в людському світі Мавка "Лісової пісні" перемінюється в правдиву й живу Жанну д'Арк.

Дитина й революція

Не тільки таємничо прекрасна природа була колискою життя молодої Лесі. Вона немов "під шоломом сповита", щоб ужити лицарського образу із "Слова про похід Ігоря".

В ранньому житті оточує її атмосфера конспіративно-революційної дії українського національного життя її доби. Це не одна якась подія, але довга родинна традиція, невід'ємна частина життя цілої родини. Часті гості, які заїздили до садиби Косачів, це не тільки музики, вчені, драматурги чи письменники. Майже кожний із них попри свою "напівлеґальну" культурницьку діяльність мав ще інші завдання виразно політичного й конспіративного порядку.

Леся просто виростає в такій атмосфері. Зберім для унаглядднення низку відомих фактів.

Отже, пригадаймо перш за все улюбленого батька Лесі. У студентській молодості розповсюджує революційну літературу, а зокрема твори Шевченка, тобто заборонені й нелеґальні видання його поем. Це справді найбільше революційна література, яку можна собі в той час уявити. Своєї молодечої діяльности Петро Косач не тільки не відрікся, а, навпаки, поглибив тільки свою конспіративність і добре крив її своєю видатною посадою. Вже знаємо, що був він членом конспіративної „Старої громади". Вона працювала „трійками", але зустрічі „трійок" мусили бути криті численними іншими знайомствами й контактами", — як кажемо сьогодні. Різниця між зорганізованою „трійкою" й іншими друзями Косача не велика. Знаємо напевно, що і Старицький, і Лисенко були визначними постатями не тільки в музиці і драмі, але й у громадському житті цілої спільноти, де не було встановленої межі між „законним" і „незаконним". Одне і друге називалося „неблаґонадьожним" і так зветься досьогодні, якщо оте „воно" виявляється національно-державною свідомістю.

В родині напевно жила пам'ять дядька матері Якова Драгоманова, засудженого й засланого в Сибір за участь у повстанні декабристів 1825 року.

Безпосередню зустріч із конспіративною діяльністю стрінула Леся в особах обох сестер свого батька — тобто улюблених тіток Лесі, які зі свого боку теж безмежно любили цю талановиту донечку свого брата. Були це Олександра Антонівна та Олена Антонівна Косачі. Обидві брали участь у революційно-народницькому русі та зазнали арештів і заслань.

Саме її тітку Олександру Антонівну арештували в 1879 році, як "скрайнє політично неблагонадійну особу" й заслали в

Оленську губернію, а в 1881 році в Сибір. Леся мала тоді дев'ять чи десять років. Потрясаюча для молодої душі подія знайшла вираз у першому вірші Лесі, ще дитини.

Обидві ці тітки, перед арештами й після них, часто бували в гостях у брата, який сам собою і своїм домом був для них опорою й захистом у трудних хвилинах після арештів чи заслання. Леся зазнає особистої втрати, спричиненої арештом і засланням тітки. Сприймає це зовсім свідомо, чому й за що. Знає ж вона долю Шевченка й безліч інших заслань, про які не могло не бути мови у зустрічах із „гостями" в домі Косачів.

Найбільше "неблагонадійним" гостем буде сам Іван Франко. Леся буде вже тоді молодою поеткою, — в 1891 році. Франко вийшов з арешту. І от "кримінальника" приймає Петро Косач. Губерніяльного стану суддя був поза досягненням місцевої поліції й ось у зв'язку із цією візитою кличуть Петра Косача аж до... Києва, щоб дати йому "губерніяльне" попередження. Франко ловить тоді остентаційно в'юнів у ріці. Хто ж годен сказати, про що говорили вони з Косачем. Знаємо тільки "твердий" літературний факт, що на ціле життя Франко мав симпатію для Лесі й піднявся редагування та видання її першої, ще також молодечої, збірки віршів.

Леся зачарувала Франка. Отже віч-на-віч стрічає молода й доросла Леся не тільки дядька Лева в пущі, але живих, свідомих революціонерів і разом із тим...

Віч-на-віч стрічає Леся жорстокі факти поневолення України разом із всією чорною огидою терору, яку стрінемо... в „Боярині" в таких яскравих образах. Отже цей „побут" зазнала Леся вже з ранньої молодости і їй доведеться дорисувати тільки декілька рис, щоб перенести акцію в добу Дорошенка. І тільки декілька рис вистачило б, щоб події "Боярині" відбивали сучасність Симоненка, Мороза, Голобородька, й ім'я їм преславний легіон.

Але ж сьогодні ми не годні собі навіть уявити, щоб хтось міг безкарно дати захист і поміч геніяльному поетові Голобородькові, що попав у "неблагонадьожні", якби він вернув із Сибіру в розцвіті свого незламного генія. Ще гірше! Ми не годні навіть уявити собі, щоб Василь Голобородько міг вернути живим із своєї каторги.

Чи здивує нас, що молода Леся буде "бавитися" в Жанну д'Арк.

Так, це нас глибоко здивує. Бо хоч багато дасться пояснити цією родинною атмосферою, то однак не той факт, що вона

так свідомо приймає свою долю, що більше, — так свідомо її сама творить.

Молода Леся це не тільки замріяна Мавка. А хто ж вона ще?

„ОТРОЧЕСТВО" ЛЕСІ

Дитина зрозуміла, що ціле людське життя це боротьба із тюрмами й засланнями. Боротьба добрих і рідних, але чомусь то слабших і пригнічених проти могутнішого і злочинного ворога. Так скоро „дитина" Леся знайде себе в центрі політичної й національної свідомости. В дев'ятнадцятому році життя напише свій перший протест. Куди сміливіший протест проти приїзду царя і його вітання в Парижі напише Леся згодом.

Гніт, тюрма, насильство над волею, криваві визвольні змагання, мучеництво Шевченка, таємність свідомого національного життя й повсякчасне насильство над вільною думкою стануть для неї ворогами цілого її життя. І де тут щаслива безжурна молодість? Не ходи, Мавочко, людськими шляхами, там немає волі. Раз тільки ступиш і скінчиться твоя воля. Але ж вона не Мавка, але людина.

Ще малою Леся зачне бавитися в дорослих людей із своїми друзями й подругами. Кажуть психологи, що такі забави це приготування до життя. "Кермовані старшими" забави часто вбивають глибший голос чистої душі молодого втілення. Нас цікавить оця „забава" Лесі, яку вона влаштовувала сама без дозволу, а ще важніше без відома "старших". Ви всі того не знали. Ще багато дечого не знаємо. Але сама Леся розкаже нам про одну із таких "забав". І тут справді знайдемо ключ до зрозуміння цілого її життя.

Сценою цієї дивної драми буде замок у Луцьку. Його згадує Леся з неменшою виразністю, як урочище Нечімне, коли бореться з недугою, а думи про смерть до болю живо нагадують молодість. В 1909 році пише вона із Телави в Кахеті слідуюче:

"...посеред міста ціле замчище з вежами, зубчастими мурами, воно нагадує мені Луцький замок і моє "отрочество...". Отрок — це хлопець, що вчиться на лицаря на дворі князя чи замку видатного лицаря. Леся навчилася бути лицарем на руїнах цього замчища. Вона пам'ятає не тільки замок, але якраз своє „отрочество", тобто час, коли в її душі вродився, виріс і закріпився ідеал лицарства. Ідея лицарства сильніше й повніше заполонить її душу, як навіть чарівний світ Мавки із Нечімного. Побачимо в аналізі вершин її творчости, з якою силою живе в

душі Лесі саме ідея лицаря. Яка ж ця ідея в нашу добу, як саме любила вона вік лицарства, яку ідею цього лицарства видвигає вона, як наказ для своїх братів-сучасників, буде мова у цілості її творчости. Тут відмітім основний біографічний факт, що ідея, яку втілює Леся, цілим своїм життям пробуджується й заполоняє її молодечу душу вже в такій ранній молодості. Це час її „отрочества".

"У дитячі любі роки,
Коли так душа бажала
Надзвичайного, дивного,
Я любила вік лицарський.

Тільки дивно, що не принци,
Таємницею укриті,
Не вродливі королівни
Розум мій очарували.

Я дивилась на малюнках
Не на гордих переможців,
Що сперечника зваливши,
Кажуть гордо так: "Здавайся!"

Погляд мій спускався нижче,
На того, хто розпростертий,
До землі прибитий списом,
Шепотів "Убий, не здамся!"

Оце історіотворче "Убий, не здамся" пролунало в її душі у ранній молодості. Дивно це для самої Лесі, дивно і для нас.

І ось Леся ідентифікує себе духово з тим лицарем, прибитим списом до землі, який кидає в обличчя ворогові своє безсмертне "Убий, не здамся!".

"І не раз мені здається,
Що сиджу я у полоні
і закута у кайдани
Невидимою рукою.

Що в руці у мене зброя
Неполамана зосталась,
Та порушити рукою
Не дають мені кайдани.

Глухо так навколо, тихо,
Не шумить гарячка в жилах,
Не вчувається здалека
Дикий гомін бойовиська".

Леся описує тут не себе, але картину цілої своєї нації. І ось молода Леся знайде відповідь і раду, або інакше основу-основ для цілої своєї ідеології. Дочитаймо цю програму до кінця:

"І холоне серце в грудях,
Мов воно всю кров стеряло,
Але поки я притомна —
Стогін мій не залунає.

Стогін мій не залунає,
Я гукну, мов бранець-лицар:
"Хто живий? Зійди на вежу,
Подивись на бойовисько!

Подивись, чи в полі видко
Нашу чесну короговку?
Коли ні, не хочу жити,
Хай мені одкриють жили,

Хай джерелом кров проллється,
Хай умру від згуби крови.
Будь проклята кров ледача,
Не за чесний стяг пролита!..."

Леся писала таке в Ялті 18-го листопада 1897 року. Виглядає це на спомин про дитячі мрії. А насправді це її програма для цілої нації. Програма її власного життя.

Вона вийде на вежу й кине свій клич для цілої нації. Хто живий, ставай до бою, коли ще в полі видно нашу чесну короговку. Коли ж ні, вона не піддається ворогові. Що більше, — вона прокляне раз на все в історії України кров, пролиту не за чесний стяг. Кров у службі ворога.

Це прокляття пролунає голосно в її "Боярині". Прокляття заржавілим мечам, заржавілим рукам і заржавілим душам. Лицар не той, що бореться за свою даму, чи за свою любов, чи за свою службу. Лицар це той, що бореться за чесний стяг.

А це ж і є основа основ ідеї священного героїзму.

Бачимо її на вежі якогось замку, звідки видно бойовисько. Вже знаємо що це на руїнах замку в Луцьку переживала Леся таке своє "отрочество". Вона вчилася там лицарства. Ніхто її не вчив. Вона вчилася сама. Правда, вона розчитувалася і слухала історії цілого людства. Всі діти вчаться про це у школах. Але не всі діти сприймають ідеал лицарства, як свій на ціле життя, а ще важливіше в ідеалах лицарства шукають тих, і тільки тих, що проливають кров за чесну справу. Яких документів потрібно нам про молодість Лесі, коли маємо найживіші й найправдивіші документи про світ молодої Лесі в її власній творчості.

Але існує документ ще важливіший, іще більше детальний і живий. І знову ж діється драма на сцені Луцького замку. Вже знаємо, що Леся перебувала в Луцьку в роках 1878-1882, отже у віці від семи до одинадцяти літ. Це і є вік найбуйніших мрій геніїв, коли із таїнства їх духового навантаження формується в них, чи формують вони самі свій духовий світ на ціле життя. Я маю на увазі поему Лесі Українки п. з. "Віче".

Забава в „Жанну д'Арк"

Ці діти бавляться в конспірацію. Збираються в руїнах старого замчища на таємні наради, встановлюють сторожу й таємні кличі. Це все робили старші. Тут іще немає нічого дивного. Тут жде нас найбільша несподіванка. Леся організує "забаву" в історичну постать Жанни д'Арк. Очевидно, вчилася про неї в історії. Але ж від науки історії до особистої персоніфікації і глибокого ототожнення себе з такою постаттю ще далекий шлях. Котра дівчина не чула у клясі історії про Жанну д'Арк? Але ж тільки Леся взяла на себе таку ролю.

Пригляньмо ближче цій молодечій драмі:

"В дворі старого замчища-руїни
Зібрались ми на віче, все поважні,
учені голови, гладенькі й кучеряві,
і віком не малі. — якби зложити
літа усіх, либонь століття вийшли б!
Ми всі були на зборах, всі дванадцять.
Обачні люди, тямили ми добре,
що ми живем у небезпечний час:
поставили сторожу біля брами, —
як хто надійде, щоб давала гасло, —
і раду радили. Таємне товариство
ми закладали і ніхто з "великих"
до нього доступу не мусив мати.
Зложили всі обітницю врочисту
ховати таємницю до загину".

Здавалося, що це невинна забава у "великих". Було їх дванадцять. Знали вони, що небезпечний час, зовсім як "великі". Мали разом сто років. Обачні люди. (Чи вже тоді Михайло звався "Обачний", чи може від такої ролі у забавах назвали його далі "Обачним"?)

Але забава розгортається стрімким урвищем вгору.

"...Ще ж до того
була в гурті маленька Жанна д'Арк:
тоненька, блідолиця, голосочок

бринів, немов дзвінок, її очищі
блакитні блискавиці розсипали,
злотистеє волосся розвівалось
мов орифлама. В нас її вважали
за речницю великої снаги.
Вона сиділа в замковій бойниці,
неначе в ніші, і навколо неї
було ще досить неба весняного
в тій рамці кам'яній; західнє сонце
вінцем її голівку червонило.
Вона держала слово, і багато
великих слів у ньому поміщалось:
братерство, рівність, воля, рідний край...
так, так, те все було".

Так, так, те все було насправді. І чи можна сумніватися, хто у цій "забаві" був Жанною д'Арк? Я не можу уявити собі кращого опису і кращого малюнку молодої Лесі, як оцю картину, чи, по-малярському кажучи, автопортрет, який вона нам намалювала. Складний малюнок. Є там і золото орифами, горіюче золото в полум'ях західнього сонця. І вінець довкола її голівки. Вінець червоний. І найсміливіша із усіх барва. Барва синіх блискавиць, які метали її очі. Так, це все було.

"Ще старість не прийшла, а все минуле
не раз мені стає перед очима,
і я дивлюсь так пильно, мов боюся,
що більш мені не прийдеться побачить
того садочка спогадів моїх,
що міниться барвистими квітками
при світлі мрій, мов при західнім сонці".

Спомини важливі, плекані в душі мов заповіти молодості. Її власна віра і програма.

"Яка ж була мета у товариства?
"Мета?" — "Великі" вже б не обійшлися
без сього слова, ми ж були щиріші:
в нас не було мети. Було завзяття,
одвага, може навіть героїзм,
і з нас було доволі".

"Великі" сваряться за програми, "великі" сваряться за слова чи навіть часом за одне слово. Леся не любитиме ні програм, ні догматизму. Важливіша від усього воля дії, завзяття, одвага, навіть героїзм. Важлива дружність і любов. Почуємо від Лесі науку про любов найвищу. Чесна, справедлива справа знайдеться у кожному часі й кожному столітті. Важливе, щоб

між великими словами був... рідний край. Важливе, щоб не бути рабом, важливе, щоб не піддатися ворогові, щоб кинути йому в лице "Убий, не здамся!". Хіба ж не пізнати ворога? Хіба ж є сумнів з ким боротися?

І що варта кожна програма, якщо за нею не буде золотої орифлами надхнення й одваги, а найважливіше таки героїзму Жанни д'Арк. Невже не знав король і лицарі, що їм робити? Кого воювати? Невже треба програми для оборони уярмленої батьківщини від жорстокого наїзду ворога й уярмлення? Ні! Потрібна Жанна д'Арк! Вона, що своїм надхненням засоромить лицарів і поведе їх на здобуття їх уярмленого міста, сама, перша вилізе на драбину, приставлену для наступу на мур твердині.

А програма?

Програма відваги, революційного чину і навіть крови.

"Гартовані ножі" були в тих співах,
а в серці у співців була любов
до тих "великих", що були малими
на бенкеті життя. Летів той спів
геть за зубчасті стіни і котився
зеленими моріжками до річки,
немов хотів поплисти за водою
до вбогих сел, що мріли навкруги..."

У програмі була любов і "свячені ножі". В програмі була відвага і героїзм. У програмі... Лесі Українки.

Ще потрібні будуть... сині блискавиці її "Ритмів".

"Палкими блискавицями, мечами
хотіла б я вас виховать, слова!
Щоб ви луну гірську будили, а не стогін,
щоб краяли, та не труїли серце,
щоб піснею були, а не квилінням.
Вражайте ріжте, навіть убивайте!"

Така була програма Жанни д'Арк. В її словах будуть вогні й мечі і сині блискавиці, і гнів і любов. Буде на ній лицарська, вимріяна зброя. Буде жертва власного життя. Буде золота орифлама. І буде "крик Прометея". Буде програма Лесі Українки, яка з одного образу родиться, в одному образі вміщається.

Жанна д'Арк

Жанна д'Арк визволила Францію з ворожої окупації. Жанна д'Арк була мужеською. Воювала мечем у лицарських боях, носила мужеський лицарський одяг і зброю. Жанна д'Арк

повела за собою лицарів. Жанна д'Арк перша пнеться на драбину під час облоги міста. Перша виставляє себе під удар ворога. Жанна д'Арк передвіщує королеві перемогу. Що більше, це вона... Жанна д'Арк веде цього короля до тріюмфу.

І ось ми бачимо Лесю, як стоїть на підвищенні в якійсь там ніші чи заглибленні муру й виголошує полум'яні промови до її лицарів. Напевно не бракувало там і брата Михайла. Було там їх дванадцять і якби додати ввесь їх вік разом, то може було б до сотні. Леся кличе їх до бою. Кликала до зброї за волю ярмленої батьківщини. Засуджує гнівом наїзника чужинця. Вирвати з неволі всіх ув'язнених. Її лицарський загін знав уже її історію

Жанна д'Арк мала всього 16 років, коли вступила на славну арену історії. Не довго ждати для Лесі. Найкоротший шлях до справжньої боротьби. Це Жанна д'Арк у позиченому одязі й на купленому із збірки коні вирушає до... Шінон, щоб після пригод нарешті вдягнутися у вимріяну "білу зброю" лицаря.

Яка вбога ваша уява, літературознавці, що ще дотепер, ви не доглянули в поемі Лесі її справжньої сповіді, отакої сповіді, як у листі до матері про Мавку. Але ж поема сповіщає про подію куди важливішу, ніж виглядання Мавки. Хіба ви призабули історію Жанни д'Арк.

Громада, чи вірніше лицарський загін, до якого за прикладом самої Жанни й жінок мусили приймати, добре знала драму, яку вони відограваали, хоч не всі вони усвідомлювали дійсність цієї драми в житті самої Лесі.

Але ж і сама забава не кінчалася весело. Заповідає сторожа, що надходять "старші". Молода громада мусить сховатися у підпілля. І десь із-поза муру приглянеться вона тим старшим. І тут почнеться справжня драма дійсности.

„Старші" вертають із якоїсь корчми, підпиті, чи зовсім п'яні так, що не здібні просто йти, але виписують на своїй дорозі кривульки подібні до літери „М".

"...Все затихло миттю:
"великі" йшли!... під муром притаївшись,
ми бачили, як постаті незграбні,
хитаючись та пишучи "мисліте",
блукали по замковому дворі, —
"великі" йшли з веселої беседи".

Оце ті "лицарі", що їх має пробуджувати Леся до героїчної боротьби. П'яні до того, що не можуть навіть просто ходити

дорогою! Така тверезість дійсности могла б не раз назавжди закінчити всяке мрійництво про Жанну д'Арк. І тут пробудилася правдива Леся. Така дійсність не відібрала їй охоти бути правдивою українською Жанною д'Арк в цілому її житті.

Свої промови і ідеї доведеться їй хіба промовляти до оцього темного й лінивого гурту п'яниць. Важка це була проба й важка зустріч із дійсністю. Тут треба сили більшої за саму уяву дитини. Тут треба сили духового призначення людини. Клича самого Духа нації.

Драма життя Лесі не закінчилася смертю на вогнищі. Не стала вона перед судом, що допитував би її про голос Божий і про те, чи вищий цей голос чи суд, що судить Жанну д"Арк.

А вона сама згорить на вогнищі цілопалення її життя як жертви. Безліч разів писатиме про оте дослівно внутрішнє спалювання під час великих творчих вибухів її найкращих і саме пророчих творів. Потім ішла втома виснаження, й часто навіть сам твір видавався їй тільки попелом, а не таким живим, як твір цей був у часі горіння. Ми вже читали, що вона боялася навіть як сприйме її родина, — а це ж найграмотніші і найближчі їй люди — отаку її сповідь як „Лісова пісня".

Правда, вона переносила проблеми сучасности на історію, на далеке минуле, чи далекі країни, й це зм'якшувало вістря її... єретичности, чи взагалі „неправомишленности".

Бо над усім тим лунав міцно її пробудницький голос, що закликав прямо до боротьби.

Вогонь "найбільшої любови" спалював ціле життя Лесі.

За її віщування не кидали на неї каменем, бо вони були перенесені в часи Кассандри. За її засуд митцям, що служать ворогові, не нап'ятнували її "божевільною ідеалісткою", ані нереалісткою, бо вона перенесла свій засуд смерти для зрадників у добу „Оргії".

Ні, не тільки для царської цензури було потрібне Лесі таке „перенесення теми" в іншу добу. Хоч би „в пущу" , де не треба митців, ані мистецтва, — не те, щоб їх хоч розуміли. Свій гнів на заржавілі душі перенесе вона в добу Дорошенка. Щоб не загнівалися, що опортунізм — це те саме, що зрада, це те саме, що духова смерть. Щоб не прокляли за те, що гірше за самого ворога вона лає й засуджує отих заржавілих душею рабів... Отих "старших", що вертаються п'яні із своїх "забав" тоді, як Леся "бавиться" в Жанну д'Арк, чи гірше ще... у пророчицю Прометея.

Ми вернули до молодости Лесі й до однієї засвідченої нею самою "забави". Хто із біографів записав би те, як бавляться малі діти, чи молоді... генії. Але ми зачинаємо розуміти, що тут ця незбагненна для літературознавців доля — невимірне незриме, — чи точніше "адриштам" таємного знання про душу людини веде її за руку. Зрозумівши цю її долю і свідомо вибране завдання цілого життя, вернемо ще раз на хвилину до питання Жанни д'Арк.

Чи зрозуміла тоді Леся до кінця, за що саме засудили Жанну д'Арк на вогнищі її "духовні судді"? В чому суть зудару такої національної героїні із народом, якому служила і за який вмирала? Чому засудили її на вогнище? Тут я питаю не аматорів, але самих істориків. Жанна твердила, що відповідає тільки перед Богом, який надхнув її до віщування й до її визвольного чину. Це твердження найбільше розгнівило її суддів. За це згоріла Жанна д'Арк у 1431 році. В 1456 році засуд уневажено, але суддів не засуджено. Вони ж тільки помилялися. Чому було можливим, що їх помилка коштувала життя героїні, над цим не думали. Нові були володарі й нові політичні умовини. А в 1909 році, ще за життя Лесі, була Жанна д'Арк „беатифікована", а в 1921 "канонізована". Леся не ждала на її беатифікацію. Леся не буде ждати так довго на її беатифікацію визволеною українською нацією і тим Орденом Лицарів, що його Леся пробуджувала. І цей Орден не буде заперечувати факту, що пророчиця має власний контакт із Богом і прямо перед ним відповідає. Ще вірніше перед Духом Нації, що на таке завдання Лесю Українку покликав.

Тут тільки може початися вивчення біографії Лесі у фактах її життя, коли ціла його значимість ясна, як важлива частина Духа Нації і його дії в самій історії України. І цілого людства в його новому ладі.

Леся писатиме в муках виснаження і смертельної хвороби, в гарячці від недуги і в гарячці надхнення, яку знають тільки найбільші генії.

Доведеться їй, як тому лицареві з її молодечих мрій, затиснути рану, притиснути міцніше панцер до грудей, щоб не так скоро плила з цих ран її сердечна кров.

Але ж... вона полюбила вік лицарства у своїй ранній молодості.

І знала вона, що правдиве лицарство — це не розкоші темних кімнат і закамарків середньовічного замку, але боротьба за „чесний стяг".

Починаємо розуміти, чому свою молодість називала Леся "отрочеством".

Вона гартувала себе на лицаря.

Великого Лицаря в колі Духа і Слави.

Плеяда

На межах її дозрілої молодости чи на вступі до самостійного літературного життя Лесі стрічаємо важливий в історії літератури факт заснування нею гурту поетів, що назве себе класичною назвою сузір'я „Плеяди".

"Плеяда" — це гурт молодих поетів, головно студентської молоді, до якого допустили також деяких „старших", бо ж „великими" були вже вони всі. Цими "старшими" між молодим гуртом були Старицький і Лисенко. Допустили їх напевно не тільки тому, що це в їхніх домах відбувалися засідання і збори цього першого в добі визволення товариства поетів.

Ще багато там молодечої студентської психології, але це вже історія дорослої й дозрілої Лесі. Це вже твердий факт із історії української літератури. Згадую про нього в цій студії із життя молодої Лесі саме з уваги на деяку перевагу того молодечого ще духа, — оце "мірення сил на заміри", — за словами Міцкевіча, — яке побачимо.

Молодий цей гурт, підіймає завдання, яке під силу хіба державній академії. Вони розгортають плян перекладів архитворів світової літератури з метою засвоєння для української літератури всього того, що найкраще, найважливіше чи найвище у світовій літературі.

Ось прізвища авторів заплянованих до перекладу: твори Шекспіра, Байрона, Бернса, Сервантеса, Вольтера, Гюго, Руссо, Бальзака, Беранже, Ґете, Гайне, Міцкевіча, Словацького, Конопніцької, Ожешкової та численних інших. Повний список авторів заплянований до перекладів обіймає шістдесят п'ять прізвищ!

Стільки мав завзяття зробити молодий гурт шістьох чи вісьмох молодих піонерів. У цій програмі видавання творів усіх народів знайдено й декілька з російської мови. Гоголя перекладала Леся із братом ще в Колодяжному під редагуванням матері. А от із цих декількох прізвищ робить московська критика якесь буцімто "задовження" Лесі, чи переважаючи впливи московської літератури на неї. Саме зіставлення авторів осмішує ці жалюгідні тенденції імперіялізму в літературі. Леся ні одного дня не була в московській школі. Леся від ранньої молодости ненавиділа царат і ненавиділа усякий затиск волі в

цілому світі. Вона була чутлива на всі прояви тиранії в цілій історії людства. Побачимо яскравий приклад цього ще в добу її молодечої революційности, саме у "Плеяді".

Але покищо відмітим факт куди ганебніший, як самі зазіхання на московські впливи й "задовження". Отже за 50 років культуроборчої "революції" цілі так звані "українські" академії не виконали ані частинки того пляну, що його бралася виконати "Плеяда". Що більше, навіть із московської мови не робиться перекладів на українську мову, мовляв, вони зайві. Жахлива нужда цього процесу ясна навіть сьогоднішнім яничарам у літературі. Ще менше зроблено в напрямі перекладів української літератури на чужі мови. Тут виключний монополь має московська література. Україна дістає кришки із боярського стола Москви. Оце є та ганьба культуроборчого процесу на теренах "звільнених від царського гніту народів". Відчуття цієї кривавої іронії історії знайдено у драмі Лесі „В домі роботи, в країні неволі".

Тут наголошуємо тільки всесвітнє тло літературного життя молодечої "Плеяди". Члени "Плеяди" обіймали думкою й душею справді все, що велике й високе в усесвітній літературі. І саме в тому їх европеїзм. При чому вони знали, що цей їх плян це тільки відповідь на найгарячішу й невідкладну потребу засвоєння для української літератури всього, що було виявом чи то висот, чи то тенденцій даного часу. Це тільки в тюрмі народів, чи в ще гіршій тюрмі людської думки можна дивуватися, що цей молодий гурт перекладав, наприклад, Вольтера. То невже ж твори Вольтера чи Руссо перекладені на українську мову?

З яким лицем ці жорстокі кати української літератури й культури доторкають живої ще спадщини Лесі своїми кривавими руками, на яких кров кількох сотень поетів чи діячів української культури. Ось вам, холопи малоросійські, святкування Лесі Українки на глум усій її ненависті затиску думки й тиранії, а зокрема її ясному прозрінні справжнього обличчя Москви у "Боярині" чи "Лежанд де сієкль".

Леся крізь ціле століття плює їм в лице, а вони удають, що грецько-римські чи орієнтальні сюжети Лесі, як, наприклад, в "Оргії", не до них відносяться, не про них мова в образах прокурора і префекта в "Оргії", а це ж клясична картина московських культурноборців для них написана. І все це москвоборство завдячує Леся... самій Москві, як навчають нас культурноборчі "побрязкачі".

Нахабність такого москаля знаменито показана в постатях сьогоднішніх енкаведистів, а в часи Риму прокурорів і префектів.

Ось її слова:

„Нехай мовчать ,поки якслід навчаться
поправної латини!"

"Поправну латинь" заміняє сьогодні "общепонятний" і тільки через нього дорога назовні, поки замовкнуть зовсім.

Наперекір цим тенденціям сьогоднішніх і тодішніх "прокурорів" і енкаведистів Леся плянує із своїм гуртком "Плеяди" здобути високі вежі світової духовости й інтелекту через переклад на початок 65 авторів.

Цілу атмосферу життя у "Плеяді" характеризує найкраще власний лист Лесі до брата Михайла, написаний віршем в гумористичному дружньому тоні. Так мало таких радісних віршів у житті Лесі.

Цей лист належить ще до духовости молодої Лесі й тому наводжу його для характеристики середовища „Плеяди" в цій моїй праці.

Пише Леся із Колодяжного до Києва; душею вона вже в Києві. Ось про самі переклади:

"Еге ж! Переписала
Я Гейнові пісні,
Сиділа, як заклята,
Над ними я три дні.
Вже можу я сказати:
Grâce à Dieu c'est fini!
Бо вже та переписка
Увірилась мені".

"Переписати" — це в жартівливій мові "Плеяди" значить перекласти. А далі:

"Тепера буду мучить
Альфреда де Мюссе,
І як поможуть музи,
То подолаю все.
Перекладу найперше
Елегію Lucie
Там Le mie prigioni
А там і "Ночі" всі.

Помучитись прийдеться
З усім тим не на жарт,
Алеж "козацька слава"
Теж чого-небудь варт!.."

Далі переходить Леся до інших справ „Плеяди":

"Ну, як же там "Плеяда",
Як справи йдуть у нас?

Чи "Музи співодайні"
Навідують там вас?

Чи будеш ти писати
"Нечімнеє своє?
А може, воно досі
Написане вже є?

Conseil lègislatif наш
Чи він вже не зібравсь?
І як там делеґат наш
На йому пописавсь?"

"Уставодавча Рада" це зібрання "Плеяди" для її дальшого оформлення. "Наш делеґат" — це брат Лесі, Михайло. Термінологія із французької революції "Консей лежіслятіф" тут зовсім невипадкова. Як побачимо молоді "члени Законодатної Ради" пильно студіювали історію французької революції, як найближчої для них в історії події важливої для поборників московської автократії.

Стрічаємо в цьому листі важливу згадку про "Нечімне". Це доказ, що Леся і її брат жили цією темою. І ось Леся хоче, щоб саме її брат писав про те "Нечімне". Цей сюжет вони обговорювали. Леся питається про це, як про щось добре між ними відоме. Михайло мав уже написати те своє "Нечімне". А Леся? А коли Леся напише своє, вже знаємо. Але "мріє" воно для неї ціле життя. Снується й мучить її нерозладоване в душі, аж вибухне під кінець життя. Покищо вона хоче, щоб і брат писав "своє Нечімне".

"Тепер, мій любий брате,
Мій друже, прощавай,
Та з Києва додому
Хутенько прибувай.

Твоя сестра Леся".
(Березень. 1890)

Так, це ще молода Леся. І я маю сумнів, коли ж зможу ствердити, що Леся вже не є молодеча.

Коли ж насправді Леся перестала бути молодою? Далебі, не знаю. Мабуть на все життя залишилася вона Мавкою із Нечімного, чи Жанною д'Арк із Луцького замку.

А коли ж літературознавство вимагає якоїсь суворої дати, то мені доводиться згадати її побут у Софії в Болгарії у її дядька Михайла Драгоманова, а після його смерти в його родині.

З одного боку слід вважати цю добу закінченням університетів Лесі. Це там у свого дядька, професора університету, складає Леся свої "докторати".

Його смерть залишила спомин так трагічний і болючий для Лесі, що довго вона не могла навіть писати про її переживання до рідної матері.

А відтак... настигли переживання, в яких Леся зрозуміла, що вона може перетерпіти більше, ніж вона думала.

Маєте дату, літературознавці. Точну дату листа Лесі до матері з Болгарії.

Леся зможе перетерпіти ще багато більше, ніж зазнала в Болгарії.

Леся й постать Шарльотти Корде

Свій лист у справах "Плеяди" до брата кінчить Леся привітом для всіх друзів із гурту.

"Коли ти жірондистів
Побачиш де,
Скажи їм, що усіх їх
Віта Charlotte Cordè!"

Друзів із „Плеяди" називає Леся „жірондистами", а себе саму Шарльоттою Корде. Ця нова поетична ідентифікація Лесі з важливою й цікавою історичною постаттю саме тому, що це виразна ідентифікація самої Лесі, й вона заслуговує на розгляд.

Рік 1890. Леся має вже 19 років. Лист із Колодяжного до добрих друзів й улюбленого брата, з яким лучить її безмежно багато спільних переживань, ідей і молодечих звірень з інтимних мрій. Лист кінчиться закликом до нього, щоб вернув із Києва до Колодяжного. Лесі скучно без його товариства. Отже, це пише ще молода Леся, але це вже не учениця гімназії, що знає популярну історію Жанни д'Арк. Це вже заавансована студентка історії, яка, — подібно як і її друзі того часу, — "мають у пальцях" — як то кажуть студенти, — історію французької революції.

Он що пасіонує їх революційні думки й душі. Між ними Леся, їх надхненниця, вітає їх із Колодяжного як їх "Шарльотта Корде".

Хто ж це була Шарльотта Корде?

Ввійшла вона в історію, — не кажу шкільну історію, — але університетського рівня поглиблену історію Франції як убивниця жорстокого тирана Марата. Вбиває його на побаченні, якого настирливо тричі домагається, простим кухонним ножем, що його купила за два франки на день перед спробами розмови із Маратом. Це сталося 13-го липня 1793 р., близько сто років перед написанням Лесею оцього автобіографічного листа.

Шарльотта Корде (1768-1793) походила із шляхетної, хоч зубожілої, родини й мала між своїми предками драматичного поета Корнея. Вихована на творах Вольтера і Плутарха, має в моменті її героїчного чину 25 років. Залишила "Листи до французів, приятелів законности й миру".

Її вчинок виростає із власної надуми, із власного ідеалізму і прагнення врятувати Францію від дальших погромів і кривавих купелів під гільотиною коштом жертви свого життя через убивство кривавого чи божевільного диктатора, який здобув жалюгідну злославу саме погромами жірондистів. Багато із них знайшло захист у сусідній за морем Англії.

Сама Шарльотта згинула на гільотині чотири дні пізніше. "Вона навчила нас, як умирати!" — перейшла її слава до історії.

Оце привіт й оце клич, й оце світ Лесі, на цей раз не серед молодих кучерявих головочок на замку в Луцьку, але серед учених "жірондистів".

Ця важлива ідентифікація якось не заслужила на увагу дослідників ні на вільній еміграції, ні в під'яремній Україні.

Хто ж це самі "жірондисти"? Це ті, що розпочали революцію в ім'я ідеалістичних кличів "Волі, Рівности і Братерства". У згаданому листі пише Леся, що з трьох кличів найважніша Воля. Були це французькі патріоти, які не могли стерпіти тиранії автократичної монархії як і цілої її перестарілої феодальної системи. Боронителі приватної власности й вільного розвитку промислу та торгівлі. Сам початок революції, — як це оцінюють історики сьогодні, — пройшов легко здобуттям Бастилії. Але згодом визвав цей процес необчислимі сили ще радикальніших елементів, які, разом з анархією та хаосом, сприяли жорстоким диктаторам і демагогам типу кривавих Марата й Робесп'єра. Зокрема необчислимими й жорстокими виявили себе злославні монтаньяри.

Большевицька історіографія розцінює жірондистів і сам подвиг Шарльотти як „контрреволюцію". Шарльотта Корде — це "контрреволюційна змовниця".

Ось у десятитомнику видання творів Лесі з 1963 року стрічаємо таку дрібним друком зауважу до нотки під "Шарльотта Корде:" "Буржуазна історіографія зображала Корде як республіканку, яка вбивством Марата хотіла нібито врятувати революцію від "кровожадного анархіста", а саме вбивство — як героїчний акт. Насправді цей терористичний акт був складовою частиною контрреволюційної змови й мав на меті дезорганізувати революцію.

Шарльотта Корде — аґент контрреволюційного жірондистсько-роялістичного центру, який після Французької революції підняв повстання проти якобінського конвенту. Корде прибула до Парижу з метою організації терористичних актів проти вождів якобинської диктатури і 13/VII вбила Марата".

Московське НКВД діє в історії регресивно. Його опришки знають навіть те, чого не знала сама Шарльотта. Вони знають, які то терористичні акти вона мала намір виконувати проти ДИКТАТУРИ. Вони в обороні ДИКТАТУРИ. Оборона республіки проти диктатури є „контрреволюцією". „Революція" — це ДИКТАТУРА вождів якобінців і очевидно монтаньярів.

Московське НКВД допитувало б довго Шарльотту Корде, щоб призналася, які то ще контрреволюційні вчинки мала вона намір виконати. Як добре, що не було в той час НКВД і Шарльотта, яка й не збиралася втікати, але заздалегідь була приготована на героїчну жертву, згинула на ешафоті, але без довгих московських тортур.

Для нашого розсліду важливе ствердження болшевицької історіографії, що Шарльотта Корде — це яскрава контрреволюційна змовниця й терористка. Он, як! А Леся ідентифікує себе з цією жахливою "контрреволюцією".

Квод ерат демонстрандум. Що й треба було доказати!

Доказ зовсім вірний з енкаведистського становища, тільки при чому тут уся їхня ґльорифікація Лесі, як буцім то "революціонерки" з їх становища? До тюрми з нею! На заслання! Як посміла вона утотожнювати себе з такою жахливою "контрреволюцією"? Не республіканка вона, а просто роялістка! До тюрми з такою буржуазною націоналісткою, як Леся Українка!

Скиньте маску, совєтські літературознавці! Ви насправді ненавидите Лесю й боїтеся її і тому у її століття, коли вже не можете знищити ані її творів, ані популярности, тоді надягаєте на себе машкару вашої найогиднішої диктатури, проти якої Леся ставила ідеал самопожертви й героїзму.

Могло б здаватися, що це тільки епізод із світогляду молодої Лесі в часі студентського духа. Але ж так не є! Це серйозна літературознавча проблема, бо ж стрічаємо в її дозрілому віці цілу драматичну поему п. з. „Три хвилини", датовану революційним роком 1905, в якому Леся Українка розвиває тему дискусії чи зудару жірондистів із монтаньярами в теоретичній ширині. Там монтаньяр робить донос на жірондиста за те, що він... засуджує Цезаря в історії.

Так, Леся була проти всякої диктатури. Як добре для Сталіна, Єжова, що Леся не дожила до їх часів. Бо вона, на сором усім яничарам, зуміла б його вбити.

Обережно з похвалами молодої Лесі як "революціенерки"! Вона нею справді була, але в такому змислі як Шевченко, Міхновський, Франко, Олена Пчілка, Петро Косач і сама Леся.

Дозріла Леся стане сама собою. Хоч живуть у її молодечій душі взірці різних героїнь історії, але її ріст і її завдання ще вищі.

Леся, трагічна пророчиця Кассандра, побачить у "Легенді віків" жахливу дійсність своєї країни.

Але покищо дивно вигострений зір Лесі бачить в історії героїзм жіночих постатей, коли вони своєю відвагою й посвятою засоромлюють мужів чи лицарів.

Шарльотта Корде — це у психології молодої Лесі ще один вияв тієї самої ідеї, що її Жанна д'Арк.

Визволити засуджену на ярмо націю! Вбити тирана! Пробудити націю до визвольної боротьби! Підняти на чин! Викоренити рабство з душі, із світогляду, з історії, з політичної дійсности! Першою стати до бою! Рватися на драбину облоги, щоб першою дійти до ворожого табору! Рукою власною, як треба, вбити найжахливішого тирана!

Ні, ні, немає іншої молодої й іншої дозрілої Лесі. Вона все та сама вічно молода й героїчна. І не треба їй софізмів, програм, ні навіть догм філософії. Їй вистачить її чисте серце, відвага й героїзм.

Ні, ні, вона не Жанна д'Арк, ані не Шарльотта Корде, ні Іфігенія, — вона перейде в історію людства як вічно молода Леся Українка.

В БОРОТЬБІ ЗА ІДЕОЛОГІЮ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

(Літературно-ідеологічні есеї)

Слово про Лесю Українку

Виголошене 25-го серпня, 1963 року на урочистій Академії для вшанування 50-річчя з дня смерті Лесі Українки

Лондон, Англія.

Якби мені довелось якимсь одним образом чи символом схарактеризувати життя і творчість Лесі Українки, я навів би "Іфігенію в Тавриді", а потім "Кассандру".

Я дуже вдоволений, що в програму нашої академії включено саме "Іфігенію в Тавриді" у формі літературного читання.

Нехай прозвучить це натхненне слово Лесі Українки, — ця інтимна і відважна сповідь її душі, — 50 років по смерті поетеси, коли 1-го серпня 1913-го року, в Суромі, серед високих скель Кавказу догорів до кінця вогонь, — живий вогонь, — її полум'яного серця.

Ясно і високо горів цей вогонь, мов торжественна жертва віщунів стародавної Геллади.

Високо горів жертовний вогонь на вівтарі, на якому старовинні мудреці поклали Іфігенію, коли-то богиня Артеміда загнівалася на свій нарід за те, що він не був вірний власному героїзмові. Життя молодих героїв було потрібне Геллади, а їх героїзм — це найвища вартість і єдина запорука її перемоги й величі в історії.

Треба було жертви чистої, високої і благородної, щоб її вогонь розпалив свіже і ясне полум'я героїзму у серцях подвижників походу на Трою. Щоб приборкати навіть супротивне море, вороже їх походові, щоб погострити ум завзяттям, серце загартувати хоробрістю, а душу натхнути впевненістю, що Богиня, захисниця жіночої чести, не буде більше гніватися на них у їх далекому поході.

Тоді жерці вибрали Іфігенію, на цю високу, людську жертву тілопалення, подібно, як старозавітній Авраам готовий був пожертвувати сина Ісаака. Але Іфігенія, довідавшися про мету жертви, приймає її добровільно для добра і слави Геллади.

І коли вже розпалився вогонь довкруги вівтаря і обняв Іфігенію перснем високого полум'я, тоді Богиня вирішила рятувати її благородне життя. Таємним і чудесним способом вона перенесла її понад хмарами на далеку Таврідy, — так тоді називався Крим, — і там серед самотности й величі скель, серед краси гаїв, серед високих дорійських колон Святині Артеміди, служила Іфігенія високою жрекинею Богині, самітна, задумана, вічно натхненна, чиста жрекиня. Вічний вогонь горів перед чудесним образом у святині, — і вічний вогонь любови і туги за далекою батьківщиною горів у серці Іфігенії. Котрий із тих вогнів був сильніший? Котрий живіший? І там, на чужині, спалюється її життя, призначене на високу жертву для божественної Геллади.

Але, що я розказую? Чи зміст безсмертної драми Евріпіда, чи, може, Ґете, чи може... життя Лесі Українки?

Леся знала, що життя молодих героїв було і буде потрібне батьківщині. Їх героїзм — це єдиний скарб нації, єдина надія

на волю, єдина запорука життя. Щоб розпалити їх героїзм до білого полум'я чину і боротьби треба було перш за все власної жертви її життя, щоб ці ідеали ствердити, встановити, розпалити і здійснити в історії.

Поетка українського рісорджіменту, поетка бойових заборол українського націоналізму, поетка високих веж лицарського ідеалізму, поетка твердинь і святинь Українського Духу!

Не один раз пише Леся у листах до рідних і друзів про процес своєї творчости. Щось спалюється в її грудях у дослівному значенні цього слова. О, ні, це не тільки гарячка недуги. Це ще міцніша гарячка творення, — це сильне внутрішнє горіння, що спалює її життєтворчі сили, немов вогонь жертовного костиря. Після того, — як сама пише, — вона виснажена, обезкровлена, бліда як папір, — але знову збирає сили духові й фізичні, щоб у короткому часі здобутися на... нове горіння, на нову поему, чи драму,... жертву,... містерію творчости.

Вже в ранній молодості зустрічається вона із фактом людської жертви на вівтарі ідеї. Заслання на Сибір було в традиції її родини ще від повстань декабристів. Її тітку вивезли в Олонецьку губернію 1879 року, коли Леся мала дев'ятий рік, а за два роки вона довідається, що її вивезли ще далі, на Сибір. Про цю "Сибір неісходиму" вона знала не тільки із поем Шевченка. Сибір була в її родині, в її молодості, Сибір серед краси і блаженности волинської природи, над синім плесом Нечімного Озера.

У сріблисто-брилянтових росах весняного ранку сивий Дідусь-Лісовик, володар всієї волинської природи, отак навчатиме, пробуджену до свідомости, лісову Мавку, чи, може, Лесю:

Лісовик:

...Ні, дитино,
я не держу тебе. То Водяник
в драговині цупкій привик одвіка
усе живе засмоктувати. Я
звик волю шанувати. Грайся з вітром,
жартуй із Перелєсником, як хочеш,
всю силу лісову і водяну,
гірську й повітряну приваб до себе,
але минай людські стежки, дитино,
бо там не ходить воля, — там жура
тягар свій носить. Обминай їх доню:
раз тільки ступиш — і пропала воля!

Необачна молода Мавка із соснових борів Волині вже в ранній молодості ступила на людські стежки, якими не ходить воля.

Дивно людські були забави молодої Мавки. Вона бавиться з дітьми у "Таємний Союз" на руїнах старого лицарського замку, свідка давньої величі і слави України. Вже там слухає Леся таємного голосу Долі. Серед своїх ровесниць була Жанною д'Арк, пробудницею й натхненницею лицарства для оборони батьківщини, що була у смертельній небезпеці. Дивні бувають забави у дітей. І невдовзі цей голос прозвучить і серед старших. У вірші "Надія" буде це голос ще малої дівчини проти вивезення на Сибір її тітки за службу і відданість ідеї.

Цієї високої відданости життя для нації вчить її вже рідна мати, Олена Пчілка, разом із азбукою мистецтва поезії. Вже в Києві, разом із дітьми Лисенка, в його родині й у Старицького, вчиться молода Леся азбуки драматичного мистецтва у забавах в театр. Адже і старші "бавилися" в оцей театр, коли було заборонене українське слово, а приватні чи аматорські представлення, були єдиним засобом плекання слова і мови. Леся знала, чим кінчилися оті дивні "забави" старших у "таємні товариства". І вже в цьому малому театрі Лесі грали п'єси про Ахілла і про лицарів середньовічних, що боронили ладу і покривджених. Звичайно, був там теж репертуар Старицького, а може й режисерія, але молоді актори воліли самі складати чи імпровізувати в цьому свої діялоги. Дивні бувають замилування до забав у дітей.

Каже Шевченко, що доля веде нас за руку. Доля Лесі взяла її за руку так само скоро, як і Шевченка.

Організація молодих письменників "Плеяда", що її заснувала Леся в 1889 році в Києві, скінчивши 18 років життя, це вже не забава. Це справжня молода академія, що ставить собі за завдання опанувати висоти світової літератури й перекласти около 30 великих письменників. Вони цей плян справді почали здійснювати навіть у друкованих виданнях. Леся пише для своїх сестер підручник "Стародавня історія східніх народів".

Іван Франко визнає Лесю Українку готовою до бою за свої власні висоти вже в 1892-му році, піднявшись видати її першу збірку віршів "На крилах пісень". Леся ледве переступила межу повноліття, коли Іван Франко так достойно визнав її жінкою, що година носити лицарський меч мужчин.

Меч її натхненного слова!

І Леся кидається в бій, немов шукаючи хороброї смерти.

І хоч зранена смертельно, вона притискає міцніше панцер до грудей, "щоб кров затамувати", але не кидає бою ані на хвилину, готова все... до жертви найвищої.

Але таємна рука богині Долі забирає її з краю, мов Іфіге-

нію із жертовника, веде її в щораз довші подорожі за кордон, чи не по всій Європі, а далі й до Єгипту. Ці подорожі за кордон рятують її не тільки від недуги, а й від неминучого арешту і заслання. Її арештували тільки раз у 1907-му році, разом із Лисенком та іншими представниками української інтеліґенції під час найсильнішої нагінки царату проти українства.

Богиня призначила Лесю на службу у святині. А була ця святиня не тільки в Криму, а всюди там, де перебувала Леся. В кожному місті ішла Леся насамперед до бібліотеки і там змагалася із всесвітньою думкою за власний образ, за власну висоту, за власні ідеали.

Всі літературознавці погоджуються в тому, що Леся Українка на справжніх висотах своєї думки була незрозумілою. Її філософія і світогляд ще зовсім не досліджені. Не маємо ще томів праць про „Лісову Пісню", „На полі крови", „Адвокат Мартіян", "Кассандра", "Оргія" чи "Камінний господар". А кожна з цих драм — це окреме питання, це висота, здобута за висотою, це досягнення, а часто етап в історії української думки й мистецтва.

Існують томи чи й ціла література про Гамлета", чи "Фавста". Від часів появи "Бурлядор де Севілля", 1617 року, існує величезна література на тему Дон Жуана. Мольєр, Жорж Санд, Байрон, Ленав, Шов і ціла плеяда інших, більших чи менших, писали про Дон Жуана. Леся дає українську і справді лицарську відповідь на це питання, дає порівняльні студії на цю тему. Ми тільки починаємо усвідомлювати собі велич Лесі у світовій літературі.

Не легкий був шлях Лесі, не легке священство Іфіґенії. Самітна, до краю безнадії й туги доведена, Іфіґенія пробує вчинити самогубство. Але поборює цю думку, бо така смерть негідна для неї,... дочки Прометея.

Не знаємо, як глибоко сягала часом депресія, чи змучення Лесі, але знаємо напевно, що у хвилинах найвищого натхнення вона не один раз заявляє у своїх віршах і драмах, що вона... дочка Прометея. Йому вона вірна, до нього молиться, так як Шевченко молився до нього на скелях Кавказу, як давніше Гете, як пізніше Франко і як Леся, його вірна й горда дочка і жрекиня, і як потім, вже за наших часів, будуть співати гимни Прометеєві... українські повстанці.

"О, батьку наш, Прометею
І нас клюють за вірную ідею,
Та не орли..."

Це від тих духових велетнів України українські повстанці навчилися співати гимни Прометеєві, як його сини! Сьогодні

можна говорити про український Прометеїзм, як про національну ідеологію. І коли розкують його із скель Кавказу, тоді нову добу в історії цілого людства почнуть, чи вже почали, сини Розкованого Прометея!

Ми ніколи не забудемо, що цей божественний вогонь натхнення добувала для нас Леся серед мук ностальгії, серед безсилля, серед рабства, серед темноти, серед обскурантизму і опортунізму, щоб вогнем її жертви цей вогонь божественного героїзму у наших серцях навіки розпалити.

Один із новіших критиків Лесі назвав її нещодавно на сторінках „Визвольного Шляху" Лицарем Духу.

Якщо наші святкування 50-ліття з дня її смерти мали б причинитися до встановлення її культу, а на такий вона понад усякий сумнів заслуговує, то я назвав би її Високою Жрекинею Святині Українського Слова і Духу.

Леся писала:
"Важка твоя спадщина, о Прометею!"

А ми скажемо сьогодні:
Благословенна твоя спадщина, о батьку наш, Прометею!

СТРАХ МОСКВИ ПЕРЕД ЛЕСЕЮ УКРАЇНКОЮ

(Літературознавчий есей)

Сьогодні вже нікому з українців не треба доказувати про тверду ведмежу лапу московської цензури над українською літературою. "Соцреалізм" в Україні це, перш за все, цілковитий контроль української літератури, навіть штучно витвореної "процесом соцреалістичної совєтської літератури", яка друкується українською мовою. Крім загальних обмежень та утисків з боку "керівництва партії", ця українська література, навіть соцреалістична", підлягає ще безпосередньому наглядові "спеців" місцевих обкомів, себто місцевих сатрапів, що виконують спеціяльні завдання в ділянці „літературної політики" Москви.

Історична заява Івана Дзюби підтверджує нашу тезу. Наприклад, про "Літературну Україну" він висловився так: її редагують "як стінгазету районного відділу міліції". Отже, начіть не обласний комітет, а просто районовий відділ міліції вирішує про те, що має бути друковане, що відкинене, що має бути, а що не сміє бути в... "процесі соцреалістичної літератури єдиного совєтського народу", себто — єдинонеділимої Москви.

Не знаємо точно, хто вирішував про долю творів Лесі Українки, що появилися у десятьох томах, але можна думати, що якась "вища влада". Вона й вирішила, що в українській

літературі не може існувати такий твір, як драма Лесі Українки "Бояриня". І так нахабно з "повного видання" творів Лесі Українки викинено один із найголовніших її творів — драму "Бояриня". Здавалося б, що хоч у цьому академічному виданні "Творів у десяти томах", в якому надруковано й переклади, статті та листування, знайдеться місце і на наймаркантнішу, з ідейно-національного погляду, драму Лесі Українки, хоч би для академічної пристойности. Але таку пристойність московська "культурна революція" вже давно потоптала, доказом чого є палення українських бібліотек та систематичне винищування пам'яток української культури.

Лесі Українки, очевидно, не можна викреслити ані з пам'яті українського народу, ані — з якої б то не було — історії літератури. І тут московські большевики застосовують добре відому рецепту для померлих "клясиків", яку найкраще з'ясовує Іван Дзюба у випадку В. Симоненка:

"Вони хитрі, вони любитимуть, бо знають: ненавистю можна вбити тільки живого, а от любов'ю можна вбити і померлого".

Отже, вони "люблять" також і Лесю Українку, дарма що вона ненавиділа москалів кожним фібром своєї істоти. З "любови" до неї назвали навіть один театр у Києві іменем Лесі Українки і грають у ньому... п'єси московською мовою. Так глумляться вони з Лесі Українки, яка в „Оргії" каже, що мистців треба радше власною лірою вбити, ніж дозволити їм служити чужинцям своїм мистецтвом. Але дія для цієї драми відбувається в стародавній Греції і хоч Леся Українка вказала пальцем на Москву, але не назвала її поіменно, і тому московська цензура дозволила ставити цю драму на "русском языке". Натомість, як побачимо, інакше є з драмою "Бояриня" і московські "культурні революціонери" вирішили засудити „Бояриню" на смерть, мовляв, такої драми взагалі не було!

Щоправда, цей твір був надрукований у повному виданні творів Лесі Українки в 1926-30 роках із вступом Драй-Хмари, але саме за це московська "культурна революція" на початку 30-их років засудила Зерова і Драй-Хмару та багатьох інших і вислала їх на Сибір, а саме видання усунула з усіх бібліотек. Отже, можна припускати, що тим разом видання творів Лесі Українки було під контролем не тільки "Літературної України", себто районового відділу міліції на вул. Орджонікідзе ч. 2, а й якогось вищого центру плянувальників "культурної революції". Там і вирішено, що в інтересах повного "воз'єднання" і прогресивного небуття української нації „буржуазна націоналістка" Леся Українка не повинна була написати такого твору, отже

"Бояриню" слід уважати за твір "неіснуючий". Його "нє било і нє будєт!".

В чому ж річ? Леся Українка продовж цілого свого життя у всіх своїх творах гостро засуджувала московський гніт і рабство в Україні, хоч дії її творів могли відбуватися в Єгипті, в стародавній Греції, в Палестині чи в катакомбах Риму. Проте в усіх тих драмах представлена українська дійсність і визвольна боротьба України, в зумовленій цензурою мистецькій формі, перенесена на фон інших країн та іншої доби.

Коли єврейський раб у єгипетській неволі, каже, що не хоче мати нічого спільного з єгипетським рабом, бо він (цей раб), якби був вільний, будував би ще більші святині для прославлення величі Єгипту і на глум єврейському богові й на знищення Ізраїля, то Леся Українка мала тут виразно на увазі питання т. зв. спільного фронту з московською соціял-демократією, отже таким способом перестерігала перед згубним "спільним фронтом" з москалями так само, як робили це політичними заявами "буржуазні націоналісти" Франко чи Міхновський. Саме з цензурних причин в цій драмі Леся Українка не могла поіменно назвати московського рабовласника. Це дає можливість московським большевикам різними "поясненнями" і "коментарями" спотворювати правдивий зміст творів Лесі Українки, мовляв, вона боронить тут "загальнолюдські принципи" і це не стосується до "улюбленого старшого московського брата". Іншими словами, коли Леся Українка плює тут москалеві в лице, він ще може "обтертися", вдаючи, що це кому іншому, а не йому.

Але вже ніяк не можна цього зробити з "Бояринею". Тут безпосередній удар Лесі Українки в лице самій Москві. Від першої до останньої сцени цієї драми Леся Українка називає і ганьбить саме Москву. І хоч ця драма написана в 1910 році, проте вона особливо правдиво змальовує сьогоднішню Москву. Ось саме тому цей твір "пролетарської революціонерки", "передовички соціялізму" і т. п., як називає її Москва, не міг появитися у повному виданні її творів навіть 50 років після її смерти.

Підкреслюючи ганебність московської "культурної революції", цей злочинний в історії культури факт, спробуємо коротко з'ясувати ідейно-моральний і політичний зміст "Боярині" Лесі Українки.

Почнемо фрагментом політичної дискусії між двома персонажами цієї драматичної поеми. До дому значного козацького старшини Олекси Перебійного загостив молодий парубок Степан у московському боярському вбранні. Степан — з походження українець, у цьому домі його рало вітають, убачаючи в ньому майбутнього свого зятя — в Перебійних є дочка Оксана. Іншої думки про Степана — Іван, молодий козак, син Перебійного.

Він ненавидить рабство і вислужництво Москві; сучасні яничари назвали б його сьогодні "буржуазним націоналістом". В дискусії боярин Степан намагається виправдати опортунізм свого батька. Він каже:

"Нема при чім нам жити на Вкраїні.
Самі здорові знаєте, — садибу
сплюндровано було нам до цеглини
ще за Виговщини. Були ми з роду
не дуже маєтні, а тоді
й ті невеликі добра утеряли.
Поки чогось добувся на Москві,
мій батько тяжко бідував із нами.
На раді Переяславській мій батько,
подавши слово за Москву, додержав
те слово вірне.

Іван: Мав кому держати!
Лихий їх спокусив давати слово!"

Дискусія з гостем загострюється і її пробує злагіднити батько Івана.

"Перебійний: Тоді ще, сину, надвоє гадалось,
ніхто не знав, як справа обернеться...
а потім... присягу не кожне зрадить...

Іван *(іронічно)*: Та певне! Краще зрадити Україну!

Степан *(спалахнув, але стримався)*:
Не зраджував України мій батько!
Він їй служив з-під царської руки
не гірш, ніж вороги його служили
з-під польської корони.

Іван: Та звичайне,
однаково, чиї лизати п'яти,
чи лядські, чи московські!..."

Дискусеія за гостинним столом уже розгорілася і батько пробує стримати агресивність сина, спрямовану проти Степана — жениха-боярина. Але Іван невгамований, далі лає "яничара-боярина".

"Іван: Батьку!

Що там замазувать! Кажімо правду!
Се річ не власна., се громадська справа!
Якби таких було між нами менше,
що, дома чесний статок протесавши,
понадились на соболі московські,
та руки простягнули до тієї
"казни", як кажуть москалі..."

Тут уже й мати Івана не витримала — "сіпає сина за полу", щоб гостя-жениха не ображав. А гість ще раз пробує захищати батьків опортунізм чи зраду:

"Степан: Не задля соболів, не для казни
подався на Москву небіжчик батько!
Чужим панам служити в рідним краю
він не хотів, волів вже на чужині
служити рідній вірі, помагати
хоч здалека пригнобленим братам,
єднаючи для них цареву ласку.
Старий він був обстоювати збройно
за честь України...

Іван: Ти ж молодий, —
чому ж ти не підіймеш тої зброї,
що батькові з старечих рук упала?"

В цій дискусії Леся Українка показала нам двох типів: Івана — молодого козака-самостійника, чи інакше — "буржуазного націоналіста", що рішуче твердить, за словами Івана Франка, що не час ні москалеві, ні ляхові служить; Степана, що вже примирився з режимом і рабством та захищає опортунізм, іншими словами — сучасного "прогресиста". Захищаючи свій опортунізм, він навіть покликається на історію "Каїна і Авеля", словом — він "гуманіст". Послухаймо, що він відповів Іванові, чому не візьме з батькових рук зброї і не виступить проти Москви?

"Степан: Як поясню тобі?.. Коли ще змалку
навчав мене з письма святого батько,
то він мені казав напам'ять вивчить
про Каїна та Авеля. "Мій сину,
а не з тьмяним, не тремтячи мов Каїн,
небесному Отцеві одповісти,
коли тебе спитає: "де твій брат?"
мовляв, пильнуй, щоб міг ти з ясним оком,
А як же можу я на Україні
зніймати зброю так, щоб не діткнути
ніколи нею брата?... І невже
мушкет і шабля мають більше сили
та честі, ніж перо та щире слово?
Ні, учено мене, що се не так!"

Ось яку "розумну" відповідь дав Степан Іванові в обороні рабства. Іванові ж не дали продовжувати дискусії, перервали батьки, що в Степані бачили свого майбутнього зятя. Справді, Оксана, дочка козака, стала жінкою Степана-боярина. І розпо-

чата в хаті козака Перебійного дискусія продовжується уже не на словах, а в самій драматичній дії, в самих подіях із життя "Боярині" (Оксани) в Москві.

Така сама дискусія могла б відбутися і сьогодні за якимсь "круглим столом". Якийсь сьогоднішній "боярин" може теж покликатися на "Каїна і Авеля" уже в більш модерній формі "прогресизму" і служити Москві за "самообдурену совість", щоб шляхом "реалітетів" добиватися полегші перш за все для себе самого, а потім і для "меншого брата", "обдуреного буржуазними націоналістами", в ім'я братерства і марксівського універсалізму й космополітизму (замість перестарілої для "прогресистів" історії про Каїна і Авеля). Тут можна покористуватися ще й "єдинокровністю старших і молодших братів", навіть і авторитетом Риму, який — мовляв — також шукає шляхів до порозуміння...

Драма ж "Бояриня" Лесі Українки глибоко розкриває істоту яничарства і рабства. Ідеологія хороброго козака Івана — це ж ідеологія Лесі Українки, доказом чого є ціла дальша дія, ціла драма "Бояриня". Саме тому Москва засудила цю драму і усунула її порядком "культурної революції". Далі побачимо, як Леся Українка безпощадно розбиває всі ілюзії і самозабріханість тодішнього "реалітетника" Степана.

Степан переїхав із своєю дружиною, Оксаною, до Москви і це дає нагоду Лесі Українці повністю виявити непримиренні різниці між Москвою і Україною як у національно-культурних звичаях, так і в етично-моральних та ідейних поглядах. Нас, безперечно, перш за все цікавлять політичні події.

І ось до Степана, що й сам походить із козацького роду, приїхав у Москву гість, точніше — вістун з України. Він пробує намовити Степана вжити своїх впливів для захисту своїх земляків в Україні, бо ж Степан, буцімто, для цього й служить цареві. Розгортається ось яка картина:

«Степан *(уводить гостя-козака):*

Ось тута поговорим, пане-брате,
бо знаєш, там... тут буде захисніше.
(Оглядає сіни через двері, потім замикає двері на замок. Сідає з гостем далі від дверей. Розмова ведеться неголосно).

Великі чиняться там кривди, кажеш?

Гість: Та там такі напасті, що крий Боже!
І просвітку нікому не дають
Московські посіпаки! Все нам в очі
тією присягою тичуть...

Степан: Правда,
що присяга таки велика річ.

Гість *(голосніше)*:
Чому ж вони самі забули Бога?

Степан: Помалу, пане-брате, ще підслуха
якийсь слуга.

Гість: Та правда... я й забув...
(Тихше) Ми присяги не хочемо ламати.
але нехай же цар нас оборонить
від тої галичі.

Степан: То трудна справа.
Адже когось він там держати мусить
для нагляду, а всі ті воєводи
один від одного не ліпші. Звісно,
за ними й інші всі порозпускались...

Гість: Послав би цар з українців кого,
в Москві ж тут є такі, от хоч би й ти,
що здавна і цареві служать вірне,
і рідний звичай вміють шанувати.

Степан: Нас не пошлють...

Гість: Чому?

Степан: Бо нам не вірять.

Гість: Отак! та ви ж тут наче в ласці!

Степан: То тут на очах, а з очей спустити
нас на довго не зважаться. Так, часом
не надовго послати, посилають,
і не самих, а вкупі з москалями...
Щоб воєводами настановити,
того не буде й зроду!

Гість: Не здивуйте ж,
що ми відкинемось до Дорошенка!

Степан *(робить рух рукою, мов хоче
затулити гостеві уста)*:
Крий Боже, пане-брате, що ти кажеш?

Гість *(схаменувшись)*:
Та часом зірветься з досади слово...
Найгірше, пане-брате, догаряє
оте, що нам не вірять... Мій свояк
Чорненко, знаєш?
(Степан потакує головою)
Так був уклепався,
що ледве-ледве вирвався з душею!

Степан: Чорненко? Він, здається, з найвірніших
царевих приятелів.

Гість: То-то й ба!
А хтось там наклепав при воєводі,
що ніби він послав у Чигирин
листа якогось. От було біди!
Що жінка плакала, в ногах валялась
у воєводи...

Степан *гірко всміхнувшись):* Є прислів'я брате:
«Москва сльозам не вірить!»

Гість: Щира правда!
Проте знайшлись такі, що помогли...

Степан: Се хто ж?

Гість: Побрязкачі».

Тодішніх «побрязкачів» сьогодні називаємо «яничарами»; ця назва прийнялась в Україні, де яничари розплодились цілою хмарою, бо ж сьогодні — доба масовости. Все, що колись ще за московського царя відбувалося індивідуально чи виїмково — тепер має масовий характер. Також і технічні знаряддя яничарів сьогодні вдосконалені. Вже й самі «реалітетники» не спроможні заперечити існування тих «яничарів», бо ж маємо авторитетне підтвердження Івана Дзюби:

«В той час, як один «добрий чоловік» у Кремлі офіційно розділив усю творчу інтеліґенцію на «чистих» та «нечистих», і на виконання цього зловісного жарту літературні яничари кинулися уточняти списки: кого в рай, кого в пекло, — В. Симоненко пише вірш «Покара» — про щастя бути вигнаним з раю».

Яничари в українському народі були й будуть так довго, як довго існує і буде існувати українська визвольна боротьба, аж врешті(за словами В. Симоненка, діждуться «зсуканої петлі», яка чекає їх із рук розгніваного народу. А покищо вони сповняють свою ганебну ролю на службі «атєчєства чужого». Безсмертну характеристику дає їм знову ж таки Іван Дзюба:

«І тут на перешкоді стоїть величезна й тупа сила інертности, збайдужіння й громадської деморалізації, народжених добою Сталіна і живлених сьогодні, з одного боку — безпробудним фарисейством, а з другого боку — тим мелодраматичним скепсисом, у який залюбки і «вишукано» тікають від тяжкого громадського обов'язку, тікають із лінощів, зі страху, і при сліпоті; жалюгідним скепсисом мудруючого раба, який хоче сам себе обдурити і вдає, буцімто, так захоплений грою в парадокси, що й не помічає ярма на шиї...».

Леся Українка саме примушувала самообдуреного раба помітити не тільки своє ярмо на шиї, а й свою зраду рідного народу.

Звичайно, московські большевики в таких випадках вдають, що це стосується до часів царської Москви, а сьогодні, мовляв, нові володарі Кремлю — просто «білі янголи» з раю, що принесли світові «мир», «волю» і «братолюбіє»... Леся Українка геніяльно розкрила кожну Москву і її характеристика аж надто яскраво стосується і до сучасної большевицької Москви. І хоч Москва сьогодні вже свідома того, що вона не може викреслити з історії Шевченкового «Сну», проте пробує викреслити «Бояриню» Лесі Українки. Вона добре знає, що це твір «буржуазно-націоналістичний», себто самостійницький, протимосковський. Московські большевики можуть «простити» Лесі Українці різні «ідеологічні помилки», тільки не її характеристику Москви, яку вона дала у своєму пророчому прозрінні.

Степан-боярин, вірний підданий московського царя, навіть у своїй хаті не може вільно говорити з гостем, бо боїться своєї тіні. Москва висилає в Україну когось з українців тільки під суворим контролем, як ось тепер бригаду Колосової за кордон. І «Москва сльозам не вірить», для цього тепер є заховані в кишенях мікрофони, навіть тоді, коли вдають, що говорять із кимсь «у чотири очі». Сучасні закордонні «реалітетники» ще не відчули цього на власній шкірі, тому й драма Лесі Українки ще нічого не навчила їх.

З невблаганним реалізмом української історії Леся Українка доводить конфлікт у «Боярині» до логічного завершення.

В Україну не можна вислати листа, не можна передати хоругви для церковного братства, не можна допомогти навіть грішми своїй родині в наглому випадку, бо «вони там накладають із Дорошенком», за словами Степана-боярина. Це діялось за царя, потім за Сталіна і Хрущова, це саме діється і тепер, за Брежнєва-Шелєпіна.

Багато треба було фактів і часу, щоб Степан-боярин побачив своє рабство і зненавидів його разом із самим собою. Його улюблена дружина Оксана-бояриня, єдина його надія і розрада в житті, в'яне як українська квітка в сибірській тайзі. Зближається її смерть і вона лишає Степанові свій заповіт...

І тут маємо картину неперевершеного, в ідейно-моральній силі, священного героїзму — фінал драми, в якому Леся Українка дає відповідь на найважливіші питання і сумніви Степана, а частинно і його дружини Оксани: це питання героїчного обов'язку супроти Батьківщини...

Оксана вмирає. Вона задивлена в заходяче сонце і мріє побачити ще Україну, де «світить там ясніше як тута сонце». Щоб привернути їй надії, Степан обіцяє поїхати з нею до батьків в Україну, де вона оживе й одужає:

«Степан: Не журись Оксано,
Ось хутко знову побачим, як там світять
і сонечко і місяць на Вкраїні.

Оксана: Се-ж як? Хіба умру? Тоді запевне
душа полине...

Степан: Бог з тобою, люба!
Чи ж я би про таке тобі казав?
Надумав я поїхати з тобою
в гостину до твоїх.

Оксана *(іронічно)*: Велике діло,
що ти надумав! Цар думки відверне.

Степан: Цар пустить. Вже ж тепера на Україні
утихомирилося.

Оксана *(гостро)*: Як ти кажеш?
Утихомирилось? Зломилась воля,
Україна лягла Москві під ноги,
се мир по-твоєму — ота руїна?
Отак і я утихомирюсь хутко
в труні.

Степан: Ти оживеш на Україні.
Москва ж не може заступити сонця,
зв'ялити гаю рідного, зсушити
річок веселих.

Оксана *(понуро, уперто)*: Годі, не кажи.
Нікуди я тепера не поїду.

Степан: Чому ж?

Оксана: Не хочу.

Степан: Що се ти, Оксано?
Мені аж дивно! Що се ти говориш?

Оксана *(розпалившись, підводиться)*:
А я дивую, ти з яким лицем
збираєшся з'явитись на Вкраїні!
Сидів-сидів у запічку московськім,
поки лилася кров, поки змагання
велося за життя там на Україні, —
тепер, як «втихомирилось», ти їдеш
того ясного сонця заживати,
шо не дістали руки загребущі,
та гаєм недопаленим втішатись.

На пожарищі хочеш подивитись,
чи там широко розлилися ріки
від сліз та крови?...

Степан: Ти тепер картаєш...
А як сама мені колись казала,
шо ти прийняти можеш тільки руку
від крови чисту?

Оксана: Правда, я казала...
Ми варті одне одного. Боялись
розливу крови, і татар, і диби,
і кровоприсяги й шпигунів московських,
а тілько не подумали, що буде,
як все утихомириться... Степане,
дай руку!

Степан: Се навіщо?

Оксана: Ти не хочеш?

Степан: Ні, чом же *(дає руку Оксані)*.

Оксана *(дивиться на свою і Степанову руки)*:
От, здається, руки чисті,
проте все мариться, що їх покрила
не кров, а так... немов якась іржа...
як на старих шаблях буває, знаєш?

(Пускає його руку і лягає знов. Говорить повільніше, млявіше, з перервами)

У батечка була така шаблюка...
вони її закинули... ми з братом
знайшли... в війну побавитись хотіли...
не витягли... до піхви прикипіла...
заржавіла... Отак і ми з тобою...
зрослись, мов шабля з піхвою... навіки...
обоє ржаві...

Степан: Ти, Оксано, вмієш
зарізати словами без ножа.

Оксана: Та тільки ж се я вмію, більш нічого.
Що-небудь же і я повинна вміти...

(Мовчання)

Заржавіла душа — оце отой найбільший докір, що його може кинути улюблена дружина своєму чоловікові, вмираючи: ми «обоє ржаві». Аж тут Степан заломився, він признається, що його справді душила «страшна змора», що він справді ніс «невидимі кайдани» і щасливішими були ті, хто хоч хвилину щастя зазнав у боротьбі. Так закінчилася дискусія, яку почав був буйний, молодий козак Іван, брат Оксани, в першій дії. Отой

козак Іван, якого тепер московські загарбники і їхні слуги-яничари назвали б «українським буржуазним націоналістом», виграв цю дискусію не тільки в драмі Лесі Українки, а також і в історії України.

Леся ж Українка, отой «єдиний мужчина» в добі раннього пробудження революційних настроїв, як назвав її Іван Франко, справді вміє зарізати словами без ножа. І вона це зробила у своїй драмі «Бояриня»: без ножа «зарізала» отого опортуніста, «прогресиста», «гуманіста», згенависника збройного чину і революції, теперішнього новітнього яничара.

Але саму хвору, засуджену на смерть Лесю, найбільш боліло те, що українській національній революції вона може допомогти тільки словом, тому й кликала:

"Слово, чому ти не твердая криця!
Що серед бою так ясно іскриться?
Чом ти не гострий, безжалісний меч,
Той, що здіймає вражі голови з плеч?"

Навіть московсько-большевицьким ватажкам, що не знають ні сорому, ні чести, не вдалося зробити з »Боярині« (з допомогою своїх »коментарів«, »пояснень« і фальшувань) твору, що був, мовляв, »під впливом ідей марксизму-ленінізму«, як це вони роблять з іншими її творами. Згадуючи про цей твір в »Історії української літератури« (Вид. Академії Наук Української РСР, Київ, 1955), »Редакційна колегія« обмежилася тільки таким »ствердженням«: »У 1910 р. в Генуані (в Єгипті) Леся Українка написала драматичну поему »Бояриня« з історії Росії і України другої половини XVII стол. В творі правдиво відображено патріярхальний побут московських бояр, але в цілому драма письменниці не вдалася. Всупереч історичній правді, в цьому творі ідеалізована українська козацька старшина. В драматичній поемі не показано, що возз'єднання України з Росією відповідало заповітним прагненням українського народу...«

Отже, знаємо, чому »Бояриня« з погляду московсько-большевицьких ватажків »не вдалася«; бач, у ній не »показано« того, що вони проповідують. У тій драмі Леся Українка, мов ножем, ріже й шарпає нерви заглушеної на дні душі совісти яничара. Саме цього вона хотіла, з погордою кинувши у вічі яничарам:

»Ви заржавілі душі!«

І москаль, який відважився, знущаючись над пам'яттю Лесі Українки, назвати в Києві театр її іменем і ставити в ньо-

му п'єси московською мовою, вже не міг відважитися залучити »Бояриню« до »повного видання« її творів. В цьому не тільки вияв брутальної сили і насильства Москви, а також і доказ її страху перед безсмертним твором пророчиці Лесі Українки.

»УБИЙ, НЕ ЗДАМСЯ!«
(Ідеологічна стаття)

„У батечка була така шаблюка...
Вони її покинули... ми з братом
знайшли... в війну побавитись хотіли...
не витягли... до піхви прикипіла...
заржавіла... Отак і ми з тобою...
зрослись, мов шабля з піхвою... навіки..."

Леся Українка відкриває, що не тільки меч у піхві ржавіє, але ржавіють душі, немов козацька шабля, закинута десь на стриху.

„Заржавілі душі!

Степан: »Ти, Оксано, вмієш зарізати словами без ножа.«"

Безжалісно ріже без ножа Леся Українка своїх рідних братів, кидає їм цей жорстокий, образливий, але правдивий виклик:

„Ви є заржавілі душі!"

★

Ініціятива Зборів СУБ-у для торжественного відсвяткування 100-літньої річниці з дня народження Лесі Українки збіглася з ініціятивою Канадської УВАН у тому самому напрямі.

Президент Канадського УВАН проф. д-р Ярослав Рудницький уже чином здійснив цю ініціятиву своїми доповідями на Міжнародньому З'їзді Літературознавців у Бордо та відкриттям Академічного Року, присвяченого Лесі Українці з рамени Европейської УВАН. Інавгурація добра й авторитетна.

Наша громада, звикла до того роду святкувань і відмічень, могла б подумати, що це ще одне з чергових. Ще одне, яке відбудемо достойно і святково, як велику імпрезу української культури й духовости. Напевно вона добре й діловито відгукнеться, постануть комітети й відбудуться за встановленою вже традицією високого рівня академії.

Але для ініціяторів цілого року, присвяченого Лесі Українці, не в тому справа. Рік Лесі Українки — це не тільки літературне чи культурно-національне свято. Це бойова акція під наказом найважливіших завдань нашої визвольної боротьби.

Є в житті і творчості Лесі сила й висота ідеалістичного героїзму, які потверджені і здійснені цілістю її життя, які стають наказом дня, наказом сьогодні у краю й на еміграції. Що більше, передова фаланга лицарів волі й суверенности нації уже її здійснює у краю.

Це її безсмертний клич, кинений у вічі катові:
»УБИЙ, НЕ ЗДАМСЯ!«

Починаємо розуміти, що є така духова сила, перед якою ворог мусить скапітулювати. Він сильний тільки так довго, як довго в душі його жертви панує страх за своє марне життя, як довго цей страх дає йому силу і владу над його рабом. Коли Шевченко кликав своїм „Заповітом" »кайдани порвіте!«, то він вірив у дійсне повстання після його смерти. Він передсказував нам не поетичне натхнення, ані не символічну метафору, але мав на увазі дійсний зрив із дійсним ламанням і рванням вікових кайданів. Справді, маси селянства, що були на його похороні, так його розуміли. Не загорілася тільки іскра спалаху, якої боявся царат. Проголошено знесення кріпацтва, яке мало втихомирити ці буревійні і грізні настрої. Треба було „Братерства Тарасівців", щоб визволилися вони від страху у власній душі. Є зворушливі описи тієї духової волі й того незрівняного щастя, яке запанувало в їх душі тоді, коли вони, визволившися від страху, заглянули відважно в лице смерти і... дивне диво... відчули дійсність безсмертности своєї душі й духа народу. Немов вогонь розгорівся в серці. Мов діти вони цілувалися так, як цілували дослівно брат брата й було в них велике свято. Так виразно описує це свято визволення від страху смерти їх натхнення славний, хоч іще мало відомий, Іван Липа.

Отже, це є та сила, що давала перевагу над ворогом кожній великій і святій справі в історії людства. Я потребував би томів, щоб це показати. Але правда стає самозрозумілою, коли її відчути серцем. В історії Визвольних Змагань маємо багато безсмертних прикладів цього святого вогню, який горів у душах отих бійців, що я їх назвав гордим словом Лицарів Монсальвату.

Скінчився вже той час, коли боязливі і прогрижені гнил-

лю опортуністи пробували нас учити, що це жертва для жертви й що вона даремна. Що більше, ці зухвалі дегенерати почали навіть обвинувачувати тодішній провід, мовляв, він злочинно вислав на смерть стільки то синів України. Краще було б, щоб члени проводу сиділи в запічку й заждали поки їх визволять ангели альянтів на чотиримоторових літаках, які в той час були останнім чудом техніки. Від того часу винайшли люди і швидші від звуку „Фантоми", але на визволення цими „Фантомами" доведеться ще довго ждати в запічку колгоспному рабові, в холодному на цей час запічку, обгортаючи ноги ганчір'ям. Чи, може, тепліше робітникові в місті в довгих чергах за хлібом? Правда, він може загрітися, бігаючи від хвостика до хвостика, але рабом залишається.

Леся Українка має для них прекрасне слово.

Заржавілі душі!

Отак якби меч, яким бавилися діти, знайшовши його на стриху, прикипів до піхви й не можна від іржі навіть витягнути його на світло, отак... заржавіли наші душі, — кажуть герої Лесі в „Боярині".

Заржавілі душі! Оце є той клич, що його треба сміливо кинути як образу у вічі цілій еміграції, чи напевно більшій її частині. Заржавілі душі, які говорять іще про самостійність і суверенність, але якось так тужливо, як про нездійсниму мрію за синіми хмарами, як сказав хтось до мене на згадку про самостійність і суверенність української культури. Я ж говорив тоді тільки про культуру! Заржавілі душі!

І той голос, той клич „Убий, не здамся!" доходить до нас з України. Приносить його легіт вітру з Мордовії, якимись незбагненими дорогами вбиває він гординю ворога, й чудом чуємо той голос навіть із глухих казематів Володимирської тюрми. В'язниця Шевченка, дозволю собі стверднти, була готелем першої кляси, в порівнянні з модерними казематами. Я не зменшую тим духової величі цього Титана визволення, до якого Духа молюся, але голий факт, що кинення ворогові у вічі оцього клича „Убий, не здамся!" — це не менший героїзм від того, що до нього саме накликував сам Тарас Безсмертний.

Але вже Леся Українка розуміла його, як невідкличне завдання її днів, і саме тому й саме тоді написала свою драму п. з. „Бояриня".

Москва, яка своїм звичаєм привласнює після смерти писання її ворогів, щоб таким піднесенням на п'єдесталь притуши-

ти вістря їх революційного заклику, пробувала зробити це з Лесею Українкою. Видала її твори й назвала декілька благонадійних установ її вповні неблагонадійним іменем. Видала, але не відважилася видати „Боярині".

Як же це? Чейже „Бояриня" відноситься до часів гетьмана Дорошенка, до давньої, бо вже трисотлітньої історії? Боротьба велася проти царату. Як же ж це? Після трьох сот років тріюмфу т. зв. „возз'єднання" Кремль боїться опису подій із-перед такої самої кількости років.

Страшна є сила Лесиного „Не здамся". Вона безстрашно й без надії на друк у царських умовинах пише цю драму, щоб показати правдиву Москву. Її вислужник не може голосно говорити у своїм власнім домі, бо боїться... своєї власної служби. Он як! Боярин боїться своєї власної служби і стін своєї кімнати. Сьогоднішні „бояри", чи пак яничари, теж бояться... мікрофонів.

І всю ту зловіщу сіть страху й забріхання, лукавства, обдурювання, зради, посіяного недовір'я брата до брата прориває у тріюмфі оцей єдиний дійсний і безсмертний клич: „Убий, не здамся!".

Ми чули його в Симоненка. Ми чуємо його в писаннях живих письменників, ми чуємо в цілій захалявній літературі.

Не забудьмо, що слово „захалявна література" походить від солдатських чобіт самого Тараса Шевченка. Це там він ховав двадцять сім зшитків свого слова, яким ми живемо досьогодні.

Чи ж би? Живемо? Чи я не збрехав, пробачте за слово?

Чи ми читали, що треба сталити обух? Що треба вже гострити сокиру. Чи ми не читали його „міту" про сокиру? Ми, що лаємо УПА за її „жертву для жертви"? Ми, що ждемо на „відповідний час" або по-вченому на сприятливу коньюнктуру реалітетника (шановного складача прошу добре написати ортографію цього вченого слова „коньюнктуру").

Леся Українка вчила нас погорджувати й ненавидіти рабство. Рабство в усіх видах. Явне й духове. Її герой буде молитися „Прометеєві", щоб не вживати слова „раб". Того Титана, що творить нову людину, над якою не має влади ніякий тиран чи злочинець.

У чому ж таємниця сили Титана Прометея?

А в тому, бо він знає про те, що він Безсмертний. Отже, ніяка сила не зможе його зламати. Загляньмо до оригіналу трагедії Айсхіля. В сьогоднішніх поетів захалявної літератури неодноразово, замість Титана, стрічаємо слово „НАРІД".

Цей український нарід є тим безсмертним Титаном, якого не зламає й не знищить ніякий деспот, ані тиран.

„Мій нарід є, мій нарід був і буде" — звучить прометейська заява Симоненка. Я чую цей голос у численних місцях української поезії сьогодні.

Це голос Лесі Українки, який пояснює нам оце чудо молодої ґенерації в Україні.

Хоч писала Леся про Єгипет, чи про Грецію, чи про американську пущу, де гуртувалися біженці від гніту й затиску, чи про Палестину часів Христа, чи про римські катакомби, то все думала вона й писала про визволення України.

Чи друкували „Бояриню", чи ні, то все одно її голос лунає навіть із її обкроєних творів. Він же в кожному подиху її натхнення. І якже сильно в її „Кассандрі", „Оргії", чи у споконвічному шумі її найріднішої „Лісової пісні".

От чому цей рік Лесі не буде тільки традиційним святкуванням великої поетеси, але роком духового гартування, роком духового переродження заржавілих душ. А нікуди правди діти, що ця іржа таки закралася в наші душі.

От чому Рада СУБ-у на останньому засіданні ухвалила ще в цьому році видати „Бояриню" Лесі Українки, а далі й інші її твори.

ПЕРЕКЛАДИ ГИМНІВ РИҐВЕДИ І ДУХОВИЙ СВІТ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

(Порівняльно-літературознавча студія)

Вперше в українській літературі

Знайомість із літературою старинної Індії відіграла і далі ще відіграє велику ролю у формуванні численних ідей і ідеологій Західнього світу зокрема в літературі і філософській думці. Слід ствердити нову добу в історії европейської духовости саме під впливом цього знайомства. Воно припадає на кінець 18-го та ціле 19-е століття. Цей рух був пов'язаний сильно із романтизмом, хоч саме цей зв'язок вимагає ще глибших порівняльних дослідів. Тут вистачить згадати братів Шлеґелів

і самого Ґете в німецькій літературі та великого титана людської мисли, яким був Артур Шопенгауер. Він твердив, що „Упанішади" були розрадою його життя і будуть розрадою його смерти. Була це в нього настільна книжка, дуже недосконалі переклади французького ученого Анкетіля Дюперона на латинську мову.

Цей же Анкетіль Дюперон відкрив і переклав уперше священні книги Зороаштріянців, це є „Авесту", яку з небезпекою життя і пречисленними пригодами привіз із Індії. Вистачить мабуть згадати, що це саме в тій книзі, себто в його перекладах „Авести" стрічаємо в Европі вперше слово „арійський" і „арієць". Відомо, що це не саме слово, але цілий комплекс понять і ідеології, які відіграли важливий вплив на формування релігійно-філософської думки 19-го століття.

Знайомість із Гимнами Ригведи надходить дещо пізніше, бо аж у половині і другій частині 19-го століття. Монументальне шеститомове видання цього архитвору індо-арійської думки й віри разом із коментарем Саяни кладе основу під наукове вивчення і дослідження цього пам'ятника, яке ще далеко не закінчене.

Жалюгідне перекручення розуміння слова „арійський" як „німецько-германський" з боку Гітлера сильно послабило зацікавлення учених тим предметом після другої світової війни.

Разом із проголошенням свого монументального видання, той сам Макс Мюлер у своїй славній доповіді у Лідсі кладе основи для порівняльного релігіознавства як науки, яка згідно із його переконанням змінить історію цілого світу.

Щоправда вже Анкетіль Дюперон у коментарях до свого видання Авести сягнув глибоко до порівняння чи впливів орієнтальної мудрості на християнізм, але поза кругом висококваліфікованих спеціялістів ці піонерські намагання залишилися забутими. На українську літературу й духовість цей твір мав вплив через „Слов'янську Мітологію" Миколи Костомарова. Костомаров познайомився з цим твором через його німецький переклад Кльойкера, який він наводить вже на перших сторінках своєї основоположної праці. Тут доводиться мені пригадати моїм читачам уже відмічений мною факт, що цей твір Костомарова був спалений церковно-царською цензурою і — не знаю, скільки примірників залишилося на світі. Один напевно у Британській Бібліотеці.

Про старосанскритську літературу існує ціла величезна гора праць в усіх мовах Західньої Европи, в тому об'ємі студії і переклади „Гимнів Ригведи". Тут надуживаю довіреності читача, який справді мусить мені повірити, що це таки справді ціла гора.

Стрічаємо відгуки цього велетенського руху і в українській літературі. Крім згаданого вгорі Костомарова, Франко був обзнайомлений із деякими течіями цього річища із виразними слідами і засвідченнями в самій його літературній творчості та наукових працях. Зокрема важливою є тут його глибока дослідницька праця про „Варлаама і Йоасафа", що являє собою християнську травестію буддійської теми. Українська література може бути гордою, бо саме в ній стрічаємо один із дуже вчасних перекладів цього твору, який кружляв по Европі.

Про шляхи, якими мотиви індійських байок дісталися до його популярного „Лиса Микити" написав я окрему працю друковану у „Визвольному Шляху" з нагоди 50-ліття його смерти.

Якщо йдеться про переклади із санскриту то слід було б тут відмітити декілька творів перекладених Хоткевичем і Ріттером. Це вже 20-те століття, коли европейська орієнталістика зібрала преобильне жниво.

В ділянці орієнталістики ми можемо з гордістю відмітити справді титанічної міри ученого, яким був Агатангел Кримський. Це сучасник Лесі, її приятель, з яким вона листувалася у важливих питаннях творчости, а зокрема у справі ідсології її твору „В катакомбах". Однак Кримський займався вивчанням Близького і Середнього Сходу. В наукових кругах Европи, я стрінувся і засвідчую величезну пошану, яку для праці Агатангела Кримського мають польські і західньо-европейські учені.

Про розміри впливу сходознавства, а зокрема старосанскритської літератури на Европу, я писав в окремій праці під заголовком „Ренесанс панарійської мислі".

Всі ці міркування і завваги вказують на важливість вивчення і засвоєння отих високих веж арійського духа і віри, що ними є Ригведа й Авеста.

Саме тому переклади Лесі декількох гимнів Ригведи заслуговують на дбайливу увагу. І то не тільки тому, що це перші і досить вчасні переклади цих гимнів в українській літературі, але перш за все тому, що знайомість із світом історії,

культури і релігії Сходу мала — як виявиться — величезний вплив на саму її творчість. Вважаємо Лесю Українку славною передвісницею отого руху, що я його проголосив як ренесанс панарійської думки.

Якби одним словом довелося мені підсумувати всі мої студії до питання і боротьби за світогляд і ідеологію Лесі, то я мусив би ужити добре відомого окреслення для великих і вільних духів:

Леся Українка була ІЛЮМІНАТОЮ, себто „ПРОСВІТЛЕНОЮ".

Духова просвітленість Лесі Українки, високе окреслення провідних духів історії людства має виїмкове значення для зрозуміння усієї творчости Лесі, для сучасної а ще більше для майбутньої історії духовности й культури цілої нації і тому заслуговує на доглибне вивчення.

Переклади Гимнів Ріґведи Лесі Українки були написані вперше як частина, а саме ілюстративна частина її підручника „Стародавньої історії східних народів".

Манускрипт цієї історії має дату 1890 р. Вона появилася друком у бурхливий час 1918 р. в Катеринославі заходами її сестри Ольги Косач-Кривинюк. Ця обставина, що книжка була друкована у вогнях революції, заважила на її долі так, що практично це рідкісне видання є зовсім недоступне для дослідників не тільки на Заході, але й у Краю вона належить до найбільше рідкісних „білих круків".

Під кінець життя, як довідаємося далі, Леся відредагувала первісний текст цих перекладів і в такому виді він був оголошений у виданнях її творів, а зокрема в найновішому десятитомнику „Твори в десяти томах", том другий, Київ 1963, ст. 291-299.

Видаючи журнал „Орден" у Авґсбурзі в роках 1945-46, я довідався, що тексти цих перекладів мають на руках високошановані сестри Лесі, Ольга і Ізидора, які в той час перебували в таборі Сомекасерне. Вони ласкаво погодилися дати нам текст цих перекладів для друку в журналі. Сестри Лесі знали про мої переклади із „Ріґведи" оголошені в цьому ж журналі та у збірці віршів „Повстань Перуне", як теж про мої досліди і праці в ділянці санскритології і це викликало їх довір'я, щоб передати до друку ці цінні скарби у надто на той час скромному, циклостилевому виданні „Ордену". Для мене це була велика радість, бо переклади стали прикрасою і гордістю піонерського видан-

ня. А була це „доба циклостилю" в літературному житті еміграції того часу.

В таборі Сомекасерне не було ані тексту Ріґведи, ані іншого критичного матеріялу для провірки тексту чи звірення його з оригіналами. Однак вже тоді я набрав певности, просто із самого їх читання і мого знайомства із Ріґведою, що це не є переклади, але свобідна композиція, як мені здавалося, на основі декількох перекладів на европейські мови. Я вирішив не ждати на „кращий час" для дослідів і критично-літературних завваг та з радістю друкував вибір цих доручених мені текстів. Будь що будь, вони вже самі собою засвідчували любовне відношення Лесі до престаровинних Гимнів Ріґведи і я радів, що вже Леся високо цінила ці гимни і намагалася їх пізнання здобути та поширити серед народу.

Я завважив теж змісця те, що я назвав тенденцією до популяризації і цій тенденції приписав наявні в перекладах пропуски тих мітологічних і ритуалістичних реалій, якими рясніють оригінали гимнів. Але саме в такому виді вони ближчі для негайного зрозуміння їх основного змісту, для відчуття їх первісно-потужньої поетичної сили й висоти лету її крилатих творців-поетів і віщунів рівночасно.

Проте нездійснені в той час текстологічні досліди перекладів Лесі мучили мене часто як довг супроти неї, а ще більше супроти української історії орієнталістики. Моєю працею про „Лиса Микиту" Франка та ось цією студією пробую цей довг, як то кажуть, малими „ратами" сплатити.

Першим питанням мого досліду було знайти оригінали цих західньо-европейських перекладів Ріґведи, які послужили основою для вільної композиції Лесі. Тут я „у себе дома" і з легкістю далося мені ствердити, які переклади Ріґведи були видані друком у часах творчости Лесі Українки.

Для ясности наведу їх повні заголовки:

A. Langlois, Rigveda ou Livre des hymnes 4 Vols., Paris, 1848-51.

H. G. Grassman, Rig Veda übersetzt, 1876 etc.

A. L. Ludwig, Der Rigveda, Deutsch mit Commentar etc., 1876-88.

Моє власне враження, що маємо тут до діла із композицією на основі декількох перекладів, було ще скріплене завважою редакції у десятитомнику творів Лесі до цієї справи:

Том 2-ий, ст. 365:

„Перекладаючи, поетеса користувалася німецькими та французькими перекладами гимнів „Ріґведи".

Отже, така була загальна опінія дослідників творчости Лесі необоснована дійсними дослідами.

І саме в час дослідів і провірки тексту Лесі із відомими на той час перекладами у французькій і німецькій мові виявили дивний факт:

У своїх перекладах Леся не спиралася на жодний із названих текстів. Всі вони надто далекі від її перекладу. Ще можливо й умовно найближчим виявився найбільше поетичний і найвільніший переклад Лянґлоа. Але й у цьому випадку виявляються зовсім послідовно проведені пропуски усього матеріялу навантаженого чи то суто-мітологічним чи ритуалістичним змістом. Але й тут не давала мені спокою обставина, що скорочено було цілі частини гимнів. Вибір матеріялу із гимнів характеризується саме поетичною частиною змісту і то тією поетичною частиною, яка стається зрозуміла без пояснень „реалій" історичного чи обрядово-жертовного змісту. Та частина поезії, де міт межує із поетичним образом і метафорою, чи поетичною персоніфікацією природи. Отже все те, що було б зрозуміле для кожної поетичної душі, а зокрема душі замилуваної у старинному світосприйманні наших пращурів. Було для мене зрозуміле, що Лесю притягала і зачаровувала передусім могутня сила поетичного струму Ріґведи. Тією самою силою промовляла вперше Ріґведа і до мене, заки я навчився її гимни в усій їх потузі саме як вияву не тільки поезії, але високої творчої думки і суцільности її віщого натхнення як вияву глибокої віри, обряду і жертви. Знайомість мітології і всієї метафізичної концепції світу Ріґведи не тільки не послаблює, а навпаки скріплює повноту її поетичного вислову. Разом із тим у цьому доборі легкозрозумілого поетичного матеріялу я відчув руку глибокого і то фахового знавця цих гимнів.

Озброєний найдосконалішим можливо апаратом для того роду дослідів у бібліотеці Британського Музею, я став перед загадкою.

Тоді я вирішив ще раз основно провірити увесь обильний біографічний матеріял, а зокрема листування Лесі й шукати там вказівки для її можливих лектур чи джерел. А оскільки ці переклади були зв'язані із її компіляцією, як мені здавалося, її „Стародавньої історії східних народів" то ж — природно і просто треба взятися до студії цього джерела.

І тут відкрив я не одне, але цілий комплекс джерел, які не тільки заважили на її „історії" для сестричок написаної, над якою з легкої руки без більшої уваги проходили літературознавці, але на основу цілого її світоглядового концентру, а зокрема ідеології Прометеїзму.

Так склалося, що в тому самому часі замріяний у постаті й студіях життєпису молодої Лесі, я відкрив простий ключ до, здавалося, трудної проблеми. Тепер усе ясно. Треба було від того й зачати. Але такі складні бувають шляхи досліду. Час не тільки не змарнований, але саме ця широка підготовка до студії дозволяє на її порівняльно-літературний і історично-культурний рівень.

Тут дозволю собі рекомендувати моїм читачам цілість моєї праці п. з. „Про світ молодої Лесі" як пов'язаної із темою.

Отже, до речі:

Джерела просвітлення Лесі

В листі до свого дядька Михайла Драгоманова, датованому 6-го грудня 1890 року із Луцька, пише Леся багато про її і її брата Михайла зацікавлення етнографією.

Їй пригадалися при цій нагоді... Гимни Ригведи.

Вона пише так:

„Та от ще напишіть мені, прошу, чи не знаєте, може, який є переклад ведичних гимнів на французькій або німецькій мові, може б я його собі купила, бо страшно мені сподобалися тії гимни по уривках, які я знайшла в „Історії" Менара.

Однак годі вже мені наприкрятися з тими питаннями, може Вам і часу немає на них одповідати. Але ж мені нема в кого порадитися про ці речі і, коли мама не може дати відповіді на ці питання, то я тільки у Вас її знайду."

Бідна Леся. Бідна українська інтелігенція в 1890 році. Ніхто там не чув про Гимни Ригведи. Виявилася гостра ріжниця рівня між Лесею і її літературним оточенням на його висотах.

Мені не вдалося знайти відповіді Драгоманова на цей її лист. Не маємо в Лондоні доступу до архівів, т. зв. „культурні зв'язки" призначені для пропаганди диктатури і злочинів Москви, а не для кореспонденції учених із бібліотеками й архівами. Навіть книжок не приймають в дарунку і не потверджують отримання. Така безкультурність реклямується як „культурні зв'язки". Але цур їм!

Мусимо обмежитися до того, що знаємо із оголошеної друком кореспонденції Лесі.

Отже:

ЛЕСІ СТРАШНО ПОДОБАЛИСЯ ГИМНИ РИГВЕДИ.

А читала вона їх в уривках „Історії" Менара. Інших джерел вона не мала і не знала. Не знала її мати. „Історія" Менара, як виявиться, не подає бібліографії.

І Леся, якій „страшно" подобалися Гимни Ригведи, не могла прочитати їх більше. Не треба отже далі шукати за джерелами. Треба взяти в руки оцю „Історію" Менара і тоді виявиться, що переклади Лесі є просто перекладами тих уривків, що їй так страшно сподобалися.

Завважмо теж, що це зацікавлення Гимнами Ригведи іде в неї впарі з її відомим замилуванням до етнографії і до старинної культури Геллади.

Пригадаймо собі — із моєї праці „Про світ молодої Лесі" — як то вона із своїм улюбленим братом цілими днями зачитується у матеріялах до української етнографії Чубинського і підручниках до грецької мітології. Оце був її духовий світ. Закріплений на все життя переживаннями в урочищі „Нечімне", яке дало її основу для преславної „Лісової Пісні".

І ось нагло в дозрілому вже віці молодості стрічає вона „Гимни Ригведи", які є для неї об'явленням престаринного світу первісних арійців і рівночасно такою високою поезією.

Звідси те міцне, просте і щире слово: „С Т Р А Ш Н О". Справді страшно кожному, хто пізнає цей світ високих орлиних летів творчої і натхненної мисли прастарих арійських волхвів.

Леся так загорілася цим пізнанням чи радше відкриттям цілих світів старинної релігійної думки, що вона вирішила написати для своїх сестричок цілий підручник історії сходу.

Здавалося б нецікавий предмет. Та не заглядали учені до цієї історії Менара. Вона напевно перестаріла. Так справді, вона перестаріла як історія, але вона не втратить ніколи своєї історичної цінности саме як піонерський курс... порівняльного вірознавства.

Але, крім того, саме в тім підручнику Менара попадемо на слід тих джерел, що в них, уже дозріла духом, Леся знайшла поштовхи і закріплення до своєї духової просвітлености.

В одному ранньому листі, саме із доби, яку досліджуємо, пише Леся із лиману над Одесою, ось що до своєї матері:

„Не забудься, мамочко, прислать мені „Прометея".

Все, що ти писала в листі, конечне, зроблю, та по більшій частині воно вже й зроблене. Чи одержуєш мої листи? Як наші обходили Купала?"

Лист датований 26-го червня 1889 року.

Ось, що інтересує Лесю найбільше. Як наші обходили Купала? Це ж велике свято для Лесі і всієї родини. І ще просить вона свою матір, щоб не забула прислати їй „Прометея".

Про якого „Прометея" мова? Можна б думати, що про „Прометея" Айсхіля. Але ж він був у кожній гімназійній бібліотеці. Був напевно в Одесі.

Виявляється, що той сам Менар, який був автором „Історії", був також автором... „Прометея", написаного й друкованого в 1843 році, себто два роки перед... „Кавказом" Шевченка.

В цій найкультурнішій родині України того часу, в родині де була ця „Історія" Менара..., в цій родині могло й не бракувати його „Прометея", як і інших творів із круга Менара. До цього круга належав Леконт де Ліль, що є на списку перекладів Лесі. Леконт де Ліль написав „Поєм барбар".Леконт де Ліль на своїх вечорах читав вільно для зачарованої авдиторії грецькі поеми в оригіналі, а до круга Менара належав також славний Бурнуф, один із найглибших знавців „Ригведи".

Переклади чи уривки самого Менара і саме добір поетичного і найпоетичнішого матеріялу не відбувся без прямої участи Бурнуфа, Бурнуфа глибокого знавця „кулєр мітік" Гимнів Ригведи.

Ми є при джерелах!

Про дальшу долю „Стародавньої історії..." Лесі

Ціле українське літературознавство віднеслося якось легковажно до справи „Стародавньої історії східних народів" Лесі. Виглядало так, що це буцім то маловажна справа. Отакий собі підручник, написаний Лесею для своїх сестер. Якась домашня справа не варта уваги літературознавця. Але ж воно не так просто.

Це правда, що підручник написаний із думкою про вплив на свої сестри отого всього вчення, що заключене в „Стародавній історії". Але ж для самого навчання вистачило б зреферувати книжку на кількох лекціях із сестрами дома. Але ж Леся завдає собі труду написати історію у формі книжки. Вона не

тільки простудіювала її надзвичайно уважно, але вважала науку із нею такою важливою, що в письмовій формі написала на її основі цілу книжку. Чи вже тоді думала про друк, на це не маємо доказу. Але маємо докази, що думала вона про друк в 1911 році, отже в час близький до смерти. Вона смертельно хвора. Не має часу на маловажні речі. А ось вона викінчує цю свою молодечу працю саме для друку. Прямо для друку. Дає виразні вказівки, як її друкувати. Отже, це не якась маловажна справа самого навчання, але щось, до чого вона прив'язувала велике значення. Щось важного із погляду її ідеології. Значить книжка це не тільки молодечі студії, не тільки шкільне навчання, але щось, що залишало тривалі сліди на ціле життя, на всю її духовість і світогляд. Переклади Ригведи це одна із тих справ, але на тому значення цієї книжки не вичерпується.

Наведім отже її кореспонденцію в цій справі з її сестрою Ольгою.

Із Гелуані пише вона під датою 11-го лютого 1911.

„Люба Лілеєнько!

Я отримала твою картку, а через день і рукопис. Спасибі за те і за друге. Для більшої провірки дальшого курсу я просила пана Білинського (він спасибі йому, часто мене одвідує і книжки приносить), щоб купив для мене нове видання „Maspero Histoire anciens des peuples de l'Orient", а то ще й тут в Гелуані, є дещо підхожого. От так якнебудь, може й сама справлюся без спеціялістів, бо де їх взяти. От я хотіла дати на перегляд спеціялістів по римській історії і мою нову драму, що має появитися у „Вістнику", питала такого спеціяліста по всіх усюдах, „но такого не оказалось". Либонь так буде і тепер. Не знаю, де шукати ту книжку „Histoire des anciens peuples de l'Orient, par L. Menard", на основі якої я зложила ці записки. Вона була схована в моїй скрині, але де та скриня? Може тепер знайду її, як буду весною в Києві,..."

Із листа надто виразно видно, що Леся хотіла приготовити до друку свою „Історію" написану в молодості, яку називає „записками". Вона отримала рукопис від сестри Ольги і бажала звірити її з новими виданнями і новими працями на що тему. Звичайно, в Гелуані були книжки із цієї ділянки про Єгипет і Орієнт, бо ж напевно цікавилися інтелігентніші туристи і гості пансіонів старинностями Єгипту, з якими на кожному кроці стрічалися.

Видно, що впродовж весни і літа того 1911 року вона

працювала і над цією „Історією". Ось із датою 1-го жовтня читаємо в її листі із Хоні до сестри Ольги, дальші відомості про неї:

„... Тепер я переглядаю „Історію" (вже кінчила „учитись") і як тільки скінчу то пошлю. Назвати її слід „Історія давніх народів Сходу". Зложила Леся Українка по Менару, Масперо і інших." Віньєту я ще не зважила яку, та це робиться наприкінці... ".

Отже Леся не тільки думала друкувати свою працю, але дає вже конкретні інструкції щодо її друку. Таким чином манускрипт мусив опинитися в руках її сестри Ольги і напевно це він послужив для видання цієї „історії" заходами саме сестри Лесі — Ольги Косач-Кривинюк в Катеринославі 1918 року.

Але ж ані не увійшов цей її твір у десятитомник, ані не вийшов окремим виданням. Культуроборці не були зацікавлені у такій важливій науковій події, як серйозній праці — хай і компіляційного характеру — пера і труду Лесі Українки.

Підготовляючи до друку свою працю, як бачимо, Леся користувалася працями Масперо. Це один із найвизначніших єгиптологів кінця 19-го століття, справжній феномен знання своєї доби. Маючи 27 років він обняв катедру єгиптології після преславного Шамполіона і Руже, 1870. Гієрогліфи студіював він від... 14 року життя. Список його праць зайняв би декілька сторін. Його „Старинна історія народів Сходу" є вислідом довголітньої фахової праці і енциклопедичного знання предмету. Але саме її фаховість і документальність чинить її важкострав-ною лектурою. Звідси мабуть жартівлива фраза Лесі: „Уже кінчила учитись".

Ще більше можна навчитись із його супровідного твору, грубезного томища п. з. „Світання цивілізації", увійшли туди усі в той час відомі релігійні тексти Єгипту і Близького Сходу. Це високовартісні переклади цілої бібліотеки писаної клиновим письмом, завершення праці й знання такого високого жреця науки як Масперо.

Його „Історія" й супровідні тексти не обіймають нажаль історії Індії. Масперо не вважав себе спеціялістом у цій ділянці і повністю виключив її із обсягу своїх спеціялізованих студій.

Це важливе джерело для єгиптологічної й асиро-вавилонської частини „Історії" Лесі Українки, але для самих дослідів її перекладів Гимнів Ригведи вона більшого значення не має,

крім того, що вносить у знання Лесі широкий порівняльний підклад.

Як бачимо, джерела Лесі першорядного значення і її праця повністю заслуговує на перевидання й досліди. Твори Масперо зазнали численних видань і були перекладені на німецьку й англійську мови. „Світання цивілізації" було і є до сьогодні почитною книгою для любителів старинних релігійних текстів Єгипту та Асирії й Вавилону.

Нас мусить натомість зацікавити глибше „Історія" Менара, як основне і єдине джерело для перекладів Гимнів Ріґведи Лесі та її історичнопорівняльного світогляду.

Що було в історії Менара таке, що мало вирішаючий вплив на світогляд Лесі на ціле її життя?

Наші досліди ведуть до особи Менара і його гурту.

Люї Менар і його гурт

Це той, що в році 1843 написав свій перший революційний твір п. з. „Звільнений Прометей" — Promethée delivré — під псевдонімом Люї де Сенневій, — Louis de Senneville.

В 1848 р. — в році революцій і весни народів він написав „Пролог до революції".

Menard, Louis: Prologue d'une Revolution, fevrier-juin, 1848.

Рік 1848 це для нашої історії рік проголошення звільнення від панщини в Галичині, факт безсумівно пов'язаний із бурхливими революційними подіями того часу.

За цей твір і участь у бурхливих подіях 1848 р. був Менар засуджений на 15 місяців тюрми і 10.000 франків кари. Це змусило його до втечі до Бельгії, а далі до Англії. На еміграції Менар пізнав між іншими Блянкі, який домагався звільнення тодішньої Польщі від царсько-московської окупації. Це домагання і широка акція в тому напрямі була очевидно пов'язана із діяльністю польської еміграції.

Щолиш амнестія в 1852 році дозволила Менарові вернутися до рідної Франції і тут продовжувати свою напосильну і плодовиту творчість.

Леся Українка живо цікавилася історією цієї революції.

Вернувши до Франції, Менар витворює довкруги себе осередок великих просвітлених. В цій частині життя важливою була для нього його співпраця і дружба із Лєконт де Ліль. Вистачить пригадати собі головні твори цього великого поета і

гуманіста, щоб зрозуміти духову спорідненість обох цих велетнів. А ось ця пригадка:

Leconte de Lisle, Charles Marie René:

Poèmes antiques, 1852
Poèmes barbares, 1862
Poèmes tragiques, 1884

Переклади із Теокрита, Гомера, Гезіода, Айсхіля, Софокля, Еврипіда, Горація й інших.

Лєконт де Ліль і Менар були геніяльними знавцями грецької культури і філософії.

В цьому крузі влаштовувалися літературні вечори. Там Менар і Лєконт де Ліль читали грецьку поезію, а авдиторія заслухувалася так, немов би це для них сучасна поезія Бодлєра, який теж бував між ними. Цьому читанню прислухувався пильно молодий тоді Ередія (Jose Maria de Heredia).

Частим гостем в цьому цікавому товаристві бував такий титан знання, ерудиції і творчої мисли як Ернест Ренан. Це той, що знайшов Божественне в Людині.

Між ними був теж славний Євген Бурнуф, досконалий знавець „Гимнів Ріґведи" і напевно в часі таких вечорів був зредагований вибір тих натхненних гимнів, що будуть ближчим предметом нашого досліду. Про цього Бурнуфа говорить уже Менар у своїй „Історії". Він згадує про нього як про ученого, який відчитав оригінал Авести і зумів ствердити близьке споріднення мови Зенд із Авести із санскритом.

Заввага:

De nos jours, Eugene Burnouf parvint a dechifrer le text original et fit connaitre l'etroite parente de la langue du Zend Avesta avec le Sanskrit. (Menard, Histoire...)

Цей гурт поєднував, отже, знавців старинних мов, культур, а зокрема релігій, то ж нічого дивного, що саме порівняльне досліджування старинних релігій буде головним предметом „Історії" Менара. Я припускаю, що важливе ствердження щодо тісного споріднення слов'янських мов із санскритом було тут висловлене саме Бурнуфом. В історії дослідів Ріґведи Бурнуф відомий як дослідник мітичної закраски, як основи цих старовинних текстів.

Нас цікавить однак перш за все сама постать Менара, як автора „Історії". Саме перечислення його творів дасть нам уяву

про душу його індивідуальности і творчости. Завважимо, що це ум пребагатий і всесторонній.

Серед його наукових досягнень записаний на його ім'я винахід кольодіюм. Це тільки приклад його всесторонньости.

Для нас найважнішою буде саме ця історія народів, що стала основою для праці Лесі і її тривалого зацікавлення культурами і релігіями Сходу.

Louis Menard: Histoire des anciens peuples de l'Orient, Paris, 1883.

Історія Менара документована понад 500 гравюрами головно із релігійного життя Єгипту, Близького і Середнього Сходу, як теж із Індії. Рівночасно в творі повно наведень із текстів священних книг, які в тому часі були доступні для Менара в перекладах.

Із Гермесом Тричі Могутнім стрічаємося вже на першій сторінці його історії. Там же він наводить і відсилає читача до свого перекладу творів Гермеса Трисмегістоса, як до „святої книги єгиптянців". Цьому перекладові присвячений окремий розділ в частині обговорення єгипетської релігії (Ст. 176 і далі). В цьому ж розділі Менар піддає рівночасно критичній аналізі ті відомості про цю релігію, які відомі із Геродота, Плютарха і інших.

Звідси Леся вперше познайомилася із світом різних вірувань і філософій, а зокрема із порівняльною методою дослідів культури. Менар був для Лесі також першим критичним джерелом для вивчення ранньої історії християнізму.

Знаємо, що в листах до Кримського вона виразно заявить йому, що доглибно вивчала цей період початків християнізму. Менар був тут першою книгою в цьому вивчанні ще із часу перших поривів Лесі до світу мислі.

В дозрілому віці вона в певному тоні заявляє Кримському, що вона знає цю добу і саме ці її студії були основою для її геніяльної релігіознавчої поеми п. з. „В катакомбах".

Короткий перелік творів Менара дасть нам уяву про його світогляд. Отже:

Menard, Louis: Polythéisme hellenique
— " — Les Reveries d'un paien mystique
— " — Catechisme religieux des Libres Penseurs, 1875
— " — L'Histoire de Grecs, 1884
— " — Études sur les origines du Christianism, Paris, 1896.

Один із своїх творів присвячує Менар Ґарібальді, як чемпіонові демократії в Європі. Ґарібальді це, як відомо, визволитель Італії, отже демократію, себто владу народу, розумів Менар перш за все як його державно-національну волю.

Цю ідею, ідею волі народів, боронить Менар ціле своє життя.

Очевидно не від Менара вчилася Леся цієї ідеї. Але середовище, яке за рідну її ідею визнавало й обстоювало, не могло не бути для неї симпатичне.

Наявність і живучість цієї ідеї в найвищих ідейних кругах тодішньої Европи могла тільки скріпити власну непохитну віру Лесі в її боротьбі за визволення України.

Із творів Менара, крім його „Катехізму для вільновірующого", мала для пізнішого розвитку цього руху, як теж зокрема для теософії його праця про Гермеса Тричі-Могутнього.

Menard, Louis: Hermes Trismegiste, traduction complete precedee d'une etude sur l'origine des Livres hermetiques par..., Paris, 1866.

Ця його праця була нагороджена Французькою Академією. Вона заключала довші фраґменти писань літератури, яка так і зветься „герметичною" від імені „Гермеса", себто література для втаємничених просвітлених, в кругах яких вона зберігалася, плекалася і жила. Не була вона таємною в дослівному значенні, бо ж діждалася численних видань у 15-ому і 16-ому столітті. Сама постать Гермеса Тричі-Могутнього сталася легендарною, а що до дати основної частини цієї літератури існують до сьогодні спори між ученими. Сам Менар відносить ці твори до першого століття по Христі.

Ми не маємо певности, чи Леся читала цей його твір, але вже в самій „Історії" Менара є про нього довший і добре написаний розділ. А тут уже ми певні, що Леся цей твір не тільки докладно вивчала, але возила із собою і він був „десь у якійсь скрині", очевидно скрині із книжками, які возила із собою до Києва. А це напевно вистачило їй для загального знайомства із цим напрямом думки в історії релігій, зокрема вчасного християнізму, а взагалі в історії творчої і вільної філософсько-релігійної мислі.

В цій праці нас цікавить однак ближче розділ про саму „Ригведу". Мусимо відмітити, що як на той час цей розділ написаний і фахово і прекрасно. Стрічаємо в ньому не тільки

вплив Бурнуфа, але прямо його погляди, чи можливо докладно його висловлювання в крузі тих втаємничених чи просвітлених, що їх імена ми вже вище навели.

Читаємо там:

Відомості про „Ригведу" у Менара

„Спільнота походження індо-європейських народів засвідчена наведеннями, які стверджено між їхніми мовами, їхньою релігією і деякими їхніми звичаями, хоч ні один із них не зберіг пам'яти про це їхнє спільне походження.

Галузь санскритська, яка вважається похідною із родини, пройшла крізь верхів'я Гінду-Куш і розлилася в долині ріки Індус, а далі в долині Ганґи і розпростерлася майже у цілій Індії.

Відгалуження Зенд зійшло у Бактріяну і поширилося в Медії і Персії. Гимни Ригведи не затримують ніякої згадки щодо цієї первісної батьківщини."

(Це ствердження, як і деякі інші не зовсім вірні, але тут не місце на їх розгляд, а тільки для ствердження, як тоді думав Менар, а за ним і Леся Українка. Отже читаємо далі:)

„Тільки Західні Арійці або Іранці зберегли пам'ять цієї старинної Аріяни, якої ім'я перенесли у околицю більше на південь.

Арія авторів грецьких міститься поміж Бактріяною і Персією. Згідно із Геродотом Медійці називали себе давніше Арійцями.

Можна творити тільки здогади про походження племен, які поширилися в Европі."

Слідує здогадний перелік цього розповсюдження і там же стрічаємо слідуюче важливе ствердження відносно Слов'ян:

„Слов'яни через свою мову дуже близьку до санскриту виявляють найближче споріднення із Арійцями з Індії. Те саме треба, мабуть, сказати про відгалуження пелязгійське і грецько-латинське. Право Ману вичислює Яванів — себто Ійонійців — між родами кшатріїв (себто касти лицарів, заввага В.Ш.), які втратили свою касту через незберігання обрядів".

Отже стрічаємо тут важливе усвідомлення сильної спорідненості слов'янських мов із санскритом. Менар, як і інші лінґвісти того часу, ще зовсім не здає собі справи із важливости цього ствердження „сильної спорідненості слов'янських мов

із санскритом", але вже тут світає думка про якусь надзвичайну старинність цих мов. Це споріднення поставлене тут поруч із невідомою ближче мовою пелязгів, себто населення теренів Греції попереднім населенням, чи теж із грецько-римським відгалуженням. Пов'язані із тим ствердженням конечні висновки щодо датування такого старинного мовного періоду не було висунене тодішніми вченими, хоч воно само собою напрошувалося і Леся легко могла дочитати собі цей висновок про надзвичайну старинність її рідної мови.

Але не менше враження на світогляд Лесі мусила викликати знаменита характеристика світогляду старинних арійців, так як цей світогляд і їх віра відбиті й закріплені у Ригведі, найстаршим щодо часу пам'ятником арійської віри й релігії.

Стрінемо тут подивугідні рівнобіжності із тим світоглядом, що його відтворює Леся в поетичній формі у її „Лісовій Пісні".

Але читаймо наперед уважно текст Менара, напевно написаний під впливом Бурнуфа:

„Першим предметом мислі усіх народів була релігія. Найстарші священні книги Індії, Ригведа, себто зібрані гимни, дають нам змогу пізнати постання і первісну добу релігійного почування як теж народження мітології, яка є мовою релігії. Природою мітології є представлення космічних потуг за допомогою образів зачерпнутих із життя людини.

Для модерної людини Природа є тільки збором предметів, а саме предметів непродуховлених. Але для молодих рас все те, що рухається є живе та все і всюди Мисль одухотворює матерію. Нема нічого мертвого у світі, немає теж тіла без душі. Небо, земля, вітри, ріки, зорі, хмари мають так як ми розум, волю і свідомість їх життя. Людина не відріжнює свого існування від існування Природи, яка колише чоловіка у своїх раменах і живить своїм молоком.

У рухливому і змінливому видовищі з'явищ первісний чоловік вбачає таємні сили, які він називає Богами. Він відчуває їх у собі і поза собою, він їх бачить і чує, він віддихає ними. Кожний рух, кожне враження напоює його Божественним життям."

Стрічаємо і дивуємося. Це ж найвірніша характеристика світогляду персонажів Лесі Українки із „Лісової Пісні".

Лукаш:

А я й не знав, що в них така розмова.
Я думав — дерево німе, та й годі.

Мавка:

Німого в лісі в нас нема нічого.

. . . . . .

Лукаш:

А ти давно живеш на світі?

Мавка: Справді,
ніколи я не думала про те...
(задумується)
Мені здається, що жила я завжди...

І далі Леся відслонює таємниці життя Природи у різновидності її одушевлених істот і з'явищ. Усе живе в „Лісовій пісні", докладно так, як в описаному Менаром світогляду Ригведи і докладно так, як... у поетичному й віровому світогляді старослов'янської віри, з якою Леся була знайома із її студій і замилування до народної мудрости. Народна мудрість зветься чужим словом „фолкльор". Тут замилування фолкльору Лесі знаходить філософське і релігійне обгрунтування.

Нарешті ми дома!

Розуміємо тепер, чому ці гимни подобалися Лесі так „страшно". Справді страшно заглянути у цю прірву, яка ділить т. зв. „модерний світогляд" матеріялістично думаючої людини.

Страшно, що Леся понад цю прірву пройшла так легко, без бою і без вагання знайшла мудрість і красу у всьому тому, що крилося за мудрістю ідеалізованої постаті дядька Лева чи Лісовика із „Лісової Пісні".

Подібний світогляд, а зокрема розуміння Природи, стріне Леся у романтизмі, головно в романтизмі типу Новоліса.

Все це разом дише високою і чистою поезією. В Ригведі, в українській народній мудрості, в філософії романтизму й ідеалізму, знайде Леся „дійсність" оцього світогляду, а головне світовідчування, в якому уся Природа живе повним життям, хоч і форма і зміст свідомости є тут ріжні від нашого людського світу. Саме зудар цих ріжниць показує вона так блискуче у вступі до драми, в розмові Лукаша з Мавкою. Ці ріжниці розвиваються далі у драматичний конфлікт між Мавкою і її світом та світом Матері Лукаша й Килини.

Не тут місце на аналізу самої драми. Я вказую тільки на одне із важливих джерел, що мали вплив на формування світогляду Лесі. Вважаю цей факт повністю доказаним так її кореспонденцією, як і самою творчістю, як і врешті тим фактом, що до цього твору вертає Леся під кінець свого життя і викінчує його до друку.

Наближуємося до самих перекладів Лесі із Ригведи.

Отже Менар розвиває далі наведені погляди на численних прикладах і наведеннях із текстів Ригведи, а далі подає щось у роді зразків цілих гимнів чи довших із них фрагментів.

Саме ті наведення переклала Леся.

Не маючи уяви про правдиву форму ведійської поезії, вона вжила достойного класичного гексаметру, — дуже щасливо, так що із поетичної прози Менара постала правдива метрична поезія перекладів Лесі.

Наведемо, отже, далі ці фрагменти Менара і порівняємо їх із перекладами Лесі.

Думаю, що тепер ані читач, ані дослідник уже не матиме сумніву про те, що у світлі наведеної кореспонденції Лесі і зіставлення текстів, що слідує далі, маємо право рішуче стверднти, що єдиним джерелом для перекладів Лесі Гимнів Ригведи були оці фрагменти Менара, що до їх розгляду приступаємо.

Переклади Лесі Українки і тексти Ригведи

Зачнемо отже від першого із берега тексту Менара:

Це буде гимн до Богині Світання. Ми вже знаємо, що в Природі, як її бачила, сприймала і розуміла людина Віри Ригведи, усе є живе і творче. Усе є уосіблене і свідоме. Отже і чудесне Явище Богині Світання є для неї Дійсністю, а саме Живою дійсністю Проявленого Світла. Ми не здивуємося, що Богиня Світання буде споріднена із іншими Світлоносними і Світлодайними Істотами, що їх назвали віщуни Богами, або по-санскритськи: ДЕВАС.

Наведемо текст перекладу Лесі Українки:

ГИМНИ ДО РАННЬОЇ ЗОРІ

I

[R. V. 1, 123]

В повіз великий богині щасливої впряжені коні.
Всі несмертельні боги посідали в той повіз.
Славна з'явилась богиня, живуча в повітрі,

з лона темноти з'явилася людські оселі красити.
З цілого світу найперша встає вона й шле нам здалека
пишні дари. Народилась зоря молодая, новая,
будить створіння, найперше приходить на поклики ранні.

В наші оселі несмертна зоря завітала,
нашу хвалу прийняла в високостях повітря,
вільна, осяйна іде, щедро сипле розкішнії скарби.
Наче дівчина стрункa, так, богине, ідеш ти
хутко на наші поданки. Всміхаючись, ти, молодая,
линеш раніше від сонця, осяйнее лоно відкривши.
Наче дівча молоденьке, що мати скупала, така ти;
бачим блискучу красу твого тіла! О зоре щаслива!
Ясно палай! Ні одна ще зоря не була така гарна!

З черги я дозволю собі навести мій переклад цього гимну із санскритського оригіналу за текстом Макса Мюлера із уваженням коментаря Саяни:

Гимн до Богині Ушас
(Ригведа 1.123.)

Запряжена широка колісниця Жертви,
Станули на неї безсмертні Богове.
Із теміні встала могутня Добровлада,

Щоб добром сприяти людським оселям. 1.
Скоріше від усіх істот вона розбудилась,
Творить Добростан, висока, вседосяжна,
Новостворена, всеюна, із висот споглядає.

До нас на утреню прилинула перша. 2.
Коли мужам сьогодні ділитимеш блага,
Щедро смертним, о Богине, Утро, благородна, —
Нехай Всевладний Всеоживитель

Прикличе тут Пречистого Сонце-Бога. 3.
До кожної господи вітає Непоборима,
В кожний день приносить свою Слово-Істоту,
Всенаново до мети прилітає Блискуча,

Повсеранньо дає нам свої благодаті. 4.
Сестро Благобога, рідна Варуни,
Будися найперша, Добромисла Утро!
Хай ззаду остане той, що Зло затіяв,

Хай переможе колісниця Жертви! 5.
Вгору піднялися пісні, вгору розлили жертви,
Вгору вогні розпламенились.
Дари запроторені в темряві
Виносить вгору Утра на з'яву! 6.

Північ відходить, а День надходить,
Стрічаються дві частини Доби, різновидні,
Ясність Дня прогнала у темінь Темноту!
В полум'яній колісниці появилася Утра! 7.

Сьогодні вони однакові і завтра однакові
Виконують тривале Право Варуни,
Бездокірно тридцять шляхів, один за одним,
Кожного дня свою мету досягають. 8.

Вона є та, яка знає назво-мету дня першого,
Світла, сяйво-одежна, вродилася із Темноти.
Молода Дівиця не порушить наказу Права,
Із днини в днину приходить у визначене місце обрію. 9.

І так як молода Дівиця, горда своїм тілом,
Ти ідеш, о Богине, назустріч Богові, що тебе він прагне,
Із усміхом обнажуєш перед ним свої груди,
Коли ти розблиснула на Сході. 10.

І такою прекрасною немов молодиця,
Яку мати виряжала, ти обнажуєш своє тіло.
Красуйся, світися, о Утрене, ти щастєносна,
Тобі не дорівняють інші Світання. 11.

Несуть їх коні вогненні й корови, благоносні,
Із Сонцем навперегони приходять Утреньки і відходять
І приводять нам щастєприносні назвобутності. 12.

О, ти, що все єси послушна Променеві Права,
Надхни нас блискучими думками,
О, Утрене, просвіти нас сьогодні нам ласкава!
Хай стануться блага і нам і друзям нашим! 13.

Що ж бачимо?

Так французька передача змісту як і переклад Лесі, що вірно за нею слідкує, відтворюють тільки малу частину могутнього струменя поезії, який аж дзвонить у цілому гимні.

Менар передає тільки ту частину, яка є безпосередньо зрозуміла для сучасного читача без довгих пояснень понять,

світогляду, світо-образу почитателів Утрені три тисячі років перед нашою добою. Читаючи цей упрощений переклад, отримуємо враження, що маємо до діла із примітивним світоглядом людини т. зв. „Природи", що просто захоплена красою уосібленого Світання у виді Утрені. Але ближче вникнення в текст покаже нам, що тут розвинена ціла система.

Є Закон Варуни над усім. Є визначені дороги і часи. Утреня їх слухає, вона їх не зрадить. Вона все нова, але все та сама у своїй істоті. Стрічаємо тут важливе філософсько-релігійне поняття, що вимагає глибокої вдумчивості, щоб його зрозуміти.

Безпосередньо зрозумілою є її пишна краса, її свіжість і розцвіт. Ця частина не вимагає коментарів. Відмітьмо хіба вияження матір'ю на весілля, що нагадує нам і наші народні обряди. Відмітьмо сміливість обряду і сміливість дівиці впевненої своєї краси і чару.

Але ж її Краса і Чар є тут Красою і Чаром цілої пробудженої Природи.

Ціла низка словопонять Ригведи є неперекладна на сучасну мову, бо обсяг значення і зміст тут ріжний від слововизначень сьогодні. Буцім то „ті самі слова", але ж інший зміст був пов'язаний із ними у світі понять віруючих Ригведи. Я старався передати їх словозложеннями, що віддають їх глибший зміст, а не тільки саме слово за словником чи популярними перекладами. Дещо глибшою, хоч усе ще не вичерпуючою аналізою тих словозначень я займаюся в моїй окремій праці про „Утреню". Тут підкреслюю тільки, що є помилкою численних дослідників вважати світогляд Ригведи примітивно-первісним. Ні, він вже має за собою тисячі років розвитку. Не менше розвинений є сам ритуал жертви, нерозривно поєднаний із гимном. Але ж тут сам читач зрозуміє із натяків гимну, коли виливається проливна жертва на жертовний вогонь, що ясно горів того ранку, коли надхненний жрець уперше виголосив цей прекрасний гимн.

Зачинаємо розуміти, чому ці гимни подобалися Лесі „страшно". Яка шкода, що в той час глибші студії не дозволили їй відчути усе безмежне багатство усіх 1028 гимнів вибраних і зібраних у цьому безсмертному архитворі.

Черговий гимн у Менара і у Лесі теж присвячений тій самій Богині Утрені, по-санскритськи Ушас. Добре вибрав їх

Менар, чи радше Бурнуф, — як я думаю, — бо справді гимни до Ушас може найкращі саме із поетичного боку і найлегше зрозумілі саме як поезія. Поетичний напій численних інших гимнів, як гимнів до Громодержця, надто міцний для розніженого вуха читачів 20-го століття. Крім того ці гимни рясніють від міцних порівнянь і наведень мітологем сприйнятливих тільки для тих, що глибше увійшли у світ віщунів Ригведи. Отже милуймося поезією Світання.

Переклад Лесі:

II

[R. V. 1, 113]

На ранні молитви до неї. *(Прим. Лесі Українки).*

Світло лагідне займається, промінням красить всю землю.
Слово й молитву провадить зоря, сипле барви блискучі,
і одчиняє ворота деннії. У сні всі лежали;
ти ж сповістила, що час нам повстати, життям утішатись,
час нам приносити жертви і дбати про власний достаток.
Темрява скрізь панувала; зоря ж освітила край неба
і до живих завітала. О дочко небес, ти з'явилась!
Ти, молодая, серпанком блискучим укрита!
Скарбів наземних усіх ти цариця! Ідеш ти
вслід за минулими зорями, ти ж і найстарша
зір всіх прийдешніх, зір вічних. Іди веселити живучих
і оживляти умерлих!.. Зоря відколи нам сіяє?
Зорі сіяли нам досі і потім сіяти нам будуть.
Сяя зоря в свою чергу сіяє для нашого щастя.
Вмерли ті люди, що бачили сяйво предвічної зорі,
бачим зорю ми сьогодні, судилась же й нам тая доля,
згинуть і наші нащадки, що зорі прийдешні побачать.
В давні віки красно-пишно зоря променіла; сьогодні
щедро нам світить, і потім блищатиме ясно.
Смерті нема їй, ні старощів, завжди в промінні приходить.
Повідь огнисту зоря розливає в долинах небесних.
Темряву чорну жене промениста богиня.
В повіз чудовий запряжені коні червоні. Вже їде
світ весь будити зоря. Вставайте! бо знову з'явився
нам дух життя, щоб усіх оживляти! Ось темрява гине,
день наближається! Час до роботи прийматься! Час жити!
Мати богів! ясне око землі! вістовнице поданків!
Зоре прекрасна! Світи нам і зглянься на наші поданки!
Славу нам дай, ясна зоре, ти, радоще світа!

Слідують два фрагменти із гимнів до Агні, себто Бога Вогню. Саме слово АҐНІ відповідає протослов'янському ОҐНІ, із якого розвинулися рівнобіжно дві форми — українська ВОГНЬ, ВОГОНЬ і польська ОҐЄНЬ. Існує ще українсько-галицька відміна у виді „ВОГЕНЬ", яку стрічаємо у Франка.

В латинській мові слабе „а" на початку слова дало „і" — отже „ІГНІ-С". Похідними і спорідненими формами в інших мовах не можемо тут займатися. Я навів цю етимологію для прикладу з уваги на її очевидну прозорість і легкість зрозуміння.

Божество Вогню було в розумінні віри Ріґведи найближче до людини, до родини і до її життя, подібно як у староукраїнській вірі ДАЖБОГ.

АҐНІ-БОГ-ВОГОНЬ супроводжає всяку жертву і все наше життя. До нього далі так звикли, що забули про його Божественну Природу і став він „звичайним" „вогнем". В Ріґведі одне і друге значення нерозлучне і нерозривне. Звідси в перекладах Богоназва АҐНІ може бути раз переведена як „Вогонь", себто „Жертовний Вогонь",а раз як „БОГ-ВОГОНЬ", або вірніше „ВОГОНЬ-БОГ". Але ж европейські перекладачі забувають, що це розщеплення значень є сповидним, спричиненим розумінням цього слова в Европі 19-го і 20-го століття, коли словозвук „Вогонь" був пов'язаний із значеннями як „вогонь т.зв. фізичний", або „щоденно-з'явищевий" і через те стало для нас далеким і незрозумілим саме онтологічно-релігійне значення цього слова. Звідси сповидна „двозначність" цього слова. Ще гірше, коли таке неусвідомлення семантично-релігійних визначень і навантажень слова веде у перекладах до тенденції звести це значення до т.зв. „реального значення", яке на ґрунті оригінального його значення немає змислу.

Бо ж у дійсності ВОГОНЬ був від свого народження в житті людини Даром Небес як і саме Божество, яке є Природою Вогню, себто у Вогні-Перебуваючий БОГ-ВОГОНЬ, далі БОГ ЖЕРТВИ, який передає Жертву іншим Богам і сам в ній вічно участвує. Звідси Всеспасенний Бог Благовісної Жертви, як у своїй окремій Природі Божества.

ГИМНИ АГНІ*

I

Батько всієї родини приносить поданки.
Агні швидко біжить по всім вітті кострища.
Вже не такий він слабкий, молоденький, як був на пачатку,

в час, як дві матері** його на світ породили.
Хутко він займе ті гілочки, ще не доткнуті.
Шириться, стелеться, кинувсь на гілки найвищі,
швидше, все швидше... он кинувсь на нижчії знову.
Гляньте, як раптом Агні боговитий змінив свою постать!
Вітром розмаяний, в'ється, тріщить, гоготить і вирує,
ділить свій пломінь, і палить, і чорні сліди полишає.
Мчить наче повіз, червоним пломінням вже неба сягає.
Швидко від сяйва його никне темрява, наче ті птахи,
що поспішають сховатись від сонця упалів.
Вчуй нас, ти, боже поданків! Ти маєш прекраснеє світло,
коней прудких, пишний повіз ти маєш!
Мудрий, щасливий ти, Агні! о, зглянься на наші благання!
О, допровадь нас скоріше до щастя й багатства!

II

[R. V. 2, 4]

Ясного Агні для вас викликаю, господаря люду,
ми його хвалимо в гимнах, поданки даємо,
він же на світі держить все створіння й богів усіх вічних.
Любо нам бога такого хвалити, що всім дає щастя,
любо дивитися, як він росте, як він сяєвом грає!
Полум'ям має на вітті, мов гривою в повозі кінь.
От, роз'ярившися, дерево їсть він і жевріє-сяє.
Наче вода, він біжить і гуде, наче повіз.
Палячи, стежку лишає він чорну. Віп вабить, мов небо,
що усміхається ясно до нас із-за хмари.
Він по землі розстеляється, й землю він палить,
він розбігається врозтіч, неначе без догляду стадо.
Агні, розкинувши пломінь, пече, пожирає ростини!..
Дай нам, Агні, товариство хоробре й багатство щасливе,
дай нам хорошу сім'ю і великі достатки!

В наведених фрагментах так Менар, а ще яскравіше Леся, уникає всіх теологічно-мітологічних елементів оригіналу. За це з усією силою і прозорістю промовляють до нас саме поетичні елементи гимнів, в нашому випадку поезія Вогню, — як

---

* А г н і — вогонь. *(Пояснення Лесі Українки в «Стародавній історії східних народів»).*

** «Д в і м а т е р і» — тож саме ті дві тріски «Афані» та «Праманта», що з їх витирається святий вогонь. *(Прим. Лесі Українки).*

збір поетичних порівнянь і метафор. І знову стрічаємо ріжницю в сприйманні метафори. Для нас це тільки поетичне унагляднення „з'явища вогню", як наприклад в образі „червоної гриви розвіяної у вітрах летючого коня", чи численними іншими. Стрічаємося з подивугідним багатством поетичної уяви і візії поета. Але це все для віруючих є наближенням до пізнання Природи, себто Істоти Вогне-Бога, у його многопроявності і многовидимості. Питанням сприймача світу й Божеств займаюся в моїх працях і студіях Гимнів Ригведи. Тут відмічую, що навіть суто-поетичний зміст Ригведи має інший зміст в системі світогляду нашого сьогодні чи віруючого часів Ригведи.

Ще яскравіше виступить ця ріжниця між з'явищем і його Бого-істотою в черговім гимні присвяченім Богові Індрі. Пояснювальне слово „Бог" уживане мною часто для підкреслення Богоістоти назв ужитих для Богоокреслення є насправді зайве. Подаю це тільки для підкреслення цього змісту для західнього читача. Агні, Індра, Варуна, Сурія належать до кляси істотопонять, що звуться в оригіналі ДЕВАС, а це означає, якщо можна осмислити це значення в невірному перекладі — СВІТЛИСТІ, або Світлоістоти. Всі вони споріднені саме їх Світлометафізичною Природою, а рівночасно є вони Космічним Явищем Світло-Істоти в її многопроявності і многовидності, а по суті Єдиної в Істоті. Тут знову схематично-понятеві і значенево-словні способи думання модерної людини стають у гострій перешкоді для зрозуміння сутности „Світлистих" або Божеств старинного світу.

Стрінемо в черговому гимні найпопулярнішу і найріднішу із тих Світло-Істот, а саме Постать Індри, який являється національно-расовим Богом індійських арійців. Це Божество є і було почитане під ріжними назвами в усіх індоевропейських народах. Індра — це Змієборець усіх індо-европейських вірувань і мітологій.

Оригінал гимну вичислює численні його геройства, але докладніше спинюється на найважнішій його перемозі над Драконом, в оригіналі АГІ, що має теж інші назви, з них найбільше відома назва Вритри.

Епітет Індри як Поборника Вритри, — „ВРИТРАГАН" — стрічаємо в староіранському пам'ятнику Авести у словоформі „ВИРИТРА-БГНА". Це тільки одне із яскравіших засвідчень старинности культу Бога-Змієборця, Бога Визволителя Рік і Вод, Бога Поборника Теміні.

В наведеному гимні стрічаємося однак із високорозвиненою теологією феномену Боротьби Світла із Темінню. Боротьба із Драконом Вритрою стається тут Космічною Боротьбою. Темнота Хаосу панувала над Всесвітом. Прапотвора була Зло-З'явою, що темними силами своєї Магії панувала над Всесвітом. Тут мимоволі насувається подібність цієї концепції до панування зловісної ТІЯМАТИ над світом Богів у асирійсько-вавилонській мітології. Але такі порівняльні ствердження вимагають глибшої і довшої аналізи.

Тут стверджуємо, що Індра, вбивши Прапотвору, тим самим зміг зродити Сонце, Небо і Ранок. Світ Світла повстав через перемогу Світло-Володаря. Його Світло і Світо-творча Потуга втілена в його Громовницю. Громи родять Світло і Потугу. Це щоденне спостереження, зокрема сильне у підтропічних зонах, осмислене тут як Космічна Сила, свідома і світотворча.

В рішаючому моменті цього Космічного Бою Індра мусив сам втілитися у свою Громозброю. Він став віссю цієї Громозброї, „малий, як кінський волос". Громовницю Індри — Ваджру — уявляли собі як подвійний Тризуб. Середня його вісь символізувала „вистріл", що пробивається між двох рамен, а далі чотирьох рамен пізнішої „клясичної" Ваджри. В цьому гимні стрічаємо преглибоке метафізичне утожсамлення цієї Осі із самим Божеством. В цій бо Осі зосереджується вся його Потуга до вирішального удару, смертельного для ПРАПОТВОРИ.

Стрічаємо тут теж один із найвчасніших мітів про втілення Індри. В пізнішому Брагманізмі знайдемо дев'ять „клясичних" втілень Вішну, із яких кожне рятує світ і людство від смертельної заглади. Ця мітологія в добі Ригведи має своє праджерело у втіленнях Індри, як наприклад у Сокола, що здобуває з небес галузку Соми, чи теж втілюється в численні постаті віщунів і героїв. Тут творча мисль віщунів сягає дуже глибоко у Сутність Світло-Світу, вбачаючи його основу саме у Громовниці Індри. Звідси розуміння Індри Громодержця, як Володаря Богів, як Праджерело Світло-Світу. Паралелю до цього культу знаходимо в культі Перуна-Громовержця в Україні в добі її лицарського героїзму.

Було б неможливим зрозуміння цього гимну без Ідеї Втілення Індри. Однак дотеперішні дослідники виразно не розуміли цієї ідеї, ані теж цього гимну. Для них було незрозумілим, що Ідея Втілення Бога, зокрема втілення в Людину є праста-

ринною і стрічаємо її всюди в мітологіях пов'язаних із протоіндоевропейською стадією культури і віри. Це отже спільна спадщина протоіндоевропейської релігії. Далі ця одідичена мітологія набирала ріжної закраски чи конкретизації в ріжних родинах і галузях. Її сліди стрічаємо виразно ще в староукраїнських билинах.

Вперше в історії перекладів Ригведи впроваджую таку інтерпретацію цього гимну, а зокрема його 12-ої стрічки. Ширша аналіза, як теж численні порівняльні аналогії вимагають окремої праці. Але вже тут, у пошані для духовости Лесі, впроваджую це розуміння улюблених нею гимнів. Не можу теж просто із методології досліду не спинитися над відношенням її перекладів до самого оригіналу. Роблю це з надзвичайною приємністю, бо Леся відчула глибші зложжа старинної мудрости в цих гимнах і тільки жаль, що Драгоманів не міг вказати їй на дальші джерела для її пробудженого ентузіязму.

Однак ми вже знаємо, що знайомство із світом Ригведи, зокрема із ясних коментарів до наведених гимнів в „Історії" Менара, — які тут трудно навести в цілості, залишили тривалі сліди у її світогляді і поетичній скарбниці.

Пригляньмося отже з черги версіям цього гимну з Менара в Лесі і моєму перекладі. Повний зміст цього надхненного гимну є трудний. Описана тут боротьба є синтезою кількох мітів. Це все було безпосередньо доступне для духовости віруючого Ригведи. Він відчував тут вітер нових генезійських об'явлень. Повне вникнення у цей світ можливе тільки у основних студіях. Звідси наші перекладачі, Менар і Леся, сильно скорочували цей найцінніший зміст релігіотворчого гимну.

ГИМН ПРО ПЕРЕМОГУ ІНДРИ НАД АГІ*

[R. V. 1, 32]

Маю співати про ту перемогу, що вчора одержав
Індра-стрілець. Переміг він Агі, розділив усі хвилі,
визволив він з гір небесних потоки... І ринули води...
Як до обори корови біжать, так летять вони в море...
Індро! Подужавши первістня хмар, ти розбив єси чари
тих чарівниць, народження дав сонцеві, місяцю й зорям!
Перед тобою твій ворог зника... Індра вдарив на Вритру,
то ж найхмарніший був ворог. Потужним смертельним
перуном

він йому тіло розбив. Мов підтяте сокирою древо,
долі простягся Агі. Наче прорвана гребля, лежить він,
водами вкритий, а там тії води утішили серце,
Врітра колись їх держав у своїх величезних обіймах,
отже, Агі подоланого давлять вони і стискають.
Кидають вітри турботні, буйні тіло Вритри, і води
топлять його, він тепер така річ, що і назви нема їй!..
Сон, вічний сон покрива тепер ворога Індри!..

ЯДРО ВСЕСВІТУ

(Ріґведа, 1.32.)

Геройства Індри тепер проголошу, —
Їх споконвіку довершив Громодержець;
Вбив Дракона і пробив вихід водам,
Розбив горам їх печери таємні. 1.

Вбив Дракона, що на горах розлігся,
Тваштар викув йому Ваджру гримучу;
Мов корови, що зо стаї зірвались,
Погнали води до моря ревучі. 2.

Буй-Тур потужний вибрав собі Сому,
В Жертві Трисвітлій пив Напій Натхнення,
Громометну Ваджру вхопив у долоні,
Вбив первовічну Змію-Прапотвору. 3.

Коли ти, о Індро, вбив Прапотвору,
Тоді Зло-З'яви розбив ти Зло-Магію,
Тоді зродив ти Сонце, Небо, Ранок, —
І ворога ти не знайшов, Ласкавий! 4.

Убив Вритру, лютого Гнобителя,
Розгромною Ваджрою, Каральною,
Мов колоди зрубані сокирою,
Лягло плазом на землю Зміїще. 5.

Зухвалий Змій визвав Індру до бою,
Прозвав „трусом" Звитяжного Героя,
Та не встоявсь у зударах їх зброї
І звалився, загативши річища. 6.

---

* Індра — небо, Агі, або Вритра — чорна хмара. *(Пояснення Лесі Українки з «Стародавньої історії східних народів»).*

Без рук, без ніг ще боровся Чортяка,
Зламав хребет йому Ваджрою Індра.
Різанець думав із Буй-Туром рівнятись
І ліг Вритра на куски порізаний. 7.

Зросли в озера заперті потоки,
Поплили вільні над тілищем Смока.
Був колись Вритра, прегордий гнобитель,
Тепер ногами топчуть його ріки. 8.

Счахнула сила Вритрової Маті,
Індра розгромив кодловище Потвори,
Зверху Тварюка, під нею Зміїще,
Лягли убиті мов телець і корова. 9.

Пливуть невпинно ріки рвійноструйні,
Тіло Зміюки в гирлах незглибимих,
Тайна Вритри затаєна на днищах,
Ворог Індри в довгу Пітьму потонув. 10.

Невільницями Смока були ріки,
Даса запер їх як Паній корови;
Цю печеру, цю Твердиню Таємну,
Вбивши Вритру, Індра вирвав з неволі. 11.

Мов кінський волос, — Часткою Потуги,
Ти стався в Ваджрі, — до бою зі Смоком!
Боже Єдиний, — ти виборов Сому,
Волю здобув семи рікам, щоб плили. 12.

Ні січний дощ, ні град, ні блиск, ні гуркіт
Не помагали в цім жорстокім бою,
Аж сам Ядром Ядерним Ваджри стався
І — по віки вічні — Темінь розгромив. 13.

— „Чи вб'є Людина так як ти Зміюку?" —
Печаль заплелась в серце Переможця.
Бистрим Орлом ти піднявся до Неба,
Над сотню рік, щоб Натхнення добути. 14.

Над кочовим він і осілим людом,
Над лагідним і хижим сотворінням, —
Усіх народів Володар Пресвітлий, —
Мов вісь у колесі, — Ядро Всесвіту! 15.

Є в Ригведі низка прекрасних гимнів до Бога-Сонця, що зветься СУРІЯ і є мужеського роду. Ці гимни більше прозорі і

зрозумілі самі в собі подібно як гимни до Утрені. Вони осяяні у змісті і виражені в надхненних поемах.

Подібно як у світоз'явищі Вогню маємо до діла із світоз'явищем Сонця, себто його безпосереднє видоз'явище, побіч і нерозривно поєднаної Бого-Істоти як його сутности. В цій своїй онтологічній сутності він носить назву САВІТАР, себто ОЖИВЛЮВАЧ, а навіть Запліднювач.

Сурія-Бог не є отже простим ототожненням сонця як астрономічного з'явища на небі в вузькій матеріялістичній інтерпретації нашого модерного щоденного думання. Сурія-Бог має свою мітологію і свою визначеність у системі релігії Ригведи. В наведеному гимні він є Сином АДІТІ, себто БЕЗКОНЕЧНОСТИ І ВІЧНОСТИ, із якої виринає Світло-Світ у численних Божественних Аспектах. На нижчому рівні світопізнання їх бачить людина як ріжні Божества, а на вищому, в самій Ригведі наголошеному прозрінні, бачить віщун, що це є ріжні слово-назви і слово-визначення того, що є ОДИН.

Аналізу слово-назви СУРІЯ і СОНЦЕ, які є споріднені і походять від одного пракореня, знайде пильний читач у моїй праці п. з. „Найвище Світло".

Саме ж читання наведеного тексту Менара і Лесі дальших коментарів не вимагає.

ГИМН ДО СОНЦЯ

[R. V. 1, 50]

Сонце святе, що все віда, встає перед поглядом світа,
коні блискучі несуть його. І перед сонцем,
оком світовим, зникають, як злодії, темрява й зорі.
Промені, наче палкії вогні, освітили живучих.
Сурія, прудкий їздець! ти нам світло приносиш,
сяєвом неба сповняєш! Перед богами ти сходиш,
перед людьми, перед небом, всі бачать тебе і дивують.
Ти очищаєш, від лиха борониш! Ти світлом вкриваєш
землю і люди, а небо й повітря ти ним заливаєш.
Міряєш ночі і дні, споглядаєш створіння наземні.
Сім ясних коней твій повіз везуть, о Сурія, боже!
Боже-споглядачу, маєш вінець ти з проміння над чолом.
Їде твій повіз, сім коней упріг ти у ярма окремі.
Вглядівши сяйво твоє, що блищить після темряви ночі,
падаєм ниць: ти найвищий з богів! Ти найкращее світло!

О доброчинець, зійшовши сьогодні високо на небо,
тугу з серденька мого прожени, а з лиця мого блідість.
Кидаю блідість пташкам лісовим, щоб мені не марніти,
а жовтяницю на жовтії квіти я кину.
Син Аділи встав потужний, — він ворога мого поборе!
Сам же не маю я сили змагатися з лихом жерущим.

Одним із вершинних досягнень ведійської філософської, онтологічної мисли є преславний Гимн Сотворення, із книги десятої гимн 129, також відомий під назвою „Гимн Параматмана", себто Гимн Найвищого Духа.

Своїм змістом він належить уже до релігійно-філософських і онтологічних трактатів Упанішад, себто Знання Таємного, а також до Брагманів, себто текстів Священного Пізнання.

Сам собою цей гимн вимагає цілих томів порівняльних трактатів в історії релігії і філософії світу.

Або...

Можна його читати і дозволити йому пробудити в нашій душі ці творчі інтуїції, які він собою збуджує і які дали почин цілим системам філософії, а зокрема онтології і метафізики, у вужчому значенні наближеному до психологічної метафізики европейської філософії. Може саме тому цей гимн здавався більше зрозумілим для европейського мислителя і тому найбільше відомий, бо наведений в усіх історіях санскритської літератури, релігії і філософії. Його інтуїтивно-суґестивна сила і превисока поезія філософії дає нам, однак, тільки ілюзію його філософського зрозуміння. Бо вже перше окреслення чогось невідомого, чогось первісного, чогось між буттям і небуттям є свідоцтвом логістично вишколеної думки, яка знає оригінальну методу дефініції через виключення двох інших меж обсягу. А далі ціла онтологія і філософія самої релігії. Бо ж Боги є для автора гимну „поцейбічні", себто повсталі в процесі Космотворення Найвищого Духа.

Однак я не маю змоги вчинити тут нічого іншого, як доручити його вдумчивості, вникненню й натхненню читача.

Переклад цього трудного гимну є досить близький до оригіналу. Він наведений у Менара й Лесі без звичайних в інших гимнах скорочень. Такий він суцільний у собі, що не дається із нього вийняти „ніже тієї титли".

Мій власний переклад був оголошений в одному з видань „Ордену", а також у польській мові, як один із найраніших гимнів мого дослідження на Університеті у Львові.

ГИМН ДО НАЙВИЩОГО ДУХА ПРАМАТМА

[R. V. 10, 129]

Як не було ще нічого: буття й небуття, ні етеру*, ні неба,
що покривало усе те, чого не було ще?
Де було скрито таємне? У хвилях? В безодні?
Смерті й безсмертя тоді не було; і ніщо не ділило
темної ночі від ясного дня, і жило тоді тільки
«Все» неподільне, а в ньому ніщо не жило.
Отже, і все, що було. Його темрява крила,
мов океан, безпросвітна. І «Все» було скрите глибоко,
скрите в самому собі, і вродилось воно, і зростало
під своїм власним теплом. Тож найперше кохання
«Все» пройняло, бо кохання — духовного світла первісток.
В думці міркуючи, мудрії Ріші** почули той зв'язок,
що то єднає буття з небуттям. Але де ж був той промінь,
що то побачили Ріші? Чи був він вгорі, чи в безодні?
Впало насіння, і сили зродились; внизу — народження,
сила і воля — вгорі. Але хто теє знає?
Хто ж нам повідав те, звідки взялися світи всі безкраї?
Адже пізніше, ніж тії світи, всі боги народились.
Хто ж може відати, звідки пішло все? Хіба тільки той сам,
з кого повстали безкраї світи, — чи створив він,
чи не творив їх, — він бачив усе з високості,
він певне знає усе; а може, і він не відає?..

Вибір фрагментів із Ригведи закінчується благословеннями померших у похоронних обрядах. Треба глибоко склонити голову в пошані перед достойністю і благородністю цих гимнів.

Похоронний обряд і вірування із ним пов'язані є свідоцтвом культури народів. Після тисячоліть ще тільки могили засвідчують про жителів нашої планети і про їх уяву про життя посмертне.

Вже від часів протоіндоєвропейської спільноти народів стрічаємо два типи поховань: землепокладення із надбудовою могили та тілоспалення, мабуть пізніше.

На теренах і в часі Ведійської культури стрічаємо оба ці типи поховань, подібно як і на теренах України. Оба вони мають свої похоронні гимни й благословення.

---

* Етер — повітря. *(Прим. Лесі Українки).*

** Співці, що склали святі гимни.

Згідно з усіма арійськими віруваннями Душа Людини відділюється від тіла. Тіло вертає в землю, чи спалюється і так сполучується із елементами світу, а Душа іде далі до Світу Батьків і Богів.

Живуть там ті,

„... що одважні були на війні, що померли славутні,
... що чинили добро, що любили його й боронили, ..."

Вони творять СТОРОЖУ СОНЦЯ.

Світом Духів Предків завідує Бог Смерти ЯМА і Варуна — Бог Відвічного Добра і Права. Це вже розвинені і спеціялізовані концепції із первісного Неба, як Космічної Країни Сварога — „Сварґа". Ця основна концепція підлягала дальшому розвиткові й уточненню долі посмертної душі. Це її посмертне життя і доля розглядається в Упанішадах, себто Знанні Таємному, недоступному для профанів.

Після деякого часу перебування в Країні Предків Душа Людини повертається на землю і втілюється в нове життя. Ця наука про втілення і перевтілення є характеристична для Індії, хоч стрічаємо її в інших кругах індо-европейських вірувань, яскраво вираженних у вірі друїдів.

Дальша доля Душі в її новому перевтіленні залежить від нагромадженого нею Добра і Заслуги. Ця незрима сила так і зветься в пізнішій філософії „Адриштам" — себто „Невидиме" — а означає Невидиму Силу Долі. Вона буває негативною і доводить людину до заблудів, терпіння і неволі, як кару за минулі провини супроти Права і Віри Предків.

Відчуття чи зрозуміння цієї Сили Долі стрічаємо в Шевченка в його містерії „Великого Льоху". Родяться два Івани. Один із них воюватиме за волю, а другий буде катам помагати. Це вислід попередніх заблудів і вини історії. Це відчуття Шевченком правди про понадіндивідуальну долю Душ і Націй, як висліду їх попередніх втілень.

Зміст цих безсмертних фрагментів вчення Ригведи про безсмертність Душі Людини передає Леся достойним пророчим словом. Виїмки підібрані Менаром є майже суцільним перекладом Ригведи у відповідних її місцях. Подаю, отже, переклади Лесі без інших наведень. Вони зрозумілі самі в собі і в такому виді увійдуть у скарбницю української духовости.

ПОГРЕБОВІ ГИМНИ

I

[R. V. 10, 18]

Все має чергу свою: по житті і смерть приходить.
Хай же сей поклик, що ми до богів посилаєм тепера,
буде почутий. Ми ж будьмо веселі, танцюймо,
будьмо щасливі і дбаймо, щоб довше прожити.
А від померщого долі я бороню всіх живучих,
хай в його путь жаден з люду сього не відходить,
хай всі живуть по сто літ! Міртйо* в яму закиньмо.
Жінко, іди в ту господу, де маєш свій вік доживати.
В дітях, що він полишив тобі, знайдеш небіжчика свого.
Ти була гідна дружина тому, з ким навік заручилась.
Сей сагайдак у руках у померщого — міць наша, сила
і слава.
От що з тобою** зробилось!.. А ми, на сім світі зоставшись,
будьмо одважними людьми, щоб з ворогом гордим
змагатись.
Ти ж повернись до землі, до широкої, доброї неньки,
що розстелилась широко... О земле, розкрийся!
Будь ти до нього лагідна та добра, сховай його кості!
Вкрий його, земле, як шатою мати вкриває дитину.
Землю я сиплю на тебе тепера, копаю могилу,
щоб твоїм костям спокійно, вигідно лежати.
Предки глядітимуть гріб сей. Йама*** тут зробить оселю.

II

[R. V. 10, 14]

Підеш, одійдеш від нас тим шляхом, що по ньому ходили
наші батьки! Ти побачиш богів двох величних
владарів Йаму й Варуну, що наші подання приймають.
З Йамою жити на небі високім ти будеш,
бо заслужив ти на теє. Покинь все лихеє,
потім вернись до нас знову у постаті ясній, блискучій.

---

* Смерть.

** З померщим. *(Примітки Лесі Українки).*

*** Й а м а - У а т а, певне, бог, що живе на тім світі, бог померших душ.

III

[R. V. 10, 16]

О, не пали його, Агні****, не завдавай йому болю!
Не роздирай його тіла! Як проймеш його ти, премудрий,
вічним батькам його дай! Хай до Сурії вернуться очі,
Вайу дихання хай прийме. Дай небу й землі їм належне.
Водам, ростинам верни сього тіла частини.
Тільки безсмертну частину пройми своїм пломінем ясним,
боже Агні, і зогрій своїм палом ту душу,
в постаті ясній неси її в край, де правдивії люди.
Агні! Нехай він полине до прадідів наших!
Хай він приходить на поклики наші й подання.
Потім нехай оживе і прийме яку постать.
О, Дйаташедас! Хай знову з'єднається він з яким тілом.

IV

[R. V. 10, 17]

Хай понесе тебе звідси Пушан* той премудрий
цілого світа пастух, що глядить своє стадо.
Хай тебе Агні віддасть до батьків та богів доброчинних.
Хай захищає й глядить тебе вічний мандрівець,
мудрий Пушан у обладі своїй. Хай провадить Савітрі
в тую країну тебе, де живуть праві люди і предки.

ГИМН ДО ЙАМИ

[R. V. 10, 154]

Всіх, що одважні були на війні, що померли славутні,
всіх, що поданки великі давали, прийми їх до себе,
всіх, що чинили добро, що любили його й боронили,
правих, поважних батьків наших, Йама, прийми їх до себе!
Мудрих співців, що складали багато пісень в божу славу,
сонця сторожу, тих Ріші поважних і правих,
всіх їх до себе прийми ти, о Йама!

Пізніший і дальший розвиток вчення про Душу Людини доходить до розріжнення „Душі" — як індивідуальної Душі

**** Мертвих арійці палили на кострищі, потім кості збирали й ховали в землю.

* Пушан, Савітрі — імення сонця. *(Примітки Лесі Українки).*

Живої Людини та „Духа" („Атмана") як понадіндивідуальної Істоти, якої Індивідуальна Душа є частиною. Таке глибоке розуміння Істоти Людини, як Душі і Духа, творить чи не найвищий здобуток арійської духовости на терені Індії. Зрозуміння цієї системи віри і вчення вимагає, однак, довгої праці шукання правди і високої мислі Людини Пробудженої до Духового Життя.

Дещо із цього вчення ріжними шляхами передісталося до Середнього Сходу й Европи і творило основу ріжних рухів і видів Знання Таємного.

Пробудження до цього духового життя знаменує відчуття безсмертности не тільки як вираз самої віри, але як її безпосередню відчутність і свідомість. Людина усвідомлює собі для себе самої свою Духову Істоту, а отже і Безсмертність. В такому моменті в історії грецької духовости появляється культ Прометея. Це відчуття Безсмертности, яке чинить Людину Вічною і Безстрашною.

Без ніяких догматично-релігійних чи схематично-філософських окреслень Леся відчула цю силу у своїй душі і тому вважала себе Дочкою Прометея.

Такою вона увійде в історію Світу.

Його найвищий Дар — це Віща Сила. Вона дається тільки на висоті понадіндивідуального розуміння і відчуття своєї власної душі. Тоді Кассандра прозріває душу Париса і на основі діягнози відсутности у ній героїзму і посвяти для нації зможе вона зрозуміти і провістити долю своєї нації.

Отримуємо тут ключ до зрозуміння духовости Лесі. Очевидно вона такою вродилася. Це вислід духового розвитку цілого покоління, коли в ньому пробуджується і запалюється Прометейська Сила до Боротьби проти всякої сліпої сили. Це правда, але правдою є і те, що треба теж зовнішнього подуву оцього дивного Духового Вітру під крила, що цю іскру Прометея розпалює.

Свого таланту і Сили своєї Духовости не завдячують Шевченко чи Леся ніяким впливам. Ця Сила була їх власною. Вона була в їх душі. Все ж таки в зовнішньому світі вони зазнають чи стрічають ці духові іскри, які запалюють їх внутрішній духовий вогонь. Вони теж дають цьому вогневі потрібне горюче для його живого полум'я.

Зустріч з історією Сходу Менара та з цілим кругом ідей його світу дала Лесі важливий поштовх для її росту. Ось чому

Леся відчула, що їй ці Гимни Ригведи „страшно подобалися". У цих двох її власних молодечих словах криється тайна їх духового подиху, що розпалив її приспану Прометейську Силу.

Вже знаємо, що під кінець життя Леся взялася за викінчення до друку її молодечої „Історії Народів Сходу". В тому часі вона сягнула до „Історії Сходу" Масперо та до інших книжок, які були в той час у підручних бібліотеках Єгипту. Не могло там бракувати важливого твору того самого Масперо п. з. „Світання Цивілізації". Це доповнення до його „Історії Сходу", в якому він наводить переклади майже усіх відомих тоді релігійних текстів Близького Сходу. Цей епохальний твір мусив поставити розуміння Лесею релігій старинного Сходу на високий науково-порівняльний рівень. Нажаль згоріло передчасно її життя, а це значить у світлі знання таємного, що згорів той вогонь, якого сила була вимірена її духовим розвитком в історії її духа. Не маємо сумніву, що вона стояла дуже близько до його вершкових висот.

Тема цих її духових висот — це те саме, що тема Прометеїзму Лесі. Вона вимагає окремих доглибних студій. Представлена мною праця є тільки вступом до цієї студії. Це також важливий розділ із історії духовости української нації.

Леся Українка часто думає про „релігію батьків своїх". Під цим окресленням вона має на увазі дохристиянську релігію України. Зокрема з рідною матір'ю ці згадки в листуванні досить часті. Мусили бути між ними численні розмови і глибоке спільне розуміння цієї теми. І також під кінець життя Леся обіцяла матері написати поему про Перуна. В одному з листів виправдується, що не могла її написати. Вона дозрівала в її душі.

В цьому напрямі ще не досліджені погляди Олени Пчілки. Жаль також, що друкуються листи Лесі, але ж поза обсягом дослідника листа її кореспондентів до самої Лесі.

Ось недовго перед смертю, в квітні 1913 р. ділиться Леся із матір'ю своїми критичними заввагами про „Вісник культури і життя".

Її обурило до живого, що якийсь „Коненков" (ближче нам невідомий) представляє українських Богів як „кацапських і фінських", зображуючи їх поганими „косолапими, кривоносими потворами".

Студентка „Ригведи", яка нещодавно відновила своє ранньомолодече знайомство із її світлосяйними гимнами про ясні і прекрасні Божества Сонцесвіту у зображеннях старинних арійців, уявляє собі цілком слушно такими самими красками і формами і наших праукраїнських Богів.

Прочитаймо уважно це місце її листа.
Лист до матері. Дата: 30 березня (12 квітня) 1913. Гелуан.

„Коненков ... має деякий талан, але до „генія", либонь, тут ще далеко, а що його боги чисто кацапські, коли не фінські, то се безперечна правда, і я в них зовсім не пізнаю „релігії батьків моїх", що відбилися такими прекрасними лініями і барвами у веснянках, колядках, обрядах та легендах. Чому слов'янські боги конче мусять бути косолапими, кривоносими потворами — всі!, коли в наших казках навіть ворожа сила — „змій" — уявляється часто в подобі зрадливого красуня. А „перелесник", а русалки, а „золотокудрі сини" тої богині-царівни, що має на чолі зорю, а під косою місяць? Се ж, либонь, близька родина того Даждьбога, що вийшов таким „ідолом поганим" у Коненкова... Зрештою, коли хто собі уявляє, наприклад, лісового бога „без спини, с одної ноздрей", то чому ж його таким і не зображувати, тільки нема чого розпросторювати сього „ідеалу" на всіх слов'ян, а треба виразно зазначити, до кого саме він належить. Ну, та цур їм, тим чужим богам! Що вони мене обходять?"

Вповні поділяємо обурення Лесі на якогось там Коненкова, що наші рідні уявлення про Божества хотів підмінити „кацапськими чи фінськими". Але ж горе! Таку підмінку стрічаємо ще сьогодні в препоганій і предешево написаній „Енциклопедії" Ляруса.

Забули ми самі про світлосяйність нашої Утрені, про Владарську Достойність Сварога, про вічноживу молодечість і мужність всеюного Юрія та про всіх „золотокудрих синів" Даждьбога, які творили, відбивали і втілювали собою безсмертну Мудрість, Мужність, Красу і Силу Української Нації.

ПРАЦІ ПРО О. ОЛЬЖИЧА
ДВА ДНІ У ЖИТТІ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

(В десятиліття смерти. Із психології творчости поета.)

Героїчна і мученича смерть Олега Ольжича, вночі із 9-го на 10-е червня 1944 р. застає його на високому становищі Заступника Голови Проводу Організації Українських Націоналістів, тобто заступника полк. А. Мельника.

Його творчість нерозривно пов'язана із його героїчною і революційною діяльністю і ніяк не можна розглядати якось буцім-то окремо його поетичну творчість і політичну дію. Маємо на увазі, звичайно, основну рушійну силу його душі і творчости, а не ніякий механічний зв'язок поміж ідеологією і її публіцистичним виразом у поезії. Олег Ольжич у своїй поетичній творчості уникав і втікав від усього, що в поезії могло би звучати витертою чи зужитою патріотичною фразою. Він уникав всякої дешевої реторики, фразерства, фальшивого патосу чи дешевої деклямації. Він робив це так послідовно і, так би мовити, програмово, що його Муза вдоволяє і захоплює навіть найбільш вибагливого естета нашого часу, яким є проф. В. Державин. Здавалося б на перший погляд, що це сам Ольжич відмежовував Ольжича-члена Проводу О.У.Н. від Ольжича-поета. Однак так тільки здається.

Я можу зосередити мою аналізу тільки на двох днях із життя Ольжича, на двох днях його найвищого поетичного натхнення, на двох днях, що вирішили... його мученицьку смерть.

Із двадцять двох віршів його посмертної збірки п.з. „Підзамча" десять написано продовж двох тільки днів. Це були, отже, два дні Ольжича-поета, два дні, в яких він написав десять поезій. Всі вони мають дату: 25-го і 26-го січня 1941 р.

Вже сам цей зовнішній факт вказує виразно на виїмково сильний вибух поетичного натхнення, якесь сильне внутрішнє горіння, торжество чи драму.

Бувають такі періоди в житті поетів. Новітнє шевченкознавство починає усвідомлювати собі факт, що найсильніші поеми Шевченка написані продовж трьох літ, а продовж тих трьох літ у кількох днях одного місяця.

У такому стані вибухів емоційної лави в душі поетів проявляється звичайно... найглибша сила їх творчости.

Сам зовнішній факт, що десять поезій Ольжича написано продовж двох тільки днів, каже нам пильно зосередити увагу на цих десятьох віршах, на цих двох днях із життя поета.

Почування, що я його відкрив як домінанту у згаданих віршах Ольжича, найдокладніше відповідає і є немов клясичним прикладом почування святости. Це те саме почування, що було предметом основного вивчення і опису у моїх працях: „Основна сила творчости Шевченка" і „Лицар Святої Борні".

Скажім це виразно: Це вибух почування святости у Олега Ольжича, поета і борця.

Пригляньмося цьому почуванню на основі опису і слів самого Ольжича, конфронтуючи їх із згаданими дослідженнями.

Це почування спадає золотим дощем на серце людини:

„Воно дощем спадає золотим
Тобі на серце, — і життя щоденне
Здається святом, палацом — твій дім.
І кожде діло є благословенне."

(Ольжич)

Чи може бути сумнів у природі цього почування після цих слів. Це почування глибоко релігійне. Замало сказати релігійне. Воно містичне.

Порівняймо подібні описи цього почування у Шевченка:

„Серце б'ється любо, любо
І світ Божий як Великдень
І люди як люди!"

(Шевченко)

Або:

„Думи серце осідають,
І капають сльози.
І хочеться сповідатись,
Серце розповити;
І хочеться — Боже милий,
Як хочеться жити,
І любити Твою правду,
І весь світ обняти!"

(Шевченко)

Це почування нагло наповнює серце немов спадає золотим дощем. У Шевченка: Серце б'ється любо, любо. Постає

дивна зміна в нашому образі світу. Він стає нараз великим святом. „Життя щоденне здається святом" — у Ольжича. „І світ Божий як Великдень" — у Шевченка. Життя буденне змінюється. Дім стає палацом. „І кожде діло є благословенне." — у Ольжича. Хочеться серце розповити і весь світ обняти — у Шевченка.

Коли гасне це почування, світ немов чорніє і стає ще більш сірим ніж був. Але душа набрала якоїсь дивної, неземської, як здається, сили. Душа мужніша і сильніша.

Цей факт так описаний у Ольжича:

„І враз не стане. Курява дорог
Встає до сонця, і чорніє лик твій...
Земля широка. Мудрий в небі Бог.
І серце людське — мужнє і велике."

(Ольжич)

Відповідне місце опису цього почування, точніше його погаснення, описане у Шевченка так:

„Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубеє
І те помарніло, ..."

(Шевченко)

У Ольжича курява дорог встає до сонця і чорніє лик лю-
У Шевченка село чорніє і марніє навіть голубеє небо.
дини. Але залишається щось, що є візією чи відчуттям Божественности. Душа була ближче Бога. Душа була у вищих регіонах „буддгі", — космічного інтелекту.

„Мені так любо, любо стало
Неначе в Бога."

(Шевченко)

Душа оживає. Вона чує голос Божий.

„..... Жива
Душа поетова святая;
Жива в святих своїх річах;
І ми читая оживаєм
І чуєм Бога в небесах."

(Шевченко)

Ольжич не скаже нічого, що могло б звучати м'яко чи сентиментально. Ольжич втече від всього, що могло б звучати як сповідь. Він тільки підсумує сам вислід цього духовного стану у геніяльно простих, міцних, мужеських і я сказав би жовнірських словах:

„Земля широка. Мудрий в небі Бог.
І серце людське — мужнє і велике. "

(Ольжич)

Душа звільнилася від якогонебудь сумніву чи звуження своєї візії. Вона нагло бачить, що земля широка і що Бог у небі є Мудрий. Хоч дивні можуть нам здаватися шляхи світу. Бог дав тобі серце людське мужнє і велике і це є розв'язка для всіх твоїх сумнівів чи заблуджень.

Великим і мужнім стає серце людське після зустрічі із Божественною Візією Світу у буддгічній сфері Існування.

В інших віршах із цих двох днів читаємо немов точне продовження опису того самого почування:

Ось у вірші „Диліжанс" читаємо:

„І таким чимсь повні — чуєш ти —
Раптом груди, горло і повіки,
Що готовий взяти та й піти,
І ніколи не вернуть, по-віки. "

(Ольжич)

Не тільки груди стають повні якимсь невимовним почуванням щасливости, але ми так виразно відчуваємо, що ми доторкнулись якоїсь вищої і більш дійсної сфери відчування. Безсмертність відчуваємо тоді не як вчення віри, не як догму, але як безпосереднє відчуття. Хоч це часто блиск такий короткий, що ми не годні вловити візії.

У описі цього почування я звертав увагу, що сильне зворушення і натхнення, яким воно розпочинається, появляється як правило у товаристві сліз. Сльози його відкривають, далі втихають, щоб вернути прикінці цього почування, коли воно гасне. Шевченко одверто признається до тих рясних і обильних сліз блаженности.

Ольжич очевидно не буде говорити про сльози. Але і він натякає на них зовсім виразно. Щось заповнює його горло і повіки. Далі груди ростуть, стають повні.

Я так описував це з'явище:

„Серце росте, груди ростуть і цілий світ росте тоді разом із нами, ...

Груди немов поширюються. Віддих стає свобідний і глибокий. Маємо над ним повну владу, ... Живемо немов якимсь іншим воздухом. " („Основна сила").

Таке почування незвичайної повноти грудей і віддиху виразно відчув Ольжич і дав цьому прекрасний вираз у своєму вірші „Диліжанс".

Те саме в інших віршах. Візьмім для прикладу „Сонну Венус":

„ ... і почування, що в тобі росте,
Не будеш здатний ти назвать ніколи. "

(Ольжич)

Ольжич сам мусів поставити собі питання, як назвати це дивне почування, що продовж двох днів опанувало його душу. Може це любов. Ні, каже він виразно у вірші „Сонна Венус". Це почування він не годен ніяк назвати.

Ми все ж таки назвали це почування зовсім виразно:

Це почування святости.

Дивна річ. В такому стані душі Ольжич звертається до сюжету як же далекого і екзотичного. Він пише вірш на індійський сюжет „Шякунтала" — тобто Сякунталя. Він відчув, що його почування якесь незвичайне, неземське, містичне і інстинктивно звертається у мало знану йому країну, немов-би там було місце і слова для вираження отого почування, що для нього він не знає назви.

Що це притягає його до Індії.

„ А у лісах пустельники веселі
Ще досі відають блаженства й чуда. "

(Ольжич)

Блаженства й чуда приходять йому на думку і заполонюють його уяву в оцьому дивному стані душі, що в ньому він два дні перебуває. Появляється дивне прагнення збагнути ці чуда. У образі Шякунталі він бачить провідницю до цієї країни, свою індійську Беатриче, що мала б його у цю країну завести:

„ В твоїх очах вся мудрість незглибима.
Ходім, нехай я спробую, закутий,
Своїми недовірами — очима
Її до дна пізнати і збагнути. "

(Ольжич)

Бгагавадгіта була б більш відповідною лектурою для такої цілі. Але про неї Ольжич не знав. Тим більше характеристичне оте його виразно виражене прагнення пізнати індійську мудрість своїми недовірами очима. Ці очі відкриваються для внутрішньої візії. Він відчуває, що був закутий. Він спробує збагнути незглибиму мудрість.

Оце дивне роз'яснення душі — це дальша дуже характеристична прикмета відмічена виразно всіма, що його переживали.

Загляньмо до інших віршів. Ми вже сподіємося, що прочитаємо там різні види і фази того самого почування.

У прекрасній мініятюрі „Алябастер" Ольжич змальовує просту дівчину із села, яку він бачить очима майстра-різьбаря із старинної Еллади. І ось кінець його візії:

„І дивно знати: десь тепер схиляє
Чоло спокійне дівчина жива,
І світло, що на голову сплива,
Крізь білий мармур цери проступає. "

(Ольжич)

І знову у цій темі, здавалося б далекій від продуховлення, бачимо дивне світло внутрішнього горіння, що проступає крізь мармур цери. Ольжич відкрив внутрішнє світло горіння чи просвітлення і це своє пізнання проекціонує у поетичну візію скульптури і живої людини.

У вірші „Яблуня на горі" стрічаємося із іншою важливою сторінкою того самого відчування світу у стані святости. Границі особовости дивно поширюються. Так немов би маленьке людське „я" перестало існувати. „Я" тоді немає. Тебе немає, скаже Ольжич.

„Тебе немає. На траві прибитій
Не буде видно слідів ні на мить,
Як станеш ти угледіти крізь віти
Густу, глибоку і м'якку блакить. "

(Ольжич)

Людина немов розпливається в космосі. Не можна краще описати цього феномену ніж зробив це Ольжич. На прибитій траві не буде видно нічого із тебе, коли ти потонеш і розпливешся у безмежній блакиті небес.

Що ж, — це знову тільки інша фаза і інший аспект того самого почування.

Всі вірші написані продовж цих двох знаменних і великих днів у житті Ольжича, носять на собі відблиск чи прямий вираз оцього єдиного почування, що заполонило його душу своїм божественним полоном.

Я сказав у моїй праці про це почування, що в такому стані душі людина стрічає своє призначення. В короткому блиску грому мигне перед душею візія її дгарми, візія її власного божественного призначення.

Шевченко побачив себе у такій візії на Сибірі. Він спитає тоді сам себе: А де ж твої думи, — не ниць їх, хоч за них ти підеш на Сибір. Отак Шевченко вирішив свою долю. Він же міг знищити свої бунтівничі думи. Він міг уникнути своєї долі. Великий дух вибирає її зовсім свідомо і свобідно саме в такому моменті пророчого прозріння і натхнення. Цю свою візію Шевченко виявить у поетичній візії свого „Сну".

В цих двох днях зустріне свою долю також Ольжич. Ця містична драма розіграється у одній його поемі, у „Муках Св. Катерини". Ми вже сподіємося, що це буде щось у роді візії у супроводі надзвичайно сильних емоцій.

„Як зв'язали Діву Катерину,
Посіпаки в храмі на стіні,
Рвали біле тіло, що хвилину,
Припікали рани на вогні.

Оберта вона блакитні очі,
Геть вже повні стримуваних сліз:
Коли так мій Пан Небесний хоче,
Не боюсь я диби, ні коліс."

(Ольжич)

Така картина невинної, благородної жінки, що терпить невисказані муки за нову віру, паде на душу Ольжича, розпалену живим вогнем горіючого почування святости.

Чи треба нагадувати, який комплекс ідей і відчувань розбудила ця картина в його душі. Чи треба доказувати, що вона стала нагло для Ольжича Символом Великої Матері України, мученої за правду її віри, розп'ятої на колесі, на глум небесам, як чортівський визов катів, як злочин, що кличе про помсту до неба.

Чи колесо розпадеться. Чи вдарить грім із небес. Чи станеться чудо. Чи вистачить чекати спокійно аж мученицьке ко-

лесо України розпадеться так чудесно, як колесо із легенди про св. Катерину.

Яку відповідь дасть Ольжич-поет і Ольжич-борець на ці питання.

Його душа нерозривно зв'язана із Мученицею. Про Україну не скаже Олег ані словом у своїй поемі. Це надто святе, надто священне слово, щоб він міг довірити його навіть своєму мистецькому слову. Ні, не тому. Те, що Олег хоче в тій хвилині сказати, те важне його рішення, щоб звучало правдою, можна його висказати тільки... в останній хвилині перед самою смертю.

Це було напевно останнє слово, що його вимовив Олег, вмираючи в німецькій катівні.

Він готов вмерти за Неї сто разів і кожної хвилини. Він вже раз писав у своїй поемі, що шкодує тільки, що не можна вмирати двічі. („Незнаному воякові").

Реакція на візію Мучениці, це відповідь на всі життєві питання, це є основна сила душі Олега, це визначення і вирішення його особистої долі.

Він нагло побачить себе у тій самій картині, у такій самій пробі нової віри, у тому самому храмі, ... безрадно і безпомічно прив'язаним до стовпа у темному притворі.

„ При стовпі у темному притворі,
У похмурій келії своїй
Б'юся я в безвихідному горі:
Як би можна полегчити їй. "

(Ольжич)

В такому моменті вирішиться доля Олега. В його душі кипить постійний бунт проти невинного терпіння Мучениці. Але ж він так само безсильний як і Мучениця, він так само прив'язаний до стовпа і тільки жде своєї черги.

Не маємо досить історичних матеріялів, щоб ствердити, за що німецьке Гестапо замучило Ольжича. Я чув тільки версію у кругах О.У.Н., що Ольжича підозрівали в авторстві брошури, що п'ятнувала німецькі звірства над Україною. Не маємо певности, чи саме Ольжич написав цю брошуру. Але маємо непохитну впевненість, що це Ольжич написав вірш „Муки Св. Катерини", де він визиває небо і пекло протестуючи цілою душею проти невинного мучеництва Великої Мучениці. За цей протест замучили Ольжича пекельні сили на землі.

Хоч прив'язаний до стовпа, хоч закований у кайдани, Ольжич не зломиться, Ольжич не перестане боротися проти насильства над невинною Мученицею.

Що ж зможе він зробити більше, як тільки кривавити свої руки, пробуючи розірвати кайдани.

Тоді постане оце рішення, ... велике, святе, лицарське рішення, що буде змістом поеми, що буде змістом життя Олега.

Коли немає нічого людського у душі ката Великої Мучениці, Олег спробує промовити до його жорстокости, до його гордости. Це не буде кволе квиління раба, але мужній визов Святого Лицаря. Він запропонує катові, що прийме сам подвійні муки, щоб звільнили тільки Мученицю із колеса.

Але хто ж цей кат, що до нього звертається Ольжич.

Це той, що сіє тьму, той, що сіє зло між людьми, той, що проливає праведну і невинну кров. Це Цар Злочину, це Автор Зла. До нього говорить Олег:

„Ти, що сієш тьму і зло між люди,
Кров невинну, праведну ллючи,
Шли удвоє всі твої облуди
До мойого ложа уночі.

Хай гарцюють по кутах кривляки,
Кров і піт спиваючи мені.
Щоб пустили тільки посіпаки
Катерину Діву на стіні."

(Ольжич)

Яке наївне було б питання, чи справді тріснуло в кусочки мученицьке колесо Св. Катерини в Александрії. Чи справді небеса вмішалися в її муки.

Таке рішення Святого Лицаря розриває не тільки марне колесо тортур Св. Катерини. Від такого рішення дійсно розривається куди сильніше колесо, на якому мучать Велику Мученицю, ту Єдину і Святу, що за неї Олег прийме муки і мученичу смерть.

І чим була би марна фізична сила потрібна на те, щоб розірвати колесо тортур в порівнянні із цією громовинною потугою, що ось гримить громами священного обурення і гніву в душі Святого Лицаря. Так, небеса вмішуються в людську історію. Чудо доконується саме в душі лицаря. Людське серце є мужнє і велике. Сила, що розірве колесо, це його визов пеклу, це зрив до борні на смерть і життя проти Царя Злочину і його земського панування.

Душа розпалена натхненням, груди повні незнаної сили, горло і повіки сповнені слізьми і щастям і... оте безмежне по-

чуття сили, що може протиставитись наймогутнішим тиранам світу, ... ці громи лицарського рішення, ця сталь непохитної волі, — це є та божественна сила, що розриває колеса земських тортур, ярем, тюрм і довговічної неволі.

Це є та сила, що здивує тирана і похитне його у його гордині і жорстокості.

Це є та сила, що буде прапором і дороговказом для нації. Не тільки марне колесо розірветься, але впадуть мури величезної тюрми народів.

„Божа благодать, що сходить на прапори народу чи війська, виключаючи кождий сумнів, — це те головне, що рішає про перемогу... " — так напише Ольжич — член Проводу ОУН у статті п.з. „Українська історична свідомість. Пробоєм 1941 р."

Починаємо розуміти зв'язок цієї поеми не тільки із долею самого Ольжича.

Для накипілої святістю і розпаленої натхненням душі лицаря, навіть картина на стіні викличе його повне обурення. При всій неясності, яку залишає поема, де кінчиться візія скомпонована поетом, а де починається правдива візія ясновидючого, — є один елемент в поемі, який носить безсумнівні познаки правдивої візії: — це нагле і несподіване вкомпонування себе самого в сюжет образу. Це той факт, що у візії, чи у дивно виразній поетичній інтуїції, Ольжич побачив себе прикованим до стовпа в тій самій картині мучеництва.

Той елемент саме я називаю зустріччю із долею. Його відповідь на цю ситуацію називаю сотворенням своєї долі. Здається, що найтемніший матеріялістичний скептик, повинен би цей зв'язок побачити.

Ольжич відповість на те саме питання правдивим і дійсним рішенням у найбільш дійсній і жорстокій борні, коли то два кати будуть боротися над закованою Мученицею, щоб заволодіти нею для себе.

Ні, ні, ні, не було в історії світу ситуації більш драматичної і трагічної водночас.

Льогенґрін, — Лицар Святого Ґраля, — що боронить прав покривдженої вдови, приїхав на сцену на білому лебеді немов на легкий турнір, немов тільки на спортовий попис, — але не на справжню борню героя, що стрічає у світі переможну і тріюмфуючу силу Насильства і Зла.

Благородний є бій лицаря на лицарському турнірі і на театральній сцені, де зберігаються усі правила етикети і всі при-

писи турніру. Але як окреслити бій прикованої до стовпа жертви, що стрічає віч-на-віч переможну силу своїх катів. А ці кати вже не борються за те, щоб побороти противника, кинувши його об землю, бо він уже зв'язаний перед ними і не може ніяк боронитися. Борня, що тут ведеться, іде за душу і за духову силу. Чортам потрібний їх повний тріюмф над душею, щоб виправдати чортівську ідеологію, що саме брутальна сила, і тільки брутальна сила, є найбільшою моральною вартістю на світі. Їм потрібне повзання перед ними духово сильних, щоб доказати, що фізичне насильство є джерелом влади і права на світі.

Якби раз тільки, хоч один раз на світі, їм доказати чином, що це неправда, тоді їх віра в себе самих, їх самовдоволення, їх чортівський тріюмф буде захитаний.

Ідейно-моральна непохитність виявляється, отже, дійсною і найсильнішою зброєю на світі. До цієї зброї і до такої ідеології сягає Ольжич у цьому моменті свого життя.

Тут Олег вирішив свій шлях. Тут він вирішив, що йому робити, коли побачить Мученицю у найбільш трагічній ситуації в історії людства. В обличчі двох ворогів, кожному чортові окремо він кине в зуби ту саму відповідь морально-ідейної непохитности. Якби затінювала коли-небудь тінь диявольської хитрости ідеології Макіявеллія, чи його епігонів світовідчування чи ідеологію Ольжича, то слід ствердити, що в цьому моменті ця тінь мусіла б остаточно розвіятися. Ольжич не покориться брутальній силі, ані не визнає, що насильство є джерелом права чи правди. Коли б він вірив, що в житті перемагає виключно брутальна сила і що немає ніякої моралі крім бандитського права насильства, чому ж тоді лізти чортові в зуби. Як має Чорт силу, хай мучить Чорт Мученицю; яке діло до цього прохожим, що проходять попри картину намальовану на стіні. От і все, картина на стіні, чи із дійсности. Чого зворушуватися.

Рішення Олега є питанням ідеології і віри. Тільки найчистіший ідеалізм і посвята Лицаря могли подиктувати йому його поставу і його вчинок. Вчинок Ольжича не був для нього предметом хитання чи сумніву. Він не просить Бога навіть, щоб відвернув від нього чашу його великомучеництва. Він не відкидає своєї борні разом із усіма священними ідеалами його життя і душі .Постава і ідеологія святого лицарства так органічно спаяна із його душею, що на хитання немає там місця. Не буде там місця на хитання і підчас його дійсних тортур у німецькій катівні. Те, що він пише, є правдою. Саме тому йому дано пере-

живати в цих двох днях натхнення святости. Це благородне почування не дається ані жуликові, ані бандитові. Воно дається людині, що справді досягнула безособової чистоти своєї дії. Присутність цього почування в людській душі є само для себе доказом її святости.

Логенгрін, Парсіфаль, Арджуна, чи Князь Незламний не могли би приняти кращого рішення, якби побачили той самий образ Великої Мучениці, що його носив у своїй душі Олег.

Але ж ці всі постаті, це тільки людські ідеали. Це герої на сцені чи в уяві поета.

Святий Лицар Олег — це дійсна дійсність української національної епопеї, написаної кров'ю мільйонів Лицарів.

Борня Олега стає фрагментом великого космічного бою Ясного Лицаря Сонця проти Царя Зла і Теміні.

Олег творить свою власну ідеологію і живе нею і для неї. Цій ідеології дає він вислів у своїй поезії. Саме це я мав на увазі, коли говорив про органічну єдність Ольжича-поета і Ольжича-члена Проводу ОУН. Він не перекладав програмові штампи на мову своєї поезії. Він сам писав нову і кращу програму ОУН у своїй поезії. І цю свою власну поезію він здійснював у ОУН. Він не перекладав публіцистики на мову поезії, але він перекладав свою поезію на мову своїх чинів. Із мови своїх чинів і своєї духової правди він писав потім програму ОУН. Ця ділянка вимагає однак окремого досліду, що виходить поза намічені межі цієї праці.

Олег визвав на борню ціле пекло. Відважно і героїчно стає на прю проти Царя Зла і Теміні. Та сама постава характеризує борню Шевченка. Найтяжчі питання онтології і есхатології в'яжуться із питанням Зла. Тут не можемо їх навіть заторкнути.

Олег не був Ілюмінатом. Він не знав ані правдивого імени Автора Зла, ані його природи. Тим більше треба дивуватися, що відповідь пекла прийшла так скоро. Три роки, це дуже короткий час у есотеричній магії. Цей дивний факт дасться пояснити тільки величезною силою бойової святости Лицаря Олега. Його душа була вільна від кармічних обтяжень. Навпаки, він мав за собою величезний скарб кармічної сили добра. Він здійснював чисту дгарму.

Не довелося довго ждати на відповідь пекла.

Бій настав...

Не знаємо докладно, як виглядали тортури Олега. Що саме хотіли добути від нього його кати. На яку потрібну їм

службу хотіли зламати духа Олега. Знаємо однак напевно, що навіть прикований до стовпа, навіть у кайданах, навіть під найбільш жорстокими тортурами, він ніколи не припинив своєї боротьби проти Насильства і Кривди над Великою Мученицею. Знаємо понад всякий сумнів, що вся препотужна сила сталі, заліза, вогню, бомб і армій, не була в силі зламати найсильнішої на світі Сили Духа Святого Лицаря.

Його принесли на келію ще живим. Тут кривляки спивали йому кров і піт, як він це предвидів у своїй поемі.

Так помер Святий Лицар Олег.

Але від цієї смерти затріщали в'язання колеса, що на ньому мучать Україну.

Це колесо розсиплеться на дріб'язки.

Це був останній, шалений штурм Святого Лицаря Олега на найвищу Вежу Духовости:

Він цю Вежу здобув.

„О, вірте, всі мури земного впадуть,
Як серце обернеш у сурму.
Найвищі бо вежі духовости ждуть
Твойого шаленого штурму."

(Ольжич)

Нужденна думка сучасної Европи так мало знає про те, що діється в душах тих лицарів, що борються і вмирають за Україну.

Висока поезія Ольжича — це яскравий прожектор у цю таємну Святая Святих Лицарів України.

Тільки Він, — Дух Світла і Дух Космічної Мислі, — знає скільки його синів і лицарів вмирало за Україну в стані чистої святости.

І навіть у найсміливіших мріях Олега про Сонце Слави, не міг він вимріяти про те, якої Величі і Потуги досягне Нація, коли із своїм споконвічним Ворогом — Автором Зла — зведе свій бій останній.

Разом із нашими братами, що шанують пам'ять Олега Ольжича, Лицарі Ордену Бога Сонця склонюють низько свої голови перед Світлою Пам'яттю Лицаря Олега, Святого Борця за Сонце Слави України.

Рівночасно в Пам'яті Лицаря Олега шануємо Великого Передвісника Ордену не тільки в ідеологічних шуканнях, але у безпосередньому здійсненні і борні.

(Із „Зову Ордену" ч.2. за травень 1954 р.)

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ

Різдвяна відозва О.У.Н. на Рідних Землях

Віра у велику чисту правду, ясне світло високої ідеї в найчорнішу добу тримає горді людські душі, не даючи їм упасти в безодню розпуки і тліну. З неї родяться найвищі пориви й найбільші чини. Це ж стрункa нова віра і віра в посланництво своєї землі натхнула українських князів, що молилися, щоб Бог дав їм за Руську землю голови свої покласти і бути причисленими до мучеників. Це ж вона, права віра, кріпила кремезне низове лицарство і дала йому силу стати на прю з найміцнішою Отоманською імперією і разити її в саме серце над звированими водами Босфору.

Віра предків і віра в українську правду натхнула Зиновія Богдана і підняла року Божого 1648 на Польщу бурунн Хмельниччини.

Великою вірою горів і говорив Шевченко і вона збудила увесь приспаний український нарід до нового життя.

Висока віра, пів століття пізніше, вишикувала Базарських Лицарів над розритою могилою, і їх заповіт, заповіт невмирущих 1917-1921 років, зродив усю сучасну визвольну боротьбу.

Чуємо в собі присутність великої і чинної віри. Бачили і бачимо чини наших друзів, що не вагаються в ім'я її наразити і покласти своє життя.

Жива віра, віра, що не спиняється перед жертвами — та, що перемагає. То ж в найчорніший час не покидає нас певність нашого остаточного тріюмфу.

(1943 р.)

В авангарді героїчної доби

Героїчна доба, в передовій стежі якої знайшлася, завдяки глибині свого переродження, Україна гряде!

Чуємо її непереможний, могутній хід. Бачимо ввесь безмір простору, що відкривається людині героїчної духовости.

Через свою експонованість проти найбільш активної цитаделі старого матеріялістичного світу — Московії, Україна стягає на себе головну боротьбу за новий світ і з повноти напруження цієї боротьби черпає свою духову міць і своє провідництво.

(Альманах: В Авангарді, 1938.)

ТВОРЧІСТЬ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

Існує мистецтво, що намагається відбивати т.зв. „дійсність", тобто існуючий стан зовнішнього світу, відбитий чи заломаний у свідомості автора. Воно стверджує чи закріплює існуючі норми цінностей, розгортаючи перед нами різноманітну і повнокольорову картину минулого чи сучасного в уяві поета.

Існує інше мистецтво, що творить нові норми цінностей, — мистецтво продуховлене живим вогнем нового пізнання, нового ствердження, нового сотворення світу.

Про таке мистецтво думав Костомарів, коли писав свої слова про поезію:

„Поезія завжди іде наперід, завжди відважується на сміливе діло, її слідами ідуть історія, наука і практична праця. "

(Костомарів)

Я назвав це мистецтво креаціоністичним. Мистецтво творчости, — проявлення Нової Візії Світу і Бога, — мистецтво пророчого натхнення і об'явлення. Мистецтво поетів, що є пророками і пророків, що є поетами. Мистецтво віщунів націй і людства, — мистецтво креаціонізму.

Служителі цього мистецтва перестають бути постами в буденному розумінні цього слова. Вони стають священнослужителями Бога і Правди. Свою творчість вони самі окреслюють як священнодіяння:

„Священнодіяв я на ново..." — пише Шевченко у поемі, в якій він об'являє преглибокі тайни своєї духовости своїм приятелям, що вже за його життя шанували його як дійсного пророка.

Мистецтво Олега Ольжича є креаціоністичне.

Таким є українське національне мистецтво на своїх вершинах.

Мистецтво Автора „Слова про похід Ігоря", Сковороди, Шевченка, Федьковича, Лесі Українки, Франка, Пачовського, — було не тільки об'явленням української національної свідомости, але воно цю національну свідомість формувало і творило. Із цього мистецтва встає нова свідомість української нації і нова нація.

На таких висотах доконується високе і натхненне дійство поезії Олега Ольжича.

В десятиліття його великомученичої смерти я молюся Всевишньому, щоб дав мені силу натхнення сплести із моїх слів вічнозелений Дубовий Вінок Безсмертности і зложити його як найвищу дань Поетові і Борцеві перед бронзами статуй,

— тих найбільших непохитних і крицевих, що житимуть у серцях борців і героїв, які підуть слідами Олега Ольжича.

Творчість Ольжича дає мені знамениту нагоду зілюструвати в однаковій мірі теорію креаціонізму, як рівночасно її примінення в історії літератури.

Щоб дати на прикладі конкретну і безпосередню уяву про сутність креаціоністичного мистецтва, сягнемо до Шевченка. Він повністю здавав собі справу із креаціоністичної функції свого слова.

Це слово пробудження і воскресення, вогненне слово, що його розпалює поет так, як старинний віщун розпалював свою жертву.

Щоб слово „... пламенем взялось, щоб людям серце розтопило, — те слово, Божеє кадило, кадило Істини...".

Такі слова посіє Шевченко на ниву сердець своїх синів, зросить їх сльозами свого болю і натхнення, щоб зійшли із нього... ножі обоюдні.

„Може зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату,
І наллють живої
Козацької тії крови
Чистої святої! "

(Шевченко: „Чигирин")

Шевченко хоче, щоб його слова діяли як мечі обоюдні. Щоб розрізали вони серця рабів, вицідили із тих сердець сукровату кров і щоб замість неї налили туди чистої, козацької, живої і святої крови лицарів. Шевченко дійсно це робить. Це не поетичний образ, але дійсна дійсність. Він дійсно сіяв свої сльози на родючий чорнозем сердець своїх синів, він дійсно розрізував їх серця гострим сарказмом своєї іронії і глуму, він дійсно розпалював у них вогонь найвищих натхнень, доконуючи в людському серці найчудесніше із чудес, — переродження крови раба у кров лицаря.

Вся істота творчости Шевченка до тієї основної функції зводиться.

Хто не плакав, читаючи Шевченка, хто не горів відтак полум'ям натхнення і посвяти, — той ще не народився як українець. Це ще тільки живе м'ясо, в якому пливе ще миршава і дешева кров раба.

Цю чудесну альхемію, — переміну крови, — переміну норм цінностей, — заміну старих ідеалів духовости новими і вищими, — цю функцію доконує високе і натхненне слово поета і пророка. Мистецтво, що свідомо чи несвідомо таку функцію виконує, називаю креаціонізмом.

І ось перша із берегу цитата із Ольжича переконає нас, що саме так розумів він своє мистецтво. Що більше, виявиться нагло, що він розпочинає свою працю докладно в тому місці, де закінчив її Шевченко.

Шевченко розпалив до білого душу героя-лицаря, а Ольжич гартує її на сталь.

„ Держава не твориться в будуччині,
Держава будується нині.
Це люди на сталь перекуті в огні,
Це люди, як брили камінні. "

Шевченкові був потрібний запал, ентузіязм, горіюче натхнення, щоб у його полум'ї перегорів страх, пригноблення, темнота, рабство, приниження і самоприниження, — щоб цей вогонь розпалив прагнення чину — і волю чину.

Шевченкові це вдалося. Так сталося. З мертвих душ рабів постали натхненні герої Січових Стрільців і Української Армії.

Ольжич застає вже такий стан свідомости витворений у великій мірі Шевченком. Із розпалених, але ще неокреслених і ще не конкретно сформованих почувань горіючого національного підйому, доводиться Ольжичеві виковувати „людей перекутих на сталь", — людей непохитних, як брили граніту.

„ Навчишся надать блискавичність думкам
І рішенням важкість каміння.
Піти чи послати і стать сам на сам
З своїм невблаганним сумлінням. "

Хто не побачив би, що існує тут тяглість і продовження тієї самої ідеї, тієї самої креаціоністичної літератури, того самого процесу творення нації.

Ворогом для Шевченка був темний раб, зігнений у ярмі, що не бачить над собою Його як Сонце Єдиного, — що не розуміє божественних ідей Перебенді-Кобзаря, — темний раб, що йому мусить Шевченко потурати, щоб його не цуралися. Темні сплячі раби, що їх своїм словом мусить Шевченко пробуджувати, співаючи їм... про Лазаря, про нещасне кохання, а далі доперва про Січ, про козацьку славу, про прагнення волі.

Знов ворогом Ольжича є огрядно тупий патріот, зарозумілий, без меж опортуністичний, безмежно закоханий в собі, — що бачить тільки себе у суспільному русі і там шукає собі наживи і самолоскотання дешевими почестями. Зарозумілі, егоїстичні, тупі створіння не можуть сотворити ніякого життєздатного, — не то, щоб боєздатного — об'єднання чи навіть скоординованої дії, — такий розсипаний пісок, тільки безвладний і безформний пісок міліонів, оглушуваний тупими патріотами послами, аматорами пустомельних промов на всяких ювілеях культури. Це є те широке тло безвладного опортунізму двадцятих і тридцятих років головно на Західних Землях України. Суспільність — буцім-то вже свідома, а проте до безнадії забагнена опортунізмом і ведена опортуністами, а не рідко навіть запроданцями, що в борні проти них виростала Організація Українських Націоналістів.

„ Невтішені власники пенсій і рент,
Тендітні квітки пансіонів.
Хто кров'ю і волею зціпить в цемент
Безвладний пісок міліонів.

Суспільносте блідо-рожевих півслів,
Гурра-наукової бздури,
Огрядно-тупих патріотів послів
І всіх ювилятів культури!

Ці стріли безумні ударом бича
По рабському тілі твоєму.
В просвіти і пастки стрільно влуча,
В рожеві лаштунки Едему. "

(„Незнаному Воякові")

Ольжич творить людей як сталь, що своєю кров'ю і волею сціплять в цемент безвладний пісок міліонів.

Невже можна переочити факт, що обі великі ідейно-програмові поеми Ольжича у „Вежах", — його „Городок" і „Незнаному Воякові" — це власне встановлення і творення героїчного ідеалу воїна і лицаря.

Він до безтями залюблений у цьому воякові, — у живому втіленні сотвореного ним ідеалу, — хоч думає Ольжич, що йому, як провідникові цих вояків, треба цю любов маскувати.

„ Холодна очей твоїх синя вода,
Що бачить гостріше і далі.
І навіть любов твоя буде тверда
Як бронза, рубін і емалі. "

Чиста, ніжна, потужна і тверда любов до воїна і героя, що його душу Олег хоче натхнути своїми ідеалами, є основною силою душі Олега, рушійною силою його поеми „Незнаному Воякові". Він любить в цьому воякові перш за все безмежне щастя розкутого духа, що переборовши слабість, сумнів, страх й хитання, творить нову і вищу особовість Лицаря.

„О, вір у відваги ясне багаття !
І скинеш як порвану лаху
І слабість і сумнів і марність життя,
Коли ти не відаєш страху.

І так тебе хміль наливає ущерть
І так опановує тіло,
Що входить твоя упокорена смерть,
Як служка бентежно, несміло.

Товаришу, ти, чиє тіло вжила
Рішуча рука як штилєта.
Тремтять молоді і здорові тіла
І зводяться крила до лету.

Та ти не відхилиш свойого вінця,
Блідий наче крейда і тихий.
Підеш неухильно, підеш до кінця,
І вибух зголосить твій прихід. "

Хто міг би не відчути, що на дні тих твердих і крицевих слів криється любов безмежно м'ягка і ніжна.

Такий був Олег Ольжич.

Безмежну любов вкладав він у живе героїчне серце своїх друзів і воїнів, — і рівночасно своїм натхненним словом защіплював у їх серцях свою мрію і візію:

— Із повстанця-бунтаря хоче він сотворити свідомого своєї ролі у історії людства Лицаря-Дружинника, що виборює не тільки Українську Державу, але й новий лад у історії людства.

Ми зрозуміли істоту креаціонізму.

Віщун стає різьбарем, що виковує свого героя на образ свій і подобу, і як Бог, творить свій світ — новий і кращий.

Пачовський так описує цей процес:

„А я творив ввесь вік слізьми і кров'ю
Тобі завіт для Бога із любов'ю
Як Бог свій світ ! "

(Пачовський)

У білому вогні цього творчого процесу Олег мусів зрозуміти, що дійсність цієї божественної творчости веде до усвідомлення божественної сутности нації, а отже до обожествлення самої нації, — як це дійсно станеться у поезії і ідеології Ольжича.

І тільки на цих висотах зможемо цю тему розглядати.

Істота креаціоністичного мистецтва не дасться звести до творчого суб'єктивізму. Креаціонізм — це процес об'єктивний. Його об'єктивізм заложений у реальності існування Духа Нації, для якого поодинокі віщуни, пророки і провідники є натхненними божественними пальцями, що все наново місять й формують глину людського м'яса, щоб Він, — Дух Нації — натхнув у неї частину свого Вічно-Живого Духа. Для мистця чи творця на тих висотах немає ніякої особистої довільности чи суб'єктивности. Він стає безособовим знаряддям і сам собою понадособовим підметом об'єктивного процесу космічної творчости.

Найвищих жерців креаціонізму саме по тім пізнаємо, що вони знають, що роблять. Вони не вважають процес творення світу, історії чи нації за догматично-тверду непорушність. В основі їх думання є саме процес зміни і розвитку. Ця зміна має дуже часто форму наглого заперечення існуючих цінностей.

Такі поети стають тоді віщунами революцій.

Олег Ольжич — це поет української національної революції. Ця революція не відноситься тільки до зовнішнього факту боріть за волю України і за її Державу. Вона — ця революція — відноситься перш за все до процесу української духовости, до створення і здійснення нового типу українського героя.

„Світ ще не є сотворений" — це основна теза креаціонізму.

„Бог не заложив безчинно рук до подолка. Саббат сотворення ще не настав." (С. Стасяк)

Це генії, пророки і провідники народів є тими пальцями божими, що їм дано формувати світ із найдосконалішої матерії духовости своєї нації.

Олег любив душу своїх жовнірів. Він добре знав, що вони не із глини, але із найбільш благородної матерії у світі.

Душа української нації заложена на основі безмірно потужної вітальности, на якій процвітають любов, ніжність, життєрадісність, почуття безмежної і невичерпаної сили, відвага, героїзм, жертвенність і виразно вже проявлений гін до історичної величі.

Це є той живий і благородний матеріял, що із нього доводиться різьбити Олегові новий тип українського героя.

Який тип?

— Це саме повинно статися предметом найбільш основного вивчення у поезії й ідеології Олега Ольжича.

Ми зрозуміли тільки покищо його основне завдання, — природу його мистецтва.

Куди хоче він вести свого улюбленого героя, на це питання не зможу відповісти у межах святочної промови. Справа вимагає основних студій. Немає в цій матерії нічого легкого, ані поверховного.

Шлях веде високо вгору по збочах стрімких і непроходимих. Треба цей шлях перейти самому. Через найвищу посвяту, духову самодисципліну і саможертву, ведуть поодинокі етапи на ці верхогір'я.

Це штурм на найвищі вежі духовости:

„О вірте, всі мури земного впадуть,
Як серце обернеш у сурму.
Найвищі бо вежі духовости ждуть
Твойого шаленого штурму."

Життєвий шлях Ольжича-поета і Ольжича-борця є той самий шлях.

Це героїчний штурм на найвищу вежу духовости людства.

До цього штурму хоче вести Ольжич своїх лицарів, скажім точніше — цілу українську націю.

Студіюючи літературну спадщину Ольжича, я дуже скоро дійшов до висновку про нерозривність його поетичної й ідеологічної творчости. Одна одну доповнює і одна без другої стає незрозумілою.

Аналізуючи цю ідеологічну творчість, я дійшов до висновку, що його публіцистична проза має високу літературну вартість. Вона в такій самій мірі належить до історії української літератури, як його поезія.

Це місцями і є поезія в прозі, так само, як його поезія натхненна, глибоко насичена ідейним змістом, як і мистецькою образністю. Це проза того самого типу, що її стрічаємо у Платона, Сковороди, Шопенгавера чи Ніцше. Коли у Платона переважає проблематика онтологічна, — у Ольжича стрічаємо систему українських норм цінностей.

Його творчість є відповіддю на ідеологічні шукання тридцятих років. Ці роки в українській публіцистиці характеризує

шукання синтези української духовости. При чому питання цієї синтези трактується переважно як питання ще не розв'язане. Слід ствердити, що Ольжич дає сміливу спробу такої синтези, шукаючи для неї основ у єдиному правдивому її джерелі, тобто в українській історії і історіософії. Ця тема виходить поза межі моєї праці. Мушу однак ствердити, що вершин поезії Ольжича не можна зрозуміти без поглиблених студій його ідеології і навпаки.

Суто формальний розгляд поетичної творчости Ольжича, хоч показує його як геніяльного поета, не позволив би однак зрозуміти Ольжича у системі української духовости, а зокрема в історії шукання синтези і суверенного виявлення української духовости.

Проф. Володимир Державин у низці своїх статтей зовсім точно визначив місце Ольжича у історії української літератури, зосереджуючи головну свою увагу на формальній сторінці поетичної творчости Ольжича. Ствердивши, що у випадку творчости Ольжича маємо до діла із найвищої кляси геніяльним поетом, проф. Державин брав немов під побільшуюче шкло своєї критичної аналізи цілість поетичної творчости Олега Ольжича.

Він відкриває тут жемчуги різної величини, краски і блиску, — проте всі вони є чистої води діямантами чи перлинами. Немає тут нічого штучного, нічого робленого, нічого, що не було б відлите чи скристалізоване із глибокого натхнення правдивого поета із божої ласки.

Проф. Державин згідно із головно ним самим розробленою системою клясифікації, зачислює творчість Ольжича до неоклясичного, або просто до клясичного стилю.

Характеризуючи творчість Ольжича із погляду змісту, уже проф. Державин дійшов до висновку, — дивного, хоч зовсім правильного, — що Ольжич є клясичний не тільки у формальній сторінці свого мистецтва, але так само у своєму філософському світогляді.

Проф. Державин так висловлюється із цього приводу:

„... Оце є унікальне в новітній поезії суто-античне відчування космосу, — чуже всякій об'явленій релігії, — сприймання космосу, як божественного цілого, як найвищого божества. Воно дає Ольжичеві змогу оспівувати природу мовою античних теогоній, як от про Землю та Гігантів ... воно ... натхнуло його високим духом мітотворчости в гідних Горація одах ... "

(„Світання" ч.4-5, ст.35 — Авгсбург 1946)

Справді слід ствердити, що це античне і клясичне світовідчування Ольжича є характеристичне для його духовости. В цьому напрямі він ішов разом із братньою душею Богдана Ігоря Антонича, що в своїй „Зеленій Євангелії" цілком свідомо боронить і стверджує оце антично клясичне світовідчування людини.

Джерела філософського думання Ольжича у дуже простій лінії ведуть до Платона і Сковороди.

„Що вибереш, чи образ бездоганний
А чи про-образ для всіх один. "

Не треба заглиблюватися у аналізу, щоб доказати, що маємо тут до діла із архитипами, — або первісними, метафізичними прообразами ідей, що є основою основ платонської онтології. Прямий зв'язок із божественною творчістю доконується для Ольжича саме через візію цих вічно живих і вічно діючих динамічних джерел космічної творчости у формі живих і активних архитипів Платона. Ольжич так описує цей процес:

„Ось сходить, виростає, розцвіта
Благословеніє не форми, суті.
Одвага. Непохитність. Чистота.
Милуйтеся, беріть і будьте, будьте! "

Життєтворча сила цих ідеалів сходить, виростає і розцвітає благословенням суті, тобто онтологічного змісту, для якого далі форма проявлення є похідною і другорядною, як бездоганний образ, що є відбиттям одного прообразу, тобто архитипу визначеного у філософії Платона.

Чи треба, отже, доказувати, що світогляд Ольжича — це найчистішої води платонізм, — оце вічно живе і ніколи не вичерпане джерело усякого европейського ідеалізму.

У всіх можливих значеннях цього слова Ольжич є клясичний, — не тільки формальною сторінкою своєї творчости, але струнκістю свого платонського чи сковородинського світовідчування.

Із відвічного праджерела всіх живучих і творчих ідей Олег черпає ті, що потрібні для сотворення української людини і українського національного світогляду.

Ми наблизилися до суті проблеми. Ми побачили, що шлях до нездобутої вежі української духовости веде через дійсні висоти усього того, що є найкраще і найвище у европейській філософії.

І тільки на правдивих висотах всесвітньої думки дасться зрозуміти доглибно творчість Олега.

Його Вежа Духовости — це не тільки поетична метафора, але вічноживучий символ. Це символ тієї твердині, де всі найвищі і найсвятіші ідеї людства даються не у відбитках, не у образах вже сатворених у світі з'явищ, не у досвідах вже пережитих другими, але в усій безпосередності чистого відчуття і первісної візії.

Це, отже, ніщо інше, як світ божественних архитипів Платона.

У сфері мітології символами цього світу було вічно зелене Дерево Творчости Світу — Іґдрасіль — або Чаша Вічно Живого Натхнення.

Міт Монсальвату, Твердині і Святині, що до неї прямували й її шукали, як до свого найвищого Ідеалу всі найхоробріші і найчистіші лицарі Европи, — це є те постійне тло асоціяційних і ідейних уявлень духового світу Ольжича, що виповнює невисказаний ним зміст його символу Найвищих Веж Духовости.

Це є ті Найвищі Вежі Духовости, що їх хоче здобути у шаленому штурмі Святий Лицар Олег.

До цього штурму хоче він озброїти і вести своїх лицарів. Звідси наголошення Ідеї Вищого Посвячення, як основи для націоналістичного світовідчування. Звідси його наголошення Ідеї Чистої Віри так патетично проголошене у його Різдвяній Відозві. Звідси Ідея Лицарських Чеснот, звідси Ідея Священної Борні і Священномучеництва. Ці всі ідеї зосереджуються в одному препотужному символі „Найвищих Веж Духовости".

Чудесна Твердиня, в якій зберігається Святая Святих, — Чаша Божественної Сили і Натхнення, Чаша Покликання до Вищого Призначення.

Той сам ідеал і той сам символ розгортає в тому самому часі поет Василь Пачовський у своїй — до сьогодні неоголошеній символічній драмі„ Храм Дітей Сонця". Це хрустальний храм на верхогір'ях, де все найкраще і найвище, що досягнула українська нація, живе і горить безсмертною живучістю Святого Ідеалу.

У ярких блискавицях своєї візії Олег побачив нагло і зрозумів, що цей найсвятіший ідеал цілого людства нерозривно поєднаний із героїчною, лицарською і священною борнею українського воїна за Волю і Державу України. Доконується психо-

онтологічна ідентифікація цього найвищого Ідеалу Людства із Ідеалом України, разом із тим її апотеоза.

Увесь той складний, громовинно скорий і потужний процес візії зосереджується у одному творчому акті сотворення символу і міту Найвищих Веж Духовости, що ждуть на штурм тих лицарів, для яких вони призначені. Не маючи змоги провести докладної аналізи, я зарисовую тільки основні концентри тих ідеологічних комплексів, що довкруги Міту Найвищих Веж Духовости зосереджуються.

Шлях є далекий і стрімкий. Він веде перш за все через Ідею Лицарства. Ця ідея стільки разів і так маркантно виражена в писаннях Ольжича, що зайва річ наводити цитати.

Лицарство — це не тільки революційний героїзм нації підчас її зриву чи повстання. Лицарство — це не солом'яний вогонь народнього гніву, бунту, акту розпачі чи самооборони.

Лицарство — це окремий стан світовідчування і рівночасно окрема форма національного існування.

Основою цього розуміння світу є героїчний життєвий ідеал. Але це тільки основа. Це тільки матеріял, що із нього будується стрункy вежу лицарської духовости.

„Бойовий дух формує людину й народи. Родиться лицарська етика і відвага, товариськість, почуття вищого обов'язку і чести." (Ольжич).

Цим почуттям вищого обов'язку різниться лицар від героя.

Герой — це поняття індивідуальне, як героїзм є індивідуальною прикметою характеру. Лицар можливий тільки в зорганізованій лицарській спільноті. Вежі Найвищої Духовости — самі собою і самим своїм існуванням імплікують, що у цій Твердині живуть Лицарі Ордену Монсальвату. Це не порожні мури, але це Твердиня і Святиня водночас.

Василь Пачовський витягнув цей висновок знаючи, що поняття лицарства із невмолимою конечністю веде до поняття Ордену. У згаданій вже символічній драмі Пачовського, лицар України складає таку присягу:

„Клянуся Маєстатом Бога Сонця
Створити Володимирів Орден
І поширить його в глибінь народню
Трійками в військо тисячами звен! "
(В. Пачовський)

Дух Нації через найвищі інтелекти своїх віщунів працює в тому самому напрямі. Військо, що тисячами звен — трійковою чи п'ятковою системою поширене в народній глибині — це ж правдиве і дійсне О.У.Н. із того часу. Пачовський в своїй візії хоче піднести це військо до висот Володимирового Ордену, а Ольжич робить це у дійсності своєї борні, як один із провідників О.У.Н.

У своїй поезії і ідеології Ольжич закладає підвалини для цієї нової лицарської етики.

„Одвага, Непохитність, Чистота,
Милуйтеся, беріть і будьте, будьте! "

Оце є той момент, коли мистець креаціоніст проголошує своє божественне „Станься Світло!" Хай буде Світло! Хай буде Одвага! Хай буде Непохитність! Хай буде Чистота!

Відвага — нести у світ правду свого високого призначення.

Непохитність — це не тільки традиційна вірність жовніра своїй державі, — не та вірність, що випробовується в хвилині потуги держави, коли за її зломання грозить кара смерти, — але це вірність лицаря своєму Вождеві, що випробовується в найбільш драматичних, а часом трагічних моментах борні, коли тільки ця непохитність і вірність лицаря може врятувати справу велику і святу.

Чистота — це відданість цілого життя, цілої духовости і цілої душі одній, великій і священній справі.

Оце є ті прикмети, що здійснені в житті людини відрізняють Лицаря від купи живого біологічного м'яса, що часом через помилку носить також назву „людини".

Жити цією лицарською душею — значить для Олега: — Бути !

„Будьте!" — це встановлення нової онтологічної якости в процесі самого буття.

І тут що лиш зачнемо розуміти глибшу істоту креаціонізму.

Це процес божественної творчости у найдослівнішому значенні цього слова.

Борець за Українську Державу — це не тільки герой, але це Лицар, — член зорганізованої спільноти, завдяки якій і через яку і для якої його лицарство здійснюється.

Ольжич не тільки проголошує ці ідеали, але він їх повністю і досконало здійснює.

Але наш шлях ще стрімкий і далекий. Ми наближаємося

до найвищої і найбільш недоступної скелі Ідеалу Української Духовости.

Цей Ідеал заключається не тільки в Лицарстві, але виразно і виключно в Святому Лицарстві.

Борець за волю України — це не хижацький раубріттер, що чигає на злобич по темних і непроходимих дорогах, це не винищувач народів, це не тюремник-кат, ані кривавий посіпака лютого тирана.

Це той Святий Лицар, що приїзджає на арену бою із Святої Твердині на човні, що його тягнуть Білі Лебеді. Це той, що захищає покривджених, що визволяє уярмлених. Це той, що справедливо карає злочинців судом святим і справедливим. Це той, що буде встановлювати новий лад нового світу.

Це той Святий Лицар, що його появи жде ціле людство, як свого спасення.

Це Тобі, Лицарю Українського Визволення, дано здійснити цей найвищий шлях і найвище Призначення.

Тепер зрозуміємо слова Олега:

„Далеко в безодні ланцюг поколінь
Лик часу сіріє і гине:
Тобі бо самому найвищих горінь
Дано осягнути вершини."

Святість, про яку говорю, — це не є церковна святість схимника і аскета, це не святість ченця Івана Вишеньського. що замкнувшися живцем у келії-домовині, спасає свою душу, залишаючи на поталу зловісного ворога і втіленого чорта свою власну націю, навіть тоді, коли вона кличе його рятунку. Це не філістерська самозабріханість нужденного труса-пацифіста, що затикає вуха на крик мордованої жертви. Це не квієтизм вегетативного існування.

Ні, ні, ні! Це активна, бойова і героїчна Святість Лицаря, якої суть є у безособовій вірності і відданості Високому і Священному Ідеалові. Таку Святість здійснив Олег у своєму житті і на такий високий шлях хоче він вести своїх Лицарів.

Саме це почуття вищої і віщої посвячености підкреслював Олег, як найвищий і провідний мотив української історії. У затраті і у відсутності цього почуття вбачає Олег найглибшу причину трагедії України.

Ось його слова:

„ ... Почуття посвяченості землі, чинів і зброї, — спільноти, таке ж далекосяжне своїм значенням, як Боже помазання її провідників. Божа благодать, що сходить на прапори народу чи війська, виключаючи кожний сумнів, — це те головне, що рішає про перемогу ... "

Що лиш в тому аспекті священности і божественности української справи зрозуміємо Ольжича Ідеал Нації й України.

„ О, Націє, дужа і вічна, як Бог, —
Не це покоління холопів, —
Хто злото знеславить твоїх перемог
При Корсуні і Конотопі.

О, Націє, що над добро і зло,
Над долю і ласку і кару,
Поставила тих, що їх сотні лягло
У дні незабутні Базару. "

Новий схід сонця. Ранній туман розвіявся. І нагло у Сяйві Світла і Слави стає перед нашими очима оця Вежа Найвищої Духовости, що її маємо здобути у шаленому штурмі.

Це Україна!

Вона Сама! Свята і Божественна!

— Чи Ти є українець?

Стань над берегом свіжорозкопаної могили, заглянь у вічі отвореним дулам катівських рушниць, — так як герої Базару — і тоді відповідай на це питання:

— Чи Ти є українець?

Чи Священна і Вічна Ідея України є для Тебе цінніша і важніша від самого життя?

Відповідь є тільки у відчутті святости Української Справи:

„ І так тебе хміль наливає ущерть
І так опановує тіло,
Що входить твоя упокорена смерть,
Як служка бентежно — несміло. "

Це є таке почування, що дає людині повну перемогу над фізичним з'явищем смерти.

Це сама безсмертність.

Тут що лиш, на цих висотах, можна би почати аналізувати найвищі філософські проблеми, зв'язані із світовідчуванням Ольжича. Це проблеми Нації, Бога, проблеми Апотеози На-

ції, проблеми Добра і Правди, що знаходять свою вищу розв'язку у питанні святости.

Аналізі почування святости у Ольжича, я присвятив окрему працю оголошену у „ЗОВІ ОРДЕНУ" ч.2 і передруковану у скороченні у „УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВІ" ч.657 та ч.658.

Тут хочу звернути увагу тільки на один момент. Розглядаючи ці питання ми нагло побачимо, що рівночасно із ними розв'язуємо найтяжчі питання філософії і духовости цілого людства. І коли ці питання стануть для нас важливими питаннями життя і смерти — якими вони в дійсності є — тоді нагло пробудимося із сну... на висотах Найвищої Вежі Духовости.

Це Українській Нації у величавому трагізмі і героїзмі її борні, дається передова розв'язка тих питань, що їх до сьогодні не розв'язала історія людства.

І тоді виявиться, що психо-онтологічна ідентифікація України із Найвищими Ідеалами Людства — це не суб'єктивне захоплення, або самозакоханість українця, але це дійсна дійсність тієї безсмертної Величі і Слави, що її здійснює Українська Нація у борні за свою суверенність.

Це Божественна Нагорода і Божественна Рівновага (Карма) за довгі століття безвинних терпінь і кривд, що їх терпіла Українська Нація. В цій борні вона виявила стільки терпимости, стільки людськости, стільки любови, стільки героїзму, стільки непохитности, стільки моральної величі, стільки великого священномученництва, що справді цій Нації дано якнайвищий вінець її Слави досягнути і здобути Найвищі Вежі Духовости.

Святий Лицар Олег побачив і зрозумів цей шлях.
І своєю великомученицькою смертю він ці Вежі здобув.
Здобув для цілої Української Нації.

Тільки це є правдою, за що ти годен покласти своє життя.
Тільки це є ідеалом, що ти потверджуєш жертвою цілого життя.

Цю найвищу печать правди Олегові було дано скласти жертвою своєї крови.

Олег шукав у своїй ідеології ідеї і міту, що був би стимулом для історіотворчих зусиль української нації.

— Цей міт він знайшов і втілив його у своє власне життя — і таким перейде він у історію і вічність: як втілення міту про Святого Лицаря!

Він один із тих Святих Лицарів Української Правди, що були й будуть, — щоб:

„... бачити тільки Сонце,
Щоб тільки кричати Правду! "

Може аж тепер зрозуміємо усю глибінь його безмежної надії, любови і благородної гордости, з якою він дивився на рядового воїна Організації Українських Націоналістів. Він говорить про це у своїй безсмертній поемі „Піхотинець". У цьому Піхотинцеві він вбачає душу того самого Великого і Святого Лицаря, що живе в його власній душі.

Його душа немов відділена від тіла, мов білокрила голубка радіє, що повністю опановане, молоде і дуже тіло лицарів іде на смертельний бій за святу справу:

„Душа відділилась від тіла,
Ще там на майдані міськім.
Врочиста така, білокрила,
Літає і в'ється над ним.

А тіло стрункe і спокійне,
Ступає в холодних рядах.
Довіку його не обійме
Ні сумнів, ні згадка, ні страх.

І радісно духу дивиться,
Як тіло тяга кулемет,
Стискає гарячу рушницю
І вперто повзе наперед. "

Тут Ольжич своєї любови уже не приховує. Він любить у них їх відважну, чисту, білокрилу душу, душу безмежної посвяти, що єднає у собі найвищі Ідеали Людства: Потугу, Лицарство і Святість.

Історія людства може зачатися наново. Її найвищі ідеали вже здійснені у живих людях.

Людство молиться до Святого Юрія Переможця, до Святого Лицаря, що своїм списом вбиває лютого Дракона, рятуючи життя прекрасній королівні. Цей міт є тільки християнською версією одного із найстарших мітів арійської мітології про сонячного Бога й Героя, що бореться із Темінню репрезентованою символічно у виді Дракона. Насправді наука палеонтології не знає такого звіря. За це були в історії людства препотужні Дракони Темноти, Насильства, Жаху, Ненависти, Засліплення

чи Бунту. Цих дійсних Драконів мусить перебороти Святий Лицар у своїм серці, заки вирушить до бою із тими самими Драконами в історії людства.

Таким Святим Лицарем, Переможцем Змія, був Олег Ольжич.

Я був безмірно щасливий, коли довідався, що гурт ідейної студентської молоді „Зарево" вибрав своїм патроном саме Олега Ольжича.

На патронів вибирають вірні святих. Здоровий національний інстинкт підказав Вам, Друзі, що Олег Ольжич був справді Святим, — Втіленням Ідеалу Національного Героїзму і Жертви.

Ваш вибір був добрий, Найдорожчі Друзі і Лицарі!

Парсіфаль, Ґалягад, Ґавейн, Борс, Юрій Переможець, Арджуна, — чи Князь Незламний, — це тільки мрії поетів і пророків.

Це тільки поезія і мітологія.

А Олег Ольжич — це не святий із паперової ікони, ані із фантастичної повісти про лицарські пригоди.

Олег Ольжич — це кров і кість Української Нації.

Він дійсно здобув цю Найвищу Вежу Духовости вчора, що її нам треба здобути... сьогодні і завтра.

У цій дійсності Борні і Святості Святого Лицаря Олега, лежить найміцніша запорука тих подвигів і перемог, що їх досягнуть Лицарі України у їх буревійному поході до Сонця Вічної Слави.

**
*

ІДЕОЛОГІЯ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

Розуміння ідеології часто спрощується до ролі тієї ідеологічної поживи чи зброї для мас, потрібної для утримання їхньої національної свідомости на відповідній висоті, саме на висоті бойових завдань нації в її борні за державність. Але ж це є тільки застосування ідеології до нижчих рівнів свідомости мас, це ідеологія пристосувальна, чи примінена ідеологія для щоденного вжитку. Звичайно вона повинна існувати і повинна досягати можливо найвищого рівня. Чим вищий її рівень, тим певніше її здійснення в історії нації і людства. Різниця між ужитковою ідеологією а дійсною ідеологією є така, як поміж катехизмом для народньої школи, а писаннями св. Августина. Або така, як поміж відпустовими образками і поміж Мадонною Новаківського чи Рафаеля.

Одначе, насправді не дасться перевести точної межі поміж напр. ідеологією Платона і філософією Платона. Його Республіка, хоч займається головно проблемами національного солідаризму, повертається в тому самому високому світі філософських і моральних ідей, що його Парменідес, Тімеус чи Оборона Сократа. Кожна філософія, будучи пізнанням дійсности, добра і правди, має в собі зерна висновків, які із невблаганною конечністю з цього пізнання випливають у приміненні до історії. І навпаки, кожне успішне чи велике і свідоме діяння в історії, має в своїй основі, як своє заложення, певний образ дійсности і правди, примінений до історії. Різниця виявляється дуже тонка у менше або більше гостро наголошеній системі висновків, які випливаючи з даної філософії, мають примінення до людської дії, зокрема в матеріялі людської історії. Філософська система сполучена з такою ж системою висновків у відношенні до історії людства, зветься в модерних часах ідеологією.

Якщо трапляються системи ідеології оперті на дуже вбогій, примітивній філософії або світогляді, то цей факт тільки засуджує дану ідеологію, але ніяк не знижує ані не знецінює тієї високої науки, що зветься ідеологією. В системі наук стоїть вона на найвищому рівні у гієрархії людської думки поміж своїми сестрами — метафізикою, етикою, аксіологією і теологією. Насправді ці сестри є нерозлучні і рідко коли бачимо окремий виступ тільки одної з них. Ця наука має своїх адептів, майстрів і навіть гієрофантів.

Українська нація визначається незвичайно високим хистом ідеологічного думання і світовідчування. Ідеологія націоналізму стає національною святістю і має виразну тенденцію стати національною релігією. Тим більше треба оберігати цю високу науку від непокликаних і малограмотних профанів.

Олег Ольжич — це один із високих жерців української націоналістичної ідеології. У вогнях борні за визволення, не довелося Ольжичеві писати довгих філософських трактатів із цитатами, відсилачами, бібліографічними нотками і іншим вантажем праць т.зв. „великого калібру". Овоч, зерно і саме натхнення своїх високих пізнань і горінь вкладав Ольжич у слово, що було безпосереднім актом борні і творчости історії.

Яка частина ОУН не видає Різдвяної Відозви? Кожний окружний провідник уважає це своїм обов'язком. Кожний окружний провідник робить це добре. Він вкладає туди усю свою любов до нації і до найближчих бойових друзів, поєднує

це з усім теплом родинного свята, що воно собою навіває. Кожний окружний провідник пише ці різдвяні відозви добре. А що, коли цю різдвяну відозву напише сам Ольжич?.. Тоді він вкладає в неї свою історіософічну концепцію об'явлену на висотах його натхнень і найбільш точних дослідів, як кість кости і суть суті історії України і замкне їх у геніяльно згущених, насичених емоціями нечисленних рядках єдиного у своїм роді визнання родової віри, у формі... Різдвяної Відозви, виданої від політичної партії.

І ось тут стрічаємося на самому вступі з першою небезпекою, яка існує для пам'яті Ольжича і для об'єктивної оцінки його великої спадщини. Горді із свого шуфлядкового схематизму і повторности, професори університетів не є склонні шукати чи бачити високої і справжньої філософії у формі різдвяних відозв чи інших партійних звернень. І навіть факт, що Ольжич був їхнім висококваліфікованим товаришем по-фаху, не мусів би помогти Ольжичеві. Але Ольжич знав, що він робить. Він вибрав той шлях, яким пішов і вибрав краще.

Його висока філософія й ідеологія, хоч звернена безпосередньо на ужитковий рівень політичної і збройної борні за визволення, саме завдяки єдиній в історії природі цієї борні, саме завдяки її героїчному і трагічному напруженню, саме завдяки її морально-ідейній висоті, — знайшла єдиний у своїм роді вираз у натхненному і високомистецькому слові Ольжича. Форма бойових звернень чи бойових проклямацій виявилася тією гідною духа Ольжича кришталевою Чашею Ґраля, в яку він переливав священну і чисту кров свого лицарського натхнення. Не можна, справді, мріяти про кращу форму виразу для філософії борні і святости. Тут — на цьому вибраному ним самим шляху — Ольжич здобуває єдине у своїм роді досягнення. Хоч цілий час жив він на найвищих ідеальних висотах людської думки, йому вдається рівночасно промовити і знайти зрозуміння серед тих його друзів зброї і лицарів, що цих висот не мали щастя чи можливости досягнути. Правди, що їх хоче встановити Ольжич, не тільки живуть у сфері інтелекту нації, але відразу проникають і доходять до сердець і до розуму тих, що разом із Ольжичем нову історію творять. Національний солідаризм — це не тільки солідаризм спільної борні і жертви крови, це також той найвищий на світі солідаризм духового єднання.

Українська нація має право на благородну гордість, що її національна ідеологія народилася і виковувалася в огні націо-

нальної революції. Завданням наукових дослідів ідеології Ольжича було б перш за все шляхом дуже совісної аналізи відтворити із творів Ольжича розгорнену систему його ідеології — ідеології у справжньому й найвищому значенні слова, що їй дає вираз Ольжич у поодиноких своїх зверненнях, проклямаціях, статтях, есеях чи віршах. Піднявши завдання дати почин того роду студіям про Ольжича, я мусів відмітити один факт, який здавався б на перший погляд дивним:

Ідеологія Ольжича є в однаковій мірі вираження в його поетичній як і в т.зв. публіцистичній творчості. Виявляється, що трудно навіть говорити про публіцистику Ольжича у звичайному значенні слова. Але його ідейний світ є нероздільний і єдиний, так само як його життя і борня. І хоч можна окремо аналізувати кожний його твір, а отже можна окремо аналізувати його поезію і т.зв. прозу, то цілість його світогляду й ідеології дається тільки через досліджування цілости його творчости. Спільним є не тільки світ його ідей, але й той світ напружених, живих і високих емоцій, що є так дуже характеристичний для індивідуальности Ольжича. Його поезія була б незрозуміла без його есеїв і його есеї були б незрозумілі без його поезії. Щобільше: всі прикмети стилю Ольжича-поета знайдемо і в Ольжича-ідеолога. Та сама згущеність образів, та сама насиченість змістом, та сама економія і сила мистецького слова. Багатство повновартісних поетичних метафор, своєрідний ритм поетичних фігур, творить з його т.зв. прози правдиву поезію в прозі. Так само доводиться мені кляснфікувати ідеологічну творчість Ольжича. Всі його твори належать нерозривно до історії української літератури.

На цю притаманність ідеології українського націоналізму звернув уже увагу проф. Ю. Бойко, вказуючи у своїй праці „Основи українського націоналізму" на той факт, що пізнавальні елементи цього світогляду знаходять свій вираз так само в поезії, як у публіцистиці. Саме творчість Ольжича є найбільш яскравим прикладом для цього ствердження. Справжні і найвищі висоти його пізнання були йому дані у віщому натхненні, якого виразом є його вірші.

У цій праці я бажаю спинитися на тих концентрах ідеології Ольжича, що є його творчим вкладом в ідеологію українського націоналізму. Ці нові і творчі елементи знайдемо перш за все в історіософії Ольжича. Треба сказати, що ідеологічна система Ольжича, якщо йдеться про питання українського націоналізму — це головним чином його історіософія.

На самому вступі доводиться боронити дійсність історіософії як науки. Матеріялістичне думання настільки загніздилося в науці історії, що історіософію трактують історики здвиженням рамен, як щось зовсім ненаукове й суб'єктивне. Але в дійсності кожний підручник історії, кожна методологія історичних дослідів, має в своїй основі певну історіософію, певне розуміння, що саме є історією, певні норми цінностей згідно з якими оцінені певні факти, як історичного значення. Матеріялістичне розуміння історії є саме такою дуже примітивною і дуже ненауковою системою історіософії, тобто мудрости історії, в данім випадку її розуміння як висліду продукційних умовин. Навіть примітивний хронікар пише тому про княжі родоводи і війни, бо вважає, що саме ці події мають основне значення для історії, а отже є змістом історії. Словом, кожний історик має певні означені норми цінностей у відношенні до подій із зовнішнього світу. На основі цих норм цінностей він відмічує одні факти як важливі, а інші вважає неістотними і без основного значення для історії. Сьогоднішні історики не помічають факту, що їхнє розуміння історії і її рушійних сил є дуже вбоге і поверховне. Їхня історіософія справді не далека від матеріялізму в його найвульгарнішій формі. Але цю звичайну й загально прийняту на університетських катедрах систему історичного думання, вважають історики єдиноправильною і об'єктивною, і тому всяке інше думання характеризують як ненаукове або позаісторичне. Цю релятивність норм цінностей істориків усвідомила собі вже італійська школа істориків, яка не визнає ніякої історії за науку, приписуючи їй таку саму вартість, як історичним романам, де автор із безлічі фактів вибирає саме такі, що його цікавлять і що сам він уважає визначними чи історичного значення. В такому стані система історичного думання філософа-ідеаліста, який бачить в історії здійснення чи розвиток ідей, буде видаватися сьогоднішньому історикові, який ще не визволився з оков матеріялізму, чимсь буцім-то суб'єктивним, що він окреслює досить згірдливим для матеріяліста окресленням історіософії. Побачимо, одначе, на прикладі історіософії Ольжича, що справжня історіософія є глибшим вникненням в основні закони і розуміння рушійних сил історії, а отже справжньою і повноцінною науковою системою. Ми побачимо дивний, хоч дуже простий факт, що всі історики України повинні вчитися історії України саме від Ольжича. Я маю на увазі зовсім дослівно те, що говорю.

Виявляється перш за все, що сама історіософія не є но-

вістю в українській історії і що кожне високе державне чи національне думання було нерозривно зв'язане з мудрістю історії.

Із „Слова про похід Ігоря" довідуємося, що історіософом був уже сам Боян і „Слово" цитує фраґменти чи афоризми історіософічної мудрости Бояна. Із цих фраґментів видно, що Боян вірив у здійснення божественної справедливости в історії і що нікому злому не минути суду Божого в самій історії. Саме „Слово" є в основі своєї концепції і мистецької структури історіософічною поемою. Нічого дивного, що саме цей найвеличніший пам'ятник української духовости стане основою основ для історіософічного думання Олега Ольжича. Дух Нації виявляється найповніше на найвищих висотах національної думки і там саме треба шукати джерел національної свідомости і там саме треба шукати основних рушійних сил історії даної нації.

Історіософами були українські літописці, історіософами були літописці козацькі, а зокрема найбільший з них Величко, історіософом був автор „Історії Русів", історіософом був і сам Шевченко у своїх найбільше глибоких поемах як „Великий Льох", „Кавказ", „Сон" і ін. Історіософію блискуче відновлює в модерних часах Василь Пачовський в його пробудницькому творі „Сон Української Ночі" і саме тут, саме в цій тяглості історіософічного думання, українська національна свідомість виявляється найповніше і досягає єдиних в історії світу висот.

В тяглості історіософічного думання знаходить Ольжич основне джерело для дослідів української національної свідомости, як також джерело й основу для творення ідеології модерного українського націоналізму. Його „Сонце Слави" — це могуча симфонічна поема в прозі, в якій перегукуються на повний голос усі століття, в якій звучить на повний голос усе те, що було виразом найвищої національно-державної свідомости в цілій історії України. Всі ці вискази, чи вияви найвищих висот свідомости, зібрані тут немов у зосереджуючій точці і сплетені в єдиний вінок героїзму і слави, у віщу поему про духові вершини свідомости нації, проявлені в її величавій історії. Тут саме далася Ольжичеві довгождана синтеза української історії і української духовости. Історія України схоплена тут повніше, більш глибоко, більш науково і більш дійсно ніж це зроблено в грубих томах інших істориків, які тільки реєструють фактологічний матеріял і шукають т.зв. „прагматичних" зв'язків, тобто насправді чисто зовнішніх і механічних зв'язків за їх рецептою історичної причиновости. Вони — ці історики — зовсім не

бачать дійсної природи діючого підмету в історії. Вони не розуміють також, що саме природа підмету в першу чергу зумовлює історичну дію.

Тому правдива історія буде сміливим об'явленням душі нації, яка саме являється творцем своєї історії. Саме через зрозуміння душі нації доходимо до глибшого і справжнього зрозуміння самої історії. Якщо критерієм вартости науки і методи є її пізнавальна спроможність, тоді саме тут стрічаємо найповніше виправдання історіософічної методи досліду. Цей факт я мав на увазі, закликаючи істориків України вчитися її зрозуміння від Ольжича.

„В основі української духовости лежить мужнє й активне сприйняття життя. Українську духову особистість визначає теж виразний і сильний бойовий інстинкт. Войовничість в українській свідомості творить невід'ємну рису й одну з основ національного світогляду, яка давала народові міць і певність себе на своєму історичному шляху" (Ольжич, Сонце Слави).

Але ці риси національного характеру і душі є тільки основою, на якій виростають якості куди важніші і вищі.

„Бойовий дух формує людину й народи. Родиться лицарська етика й чесноти: відвага, мужність, товариськість, почуття вищого обов'язку і чести" (там же).

Отже, бойовий дух — це тільки той ґрунт, на якому виростають цінності вищі. Ольжич встановлює їхню гієрархію. Це лицарська етика і лицарські чесноти. А між ними Ольжич наголошує почування чи відчуття вищого обов'язку. І це є той характеристичний тон, це є та цінність, що її Ольжич відкриває перш за все у власній душі, а відтак у цілій історії України.

„Почуття посвячености землі, чинів і зброї спільноти, таке ж далекосягле своїм значенням, як Боже помазання її провідників. Божа благодать, що сходить на прапори народу чи війська, виключаючи кожний сумнів, — це те головне, що рішає про перемогу" (Українська історична свідомість, Пробоєм 1941).

Цей імператив вищого призначення, посвяченості, Божого благословення, віднаходить Ольжич на вершинах історичної свідомости України, — і підкреслюю його, — цей імператив посвяченості і благословення, як найглибшу рушійну силу історії України. В усвідомленні цієї дійсної і препотужної сили вбачає Ольжич спасення України.

„Віднайшовши героїчний життєвий ідеал, нація не боїться ніяких фізичних ударів. З почуттям вищого благословення

начолі назавжди рішена на своєму шляху, в революції народжена сучасна Україна спокійним ликом зустрічає негоду і бурі, знаючи, що вони розвіються, а вона буде". (У двадцятиліття, „Пробоєм" 1940).

Це не хвилевий підйом поетичного натхнення перенесений на візію історії, але це основна істина, що є основою історичного думання Ольжича і рівночасно основою основ його історіософічної концепції. Доказом цього є факт, що причиною трагедії й упадку України, Ольжич уважає затрату цього почування вищого божественного призначення, посвячености і благословення.

„Затрата серед керівної верхівки України почуття безоглядности власних ідеалів і постулятів та їх вищого посвячення, чи не найтяжче налягла на Україну в XVIII-XIX столітті" (С.С.).

І навпаки, у віднайденні цього ідеалу, в його дійсності і здійснюванні вбачає Олег Ольжич запоруку перемоги нації і її безсмертности: „а вона буде" — це значить — „віднайде героїчний життєвий ідеал і з почуттям вищого благословення начолі, назавжди рішена на своїм шляху, спокійним ликом зустрічатиме негоди і бурі, знаючи, що вони розвіються, а вона буде".

Це ще один приклад, як прекрасно перекладає Ольжич свою власну поезію на таку ж прекрасну поезію в ідеологічній прозі. Почуття вищого благословення горить на його власному чолі. Наявність і дійсність почування святости в Ольжича я доказав понад всякий сумнів у моїх попередніх працях про нього. Саме тому, що цей вогонь горів у душі Ольжича, він зміг відчути і побачити дійсність цієї сили в історії України. Вогонь святости справді горить начолі цілої нації. Його нація „буде". Це те саме онтологічне „бути", що в його поезії: „Милуйтеся! Беріть! І будьте, будьте! ".

Стверджуємо, отже, що ідеологічні статті Ольжича дишуть тією самою атмосферою і виростають із того самого кругa ідей, що його поезія. Ідеали героїзму, жертви, лицарської чистоти життєвого шляху, що він їх усвідомив собі як цінності, — ті самі ідеали знаходить він в історії нації. Це цілком вірне і природне, поскільки історія нації є процесом самоусвідомлення її духової сутности. І тому уся борня української нації набирає характеру священної борні за справу добру і святу проти сил теміні і зла. Це борня Святого Лицаря, що із недоступних Веж Космічного Монсальвату сходить на землю, щоб здійснити на ній новий лад, обороняючи добро і правду.

Так зрозумів Олег історію України. Його „Сонце Слави", це блискучий і безсмертний доказ, що в історії України наспрaвді здійснюється оцей найвищий Ідеал цілого людства. Ідеал Святого Лицаря і Священномученика.

„Не диво ж, що князі заохочені сто літ пізніше іншим Володимиром — Мономахом до походу на половців, знають одне бажання: „Дай нам, Боже, зложити свої голови за Руську Землю і бути зачисленими до мучеників" (Київський літопис „Сонце Слави").

Той самий тон оборони святої і праведної справи відчуває Олег, як основну силу в усіх універсалах Хмельницького і підкреслює його так чітко, як ніхто з істориків України:

„ ... приходить нова доба. Підноситься козак ... на хвилях Чорного Моря, під мурами Кафи і Царгороду і таки на рідних степах і польських пісках, щоб видати нарешті з себе того Зиновія-Богдана, якому „рука Божа на братів, а разом неприятелів наших, савроматів польських, усюди скорої помочі подавала." (Українська історична свідомість, Пробоєм 1941).

Пригляньмося дещо ближче цій цитаті, щоб на цьому прикладі зілюструвати методу історіософічних дослідів Ольжича. Відмічуємо перш за все, що тут Ольжич вказує на цей вогонь вищого божественного призначення і благословення, що так сильно горів на чолі Богдана. Наведена Ольжичем цитата, що на перший погляд виглядає як риторична прикраса в стилі козацького барокко, виявиться цитатою з козацької хроніки Самійла Величка, вийнятою з промови на похоронах Великого Гетьмана. Наведемо її дещо більше повно в перекладі на сучасну мову:

„Помер, несмертельну по собі оставивши славу, цей добрий Вождь наш, за котрого головою не тільки ми, підручні його, але і вся Українська Річпосполита при щасливих успіхах довгі літа жити безпечно обіцювати собі могла. Помер той, котрому спільно з цілим козацтвом при правді своїй за вольності й стародавні права стоячому, всемогуча рука Божа на братів, а заразом на ворогів наших — Савроматів польських, скрізь допомогу давала. Помер той, від котрого гармат і мушкетів дрижав цілий Схід Европи. Помер накінець той, котрого ділом оживлені, могли вже ніколи не вмерти стародавні права і вольності українські і всього Війська Запорозького.

До тебе звертаюсь, милий наш Вожде, Гетьмане Славного Війська Запорозького і цілої Козацькоруської України."

Що ж виявляється? За цитатою Ольжича криється глибока і натхненна козацька традиційна історіософія. Самійло Величко ѵзмістовлює її ѵ формі літературної промови, в якій заключається — згідно з барокковим стилем доби — оцінка Великого Гетьмана Богдана, дана нам самим безпосередніми носіями козацької державної свідомости, традиції і мудрости історії.

Що ж виявляється дальше? Кожне речення Ольжича є вислідом основних і глибоких студій, при чому із непомильною інтуіцією й ерудицією історика він опирається на всьому тому, що справді є виразом найвищої і найблагороднішої національно-державної свідомости України. Його думки — це не тільки думки натхненного поета, як міг би сказати якийсь цинічний матеріялістичний історик. Його думки й оцінки — це думки й оцінки вже виразно виявлені в історії України провідниками і провідними думками нації. Що ж виявляється далі? Чим глибші будуть наші історичні досліди доби Хмельницького, тим більше вірною і повною виявиться оцінка Хмельницького, дана йому козацькою історією. А отже, це не суб'єктивне натхнення поета проектоване на історію, але найправдивіша історична дійсність, до якої зрозуміння і відчуття дозріває тільки душа велика і натхненна.

На таких джерелах і на таких глибоких студіях будує Ольжич свою історіософію. Високе натхнення поета вчинило його тільки здібним, щоб відчути й ѵсвідомити собі натхненну поезію вищого божественного благословення, що так виразно звучить препотужною симфонією в цілій історії України. Звичайна річ, що Ольжич веде цю лінію розвитку національної свідомости далі і вище. В цьому місці я підкреслюю тільки факт, що ці ідеї вже об'єктивно виявилися дійсними в історії України. Історіософія Ольжича, це не вислід його суб'єктивних поетичних настроїв, це не творчий суб'єктивізм..., але це об'єктивізм історичного процесу, для якого індивідуальна свідомість національного пророка чи вождя є тільки етапом ѵ безперервному процесі розвитку і самоусвідомлення Духа Нації. Природним вислідом цього факту є те, що творчість великих національних пророків вміщається на головній магістралі цього походу нації крізь простори України.

Історик Грушевський побачить перш за все факт, що згадана промова на похороні Хмельницького не є історичним фактом, як і її автор, здогадний Самійло Зорка, секретар Хмельницького. Грушевський доказує, що Самійло Зорка, це сам Самійло Величко, а його промова на похороні Хмельницького є

літературною прикрасою хроніки згідно із стилем тодішньої доби.

Не маємо найменшого сумніву, що воно так. Але не маємо найменшого сумніву, що саме тому ця промова відбиває дійсну оцінку Хмельницького, дану йому козацькою традицією і що вона найвірніше відбиває козацьку ідеологію та історіософію.

Я дозволив собі спинитися довше на цьому одному прикладі, щоб доказати, що ідеологічна творчість Олега Ольжича не є тільки гарними статтями, якими він загрівав серця націоналістів, але вони є тією справжньою, бажаною і довгожданою синтезою української духовости, якої так жагуче шукала українська публіцистика тридцятих років. А це тільки один приклад. Аналітичний розгляд твору „Сонце Слави" мусів би розростися до розмірів, в яких багато місця займала б полеміка із Грушевським. Ці томи повинні бути написані і щолиш на такій основі зрозуміємо справжню глибінь і велич історії України. Тоді виявиться, що Грушевський постійно не доцінював цієї рушійної сили історії України, а навіть і державницької свідомости проводу української нації продовж цілої історії, ще й зокрема тих високих і священних ідеалів мучеництва, посвяти, священного героїзму і лицарства, які могучою симфонією звучать в історії України. Матеріялістичний стиль історичного думання так сильно вбиває історичну правду, що дійсні рушійні сили історії видаються історикам тільки ідеалістичним мрякобіссям і до цієї категорії вони зачислюють також історіософію.

Один геройський старшина козацький мучиться шість годин, прибитий на паль поляками. Його питають, що він просить. Він просить, щоб дзвонили дзвони над його живою душею. І сталося чудо. Кати дозволили дзвонити дзвонам. Серед такої торжественної святости вмирають в муках святі лицарі Богдана. І торжественно дзвонять дзвони над невмирущою душею героя. Дзвони розгойдані у вічність. Я не знаходжу в цілій історії людства більш гідної, більш лицарської смерти серед найбільших і найжорстокіших мук, які знає історія людства. Цей Святий Лицар не сумнівається в тому, що його Бог міг його покинути. Хто не чує цих дзвонів над цілою історією України — той її не розуміє. Невже ж ця сила, що веліла так умирати козацькому старшині Хмельницького — це тільки ідеалістичне мрякобісся історіософії, панове історики? Невже ж це тільки поетичне натхнення Ольжича проектоване на історію, чи це дійсність історії проектована на духа Ольжича, його поезію й історіософію?!

Невже ж із питанням мученицької смерти не стрінувся кожен козак, що приставав до Козацького Ордену Лицарів? Кожен Козак, вирішивши непохитно бути готовим кожної хвилини прийняти таке мучеництво, ставав до бою, переборовши страх смерти ідеєю жертви життя — на вівтарі вищої правди, вищої над життя.

Історія козаччини взагалі не могла б існувати, якщо б не було козацького героїзму. Уроджені раби могли б зовсім добре існувати в неволі, незалежно від того, чи та неволя погана, чи трохи більше як погана. Тільки факт, що український народ не хотів і не міг бути рабом, — тільки цей факт учинив його підметом історії і випровадив на арену історичної дії.

Про хід історії рішає, отже, природа самого історичного підмету і ті дії, які цей підмет здійснює в історії. Обставини є тільки тлом, є тільки зовнішньою площею для дії підмету. Але прагматисти і матеріялісти бачать в історії перш за все, а часом тільки т.зв. обставини. Каже індійська мудрість, що не є виною стовпа, коли сліпий його не бачить. Українські історики не побачили того стовпа рушійної сили української історії дарма, що на кожнім кроці історії його стрічали.

Але хтось міг би сказати на оборону історичного суб'єктивізму: „значить, виходить так чи так, що історик годен зрозуміти лише ті якості історії, які він розуміє у власній душі".

Воно справді так, що історик не може побачити історичний процес більше, чи глибше ніж на це дозволяє йому перспектива його історичної методи, його світоглядового кругозору, але це не змінює факту, що є різні перспективні висоти, з яких щораз глибше чи дальше обіймаємо єдиний об'єктивний історичний процес нашої планети. Коли б на українську націю дивитися тільки із перспективи дев'ятнадцятого століття, то ми могли б зовсім добре відкрити націю не героїчну, але гречкосійну. Але це було століття найглибшого упадку нації, її відпочинку, збирання сил, зимового сну, чи летаргу. І коли державницька свідомість починається для самого Грушевського аж Четвертим Універсалом, то з такої перспективи легко зробити помилку недоцінювання державницької свідомости в найбільш героїчних століттях історії України. Саме таке затіснення перспективи мусить дати соціялістичний чи громадівський світогляд історика. Але це тільки доказує, що дані історики стоять далеко позаду справжніх висот національно-державницької свідомости, навіть тієї, що вже об'єктивно знайшла свій вираз в історії. Не-

мов дальтоністи, вони були сліпі на державницькі кольори в історії, або глухі на державницькі чи священно героїчні тонації проявлені в історії.

Отже, починаємо аж тепер розуміти, що історіософія є вірнішою історією України ніж яканебудь інша історія написана соціялістом, громадівцем, демократом, чи матеріялістичним ученим. В їхньому історичному вченні вони шукають тільки виправдання для своїх вузьких і збанкротованих теорій. А тому, що вони завдавали тон в науці — історіософія не вважалася наукою.

Тим часом, як ми уже бачимо, в цій історіософії дається глибше і справжнє пізнання рушійних сил історії України, а отже й самої історії. У світлі цієї науки Хмельницький напр. стає однією з найбільших постатей історії Людства, великим і святим Лицарем Добра, Правди і Волі. Дальший висновок із цього: цілу історію України слід піддати ґрунтовній перевірці в дусі історіософії Ольжича.

В історіософії Ольжича наступає нерозривне й інгерентне зв'язання і поєднання історичного українського думання з ідеологією українського націоналізму. Таким чином ця ідеологія самоусвідомлює своє глибоке історичне коріння у Вічно Зеленому Дубі Духа Нації. Від цього самоусвідомлення вона черпатиме свою невичерпну снагу, свою непоборну потугу. Тому теж Ольжич кладе сильний натиск на твердження, що українська ідеологія виростає з історії України і з її духовости. Він не тільки заявляє це виразно, що ціллю і найвищим досягненням української націоналістичної ідеології є її „духова суверенність". (У двадцятиліття, Пробоєм 1940). Ідеологія українського націоналізму це не лише програма, що постала 1929 р. Цю ідеологію творив уже Віщий Боян, розвивав її автор „Слова про похід Ігоря", плекали її київські літописці, писав її шаблями з триста тисячами козаків Богдан Хмельницький, закріплювали її у слові козацькі літописці, писав Орлик Конституцію Козацького Ордену, шукав філософських і марольно-ідейних основ для неї Григорій Сковорода, дали їй натхненний вияв у віщому слові Тарас, Осип, Іван, Леся, Василь і врешті Олег, віщий і святий.

Оце є ідеологія українського націоналізму всеобіймаюча і жива Духом Нації, Безсмертна, як народ, велика, як його потуга, небосяжна, як його жертви і героїзм. Вона ще не виспівана, зривається щолиш до лету душею молодого орла, що пробує свої молоді крила проти бурі найгрізнішої.

Окремий розділ в цій ідеології треба би присвятити ідеї мучеництва і жертви, що її дуже виразно підкреслює в багатьох місцях своїх праць і поем Ольжич, як невідкладну частину української духовости. Ця ідея хоча б тому така важлива, що сам Олег, будучи вірним їй до кінця, свідомо приймає вінок святого мучеництва, як найвище завершення і як найвищу печать правди і правдивости своєї віри. Це не є ніякий пасивізм, ані безбожне несупротивлення Злу, — ні, ні, — це активна форма боротьби через потвердження ідеї найвищою жертвою свого життя.

Мушу ствердити, що філософія його спеціяльно-українського героїзму і жертви ще не знайшла свого завершення у філософії націоналізму, хоч Ольжич поклав для цього непохитні основи. З конечности наука про дійсність жертви мусить сягати в метафізику й теологію. Тут також криється причина, чому українські матеріялісти чи соціялісти ніколи не будуть годні зрозуміти філософії жертв Базару.

З гордістю і радістю стверджую, що саме український народ здійснює цю ідею найповніше і найбільш послідовно в історії. І я бачу очима духа, на які висоти моральні заведе нашу націю жертва отих козацьких лицарів, що вмирали на палях під гомін священних дзвонів над ще втіленою душею. Жертва Крут і Базару, це вже усвідомлена жертва і філософія сама для себе. В Ольжича ця ідея знаходить самоусвідомлення у вираженому слові і в житті рівночасно. Він висказав цю філософію від імени всіх безчисленних жертв лицарів ОУН і УПА, що в найбільш трагічних і героїчних подвигах умирали з гідністю пророків нового людства. Кожен з них вартий статуй із вічнотривкої бронзи.

Ось тут нація досягнула вищого ступня самоусвідомлення в самому процесі бою, ніж це сталося в процесі філософської творчости нації. Але ця розбіжність буде вирівняна і напевно постане безсмертна система українського героїчного світогляду і філософії, вартих величі наших національних героїв. Знав про це Олег і саме ця правда довела його до відчуття святости і божественности нації:

„О, Націє, дужа і вічна, як Бог —
Ти не покоління холопів,
Хто злото знеславить твоїх перемог
При Корсуні і Конотопі.

О, Націє, що над добро і над зло,
Над долю, і ласку, і кару,

Поставила тих, що їх сотні лягло
У дні незабутні Базару. "

Аналітичний розгляд проблем зв'язаних із убожествленням нації, вимагає окремої праці. Вона відносилася б радше до перспектив розвитку українського націоналізму, ніж до самої ідеології Ольжича, який не повторювався у своїй поезії й усе своє „вірую" замкнув у цитовані безсмертні слова його поеми „Незнаному Воякові". Але в цих словах замкнене усе невисказане і може невисказанне, що треба перш за все відчути серцем, а відтак пробувати сформулювати у філософські і релігійні правди.

До самого концентру ідей вищої посвяченості належить Міт Роду, що його коріння шукає Ольжич знову ж таки в історії України і знаходить його знову ж таки у „Слові про похід Ігоря":

„Шукаємо ідеї, яка історично була українській духовості мітом, стимулом для історіотворчих зусиль. І стрічаємо вже на прапредківському світанку нашого минулого „Дажбожих внуків" — леґенду, що дає відчути силу цього міту божеського походження народу.

„Діти з коліна Яфетового", войовничого і посланого панувати, це хіба тільки християнська метаморфоза першої ідеї про вище, вибране походження і покликання племени" („Сонце Слави").

Справді, дивні і вищі слова Олега. Основу для Міту Роду, основу для Міту Божественного Лицарства, знаходить він у предківському „Слові про похід Ігоря". Це там, у „Слові", його автор продовжує міт божественного Бояна, міт усієї героїчної літератури українського народу, в основі якого лежить непохитна віра, що українська нація — це діти Бога Сонця — Дажбога. Їхнє місце і завдання в історії людства — це оборона добра і правди, їхнє послання, це не тільки бути на боці ясних, творчих, продуховлених сил історії і людства, — але їх завданням є саме творити оці цінності, здійснювати і вести до них ціле людство. Їхня борня — це борня проти синів Біса, проти демонічних сил у людській історії.

Цей міт був саме основою священногероїчного думання і світогляду наших Предків.

Міт про „дітей Яфетового коліна", це хіба тільки (так, тільки і тільки) християнська метаморфоза першої й основної ідеї про вище, вибране походження і покликання племени. Ця

бліда метаморфоза первісного міту була його смертю. Нікого вже не захоплювало, ані нікому вже в історії не давало справжнього натхнення походження від якогось мало відомого сина пророка чужого народу. Коли Ольжич уважає, що втрата міту про вище покликання й Божественне призначення України була її найбільшим нещастям, тоді слід цей момент — момент затрати Міту — віднести до втрати Міту Роду. Відродження цього Міту веде саме до відродження Нації і її великої віри. Але знов доводиться ствердити, що розгляд цих правд веде в майбутнє. Це знов один із тих моментів передвісницького прозріння Олега, що відкриває перед Нацією нові світи її затраченого Міту.

Увесь концентр ще не висказаного, але вже так гаряче упрагненого Ольжичем Великого Міту, прагнення Великого, Героїчного, Лицарського і Святого, замикає Ольжич в одній Ідеї і в одному символі „Сонця Слави". Ідея Слави, зрозуміла в поточний спосіб, як подив до людей чи історії, як пам'ять менше або більше тривала, — була б наявно недостаточною, як найвища ідея української духовости. Але ж не так матеріялістично розумів Олег свій Символ „Сонця Слави":

„Ідея Слави ... вкороновує цілу тут накреслену українську духовість. Випливає вона з цілости войовничого і героїчного світогляду народу і значить у своїй істоті моральний наказ сповнення суспільно-етичного ідеалу" (Сонце Слави).

Слава в такому розумінні стає метафізичною сутністю, що обіймає собою усі найвищі духові якості нації, отже її героїзм, лицарство, жертву, благословення і святість. Зов Слави — це здійснювання в героїчній борні оцих найвищих і божественних ідеалів нації. Це категоричний імператив її найвищої морально-ідейної суверенности. Це лицарські чесноти поєднані з Божою Благодаттю. Це Призначення Нації. Це найвище і найсвятіше чим горіло благородне серце Олега, а для чого він не знайшов ще іншого Символу.

„Міт великого Роду жене її (націю) вперед по історичному шляху, що над ним світить Сонце провідної ідеї її свідомости, — огненно сліпуче Сонце Слави, в боротьбі за яку нація знаходить своє світове посланництво" (Сонце Слави).

Не можна висловити цієї правди ясніше. Сонце Слави — це Символ Призначення Нації, що її нація ще мусить знайти на своєму історичному шляху. Сонце Слави — це той основний гін і рушійна сила душі українського героя, що заведе його на

справжні висоти зрозуміння правдивого Призначення Нації. Ніде так ясно як тут не виступає передвісницька роля Ольжича в шуканні Світової Місії України. Сонце Слави світитиме над цілим світом, а не над малою полосою нашої плянети.

Так зрозумілий Символ Сонця Слави стає Сонцем свідомости Нації, її Вічним і Божественним Духом.

ПРАПОР УКРАЇНИ
(Студія містики символу)

Достойні Лицарі Ордену Бога Сонця!

Достойні Лицарі — Борці за Волю України!

Дорогі Друзі!

Сьогодні є відповідний час, щоб призадуматися над Прапором України, над його духовим змістом і його призначенням. Питання, хто є правдивим, духовим Прапороносцем цього Прапору, в'яжеться органічно із питанням його Суті і разом із ним буде природно розв'язане.

Прапор України є Синій і Жовтий.

Український нарід, прагнучи знайти якесь натхненне і глибше пояснення цих кольорів, зв'язує їх із блакиттю небес та із доспілим золотом буйних, пшеничних ланів України.

Пояснення інтуїційне і без сумніву вірне. Ми спробуємо дати йому відповідне поглиблення на основі Знання Таємного.

Знання Таємне — це та скарбниця Божественної Мудрости, тобто Теософії, чи Гнози, — що зберігалася віками у найглибшій тайні і давалася тільки пророкам-гієрофантам, продуховленим володарям народів, великим провідникам і учителям людства.

Колір Синій

У Знанні Таємному Барва Блакитна є містичною барвою планети Юпітера. У світі барв вона несе у собі усю безмірну таємність цієї найпотужнішої планети — Юпітера, Володаря Богів, Творця і Вседержителя Вселенної.

У ексотеричній — тобто загально доступній мудрості — ця барва є зв'язана нерозривно і символізує Проявлену Вселенну, — тобто Ладу, Дружину і Потугу Перуна.

В українському світовідчуванні ця Бого-Сутність окреслена словом — ЛАДА — і заключає у собі як свій словотворчий корінь поняття Ладу. Основою Ладу — знову ж таки у світовідчуванні Українського Духа — є поняття Любови, як основи

Ладу. Лад нерозривно поєднаний із Любов'ю. Бого-Сутність Лада є, отже, у мітологічному аспекті Богинею Любови, Богинею Ладу, Богинею Жінкою і Матір'ю.

У космогонічному аспекті Божественности це — Вселенна Проявлена, це Еманація чи Твір Перуна у стані Пробудження і Космічної Творчости, у стані Манвантари. Барва Синя, це закреслений ним Простір, це Магічний Круг його Танцю і Творчости.

Це сотворений ним Простір, — Проявлена Потуга, — Простір Космосу і сам Космос — у відрізненні від Хаосу, що є ворогом Космосу, відсутністю барви.

Бачимо отже, як дивно і блаженно українське світовідчування природи Ладу і Богині Лади відповідає — на нижчій площі пізнання — глибокій мудрості Знання Таємного.

Отже у земському аспекті це буде ота безмежна синь небес, над таким же безмежним українським ланом, степом і простором.

У ще більше спрощеній геральдичній концепції заходу, ця барва символізує також безмежність моря, репрезентованого у геральдиці поземими лініями. Цей аспект, одначе, не відігравав дотепер більшої ролі в українському світовідчуванні.

В українському державно-творчому аспекті життя нації — це простір здобутий творчою працею, простір первісного і дикого простору-хаосу, перетвореного людською працею на культивований терен, придатний для розвитку і росту нації. Це в майбутньому також море, як можливість дальшого розвитку.

Це, отже, ЛАД в українському значенні цього слова, оснований на Любові. Цілком інстинктовно українці вважають недостаточною і недосконалою всяку форму об'єднання чи організації, в якій немає елементу любови.

У психо-онтологічному аспекті — це благородність, це творчий ідеалізм, це безмежна далекоглядність духового прозріння, це всеобіймаюча ширина ідеалістичного універсалізму, це Висока Космічна і Божественна Мудрість і Любов.

Це стан чистого Божественного Натхнення і Прозріння.

Це Ізида і Лада.

Тут доходимо до межі ексотеричного і глибшого, есотеричного значення Барви Синьої. Барва Синя відчувається у світі ексотеричному, як барва спокою і лагоди, як барва жіноча.

Тільки в найглибшому есотеричному аспекті знаходимо мужеський еквівалент цієї барви.

Це ГРІМ такий яркий і до „синього" розпалений, що саме в ньому натхненні віщуни бачили барву сіню, навантажену потугою громовинної сили. Таку барву, найяркішу і найпотужнішу, яку тільки могло знайти їх віще око на небі, вбачали вони у найяснішому світлі Божественного Юпітера.

Ця Синя Барва із Електричним Наладуванням є таємною барвою Юпітера.

Із тим саме таїнством зв'язаний Символ і Бого-Сутність Синього Грому Перуна. Ключ до розв'язки цього преглибокого таїнства знайде пильний читач у моїх книгах „Про Перуна Знання Таємнє".

Тайна Синього Грому була відомою в історії людства тільки дуже нечисленним гієрофантам із Білого Кругу Ордену Бога Сонця.

Незбагненне Таїнство Синього Грому не може бути до кінця зрозуміле, а тим менше виявлене.

Те, що можна сказати є слідуюче:

У психо-онтологічному аспекті Синій Грім, це та Таємна Мужеська Сила Перуна, що розпалює саме Натхнення Найвище.

У душевному стані лицаря — це повне визволення від усіх обмежень особовости, коли його душа відзивається і стається голосом Синього Грому.

Це, отже, Тайна Відчування Божественної Творчости. Це участь у ній. Це правдива і найвища Воля Лицаря, коли він здійснює Жертву Найвищу. Це стан безмежної Любови до Перуна і Ордену, в якому Синій Грім відчувається як безпосередньо присутній у нашому дусі. Це стан безмежної Відданости і Активности рівночасно. Синій Грім знаходить тоді у душі Лицаря простір і паливо для свого вибуху. Це стан найчистішого Послуху і найвищої Любови, в якому Воля Лицаря є одночасно Волею Ордену і Перуна.

Це та сила, що в космічному аспекті розпалює само натхнення. Із цього натхнення щолиш — у дальшому процесі — постає рішення, воля чину і потуга здійснення, тобто Владарська Червінь Вогню.

Синій Грім — це та Таємна Потуга, що заплідніює саму Мужеську Силу Плідности. В цьому змислі, це найбільше згущена Творча Сила Космосу.

В цьому місці кінчиться можливість дальших вияснень щодо природи цієї Потуги.

Так само багато інших Таїнств, зв'язаних із Таїнством

Синьої Барви Синього Грому Перуна, не можуть бути виявлені.

Ця препотужна Барва Блакитного Грому є першою барвою Прапору України.

Барва Жовта

Жовта барва в очевидний спосіб в'яжеться із Сонцем. Це найближче і безпосереднє джерело всякої і всієї Енергії на Землі.

Основна якість цієї Потуги — це саме Життя у його незбагненній і многопроявній всеобіймаючості і всепроявленні. Золота барва Сонця — це, отже, Барва Життя у його повноті проявлення, у його здійсненні, у його радості і творчому тріумфі.

Це барва Життєвої Потуги і Радости. Це Свято Життя у його Владарній Короні.

Це барва володарів, здійснена в історії у коронах всіх володарів світу.

Барва Владарної Величі і Потуги здійснена у золотому панцирі римських імператорів.

Та сама барва — дозрілої пшениці і меду, — тих найбільше золотистих дарів Бога Сонця для Людства.

Цією барвою відповідають лани України на споконвічний Зов Бога Сонця. Цією барвою вітають вони Бога Сонця. Цією барвою видзвонюють йому свій золотистий гимн.

Це барва дзвінкого металу, барва труб, літаврів, фанфар і чінелів. Барва музики радісної і тріюмфальної.

Це барва Золотого Снопа Пшениці — Уосіблення Духа Прапредка і Духа Сонця, основника нашої раси. Його шанували наші предки, як найвище Божество у День Різдва Сонця.

Ексотеричний зміст цієї барви такий самозрозумілий, що слід залишити дальший розвиток цих роздумувань натхненним гимнам поетів і піднесеній душі наших читачів.

З черги спробуймо визначити деякі есотеричні аспекти цієї барви.

Це барва Вогню у його розквіті. Барва Вогненного Квіту, — Вогню у його благодійній, життєтворчій потузі, Вогню у його здійсненні і актуальності.

Вогню, що ним живе Земля і Сонце.

Це Любов у її емоційному і актуальному здійсненні. Це власне її полум'я. Це любов, що обіймає предмет любови, так як вогонь, що обіймає паливо і перемінює його на Потугу.

Ще глибше значення Барви Жовтої веде до арканів Знання Таємного Ордену Рожехресників. Воно зв'язане там із тайною, про яку світ чув неясні і глухі вістки, як про чудесну переміну металів у альхемії. У цій переміні барва золота мала б бути тим чудесним барвником, що відігравав ролю діючого агента переміни, або може каталізатора, якби це сказав сьогоднішній хемік. Цей чудесний барвник в'яжеться далі із їх — Рожехресників — таїнством Філософського Каменя Переміни.

У есотеричному сенсі ця переміна менш благородних металів на золото — це саме переміна, що доконується в людській душі. Це процес її ублагороднення, — тобто — переміни менше вартісного металу у золото Лицарської Непохитности, Стійкости, Незаплямленості і Неможливости Заржавлення Чистої Душі Лицаря Рожехресника, випробуваної в усіх пробах вогню, випробуваної Філософським Каменем Правди. Це була ота фабрифікація золота, що їй завидували Орденові профани.

Таке розуміння золота було дане в інтуїції Володимира Великого, коли він висказав пам'ятні для Ордену слова:

„Із доброю Лицарською Дружиною можна здобути все золото світу, але за жодне золото світу не можна купити доброї Лицарської Дружини."

Оце є те націнніше золото Лицарів Ордену Рожехресників.

Золото — це магічний еквівалент душі Лицаря Ордену. Її не заторкне іржа зависти, ненависти чи страху. Вона усе горить рівним і однаково сильним полум'ям послуху, вірности і любови Ордену.

Багато таїнств в'яжеться із цим процесом переміни металів на золото. Вже божественний Платон клясифікував душі людські за схемою цінностей металів.

Сутність людської душі є насправді куди міцнішою реальністю від золота. І справді легше є перемінити олово на золото, ніж душу уродженого раба на душу Лицаря Ордену.

А однак існує Знання Таємне Майстерства над душами людськими.

Золото є справді каменем пробним душі Лицаря.

Це є правдива барва Золота Сонця і Вогненного Квіту.

Співдія обох барв

Обі ці барви — Синя і Жовта, — належать взаємно до себе і взаємно себе доповнюють. Цей факт знаний у фізіо-біології, як контрастовість барв Синьої і Жовтої.

Золото Сонця є дальшим здійсненням Синього Грому, так як Бог Сонця є іншим аспектом тієї самої і єдиної Природи Бога Богів — Перуна.

Сонце на небі — це його Живий Вогненний Диск, викинений ним у простір, щоб сіяв безмежну і безконечну Енергію його Золотого Сімени.

Ми є виткані із цього Золотого Проміння і Правдивого Золота Сонця.

Всі первні Життя розкладаються і складаються на один і єдиний первень:

На Золото Соняшного Проміння.

Обі ці барви доповнюються так, як благородне натхнення і дійсність чину, що із цього натхнення випливає.

Обі ці барви є нероздільні. Життя нації було би неможливе в одному пляні однієї барви. Там, де немає гармонійного поєднання дії обох барв, там немає теж розвитку нації.

Обі ці барви разом у їх співдії означають Промінь Божественної Мудрости і Любови Проявленої в Житті.

Великий і Блаженний буде нарід, що зрозуміє і здійснить магічний клич, заключений таємно у його Блакитно-Золотому Прапорі.

Бо Мудрість і Любов є основою Ладу і Величі.

Бо Мудрість і Любов — це справжній фундамент Божественної Владарности.

Таким хочу сотворити Тебе, Мій Народе!

Прийми об'явлення Таїнства Твого Прапору, — як мій високий наказ і благословення.

Так нехай станеться!
Хай переможе Дух Просвітитель!

Дано 5-го березня 1954 р.

Володимир
Ордену Бога Сонця

ПРАПОР УКРАЇНИ І ДУХОВІСТЬ УКРАЇНЦЯ

Достойні Лицарі Ордену Бога Сонця!
Достойні Лицарі — Борці за волю України!
Дорогі Друзі!

У продовженні мого послання про Прапор України, я хочу теж поділитися з Вами деякими думками про те, як Знання Таємне про Прапор України, — дійсний зов і ключ до украї-

ської духовости, — позволяє нам дещо глибше заглянути у тайну душі української нації.

У своєму розвитку українська нація, — а вона саме перед порогом свого духового пробудження і самоусвідомлення, — починає уже зовсім виразно виявляти ті якості духового характеру, які відповідають магічним якостям її прапору. І хоч вона ще не досягнула порога свого духового самоусвідомлення, проте можна вже говорити про основні риси характеру і світогляду українця, як типу.

Отже, якості обох барв сполучені у гармонійній дії, дають нам важливий ключ до зрозуміння духовости ідеального українця, а також до оцінки його теперішнього — тобто — актуального стану його духового розвитку. До цього актуального, отже хвилевого і переминаючого стану душі українця, відносяться мої завваги. Міра наближення актуального до ідеального буде, отже, нашою мірою розвитку.

Пригляньмося перш за все характерологічним відповідникам, у яких виразно переважає чи то одна чи друга барва, так би мовити окремо, у дії роз'єднаній і негармонійній.

Синьому променеві буде відповідати тип ідеаліста, мрійника, шукача ідеалів, шукача правди, сповненого любов'ю до народу, а рівночасно до цілого людства, із глибоким співчуттям для всякої кривди і терпіння. Цей тип характеризує благородність і жертвенність посунену аж до повного самовідречення і самозаперечення. Цей тип природно шукає свого доповнення у другому типі, що його назвемо типом життєвої сили. Звідси любов українського інтелігента-ідеаліста до українського селянства. Він природно відчуває потребу праці над підвищенням духовости цього другого типу, вбачаючи в цьому розвиток і здійснення своїх ідеалів. Українська історія, а зокрема історія визвольного руху у першій фазі національного самоусвідомлення, знає безліч типів ідеалістів — національних пробудників. Цей тип характеризує наголошена діяльність інтелекту, часом це навіть вищий ментальний плян із універсалістичними тенденціями, при рівночасній недомагаючій вітальності чи практичній життєздатності.

З другого боку, Жовтому Променеві буде відповідати тип людини міцної своєю заполонюючою силою вітальности і життєздатности. Цей тип аж промінює силою життя на його нижчому, біологічному пляні існування.

Характеризує цей тип глибока і природна життєздатність, що випливає із самого метафізичного кореня життя. Ця сила

немов переливається в цьому типі через береги, як невичерпана Потуга Життя із непереможним гоном до здійснення у життєвому рості і розвитку.

Це, отже, соняшна сила пшеничної раси так буйно і прекрасно виражена у основних рисах молодого українця. Чаша Життя наповнена Богом Сонця шумить і переливається у п'янкій, невичерпаній радості і захопленні. Найбуйніше вона проявляється в українському танцю і в українській народній ноші, до захвату закоханій у насичених сонцем життєрадісних барвах.

Деякі із тих танців носять на собі виразні сліди старого ритуального танцю, як напр. аркан. Гуляють його самі мужчини, зачеркуючи в русі магічний круг, що підлягає в такий спосіб виїмково сильній ритуальній магнетизації. Аналіза цього танцю виходить поза межі цієї праці, однак його зв'язок із культом Сонця є самозрозумілий для кожного, що хоч поверховно ознайомлений із проблемами ритуальних танців. Кривий танець дівчат, що символізує соняшну спіралю у русі, є відповідником аркана у жіночій формі.

Цей другий тип українця, — після молодечого буяння, — при відсутності впливу Синього Променя, — дає нам пересічний тип практичної, життєздатної і життєрадісної української людини, із виразно означеною біологічною силою, можливо навіть надакцентованою, при відсутності ідеалізму і прагнень вищої духовости. Це той тип, що при всій своїй заполонюючій красі і силі, творив отого тепер зненавидженого, темного раба, що знав тільки проблеми свого біологічного існування. Це оті українські парубки із драми „Ой не ходи Грицю". У своїй негативній крайності, це також той темний мужик, якому не треба держави, бо мовляв: „Мене із мужика ніхто не скине". Це той тип, із душі якого хоче Шевченко вицідити сукровату кров раба, і налить у його серце крови чистої, святої і лицарської. Крови Синього Променя, як ми це сказали би сьогодні.

Золотий Промінь має свій осередок у Серцевому Крузі. Деякі містики вважали його осередком егоїзму. По суті цей егоїзм спроваджується до відсутности дії, або кволої дії непробуджених ще вищих кругів, а перш за все Чолового Круга. Цей круг живиться головно Променем Синім і Фіолетним.

Прикладом національної трагедії, основаної на неспівмірності дії обох променів, є сам Шевченко, який виразно стверджує у „Перебенді" і „Тризні", що існує пропасть поміж ним і народом і тому він не може розкрити перед народом повністю

свою душу. „Дурним би назвали, од себе б прогнали. На своїм ріднім полі пророка побили б камінням." (Порівняй мою працю на цю тему п.н.: „Основна Сила Творчости Шевченка".)

Отже, що лиш через поєднання дії Променя Синього і Жовтого, почав витворюватися новий і правдивий тип духового українця.

Його життєва Снага поєднана із ідеалізмом, дає горіючий ентузіязм і жертвенну любов, що знаходить своє самоусвідомлення і здійснення в українському героїзмі.

Це буде героїзм служби священним ідеалам, що разом із висотою ідеалістичного лету несе у собі життєрадісну потугу здійснення в чинах і борні. В історії людства, це тип героя-містика, святого мученика чи реформатора.

Дійсність української історії виплекала єдиний в своїм роді тип масового героя. Вроджене прагнення до ідеалізму знайшло свій вираз у прагненні до Ідеалу Національної Волі. Безстрашний і безмірно жертвенний борець за цей Ідеал Національного Визволення, є вже виразом поєднаної дії Променя Синього і Жовтого.

Синя барва у його прапорі діє без сумніву як зов до ідеального, як зов самого Ідеалу, як щось Високе, Піднесене, Натхненне, Священне. Був навіть через короткий час спір, котра барва є першою. Інстинкт нації вирішив правильно це питання на користь Барви Синьої.

Звичайно не слід забувати, що в природі і людському психо-організмі діють рівночасно всі Сило-Промені Містичного Соняшного Спектру. Коли говоримо про вплив якогось Променя, то маємо на увазі його переважаючий чи вирішальний вплив.

Для здійснення співдії обох згаданих променів є характеристичне світовідчування, ідеалістичне і героїчне, при безмежній готовості до жертви, навіть і саме найвищої жертви життя. Життя стає виразно підпорядковане домінуючій Ідеї. Рівночасно знаменує таке світовідчування однонапрямність волі, дії і борні. Ця однонапрямність у своїх негативних формах прибирає вид однобічности, засліплення чи фальшивої ідеалізації.

Розуміння борні для такого типу героя — це прямий пролом при фронтальній зустрічі ворога. Це „Іду на Вас" Святослава. Це героїчна безстрашність і повна погорда смерти, болю, ран, чи терпінь. Це пряма оборона ідей через пряме і безпосереднє їх визнання. Це постава перших християн у самоствердженні їх віри. Це герої Крут і Базару.

У політичному думанні така постава дає крайню безкомпромісовість.

Прикладом такого героя у лицарському аспекті був легендарний Берсерк, безстрашний лицар, що зустрічає у бою безмірно переважаючу силу цілої фаланги ворогів.

Історія українських визвольних змагань дає людству нові, безсмертні приклади героїзму, яких не знає історія цілого людства. Зокрема історія героїчної борні Української Повстанчої Армії, — у трагічних умовинах борні на два фронти, при безмірній, технічній і чисельній перевазі ворога, — дає людству безсмертні приклади тисячів Берсерків, а кожний із тих тисячів не тільки не уступає перед героїзмом легендарного Берсерка, але сильно і високо його перевищує.

Можна сьогодні об'єктивно і понад всякий сумнів ствердити, що пробуджена до чину і борні нова, молода українська ґенерація — це найбільш героїчна нація на цілому світі і в усій історії людства.

У типі героя-борця Української Повстанчої Армії, українська нація віднайшла вихідний пункт для творення свого національного ідеалу героя.

Це буде той сам молодець, повний запалу, життєвих сил і життєвої радости, той сам син пшеничної раси Бога Сонця, той сам, що так легко, розкішно і невтомно гуляв аркана, а що тепер ставить собі усвідомлене завдання служити Високому Ідеалові Волі і Суверенности Нації. Свої перекипаючі через берег життєвої чаші молодечі сили віддає він у жертвенну службу героїчному ідеалові своєї нації. На своє здивування він відкриває, що в цьому героїчному пробудженні він не тільки не заперечує себе, а власне знаходить своє правдиве і вище „я". Його не відстрашує ані безмір ворожих сил, ані навіть факт, що його дію часто утруднює отой опортуністичний дядько, який ніяк не розуміє його героїчного пориву.

В українських військових формаціях останнього часу дається понад всякий сумнів ствердити дивний і подиву гідний факт: це наглий, нечувано скорий і стихійний процес інтелектуального розвитку цілої основної маси вояцтва. Для сирого, невиробленого, хоч кучерявого і бистрого сільського парубка, що, здавалося, знав тільки гуляти аркана і бігати за дівчатами, знайшли у цьому війську іронічне окреслення „селепка". Звичайно у кожному війську такий тип виходив із нього дещо обтесаний, але переважно на тому самому рівні інтелектуального

розвитку. Тимчасом в українському війську, — основаному на ідеалі високої жертви при найвищому напруженні волі і чину, під морально-ідейним тиском високих ідеалів Волі і Суверенности Нації, — отой іронічно названий „Селепко" виявляв нечувано скорий і надзвичайно багатий інтелектуальний розвиток. Вивчення чужих мов, фаху, чи звання офіцера продовж кількох місяців — це ще найменші чудеса того чудесного розвитку. Ми бачили там пробудження справжніх філософських і ідеологічних шукань в парі із дійсним моральним ростом.

Це чудо пояснюється тим, що в граничних ситуаціях смерти і жертви і напруженні волі, у високому ідеалістичному натхненні, відбувалося магічне пробудження Чолового Круга, що дає висоту і досягнення інтелектуального розвитку. У висліді цього процесу осміяний „Селепко" переставав існувати.

Цей процес наглого пробудження вищих кругів має однак свою негативну форму. Пожвавлення чи пробудження дії одного із тих кругів відбувається часом, як наслідок наглих вібрацій чи роздражнень нижчого Круга, що дає фатальні і часто безпосередньо нищівні наслідки для даної одиниці. Вислідом такого демонічного пробудження є часто переріст особистої амбіції, часто холодної, рафінованої, жорстокої. Це прямо сатанічна гординя, що витворює цілу галерею типів злочинних чи патологічних. Однак пробуджений Чоловий Круг дає також у таких випадках певне пожвавлення своєї дії. Це тільки скріплює небезпечну і деструктивну дію таких демонічних типів, зокрема небезпечних на провідних становищах. На жаль молодець, що легко ідеалізує кожний провід, майже зовсім не вміє розрізнити ці два типи інтелектуального пробудження.

У таких скомплікованих і трагічних, а проте в основному величавих і радісних обставинах, — у вогні і бурі революцій відбувається поєднання дії Синього і Жовтого Променів.

У пробудженому до борні новому українському лицарстві, знайшла нарешті українська нація свій ідеал героя. Але український героїзм не знайшов ще свого власного Ідеалу. Ще надто коротко позволив він діяти в своєму серці великому і незбагненному Променеві Універсального Ідеалізму. Ще надто сильно діють нижчі, біологічні сили в його духовості, щоб він міг побачити хоч би тільки середню висоту свого Правдивого Ідеалу і Зову в історії Людства.

Синій Промінь ще надто слабий в українській духовості.

Тут доходимо до однієї із найглибших тайн Прапору України, а отже і душі українця.

Поєднана дія обох барв Синьої і Жовтої, дає у висліді український Прапор — тобто співдія Барв Синьої і Жовтої — у ексотеричному аспекті не дає — як здається — розв'язки провідництва, тобто Володаря Української Нації чи Української Держави.

У популярних, ексотеричних клясифікаціях променів, сполучену дію Синього і Жовтого Променів, окреслюється як Другий Промінь. У дії цього Другого Променя (підкреслюю — в аспекті ексотеричному), не бачимо провідника у його земському чи державно-організаційному змислі.

З другого боку існує наявний факт, що до сьогодні в українській свідомості проблема українського провідника чи провідництва не є розв'язана.

Як відповісти на ці факти?

Божественна Мудрість і Всеобіймаюча Любов, — здається, — чи справді так тільки здається — витворюють як проекцію ідеалу, що втілював би у собі ці якості, тільки...

Тільки, — як здається — постать Мудреця, Учителя, Пророка, Гієрофанта, Мислителя, Віщуна, Мандрівного Філософа, чи Кобзаря.

Відомо, що типовими втіленнями цього Променя вважаються в історії людства такі постаті як Будда, Христос, Божественний Платон, чи напр. Фребель, творець дитячих садків.

Справді видимі і безсумнівні провідники української нації, як Сковорода, пробудник українських пробудників, чи Шевченко, властивий пробудник сучасної української національної свідомости, чи безліч інших пробудників і продовжувачів діла Григорія і Тараса, — всі вони видаються нам перш за все великими чоловіколюбцями і учителями, а не провідниками в організаційному змислі цього слова.

Стрічаємо віч-на-віч найгрізніше питання української дійсности. Стрічаємо віч-на-віч... не знаємо чи... найбільшу велич, чи найбільшу трагедію української нації.

Загляньмо відважно в очі цього українського Сфінкса.

Чи це недосконалість другого Променя (отже Прапору), чи може недосконалість нашого розуміння Проводу?

Відповідь справді не є легка.

Недосконале є в першу чергу наше розуміння Проводу. Правдивий Провідник — це Дух Нації у довгій черзі своїх втілень. Божественна Мудрість і Всеобіймаюча Любов є основними атрибутами справжнього Провідника. Без цих якостей правдивий провід був би неможливий.

Цьому питанню я присвятив багато місця і уваги у моїх працях про Шевченка і Сковороду, показуючи і доказуючи їх правдиву провідницьку ролю у житті нації.

Однак примітивна уява про провідника, при склонності до ідеалізації молодого українського героя, бачить його радше у старшині військового типу. Ця примітивна уява не бачить факту, що всі військові старшини є тільки другорядними виконавцями справжньої Волі і справжніх наказів виданих Духом Нації.

Військові старшини були б на своєму місці у ролі послушних виконавців цих наказів, якби їх духовість, їх ідейний світ, їх здисциплінована дія і борня були повністю і без застережень виразом їх відданости і послуху Духові Нації.

Невже ж вони не йшли за голосом Духа Нації, — спитаємо затривожені.

Цей голос якоюсь мірою живе у душі кожного українця. Але виразом цього голосу є і той дядько, що йому не треба держави і той юнак, що зірвався до бою і знає покищо тільки хто є його ворогом. Розвоєвий ідеал нації на кожному ступені розвитку, є зідентифікований із власним світоглядом і із власними нормами цінностей. Він, як правило, є все забарвлений і нерозривно змішаний із обмеженою особовістю, із усіма її обмеженнями, отже часто егоїзмом чи засліпленням.

Коли ж немає визнаного виразника духової програми нації, а що більше немає впорядкованої чи загальновизнаваної системи національних цінностей, національного світогляду, а головне національної віри, — то це у висліді дає хаос, в якому кожний ототожнює свій власний світогляд із завданням нації. Це все творило пригожий грунт для атаманії, самопокликаних „вождів", ...

Невже ідеологія України не була досить чітко виражена Сковородою, Шевченком, Федьковичем, Франком, Лесею Українкою...

Справді українська духовість була в своїй основі заложена у працях цих великих духів України.

Обов'язком виконавців було якнайпильніше шукати основ для своєї дії у цих джерелах і наказах. Що ж сталося...

Ідеологія Сковороди чи Шевченка видавалася декому надто... синьою, тобто „ідеалістичною" — тобто, як вони це розуміли, якоюсь буцім-то „відірваною від дійсности", якоюсь буцім-то „недійсною", „непрактичною", „недієздатною".

Сталася звичайна історія. Дядько не зрозумів Шевченка. Прогнав його від себе. Жовтий Промінь не реагував на Синій

Промінь. Приймав його остільки, оскільки деякі елементи духовости Шевченка, як їм здавалося, відповідають їх світосприйманню. Із Гайдамаків Шевченка вони зрозуміли тільки, що це поема пекла і помсти. Вони не зрозуміли, що це Поема Братерства і Всепрощення, Поема Синього Променя, не могли піднестися до зрозуміння справжніх духових висот Синього Променя України, вираженого у творах Сковороди і Шевченка.

З другого боку слід ствердити, що цей Синій Промінь України не набрав якогось оформленого виду, — якогось тіла проводу, групи, чи організації. Він і не міг появитися як втілений у якійсь організації, заки заіснували живі тіла живих героїв, що були б готові цей Синій Промінь сприняти до своєї душі у послусі і натхненні Правдивого Духового Причастя.

Кажучи простіше, Синій Промінь не міг бути прийнятий опортуністичним дядьком так довго, поки цей дядько не пробудив у собі героїчного світосприймання. Опортуністичний дядько мусів дозріти до героїзму... битий Лихом.

З есотеричного становища немає, отже, ніякої трагедії в нашій фазі змагань за волю України. Те все, що діялося і діється, це конечні етапи розвитку і росту.

Мусів наперед заіснувати герой із окресленим героїчним характером і героїчним світосприйманням, заки Синій Промінь міг би появитися не тільки у формі Живої Особи, але у формі видимої Організації, Носія і Сторожа Синього Променя, Слова України. Що лиш у душі героїв дозрілих до сприйняття Синього Променя, може він почати переливати Зміст Синього Променя у їхні душі.

Все ж таки кожний із тих провідників військового типу відіграв свою позитивну ролю саме у процесі виковування душі українського Героя. І в тому їх історична заслуга.

Попри те і разом із тим деякі із них прямували до встановлення своєї чи групової диктатури примітивного військового типу. Для цієї цілі вони пробували встановити якусь „немов би то ідеологію" (квазі-ідеологію). І тут такою мірою, якою вони розходилися із ідеальною лінією Синього Променя, такою мірою кожна спроба обернути зброю для здобуття особистої влади всупереч хоч би тільки ідеальній програмі Духа Нації, кінчиться неминучою катастрофою. Скорше чи пізніше виявляється морально-ідейна несамовистачальність і недостаточність цих узурпаторів, а вслід за тим недостаточність у самому ділі проводу. І чим скорше виявиться ця їх морально-ідейна несамовистачальність і недостаточність, тим краще для нації.

Скора кармічна реакція означає в основному чистоту загальнонаціонального керма. Коли, отже, узурпатор влади зазнає на собі тих самих методів розламу чи узурпації, — і коли це відбувається в скорому часі, скорому для історії людства, — то це означає, що небагато є вже негативних „ довгів кармічних" до сплачення даною нацією. А це значить далі, що період її світлого духового розвитку є в досягненні руки.

Отже кожний із великих Пророків-Віщунів, — що діяли „тільки" у формі Учителя, був справжнім Провідником і Володарем Нації. Це вони сповіщають світові новий лад, нову державу, чи нове людство. Їх першою зброєю — немічною і найсильнішою водночас — це меч їхнього слова, що виходить із їх уст. Могло здаватися, що поза наукою вони нічого іншого не мали до здійснення на землі. У майбутніх століттях виявляється однак, що це ті Великі Учителі змінювали курс історії на цілі століття або тисячоліття.

Володарство Другого Променя тільки до часу не проявляється у зовнішньо-церемоніяльному аспекті з уваги на надто велику і далеко йдучу радикальність змін, які ці учителі спроваджують на світ своєю наукою. Їх дія отже ніби то обмежена до дії слова. Тому єдиною видимою формою Другого Променя є стан Учителя-Пророка.

Чи існує якась метафізична невистачальність Другого Променя...

Ексотерично: Так! Другий Промінь є похідним променем, отже його дія не є самовистачальна у Процесі Космічної Творчости. Він вимагає доповнення перш за все якостей Першого Променя і звичайно всіх інших.

Есотерично: Це Тайна Блакитного Грому.

Блакить Синього Грому має відтінок електричний, тобто згущеного наладування Прапервісною Потугою Волі Перуна.

Синій Грім є істотою Першого Променя.

Барва Синього Грому є барвою, що заключає у собі найбільш таємну силу Першого Променя.

Променя Божественної Волі: Станься!

Променя Батька, Творця і Володаря у його найглибшій Божественній Сутності.

Містична Барва Перуна Всетворця і Вседержителя!

Барва Синього грому має, отже, у есотеричному змислі не тільки найвищу морально-ідейну самовистачальність, але Творчу Владарність і Суверенність Божественної Волі.

Очевидно тільки у есотеричному змислі.

З цього ясно, як сильно заблудився нарід, шукаючи свого Вождя в людині військово-адміністраційного типу. Може найкращі із цього типу це ті, що не пробували ставати на ідеологічні котурни. Бо саме тут їх морально ідейна несамовистачальність є очевидною.

Розв'язка проблеми Проводу Української Нації лежить зовсім виразно і очевидно у площі не тільки високого морально-ідейного рівня, але — скажім це виразно — у площі тієї висоти, що знаменує правдивих гієрофантів.

Суверенність — це перш за все Морально-Ідейна Самовистачальність Нації. Небагато націй світу здійснило цю високу місію.

Але звідси також зовсім ясний висновок, що визнання чужого морально-ідейного авторитету є запереченням моральної суверенности нації.

Ясне теж, що у сучасній стадії розвитку, український нарід лиш зачинає собі здавати справу із труднощів питання Проводу Української Нації. Треба однак ствердити, що хоч українці вбачають у цьому питанні трагедію, — то однак саме український нарід посунувся значно вперед, — вперед перед іншими народами — у своєму досвіді і шуканні творчої розв'язки проблеми Проводу. Українська нація несе, отже, в собі можливість творчої розв'язки цього питання для цілого людства.

Слід торжественно ствердити, що це питання повністю розв'язане у теократичній і ідеократичній концепції Лицарського Ордену Бога Сонця.

Цей Божественний Орден від самого почину його земського проявлення, є носієм Тайни і Потуги Синього Грому.

Тому встановлюю, що Український Національний Прапор уживаний у Лицарському Ордені Бога Сонця, може бути виконаний тільки із такого матеріялу, що забезпечує Прапорові електричний блиск Першого Променя і Синього Грому, тобто із матеріялів як шовк, атлас, метал, живе світло, живе полум'я...

Лицарю Ордену!

Вір непохитно, що у твоїй душі живе найбільш мужня і творча Сила Космосу, Промінь Синього Грому Перуна Світотворця!

Хай переможе Дух Просвітитель!

Дано дня 6-го березня 1954 р.

Володимир
Ордену Бога Сонця

ТРИЗУБ

Достойні Лицарі Ордену Бога сонця!
Достойні Лицарі — Борці за Волю України!
Дорогі Друзі!

Настав час, коли мені вільно поділитися з вами Таїнством Тризуба. Великим Таїнством Української Душі.

Зрозуміння цього Високого Символу вимагає великої віри, закріпленої борнею, досвідом і жертвами. Я вірю, що принаймі дехто із вас буде годен мене зрозуміти. Тоді зачнеться Самоусвідомлення Українського Духа.

Тризуб — це один із старинних символів і тільки у світі старинної Тайної Мудрости, у вченні символіки і магії, можемо знайти деякі натяки потрібні до розв'язки його справжнього містичного значення.

Хто відкидає містику і символіку, тому ми скажемо, що він не повинен уживати ніяких символів, бо вони для нього не мають ніякого значення. Однак факт, що неграмотний або відкидає, або не сприймає значення азбуки, зовсім не означає, що азбука не має ніякого значення.

Треба сказати на вступі, що люди матеріялістичного світогляду не зрозуміють і не сприймуть високого, ідеалістичного значення, що заключене у символі Тризуба. Я сказав уже, що ці люди не повинні уживати ніякого символу; коли цей символ нічого не означає і не повинен означати, тоді навіщо його вживати. Всіх матеріялістів, а зокрема всіх соціялістів з-під знаку матеріялістичної доктрини Маркса, прошу в цім місці перестати читати цього листа тому, що в їхніх думках може виникнути образа для високого значення Тризуба. Високе призначення України може бути здійснене тільки в безпощадній борні з матеріялізмом, як з ворогом людства число один.

Значення символів було відоме тільки для втаємничених, тобто — адептів. Було великою тайною старанно береженою від негідних. Розуміння символу створило дорогу до пізнання вищих правд, а отже до потуги у зовнішньому світі. Знання символів могло бути надужите для низьких цілей чорної магії.

Звичайно було теж два значення символів: ексотеричне, тобто призначене для розповсюдження на зовні, і есотеричне,

тобто таємне, призначене тільки для адептів. Часто подавалося як таємне і есотеричне таке значення символу чи правди, що було по суті тільки першим кроком до знання таємного, а часто навіть ще у межах призначеного для екзотеричного розповсюдження. Тут важив рівень слухачів. Навіть екзотеричні труїзми могли видаватися таємними для початкуючих учнів.

Значення Символу Тризуба, що його можу сьогодні подати до відома є екзотеричне. Зрозуміння цього символу є рівночасно ініціяцією, тобто втаємниченням високого ступеня в Ордені. Однак в ім'я правди мушу відмітити, що подане мною сьогодні значення Тризуба не є ще найвищим аспектом цього Символу у відношенні до Космічної Творчости.

Чому ж вперше в історії України я рішився сьогодні подати до відома ці таємні істини не тільки лицарям Ордену, але і цілої героїчної авангарди Української Нації. Це станеться ясним продовж самого процесу пізнання таїнства. Тут вистачить відмітити, що Тризуб так глибоко вріссся і зріссся з душею українського героя, що він уже сьогодні є виразом його душі й ідеалів. Український Лицар краще ці ідеали розуміє. Краще розуміє свою власну душу і самого себе. Він не зжахнеться факту, що здійснення цих ідеалів вимагає від нього ще вищого ідейно-морального рівня. Він не один раз складав життя на вівтарі ідеалу України, а отже, мабуть не буде важко відкинути деякі обмеження своєї особовости, щоб досягти рівня, вимаганого ідеалом Тризуба. З другого боку матеріялістичний глум чи глузування із значення Символу вже ніяк не вб'є відчуття Величі Символу Тризуба освяченої життям мільйонів героїв. Навпаки, кожна злочинна спроба матеріялістів зневажити святість Символу звернеться безпосередньо проти спричинника зневаги і станеться причиною його моральної і фізичної смерти.

Ми мусимо зачати від значення символу взагалі.

Символ — це зовнішній знак для уявлень, емоцій і ідей, що не дадуться виразити інакше у слові. Символ є отже якістю вищою від слова. Символ є комплексом слів і ідей, вираженими одним знаком. Символ висказує все те, що заключене в цілій системі ідей, а рівночасно щось більше, щось, що в даній системі ідей не дасться висказати ні словом, ні в жоден інший спосіб. Думаючи про символ, чи викликуючи його в нашій свідомості чи теж у магічній дії, ми немов „одним словом" заторкуємо увесь комплекс з усією його ідейно-моральною висотою і глибиною. Через цю свою властивість символ стається святістю

для його визнавців, чи це буде релігійний рух, військо чи нація. Часто слово чи міт набирають значення і функції символу. Незрозуміння старинної мудрости полягає на тому, що новочасні дослідники не зуміли відрізнити слова від словосимволу. Проте ці міркування виходять поза межі нашого листа.

Більшість із символів виникає на світанку людської історії, в добі героїчних летів людської душі. Слово, хоч як в той час воно було надхнене, живе, високе і небосяжне, все ж таки навіть таке осяйне слово не могло вмістити в собі усього надхненного змісту душі старинних віщунів. Воно — слово — не могло немов одним помахом дужих крил орла на висотах обняти досить широкого круга всесвітнього простору змісту. Тому старинні віщуни знайшли символ. Вартість вищу за саме слово. Слово слів. Слово-ідею, що дає початок цілим системам людської думки. Тому кожне правдиве мистецтво досягнувши певної висоти, стається символічним.

Саме ця обставина старинности символу є його цінністю. Заторкуючи символ, ми немов — чи насправді — зв'язуємо себе з його символічною потугою через емоції й ідеї усіх, що цей символ визнавали. Символ має у собі щось, що можна б назвати магічним кругом його потуги. Це не тільки сила його здійснення в людських діях, але це перш за все потуга того світа, до якого даний символ відноситься і який він у магічний спосіб репрезентує. Це є той дужий помах крил орла-віщуна, той магічний круг його думки, що своїм метом вниз заторкує ввесь видимий його горизонт, а своїм метом вгору заторкує Невимовне і Незбагненне.

Символ Тризуба є старинний, а рівночасно складний і високий у гієрархії символів. Він появляється у високій стадії таємної мудрости як вислід глибокого, есотеричного розуміння онтології — тобто старинної науки про Буття. Символ є многозначний у своїй природі. Різно глибоко можна його розуміти і залежно від висоти чи глибини пізнання, щораз то нові зміст стаються дійсними у нашому переживанні — тобто у станах розвитку нашої душі. Символ Тризуба дається зрозуміти тільки у високій стадії духового розвитку.

Зачнемо від ексотеричного змісту і значення, тобто від світового, не таємного, зовнішнього і призначеного до розповсюдження.

Символ-Тризуб — у видимий і наявний спосіб в'яжеться з ідеєю Потрійности, гармонійно поєднаною в Суцільну Єдність.

Це таємне Три в Одному і Один в Трьох — з усіма можливими приміненнями й імплікаціями цієї абстрактної ідеї.

Це таємна Абсолютна Єдність у різновидності Трьох Аспектів.

Число Три це метафізичне число-сутність Буття ще перед його Проявленням як Світо-з'явище. Момент Світо-проявлення є рівночасно тим самим моментом чи елементом, що об'єднує Троїстість: це Абсолютне Метафізичне Життя. Його число-сутність є Чотири

Ідея Тризуба відноситься і проявляє саме цей момент Світо-проявлення Троїстости. Цей четвертий елемент — це саме Видимість Тризуба. В графічній концепції це Корінь Тризуба, що пробиває його метафізичну основу. Це перший Промінь Світо-проявлення Життя і Світла. Як я уже сказав, це той сам елемент, що об'єднує Троїстість у Єдність.

Це отже Буття і Дійсність сама в собі, у її Всевічності.

В есотеричному вченні для початкуючих аспірантів знання таємного, що Троїстість окреслено популярним визначенням: Батько, Мати, Син.

1. Батько
2. Мати — (Віраджс — Всевлада)
3. Син — (Льогос)

Тут саме стрічаємося з тим, що я окреслив як відносність понять „есотеричний" і „ексотеричний". Троїстість окреслена як Батько-Мати-Син є грубим антропоморфізмом для справді втаємниченого адепта. А проте це вчення подавалося як есотеричну мудрість. Насправді це був тільки перший крок до неї. Звичайно вже на цьому першому кроці визначення „Батько-Мати-Син" — мають символічно-метафізичний, а не антропоморфічний зміст. Проте навіть у цьому виді антропоморфічний корінь концепції є деякою перешкодою для її поглиблення. Але вернімось до головної лінії наших міркувань.

Прояв на зовні трьох елементів Троїстости є саме четвертим елементом:

Прояв Житте-Світла як перший вияв Космічної Творчости.

4. Прояв на зовні — Світо-проявлення

Це основна ідея Тризуба.

Містична Троїстість проявлена на зовні як Дія Духа, Життя і Світла.

Знання Таємне про Тризуб було б отже Знанням Таємним про Буття. Воно невичерпне і незбагненне як само Буття і тільки різною мірою глибоко чи високо можна вникнути у його відчуття чи зрозуміння.

Не можемо отже заглиблюватися в цей предмет у цьому посланні. Це одне з основних завдань Ордену: об'явити цілому

людству Знання Таємне про Буття і вести людство в напрямі його поглиблення і удосконалення.

Тризуб, як символ, куди краще за символ Трикутника наближає нас до зрозуміння Містичної Троїстости як Єдности. Трикутник обмежує одну і єдину площу, затираючи уяву про окремішність трьох складових елементів чи компонентів Троїстости. Рамена Тризуба вказують виразно на „індивідуальний" — так би мовити — Вид Трипроявної Єдности, а рівночасно вказує на їх основну єдність в основі їх спільної бази, тобто їх онтологічного коріння. Але, як я підкреслив, Тризуб відноситься до іншого космогонічного моменту як Трикутник. Тризуб заключає в собі елемент Світо-проявлення. Його містична число-сутність є Чотири.

У нижчому ексотеричному сенсі державно-політичної дії Тризуб означає Троїстість Ідеалів та Ідей поєднаних в єдиному здійсненні Духа Нації.

Це будуть ідеї:

1. Бог
2. Добро
3. Правда

Ці елементи відповідають у площі Світоздійснення відповідним онтологічним елементам Троїстости в такій схемі:

1. Батько — Бог
2. Мати — Добро
3. Син — Правда

При чому кожне з цих визначень є слово-символ з необмеженим обсягом можливих значень і примінень, так само глибоких і невичерпних як Символ Тризуба.

Ці всі визначення змісту Тризуба все ще якоюсь мірою ексотеричні,хоч часто доводилось в цих міркуваннях перейти потойбік знання таємного.

Дальше, есотеричне розуміння Символу Тризуба можливе тільки на основі доглибного засвоєння всього попереднього.

Я рішився однак піти сьогодні далі і це є доказ високої ціни, яку ставлю моїм українським учням, точніше Українській Нації.

Есотеричне розуміння символу у протиставленні до ексотеричного дає не тільки зміст, обсяг чи ідеал символу, але дає ключ до здійснення ідеалів чи цінностей, що заключені в символі. Іншими словами есотеричне знання подає таємну рецепту як уживати символ у магії, щоб досягнути таємної потуги, до якої ключем є даний символ.

Так, наприклад відомо кожному початкуючому аспірантові, що символ п'ятикутної зірки із рогом зверненим вниз є символом „лівої руки". Це символ чорної магії, злочину, вбивства, помсти і всіх темних сил людської душі. "Ліва рука" — це натяк на спосіб уживання цього символу. Це символ демонічний. Тому докладний спосіб "уживання" символу був усе найбільш старанно бережений тайною.

Нарід, що уживає чи приймає даний символ входить у сферу його магічного впливу. Ідентифікує себе з природою символу і через те наближує чи утотожнює свою природу із природою символу.

"Ти подібний до Духа, що ти його розумієш!"
"Du gleichst dem Geist, den du bergeist"

(Ґете).

Це звичайно зовсім не випадкове, чому даний нарід вибирає даний символ. Хоч немає тут механічного детермінізму, все ж таки природа вибраного символу у великій мірі залежить від природи нації чи руху, що даний символ вибирає.

Це зовсім не випадкове, що "Гакенкройц" Гітлера "крутився" в протилежному напрямі, ніж правдива арійська свастика.

Я щасливий, що мій нарід вибрав символ Тризуба. Це був один із найбільше надхненних моментів в історії України.

Тут, Дорогі Лицарі, жде вас найжахливіша проба вашої віри.

Бо Тризуб в есотеричному сенсі означає Потрійне Самовідречення і Жертву.

Тризуб — це символ Потрійного Самовідречення і Жертви.

— — — — — — — —

В такому аспекті уживали Тризуб достойні і святі індійські сан'ясіни. Вживали теж цей знак як Символ Бога Сіви, Бога Життя і Смерти. Творення Світу і Знищення.

Бог Сіва — це одна із найглибших містичних концепцій, що їх створила арійська мисль Індії. Його визнавці вбачають в ньому Члена Троїстости. В санскриті назва Тризуба звучить "Трісюля".

Наближаємося до величезного Таїнства Тризуба.

Перш за все ця думка видається для нас жахлива, сувора, аскетична, жорстока в здійсненні чи навіть неможлива до здійснення. Тут теж головна небезпека незрозуміння найвеличавішої ідеї Тризуба.

Пригляньмося отже уважно ідеї Самовідречення і Жертви в есотеричному навчанні.

Жертва це не є стан терпіння чи самознищення. Жертва це потужна і первісна Космічна Сила, завдяки якій світ чи Всесвіт могли бути створені. Пуруша — Дух Людства і Дух Світла — жертвує сам себе, „розпорошується" — так би мовити образово — в просторі, щоб міг постати Всесвіт і Людство, як це об'явлено в есотеричному гимні Ригведи — „Пуруша суктам". (Порівняй мою працю про цей гимн п. з. "Пуруша-суктам — Містерія Жертви").

Жертва в есотеричному значенні однозначна з актом божественної Переміни і Творчости. Перехід з нижчого стану у вищий чи теж черговий стан Космічної Творчости, відбувається через свідоме зусилля волі і думки, через жертву.

З цього погляду пригляньмося дещо значенню жертви в природі.

Батько і мати зуживаються, вичерпуються, чи теж жертвують себе, коли творять нове покоління. Нове покоління виникає із жертви старого. Життя матері є правдивою, щоденною жертвою для дітей чи сина. Хто з нас не зазнав добродійства цієї жертви? Але й мати сама, — правдива Добра Мати, — щаслива у цій жертві. Вона знає, що в сині і через сина вона продовжує своє життя, росте і розвивається. Чим повніша її жертва, тим здоровіший, чи сильніший, чи більше розвинений буде її син. Тим святіше буде її місце в пам'яті родини, в душах потомства, в небі, у вічності. Вона не тільки не нищить себе у жертві, але забезпечує своє вічне тривання і розвиток. Вона щаслива в усіх її турботах і найтяжчих пробах життя.

Нове пізнання, чи нова теорія в науці виникає з жертви старої теорії. Стару теорію уживаємо як матеріял і "покидаємо" її. Із її жертви виникає нова і вища теорія.

Те саме діється з новими родами чи ґатунками в еволюції у природі.

Те саме з кожним новим чи вищим станом у духовому розвитку людини. "Покидаємо" старий стан як зужиту шкіру і "жертвуємо" його для вищого стану, що виникає з попереднього через жертву. Так досягаємо нової висоти в нашому рості.

Треба жертвувати багато сил, щоб вийти на високу гору, але що лише на високій горі пізнаємо різницю поміж людиною і жабами в болоті.

Жертва — це дія зроджена із Найвищої Любови. Сократ не пише ні одного твору. Усю свою безмежну мудрість він роз-

порошує і сіє в серцях своїх улюблених учнів. Там воно житиме вічно. І що ж, чи втратив на тому Сократ, що його мудрість переказав світові його учень Платон? Чи втратив Сократ і світ на тому, що ми сьогодні не знаємо, що було вчення Сократа, а що розвитком того вчення у Платона? І що ж... Коли Платон перейшов в історію як божественний Платон, то для Сократа бракує уже слова в людській мові, щоб його ще вищу божественність жертви окреслити.

"Справді Жертвою є Чоловік" — навчає нас старинна Чхандогя — Упанішад (3. 16. 1.).

Ці приклади можна б множити в безконечність і тоді здивована, маленька, обмежена людська думка запитає сама себе: Чому ж я цього не знала, коли це такий загальний закон розвитку і творчости у світі?

Жертва, це не є самознищення, як нам підказує обмежена егоїстична думка; жертва, це радісна перемога над життям і смертю.

І тому з понадсвітньою впевненістю перемоги носили знак Тризуба надхненні індійські віщуни, що перемогли смерть ще за свого життя.

Потрійне Самовідречення і Жертва означає жертву Мислі, Почувань і фізичної Енергії (Життя і Тіла) у службі Перунові — Богові Космічної Творчости.

Така жертва — це найбільше радісне і повне життя у вічній розкоші творчости Найвищого.

Із такої жертви виростає нова, вища особовість, куди більш досконала за попередню. Такої жертви навчав Сковорода в своїй науці про Нового Чоловіка.

Бачимо отже, що ця, здавалося б, жахлива жертва — по суті — тобто в есотеричному розумінні — веде не до знищення життя чи особовости, але до нечуваного і майже чудесного розвитку людини, що перейшла через вогневу пробу найвищої жертви.

Я говорю це до Вас, Лицарі, знаючи, що деякі з Вас цю пробу уже перейшли. Я бачу Вас у цьому чудесному рості і тому є можливим для мене ці правди Вам об'явити.

Лицар, що жертвував свою нижчу особовість — світ вузько-індивідуальної ментальности (сферу ментальну), як теж світ своїх вузько-індивідуальних емоцій (сферу астральну), як теж світ вузько-індивідуальної енергії і дії (сферу фізичну), такий лицар не тільки не затрачає себе — як йому спершу здається — але навпаки, він зачинає жити у понадіндивідуальній

сфері свідомости (сфера буддгі) і через те розвиває в собі вищу і досконалішу особовість лицаря із безмежно більшим і вищим кругом ідей, емоції і дії. Чим чистіша і повніша його жертва тим вищого круга досягає лицар у своєму розвитку. Так отже у Орденській Жертві заключена тайна особового, точніше понадособового розвитку людини.

Лицар живе життям цілої нації і цілого людства, високо понад своїм обмеженим маленьким „індивідуальним я". Він зрозумів, переживши вогневу пробу найвищої жертви, що його нова понадособова індивідуальність є справжньою дійсністю. Увійшовши в цей круг, він уже за свого життя відчуває свою безсмертність.

І тут є найглибша тайна і радість Орденської Жертви.

З'явище фізичної смерти, як якогось остаточного фізичного кінця без змислу і цілі перестає існувати. Жертвуючи своїм життям, Лицар відчуває повну погорду і перемогу над з'явищем смерти у розумінні темної людини, сповненої біологічним жахом, жагою і заблудом.

Тут можемо перейти до дальшого значення Тризуба.

Після Потрійного Самовідречення і Жертви і у висліді цієї правдивої Жертви отримуємо повну владу над Потрійним Світом.

Тризуб — це символ повної і досконалої Влади над Потрійним Світом Мислі, Почування і фізичної Енергії.

— — — — — — — —

Міра жертви є рівночасною мірою влади над світом. Однак мірою чистоти жертви є відсутність прагнення влади над світом.

Аскеза і жертва в цьому значенні — це зосередження мислі, волі і дії для цілей божественної творчости у трьох світах.

Благословенна хай буде Нація, що вибрала своїм символом Тризуб — Символ Потрійної Жертви і Потрійної Влади.

Здійснення Таємного Зову, заключеного в містиці Тризуба веде до правдивої Сили Добра і Героїзму, веде до Потуги і Влади в історії Людства і Космосу.

Справді ніодна нація в історії не досягнула такого величного розуміння жертви і героїзму, як нація українська. Жертва на вівтарі Волі і Правди стається українською національною релігією.

І хоч жертвам цієї нації здається немає кінця, — так здається для темного матеріялістичного ока, — то все ж таки ця нація не усумнилася ніколи в доцільності обраного шляху святої борні і жертви за понаднаціональні і загальнолюдські ідеали Волі Народів і Гідности Людини.

Переборюючи темні сили у власному лоні, українська нація щораз виразніше виявляє себе гідною Великого Символу, що вона його приняла. Хоч приймаючи цей символ українська нація не була свідома його значення, то однак цей символ справді відповідає глибоким утаєним і ще не повністю проявленим якостям національної душі українського Лицаря.

Безмежна любов до Вас, Лицарі, веліла мені сьогодні об'явити Вам Вашу найглибшу духову природу і Ваше найвище призначення у Космічній Творчості!

Герої України, ніодна крапля крови свідомо пролита в жертві за священну справу Життя і Волі Нації, не пропала даремне. Кожна крапля Вашої шляхетної крови є чудесною животворчою росою, що дає Нації Життя і Надхнення.

Ви вірите в це, Лицарі України, і в цій вірі здійснюється Ваша єдність з Орденом Бога Сонця.

Тому я поділюся з Вами ще глибшим Таїнством Символу Тризуба.

В історії людства постає час-від-часу нова епоха. В історії Космосу нова доба космічної творчости. Ця правда знайшла свій вираз у мітологічному аспекті у міті про Знищення і Розклад Світу перед новим днем Космічної Творчости.

Так сон людини чергується з станом дії і свідомости, подібно уявляли собі вішуни, що існує Ніч і День Космічної Творчости. Ніч — це розклад світу — пралля, а день — це нова доба творчости.

У цьому космічному процесі Тризуб є жахливою зброєю знищення Космосу. Цією зброєю Сіва запалює всі світи, коли надходить Космічна Ніч, Пралля, тобто розклад світу.

Людське розуміння охоплює несвітський жах і гроза на думку про це космічне знищення.

Той сам Бог Сіва, що є силою Творчости Світу, той сам Бог Сіва доконує його знищення, запалюючи його своїм вогненним Тризубом. Цей міт є ексотеричний, а його таємне, есотеричне значення дається тільки справді визволеним, великим духам людства. Це найважливіша проба великого духа.

Я не можу вичерпати в цьому посланні усіх таїнств, зв'язаних з цією концепцією. Скажу однак слідуюче.

У таємному вченні насправді ніякого знищення світу немає. Те, що називається жахливим кінцем Старого Світу є насправді рівночасно початком Нового Світу, ще більше радісного, досконалого, продуховленого і божественного.

Спопеління Фенікса через Самоспалення означає його чергове народження у вищому крузі і світі. Фенікс встає з сво-

го попелу ще більше живий і свіжий, ніж був перед „смертю". Вогонь саможертви очистив його душу і наблизив її до досконалого. Новий його лет це нова доба космічної творчости.

Я об'явив докладніше це таїнство у розділі про Жертву Найвищу у моїй книзі „Про Перуна Знання Таємне".

Бачимо, що це та сама ідея жертви на вищому космічному рівні. В першій частині ми говорили про індивідуальну душу, а тут говоримо про космічні процеси. Однак метафізична основа є в обох випадках та сама.

Силою Космічної Творчости, — а отже і Знищення — є та сама основна Сила Свідомої Волі Зосередженої для Творчости. Рішення Перебудови Світу має рівночасно свою сторінку, що видається знищенням на короткому відтинку часу, але це рівночасно Рішення сотворити нову і ще кращу Побудову Людства.

Для Нової Доби і Нового Людства потрібна дійсна Сила Волі і Дії, що є рівночасно руйнуюча у відношенні до старого і перегнилого і в той сам час будуюча і творча у відношенні до Нового людства, що йде на зміну старому.

Тризуб є цією Космічною Силою, що нищить світи старі і творить нові і кращі.

Цього свого призначення Українська Нація ще не знає і не розуміє. Однак вже сьогодні можна б ствердити з історії України, що на дні української душі дрімає оця таємна сила Тризуба, що велить українцям шукати нової і творчої розв'язки їх національного існування. Відоме теж, що ніяка стара формула не може розв'язати питання нашого національного буття.

Не відоме українській нації, що розв'язка, якої вона шукає, є творчим питанням Нового Людства. А тому даремне її шукати в якому небудь, — хоч би здавалося і найкращому, — чужому зразкові.

Людство зовсім виразно увійшло в Нову Добу свого існування. Астрологи називають її Добою Акваріюса.

До здійснення і розв'язки питань Нової Доби потрібна Сила Тризуба.

І це є високе призначення Української Нації.

Багато таїнств зв'язаних з процесом Космічної Творчости ще не можуть бути виявлені. Повинно однак стати зовсім зрозумілим, що зовсім не випадково Орден Бога Сонця, як форма існування Нового Людства був у своєму ембріоні сотворений на ґрунті Української Нації. Це є та форма існування нації і людства, що йде на зміну Старому Світові.

В таємній силі Тризуба криється утаєна міць, що знищить світ старий і світ новий сотворить.

А пожежа, що обійме світ це буде таємний вогонь лицарського надхнення.

А вогонь, що спалить світ старий, це містична сила Таємного Вогню, що його розпалює Лицар на вівтарі своєї душі як жертву найвищу, як героїзм найвищий і як любов найбільше надхненну.

Але шлях до цього Космічного Призначення Тризуба веде тільки через Потрійну Самопожертву, якого основою є очищення власної душі від усіх елементів демонічної природи — як злоба, злість, зависть, помста, засліплення, ненависть, страх, а далі всі інші обмеження нижчої особовости.

А ті, що лицарських проб очищення у вогні не перейдуть, стануть не тільки знаряддям знищення, але самі вони будуть знищені. Бо до Нового Людства увійдуть тільки ті, що до Нового Людства дозріли. Природа божественної сили, що її зовнішнім знаком є Тризуб, є така, що ця сила знищить всіх тих, що пробували б надуживати сили Тризуба для демонічних цілей нижчої особовости. Вони належать до старого світу і для них Тризуб справді означає Знищення. Тому об'явлення таїнства Тризуба не грозить ніякою шкодою для Людства.

Тризуб — це символ Перемоги над Смертю і знищенням.

Тризуб — це символ Борні зі старим, злочинним світом зневаги, егоїзму і особового засліплення, — світом призначеним на загладу і забуття.

Тризуб — це символ Нового світу збудованого з елементів Самовідречення, Любови і Жертви.

Тризуб — це високий релігійний символ Великої Божественної Троїстости, Вічного Джерела Буття і Існування.

Тризуб — це символ Влади, досягненої самоопануванням, самовідреченням і жертвою.

Тризуб —це символ Влади і Дії для Створення Нового Світу.

На створення Нового Світу людство жде як на своє спасіння. Справді сотворення Нового світу буде Спасінням Людства. В Твоїй душі, о Лицарю, мусить повстати рішення, щоб Новий Світ і Людство сотворити в Твоїй душі. Найдорожчий Друже, мусить народитися сила волі і жертви, з якої Новий Світ і Нове Людство постане. Щоб надхнути Вас стануги в лави Лицарів Ордену Бога Сонця, я об'явив Вам сьогодні сутність Вашої Душі і сутність Вашої Борні.

Здійснення цього призначення веде до Бога, що є Космічною Творчістю і Радістю Космічної Творчости. Він є Світлом, Життям і Любов'ю. Його Сила — це Світотворча Потуга Громів.

Коли ж відвернетеся від свого призначення, тоді саме станете на шлях самознищення. Але я вірю, що багато з Вас не відвернеться від Тризуба, коли пізнає його справжню силу.

А тих, що прозріли, кличу до світотворчого Ордену Лицарів Бога Сонця.

І здоровлю Вас піднесенням руки у знак Тризуба:

Хай переможе Дух Просвітитель!

(Володимир)
Ордену Бога Сонця

2-го серпня 1953 року.

ДУНАЙ, ДНІПРО І ДНІСТЕР

(Порівняльно-лінгвістична і філологічна студія)

Вступні завваги про методу досліду

Загально відомо, що назви рік, а зокрема їх лінгвістичне определення відносно їх походження й значення, помагають у науці до визначення населення, яке дані ріки назвало, а отже — було там поселене на певнову відтинку часу. Якщо ці дані збігаються з подібними висновками з археології, передісторії, чи ранньої історії, тоді вони набирають ваги допоміжних джерел для визначення етнографічного складу населення даної країни на даному відтинку часу.

Каталог назв українських рік дозволяє з легкістю ствердити, що їх етимологія, з незначними виїмками, дається повністю пояснити на грунті української мови, чи теж її старших видів, пов'язаних походженням із первісно-слов'янською мовною спільнотою.

Каталог українських рік є дуже багатий. Він обіймає 2,613 позицій і приблизно 2,600 назв.

Назви рік як: Золота Липа, Цвітоха, Голубиця, Гуска, Смуга, Безодня, Руда, Білка, Жилка, Кропивниця, В'юн, Бистра, Гнилка, Старуха, Вербова, Багата і майже ввесь каталог доказує, що всі ці назви рік є або відразу зрозумілі, або легкі до пояснення у відчутті й мовній системі української мови. Пояснення потрібні тут тільки для чужинців.

Але є теж група назв рік, значення яких однак не дається нам безпосередньо, але вимагає лінгвістичних дослідів. До таких належить група назв рік як: Дунай, Дон, Дніпро-Бористен, Дністер, Стир, Простир, Стрий, Стрвяж, Стривігор та інші. Етимології цих назв було присвячено значну кількість уваги з боку дослідників, мені здається однак, що поглиблена порівняльно-лінгвістична, а разом із тим філологічна аналіза їх значень, дасть нам деякий матеріял також для датування цих назв принаймні в періодах розвитку мов, а, можливо, аж у їх корінях у прадавній індо-европейській мовній спільноті.

Можливо, що того роду аналіза дасть нам теж деякий матеріял до питання первісного поселення, чи теж колиски індо-европейських народів.

Підкреслюю заздалегідь, що говорю тільки про матеріял для можливих висновків, а не про самі висновки, які, очевидно, вимагають куди ширшого матеріялу з ономастики, топографії, фльори і фавни, як теж численних інших ділянок чи аспектів питання індо-европейської мовної спільноти чи праспільноти.

Можливо, одначе, що поглиблена лінгвістично-філологічна аналіза з окремим уваженням семантичної сторінки дозволить нам якоюсь мірою наблизитися до більше речевого, ніж у дотеперішній науці підходу до так складного і так спірного питання, як первісне поселення народів, які говорили спільними для них у далекому передісторичному минулому мовами чи діялектами протоіндо-европейської спільноти.

Зовсім природньо, нас цікавить також питання про населення чи нарід, який надавав назви згаданим рікам і який заселював простори сьогоднішньої України та її географічного сусідства. Це питання у високій мірі актуальне для дослідників археології та передісторії України.

Якщо зможемо досягнути у наших дослідах можливо певних наукових вислідів, то був би це вклад у складні досліди чи спроби висновків українських і світових учених у цій ділянці. В літературі предмету знаходжу багато здогадів, непевних висновків, опертих на цілій серії сумнівних здогадів. Тому кластиму наголос на певність, обоснованість і поглибленість досліду, радше ніж на приманливі, далекойдучі висновки із здогадного тільки матеріялу.

Якщо на основі представленого мною матеріялу дозволяю собі на деякі напрямні для висновків, то в цьому місці виразно застерігаюся, що вони мають характер гіпотез, як напрямних для дальших дослідів і праці.

ДУНАЙ

Зачнемо від назви ріки „ДУНАЙ", поскільки саме лінгвістична й філологічна аналіза цієї назви стане для нас основою у дальших дослідах. Питання історичної давности, чи попередньости інших назв вирине в процесі їх вивчення.

За прийнятою традицією шукаємо найстарших записів цієї назви у грецьких історіографів і географів. Це будуть Геродот (484-424) і Страбон (64–19), батьки грецької історії та географії.

Їхні записи, що відносяться до теренів басейнів згаданих рік, походять, як відомо, і мають своє джерело у факті зустрічі греків із „СКОЛОТАМИ" (по-грецьки: „СКИТАМИ") так у їхній

загальній історії, як теж зокрема на терені діяльности грецьких колоній на побережжі Чорного моря.

На вступі нашої аналізи слід виразно та з притиском підкреслити, що дані назви були у грецьких записах сильно геленізовані, крім самого факту трудности транскрипції чужих назв у чужих мовах, яку досьогодні відчуваємо. Для ясности я подам відразу яскравий приклад такої геленізації.

Отже, Геродот у своїм описі Скитії подає виразно слідуюче:

6. Ἀπὸ μὲν δὴ Λιποξάιος γεγονέναι τούτους τῶν Σκυθέων οἱ Αὐχάται γένος καλέονται, ἀπὸ δὲ τοῦ μέσου Ἀρποξάιος οἱ Κατίαροί τε καὶ Τράσπιες καλέονται, ἀπὸ δὲ τοῦ νεωτάτου αὐτῶν τοῦ βασιλέος οἱ καλέονται Παραλάται· σύμπασι δὲ εἶναι οὔνομα Σκολότους, τοῦ βασιλέος ἐπωνυμίην. Σκύθας δὲ Ἕλληνες ὠνόμασαν.

Це є шостий розділ із четвертої книги його Історії. Довідуємося з нього, що Сколоти (чи Скити) ділилися на різні племена (отже, і здогадно говорили різними говірками), одначе, всі вони разом мали почуття своєї спільноти і називали себе „СКОЛОТАМИ". Перекладаю відповідне місце із кінця цього розділу:

„Всі ці (сколотські племена) називаються „сколотами" за іменем їх короля (родоосновника): „скитами" назвали їх греки."

Отже „скити", це геленізована назва сколотів. Геродот уміє передати точно оригінальне звучання назви сколотів, а рівночасно виясню̀є, „СКИТИ" — це грецька — себто геленізована назва, — яку надали їм греки (асимілюючи це слово в дусі грецької фонетики).

Від „сколотів" до „скитів", чи „скифів" довга дорога. Уявім собі клопоти лінгвістів, які взяли б цю геленізовану форму як оригінальну, в їхній мові звучну, і шукали б безнадійно етимології слова „скифи" від такої похідної і сильно здеформованої форми. Добре, що в цьому важливому місці й випадку Геродот подає також за своїм знанням у цьому випадку відоме йому автентичне звучання, саме сколотське звучання цієї назви, як „сколоти". Але це тільки виїмок. Звичайно Геродот та інші грецькі географи подають ці назви просто тільки у згеленізованій формі. Наслідком цього сколоти відомі в історії не

під їх власною і дійсною назвою, але під її згеленізованою деформацією.

Я вважаю, що не має причини називати їх „скитами", коли в тому самому джерелі маємо вірніший запис і вияснення щодо його геленізації.

Цей факт мусимо постійно мати на увазі в усіх наших аналізах грецьких записів назв. Їх не можна брати буквально, як фонетично чи транскрипційно вірний запис, якого вимагала б порівняльна лінгвістика. Їх треба брати не тільки „кум грано саліс", але у повній свідомості їх можливої, чи дійсної геленістичної деформації.

Після цих вступних методологічних завваг, пригляньмося найстаршим записам відносно ріки „Дунай".

Як відомо, ця назва звучить у Геродота „ІСТЕР". Могло б здаватися на перший погляд, що це старша назва Дунаю. Однак ближчий розгляд самих грецьких джерел виявить слідуюче:

Страбон уживає в загальному для означення Дунаю тієї самої прийнятої у греків назви „Істер", однак він відмічує також другу назву „ДАНУЙ" і, у зв'язку з цим, подає таке вияснення:

Страбо: Географікон, 7.3.13.:

13. Ῥεῖ δὲ δι' αὐτῶν Μάρισος ποταμὸς εἰς τὸν Δανούιον, ᾧ τὰς παρασκευὰς ἀνεκόμιζον οἱ Ῥωμαῖοι τὰς πρὸς τὸν πόλεμον. καὶ γὰρ τοῦ ποταμοῦ τὰ μὲν ἄνω καὶ πρὸς ταῖς πηγαῖς μέρη μέχρι τῶν καταρακτῶν Δανούιον προσηγόρευον, ἃ μάλιστα διὰ τῶν Δακῶν φέρεται, τὰ δὲ κάτω μέχρι τοῦ Πόντου τὰ παρὰ τοὺς Γέτας καλοῦσιν Ἴστρον· ὁμόγλωττοι δ' εἰσὶν οἱ Δακοὶ τοῖς Γέταις.

У перекладі із коментарем пояснюю це місце так:

„Ріка Маріс пливе через їх край (себто: Даків-Ґетів) і вливається до ДАНУЯ ... Так саме вони називають горішню частину ріки, від джерел до катаракт (себто порогів) Дануя, себто ту частину, яка пливе головно через країну даків, хоч вони називають „Істер" долішню частину від катаракт до моря, себто ту частину, яка пливе вздовж краю ґетів. Мова даків є така сама як мова ґетів."

Отже стрічаємо тут докладне свідоцтво, що ту саму ріку, в тому самому часі, називають ріжними іменами. При чому ріжницю в назві стрічаємо тільки в долішній частині Дунаю. Го-

рішня частина Дунаю до порогів (себто до місця його пролому крізь гори) звалася ДУНАЙ, — чи як записано у Страбона „ДАНУЙ". Під цією назвою знали цю ріку римляни і кельти.

Трудно припустити, щоб один нарід називав одну і ту саму ріку двома ріжними назвами. Слід радше прийняти, що на теренах ближчих до Греції — і до Геродота — ця ріка носила місцеву назву „Істер", чи подібну (увага! — геленізація!), прийняту на цьому терені. Для мешканців поза порогами Дунаю ця ріка називалася „ДУНАЙ", чи „ДАНУЙ", чи якось подібно. Вони однак у зустрічі із іншими народами, як греками, вживали також другу місцеву назву Дунаю, відому на терені від його порогів до моря.

Постає питання, котра з цих назв є старша. Чи можемо відповісти на це питання поза лінґвістичною аналізою.

Можливо, що деяке світло в цьому напрямі кинуть такі дані:

Дві назви Дунаю мусіли якось непокоїти Страбона, і він в іншому місці вертає до цього питання та пробує його роз'яснити.

Цитуємо: Страбо, як вище, VII.65.

65. Φησὶ δὲ ὁ αὐτὸς Γεωγράφος καὶ ὅτι ὁ Ἴστρος ποτὲ Ματόας ἐλέγετο, ὅ ἐστι κατὰ Ἕλληνας Ἄσιος· καὶ ὅτι πολλάκις μὲν οἱ Σκύθαι δι' αὐτοῦ περαιούμενοι οὐδὲν ἔπασχον, συμφορᾶς δέ ποτε ἐπεισπεσούσης ἡρμηνεύθη Δάνουβις ἢ Δάουσις, ὥσπερ τοῦ ἁμαρτεῖν ἐκείνους αἰτίαν ἔχων. (Eustathius on *Dionysius Periegetes*, *l.* 298.)

У перекладі:

„Істер називався колись „Матаос" — себто по-грецьки „Асіюс" (себто „Багнистий") і хоч сколоти (по-грецьки скифи) часто проходили його без жодного нещастя, то однак, коли їм одного разу таке нещастя (при переході ріки) трапилося, вони змінили його назву на „Данубіс" або „Даусіс" так немов би ця ріка була причиною їх нещастя."

Зауважмо насамперед, що повища цитата походить із тієї частини VII-ої книги Страбона, яка не доховалася до наших часів у відписах з оригіналу, а яку пробують учені зреконструювати на основі розсіяних цитат чи здогадних цитат у творах

інших, пізніших авторів. Загально приймається, що цитата, в даному випадку „Географ" за Евстадієм, є достовірною цитатою із Страбона. Приймаю це твердження, відмічую однак важливу і характеристичну відміну в орфографії слова „Дунай". У записах у попередніх місцях — безсумнівно автентичних — ми мали все запис „ДАНУЙ-ос" із наголосом на складі „нуй". Тепер у пізніших переписах чи цитатах із дальших рук стрічаємо запис „ДАНУБ-іс" чи можливо у вимові „ДАНУВ-іс" із наголосом на складі „Да", а також другий неясний варіянт „Даус-іс". Цю характеристичну зміну пояснюю пізнішим впливом (може кельтизації?) на первісне звучання. Саме у цій виразно другорядній і пізнішій формі „ДАНУБІЮС" чи „ДАНУВІЮС", ця ріка стала відомою в Европі і саме таку форму стрічаємо в латині.

Ствердімо однак із натиском, що безсумнівно старший запис в автентичній частині семої книги Страбона виявляє характеристичний двозвук „УЙ". Ця присутність звуку короткого „і" у двозвуку „уй" виявиться важливою в дальшій аналізі. Саме ця „йота" бракувала етимологам для пояснення скорочення — „ДУНАЙ" — на „Дуні". Тепер маємо цю „йоту" не тільки як здогад для етимології, але засвідчену у тексті і то як старшу форму від „Данавіс".

Вернімо покищо до самого тексту.

Стрічаємося тут із фактом зміни ближче невідомої і можливо ще старшої назви Дунаю із „МАТАОС" на „ДАНУЙ". Зміну цю приписують сколотам. Отже назва „ДАНУЙ" мала б бути надана йому сколотами. Очевидно, вона мусіла б бути зрозумілою в їхній мові. Постає питання, чому тоді не знає цієї назви Геродот. Сколоти, як він каже, існували 1000 років до його (Геродота) часу. Здається, що легко це пояснити фактом, що назва цієї ріки була відома грекам від інших народів і такою вживає її Геродот.

Погодити ці факти можна хіба так: Геродот не чув цієї назви, або не записав її як негрецьку, а подав натомість назву, яка була в обігу тоді у Греції, назву частини Дунаю, яку балканські народи, чи їх частина в контакті із Грецією називала „Істер".

Поминаю теж спокусу увійти в етимологію „МАТАОС", що мала б означати „МУТ-ний", яку легко віднести до коренів „МЕНТ", „МУТ".

Доводиться перейти до самої аналізи слова „ДУНАЙ" у її — як виявляється із повищих міркувань — найстаршій формі

засвідченій у текстах як „ДАНУЙ" — після відкинення закінчення „ос".

Як відомо закінчення „ос" є характеристичне для грецької мови, належить, отже, до з'явища геленізації. Залишаю на боці всі питання пов'язані із тим закінченням. Для цілей нашої аналізи маємо, отже, форму „ДАНУЙ" як найстаршу.

Завважмо перш за все, що старинне індо-европейське „а" не мало чистого сьогоднішнього звучання в українській мові, але було слабше артикуловане і мало забарвлення звуку „о". Отже звучало як короткий звук посередині між „а" і „о". Так воно звучало в похідному санскриті і так воно там звучить до сьогодні. Для прикладу порівняймо чергу слів: АҐНІ — у вимові — ОҐНІ — ОҐЕНЬ — ОГЕНЬ — ВОГЕНЬ — ВОГОНЬ; другу чергу: АҐНІ у послабленій вимові дає латинське ІҐНІС — вогонь.

Отже наше слово звучало: Даонуй. Наголос був виразно на другому складі. Таке ненаголошене „о" ще й невиразно артикуловане, мусіло дати в дещо молодшій вимові саме „У", але це вже на ґрунті спеціялізації протослов'янської, бо ж в усіх слов'янських мовах чуємо виразно звук „у". Таке коротке „у" підлягає далі дуже часто скороченню до зовсім короткого „у" відмічуваного в старослов'янській і старо-українській мові саме окремим знаком для дуже короткого „у" — інакше т.зв. „твердим знаком".

Отже вистачила зміна забарвлення ненаголошеної голосної у звучанні „ДАНУЙ", щоб отримати українську вимову „ДУНАЙ" із тим самим наголосом на останньому складі. Зрештою трудно припустити, щоб грецький запис був надто докладний для вимог сучасної фонетики.

Етимологія слова „ДАНУЙ"

Нарешті можемо приступити до дальшого питання етимології слова ДАНУЙ. Кельтійська і латинська форма цієї назви також виразно прозраджують напевно старшу, основну чи корінну форму цього слова як „ДАНУ".

Тут ми вже зовсім дома на ґрунті... протоіндоевропейському.

Це слово означає у ведійському санскриті: „краплисту течію в усякій формі, росу і просто течію. Воно дається звести до протоіндоевропейського кореня „ДА" — бути текучим, текти, плисти. Суфікс „ну" є добре відомим іменниковим суфіксом.

Завважмо далі, що в староіндійській мові, це слово виступає тільки в найстаршім виді санскриту, а саме в санскриті ведійському. Воно стає застарілим і призабутим в пізніших формах санскриту клясичного.

Завважмо далі, що це слово має рівночасно інші значення, гідні уваги для нашої аналізи. А саме воно значить рівночасно в усіх трьох родах:

„ХОРОБРИЙ, ПОТУЖНІЙ, ПЕРЕМОЖЕЦЬ, ЗАВОЙОВНИК".

Це значення пояснюю як вислід персоніфікації потужніх рік. На цей факт наведу численні докази далі. Могучий похід рік крізь гори, країни, дороги, пороги (крізь Дунайську Браму!) був сполучений на основі асоціяції ідей із поняттям „Могутнього, Потужнього Завойовника".

Для персоніфікації знаходимо потвердження знову ж таки у санскриті, а саме:

(Назва народу) ДАНАВА означає мешканців з-над ріки, у Ригведі: „Річних Демонів", себто „водяників із ріки". Маємо тут зовсім виразний слід первісної персоніфікації рік, зокрема рік великих, яких назва зовсім поєднувалася з образом „Могутнього, Потужнього й Переможнього Завойовника".

В часі, коли вже на індійському ґрунті в староіндійській мітології появляється нова постать чи новий вид Бога Завойовника, втіленого Героя Індри, — ця стара кляса „Потужніх" стає його непримиримим ворогом. Було б дуже цікаво простежити ближче цей процес на текстах Ригведи, однак для наших цілей це була б надто далекойдуча, хоч дуже повчальна дигресія. Тут вистачить ствердити, що маємо для цієї тези текстуальні підтвердження, а для необзнайомлених із цією ділянкою вистачить для наведення й доказу словник Ґрасмана.

Стільки відомостей про це слово із староведійського. Підсумуймо: факт, що воно уживається тільки в санскриті ведійському, виразно свідчить про його прото-індо-европейське походження. В цій мовній праспільноті воно означало: росу, течію, ріку, могутню Ріку, персоніфіковану Ріку, Переможця, Завойовника.

Чи маємо на це потвердження поза санскритом? Так!

А саме в Авесті, в найстаршому пам'ятнику старо-іранської мови і віри знаходимо слідуючі значення:

(Авеста) ДАНУ-ш (жіночого роду) — ріка, струмінь.

В молодших текстах стрічаємо це слово в формі: ДАНАУ — із довгим „аа". Воно означає ріку, струмінь, що випливає із глибини землі. Форма „данау" виявляє тільки зміцнення голосної „у" на „ау". Це зовсім закономірне степенування голосних як у санскриті: у-о-ау.

Те саме слово ужите як прикметник мало б означати турійське плем'я, вороже до іранців.

Завважмо, що в старо-іранському, ДАНУ є жіночого роду.

Це вказує на те, що рід цього іменника міг бути неустійненим в прото-індо-европейському. Подібно рід „Дунаю" в німецькій мові є „Ді Донау", або мужеський, як в українській мові: „Дунай" — мужеського роду.

Відмітім цю важливу ціху для прото-індоевропейського періоду у мові й у світовідчуванні людини, що поняття „Ріка" — „ДАНУ" було персоніфіковане і мітифіковане, себто було предметом і основою для творення мітів. Це разом із відчуттям і переживанням потуги Ріки (Дунаю, Дону) в їх поході до моря дало поняття і зображення „Потужній, Переможець, Завойовник". Це пояснює мабуть теж обставину, що слово „Дунай" приписувано рікам потужньої величини як Дунай, чи Дон.

Ріка „Дунаєць" не могла, очевидно, на таку назву претендувати і тому її названо здрібнілою назвою „Дунаєць". Паралелю побачимо в назвах рік „ДОН" і „ДОНЕЦЬ".

ДУНАЙ в українській словесності

Слово „ДУНАЙ" знаходимо часто в українській словесності, в колядках і коломийках.

„Ой, не думай, файна дівко, не думай, не думай,
Вродить ти си пшениченька, як широкий Дунай! "

Наявність цього слова в усній словесності можна пояснювати як ремінісценції нашого побуту над Дунаєм в передісторичних часах (колядки!), або, що в час творення даних форм усної словесности слово „Дунай" мало ще своє загальне значення „потужня ріка — дунай".

В світлі наведеної історії й оригінального значення слова „дунай", обі можливості можна вважати дійсними. В обох випадках це слово є живим і зрозумілим для сучасної нам живої української мови.

ДОН

Після вище сказаного легко буде нам перейти до аналізи назв „ДОН" і „ДОНЕЦЬ".

Слово „ДОН" є просто скороченням первісного „Дану" (Доану).

Ріжниця в звучанні двох назв „Дунай" і „Дон" пояснюється просто зміною наголосу. В першому випадку („Дунай") наголос перейшов і устійнився на другому складі (останньому) і в зв'язку із тим цей склад розвинувся і виявив міцну форму голосівки.

В другому випадку (Дон) наголос устійнився на першому складі. Тоді коротке „у" другого складу скоротилося до ще коротшого, а далі зовсім заникло, цілком згідно із законами української мови. Для точности доказу наведу, — може зайві для лінгвістів, деякі паралелі, а саме:

Санскритське: ДАМА
Латинське: ДОМУ
Українське: ДОМ — ДІМ
Санскритське: МАДГУ
Староукраїнське: МЕДу — далі МЕД — далі МІД
Санскритське: СУНУ
Староукраїнське: СИНУ — далі СИН

В цьому випадку слід порівняти теж форми числа многого як „синове" — санскритське „сунава", в яких бачимо наявність степенування голосних в обох мовах — у-о — розвинене далі в санскриті в „ау".

В усіх цих випадках в староукраїнській мові було коротке „у", пізніше далі скорочене і тільки зазначене „твердою вимовою", а в письмі „твердим знаком".

Перехід голосної „а" в „о" не представляє ніякої трудности для пояснення, коли зважимо, — як вище — що старинне „а" не було чистим і широким „аа", але мало забарвлення звука „о", як це слідно у вимові санскриту (хоч всюди там пишеться „а" коротке).

Маємо до відмічення цікавий факт, що в сьогоднішній осетинській мові, яка в останньому часі викликує деякс заінтересування лінгвістів, слово „дон" означає так само просто „ріка" і „вода". Осетинська мова мала б бути одною із мов, що є залишками сколотської (скифської) мови, яка належить до іранської групи індоарійської родини. Осетинці мали б бути „ясами" відомими із літописів із того, що їх приєднав Святослав Хоробрий до старо-української княжої держави.

Назву рік „Дон" стрічаємо — дивним дивом — також на Британських островах. Могли цю назву принести тут мандруючі кельтійські племена, які пам'ятали величну й потужну ріку

Дон, або в мові яких затрималося те саме значення слова „Дану" — „Дон", що і в інших індо-європейських мовах.

Завважмо однак, що процес формування самої форми й звучання „ДОН" із первісного, здогадного „Дану", пояснюється вичерпуюче і без решти на ґрунті староукраїнської і новоукраїнської мови в одній тяглості. І виглядає так, що вже ця спеціялізована форма послужила основою для похідних назв чи понять в осетинській, чи кельтійських мовах.

Постає захоплююче питання: коли це сталося?

Не поспішаймо однак до висновків. Підсумуймо те, що здається повністю доказане:

Первісну індо-європейську форму „Дана" — „Дану" маємо потверджену в мові ведійській і староіранській. Значення, які ми там знайшли, повністю надаються на назви великих і потужніх рік. Ці ріки були персоніфіковані і мітифіковані. Назви того роду стрічаємо на терені між Дунаєм і Доном, а далі в Західній Европі. Значення цих назв було зовсім живе серед народів, що замешкували чи замешкують цю територію, як сколоти, українці, осетинці. Мандруючі в іншому напрямі кельтійці занесли ці назви, чи слово на Британські острови. Римляни, які прийшли пізніше, назвали свою твердиню над рікою Доном „Дон-кастра", сьогоднішній Донкастер, себто твердиня над рікою Дон.

Сама ця назва зазнала незначних тільки змін продовж своєї історії. Коли ж вона постала? Тут могли б початися здогади.

Відмітім далі ще один знаменний для справи факт.

Старинні греки за часів перед Гомером називали себе „данайцями" (Данаой). Етимологічно-порівняльні словники (гляди: Покорни і Майргофер), пояснюють цю назву саме як похідну від первісного значення слова „дана". Згідно із цим поясненням, ця назва мала б означати „мешканці з-над ріки", або „мешканці з-над рік", подібно як санскритське „данавас" означало „мешканців ріки" — в данім випадку річних духів, чи демонів. Згідно із цією теорією старинні греки мали б називати себе „наддунайцями". Греки мали б, отже, примандрувати до Греції, чи Малої Азії, або з-над Дунаю, або з іншої країни багатої на ріки як „надрічанці". Я не вважаю цю теорію вповні доказаною, через відсутність додаткових потверджень, але подаю її як висновки за цитованими авторами.

Як би не було, однак, то греки мусіли звідкись до Греції примандрувати, здогадно із півночі. Коли?

Сьогодні, після відчитання лінеарного скрипту „Бі" із Криги, знаємо напевно, що дату первісної міграції треба пересунути приблизно на дві тисячі літ до часів Гомера, себто у третє тисячоліття до н.е. Сьогодні знаємо напевно, що т.зв. мікенська культура, що давніше вважалася не геленською, а якоюсь „середземноморською" була просто геленською культурою, бо пам'ятники писані і відчитані лінеарним скриптом „Бі", є просто пам'ятниками старшої доби грецької мови, багато старшої від мови Гомера. В додатку, деякі періоди цієї культури можемо датувати.

Стоїмо, отже, перед конечністю ревізії питання первісного розселення греків із індо-европейського материка. Зовсім незалежно від того, чи називали вони себе „данайцями" від Дунаю, чи ні, знаємо сьогодні напевно, що грецьку культуру не можна зачинати від Гомера і Гезіода, але треба її початки пересунути принаймні у третє тисячоліття до н.е.

Знаходимо, отже, термінус „нон анте квем", себто час перед яким не могло відбутися вилонення грецьких мов із індо-европейського мовного материка, до якої небудь мовної стадії, ми могли б це вилонення віднести. Отже грецькі мови відділилися від індо-европейського мовного материка, чи від якоїсь похідної галузі чи родини, найпізніше у третьому тисячолітті до н.е., або значно скоріше, якщо прийняти конечність посередніх стадій для спеціялізації протогрецьких діялектів.

Думаю, що відчитання письма лінеарного „Бі" на Криті, це знаменний факт, який вносить яскраве світло в питання первісного відокремлення поодиноких галузей індо-европейських мовних родин від їх материка.

Із цією темою стрінемося ще далі при розгляді слів — „уру" —„вору" — „еврі". Тема можливості відносного датування первісного розселення за спробами історичної реконструкції матеріялу відомого із самого тільки порівняльного мовознавства ще дуже молода і вимагає окремого розгляду. У праці представленій сьогодні, я не переходжу до висновків загального порядку, але відмічую тільки те, що мені видається придатним чи обоснованим на ґрунті дослідженого матеріялу, а саме:

Великі ріки Дон і Дунай були напевно названі народами, які розуміли ці назви і відчували їх як великі, почесні і гідні великих рік. Народи ці не могли назвати ріку, не розуміючи її назви. Стверджую далі, що залишки розуміння цієї назви стрічаємо в Ригведі й Авесті, — двох найстарших пам'ятниках індо-

арійських мов. Проблема датування цих пам'ятників є нажаль знову одною із найскладніших проблем в історії цих культур.

У моїй праці п.з. „Студії над Риґведою", я відмітив конечність ревізії питання її дати. Але й загально прийняте, „обережне", хоч слабо обосноване датування „Риґведи" періодом около 1,500 років до нашої ери, теж дає нам дату початку другого тисячоліття, як здогадну найпізнішу дату відділення індо-арійців від індо-европейського мовного материка. Але ж знову треба залишити довший промежуток часу на період прото-індо-арійської спеціялізації мовного розвитку. Це знову ж таки переносить нас принаймні у третє тисячоліття.

Відділившися від материка — мовно і територіяльно — ці галузі затримали ще довший час слова „дана" — „дану", як велика, переможна ріка, але відтак ця пам'ять затратилася. При чому „Дану" залишилася в Риґведі матір'ю великого Змія, чи Демона „Вритри", що його перемагає у боях на індійському ґрунті новий індо-арійський Бог-Переможець „ІНДРА".

В „Авесті", ближчій до Европи іранській вітці індо-арійських мов, залишилося повне і чітке значення слова „дану".

Натомість, стверджую далі, живе значення цього слова і значення назви „Дунай" і „Дон" — залишилися вповні живими серед народів, які залишилися на теренах між басейнами обох рік, або в їх сусідстві, які цю назву можливо створили, а в кожнім разі розуміли як українці чи осетинці. Ці останні заховали навіть її первісне значення аж до сьогодні. Додаймо до цього, що на теренах довкруги гір Кавказу стрічаємо кілька назв із складовою частиною „дон", як „АРДОН", „ФІЯЛДОН", „ГІЗЕЛЬДОН", звучання яких є індо-арійське, можливо вже спеціялізоване іранське. Ці назви — це залишки етапів розселення, подібно як назви „дон" у Великій Британії.

Коли зважимо, що модерна порівняльна філологія відкриває цілу плеяду мов іранської галузі, як згадана осетинська із головним „іранським" діялектом чи мовою, далі согдійська, хорезмійська, хотанська і ціла мовна група тохарських мов, тоді насувається просте припущення, що всі ці мови (і замандровані з ними назви), є залишками великого переселенчого руху індо-арійців від їх материка у відомому напрямі через Кабуль до Індії. Мова Пашту чи Пушту, мова сьогоднішнього Афґаністану, належить очевидно до тієї самої галузі іранських мов, які є свідками й залишками великого походу й здвигу, який — як сьогодні собі уявляємо — не був одноразовим походом, але рухом цілих тисячоліть.

До тієї самої родини, належить теж припускати, належала й мало відома мова „сколотів", відомих Геродотові і відомих нашим предкам.

Все це, вище сказане, склонює мене думати, — підкреслюю здогадність цієї думки, — що назви „Дон" і „Дунай" були надані цим рікам ще на ґрунті мовного материка спільного принаймні тим прото-індо-европейським мовним родинам, для яких воно було й залишилося спільним разом із значенням і розумінням назви, а отже у прото-слов'янському, прото-індо-арійському, протокельтійському і, можливо, протогрецькому.

Тільки так я можу пояснити присутність і зрозумілість цього слова у вичислених прото-мовних галузях і, що найважніше, тільки так я можу пояснити ступневий заник цього слова або зміни його значення, що наступали разом із покиненням басейнів згаданих рік. Трудно, отже, в даному випадку говорити про мовні запозичення. Спільнота цього слова пояснюється теж спільнотою його деномінату, в нашому випадку предмету означеного цими видозмінами одного слова у виді трьох величезних рік. Наші міркування і розгляд назв „Дніпро" і „Дністер" кинуть ще нове світло і, можливо, чіткішу деталізацію питання.

Разом із тим повищі міркування, здається, наближують нас до розв'язки так цікавого й важливого в науці питання про первісну прабатьківщину народів, що говорили мовою індо-европейської мовної спільноти, принаймні в певну добу їх передісторії.

ДНІПРО

Дотеперішні висліди наших міркувань виявляються дуже корисними і разом із тим підтвердженими в нашій дальшій аналізі назв і значень рік „ДНІСТЕР" і „ДНІПРО".

Повторення складової частини „ДНІ" в обох назвах вказує, що маємо до діла із словозложеннями, яких першим членом є слово „ДНІ", а саме „Дні-про" і „Дні-стер".

Зачнім від Дніпра. Найстарші українські записи подають нам форму „Дніпр", при чому „Р" мусіло бути голосівкове і воно дало пізніші форми „Дні-пер" і „Дні-стер". Також форму „Дні-про".

Грецько-латинські записи цього слова подають форму „ДАНАПРІС", яку вважають сколотською (скифською).

Зробім відразу застереження, що замало знаємо у порівняльній філології про сколотську мову, щоб можна легко й без обиняків ідентифікувати назви як спеціялізовані, чи виключно сколотські форми.

Зробім далі застереження, що це тільки геленізований запис. Для цілей нашої аналізи приймемо, отже, далі найстаршу відому форму запису на означення „ріка" — а це форми „Дануй", чи на українському терені „Дунай".

Коли до цієї теми — Дунай — додати відомий протослов'янський, а разом із тим здогадно прото-індоевропейський дієслівний корінь „ПР", із сонантичним „Р" у звучанні близькому до „ри" чи „рі", чи „ру", отримаємо звучання „Дунайпру" — „Дунайпри".

Через наголошення останнього складу, оба попередні — нормально для старослов'янської мови — скорочуються. Дістаємо, отже, перехідну форму „Д(у)ніяпру", або „Д(у)ніяп(е)р", а звідси через дальше скорочення вже записану і потверджену текстом форму „Дні(я)пер" мабуть із наголосом на передостанньому складі, чи теж форму „Д(у)ні(я)пр(у)" із наголосом на останньому складі, із якої то форми, через скріплення останнього складу під наголосом отримуємо вже сьогоднішню українську форму Дніпро.

Наш вивід приймає, отже, потверджену форму „Дануй" — „Дунай" і закладає словоутворення зовсім звичайного типу через додання дієслівного кореня „ПР". Дальше скорочення первісної складової частини словоутворення „Дунай-пру", є знову ж таки зовсім закономірне для переходу здогадного протослов'янського до потвердженого староукраїнського „Д(у)ні(я)-пр(у)". Пізніші відомі грецькі записи „Данапріс" є тільки геленізованим записом із закінченням кінцівки „с". У цій формі відбивається одна із стадій скорочування цієї назви у грецькій фонетичній трансформації.

Морфологічна сторінка слова стає ясною. Посередні форми знайдемо теж у германських записах, до чого перейдемо далі.

Ця лінгвістична основа дозволяє нам перейти до семантичної і філологічно-порівняльної аналізи.

„ПР" із сонантичним „Р"

Корінь „ПР" — звучання „пррри" — це надзвичайно старинний корінь, який сягає своєю старинністю аж до праджерел індо-европейської прамови. Цей факт засвідчений тим, що у

протослов'янській мові збереглися всі три апофонічні відміни цього кореня.

Протослов'янське: ПЕР ПОР ПРА

Для необзнайомлених із маловідомим з'явищем „апофонії" зазначу в цьому місці, що апофонія, це надзвичайно старинне з'явище індо-європейської прамови. Є спроби виявити це з'явище у ще старших фазах прамови.

За правом апофонії основна голосівка дієслівного кореня змінюється за устійненим чергуванням у залежності від часу, себто від дієслівної основи для даного часу.

Основна і, ще так скажу, прикладова схема цього чергування, це голосні:

„Е" — для часу теперішнього,
„О" — для ітеративної, себто повторної форми,
„-" — себто вокалізм зеро, для минулих форм.

Апофонія це, отже, характеристичний закон вокалізму корінної голосівки дієслівного кореня. Відмічую цей закон тому, що зрозуміння цього з'явища буде нам допоміжне також і для дальшої нашої аналізи. Наведім відомий приклад із грецької мови:

	ПЕТ-омай	ПОТ-аомай	е-ПТ-омен
Вокалізм	Е	О	ніякий, зеро.

Значення цього кореня цілком згідне в кількох родинах індо-європейської спільноти. Отже заключаємо, що він мусів бути спільний для цієї спільноти.

Вернемо, отже, до значення нашого кореня — ПЕР - ПОР - ПРИ, або ПРА на ґрунті старослов'янської і староукраїнської мови. Тут він означає:

БИТИ, ПОБИВАТИ, ПОБОРЮВАТИ, ПЕРЕМАГАТИ.

Відомий переклад із грецького християнського гимну звучить: „Смертию смерть поправ" — означає: „Смертю смерть поборов".

У граматичній формі „поправ" стрічаємо, що так скажу, клясичну апофонічну відміну для минулого часу: по-ПР-ав.

Споріднене значення, яке залишилося до сьогодні у слові „перти", вказує теж на те, що первісне розуміння боротьби складалося із двох елементів: натискати на ворога, себто „перти" і разом із тим бити, побивати, перемагати.

Похідне значення „прати" походить із процесу „прання", себто побивання або „биття" „праником". В сьогоднішній мові

це слово затрималося в такому похідному, другорядному значенні.

Численні похідні значення від цього кореня зв'язані із його основним значенням „боротися, бити". Так відоме ще в Шевченка слово „ПРЯ" — себто „ПР-я" зовсім зрозуміле для нас як архаїзм:

„Не нам на прю з тобою стати" — себто стати до боротьби, до бою.

Інші похідні значення як „спор" — молодше „спір" — спорити, означає тривалий і довший „спор" від старшого здогадного „су-пор" і саме тому виступає тут ітеративна, себто повторювальна форма апофонії, яка виявляє голосну „О", отже „ПОР" — су-ПОР.

Подібно слова як „напір" — старе „на-ПОР" — або за-ПОР-а, означає тривалий натиск і тому тут ужита та сама апофонічна відміна.

У слові „су-пер-ник" маємо на увазі актуального, „теперішнього суперника" і тому вжита тут апофонічна відміна для часу теперішнього — „ПЕР".

Як бачимо це слово, хоч прастаре, прото-індоевропейське, було разом із тим повністю зрозуміле, живе й уживане у протослов'янській і староукраїнській мові.

Докладно в тій самій формі стрічаємо його в балтійській родині індо-европейської мовної спільноти, а саме:

Литовське: ПЕР-ю

Латишське: ПЕР-у ПЕР-т із тими самими значеннями включно із „биттям" білизни. Виявляється, що цей архаїчний спосіб прання білизни був широко поширеним звичаєм на всій принаймні балто-слов'янській території.

Латинське: пре-м-о, пре-м-ере, пре-ссі;

Албанське: пре-с

Слід виразно відмітити цю однозгідність звучання цього кореня у протобалтійській і протослов'янській спільноті тому, що в усіх інших мовних родинах стрічаємо вже якусь відмінену або поширену форму цього кореня, хоч зв'язану походженням, але вже спеціялізовану, отже молодшого розвитку, дарма, що відповідні записи стрічаємо в найстарших пам'ятниках.

І так у ведійському санскриті стрічаємо поширену форму через „т", отже „ПРИТ" чи „ПРУТ" із сонантичним „Р".

В Авесті стрічаємо форми:
— приблизно у звучанні ПИРИТ — боротьба, спір,
— приблизно у звучанні ПАРИТ — боротися.

Це дуже важливе ствердження. Бо коли б прийняти іранську форму чи теорію походження назви „Дунай-пр" то в іранській мові чи її діялектах повинно б воно мати форму „Дану-пирит", звідки трудно було б вивести „Дніпро".

Отже, як вихідну форму словосполучення нашої назви, доводиться прийняти форму: „Дунай-пру" із коротким „у" для відмічення сонатичности самого тільки „Р".

Сполучення цього типу, себто іменника із дієслівним коренем у функції іменника, є дуже часті на індо-европейському грунті. Такі сполучення мають теж значення назви діючої особи (номен агентіс).

Приклади:

Вритра-ган — Вритра, це назва чи ім'я власне Демона
— ган — дієслівний корінь — вбивати
— разом — Вбивця і Переможець Вритри.
(Приклад із Ригведи).

Те саме слово в Авесті має форму:

Веретра-ґтна — значить — Ґеній, Дух Перемоги.

В українській мові стрічаємо такий тип словоутворення дуже часто, а навіть ще й сьогодні наше мовне відчуття дозволяє на нові слово-утворення за таким взором. Приклади:

„Вітро-гон" — той, що жене вітер.

„Рати-бор" — той, що поборює рать — військо.

Або модерне: „хмародер" — той, що дере хмари.

Вслід за тим „Дунай-при" означає — Ріка-Переможець, або Переможець Рік, Поборник Рік, Володар Рік. Як побачимо далі, ця назва служила рівночасно як персоніфікація чи деіфікація, себто уосіблення чи обоготворення Дніпра. Його мужеський рід виразно зазначений в усіх формах і записах.

Повне значення заключає в собі поняття Непереможної Сили і Потуги, яку відчували глядачі природи у зустрічі з Дніпром. Діяла на них не тільки життєтворча і життєдайна сила ріки, як космічного елементу у первісній гілозоїстичній концепції світу, але перш за все сама Потужність Дніпра саме як уосіблена Потуга.

Цей Дніпро-Потуга вже від найдавніших записів наших хронік звався теж Славутичем — себто Сином Слави.

Води, ріки й озера були відомим предметом почитання в нашій старовині. Божественність Дніпра не повинна нікого здивувати.

Радше дивне, що майже всі великі поети не тільки в поетичній формі персоніфікували Дніпро, але відчували при тому його Особовість, як нерозривно пов'язану із долею України.

Про „Дніпро" в українській літературі треба б написати цілу працю. Тут наведу тільки два приклади такої поетичної персоніфікації, у глибині якої лежить підсвідомо оте глибше богопочитання Дніпра:

„Дніпро на нас розсердився,
Плаче Україна. "

Це з „Гайдамаків" Шевченка.

А це сьогоднішнього поета Вінграновського:

„Мене до себе первозванно горне
Дніпророжденний світ мій на землі. "
(„Двадцятий прелюд")

Тепер розуміємо, що цей елемент персоніфікації, чи деіфікації, заключений в самій назві, яку ми перестали розуміти в її семантичній глибині. Тепер віднаходимо правдивий зміст, чар і потугу прастарої назви Переможця Великих Рік, Сина Потуги і Слави.

ДНІСТЕР

Заки перейдемо до розгляду дальшої історії назви „Дніпро" в інших, уже новіших записах, вважаю доцільним у цій стадії дослідів розглянути етимологію назви „Дністер", зовсім рівнобіжної й аналогічно побудованої як назва „Дніпро".

Отже через аналогію до цієї назви розглянемо назву „Дністер" як словозложення:

„ДУНАЙ-СТЕР".

Корінь „стер" знову ж зовсім зрозумілий на українському ґрунті із слів: про-СТИР-ати, про-СТІР, а навіть про-СТИР-ало. Воно значить: Розвивати в просторі, розпросторювати, поширювати в далечінь і ширінь.

В похідних, чи переносних значеннях „простерти" означає теж „кинути вниз на землю", „простягти на землі", наприклад, „простер ворога на землю", себто поборов його у боротьбі. Таке значення потверджене також у старо-іранському, наближує значення назви „Дунай-стри" до „Дунай-при". Тут, одначе, підкреслений елемент широкого розпросторення як підчас весняних розливів.

Вслід за цим назва „Дунай-стер" означає велику ріку — дунай— що далеко й широко розпросторюється, далеко розкочує свої переможні води. Це також Істота, яка розпросторює Ріку, себто „Дунай".

Назви рік „СТИР", „СТРИЙ" „СТУР" — здогадно — могли б бути просто самим корінем „СТРИ" — із сонантичним „Р" і означали б просто акцію розпросторення води, чи річки без емфатичного підкреслення, що це велика, чи могутня ріка, як у випадку „Дністра", який, як бачимо, був зачислений до кляси великих „дунаїв". Про ці здогади, згадую мимоходом і не будую в дальшому на них ніяких висновків.

Перейдемо, отже, до розгляду самого кореня „СТРи" — із сонантичним „Р".

Завважмо, що зовсім аналогічно до кореня „ПРи" стрічаємо і цей корінь в усіх апофонічних відмінах, отже:

СТЕР чи СТИР — СТОР — СТРА

Апофонія „Е" — „О" — „–" (зеро).

Старослов'янське „СТРА-на" із новішим повноголосом „СТОРО-на" означає розпростерту площу краю, отже край.

Багатство похідних слів чи словоутворень стрічаємо не тільки на грунті слов'янських мов, але майже в усіх індо-европейських групах, але...

І тут слідує важливе ствердження, а саме, що тільки деякі з них виявляють форму придатну для нашої етимології. Інші виявляють його поширену, змінену, чи перетворену форму непридатну для нашого випадку. Розгляньмо це ствердження:

В литовській мові бачимо затрату початкового „с". Цей корінь звучить там „ТЕР". У прусько-литовському „ТРЕН-іс". Звучання „СТЕР" можемо прийняти тільки для балто-слов'янського періоду, якщо прийняти відповідну теорію про існування такої спільноти.

В інших індо-европейських групах бачимо слідуюче:

Санскрит: СТР — „Р" сонанс — СТРИ-на-ті

Авеста: СТАР — СТАР-а-ті також СТИРИ-нао-ті

Грецьке: СТОР — СТОР-ні-мі також: СТРОН-ні-мі із похідними: СТРАТІЯ — СТРАТОС

(завважа: звідси й модерне слово: страто-сфера)

Латинське: СТЕР — СТЕР-но

Албанське: ШТРІНЬ

Старо-ірляндське: СЕРНІМ.

Як бачимо, для вияснення нашої етимології придатні тільки старослов'янська форма „СТЕР" — „СТРи", санскритська:

„СТРи" та одна із іранських форм, а саме непоширена ще форма „СТАР", а можливо також вчасно-грецькі форми „СТОР" — „СТРА".

Однак найближчими формами знову ж таки маємо форми із того самого мовного круга і тієї самої доби, що й слово „ДУНАЙ-ПРи", а цей круг міг обіймати спільноти протослов'янську і прото-санскрито-іранську. Або, що найпростіше прийняти, це саме протослов'янську у тій добі, коли ще старі спільні корені не зазнали надто сильної спеціялізації у розвитку, а тому можна їх приписати усім трьом групам, які зберегли оце найстарше неспеціялізоване у далішому розвитку звучання „СТРи" — „СТЕР".

Підкреслім знову виразно, що якщо йдеться про саму іранську групу, то тут цей корінь зазнав у сучасній мовній добі спеціялізації у виді поширення, щось у роді повноголосу на „е" чи „и". З'ілюструймо це такою групою прикладів.

Санскрит	Авестійсько-староіранське
ПРи	ПИРИТ
СТРи	СТИРИ побіч СТАР
ВРиТ	ВИРИТ

Як бачимо із повищого зіставлення немає певних даних, щоб віднести цю назву до можливого сколотського походження, з уваги на досить вчасне поширення кореня до звучання — саме в поширеній формі. Натомість є дані на те, щоб віднести постання цього слова до протослов'янської фази розвитку чи теж навіть до ще старшої загально прото-індоєвропейської стадії. В цьому випадку всі поширення і всі різновидності цього кореня треба було віднести до часу їх вже відділеного існування із характеристичною для кожної групи спеціялізацією.

Наприклад є неможливістю вивести нашу форму „Дунайстри" від староірляндської форми цього кореня „сернім" просто тому, що, як бачимо, цей корінь у цій стадії спеціялізації затратив звук „Т", так характеристичний для цієї назви. Отже виключене її кельтійське походження.

Доводиться тут примінити закон розвитку, що розвиток іде в напрямі спеціялізації форм, але від спеціялізованих форм немає вже повороту до первісного, неспеціялізованого виду. Примінення цього закону могло б лягти в основу спроби історичного підходу до порівняльного мовознавства. Воно обіймало б і лінгвістику і філологію рівночасно.

Моїм скромним завданням є підготовити матеріял для того роду дослідів.

Мені здається, що у випадку Дніпра і Дністра можемо остаточно принаймні виключити деякі інтерпретації щодо походження даних назв.

Як побічний вислід можу подати припущення, що грецька назва Дунаю як „ІСТЕР", може бути старшим видом, чи місцевим видом назви „СТРИ" поширеної для вимови вступним „І", чи то на терені грецькому, чи теж народів на Балканському півострові.

Проте для наших дослідів цей побічний висновок не має більшого значення.

Все ж таки встановлення етимології назви „Дністер" дає можливість дальшого досліду назв на тому самому терені: як „ПРОСТИР", „СТРИВЯЖ" чи можливо інших.

Хто бачив ріку Дністер, в одному із його весняних виливів, в яких він прешироко розпросторює свої буйні води, зокрема на лівому березі, — хто бачив Дністер просторих і безконечних закрутів і зворотів, Дністер, що немов розпросторює свій „кривий танець", Дністер — володар пречисленних і також розпливчастих допливів, — хто бачив і полюбив Дністер, той не буде мати сумніву, що йому надали назву вірну і поетичну рівночасно. Назвав його, очевидно, той сам нарід, що наділив Дніпро такою божественною назвою.

БОРИСФЕН

Перейдемо з черги до аналізи відомого запису назви Дніпра у Геродота у формі „Боритстен" — „Борисфен". Під цією назвою перейнятою від грецьких історіографів і географів, Дніпро був відомий довший час в ранній історії Европи.

Загально вважається, що це назва сколотського (скифського) походження. Мови сколотські, чи теж скито-сарматські відомі нам тільки з імен власних тих часів. Отже висновки будуть тут дуже хиткі. Загально вважається теж, що ці мови, чи діялекти, належать до іранської мовної групи. Одною з таких збережених назв є саме Борисфен. Ключів до розшифрування її етимології мусимо шукати, отже, на грунті найближчої до них в часі і в просторі мови Авести. Будемо шукати теж аналогій, чи додаткових вияснень на грунті мови ведійської. Спорідненість мов Авести і Ригведи є одним із міцно і непохитно встановлених фактів в ділянці порівняльного мовознавства.

Отже здогадною формою, найближчою придатною для аналізи на таких заложеннях, приймаємо форму ВУРУСТХАНА, як зложену із ВУРУ-СТХАНА. Не маємо ніяких труднощів у перекладі цієї назви на грунті авестійської і ведійської мови, а саме:

Авестійське — ВУРУ —

Санскритське — УРУ — значить ШИРОКИЙ,

СТХАНА — від коренів СТХА-СТА — стояти — староукраїнське СТО, СТА, як в інших індоевропейських мовах.

Разом це словозложення, як назва, означає ШИРОКОСТОЯЧИЙ.

Для філологічної аналізи цієї назви наведу декілька аналогічних словозложень із ведійського санскриту, із згадуваної вже Ригведи:

УРУ-КРАМА — широко-крочний, той, що йде могутніми кроками в поході, — відноситься до Бога Вішну, що у трьох широких і могутніх кроках вимірив і здобув всесвіт;

УРУ-КШАЯ — той, що мешкає в широкості, себто в широких просторах — відноситься до Богів Мітри і Варуни, оба Божества із найстаршої доби ведійського пантеону.

УРУ-ҐАЯ — широко-йдучий, широко розпросторений, а отже теж довго-триваючий в часі.

УРУ-ЧАКШАС — далеко-зорий — Мітра-Варуна;

УРУ-ДЖРІ — ідучий широким кроком — відноситься знову до Богів;

УРУ-ДГАРА — той, що дає широкий струмінь;

УРУ-ВРАДЖА — широко простягнений, і т.д...

Наведені приклади понад всякий сумнів устійнюють, що маємо до діла із зовсім аналогічним словосполученням із зовсім аналогічним значенням. Ріжниця тільки та, що ведійсько-санскритські слова були принесені чи постали на терені Індії і там збереглися, а УРУ-СТХАНА постало на грунті відчування Дніпра як Божества і до цієї конкретної ріки відноситься.

Для тих, що здивувалися в тому місці ствердженням, що Дніпро був шанований як Божество, наведу далі зовсім переконуючі докази із Геродота. Тут стверджую, що ціла серія слів того типу і стилю відноситься до Божества, як один із його атрибутів отак як „Всемогутній".

Зазначую далі, що старинне розуміння величі героя виражалося в його могутній поставі чи могутньому поході, отже наприклад слово „ВІКРАМА" — „ВІ-КРАМА" — значить дослівно

„в розкроці" — себто широкого кроку, широкої постави, — є іменем власним короля-героя.

Зазначую далі, що слово „УРУ"-„ВУРУ" в усіх наведених прикладах відноситься до надзвичайної ширини, часто перенесене в космічний простір. Воно служить переважно для прослави Богів, чи героїв, емфатично підкреслює їх характер або їх божественні атрибути.

Однак найцікавішу і найближчу для значення „ВУРУСТХАНА" вказівку філологічного характеру, знаходжу в самих текстах старо-іранської Авести у гимнах до Божества МІТРИ, — себто Бога почитаного напевно ще в передзаратуштріянській добі, зовсім можливо серед іранських народів зокрема Медії, і зовсім правдоподібно старинного Божества прото-індоевропейської культурно-релігійної спільноти.

Отже знаходимо в Авесті дуже часто уживаний епітет, чи атрибут Бога Мітри, який звучить:

ВУРУ-ГАУЯОІТІ.

Він означає — Той, що має і надає людям ШИРОКІ ПАСОВИЩА ДЛЯ КОРІВ, отже ВОЛОДАР ШИРОКИХ ПАСОВИЩ.

Поскільки пасовища для рогатої худоби пов'язані із багатством трави і води — це, отже, Володар широких травистих пасовищ.

Чи не ті пасовища прославляв той самий Геродот, — пасовища над Дніпром, які є для нього найкращими і єдиними у світі, — пребагаті на траву, славну траву українських степів. Дніпро для Геродота дасться порівняти тільки із рікою Ніл.

Отже Мітра виступає тут у своїй оригінальній постаті, як ДАРУЮЧИЙ ВОЛОДАР широких, добре наводнених степів.

ШИРОКОВЛАДНИЙ ГЕРОЙ, ШИРОКО-СТОЯЧИЙ — це тільки Атрибут ДНІПРА-БОГА, зовсім близького до розуміння Божественної Потуги МІТРИ.

Отже назви Дніпро — ДУНАЙ-ПРИ — Переможець — Володар — РІК — і ВУРУСТХАНА — ШИРОКОСТОЯЧИЙ БОГ-ГЕРОЙ-ВОЛОДАР — це тільки переклади чи синоніми того самого значення, того самого розуміння, того самого деномінату, що існували у двох мовах зовсім одночасно і рівнобіжно, при чому ВУРУ-СТХАНА по своїй лінгвістичній спеціялізації видається нам назвою молодшою, утвореною за взором вже існуючої.

Вже в дуже старих часах в українській письменності називали Дніпро теж Славутою.

Що одна і та сама ріка могла і часто мала в старині дві назви, чи навіть більше, це вже нам добре відомо із вступних

завваг при аналізі назви „Дунаю" — „Істер" — „Матаос". Це залежить від переємства, чи спільного посідання, чи змінного переємства, чи врешті часової симбіози народів, які заселювали терени даних басейнів. Побачимо далі, що й інші хвилеві власники чи завойовники Придніпров'я, як гуни, теж пробували назвати Дніпро своєю назвою.

Завважмо далі, що маємо в Авесті цілу низку словозложень із першим членом „вуру", зовсім рівнобіжно як у санскриті словозложення із першим членом „уру", які я навів вище.

Отже:

ВУРУ-ЧАКШАНАЙ — той, що дивиться далеко в майбутнє. Це слово стрічаємо в найстаршій частині Авести у т.зв. „гатхах":

ВУРУ-ДЖАРИШТІ — ім'я власне частини землі, що лежить на півночі;

ВУРУ-ДОІТХРА — той, якого очі сягають далеко, далекозорий;

ВУРУ-БАРИШТІ — назва частини землі, що лежить на північному заході;

ВУРУ-КАША — назва великого озера, значить із великими заливами, дехто із дослідників пов'язує цю назву із Каспійським морем.

З наведених прикладів бачимо, що існує повна рівнобіжність оцих словозложень у ведійському санскриті як і Авесті,а ще окремо деякі з них у найстаршій частині Авести.

Слова „УРУ" і „ВУРУ" в обох мовах означають надзвичайну ширінь, чи далечінь. Вони поєднані із атрибутами Богів або із назвами країв, чи моря. В нашому випадку — великої і широкої ріки рівночасно обожненої.

Не маю сумніву, що наведена етимологія витримає всяку критику. Була вже спроба пояснити цю назву в подібний спосіб як „ВУРУСТАН". Але автор цієї етимології взяв за основу її роз'яснення молодшу назву слова „СТАН", як країна. За його тлумаченням ця назва мала б означати „широку країну". Слово „Стан" справді означає країну в молодшій перській мові. Але ж пояснення не відповідає саме ріці. Я вважаю це слово не іменником, але віддієслівним дієприкметником часу теперішнього медіяльної форми — партіціпіюм презентіс медії — із типовим її закінченням на -ана, отже від „стха" — буде „стхана". Що воно не мало скороченої форми „стан" про це свідчить грецький запис саме як: „стхенес". Крім того сама значенева аналіза промовляє виразно за моїм поясненням цього слова як

„стоячий". Це доказує також його прикметникова будова в наведених прикладах, з виїмком наймолодших назв. Таке пояснення врешті потверджує факт обожнення Вурустхана понад усякий сумнів ствердженої Геродотом.

Отже вважаю мою теорію лінґвістично і філологічно доказаною.

Спробуймо підсумувати наші досліди:

„ВУРУСТХАНА" — записаний Геродотом як „Борисфен", є рівнобіжного змісту перекладом або синонімом „Дунай-пера" — Могутнього, Переможнього Володаря Рік.

Божественність цієї ріки не вимагає вже доказу, поскільки доказав це вже Геродот. Все ж таки для повноти доказу, як теж для додаткового насвітлення постаті Дніпра, як Божества, наведу відповідне місце із Геродота.

Це книга IV-а, розділ 5-ий.

5. Ὡς δὲ Σκύθαι λέγουσι, νεώτατον πάντων ἐθνέων εἶναι τὸ σφέτερον, τοῦτο δὲ γενέσθαι ὧδε. ἄνδρα γενέσθαι πρῶτον ἐν τῇ γῇ ταύτῃ ἐούσῃ ἐρήμῳ τῷ οὔνομα εἶναι Ταργιτάον· τοῦ δὲ Ταργιτάου τούτου τοὺς τοκέας λέγουσι εἶναι, ἐμοὶ μὲν οὐ πιστὰ λέγοντες, λέγουσι δ' ὦν, Δία τε καὶ Βορυσθένεος τοῦ ποταμοῦ θυγατέρα. γένεος μὲν τοιούτου δή τινος γενέσθαι τὸν Ταργιτάον, τούτου δὲ γενέσθαι παῖδας τρεῖς, Λιπόξαϊν καὶ Ἀρπόξαϊν καὶ νεώτατον Κολάξαϊν.

У перекладі:

„Кажуть скифи, що вони є наймолодшим народом в усьому світі та що вони народилися ось як: у цій країні, у той час пустинній, народився муж на ім'я Таргітай. Про його родичів розказують, — якщо йдеться про мене, то я не вірю в це оповідання, але так розказують, — що були ними Зевес і дочка ріки Борисфена. Таке було, згідно із цими оповіданнями, походження Таргітая. Він же мав трьох синів: Ліпоксая, Арпоксая і Колаксая."

Часто народи і поодинокі роди в старині виводили свої родоводи від якогось Бога чи Героя. Немає тут нічого незвичайною. Отже наші сколоти мали б за цією генеалогією бути нащадками самого Зевеса. Очевидно, своїм звичаєм, Геродот по-

дає тут назву у грецькому рівноважнику цього Бога, себто грецьку назву Володаря Богів. Цей Зевес одружився на дочці ДНІПРА-БОРИСФЕНА, — який, отже, мав і свою дружину. Пам'ятаємо, що Дніпро був усе мужеського роду. Отже таке було божественне походження сколотів. Важне тут відмічення, що вони самі вважали себе наймолодшим народом. Отже міряли свій вік у порівнянні із іншими народами. Не вважали себе першими, але навпаки наймолодшими. В іншому місці Геродот подає їх вік — за їх власною історією — як вік 1000 літ. Отже нарід, який рахував собі тисячу літ, вважав себе рівночасно наймолодшим. Місце про яке згадую, це 7-ий розділ із тієї самої четвертої книги.

Немає причини не визнавати дійсности історичної основи для наведеної мітологеми про походження сколотів. Вони справді були молодшими. Молодшими від кого? Від тубильців, чи сусідів, чи одних і других. Від греків, від персів. Вони добре пам'ятали Дарія Завойовника. Де відбувся період їх племенно-народньої спеціялізації? Отже із Дарієм, що гордо сповіщає написом на своїй могилі, що він є „арійського роду", вони ділили мовну спадщину, хоч і вже сильно зріжничкована в часі. Звідки вони прийшли? Чи з Медії? Не легко відповісти на всі ці питання. Виглядає однак, що існував перед ними вже Божественний Дніпро, Батько їх Матері. Із нею одружився їх головний Бог названий Геродотом „Зевес". Могутній ПЕРЕМОЖЕЦЬ РІК, Дунай-при мусів бути із того самого превисокого роду Богів, коли став для нього його Зятем. Мусів бути теж старший.

Квод ерат демонстрандум. Сколотський міт відбиває історичну дійсність. Вони молодші і вони прийшли до Дніпрового Басейну. Їх Бог пристав до Зятя Дунай-пера. Він звався Папайос.*

Думаю, що вдумчивих істориків не здивує така історична інтерпретація генеалогічної мітологеми про походження сколотів.

Обі назви — Дунай-при -- Вурустхана — могли, отже, існувати рівнобіжно і рівночасно. Я вказую на те, що назва Вурустхана є мабуть молодшою. На це вказує, крім згаданої мітологеми, також саме слово „Вуру" — широкий, як здогадно споріднене із старшим від нього на індо-арійському грунті словом „уру". Грецький відповідник цього слова звучить „еврі", від

* Геродот, IV.59.

здогадного: Фері-еврі. Геродот не відчуває вже зв'язку між словами „еврі" і „вуру", інакше записав би своїм звичаєм геленістичну форму „еврістхенес". Шлях від „уру" до „вуру" вимагає доби староіранської спеціялізації на витворення своєрідного придиху „в". Сліди такого придиху стрічаємо і в старо-українській чи старо-слов'янській мові у такому зіставленні:

Санскрит: уда,
Старослов'янське і українське: вода.

Однак етимологія „дунай-при" і „дунайстри" не вимагає для свого пояснення і постання окремої мовної доби, а дається просто вивести із індоевропейських коренів.

Питання складне і вимагає ще довгих студій із ділянки можливої генеології мов і назв.

Зрозуміння історії назви Дніпро, як бачимо, вимагає перш за все зрозуміння факту, що він був у старині Богом, очевидно одним із Богів. Сліди такого обожнення стрічаємо на українському грунті в билинах. На грунті старинної мітології він був Дідом сколотів.

А для українців?

Всі великі поети уосібнюють Дніпро-Славуту.

Для сьогоднішнього поета Вінграновського „Україна" є „Дніпророджена". Дніпро є для нього Батьком.

У Шевченка він на нас „розсердився".

Завіщо? Мабуть за те, що його діти забули про його велич і славу. Забули про Могутність Переможця Рік, їх Рідного Батька, Бога, що його поети зовуть ріжними іменами.

„ДАНАПЕР" у Йорданеса і „Слов'яни" у Прокопія"

Новіший запис назви „Дніпра" стрічаємо в історика Йорданеса із шостого століття. До нашого часу дійшла його історія ґотів під назвами: „Getica — De rebus Geticis". Сам автор дав її заголовок: „De origine actibusque Getarum".

Цей його твір, добре відомий в історіографії, мав би бути, за твердженням самого автора, скороченням довшої праці його приятеля Кассіодоруса під таким же заголовком у 12 книгах. Той твір (Кассіодоруса) мав бути йому випозичений на три дні, щоб міг він схопити його основний зміст. Три дні часу ледви вистачить на прочитання великого розміру твору навіть для

вправного ученого читача манускриптів. Дехто з істориків сумнівається в існуванні такого твору. Можливо, що сам Йорданес хотів цією історією прислонити деякі власні твердження чи симпатії. Можливо, що багато річей писав Йорданес із пам'яти, не маючи під рукою джерел чи оригіналів. Його твір слід, отже, читати з великою дозою обережности й критицизму, напевно із більшою дозою ніж дотепер цьому творові присвячено.

Все таки є факт, що він жив у шостому столітті, в часі убогім на історичні записи, мусить важити хоч би для деяких реалій із побуту чи географії. Йорданес жив на південному березі Дунаю.

Для нас важить факт, що в його історії стрічаємо описи чи згадки про південну частину України та деякі географічні назви і відомості.

Місцями читаємо цей його твір як компіляцію, або принаймні сильну залежність від попередніх джерел грецьких і римських. З одним із таких місць стрінемося у нашій праці. Все ж таки стрічаємо в нього часто новий матеріял і нові подробиці, які видаються мені гідними уваги й розгляду. До тих місць належать згадки про Дніпро і Дністер, які стрічаємо в кількох місцях цього твору.

Наведемо ці місця у перекладі та в контексті. Стрічаємо тут теж інші назви рік і місцевостей, над аналізою яких не будемо спинюватися.

Отже у п'ятім розділі стрічаємо слідуюче:

„Вони (скифи) жили в тому часі вздовж закруту Меотійського озера від ріки Борисфену, яку тубильці називають ДАНАПЕР до струї Танаїсу. Під Танаїсом я розумію ріку, яка пливе від Ріпейських гір.

Вона (ця ріка) є також славна як границя Азії і Европи. Бо друга ріка Таніс це та, що бере свій початок із гір Хрінні і впливає до Каспійського моря. Данапер бере свій початок із великих мокрявин і випливає з них, як із джерела."

Йорданес пише далі про надзвичайну гіркість води Дніпра в другій долішній частині свого бігу. Ця гіркість мала б походити від гіркого потока Екзампея, який мав до нього вливатися.

Саме тут, на мою думку, не дописала Йорданесові пам'ять, бо таку саму прикмету приписує... Геродот ріці Гипаніс, себто Богові.

ὁ Ὕπανις ποταμὸς, ῥέει ἐπὶ μὲν πέντε ἡμερέων πλόον βραχὺς καὶ γλυκὺς ἔτι[159]*, ἀπὸ δὲ τούτου, πρὸς θαλάσσης τεσσέρων ἡμερέων πλόον, πικρὸς αἰνῶς· ἐκδιδοῖ γὰρ ἐς αὐτὸν κρήνη πικρὴ, οὕτω δή τι ἐοῦσα πικρὴ, ἡ μεγάθεϊ σμικρὴ*[160] *ἐοῦσα, κιρνᾷ τὸν Ὕπανιν ἐόντα ποταμὸν ἐν ὀλίγοισι μέγαν· ἔστι δὲ ἡ κρήνη αὕτη ἐν οὔροισι χώρης τῆς τε ἀροτήρων Σκυθέων καὶ Ἀλαζώνων·*

οὔνομα δὲ τῇ κρήνῃ, καὶ ὅθεν ῥέει τῷ χώρῳ, Σκυθιστὶ μὲν Ἐξαμπαῖος[161]*, κατὰ δὲ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν Ἱραὶ ὁδοί.*

Читаємо у Геродота (IV.52.):

„... Гипаніс (себто БОГ) пливе продовж п'ятьох днів дороги вузько і солодко, але відтак його чотири-денний доплив до моря має гірку воду. Бо впадає до нього гірке джерело і то так гірке, що хоч воно невелике, то однак уділяє своєї гіркоти Гипанісові, ріці великій серед дрібніших. Отже джерело вибухає на границях землі Скифів-Рільників і Алязонів, а його назва, як і того місця, з якого воно випливає, зветься по-скифськи Екзампеїос, а у грецькій мові „Святі дороги". "

Як бачимо, опис Геродота гіркого потока, що впливає до Гипаніса і чинить його воду гіркою у долішньому бігу, приписує Йорданес Данаперові. Пояснюю це саме помилкою його цитування з пам'яти. Ця помилка, одначе, виразно вказує на компіляційний характер його твору. Таких помилок у нього більше. А однак рівночасно стрічаємо низку нових подробиць. Цікавою є його довідка про два „Танаїси", себто „Дони", які звучали для греків як „Данаїс" та через перезвук характеристичний чи то для греків, чи то для народу, від якого вони цю назву зачули, записали її вже від часів Геродота як „Танаїс". Очевидно сама назва „Данаїс" мусіла бути старша як її перекручення. Ця подробиця знову потверджує мою теорію про надзвичайну давнину тих назв. Що більше великих рік називано цією назвою, це зовсім не здивує вже читачів моїх попередніх аналізів.

Але вернім до свідчень Йорданеса і наведім дальше його свідчення про „Данапера". Він пише:

„Анти, які є найхоробріші між тими народами, що замешкують над закрутом Понту (себто Чорного моря), поширились від Данастеру до Данаперу, рік, які віддалені від себе на багато днів подорожі. Але на березі Океану (яким вважали тоді

Балтійське море — прим. В.Ш.), де води ріки Вістулі (себто Вісли) вливаються трьома гирлами, мешкають Відіварії, нарід, який складається із ріжних племен. За ними Ести, підданча раса, також живе над берегом Океану (себто Балтійського моря).

Бачимо, отже, що Йорданес не знає північної границі держави Антів, зазначує однак, що вони не сягають аж до „Океану", бо там живуть, при трьох гирлах „Вістулі", Відавари і Ести.

Вичерпуюча аналіза наведених місць завела б нас задалеко поза межі цієї праці. Однак знаходимо тут важливе потвердження, що „Борисфен" називають тубильці — себто автохтони, назвою „ДАНАПЕР".

Квод ерат демонстрандум!

Тубильці — це Анти, які розпростерлися між Данастером і Данапером. Вони називають Дніпро „Данапер", чи „Даніпер", а мандруючі, чи поселені на Сході України Скифи називали його Борисфеном. Очевидно відомості Йорданеса не сягають докладно на лівий берег Дніпра. Це ж „сорок днів дороги". Так само як він не знає північної границі отих „найхоробріших Антів".

Хто ж були ці „Анти" себто нарід, якого мовою названі Дніпро і Дністер?

Важливі відомості про „Антів" і „Слов'ян" стрічаємо теж у грецького письменника Прокопія Кесарійського рівно ж із шостого століття. В його сьомій книзі „Історії Воєн" залишає він досить детальне свідчення про „Антів" і „Склявенів". Нас буде цікавити головно те, що він говорить про їх мову. Знайдемо в нього також важливе засвідчення про культ рік, без якого наші досліди були б тільки здогадні. Той же автор складає теж цікаве свідчення про старинну віру антів, чи слов'ян. Ці його свідчення про віру й звичаї слов'ян у шостому столітті заслуговують на докладнішу аналізу. В нашій праці наводжу тільки те місце, яке доказує спорідненість народу, який замешкував терени між Дунаєм і Дніпром.

Ми читали в Йорданеса, що Анти заселювали простори між Дністром і Дніпром. Тепер прочитаємо те, що ці простори сягали від Дунаю до Дніпра. А також зможемо понад усякий сумнів утотожнити антів із „слов'янами". Довідаємося, що вони говорять однією мовою, мають однакові звичаї та належать до одного роду.

Отже читаймо! Скорочення тексту зазначую крапками.

„Бо ці народи, слов'яни і анти, не є під владою одного чоловіка, але від старинних часів живуть у демократії, а вслід за тим усе, що відноситься до їх важливих справ, чи то добрих, чи то злих, рішається у спільноті.

Є також правдою, що в усіх інших справах, кажучи загально, ці два окремі народи мали від старинних часів ті самі закони і звичаї. Бо вони вірять, що один Бог, творець блискавиці, є єдиним володарем усього світу.

... Вони почитають ріки і німфи та інших духів і також складають їм жертви й у зв'язку із цими жертвами чинять свої пророкування ...

... і оба ці народи говорять тією самою мовою. Щобільше, вони ніяк не ріжняться одні від других у вигляді. Вони є виїмково високі і міцно збудовані мужі, їх тіло і волосся не є зовсім ясні, ані теж не є вони зовсім чорного типу, але всі вони є легкорусявої краски ...

... насправді слов'яни і анти мали в дійсності одне ім'я в далекому минулому, бо обидва ці народи звалися спорами у старинних часах, бо, як здогадуюся, вони жили здалека один від одного і замешкували їх країну спорадично. У висліді цього факту вони управляли великою кількістю землі. Отже вони самі заселюють більшу частину північного берега Істеру (себто Дунаю — прим. В. Ш.) ... "

Нарешті, нарешті!

Бачимо, що ці слов'яни чи анти не впали з неба разом із обильним дощем нагло десь у дев'ятому столітті, але що вони заселювали простори над Дунаєм, Дністром і Дніпром від „старинних часів". Далі довідуємося, що вони говорять однією мовою, є однієї раси та були однієї назви. Звичайно мають вони свої племена на таких просторах, навіть воювали між собою, але завойовані ними співплемінники залишалися вільними. Цю важливу подробицю завдячуємо також тому самому авторові. Їх мову вважали греки „вельми варварською" і не інтересувалися греки докладнішим розріжнюванням отих всіх разом „варварів" і тому не від їх записів мусимо починати чи узалежнювати наше існування в історії.

Греки знають їх тільки з того, що з ними торгували, а ще важніше, що за свідченням того ж Прокопія, — а саме за його „Таємною історією", ці народи нападали на них із-за Дунаю майже... щороку.

Ці щорічні напади приписує Прокопій медійцям, сараценам і антам.

Нарешті, нарешті довідуємося від самих греків, що анти були сучасниками... медійців, визнавців Заратуштри.

Коли це було? Відповідь Прокопія чули ми кілька разів. Це його повторене ствердження про „старовинні часи".

Отже наші назви треба віднести до тих старовинних часів, коли то слов'яни говорили однією мовою, були однієї „легко-русявої раси" і надавали свої власні назви своєму Богові, своїм Богам, своїм рікам, яким рівно ж приносили жертви. Очевидно, що ці назви рік мусіли бути божественні.

Нарешті! Зрозуміємо, чому Дніпро і Дністер мусили мати такі достойні, натхненні і поетичні назви як „Переможець Рік" чи „Той, що розпросторює води".

Змінливі записи греків вже нас тепер не будуть клопотати. Розв'язки їх значення будемо шукати на їх власному мовному ґрунті. Здається, що саме це й треба було доказати у нашій праці.

Відповідь, на яку можемо здобутися у світлі наведених джерел потверджує нашу філологічну теорію.

Дніпро мав дві назви. З них саме старшою є назва дана йому автохтонами, себто нашими прапредками, яка звучала „Дунайпер", або „Даніпер", із якої через скорочення походить сьогоднішня назва „Дніпро". Ця назва була відома і зрозуміла також для прапредків іранських племен. Вони переклали цю назву, чи ужили рівнобіжної назви „Борисфен", який як обоготворена творча потуга природи був їхнім Прабатьком.

Знаходимо у Йорданеса цінне потвердження звучання назви Дніпра у п'ятому-шостому столітті. Звичайно і тут мусимо взяти до уваги, що це запис у чужій мові. Запис зачутий із третіх вуст. Якби Йорданес був сам ближче Дніпра, то він не помішав би його з Геродотовим Гипанісом. Саме в Геродота знаходимо чудесні описи солодководности Дніпра-Борисфена. Але так, як вона записана, вона показує характеристичне скорочування, чи теж один із етапів цього скорочування. І знову скажемо: Квод ерат демонстрандум.

Підкреслимо теж виразно, що ствердження про дві рівнобіжні назви Дніпра відноситься у Йорданеса до далекого минулого, а не тільки до теперішности. Він же говорить про часи боїв і амазонок, які для нього самого є... передісторією.

У світлі цих даних вже не маємо двох кандидатів на авторство назви Дніпра в його передісторичному звучанні. Назвали ж його автохтони. А це разом із тим доказ глибокої перед-

історичної автохтонности наших праукраїнських предків у благословенній Дніпром країні його споконвічної Батьківщини.

Наведемо на закінчення цього розділу повний опис Дніпра в Геродота. Зрозуміємо там ціну дану цій землі чужинцями. Зрозуміємо, чому наша земля споконвіку була нам завидувана і чому від непам'ятних часів наїжджали на неї і пробували від нас її відібрати, чи хоч би співпоселитися, преріжні народи, яких саме ім'я трудно відтворити із чужих записів. Але ми тут триваємо і зв'язує нас із цією землею преславна назва „Ріки Переможця",Батька і Бога.

Вернім, одначе, до батька історії Геродота (IV.53.):

Ось як захоплено пише він про Дніпро:

Τέταρτος δὲ· Βορυσθένης ποταμός· ὃς ἐστι μέγιστός τε μετὰ Ἴστρον τούτων, καὶ πολυαρκέστατος κατὰ γνώμας τὰς ἡμετέρας, οὔτι μοῦνον τῶν Σκυθικῶν ποταμῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, πλὴν Νείλου τοῦ Αἰγυπτίου· τούτῳ γὰρ οὐκ οἷά τε ἐστι συμβαλέειν ἄλλον ποταμόν· τῶν δὲ λοιπῶν Βορυσθένης ἐστὶ πολυαρκέστατος, ὃς νομάς τε καλλίστας καὶ εὐκομιδεστάτας κτήνεσι παρέχεται, ἰχθύας τε ἀρίστους διακριδὸν καὶ πλείστους· πίνεσθαί τε ἥδιστός ἐστι· ῥέει τε καθαρὸς παρὰ θολεροῖσι· σπόρος τε παρ' αὐτὸν ἄριστος γίνεται· ποίη τε, τῇ οὐ σπείρεται ἡ χώρη, βαθυπάτη· ἅλες τε ἐπὶ τῷ στόματι αὐτοῦ αὐτόματοι πήγνυνται ἄπλετοι· κήτεά τε μεγάλα ἀνάκανθα, τὰ ἀντακαίους καλέουσι[162]*, παρέχεται ἐς ταρίχευσιν, ἄλλα τε πολλὰ θωυμάσαι ἄξια. μέχρι μέν νυν Γέρρου χώρου, ἐς τὸν τεσσεράκοντα ἡμερέων πλόος ἐστὶ*[163]*, γινώσκεται ῥέων ἀπὸ βορέω ἀνέμου· τὸ δὲ κατύπερθε δι' ὧν ῥέει. ἀνθρώπων, οὐδεὶς ἔχει φράσαι· φαίνεται δὲ ῥέων δι' ἐρήμου ἐς· τῶν γεωργῶν Σκυθέων τὴν χώρην· οὗτοι γὰρ οἱ Σκύθαι παρ' αὐτοὺς ἐπὶ δέκα ἡμερέων πλόον νέμονται. μούνου δὲ τούτου τοῦ ποταμοῦ καὶ Νείλου οὐκ ἔχω φράσαι τὰς πηγάς· δοκέω δὲ, οὐδὲ οὐδεὶς Ἑλλήνων.*

У перекладі:

„Четвертою рікою (четвертою в описі Геродота, ідучи з Заходу на Схід) є Борисфен, який є найбільшим по Істері (себто Дунаєві) і найобильнішим, як ми це бачимо, не тільки із скифських рік, але із усіх інших, за вийнятком тільки Нілу Єгипетського, бо з цією рікою не дасться порівняти ніякої іншої ріки. Але після Нілу найбагатшим є Борисфен, який достачає і пасо-

вища найжиттєвіші і найкраще утримані для черед, і риби найкращі, а зокрема найчисленніші, і воду до пиття найсолодшу, і пливе сам чистий серед інших мутних рік, і збіжжя понад ним вдається найкраще, і трави ростуть в місцях дуже глибокі, там де не засівають ріллі. Отже й сіль біля його джерел сама густіє в безмірній кількості, доставляє він суми, що звуться „антакеями" до насолювання і багато інших плодів гідних подиву. Отже аж до околиці ҐЕРРОС, до котрої є сорок днів судноплавання, розпізнано, що до північного вітру він пливе, але через які країни до того місця він пливе, ніхто не вміє сказати, але здається, що пливе він через пустинну країну Скифів хліборобів. Бо ці Скифи замешкують від нього на десятиденне плавання. Цієї однієї ріки і Нілу не зумію показати, як теж ніхто із греків."

Ніхто із греків не відріжнював теж народів припонтійських, але всіх їх гуртом називали вони скифами, як ще в десятому столітті називали прехоробрих лицарів Святослава.

Дарма, що сам Геродот знає, що замешкували ці землі аж до далекої півночі ріжні народи, бо ж це він завважує, що скифські купці мусіли брати із собою перекладачів, коли вибиралися на північ. Отже жили там народи, з якими споконвіку велася оживлена торгівля, як і вздовж берегів більше славного Нілу.

Земля обильних пасовищ, добре плеканих засівами збіжжя, численної худоби, земля, що текла молоком і медом.

Чи це „Дніпро" у текстах „Едди"?

Дуже цікавою є справа можливого запису, чи відгуку назви „Дніпро" в найстарших ісляндсько-скандинавських текстах гимнів і саг, відомих під назвою „Едди".

Можливість інтерпретації двох місць Едди, в яких стрічаємо назви схожі на Дон і Дніпро, була б надзвичайно цікавою так з історичного, як і з філологічного боку.

Тексти „Едди" походять у своїх записаних формах аж із одинадцятого століття, однак вони оперують дуже старим матеріялом так історичного, як і релігійно-світоглядового змісту.

Одним із важливих мотивів історичного характеру є спогади із боротьби чи відносин із гунами. Неодноразово стрічаємо їх у старогерманських сагах. Ріжні місця в Европі могли бути тереном таких боїв. Не все дається устійнити терен тих напів-мітичних спогадів.

Деякі німецькі учені пробували пояснювати нижче наведені місця, як такі, що мають відношення до назв рік Дону і

Дніпра. Мушу тут підкреслити, що далеко не всі згідні із таким поясненням. Спробуймо, однак, розглянути можливість такого значення. Тоді побачимо, вже підчас самого розгляду тексту її філологічну можливість, чи допустимість і рівночасно вартість як гіпотези.

Якщо прийняти цей здогад, тоді назва Дніпра мала б звучати у даних місцях як „ДАНПАР" і „ДАНПР". Лінгвістично таке припущення не тільки можливе, але воно вказує на дальше скорочення назви через відому нам вже форму „Данапер" чи „Даніпар". Якщо наголос, сильний наголос в германській мові покласти на перший склад, тоді скорочення цілком закономірне. Отже через скорочення середнього складу, — без уваги на те, чи була там голосна „і", чи „а", дістанемо звучання „Данпар", або ще коротше „Данпр".

Отже перейдім до тексту. Наводжу фрагмент із „Атлякквіда".

Контекст змісту є слідуючий:

Гунський князь Аттила хоче заманити до свого табору германського князя Ґуннара. З цією метою Аттила висилає до князя Ґуннара свого посла і запрошує його на відвідини до гунського терему, обіцяючи йому „приязнь і мир". Щоб заманити його на оте заключення „приязні і миру", він обіцяє йому багаті дари і численні землі до розподілу.

Між цими землями і дарами знаходимо обіцянку дати йому дзвінку зброю, золоте причілля до корабля і...

... тут слідує наш текст:

„Сіяючий клейнод
Надбережжя Дніпра,
Могутній ліс, —
Який вони називають Мерквид."

Ґуннара остерігають. Але бундючний Ґуннар проти тих остережень прийняв запрошення. Пишний бенкет закінчився ганебною зрадою й вирізанням германських князів і лицарів. У помсті за них сестра Ґуннара Ґудруне, жінка Аттили, запалює терем і все кінчиться характеристичним для германського розуміння трагізмом — цілковитим знищенням.

Сага є безсумнівно відбиткою історичних воєн і мирів, що їх вели ґоти із гунами. Надбережжя Дніпра могло зовсім добре у їх заборчих намірах вважатися отим „сіяючим клейнодом", за який велися війни.

Обі сторони могли претендувати на „власність" цього сіяючого клейноду. Гуни напевно. Знаємо це з факту, що ріку Дніпро вони назвали для себе „Гунівар", себто Ріка Гунів. Ще один зайвий доказ, що панyючий над узбережжям пробував назвати цю ріку „своєю" і називав її своєю назвою. Яка ж крихка пам'ять залишилася по цих заборцях на далекій півночі?

Чи мова тут про Дніпро? Залишаю це питання дальшим дослідам знавців „Едди". Якщо йдеться про Україну, то тут і без „Едди" знають про заборчі пляни усіх наїздників і ворогів України. Тому то я сподіюся радше заперечень оцих моїх здогадів відносно інтерпретації даного місця.

Премудрий Риґ, потужній і віщий мандруючий старець встановлює лад на землі. Таку постать мандруючого старця знаємо у германській мітології як втілення Вотана.

(Також в билинах стрічаємо подібний мотив Божества, що навідує землю у виді мандруючого старця.)

Старець-мудрець у Едді зветься старинного звучання іменем РИҐ. Він або дає мудрі ради, або й сам є основоположником чи родителем раси чи народу. Цей нарід складається із станів, із яких кожний має своє завдання. Нас буде цікавити завдання Молодого Князя — ідеального образу, чи втілення германської раси. Отже молодий король знає не тільки воєнне ремесло, але він знає усі тайни „рун", себто священного знання таємного. Уміє він заспокоювати бурю на морі і розуміє мову птиць. При тому він сильний як вісім боєвиків.

Одного дня на полюванні на птиць заговорила до нього віща ворона. Вона відкриває йому його завдання, чи його долю:

„Закрякала ворона сидячи на дереві:
— „Чому, о молодий князю, ти бавишся пташками?
Ти повинен радше метати списами,
Приборкувати коні, поборювати велетнів.

Величаві є теремн Дону і Донапру,
Багатіша спадщина як твої посілості,
Треба тобі кораблів досідати,
Рани завдавати, мечі випробовувати! "

Отже не заманювати птиці молодому князеві, але муштрувати коні і кораблі, гострити мечі.

Його „спадщина" більша за те, що він тепер посідає. Це величаві теремн (дирар галір) „Дану і Данпра".

Чи справді? Не всі дослідники згідні із таким толкуванням цього місця. Деякі воліють перекладати так:

„Величаві теремн Дана і Данпра" — при чому зазначують у поясненнях, що це мітичні імена якихсь данських князів. Без відмічення переходять до порядку денного над тим, що одне і те саме слово означає у їх перекладі раз „Дінпро" (Данпар), а другий раз здогадного і мітологічного князя із Данії.

А може це завіщання їх божественного мудреця вказує їм на їхню „спадщину" — історіотворчий міт минулого, спогад про ті величаві теремн, які вони — кочовики і завойовники, — бачили в минулому і чули про них у сучасному.

Хто знає? Залишім це дальшим дослідам над Едлою. Покищо відмітьмо можливість і такої її інтерпретації. Чи добре зрозумів молодий князь голос віщої ворони, що показує йому землі для нових спроб завоювання у його „гоні на Схід"?

Данапріс у Константина Порфіородного

Важливий запис назви Дніпра стрічаємо у Константина Порфіородного (905-959). Цей кволий імператор Візантії, відсунений від дійсної влади могутньою ріднею і завжди залежний від іператорського двору, був однак великим ученим і ерудитом. Завдячуємо йому низку науково-історичних праць, як теж творів написаних із його доручення і під його наглядом для історії України і цілого Чорноморського надбережжя.

Найважнішим є його твір „Про Управління Імперією". Він призначений для його сина, як збірка державної мудрости, досвіду й відомостей. Це іронія долі, що його син справді „навчився" управляти імперією за візантійською мудрістю і почав своє управління від... отруєння свого батька.

Константин знає вже докладно назву Русь і її численних городів. Йому вже відоме ім'я Святослава у формі „Свендосфлявос". В цій теж формі стрінемо це прізвище також у Лева Діякона. В описі старої Руси приковує нашу увагу опис походів Русичів лодіями в них Дніпром. Лаштувалася до цього ціла країна, а збиралися вони в Київі. Саме при нагоді картини цього походу стрічаємо чи не вперше в історії назви Дніпрових порогів. Відоме вже нам перекручування назв, справило багато клопоту ученим і дослідникам, які пробували брати їх надто буквально, коли ж насправді перекручення зовсім очевидні. Так, наприклад, записує він назву порога як „НЕАСЕТ", в яко-

му з легкістю пізнаємо „НЕНАСИТ" — як читає цю назву Томсен, — пізніший „НЕНАСИТЕЦЬ". Брак однієї букви не повинен нас дивувати, бо зачув він цю назву зі слуху, або зі слуху другої чи третьої особи, а потім цей запис був у руках переписувачів і т.п. Цікава собою справа назв порогів виходить поза межі праці. Згадаймо тільки, що сама назва „порогів" — „поріг" — подана в нього як „прах". Якщо зважимо, що грецька мова не мала букви „Г" — таки „Г", а не „Г" — у виголосі, то ніяк не здивуємося орфографічною помилкою „ПРАХ" замість „ПРАГ", як і звучала ця назва в староукраїнській мові перед повноголосним „ПОРОГ". Подібно як „ВРАГ" і „ВОРОГ".

Отже його запис „ДАНАПРІС" — у родовому відмінку „ДАНАПРЕ-ОС" та аналогічно „ДАНАСТРІС" — „ДАНАСТРЕ-ОС", це тільки дуже незначна геленізація, можливо зачута просто від русичів, а можливо через „імперіяльних агентів" від хозарів, печенігів, болгарів, чи просто від грецьких агентів серед яких вже устійнилася така назва. В його описі України вже й немає скифів, чи сарматів, але є вже добре нам відомі печеніги, хозари, болгари й інші. Окремий довший розділ його праці повчає сина, як уживати отих диких печенігів за гроші й дарунки проти могутньої Руси із наміром відштовхнути її від Чорного моря. З тим же наміром будують греки Саркель для хозарів. Константин знає навіть назву ріки „БОГ" — а не „ГИПАНІС". Отже до самого її гирла вона була для греків рікою „БОГ". Зайва річ витрачати час на доказ, що ця назва старо-українська.

Назва Борисфен зникає разом із скифами. Припущення, що це сармати мали б надати назву Дніпрові, зовсім необоснований і нелогічне. Сармати мали б бути рівно ж ірано-мовним племенем спорідненим із скифами, отже не мали б причини уживати іншої назви. А, отже, вважаю доказаним твердження Йорданеса, що назву Дніпро надали йому, як він каже, автохтони.

Назва скифи була прийнялася в греків довгий час як загальна географічна назва для всіх поселенців надбережжя Чорного моря. І так вона тривала, хоч було добре відомо грекам, що жили і живуть там ріжні народи. Так, наприклад, уже Геродот виразно говорить, що сколоти-скифи брали з собою „перекладачів", як їхали торгувати на північ.

І врешті добре відомий нам дієписець боротьби Святослава з греками, Лев Діякон, все ще називає скифами і тавроскифами геройські полки русичів, добре вже відомих йому з

їх правдивої назви як „гой Рос". А, отже, час уже в науці перестати шукати „скифів" всюди там, де їх так греки називають. Врешті і сам Геродот знає ріжні роди „скифів" і всі вони покутують в науці ще й часто досі за цю термінологічну плутанину старинного „батька історії".

Сама форма назви „ДАНАПРЕ-ОС" — у міцній формі теми для родового відмінка не вносить уже нічого нового для нашої лінгвістичної аналізи.

Запис Константина Багрянородного переносить нас уже зовсім близько до століття, коли стрінемо вже і наш власний запис у хроніках у відомій формі „Д(у)нїяпр(у)" — „ДЪНѢПРЪ", або вже просто „Д(у)ніпр", себто Дніпр-широкий у Шевченка.

Буквоїдним етимологам, яким бракувала „йота" до виводу української назви Дніпра вкажемо, що етимологам слід вийти з історичної дійсности цієї назви до етимології, а не навпаки, через їх сумнівні догми заперечувати саму історію.

В цьому місці доводиться перервати наші досліди історії назви Дніпра, бо далі це вже історія української мови і літератури нової доби.

Завваги про літературу предмету

Трудно переглянути аналітично усю досить значних розмірів літературу предмету, себто теорії, здогади чи спроби етимології інших авторів. Подаю однак деякі завваги чи то бібліографічної чи еритичної природи, які можуть пригодитися при розгляді нашого предмету.

Перш за все відмічую, що із записів назви Дніпра-Борисфена у клясичних авторів, я розглядав тільки ті, які вносили деякі основні елементи для лінгвістичної аналізи. Повний список клясичних авторів знайдемо у „Словнику географічних назв" Форбіґґера, а саме на сторінках 289 про Дунай та 764-65 про Борисфен-Дніпро, в його другому, справленому виданні.

Forbigger, A.: Handbuch der alten Geographie aus den Quellen bearbeitet. Zweite... Auflage. Hamburg, 1877.

Найповніший перегляд теорій щодо назви „Дніпро" знаходжу в книжці Розвадовського на сторінках 243-251:

Rozwadowski, J. M.: Studia nad nazwami wód słowiańskich. Kraków, 1948.

Звичайно, я користувався теж усіма доступними словни-

ками порівняльно-лінгвістичними чи етимологічними. Їх списки загально відомі, думаю отже, що можу ощадити місце для такої шкільно-університетської біблографії. Згадаю може менше відомий на Заході словник Сташевського:

Staszewski, Józef: Słownik geograficzny. Wydanie drugie. Warszawa, 1959.

Саме в цьому словнику стрічаємо наведену за Фасмером етимологію „Вурустан", як „широке місце" — а навіть „ленг" себто „луг", хоч для цього „лугу" немає ніяких лінгвістичних підстав. Я відмітив уже в тексті моєї праці, що значення „стан", як місце і край, знаходимо в молодших текстах іранської мови. Для передісторичного часу розгляданої доби слід взяти значення цього слова як у записі „стхана" — „стхенес", — у значенні „стоячий, отже „Широко-стоячий", що дає повноту змісту придатну для етимології Борисфену.

Звертаю увагу, що наведене за теорією К. Мюленгофа та М. Фасмера толкування „стхана" як „стан", зовсім не бере до уваги факту, що слово „Борисфен" в усіх грецьких записах, — не тільки в Геродота — подає звук „тх" із придихом, отже це є аспірата. Якщо б в оригінальному звучанні було таке неаспіроване „т" як у „стан", то греки ужили б до транскрипції добре їм відомого звука „Т", а не „ТХ". Група „СТ" — як у „стан" — дуже часто стрічається в грецькій мові. Аспірація, себто придих у „ТХ", вказує на таку ж аспірацію у вимові слова „Борисфен".

Молодше іранське слово „стан" — „місце, край", такої аспірати вже не має. Воно зовсім певно молодшого походження, на що вказує затрата аспірати і тексти, тексти Авести! Ясно, що слід взяти старше, етимологічне значення слова „стхана", саме як дієприкметник часу теперішнього медіяльного виду із клясичним закінченням „ана". А отже „стоячий", від „стха+ана".

Рівно ж якщо б у скифській вимові не було теж „а" у кінцівці, а тільки саме „стан", тоді Геродот (чи греки) напевно мусів би дати цьому слову інше закінчення на „ос", отже ціле слово звучало б „Бористанос" або „Бористенос". Отже теорія пояснення „СТХААНА" як „СТАН", не витримує чисто лінгвістичної критики.

Але понад усі ці етимологічно-граматичні міркування за моєю теорією промовляє сам її зміст, який — єдиний в аналізі

— бере до уваги відомий і потверджений грецькими і українськими текстами факт обожествлення (деіфікації) Дніпра. Сподіюся, що майбутні дослідники приймуть саме таке толкування перед теорією Фасмера та інших.

Думаю, що на дискусію заслуговує теж теорія Соболевського, який пробує вияснити назву „Дніпра" через словозложення: „дана-ібр" — „дана-іпр", а також Дністра через „дана-істр", при чому „Ібр" та „Істр" мали б бути назвами рік, — „Ібр" на Волині, а „Істр" як — „ІСТЕР-ДУНАЙ". Назви ці мали б далі бути сарматського походження. Передовсім нічого нам невідомо про т.зв. „сарматську" мову, щоб приписувати їй такі слова і назви. Грецькі тексти, як ми бачили, не позволяють ще на таку додаткову плутанину назви „Істер". Так само зовсім неприродним вважаю здогадний перезвук „ІБР" на „ІПР" — перед дзвінким „р". І врешті змістова нелогічність, щоб велику краєтворчу і народотворчу ріку, як Дніпро, називати назвою річки-допливу знову ж таки невідомого походження. Поселення т.зв. сарматів аж на Волині, це надто далекойдуча анексія завоювання Волині. „Сарматами" величали себе в минулому поляки для більшої — як їм здавалося — своєї слави, але ж вони ніколи не говорили „сарматською мовою", хоч і по Волинь сягали вже в історичних часах своїх завоювань. Ціла та теорія надто штучна і по суті нічого не пояснює. Соболевський був одним із шукачів „йоти" в „ІБР" чи „ІСТР" для пояснення появи „Ѣ" через асиміляцію і скорочення у формі „ДНѢПРЪ". Це зовсім зайве, якщо прийняти зміцнену форму „донай" — „дунай" у нашій теорії. Такий дифтонг — „ай", „ой" зовсім закономірно підлягає скороченням у розвитку всіх індоевропейських мов. Це одна із їх основних характеристик. Крім того, — підкреслюю це дуже сильно — маємо форму „дануй" — „дунай" підтверджену у текстах грецьких і українських, ще й до того затримані в живій мові. Теорія Соболевського, як бачимо, не витримує критики.

Словник Сташевського подає ще одну комбінацію, а саме: „Дан-апріс" і „Дан-астріс". „Дан" — це для нього „арійський корінь для означення води", а складова частина „апріс" для нього неясна. Нічого дивного, що неясна, бо по-перше індо-европейський корінь не звучав „Дан", але „Дана" і „Дану". „Дон" це пізніше і похідне скорочення. У первіснім словозложенні вихідною формою мусіло б бути „дана" — „дану", або його зміцнена — а не скорочена! — форма. Звідси неправильний є поділ

слова на „Дан+апріс" замість „Дана+пріс". Ясне , що „апріс" не дає змісту ані змислу і мусить залишитися „неясним".

Є й інші подібні пояснення, які зовсім легковажно ставляться до історії записів і тому попадають у наявні анахронізми.

Іншу пробу пояснення етимології „Дніпро"-„Дністер" стрічаємо у словнику Покорного. Він пояснює вихідні форми „Дана-пріс" і „Дана-стіюс" від здогадних форм „Дану-апара" і „Дану-наздія", що мало б означати „Задня Ріка" і „Передня Ріка". Лінґвістично таке пояснення ані не оправдане, ані не витримує всякої критики. По-перше автор навіть не пробує показати можливість шляху переходу і фонетичних змін від зовсім здогадного „Дану-апара" до потвердженого в текстах „Дана-пріс". Вже зовсім неможливо знайти перехід від „наздія" — себто від здогадного „Дану-наздія" до „стер", чи „стріс". Якже пояснити появу оцього міцного, ще й сонатичного „Р" - „Ри" так просто, як „Деус екс махіна". По-друге: таке зложення неможливе просто граматично на грунті всіх індо-европейських мов, де префікси, прикметники, прийменники стоять у словозложеннях усе перед детермінованим іменником. Так мусило б бути у здогадних формах „Дану-апара" і „Дану-наздія". На це вказує вже наш приклад Вуру-стхана, а не „Стхана-вуру". Мусило б, отже, бути — „Апара-Дану" і „Наздія-Дану", а не навпаки. Прикладів маса. В санскриті „уд" —„пара" — „уттара" і т.п. все стоять перед іменником, отже „удґіта" — „уттарадеся" і т.п. Подібно в інших мовах: „Вишеград", а не „Град-више". Замало комбінувати самими словами. У моїх аналізах я навів приклади їх духа самої мови, чи, лінґвістично кажучи, із паралельних словозложень і правил.

Позитивний вклад у досліди наших назв, склав славний Франц Мікльосіч (1813-1891) у своєму „Етимологічному словнику слов'янських мов". Він приймає на основі старих сербських записів, як вихідну форму для своєї етимології „Д(у)нѣпр(і)". Наводить теж сербський запис „Дѣнепьръ". В нашій етимології такий вивід цілком можливий, але вже як одна з дальших похідних форм після змін і скорочень. Отже коротке „у" в першому складі є виразно похідне із „а", чи „о". Довге „Е" теж відбиває одну із стадій у процесі скорочування первісного дифтонґу, себто голосівкового двозвука.

Варто відмітити при цій нагоді, що навіть сьогоднішня хорватська вимова назви „Дніпро", звучить „Днієпер". Отже ма-

ємо тут збережене оте славне „ІЄ" чи „ІЯ", як фаза скорочування первісного двозвуку. Затримана тут саме двозвучність первісного дифтонґу. У слов'янських мовах стрічаємо, отже, цілу гаму відмін чи видозмін первісного „ай" чи „ой" через „ія"-„іє" до „є", чи „є", чи „ї", чи „я".

Ціла серія тих видозмін доказує ясно, що маємо тут до діла із оригінальним процесом зрізничковування вже на самому слов'янському діялектичному ґрунті. Це тільки скріплює мою тезу, що це слово не є запозиченням у якійсь готовій формі, але із самого пракореня розвивається і розрізнюється згідно із стадіями чи галузями мов слов'янської мовної родини.

На цій основі я прийняв як старший вид у процесі скорочування звучання „Дуніяпер" із дуже коротким „я". „Дуніепер" засвідчене у хорватській вимові, мало б бути дальшою стадією паляталізації „я" на „є". Тому то для старо-української мови я прийняв звучання „Дуніяпр" — із коротким „у" і „я" та сонантичним „р". Із цієї форми дасться без труду вивести всі інші форми слов'янських історичних і сучасних записів. Отже хорватське „дунїепер" — польське „Днєпер", білоруське „Дняпер" та московське „Днєпр" (через ту саму паляталізацію „я" із білоруської форми). Всі ці видозміни відбуваються на слов'янському мовному обширі.

Отже запис Мікльосіча цілком вкладається у цю схему. В самій сербській мові побачимо дальше скорочення до „е" у вимові „Днепер".

Зовсім незрозуміле, чому теорію Мікльосіча відкидає згаданий Розвадовскі, коли пише: „Не знаю, чому Мікльосіч приймає як основну форму „дунепрі" (коротке „у", коротке „і",довге „е")." Ми теж не розуміємо, чому Розвадовскі не розуміє Мікльосіча. Мушу тут додати, що у варшавському науковому розговорі „не розумію" значить „відкидаю".

Вважаю, що слід відмітити також теорію Погодіна, хоч він зовсім непотрібно притягає до неї „сарматське" „Танаїс", яке не витримує критики. Перезвук „Д" на „Т" — „Данаїс" на „Танаїс" — є напевно молодшого походження, бо ж в усіх безсумнівно найстарших індо-европейських пам'ятниках, стрічаємо форму „Дану" і „Дана", отже „Д"-„Д", а не „Т"! Отже „Танаїс" не може бути вихідною формою. Перезвук „Д" на „Т" — або, загально, медія на тенуїс є напевно молодша. Для появи первісного дифтонґу „ой" чи „ай", ми зовсім не потребуємо не-

певного і здогадного „сарматського", коли маємо цей двозвук потверджений в українській мові і в грецьких записах. Очевидно Погодін міг не любити думки про таку старинність старо-української мови і волів якусь здогадну сарматську теорію. Все ж таки, якщо йдеться про другий член словозложення, а саме корені „пр" і „стр", то тут його відмічення правильні. Однак цілий той „сарматський комплекс" серед деяких славістів, який служить до пояснювання однієї невідомої, другою невідомою в незрозумілих місцях, треба піддати нещадній критиці.

В загальному вважаю, що головні лінії дослідів найповажніших етимологів ідуть у тому самому напрямі, що й висліди моїх досліджень.

Слушність моїх аргументів випливає „a fortiori" із їх семантичного аспекту. І тут виявляється і корисність і конечність включити у лінгвістичні досліди апарат філологічних текстів. Саме тільки наведення слів за словником криє в собі небезпеку анахронічного типу сполучень чи значень, як оце „стхана"-„стан" у нашому випадку. Я відмітив конечність такого синтетичного методологічного підходу у вступах до моїх праць і думаю, що висліди цих праць таку методу виправдують і стверджують.

Українська Вільна Академія Наук в Європі — Лондон.

СТУДІЇ НАД ВЕДИЙСЬКОЮ ДУМКОЮ

Частина Перша

Початки ведийських студій в Европі. Проблема ведийської екзегези.

Першим европейським санскритологом, що стрівся безпосередньо з ведийськими текстами, як із предметом студій, а отже їх дослідження, був Генрі Томас Кольбрук (Henry Thomas Colebrooke), один із пробоєвиків санскритської філології з доби її героїчного конкістадорства — як я окреслив би першу добу санскритології, репрезентовану головно англійськими вченими і дослідниками тієї міри, що Чарльз Вилкінс (Charles Wilkins), Виліям Джонс (William Jones) і власне Кольбрук, який поклав безсмертні заслуги над вивченням найтруднішої ділянки санскритології, а саме індійської науки, зокрема філософії, релігії, права, граматики, астрономії (астрології) й арифметики. Його оцінка Ригведи, як теж думка про можливість її доглибного дослідження і повного перекладу, була дуже песимістична. Він говорив про Веди:

„They are too voluminous for a complete translation of the whole and what they contain, would be hardly reward the labour of the reader; much less, that of the translator."

Asiatic Researches, 1805, VIII. p. 476.

Його холодний, тверезий і з нахилом до схематизму ум не побачив ще окремих дерев поза густим, непрохідним пралісом ведийської думки. На щастя, для науки, знайшлися сміливі, що почали врубуватися в цей праліс, не зважаючи на остереження Кольбрука, що їхня праця може не виплатитися.

Систематичні філологічні досліди відносно Вед започаткувало видання ⅛ частини Ригведи Фридрихом Розеном (Friedrich Rosen) 1838 р. в Калькаті (Calcutta). Міцні основи для справді наукових студій Вед у Европі створив великий французький орієнталіст Юджін Бюрнуф (Eugene Burnouf). Він виховав низку визначних дослідників Вед, з яких кожен поклав величезні заслуги для розвитку знання про Веди. Поміж ними треба згадати в першу чергу такі величини як Ф. М. Мюллер (F. Max Mueller) і Р. Ротх (Rudolf Roth).

Макс Мюллер увіковічнив себе повним виданням Ригведи з коментарем Саяни. Видання неперевершеної докладности і досконалости є гордістю європейської орієнталістики. Ерудиція, глибоке знання санскриту поєднується тут із вийнятковим завзяттям праці, витривалістю і точністю. Цього подвигу довершив він в рр. 1849-1875.

Обставина, що він як один із перших дослідників, стрічався із зовсім новими проблемами (як напр. час постання Ригведи), мусив деколи у своїх оцінках користуватися гіпотетичними міркуваннями, навіть у найменшій мірі не зменшує заслуг цього титана знання і праці.

Першою проблемою і першою кістю незгоди, що постала для дослідників Ригведи, було відношення до індійських коментаторів. Екзегези Вед є в Індії наукою дуже старою, може небагато молодшою від самих Вед.

Найстарший індійський екзегет, що його твори доховалися до наших часів, це Яска (Yaska). Хоч жив він напевно перед Панінієм (Panini), то однак і він був не першим в Індії, бо у своїм творі „Нірукта" (NIRUKTA) — тобто „Етимологія" — вичисляє своїх сімнадцять попередників, яких погляди часто не згоджувалися поміж собою. Один із тих коментаторів твердив просто, що ціла ведийська екзегеза нічого не варта, поскільки самі гимни є неясні, без змислу і повні суперечностей. Йому саме відповів Яска, що не є виною стовпа, якщо сліпий його не бачить. (NIRUKTA I.16.)

Із творів наслідників Яски зберігся до наших часів славний і єдиний у своїм роді у світовій літературі коментар Саяни з XIV ст. нашої доби. Він пояснює цілий текст Ригведи слово за словом, оперуючи при тому складним апаратом технічної термінології з ділянки граматики, теології, ритуалу, філософії і інших індійських наук.

Отже, один із перших перекладачів Ригведи Г. Вилсон (H. H. Wilson) визнає повністю авторитет Саяни. Він оцінив цей коментар дуже позитивно.

Проти напрямку „консервативних санскритологів" виступив перший згаданий вище Ротх.

Своє програмове відношення до коментаря Саяни він окреслив зовсім ясно і виразно заявляючи, що совісний європейський дослідник (Вед) зуміє зрозуміти Веди краще за Саяну.

Це було в часі, коли почався розцвіт порівняльного мо-

вознавства і коли етимологічне пояснення чи дослідження етимології, або кореня слова, здавалося вистачальним знаряддям для зрозуміння тексту. Тому Ротх міг уважати, що твори Саяни не є провідником для дослідників, тільки одним із допоміжних засобів. У практиці, одначе, Ротх не виконував навіть цієї мінімальної програми і роля цього допоміжного середника зводилась у нього майже до зера.

Учень і приклонник Ротха, Г. Ґрасман (H. Grassmann), у своєму вступному слові до спеціяльного словаря до Ригведи, не згадує ні одним словом про цей допоміжний засіб.

Більшість пізніших дослідників займає посереднє становище. Вони уважають, що граматичні й етимологічні засоби Саяни не мають наукової цінности, не менше й переклади і пояснення Саяни, принаймні частинно зачерпнуті з безперервної, безпосередньої традиції, заслуговують на увагу хоча б тому, що походять від гіндусів, які напевно краще відчувають індійську атмосферу. До цих дослідників належить А. Людвіх (Alfred Ludwig), який у своєму цінному перекладі Ригведи (поминаючи його зовнішню форму, що відстрашувала всіх дослідників) примінив з успіхом коментар Саяни, не зрікаючись при тому інших допоміжних засобів.

Великі заслуги для дальшого розвитку ведийської екзегези поклали Р. Пішель (R. Pischel) і К. Ф. Ґельднер (K. F. Geldner), автори славних 3-томових „Ведийських студій" (Vedische Studien). Вийшовши із заложення, що Ригведа є витвором виключно індійського духу, що існує не лише безперервність думки у відношенні до пізніших творів, але також і безпосередній зв'язок у часі і далі, що існує майже повна єдність середовища, в якому постала Ригведа і твори пізнішої індійської літератури, вони твердили, що для доброго зрозуміння Вед треба послуговуватися, як ключем, цілою індійською літературою пізніших періодів. Уважаючи дотеперішні переклади Ригведи за неточні і часто довільні, вони ставили собі завдання багато скромніші. Вони пояснювали тільки поодинокі місця Ригведи, часто цілі строфи, а часом цілі гимни. Послуговуючись методою порівнювання місць аналогічних, вони зуміли вияснити, або перекласти краще багато неясних або невірно перекладених місць у Ригведі. Вони брали немов під побільшуюче скло поодинокі слова і звороти, аналізуючи по змозі докладно місця не тільки самої Ригведи, але й пізнішої індійської літератури. Вони доказали, що багато місць, які Ротх уважав неясними, стають ясними, якщо взяти під увагу коментар Саяни.

Пішель і Ґельднер висувають важливе твердження, що ведийська екзегеза ще далека до того, щоб могти правильно зрозуміти Ріґведу. Перед ведийською екзегезою ще довгий шлях трудних філологічних дослідів.

Не усі заложення Ґельднера і Пішеля я уважаю правильними.

Справді існує органічний зв'язок поміж Ріґведою і цілою пізнішою індійською літературою. Вона розвивається з Ріґведи на ґрунті Ріґведи. Але це пояснюється тим величезним авторитетом, який мали Веди впродовж майже цілої історії Індії (за вийнятком короткого періоду переваги буддизму), як основний канон віри, релігійного (і отже „світського") права. Існує безперервна єдність розвитку індійської літератури впродовж цілого її існування. Тому думки Ріґведи можна відкрити на вершинах „новітньої" індійської філософії Міманси. Існує теж безперервна єдність розвитку, закріплення чи стабілізації того самого середовища.

Однак, висновки щодо часу, на основі ствердження цієї єдности, видаються мені неправильні. Ця єдність розвитку могла також добре здійснюватися на відтинку часу одного тисячоліття, як і шістьох.

Однак, хоч не усі заложення і не усі пояснення й аналізи Ґельднера і Пішеля знайдуть потвердження в пізніших дослідах, все таки вони являються поважним кроком вперед у напрямі усвідомлення тих труднощів, які ще мусить перебороти ведийська екзегеза. Особливо, з методологічного погляду, досліди Ґельднера і Пішеля становлять дуже поважний поштовх уперед.

Починається вивчення дерев у пралісі. Починаємо бачити різні стилі різних авторів, навіть різні напрями в Ріґведі.

Без сумніву існує єдність розвитку індійської літератури. Отже, побіч єдности чудесно-вірного зберігання тексту Ріґведи, в людській пам'яті мусила існувати така ж сама єдність пояснювання цього тексту. Коли ж інші пам'ятники цього типу пропали (наслідком браку переписування) то це тому, що коментар Саяни був останнім словом екзегези, який здобув у деякій мірі значення „офіційного" (якщо б було таке поняття в Індії) підручника і словаря у ведийській теології, як завершена і вичерпна інтерпретація канонічного тексту Ріґведи.

Ґельднер і Пішель усвідомили собі зв'язок Ріґведи з пізнішими текстами. Але саме це і є істотою коментаря Саяни. Він інтерпретує Ріґведу із становища пізнішої індійської релігії і

філософії. Тому коментар Саяни мусить залишитися основою, а не допоміжним засобом ведийської екзегези. Це очевидно не виключає всіх інших метод філологічного досліду, а головно поглибленої історично-порівняльної аналізи поодиноких гимнів чи їх фрагментів.

Треба ствердити банкроцтво вузької лінгвістично-етимологічної методи. Етимологія слова, без сумніву цікава для лінгвіста, може допомогти філологові. Але етимологічний зміст слова ніколи не може підмінити реально-ужиткового його змісту, зокрема в релігійних текстах, де власне віщун надає дуже часто звичайним ужитковим словам нового релігійно-ритуального чи філософського змісту.

Не забуваймо ніколи при дослідах Ригведи, що гимни є частиною складного, розвиненого в цілі системи ритуалу жертви, що мають у ній важливу магічну функцію. Не забудьмо, що брагман одним жестом чи словом може змінити сенс і успіх цілої жертви. Звідси можливість намірених двозначностей чи неясностей поодиноких місць у гимнах.

В цьому напрямі перший пішов Бергень (Bergaigne). Він стоїть немов осторонь від головного шляху, яким ішли інші дослідники і користувався зовсім своєрідною й оригінальною методою дослідів.

Бергень вийшов із правильного заложення, що мітологія і культ є в гіндусів у найтіснішому зв'язку і тому твердить, що поодинокі слова мають, крім звичайного значення, також закраску мітологічну (couleur mythique). Завданням дослідника Ригведи є розшифрувати цей таємний, подвійний сенс слів. У тому напрямі ідуть його зусилля.

Ця метода розкриває справді глибші можливості зрозуміння Вед. Треба жалкувати, що вона не знайшла продовжувачів. Позитивістичні категорії думання другої половини XIX ст. очевидно стояли на перешкоді для розвитку цієї методи. Але якраз у тому напрямі коментар Саяни повинен бути основою для европейських дослідників. Він же пояснює поодинокі місця „відповідно до жертви" і „відповідно до міту". Що ж виявляється?

Розвиток вивчення Ригведи — це процес регабілітації і закріплення авторитету Саяни, як найбільш достовірного коментатора Ригведи.

Проблема часу постання Ригведи.

Знана є відсутність історичного змислу в гіндусів. Тим

більше не відчували вони потреби точного датування літературних пам'ятників. Тому європейські дослідники натрапляють на труднощі майже неможливі до переборення при спробах датування індійських пам'ятників. Це відноситься до більшости дат індійської літератури. Але, коли для пізніших текстів дається встановити принаймні загальну епоху, століття, чи відносне датування за періодами, то в питанні про час постання Ригведи не маємо ніякої, навіть відносної, дати, що могла б бути основою для історика літератури. Різниці в оцінці часу постання Ригведи відносяться навіть не до століть, але до цілих тисячоліть.

Ригведа це явище немов із-поза часу і простору.

Перший учений, що пробував дещо точніше визначити ведийську хронологію, був славний Макс Мюллер (Max Mueller — History of Ancient Sanskrit Literature, 1859).

Він виходить з основного факту, що література буддистська закладає літературу Араньяків і Упанішад, як свою вчаснішу підбудову. З цього Макс Мюллер робить висновок, що вона мусила постати перед роком 500 до нашого літочислення. Він уважає далі, що менш-більш рівночасно з постанням і поширенням буддизму, постає література Веданґів і Сутрів (Vedangas, Sutras). Отже, він приймає час від 600-200 літ як період, що відповідає розвиткові цієї літератури. Вже на першому кроці розумування Мюллера, стрічаємо зовсім довільну дату 600 років, як горішню границю літератури Веданґів і Сутрів. Ця дата — не забудьмо — є довільною думкою самого Мюллера. Коли б навіть погодитись із його твердженням, що література Веданґів і Сутрів розвивається рівночасно і рівнобіжно (а не перед) із розвитком і поширенням буддизму, то і тоді не маємо ніяких основ для встановлення саме дати 600 р., як горішньої границі для цієї доби.

Літературу Веданґів і Сутрів — продовжує свої висновки Мюллер — мусила попередити література текстів Брагманів (Brahmanas). І знову Мюллер довільно визначує 200 років, як час тривання періоду Брагманів. Ці ж тексти були попереджені знову ж таки двістілітнім періодом збирання і впорядковування гимнів у „збірки", тобто „сангітас" (sanihitas). На час постання гимнів Мюллер знову визначує 200 літ і таким чином одержуємо початкову дату постання гимнів Ригведи, а саме 1.200 літ перед нашою ерою.

У схемі це датування Мюллера мало б такий вигляд:

1.200-1.000 — постання гимнів,
1.000-800 — збирання гимнів, санґітас,
800-600 — період Брагманів,
600-200 — Веданґи і Сутри.

При цьому дату 1.200 років Мюллер уважає за terminus ad quem.

Чому на період Веданґів і Сутрів Мюллер призначує 400 років, а на періоди куди важливіші і багатші в літературу призначує тільки по 200 років, це залишиться таємницею суб'єктивної думки Мюллера. З однаковою слушністю можна прийняти і 100 і 1000 років, бо про час тривання таких періодів у старовинній індійській літературі не маємо ніяких даних. Наші уявлення про періоди европейської літератури (напр. середньовічна патристика) не повинні служити нам матеріялом для зовсім необоснованих висновків при аналогії.

Хоч ця гіпотеза була тільки спробою встановити якунебудь хронологію і хоч вона опиралася на заложеннях зовсім очевидної і випадкової думки, то однак завдяки величезному авторитетові такого титана знання і праці, яким справді був Мюллер, набула вона загального визнання в науці. Про глиняні ноги гіпотези Мюллера призабули так основно, що коли під кінець XIX ст. виступив із своїми тезами Якобі (H. Jacobi), вони викликали майже обурення в науковому світі.

Якобі, досліджуючи астрономічні згадки ритуальних текстів, дійшов до переконання, що весняне рівнодення з періоду текстів Брагманів, припадало на констеляцію Крітікас (Krittikas), які відповідають Плеядам европейської астрономії. В добі Риґведи те саме рівнодення припадає на констеляцію Оріона. Звідси вже зовсім точно, за допомогою метод астрономічних обчислень, обчислив Якобі (який був рівночасно й астрономом), що весняне рівнодення у констеляції Плеяд припадає на добу около 2.500 років перед нашим літочисленням, а в констеляції Оріона на 4.500.

Надзвичайно цікавим і недоціненим у науці фактом є те, що рівночасно і незалежно від Якобі, дійшов до зовсім подібних висновків індійський учений Б. Ґ. Тіляк (B. G. Tilak).

Міркування Якобі зміцнює ще обставина, що полярною зорею доби Брагманів — названою в Риґведах „незрушимою" — „dhruva" — була Альфа Дракона (Alpha Draconis). Дискусія, що постала довкруги тез Якобі по суті не підважила ні в одно-

му істотному пункті його міркувань, що деякі астрономічні дані (як затемнення Сонця) ведуть до другого тисячоліття перед н.е., не тільки не виключають тез Якобі, але навпаки, вони їх скріплюють, доказуючи про величезну часову розтягліcть ведийської доби на просторі від 5-го до 2-го тисячоліття перед нашим літочисленням. Однак, погляди Якобі настільки ішли в розріз із поглядами тодішніх учених, що не здобули собі громадянства в науці, хоч Ґеорґ Бюлер (G. Bühler), пізніший видавець епохального твору „Indian Antiquary" (1894), мусив визнати, що становище Мюллера не дасться погодити з тодішнім становищем науки відносно політичної історії, як також історії релігії й літератури Індії. Тому саме пізніші історики індійської літератури несміливо пересувають цю дату в напрямі 2.000 літ перед нашою ерою.

Вийняткове становище займають в цьому питанні дослідники Ґельднер і Пішель. Вони закидають Мюллерові надто велике ідеалізування періоду Ригведи і домагаються пересунення дати її постання в напрямі пізніших періодів. У своїх студіях вони систематично підкреслюють безпосередній зв'язок ведийської літератури з пізнішими періодами. Зв'язок цей безсумнівно існує тому, що ціла індійська література творить в цьому напрямі органічну єдність, але не можна з цього робити безпосередніх висновків відносно часу. Філософія Сянкари безсумнівно органічно зв'язана з Упанішадами, але висновок, що вона постала в добі Упанішад, або безпосередньо після неї, був би наявно неоправданим. Тим більше незрозумілий є поворот до становища Мюллера з боку Ольденберґа. Саме Ольденберґ покликується на аналогію подій в Америці, де в короткому часі зайшли зміни великі й далекойдучі. Спинюватися над цим аргументом немає потреби. Далеко важливішим аргументом є притягнення до проблеми датування Вед, даних із археології, а саме клинових написів із Бохазкей (Boghazkoi), датованих чотирнадцятим століттям до нашої ери. У тексті цих написів, що являють собою мировий договір поміж іншими геттитсько-вавилонськими богами, стрічаємо теж чотири божества з ведийського пантеону, а саме: Мітра, Варуна, Індра, Насатья (Mitra, Varuna, Indra, Nasatya).

Віднести ці божества до індо-іранського періоду вважаю неможливим, хоч кожний з них має своє індо-іранське, можливо праарійське минуле. Спільні елементи виявлені порівнянням пантеону ведийського із пантеоном Зендавести вказують безсумнівно на їхню спільну індо-іранську арійську спадщину. Зв'я-

зану з цією проблемою дискусію у важливій мірі підсумовує Ґюнтерт (H. Güntert: Der arische Weltkönig und Heiland, Halle 1923).

Його працю характеризує знаменний у новіших часах поворот до порівняльних дослідів мітологічних і релігійних концепцій. Досліди ці, збагачені дотеперішніми вислідами порівняльної лінґвістики включно з використанням матеріялу топоономастики (напр. річка Індура біля села Індура, річка Індус біля Тільситу, річка Індра — доплив Двини (!) відкривають нові можливості для цієї молодої галузі науки.

На його думку, викопки Бохазкей не дали нам означеної відповіді на питання мандрівки індо-іранських (в його термінології арійських) племен.

Стоїмо, отже, перед загадкою. В чотирнадцятому столітті стрічаємо чотири божества індійського — точніше ведийського — пантеону в... Малій Азії. Насувалося б припущення, що маємо тут до діла з племенами праведийського періоду в дорозі до Індії. Вони вже відділились мовно і культурно від їхніх іранських (?) побратимів і є вже носіями майбутньої ведийської культури, що знайде своє оформлення і завершення в Індії. Вони мали б по дорозі і на цій дорозі стояти на високому державно-політичному рівні, мали б воювати і заключати тривалі договори, увіковічнені в клинових написах (??). Але відчитання написів Могенджодаро виключає цю можливість. Ми бачимо там високу культуру арійських народів у Індії вже чотири тисячі літ перед н.е. Отже...

Я пояснюю це гіпотезою, що маємо тут до діла з якоюсь експансією, чи то політичною чи культурною і релігійною, наслідком якої ведийські божества потрапили в Малу Азію. Це мало б свідчити, що чотирнадцяте століття — це період могучости ведийських богів, період їхньої експансії.

Так, міг би хтось зауважити, але ж історія нічого про таку експапсію не знає. Хіба — ведийські міти про сорокліття поборювання ворога в далеких горах і гірських укріпленнях — Індрою — саме Індрою, що розбиває городи (purbhid). Ми вже знаємо, що для індійців історія — це тільки нагода для створення міту чи моральної науки.

Справді, відповідаю, історія нічого про таку експансію не знає, але викопки власне є історичними фактами і найтвердішим ґрунтом історії, тобто дотеперішнього нашого знання історії. Воно мусить достроюватися до археології, а не навпаки.

Така гіпотеза не тільки не виключає, але й скріплює становище астронома Якобі. Це становище, до речі, покривається з індійською традицією, яка аж зовсім не важить нічого для європейських учених.

А однак...

Відчитання Грозним написів із викопалищ Могенджодаро, датованих 4-им тисячоліттям перед нашим літочисленням, витворює в науці зовсім нову ситуацію.

Ця спроба відчитання встановлює факт, що викопки Могенджодаро, а зокрема написи на печатках чи написи на талісманах знайдених у найглибшій і найстаршій його верстві, є найстаршими пам'ятниками індо-арійської культури.

Цей факт в науці ще надто свіжий і учені не здають собі ще справи із далекосяглости висновків на основі устійнення культури Могенджодаро, як культури індоарійської. Але цей факт це справжня революція в дотеперішніх поглядах на первісну мандрівку індоарійських народів до Індії. Це справжня наукова бомба, яка тільки тому не наробила відповідного гуку і знищення старих теорій в науці, що вона вибухла в часі війни, коли „Bezirksbomben" приглушували голос ученого.

Висновки з цього факту вже сьогодні приневолюють піддати основній ревізії всі дотеперішні погляди на питання часу мандрівки народів, первісного завоювання Індії і всіх зв'язаних із цим питанням похідних проблем.

Відомо, що проблема часу постання Ригведи в'яжеться нерозривно з часом первісного завоювання Індії індоарійськими народами. Їх борня проти тубільних Дасью саме і є основним змістом усіх бойових гимнів Ригведи і культу Індри.

В такому стані слід питання часу постання Ригведи поставити зовсім наново. Передумовою цього є конечність визволитися від усіх дотеперішніх порад Мюллера і його наслідників і підійти до розв'язки цього питання не шляхом здогадів, але притягненням до уваги всіх даних археології, астрономії, доглибної порівняльної аналізи найстарших написів і текстів, словом — назрів час поставити це питання наново в усій його ширині.

Може бути, що при цій нагоді навчимося ставитися з глибшою пошаною до індійської традиції, якої голосу ніхто з европейських учених не взяв до уваги.

Проблема генези Ригведи.

Проблема генези Ригведи розглядалася перш за все під кутом питання, чи Ригведу слід розглядати як витвір виключно

індійського духу, чи теж вона являється пам'ятником індоєвропейської культури взагалі.

Отже, перші дослідники, а серед них такий глибокий знавець змісту Ріґведи як Макс Мюллер, були тієї думки, що Ріґведу треба уважати пам'ятником індогерманського пранароду. Індогерманського — тобто індоєвропейського, або праарійського в нашій термінології.

Мюллер уважає, що в такій самій мірі, в якій ми являємось арійцями в нашій мові і в нашому духовому житті, в такій самій мірі Ріґведа є нашою власною й найстаршою книгою.

Не менш глибокий ентузіязм і пієтизм при зустрічі з Ріґведою пережив А. Каегі (A. Kaegi).

Він уважав, що Ріґведа ставить нам перед очі початки духового розвитку нашого власного племени.

Так само рішуче і виразно твердив Витні (Whitney), що Ріґведа не є індійською, але індогерманською книжкою.

Всі ці учені означували поняттям „індогерманський" всі народи приналежні до первісної арійської мовної спільноти, з яких найдальше на Схід висунена вітка, це індійські арійські племена (індоарійці — в дальшій моїй термінології), а найдальше на Захід — це германські народи.

До цієї групи вчених слід зачислити теж Брунгофера (Brunnhofer) і Ціммера (Zimmer).

Твердження згаданих учених в'яжуться з одного боку з їхньою тезою, що поміж періодом Ріґведи і Магабґарати немає ніякої прогалини, але існує безпосереднє часове наслідство і єдність історичного тла, а з другого боку із загальною кризою і нехтуванням порівняльною мітологією в тому часі в науці.

З пізніших дослідників, що займалися цим питанням, слід навести ближче погляди Ольденберґа, який займає в цій справі становище посереднє і в деякій мірі підсумовує дотеперішню дискусію на цю тему в науці.

На шляху розвитку культу і релігії індійської з релігії індоіранської і індоєвропейської, Ольденберґ бачить безперервну розвоєву єдність. Бачить теж поставання нових з'явищ і творів, але рівночасно підкреслює, що ніде немає якогось дійсного розриву між старим і новим. Тут він покликується на згадані вже викопки у Бохазкей, на низку наведених ним паралельних процесів і аналогій, як теж на свідоцтво мови. Ольденберґ звертає увагу на обставину, що переклад деяких частин Авести на мову Ріґведи і навпаки, можна одержати через примінення

прав порівняльної фонетики і лінгвістики. Ці партії, як різні діялекти тієї самої мови, є ближчі до себе ніж мова старших текстів ведийських у порівнянні з мовою Магабгарати чи теж драм Калідаси.

Далі Ольденберг домагається впровадження до студій Ригведи, як допоміжного середника порівнянь із найпримітивнішими і найпервіснішими стадіями релігійного розвитку племен на найнижчому поземі культури. Він уважає, що таким чином зрозуміємо багато рудиментарних подробиць ведийської релігії і культу.

На мою думку, всі ці погляди, думки й оцінки різних учених відбивають якусь істотну сторінку того багатогранного і складного світу, яким є Гимни Ригведи. Розуміємо й щиро поділяємо захоплення й ентузіястичні оцінки перших дослідників Ригведи. Перед ними розкрився світ такий багатий, барвний, навіть яскравий світ богів, мітів, образів, поривань думки, розпаленого почування й уяви. Щезло уявлення про якусь примітивну вбогість, заскорузлість, важкість чи неповоротність т.зв. „первісної думки". Вони нагло побачили, що духове життя т.зв. „первісної людини" було багате своїм змістом, почуваннями, поривами, ідеями й ідеалами. Немов воскрес із непам'яті якийсь світ призабутий, але близький для нас і рідний. Зрозумівши і відчувши, що цей світ розвинувся з якоїсь спільної духової спадщини, а вони відчували її так міцно і свіжо при кожнім нововідкритім індоарійськім слові, вони зрозуміли, що Ригведа є єдиним ключем до тієї пропавшої, призабутої і відкиненої спадщини праарійської мітології, релігії і культу. І тому вони вважали Ригведу своєю книгою. Нашою книгою. Найстаршим документом праарійської віри і культу.

Найстарший пам'ятник індоарійської думки є очевидно найближчий до культурної спадщини спільної усім народам арійсько-історичного розвоєвого циклу. Єдина у своїм роді старовинність, а рівночасно чудесна досконалість і чистота збереження, справді творить Ригведи пам'ятником панарійського світу.

Свіжий ще подих вчорашньої первісности й старовинности, подих спільної, прадавньої спадщини відчуваємо в кожнім гимні. Немає ніякої пропасти поміж праарійською, індо-іранською й індо-арійською стадіями розвитку арійської думки. Існує розвоєво-циклічна безперервність. Тут, в Індії, дозріває і найбуйніше розцвітає насіння великого дерева — панарійської думки.

Тільки Ригведа може нам дати повну й розгорнену картину наших праарійських вірувань, світовідчування і світогляду. З цього погляду, помимо великого вкладу праці в тому напрямі перших ентузіястів, зроблено дуже мало і в загальному Ригведа залишається недоціненою, як найстарший документ панарійської думки. Але з другого боку мають теж рацію Ґельднер і Пішель. Немає ніякого розриву між Ригведою і Магабгаратою. Вони може переоцінюють єдність середовища, епохи і суспільного тла. Так само Магабгарата є документом іншої стадії духового розвитку. Але не дасться заперечити факт, що одна із другої органічно виростає, як продовження її розвитку. Ґельднер і Пішель в наявний спосіб не доцінюють часового простору, який відділює ці дві культурно-історичні розвоєві епохи. Відкривши змістово-ідейну безперервність, вони помішали це поняття із часовою близькістю. Ольденберґ слушно вказує на значні різниці мови, хоч і він з черги їх переціює. Трудно згодитися з його твердженням, що мова Ригведи ближча до Зендавести як до Магабгарати. Сам він зазначує, що мову цю слід перекладати за допомогою фонетики і порівняльної лінгвістики (напр. заступаючи „soma" — „haoma" і т.д.). Але ж Магабгарату міг би „читати" — тобто слухати — ведийський віщун без перекладу. Він ствердив би при цій нагоді, що пропала значна частина із багатства ведийських форм, що деякі з них змінилися і постали нові форми, слова, поняття, але він розумів би їх без жодного перекладу.

Залишається, однак, ствердженим фактом, що мова Ригведи і мова Зендавести — це близькі до себе сестринні мови і залишиться безсумнівний факт, що мова Магабгарати — це рідна дочка мови Ригведи. Санскрит ведийський, санскрит епічний, а далі санскрит клясичний, це ж різні етапи того самого мовного розвоєвого процесу.

Що ж виходить із цих міркувань?

Епоха Ригведи є напевно в безперервному розвоєвому зв' язку з епохою праарійської культурної спільноти. Вона є її продовженням і завершенням. Епоха Магабгарати є безперервним продовженням епохи Ригведи. Висновок: Епоха Магабгарати є безперервним продовженням культурно-історичного циклу, який має свої коріння аж у добі праарійської культурно-історичної спільноти слабо ще тоді розрізненої.

Доба праарійська, доба ірано-індо-арійська, доба праведийська, доба індоарійська Вед, та ж сама доба Магабгарати і... доба філософії Сянкари, це поодинокі етапи розвитку і спеціялізації одного і того ж культурно-історичного циклу.

Можна б, отже, міркування Пішеля і Ґельднера посунути ще далі. Можна б вказати на безпереривний зв'язок Ригведи з Упанішадами і на зв'язок Упанішад із... філософією Сянкари.

Виявляється, що маємо перед собою єдину в своїм роді і єдину в історії нашої плянети безпереривну єдність розвитку культурно-історичного циклу на протязі около 6 тисячоліть (або хоча б 4, на яке без дискусії за скромним датуванням усі погодяться).

В цьому величезному процесі Ригведа займає становище основної, вихідної культурно-розвоєвої бази. Вона зв'язує цей культурний цикл з усіма іншими спорідненими з ним, що не змогли чи не зуміли створити такої могутньої єдности традиції, часто її відкидаючи, а навіть відрікаючися її і самознищуючи.

Ригведа є основним ключем для всяких сучасних і майбутніх спроб реконструкції нашої загубленої праарійської спадщини і традиції. З другого боку та сама Ригведа започатковує собою індо-арійський культурно-історичний цикл на ґрунті Індії. Він, очевидно, зазнає тут спеціялізації. Виростає найбільш спеціялізована система з усіх культурно-розвоєвих циклів, але може саме далеко посунена розвоєва спеціялізація і є сутньою передумовою усякого розвитку. Може в кожнім із цих процесів плекаються здиференціовані елементи потрібні для майбутньої універсальної конструкції проголошеного мною панарійського ренесансу.

Отже, Ґельднер і Пішель, стрівшись із фактом цієї далеко посуненої індивідуалізації і спеціялізації індо-арійського циклу, підкреслюють його своєрідність, його зв'язок з індійським ґрунтом і його окремішність.

Справді, заіснував тут цілий ряд таких процесів, які можна стрінути тільки на ґрунті Індії і для яких трудно буде знайти аналогії в інших культурно-історичних циклах.

Цей процес почався вже в Ригведі. Вона і є рівночасно — як я це підкреслюю — основним зав'язком і матерією, з якої розвинеться цілий індо-арійський цикл.

З цим процесом стрілися різні учені, менш або більш виразно усвідомлюючи собі це. Їм довелося зайняти становище до цього вже специфічного індо-арійського світу. В усіх того роду оцінках маємо цікаві документи зустрічі різних циклів. Треба ствердити, що ніодин з учених дослідників не усвідомив собі факту, що до такого типу дослідів слід підходити з категоріями понадциклічного думання, яке... ще не існує.

Для кожного дослідника, неупередженого щодо своїх

власних циклічних норм цінностей, повинен бути ясний і наявний один факт. Продовж шести тисячоліть (чи там коротше?) індійський дух із завзятістю, чіткістю і посвятою змагався з найглибшими таїнами існування. Індо-арійська думка, я сказав би навіть, спеціялізується в цій найвищій сфері існування людської думки взагалі. Тут вона досягає вершин недосяжних у жодному іншому циклі. Вона майже вся стається релігією, філософією, метафізикою, сотерологією. В цих ділянках має вона єдині у своїм роді системи, традиції, досягнення. Тут вона виграла змагання (Weltkampf!). Це вперте і героїчне змагання індо-арійської думки до опанування і розв'язки найглибших чи найвищих таїн буття — власне найглибших глибин дійсности — (die letzten Tiefen der Realität!) — цей, підкреслюю, єдиний в історії неперевершений героїзм цілих поколінь, — це єдине в історії збереження тяглости традиції наслідком постійної і впертої інтелектуальної праці і зусиль цілих тисячоліть — цей героїзм Ольденберг називає духовою сонністю і в'ялістю (geistige Erschlaffenheit?!). Індійці буцімто не брали участи у великому змаганні народів (an dem grossen Weltkampf), у якому дозрівала „здорова мужескість" (die gesunde Männlichkeit) західніх народів.

Можливо, що філософські висоти індійської думки — її вишколений, високий, спеціялізований технічний рівень є так важко стравні для европейських мислителів, що настроює їх сонно так, як на сон настроює проповідь у церкві жінку мельника з оповідання Вайльда про „Відданого приятеля".

Можливо, що не один хоробрий европейський вояк, що брав участь у великому змаганні західніх народів, заснув би на викладах про філософію Шопенгауера, не відчуваючи в ній ніяких „останніх глибин дійсности". Не менше, однак, філософія Шопенгауера є вислідом героїчних зусиль думки, а навіть виразом душі оцього „мужеського" жовніра, який трагічно протиставить свою „експандуючу волю цілому світові". І це є те, що Европа може показати як вислід „здорової мужескости".

Але осторожно із Шопенгауером! Бо власне він склонює найглибше голову перед мудрістю Упанішад.

Може слід би ще вказати на Платона і на ще дещо з европейської філософії, для якої матір'ю була філософія Платона. Спитаймо одначе: чи живе грецький нарід і покоління, що зберігало б, плекало б і розвивало б філософію Платона? Чи живе римський нарід, творець могутньої імперії?

Думаю, руїни Нюренберґу не можна показати як досягнення і гордість „здорової мужескости", яка дозріває у великому змаганні західніх народів, з якої Індія, на своє горе, зрезигнувала.

Шановний дослідник не знає, що своєю оцінкою він нагадує хлопця, який ціле своє щастя і цінність життя вбачає в бійці з іншими хлопцями подібно як він „розвиненими" і дивується, чому деякі старші люди не знаходять уже приємности в „мужескому" розбиванні носів.

Ні, ні, це не так!

Індія має також свої руїни своїх Нюренбергів.

Індійці давно пережили взаємне винищування кшатріїв як касти.

Це може не добре, що індійці не беруть участи у збройному вирішуванні долі людства на користь перемоги добра і правди. Але це велике історичне і понадциклічне досягнення, що вони зуміли витворити таку верству і такий стан відношень, який дав їм змогу понад історичні війни і бурі, понад цілі періоди чужих наїздів, зберегти свої найвищі цінності, свої найбільші духові досягнення в їхній розвоєвій тяглості і в єдиній на світі неперервності традицій.

Ще сьогодні можемо з уст і пам'яті брагманів, навіть у закутинах Індії, поправляти помилки манускриптів Ріґведи.

„Дозріла мужескість" не має чим хвалитися показуючи спалювання єретиків, винищування пам'ятників віри і спалювання книжок двома ворожими системами в Европі XX ст. Це „мужескість" варварів, або недорозвинених дітей.

Як сумно, коли такий варвар говорить устами достойного ученого, який не міг визволитися із своїх циклічних норм цінностей.

Індійці створили інший ідеал героїзму. Можна його не прийняти, але не можна його не цінити. Не можна ним погорджувати, бо він витримав пробу історії краще за ідеали „европейської мужескости".

І що ж виявляється?

На кожному кроці будемо стрічатися із незрозумінням, чи недоцінюванням індо-арійського світу, яке випливає не із злої волі дослідників, але з їхньої неспроможности відчути, зрозуміти й оцінити специфічні цінності індо-арійського культурного циклу.

Зокрема позитивістична думка грішить у цьому напрямі мілкістю, однобічністю і схематизмом. Також усі релігійно упе-

реджені дослідники не могли видвигнути з історії індо-арійського культурного циклу ті цінності, які — може бути — перевищували їхню власну релігійну систему.

Ольденберг має рацію, що до досліджування Ригвед слід притягнути ввесь апарат порівняльної мітології й етнології примітивних народів, щоб вияснити деякі рудиментарні явища т.зв. первісних культів у Ригведі.

Але я додаю, що треба теж притягнути і ввесь апарат порівняльного релігіознавства на його найвищих вершинах, треба притягнути ввесь апарат останніх здобутків европейської філософії, щоб оцінити належно вершини ведийської думки, героїчний лет арійського духу.

Отже, в зв'язку із ствердженням суб'єктивности в оцінці ведийської думки з боку учених, яким ніяк не можна закинути злої волі, постає перед нами нова теоретична проблема методи, як досліджувати ведийську думку, коли вона є рівночасно документом уже іншого і спеціялізованого культурно-історичного циклу.

Проблема методи досліджування ведийської думки і її оцінки..

Досліджування проблем світогляду, релігійних, ритуально-теологічних, космогонічних чи філософських уявлень і ідей ведийських віщунів не має ще своєї усвідомленої, як проблема, методології. Таке досліджування відбувалося переважно так, що дослідники, зібравши певну кількість цитат із різних місць Вед, які відносяться до даного предмету чи теж проблеми інтересної для дослідника, пробували сконструювати з цього матеріялу менш-більш суцільний образ чи теорію відносно досліджуваної проблеми. Але, при такій методі перманентно існує небезпека, що дослідник, підійшовши з якимись готовими, чи загально-европейськими, клясично-грецькими чи іншими уявленнями і схемами відносно даного предмету, помічає і добирає таку групу місць і цитат із Вед, які, здається, достаточно підтверджують даний погляд чи теорію, але не враховують того моменту, що вони як цілість можуть бути тільки фрагментом, чи частково-побічним аспектом даної проблеми, — при чому суть проблеми може залишитися навіть незаторкненою.

І так напр. підійшовши до проблеми бога Індри у Ведах із готовими уявленнями про грецько-римських богів, або закладаючи якусь спрощену анімістичну чи антропоморфічну „первісність" ведийського світогляду, можна б відкрити, що: Індра це божество, яке є відбиткою чи персоніфікацією тропікальної

громової бурі, бог громів, дощу і атмосферичних явищ. Знайдеться на це досить цитат, а поетичний опис бурі, — про якої силу європейці не мають уяви, — зробить цю теорію доказаною.

Далі можна б додати, що Індра є персоніфікованим геніем весни. Він же справді популярний поборник демона, що в'язнив ріки і „корови" хмар, — а поставивши цей міт у центрі, можна справді відкрити потім правильність своєї теорії.

Далі можна б твердити, що Індра — це бог війни, або геній перемоги, знаний також в Авесті як Веретрагна, ведийський Вритраган (Vrtrahan), або непереможний геній арійців, утілення їх національного ідеалу героя, переможця Дасьїв. І знову знайдемо безліч місць і цитат, що дадуть таке насвітлення вповні науково обосноване. Можна врешті синтезувати кілька, або всі подібні концепції, але ж ми ніколи не набудемо певности, чи не поминули ми якусь істотну, може глибшу і більш всеобіймаючу концепцію.

Ніколи не маємо певности при такій методі, чи ми не відкриваємо тільки власні довільні інтуїції, концепції зумовлені нашою здібністю уявити собі, чи зрозуміти світ ведийської думки.

А може божественність Індри це якась неособова, неперсоніфікована й магічна сутність світу з'явищ чи світу в собі, міць, що тримає світ і споює його як колеса гарби (Ригв. X.83.4). Свідома, магічна сила, що її творить чи пробуджує жрець наново своєю жертвою (Ригв. III.34.2), космічна сила, що нею росте й утримується Вселенна. Може. Може є там концепції, до яких сьогодні ще не піднеслася теологічна, чи метафізична думка Европи.

Смію твердити, що Ригведа є європейським дослідникам незнана. Та Ригведа — знання священних гимнів, — що з неї за індійським віруванням постає світ, та Ригведа, на яку спираються і від якої виходять усі ортодоксійні системи індійської філософії, як із праджерела і праавторитету.

Доглибне пізнання правдивого змісту ведийської думки не дасться шляхом конструювання цитат у наші власні схеми чи уявлення, бо ж тоді ми відкриваємо тільки наші власні схеми чи уявлення, а в найкращому випадку те, що ми годні ще зрозуміти, або уявити собі, як зрозуміле. Щоб у це питання впровадити ясність, слід собі усвідомити „категоріяльну" природу людського думання.

Існують категорії думання, подібно як категорії в граматиці. Сьогоднішня філософія знає, що є можливі й існують різ-

ні категоріяльні системи людського думання. Елементи т.зв. „зовнішньої дійсности" вміщаються (або не вміщаються) в означену, або неозначену систему категорії нашого, і саме нашого, мислення. Людина може навчитися говорити різними мовами, тобто засвоїти граматичні категорії різних мов і за їх допомогою висказувати свої думки. Бувають при тому прикрі непорозуміння, які випливають із не досить глибокого вивчення чужомовної системи. Учені ще не навчилися думати різними категоріяльними системами. Свою категоріяльну систему вони уважають об'єктивною, загальнозобов'язуючою і найвищою. Вони не знають навіть того, що не усвідомивши собі основ власної категоріяльної системи, вони не годні зрозуміти іншої категоріяльної системи.

Твердження такого типу, як те, що Схід і Захід ніколи не зможуть себе зрозуміти, мають у своїй основі саме факт різних категоріяльних систем людини Сходу і Заходу, людини такого чи іншого культурного циклу, як це сьогодні модно називається. Чи ж треба доказувати, як різно оцінювали европейські учені ті самі наукові факти з індійської філології в добі романтизму і позитивізму? Однак ці учені не помічували зв'язку своїх оцінок (норм цінностей) із загально пануючими чи впливаючими на них загальними ідеями їхнього століття. Не забудьмо однак, що і романтизм (як ідейно-світоглядовий напрям, який він є по-суті) і позитивізм повертаються чи розвиваються в границях того самого культурного циклу, або тих самих загальних і спільних для них обох категорій. Повертаючися в границях того самого культурного циклу, ми можемо стимулювати чи стримувати нашою думкою його розвиток.

Але, зовсім інакше представляється ситуація при зустрічі різних світів, тобто різних культурно-історичних циклів, чи теж різних систем категоріяльного думання. Треба перш за все відкинути зарозумілу і запеклу гордість европейця, що вбачає в інших культурних циклах примітивізм, первісність і беззмістовність спекуляцій брагманів чи інші „лиха". Треба собі усвідомити, що наші категоріяльні системи будуть теж беззмістовними для когось, що міг би, чи не хотів би, їх зрозуміти.

Порівнювання й оцінка різних категоріяльних систем, це справа творення нових норм цінностей „понадкатегоріяльних" — тобто нових категорій.

До світу ведийської думки не слід також підходити з якимись готовими й означеними проблемами, бо тоді ми може-

мо переочити саме найосновніші проблеми. Нехай проблеми постають самі із досліджуваного матеріялу текстів. Хай творяться нові питання, хай поволі реконструюються в нашому мозку ті питання, проблеми і категорії, які творилися в учня, що слухав віщуна, який втаємничував його в індійське знання таємне. Спробуймо насамперед зрозуміти цей інший світ, а оцінку і порівняльні проблеми залишім до того моменту, коли зрозуміємо цю іншу категоріяльну систему. Тому я сформулював предмет моїх досліджувань так загально. Я досліджую ведийську думку. Я не питаюся про поняття Бога в Індіях, бо я ще не знаю добре, чим є Бог у Ригведі. Дозвольте мені не вірити дотеперішнім загальникам про первісний анімізм Ригведи. Але, чи ми взагалі добре знаємо, що це таке анімізм? Чи не надто скоро сконструювали ми схему, яка може не існувала такою, як ми собі її уявляємо. Саме Ригведа, хоч зовсім не є документом первісної і примітивної думки, дає однак змогу провірити наші уявлення про „первісну" і „примітивну" думку.

Чи не заскоро, однак, для того типу студій над ведийською думкою, коли — як я це підкреслив згідно із Ґельднером і Пішелем — ми не розуміємо іще Ригведи під оглядом філологічним? Тому ці досліди мусять іти рівнобіжно. Поглиблюючи розуміння Ригвед ми будемо краще розуміти ведийську думку, а поглиблюючи розуміння ведийської думки, будемо краще розуміти Ригведи.

Як це зробити?

Читаймо Гимни Ригведи. Дозвольмо, щоб кожне слово говорило до нас своїм повним і всебічним змістом. Дозвольмо, щоб кожна думка говорила до нас своїм повним і всебічним змістом. Вивчаймо кожну окрему думку, спробуймо побачити й оцінити її в дальшому розвитку, її плідність, її творчість, її переміни, часом і завмирання, а часом постійне життя в даному циклі. Спробуймо вивчити вагу кожної думки в її власному циклі, а не в тому, чи вона видається нам цікавою, цінною чи співзвучною з нашим світом. Не вириваймо фрагментів з різних гимнів, що потрібні нам для нашої схеми. Спробуймо зрозуміти зміст і світ думок кожного окремого гимну, а потім щоліш порівнюймо ці думки з подібними думками інших гимнів. І так поволі буде вставати перед нами цей інший світ, який ми хочемо вивчити „об'єктивно". Об'єктивно — це значить для мене з погляду якоїсь ще не існуючої понадциклічної і понадкатегоріяльної системи, якої — підкреслюю — ще немає, але вона може постати в надхненних інтуїціях, або з подібних праць, які ставлять своєю метою пізнання, порівнювання й оцінку різних ка-

тегоріяльних систем. І це власне є глибший предмет моєї праці.

Філологічна — обов'язуюча на сьогодні — метода досліду є для мене тільки першим і грубим знаряддям.

Загальні висновки про поодинокі проблеми ведийської думки, мусять бути попереджені доглибною аналізою гимнів.

Ми можемо не вірити ведийській теології, що світ постає з ведийського слова. Але, навіть позитивістично наставлені вчені дійшли до висновку про цілковиту єдність розвитку індійської літератури.

З чого вона розвинулася? — дозвольте запитатися. Адже Ригведа є початком і основою усякого індійського думання. І тому доглибне зрозуміння ведийської думки є передумовою пізнання і зрозуміння цілої пізнішої індійської літератури.

Стараймося, отже, проникнути можливо глибоко у світ кожного окремого гимну, а щойно це дасть нам основу, щоб піднестися до висоти систематичних оцінок цілих систем. Врешті ще одна методологічна заувага: глибину міряється глибиною. Мілкий матеріялізм XIX ст. не міг у Ригведі знайти ніякої глибини і взагалі нічого цікавого для себе в Індії.

Ведийська думка дасться доглибно зрозуміти й оцінити тільки тим, що принаймні прагнуть і прямують до не визначеного ще на сьогодні історичного об'єктивізму.

Цілком протилежне становище з прикметною для них рішучістю і різкістю займають згадувані вже Пішель і Ґельднер. Вони посуваються так далеко, що відкидають взагалі мітологію порівняльну, а зокрема порівняння з Авестою, як допоміжним засобом для зрозуміння Ригведи.

Не пробуймо міряти її чужими для неї мірами, заки побачимо її власну справжню глибину чи висоту. Вірні цій методі, приступімо до конкретної аналізи поодиноких гимнів.

СТУДІЇ НАД ВЕДИЙСЬКОЮ ДУМКОЮ
Частина Друга
ГИМН ПРО ЧОЛОВІКА І ЙОГО СТАНОВИЩЕ В ІНДІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

ГИМН ПРО ЧОЛОВІКА
(Переклад В. Ш.)
PURUSASUKTAM, RGV.X.90.

1. Тисячоголовий був Чоловік, тисячоокий; коли покрив він землю з усіх боків, тоді переростав її на десять пальців.
2. Чоловік — це цілий Всесвіт (sarvamidam), усе, що було і має бути.
   (Варіянт А): А він — це володар безсмертности, тобто богів і всього, що зростає з поживи.
   (Варіянт Б): А він — це володар безсмертности, яка зростає від жертовної поживи.
3. Така його потуга, а ще більший за неї є Чоловік. Усе сотворене є його четвертиною; а три його четвертини — це безсмертність у небі.
4. Трьома четвертинами виріс він угору (в небеса), а одна його четвертина постала (abhavat) тут же, як буття знову. З того часу він розвинувся в різних напрямах у живі й неживі істоти.
5. Із нього постав Віраджа (Всеволод), а з Віраджа-Всеволода постав Чоловік. Уродившися, він розрісся далеко поза землю; спереду і ззаду.
6. А коли боги розпростерли Чоловіка на жертву пролиття (havisa) і весна була його топленим маслом, літо було паливом, а осінь — жертовним напитком.
7. Цього чоловіка, що родився в началі (прапостання прабуття), вони розілляли як жертву на вівтарі із соломи; його принесли в жертву боги, садгії і віщуни.
8. Із цієї повністю доконаної (sarvahutah) жертви зібрано масло; він сотворив звірята, що живуть у повітрі, в лісі і в оселі.
9. Із цієї повністю доконаної жертви постали гимни і співи; із неї постали розміри гимнів, із неї постали жертовні магічні формули.
10. Із нього постали коні і всі звірята, що мають два ряди пе-

редніх зубів; корови зродилися від нього; кози й вівці зроджені від нього.

11. На скільки частей розчленили вони Чоловіка, коли розбирали його на жертовні частини? Що називають його вустами, що раменами, що голенями, а що ногами?
12. Брагман був його вустами, з його рамен постали кшатрії (лицарі), його уда — це вайсья (vaisya); з його ніг постав сюдра (sudra).
13. Місяць зродився з його розуму; з очей постало сонце, з уст Індра і Агні (Огонь, Agni), з його віддиху вродився Ваю (Вітер, Vayu).
14. Із його омфалу постав простір, з його голови розвинулось небо, із ніг — земля, із слуху — чотири частини світу; таким чином збудували (сформулювали) вони світи.
15. Було сім зелених полін, що оточили вогонь жертовний, три рази сім в'язанок дров зроблено; коли боги доконували жертву, зв'язали Чоловіка, як жертовне звіря.
16. Жертвою жертвували боги жертву; це були перші закони віри. Ці потуги досягнули небес, де живуть старовинні боги, садгії.

Ось перед нами гимн 90-ий із десятої „книги" круга Ригведи, знаний в літературі під назвою Гимну про Чоловіка — Пурушасуктам.

1 „Тисячоголовий був Чоловік, тисячоокий, тисячоногий; коли покрив він землю з усіх боків, тоді переростав її на десять пальців."

Мова буде про Чоловіка. Мова буде про основний предмет усіх світоглядів, філософій і релігійних систем. Про великого Чоловіка, про цілий космос, про все, що під космосом у різних епохах розуміємо. Мова буде про Чоловіка, що є Вселенною і ще більший за неї.

Він був.

Він був далеко до того часу, коли постав маленький, обмежений чоловік. Він був тисячоголовий, тисячоокий, тисячоногий.

Тисяча — це за Саяною — загальне число, що означає нескінченно багато. Голови цих істот є його головами, „бо вони знаходяться в його тілі" — пояснює Саяна. Він назве його Прачоловіком (adipurusa). І цілі істоти усіх істот знаходяться в його тілі.

Сьогодні ми сказали б: мільйони соняшних систем були його головою, міріяди зір були його очима, на межах космоек-

ліптик ставив він свої ноги, животворчі струмені космічних сил були його віддихом, а Чоловік був його тілом і душею.

Він запліднював землю, обнявши її з усіх боків, перерастав її на десять пальців.

Сьогодні ми сказали б: вибухають в космосі його соняшні корони. Всесвіт замалий для розпружень опуклостей його творчої снаги. Завмирає Вселенна від розкішної його потуги і будиться новою спрагою сильна, а він більший за неї на десять еонопросторів.

Хто це такий той „Він", що несотвореною потугою своєю запліднює всю землю — „землю, що складається із семи островів і морів, або в ширшому значенні всі елементи, як землю, воду, вогонь, вітер, етер", — пояснює Саяна, тобто все те, що ми „буттям землі" називаємо.

Хто це такий той „Він"?

„Саме Дух був оцим видимим світом, на початку Чоловіковидний" — навчають нас книги про „Сто шляхів Брагмана".

Дух Вселенної — відповідає Саяна.

Дух Жертви — відповідає Саяна.

Тіло брагмічного ембріона („яйця" — brahmanda), що існує як сума усіх живих істот — пояснює Саяна.

Бо знає Саяна пояснення різні, згідно з філософією, згідно з ритуалом, згідно з мітологією.

Три пояснення, але істота його та сама. „Він" — одне і те саме, хоч троякий, хоч тисячовидний.

Шукайте, учені, божка, поганого поганського ідола з груботесаного каменя! Шукайте цих божків поміж груботесаними ідолами „твердих і визначених" европейських понять!

Я бачу тут героїчно-сміливу думку, що хоче обняти космос у його єдності і різновидності рівночасно. Думати твердими, непорушними схемами понять тут непридатне так, як кам'яна сокира не придатна для вирізьблення індрийської ваджри. В поході тисячоліть змінилися наші уявлення про космос. Він дещо виріс у наших очах. А чоловік, мабуть, змалів відворотно пропорційно до росту космосу.

Чи вміємо ми обняти ввесь „фізичний" і „метафізичний" космос одним іменем таким сміливим як Чоловік, чи „Дух Чоловіковидний"? Чи може ми виросли з цієї наївної стадії.

Наше поняття „Абсолют", здається нам, говорить багато більше. Чи може воно більш бліде, безбарвне, несмачне? Чи може воно мертве? Не маємо ще позациклічних норм цінностей.

Читаймо далі:

„2. Чоловік — це цілий Всесвіт (sarvam idam), усе що було й має бути. (Варіянт А): А він — це володар безсмертности, тобто богів і всього, що зростає від поживи. (Варіянт Б): А він це володар безсмертности, яка зростає від жертовної поживи."

Текст можна б перекладати так, щоб не додавати слів уставлених у клямри в першому варіянті. Тоді більш дослівно одержимо варіянт другий: „А він — це володар безсмертности, яка зростає від жертовної поживи". Ця думка може спочатку декому здаватися нісенітницею. Невже безсмертність (отже і безсмертні) зростають через жертву? Европейським дослідникам трудно зрозуміти сенс такого речення. В таких випадках вони склонні припускати, що текст зіпсований, неясний, скорочений тощо. Постають поправки, які часто тільки заплутують змисл гимнів. Тим часом ведийський віщун знає силу свого слова і силу жертви.

Магічна формула і божественна брагмічна сила у ній заключена, стають сутністю божества і самим божеством. Магічна формула — „brahman" є сутністю Володаря Магічної Сили — brahmanaspati-brahman — Брагмана.

Безсмертні зростають від жертовної поживи. Про це знає Саяна: „Тому, що Він через споживання поживи живими істотами виходить поза стадію своєї потенціяльної причиновости у стадію емпіричного світу".

Може думки про космічну потугу жертви стануть основою філософії Міманси.

Може Всесвіт підлягає якимсь дивним, незбагненним законам жертви.

Може не доведеться її сьогодні шукати у філософії Міманси, бо може стрінемо її виразніше висказану у дальших рядках того самого гимну.

Але, перекладаймо його перш за все на сьогоднішню мову, бо в тому дехто вбачає сутність наукової праці, — у зведенні до знаних і т.зв. загальнозобов'язуючих у науці вузьких сьогоднішніх понять.

Перекладаймо:

„Бо Чоловік — це цілий Всесвіт".

Ти питаєшся на вершинах людської думки, що це є Всесвіт?

Ти ставиш нерозумне питання дитини, чому світить маленька зірка, що її хотів би ти полеліяти у своїх руках.

Коли тобі здається, що ти вже виріс, що думка твоя змужніла і бистрим орлом злетіла над темні масиви людського

засліплення, ти не знаєш, що і тоді навіть ти оглядаєш Всесвіт здивованими очима маленької дитини і питаєш наївно: що це є Всесвіт, хто сотворив його таким світлим?

„А думка край світу на хмарі гуля,
Орлом сизокрилим літає, ширяє,
Аж небо блакитне широкими б'є;
Спочине на сонці, його запитає,
Де воно ночує? Як воно встає?
Послухає моря, що воно говорить;
Спита чорну хмару: чого ти німа? "

(Шевченко, „Перебендя")

Чому німа і безрушна гора людського пригнічення, темноти і Безвладу лінивої думки людськости?

І коли твоя думка вмита в ранніх росах найчистішої людської мисли уже взнає, що ясність сонця — це незбагненна і чудесна сила твоїх очей...

Коли зрозумієш, що життєтворчу силу божественних поцілунків Сонця, які цей бог висилає тобі в кожній секунді твого існування...

Коли зрозумієш, що невичерпну снагу соняшної любови перекладають твої очі на мову світла...

Ти зрозумієш тоді, що Всесвіт — як з'явище — це витвір твоїх змислів. Це, власне, ти його твориш таким, як його „сприймаєш" у кожній секунді твого „світосприймання", тобто світотворення.

Ти зрозумієш, що світ, як з'явище — це ти...

Це Чоловік.

І ти запрагнеш далі пізнати не з'явище, але „сутність" — „істоту в собі".

В пориві божевільної відваги ти запрагнеш глянути в очі Сфінкса.

Будеш змагатися тисячі літ, щоб вдертися в потойбіччя. І тільки найбільш відважні твої брати відважуться дати відповідь на це питання.

І скажеш тоді:

Сутність світу — це воля.

Воля трагічного героя, що протиставить себе оточенню і... гине.

Сутність світу — це розум, це уявлення, це психічні елементи, це свідомість...

Це блаженність, це розкіш творчости.

Стільки століть відповідаєш на це питання і не знаєш, що робиш.

Ти краєш Чоловіка на частки і ці його частки називаєш сутністю світу, — його очі, його дотик, силу його м'язів і силу його плідности, його волю, його розум, його свідомість, його блаженність, його розкіш творчости.

Чому краєш Чоловіка на частки? Чому не називаєш це все одним всеобіймаючим і могутнім словом ведийського віщуна:

Це Чоловік!

Бо Чоловік — це цілий Всесвіт, усе, що було, усе, що має бути, усе, що ти назвав, усе, що ти ще назвеш і все чого ніколи не зможеш ти назвати. Все те, що так різними назвами називали всі творці і дослідники метафізики, онтології, теології, чи філософії.

Бо Чоловік, це все те, що ти називаєш Абсолютом, річчю в собі, субстратом світу і буття, Маздою, Нірваною, божественним первнем Тао, богами і Богом.

„А Він — це Володар Безсмертности, що зростає від жертвенної поживи".

Ти не розумієш цих слів. Ти не змагався ніколи із смертю за безсмертність...

Якщо ти ще не знаєш, що це є жертва, то не зможеш зрозуміти може найглибшого з усіх людських окреслень метафізичної сутності світу.

Може зрозумієш це в цьому гимні. А покищо нехай нам вистачить коментар Саяни, що так несподівано глибоко пояснює такий „звичайний" і „прозаїчний" процес росту через поживу.

Це власне „Він" споживає поживу в мільйонах істот. Споживаючи її „Він" виходить поза стадію своєї потенціяльної причиновости і входить у стадію емпіричного світу.

„Він" росте разом з усіма істотами, разом із ростом твоєї свідомости. Непроявлене (avyaktam) стає проявленим (vyaktam).

„3. Така його потуга, а ще більшим за неї є Чоловік: усе сотворене є його четвертиною, а три його четвертини — це безсмертність у небі."

Така незбагненна його потуга над усім, що є сотворене, бо „Він" є у всьому, що є сотворене і росте в усім, що є сотворене.

Він Володар і Суть усієї Вселенни. Але він більший за цю свою потугу. Він є більший ніж „це все" — „sarvam idam".

Чиясь обмежена думка уважала „це все" — всім існуючим.

Цей обмежений світ з'явищ, названий космосом чи Вселенною, уважався рівночасно всім і всяким буттям, яке взагалі існує.

Цей, і тільки цей космос, як єдино-існуючий, дехто уважав Богом. Таку думку названо пантеїзмом. Потім цю власну чи европейську думку „віднаходили" в Ріґведі і говорили про пантеїстичний світогляд індійців, про оживлення чи уосіблення сил природи, що буцімто творять індійський пантеон. Тим часом того роду пантеїзм криє в собі можливості дуже небезпечного викривлення індійської думки і незрозуміння її суті.

„Все", — тобто Всесвіт, світ з'явищ — є Богом, бо тільки це „все", тобто Всесвіт, світ з'явищ, існує, — це думка пантеїзму.

Думка індійського теопанізму спрямованаа у протилежному напрямі:

Бог є також і між іншим Всесвітом (чи світом з'явищ), — але цей Всесвіт, чи світ з'явищ, це тільки мала частина Бога.

Пантеїзм це не те саме, що теопанізм і тому слушно Ґлязенапп (Glasenapp) пропонує ввести таке термінологічне розрізнення.

Справді Бог-Чоловік є у всьому. Але ані на момент не забудьмо, що „це все" — „sarvam idam" — тобто усе об'явлене, проявлене, видиме, сотворене, світ з'явищ, світ Маї, — це все тільки одна четверта — тобто частина далеко багатіша, більша, всебічніша, багатогранна — це незбагненні три четверті його істоти.

Світ і Бог це те саме, — скаже пантеїст.

Світ, це маленька частина Бога, скаже ведийський віщун.

„Все те", що сотворене, чи проявлене, це смертне, проминаюче.

Це Мая, тобто „світ ілюзії", скажуть пізніші мислителі, тобто „світ з'явищ" у термінології Канта.

Правдива безсмертність, правдива божественність, „три четверті" сутності Бога, кажучи образово, не дані нам у „сотворенім" світі з'явищ. Ця думка стане тривалим здобутком індійської філософії.

Вона буде розрізнювати постійно і на кожнім кроці ці два поняття: „vyaktam" і „avyaktam" — тобто „проявлене" і „непроявлене", „з'явищеве" і „суттєве".

Пізнавши раз цю правду, індійська думка буде постійно боротися, щоб пізнати власне ці непроявлені і незбагненні три четверті. В цій борні вона буде безстрашна, невтомна, героїчна. В цій борні за здобуття вічного, суттєвого, справді божествен-

ного, індійці мають найбільші здобутки. Вони здобули і сотворили наймічніші колонії людської думки у світі вічности.

Як нерозумно говорив Ольденбург про духову „оспалість" індійської думки, що „вже в Ригведі починається". Ця оспалість ніби не дозволила індійській думці дійти до останніх глибин реальности.

Я думаю, що власне індійська думка здобула ці останні глибини реальности, оскільки це взагалі для людської думки можливе. Цей похід у глибінь чи висоту справді починається в Ригведі. Ригведа, це період перших найвідважніших і найбільш героїчних здвигів і подвигів людської думки. Віщуни Ригведи, це конкістадори незбагненного світу Божественної Сутности.

Модерна европейська думка — в іншій формі — на інших площинах розвитку — в іншій циклічній системі починає собі усвідомлювати ілюзійність світу з'явищ і тоді „Сутність в собі" (Ding an Sich) стає серйозною проблемою щолиш від часів Канта.

Надхненний Упанішадами Шопенгауер пробує дати відповідь на основне онтологічне питання „сутности в собі".

Індо-арійська думка відповідає на це питання продовж цілих тисячоліть, відповідає в гимнах Ригведи, в Брагманах, в Упанішадах, в системах філософій, відповідає мовчанням Будди, чи екстатичним відчуттям божественности післябуддистським брагманізмом, що проголошує божественність творчої радости і розкоші основним мотивом і сутністю творчости світу (Веданта).

Раз пізнавши цю істину „обмеження" (upadki) нашого світу, думка невтомно працюватиме над тим, щоб вирватися з тісного завороженого круга світу, сотвореного нашими змислами.

Всі індійські концепції спасення можливі тільки завдяки пізнанню цієї правди. Бо всі ці концепції дадуться звести до одної форми: „визволення від обмеження" таким чи іншим шляхом, так чи інакше окресленим.

Основою всіх цих концепцій є думка, що наш світ — „це все" — є тільки одною четвертиною Бога-Чоловіка — із нашого гимну.

Читаймо його далі:

4. „Трьома четвертинами виріс він угору (в небеса), а одна його четвертина постала (abhavat)."

Як це діється, описує нам Гимн Буття й Небуття (Рґв. X. 123).

Автор нашого гимну описує те саме на свій спосіб.

Коли Гимн Буття й Небуття відкриває нашим очам цей світ прасутности — що не є ані буттям, ані небуттям — у найвищому філософському здивуванні й сумніві чи зможемо його збагнути, — то Гимн про Чоловіка дає нам поглиблену інтерпретацію Прасутности.

Перекладаючи це на зрозумілу мову Канта: — Коли Гимн Буття й Небуття стверджує незбагненне „Ding an sich" — тоді Гимн Чоловікові дає його онтологічну інтерпретацію. Інтерпретацію індо-арійську.

Це Чоловік.

І знову ж европейська наука, бажаючи пояснити це слово, зведе його до якогось европейського поняття, бо пояснити, це значить звести невідоме поняття до якихось відомих відповідників.

Европейська наука назвала це слово: „principium individuationis".

Чи воно ширше чи вужче, краще чи гірше — побачимо.

5. „Із нього постав Віpадж (Всеволод), а із Віpаджа (Всеволода) Чоловік. Вродившися, він розрісся далеко поза землю: спереду і ззаду."

Із нього постав Віpадж...

Гимн про Буття й Небуття і Гимн про Чоловіка пробують кинути міст понад незбагненну прірву поміж прасутністю і прабуттям.

Коли і як прасутність сталася буттям — з'явищем — світом?

Автор Гимну про Буття й Небуття, розв'язуючи це питання, піде по лінії психо-онтологічній.

Автор Гимну про Чаловіка піде по лінії міто-онтологічній і ритуально-магічній.

Обі ці лінії будуть виразно заступлені і завершені в майбутній філософії індійській. Перша з них у Веданті, друга в Мімансі, у цих двох найглибших, найвищих і найбільш специфічних творах індійської філософії.

Отже, контекст строфи вказує нам поперше, що Віpадж це концепція міто-онтологічна. Ця концепція не знаходить дальшого розвитку чи закріплення в пізнішій міто-онтології індійській. Маємо тут, отже, до діла з концепцією in statu nascendi. Тому слід відзначити, що кожна спроба її пояснити буде справою трудною і не може вийти поза межі гіпотези. Для можливости її зрозуміння треба сягнути перш за все до аналогій.

Маємо в індійській міто-онтології концепцію Вівасвата.

Обі назви — Віраджі Вівасвата — утворені аналогічно з префікса „vi", що відповідає українському префіксові „роз" у таких словах, як розширювати, розривати, розсвічувати. Далі іде віддієслівний корінь в одному з випадків, а дієприкметник у другому. Корінь vraj означає володіти, панувати, керувати (похідне raja — монарх, князь, володар). Корінь vas значить блискати, розсвічувати.

Вівасват — це значить Розсвітитель, Lucifer, Світлоносець, Промінь Сонця і Бог Сонця, Бог Космічного Розсвіту. Він був батьком Ями і Ману, Бога Смерти і Бога Роду, батько богів і людей, основоположника роду людського і божественних законів віри. І він — подібно як Віраджу нашому тексті — є сполучним міто-онтологічним звеном, що становить перехід і поєднує собою Прасутність (Брагмана чи Пуруші) з прабуттям, тобто із сотвореним світом буття. При чому у випадку Вівасвата ролю сполучного чи теж світотворчого елементу, як основи сотвореного світу, має елемент продуховленого, містичного світла (tajas), тоді як у нашому тексті підкреслена якість володарства, якість творча, установлююча, законодавча.

Чому саме цьому елементові надав автор Гимну світотворче значення, кладучи його в основі своєї концепції постання світу, це стане зовсім зрозумілим, коли зважимо, що його Гимн пояснює постання і встановлення організованого ладу космосу, а далі народу, зокрема каст, як основи народнього організму. Зрозуміло, що саме порядкуючий елемент володарства мусів йому видаватися основним моментом у переході від прасутности (Пуруша) до прабуття й буття сотвореного (sarvam idam). Тому я переклав „Віраджу" українським іменем Всеволод.

Перед подібною проблемою пояснення переходу від прасутности, зінтерпретованої як Mazda до буття в дуалістичній інтерпретації, став Заратуштра. Він висунув низку якостей у формі міто-онтологічної концепції діючих прадухів — Ahuras. Між ними знаходимо „Королівську Величність" (Зендавеста Яшт).

Застерігаюся, що в цьому місці я зовсім далекий від якогонебудь твердження про вплив цих концепцій. Я вказую тільки на дуже далеку аналогію в тому, що до конструкції світу з прасутности потрібно було обом мислителям елементу Всевладарности. В нашому гимні він є єдиним звеном переходу від Прасутности до Прабуття і тому, природно, мусів заключати в

собі всі інші якості, а зокрема суму всіх праоснов буття, які з нього постали. Його назва мала б лише вказувати на його найістотнішу для конструкції світу якість, а саме якість всевладарности.

Мені здається, що немає достаточної підстави приймати, що Віраджа це жіночий принцип світотворення, як це робить Ґельднер (Rigveda in Auswahl). Уважаю це антропоморфічним спрощенням міто-онтологічної концепції ведийського віщуна. Було б, щоправда, дуже спокусливо твердити, що маємо тут зав'язок пізніших концепцій Sakti, тобто жіночих божественних потуг, але, як я згадав, немає для цього основ.

Інтерпретація цього місця Саяною іде цілком назустріч наведеній гіпотезі: „Із Прапуруші вродився Віраджа — тіло брагмічного яйця. Із Віраджа на тілі Віраджа вродився Пуруша, саме його тіло беручи за праоснову (субстрат) Чоловік (Пуруша), що був отже втіленням Віраджа... Цей уроджений із Віраджа Пуруша став ще більший. Він відділився від Пуруші і прибрав форму богів, звірят, людей і т.д. Після цього як він став душею богів, сотворив він землю. Потім, після сотворення землі, сотворив він твердині для душ, тобто людські тіла." До цього слова в Атхарваведі Саяна подає ще додаткове пояснення як „манасу", як Праджапаті.

І знов здається нам це пояснення на перший погляд незрозумілим. Але розгляньмо його ближче.

„Манас" означає у пізніших системах індійської філософії ньяі і вайсешікі — інтелектуальний змисл, змисл змислів, окремий елемент буття (dravyam) і думання. За допомогою цього елементу чи інтелектуального змислу atma, тобто індивідуальна душа, зв'язана з іншими елементами буття і думання (або зовнішнім світом, як ми сказали б). Знаємо, що індивідуальна душа є у своїй сутності тожсама з Брагманом, тобто з Абсолютною Сутністю.

Що ж бачимо?

„Manas" — космічний інтелект — як ми сказали б — відіграє ролю сполучного елементу поміж Абсолютною Сутністю і прабуттям, тобто світом з'явищ. Рівночасно присутність елементу манасу зумовлює постання індивідуальної душі і саме через неї зв'язок із „буттям". Manas це, отже, той таємний зв'язок поміж буттям і небуттям, що його шукають індійські віщуни і філософи.

Те саме значення сполучного елементу поміж „буттям" і

„небуттям" приписує манасові автор найглибшого ведийського гимну X.129.

Описавши постання чогось єдиного, незнаного, неназваного і неназванного, чогось, що вродилося з прапервісного стану „ні буття — ні небуття", тобто Абсолютної Прасутности, віщун каже:

„Manaso retah prathanam yad asit..."

Тобто: „Це" — ця праістота — була першим насінням манасу — тобто космічного інтелекту, чи Мислі, чи теж Духа, як це умовно перекладають європейські дослідники.

Говорить далі пророк:

„Sato bandham asati niravindam hrdi pratisya Kavayo manisa".

Тобто: Зв'язок — або сполучний елемент — поміж буттям і небуттям знайшли віщуни в серці, шукаючи (його) з пильністю. Інакше: сполучене звено (bandhum) буття (satas) у небутті (asati) знайшли віщуни у глибинах свого серця.

Це значить, що проблемою для них було оце „bandhu" — зв'язок, зав'язок прабуття в небутті (тут, очевидно, у значенні Прасутности із якої виникло прабуття).

„Із небуття постав Манас (прагнення, мисль, змисл змислів, магічна формула(?). Із Манасу постав Праджапаті. Праджапаті сотворив сотворених. Тому справді цей всесвіт оснований на Манасі (на мислі , що пізнає світ, на змислі, що пізнає світ), щонебудь було б нам данним. І власне цей (це?) Манас і є Брагман, що його названо Творець кращого майбутнього..."

Спробуймо тепер порівняти схему постання Прабуття (або сотворення світу, як сказали б європейці) у концепції гимну про Чоловіка і гимну Буття і Небуття.

Зауважмо рівнобіжність, яку далі з'ясуємо як рівнобіжність психо-онтологічної космогонії.

Психологічна концепція	Риту-онтологічна концепція
1.	1.
Ні буття, ні небуття Прасутність	Брагман
2.	2.
Tad cham manaso retas Це єдине насіння мислі космічної	Віраджс, Праджапаті
3.	3.
Kama, жага Космічна творчість	Боги, світи Космічна творчість

Із гимну Буття і Небуття отримуємо таку схему постання Прабуття:

1-ша стадія — це стан очеркнення, як „na asat, na sat", тобто ані небуття (як небуття абсолютне) ані небуття (тобто емпіричний світ буття як з'явище). Назвемо цей стан умовно „Абсолютна Прасутність".

2-га стадія: з попередньої стадії постає друга стадія розвитку, яку можна окреслити як стан Насіння Мислі (manaso retas). Характеристичний він такими моментами: щось одне Tad ekam заіснувало силою своістости, своєрідности svadha, тобто заіснував момент індивідуалізації, як ми сказали б. В пізнішій філософії принцип індивідуалізації будуть розуміти як обмеження абсолюту.

Щось одне, щось окремішне, щось своєрідне дише безвітряно і родиться силою tapas, себто аскетичного зусилля волі, розпаленої сильним прагненням, волі сконцентрованої, „нагрітої" (tap — нагрівати).

„Це" було перше насіння Мислі-Манасу.

3-тя стадія — це стадія плідних потенцій kama — космічної жаги.

Могучі розпруження космічного фаллоса, поляризація плідних потуг, виливи насіння і постання нових творчих потенцій. Це стадія творчости — visrsti.

Дальші стадії вже не інтересують автора Гимну Буття і Небуття. Це стадія, в якій з'явилися боги — вони ж поцейбічні. Очевидно, мусіла в цій стадії з'явитися Мисль і Насіння Мислі. Віщуна інтересує ще тільки найглибше питання, на яке він сам не годен дати відповіді. Це питання прасвідомости чи праджерела творчости у стані Абсолютної Прасутности.

Він, що споглядає з небес немов сонце, чи сотворив він всесвіт, чи ні, він же один знає звідкіль ця творчість, а може...

А може і він не знає.

Перше питання: хто це є той „Він"? Чи це питання відноситься до Абсолютної Прасутности, чи може до відомого Творця Всесвіту, і богів, і людей — Праджапаті, Брагманаспаті?

Здається, що можна прийняти і цю другу евентуальність, поскільки про стан Абсолютної Прасутности автор не годен нічого сказати, як тільки „ані небуття, ані буття" і немов заздалегідь резигнує з усяких питань у відношенні до цього стану і вслід за цим застановляється над найближчим питанням, чи

Праджапаті — Найвища Істота — створила вона світ чи ні, знає щонебудь про стан Абсолютної Прасутности.

Можливо.

Але можна припустити, що автора інтересує саме те найвище, найсміливіше питання про стан „свідомости" Абсолютної Прасутности тут персоніфікованої, щоб можна власне питання свідомости поставити (знає, чи не знає?). За цією другою можливістю промовляє обставина, що автор не хоче пересуджувати справи чи Творець він, чи ні, тобто проблеми участи Абсолютної Прасутности у процесі творення чи не творення світу. Знаємо з пізнішої теології, теорії про нейтральність Брагмана у діях світу.

На це питання автор не може дати відповіді.

І велич цього Гимну саме в його мовчанні.

Розколисана екстазою пізнання душа пророка спинюється перед чимсь новим і незнаним, що не дається в людських словах висказати.

На це питання буде відповідати цілий дальший розвиток індійської філософії. На це питання дає відповідь мовчання Будди.

Що ж є істотою Гимну?

Він є об'явленням психо-онтологічної космогонії!

Що є найвеличавіше в буддизмі?

Це психо-онтологічна аналіза буття. Можна сказати, що цілий буддизм це тільки розвинення і завершення цієї психо-онтологічної аналізи буття, що її сотворив жрець Гимну Буття і Небуття.

Адже не окреслення найвищої сутности, або Абсолютної Прасутности чи Нірвани — як це окреслює Будда — він має тільки негативні окреслення „ні це, ні те, ні те..." Тобто ані небуття, ані буття, ані ніщо інше, що ти годен би назвати людськими словами, окресленнями, уявленнями, відчуттями. Це власне „потойбіччя", щось поза межами людської і божественної свідомости.

Він один знає, а може й він не знає?

Мовчання є відповіддю в обох випадках. І воно є спільне.

Буддизм, отже, розвинеться із цього Гимну через попередні стадії Упанішад і перші стадії індійської філософії, розвинеться як крайня і спеціялізована система психо-онтологічної методи аналізи буття. При чому в одній із своїх галузей стрінемося із ствердженням неможливости пізнання Прасутности.

Але і філософія Веданти розвивається з Упанішад по лінії

головно психо-онтологічної аналізи буття. Вона не спинюється на самому питанні. Вона дає позитивну відповідь, при чому вона не розриває свого зв'язку з теологією й мітологією.

Цю методу знайшли віщуни пильно шукаючи в серці. Сутність цієї методи полягає саме на шуканні в серці.

Я називаю психо-онтологією ці всі системи онтологій, що інтерпретують „буття в собі", Абсолют чи Прасутність за допомогою елементів даних нам у психологічній інтроспекції. Слід ствердити при цій нагоді, що така метода знана як єдина метода метафізичних досліджувань. Системи Берклі, Шопенгауера, чи Маха є власне психо-онтологіями, тобто інтерпретацією буття за допомогою психології. Але ж систему метафізики можна з однаковим успіхом творити з елементів не тільки психологічних. Ще перед цією методою, а далі рівнобіжно з нею, розвивається й має постійну перевагу метода, яку я окреслюю як мітоонтологічну чи ритуонтологічну. Вона полягає на досліджуванні Прасутности за допомогою елементів мітології і ритуалу. В післяведийській теології в деякій мірі устійнюється така схема постання світу.

Брагман бажає пізнати себе, або самоусвідомити себе самого. Цей процес стає саме реальністю буття. Першим його твором є Праджапаті, властивий творець, Батько Світу. Далі з'являються боги і світи. Мітологічні окреслення і мітологічне пізнання саме є глибшою метафізичною інтерпретацією світу і його з'явищ. Спасення в такому образі буде походом душ у щораз вищі стадії, щораз загальніші сутності, у щораз вищі божественні істоти аж до найзагальнішої з них Абсолютної Прасутности названої в цій системі звичайно поняттям Брагмана. Спасення, це шлях ідентифікації індивідуальної душі Атмана із Брагманом. Спасення це, отже, є самоусвідомлення Атманом Брагмана. Це самоусвідомлення згідно із заложенням цієї концепції і було метою сотворення світу, тобто через спасення, мета сотворення завершується.

Коли зідентифікувати Атмана, тобто індивідуальну душу з Пурушою, як це дуже часто діється в текстах Брагманів і в Упанішадах, тоді... Тоді одержимо схему нашого Гимну із розчленованими уже стадіями теогонії, але ще з нерозчленованими і неустійненими термінами, що їх стрічаємо в пізніших концепціях.

Первісного Пурушу, або Прапурушу легко зідентифікувати з Брагманом.

Стадія розвитку окреслена в нашому Гимні, як стадія Віраджа, відповідає стадії Праджапаті в пізніших концепціях. А далі йде уже загально знаний віруючим процес творення індивідуалізованих істот, богів, світів і людей.

Починаємо розуміти коментар Саяни.

Саяна кидає міст і сполучує різного типу онтологічні концепції. Міто-онтологічну концепцію Віраджа-Праджапаті він порівнює й утотожнює з психологічною концепцією пізнішої філософії — Манас. Це все робиться тільки одним натяком, зрозумілим для його читачів, натяком, який у розшифруванні дає нам величаву концепцію єдности ведийської думки, що для європейських дослідників видається джунглею повною нісенітниць і суперечностей.

Що найважнішим в Пуруші-Атмана як індивідуальної душі є саме манас не тільки в пізнішій філософії, але вже в текстах Упанішад, я наведу для прикладу такі місця:

„Пуруша складається з Атмана."

(Упанішади, III.14.2.)

Або такий текст із Брагманів:

„Володар Сотворення виміряв Чоловіка із манасу, як із матеріялу, і тому сказано: Чоловік є перший і найсильніший поміж звірятами, бо всі вони належать чоловікові (т.зн. він панує над ними силою „манасу" — інтелекту, з якого він „виміряний" чи „сотворений". "

(Сятапатха — Брагмани 7.5.2.)

Не знаю напевно наскільки вірна є етимологія Vman, manas, manu, manusya, лат. mens, нім. Mann, Mensch.

Якщо вона вірна, тоді поняття інтелекту міститься вже в самому пракорені означення „Чоловік".

З таким розумінням сутности Чоловіка в'яжуться найбільш таємні, езотеричні місця Упанішад, які відносяться до таїни таїн індійської сотерології. Я наведу одне з таких місць:

„Якого зрозуміння (або пізнання) став Чоловік на цім світі, таким він станеться, коли звідси відійде."

(Упанішади, VII.14.1.)

Тут не місце на аналізу найвищих висот езотеричної думки Упанішад. Я навів це місце тільки тому, щоб вказати, що саме функція „зрозуміння" й „пізнання" — функція інтелекту — вважається основою для інших станів розвитку того чогось, що в згаданій Упанішаді називається „Пуруша" — „Чоловік".

На цьому прикладі бачимо, як дуже віродостойний є ко-

ментар Саяни. Він проникнутий глибоким знанням індійської філософії, а через те вірогідний. Хоч цей коментар, коли його розшифрувати, показує нам ведийську думку з перспективи пізнішого її розвитку, та саме тим він цінний і цікавий, бо показує немов через побільшуюче скло дозріваючі зав'язки пізніших концентрів індійської думки.

Я тверджу рішуче, що європейські вчені легковажно ставилися до коментарів Саяни, уповаючи на свою лінґвістично-порівняльну-істинологічну методу досліджування. Тим часом справжнє зрозуміння Вед неможливе без притягнення до уваги також ортодоксійно-екзеґетичної методи.

Отже, в Гимні про Чоловіка доводиться нам сконстатувати ембріональну стадію пізніших могучих і розвинених концентрів індійсько-арійської мітології. Треба також ствердити, що ця концепція назріває немов у різних точках текстів Вед, Брагманів і Упанішад. Трудно сказати чи виходять вони з одного пункту і розщеплюються далі на паралельні концентри, які з черги знов спливаються в один струм загальної ведийської концепції Брагман, Праджапаті sarvam idam, чи постають в різних пунктах незалежно від себе. Я радше склонний припускати, що вони походять із одного пункту. Далі постають запліднені цією первісною концепцією паралельні варіянти, що часом розвиваються навіть скорше, заки первісний імпульс зміг набрати форми скристалізованої концепції. В кожнім разі доводиться нам ствердити наявність різних рівнобіжних початкових варіянтів міто-онтологічної концепції пізнішої індійської тео- і космогонії.

Без сумніву теж котрась із тих концепцій мусіла бути часово першою. Концепція Віраджа має всі дані на те, щоб її вважати першою. Промовляє за цим перш за все сила поетового надхнення, пробуджена захватом об'явленої концепції. Він формує її саме в розпалі найміцнішого надхнення. Це не дозволяє йому на спокійну й аналітичну клясифікацію, чи називання поодиноких стадій. Він не додумує до кінця, не докінчує їх рисунку. Пуруша первісний або Прапуруша (як Прасутність) зовсім не відрізнений назвою від пізнішого Пуруші-Пратворця. Пасивна форма жертви Пуруші не знаходить усвідомленого відрізнення від активного підмету, що творить цю жертву. Боги і садгії, які склали Пурушу в жертві — це не той самий Пуруша, що розвинувся в богів і макрокосмос. Елемент активної саможертви не названий, але він імманентно притаманний цілому Гимнові і цілій концепції.

Душа пророка горить об'явленням і не має часу аналізувати космічну візію. Його горіюче надхнення, це немов космічне мряковиння, з якого розвинуться відтак цілі соняшні системи, — системи міто-онтології, риту-онтології, магічних і психо-онтологічних концентрів пізніших Брагманів, Упанішад, Веданти і Мімансі.

Він немов не помічає далекосяглости і значности концепції переходу від Пуруші-Прасутности до Пуруші-Макрокосмосу. Він має сповістити світові щось ще більш важне й основне, над чим хотів би він спинитися. Все, що говорив він у перших п'яти стрічках мало тільки приготовити слухача до властивого змісту його об'явлення. Дотеперішній хід його думок це тільки вступ. Величава тео-космогонічна концепція, що ляже в основу майбутнього розвитку цілих тисячоліть індійської думки, сотворена тут як вступ до правди ще вищої і загальнішої, яку саме віщун хоче сповістити в Гимні про Чоловіка.

Яка ж це правда?

Це буде засада космічної універсальної жертви. Тео- і космогонія, як sacrificium universale.

Макрокосм як sacrificium universale.

6. „А коли боги розпростерли Чоловіка на жертву пролиття, весна була топленим маслом, літо було паливом, а осінь жертвенним напоєм."

Не один раз у Ригведі усвідомлює собі ведийський віщун потугу його жертви. Це з його слова і в його слові родиться дивна, незбагненна сила, яку він назве „брагман" — Брагман. Не забудьмо, що перш за все слова жертовного чаклування, слова і сила жертовного „Станься!".

Його жертва — це свідомий акт зосередженої і розпаленої волі, свідомий акт надхненної думки і дії, — ця його жертва творить новий стан у дійсності. Він свідомий факту, що силою своєї жертви він викликує реальні зміни в процесі існування. Лицар, посвячений його словом на володаря племени, стає іншим після його жертви, ніж був він перед жертвою. Його надхненний Гимн перед боєм розпалює лицарські прагнення перемоги до найвищого горіння лицарської душі і справді перемогу здійснює. Ведийський віщун знає, що він самого бога пробуджує і розпалює його міць до дії. „Iyarmi tvam" говорить він до Індри (Рґв. III.33) — „пробуджую тебе!".

„Коли розпалиться наново твоя міць" — питає він Індру (Рґв. X.80) — і знає, що цим питанням він цю божественну мі-

сію в самому богові розпалює. Жертва стає свідомим актом сотворення, свідомою дією творчости.

З цієї мудрости розвине він найбільшу і найглибшу мудрість Брагмана, через тексти Брагманів до незрозумілої ще для світу філософії Міманси.

Брагман — таємна сила слова і жертви, сутність сили „хай станеться!", сутність його жертви і сутність божественної сили „станься!", тобто сутність божественного процесу творчости, це одне і те саме.

Містерія сотворення є та сама біля розпаленого вогню його жертви, та сама в розпаленім вогні його волі, мислі і чину, та сама, що в макрокосмічному „станься!". Він відкриває єдиний ритм космічної творчости. І на цій основі побудує систему своєї жертви. В основу кожної його жертви ляже думка про паралелізм і магічну тожсамість макро- і мікрокосмосу.

Наш віщун уже зрозумів цю правду. Пуруша — це макрокосмос і мікрокосмос рівночасно — це універсальність і індивідуальність, це „уосіблення" (якщо можна вжити цього неясного слова) вселенної даної нам у світі з'явищ і не даної нам як Прасутність.

Пуруша — це найтонша, найніжніша і найбільше досконала матерія всебуття (Рґв. X.57.8.). Пуруша нашого віщуна це те саме, що Брагман у пізнішій релігії й філософії, основна думка всього індійського думання й відчування. Пуруша — це Брагман, підмет і предмет жертви.

Змінюються Гимни, боги, змінюється предмет і ціль жертви, і різно називають поети те, що є одне. Що ж є спільним і найбільш постійним елементом у ведийському культі? Це власне і є ритуальна основа жертви, що творить єдність усіх Вед, брагмічних текстів і Упанішад. Смію твердити, що саме ідея і ритуал жертви творять основу і первісну єдність ведийської релігії.

Найвища містерія в'яжеться, отже, із словом „Брагман".

Воно означає, власне, таїнство жертви, молитву, заклинання, магічну формулу, тайну силу жертовного „станься!".

Чи дивно, що саме ідея цієї таємної магічної сили стане центральною ідеєю ведийського брагманізму?

Бо ж Брагман — це значить жертва.

Бо ж Брагман — це таємна, незбагненна основна сила і сутність.

Абсолютна Присутність. Магічна сила божеського „хай станеться!". Зусилля волі й інтелекту свідомо спрямоване на

постання і заіснування нового з'явища чи стану. Це покликання до життя нового з'явища чи стану саме на основі найглибшої сутности постання взагалі — на основі сили божеського „хай станеться!". Найвища чинність людини і бога — свідоме творення нової дійсности. Силою розпаленої волі, силою світла інтелекту, силою надхненного слова, що обі ці сили поєднує.

Це є сутність жертви. Це є сутність Брагмана. Це є Абсолютна Прасутність. Брагман — незбагненна сутність сутностей, найповніше проявляється в жертві: „Brahma eva yajna asti".

Що ця таємна, світотворча сутність заключена в самій істоті слова, — це усвідомить собі найвиразніше на світі філософія Міманси.

Вже в системі індійської граматики стрічаємося з дивним поняттям „sphota". Европейська філософія ще зовсім не дозріла до зрозуміння цього поняття. Може через розвиток сучасної феноменології, а зокрема через поглиблену аналізу поняття інтенціонального моменту слова це станеться можливим.

Але вернімся до нашого Гимну.

Пуруша це Брагман — підмет і предмет жертви. Бо ж Брагман, значить Жрець. Найвищий Жрець Прасутности, що тільки самого себе скласти може в незбагненній містерії творчости світу.

„Справді жертвою є Чоловік!"

І саме у жертві — у свідомім акті волі, прагнення, слова і зовнішньої дії спрямованій на сотворення нового стану — тут знайде він методу й елементи потрібні до пізнання сутности світу і бога. В той спосіб постане найміцніше розвинена система індійської онтології, а саме ритуонтології, магічної філософії Брагманів і Міманси.

Отже, в нашому Гимні ми стрічаємося із зав'язком цієї ритуонтології.

Майже всі европейські учені нарікали чи засуджували „безплідні й нецікаві теологічно-ритуальні спекуляції", якими, на їх думку, мали б визначатися тексти Брагманів. Відмовляється їм оригінальности, лету і глибини. Европейські учені не розуміють, що метафізична думка мислителів може однаково добре і з рівним правом користуватися при онтологічній інтерпретації Прасутности елементами психології, ритуалу чи міту. Одні і другі елементи можуть у своєрідний спосіб пояснювати чи наближувати нас до відчуття незбагненної Прасутности. Европа знає тільки одну форму метафізики, а саме психоонтоло-

гію. І тільки такого типу думки називають європейські учені метафізикою чи філософією.

Або всяка метафізика чи онтологія є безвартісною спекуляцією, або мусимо признати, що може існувати більше систем онтологій у залежності від того, з якої ділянки дана система черпає елементи для інтерпретації Прасутности. Ритуонтологія не є ані гіршою, ані кращою „спекуляцією" як психоонтологія. Факт, що до одної ми звикли, а другої не знаємо, отже ніщо тут об'єктивно не важить.

Треба власне подивляти оригінальність і сміливість індійської думки, що творить такі величаві і консеквентно продумані системи ритуонтології, які стрічаємо в текстах Брагманів.

Ми знаємо, що найбільші мозки Европи в набожній пошані склонюють голову перед Упанішадами. Справді, Упанішади це нова епоха в розвитку індійської думки і світової релігійної мисли звагалі. Але не можна ні на хвилину забути факту, що ці Упанішади виростають органічно на ґрунті текстів Браманів, як їхнє природне продовження і розвиток. Немає чіткої межі поміж Брагманами і Упанішадами. В одних переважають інтерпретації ритуонтологічні, а в других психоонтологічні, але і тут і там стрічаємо одні і другі, як от у цитованій Чгандогія Упанішад стрічаємо інтерпретації ритуонтологічні („Справді, жертвою є Чоловік"), а в цитованій Сятопатха Брагман стрічаємо інтерпретацію психоонтологічну (Сутність Чоловіка — це інтелект).

І ось наш Гимн по своїй формі є ще ведийським Гимном, але по своїм змісті він уже належить до текстів Брагманів і Упанішад.

Гимн про Чоловіка, це Упанішада в Ріґведі.

Ми знаємо, що деякі Упанішади зберігають метричну форму, а майже всі мають менші або більші метричні вставки.

Власне наведена строфа є прикладом твору, що поєднує в собі найвище надхнення поета із найвищою думкою філософа. Можна б уважати це тільки поетичними образами:

„Весна розпалює жертву на жертовнику землі."

Весна, це розтоплене масло, яким у ведийському ритуалі підсичується вогонь, кидаючи його ритуальною ложкою в огонь у моментах наголошених із погляду ритуальної важливости.

Топлене масло це в ритуалі ведийському є найчистіша форма жертовного топлива (idhma).

Прекрасна поетична метафора! Але рівночасно це філософське пізнання, що світ спалюється у якійсь незбагненній жертві Чоловіка (Чоловікові).

Весна це фаза розпалювання жертви найніжнішим топливом життєвих соків — чиїх? Космічного Чоловіка!

Літо це повний вогонь цієї містерійної жертви, а осінь це дощова пора в Індії. В індійському підсонні знають тільки три пори року. Наш Гимн належить очевидно до пізнього ведийського періоду. Европейський поет додав би ще зиму — період ночі і смерти, коли не горить життя на жертовнику землі. Образ землі, як жертовної чаші стрічаємо в Атхарваведі 12.I.60. Осінь — це жертовний напій соми, що виллята в розпалений вогонь, завершує жертву.

Але, слідкуймо далі за містерією цієї пражертви.

7. „Цього Чоловіка, що родився в началі (постання прабуття) вони розілляли як жертву на вівтарі із соломи. Його принесли в жертву боги, садгії і віщуни."

Автор сотвореного міту зовсім не дбає про його історично-логічне упорядкування. Хто складав космічну пражертву? Складали її боги, садгії і віщуни. Ми знаємо, що вони постали з розвитку Пуруші, сина Віраджа.

Автор, як бачимо, не звертає уваги на те, що европейський мислитель назвав би може логічною послідовністю мітоонтологічної фабули. Бо ж міт є тільки знаряддям, мітометафорою, що має дати вираз філософській ідеї.

Макрокосмос — це sacrificium universale.

Цю жертву приноситься постійно, приносять її боги і садгії, тобто первісне і старше покоління богів, приносять її правіщуни знані, як творці світу „сімох праволхвів, сім космічних духів, що світ створили".

Для европейця це логічні суперечності. Він тому мусів би мати відповідь: хто складав жертву, коли і як це було? Але автора не інтересує логічна послідовність міту, ані його фабулярна чіткість. Його високий філософський рівень думки вільний від наївного мітологізму. Тих мітів він знає багато. І їх може бути багато. Джерело мітотворчої сили він відчуває у власному серці. Він свідомий того, що він творить міт, щоб краще збагнути істоту Прасутности. Різні міти зовсім себе не виключають. Чим більше мітів — тим краще. Чим кращі міти — тим глибше пізнання онтологічної прасутности. Міт є для нього тільки елементом інтерпретації. Міт дається йому як внутрішнє об'явлен-

ня. Такого самого типу, як цей, що його пережив Шопенгауер, коли істоту назвав волею. Наш пророк називає Прасутність Чоловіком-Пурушею.

Побачимо далі, котре з тих пізнань було глибше і повніше.

Я хочу тут вказати тільки на момент „побачення" чи „почуття" Гимну, саме цей, який і є остаточного внутрішнього об'явлення.

Отже, мітологічні засоби — постаті, фабула — мають дати зовнішний вираз провідній мислі об'явлень.

Пуруша є єдиним предметом жертви.

Насправді жертвою є Чоловік. Це він розчленований спалюється в т.зв. існуванні макрокосмосу.

8. „Із цієї повністю доконаної жертви (sarvahutah) зібрано масло: він сотворив звірят, що живуть у повітрі, в лісі, в оселі."

Товщ жертовного звіряти змішується з товщем, яким розпалено і підсичено жертовний вогонь і таким чином постає „жертовне масло", що має першорядне значення у ведийській ритуальній магії. В магічному процесі це масло є „novum", що являється вислідом жертовної дії. В макрокосмосі йому відповідає стан, який є ціллю жертви і який через жертву має бути сотворений. Отже, в магії жертовне масло це елемент аналогічний до стану, що є вислідом жертви. Тому саме із цього масла постають звірята і все, що живе — у повітрі, в лісі і в оселі. „Він" сотворив їх із жертви себе самого. Тут нагло виступає знов „він" як діючий підмет жертви, що збирає її масло, тобто освячені і досягнені жертвою висліди жертви — її магічні овочі.

Для автора Гимну цілий час ясне, що „він" є підметом і предметом жертви і тому це питання не постає перед ним як проблема, яку треба вияснювати чи упорядкувати. І в цьому саме я вбачаю первісність концепції аналізованого Гимну.

Для порівняння і поглиблення аналізи я наведу довше аналогічне місце з Атхарваведи, що представляє передуманий і розгорнений образ макрокосмосу, як жертви. Виступає там цілком виразно окреслений підмет космічної жертви „Рогіта".

„Рогіта" значить Червоний, — являється окресленням Агні, як Космічного Жреця. Отже, Агні-Рогіта виступає тут як Космічний Волхв, що складає космічну пражертву. Читаймо Атхарваведа XIII.I.46 і далі Атхв. XIII.46.

46. Далечінь творила межові стовпці (площі, на якій до-

конується жертву). Земля утворила із себе вівтар. На ній розпалив Рогіта два жертовні вогні: мороз і соняшний жар.

47. Коли він підложив мороз і жар і вчинив із гір жертовні палі, ожили оба вогні, що їх маслом був дощ (оживлені) небесним Рогітою.

48. Силою небесного Рогіти, Брагман (брагмічна сила жертви) розпалює Аґні (вогонь?). Із нього вродився жар сонця, а з нього мороз, а з нього жертва.

52. Той, що із землі вчинив вівтар, той, що з неба вчинив дар жертовний, той, що жар сонця вчинив вогнем жертовним, Рогіта, сотворив із дощу як із жертовного масла усе, що має душу (досл. усе, що є атманічне, тобто має атмана як свою сутність).

53. На ній (на землі, як на вівтарі) воздвигнув Аґні (Рогіта) гори силою чаклування.

54. Після цього, як він воздвигнув їх силою таємних слів, сказав Рогіта до землі: Хай вродиться на тобі те, що повстало і те, що є майбутністю.

55. Ця жертва постала як прабуття (дослівно: перше, що постало) і як те, що має постати. З нього постало це все, що тут з'являється через Рогіту, Пранадхненного Віщуна (Ріші) жертвоване."

Наведений Гимн Атхарваведи вважаю пізнішим у часі від аналізованого Гимну про Чоловіка. Залежність його концепції від нашого Гимну здається мені безсумнівною.

Маємо, отже, дальший етап розвитку 6-ої строфи нашого Гимну. Послідовність поетичних образів і єдність мітологічної фабули вказує виразно на дальшу стадію розвитку ідеї Гимну про Чоловіка. Розвиток у даному випадку пішов по лінії мітологічній. Поезія і мітологія на цьому виграли. Але через приписання підметности пражертви Рогіті, усувається немов у тінь уся незбагненна глибінь ритуонтологічної концепції про єдність підмету і предмету жертви, хоч і цей аспект є знаний авторові Гимну про Рогіту.

„Із нього веліли боги постати істотам". (Атхв. XIII.I.25.)

Гимн про Рогіту являється, немов поетичним і мітологічним поясненням концепції нашого Гимну, що всесвіт — це sacrificium universale.

Отже, можемо тут вказати на один із чергових етапів розвитку цієї ідеї, що виявиться потім такою плідною в дальшім розвитку індійської мислі. Але покищо слідкуймо за містерією всежертви.

9. „Із цієї повністю доконаної жертви постали гимни і мелодії; з неї постали розміри гимнів; з неї постали жертовні формули."

Гимни, жертовні формули, мелодії, — словом це окремий цикл понять, ідей і уявлень у ведийській літературі й пізнішій індійській філософії. Магія слова побіч магії жертви належить до центральних проблем Брагманів і Упанішад, а головно філософії Міманси.

В нашому гимні віщун затримується над ритмом слова і мелодії, як над праелементами, що постали з космічної пражертви Пуруші.

Загально відомо, що в пізніших концепціях Веди стануть першим і основним продуктом сотворення. Світ постає з Вед, а Веди є частиною сутности Бога.

В нашому Гимні така ієрархія цінностей ще не устійнена. Автор проголошує правду, що ввесь космос постав із пражертви і вичисляє всі елементи, які він уважає основними для існування світу з'явищ (sarvam idam).

10. „Із нього постали коні і всі звірята дворядозубні (що мають два ряди передніх зубів). Корови зродилися від нього, також зроджені від нього кози й вівці."

Все це, що цінне для чоловіка, все те, що робить чоловіка чоловіком — це все зроджене із жертви.

Змінилися норми цінностей в нашому столітті. Коні, корови, кози і вівці видаються нам уже чимось відсталим і може не вартим згадки в космогонічній концепції. Ми здвигнемо раменами вважаючи, що таке місце знецінює поезію. Але ж не забудьмо, що з тими звірятами був нерозривно зв'язаний добробут і розвій ведийської людини. Це її світ, гордість і любов. Це висока благодать наймогутніших богів, що дбали про сім ведийських народів. Це те, що потверджує найвище місце людини в ієрархії живучих сотворінь. Це те, що чоловіка чинить чоловіком.

Все те постало із жертви найвищої.

Які ж найвищі цінності назвав би цей віщун сьогодні? Що чоловіка чинить чоловіком? Отже, слідкуймо далі за надхненням нашого віщуна. Він має об'явити нам річ найдивнішу з дивних — анатомію жертви.

„На скільки частей вони розчленували Чоловіка, коли розбирали його на жертовні частини? Що називають його вустами, що раменами, що голенями, а що ногами?"

І нагло зрозумів віщун у своїм божественнім об'явленні, що космос є величезним організмом, якого поодинокі частини є частинами Чоловіка проявленого як космос (однієї четвертини). Європейське поняття макрокосмос тут не підходить. Макрокосмос тут зрозумілий, як космоорганізм і як космо-індивід. Також невірним було б розуміння Пуруші з нашого гимну, як principium individuationis. Він є засадою більш універсальною і рівночасно він є живим утіленням. І ось віщун спробує зрозуміти цю анатомію здійснену чи здійснювану на організмі людства.

12. „Брагман був його вустами: з його рамен постали кшатрії (лицарі); його уда це вайсь'я; з його ніг постав сюдра."

Стрічаємо тут вперше в індійській літературі виразну й безпосередню згадку про чотири касти. Інституція індійських каст — це один із найбільш специфічних творів індо-арійської думки й історії. Нарід і суспільство (оба европейські поняття тут не підходять) подумані, як гармонійна і доповнююча себе єдність різних, частинно незалежних від себе чотирьох каст. Єдність, лад і координацію поміж цими кастами визначує дгарма — тобто віра і релігійне право.

Дослідження, розгляд і оцінка цієї інституції виходить поза межі аналізи цього гимну. Тут хочу підкреслити, що тільки найглибші дослідники цього з'явища усвідомлюють собі його зв'язок із ритуалом. Саме визначеність і переможне значення, яке мав у житті Індії ритуал, у великій мірі створило, скріплювало і зберігало установу каст. І саме цей Гимн є найстаршим документом органічного зв'язку, що існує поміж ритуалом і інституцією каст.

Це у Ведах устійнюється ієрархія цінностей, що формувала і заважила на долі Індії. Авторитет інституції каст, як релігійно-ритуальної інституції, має своє джерело у Ведах. І так само як непохитним остався авторитет святих Вед упродовж цілих тисячоліть, так само непохитною виявилась інституція індійських каст. Їх вартість, як інституції встановленої дгармою, устійнюється саме в цьому гимні.

Світ родиться з надхненного слова віщуна! І тут ми є свідками цієї містерії. Касти — згідно з цією концепцією — діляться і творять єдність залежно від їхніх функцій. Приналежність до касти означує спеціялізовану диспозицію і функцію рівночасно. Відповідно до природніх функцій і потреб, група народів, що творить цикло-історичну розвоєву єдність, подумана тут як організм, який має чотири основні касти, тобто групи лю-

дей, що виконують певну функцію головно на основі закону спеціялізації, дідичности і традиції.

Мушу з натиском підкреслити, що в інституції каст маємо до діла з групою народів приналежних до спільного історичного розвоєвого циклу. Европейське поняття нації, народу чи суспільности тут зовсім не підходить. Тому Европа не годна цього поняття зрозуміти.

Інституція каст забезпечує лад і гієрархію не в межах одного народу, як це діється в суспільному ладі Европи, але вона — ця інституція каст — установлює лад поміж різними народами. Всі вони разом, в їхній окремішності і спільноті, творять єдиний організм Пуруші-Чоловіка. Зайва річ додати, що до зрозуміння цього поняття Европа ще не дозріла.

І так:

Каста Брагманів, тобто жреців, репрезентує інтелектуальні, ідеалістичні і творчі елементи історично-розвоєвої спільноти. Вони повинні плекати дідично певні для них тільки притаманні властивості і рівночасно бути носіями духової традиції й розвитку спільноти народів, об'єднаної приналежністю до індо-арійського культурно-розвоєвого циклу. Дгарма встановлює докладно, які саме прикмети вони повинні плекати й розвивати.

Каста кшатріїв (лицарів) репрезентує адміністративні, оборонні й організаційні елементи згаданої спільноти.

Каста сюдрів складається з елементів, що їх завданням є віддавати особисті послуги для згаданої спільноти. Як я вже згадав, аналіза цих проблем виходить поза межі цієї праці. Те саме відноситься очевидно до проблеми постання каст. Аналіза інших ведийських гимнів дозволяє досліджувати ще старші етапи розвитку цього поняття.

Я зовсім не хочу сказати, що це поняття постає в цьому гимні. Я тверджу тільки, що в цьому гимні воно отримує свою найвищу ритуальну і теологічну санкцію. Тут воно стається вартістю зв'язаною із тео- і космогонією. І через цей момент встановлення цінностей, воно стається нормою цінностей, а далі закріплюється і здійснюється в історії.

Зовсім природно, що саме цю ідею й образ нашого Гимну так часто будемо стрічати в індійській літературі.

Ця безсмертна концепція ляже в основу історично-політичного думання індійців.

Але слідкуймо далі за містерією всежертви.

13. „Місяць зродився з його розуму; з очей постало сонце; з уст Індра і Агні; з його віддиху вродився Ваю (Вітер)."

Місяць це Сома для ведийського віщуна, Сома — космічне надхнення.

Його світло буде для пізніших філософів образом пізнання і розуму. Елемент розуму існує об'єктивно не тільки у вузенькій голові людського індивіда. Існує ще Розум Космічний. В лагідному, ласкавому й надхненному сяйві місяця вбачає пророк проявлення Космічного Розуму. Так існує розум позалюдський. Це власне розум... Чоловіка. Розум людини є маленькою частиною його розуму, одною клітиною мозку Чоловіка. Від нього походить розум і в ньому є увесь розум. З його очей постало сонце. Частина цього світла є і в твоєму оці. Ми тому бачимо сонце — навчає пізніша індійська філософія, що частинка світла є в нашому оці.

Ти можеш побачити сонце тільки тоді, коли в тобі існує істота світла. А Він є власне універсальністю світла, його праджерелом і його сутністю.

Маленькою частиною його світла є сонце на небі. Воно є світлом зродженим з його божественних очей. Це його око творить сонце. Твоє око і його око. Око Чоловіка.

Індра і Агні родяться з його уст. Ласкавість надхнення і блиски громів, мужність лицарів і тепло родинної любови, героїчне зусилля і благодать жертовного вогнища, все найблагороднiше й найкраще у твоїй душі, душа душі твоєї це Індра, це Агні!

Віддих, що є сутністю життя в усіх істотах, — вітальна сила, що кружляє в твоєму тілі, це вітер оживлюючий і запліднюючий! Ваю, це його віддих, віддих Чоловіка. А Він є всеобіймаючою єдністю світів, богів, народів і сотворінь.

**
*

Через кілька тисяч років від часу об'явлення цього Гимну, коли европейські філософи навчаться роздумувати про прасутність і коли навчаться шукати розв'язки у своєму серці, як це робили індійські віщуни тисячі літ тому, тоді... Берклі назве сутність світу ідеєю.

Тоді Шопенгауер назве сутність світу волею й уявленням.

Тоді Мах відкриє цю сутність в елементах наших вражень, а сучасники назвуть сутність світу страхом і розпаччю „граничної ситуації".

Усі вони, шукаючи на дні свого серця знаходять... свою власну характеристику і називають сутністю те, що їм здається

сутністю їхньої власної душі й істоти. Коли ж це людина, в якій воля чину переважає над інтелектом, вона скаже разом із Ґете: Am Anfang war die Tat (Faust I.).

Або разом із Шопенгауером назве волю — і то таку волю, що протиставить себе вперто цілому світові, вважаючи себе в своїм обмеженні чимсь різним і протиставним від цілого світу, бажаючи накинути свою волю світові, — волю, що поширюється й бореться з оточенням, а потім з невблаганною конечністю гине трагічно.

Що ж це? Об'явлення сутности світу, чи характеристика душі Шопенгауера, чи може німецької душі взагалі?

Кожен із цих европейських мислителів психо-онтологів, як я їх називаю, показує нам якусь одну сторінку чи частину людської душі, називаючи її прасутністю. Всі ці мислителі не здають собі справи з основної небезпеки психо-онтологічної методи, яка полягає в тому, що те найбільш прикметне для їх власної психології, вони будуть уважати сутністю світу взагалі. І звідси беруться їхні помилки, що одну частину чи функцію, чи навіть один індивідуальний порив (як страх), зовсім незнаний іншим душам, вони називають прасутністю. Але, вони не знають, що роблять. По-суті вони розкладають чоловіка на складні частини й одну його частину — інтелект, волю чи страх — називають прасутністю.

Якби ведийський віщун поступав цією методою, тоді він назвав би сутністю світу божественне надхнення, бо насправді божественне надхнення є сутністю його душі. Але, коли пророк знає, що цілі частини Чоловіка є тільки анатомістичними частинами, а цілість сутности світу називає він цілістю, то ім'я її „Чоловік".

14. „Із його пупця постав простір, з його голови розвинулось небо, з ніг його, земля, зі слуху, чотири частини світу; таким чином сформулювали вони світи."

Світ видимих з'явищ є його еманацією, — одною четвертиною його істоти. Елементи космосу є органічними частинами магічної єдности.

Бо усе є Чоловіком і все є із Чоловіка.

Коли европейська ідеалістична філософія, що розглядає Всесвіт і проблему його прасутности через призму ідей чи категорій однієї людської істоти, визволиться від цього притаманного для неї, хоч ще неусвідомленого до кінця, сольіпсизму, то-

ді вона дійде до висновку, що об'єктивність існування світу є можливою тільки через існування універсального інтелекту.

Це є Чоловік.

Деякі європейські містики й філософи станули на порозі цієї мудрости.

15. „Було сім зелених полін (що оточували вогонь жертовности), три рази сім в'язанок дров зроблено; коли боги доконували жертви, зв'язали Чоловіка, як жертовне звіря."

Різно виглядає цей обряд в різних часах і в різних країнах. Часом має він форму суду атенської демократії, що засуджує на смерть Сократа, творця психо-онтологічної методи дослідів прасутности в Європі. Часом це хрест, на якому вмирали Іван чи Ісус Назарянин. А часом це дослівно костир жертовний, що на ньому вмиратиме Гус чи Джорджано Бруно. Це часом і сибірська каторга, або катівня більшовицької Н.К.В.Д. Буває й куля револьвера з присуду таємної мафії. Усі вони не знають, що роблять. Вони не знають таїни жертви. Всі вони жертвують Чоловіка і не знають, що із цієї жертви все постають нові світи. Така непоборна є сила жертви! Бо все є жертвою, що постає із жертви!

16. „Жертвою жертвували боги жертву; це були перші закони віри. Ці потуги досягнули небес, де живуть старовинні боги — садгії."

Величавим пеаном перемоги над смертю звучить фінал цього Гимну.

Еврека. Віднайдено закони віри! Віднайдено потугу жертви, що проникає всі світи і доходить аж до небес наших богів найстарших!

Із цієї жертви вічно нові світи постають і будуть поставати.

Розв'язане таїнство таїн. А сутність цього таїнства зветься Жертва Найвища.

А сутність цього таїнства зветься Жертва Чоловіка. Твоя Жертва.

Справді, справді Нова Епоха постане з цієї Жертви. Ом...

***

Ідея жертви, що знаходить у цьому Гимні такий повний і надхненний вияв, зазнає могучого розвитку в пізнішій ведийській літературі, як основний концентр брагманського світогляду.

Я вже цитував Гимн Атхарваведи XIII.1., щоб вказати на найближчий, як мені здається, етап розвитку ідеї, заключеної

в нашім Гимні. Поза наведеним місцем знаходимо також в Атхарваведі (XIII.3.17.) дальший крок в напрямі розвитку філософії жертви.

Пуруша-Рогіта жертвує себе Пратворцеві і людям рівночасно. Наслідком його жертви є свідомість. Розуміння таємного змислу всежертви піде однією із струй у пізніших текстах саме по лінії ідеї, що ми існуємо як свідомі духи через жертовний чин божественної істоти.

Атхарваведа XIII.I.14.:

„Рогіта довершив жертву Пратворцеві. Від нього сходять життєтворчі сили на мене (чоловіка)."

В Атхарваведі XIII.I.17. проголошується торжественно: „Через його жертву мандрують многі сотворіння у свідомості".

В безпосередньому зв'язку з ідеями Гимну X.90. є, на мою думку, Гимн Ригведи X.81.:

„Той, що всі оці істоти жертвуючи, зійшов як мудрий жрець, Той, наш Батько, бажаючи силою молитви досягнути многости, затаюючи (досл. закутуючи) свою первісну прасутність, зійшов у нижчий світ."

Читаємо дальше в цьому ж Гимні:

„У жертовному дарі, в пребагатті, в міцнім напою, жертвуй твоє власне тіло простягаючи себе (у жертві). (5).

О, Всетворителю, виростаючи жертвою, жертвуй саму землю і небо (6)."

В безпосередньому зв'язку з наведеними цитатами є ось яке місце Самаведи:

„О, Всетворителю, простягаючися жертвою, принеси в жертві твоє власне тіло (що є твоїм власним).

(Самаведа 2,7,3,9,1)

Всежертва перестала тут бути одноразовим мітологічним фактом, а сталась усвідомленим космічним принципом постання і творення.

Читаючи ці місця, мимоволі нагадуються основні сотерологічні концепції християнізму і, очевидно, стає ясною перевага концепцій індійських. Вони безпорівняно ширші, всеобіймаючі, глибші в метафізичних заложеннях і досконало послідовні в універсальному приміненні об'явленого таїнства всежертви.

Ідея Буття, як sacrificium universale збагачується в наведених місцях ідеєю перманентности таїнства жертви, як принципу творчости. Рівночасно стрічаємося тут із зав'язками теологічних міркувань про мотиви всежертви (бажання многости), як

теж із явищами аналізи процесу творення. Прасутність Творця заслонюється (серпанком злуди — скажуть пізніші мислителі) у цьому процесі вникнення у нижчі проявлення буття.

Цитовані місця могли б бути зовсім добре вміщені в текстах Брагманів чи Упанішад.

Вважаю доказаною мою оцінку цього Гимну, що це вже Упанішада за своїм змістом, але ще Гимн ведийський своєю формою. І справді ідеї цього Гимну побачимо в процесі розвитку в текстах Брагманів і Упанішад, як одну з їх центральних ідей.

Трудно покищо встановити їх генетичний зв'язок чи часове наслідство. Мені здається, що це взагалі неможливе тому, що розвиток цей пливе немов кількома потоками. Я наведу тільки для прикладу кілька місць, у яких ідейний зв'язок з нашим Гимном не вимагає дальшої аналізи:

„Володар Сотворення сотворив жертву."
Kaus. Br. 6.15; 28.1.
Satapatha Br. 12.8; 2.1.
„Жертва це найглибша сутність усіх істот і усіх богів."
Satap.Br. 14.3; 2.1.

„Справді Володар Сотворення є жертвою, яка тут доконується. З нього вродилися ці сотворіння, з нього родяться вони по сьогоднішній день."
Satapatha Br. 4.2; 4.16.
Satapatha Br. 4.5; 5.1.
Satapatha Br. 4.5; 6.1.
„Володар Сотворення є жертвою."
Satapatha Br. 1.1.1.13.
Satapatha Br. 5.2.1.2.

„Коли Він віддався богам, тоді саме сотворив Він жертву, як свій образ. І тому сказано: Володар Сотворення є жертвою, бо Він сотворив її як образ своєї істоти." (Satapatha Br. 11.1.8.3)

Ясно, що пізнання істоти жертви є пізнанням сутности буття. І тому Брагмани є своєрідною методою пізнання буття через ідентифікацію елементів Космосу з магічно-ритуальними еквівалентами жертви.

Поміж мотивами Сотворення виступає далі дуже важлива ідея любови, як мотиву всежертви.

Коли Праджапаті сотворив силою любови сотворіння, тоді увійшов у них (своєю істотою). Праджапаті говорить:

„Всі світи, боги і життєтворчі сили зложив я у собі і в усі світи (в усіх богів і в усі життєтворчі сили) зложив я себе самого."

Satapatha Br. 12.3.4.11.

Говорить Брагман Своєістотний:

„Справді я хочу мою сутність в цих істотах жертвувати і всі істоти в моїй сутності."

Satapatha Br. 13.7.11.

„Володар Сотворення був сам один. Тоді повзяв він прагнення. Ставшися жертвою я хотів би веліти постати істотам."

Maitrayani Samhita 1.9.3.

Як бачимо, цей могучий струмінь, що творить відтак одне із центральних річищ розвитку індійської філософії, бере свій початок із цього Гимну. Бачимо також, що циклотворча ідея каст має вже тут свій історіотворчий міт. Історія буде його здійсненням. Світ твориться із слова Вед.

Світ є здійсненням божественного „хай станеться!" заключеного в таємній магічній силі ведийського слова.

Тисячоліття розвитку індійської думки зв'язані з „Гимном про Чоловіка". Через буйний розвиток літератури Брагманів, в якій кожна подробиця жертви стає магічним еквівалентом якоїсь істоти, або процесу в макрокосмосі, індійська філософія щораз повніше й чистіше усвідомлює собі єдність підмету і предмету жертви, щораз чистіше усвідомлює собі, що підметом, предметом, центром і ціллю жертви є Чоловік, є Ти. Tat tvam asi.

Усі ці потоки індійської думки знаходять своє завершення у філософії Міманси. Жертва стається важніша від світу, важніша від міту. Бо власне із жертви постає міт, а з мітів нові світи.

Жертва не є тільки шляхом до спасення. Жертва, це власне сутність світотворення. Жертва, це свідомий акт волі, мислі і чину, спрямований на сотворення світу з найглибшої прасутности нашого духу.

Людство, що зрозуміє цю найвищу світотворчу силу жертви — сотворить Нову Епоху! І вже з'явилася на світі сила, що цю ідею здійснює.

Це Орден Бога Сонця.

Хай переможе Дух Просвітитель!

1947 р.

ВИСНОВОК

Лист до Друзів.

Дорогі Друзі!

У Ваших листах стрічаю декілька питань, які вимагають більше основного розгляду, ніж це можливо зробити в листах. Насправді на ці питання вже є відповідь у моїх працях і творах. Але ж тут потрібна коротша форма відповіді, чи можливо навіть ясніша.

ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ ПОНАДНАЦІОНАЛЬНОЇ ВІРИ.

Кожна велика віра виростає далеко поза межі тієї нації чи навіть племени, яке дало її початок. Кожна велика віра має тенденцію стати універсальною. Численні бої, завоювання, поширення панування народу над народом, світове поширення поодиноких вір має в своїй основі оцей простий факт, щоб саме їх віра ставала якоюсь мірою ширшою, і щоб саме в процесі ширення цієї віри, відбувався процес росту даної нації.

Найпростішими прикладами в цьому разі є поширення християнізму і ісляму. Обі віри стали всесвітніми і обі заполонили частину світу. При чому, християнізм і іслям мають ще виразне прагнення стати універсальною вірою цілого людства. В моїй праці про Свантевита, я яскраво показую один розділ із ширення християнізму серед північно-західніх слов'ян. Загальні позиції про це написані в „Проблема Української Віри".

Це прагнення універсалізму разом із тим має певну історичну концепцію. Саме концепцію національного чи груповонаціонального НІГІЛІЗМУ, себто заперечення існування націй, як окремих творчих підметів історії. Отже, всі нації — якщо це було б можливим — мали б стати одним стадом овець під одним пастирем в Римі. Народи порівняні тут до овець. Для деяких із тих овець було потіхою чи надією бути в одній стайні. Навіть ця одна стайня була для них розрадою чи надією. Це діялося зокрема серед загарбницьких народів, де християнізм ширився силою меча, заганяючи інші народи, як овець, у спільну стайню.

Отже і українська нація мала б розплистися в цій чужій стайні. Ця чужа стайня — це сьогоднішні колгоспи, де українці постійно виховувані наглядачами — на цей раз не християнськими, — але з НІГІЛІСТИЧНОЮ програмою марксизму, мали б перестати існувати як нація і злитися насамперед із міцною державною нацією, яка прагне поглощувати інші нації саме за допомогою їх „універсальної програми".

Універсальна вона тільки для інших, а не для пануючого народу. Універсальна для поневолених. Вигідне знаряддя для нищення української і інших національностей. Українці відчувають це своїм інстинктом і бороняться слушно, і зовсім слушно, перед таким НІГІЛІСТИЧНИМ УНІВЕРСАЛІЗМОМ.

Саме тому, що я бачив таку загрозу в історії — саме тому, що я бачив ролю християнізму в українській історії чи то за доби Візантії, чи то за доби могутности Риму, чи то за доби могутности Третього Риму — себто Москви. Підкреслюю сто разів — саме тому — я вирішив відновити і пробудити до нового життя нашу старинну дохристиянську віру. Ця віра постала і вже — надиво — за мого життя вона є доконаним фактом. В основі мого рішення було таке розуміння історії людства.

В історії людства діють як підмет окремі нації чи теж групи націй споріднених, які творять названий мною циклофер, себто групу народів, які мають спільну для даної доби культуру, віру чи розуміння історії. Вони мають свій початок і свій кінець.

Такими циклоферами є, наприклад, грецько-римський світ чи його доба чи то культура, або єгипетський світ з домінуючою культурою в його добі розквіту. Або сумеро-аккадо-асировавилонський світ, або заратуштріянський світ, або нарешті ісламський.

Жоден із тих циклів чи діб не падає готовий із неба, але витворюється з історії. Окрему провідну ролю в цих процесах відіграють пророки, віщуни, чи духовні провідники, які розпочинають дану епоху. Це може бути також ціла школа, яка назріває століттями, але і тут є одиниці, які дають перші поштовхи. Перші пророки.

Що станеться, коли відновиться українська національна віра?

Що станеться? Це видно вже сьогодні. Всі інші найближчі до нас народи підуть за нашим прикладом. Вони скинуть ду-

хове ярмо Риму, чи Москви у виді комунізму. Вони підуть за нами. Як? А отак, як за Шевченком пішов Янка Купала. Отак, як за відродженням української державности іде відродження інших слов'янських прямувань до державности. Ми навіть тут не все були першими, хоч самі ми нашими подвигами вчинили і показали дійсність оцього шляху.

Вже за мого життя я бачив, як під впливом моїх праць про Ригведу постали — слабі щоправда — проліски подібних рухів серед інших народів. Вам відомо із моєї кореспонденції, що вже сьогодні існує сформований рух, рівнобіжний до нашого, на терені латвійської нації.

Чи це нас обходить? Це питання, чи ми зрікнемося ролі Святого Київа, як осередку не тільки для відродження української нації і її віри, але як духового осередку для інших рухів, які за нашим взором і за нашими кличами повстануть.

Це питання чи вже на самому початку ми зрікаємося первородності нашої ІДЕЇ. По-перше — це неможливе. Бо це вже історичний факт, що **ця ідея постала в моїй програмі в 1934 році.** Цього факту вже ніхто з історії не змаже і не вичеркне. Це факт.

Як же мали б існувати нації в майбутньому?

По-перше, вони мусіли б існувати як вільні й державні нації. По-друге, мусів би існувати і лад, і сила, і воля, а тому їх власна сила мусіла б цю волю і державність для них забезпечувати.

Ми не втечемо від цього політичного питання. Поодинокі люди можуть запорпати голову в пісок і сказати — це нас не обходить. Це політична справа. Але ж котра віра не мала політичної програми? „Піддайтеся взорові" — це теж політична програма на час поки один пастир сяде на троні царства. Має бути ЦАРСТВО — увага, саме ЦАРСТВО — хоч Боже на землі, отже один цар, — один ЦАР — в Римі чи в Москві, — хто переможе: і одне царство.

Ми вже бачили царство, яке називалося Святе Римське Царство Німецького Народу. Отже, не втечемо від політичного питання і не втечемо від боротьби за визволення. Хіба що зрадимо свою націю і скажемо: — Це нас не обходить — це політика. А покищо будьмо рабами чи користаймо із хвилевої волі, яку нам дають сильніші держави із програмою волі. На ці питання відповіла вже ясно Леся Українка.

Отже мають бути вільні народи і вільні держави!

Народи мають волю творити свою власну віру!

То ж ми творимо **Українську Рідну Віру**, разом із тим, як я вже показав, — ми не можемо ані спинити її поширення, ані заборонити іншим народам шукати своєї віри саме там, де ми, — у її спільному прадавньому і правдивому коріневі. Себто, в добі протослов'янської і протоіндоєвропейської культури і цивілізації.

ВІДРОДЖЕННЯ НАШОЇ ВІРИ.

Я вже вказував, що відродження віри як системи і як теології неможливе із сімох назв, які стрічаємо в хроніці. Неможливе, бо затрималися голі назви і жодного змісту, або ж завбогий для системи.

Відродження, яке сталося, було рівночасно ВІЩИМ ВІДТВОРЕННЯМ із студій, а також із творчого НАТХНЕННЯ ПРОРОКА чи ВІЩУНА.

Можна його відкинути або прийняти, але не можна прийняти ось таку капочку, каплиночку, як тільки сама назва.

Дажбог — означає БОГ ВОГНЮ. ДАЖ від старого кореня ДАІГ — горіти, горіти вогнем. Слово БОГ — означає ТОЙ, ЩО РОЗДІЛЮЄ ЩАСТЯ, ДОБРО, ДОЛЮ, БАГАТСТВО; ДОБРИЙ БАТЬКО.

Це БОГ, найближчий до родини, до домашнього вогнища, і тому найпопулярніший у цій своїй назві й у цьому своєму виді. Але ж це ані не єдина назва, ані не єдиний вид Богопочитання у нашій старині.

Отже, читаємо і про ХОРСА, — читаємо про ПЕРУНА, читаємо про СВАРОГА і СВАРОЖИЧІВ, читаємо про ЛАДУ. Що ж? Зміст їх природи пропав чи забувся, залишилися ДОМОВИКИ і МАВКИ. Залишився — найнижчий рівень істот, що в нас дома, що коло нас у лісі, в полі чи в річці. Залишилася народна форма фолкльору. Правда, це скарб, завдяки якому ми збереглися, але це не є найвища форма Богопочитання чи розуміння Божества нашими прапредками.

Саме висоту їх віри я відтворив із студій і натхнення.

А ось один блазень, для своєї лише популярности, сягне до цього найпростішого виду і скаже: „Це є народна віра. Доволі, одне слово, одна назва ДАЖБОГ і вже є наша віра. Все інше залишаємо, як самі знаєте. Нічого про це не говоримо, щоб бути популярними. І от вже є віра." Ясно Вам, що тут будемо вічно пасти задніх, бо думка інших народів буде сягати глибше і буде теж живитися досягненнями споріднених думок в історії.

Бо боротьба із християнством триває вже цілими віками.

А що ж із назвою БОГ?

Наше БОГ — це несумнівне Датель-Розподілювач; я писав, що Бог має тисячу назв. Всі ці назви виявляють, як Його розуміли народи.

А який він сам?

Саме тут приходить моє слово, яке розкриває його сутність із тих тисячних відзеркалень його у свідомості поодиноких націй в історії.

Якої ж назви уживаємо в нашій релігії?

Уживаємо одну і тисячу. Ви вже стрінулися із деякими в моїй творчості. А найважніше, ви вже стрінулися із фактом многоназивності БОГА — тут я уживаю нашої назви, яка стала загальною на грунті слов'янських і споріднених з ними народів, хоч на іншому грунті вона не набрала загального значення, але залишилася в старому визначенні індивідуального характеру Божества.

Чи будемо сперечатися за назву? Котра найрідніша? Спитайте Лицарів Святослава, за якого Бога вони вмирали?.. Вони скажуть ПЕРУН... Спитайте селянина в домашньому його вогнищі... Він скаже ДАЖБОГ... Спитайте Жреця у храмі найвищому... Він скаже СВАРОЖИЧ СВАНТЕВИТ... Спитайте жінки, що творить рід, вона скаже — БОГИНЯ ЛАДА... Спитайте хлопців у день радості і сили Сонця... Вони скажуть КУПАЛО... Спитайте тих, що пасуть череди, вони скажуть ВЕЛЕС... Спитайте тих, що глядять на могутній ріст всіх паш і пшениці... Вони скажуть ЯРИЛО. Яр-Ярило і Юр-Юрій це від одного протослов'янського кореня. Ви його розумієте і не треба мені писати цілої праці.

Чи ще будемо сперечатися, як називати нашого Бога? Я вже казав вам, моліться як знаєте і називайте як знаєте, та не творіть такого, щоб ділитися за людськими словами. А за цими спорами криється злочинна анархія, або божевільні амбіції, або просто причаїлася зрада.

Отже не будете сваритися із-за назви Всевишнього Сварога. Він їх має стільки — скільки його проявів існує у Вселенній. Його називають теж у інших світах. Напевно називають!

Тепер питання, чи нам замкнутися в собі, як слимакові у шкарлущі, чи вийти із нашою вірою у світ широкий відразу? Тут треба розважити слідуюче: Українська Нація в останню добу історії не пережила, хоч би й тимчасового, закріплення і відокремлення своєї національності. Наприклад, Польща у по-

дібній ситуації політичній, але вона не так загрожена денаціоналізацією як українська нація. Бо вже в нову добу мала змогу закріпити міцніше свою національну свідомість і окремішність. Отже, вони менше загрожені і навіть тому споглядають часто на нас згори. Їхні історики відмовляють нам права в історії — навіть в історії РУСІ — бути народом. Вони кажуть, що ми були тільки церковною епархією. Нам потрібне самовизначення. Інакше помремо як нація.

Але тут я не маю найменшого сумніву у наше визволення тому, що до нього прямую і його творю разом із вірою.

Що це значить визволитися? Це значить скинути ярмо! Вже сьогодні знаємо, що мусимо це самі зробити. Чужинці цього не зроблять. Щобільше. Вони вже сьогодні думають, як нам нове ярмо накинути, на випадок, якби ми самі не визволилися. Вороги не бажають, щоб ми самі визволилися. Отже, що станеться, як ми визволимося? Тоді білоруси, словаки, хорвати, чехи досягнуть за нами легко і без труду своєї волі. Тимбільше тоді дехто з поляків подумає, чи не відновити нашу неволю, а їх імперію.

Відповідь буде в нашій свідомості і силі. Отже, наша воля буде немов автоматично їх волею. Наша боротьба є їх боротьбою, хоч не всі це розуміють.

Не треба буде боротися окремо за нашу волю і державність, а окремо за білоруську і словацьку. Вони вже сьогодні кажуть, що не можуть мріяти про свою свободу без нашої і надіються на нас — не дуже то помагаючи нам.

Тепер ясно. Наша свобода, самим фактом розбиття московської імперії, визволить інші народи. А, однак, із нашої боротьби, із нашого пролиття крові, скористають всі інші народи. Це та сама справа. Не будемо два рази проливати кров. І не можемо теж сказати: Проливаємо кров тільки за себе. А ви журіться про себе. Бо хоч би ми так сказали і так хотіли — то не можемо нашої боротьби обмежити до нас самих. Бо ж за нами підуть хоробрі вірменці і грузини, як я писав нещодавно в моєму заклику: „Европо Збудися!" Отже, це пробудження може нам тільки допомогти. Ми більше крові не проллємо від того, що пробуджуємо Европу.

ВІРА.

Тепер зрозумієте, що те саме є із справою віри. Раз вона відродиться і зачне жити, як староукраїнська, вона рівночасно зачне жити, як старослов'янська. Щобільше! Вона рівночасно

зачне жити, як протоіндоєвропейська. І це станеться само собою, як тільки розвалиться християнізм. А він вже видимо розвалюється і кінчиться.

Отже, це та сама праця. Та сама боротьба. Відроджені старинні віри постануть тільки після відродження нашої Рідної Віри... і після християнізму, як потуги. Після визволення із духової неволі!

Як бачите, що „інтернаціоналізмом" спекулюють наші вороги, спекулюють на темноті, і їм вже вдалося до деякої міри збаламутити, чи викликати хитання. Коли наша віра і наші храми постануть у Святому Києві, то яка ж більша слава, коли ця Святиня буде також Святинею для інших націй, що з нами боролися, чи будуть боротися за самоствердження націй і їх волю та державність рівночасно. Чи будемо „старшим братом"? Звичайно не в московському розумінні, але в українському розумінні, так! Не силою зброї — хоч вона потрібна державі, — але силою дружності і любові, як теж авторитету. ЯК ТЕЖ СИЛОЮ ЗБРОЇ, ЯКА ГОТОВА ЇХ І НАС СПІЛЬНО БОРОНИТИ ПЕРЕД СПІЛЬНИМИ ВОРОГАМИ.

ВІРА — її спільнота має міцну основу для сили держави, як твердині ЛАДУ і ВОЛІ. І про це я думав у хвилинах натхнення, коли творив нову віру. Це основа величі і сили нації, сили моральної і духової, а також величі в історії людства.

Чи треба більше крові? Надіюся, що вже зрозуміли, що це одна і та сама справа і одна і та сама боротьба. Щобільше. Духова сила і духова воля нації дасть їй більшу силу у її боротьбі за саме існування, як це бачимо сьогодні.

Наша справа є справою творення нової історії, чи хочемо чи не хочемо, чи знаємо чи не знаємо, і коли не знаємо, то це гірше.

МУЖИК ЧИ ДЕРЖАВНИК?

Я зілюструю цю справу таким прикладом: В часі визвольних змагань один мужик не хотів брати участі в змаганнях. Він сказав: „Я мужик і мене з мужика ніхто не скине!" Себто, хтонебудь буде над ним панувати, то він все буде мужиком і йому ніякого діла до „нового ладу" немає. А так, цього ж таки мужика скинули з мужика. В нього землю ограблено. І мужик вже не є мужиком на своїй рідній землі. Ні! Він є підлим рабом. А думав він, що він такий розумний. Навіщо йому держава? Чи ще гірше, боротьба за якусь там націю. Йому аби бути мужиком.

Тепер пише мені один такий розумний: „Мені вистачить, що я козак. Навіщо більше?".

Ну, добре, козаче. То спи собі за припічком. Колись довідаєшся, що бракувало козацтву. Чому можливий був Брюховецький, який був вартий того, щоб чистити чоботи Хмельницькому, а потім всякою демагогією став ще й гетьманом і... впав до ніг царя, від якого хотів визволити Україну Хмельницький. Але тут закоротке саме наше розуміння нашого прокляття в історії. Сказав би такий козак Хмельницькому, що йому ніякого діла немає до Молдавії або Швеції, хай собі панують, хай ділять Україну. А нам аби козакувати. Козакували і під Польщею і під Москвою, аж докозакувалися до неволі. Пише про це і Леся і Шевченко.

Дехто й тепер скаже: Яке ж нам діло до якогось там Прометея із грецької мітології, — чи інакше, байки. Навіщо нам якогось Прометея. Навіщо будити інші народи. Я собі козак і досить з мене.

Ще ухитрився той „козак" зацитувати Шевченка. Мовляв, писав Шевченко: „Чурек і сакля все твоє! Воно не прошене, не дане" — І тут наш „козак" доказав, що не розуміє Шевченка. Он який розумний!

Шевченко писав ці слова на глум — НА ГЛУМ Москви, що залишає тобі буцім чурек і саклю, а не каже журитися про СВОБОДУ.

Отже, бачите, до якої духової анархії докочується наша демократія,чи радше, ваша демократія. Буде у вас стільки рухів Рідної Віри, скільки знайдеться анархічних голів охочих до якогось „стола".

Біда, що до того „стола" призначає за „статутом" „учитель" і хоче перше... тисячу долярів. Тут треба повторити І. Франка:

„Горе Вам... бо ведуть Вас неначе сліпих
ошуканці і дурні! "

Чому ж ви вагаєтеся? Чому вірите безконечним брехням і демагогії? Ви кажете, що журитеся другими, що журитеся масами.

А я кажу: Журіться про себе! Робіть те, що треба, а решта дасться само. Звичайно, в боротьбі. Звичайно, в ЛЮБОВІ, ВІРІ і ПОСЛУХУ !

З вірою у Відродження!

ВОЛОДИМИР ШАЯН.

2-го жовтня, 1970 р. Лондон, Англія.

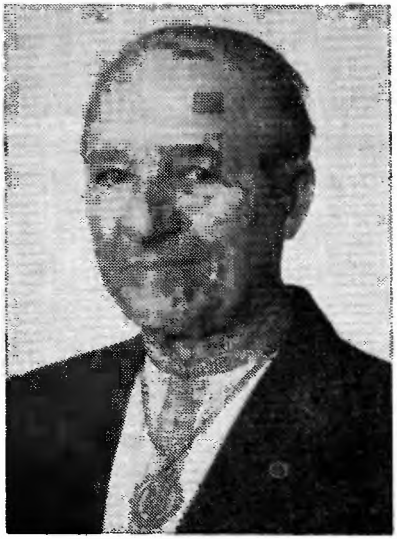

Проповідник Славин Яворський.

Побратим Роман Кміть.

Перед закінченням видання цієї книги, Об'єднання Українців Рідної Віри отримало другий великий дар у сумі 14,500 долярів від Побратима Романа Кмітя.

Так, як і перший наш добродійник, Проповідник Славин Яворський, Побратим Роман Кміть є колишній Упіст, який після збройної боротьби не переставав боротися за Волю України. І хоч він також не знав Професора Володимира Шаяна особисто і не був членом його Ордену, то інстинктивно відчув Орденський Закон про Проявлення Істоти. Рівночасно, він дуже шляхетно завершив свою збройну боротьбу Упіста — новим Лицарським Чином.

Ми вдячні йому за його щедру підтримку видання цієї Книги Знання — „Віра Предків Наших".

Честь і Слава нашим Лицарям!

Видавничий Комітет.

Subsequently to the printing of this book, but prior to its release, the Society of the Ukrainian Native Faith received a second most generous donation, from Mr. Roman Kmit, in the amount of $14,500. Like our first benefactor, Rev. Slavyn Yaworsky, Mr. Kmit is a veteran of the Ukrainian Insurgent Army, and through his post-war years has continued his fight for the Freedom of Ukraine.

While he was not personally acquainted with Prof. Shayan, nor was a member of his Order, he too instinctively felt the Law of the Order regarding the Manifestation of Being within himself.

Now Mr. Kmit has chivalrously surpassed his fight as a UPA soldier in carrying out his Knightly Deed.

We acknowledge and thank him for his generous support if this book, The Book of Knowledge, "The Faith of Our Ancestors".

Glory and Honour to Our Knights!

Publishing Committee.

Publication Committee:

V. Rev. Sitnik M.
Rev. Yaworsky S.
Mr. Braga O. A.
Mrs. Braga V. A.
Mrs. Sitnik L.

UKRAINIAN NATIVE FAITH
SVYATYNYA DAZHBOZHA
Head Office, 21 Munn Street
Hamilton, Ontario, CANADA L8V 1K1

ПОКАЗНИК

А.

Авести, 19, 178, 414, 417, 665, 789
Агура-Мазда, 37, 417, 420-21
Арійці, 140
Арія, 31
Аркона, 198, 208, 218-19, 223-27
Атена, 50
Атхарваведа, 24

Б.

Базар, 462, 521, 757
Безсмертний Дух, 455
Безсмертя, 119, 125
Береза, 369, 371, 377, 391, 403, 406-12, 422-24
Біблія, 52
Біда К., 611
Бог, 19-29, 66, 138, 160-71, 190, 229, 237, 251, 256, 298, 307-8, 360, 453, 465, 472, 532, 539, 545, 556, 575, 588
Бог–Велес, 44-5
Бог–Вогонь, 129, 194-5, 357, 421, 686
Бог–Змієборець, 88, 688
Бог–Сонце, 354, 693, 752, 754, 776, 853, 880
Богиня Світання, 75, 337, 341, 347-9, 354, 364, 366, 403, 681
Боян, 318, 354, 438, 471, 737, 746
Буття, 776, 852, 855-6

В.

Веди, 32, 47
Велес, 63, 113-15, 126, 354, 375, 881
Велика Мати, 234
Великдень, 342
Величко С., 485, 491
Вишенський Ів., 473, 728
Відродження, 458, 477
Візантія, 90
Віра, 69, 75-9, 85, 92-3, 114, 139-43, 147, 467-9, 472, 715, 880, 882-3
Віщун, 19, 63, 101, 116, 339
Влес Книга, 38, 42-8, 50-3, 56, 66-8, 73, 77, 91, 144-8
Внуки Дажбога, 42, 323-4, 448
Вогонь, 752
Володимир Великий, 87, 214, 448, 471-2
Волф, 223

Г.

Гай Перуна, 42
Гелон, 216
Генеологія, 18
Генотеізм, 63, 66, 77, 83, 134-5, 230, 261
Геродот, 216, 421, 476
Гетьман, 490
Гідність, 455
Гієрархія, 65
Гнатюк В., 367, 371, 380
Голіцин, 485
Грінченко Б., 446, 553
Грушевський М., 80, 413, 438, 475, 741, 743
Гуцульщина, 402

Ґ.

Ґрехіт, 29, 68, 79

Д.

Дажбог, 44-5, 63, 122, 129, 163,

241, 256, 262, 272, 361, 375, 686, 701, 881
Дажбожий внук, 746
Дарій, 30-6, 138
Двоєвір'я, 88, 439, 466, 474
Держава, 433
Державин В., 702, 723
Дзюба Ів., 647, 654
Дир Князь, 90
Дідух, 403
Дніпро, 314, 333, 778
Дністер, 778
Дон, 786
Дощечки Ізенбека, 53, 82
Драгоманов М., 609, 612
Дунай, 778
Дух Всесвіту, 191, 232-33, 432
Дух Народу, 456-9, 472-3, 478, 526, 578, 607, 634, 721, 760, 770, 777
Дюперон А., 30, 393, 664

Е.

Ексотеричний, 769
Еманація, 63, 395
Есотеричний, 769

Є.

Єдинобожжя, 100

Ж.

Жар-Птиця, 41, 80, 105, 119, 139, 370, 401
Жертва, 771-2, 776, 861
Жертва Сури, 129
Жива Вода, 106-8, 126
Живий Вогонь, 189, 421
Живий Дух, 460, 537, 584
Життя, 140

З.

Заратуштра, 30, 173, 313-6, 417, 510
Звичаї, 474
Зелені Свята, 111
Земля Грудка, 103-4, 111, 123-5, 197, 752
Земля Руська, 327, 332-6
Знання Таємне, 768
Золотий сніп, 752
Зоря Світання, 116

І.

Ігор Князь, 65
Ідея, 432, 446
Ізраель, 87
Індетермінізм, 62
Індра, 66, 83
Істер, 346
Історя України, 452, 454, 465, 476, 483 ,737, 759

К.

Катерина 2-а, 486, 492
Катехізм, 28
Качур В., 56
Квітка-Основяненко, 458, 496
Київ, 65, 90-1, 221, 325, 437-8, 445, 473
Київська Держава, 448
Кий Князь, 144
Кирило-Методіївське Братство, 530-1, 568, 578, 596
Кирпич А., 49, 81-2
Ковалинський, 498
Кодак-твердиня, 449-50
Козацька Держава, 449
Козаччина, 79
Козорог, 373-4, 376
Коловай-Коровай, 196, 218, 239
Коляда, 201, 370, 372, 380, 403, 405
Контина, 212-3
Корочун, 403
Косач А., 608
Косач О., 624
Косач-Кривинюк О., 666

Костомаров М., 30, 181, 261, 392, 394-5, 458, 496, 530, 664
Котляревський Ів., 458, 496
Креаціонізм, 721
Кримський А., 665
Крітікас, 73
Крути, 462, 757
Куліш П., 458, 496
Культ Снопа, 113
Культура Народу, 431, 438, 442-3, 474
Купала, 421, 671, 881

Л.

Лада, 176, 749-50, 881
Леся Українка, 354, 364-5, 477, 479, 716
Лисенко М., 610
Лицар Сонця, 289-98, 310-12, 537, 579, 588, 606, 710, 714, 720, 728, 739, 751, 885
Лицарство Київської Доби, 449-51
Література, 476
Лютичі, 209, 211, 221

М.

Макрокосмос, 111
Матір-Слава, 41, 103, 120
Мельник А., 702
Менар Л., 670, 674
Метафізика, 357
Метафора, 149
Мистецтво, 475-6
Мікрокосмос, 111
Міролюбов Ю., 46, 49, 81
Міт, 62
Мітоантологія, 68, 859
Мітра Бог, 88, 101, 418, 420
Мітраізм-релігія, 443
Мова, 138
Мойсей, 255, 471
Мурович Л., 83, 366

Н.

Нав'я, 102, 120
Найвище Небо, 148, 150-2, 154-5, 171, 182, 193, 230
Найвище Світло, 190, 260
Народ, 75, 465, 482, 882
Націоналізм, 442
Небуття, 855-6
Нікейський Собор, 439

О.

Одін-Бог, 51
Олег, 65
Ольжич О., 86, 447, 464-5, 518, 702, 737
Орден Лицарів Сонця, 267, 283
Орест М., 447
Орій, 65, 67, 142-3
Оріон, 73
О.У.Н., 702, 713, 715, 727, 745

П.

Паґанус, 215
Пачовський В., 447, 536, 716, 727
Перун, 41, 47, 65, 77, 83, 94, 102-4, 122, 143, 252, 265-6, 272, 309, 313, 471, 751
Письмо, 475
Поганство, 190
Поет, 18
Порфіродний К., 815
Правда, 455, 459, 463, 510, 532
Правь, 102, 122
Прапор України, 749
Праслов'яни-Арійці, 66
Природа, 127, 547
Провід, 146
Прокопій К., 260, 395
Пророк, 18, 134, 189, 479, 492, 529, 560-1, 567, 578, 603, 763, 855, 880
Пророчиця, 634, 642
Психоонтологія, 68

Р.

Радогост, 220-3, 235-6, 375
Релігія, 19
Ретра, 220, 222
Ригведа, 18, 67-9, 131, 173, 178, 192, 218, 232, 665, 669, 678, 686, 789, 828, 832, 836
Ритоонтологія, 68
Різдво, 201, 369-70, 384, 390-1, 395-6, 401, 403, 407, 421, 426, 453, 752
Розумовський К., 488-9, 491
Ромуль, Рем, 51
Ругія, 74, 198, 200-1, 206-7, 209, 214-16, 218, 223, 259
Рудницький М., 528, 533
Русичі, 116-8
Русов Ю., 390
Русь, 64, 91, 138, 278, 596-7
Руське море, 50

С.

Саваот, 193,
Санскрит, 144, 178, 238, 242, 337, 342, 679, 682
Свантевит, 79, 184, 186, 190-2, 194-5, 198, 202-3, 206, 239, 243, 246, 250, 257, 260, 375
Свар, 154-6, 165, 168, 172, 179
Сварог, 37, 41, 61, 63, 84, 94, 99, 100, 101, 103-9, 119, 160, 166, 182, 232, 244, 252, 254, 257-8, 260, 361, 880
Сварожичі, 172, 184-5, 211, 232, 881
Світ, 481
Світ Права, 61
Світ Яви, 61
Світання, 83
Світло, 148-9, 156, 161, 183, 233, 245, 359
Свята Вечеря, 371
Святість, 186-8, 192, 195, 246, 257
Свято Купала, 88
Свято Сонця, 88, 218
Святослав, 42, 45, 86, 91-2, 187, 192, 197, 239, 254, 327, 431, 434-5
Священний героїзм, 445, 460
Сила, 464, 505
Симоненко В., 648, 663
Сімович В., 526
„Січ", 487
Сковорода Г., 68, 124, 127, 186, 188-9, 229-30, 357, 433, 457, 459, 464, 472, 475, 478-80, 481-2, 486, 493-8, 500-10, 516-24, 716
Сколоти-скити, 165, 221-2, 368, 779
Скрипник М., 45, 47, 49, 80
Слава, 116
„Слово", 437, 595
„Слово про похід Ігоря", 18, 42, 45, 69, 79, 81, 111, 118, 174, 437, 439, 446-8, 466, 470, 510, 716, 737
Слов'янська мітологія, 179
Смерть, 121, 125
Сома, 131-2, 195-6
Сонце, 155, 161-3, 333, 372, 375
Сосенко К., 367-8, 371, 379, 391, 394-5, 397, 401-2, 409, 414, 421
Старослов'янська мова, 60
Староукраїнська мова, 137
Стефаник, 453, 461-2
Студії над Ведійською думкою, 823
Сулима-гетьман, 449-50
Сура-напій, 130

Т.

Таїнство Віри, 425
Тайна Вечеря, 370
Творчий Дух, 455
Телемах, 50
Теократія, 214
Теологія, 23

Титла, 54
Триглав Бог, 97-8, 212, 249, 258
Тризуб, 689, 765
Трійця, 66, 98, 231
Троя, 77

У.

УВАН, 73, 659
Україна, 63, 65, 90, 129, 176, 216, 407, 412, 421, 439, 453, 479, 486, 491, 501, 563, 580-1, 663, 720, 729, 749, 779, 884
Українська література, 443-6, 471
УПА, 462, 662, 745
Устра, 352, 354
Утреня, 63, 343, 351, 358, 361-2

Ф.

Федькович Ю., 79, 371, 376, 379, 447, 716
Філософ, 492, 495
Фольклор, 430, 437-41, 473-4
Франко Ів., 371, 477, 598-605, 625, 645, 716

Х.

Хмельницький Б., 450-1, 475, 581, 715
Хмельниччина, 449, 485
Хорс, 165-7, 174-5, 230
Християнізм, 78-9, 87, 89, 466, 471, 477

Ч.

Чижевський Д., 486

Ш.

Шевченко Т., 78, 80, 142, 187, 256, 337-8, 364, 431, 444-5, 447, 459, 472, 475, 477, 479-80, 482, 486, 496, 510, 521, 703-5, 708, 716, 737, 756, 848
Шекерик-Доників, 367, 380, 473
Шухевич В., 367, 371, 377-8

Щ.

Щедрий Вечір, 371, 429

Ю.

Юмна, 221-2
Юрій Святий, 232

Я.

Ява, 41, 102, 105
Яма-Бог, 123
Ярославна, 225
Ясла, 59
Ясна, 59
Яхве, 51, 55, 229

ЗМІСТ

Foreword 7
Передмова 12
Великий Бог 18
Аналіза Влес Книги 38
Найвище Світло 148
Найвища Святість 182
Про Перуна Знання Таємне 265
Слово про Похід Ігоря 317
Богиня Світання 337
Постать Берези 367
Джерело Сили Української Культури 429
Священний Героїзм 448
Проблема Української Віри 466
Сковорода й Духове Обличчя України у XVIII сторіччі 478
Етичні, Соціологічні й Педагогічні Погляди Г. Сковороди 496
Основна Сила Творчости Т. Шевченка 525
Іван Франко — Син свого Народу 598
Праці про Лесю Українку (перша, друга й третя) 606
Праці про О. Ольжича (перша, друга й третя) 702
Прапор України 749
Тризуб 765
Дунай, Дніпро й Дністер 778
Студії над Ведійською Думкою (дві частини) 823
Висновок 877
Показник 887
Зміст 893